توضیحات

د مشکوٰة شریف پښتو شرح

مشکوٰة شریف

تالیف

حضرت مولانا فضل محمد یوسف زئی حفظه الله دامت برکاتهم

استاذ حدیث جامعة علوم اسلامیة بنوری ټاؤن کراچی

پښتو ترجمه

مولانا محمد فیض الهادي "حقاني"

سابق مدرس مدرسه تعلیم القرآن والحدیث

چارسده روډ پشاور

مکتبة الاصلاح

محله جنګی پشاور

0314-9797200

0345-1977797

مکتبۃ الاصلاح
محلہ جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

توضيحات

پښتو شرح

مشكوة شريف

توضیحات مشکوٰۃ شریف

پښتو شرح

(جلد دوم)

الشیخ حضرت مولانا فضل محمد یوسف زئی صاحب دامت برکاتہم
علامه استاذ حدیث جامعة علوم اسلامیة بنوری ټاؤن کراچی

پښتو ترجمه:
مولوي فیض الهادی حقاني

د توضیحات پښتو شرح مشکوٰۃ خصوصیات:

- په اول جلد کې د اصول حدیث یوه مفیده مقدمه
- په متن باندي اعراب
- په تیبل کې تحت السطور بامفهومه ترجمه
- هر حدیث ته مناسب عنوان ورکول
- د مشکوٰۃ المصابیح د آحادیثو تخریج د صحاح سته وغیره کتابونو نه کول
- د مشکوٰۃ المصابیح د مشکلو لغاتو حل کول
- په شرحه کې هر یو ځای ته مناسب عنوان ورکول
- د ائمه اربعو د مذاهبو بیان
- د مذاهبو دلائل بیانول
- د احنافو د مذهب د ترجیح وجوهات بیانول
- په شرح کې د مرقاة او د اشعة اللمعات د عباراتو حوالې ورکول
- د کتاب د هرې صفحې په سر د کتاب او باب خودنه
- د هر کتاب په اول کې د ضروري مباحثو بیان
- بین القوسین په اضافي قیوداتو سره مزید وضاحت کول
- د مشکلو ابحاثو د سوال او جواب په ذریعه حل کول
- د جدید او قدیم بعضې مسائلو استنباط
- په آحادیثو کې د تعارض په صورت کې بهترین مطابقت راوستل
- په آتم جلد کې د مشکوٰۃ المصابیح د حدیثو د راویانو مفصل حالات

مکتبة الاصلاح
محله جنګی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

د چهاپ ټول حقوق د ناشر سره محفوظ دي.

درخواست

د الله تعالی په فضل وکرم سره د کمپوزنګ نظرثاني او تصحیح نه علاوه
د چهاپ کولو او جلد سازئ په ټولو مرحلو کښې د ډېر احتیاط نه کار
اخستلی شوی دی خو بیا هم انسان کمزوری دی.
که ددې احتیاط باوجود هم څه غلطي په نظر درشي نو اطلاع راکړئ
ان شاء الله په راتلونکي چهاپ کښې به ئې تصحیح اوکړو.

د کتاب نوم: توضیحات مشکوٰة شریف

مؤلف: الشیخ حضرت مولانا فضل محمد یوسف زئی حفظه الله دامت برکاتهم
علامه استاذ حدیث جامعة علوم اسلامیة بنوری ټاؤن کراچي

ترجمه: مولوي فیض الهادي حقاني

کمپوزنګ: مولوي فیض الهادي حقاني

ناشر: مکتبة الاصلاح محله جنګی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

د ملاویدو پتې:

پاکستان	افغانستان
شبقدر	جلال آباد
اکوړه خټک	کابل
صوابي	خوست
شېوه اډه	ګردیز
مردان	غزني
مینګوره	قندهار
تیمرګره	کوندوز
باجوړ	کنړ
ټل هنګو	مزار شریف
دوآبه	لغمان
ډېره اسماعیل خان	
بلوچستان	
چمن	

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
عرض حال	۲۱	كِتَابُ الصَّلَاةِ	۲۳
د مخکې باب سره د کتاب الصلاة ربط	۲۳	د ارکان خمسه عجیبه ترتیب	۲۴
د صلوة لغوي او اصطلاحي تحقیق	۲٦	د مونځ فرضیت	۲۷
نیک عملونو سره واړه ګناهونه معاف کیږي	۲۷	آیا د صغائرو د معاف کیدو د پاره د کبائرو نه ځان بچ کول ضروري دی ؟	۲۸
د پنځه مونځونو مثال د پاک نهر دی	۲۹	په مونځ سره ګناه معاف کیږي	۳۰
د ټولو نه ښه عمل کوم یو دی ؟	۳۳	د مونځ پرېښودل د کفر علامه ده	۳۵
په بندګانو باندې مونځ کول د الله تعالی حق دی	۳٦	په څلورو اعمالو باندې د جنت زیری	۳۸
ماشوم دې په کوم عمر کې د مونځ پابند وګرځول شي ؟	۳۹	په مونځ سره د منافق مال او جان محفوظ کیږي	۴۰
په مونځ کولو سره ټول ګناهونه ریژیږي	۴۲	د خاص قسم دوه رکعتونو سره ټول ګناهونه معاف کیږي	۴۳
مونځ نه کولو والا به فرعون او هامان سره وي	۴۴	صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به مونځ پرېښودونکي کافر ګڼړلو	۴٦
بَابُ الْمَوَاقِيْتِ	۴۸	د مواقیت لغوي او اصطلاحي تحقیق	۴۸
د پنځو مونځونو د وخت بیان	۴۹	د ماسپښین وخت	۵۰
د ماسپښین او مازیګر په مینځ کې د مشترکه وخت مسئله	۵۲	د مازیګر وخت	۵۳
د مونځ د وختونو بیان	۵۷	د امتونو د مونځونو وختونه	٦۱
حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپلو والیانو (ګورنرانو) ته د مونځ حکم ورکوي	٦۳	د یو مشکل حدیث مطلب	٦۵
بَابُ تَعْجِيْلِ الصَّلَاةِ	٦۷	د مونځ د مستحب وختونو تعین	٦۷
د سحر مستحب وخت	٦۸	د ماسپښین مستحب وخت	۷۱
د مازیګر مستحب وخت	۷۲	د ماخوستن مستحب وخت	۷۴

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
په شریعت کې د جماعت ډیر والی مطلوب دی	۷۵	په زمکه باندې د لمر څه اثرات کیږي	۷٦
ټول کال کې دوزخ دوه ساه ګانې اخلي	۷۸	زر زر څلور ټونګي وهل او مونځ کول د منافق کار دی	۷۹
چا چې مونځ پریښودو د هغه کور وران او تباه شو	۸۰	ډیر بد حکمران هغه دی چې په مونځونو کې سُستي کوي	۸۴
د نمر د راختلو او پریوتو په وخت کې مونځ کول څنګه دی؟	۸٦	په سحر او مازیګر کې د فرق وجه	۸۷
قضاء عمري	۸۹	په دریو څیزونو (کارونو) کې ناخیره مه کوئ	۹۱
په اول وخت کې مونځ کول افضل دی	۹۲	د ټولو نه افضل عمل مونځ دی	۹۳
په اول وخت کې مونځ کول افضل عمل دی	۹۳	په ماښام کې د ستورو انتظار کول نه دي په کار	۹۴
په ماخوستن کې د تاخیر واقعه	۹۷	پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به مونځ کې سپکوالی کول	۹۸
د پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه کې به د مازیګر مونځ ناوخته کیدو	۱۰۰	د موسم د وجې نه د مونځ وخت مخکې وروستو کیدی شي	۱۰۱
بَابُ فَضَائِلِ الصَّلَاةِ	۱۰۵	د مازیګر او سحر د مونځ فضیلت	۱۰۵
د کراما کاتبین د ډیوټۍ (وظیفې) طریقه	۱۰۷	د سحر مونځ کوونکي د الله تعالی په حفاظت کې وي	۱۰۸
د اول صف فضیلت	۱۰۹	کوم یو مونځ په منافق باندې بوج (ګران) وي	۱۱۰
د شرعي اصطلاحاتو خیال ساتئ	۱۱۱	صلوة الوسطی مصداق کوم مونځ دی؟	۱۱۲
د سحر مونځ کوونکي د ایمان علمبردار دی	۱۱٦	بَابُ الْأَذَانِ	۱۱۸
د آذان شروع څنګه وشوه؟	۱۱۸	د آذان لغوي او اصطلاحي تعریف	۱۲۰
د آذان کلمات او د ویلو طریقه	۱۲۰	مونځ د پاره اقامت او د هغې کلمات	۱۲۳
د ناقوس تحقیق	۱۲۵	د آذان شرعي حیثیت	۱۲٦
د آذان د کلماتو حکمت او مقصد	۱۲٦	د آذان نه پس د مونځ د پاره اعلان څنګه دی	۱۳۰

مضمون	صفحه
په آذان کولو کې ځینې غلطیانې خطرناکې دي	۱۳۱
آیا چې کوم کس آذان وکړي هغه دې اقامت هم وکړي؟	۱۳۴
الصلاة خیر من النوم عمر فاروق رضي الله عنه په آذان کې نه دی داخل کړی	۱۳۸
بَابُ فَضْلِ الْأَذَانِ وَإِجَابَةِ الْمُؤَذِّنِ	۱۴۰
شیطان د آذان آواز نه تختي	۱۴۱
د وسیلې مطلب	۱۴۵
آذان د شعائر اسلام نه دی	۱۴۹
امام د مقتدیانو د مونځ ذمه دار دی	۱۵۲
یواځې مونځ کولو د پاره هم آذان کول په کار دي	۱۵۴
د استیجار علی الطاعات مسئله	۱۵۷
د دعاء قبلیدو دوه وختونه	۱۵۹
د آذان نور مسائل	۱۶۶
که د سحر مونځ قضاء شي نو څنګه به اداء کیږي	۱۷۰
چرته چې شیطاني اثرات وي هغه ځای نه تختیدل په کار دي	۱۷۵
بَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ	۱۷۹
آیا کعبه کې دننه د فرض مونځ کولی شي؟	۱۸۱
مسجد حرام کې یو مونځ په یو لاکهه دی	۱۸۲
د رسول صلی الله علیه وسلم د روضې زیارت د پاره سفر کول	۱۸۷

مضمون	صفحه
د آذان او جمعې په مینځ کې څومره وقفه کول په کار دي؟	۱۳۲
حضور صلی الله علیه وسلم اوده شوي خلک د مونځ د پاره راپاڅول	۱۳۷
غوږونو کې ګوتې ورکول او آذان ویل مسنون دی	۱۳۹
د قیامت په ورځ به مؤذنین عزت مند وي	۱۴۰
د آذان جواب څنګه ورکړی شي؟	۱۴۳
د آذان نه پس دعاء	۱۴۷
د مابنام آذان نه پس د نفل مونځ حکم	۱۵۰
د اوه کالو پورې آذان ورکولو فضیلت	۱۵۳
د تنخواه نه بغیر آذان کول	۱۵۶
د آذان او اقامت په مینځ کې دعاء قبلیږي	۱۵۸
د مؤذن ثواب څنګه ګټلی کیږي؟	۱۶۰
د وخت نه مخکې د آذان کولو حکم	۱۶۶
جمعه کې د شاملیدو د پاره منده مه وهئ	۱۷۴
د مؤذن په ذمه دوه امانتونه دي	۱۷۷
په کعبه کې دننه د مونځ کولو حکم	۱۷۹
د کعبې ستنې څومره دي؟	۱۸۱
درې جوماتونو نه علاوه بل جوماتونه ته سفر کول منع دي	۱۸۵
ریاض الجنة	۱۸۹

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د مسجد قباء فضیلت	۱۹۰	د جومات د جوړېدلو فضیلت	۱۹۲
میدان محشر کې به اوه کسان د الله تعالی په رحمت کې وي	۱۹۴	جومات سره د بیت الخلاء والا معامله مه کوئ	۱۹۸
جومات ته د داخلیدو نه پس دوه رکعته نفل کوئ	۱۹۸	د سفر نه واپس کیدلو وخت کې په جومات کې څه وخت ناسته کول	۱۹۹
په جومات کې د ورک شوي ځیز اعلان منع دی	۲۰۰	که بدبودار ځیزونه وخورئ نو بیا جومات ته مه ځئ	۲۰۱
د مونځ په حالت کې چې بلغم راشي نو څه کول ورسره په کار دي	۲۰۳	هر یو قبر ځای د سجدې ګرځول حرام دي	۲۰۴
سحلو او کورونو کې جوماتونه عام کول په کار دي	۲۰۸	په جوماتونو کې نقش ونګار د قیامت د علامو نه دی	۲۱۰
ددې امت سیر و سیاحت جهاد دی	۲۱۳	خصي جوړېدل او جوړولو حکم	۲۱۵
الله تعالی په خوب کې لیدل	۲۱۶	د حج او مونځ ثواب او د علیین تحقیق	۲۲۱
جومات ته د داخلیدو دعاء	۲۲۴	جومات کې حلقې جوړول، اشعار ویل، اخیستل او خرڅول منع دي	۲۲۵
هغه مقامات چې هلته مونځ مکروه دی	۲۳۰	د نهی رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الفاظو حیثیت	۲۳۱
زنانو د پاره قبرونو ته تلل څنګه دي	۲۳۳	د الله تعالی د انواراتو اویازره (۷۰۰۰۰) پردې	۲۳۵
مسجد لوی دولت دی دې څخه فائده اوچته کړئ	۲۳۷	جومات کې دنیاوي خبرې منع دي	۲۳۸
مسجد کې په اوچت آواز باندې خبرې کول منع دي	۲۳۹	دنیاوي خبرو د پاره جومات څخه بهر ځای په کار دي	۲۴۱
قبلې طرف ته توکل منع دي	۲۴۲	قبلې طرف ته توکلو والا امام د امامت څخه فارغ کړی شو	۲۴۳
بیت الله او د بیت المقدس زمانه	۲۵۰	بَابُ السَّتْرِ	۲۵۳
په یو څادر کې د مونځ کولو طریقه	۲۵۳	د مونځ کولو په وخت کې د اوګو پټول په کار دي	۲۵۴

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
پرتوګ(لنګ) د ګیټو څخه لاندې ساتل سخته ګناه ده	۲۵۹	د بالغې زنانه د سر پټیدو څخه بغیر مونځ نه قبلیږي	۲۶۰
مونځ کې سدل مکروه دی	۲۶۲	د چېرو سره د مونځ کولو حکم	۲۶۳
په یو څادر کې مونځ کول څنګه دي	۲۶۷	بَابُ السُّتْرَة	۲۷۰
یوه تاریخي سُتره	۲۷۰	د سُترې مخې ته تیریدل جائز دي	۲۷۱
د څناور نه سُتره جوړول هم جائز دي	۲۷۳	مونځ ګزار مخې ته په تیریدلو باندې لویه ګناه ده	۲۷۵
مونځ ګزار مخې ته تیریدو والا ته دې سُوک ورکړی شي او ودې درولی شي	۲۷۶	مونځ ګزار مخې ته زنانه، خر، او د سپي تیریدلو حکم	۲۷۷
مونځ ګزار مخې ته د ښځې په راتلو سره مونځ نه باطلیږي	۲۷۸	مونځ ګزار مخې ته د خر په تیریدو سره مونځ نه باطلیږي	۲۷۸
خط راښکلو سره سترې نه کار اخیستلی شي یا نه شي اخیستلی	۲۷۹	سُتره نزدې او درول په کار دي	۲۸۰
ستره بالکل مخامخ مه دروئ	۲۸۰	خرو او سپو لوبې کولې او مونځ جاري ؤ	۲۸۱
یو څیز تیریدلو سره مونځ نه باطلیږي	۲۸۲	سل کالو پورې انتظار کول	۲۸۳
څمکه کې ننوځه خو د مونځ ګزار مخې ته مه تیریږه	۲۸۳	درې لاسه فاصله باندې تیریدل جائز دي	۲۸۴
بَاب صفة الصَّلَاة	۲۸۶	په مونځ کې تعدیل ارکان واجب دي او که فرض؟	۲۸۶
د حضور ﷺ د مونځ نقشه	۲۹۰	آیا بسم الله د هر یو سورت جزء دی؟	۲۹۱
په مونځ کې بسم الله په مزه وویلی شي او که په تیز آواز باندې؟	۲۹۳	په قعده کې د ناستې بهتره طریقه څه ده؟	۲۹۵
په قعده کې د شیطان په شان مه کینئ	۲۹۶	تکبیر اولی کې لاسونه د کوم ځای پورې اوچتول په کار دي	۲۹۷
د سمع الله لمن حمده مطلب	۲۹۹	په تحمید او تسمیع کې تقسیم	۳۰۰
په مونځ کې د رفع الیدین مسئله	۳۰۱	په رفع الیدینو کې د فقهاو اختلاف	۳۰۲
تکبیر تحریمه کې لاسونه د غوږونو پورې اوچتول په کار دي	۳۱۱	په مونځ کې د جلسې استراحت حکم	۳۱۲

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
په مونځ کې به لاسونه څنګه کیخودلی شي	۳۱۴	طول قيام افضل دی که کثرت د رکعاتونو؟	۳۱۸
د حضور ﷺ د مونځ مکمل نقشه	۳۱۹	د تعديل ارکان تعليم	۳۲۳
يو سلام سره دوه دوه نفل کول افضل دي يا څلور څلور؟	۳۲۴	د مونځ نه پس دعاء غوښتل په کار دي	۳۲۵
د فرضونه پس د دعاء ثبوت	۳۲۶	امام ته په اوچت آواز سره تکبيرونه ويل په کار دي	۳۲۷
بغير د سوچه په لويو باندې اعتراض نه دی په کار	۳۲۸	څلور رکعاتو کې دوويشت تکبيرات وي	۳۲۹
رفع اليدين صرف تکبير تحريمه په وخت کې دي	۳۲۹	بَابُ مَا يُقْرَأُ بَعْدَ التَّكْبِيرِ	۳۳۲
د تکبير تحريمې نه پس يو څه خاموشي سنت ده	۳۳۳	په مونځ کې د حضور ﷺ اوږدې دعاګانې	۳۳۴
يوه لويه دعاء	۳۳۷	د تکبير تحريمې نه پس ثناء ويل ثابت دي	۳۳۸
په مونځ کې د سکتاتو حکم	۳۴۰	بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ	۳۴۳
اول بحث: په بيان د رکنيت او عدم رکنيت د فاتحې کې	۳۴۴	دويم بحث: په څو مره رکعاتو کې قرآت فرض دی	۳۴۵
دريم بحث: قرآت خلف الامام	۳۴[illegible]	د سورة [illegible] فضيلت	۳۵۸
په مونځ کې بسم الله په مزه ويل په کار دي	۳۶۰	په مونځ کې د [illegible]ن ويلو فضيلت	۳۶۱
د مقتدي د مونځ طريقه	۳۶۲	په مونځ کې د اول رکعت د اوږدوښو مسئله	۳۶۳
په مونځ کې د حضور ﷺ د قيام مقدار	۳۶۴	د ماښام په مونځ کې قرآت	۳۶۷
په نفل کوونکي پسې د فرض کوونکي د اقتداء حکم	۳۶۸	د نبي کريم عليه الصلاة والسلام آواز مبارک ډير زيات ښائسته ؤ	۳۷۱
حضور ﷺ به په مونځ کې مختلف سورتونه لوستل	۳۷۲	د جمعې ورځې د سحر په مونځ کې کوم سورة وويل شي	۳۷۴

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
په مونځ کې بسم الله په مزه ویل	٣٧٦	د آمین بالجهر حکم	٣٧٧
د معوذتین فضیلت	٣٨٢	د طوال مفصل او قصار مفصل مطلب	٣٨٤
د امام نه وروسته د قرآت حکم	٣٨٥	په جهري مونځونو کې خلک د امام نه وروسته فاتحې ویلو سره بازا ر نه راغلل	٣٨٦
د امام متابعت ضروري دی	٣٨٨	کوم کس چې په قرآت کولو باندې قادر نه وي هغه څه وکړي	٣٨٩
د سبحان ربی الاعلی ثبوت	٣٩٠	د خاصو سورتونو په اختتام باندې خاصې دعاګانې	٣٩١
جناتو (پیریانو) ښه جواب ورکړو	٣٩٢	په دوو رکعتونو کې یو سورت ویل څنګه دي	٣٩٣
حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه سورة بقره دوو رکعتونو کې ویلې وه	٣٩٤	حضرت عثمان رضي الله عنه د سحر په مونځ کې سورة یوسف ویلو	٣٩٤
بَابُ الرُّکُوع	٣٩٦	د حضور ﷺ قومه او جلسه	٣٩٧
د فرښتو متعلق عجائبات او د هغوي عبادت	٣٩٨	په رکوع او سجده کې قرآن ویل منع دي	٤٠٠
هر رکن صحیح صحیح اداء کړئ ورنه مونځ به مو باطل وي	٤٠٣	د رکوع او د سجدې تسبیحات	٤٠٣
د تعدیل ارکان په نه کولو باندې سخت وعید	٤٠٦	ددې امت بدترین غل هغه دی چې د مونځ نه غلا کوي	٤٠٦
بَابُ السُّجُودِ وَفَضْلِه	٤٠٨	د سجدې اعضاء	٤٠٨
په سجده کې په صحیح طریقې سره اعضاء کیښودل په کار دي	٤٠٩	د زنانه او د نارینه په مونځ کې فرق	٤١٠
په سجده کې د حضور ﷺ یوه دعاء	٤١٢	انسان چې کله په سجده کې وي دا الله تعالی ته نزدې وي	٤١٤
د شیطان تختیدل	٤١٤	ډیرې سجدې حضور ﷺ ته د نزدیکت سبب دی	٤١٥
د سجدو فضیلت	٤١٦	سجدې ته د کوزیدو او پاڅیدو طریقه	٤١٧

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
سجدې ته د کوزیدو او پاڅیدو د کیفیت بیان	۴۱۸	په جوماتونو کې د مونځ د پاره ځای خاص کول منع دي	۴۲۰
په جلسه او قعده کې د ناستې طریقه	۴۲۱	په رکوع او سجده کې ملا نیغه ساتل په کار دي	۴۲۲
په سجده کې د سر کیښودو کیفیت	۴۲۳	بَابُ التَّشَهُّد	۴۲۴
د قعدې طریقه او د اشارې بالسبابه کیفیت	۴۲۴	د التحیات طرز او طریقه	۴۲۷
په مونځ کې کوم تشهد افضل دی	۴۲۹	په شهادت کې د ګوتې اوچتولو نه پس حرکت ورکول څنګه دي	۴۳۲
د اشارې په وخت کې ګوته خوځول نه دي په کار	۴۳۳	اشاره په یوې ګوتې سره کول په کار دي	۴۳۴
په قعده کې د ناستې صحیح طریقه	۴۳۴	د شهادت ګوتې په اوچتیدو سره شیطان سوزي	۴۳۶
بَابُ الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وفضلها	۴۳۸	په التحیات کې درود ویل فرض دي او که سنت؟	۴۳۹
په التحیات کې د درود ویلو طریقه	۴۳۹	آل محمد ﷺ څوک دي؟	۴۴۰
د درود ویلو مختلفې صیغې	۴۴۲	د درود ویلو فضائل	۴۴۳
د درود د پاره حضور ﷺ حاضر نه وي	۴۴۴	حضور ﷺ سلام کونکو ته د سلام جواب ورکوي	۴۴۵
د حیات النبی ﷺ مسئله	۴۴۶	د اکابر علماو او فقهاو یو څو حوالې	۴۵۰
د زمانې عجائبات	۴۵۱	د کورونو نه قبرستان مه جوړوئ	۴۵۳
د درود په نه ویلو باندې وعید	۴۵۵	په درود او سلام لیږلو سره د دین او دنیا ضروریات پوره کیږي	۴۵۶
د درود نه پس غوښتلې شوې دعاء قبلیږي	۴۵۷	د فرضو نه پس دعاء کول ثابت دي	۴۵۸
د نبي امي مطلب	۴۵۹	د درود نه ویلو والا لوی بخیل دی	۴۶۰

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته سلام څي، حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته راځي	۴۶۱	د جمعې په ورځ د درود ثواب ډیریږي	۴۶۲
یو خاص درود او د شفاعت مطلب	۴۶۲	څو پورې چې یې درود نه وي لوستلی دعاء نه قبلیږي	۴۶۴
بَابُ الدُّعَاءِ فِي التَّشَهُّدِ	۴۶۵	په تشهد کې د حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جامع دعاء	۴۶۵
په مونځ کې د سلام نه مخکې د صدیق اکبر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ خصوصي دعاء	۴۶۸	په سلام اړولو کې د سرتاوولو اندازه	۴۶۸
د مونځ نه پس امام مقتدیانو طرف ته مخ کړي او کیني	۴۶۹	مستحب عمل لازم ګڼل بدعت دی	۴۷۰
د فرض مونځ نه پس د سنتو د پاره ځای بدلول په کار دي	۴۷۴	په مونځ کې د سلام کیفیت	۴۷۵
مقتدي سلام کې د امام نیت څنګه وکړي	۴۷۶	بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ	۴۷۸
د فرضو نه پس وظائف او دعاګانې	۴۷۹	د فرائضو نه پس اذکار طویل دي که قصیر	۴۸۰
د فرضو نه پس الله اکبر په اوچت اواز لوستل او که په مزه ؟	۴۸۰	د مونځونو نه پس د اهل بدعت عمل مستند نه دی	۴۸۰
د فرض مونځ نه پس د حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ناستې مقدار	۴۸۲	حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د بزدلۍ نه د پناه دعاء ولې غوښتله	۴۸۴
د مالدار او غریب په عبادت کې تقابل	۴۸۵	د دعاء د قبولیت وخت	۴۸۸
د معوذاتو د لوستلو فائدې	۴۸۸	د لمر راختو پورې د ذکر فضیلت	۴۸۹
په دوه رکعته اشراق باندې د حج او عمرې ثواب	۴۸۹	د فرض مونځ نه پس سمدستي د سنتو د پاره اودریدل منع دي	۴۹۰
د مونځ نه پس د تسبیحاتو یو صورت	۴۹۱	د آیت الکرسي لوی فضیلت	۴۹۱
د سحر او ماښام نه پس د الله د ذکر فضیلت	۴۹۳	صرف نوم د الله ذکر د قرآن کریم نه ثابت دی	۴۹۴
بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُبَاحُ مِنْهُ	۴۹۶	د مونځ په اول دور کې د صحابي عجیبه قصه	۴۹۷

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د مونځ په کیفیت کې ډیر ځلې تبدیلي راغلې	۵۰۰	په مونځ کې ډیر حرکات منع دي	۵۰۲
په مونځ کې خصر ممنوع دی	۵۰۲	په مونځ کې یو خوا بل خوا کتل د شیطان خوشحاله کول دي	۵۰۳
په مونځ کې د دعاء په وخت کې آسمان ته کتل منع دي	۵۰۴	یو نیم ځلې عمل دائمي سنت نه شي جوړیدی	۵۰۴
په مونځ کې د اسویلي کولو په وخت کې خوله بنده ساتل په کار دي	۵۰۵	حضور ﷺ به په مونځ کې جن نیول او پرینبودل	۵۰۶
امام ته د لقمې ورکولو صورت	۵۰۷	په مونځ کې په اشارې سره د سلام جواب ورکول څنګه دي	۵۰۹
په مونځ کې تشبیک منع دی	۵۱۱	په مونځ کې یو خوا بل خوا کتلو سره ثواب کمیږي	۵۱۱
په مونځ کې د سجدې ځای ته نظر کول په کار دی	۵۱۲	په ژړا سره مونځ نه ماتیږي	۵۱۳
د سجدې ځای د صفا کولو د پاره پو کې مه وهئ	۵۱۴	په مونځ کې په تشو باندې لاس کینبودل د دوزخیانو نښه ده	۵۱۵
په مونځ کې د مارا و لړم د وژلو حکم	۵۱۵	په معمولي عمل سره مونځ نه فاسدیږي	۵۱۶
د مونځ په دوران کې که اودس مات شي نو څه به کولې شي؟	۵۱۷	که مونځ کې اودس مات شو نو په پوزه باندې لاس کیږده او ووځه	۵۱۸
د سلام نه بغیر د مونځ نه د وتلو حکم	۵۱۸	د ګرمۍ نه د بچ کیدو د پاره په کپړه باندې سجده کول جائز دي	۵۲۰
په اشارې سره د سلام جواب څنګه دی	۵۲۱	بَابُ السَّهْو	۵۲۳
که د رکعتونو په شمار کې شک شو نو څه کول په کار دي	۵۲۳	سجده سهوه د سلام نه مخکې په کار ده او که وروسته؟	۵۲۵
پنځم رکعت د پاره د پاڅیدو مسئله	۵۲۷	په مونځ کې د خبرو کولو مسئله	۵۲۹
د سجده سهوې نه پس تشهد کول په کار دي	۵۳۶	مونځ ګزار ته په اوله قعدې پرینبودلو سره څه کول په کار دي	۵۳۶
بَابُ سُجُودِ الْقُرْآن	۵۳۹	سورة نجم کې تکویني (طبعي) سجده ده	۵۳۹

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۵۴۳	آیا سجده د تلاوت واجب ده او که سنت؟	۵۴۰	د سورة انشقاق او سورة علق سجدې
۵۴٦	د سورة حج فضیلت	۵۴٦	په قرآن کریم کې د پنځلسو سجدو ثبوت
۵۴۸	د سجدې د تلاوت اهمیت	۵۴۷	سجده د تلاوت په قاري او سامع دواړو باندې ده
۵۴۹	په سجده تلاوت کې دننه دعاء	۵۴۸	مفصلاتو کې د سجدې نه کولو مطلب
۵۵۱	د سورة (ص) سجده ثابت ده	۵۴۹	عجیبه خوب او عجیبه دعاء
۵۵۲	د ممنوع وختونو بیان	۵۵۲	بَابُ أَوْقَاتِ النَّهْيِ ای الاوقات التی کره فیها الصلوٰة
۵۵۴	په مکروه او ممنوعه وختونو کې د جنازې مونځ نه کول	۵۵۲	په ممنوعه وختونو کې د مونځ کولو حکم
۵۵۵	په مکروه وختونو کې هیڅکله مونځ مه کوئ	۵۵۵	د سحر او مازیګر نه پس مونځ صحیح نه دی
۵۵۹	د سحر د سنتو د قضاء مسئله	۵۵۷	حضور ﷺ د مازیګر د مونځ نه پس دوه رکعته ولی کول
۵٦۳	آیا د جمعې په ورځ نصف النهار کې مونځ جائز دی	۵٦۱	په مکه مکرمه کې مکروه وختوي او که نه؟
۵٦۵	د مازیګر نه پس یو مونځ هم نشته	۵٦۴	د مکروه وختونو تفصیل
۵٦۷	بَابُ الْجَمَاعَةِ وفضلها	۵٦۵	د بیان جواز په وخت خپل تعارف کول ضروری دی
۵٦۸	د جماعت فوائد	۵٦۷	جمعه فرض ده او که سنت او که واجب؟
۵٦۹	په جمعې سره مونځ او بغیر د جمعې نه په ثواب کې فرق	۵٦۸	د جماعت پرېښودو یو څو عذرونه
۵۷۱	د چا شان چې اوچت وي هغه دې په عبادت کې بنه کوشش وکړي	۵٦۹	د جمعې پرېښودو باندې سخت وعید
۵۷۲	اول دودی بیا مونځ	۵۷۲	د سختې یخنۍ د وجې نه جماعت ترک کول جائز دي

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
که دوډۍ مخامخ وي یا د اودس ماتی حاجت وي نو مونځ وروسته کول په کار دي	۵۷۳	چې کله مونځ اودریږي بیا سنت مه کوئ	۵۷۴
د زنانو د جمعې د سره مونځ کولو حکم	۵۷۵	زنانه چې خوشبو ولګوي نو بهر دې نه وځي	۵۷۷
د زنانه د پاره کور کې مونځ کول افضل دي	۵۷۸	پردیو سړو ته عطر بوئ کولو والا زنانه بدکاره ده	۵۷۹
په منافقانو باندې کوم مونځ بوج دی	۵۸۰	په کلي او ځنګل کې هم مونځ په جماعت سره کوئ	۵۸۱
که تش اودس ماتې تیز وي نو اول ځان فارغول په کار دي	۵۸۲	پیش امام ته عامه دعاء کول په کار دي	۵۸۲
مونځ د څه وجې نه مه مؤخر کوئ	۵۸۳	مونځ د جمعې سره کولو ترغیب	۵۸۴
د آذن نه پس جومات نه وتل منع دي	۵۸۶	قول او عمل سره د آذان جواب ورکول لازم دي	۵۸۷
د سحر مونځ جماعت سره کول د ټولې شپې تهجد کولو نه بهتر دی	۵۸۹	دوه کسانو په منځ کې جماعت جائز دی	۵۸۹
د حضرت ابن عمر او د هغه د ځوی خفګان	۵۹۰	بَابُ تَسْوِيَةِ الصَّفِّ	۵۹۲
د صف د نیغولو حکم	۵۹۲	صف برابر ساتل د مونځ د مکمل کیدو حصه ده	۵۹۴
د علم او پوهې خلک دې امام سره نزدې ولاړ وي	۵۹۴	په جوماتونو کې شور مه کوئ	۵۹۵
په مسجد کې د حلقو په ځای په صف کې ناسته په کار ده	۵۹۶	د زنانو او سړو بهترین صف کوم یو دی	۵۹۷
په صفونو کې خالي ځای پریښودل نه دی په کار	۵۹۸	په مخکې صفونو کې باید څه نقص نه وي	۵۹۹
صف مکمل کولو سره لوی ثواب دی	۶۰۰	په صف کې ښي طرف ته اودریدل بهتر دي	۶۰۰

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د تکبیر نه پس هم امام صفونه برابرولی شي	٦٠٠	په مونځ کې وُلي (اوږې) نرم ساتل بهتر دی	٦٠١
په وُلو او ګیټو سره صف نیغیږي	٦٠٢	امام په مینځ کې اودرول په کار دي	٦٠٣
په اول صف کې په شمولیت نه کولو باندې سخت وعید	٦٠٣	په صف کې وروسته د یو اځې اودریدو والا حکم	٦٠٤
بَاب الْموقف	٦٠٦	نفلی جَمعه غیر اختیاري جائز ده	٦٠٦
که مقتدیان دوه کسان وي څنګه به اودریږي	٦٠٧	مقتدي زنانه او سړی به څنګه اودریږي	٦٠٧
مقتدي یو سړی او زنانه وي جماعت به څنګه اودریږي	٦٠٨	د صف ته د رسیدو نه اخوا که رکوع وکړي نو څه به کوي؟	٦٠٨
امام ته یو اځې په اوچت ځای باندې اودریدل مکروه دي	٦١٠	د تعلیم په غرض امام په اوچت ځای باندې اودریدی شي	٦١١
په حالت د اعتکاف کې د حضور ﷺ امامت	٦١٣	د ماتحت خلکو ګمراه کوونکی حاکمان تباه دي	٦١٤
بَاب الْإِمَامَة	٦١٦	د امامت مستحق څوک دی	٦١٦
د ړوند کس امامت جائز دی	٦٢٠	د شرعي عیب والا امام مونځ قبول نه دی	٦٢١
د درې کسانو مونځ نه قبلیږي	٦٢٢	عامو محلو کې د عالم نشتوالې د قیامت نښه ده	٦٢٣
د فاسق امیر په نګرانی کې هم جهاد جائز دی	٦٢٣	د نابالغ ماشوم د امامت مسئله	٦٢٤
اسلام د مساوات ښه مذهب دی	٦٢٨	بَاب مَا عَلَى الْإِمَام	٦٣٠
مونځ د ړوند کول نه دي په کار	٦٣٠	د غلط مونځ کولو والا امام په خپله مجرم دی	٦٣٢
بَابُ مَا عَلَى الْمَأْمُومِ مِنَ الْمُتَابَعَةِ وَحُكْمِ الْمَسْبُوق	٦٣٥	د امام متابعت	٦٣٥
که امام معذور وي د هغه متابعت ضروري دی	٦٣٧	د حضرت ابوبکر رضی الله عنه امامت او د حضور ﷺ بیماري	٦٣٩

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د امام نه مخکې د سر او چتولو والا سر به د خر جوړيږي	٦٤١	د امام موافقت	٦٤٢
رکوع کې شريک کېدو سره رکعت ملاويږي	٦٤٢	د تکبير اولى لوى فضيلت	٦٤٣
که جمعه ونيسي يا نه خو ثواب ملاويږي	٦٤٣	د جماعت فضيلت	٦٤٤
د حضور ﷺ مرض وفات او د مونځ مکمل نقشه	٦٤٥	سورة فاتحه نه لوستلو سره ثواب کم ملاويږي	٦٤٨
د امام نه مخکې سجدې ته تلل ډيره لويه ګناه ده	٦٤٨	بَابُ مَنْ صَلَّى صَلَاةً مَرَّتَيْنِ	٦٤٩
حضرت معاذ رضي الله عنه دوه ځلې مونځ ولې کړې وُ	٦٤٩	په کور کې مونځ وکړي او بيا جماعت وموومي نو څه به کوي؟	٦٥٠
د مونځ کولو والا مسلمان وي	٦٥٢	د حضرت ابن عمر رضي الله عنه فيصله	٦٥٤
يو مونځ دوباره کول منسوخ او ممنوع دي	٦٥٥	په کومو وختونو کې دوباره مونځ کول ممنوع دي	٦٥٦
بَابُ السُّنَنِ وَفَضَائِلِهَا	٦٥٧	په دولس رکعاتو سنت کولو باندې جنت کې محل ملاويږي	٦٥٧
د جمعې سنت	٦٥٩	د حضور ﷺ د نوافلو مکمل نقشه	٦٦٠
د سحر د سنتو تاکيد او فضيلت	٦٦٢	د ماښام فرض مونځ نه مخکې د دوه رکعتونو نفلو حکم	٦٦٢
د جمعې مونځ نه مخکې او وروسته څومره رکعاته سنت دي	٦٦٣	محاکمه او فيصله	٦٦٥
د ماسپښين د سنتو فضيلت	٦٦٦	د زوال په وخت کې د څلورو رکعاتو نفلو کولو فضيلت	٦٦٧
د مازيګر د مونځ نه مخکې د څلورو رکعتو نفلو فضيلت	٦٦٧	د ماښام نه پس شپږ رکعتو کولو سره د دولس کالو عبادت ثواب ملاويږي	٦٦٨
داوابينو انتهائي تعداد شل رکعته دي	٦٦٩	د ماخوستن سنت	٦٧٠

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د سحر د مونځ نه مخکې او د ماښام د مونځ نه پس د سنتو فضیلت	٦٧٠	د مازیګر د مونځ نه پس د دوه رکعاته کولو حکم	٦٧١
د ماښام د آذان نه پس دوه رکعاته نفلو کولو حکم	٦٧٢	نفل مونځ کول په کور کې افضل دي	٦٧۴
د سنتو نه پس اجتماعي دعا ثابت نه ده	٦٧۵	د فرضو نه پس متصل د سنت کولو وجه	٦٧٦
د سنتو او فرضو نه پس څومره فاصله په کار ده	٦٧٧	د جُمعې مونځ نه پس شپږ رکعته مونځ کول ثابت دي	٦٧٨
بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ	٦٨٠	د ماخوستن او د سهر په مینځ کې یوولس رکعاته	٦٨٠
د سحر د سنتو نه پس نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کله هم په طرف باندې نه دی اوده شوی	٦٨٢	د درې رکعاتو وترو ثبوت	٦٨٣
د تهجدو نه مخکې دوه رکعاته نفل کول په کار دي	٦٨۴	د حضور ﷺ د تهجدو مکمل نقشه	٦٨۵
د وترو درې رکعاته	٦٨٧	حضور ﷺ درې رکعاته وتر کړې	٦٨٨
نفل مونځ په ناسته باندې کول	٦٨٩	په تهجدو کې حضور ﷺ کوم سورتونه لوستل	٦٨٩
د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د اوږد مونځ ذکر	٦٩٠	حضور ﷺ به یو آیت لوستلو کې ټوله شپه په ولاړه تیروله	٦٩٣
د مونځ په قرائت کې برابري په کار ده	٦٩٢		
یو نیک عمل باندې دوام به کار دی	٦٩۴	عبادت کې برابروالی محبوب دی	٦٩۵
په تهجدو کې د حضور ﷺ معمول	٦٩۵	بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ	٦٩٨
بَابُ التَّحْرِيضِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ	٧٠۴	د شیطان انسان سره لوبې	٧٠۴
د نبي ﷺ دیر والې د عبادت	٧٠۵	شیطان د مونځ نه کوونکي په غوږ کې واره بول کوي	٧٠٦
فیشن کوونکي زنانه به د قیامت په ورځ باندې بربنډې وي	٧٠٧	د الله تعالی د رحمت د نازلیدو وخت	٧٠٧
هره شپه کې د قبولیت یو وخت وي	٧٠٩	دداؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ روژې او مونځ محبوب تر عمل دی	٧٠٩

مضمون	صفحه
د شپې عبادت کې د حضور ﷺ عادت	۷۱۰
درې قسمه خلک خوش قسمته دي	۷۱۱
د دعاء د قبولیت وخت	۷۱۲
د تهجدو پرېښودو مخالفت	۷۱۴
د تهجدو فضیلت	۷۱۵
د خپل کوروالو سره د تهجدو د مونځ فضیلت	۷۱۶
په تهجدو کولو کې د حضرت عمر رضي الله عنه عادت	۷۱۷
همیشه عمل محبوب تر وي	۷۱۹
تر څو پورې چې چست وې عبادت کوه	۷۲۰
دین آسان مذهب دی دا په عمل سره مه سختوه	۷۲۱
د مجبورۍ او معذورۍ حالت کې په ملاسته مونځ کولو حکم	۷۲۴
د شپې په اودس کې د څملاستو فضیلت	۷۲۶
د مسلمانانو د پاره مونځ د راحت او سکون ذریعه ده	۷۲۸
د وترو د وجوب او تعداد رکعاتونو بیان	۷۳۰
د حضور ﷺ د وترو او تهجدو پوره نقشه	۷۳۷

مضمون	صفحه
د تهجد فضیلت	۷۱۱
د تهجدو د مونځ د پاره ښځه او خاوند یو بل پاڅولی شي	۷۱۲
نیک عمل څه ته وایي ؟	۷۱۳
د الله مخلوق ته د تکلیف ورکولو والا انسان دعاء نه قبلیږي	۷۱۴
د تهجدو مونځ انسان د بدۍ نه منع کوي	۷۱۵
په امت کې د اوچتې مرتبې والا خلک کوم یو دي	۷۱۶
بَابُ الْقَصْدِ فِي الْعَمَلِ	۷۱۸
د طاقت لرلو په دائره کې عمل کول په کار دي	۷۱۹
د خوب ورتلو وخت کې مونځ کول نه دي په کار	۷۲۰
که د شپې عبادت (وظیفه) پاتې شي د ورځې یې پوره کړه	۷۲۳
بغیر عذر په ناسته مونځ کولو باندې نیم ثواب ملاویږي	۷۲۵
دوه قسمه خلکو نه الله تعالی ډیر زیات خوشحاله وي	۷۲۶
بَابُ الْوِتْرِ	۷۳۰
وتر جوړیدو د پاره یو رکعت وي	۷۳۶
د عائشې رضي الله عنها د روایت مطلب	۷۳۶
وتر د شپې آخره حصه کې کول په کار دي	۷۳۹

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
ددیني طلباو د پاره د وترو حکم	۷۳۹	حضور ﷺ حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د دري خبرو وصیت کړی دی	۷۴۰
په شرعي آسانتیاو باندې شکر ادا کول په کار دي	۷۴۱	د تهجد او وترو مونځونو د رکعتونو تعداد	۷۴۲
د وتر مونځ واجب دی	۷۴۳	وترو ته ترغیب او د هغې فضیلت	۷۴۳
د وترو وجوب او ددې وخت او فضیلت	۷۴۴	د وترو قضاء لازم ده چې دا یې د وجوب دلیل دی	۷۴۴
د دري رکعاتو وترو ثبوت	۷۴۴	په وترو کې ویلو والا دعاء قنوت	۷۴۵
وترو کې د حضور ﷺ دعاء	۷۴۷	د حضرت معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو رکعت وترو باندې د صحابو تعجب	۷۴۸
د وتر نه کولو سخت وعید	۷۴۹	د وترو قضاء د وترو د وجوب دلیل دی	۷۴۹
د وتر مونځ واجب دی او که سنت؟	۷۵۰	وتر دري رکعاته دي	۷۵۰
دوو رکعتو سره یو رکعت یو ځای کولو سره ود وتر جوړیدو واقعه	۷۵۰	په ناسته مونځ کولو طریقه	۷۵۱
د وترو نه پس دوه رکعته نفل په ناسته کول ثابت دي	۷۵۱	**بَابُ الْقُنُوت**	۷۵۳
حضور ﷺ د مسلمانانو قیدیانو د پاره د راخلاصیدو ډیرې دعاګانې غوښتې وې	۷۵۴	د قنوت نازله وخت بعد الرکوع دی	۷۵۵
قنوت نازله ټولو مونځونو کې هم لوستلی کیږي	۷۵٦	قنوت نازله د ضرورت د حده پورې دی	۷۵۷
همیشه د پاره قنوت نازله لوستل بدعت دی	۷۵۷	د روژې نصف ثاني کې د قنوت ثبوت	۷۵۷
بَابُ قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَان	۷۵۹	په جماعت سره تراویح کول د حضور ﷺ سنت دي	۷٦۴
د روژې میاشتو کې د تراویح فضیلت	۷٦۵	نفل مونځ په کور کې کول بهتر دي	۷٦٦
نبي عَلَيْهِ السَّلَام د رویشت پنځه ویشت او ویشت ورځې تراویح کړی دي	۷٦٦	د شعبان د میاشتې د پنځلسمې شپې فضیلت	۷٦۷

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د برات په شپه قبرستان ته تلل	۷۶۹	د پنځلسم شعبان روژه	۷۶۹
د نفل مونځ په کور کې کولو فضیلت	۷۶۹	د حضرت عمر رضي الله عنه تراویحو د پاره جمعه مقررول	۷۶۹
د تراویحو د ابتدائي وخت نقشه	۷۷۱	د تراویحو آخري وخت د پیشمني پورې دی	۷۷۲
پنځلسم شعبان کې د لوي لوي تبدیلیانو فیصلې کیږي	۷۷۲	شب براءت کې د کینه ګر او د مشرک مغفرت نه کیږي	۷۷۴
د پنځلسم شعبان روژه او عبادت	۷۷۵	بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى	۷۷۶
د څابښت مونځ بیان	۷۷۶	حضور صلى الله عليه وسلم صلوة الفتح اته رکعاته ادا کړي دي	۷۷۷
د څابښت مونځ د رکعتونو تعداد	۷۷۷	د څابښت مونځ فضیلت	۷۷۸
د څابښت بهتر وخت	۷۷۹	په انسان کې درې سوه شپیته جوړونه دي	۷۸۰
د څابښت دولس رکعاتو باندې جنت کې محل ملاویږي	۷۸۱	د څابښت مونځ د پاره په مسجد کې ناسته کول	۷۸۱
د سمندر د ځګ برابر ګناه هم معاف کیږي	۷۸۲	د حضرت عائشې رضي الله عنها په نزد د څابښت اهتمام	۷۸۳
حضور صلى الله عليه وسلم کله د څابښت مونځ کړی دی او کله یې نه دی کړی	۷۸۳	حضرت عبد الله ابن عمر رضي الله عنه به د څابښت مونځ نه کولو	۷۸۴

بسم الله الرحمن الرحيم

اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد كما صليت
على إبراهيم وعلى آل إبراهيم
إنك حميد مجيد
اللهم بارك على محمد وعلى
آل محمد كما باركت على
إبراهيم وعلى آل إبراهيم
إنك حميد مجيد

عرض حال

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين ، و الصلاة و السلام على أشرف الأنبياء و المرسلين سيد الأولين و الآخرين ، وعلى آله و أصحابه الطيبين الطاهرين و الحمد لله رب العالمين .

امابعد! د الله تعالى لاکهـ لاکهـ شکر دی چې هغه دې کمزوري بنده ته صرف په خپل فضل و کرم سره د نبي کريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د احاديثو مقدسو د تشريح او د توضيح توفيق ورکړو .
بهر حال د الله تعالى په مدد او نصرت سره د مشکوة شريف د شرحې دوه (۲) جلدونه مکمل شو ، او منظر عام ته راغلل ، او د دريم جلد د ليکلو شروع الحمد لله نن په دولسم شعبان ۱۴۲۳ھ کې وشوه.
توضيحات پښتو شرح د مشکوة وړومبى جلد د مشکوة شريف ابتدائي (وړومبى) حصې سره متعلق دی چې هغه د " **کتاب الايمان** "، " **کتاب العلم** " او " **کتاب الطهارة** "په توضيحاتو او تشريحاتو باندې مشتمل دی .

د دې نه پس ما دا مناسبه وګڼله ، چې د مشکوة شريف د دويمې حصې : "**کتاب النکاح**" نه زر تر زره يو جلد تيار شي چې د مشکوة ثاني د زده کوونکو او ښوونکو د پاره آسانتيا شي نو د ډير محنت نه پس الحمد لله هغه تيار شو چې هغه په "**کتاب النکاح**" ، "**کتاب العتق**" ، "**کتاب القصاص**" ، "**کتاب الحدود**" او "**کتاب الامارة و القضاء**" باندې مشتمل دی ، او د ترتيب په اعتبار سره څلورم جلد شميرلې شي .

دې نه پس ضروري وه چې د "**کتاب الصلاة**" نه په توضيحات او تشريحاتو کار شروع شي ، الحمد لله نن د ډيرو مصروفياتو باوجود مې په هغې کار شروع کړو ، زه د خپل رب نه ډير په عاجزۍ سره د توفيق او تکميل دعاء غواړم او بيا د دې د قبوليت عامه او خاصه دعاء کوم .
ما د توضيحات د اولني جلد په شروع کې د دې شرحې خصوصيات ، امتيازات ، مراجع او مصادر ، طرز وطريقه د تحرير او تقرير او انداز بيان او ترتيب بيان کړې دی چې د هغې د اعادې ضرورت نشته هلته دې وکتلې شي .

د مشکوة شریف د ښودلو په وخت کې ما د اسلامي میاشتو مطابق چې کومه میاشت کې په کوم تاریخ کوم سبق ښودلې دی هغه تاریخ ما په دې شرح کې لیکلې دی چې هر مُدرس ته دا اندازه وي چې هغه په کوم رفتار کتاب ښائي.

نو ددې جلد اول درس په لسم (۱۰) ربیع الاول ۱۴۱۰ھ کې ښودلی وو ، نو لهذا ددې نه به شروع کولی شي.

والله ولي التوفیق وهو یهدي السبیل

وصلی الله علی نبیه الکریم

فضل محمد یوسفزئي

۱۲ شعبان ۱۴۲۳ھ

راشنک الائي ضلع بټګرام صوبه سرحد پاکستان

۱۰ ربیع الاول ۱٤۱۰هـ

كِتَابُ الصَّلَاة

د مونځ بیان :

قال الله : ﴿ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴾.(سورة ابراهیم :۳۰).
ای زما ربه ! ما او زما اولاد د مونځ قائمونکي جوړ کړي ای زمونږه ربه زما دُعا قبوله کړي .

و قال الله تعالی : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ﴾.(سورة طه :۱۳۲).
او خپل کور والاو ته د مونځ حکم کوه او په خپله هم په دې قائم اوسیږه مونږه ستا نه روزي نه غواړو بلکې مونږه تا ته روزي درکوو .

و قال الله تعالی : ﴿ فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴾ .

(سورة مریم :۵۹).
بیا ددوي نه پس داسې خلک راغلل چې هغوي مونځ ضائع کړو او خواهشاتو پسې ولګیدل پس زر به هغوي د ګمراهئ سزا ومومي .

وقال الله تعالی : ﴿ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ﴾ . (سورة

عنکبوت : ٤۵).
او د مونځ پابندي کوي یقینا مونځ منع کوي خلک د بې حیائي او د بدو کارونو نه او د الله یادول ډیر لوي دی .

د مخکې باب سره د کتاب الصلاة ربط : د کتاب الصلاة د ماقبل بابونو سره ربط دارنګې دی چې صاحب مشکوة د ټولو نه مخکې کتاب الایمان کینبودو ځکه چې د ایمان نه بغیر یو عمل هم قبول نه دی ، د کتاب الایمان نه پس کتاب العلم کښودی شو ځکه چې په علم باندې عمل موقوف دی د علم نه بغیر یو عمل پیژندل او په هغې باندې عمل کول ممکن نه دي د علم نه پس د **کتاب الصلاة** درجه او مقام وو ځکه چې صلوة ټولو عباداتو له جامع دی ځکه چې په صلوة کې قیام دی نو په کائناتو کې چې څومره ځیزونه ونې(بوټي)کانړي د قیام په حالت کې طبعي طریقې سره د الله په عبادت کې مصروف دي او څومره فرشتې چې د پیدائش نه واخلي تر اوسه پورې په قیام کې د الله تعالی په عبادت کې ولاړې دي ددې ټولو مشابهت د مونځ د قیام سره راځي ، دغسې په مونځ کې رکوع ده نو په کائناتو کې چې څومره

مخلوقات،حيوانات وغيره او فرښتې وغيره د ركوع په حالت كې دي ددې ټولو د عبادت نه د مونځ سره مشابهت راځي دغسې په مونځ كې سجده ده نو كائناتو كې چې څومره مخلوقات په طبعي طريقې سره د الله تعالى په وړاندې سر په سجده دي او كومې فرښتې چې د پيدائش نه واخلي تر اوسه پورې په سجده كې دی ددې ټولو د عبادت نه په مونځ كې مشابهت راځي دغسې په مخلوقاتو كې چې څومره ځيزونه غرونه وغيره د قعدې په حالت كې طبعي طريقې سره د الله تعالى په عبادت كې مشغول دی او څومره فرښتې چې په حالت د ناستې كې په عبادت كې مصروفې دي ددې د ټولو د عبادت نه د مونځ سره مشابهت راځي. خلاصه دا چې مونځ جامع العبادات دی د ايمان او علم نه پس دده مقام دی ليكن مونځ چونكه په طهارت باندې موقوف دی او طهارت د مونځ د پاره شرط دی ځكه مصنف رَحِمَهُ اللَّهُ طهارت په مونځ باندې مقدم كړو چې كله د طهارت د بيان نه فارغ شو نو اوس صاحب مشكوة اصل مقصود بيانول وغوښتل نو د **كتاب الصلاة** عنوان يې كيښودلو.

د اركان خمسه عجيبه ترتيب:حقيقي عاشق او مجازي عاشق دواړه هر وخت د خپل محبوب د حاصلولو كوشش كوي :(۱) نو چې كله مجازي عاشق د خپل محبوب د حاصلولو كوشش كوي نو د ټولو نه مخكې هغه د خپل معشوق ، تعريف او مدح او توصيف كوي ، ددې د پاره چې د قصيدې په ويلو خپل محبوب ته ځان ورسوي ، بهر حال د عربو او د عجمو د عاشقانو او شاعرانو هغه ټولې قصيدې چې دوي هغه د خپلو محبوبانو باره كې ويلي دي هغه ددې مقصد د حاصلولو د پاره ويلي شوې دي د امرء القيس ، زُهير ، طرفه ، لبيد ابوتمام او د ابوطيب متنبي قصيدو ته چې تاسو وګورئ نو تاسو ته به دا حقيقت په واضح طريقې سره په نظر راشي .د غسې چې يو حقيقي عاشق كله الله راضي كوي نو هغه د ټولو نه اول په ژبه باندې د كلمه شهادت اقرار كوي او د الله تعالى عظمت او شان بيانوي چې د هغې طرف ته په يو حديث كې داسې اشاره شوې ده : **بني الاسلام على خمس شهادة ان لا اله الا الله و ان محمدًا رسول الله و اقام الصلاة و ايتاء الزكوة و صوم رمضان و حج البيت** .

(۲) چې كله مجازي عاشق د قصيدو په ويلو سره خپل محبوب حاصل نه كړي نو په دويمه مرحله كې هغه د محبوب مخكې عاجزي شروع كړي ، دده په تعظيم كې كله ودرېږي او كله د هغه مخكې ټيټېږي ، د ادب او تعظيم او عاجزئ او تواضع دغه ټول صورتونه يو ښكاره حقيقت دی چې هر چا ته معلوم دی . شريعت مطهره د حقيقي عاشق د پاره د محبوب د حاصلولو او د هغه د راضي كولو د پاره په دويمه مرحله كې مونځ كيښودی دی چې په هغې كې د الله تعالى د راضي كولو د پاره حقيقي عاشق د ټولو نه مخكې دواړه لاسونه تر غوږونو پورې اوچت كړي او د تسليم او د رضا مظاهره كوي ، او لاس تړلی د تعظيم د پاره ولاړ وي بيا دير د عاجزئ په حالت كې ركوع كوي او بيا د محبوب په قدمونو كې په سجده پريوځي او د جسم د ټولو نه قابل احترام اعضاء تندی او پوزه په ځمكه مږي د محبوب په حاصلولو كې

دا د عاجزئ آخري حد دی .(۳) او چې كله مجازي عاشق د قصيدې په ويلو او تعظيم او ادب په دواړو مرحلو كې د محبوب په حاصليدو كې كامياب نه شي نو بيا د مال په لګولو باندې شروع وكړي د معشوقې په حاصليدو عاشق كله هم شومتيا او كنجوسي نه كوي په دې ميدان كې هر عاشق سخي ګرځي لهذا لكونه روپۍ خرچ كول په دې كې ده ته ډير آسان وي تر څو معشوقه لاس ته ورشي .شريعت مقدسه كې د محبوب د حاصلولو د پاره په دې مرحله كې حقيقي عاشق د پاره زكوة وركولو قانون مقرر كړې شوی دی ، عاشق حقيقي د محبوب حاصلولو د پاره او دده د رضا كولو د پاره خپل مال كې معين او مقرره حصه مال د الله په لار كې خرچ كوي تر څو چې محبوب راضي شي .(۴) عاشق مجازي چې كله دې دريو مرحلو كې كامياب نه شي بيا خوراک څكل بند كړي او د لوږې هړتال (احتجاج) كوي دغه رنګ د محبوب زړه نرم شي او د هغه لاس د عاشق په لاس كې راشي بهر حال ټول عاشقان دغه رنګ مجاهده او مظاهره كوي ځينې په كې مړه شي او ځينې خپل مقصد ته ورسيږي. شريعت مطهره د عاشق حقيقي دپاره په دې كې روژه ايښې ده كه ګرمي وي يا يخني د رمضان روژې به پوره كوي چې د هغه محبوب خوشحاله شي او عاشق حقيقي كامياب شي .(۵) كله چې مجازي عاشق په دې څلور مراحلو كې خپل معشوق حاصل نه كړي ، بيا هغه كور ، بچي ، ښار آبادي پريږدي بې سامانه بغير كپړو او خپې ابله او سر تور دشت بيابان او ځنګل صحرا طرف ته ځي چې د معشوقې نښې نښانې وګوري او خپل نزدي خپلوانو نه جدا شي چې د معشوقې په تلاش كې كامياب شي څكه چې د مجنون او ليلى قصې او د هغوي د يو بل په كوڅو او صحراګانو كې د ليونو په شان ګرځيدل پټ نه دي .يو ځل مجنون يو سپی په خپل څادر كينولو او خلكو دې ملامت كوو نو مجنون وويل چې ما مه ملامته كوئ دا سپی ما د خپلې معشوقې په كوڅه كې ليدلی وو څكه مې په خپل څادر باندې كينولو چې دده خپې زما په څادر راشي ددې منظر نقشه په اشعارو كې داسې ده :

رأى المجنون في البيداء كلب ❁ فجر اليه للاحسان ذيلا

فلاموه على ما كان منه ❁ فقالوا لم منحت الكلب نيلا

فقال دعوا الملامة ان عيني ❁ رأته مرة في حي ليلى

شريعت مطهره د حقيقي عاشق د پاره په دې مرحله كې حج د بيت الله فريضه ايښودې ده د محبوب حاصلولو او راضي كولو د پاره حقيقي عاشق كفن واچوي او خپې ابله او سر توره ښځه ، بچي او كلي خپلوان كور هر څه پريږدي او د الله كور طرف ته ځي بيا منى ته ځي بيا عرفات ته لاړ شي ژاړي د مزدلفې نه راكوز شي په چغو ژاړي بيا منى كې كانې ولي بيا د محبوب د كور نه ګير چاپيره طوافونه كوي په آخر كې محبوب راضي شي او د ګناهونو نه پاک شي او وطن ته واپس راشي . بره حديث كې كوم روايت چې ما نقل كړې دی په هغې كې د اركان خمسه ترتيب داسې ذكر دی او چې په كوم انداز سره ما د ترتيب

وضاحت کړې دی ددې طرف ته فتح الملهم کې شيخ الاسلام علامه شبير احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ اجمالي اشاره کړې ده . (فتح الملهم).

ما ددې متعلق د خپل استاذ حضرت مولانا فضل محمد سواتي رَحِمَهُ اللهُ نه ددې تشريح اجمال ويلی دی دا تشريح او تفصيل به د كتاب الحج په شروع کې بيانوم خو د زندګۍ پته نه لګي نو ځکه دا فائده ما دلته وليکله ، او که الله تعالى موقع راکړه نو هلته به هم اشاره وکړم.

د صلوة لغوي او اصطلاحي تحقيق :د صلوة اصطلاحي تعريف علماو داسې ذکر کړې دی : **هي ارکان معهودة و افعال مخصوصة في اوقات مخصوصة بكيفية مخصوصة** . يعنې مخصوص وخت کې په مخصوص طريقې سره مخصوص افعال اداء کول مونځ دی. **صلوة** منقول شرعي دی يعنې شريعت دې ته دا حيثيت او تعارف ورکړی دی په دې کې د چا هم اختلاف نشته .خو په دې کې د هر چا اختلاف دی چې صلوة چې منقول شرعي دی ددې منقول عنه څه څيز دی يعنې دادکوم څيزنه منقول شوې راغلې دې اوددې ماده اشتقاق څه ده توجه ورته وکړئ:(۱) د اکثرو علماو خيال دادی چې **صلوة** په لغت کې د دعاء په معنى کې دی بيا دا مخصوص عبادت ته وويلی شو (يعنې بيا ددې اطلاق په عبادت باندې وشو)ځکه چې په دې کې هم دعاء ده (**كما في قوله عليه السلام : اذا عيحاً احدكم فليجب فان كان مفطرا فليطعم و ان كان صائما فليصل ، ابوداؤد ۱/۳۳٤**). (۲) صاحب قاموس ليکلي دي : صلوة په لغت کې : دعاء ، رحمت ، او استغفار په معنى دی .(۳) بعضې علماو ليکلي دي ؛ صلوة په لغت کې **تحريك الصلوين** ته ويلی شي او مونځ کوونکي هم کوناټو ته حرکت ورکوي .(۴) بعضې علماء وايي چې صلوة د **صلى الفرس** نه ماخوذ دی ځکه چې د آسونو په منډه کې چې کوم آس مخکې شي هغې ته مجلی ويلي شي او د هغې د کوناټو سره چې متصل کوم آس دويم وي هغې ته مصلي ويلي شي ځکه چې د هغې سر د مخکني آس د کوناټو سره برابر دی دغه رنګ مونځ کوونکي هم چې په جمعې سره مونځ کوي نو د يو بل نه وروستو ولاړ وي .بعضې علماو ليکلي دي : **صلى يصلى** سمع د باب نه هم دی او د باب تفعيل نه هم دی چې يو څيز لره په اور کې اچولو او سوزولو ته ويلی شي کله چې کونټې (امـــا) په اور کې د نيغولو د پاره واچوي نو وايي : **صليت العصا في النار** ، په دې اعتبار سره مونځ ته ځکه صلوة ويلی شي چې مونځ کوونکی نيغ شي او ګناه يې وسوزي او ختمه شي .په ټولو معانو کې ډيره واضحه او راجحه معنى داده:صلوة په اصل کې د دعاء په معنى کې ده بيا ارکان مخصوصه طرف ته منتقل شو. (الكاشف عن حقائق السنن ۲/۱۷۱، و في عمدة القاري ۲/۲٦٥).

د مونځ فرضيت: د ټولو نه مخکښې د تهجد و مونځ فرض شوی دی بيا د تهجد حکم منسوخ شو او د سحر او مازيګر مونځ فرض شو لکه څنګه چې په قرآن کريم کښې ورته اشاره شوې ده : ﴿ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴾ (پاره ۲٤) (شرح النقاية ۱/۱۰۸).

بيا د هجرت نه دوه کاله مخکښې د معراج په شپه پنځه مونځونه فرض شو او س هم فرض دي د دې نه انکار کوونکی کافر دی د دې خصوصيت دادی چې دا مونځونه د اسمانونو د بره په عرش باندې فرض شوې دی او نبي عليه السلام په ژبه مبارکه باندې د امت د پاره آخري وصيت د مونځ متعلق داسې وو : **الصلاة و ماملکت ايمانکم** . د مونځ پابندي کوئ او خکته خلکو باندې ظلم مه کوئ .بيا د هجرت نه پس په دويم کال زکوة او روژه فرض شول او په پنځم (۵ھ) يا په (٦ھ) يا (۹ھ) کال د هجرت باندې حج فرض شو .

اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ:

نيک عملونو سره واړه ګناهونه معاف کيږي

﴿۱﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی فرمايي چې : نبي کريم صلى الله عليه وسلم فرمايي : چې څوک د
« الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَ الْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَ رَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ
غټو ګناهونو نه بچ شي نو پنځه مونځونه او د جمعې نه د جمعې پورې او د رمضان نه د رمضان پورې
مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اُجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ». (رواه مسلم) (۱)
د ده هغه ګناهونه ختموي کوم چې د دې په مينځ کې شوې دي.

توضيح : **الصلوة الخمس**: دا کلمه د خپل معطوفاتو سره مبتداء واقع شوې ده او "**مکفرات** "کلمه د دې خبر دی، "**مکفرات** " د تکفير نه دی د کفارې په معنی کې دی مراد د ګناهونو کفاره او معاف کول او ختمول دي، د حديث مطلب دادی چې د پنځه مونځونو په مينځ کې چې کوم واړه ګناهونه کيږي نو هغه په دې مونځونو سره ختميږي دغه رنګې د يوې جمعې نه د دويمې جمعې پورې کوم واړه ګناهونه کيږي دغه مونځونو کولو سره ختميږي او معاف کيږي همدا رنګې د رمضان نه بل رمضان پورې د ټول کال ګناهونه د دې روژو په نيولو سره معاف کيږي، دا بحث مخکښې تير شوی چې نيک اعمال کولو سره بالاتفاق

(۱) أخرجه مسلم ۱/۲۰۹ رقم الحديث:۱٦-۲۳۳،والترمذي ۱/۱۸، رقم الحديث ۲۱٤ ، وأخرجه أحمد في مسنده ۲/۳۵۹.

سره واړه ګناهونه معاف کيږي . د قرآن کريم د آيت : ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ (هود : ۱۱۴) نه همدا صغائر مراد اخستلې شوي دي اګرچې بعضې علماو د لوي ګناهونو قول کړی.ليکن د جمهورو علماو په نزد د لويو ګناهونو د معافۍ د پاره توبه ضروري ده ، همدارنګې د حقوق العباد د معافي د پاره ضروري دي چې صاحب حق نه د معافۍ غوښتنه وشي ، خلاصه داده چې نيک عملونو سره واړه ګناهونه ختميږي او معاف کيږي او که توبه يې وکړه نو غټ ګناهونه هم ختميږي او معاف کيږي او که توبه يې ونه کړه نو په کبائرو کې تخفيف او سپک والی به ضرور راځي .

لما بينهن : ددې جملې يو مطلب دادی چې د يوې ورځې پنځه مونځونو نه واخله تر دويمې ورځې پنځه مونځونو پورې ددې دواړو په مينځ کې چې کوم واړه ګناهونه دي هغه معاف کيږي.دويم مطلب يې دادی چې دهردويم مونځ په مينځ کې چې کومه ګناه وشي دغه مونځونو دوجې هغه معاف کيږي. لمعات کې شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي : دلته دادويم مطلب مراددی او احاديث په همدې دلالت کوي. (اشعة اللمعات ۲۹۸-۲۹۹).

سوال : چې کله يو مونځ سره يا روژې سره او د جمعې مونځ نه دويم مونځ پورې ټول واړه ګناهونه معاف کيږي نو بيا اودس کولو سره او جوماټ طرف ته تللو سره او دويم مونځ سره به څه معاف کيږي ؟ ځکه چې واړه ګناهونه خو ټول په ټوله مخکې معاف شو .

جواب : ددې جواب دادی چې نورو نيکو سره ددغه کس درجې بلندې شي او نورې نيکيانې دده په اعمال نامه کې جمع شي ، شيخ په لمعات کې ليکلي : چې د صغائرو د ورانيدو دغه صفت په هره نيکۍ کې موجود دی او که يو نيکي ګناهونه ختم کړل نو ډيره خه ده او که ټولو نيکو په جمع سره ختم کړل نو نور على نور به وي . (اشعة اللمعات ۲۹۹).

آيا د صغائرو د معاف کيدو د پاره د کبائرو نه ځان بچ کول ضروري دي ؟اذا اجتنبت الكبائر:دا داجتناب نه دمجهول صيغه ده اوس حديث کې دابحث دی چې آيادصغائرو د معافۍ د پاره اجتناب عن الکبائر شرط ضروري دی او که شرط نه دی ؟په دې کې دا تفصيل دی چې دلته درې صورتونه دي: **اول صورت** : دادی که چيرته د يو کس ګناهونه صرف صغائر وي او د غټو نه پاک وي په دې اتفاق دی چې دده ټول ګناهونه به معاف شي.**دويم صورت**: چې د يو کس ټول ګناهونه کبائر وي نو اتفاق دی چې د توبې نه بغير به دده هيڅ ګناه معاف نه شي توبې سره به معاف کيږي که نه نو معاف کيږي إلا ما شاء الله .**دريم صورت** : د يو کس صغائر او کبائر دواړه ګناهونه وي.نو په دې کې د معتزلو مسلک دادی چې د کبائرو په موجودګۍ کې صغائر نه معاف کيږي او د کبائرو د معاف کيدو خو سوال نه پيدا کيږي هغوی وايي چې د صغائرو معاف کيدو دپاره اجتناب عن الکبائرشرط ګرځولی شوی دی هغوی دمذکوره حديث نه

استدلال کوي. مگر جمهور اهل السنة و الجماعة فرمایي : چې د صغائرو د معافی د پاره اجتناب عن الکبائر شرط نه دی ، د کبائرو په موجودگۍ کې هم نیکو اعمالو سره صغائر معاف کیږي ځکه اکثر احادیثو کې مطلقا د کوم شرط لگولو نه بغیر صغائر د معاف کیدو ذکر راغلي دي (کذا قال النووي).

باقي معتزلو د مذکوره احادیثو نه چې کوم استدلال کړی دی هغه استدلال صحیح نه دی ځکه چې اذا اجتنبت الکبائر جمله د استثناء په ځای کې واقع ده یا ماقبل د پاره شرط نه دی نو مطلب دادی چې نیک اعمالو سره صغائر معاف کیږي او کبائر نه معاف کیږي.

د پنځه مونځونو مثال د پاک نهر دی :

﴿۲﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :	
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ (صحابه کرامو ته مخاطب شو)	
" أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهَرًا بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسًا	
او وي فرمایل تاسو ووایئ چې د چا د دروازې مخې ته نهر روان وي او هغه روزانه په هغې کې پنځه ځله	
هَلْ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ شَيْءٌ ؟ قَالُوا : لَا يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ شَيْءٌ ؟.	
لامبي نو آیا د هغه په بدن به خیری باقي پاتي شي؟ صحابه کرامو عرض وکړو چې نه بالکل به خیری پاتې	
قَالَ : فَذَلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ	
نه شي نو نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: تاسو پوهه شئ! چې دا مثال د پنځه مونځونو دی الله تعالی تول	
يَمْحُو اللهُ بِهِنَّ الْخَطَايَا ".(متفق علیه). (۱)	
(صغائر) گناهونه د دغې مونځونو په برکت د اسې ختموي لکه څنگه چې او به خیری لرې کوي.	

توضیح : **أرأیتم** : اي اخبروني یعني ما ته ووایه . **لو ان نهرا** ای لو ثبت ان نهرا یعنې فرض کړئ که چیرې د چا دروازې سره د صفا اوبو نهر وي ، **هل یبقی** دا جمله په محل د استفهام کې ده یعنې د استفهام نه مقصود همدغه جمله ده . **درن** بدن کې خیري میري ته ویلي شي ، ددې جمع **ادران** ده ،

(۱) أخرجه البخاري ۱۱/۲، رقم الحدیث : ۵۲۸، ومسلم ۳۶۲/۱ رقم الحدیث: ۲۸۳ ، ۶۶۷ ، والنسائي ۲۳۰/۱، رقم الحدیث: ۴۶۲ ، والترمذي ۱۳۹/۵ رقم الحدیث :۲۸۶۸

فذلک دلته د **فاء** کلمه د شرط محذوف په جواب کې واقع ده عبارت داسې دی : **اذا اقررتم ذلک و صح عندکم فهو مثل الصلاة** (کذا قال الطیبي) (الکاشف عن حقائق السنن ۲/۱۷۳).

دې حدیث کې په بدن باندې ښکاره خیرې سره د ګناه تشبیه ورکړې شوې ده او داوبو تشبیه د مونځ سره ورکړې شوې ده چې څنګه ظاهري خیرې میرې د اوبو سره ختمیږي د غه رنګ د باطني ګناهونو خیرې د مونځ سره ختمیږي.

سوال: دلته په ظاهره داسوال کیږي چې په اوبو سره هرقسم ګندګي لرې کیږي هغه خفیفه وي او که غلیظه حالانکه مونځ سره صرف صغیره ګناه لرې کیږي او کبیره نه لرې کیږي.

جواب: دلته تشبیه په ټولو اجزاو کې نه ده بلکې بعضې اجزاو کې ده او هغه ګناه صغیره ده څنګه چې خفیفه ګندګي صرف په اوبو سره لرې کیږي د مرلو ضرورت نشته دی همدارنګې په مونځونو سره صرف صغائر معاف کیږي د توبې ضرورت نشته دی.

په مونځ سره ګناه معاف کیږي :

﴿۳﴾ وَ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : إِنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنْ امْرَأَةٍ قُبْلَةً

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې : یو کس د یوې (پردې) ښځې نه چپه واخیسته

فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ

بیا (د احساس شرمندګۍ سره) د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شو قصه یې ورته ذکر کړه

(پیغمبر علیه الصلاة والسلام جواب ورنه کړو ، د وحي په انتظار وو په دې مینځ کې د غه کس مونځ وکړو)

فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى : ﴿ وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَ زُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ

نو الله تعالی دا آیت نازل کړو (ترجمه) مونځ دورځې په شروع او آخر کې او د شپې په څه حصه کې کوئ ځکه

الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ﴾ فَقَالَ الرَّجُلُ : يَا رَسُوْلَ اللهِ أَلِيَ هٰذَا ؟

چې نیکي (یعنې مونځ) ګناهونه ختموي، پس هغه کس ووېل ای د الله رسوله ! آیا دا حکم زما دپاره دی؟

قَالَ : « لِجَمِيْعِ أُمَّتِيْ كُلِّهِمْ » . وَ فِيْ رِوَايَةٍ : « لِمَنْ

نبي علیه السلام وفرمایل: د ټول امت د پاره دی ، او په یو بل روایت کې ذکر دي : چې د هغه چا دپاره دی چا

عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي » . (متفق عليه). (۱)
چې عمل وکړو په دې باندې زما د امت نه .

توضیح : ان رجلاً: شارحین لیکي چې دده نوم ابو الیسر دی وايي چې دده خواته دانصارو یوه ښځه د کهجورو اخستو دپاره راغله دغه کس ډیر خوشحاله شو ورته یې وویل چې زما سره په کور کې ددې نه ښائسته کهجوري دي هغه ووینه چې کله دغه ښځه کورته راغله دغې ښځې ته غاړه ورکړه او چپه یې ترې واخیسته ښځې ورته وویل دالله نه ووېریږه چې دا یې واوریدل نو په خپل کار پښیمانه شو بهر راووتو . ابوبکرصدیق رضي الله عنه مخامخ را روان ؤ او خپل غلط حرکت تذکره یې ورته وکړه، ابوبکرصدیق رضي الله عنه ورته وفرمایل : توبه اوباسه بیا د پاره داسې گناه مه کوه ، دا کس ددې نه پس نبي کریم صلى الله عليه وسلم ته راغی او خپله قصه یې ذکر کړه .(الکاشف عن حقائق السنن ۲/۱۷۳،اشعة اللمعات ۲۹۹).

طرفي النهار : د ورځې د دوو طرفونو نه مراد د یو قول مطابق سحر او ماسپښین اول طرف دی او مازیگر او ماښام دویم طرف دی او **زلفا من اللیل** نه ماسخوتن مراد دی ددویم قول مطابق سحر یو طرف دی او ماسپښین او مازیگر دویم طرف دی او **زلفامن اللیل** نه مراد ماښام او ماسخوتن دی(**الکاشف ۲/۱۷۳**).

زلفا داد **زلفة** جمع ده په معنی د نزدې سره مراد ترې وختونه او گینټې دي ځکه چې گینټې هم یو بل ته نزدې وي . په دې حدیث کې **سیئات** او ددې نه مخکې حدیث کې **خطایا** چې کوم الفاظ راغلي دي ددې نه مراد صغیره گناهونه دي همدارنگې ددې حدیث نه معلومه شوه چې د یوې ښځې نه صرف چپه اخیستل اگر چې ځای د فتنې دی مگر په کبائرو کې داخل نه دی ، خو که چیرته یې زنا وکړه نو بیا ټول چې اخیستل او کتل او اوریدل کبائرو کې شمارل کیږي .

﴿٤﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ
د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې یو کس د نبي کریم صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شو
فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللهِ إِنِّي أَصَبْتُ حَدًّا
او عرض یې وکړو یا رسول الله! ما نه داسې کار شوی دی چې په هغې حد واجب دی ، پس ته په ما باندې

(۱) أخرجه البخاري ۸/۲، رقم الحديث :۵۲۶، ومسلم ۲۱۱۵/۴ رقم الحديث ۳۹-۲۷۶۳،والترمذي ۲۷۲/۵ رقم الحديث ۳۱۱۵ .

فَأَقِمْهُ	عَلَيَّ	قَالَ	وَ	لَمْ	يَسْأَلْهُ	عَنْهُ	قَالَ

حد جاري کړه دراوي بيان دی وايي: پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دده نه د حد په باره کښې تپوس ونه کړو فرمايي

وَ حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةَ

چې د مونځ وخت راغي نو دغه کس د پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره مونځ وکړو چې کله نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مونځ نه

قَامَ الرَّجُلُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ ! إِنِّي أَصَبْتُ

فارغ شو هغه کس اودريدو بيا يې عرض وکړو: يارسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ! ما نه داسې کار شوی دی چې

حَدًّا	فَأَقِمْ	فِيَّ	كِتَابَ	اللهِ	قَالَ

په هغې حد واجيبږي پس زما په باره کښې د الله تعالى حکم نافذ کړه نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل

أَلَيْسَ قَدْ صَلَّيْتَ مَعَنَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ذَنْبَكَ

چې آيا تا زما سره مونځ ونه کړو؟ هغه ووېل ولې نه، پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: الله تعالى ستا خطاء معاف

أَوْ قَالَ حَدَّكَ " (متفق عليه). (۱)

کړه يا يې داسې وفرمايل: ستا حد وبخښلی شو.

توضيح: **اصبت حدا اى فعلت شيئاً يوجب الحد**: يعني ما داسې لويه ګناه وکړه کومه چې حد شرعي واجبوي. (الکاشف ۲/۱۷۴).

سوال: دلته يو اشکال دی چې هغه کس په خپله اقرار وکړو چې ما د لويې ګناه په شان د غلا او شرب خمر و غيره ارتکاب کړی او پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د مونځ ادا کولو سره د هغه د بخښنې اعلان وکړو، چې ددې نه معلومه شوه چې مونځ وغيره نيک عملونو سره صغائرو نه علاوه کبائر هم معاف کيږي حالانکه معامله داسې نه ده.

اول جواب: چې د هغه کس ګناه کبيره نه وه ليکن د هغه ګمان دا وو چې زما ګناه ډيره لويه ده د الله تعالى نه ويريدونکی کس وړه ګناه هم لويه ګناه ګڼي. **دويم جواب**: دادی چې دې کس تعزير باندې د حد اطلاق وکړو دده ګناه باعث د تعزير وه کومه چې وړه وه. **دريم جواب**: دادی چې دا کس پښيمانه شو او په اخلاص سره يې توبه وېستله د کوم سره چې دده لويه ګناه معاف شوه په مونځ کولو سره صرف ده ته زيری ورکړی شو بهر حال احتمالات ډير دي لهذا اوس اشکال باقي پاتې نه شو. (الکاشف ۲/۱۷۴).

سوال : اوس دلته دويم اشکال دادی چې نبي کريم ﷺ د دغه کس د ګناه نوعيت معلومولو په باره کې تحقيق او تفتيش ولې نه فرمايلو کيدی شي چې د دغه کس ګناه لويه وه .

جواب : پيغمبر ﷺ ته د وحي او الهام يا د کشف په ذريعه معلومه شوې وي چې د دغه کس ګناه صغيره ده کبيره نه ده که چيرې واقعي دغه کس د حد مرتکب شوی وو نو د حد مقدمه(کيس) د حاکم عدالت ته د رسيدلو نه پس حد نه نافذولو نه بغير د يو حاکم کار هم نه دی چې معاف يې کړي .

او حدک: راوي ته شک دی چې پيغمبر عليه السلام حدک لفظ فرمايلي وو يا ذنبک دې نه د محدثينو د احتياط اندازه کيږي چې د نبي عليه السلام د رواياتو په نقل کولو کې څومره قدرې اهتمام کوي .

د ټولو نه ښه عمل کوم يو دی ؟:

﴿۵﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ								
د حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی فرمايي چې ما د نبي کريم ﷺ نه تپوس وکړو								
أَيُّ	الْأَعْمَالِ	أَحَبُّ	إِلَى	اللهِ	قَالَ :	« الصَّلَاةُ	لِوَقْتِهَا »	
چې الله تعالى ته کوم عمل ډير خوښ دی نو نبي کريم ﷺ و فرمايل : په خپل وخت مونځ کول								
قُلْتُ	ثُمَّ	أَيٌّ	قَالَ :					
(يعنې په مکروه وخت کې مونځ نه کول) ما وويل بيا کوم عمل غوره دی؟ پيغمبر ﷺ و فرمايل :								
« بِرُّ	الْوَالِدَيْنِ »	قُلْتُ :	ثُمَّ	أَيٌّ	قَالَ :			
مور او پلار سره نيکي کول ، ما عرض وکړو : بيا کوم عمل غوره دی؟ پيغمبر عليه الصلاة والسلام و فرمايل :								
« اَلْجِهَادُ	فِيْ	سَبِيْلِ	اللهِ »	قَالَ	حَدَّثَنِي	بِهِنَّ		
د الله په لار کې جهاد کول ، ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي : چې ما ته دا درې خبرې پيغمبر عليه الصلاة والسلام								
وَ لَوِ	اِسْتَزَدْتُهُ	لَزَادَنِي (متفق عليه) . (۱)						
فرمايلې ، که ما نور تپوس نه هم کولی نو پيغمبر عليه الصلاة والسلام به د دې نه هم ډير بيان فرمايلی .								

توضيح : **اى الاعمال احب الى الله** : يعنې عملونو کې افضل عمل کوم يو دی .دلته مشهور سوال دی د دې تذکره علامه طيبي رحمه الله کړې ده او ملا علي قاري رحمه الله هم کړې ده(مرقات ۲/۲۷۱، الکاشف

(۱) أخرجه البخاري ۹/۲،رقم الحديث :۵۲۷، ومسلم ۹۰/۱ رقم الحديث:۱۳۹-۸۵، والنسائي ۲۹۲/۱، رقم الحديث:۶۱۰ ، والترمذي ۳۲۵/۱ رقم الحديث :۱۷۳ .

۲/۱۷۵) په توضیحات جلد اول کې ددې تفصیل په یو ځای کې تیر شوی دی مګر د یاد ساتلو د وجې ورته اشاره کوم.
سوال: سوال دادی ټولونه ښه او اوچت خو یو ځیز کیدی شي لیکن احادیثو کې چې پیغمبر ﷺ نه کله هم د ښه عمل تپوس کړی شوی وي نو پیغمبر علیه السلام مختلف عملونه ښه خودلي دي مثلاً زیر بحث حدیث کې **الصلاة لوقتها** د ټولو نه ښه عمل خودل شوی دی .حضرت ابوذرغفاري رضي الله عنه په حدیث کې **ایمان بالله وجهاد في سبیل الله** لره خه عمل ګرځولی دی، په یو حدیث کې **اطعام الطعام** ته افضل عمل ویلی شوی دی ، یو حدیث کې **ان یسلم المسلمون من یده ولسانه** ته بهتر عمل ویلی شي ، یو حدیث کې ذکر الله ته خه عمل ویل شوی دي یو حدیث کې **ان افضل الاعمال جهاد لا غلول فیه** ته افضل عمل ویلی شوی دی یو حدیث کې **احب الاعمال الی الله ادومها** راغلی دی . د سوال مقصد دادی چې د پیغمبر ﷺ د ژبې مبارکې نه مختلف جوابونه ولې راغلې دي .
اول جواب: د حدیث شارحین ددې سوال مختلفو وجوهاتو سره جواب ورکړی دی بنیادي طور باندې دا خبره پیژندل ضروري ده چې فضیلت کلیه صرف ایمان ته حاصل دی په عملونو کې یو عمل ته هم کلي فضیلت حاصل نه دی . البته افضلیت جزئي ضروري دی اعمال په باره کې مختلف جوابات راغلي دي یا خو د سوال کوونکو په اعتبار سره مختلف دی چې په کوم سوال کوونکو کې کومه کمزوري وي د هغې نشاندهي یې فرمایلې ده یعني ستا د پاره ا وستا مناسب خو د ټولو نه غوره عمل هغه عمل دی په کوم کې چې له تا نه سُستي کیږي .**دویم جواب**: دادی چې د زمانې او وخت په اعتبار سره یې یو عمل افضل ګرځولی دی مثلاً جهاد په زمانه کې جهاد افضل او د حج په موسم کې حج وغیره افضل ګرځولی دی اود تکلیف په وخت کې تکلیف والا ته خوراک ورکول افضل ګرځولې دی. **دریم جواب**: چرته چې هم افضل اسم تفضیل صیغه استعمال کړی شوې ده ددې نه مراد نفس فعل او مطلق فضیلت دی بل عمل باندې اوچتوالی مقصود نه دی . **څلورم جواب**: افضل یو نوع ده ددې یو فرد نه دی بلکې ډیر افراد دي لهذا کوم عمل چې یې افضل خودلی دی نو ګویا هغه به ددغې نوع یو فرد وي ، او دا ډیر ښه جواب دی .**پنځم جواب**: دادی چې دا افضیلت په مختلفو اعتباراتو سره دی مثلاً ابوبکرصدیق رضي الله عنه ارحم امته په اعتبارسره افضل دی،عمر فاروق رضي الله عنه **اشدهم في امر الله عمر** په اعتبار سره افضل حضرت عثمان رضي الله عنه د حیاء په اعتبار سره او حضرت علي رضي الله عنه د قضاء په اعتبار سره افضل دی یا مثلاً جهاد د اعلاء کلمة الله په اعتبار سره افضل دی او مونځ د ذکر الله په اعتبار سره افضل او غوره دی .او سلام د تواضع په اعتبار سره او صدقه د همدردی او سخاوت په اعتبار سره افضل ده ددې حدیث د

نورو احادیثو سره هیڅ تعارض نشته دا جواب هم ښه او عمده دی.

د ټولو نه ښه عمل کوم یو دی؟ د ایمان تقابل د یو عمل سره نه شي کیدی لیکن په مونځ او جهاد في سبیل الله کې د فقهاو بحث شته چې کوم افضل دی یوه طبقه د علماء کرامو دې طرف ته تللي دي چې مونځ مطلقاً افضل دی مګر یوه طبقه د علماء کرامو دې طرف ته تللي دي چې جهاد افضل دی یاد ساتئ دا تقابل هغه وخت دی چې کله جهاد فرض کفایه وي لیکن چې کله جهاد فرض عین شي نو بیا د ایمان نه پس د ټولو نه افضل عمل جهاد دی.

حدثني بهن: ددې جملې نه ابن مسعود رضي الله عنه د حدیث د سماع تاکید فرمایي چې دا خبرې ما ته په خپله پیغمبر صلی الله علیه وسلم بیان کړې دي او ما په خپله اوریدلي دي واسطه په کې نشته.

ولو استزدته: یعني که د افضلیت خبرې ما نورې معلومولې نو پیغمبر علیه السلام به نور اعمال هم بیان کړي وو لیکن ما نور تپوس ونه کړو چې پیغمبر علیه السلام ته تکلیف او مشقت نه وي.

د مونځ پریښودل د کفر علامه ده:

﴿٦﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: « بَيْنَ الْعَبْدِ
د حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې: نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: په مینځ د ایمان
وَ بَيْنَ الْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ »[1].
او کفر کې (دیوال غورځول) مونځ پریښودل دی.

توضیح: بین العبد: یعني د ایمان او کفر په مینځ کې پرده او منع والی مونځ دی.

سوال: ددې حدیث د ظاهري الفاظو نه اشکال پیدا کیږي هغه داسې چې د ظاهري الفاظو مطلب دادی چې د بنده او کفر په مینځ کې فرق کوونکي څیز پریښودل د مونځ دي حالانکه د بنده او کفر په مینځ کې فرق کوونکي څیز مونځ کول دي پریښودل نه دي. **جواب:** علامه طیبي رحمه الله وغیره جواب کړی دی په حقیقت کې دا جواب قاضي عیاض مالکي رحمه الله ورکړی دی هغه دادی چې د ترک لفظ د حد په معنی واخستلی شي نو مطلب به واضحه شي یعني د ایمان او کفر په مینځ کې چې کوم حد فاصل دی هغه مونځ دی کوم کس چې ددې حد نه اوړي او مونځ نه کوي نو هغه د کفر په میدان کې داخل شي او کفر ته نږدې شي. قاضي عیاض رحمه الله دویم جواب دا کوي چې دلته په حدیث کې چې د بین کوم لفظ راغلی

(۱) أخرجه مسلم ۸۸/۱ رقم الحديث: ۱۳۴-۸۲، والترمذي ۱۴/۵ رقم الحديث: ۲۶۱۸.

دی دا ظرف دی او هر ظرف ځان د پاره يو متعلق غواړي ددې ظرف متعلق محذوف دی چې هغه وصلة لفظ دی ، تقدير د عبارت داسې دی: **ترک الصلاة وصلة بين العبد والکفر** ،يعنې مونځ پرېښودل سړي کفر ته رسوي په دې دواړو توجيهاتو کې اوله توجيه واضحه ده اګر چې په دې کې تاويل دی . (الکاشف ۲/۱۷۷).

شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې دريمه توجيه بيان کړې ده هغه هم خه ده فرمايي چې : کيدی شي چې په دې حديث کې "**العبد**" نه مؤمن مراد وي او "**الکفر**" نه کافر مراد وي او معنی دې داسې شي چې د مؤمن او کافر په مينځ کې فرق کوونکي څيز دمونځ پرېښودل دی چاچې مونځ پرېښودلو هغه به کافروي او چاچې مونځ وکړو هغه به مسلمان وي. (اشعة اللمعات ۲۰۱).

۱۱ ربيع الاول ۱٤۱۰ھ

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ :

په بندګانو باندې مونځ کول د الله تعالی حق دی :

﴿۷﴾ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :
د حضرت عباده ابن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي : چې نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: چا
خَمْسُ صَلَوَاتٍ افْتَرَضَهُنَّ اللهُ تَعَالَى
چې دې پنځه مونځونو دپاره کوم چې الله تعالی فرض کړې دی (فرائضو او مستحباتو په ادا کولو سره)
مَنْ أَحْسَنَ وُضُوْءَهُنَّ وَ صَلَّاهُنَّ لِوَقْتِهِنَّ وَ أَتَمَّ رُكُوْعَهُنَّ وَ خُشُوْعَهُنَّ
په ښه طريقې سره اودس وکړو او په خپل وخت يې وکړل همدارنګې په دې کې يې رکوع او عاجزي وکړه
كَانَ لَهُ عَلَى اللهِ عَهْدٌ
(يعنې مونځ يې په حضور قلبي سره وکړ) دده د پاره په الله تعالی باندې ذمه (يعنې د الله تعالی وعده)
أَنْ يَغْفِرَ لَهُ وَ مَنْ لَمْ يَفْعَلْ
داده چې هغه دده (واړه) ګناهونه وبخښي او چا چې داسې ونه کړل (يعنې په دې ذکر شوي طريقې سره
فَلَيْسَ لَهُ عَلَى اللهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ وَ
يا يې مطلق مونځ ونه کړ) نو الله تعالی باندې دده ذمه نشته ، که الله وغواړي بخښش به ورته وکړي او

إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ » .(۱)

که چیرته وغواړي نو عذاب به ورته ورکړي .

توضيح : **احسن وضوءهن** : بهتر او ښائسته اودس دادی چې ددې د فرائضو ، مستحباتو او سنتو پوره پوره خيال وساتلې شي ، **لوقتهن** دا لام كلمه په معنى د **في** سره ده يعني افضل او مستحب وخت کې مونځ ادا کول ، **وخشوعهن** ممکن دی چې دلته د خشوع نه سجده مراد واخستلی شي رکوع او سجده يې ځکه خاص کړي دي چې دا په مونځ کې اهم ارکان دي (مرقات ۲/۲۷۳).

عهدا دا دلته د وعدې په معنى کې اخستلی کيږي نو مطلب دا چې الله تعالی د بنده سره د احسان په شکل د مغفرت داسې وعده وکړه چې ددې پوره کول يقيني دي (مرقات ۲/۲۷۳، الکاشف ۲/۱۷۹).
علامه توربشتي رَحِمَهُ اللهُ ليکلي : چې د کوم څيز في الحال او في المآل حفاظت او رعايت سره مکمل خيال ساتلو ته هم عهد ويلی شي ددې وجې نه چا سره پخې وعدې کولو ته عهد ويلی شي . شيخ نور هم فرمايي : چې دلته بطور اتساع او تشاکل د بنده طرف ته د عهد نسبت شوی دی.مجمع البحار کې ليکلي دي چې دعهدلفظ کله دوصيت په معنى کې استعماليږي، احاديثو کې د عهد لفظ ددغه معانو نه يوه معنى کې استعماليږي (**كذا في اللمعات**)

شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ليکي چې په دې حديث کې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې مونځ پرېښودلو والا کافر نه دی خو د ګناه کبيره کوونکی دی يا فرمايي چې د مرتکب کبيره په باره کې دا واجب او لازم نه دی چې الله تعالی ده ته سزا ورکړي دا خالص د الله مرضي ده چې ده ته عذاب ورکړي يا يې معاف کړي داد اهل سنت مسلک دی . همدارنګې دا هم پېژندل په کار دي چې د ګناه کبيره مرتکب هميشه دوزخي نه دی بلکې د ګناه مطابق سزا خوړلو نه پس به د جهنم نه وځي د خوارجو او معتزلو په دې کې اختلاف دی .د اهل السنة په نزد الله تعالی باندې د بنده د طرف نه هيڅ هم واجب نه دي که الله تعالی چيرته نيک مؤمن يا مجانين او ماشومانو ته عذاب ورکړي او په جهنم کې يې واچوي يا يو فاسق په ثواب او نعمت کې وساتي ، نو الله تعالی په دې پابند نه دی بهر حال مونځ کول د هر مسلمان ذمه داري ده کومه چې د الله تعالی د طرف نه په دې بنده باندې مقرر ده ، ددې ادا کول لازم دی برابره خبره ده که په دې کې ده ته مزه وي او يا نه .

---

(۱) أخرجه أحمد في مسنده ۳۱۷/۵، وأخرجه أبو داود في السنن ۲۹۵/۱ رقم الحديث : ۴۲۵ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۴۴۹/۱ رقم الحديث:۱۴۰۱.

په ځلورو اعمالو باندې د جنت زيرې:

﴿۸﴾ وَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:
د حضرت ابو امامه رَضِيَاللَّهُعَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې: نبي کريم صَلَّىاللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ وفرمايل: (مسلمانو!)
«صَلُّوا خَمْسَكُمْ وَ صُومُوا شَهْرَكُمْ وَ أَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ وَ
پنځه وخته خپل مونځ کوئ خپله د رمضان د مياشتې روژې نيسئ د خپل مال زکوة ورکوئ او د خپل سردار
أَطِيعُوا ذَا أَمْرِكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ». (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ التِّرْمِذِيُّ). (۱)
(چې کله هغه د خلاف شرع څيزونو حکم نه کوي) تابعداري کوئ د خپل رب په جنت کې به داخل شئ.

توضيح: صلوا خمسكم: يعني هغه پنځه مونځونه کوئ چې د ورځې او شپې په تاسو فرض دي او چې کوم ستاسو سره خاص دی، علامه طيبي رَحِمَهُاللَّهُ ليکي چې ددې اعمالو اضافت ددې امت افرادو ته ځکه شوی چې دا اعمال په خپلو طريقو او خصوصياتو سره دې امت سره خاص دي چې ددې وجې نه دا امت د نورو امتونو په مقابله کې په دې اعمالو کې ممتاز ګرځيدلی دی.

شهركم: ددې نه د رمضان روژې مراد دي چونکې د رمضان مياشت مشهوره ده نو ځکه تصريح ته ضرورت نشته دی، زکوة ذکر د روژې نه پس وکړی شو کيدی شي چې دا تاخير د يو راوي د بيان د وجې نه شوی وي، ملا علي قاري رَحِمَهُاللَّهُ فرمايي: د فرضيت په اعتبار سره زکوة د رمضان فرض کيدو نه پس فرض شوی وو ځکه وروستو ذکر کړی شو او قرآن او حديث کې مونځ سره ځکه يو ځای دی چې مونځ د عبادات بدني جرړه ده او زکوة د عبادات مالي اصل او جرړه ده په دې حديث کې د حج ذکر نشته، علماء فرمايي: چې ددې حديث بيانيدو په وخت کې حج فرض شوی نه وو. (مرقات ۲/۲۷۴).

ذا امركم: ملاعلي قاري رَحِمَهُاللَّهُ فرمايي چې ددې نه خليفه او بادشاه او ددوي وزيران مراد دي يا ددې نه علما مراد دي چې د شريعت په رڼا کې علماء چې کوم حکم نافذوي هغه حکم منئ او کوم حکمران چې د شريعت خلاف حکم صادر کړي هغه مه منئ بلکې د حکمران نافرماني ضروري ده (مرقات ۲/۲۷۵)

تدخلوا جنة ربكم: دمخکيني څلورو او امرو جواب دادی يعني په دخول اولي سره به جنت ته داخل شي.
سوال: دلته يو سوال دی چې دخول جنت د پاره اصلي سبب او علت خو د الله تعالی رحمت او فضل دی دلته اعمال د علت او شرط په درجه کې ولې اينبودل شوي دي. **جواب**: د جنت داخليدو د پاره اصل

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲۵۱/۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۵۱۶/۲، رقم الحديث: ۶۱۶.

علت او سبب د الله تعالی رضا او فضل او کرم دی لیکن جنت د اوچتو درجاتو د حصول دپاره اعمال ضروري دي .علماء ددې اشکال دا جواب هم ورکوي چې د جنت داخلیدو د پاره نیک اعمال اسباب او د سبب په درجه کې دي کوم طرف ته چې نسبت په دې مناسبت سره کیږي .

ماشوم دې په کوم عمر کې د مونځ پابندوګرځول شي ؟

﴿۹﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
حضرت شعیب د خپل پلار او هغه د خپل نیکه نه روایت کوي فرمایي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل
«مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ
چې کله ستاسو اولاد د اوو (۷) کالو شي نو د مونځ حکم ورته وکړئ او چې د لسو کالو شي (نو په مونځ
وَ فَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ .[1]
پريښودو باندې) هغه ووهئ ، او جدا والی راولئ په مینځ ددوي کې د اوده کیدو په ځایونو کې .
وَكَذَا رَوَاهُ فِيْ شرح السنة عَنهُ .(وفي المصابيح عن سبرة بن معبد)
همدارنګې شرح السنة کې عمرو نه او په مصابیح کې سبرة بن معبد نه دا روایت نقل کړی شوی دی.

توضیح :**مروا** : دا دامر صیغه ده ابتداء نه یې همزه حذف کړی شوه چې کلمه سپکه شي .

اولادکم : دا کلمه هلکانو او جینکو دواړو ته شامل ده . **بالصلوة** : په مونځ سره ،سره ددې د شرائطو نه یعنې د مونځ شرائطو لحاظ ساتلو باندې هم . **وهم** : دا جمله حالیه ده او هلکان یې په جینکو باندې غالب کړل ځکه یې د مذکر ضمیر راوړی دی ، **سبع سنين** : داوو کالو د خاص کیدو وجه ملا علي قاري رحمه الله او شیخ عبدالحق رحمه الله دا لیکلې ده چې په دې عمر کې سرې کې دننه د قوت او طاقت یو نوی دور شروع کیږي دغه وجه ده چې دویم سبع یعنې څوارلس کالو نه پس د بلوغت وخت شروع کیږي ځکه ماشوم ته د اوو کالو په عمر کې د مونځ عادت کولو حکم شوی دی چې ماشوم د مونځ نه غافله نه شي . همدارنګې شیخ عبدالحق رحمه الله دا هم وایي :چې لس کاله شمار په لسیزو کې اوله لسیزه ده په دې عمر کې په ماشوم کې یو داسې قوت پیدا کیږي چې بلوغت حدودو ته نزدې وي ددې وجې نه شرعي حکم کې سختې راځي او د حواسو کنټرول کولو د وجې نه هلک او جینۍ لره په دې عمر کې جدا اوده کیدو او د څملاستو نه منع کړی شوې ده او دا حکم چې څنګه د ورور او خور د پاره دی دغه شان دا حکم د نا

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۲٤ رقم الحديث ٤۹٥ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۵۹، رقم الحديث :٤۰۸.

اشنا هلک او د جینئ د پاره هم دی بلکې د دوی د پاره دا حکم بطریق اولی دی .

واضربوهم : دې حدیث کې د ماشوم د پاره دوه حکمه دي یو بطور تادیب او دویم د تربیت د پاره چې مونځ پرېښودو سره ماشوم وهلی شي او د تربیت په بناء باندې دده بستره جدا کولی شي ، د اول حکم تعلق د حقوق الله سره دی او د دویم حکم تعلق د حقوق العباد او د اصلاح د معاشرې سره دی ، همدا رنګې په دې حدیث کې د پوره دین تعلیم راغلی دی او په دې کې دا خبره هم راغله چې د دین د هر حکم په خلاف ورزی باندې ماشوم وهځ د افسوس خبره ده چې نن سبا خلک سکول نه ویلو باندې د پنځه کالو ماشوم وهلی شي مګر د مونځ پروا نه کوي .ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ لیکي : که چیرته دوه سړي یا دوه ښځې سره د جامو یو بل سره داسې اوده شي چې پټ اعضاء په ښکاره کیدو سره یو بل سره نه یو ځای کیږي نو دا جائز دی . (مرقات ۲/۲۷۵).

په مونځ سره د منافق مال او جان محفوظ کیږي :

﴿۱۰﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « اَلْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَ
د حضرت بریده نه روایت دی وایي چې : نبي کریم صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فرمایي : هغه عهد چې په مینځ زما او د
بَيْنَهُمُ الصَّلاَةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ» رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَه [1]
منافقینو کې دی هغه مونځ دی لهذا چا چې مونځ پرېښودو هغه کافر شو .

توضیح : بیننا و بینهم : یعنې زمونږ او د منافقینو په مینځ کې د مال او جان د حفاظت چې کومه معاهده شوې ده چې مونږ د هغوي د مال او جان ته تعرض نه شو کولی بنیادي وجه داده چې هغوي په ظاهر کې په صحیح طریقې سره مونځ کوي چې د مسلمانانو سره یې مشابهت پیدا کیږي که چیرته هغوي مونځ پریښودو چې د ټولو نه افضل ترین عبادت دی نو هغوي او کافر به په ظاهري طور باندې یو شان شي ځکه چې اعتقادي منافق خو د مخکې نه کافر دی مګر د مونځ کولو د وجې نه دده په کفر باندې پرده وه

چې مونځ یې پرېښودو نو پرده ترې اوچته شوه . شارحین ددې حدیث د تشریح په پیش نظر د **"فقد کفر"** ترجمه کوي چې اوس هغوي کفر ښکاره کړو (مرقات ۲/۲۷۶).

ددې مضمون تائید ددې حدیث نه هم کیږي چې کله پیغمبر عَلَیْهِ السَّلَامُ نه د منافقینو د قتل کولو اجازت وغوښتلې شو نو نبي عَلَیْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمایل: چې د مونځ کوونکو د قتل کیدو نه زه منع کړی شوی یم .

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۳٤٦/۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۵/۵، رقم الحديث : ۲٦۲۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳٤۲/۱ رقم الحديث:۱۰۷۹.

اَلْفَصْلُ الثَّالِث

﴿۱۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د حضرت عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې يو کس نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته راغلو

فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي عَالَجْتُ اِمْرَأَةً فِي أَقْصَى الْمَدِينَةِ وَ إِنِّي أَصَبْتُ مِنْهَا

او عرض يې وکړو يارسول الله ما د مدينې په يو طرف کې د يو زنانه سره غاړه ملا وکړه او ما وکړه د دې سره

مَا دُونَ أَنْ أَمَسَّهَا فَأَنَا هٰذَا فَاقْضِ فِيَّ مَا شِئْتَ.

په غير د صحبت نه هر څه، نو زه حاضر يم چې فيصله وکړئ تاسو زما په باره کې چې څه مو خوښه وي

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ لَقَدْ سَتَرَكَ اللهُ لَوْ سَتَرْتَ عَلَى نَفْسِكَ.

حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل: الله تعالى ستا د عيبونو پټ والى کړى وو که ته هم غيبت پټ کړى وې (نو ښه

قَالَ وَ لَمْ يَرُدَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَيْهِ شَيْئًا

به وه) حضرت عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي چې نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جواب ورنه کړو (د الله د

فَقَامَ الرَّجُلُ فَانْطَلَقَ فَأَتْبَعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

حکم په انتظار کې وو) بهر حال هغه کس او درېدو او لاړو بيا پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه راغوښتلو د پاره

رَجُلًا فَدَعَاهُ وَ تَلَا عَلَيْهِ هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿ وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ

يو کس وليږو چې هغه راولي پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه مخکې دا آيت ولوستو: دورځې په اول او آخر کې

وَ زُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ ﴾ (سورة هود: ۱۱۴)

او د شپې په څه حصه کې مونځ کوئ ځکه چې نيکي ګناهونه ختموي او دا نصيحت د نصيحت قبلونکو

فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ يَا نَبِيَّ اللهِ هٰذَا لَهُ خَاصَّةً

د پاره دی د خلکو نه يو کس غرض وکړو اى د الله رسوله! دا حکم خاص کړ دی کس د پاره دی؟ پيغ

قَالَ: «بَلْ لِلنَّاسِ كَافَّةً» رَوَاهُ مُسْلِمٌ (۱)

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمايل: نه، د ټولو خلکو د پاره دی.

توضیح: عالجت امرأة: عالج یعالج معالجة د لوبو او چیچ اخیستو نه کنایه ده، شارحین لیکي چې دا هغه کس دی چې دده قصه ددې باب په اولني فصل کې په حدیث نمبر ۳ کې تیره شوې ده چې دده نوم ابو الیسر دی لیکن ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ وغیره شارحین فرمایي چې دا قصه د یو بل کس ده اوس سوال دا پیدا کیږي که چیرته داد یو بل کس قصه ده او څانله قصه ده نو کوم ایت چې د اولني کس متعلق ویلی شوی دی نو دا آیت هم د اولني کس متعلق ویلي شوی دی نو څنګه دا دوه واقعې کیدی شي.

ددې جواب ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ دا ورکړی دی چې کیدی شي چې دا آیت مکرر نازل شوی وي، دویم جواب محققینو دا ورکړی دی چې دا ضروري نه ده چې دا آیت مکرر نازل شوی دی او نه په دې حدیث کې اشاره شته چې دا آیت دوباره نازل شوی دی بلکې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د مخکې نه نازل شوی آیت ددغه کس واقعه متعلق لوستلی دی او دا هم کیدای شي چې د یو آیت اطلاق په مختلفو واقعاتو وکړی شي.

فقال رجل من القوم: ددې جملې نه معلومیږي چې دا دواړه جدا جدا واقعات دي څکه چې سوال کوونکي یا عمر فاروق رضی الله دی یا حضرت معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی او هلته په اولنۍ قصه کې دهغه حکم او فضیلت د خصوصیت سوال کوونکی هغه کس په خپله وو کوم چې صاحب د واقعې وو.

په مونځ کولو سره تول ګناهونه ریژیږي:

﴿۱۲﴾ وَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَرَجَ زَمَنَ الشِّتَاءِ وَ الْوَرَقُ
د حضرت ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې یو ځل نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتو د خزان په موسم کې چې پاڼې
يَتَهَافَتُ فَأَخَذَ بِغُصْنَيْنِ مِنْ شَجَرَةٍ قَالَ
غورځیدې نو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د یوې ونې دوه ښاخونه ونیول، راوي وایي چې: (څنګه چې حسب
معمول پاڼې د غورځیدو موسم کې یو ښاخ په خوځولو سره پاڼې ډیرې غورځیږي دغه شان چې کله
فَجَعَلَ ذَلِكَ الْوَرَقُ يَتَهَافَتُ قَالَ فَقَالَ : يَا أَبَا ذَرٍّ
پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ښاخونه ونیول نو) دهغې نه پاڼې وغورځیدې نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل ابوذره!
قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ : إِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ
ما عرض وکړ وای دالله رسوله! زه حاضر یم پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل چې کله مؤمن بنده مونځ کوي

يُرِيْدُ بِهَا وَجْهَ اللهِ فَتَهَافَتَ عَنْهُ ذُنُوْبُهُ كَمَا تَهَافَتَ هٰذَا الْوَرَقُ عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ . رَوَاهُ أَحْمَدُ[1]
خاص دالله د رضاد پاره نو د هغه ګناهونه داسې غورځيږي لکه څنګه چې د دې ونې نه پاڼې غورځيږي .

توضيح : **زمن الشتاء** : ژمې او د خزان موسم ته شتاء ويلی کيږي ، د بعضې ونو نه علاوه باقي د ټولو ونو پاڼې وچيږي او په دې موسم کې رژيږي او پريوځي د دې منظر تذکره کړې شوې ده او دلته د خزان موسم مراد دی. **يتهافت** : باب **تفاعل** نه **تهافت يتهافت** پرلپسې او مسلسل پريوتو په معنی راځي که چيرته د ونې ښاخونه وخوزولی شي نو بيا خو پاڼې په تيزئ سره غورځيږي لهذا په دويمه جمله کې چې د **يتهافت** کوم ذکر راغلي هغه همدغې مقصد ښکاره کولو د پاره دی کله چې نبي کريم ﷺ دوه ښاخونه ونيول او حرکت يې ورکړو بيا خو به بې اختياره پاڼې غورځيدلې . **لبيک** : يعني بار بار ستاسو په خدمت کې حاضر يم .**وجه الله** : مطلب دا دی چې مونځ خالص د الله تعالی د پاره کوئ نه د بل څه مقصد د پاره وي او نه د ريا کارئ د پاره وي .

فتهافت په اصل کې **فتتهافت** دی او **ذنوبه** د دې فاعل دی د دغه ګناهونو نه هم د عام قاعدې مطابق صغائر مراد دي اګر چې احاديثو کې الفاظ مطلق راغلي دي کوم چې کبائرو ته هم شامل دی.

د خاص قسم دوه رکعتونو سره ټول ګناهونه معاف کيږي :

﴿۱۳﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « مَنْ صَلَّى		
دحضرت زيد بن خالد الجهني رضي الله عنه نه روايت دی چې نبي کريم ﷺ و فرمايل چا چې وکړو دوه		
سَجْدَتَيْنِ	لَا يَسْهُوْ	فِيْهِمَا
رکعته مونځ (يعني د غفلت په صورت کې نه بلکې د زړه حاضريدو سره) چې په هغې کې يې هيڅ غلطي		
غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » (رَوَاهُ أَحْمَدُ). (۲)		
ونه کړه نو الله تعالی به دده مخکني ټول ګناهونه معاف کړي .		

توضيح : **سجدتين** : ددې نه دوه رکعته مونځ مراد دی او ويل د سجدې او د رکوع او مراد ترې مونځ اخيستل په قرآن کريم او حديث کې بار بار راغلي دي .

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱۷۹/۵.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۱۹٤/۵.

لا يسهو فيهما : يعنې په دې دوو رکعتونو کې مونځ کوونکی د مونځ نه غافل نه وي ، علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : چې مونځ ګذار په حاضر دماغې او حضور قلبي سره مونځ کوي يا داسې وګڼړي چې داسې عبادت کوي ګويا چې الله تعالی دا وينې . (الكاشف ۲/۱۸۳)

غفر الله له : يعنې الله تعالى دده ټول مخکني صغائر ګناهونه معاف کوي ، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : چې علماو ذنوب په صغائرو سره يو ځای يا مقيد کړي دي اګر چې د حديث الفاظ صغائر او كبائرو دواړو ته شامل دي .(مرقات ۲/۲۷۹).

دوو رکعتو مونځ کول خو آسان دي مګر ددې دوو رکعتو د پاره چې کوم شرط دی چې په زړه کې د الله تعالی نه علاوه بل خيال بالكل رانه شي دا آسان نه دی وايي: دوه رکعته مونځ په اصلي حالت سره کولو د پاره شاه اسماعيل رَحِمَهُ اللهُ دوه سوه رکعته مونځ کړی ؤ ليکن دا کيفيت او حالت پوره نه شو بيا سيد احمد شهيد رَحِمَهُ اللهُ چې د ځان سره او درولو دوه رکعته مونځ يې ورته وښودو نو په دغه کيفيت باندې مونځ وشو .

مونځ نه کولو والا به فرعون او هامان سره وي :

﴿١٤﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : أَنَّهُ
عبد الله ابن عمرو بن العاص د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه روايت کوي چې : يوه ورځ نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ذَكَرَ الصَّلَاةَ يَوْمًا فَقَالَ :
د مونځ ذکر وکړو (يعنې د مونځ فضيلت او د اهميت بيانولو اراده يې وکړه) نو پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل
« مَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَتْ لَهُ
چې کوم کس په مونځ باندې محافظت کوي (يعنې پابندئ سره مونځ کوي) نو دده د پاره دا مونځ د ايمان
نُوْرًا وَ بُرْهَانًا وَ نَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ
رڼا (د زياتوالي سبب) او (د ايمان د كمال وضاحت) دليل به وي او د قيامت په ورځ به د نجات ذريعه
وَ مَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهَا لَمْ يَكُنْ لَهُ نُوْرًا وَلَا برهَانًا
وي او چې کوم کس د مونځ حفاظت نه کوي نو دغه د پاره به نه د ايمان رڼا وي او نه (د کمال ايمان) دليل
وَلَا نَجَاةً وَ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ قَارُوْنَ وَ فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ
او نه (د قيامت په ورځ) به د مغفرت ذريعه وي بلکې داسې کس به د قيامت په ورځ د فرعون او هامان سره

وَأُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ » رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالدَّارِمِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ. [1]
او ابي بن خلف سره (په عذاب کې مبتلا) وي.

توضيح: **ذكر الصلاة**: يعنې يو ورځ نبي کريم ﷺ د مونځ فضيلت او ددې شرافت بيان کړو.
من حافظ عليها: يعنې په دوام سره يې مونځ وکړو، ددې فرائض، ارکان او ددې واجبات او سنن او مستحبات او ددې اوقاتو يې پوره پوره خيال وساتلو. **نورا**: يعنې په ميدان حشر کې به دا مونځ د هغه مونځ ګذار د پاره په کار راځي. **وبرهانا**: يعنې دده په ايمان باندې به واضح او ښکاره دليل وګرځي.
قارون: حضرت موسى عليه السلام په زمانه کې د يو تباه حال او بد بخت کس نوم دی کوم چې په ځمکه کې ننيستلې شوی وو. **فرعون**: ديو داسې لعنتي کس نوم دی چې دخدائي دعوی يې کړې وه بيا په بحرقلزم کې تباه اوغرق شو. **هامان**: داد هغه شيطان نوم دی چې دفرعون وزيراومشير ؤاودفرعون سره غرق شو
ابي بن خلف: دې بدبخت کس پيغمبر عليه الصلاة والسلام ته په مکه کې ډير تکليف ورکړی وو او بيا د کفارو سره د جنګ د پاره مدينې منورې ته راغلې وو او په احد کې يې د پيغمبر عليه الصلاة والسلام شهيد کولو د پاره مخکې شوې وو او پيغمبر عليه الصلاة والسلام دغه کس په نيزې ووهلو او مردار يې کړو.
کوم چې په انسانيت کې بدبخت انسان ګرځولې شوې وو. په دې حديث مبارک کې د مونځ پابندي نه کولو والا او سستي کولو د پاره دومره سخت عذاب خودل شوی دی چې دا ذکر شوي کسان په دوزخ کې ممتاز دي نو ددې سره به دا کسان هم په دوزخ کې وي او چې کوم مسلمان بالکل مونځ نه کوي نو ددوي انجام ددغه کسانو نه به هم بدتر وي. په دې حديث کې دا اشاره هم ده چې کله انسان د بادشاهت په نشه کې مونځ پريږدي، او کله د وزارت د وجې نه، او کله د ملازمت د وجې نه، او کله د مال د نشې د وجې نه، او کله د حق سره د دښمنۍ د وجې نه مونځ پريږدي دا قسم خلک او ددوي په شان نور خلک تولو د پاره دا سخته تنبيه ورکړې شوې ده او کوم خلک چې د مونځ پابندوي په دې حديث کې اشاره ده چې مونځ کوونکي او پابندي کوونکي د مونځ خلک به د نبيانو او صلحاو او شهداو سره وي.

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱۶۹/۲، والدارمي في السنن ۲۹۰/۲، رقم الحديث: ۲۷۲۱، وأخرجه البيهقي في شعب الايمان ۶۴/۳ رقم الحديث: ۲۸۲۳.

صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به مونځ پرېښودونکي کافر ګڼل :

﴿۱۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَقِيْقٍ قَالَ: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا يَرَوْنَ
د حضرت عبد الله ابن شفيق نه روايت دی وايي : چې د پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ صحابه کرامو به نه ليدلو
شَيْئًا مِنَ الْأَعْمَالِ تَرْكُهُ كُفْرٌ غَيْرَ الصَّلَاةِ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ). (۱)
يو عمل په ټولو افعالو او اعمالو کې چې پرېښودل به يې کفر ګڼل کيدو په غير د مونځ نه .

توضيح: لا يرون: دا کلمه د رای نه اخيستل شوي ده ددې نه مراد عقيده ساتل دي يعنې د صحابو دا عقيده وه چې مونځ نه کولو والا کافر کيږي . (الکاشف ۲/۱۸۴، المرقات ۲/۲۸۱).
ددې قسم احکاماتو ذکر تغليظاً او تشديداً شوی دی ليکن دې الفاظو له په خپل ظاهر باندې پرېښودل دير بهتر دي ځکه چې حکمت په دې کې دی ګينې مقصد د شارح به فوت شي ، علماء ليکي که مونځ پرېښودل د انکار په صورت کې وي نو دې سره سړی کافر کيږي او که مونځ پرېښودل د خندا يا د توهين يا د سپک والي د وجې نه وي نو هم دغه سړی کافر ګرځي او که د سستۍ د وجې نه مونځ نه کوي نو د ګناه کبيرې مرتکب کيږي ، امام احمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : که قصدا يا عمدا مونځ نه کوي نو دغه کس مرتد دی او قتل يې کړئ ، د امام مالک او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد دغه کس واجب القتل دی ، خو دا قتل د مرتد کيدو د وجې نه نه دی بلکې د زجر د وجې نه دی ، امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : مونځ نه کوونکی هميشه د پاره په جيل کې واچوئ يا به توبه وکړي يا به په هغه حالت کې مړ شي ، سعدي بابا رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : مونځ نه کوونکي ته قرض مه ورکوئ ځکه چې څوک د الله تعالى قرض نه شي ادا کولی نو ستا قرض به څه ادا کړي ، بعضې علماء ليکي مونځ نه کوونکي د مسلمانانو په مقبره کې مه دفن کوئ بهر حال د اهل السنة والجماعة په نزد مونځ نه کوونکی کافر نه دی خو دلته حديث کې مونځ نه کوونکي دپاره دا حکم تغليظاً او تشديداً او د زجر او تنبيه د وجې نه دی .

﴿۱۶﴾ وَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : أَوْصَانِيْ خَلِيْلِيْ
د ابودرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې وصيت وکړو ما ته زما ملګري (نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چې
أَنْ لَا تُشْرِكْ بِاللهِ شَيْئًا وَ إِنْ قُطِّعْتَ وَ حُرِّقْتَ
تاسو د الله تعالى سره شريک مه جوړوئ اګر چې تاسو ټوټې ټوټې کړې شئ په اور وسوځولې شئ او

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۱۵ رقم الحديث :۲۶۲۲.

وَلَا تَتْرُكْ صَلَاةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّدًا فَمَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ
قصدا مونځ مه پرېږدئ، او چا چې مونځ قصدا پرېښودو نو دده نه به ذمه خالي وي، همدارنګې کله هم
وَلَا تَشْرَبِ الْخَمْرَ فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ.[1]
شراب مه څکئ، ځکه چې دا د هرې ګناه جرړه ده.

توضیح: اوصاني خليلي: وصیت هغه تاکیدي او ضروري حکم ته ویلی شي کوم چې د مرګ په وخت کې دخپلو خپلوانو په باره کې کوي خلیل خاص ملګري ته ویلی شي دلته ترې مراد پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ دی.

لا تشرک: د الله تعالی په ذات او صفاتو کې شریک جوړولو ته شرک ویلی شي.

وان قطعت: دا حکم د عزیمت په درجه کې دی یعنې ځان یې د هلاکت سره مخ کړو مګر شرک کلمه یې د ژبې نه، نه وي ویلي، اګر چې د ځان بچ کولو د پاره د کفر کلمه ویلو اجازت شته دی چې دا د رخصت په درجه کې دی چې کله یې په زړه کې ایمان موجود وي **الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان.**

برئت منه الذمة: علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: دې جملې نه کفر تغلیظا مراد شوی دی چې دا سړی کافر شو یا د ذمې نه مراد هغه امان دی چې ددې په ذریعه سره د انسان مال او ځان محفوظ کیږي یعنې مونځ پرېښودو په وجه سره اوس دغه کس ته د قتلولو سزا یا د تعزیر سزا ورکولی شي اوس امن اوچت شوی دی. (مرقات ۲/۲۸۱).

---

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۲/۱۳۳۹ رقم الحديث: ۴۰۳۴.

۱۲ ربیع الاول ۱٤١٠هـ

بَابُ الْمَوَاقِيْت:
د مونځ د وختونو بیان:

قال الله تعالى: ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا﴾ (سورة النساء: ۱۰۳).

و قال الله تعالى: ﴿فَسُبْحَانَ اللهِ حِيْنَ تُمْسُوْنَ وَحِيْنَ تُصْبِحُوْنَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ﴾ (سورة الروم: ۱۷/۱۸).

د مواقیت لغوي او اصطلاحي تحقیق: مواقیت جمع د **میقات** ده بعضې اهل لغتو ویلي دي چې خلاف القیاس **مواقیت** د **وقت** جمع ده او **وقت** او **میقات** د دواړو معنی یوه ده دواړو کې ترادف دی "**المقدار من الدهر**" یعنې د زمانې یو متعین حصې ته وقت ویلی شي. (مرقات ۲/۲۸۲).

بعضې علماء وایي: چې وقت مطلق زمانې ته ویلي شي. او میقات د زمانې هغه حصې ته ویلی شي چې په هغې کې یو کار او عمل مقرر کړی شي او دلته همدغه مفهوم مراد دی د میقات اطلاق کله متعین زمانې نه علاوه په متعین ځای باندې هم کیږي لکه څنګه چې د حج احرام اچولو د پاره یو خاص ځای ته میقات ویلی شي. د مونځ فرض کیدو د پاره اصل علت او سبب خو د الله تعالی حکم او خطاب دی یا د هر مونځ د پاره ددې وخت د هغې سبب دی. شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې د پنځه مونځونو د وختونو چې کوم حکمت بیان کړی دی د هغې خلاصه داده فرمایي چې انسان کله د شپې او ده کیږي نو د الله تعالی د ډیرو نعمتونو د شکر ادا کولو نه قاصره وي تر دې پورې چې د خپل سکون او امن او صحت د نعمت نه هم غافله او سیږي. همدارنګې هغه د خپلې ګټې او د معاش نه هم عاجزه شي او د مړي په حکم کې شي، شپې تیریدو نه پس چې کله ورځ راشي نو الله تعالی په ده باندې د سحر مونځ فرض کړو ترڅو چې د شپې د ټولو غلطیانو تلافي او ختموالې وشي او الله تعالی د مرګ نه پس چې ده ته کومه زندګي ورکړې فرمایلي دي چې ددې په شه طریقې سره شکر ادا کړی شي بیا چې دا انسان د الله تعالی ورکړی شوو طاقتونو نه د زندګي اسباب تلاش کوي او د ورځې په رڼا کې نیخي حاصلوي او حلاله روزي پیدا کوي چې کله دا نعمت انسان ته حاصل شو نو الله تعالی ددې نعمت شکر ادا کولو د پاره په دې انسان د ماسپښین مونځ فرض کړو بیا د انسانانو عام عادت دی چې د ماسپښین په وخت کې اوده کیږي چې آرام وکړي نو ددې خوب د وجې نه چې د الله تعالی په یادولو او عبادت کې کوم کموالی راغلی دی د هغې د پاره یې د مازیګر مونځ فرض کړو ترڅو چې کموالي پوره والی راشي یا عام عادت دی چې د مازیګر په وخت کې انسان په خپل کار او ګټې او زندګی کې دومره مشغوله وي

چې په بازارونو کې د ګرځیدو سره غافله شي دغه رنګ د ټولې ورځې د نعمتونو پوره والی وشي ځکه ددې شکر ادا کولو د پاره او د تقصیراتو یعنې کم والي د ختمیدو د پاره الله تعالی د ماښام مونځ فرض کړو چې کله انسان د هر قسم آفت نه بچ شي او د ورځې ښې خاتمې ته ورسي نو ددې شکر ادا کول په ده باندې لازم شو ځکه الله تعالی د ماسخوتن مونځ فرض کړو تر څو چې د **ختامه مسک** مصداق جوړ شي (اشعة اللمعات ۳۰۴-۳۰۵).

اَلْفَصْلُ الأَول:

د پنځو مونځونو د وخت بیان:

﴿۱﴾ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ ابْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ

دعبدالله ابن عمرو نه روایت دی چې نبي کریم ﷺ وفرمایل: د ماسپښین وخت د زوال نه پس دی

وَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ

او ددې آخري وخت هغه دی چې د سړي سوری د هغه د اوږدوالي برابر نه شي د مازیګر وخت راتلو پورې

وَ وَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرِ الشَّمْسُ وَ وَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ

او د مازیګر وخت تر هغه وخته پورې دی چې کله لمر زیړ نه وي او د ماښام وخت تر هغه وخته پورې دی

مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأَوْسَطِ وَوَقْتُ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ

چې کله شفق غائب نه وي او د ماسخوتن وخت د نیمې شپې پورې دی او د سحر وخت د طلوع فجر نه تر

مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلَاةِ فَإِنَّهَا

هغه وخته پورې دی چې کله لمر را ونه خیژي او چې کله لمر راوخیژي نو مونځ مه کوئ ځکه چې لمر د

تطلع بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ» (رَوَاهُ مُسلم)(۱)

شیطان دواړو ښکرو په مینځ کې راخیژي.

توضیح: وقت الظهر: لفظ د ظهر ماده اشتقاق ظهور دی او دا وخت هم د ورځې په مینځ کې ظاهرېږي دې وخت ته هجیرة هم ویلې کیږي ځکه چې دا وخت هاجره یعنې د ماسپښین وخت ته بالکل نزدې وي. (مرقات ۲/۲۸۲).

---

(۱) أخرجه مسلم ۱/۴۲۸ رقم الحديث: ۱۷۳-۶۱۲، وأبو داود ۱/۲۸۰ رقم الحديث: ۳۹۶، والنسائي ۱/۲۶۰، رقم الحديث: ۵۲۲.

حدیث کې د سحر وخت بیانولو په ځای د ماسپښین وخت نه یې د وختونو د تعین ابتداء ځکه کړی شوې ده چې ماسپښین هغه اولنی مونځ دی کوم چې د معراج په شپه د سحر په وخت کې ادا شوی وو ځکه خو دې ته **الصلاة الاولی** ویلی شي . همدا رنګې چې کله جبرائیل عَلَیْہِ السَّلَامُ د وختونو بیان کولو نو جبرائیل عَلَیْہِ السَّلَامُ هم د ماسپښین وخت نه شروع وکړه . **اذا زالت الشمس**: د لمر سوری چې کله رورو کمیږي نو پوهه شه چې لمر اوچتیږي او چې کله د سوري کم والی او دریږي نو پوهه شه چې لمر د نیمې ورځې په نقطه باندې ولاړ دی او چې کله سوری په ډیریدو شي نو د زوال وخت شروع شي او په دې هم ځان پوهه کړه چې مجموعي طور باندې د مونځ وختونه په درې قسمه دي : اول **اوقات الصحة والاداء** دي دا هغه وختونه دي چې په دې کې مونځ وکړی شي نو هغه به صحیح وي قضاء به نه وي بلکې په ادا کیدو کې شمارل کیږي په دې کې به د مکروهه کیدو شبه نه وي .دویم وخت مستحب دی داد صحیح وخت هغه حصه ده چې په دې کې مونځ کول اولی او بهتر دی اګر چې مخکې او وروستو مونځ کول هم جائز دی . دریم وخت مکروهه دی کوم کې چې مونځ کول مکروهه دی د موجوده باب په احادیثو کې د وخت د صحیح کیدو بیان دی . بیا د دې نه پس په ص ۹۴ کې په باب النهي کې د مکروهه وخت بیان دی چې په هغې کې مونځ کول مکروهه دی .

د ماسپښین وخت : د ماسپښین په شروع کې د چا اختلاف نشته د ټولو امامانو په نزد د زوال نه د ماسپښین وخت شروع کیږي د ختمیدو په وخت کې د فقهاو اختلاف دی چې د ماسپښین وخت د کوم وخت پورې دی د دې وچې نه د مازیګر په وخت کې هم اختلاف دی ، بهر حال په ماسپښین کې اختلاف داسې دی :

د فقهاو اختلاف : امام مالک ، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُمُ اللّٰهُ او صاحبین یعنې د جمهورو مسلک دادی چې د اصلي سوري نه علاوه چې د هر څیز سوری د دې مثل شي نو د ماسپښین وخت ختمیږي او د مازیګر وخت شروع کیږي خو امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ د ماسپښین او د مازیګر په مینځ کې د لږ داسې وخت هم قائل دی کوم چې مشترک وي د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ نه د وخت په انتهاء کې د ماسپښین وخت متعلق څلور اقوال دی ، درې قوله واضحه دي نو ځکه همدا بیانولی شي : (۱) اول قول دادی چې د دوو مثلینو نه د ماسپښین وخت شروع کیږي او مثل ثالث سره د مازیګر وخت شروع کیږي دا قول د احنافو په نزد مشهور دی اګر چې فتوی په دې باندې نه ده .(۲) امام صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ دویم قول دادی چې مثل اول باندې د ماسپښین وخت ختمیږي او د مازیګر وخت شروع کیږي دا قول د جمهورو او د صاحبینو د مسلک موافق دی او فتوی په دې قول ده ، درمختار کې د ډیرو کتابونو په حوالو سره دا مسلک راجح ګرځیدلی دی ، فتاوی ظهیریه او خزانة المفتین کې د امام صاحب دې مسلک ته رجوع ثابت کړی شوې ده .(۳) امام صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ نه دریم قول دا رانقل دی چې د ماسپښین وخت په مثل اول

سره ختمیږي خو د مازیګر وخت دوو مثلینو نه وروسته د مثل ثالث نه شروع کیږي او په مینځ کې څه وخت مهمل دی نه د مازیګر وخت دی او نه د ماسپښین وخت، په دې کې معذوره خلک مونځ کولی شي، حضرت شاه انور شاه رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې په دې اقوالو کې تطبیق دادی چې مثل اول خاص د ماسپښین د پاره دی او مثل ثالث د مازیګر سره خاص دی او مثل ثاني مشترک دی مګر د ټولو د پاره نه دی بلکې صرف د معذورو ملګرو د پاره دی.

دلائل: جمهورو د زیر بحث حدیث نه استدلال کړی دی چې د لمر د زوال نه مثل اول پورې ماسپښین او مثل اول نه مازیګر شروع کیږي، د جمهورو دویم دلیل امامت جبریل عَلَيْهِ السَّلَام دی چې په هغې کې تصریح موجود ده "**حین صار ظل کل شيء مثله**" یعنې مثل اول باندې د مازیګر وخت شروع کیږي.

امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ اولنی دلیل هغه احادیث دي چې په هغې کې د ماسپښین وخت لره یخولو تاکید او ترغیب دی لهذا په بخاري شریف کې روایت دی: **عن ابي سعید الخدري قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابردوا بالظهر فان شدة الحر من فیح جهنم**.

همدا رنګې په ترمذي کې روایت دی: **عن النبي الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قال اذا اشتد الحر فابردوا بالصلوة فان شدة الحر من فیح جهنم**. د ابراد ددې روایاتو نه طریقه د استدلال داسې ده چې په ګرم ملکونو کې مثل ثاني په وخت ابراد راځي ددې نه مخکې وخت یخ کیدی نه شي نو ابراد لفظ ګویا اعلان دی چې د ظهر وخت مثلین پورې دی په مثل اول باندې نه ختمیږي.

د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دویم دلیل: د حضرت ابوذر غفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه روایت دی چې په دې کې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام سره د سفر یوه قصه داسې بیان کړې ده: **عن ابي ذر قال کنا مع النبي الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في سفر فاراد المؤذن ان یؤذن فقال له ابرد ثم ان اراد ان یؤذن فقال له ابرد ثم اراد ان یؤذن فقال له ابرد حتی رأینا فيء التلول فقال النبي الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان شدة الحر من فیح جهنم فاذا اشتد الحر فابردوا بالصلوة**. (بخاري ج۱ ص ۷۷) دې حدیث کې **فئ** لفظ راغلی دی چې د سوري په معنی دی او "**التلول**" د تا په ضمې سره د تل جمع ده چې د غونډۍ په معنی کې ده د غونډیو سوری ډیر وروسته راځي خاص کر ګرم ملکونو کې سوری ډیر په مشکله سره راځي د حضرت ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا وینا چې ما د ماسپښین مونځ دومره په تاخیر سره کړی دی او د ابراد تحقق هغه وخت وشو چې کله مونږ د غونډیو سوری ولیدل دا معامله دوو مثلینو نه مخکې ممکن نه ده دا د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ مشهور قول د پاره واضح دلیل دی.

د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دريم دليل: د مخكنيو امتونو يهود او نصارا او باندې د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام امت د فضيلت والا حديث دى كوم چې په مشكوة شريف كې د **باب ثواب هذه الامة** كې صاحب د مشكوة نقل كړى دى ددې مضمون او مفهوم داسې دى چې يهودو مثلا سحر نه د ماسپښين پورې كار وكړو هغوي ته الله تعالى يو قيراط مزدوري وركړه بيا نصارى د ماسپښين نه د مازيګر پورې كار وكړو نو دوي ته الله تعالى يو قيراط مزدوري وركړه دې باندې يهود او نصارى غوسه شو چې زمونږه كار او وخت ډير دى او معاوضه كمه راكړى شوه او ددې امت د كار وخت كم دى او ثواب ورته ډير وركړى شو نو الله تعالى وفرمايل: چې ما تاسو ته څه دركړي آيا په تاسو مې ظلم كړى دى هغوي وويل: نه زمونږ حق خو مونږ ته راكړى شو خو هغوي ته ډير وركړى شو نو الله تعالى وفرمايل: دا خو زما فضل او كرم دى چې چا باندې يې زه كوم نو كولى يې شم.اوس په دې واقعه كې خبره واضحه شوه چې د ماسپښين نه د مازيګر پورې وخت ډير دى او مازيګر نه د ماښام پورې وخت كم دى او دا صرف په هغه وخت كې دى چې د ماسپښين وخت دوو مثل پورې اوږد ومنلى شي كه داسې نه وي نو په يو مثل باندې د ماسپښين وخت ختم شي نو بيا د ماسپښين نه د مازيګره پورې وخت اوږديږي نه كوم چې د مازيګر نه د ماښام پورې وي دا په اشارة النص سره بهترين استدلال دى په شرط ددې چې دا صورت حال دغه شان وي.

جواب: جمهور علماو د حديث د امامت د جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَام نه چې كوم استدلال كړې دى د هغې جواب دادى چې علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ دې ته منسوخ ويلى دي ځكه چې دا حديث بالكل د ابتداء د زمانې دى دې نه پس ډير احاديث داسې دي چې په هغې كې په دې وختونو كې اوږدوالى او تفصيل راغلې دى او په اولني حكم كې بدل والى راغلى دى ددې حديث په بعضې اجزاو باندې جمهور هم عمل نه كوي ياپه كې تاويل كوي يا ددې جواب وركوي.د حضرت عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نه احناف دا جواب كوي چې دا په مستحب وخت او استحباب باندې محمول دى چې ددې نه احناف انكار نه كوي.بهر حال علماء احناف وايي چې احتياط په دې كې دى چې د ماسپښين مونځ په مثل اول كې وكړى شي او د مازيګر مونځ د مثل ثاني نه پس وكړى شي چې د ټولو امامانو په نزد اختلاف ختم شي او دواړه مونځونه بغير د اختلاف نه په خپلو وختونو كې اداء كړى شي، د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په اقوالو كې چې كوم قول: جمهورو موافق وي فتوى په هغې قول باندې ده.

د ماسپښين او مازيګر په مينځ كې د مشتركه وخت مسئله:

د ماسپښين او مازيګر د وخت متعلق احاديثو كې بعضې الفاظ داسې راغلي دي چې د هغې نه شبهه او شك پيدا كيږي چې يو وخت داسې هم دى چې هغه وخت د ماسپښين او مازيګر په مينځ كې مشترك دى او هر يو مونځ په هغې كې كيږي ددې وجې نه په دې مسئله كې د فقهاو اختلاف دى.

د فقهاو اختلاف: د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد وختونو

کې داسې یو وخت نشته چې په دوو مونځونو کې شریک وي هان د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ نه یو روایت شته چې د معذوره کسانو د پاره مثل ثاني مشترک وخت دی. د جمهورو په مقابله کې د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او د عبد الله ابن مبارک رَحِمَهُ اللهُ مسلک دادی چې د مثل اول نه پس څلور رکعته وخت د ماسپښین او مازیګر د پاره مشترک دی چې په هغې کې د ماسپښین مونځ هم جائز دی او د مازیګر مونځ هم جائز دی.

دلائل: امام مالک او عبد الله ابن مبارک رَحِمَهُ اللهُ د حدیث جبرائیل د امامت نه استدلال کوي چې په هغې کې یې د دواړو وختونو د پاره دا الفاظ راغلي دي: **حین صار ظل کل شيء مثله او حین کان ظله مثله**. ددې نه معلومه شوه چې د اولې ورځې د ماسپښین مونځ او د دویمې ورځې د مازیګر مونځ په یو وخت کې اداء کړی شوي دي چې ددې نه معلومه شوه چې د دواړو وخت مشترک دی. جمهورو د بحث کوونکي حدیث نه استدلال کړی دی په دې کې **ما لم یحضر العصر** الفاظ موجود دي ددې واضحه مطلب دادی چې څو پورې د مازیګر وخت نه راځي هغه وخته پورې د ماسپښین وخت موجود وي چې کله د مازیګر وخت راشي نو د ماسپښین وخت ختم شي په دې کې اشتراک نشته.

جواب: د مالکیه د دلیل جواب دادی چې د **حین کان ظله مثله** مطلب **حین کان قریبا من مثله** دی یعنې بعینه هم هغه وخت نه دی بلکه د یو مثل سوري نزدې وخت مراد دی.

دویم جواب دادی چې علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: امامت جبرائیل حدیث منسوخ دی وروستو بیا تفصیل راغلی دی په هغې کې اجمال دی.

داخبره یادساتئ احناف چې داخبره کوي چې یو مثل یادوه مثله پورې د ماسپښین وخت دی ددې مطلب دادی چې اصل سوری لرې کړي او باقي الاسوري دیو څیز برابر شي نو دا د ماسپښین وخت دی.

د مازیګر وخت: د ماسپښین وخت په ختمیدو کې د امامانو اختلاف دی، نو د مازیګر وخت په شروع کیدو کې هم د اثمو اختلاف دی د مازیګر د شروع کیدو وخت څه دی آیا د مثل اول نه شروع کیږي لکه څنګه چې د جمهورو خیال دی یا د مثل ثاني نه وروسته شروع کیږي لکه څنګه چې د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ رایه ده ددې تفصیل ذکر شوی دی، اوس د مازیګر د آخري وخت مسئله ده نو په موجوده حدیث یعنې زیر بحث کې دا الفاظ راغلي دي: **وقت العصر ما لم تصفر الشمس**. د جمهورو په نزد د مازیګر وخت د لمر پریوتلو پورې دی یعنې اصفرار الشمس نه مخکې مخکې مستحب وخت دی او ددې نه پس جائز وخت دی خو سره د کراهته، امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې اصفرار الشمس پورې د مازیګر وخت انتهاء وخت ده ددې نه پس نه دی هغه ددې حدیث د برنۍ جملې نه استدلال کوي چې اصفرار څو پورې نه وي نو مازیګر دی، اصفرار راتلو سره د مازیګر وخت ختمیږي جمهورو ددې حدیث نه

استدلال کړی دی چې په دې کې دا الفاظ راغلي دي : **من ادرک رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس فقدادرک العصر**،نو چې کله دلمرپرېوتلو نه مخکې يو رکعت کولو سره د مازيګر مونځ ادا کيږي نو د اصفرار په وخت کې بطريق اولی ادا کيږي .د امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ د استدلال جواب دادی چې په دې حديث مبارک کې مستحب وخت بيان شوی دی .

و وقت صلوة المغرب مالم يغب الشمس : نمر پرېوتو نه پس ماښام شروع کيږي د ماښام په شروع کيدو کې د چا هم اختلاف نشته د ماښام اخري وخت کې هم دې خبره باندې اتفاق دی چې د شفق پرېوتلو پورې د ماښام وخت دی البته د شفق په تفسير او ددې په تعين کې اختلاف دی ددې وجې نه د ماښام په اخري وخت کې د فقهاو اختلاف دی .

د فقهاو اختلاف :د فقهاو بنيادي اختلاف د لفظ شفق په مصداق کې دی ، د جمهورو او صاحبينو په نزد د لمر د پرېوتو نه پس په آسمان کې چې کوم سور والی راشي دغه سور والي ته شفق ويلی شي چې کله دغه سور والی ختم شي نو د ماښام وخت هم ختميږي .د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ او احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد شفق د هغه سپينوالي نوم دی چې د سوروالي د ختميدو نه وروسته په آسمان کې خوريږي تر څو پورې چې سپينوالی موجود وي نو ماښام به هم موجود وي .او ددې سپينوالي نه وروسته چې کوم تور والی خورشي نو هغه د ماخوستن وخت دی ، د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نزد دغه وخت يو ګينټه او لس منټه پورې وي ، نتيجه دا راووته چې چا په دې سپينوالي کې د ماخوستن مونځ وکړو نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نزد مونځ جائزنه دی .د جمهورو په نزد جائز دی او که چا د بياض په وخت کې د ماښام مونځ وکړو نو د جمهورو په نزد جائز نه دی او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نزد جائز دی . احتياط په دې کې دی چې د ماښام مونځ د سور والي په موجوديت کې اداء کړی شي وروستو کوي يې مه ، د احنافو فتوی په دې باندې ده ، د احنافو اکثرو علماو ويلي دي چې امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د جمهورو قول طرف ته رجوع کړې ده (**کذا في النهر**).

دلائل : جمهورد حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د روايت نه استدلال کړی دی چې الفاظ يې دادي:**قالت : کانوا يصلون العتمة فيما بين ان يغيب الشفق الی ثلث الليل** .د استدلال طريقه داسې ده چې دلته د **شفق** نه مراد سوروالی دی که ددې نه مراد **بياض** يعنې سپينوالی شي نو صحيح کيږي نه ځکه چې **شفق ابيض** د شپې دريمې حصې پورې په خپله باقي وي نو ددې په مينځ کې د ماخوستن مونځ کولو مفهوم په سوچ کې نه راځي ، نو معلومه شوه چې د **شفق** نه مراد **حمرة** دی بياض نه دی. د جمهورو دويم

دلیل په دار قطني کې حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه روایت دی چې په هغې کې په ښکاره شکل باندې د **شفق** تفسیر په **حمرة** سره شوی دی : **قال قال رسول الله** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **الشفق الحمرة** . د جمهورو دریم دلیل د اهل لغتو تصریح ده چې د شفق نه مراد حمرة یعنې سوروالی دی چنانچه شیخ اصَمعي او خلیل بن احمد او فراء تصریح کړې ده چې د **شفق** نه مراد **حمرة** دی . د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ دلائل ډیر زیات دي اولنی دلیل د ابوداؤد روایت دی چې په دې کې **حین یسود الافق** الفاظ راغلي دي او دا توروالی د هغه بیاض نه وروسته راځي کوم بیاض چې د حمرة نه پس راځي ، نو معلومه شوه چې ترڅو پورې بیاض وي د ماښام وخت به موجود وي .ددې حضراتو دویم دلیل د ترمذي شریف د حدیث هغه ټکړه ده چې په هغې کې دا الفاظ : **وان اول وقت العشاء الآخرة حین یغیب الافق** ، راغلي دي او دا ظاهر دی چې د آسمان غاړې هغه وخت ورکیږي چې کله د شفق بیاض ختم شي .دا قسم نور احادیث هم دي چې په هغې کې د بیاض د ختمیدو او د تیارې د خوریدو ذکر وي چې د هغې نه دا خبره ثابتیږي چې د **شفق** نه مراد **حمرة** نه دی بلکې **بیاض** دی .د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ دریم دلیل د لغت امامانو تشریح او تفسیر هم دی چې **شفق** په لغت کې **بیاض** ته ویلی شي چنانچه د لغت امام شیخ مبرد او شیخ زجاج فرمایي چې د شفق نه مراد بیاض دی ددې په تللو سره د ماخوستن وخت راځي .

جواب : د احنافو سره د جمهورو روایاتو په مقابله کې کافي روایات دي او د اهل لغت په مقابله کې لوی لوی ملګري د لغت موجود دي ، لیکن د احنافو په نزد فتوی د جمهورو او صاحبینو د قول مطابق ده ، یاد ساتئ چې شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ددې مسئلې چې کوم تحقیق کړی دی په هغې کې شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ سره ذکر کړی دی.

بله مسئله : د ماښام په وخت کې په مضیق او موسع کیدو کې د فقهاو اختلاف دی ، د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد د ماښام وخت ډیر تنګ دی صرف او دس او درې رکعته فرض او دوه رکعته سنت کول یکې امکان لري ، ددې نه وروسته د ماخوستن وخت شروع کیږي د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او جمهورو په نزد د ماښام وخت د غروب شفق پورې پراخه دی.امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د حدیث امامت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ نه استدلال کړی دی په دې کې په دواړو ورځو کې حضرت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ د ماښام مونځ په یو وخت کې کړی وو چې ددې نه معلومیږي چې په دې وخت کې د مخکې کیدو او وروسته کیدو امکان نشته .

جمهور و د **ما لم يغب الشفق** والا حديث نه استدلال كړى دى ، چې ددې نه د وسعت يعنې اوږدوالي اندازه كيږي . همدارنګې **قبل ان يغيب الشفق** الفاظ چې د حضرت بريده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روايت كې دي ددې نه هم معلوميږي چې په وخت كې ابتداء او انتهاء ده او په دې كې د يو حده پورې وسعت دى .علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ ليكلي دي چې د شوافعو فتوى په دې ده چې د مابنام وخت د غروب شفق پورې وي او همدا امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ زوړ قول دى.

وقت العشاء: د اسلام نه مخكې په عربو كې خلكو ماخوستن په عتمة نوم سره يادولو ، نو اسلام ددې لفظ عادت ختم كړو او په عشاء يعنې ماخوستن سره يې مشهور كړ، عشاء اولى ته مغرب او عشاء آخر ته عشاء يعنې ماخوستن ويلى شي ، د عشاء په اول وخت او ددې په شروع وخت كې هغه اختلاف دى كوم چې د مابنام په آخري وخت كې دى . حضرت سفيان ثوري رَحِمَهُ اللهُ ، عبد الله ابن مبارك رَحِمَهُ اللهُ او حضرت اسحاق بن راهويه رَحِمَهُ اللهُ او يو قول كې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دا ټول حضرات فرمايي چې د ماخوستن وخت د نيمې شپې پورې دى ددې نه پس جائز نه دى ، جمهور فقهاء فرمايي چې د ماخوستن وخت د صبح صادق پورې دى ، دا اختلاف څه بنيادي اختلاف نه دى چونكې احاديثو كې مختلف الفاظ دي ځكه د فقهاو اقوال هم مختلف دي په بعضې احاديثو كې **الى نصف الليل** الناظ دي ، په بعضو كې **ثلث الليل** الفاظ دي . په طحاوي شريف كې بعضې رواياتو كې **و آخره حين يطلع الفجر** الفاظ راغلي دي ، په بعضې رواياتو كې **الى ان يدخل وقت الاخرى** الفاظ دي ، ددې وجې نه د فقهاو اقوال هم مختلف شو . ليكن ټول آحاديث فقهاو خپلې مخې ته راوستل او يو اجتماعي مسئله يې ترې واخسته او په ټولو احاديثو كې تطبيق داسې راغى چې د شپې دريمې حصې پورې د ماخوستن مستحب وخت دى ، او د نيمې شپې پورې د ماخوستن وخت جائز دى بغير د كراهته ، او د صبح صادق پورې وخت وروسته كول جائز دى خو سره د كراهته.په حديث شريف كې چې كوم **الاوسط** لفظ راغلى دى دا د **ليل** صفت دى مطلب دا دى چې شپه كله درميانه وي نه ډيره وړه وي او نه ډيره اوږده وي ، همدارنګې درميانه شپې نيموالى مراد دى يا دا لفظ نصف كلمې د پاره صفت دى او مطلب دا دى چې ډيروالي او كموالي نه بغير د شپې نيمې پورې ماخوستن دى ګويا دا يو قسم تاكيد دى .

وقت الفجر: د سحر وخت د طلوع فجر نه د لمر ختلو پورې دى ، ددغه وخت په شروع او آخر: كې څه قابل ذكر اختلاف نشته دى ، البته امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ طرف ته دا قول منسوب دى دده په نزد سحر وخت اسفار او رڼا خوريدو پورې دى . د لمر ختلو پورې نه دى،امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ **وصلى الفجر فأسفر** د

حدیث د الفاظ نه استدلال کوي، جمهور و دابو هریرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مرفوع حدیث نه استدلال کړی دی چې په دې کې دا الفاظ دي: **من ادرک رکعة من الصبح قبل ان تطلع الشمس فقد ادرک الصبح** (مشکوة:٦١) ددې روایت په نظر کې د امت اجماع په نظر کې نیولو د وجې د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول ناقابل التفات دی هغه حدیث د امامت جبرائیل دیوې جملې نه بطور اجتهاد استدلال کړی د امامت جبرائیل د یرواجزاو تعلق د مونځ بالکل شروع وخت سره دی ځکه دا روایت ټولو شارحینو منسوخ ګرځولی دی.

بین قرني الشیطان: قرني د تثنیه صیغه ده د قرن نه، او قرن ښکر ته ویلی شي مطلب دا چې لمر د شیطان د دوو ښکرو په مینځ کې راخیژي چې مراد ترې د سر دواړه طرفونه دی. د حدیث ددې جملې مطلب دا نه دی چې لمر د شیطان د دواړو ښکرو مینځ نه راخیژي بلکې ددې حدیث حقیقت د نورو احادیثو د تفصیل مطابق دا دی چې د شیطان عبادت په انسانانو کې هیڅوک نه کوي لیکن خبیث دا غواړي چې زما عبادت دې د الله تعالی د عبادت سره مشابه شي. ددې مقصد د پاره شیطان د لمر راختو په وخت کې لمر ته مخامخ داسې ولاړ وي چې دا لمر دده په سر باندې تیریږي نو دلته د نمر عبادت کوونکي مخامخ اودریږي او د نمر او سپوږمۍ عبادت کوي او شیطان هم مخامخ ولاړ وي، د هغه خیال دا وي چې دا خلک زما عبادت کوي او خپل اولاد ته ښائي چې اوګورئ څنګه زما عبادت کولی شي ددې وجې نه شریعت مسلمانان منع کړي دي چې د نمر راختو په وخت کې او د نمر پریوتو په وخت کې او د نصف النهار په وخت کې یو عبادت هم صحیح نه دی.

د مونځ د وختونو بیان:

﴿۲﴾ وَ عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ
حضرت بریدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې یو کس د پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د مونځ د وخت پوښتنه
فَقَالَ لَهُ : « صَلِّ
وکړه (د مونځ د اول او آخر وخت په باره کې) نو نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمایل: چې ته مونځ وکړه د
مَعَنَا هٰذَيْنِ » يَعْنِي الْيَوْمَيْنِ فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ
مونږ سره دا دوه ورځې (چې ته د مونځونو وختونه وپیژني) چې کله لمر زائله شو نو نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ
أَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ ثُمَّ أَمَرَهُ
حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د آذان حکم وکړو حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ آذان وکړو بیا پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ده ته د تکبیر

فَأَقَامَ الظُّهْرَ ثُمَّ

حکم وکړو د ماسپښین د مونځ تکبیرې وکړو (او پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام مونځ ورکړو) بیا نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم

أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعَصْرَ وَ الشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ ثُمَّ

د مازیگر د مونځ د اقامت حکم وکړو چې نمر اوچت او سپین صفا وو (او د مازیگر مونځ یې وکړو) بیا یې

أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ

د ماښام د اقامت حکم وکړو چې لمر ډوب شوی وو (او د ماښام مونځ یې وکړو) بیا یې د ماخوستن د اقامت

أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ ثُمَّ

حکم وکړو چې شفق ختم شوی وو (او د ماخوستن مونځ یې وکړو) بیا سحر کیدو سره د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام

أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ

د اقامت حکم وکړو (او مونځ یې وکړو گویا چې په اوله ورځ یې ټول مونځونه د وخت په اول کې ادا کړه او

فَلَمَّا أَنْ كَانَ الْيَوْمُ الثَّانِي

دا یې وښودله چې د مونځ اول وخت دا دی. بیا چې کله دویمه ورځ شوه نو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام حضرت

أَمَرَهُ فَأَبْرَدَ بِالظُّهْرِ فَأَبْرَدَ بِهَا فَأَنْعَمَ أَنْ يُبْرِدَ بِهَا

بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ماسپښین مونځ یخ کیدو حکم یې ورکړو او ښه په یخ کیدو کې یې د ماسپښین مونځ وکړو

وَ صَلَّى الْعَصْرَ وَ الشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ أَخَّرَهَا فَوْقَ الَّذِي

او د مازیگر مونځ یې په هغه وخت کې وکړو چې نمر اوچت وو ولیکن پروني وخت نه یې وروسته د مازیگر

كَانَ وَ صَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ وَ

مونځ وکړو او د ماښام مونځ یې د شفق ختمیدو نه مخکې (یعني شفق ورکیدو ته نزدې) وکړو او د

صَلَّى الْعِشَاءَ بَعْدَ مَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ وَ صَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ بِهَا

ماخوستن مونځ یې د شپې دریمه حصه تیریدو په وخت کې وکړو او د سحر مونځ یې په ښه رڼا کې وکړو

ثُمَّ قَالَ أَيْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ فَقَالَ الرَّجُلُ

بیا یې وفرمایل: د مونځ د وختونو پوښتنه کوونکی چیرته دی دغه کس مخې ته راغی او عرض یې وکړو

أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ : « وَقْتُ صَلَاتِكُمْ بَيْنَ مَا
ای دالله رسوله ! زه حاضریم پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وفرمایل ستا د مونځونو وختونه دهغه وختونو په مینځ
رَأَيْتُمْ » (رَوَاهُ مُسْلِم) (۱)
کې دی کوم چې تا په دې دوو ورځو کې ولیده .

توضیح : **ان رجلاً** : يعنې يو کس د مونځونو د وختونو په باره کې پوښتنه وکړه چې د مونځ اول وخت کوم دی او ددې آخري وخت کوم يو دی ، پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ مناسب وګڼړله چې دغه کس ته زباني ويلو په ځای عملي طور باندې خودل فائده مند دي ددې وجې نه پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ مونځونه اول وخت کې وکړل او په دويمه ورځ يې بالکل آخري وخت کې ادا کړل او بيا يې دغه سائل ته وويل چې ددې دواړو وختونو په مينځ کې ستا د مونځ وخت دی. **فالعم ان يبرد** : ډير يخوالي د وجې نه لفظ انعم استعمال شوی دی.

بين ما رأيتم : يعنې دې دوو وختونو په مينځ کې ستا د مونځ وخت دی .

سوال : دلته يو سوال دی چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د دوو وختونو په مينځ کې د مونځ وخت ګرځولی دی ددې نه معلوميږي چې د دواړو وختونو اول طرف او آخر طرف د دواړو وختونو د مونځ نه خارج دی حالانکه هغه په خپله د مونځ په وختونو کې داخل دی .

جواب : ددې جواب دادی چې د حديث ددې جملې مطلب دادی چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي چې په اوله ورځ ما د وخت په شروع کې چې کوم مونځ وکړو او په دويمه ورځ مې د وخت په آخره حصه کې وکړو ، دغه اول او آخر يو ځای کړه نو په مينځ کې ټول وخت د مونځ دی ، خلاصه دا شوه چې د مونځ د وختونو طرفونه د مونځ د وختونو نه خارج نه دي بلکې په دې کې داخل دي .(مرقات ۲/۲۸۶).

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

﴿۳﴾ عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « أَمَّنِي جِبْرِيلُ
حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي چې امام جوړ شو حضرت جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَامُ
عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ
(د مونځ صورت او وختونو خودلو د پاره) دخانه کعبې سره خوا ته يې ماته دوه پيرې (يعنې دوه ورځې)

(۱) أخرجه مسلم ۱/۴۲۸ رقم الحديث: ۱۷۶-۶۱۳، والنسائي ۱/۲۵۸، رقم الحديث: ۵۱۹ .

فَصَلَّى فِي الظُّهْرَ حِيْنَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَ كَانَتْ

مونځ راکړو نو په اوله ورځ چې کله نمر زائله شو نو اول یې ما ته د ماسپښین مونځ را کړو او چې کله د

قَدْرَ الشِّرَاكِ وَ صَلَّى بِيَ الْعَصْرَ حِيْنَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ وَ صَلَّى بِيَ الْمَغْرِبَ حِيْنَ

هر یو څیز سوري د هغې برابر وو نو د مازیګر مونځ یې راکړو او د ماښام مونځ یې راکړو چې په کوم وخت

أَفْطَر الصَّائِم وَ صَلَّى فِي الْعِشَاء حِيْنَ غَابَ الشَّفَقُ

کې روژه دار روژه ماتی کوي او د ماخوستن مونځ یې راکړو په هغه وخت کې چې کله غائب شو شفق

وَ صَلَّى بِيَ الْفَجْرَ حِيْنَ حَرُمَ الطَّعَامُ وَ الشَّرَابُ عَلَى الصَّائِمِ

او د سهر مونځ یې راکړو په هغه وخت کې چې روژه دار د پاره خوراک حرام شي (یعنې صبح صادق شي)

فَلَمَّا كَانَ الْغَدُ صَلَّى بِيَ الظُّهْرَ حِيْنَ

نو بیا یې ما ته د سحر مونځ راکړو او چې کله بله ورځ شوه نو ما ته یې د ماسپښین مونځ په هغه وخت کې

كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ وَ صَلَّى بِيَ الْعَصْرَ حِيْنَ كَانَ ظِلُّهُ

وکړو چې کله سوري یو مثل ته ورسیدو، او د مازیګر مونځ یې په هغه وخت کې وکړو چې کله سوری

مِثْلَيْهِ وَ صَلَّى بِيَ الْمَغْرِبَ حِيْنَ أَفْطَرَ الصَّائِمُ وَ

دوو مثلو ته ورسیدو او د ماښام مونځ یې راته په هغه وخت کې وکړو چې کله روژه دار روژه ماتوي او د

صَلَّى بِيَ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ وَ صَلَّى بِيَ الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ

ماسخوتن مونځ یې په هغه وخت کې وکړو چې دوه حصې شپه تیره وه او د سحر مونځ یې راته بنه په رڼاکې

ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ هٰذَا وَقْتُ

وکړو، او بیا جبرائیل علیه السلام زما طرف ته متوجه شو او وې فرمایل: ای محمد! دا وختونه د مخکینو

الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِكَ وَ الْوَقْتُ مَا بَيْنَ هٰذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ ». [1]

پیغمبرانو د مونځ وختونه دي او د مونځ وخت ددې وختونو په مینځ کې دي.

توضیح: عند البیت: ددې نه بیت الله مراد دی، داد هجرت نه مخکې قصه ده.

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱/۳۳۳، وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۷٤ رقم الحديث :۳۹۳ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۱۹، رقم الحديث: ٦٦٧، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۱۹ رقم الحديث:٦٦٧.

قدر شراک: ظاهره داده چې د بوټ د تسمې سره دا تشبیه د پلنوالي د وجې نه ورکړې شوې ده د اوږدوالي سره نه ده. بیا د ځای او وخت په اعتبار سره سوری اصلي مختلف کیږي بعضې ځای کې سوری اصلي ډیر وي بعضې کې کم وي او په بعضې ځای کې بالکل نه وي لکه په مکه مکرمه کې په نورلسم سرطان بالکل اصلي سوری نه وي. (الکاشف ۲/۱۹۰، المرقات ۲/۲۸۸).

دامتونو د مونځونو وختونه : هذا وقت الانبیاء .

سوال : دلته یو سوال دی چې مخکنیو پیغمبرانو سره د مشابهت معنی څه ده؟.

جواب: دا مشابهت د جدا وختونو په اعتبار سره دی په غالب طور باندې د ماخوستن مونځ نه علاوه د هغوی او ددې امت په وختونو او مونځونو کې یو شان والي شته او د ماخوستن مونځ د امت محمدیه خصوصیت دی دا سې هم کیدی شي چې مخکې امتونو باندې د ماخوستن مونځ نفلي طور باندې وو او په دې امت باندې د ماخوستن مونځ فرض دی نو دا تشبیه صحیح ده. (المرقات ۲/۲۸۹).

شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللَّهُ په لمعات کې د مختلفو امتونو د مونځونو مختلف وختونه ذکر کړي دي چې کله د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ توبه د سحر په وخت کې قبوله شوه نو بطور شکرانه به یې د سحر مونځ کولو. د ماسپښین په وخت کې د حضرت اسماعیل عَلَيْهِ السَّلَامُ د ځان په بدله کې د ګډ قرباني قبوله شوه نو هغه به بطور شکرانه د ماسپښین څلور رکعته مونځ کولو، حضرت عزیر عَلَيْهِ السَّلَامُ چې کله سل کاله پس ژوندی کړې شو نو د مازیګر وخت وو نو ددې وجې نه بطور شکرانه د مازیګر څلور رکعته به یې کول، حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې چې کله امتحان راغی بیا د معافۍ حکم راغی نو د ماښام وخت وو کله چې داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ څلور رکعته مونځ کول وغوښتل نو څلورم رکعت ډیر د ژړیدو د وجې نه او د ستړي کیدو د وجې نه یې پوره نه کړو نو ددې وجې نه دري رکعته پاتې شو. او د ماخوستن مونځ د ټولو نه مخکې نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کړی وو دا ددې امت یو خصوصیت وو.

امني : یعني جبرائیل امین عَلَيْهِ السَّلَامُ دوه ځل ما ته مونځ راکړی وو. دلته دا خبره محل د بحث نه ده چې جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ مفضول وو او پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ته یې مونځ څنګه ورکړو یا جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ متنفل وو او پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ مفترض وو ځکه چې کله جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ ته د الله تعالی د طرف نه د مونځ کولو حکم ملاو شو نو جبرائیل امین عَلَيْهِ السَّلَامُ مفترض جوړ شو.

بین هذین الوقتین : ددې جملو وضاحت مخکې تیر شوی دی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿٤﴾ وَ عَنْ اِبْنِ شِهَابٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَخَّرَ الْعَصْرَ
حضرت شهاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی چې بيشکه حضرت عمربن عبد العزيز (يوه ورځ) د مازيګر مونځ
شَيْئًا فَقَالَ لَهُ عُرْوَةُ : أَمَا إِنَّ
(وخت مختار نه) لږ ناوخته ادا کړو حضرت عروه (چې د اوليد و) نوويې ويل چې واورئ او پوهه شئ چې
جِبْرِيلَ قَدْ نَزَلَ فَصَلَّى أَمَامَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
حضرت جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَام د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام مخې ته ولاړو او په اول وخت کې يې مونځ ادا کړو حضرت
فَقَالَ لَهُ عُمَرُ : اعْلَمْ مَا تَقُولُ يَا عُرْوَةُ فَقَالَ :
عمربن عبد العزيز رَحِمَهُ اللهُ ورته وفرمايل عروه لږ سوچ فکر سره وايه داڅه وايې عروه وويل ما د حضرت
سَمِعْتُ بَشِيرَ بْنَ أَبِي مَسْعُودٍ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبَا مَسْعُودٍ
ابومسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د زوي بشير نه اوريدلي هغه وايې ما د حضرت ابومسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه اوريدلي دي هغه
يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ : « نَزَلَ جِبْرِيلُ
وايې ما د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام نه اوريدلي چې نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَام زما امام جوړ شو
فَأَمَّنِي فَصَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ
نو ما د هغه سره مونځ وکړو بيا ما د هغه سره مونځ وکړو بيا ما د هغه سره مونځ وکړو بيا ما د هغه سره مونځ
صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ » يَحْسُبُ بِأَصَابِعِهِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ [1].
وکړو بيا ما د هغه سره مونځ وکړو تر دې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام پنځه مونځونه ګوتو په شمار لو سره وښودل.

توضيح: آخر العصر شيئاً: يعنې په وخت مستحب کې لږ تاخير شوی دی دا مطلب نه دی چې د مازيګر مکروه وخت پورې تاخير نه دی. (المرقات ۲/۲۹۱).

عروة: حضرت عروه د شان والا تابعي دی دا د حضرت اسماء بنت ابي بکر او د زبير ځوی دی هغه دا

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۶/۳۰۵، رقم الحديث: ۳۲۲۱، ومسلم في الصحيح ۱/۲۸، رقم الحديث: ۱۶۶-۶۱۰، وابن ماجة ۱/۲۲۰، رقم الحديث: ۶۶۸.

غوښتل چې حضرت عمر بن عبد العزیز رحمه الله ته حدیث د امامت جبرائیل واوروي چې په هغې کې د مونځ په اول وخت کې د کولو بیان دی د لته ځکه ده په حرف تنبیه **اما** سره د کلام شروع وکړو دې د پاره چې عمر بن عبد العزیز رحمه الله خبره په غور سره واوري.

اعلم ما تقول: دا صیغه د امر ده حضرت عمر بن عبد العزیز رحمه الله حضرت عروه ته وفرمایل: ای عروه ته په سوچ او فکر سره خبره کوه ته حدیث بیانوي حالانکه ته صحابي نه یې ته د سند نه بغیر څنګه حدیث ذکر کوي، دې باندې حضرت عروه مکمل سند بیان کړو او وي ویل چې زه په ښه غور او سوچ سره دا حدیث بیانوم د دې سند داسې دی: په دې باندې حضرت عمر بن عبد العزیز رحمه الله خاموش پاتې شو.

حضرت عمر فاروق رضي الله عنه خپلو والیانو (ګورنرانو) ته د مونځ حکم ورکوي:

«۵» وَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ : أَنَّهُ
د حضرت عمر رضي الله عنه په باره کې روایت دی چې خط یې ولیکلو خپلو کار کوونکو (یعني د اسلامي
كَتَبَ إِلَى عُمَّالِهِ إِنَّ أَهَمَّ أُمُوْرِكُمْ عِنْدِيْ اَلصَّلَاةُ
سلطنت حکامو) ته چې په هغې کې یې لیکلي وو چې په ټولو کارونو کې بهترین کار هغه مونځ کول دي
فَمَنْ حَفِظَهَا وَ حَافَظَ عَلَيْهَا
لهذا چا چې د مونځ حفاظت وکړو (یعني په ارکانو او شرائطو سره یې وکړو) او د هغې یې خیال وساتو
حَفِظَ دِيْنَهُ وَ مَنْ ضَيَّعَهَا فَهُوَ لِمَا سِوَاهَا
نو ګویا چې ده د خپل دین (باقي کارونو) حفاظت وکړو او چا چې دغه ضائع کړو نو دا د مونځ نه علاوه کارونو
أَضْيَعُ ثُمَّ كَتَبَ أَنْ صَلُّوا الظُّهْرَ إِذَا كَانَ الْفَيْءُ ذِرَاعًا إِلَى أَنْ
لره ډیر ضائع کوونکی دی. بیا یې دا ولیکل: چې د ماسپښین مونځ د یو ګز سوري د زوال کیدو نه تر د
يَكُوْنَ ظِلُّ أَحَدِكُمْ مِثْلَهُ وَ الْعَصْرَ
یو مثل سوري پورې (علاوه د اصلي سوري نه) په هغه وخت کې کوئ او د مازیګر مونځ په داسې وخت
وَ الشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ قَدْرَ مَا
کې کوئ چې کله لمر اوچت او سپین وي او لمر پریوتو کې دومره وخت تیر شي چې څوک په دې وخت کې
يَسِيْرُ الرَّاكِبُ فَرْسَخَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً قَبْلَ مَغِيْبِ الشَّمْسِ وَ الْمَغْرِبَ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ وَ
دوه یا درې میله سفر وکړي مخکې د لمر ډوبیدو نه او د ماښام مونځ د نمر پریوتو نه پس کوئ او د

فَمَنْ	اللَّيْلِ	ثُلُثِ	إِلٰى	الشَّفَقُ	غَابَ	إِذَا	الْعِشَاءَ

ماخوستن مونځ د شفق غائبيدو نه تر د شپې دريمې حصې پورې كوئ او څوك چې د ماخوستن مونځ ونه

نَامَ فَلَا نَامَتْ عَيْنُهُ فَمَنْ نَامَ فَلَا نَامَتْ عَيْنُهُ فَمَنْ نَامَ فَلَا نَامَتْ عَيْنُهُ وَ

كړي او اوده شي نو دده سترګو ته دې خوب نصيب نه شي درې ځله يې دا بد دعاء وكړه او وي ليكله او

الصُّبْحَ وَ النُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ (رَوَاهُ مَالِكٌ فِي الْمُوَطَّا) (۱)

د سحر مونځ په داسې وخت كې كوئ چې كله ستورې په تياره كې وي.

توضيح: **كتب الى عماله**: **عمال** جمع د **عامل** ده مراد ترې ګورنر او والي دي (المرقات۲/۲۹۲).

حالانكه مونځ د دين ستن ده او د دين د بنيادي اركانو نه ده او ددې خيال ساتل د مسلمانانو د خليفه د بنيادي ذمه دارانو (مسؤليتونو) نه ده ځكه حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې حكم په سركاري او تاكيدي طريقې سره وكړو او حق يې ادا كړو چې چا د مونځ حق ادا كړو يعنې مونځ يې وكړو او ددې د فرائضو او مستحباتو او واجباتو او سنتو او وخت حفاظت او پابندي يې وكړه نو دا د ملك نورو كارونو او د حقوق الله او حقوق العباد پابندي هم كولې شي ليكن چا چې مونځ ضائع كړو چې كول يې پريښودلو يا يې د وخت رعايت ونه كړو يا يې فرائض او واجبات په صحيح طريقې سره ادا نه كړل نو دغه كس د ملك د امورو او د نورو عبادتونو ډير ضائع كوونكى دى، ګويا مونځ د مسلمانۍ يو معيار دى چنانچه سعدي بابا رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: مونځ نه كوونكي ته قرض مه وركوئ ځكه چې دا د الله تعالى قرض نه شي وركولنو دا به د بنده حق څنګه وركړي، سلطان باهو فرمايي: مونځ نه كوونكي د مسلمانانو په مقبره كې مه دفن كوئ مسلمانانو.بادشاهانو لره دا حديث د عبرت درس وركوي چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به خپل ماتحت ته د مونځ حكم وركولو او د وختونو تفصيل به يې ورليږلو او نن سبا حكمرانان د مونځ خبرې عار او شرم ګڼري ځكه دوي په ټوله دنيا كې ذليله وي او د كافرانو غلامي كوي او د الله تعالى تعريف نه كوي بلكې د امريكې تعريف كوي.

الفوٓ ذراعاً: مخكې تير شوي دي چې د هر ملك د سورې نظام جدا جدا دى ددې وجې نه د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا فرمان د يو خاص مقام او د يو خاصې زمانې سره خاص دى.

ما يسير: دلته كلمه **ما** مصدريه ده، **فرسخ** درې ميله يو فرسخ وي، شاعر وايي:

---

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۶/۱ رقم الحديث: ۶، كتاب وقوت الصلاة.

ان البرید من الفراسخ اربع	و لفرسخ فثلاث امیال ضعوا
والمیل الف ای من الباعات قل	و الباع اربع اذرع فتتبع
ثم الذراع من الاصابع اربع	من بعدها العشر و ثم الاصبع
ست شعیرات فظهر شعیرة	منها الی بطن لاخری توضع
ثم الشعیرة ست شعرات فقل	من شعر بغل لیس فیها مدفع

فمن نام: په ظاهره دا حکم د ماخوستن سره متعلق دی ځکه چې ماخوستن د خوب وخت وي په روایتونو کې د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب نه منع فرمایلي ده دلته هم حضرت عمر رضي الله عنه د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب کوونکي د پاره بد دعاء او خیرې کوي، ابن حجر رحمه الله فرمایي چې ددې حدیث نه معلومه شوه چې د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب حرام دی لیکن د احنافو په نزد تفصیل دادی: که چیرته د مونځ وخت داخل نه وو نو خوب منع نه دی او که وخت داخل وي او د پاڅیدو انتظام یې وي نو اوده کیدل جائز دي او که انتظام یې نه وي او د خوب دا سې غلبه وه چې د مونځ وخت ترې فوت کیږي نو بیا خوب کول جائز نه دي بلکې مکروه دی (کذا في المرقات ۲/۲۹۳)

بعضي شارحین د **فمن نام** نه د مونځ پریښودل او غفلت او هیریدل مراد اخستی برابره خبره ده که خوب وي او که بله مشغله وي. (اشعة اللمعات ۳۱۰)

النجوم بادیة: **نجوم** د **نجم** جمع ده ستوري مراد دي، او د **بادیة** نه مراد ظاهریدل او واضح کیدل دي، **مشتبکة** ددې تفصیل دی چې ګڼ ستوري موجود وي.

د یو مشکل حدیث مطلب:

﴿٦﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ قَدْرُ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ فِي
د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روایت دی فرمایي چې د نبي علیه الصلاة والسلام د ماسپښین مونځ اندازه په
الصَّيْفِ ثَلَاثَةَ أَقْدَامٍ إِلَى خَمْسَةِ أَقْدَامٍ وَفِي الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أَقْدَامٍ إِلَى سَبْعَةِ أَقْدَامٍ.(١)
ګرمۍ کې د دري قدمونو نه تر پنځه قدمونو پورې وه او په ژمي کې د پنځه قدمونو نه تر اوه قدمونو پورې وه،

(١) أخرجه أبوداود في السنن ١/٢٨٣ رقم الحديث: ٤٠٠، وأخرجه النسائي في السنن ١/ ٢٥٠ رقم الحديث: ٥٠٣.

توضیح : الی خمسة اقدام : د حساب پوهیدونکو په اصطلاح کې قدم د هر څیز د قد اومې حصې ته ویلی شي په یخنۍ کې سوری اوږد وي ځکه د ماسپښین مونځ وخت کله اوه قدمه او کله پنځه قدمه په مقدار باندې وي .خلاصه دا شوه چې د **سبعة اقدام** مطلب پوره مثل دی او د **ثلاثة اقدام** مفهوم تقريبا نيم مثل دی او **خمسة اقدام** مطلب تقريباً دیو مثل دوه نیم دی.(المرقات ۲/۲۹۴).

داخبره بار بار لیکلی شوې ده چې د سوري دا نظام د ټولو ملکونو او علاقو د پاره یو شان نه دی بلکې د علاقو بدلید و سره د سوري دا مقدار بدلیږي .الحمد لله د دې حدیث مطلب واضحه شو زه په دې باندې د الله تعالی لاکهٔ لاکهٔ شکر ادا کوم او په دې هم شکر ادا کوم چې د حدیث خدمت په مکه مکرمه کې کوم.

فضل محمد نزیل مکة المکرمة

دار عمر عبدالحفیظ مکي

۹ رمضان ۱۳۲۳هـ

۱۲ ربیع الاول ۱۴۱۰ھ

بَابُ تَعْجِيْلُ الصَّلَاةِ:

په جلتی او تادی سره مونځ کولو بیان:

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د مونځ د مستحب وختونو تعین:

﴿۱﴾ عَنْ سَيَّارِ بْنِ سَلَامَةَ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَ أَبِيْ عَلَى

د حضرت سیار بن سلامه نه روایت دی فرمایي چې: حاضر شوم زه او زما والد (مونږ دواړه) د حضرت

أَبِيْ بَرْزَةَ الْأَسْلَمِيِّ فَقَالَ لَهُ أَبِيْ كَيْفَ كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

ابوبرزة اسلمي رضي الله عنه په خدمت کې زما پلار د هغه نه پوښتنه وکړه چې: څنګه به کولو پیغمبر علیه السلام

يُصَلِّي الْمَكْتُوْبَةَ فَقَالَ كَانَ يُصَلِّي الْهَجِيْرَ الَّتِيْ تَدْعُوْنَهَا الْأُوْلَى حِيْنَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ

فرض مونځ هغوي وویل: چې پیغمبر علیه السلام د ماسپښین چې اولنی مونځ ورته ویلې شي د لمر د زائله

وَ يُصَلِّي الْعَصْرَ ثُمَّ يَرْجِعُ أَحَدُنَا إِلَى

کیدو په وخت کې کولو او د مازیګر مونځ (به یې داسې وخت) کې کولو چې واپس به راتلو د مونږ نه څپل

رَحْلِهِ فِيْ أَقْصَى الْمَدِيْنَةِ وَ الشَّمْسُ حَيَّةٌ وَ نَسِيْتُ

ځای ته د مدینې غاړې ته او لمر به روښانه وو (یعنې د بدلیدو نه مخکې) او سیار وایي چې: ما هیر کړه

مَا قَالَ فِي الْمَغْرِبِ وَ كَانَ يَسْتَحِبُّ

هغه څه چې د ماښام د مونځ په باره کې ابو برزه څه ویلي وو او (ابو برزه وایي) چې بهتر به یې ګڼلو

أَنْ يُؤَخِّرَ الْعِشَاءَ الَّتِيْ تَدْعُوْنَهَا الْعَتَمَةَ وَ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ

نبي علیه السلام په تاخیر سره کول د ماخوستن مونځ کوم ته چې تاسو عتمة وایي او مکروه به یې ګڼلو خوب

قَبْلَهَا وَ الْحَدِيْثَ بَعْدَهَا وَ كَانَ يَنْفَتِلُ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ حِيْنَ

مخکې د ماخوستن د مونځ نه او خبرې کول پس د مونځ نه او د سحر مونځ نه به داسې وخت کې فارغیدل

يَعْرِفُ الرَّجُلُ جَلِيْسَهُ وَ يَقْرَأُ بِالسِّتِّيْنَ إِلَى الْمِائَةِ.

چې هر یو کس به ځان سره ناست کس پیژندلو او لوستل به یې (مونځ کې) د شپیته آیتونو نه تر سل آیتونو

وَ فِيْ	رِوَايَةٍ :	وَلَا	يُبَالِي	بِتَأْخِيرِ	الْعِشَاءِ	إِلَى	ثُلُثِ

پورې او په يو روايت کې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به سوچ نه کولو په وروسته کولو د ماخوستن مونځ تر دريمې

اللَّيْلِ وَلَا يُحِبُّ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَ الْحَدِيثَ بَعْدَهَا. (متفق عليه)[1]

حصې د شپې پورې او نه به يې خوښول خوب مخکې د ماخوستن مونځ نه او نه خبرې کول وروسته د مونځ نه

توضيح: صاحب مشکوة چې کله د مونځونو د وختونو د واجب کیدو بیان وکړو او دا یې وښودل چې د هر مونځ د وخت اولنۍ حصه د کوم ځای نه ده او آخري حصه د کوم ځای پورې ده نو اوس یې د مونځ د مستحب وخت بیان شروع کړو چې د دې وخت په کومه حصه کې مونځ کول افضل دي د دې مقصد د پاره

هغه د **باب تعجيل الصلاة** عنوان قائم کړو، اوس اصولي طور باندې د مونځونو په افضل وخت کې د شوافعو او د احنافو اختلاف دی، شوافع د ماخوستن مونځ نه علاوه باقي په ټولو مونځونو کې د تعجيل او د جلتۍ کولو ته افضل وايي، او احناف د ماښام مونځ نه علاوه ټول مونځونو کې تاخير کولو ته افضل وايي، ليکن د تاخير مطلب دا نه دی چې د وخت مکروهه پورې تاخير وشي بلکې مطلب دا دی چې په وخت مستحبه کې لږ تاخير وشي. د دې باب د احاديثو په ضمن کې به ټول تفصيل راشي. د بحث لاندې حضرت سيار بن سلامه په حديث کې د پنځوو مونځونو د وختونو ذکر دی مګر په دې کې صرف اشارات دي د دې وجې نه يې د سحر مونځ نه تر ماخوستن مونځ پورې په ترتيب سره مونځونو د وختونو مستحب والی بيان کړی دی چې لوستونکي په آسانه سره پوهه شي.

د سحر مستحب وخت: **حين يعرف الرجل جليسه**: يعنې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام چې کله د سحر مونځ نه فارغ شو نو خلکو به خپل نزدې ملګري پيژندل، د دې مطلب دا شو چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام به د سحر مونځ په غلس او تياره کې شروع کولو ځکه چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام به کله شپيتو نه تر سل ايتونو پورې د سحر مونځ کې تلاوت کوو او بيا به هم خلکو د يو بل سره نزدې کس نه پيژندلو، نو معلومه شوه چې **غلس** کې به يې کولو، دويم حديث کې دي مفهوم ته و **الصبح بغلس** الفاظو سره اشاره شوې ده نو دلته د **غلس** حکم وشو مګر د دې نه علاوه په ډيرو احاديثو کې راغلي دي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د سحر مونځ په اسفار (رڼا) کې حکم ورکړی دی. په روايتونو کې د دې اختلاف نه د فقهاو په مينځ کې د سحر مونځ د مستحب وخت کې اختلاف شو اګر چې په دې باندې اتفاق دی د طلوع فجر نه د لمر راختو

---

(۱) أخرجه البخاري ٢٦/٢، رقم الحديث : ٥٠٥، ومسلم ٤٤٧/١ رقم الحديث: ٢٣٥-٦٤٧، وأبو داود ٢٨١/١ رقم الحديث :٣٩٨، والنسائي ٢٤٦/١، رقم الحديث: ٤٩٥، وابن ماجة ٢٢١/١، رقم الحديث: ٦٧٤.

پورې ټول وخت د سحر د مونځ دی .
د فقهاؤ اختلاف : امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ، امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللَّهُ يعنې د جمهورو په نزد د سحر مونځ په غلس کښې کول افضل دی چې ابتداء هم په غلس کښې وي او ختميدل هم په غلس کښې وي .د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ ، سفيان ثوري او امام ابويوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نزد د سحر مونځ په اسفار کښې شروع کول او په اسفار کښې ختمول يعنې په رڼا کښې مستحب او افضل دی په داسې حال کښې که چيرته د سحر مونځ فاسد شي نو چې دوباره کولو د پاره په وخت کښې امکان ضرور وي . د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ نه يو قول منقول دی چې امام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ اخستې دی ددې دواړو په نزد شروع په غلس يعنې (تياره) کښې افضل ده مګر قرأت دومره اوږدول چې ختموالی په اسفار يعنې په رڼا کښې راشي ، دغه رنګ په غلس او اسفار دواړو احاديثو مبارکو باندې عمل به راشي او احاديثو کښې تطبيق به هم راشي ليکن په دې مسلک کښې دروندوالی او لوي بوج دی .
دلائل : د جمهورو اول دليل : مشکوة کښې (ص ۴۵ باندې حديث ۲) کښې محمد بن عمرو بن الحسن روايت دی په دې کښې دا الفاظ راغلي دي : **والصبح بغلس** ، او غلس د شپې اخري حصې هغه تياره ده چې داد سحر رڼا سره يو ځای وي لهذا په تياره کښې مونځ کول افضل دی نن سبا په جزيره عرب کښې په دې حديث عمل کيږي .د جمهورو دويم دليل : مشکوة کښې (ص ۴۵ باندې حديث ۱۱) کښې د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت دی چې په دې کښې داالفاظ دي:**قالت :كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ليصلي الصبح فتعرف النساء متلفعات بمروطهن ما يعرفن من الغلس. (متفق عليه)**
د جمهورو دريم دليل د حضرت ابومسعود انصاري روايت دی ددې دا الفاظ دي:**انه صلى الصبح بغلس ثم صلى مرة اخرى فأسفر بها ثم كانت صلوته بعد ذلك في الغلس حتى مات ولم يعد الى ان يسفر** . يعنې د ژوند معمول د غلس وو يو ځل نيم يې اسفار کړي بيا يې کله هم نه دی کړی جمهورو د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د ژوند دغه معمول او فعلي رواياتو نه استدلال کړی دی او د هغه روايت نه هم استدلال کوي کوم کښې چې په اول وخت کښې مونځ کول افضل ګرځول شوی دی ، او د مشکوة فصل ثالث کښې د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ والا روايت نه هم استدلال کوي چې په دې کښې دا الفاظ دي : **والصبح والنجوم بادية مشتبكة** يعنې چې کله په آسمان کښې ډير ستوري چمک پرق وهي نو هغه وخت تياره وي ، نو معلومه شوه چې په تياره کښې يې مونځ کړی دی ، په دې مسئله کښې د احنافو ډير دلائل دي چې يو څو دلائل ذکر کولی شي :(۱) د احنافو اول دليل موجوده حديث د حضرت سيار والا روايت دی په دې کښې : **حين يعرف الرجل جليسه** الفاظ راغلي ، طرز استدلال داسې دی چې کله يو کس خپل ملګري پيژني

خاص کړ چې کله جماعت تنګ وي نو دغه وخت به ډیره رڼا وي داد اسفار دلیل شو. (۲) د احنافو دویم دلیل بخاري او مسلم کې د ابن مسعود رضي الله عنه روایت دی دکوم الفاظ چې په اختصار سره دادي: **ما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى صلوة بغير وقتها الا بجمع الى ان قال و صلى صلوة الصبح من الغد قبل وقتها**، یعنې پیغمبر علیه السلام کله هم یو مونځ د خپل وخت معتاد نه مخکې نه وو ادا کړی. صرف په مزدلفه کې پیغمبر علیه السلام د وخت معتاد نه مخکې د سحر مونځ په **غلس** کې وکړو ددې نه معلومه شوه چې عام عادت یې په غلس کې نه وو. (۳) د احنافو دریم دلیل چې په خپل مدعا باندې واضحه دلیل دی چې په مشکوة کې په فصل ثاني کې د رافع بن خدیج رضي الله عنه حدیث نمبر ۲۶ دی الفاظ یې دادی: **اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر** (ترمذي، ابوداؤد) دې واضح دلیل کې امام شافعي رحمه الله یو تاویل کړی چې په **کتاب الام** کې ذکر دي، اوهغه تاویل داچې دې حدیث کې **اسفار** مراد نه دی بلکې د **اسفروا** مطلب دادی چې د سحر وخت خه یقیني معلوم شي بیا د سحر مونځ په کې کوئ داسې نه چې د طلوع فجر نه مخکې وشي لهذا چې تا ته واضحه اندازه وشي چې صبح صادق وخت شو نو دغه وخت کې د سحر مونځ کوئ ددې حدیث د اسفار سره هیڅ تعلق نشته او نه د غلس منافي دی.

ددې جواب احناف دا ورکوي چې دا تاویل صحیح نه دی ځکه چې دې سره دویمه جمله: **فانه اعظم للاجر** موجود دی او **اعظم** اسم تفضیل دی نو مطلب به داشي چې د سحر راختو وخت یقیني شي نو مونځ کوي ځکه چې دا په اجر او ثواب کې ډیر لوي دي او که د طلوع فجر نه یې مخکې مونځ وکړو نو جائز دی خو ثواب به کم ملاویږي دا مطلب بالکل غلط دی ځکه چې دې تاویل سره به د حدیث ټول مفهوم وران شي، همدارنګې دا تاویل هم ځکه صحیح نه دی چې په دې روایت کې **اسفروا** لفظ دی لیکن په نورو روایاتو کې **کلما اسفرتم** الفاظ دي، هلته خو د یقین هغه مطلب نه شو اخستی کوم چې امام شافعي رحمه الله اخستی دی یو روایت کې **کلما اصبحتم بالفجر** دی یو روایت کې **نوروا بالفجر فانه اعظم للاجر** الفاظ دي، یو روایت کې **حين اسفرت الارض** الفاظ دي یو روایت کې دا الفاظ دي: **يا بلال اسفر بالصبح حتى يبصر القوم موقع نبلهم من الاسفار**، یعنې د سحر مونځ په داسې رڼا کې کوئ چې خلک غشي ولي چې د غشي لګیدو ځای معلوم وي ددې الفاظو او تفصیلاتو په موجودګۍ کې د حضرت امام شافعي رحمه الله تاویل قابل قبول نه دی بهر حال د احنافو دلائل ډیر دي او واضحه دي اګر چې جمهورو سره هم دلائل شته دی.

جواب: ائمه احناف د جمهورو دلائلو په باره کې وايي د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام مبارک فعل نه په کثرت سره ثابت دی چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د سحر مونځ په غلس(تياره) کې کړی دی ليکن هغه ټول فعلي روايات دي او مونږ چې د رافع بن خديج روايت **اسفروا بالفجر** راجح ګرځولی دی نو دا قولي روايت دی نو هر کله چې په قول او فعل کې تقابل راشي نو قولي راجح وي ځکه چې فعلي کې د خصوصياتو او امتيازاتو وغيره احتمالات وي نو لهذا دلته هم دا خصوصيات دي مثلاً : غلس کې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام ددې وجې نه مونځ کړی چې صحابه کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ تهجد ګزار وو او سحر نه مخکې په جومات کې موجود وو ددې وجې نه تکثير جماعت(د غټې جمعې) د پاره انتظار ضروري نه دی چې کله صبح صادق شو نو جمع به ودريده چې سړي تهجد ګزار فارغ شي .همدارنګې په مسجد نبوي کې په جماعت کې به زنانه هم شريکې وې د هغوي د پردې مسئله به وه نو ځکه به په غلس کې مونځ کيدلو چې د ښځو بې پردګي نه وي ، همدارنګې چې کومې ښځې به په جماعت کې شريکيدلې نو د هغوي په کورونو کې به د ماشومانو د راپاځيدو او د ژړا مسئله وه نو ځکه به مونځ زر کيدو چې زنانه فارغې شي نن سبا هم د چا د ډيوټۍ(وظيفې) مسئله وي نو په غلس کې مونځ کول ضروري دي څنګه چې په روژه کې خلک حاضريږي او په غلس کې مونځ کوي خلک په آرام سره نوکرو ته ځي حالانکه د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام فعل مونږ ته ډير غوره دی خو پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام چې امت ته کوم فرمان کړی دی نو هغه عملي کولو دپاره په دې فعل باندې مقدم دی .پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام به په خپله چې څنګه هم عمل کولو خو مونږ ته يې د اسفار حکم کړی دی او په دې کې دغټې جمعې فائده هم ده .باقي د جمهورو دليل:**ما يعرفن من الغلس** کې علماء فرمايي : چې د **من الغلس** لفظ مدرج دی دا يو راوي ذکر کړی دی ځکه چې ابن ماجه وغيره کتابونو کې ددې لفظ پته نه لګي يا دا چې په تنګ ځای کې چې کله زنانه په څادر کې را تاؤ شوې وي نو په **اسفار** کې يې هم پته نه لګي دليل تام نه شو پاتې د ابومسعود انصاري روايت علماو ضعيف ګرځولی دی . باقي چې په کوم رواياتو کې مونځ په اول وخت کې کولو فضائل راغلي دي د هغې مونږ هم قائل يو چې وخت مستحب مراد دی مستحب وخت کې مونځ کول افضل او اولی دی باقي امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د بعضې صحابو د معمول نه استدلال کړی دی او د ټولو احاديثو د جمع کولو کوشش يې کړی دی مګر په دې عمل کول مشکل دي پاؤ باندې يوې ګيټې پورې مونځ کولې شي .

د ماسپښين مستحب وخت : د ماسپښين مستحب وخت کې اختلاف دی ددې نه مخکې د ماسپښين د وخت متعلق اختلاف تير شوی دی هغه د ماسپښين وخت د مستحب په باره کې نه وو بلکې هغه د ماسپښين وخت په شروع او آخري سره متعلق وو بهر حال مستحب وخت کې اختلاف دی .

د فقهاو اختلاف: د شوافعو په نزد ماسپښين کې تعجيل افضل دی مزيد نور تفصيل نشته ، د احنافو په نزد په دې کې تفصيل دی که موسم سخت گرم وي نو **ابراد في صلوة الظهر** او تاخير مستحب دی او که موسم يخ وي نو تعجيل مستحب دی .

دلائل: فقهاو په خپلو مدعاو باندې دلائل راجمع کړي دي د شوافعو دلائل دادي :**اولنی دليل** د حضرت خباب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی ددې الفاظ دادی: **شکونا الی رسول الله** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حر الرمضاء **فلم يشکنا** . ددې حديث نه معلوميږي چې په سخته گرمئ کې مونځ شوی دی دا په اول وخت کې د کولو او د تعجيل دليل دی .دويم دليل د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روايت دی ترمذي شريف کې موجود دی چې الفاظ يې دادي: **ما رأيت اشد تعجيلا للظهر من رسول الله** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **ولا من أبي بکر ولا من عمر**.شوافعو ددې روايت نه هم استدلال کړی دی ددې الفاظ دادي :**کان يصلي الظهر بالهاجرة** . يعنې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ به د ماسپښين مونځ وختي کولو يعنې د غرمې لفظ راغلی دی. د احنافو ائمو دليل په بخاري کې حديث: **ابردوا بالظهر** نه استدلال کړی دی،همدارنگې د حضرت ابوذر غفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په قصه کې چې کوم لفظ راغلي : **حتی رأينا فيئ التلول** دې نه هم د ماسپښين د تاخير استدلال کيږي ددې نه علاوه هم د ابراد او د تاخير کافي روايات موجود دي .

جواب: شوافعو چې د تعجيل د ماسپښين متعلق کومو رواياتو نه استدلال کړې دی په دې کې حضرت خباب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت د مکي زمانې مونځونو سره تعلق لري او مدني ابراد والا روايت سره دا روايت موقوف شوی دی، همدارنگې زمکه گرمه کيدل د مونځ د تعجيل علامه نه ده بلکې گرم ملکونو کې تر ماښام پورې زمکه گرمه وي . د شوافعو د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا او دغه رنګ د ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روايت نه چې کوم استدلال کړی دی دا تعجيل په يخنۍ موسم باندې محمول دی چې په يخنئ کې مونځ په جلتۍ او تادۍ سره کړی دی دا په خپله احاديثو کې موجود دی . باقي د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې چې لفظ د **الهاجرة** راغلی دی نو دا اول وخت سره خاص نه دي بلکې **هاجره** د ماسپښين نه تر مازيگره پورې وخت ته ويلی شي .

د مازيگر مستحب وخت: زيربحث حديث کې:و **صلی العصر....والشمس حية**،الفاظ راغلې دي بعضې رواياتو کې **والشمس مرتفعة** الفاظ دي دې رواياتو نه د مازيگر مونځ د جلتۍ او تادۍ اندازه کيږي او بعضې رواياتو نه معلوميږي چې مازيگر کې تاخير شوی دی د رواياتو د اختلاف د وجې نه د مازيگر مونځ په مستحب وخت کې د فقهاو اختلاف دی .

د فقهاو اختلاف : دري ائمه د مازيګر مونځ تعجيل ته مستحب وايي او د احنافو ائمو په نزد تاخير مستحب دی ليکن دومره تاخير جائز نه دی چې په لمر کې اصفرار او تغير راشي بلکې مستحب وخت کې دننه لګ تاخير مستحب دی.

دلائل : د ائمه ثلاثه اولنی دليل همدغه زير بحث حديث دی چې په هغې کې مذکور دی چې د مازيګر مونځ نه پس زمونږ نه يو کس د مدينې په بهر اطرافو کې خپل کور ته تللو او لمر تازه يعنې اوچت ولاړ وو نو معلومه شوه چې د مازيګر مونځ په جلتۍ او تادۍ وخت کې کيږي .ائمه ثلاثه دويم دليل د مشکوة ص ۴۵ باندې د حضرت انس رضي الله عنه دويم روايت دی چې د مازيګر مونځ نه پس د مدينې لرې ته تللو او لمر هغه وخت پوره اوچت وو او بعضې عوالي د مدينې نه په څلور ميله فاصله کې وو ائمه ثلاثه د رافع بن خديج رضي الله عنه د روايت نه استدلال کړی دی دا حديث د مشکوة ص ٦١ باندې حديث نمبر ۲۹ دی ، کوم کې چې دا فرمايي چې مونږ د پيغمبر عليه السلام سره د مازيګر مونځ کولو او ددې نه پس اوښ به مو ذبح کړو او په لسو حصو باندې به مو تقسيم کړو بيا به مو غوښه پخه کړه او بيا به مو وخوړله او لمر به تر دې وخته پورې پريوتې نه وو .جمهور فرمايي : ددې روايت نه واضح طور باندې معلوميږي چې د مازيګر مونځ په جلتۍ سره کولی شي لهذا زر مونځ کول افضل دی .د احنافو دليل د ام سلمه رضي الله عنها روايت دی چې په مشکوة ص ٦٦ باندې حديث نمبر ۳۳ دی ددې الفاظ دادي :**قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اشد تعجيلاً للظهر منكم و انتم اشد تعجيلا للعصر منه**. ددې حديث نه معلومه شوه چې د پيغمبر عليه السلام نه پس خلکو مازيګر کې تعجيل شروع کړو ، دې باندې ام سلمه رضي الله عنها د خفګان اظهار وکړو .د احنافو دوهم دليل علي بن شيبان رضي الله عنه روايت دی کوم چې په ابوداؤد (ج ۱ ص ۵۹) باندې موجود دی الفاظ يې دادي : **عن علي بن شيبان قال قدمنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة فكان يؤخر العصر ما دامت الشمس بيضاء نقية**.

د احنافو دريم دليل د حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه روايت دی چې طبراني او احمد او دار قطني ذکر کړی دی الفاظ يې دادي :**عن رافع بن خديج ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يأمرنا بتاخير العصر** (**كذا في معارف السنن**).

د احنافو څلورم دليل د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه عمل دی عبد الرحمن بن يزيد فرمايي چې هغه به د مازيګر مونځ ناوخته يعنې په تاخير سره کولو (**كذا في مصنف ابن ابي شيبة**) د ټولو رواياتو نه احنافو دا سبق واخيستو چې په مازيګر کې تاخير کول مستحب دی خو په شرط ددې چې مستحب وخت موجود وو.

جواب: ائمه ثلاثه د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وغیره چې د کوم روایاتو نه استدلال کړی دی چې په هغې کې د مدینې نه د بهر تللو او څلور میله لاره وهل او نمر د موجود کیدو ذکر دی ددې جواب دادی عوالي د مدینې مختلف قسم باندې دي بعضې اته میله باندې ، بعضې څلور میله او بعضې په درې میله فاصله باندې دي ، او حدیث کې تعیین نشته دی چې کوم عوالي مراد دي ، حالانکه د تللو والا پته هم نه لګي چې پیدل دی یا په سورلۍ باندې دی ، دا هم معلوم نه دی چې ځوان دی یا بوډا ، دغه رنګې دا هم علماء لیکي چې د مازیګر نه پس څلور یا اته میله فاصله وهل د محنتي عربو د پاره هیڅ نه دی ، نن سبا د احنافو د مسلک مطابق د مازیګر مونځ نه پس خلک دومره فاصله بنه په آسانه وهي او لمر موجود وي.
فتح الملهم کې علامه عثماني رَحِمَهُ اللهُ لیکي : په دیو بند کې یو مدرس وو د زیارت په ورځ به چې کله چوټې وشوه نو د احنافو د وخت مطابق به یې د مازیګر مونځ وکړو او پیدل به منګلور ته تللو او هلته به یې د ماښام مونځ کولو ، دیوبند نه د منګلوره پورې دولس میله فاصله ده .ائمه ثلاثه د رافع بن خدیج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روایت نه استدلال کړی دی احناف د هغې جواب داسې ورکوي چې عربو خلکو اوښ ذبح کول او د هغې په جوړولو کې ماهر وو چې ماهر لس کسان اوښ ذبح کړي او بیا یې تقسیم کړي او نرمه نرمه غوښه زر پخه کړي دا کار ډیر زر کیږي دا د مازیګر د تعجیل دلیل نه دی بلکې دا کار د مازیګر نه پس هم کیږي یا داسې قسمه روایات د ګرمۍ په موسم باندې حمل کړی شي نو په هغې کې وسعت کیدی شي .بهر حال صحابه کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د مازیګر مونځ نه پس د وختونو اندازې ښودلې دي ، دې نه د مازیګر تعجیل معلومیږي هیڅ تعین نشته دی که وخت مستحب کې که چیرته تاخیر وشي نو د احنافو مسلک ډیر مناسب دی او احادیثو نه په دې باندې استدلال کولی شي نن سبا غیر مقلد حضرات او په حجاز مقدس کې د مازیګر مونځ دومره وختي کولی شي چې د هغې نه پس خلک کاروبار شروع کوي حالانکه د مازیګر لغوي معنی نچوړدی نو دا وخت د ورځې نچوړ ګنړل په کار دي دا نه چې نیمه ورځ د مازیګر نه پس راشي او د ماسپښین نه پس لږ وخت پاتې شي د انصاف تقاضا داده چې نه ډیر ناوخته وکړی شي او نه ډیر مخکې وکړی شي.

د ماخوستن مستحب وخت : وكان يستحب ان يؤخر العشاء : د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ او احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او اسحاق بن راهویه رَحِمَهُ اللهُ په نزد د ماخوستن مستحب وخت ثلث اللیل پورې دی ، د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد ماخوستن کې تعجیل افضل دی ، د شوافعو او مالکیو دلیل د حضرت نعمان بن بشیر روایت دی ددې الفاظ دادي : **كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يصليها اى العشاء لسقوط القمر الثالثة (مشكوة ص ٦١)** دا حضرات فرمایي چې د دریمې شپې میاشت په جلتۍ سره ورکیږي معلومه شوه چې جلتي کول افضل دی . د شوافعو دوهم دلیل هغه عام روایات دي چې په

هغې کې په اول خت کې مونځ کول افضل ويلې شوي دي . د احنافو او جمهور واولني حديث زير بحث دي دې کې تاخير مستحب دى دا واضحه دليل دى . د جمهورو دوهم دليل مشکوة ص ٦١ باندې د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دى چې الفاظ يې دادى : لولا ان اشق على امتي لامرتهم ان يؤخر العشاء الى ثلث الليل (رواه احمد وابوداؤد)

ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : د دويمې شپې مياشت د غروب شفق سره نزدې ورکيږي حالانکه د دريمې شپې مياشت ډير وخت پس ورکيږي ، ددې حضراتو استدلال مکمل نه دى باقي د اول وخت د فضيلت څومره روايات دي ددې ټولو جواب دادى د اول وخت نه مراد هغه وخت دى چې هغه مستحب او افضل وخت دى او هغه هلته دى چې کوم مونږه وايو .

فائده: د مونځ د مستحب وختونو په تعين کې چې د کومو فقهاو اختلاف دى هغه ټول په اولى او غير اولى کې اختلاف دي ، د جواز او عدم جواز اختلاف نه دى لهذا دا اختلافات د جنګ او جګړې ځاى نه دى جوړول په کار. احنافو د جماعت د ډيروالي په خاطر د ماخوستن مونځ وروسته کول افضل ګرځولى چې په راتلونکي حديث کې ذکر دي لهذا په اول وخت کې د مونځ کولو د فضيلت نه احناف انکار نه کوي.

لا يحب النوم: يعني د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب کول صحيح نه ګڼړي ، څکه چې د مونځ د قضاء کيدو خطره وي اکثر علماء يې مکروه ګڼړي ، بعضې حضراتو ورته جائز ويلي دي چنانچه حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به ماخوستن مونځ نه مخکې اوده کيدو .علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : که چيرته چا باندې د خوب غلبه نه وي او د مونځ د قضاء کيدو ويره نه وي بيا مکروه نه دى د ماخوستن نه پس فضول خبرې کول مکروه دي خو علمي او ديني خبرې کول جائز دي مخکې تفصيل ذکر شوى دى .

په شريعت کې د جماعت ډيروالى مطلوب دى :

﴿٢﴾ وَعَنْ مُحَمَّدِ بن عَمْرِو ابْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ : سَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ
د محمد بن عمرو بن حسن بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى فرمايي چې مونږ تپوس وکړو د جابر بن عبد الله
عَنْ صَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ كَانَ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ وَ الْعَصْرَ
نه د نبي عَلَيْهِ السَّلَام د مونځ په باره کې نو هغه وويل نبي عَلَيْهِ السَّلَام به د ماسپښين مونځ وختي کولو او د مازيګر
وَ الشَّمْسُ حَيَّةٌ وَ الْمَغْرِبَ إِذَا وَجَبَتْ
مونځ يې داسې وخت کې کولو چې لمر به ژوندى ؤ (رڼا) به وه او د ماښام مونځ به يې د نمر پريوتو نه پس کولو
وَ الْعِشَاءَ إِذَا كَثُرَ النَّاسُ عَجَّلَ وَ إِذَا قَلُّوا أَخَّرَ
او د ماخوستن مونځ چې کله به خلک ډير وو نو زر به يې کولو او چې کله به خلک کم وو نو تاخير به يې کولو

وَ الصُّبْحِ بِغَلَسٍ . (متفق علیه)[1]

او د سحر مونځ به یې په تیاره کې کولو .

توضیح : اذا قلوا أخر : ددې حدیث نه یوه قاعده مخې ته راغله چې د د جمعې زیاتوالی د شریعت په نظر کې ډیر اهم دی لهذا د مونځونو په وختونو کې ددې خاص خیال ساتل په کار دی ، ددې قاعدې نه د احنافو مسلک ته هر ځای کې فائده وي .

﴿۳﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِالظَّهَائِرِ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې : مونږ د پیغمبر علیه السلام پسې د ماسپښین مونځ کولو

سَجَدْنَا عَلَى ثِيَابِنَا اِتِّقَاءَ الْحَرِّ . (متفق علیه ولفظه للبخاري) .(۲)

نو مونږ سجدې کولې په خپلو څادرو باندې د ګرمۍ نه د ځان بچ کولو د پاره .

توضیح : بالظهائر : دا لفظ د ظهيرة جمع ده دا غرمې ته ویلی شي لیکن دلته ظهر مراد دی هره ورځ د ظهر راتلو د پاره جمع راوړلی شوې ده .

سجدنا على ثيابنا : یعنې د ګرمۍ نه د بچ کیدو د پاره چې تندی ونه سوزي مونږ به په خپل څادر سجده کوله .امام شافعي رحمه الله وایي : دلته د کپړې نه مراد هغه کپړه ده چې اچولی نه شي بلکې جدا کپړه وي ځکه چې د اچولی شوې کپړې په هره حصه باندې سجده جائز نه ده .احناف فرمایي : چې د اچولی شوې متصل کپړې په هره حصه باندې سجده جائز ده او په حدیث کې په دغه بدن باندې د اچولی شوې کپړې باندې د سجدې خبره کیږي ځکه چې صحابو رضي الله عنهم سر باندې اچولو د پاره به کپړه په مشکل ملاویده حالانکه د هغوي سره د جدا کپړې تصور نه وو .(المرقات ۲/۲۹۸).

په زمکه باندې د لمر څه اثرات کیږي :

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ

د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې : پیغمبر علیه السلام وفرمایل چې کله سخته وي ګرمي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۷،رقم الحديث : ۵٦۵، ومسلم في الصحيح ۱/٤٤٦ رقم الحديث:۲۳۳-٦۳٦، وأبوداؤد ۱/۲۸۱ رقم الحديث :۳۹۷، والنسائي ۱/۲٦٤، رقم الحديث: ۵۲۷ .

(۲) أخرجه البخاري ۲/۲۲،رقم الحديث : ۵٤۲، ومسلم ۱/٤۳۳(۳۲)رقم الحديث:۱۸۵-۲۱۸،وأبوداؤد ۱/۲۸٤ رقم الحديث :٤۰۲، والنسائي ۱/۲۸٤، رقم الحديث: ۵۰۰ ، والترمذي ۱/۲۹۵ رقم الحديث : ۱۵۷ ، وابن ماجة ۱/۲۹٦، رقم الحديث: ۱۲۰۸.

فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ ». وَفِيْ رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ عَنْ أَبِيْ سَعِيْدٍ بِالظُّهْرِ

نو مونځ په يخ وخت کې کوئ، د بخاري په يو حديث کې د ابو سعيد نه منقول دی د ماسپښين مونځ په يخ

وخت کې کوئ (يعني دابو هريره رضي الله عنه روايت کې بالصلوة راغلي او د ابو سعيد رضي الله عنه په روايت کې

فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ

بالظهر راغلي او په دې روايت کې دا الفاظ هم دي) ځکه چې د ګرمۍ سختوالی د دوزخ د دهوپ او براس

وَاشْتَكَتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا فَقَالَتْ رَبِّ أَكَلَ بَعْضِيْ بَعْضًا

نه دی او د دوزخ اور خپل رب ته شکايت کړې وو : ای ربه زما ! بعضې شغلې بعضې شغلو لره خوري نو

فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ نَفَسٍ فِي الشِّتَاءِ وَ نَفَسٍ فِي الصَّيْفِ

الله تعالی ده ته د دوو ساګانو اجازت ورکړو نو يوه ساه په ګرمۍ کې اخلي او يوه ساه په ژمي کې اخلي،

أَشَدُّ مَا تَجِدُوْنَ مِنَ الْحَرِّ وَ أَشَدُّ مَا تَجِدُوْنَ مِنَ الزَّمْهَرِيْرِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، وَ فِيْ رِوَايَةٍ

په ګرمۍ کې چې کوم وخت تا ته ډيره ګرمي معلوميږي، او په ژمي کې چې کوم وخت تا ته ډيره يخني

معلوميږي (نو ددې سبب هم دا دی چې يوه ساه په ګرمۍ کې او يوه په ژمي کې اخلي)، او په يو روايت

لِلْبُخَارِيِّ فَأَشَدُّ مَا تَجِدُوْنَ مِنَ الْحَرِّ فَمِنْ

د بخاري کې دي چې : کوم وخت تاسو د ګرمۍ سختوالی د لمر په دهوپ کې محسوسوی نو ددې سبب

سَمُوْمِهَا وَ أَشَدُّ مَا تَجِدُوْنَ مِنَ الْبَرْدِ فَمِنْ زَمْهَرِيْرِهَا.[1]

د دوزخ ګرمه ساه ده او چې کوم وخت تاسو د يخنۍ احساس کوئ نو دا د دوزخ يخه ساه ده.

توضيح : من فيح جهنم : فيح دوپ او براس ته ويلی شي په لمر کې د راښکلو قوت او مقناطيسي کشش (جاذبيت) وي ځکه دا حرارت خپل طرف ته راکاږي او جمع کوي يې د لمر چې کومه طبقه دوزخ ته نزدې وي هغه طبقه د دوزخ نه حرارت په ډير مقدار سره راکاږي بيا دا حصه کومو علاقو ته ډيره نزدې وي هغه علاقو کې ډيره ګرمي وي او چې د لمر کومه طبقه د دوزخ نه لرې وي په هغې کې حرارت کم وي بيا چې دا طبقه کومو علاقو ته نزدې وي په هغه علاقو کې يخني ډيره وي دا وجه ده چې کوم ملکونه په

---

(۱) أخرجه البخاري ۱۸/۲، رقم الحديث : ۵۳۶، ومسلم ۴۳۱/۱ رقم الحديث: ۱۸۵، ۶۱۸، وأبو داود ۲۸۴/۱ رقم الحديث :۴۰۲، والنسائي ۲۸۴/۱، رقم الحديث: ۴۰۲، والترمذي ۲۹۵/۱ رقم الحديث : ۱۵۷.

خط استواءکې واقع وي هلته ګرمي ډیره وي دلمرشعاګانې چې کوم ځای کې دځه ځیزسره نه لګیږي هلته حرارت نه ظاهریږي داسې هواګانو کې د ګرمۍ احساس نه کیږي او تنګ ځایونو کې د لمر شعاګانې لګي هلته حرارت ډیر ښکاره کیږي د زمکې نه د لمر فاصله نهه کروړه دیرش لکه میله خودلی کیږي .بهر حال د بخاري په روایت کې دا مضمون راغلی دی چې کوم وخت تاسو د ګرمۍ سختوالې د لمر په دهوپ کې محسوسوئ نو ددې سبب د دوزخ ګرمه ساه ده او چې کوم وخت تاسو د یخنۍ احساس کوئ نو دا د دوزخ یخه ساه ده .

قول کال کې دوزخ دوه ساه ګانې اخلي :اشتکت النار : دوزخ د الله تعالی په مخ کې شکایت وکړو زما بعضې شغلې بعضې نورې شغلو لره خوري مطلب دا چې د اور ډیر والی او د هغې حرارت دومره سخت او تیز دی چې دا شغلې یو بل کې ګډې وډې شي او یو بل فنا(ختمولو)کولو باندې راکوزیږي الله تعالی ورته د دوه ساګانو اجازت ورکړو یوه ساه بهر طرف ته وځي نو دننه ګرمي په دنیا کې خوره شي او چې کله ساه دننه راښکي نو په دنیا کې یخني خوره شي .

سوال :دلته دا اشکال پیدا کیږي چې دا خبره په خپل ځای باندې ثابته شوې ده چې د ګرمۍ ډیر والی او کموالې د زمکې د حرکت او د عرض البلد او د نمر د وجې نه دی نو دلته څنګه ویلی شو چې داد دوزخ د دهوپ وجه ده .

جواب :ددې جواب دادی چې یو نظام د اسباب ظاهره دې یو نظام د اسباب باطنه او د غیر ظاهره دې د خلکو نظر په اسباب ظاهره باندې دی لیکن د شریعت نظر په اسباب ظاهرو سره په اسباب باطنو باندې هم لګي دلته شریعت د نمر هغه پټ علت او سبب ذکر کړی دی چې د دوزخ دوپ او حرارت دې باقي د دوزخ شکایت د خپلې ژبې د حال مطابق وي چې کوم انداز کې تعبیر وشي دغه به د هغې ژبه وي . د

ابراد دا حکم په ډیرو احادیثو کې راغلی دی او صحابه کرامو رضي الله عنهم په دې عمل کړی دی .

امام شافعي رحمه الله وایي :که یو کس ډیر لرې نه جوماتت ه راځي او په لاره کې ډیره ګرمي وي نو دداسې کس د پاره په ابراد کې مونځ کول او تاخیر کول جائز دی، او چې کوم خلک په نزدې جوماتونو کې مونځ کوي یا یو اځې مونځ کوي ددوي د پاره په تاخیر سره مونځ کول جائز نه دي .(اشعة اللمعات۲۱۳).

امام ترمذي د ابراد احادیث او په ګرمۍ کې د تاخیر سره د ماسپښین مونځ کول افضل او اولی دی .

﴿۵﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي الْعَصْرَ
د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې : پیغمبر علیه السلام د مازیګر مونځ په داسې وخت کې کولو
وَ الشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي فَيَأْتِيهِمْ
چې لمر به اوچت او ژوندی ؤ(یعنې رڼا)به وه او څوک تلونکي به چې عوالي ته تللو او واپس چې به راتلو

وَ الشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ وَ بَعْضُ الْعَوَالِي مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَمْيَالٍ أَوْ نَحْوِهٖ (متفق عليه). (۱)
نو لمر به اوچت ولاړ ؤ او بعضې عوالي د مدینې نه په څلور میله یا د څلور میله نه زیاتې فاصلې باندې وې

توضیح: **العوالي**: عوالي جمع د عالیة ده مسجد قباء طرف ته د مدینې بنار نه بهر چې کوم اوچت کلي دي هغې ته عوالي ویلی شي، مسجد بنو قریظه علاقه په عوالي کې داخل ده.

و بعض العوالي: شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې لیکي چې دا کلام دیو راوي طرف نه جوړشوی.

(قال الشیخ في اللمعات: و این قول زهري است که راوي از انس است، ۳۱۴).

او نحوه: په دې کې د مذکر ضمیر مقدار طرف ته راجع کیږي ځکه یې مذکر راوړی دی د دې حدیث نه دا معلومه شوه چې د مازیگر مونځ زر کړی شوی دی لیکن د دې دومره زر والی نه معلومیږي کوم چې غیر مقلد او شوافع حضرات د مازیگر مونځ کوي. د هغوي مونځ د ورځې په څلورمه حصه کې کیږي دلته په حدیث کې اجمال دی معلوم نه دی چې عوالي پیدل وو، یا په سورلئ باندې وو یا عوالي کمزوري وو یا مضبوط وو او دا معلوم هم نه دی چې دا کس د عوالي په کوم طرف تللو یا دوه میله والا طرف باندې یا درې یا څلور یا اته میله طرف باندې.

زر زر څلور ټونگې وهل او مونځ کول د منافق کار دی:

﴿۶﴾ وَ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل دا (مازیگر مونځ څوک آخروخت
"تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِ: يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا اصْفَرَّتْ وَ كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ
کې کوي) د منافق مونځ دی چې هغه ناست وي او لمر ته گوري چې کله لمر زیړ شي او د شیطان دوو ښکرو
قَامَ فَنَقَرَ أَرْبَعًا لَا يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا" (۲).
مینځ کې شي نو هغه او دریږي او زر زر څلور ټونگې ووهي او په دغه مونځ کې د الله ذکر هم لږ و کړي.

توضیح: **تلک**: دا اشاره ذهنیه ده او د دې نه د مازیگر هغه مونځ مراد دی چې په دې کې د مکروه وخت

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۸/۲، رقم الحديث: ۵۵۰، ومسلم في الصحيح ۴۳۳/۱ رقم الحديث: ۱۹۲-۶۲۱، وأبو داود ۲۸۵/۱ رقم الحديث: ۴۰۴، والنسائي ۲۵۲/۱، رقم الحديث: ۵۰۷، وابن ماجة ۲۲۳/۱، رقم الحديث: ۶۸۲.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۴۳۴/۱ رقم الحديث: ۱۹۵-۶۲۲، وأبو داود ۲۸۸/۱ رقم الحديث: ۴۱۳، والنسائي ۲۵۴/۱، رقم الحديث: ۵۱۱، والترمذي ۳۰۱/۱ رقم الحديث: ۱۶۰.

پورې بغير د څه شرعي عذر تاخير وكړې شي.

المنافق: يا خو ددې نه حقيقي منافق مراد دى نو دا دده د مونځ نقشه ده ځكه چې دا د الله د رضا د پاره مونځ نه كوي بلكې د ښودنې د پاره مونځ كوي ځكه چې په دې كې د اركانو برابر والى او د مستحب وخت لحاظ نه وي، همدا رنګې په دې كې ذكر د الله تعالى كم وي(اشعة اللمعات ۳۱۴، مرقات ۲/۳۰۰) ګويا د منافق مونځ د ظاهري اركانو په اعتبار سره هم ناقص دى او باطني اذكارو په لحاظ سره هم ناقص دي د منافقينو په باره كې اعلان دى **لا يذكرون الله الا قليلا**، نو ځكې وهلو مطلب دا دى چې منافق د ښودلو د پاره زر زر مونځ كوي او په تيزئ سره په زمكه سجدې كوي ګويا د چرګې په شان د زمكې نه دانې خوري.

سوال: دلته سوال پيدا كيږي چې په څلور ركعاتو كې اته سجدې دي دلته د څلورو سجدو ذكر ولې وشو؟

جواب: دا دى چې كله منافق دا ولنې سجدې نه صحيح طريقې سره سر او چت نه كړو نو ګويا چې په څلور ركعاتو كې څلور ځل ټونګې ووهلې يا دا د سفر مونځ خبره ده په دې كې دوه ركعته وي يا د هغه وخت خبره ده چې كوم وخت كې د مازيګر دوه ركعته وو اولنى جواب راجح او واضح دى، بل د مازيګر مونځ خاص والى ددې وجې نه وشو چې دا مونځ نهايت اهم دى او د صلوة وسطى دى ددې لوى فضيلت او شان دى كوم كس چې په دې كې كوتاهي كوي هغه نهايت بد حركت كوي اګر چې نورو مونځونو كې هم د غه رنګ تيزي كول غلط كار دى. شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ وايي چې په دې حديث كې د حقيقي منافق په ځاى عملي منافق هم مراد اخستلى شي چې كله مراد عملي منافق شي نو بيا دغه منافق د مونځ كولو په صفت باندې وګرځولى شي، علامه مظهري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي كه يو كس د مازيګر مونځ د لمر اصفرار (زيړوالي) پورې وروسته كړو نو ده ځان منافق ظاهر كړو ځكه په مسلمانانو باندې لازم دى چې ځان د منافق د مشابهت نه وساتي د افغانستان او د كوټې مسلمانان په دې حكم كې ډير كوتاهي كوي. (اشعة اللمعات ۳۱۴).

چا چې مونځ پريښود و د هغه كور وران او تباه شو:

﴿۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «اَلَّذِيْ تَفُوْتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ
د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى فرمايي چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: چا چې د مازيګر مونځ قضاء كړو
فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَ مَالَهُ». (متفق عليه)[1]
ګويا چې دده مال او اولاد ټول لوټ كړى شو.

(۱) أخرجه البخاري ۲/۳۰، رقم الحديث: ۵۲۲، ومسلم ۱/۴۳۵ رقم الحديث: ۲۰۰-۶۲۶، وأبو داود ۱/۲۹۰ رقم الحديث: ۴۱۴، والنسائي ۱/۲۳۷، رقم الحديث: ۱۷۸.

توضیح : وتر اهله : وتر هلاک کیدو او غېټ نقصان ته ویلي شي دا ماده د **ضرب یضرب** نه راځي د حدیث مطلب دا شو چې د ناراستئ د وجې نه چا د مازیګر مونځ قضاء کړو دا دومره لویه حادثه او مصیبت دی ګویا د کور ټول اولاد او مال یې تباه شو ، دغه رنګ هر یو کس خپله ښځه او بچي او مال او سامان د لوي حادثې نه هر وخت خپل ځان بچ کوي په کار ده چې د مونځ قضاء کیدو نه هم ځان بچ کړي د مازیګر مونځ تخصیص وجه ددې نور هم فضیلت دي ورنه دا حکم د نورو مونځونو متعلق دی ، بعضې احادیثو کې مطلق الفاظ راغلي دي: **من ترک صلوة مکتوبة حتی تفوته** ، یا داسې **من فاته الصلاة فکانما وتر اهله** (کذا في اللمعات)

ددې نه معلومه شوه چې دا وعید د ټولو مونځونو په باره کې دی دا هلاکت په دریو مرحلو کې کیدې شي که چیرته د وخت پوره مونځ پریخودلی شي دا پوره او مکمل هلاکت دی .که په وخت مکروه کې یې وکړو دا دویم هلاکت دی او که جماعت یې پریښودلو دا دریمې درجې هلاکت دی په دریواړو هلاکتونو کې د مونځ پریخودونکی به څه ناڅه داخل وي . (اشعة اللمعات ٣١۴،مرقات ٢/٣٠١).

﴿٨﴾ وَ عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: " مَنْ تَرَكَ
د حضرت بریده رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل : چا چې پرېښودو د
صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُه.[1]
مازیګر مونځ دده ټول نیک اعمال تباه شو .

توضیح : فقد حبط عمله : حبط د سمع او ضرب دواړو نه راځي دعمل ضائع او باطل کیدو ته ویلی شي دلته حکم په سختۍ والي او زجر او تنبیه باندې مبني دی ځکه چې د مسلمان ټول عمل مرتد کیدو نه پس باطل کیږي د کبیره ګناه د وجې داسې نه کیږي،داهل السنة والجماعة مسلک دی.دخوارجو او معتزلو په نزد کبیره ګناه کولو سره د سړي ټول نیک اعمال ضائع کیږي ددې حدیث نه خوارج او معتزله استدلال کوي.اهل السنة والجماعة داحدیث په تشدیداوسخت والي باندې حمل کوي ترڅوچې دنورو نصوصو سره یې تعارض رانه شي یا د همدغې ورځ اعمال مراد دي چې د کومې ورځې یې د مازیګر مونځ پریخی دی او د مونځ پرېښودل د انکار او د استحقاق د وجې نه وي نو دا کس مرتد شو او دده ټول اعمال تباه شول .(المرقات ٢/٢٠٢،اشعة اللمعات ٣١۵،الکاشف ٢/٢٠٠).

(١) أخرجه البخاري ٢/٣١،رقم الحديث : ٥٥٣، والنسائي ١/٢٣٦، رقم الحديث: ٤٧٤ ، وابن ماجة ١/٢٢٧، رقم الحديث: ٦٩٤.

﴿۹﴾ وَعَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د حضرت رافع بن خدیج نه روایت دی فرمایي: مونږ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره د ماښام مونځ په داسې وخت کې

فَيَنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَ إِنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ". (متفق عليه)(۱)

کولو چې د مونځ نه د فارغیدو نه پس به چا د خپل غشي پریوتو ځای لیدلو.

توضیح: **مواقع نبله**: یعني چې کله به د ماښام مونځ نه فارغ شو او بهر ته به راووتلو او یو چا به چې کوم طرف ته غشی ویشتلو نو غشی چې به کوم ځای لګیدو هغه ځای به د رڼا د وجې نه ښکاره کیدو.
ټول ائمه په دې باندې متفق دي چې د ماښام مونځ په اول وخت کې کول مستحب دی، البته د احنافو په نزد د ماښام مونځ وخت کې وسعت دی او د شوافعو په نزد د ماښام مونځ کې تنګوالی دی، تفصیل یې مخکې تیر شوی دی. (مرقات ۲/۳۰۲، الکاشف ۲/۲۰۱).

﴿۱۰﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانُوا يُصَلُّونَ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی فرمایي چې: پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام او صحابه کرامو به مونځ کولو د

الْعَتَمَةَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ. (۲)

ماخوستن د شفق ورکیدو نه پس تر اولې دریمې حصې د شپې پورې.

توضیح: **العتمة**: د اسلام نه مخکې په جاهلیت کې ماخوستن ته به عربو عتمه ویله، نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د دې لفظ نه منع فرمایلې ده حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا نوم کیدی شي د دې د وجې ذکر کړی وي چې تاسو ته او سه پورې معلومه نه شوه چې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د دې نه منع فرمایلې ده.
د حدیث مطلب دا دی چې اولنی شفق ختمیدو سره د ماخوستن مونځ کیږي د شپې دریمې حصې پورې مستحب وخت دی او د نیمې شپې پورې جائز وخت دی او بیا د سحر پورې تاخیر کول جائز دی سره د کراهت نه. (مرقات ۲۰۲-۲/۲۰۳، اشعة اللمعات ۳۱۵).

﴿۱۱﴾ وَ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَيُصَلِّي الصُّبْحَ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی فرمایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به چې کله د سحر مونځ کولو نه فارغ شو

---

(۱) أخرجه البخاري ۲/۱۰، رقم الحديث: ۵۵۹، ومسلم ۱/۴۴۱ رقم الحديث: ۲۱۷-۶۳۷، وابن ماجة ۱/۲۲۴، رقم الحديث: ۶۸۷.
(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۴۷، رقم الحديث ۸۶۴.

فَتَنْصَرِفُ	النِّسَاءُ	مُتَلَفِّعَاتٌ	بِمُرُوْطِهِنَّ
نو هغه ښځې چې د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره به یوځای مونځ کولو نو په څادرو کې به پټې واپس راتلې نو			
مَا يُعْرَفْنَ مِنَ الْغَلَسِ . (متفق علیه)(۱)			
د تیارې د وجې نه به څوک نه پیژندل کیدې.			

توضیح : **متلفعات** : **تلفع** د بدن او مخ په څادر باندې پټولو په معنی راځي .(مرقات ۲/۳۰۳،اشعة اللمعات ۳۱۵،الکاشف ۲/۲۰۲).

بمروطهن :**مروط** جمع د **مرط** ده وړی یا ریښمي څادر ته ویلی شي مطلب دادی چې که چیرته زنانه په څادرو کې پټې نه وي نو په تیارو کې به پیژندل کیدې دغه شان به دا **تلفع** د **غلس** د پاره قید او شرط وګرځي. (کذا في اللمعات)

سوال : دلته دا سوال پیدا کیږي چې د حضرت ابوبرزه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په روایت کې راغلي دي چې کله به پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د مونځ نه فارغ شو نو سړي به خپل ملګري لره پیژندلو او دلته په حدیث کې دي چې ښځې به نه پیژندل کیدې دا تعارض دی.

جواب : ددې جواب لمعات کې دا ورکړی شوی دی چې د ابو برزه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د حدیث تعلق نزدې سره دی سړي خپل ځان سره ناست کس پیژندلو او ددې حدیث تعلق د لرې سره دی ، د لرې نه ښځې نه پیژندل کیږي نو هیڅ تعارض نشته دی.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ نَبِيَّ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَزَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ										
حضرت قتادة د حضرت انس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت کړی چې : نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او زید بن ثابت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ										
تَسَحَّرَا فَلَمَّا فَرَغَا مِنْ سَحُوْرِهِمَا قَامَ نَبِيُّ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الصَّلَاةِ فَصَلَّى										
(روژه نیولو د پاره) پیشمنی وکړو د پیشمنی نه پس نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مونځ د پاره او دریدو او مونځ یې وکړو										
قُلْنَا لِأَنَسٍ : كَمْ كَانَ بَيْنَ فَرَاغِهِمَا مِنْ سَحُوْرِهِمَا										
(قتاده وایي) مونږ د حضرت انس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه پوښتنه وکړه د هغوي دواړو د پیشمني نه د فارغیدو نه پس										

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳٤۹،رقم الحديث :۸٦۷، ومسلم في الصحيح ۱/٤٤٦ رقم الحديث:۲۳۲-٦٤٥، وأبو داود ۱/۲۹۳ رقم الحديث :٤۲۳، والترمذي ۱/۲۸۷ رقم الحديث :۱٥۳.

وَ دُخُولِهِمَا فِي الصَّلَاةِ ؟ قَالَ : قَدْرُ
او مونځ شروع کيدو په مېنځ کې څومره وخت وو ؟ حضرت انس رضي الله عنه وويل چې دومره وخت وو
مَا يَقْرَأُ الرَّجُلُ خَمْسِينَ آيَةً .[1]
چې يو کس په کې پنځوس (۵۰) درميانه ايتونه ولولي.

توضيح : خمسين آية : يعنې پيغمبر عليه الصلاة والسلام د پيشممي نه د فارغيدو نه پس د صبح صادق پورې مونځ کې پنځوس (۵۰) درميانه آيتونو په اندازه به يې وخت تيرولو ، صاحب مشكوة ددې حديث مبارک نه د سحر د مونځ غلس (تياره) کې کول ثابتوي صاحب لمعات وايي : ددې نه غلس نه ثابتيږي دا يوه اندازه ده او د ايتونو د لوستلو انداز مختلف کيدی شي بيا جومات ته تلل او د سحر دوه رکعته سنت کول او د ايتونو واړه او اوږديدل دا هغه احتمالات دی .چې ددې په موجودګئ کې ددغه وخت مقدار معلومول مشکل دي همدا وجه ده چې علامه توريشتي رحمه الله ليکلي دي چې دلته د وخت کومه اندازه بيان ده ، خلکو ته په دې عمل کول جائز نه دي ځکه چې پيغمبر عليه الصلاة والسلام په ديني احکاماتو کې د هر قسم غلطۍ نه محفوظ دی او نور خلک محفوظ نه دي .(اشعة اللمعات ۳۱۶، مرقات ۲/۳۰۴)

ډير بد حکمران هغه دی چې په مونځونو کې سستي کوي :

﴿۱۳﴾ وَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ : قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: " كَيْفَ أَنْتَ
د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې (يو ځل) نبي عليه السلام ماته وفرمايل: هغه وخت به تاسو څه
إِذَا كَانَتْ عَلَيْكَ أُمَرَاءُ يُمِيتُونَ الصَّلَاةَ أَوْ قَالَ : يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ وَقْتِهَا؟
کوئ چې کله ستاسو حکمران د وخت مختاره سره دوکه وکړي يا د هغې نه تاخير وکړي او مونځ وکړي
قُلْتُ : فَمَا تَأْمُرُنِي ؟ قَالَ : " صَلِّ الصَّلَاةَ
ما عرض وکړو داسې وخت د پاره به ماته تاسو څه حکم کوئ پيغمبر عليه السلام وفرمايل: ته مونځ کوه په خپل
لِوَقْتِهَا فَإِنْ .أَدْرَكْتَهَا مَعَهُمْ فَصَلِّ فَإِنَّهَا لَكَ نَافِلَةٌ[2].
وخت او که د هغوي سره وخت ملاؤ شو نو د هغوي سره هم مونځ وکړه د غه مونځ به ستا د پاره نفل شي .

(۱) أخرجه البخاري ۵٤/۲،رقم الحديث :۵۷٦، ومسلم ۱۷۰/۳.

(۲) أخرجه مسلم ٤٤۸/۱ رقم الحديث:۲۳۸-٦٤۸، وأبو داود ۲۹۹/۱ رقم الحديث :٤۳۱، والنسائي ۱۱۳/۲، رقم الحديث:۸۵۹ ، والترمذي ۳۲۲/۱ رقم الحديث : ۱۷٦۰ ، وابن ماجة ۳۹۸/۱، رقم الحديث: ۱۲۵٦.

توضيح : كيف انت :يعني هغه وخت به ستا څه حالت وي او يا به څه کوئ ؟(المرقات ۲/۳۰۴، اشعة اللمعات ۳۱٦).

عليك الامراء:يعني چې په تاسو داسې حکمران مقرر شي اوحاکم وي دهغه تاسومخالفت نه شئ کولی(المرقات ۲/۳۰۴، اشعة اللمعات ۳۱٦).

شارحين ليکي : ددغې امراو نه مراد د بنو اميه بعضې حکمرانان دي او دا اولنی حکمران وو چې د مونځ واجبات او سنتو او تعديل ارکانا ود وختونو وغيره کې يې سُستي شروع کړه (كذا في اللمعات) سفر السعادة کې ليکلي دي چې د ټولو نه اولني مونځ په قومه او جلسه کې سستي د بنواميه حکمران کړې ده ، د حضرت ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفات په ۳۲ه کې شوې وو .

ويؤخرون الصلوة : يعني هغه خلک به مونځ کې تاخير کوي او که تاسو د هغوي سره مونځ کوئ نو د افضل وخت نه به محرومه شئ او که ځانله مونځ کوئ نو ددوي د طرف نه به د تکليف ويره وي او د جماعت نه د پاتې کيدو وعده هم ده دا پيغمبر د راتلونکو واقعاتو د پاره پيشنگوئي کړې ده مطلب دا نه دی چې ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به خامخا داسې حکمرانان مومي دلته حديث کې "او" لفظ د شک د پاره دی راوي ته شک شوې وو چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ يميتون لفظ استعمال فرمايلی وو يا يؤخرون لفظ وو او دا ممکن هم دی چې دا او د تنويع د پاره دی نو د اولني لفظ مطلب به دا شي چې مونځ به بالکل وهي يعني دوخت جوازنه په خارج وخت کې به يې کوي او د دويم لفظ مطلب دا دی چې په مونځ کې به تاخير کوي . (المرقات ۳۰۴-۲/۳۰۵، اشعة اللمعات ۳۱٦).

فما تأمرني : حضرت ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د خپل مونځ فکر شو او پوښتنه يې وکړه چې زمونږ د پاره څه حکم دی پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل چې خپل مونځ ځان ته په مستحب وخت کې کوئ او که د هغوي سره د مونځ موقع ملاؤ شوه نو هغه به ستاسو د پاره نفل شي .تاسو ته به د وخت فضيلت هم ملاؤ شي او جماعت نه به محرومه هم نه شئ ددې حديث نه دا خبره معلومه شوه که چيرته امام مونځ مکروه وخت پورې وروسته کوي نو مقتديان دې په افضل وخت کې مونځ ځان ته ادا کړي ، علماء ليکي : د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ددې فرمان مصداق د ماسپښين او ماخوستن دی ځکه چې د مازيګر او د سحر نه پس نفل منع دي ، همدارنګې د ماښام مونځ دري رکعاته دی او دري رکعاته نفل جائز نه دي ليکن شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ وغيره شارحين فرمايي پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د ټولو مونځونو دا حکم ورکوي چې کوئ ځکه چې په نه کولو کې فتنه او د فساد د پيدا کيدو خطره ده لهذا ارتکاب د کراهت ددې نه بهتر دی چې فتنه واقع نه شي ، حالانکه د مجبوری په وخت کې اضطراري طور باندې مونځ کولو سره کراهت ختميږي دا مفهوم

واضح دی اګر چې اجتهادي مسلک په خپل ځای دی ددې تفصیل مخکې راغلي . (المرقات ۲/۳۰۵، اشعة اللمعات ۳۱٦).

امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي د مابنام مونځ هم کوئ مګر څلور رکعاته جوړ کړئ امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ په مؤطا کې **الا الفجر و المغرب** د استثناء والا حديث راغلی . **یمیتون** جملې متعلق دا بحث دی ایا ددې نه دا مراد دی چې خلک مونځ د خپل جائز وخت نه مؤخر کړي او خارج وخت کې یې وکړي یا د مستحب وخت نه یې مؤخر کړي .

امام نووي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي چې دلته د مستحب وخت نه تاخير کول مراد دی ظالم حکمرانان مونځ په تاخير سره کولو او اوس مونځ نه کوي ليکن علامه ابن حجر عسقلاني رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي : چې دلته خارج وخت کې مونځ کول مراد دي اولنۍ خبره ډيره واضحه او راجحه ده .دلته اوس يو فقهي مسئلې کې اختلاف دی هغه دا چې که يو کس د عذر يا مجبورۍ يا د غلط فهمۍ د وجې نه په کور کې مونځ وکړي او بيا يې په جومات کې جماعت وليدو نو دا به څه کوي ؟ د حديث ظاهري الفاظ دا دي چې په جماعت کې دې شريک شي.

اوس د امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد ټولو مونځونو کې شريک کيدای شي او د مابنام مونځ کې دې يو رکعات زيات کړي چې څلور رکعاته شي ليکن احناف او فقهاء وايي دا کس د ماسپښين او ماخوستن مونځ کې شريک کيدی شي خو د مابنام ، مازيګر او سحر کې نه شي شريکيدی ، ددې متعلق په صحيح احاديثو کې ممانعت راغلی او مابنام دري رکعاته نفل په شريعت کې منقول نه دي او ډير يا کم کولو سره د امام مخالفت راځي دا جائز نه دی ، احناف فرمايي : امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ مؤطاء کې ددې حديث په ضمن کې يوه جمله نقل کړې ده .

الا الفجر و المغرب : بهر حال مخکې د شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللّٰهُ تشريح ياد ساتل په کار دی بعضې علماو د **نافلة** لفظ معنی په مزيد او اضافي سره اخيستې ده .

د نمر د راختو او پريوتو په وخت کې مونځ کول څنګه دی ؟

﴿۱٤﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰه عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «مَنْ أَدْرَكَ
د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام وفرمايل : چاچې ومونډلو يو
رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ . وَ مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ
رکعت د سحر د لمر راختو نه مخکې نو ده د سحر مونځ ومونډلو او چا چې ومونډلو يو رکعت د مازيګر

قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ ». (متفق عليه)(۱)
مخکې د لمر پرېوتو نه ګويا ده د مازيګر مونځ ومونده (يعني دده مونځ به نه ضائع کيږي).

توضيح : فقد ادرک الصبح : د دې حديث دوه اجزاء دي : د يو جزء تعلق د سحر مونځ سره دی او د دويم جزء تعلق د مازيګر مونځ سره دی، د دې حديث يو ظاهري مفهوم دی چې په دې باندې د امت نه يو امتي هم عمل نه دی کړی هغه مفهوم مراد نه دی ، هغه مفهوم دا سې دی چې که چيرته يو کس د سحر او مازيګر مونځونو کې يو يو رکعت ومومي نو ده مکمل مونځ وموندو ، ګويا د دغه وخت يو رکعت مکمل مونځ وو، دويم مفهوم يې دا دی چې که يو کس ته د سحر او مازيګر يو رکعت ملاؤ شي نو دويم رکعت د وخت د وتو نه پس مثلاً نمر ختو په وخت کې يا د نمر پريوتو په وخت کې و کړي نو دا د دې خپل مونځ پوره کړي .مطلب دا دی چې يو کس د مازيګر يا د سحر د مونځ د پاره آخري وخت کې اودريدو او يو رکعت يې وکړو چې نمر راوختو يا د مازيګر په وخت کې نمر پريوتو د دې حديث په بناء سره دواړه مونځونه صحيح شول هغه کس د نمر راختو او پريوتو په وخت کې خپل مونځ پوره کولې شي اوس په دې کې د فقهاو اختلاف دی . (اشعة اللمعات ۳۱۶-۳۱۷، المرقات ۳۰۵-۲/۳۰۶).

د فقهاو اختلاف :امام مالک او امام شافعي رَحِمَهُمَااللّٰهُ فرمايي د سحر او مازيګر د دواړو وختونو يو حکم دی د مونځ شروع کيدو نه پس که چيرته نمر راختل يا پريوتل وشي نو دا د دې خپل مونځ مکمل کړي مونځ يې صحيح دی. اکثر احناف فرمايي : که دغه رنګ واقعه (خبره) د مازيګر په وخت کې راغله نو مونځ صحيح دی ليکن د سحر په وخت کې مونځ فاسديږي ګويا احناف د سحر او مازيګر مونځ کې فرق کوي دغه فرق کولو سره غير مقلدينو ډير شور جوړ کړې دی چې تاسو په نيم حديث باندې عمل کوئ او دويمه حصه نه قبلوئ بلکې قياس قبلوئ او جمهور هم شکايت کوي چې دا فرق مناسب نه دی . (اشعة اللمعات ۳۱۶، المرقات ۲/۳۰۵).

په سحر او مازيګر کې د فرق وجه : احناف غلماء فرمايي چې د مونځ د پاره سبب مطلق وقت دی اوس مازيګر کې هغه جزء چې د مونځ سره متصل دی دغه جزء د مونځ د پاره سبب جوړ شو او دغه وخت ناقص دی چې کله د مونځ واجب کيدل ناقص شو که د دې ادا کيدل هم ناقص شي نو هيڅ پروا نشته د دې برعکس د سحر مونځ وخت کې يو جزء هم ناقص نشته که يو کس د لمر راختو وخت کې مونځ کوي دا ناقص وخت دی لهذا کامل واجب ناقص طور باندې ادا کيږي د دې وجې نه دا ادا کيدل صحيح نه دی.

---

(۱) أخرجه البخاري ۵۶/۲،رقم الحديث : ۵۷۹، ومسلم ۴۲۴/۱ رقم الحديث:۱۶۳-۶۰۸، وأبو داود ۲۸۸/۱ رقم الحديث :۴۱۲، والنسائي ۲۵۷/۱، رقم الحديث: ۵۱۷ .

اعتراض: احناف ائمو باندې دا اعتراض دی چې دا خو قیاس دی او د نص صریح په مقابله کې قیاس راوړل ضروري او جائز نه دي لهذا سحر او مازیګر کې فرق ضروري نه دی.

جواب: اصل حقیقت دا دی چې په مکروه وختونو کې د نهي عن الصلاة چې څومره احادیث په کثرت سره وارد دي دا حدیث د هغې سره متعارض دی د متن او سند او قوت په اعتبار سره ټول احادیث صحیح دي ځکه ابن الهمام او علامه صدر الشریعة فرمایي: د اصول فقه قواعد مطابق د غه تعارض ختمولو د پاره او احادیثو کې د تطبیق پیدا کیدو د پاره قیاس طرف ته رجوع کول په کار دی چې د قیاس په وجه یو طرف ته ترجیح ورکړی شي (المرقات ۲/۳۰۵).

نو قیاس دا فیصله وکړه چې د سحر وخت کامل دی نو واجب کامل دی نو ددې ادا ناقص وخت کې جائز نه ده نو مونځ به فاسد شي او د مازیګر په وخت ناقص کې مونځ واجب شوې دی لهذا ناقص ادا سره مونځ به صحیح شي نو احناف د قیاس په ذریعې سره **العیاذ بالله** حدیث رد کړی نه دی بلکې متعارض روایاتو کې تطبیق پیدا کولو د پاره یو له په بل باندې ترجیح ورکړې ده نو سحر کې فساد صلوة ته ترجیح ورکړې او مازیګر کې صحت صلوة ته ترجیح ورکړې دا یو تاویل او ترجیح ده او دا حدیث په خپل ظاهر باندې محمول نه دی ټولو تاویل کړی دی او اجتهادي عمل یې په کار راوستی دی او د حدیث د محمل په تعیین کې ټولو کوشش کړې دی چا باندې هم الزام لګول مناسب نه دي چې هغه زما توجیه نه ده قبوله کړې او اجتهاد ولې کوي.

د مذکوره حدیث محمل: امام بیهقي رَحِمَهُ اللهُ دا روایت داسې نقل کړې دی: **من ادرک من الصبح رکعة قبل ان تطلع الشمس و رکعة بعد ما تطلع الشمس فقد ادرک الصلوة**. امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ په خپل کتاب کې داسې نقل کړی دی: **من ادرک من العصر رکعة فلیتم صلوته**. دا خبره واضحه ده چې زیر بحث حدیث په ظاهر باندې محمول نه دی ټولو تاویل کړی دی د سحر او مازیګر مونځ د هیچا په نزد هم یو رکعت نه دی، جمهورو دا محمل خودلی چې په وخت کې دننه یو رکعت تعلق د معذورو کسانو د پاره دی مثلاً یوه ښځه حائضه ده او مازیګر یا سحر په اخري وخت کې پاکه شوه صرف تکبیر تحریمه د ویلو وخت ورته ملاؤ شو نو ده باندې دا مونځ فرض دی یا نابالغ ماشوم په آخري وخت کې بالغ شو یا کافر په دغه وخت کې مسلمان شو یا لیونی سړی په دغه وخت کې عقلمند شو یا بې هوشه کس په آخري وخت کې په هوش کې راغلو په دې خلکو مونځ فرض شو، اوس یو رکعت یا یو تحریمه یې په اصل وخت کې ادا کړو او دویم رکعت دویم وخت کې یعنې د نمر راختو یا پریوتو نه پس ادا کړي سحر مونځ هم صحیح او د مازیګر مونځ هم صحیح دی. د احنافو نه امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ هم ددې حدیث د امحمل بیان کړی دی، شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې په دې رد کړی دی چې په نورو روایاتو کې:

من ادرک من الصبح قبل ان تطلع الشمس و رکعة بعد ما تطلع الشمس الفاظ راغلي دي دا تاویل هلته نه چلیږي ځکه د جمهورو او طحاوي په دې محمل باندې حدیث لګول صحیح نه دي (لمعات ۳۱۷) بعضې علماو دا حدیث منسوخ ګرځولی دی او د مکروه وختونو ټول احادیث دې د پاره ناسخ ګرځولی شوي دي دې باندې دا اشکال راځي چې د ناسخ او منسوخ د پاره ضروري دی چې په دې کې تعیین د تاریخ وي چې فلانکی حدیث مخکې او فلانکی وروستو دی او دا مؤخر او وروسته حدیث ددې د پاره ناسخ دی، دلته دا څیز موجود نه دی، بعضې ددې حدیث محمل دا ګرځولی دی په مکروه وختونو کې د مونځ ممانعت هغه خلکو د پاره دی چې د هغې عادت دا جوړ شوی دی چې همیشه مکروه وخت کې مونځ کوي، که یو کس داسې وي چې همیشه په پابندۍ سره په وخت کې د دنه مونځ کوي مګر د مجبورۍ د وجې نه اضطراري طور باندې اتفاقاً مونځ کې تاخیر وکړي او ناوخته پاځي که یو رکعت په وخت کې دننه وکړي او یو رکعت د وخت تیریدو نه پس وکړي خو داد عادت نه دی بلکې خلاف عادت کله نا کله داسې وشي نو دا صورت معاف دی دا خاص حکم دی عامه ضابطه او قاعده نه ده.

﴿۱۵﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «إِذَا أَدْرَكَ أَحَدُكُمْ
د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه راویت دی وایي چې نبي علیه السلام وفرمایل: چې کله ومومي یو کس د تاسې
سَجْدَةً مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلَاتَهُ وَ إِذَا أَدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ
نه یو رکعت د مازیګر د مونځ مخکې د نمر پریوتو نه نو مونځ دې پوره کړي، او که ومومي یو رکعت د
صَلَاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلَاتَهُ»[1]. رَوَاهُ الْبُخَارِيّ
سحر مخکې د لمر راختو نه نو هغه ته په کار دي چې مونځ پوره کړي.

توضیح: **سجدة**: علامه خطابي رحمه الله فرمایي سجدې نه مراد صرف سجده نه ده بلکې ددې نه مراد کامل رکعت دی چې په دې کې رکوع او سجده دواړه وي د سجدې اطلاق په رکعت ځکه شوی دی چې سجده د رکعت د تکمیل لوی رکن دی یا د قبیلې د **تسمیة الکل باسم الجزء** نه دی. (المرقات ۲/۳۰۶)

قضاء عمري:

﴿۱۶﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «مَنْ نَسِيَ صَلَاةً
د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه الصلاة والسلام وفرمایل: د چا نه چې مونځ کول هیر شي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۷، رقم الحديث: ۵۵۶، ومسلم في الصحيح ۱/۴۲۴ رقم الحديث: ۱۶۴-۶۰۹.

أَوْ نَامَ عَنْهَا فَكَفَّارَتُهُ أَنْ يُصَلِّيَهَا إِذَا

يا د مونځ په وخت کې (غافله) اوده شي (او مونځ پاتې شي) ددې بدل دادی چې اداء دې کړي کله چې

ذَكَرَهَا » وَفِيْ رِوَايَةٍ : « لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذٰلِكَ » .(متفق عليه).(۱)

ورته ياد شي ، يو روايت کې دا الفاظ دي چې ددې مونځ کولو نه غير ددې بل بدل نشته.

توضيح : فكفارتها : كفارة لفظ نه دا اندازه ولګيده چې مونځ نه کول او قضاء کول په هر حال کې د ګناه کار دي برابره خبره ده که په غلطۍ سره وي او که په يرې سره وي يا بغير اختياره وي.

ان يصليها: يعنې مونځ د څه وجې نه پاتې شي د هغې کفاره صرف او صرف د مونځ اعاده ده او فوراً کول په کار دي بله څه حيله ددې د پاره نشته ، نو ددې نه معلومه شوه چې د قضاء عمرۍ هيڅ اصل نشته دا يو بدعت دی چا ايجاد کړی دی دې نه دا هم معلومه شوه چې لکه څنګه روژه پاتې شي نو فديه ادا کولی شي دا سې حکم د مونځ نه دی مونځ د پاره کفاره ولې نشته دی بلکې ددغې مونځ اعاده به کولی شي ، بعضې علماو د مونځ د فديې خبره کړې ده چونکې د روژې نه مونځ افضل دی لهذا دغه ځای نه دا قياس کړی دی چې د روژې فديه ده د مونځ هم په کار ده قضاء عمري ځکه غلطه ده چې په دې کې اتحاد مکان هم نشته او اتحاد وخت او مونځ هم نشته بلکې د چا فرض مونځ دی او د چا نفل.

اذا ذكرها : شوافع حضرات فرمايي چې کله هم ياد شي هغه وخت دې وکړي دغه ددې اصل وخت دی برابره خبره ده که مکروه وخت وي يا د مازيګر نه پس يا د سحر نه پس ، ائمه احناف فرمايي : ټولو احاديثو کې مکروه وختونو کې د مونځ سخت ممانعت راغلی دی لهذا **اذا ذكرها** کې دا خبره پرته ده چې کله وخت د مونځ د پاره صحيح دی او که د مونځ د پاره صحيح نه وي نو په هغې کې مونځ نه دي کول په کار بلکې د وخت صالح انتظار په کار دی لکه څنګه چې په **ليلة التعريس** کې د سحر پېغمبر انتظار فرمايلی وو ځکه چې د لمر راختو او پريوتو او د زوال وخت **صالح للصلوة** نه دی.امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې په دې دريو منع شوې وختونو کې نفل هم منع دي او که څوک په دې وختونو کې فرض کول غواړي نو جائز دي ، احناف فرمايي چې په مکروه وختونو کې کوم ممانعت راغلی دی په دې کې د يو مونځ تخصيص هم نشته لهذا ددې ممانعت تقاضا داده چې په دې وختونو کې د نوافلو په شان د فرض

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۰/۲،رقم الحديث :۵۹۷، ومسلم في الصحيح ۴۷۷/۱ رقم الحديث:۳۱۵-۶۸۴، وأبو داود ۱/[illegible] رقم الحديث :۴۴۲، والنسائي ۲۹۳/۱، رقم الحديث: ۶۱۳ ، والترمذي ۳۳۵/۱ رقم الحديث : ۱۷۸.

کولو نه هم ځان ساتل راغلي دي ليلة التعريس کې پيغمبر عَلَيْهِ‌السَّلَامُ فرض د لمر راختو نه مؤخر کړي او بيا يې مونځ کړی دی.

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: " لَيْسَ فِي النَّوْمِ
د حضرت ابو قتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې نبي عَلَيْهِ‌السَّلَامُ وفرمايل نه دی شمار په اوده کيدو کې

تَفْرِيطٌ إِنَّمَا التَّفْرِيطُ فِي الْيَقَظَةِ فَإِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ
د مونځ پاتې کيدل کوتاهي، بلکې کوتاهي په ويخه کې وي، لهذا چې کله هير شو په تاسو کې ديو کس

صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى
نه مونځ يا د مونځ په وخت کې غافله اوده شو نو مونځ دې وکړي چې کله هم ورياد شي ځکه چې الله تعالی

قَالَ: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِيْ﴾ رَوَاهُ مُسْلِم [1].
فرمايي: زما د يادولو په وخت کې مونځ کوئ.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

په دريو څيزونو (کارونو) کې تاخير مه کوئ:

﴿۱۸﴾ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ: «يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ لَا تُؤَخِّرْهَا
حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ‌السَّلَامُ ما ته وفرمايل: ای علي! دري کارونو کولو کې تاخير مه

اَلصَّلَاةُ إِذَا أَتَتْ وَ الْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ وَ الْأَيِّمُ
کوه يو مونځ په خپل وخت کې کول دويم جنازه کې تادي کول چې کله تياره شي او دريم دبې خاونده زنانه

إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفُوًا ». [2]
په نکاح کې تادي کول چې کله يې کفو ملاؤ شي.

توضيح: اذا اتت: دا صيغه د **اتيان** نه ده د راتلو په معنی. ده علامه توريشتي رَحِمَهُ اللهُ وايي: دا صيغه په ټولو نسخو کې داسې ده ليکن په دې کې تحريف شوې دی اصل صيغه د همزې د مد سره "آنت" ده چې

(۱) أخرجه مسلم ۱/۴۷۲ رقم الحديث: ۳۱۱-۲۸۱، وأبو داود ۱/۳۰۴ رقم الحديث: ۴۳۷، والنسائي ۱/۳۲۴، رقم الحديث: ۱۷۷.
(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۲۰ رقم الحديث: ۱۷۱.

د كالت په وزن باندې ده ددې معنى ځانته ده يعنې چې كله نزدې كړى شي .(المرقات ۲/۳۰۸، الكاشف ۲/۲۰۷، اشعة اللمعات ۳۱۷).

مطلب دا چې كله مونځ نزدې كړى شي نو كارونه وروستو كول په كار دي او مونځ مستحب وخت كې كول په كار دي، ګويا مسلمان ته حكم دى چې خپل كار د الله تعالى د كار نه وروستو كړي، ددې عكس مه كوئ ورنه ګناه ده.

والجنازة: يعنې چې كله جنازه حاضره شي بيا ددې په جنازه او تدفين كې تاخير مه كوئ ځكه كه د مړي بدن وپړسيږي نورسوائي ده،علامه طيبي شافعي رَحِمَهُ اللهُ د علامه اشرف علي قول نقل كړى دى چې ددې حديث نه معلومه شوه چې د جنازې مونځ په مكروه وختونو كې كول مكروه نه دي خو كه چيرته ددې وختونو نه مخكې جنازه راشي نوبيا په كې دغه وخت پورې تاخير مكروه دى او دادسجدې تلاوت حكم هم دى مازيګر او د سحر نه پس جنازه كول مكروه نه دى او سجده تلاوت هم مكروه نه دى.

الايم: ايم بې خاونده ښځې ته ويلى شي برابره خبره ده كه واده شوې نه وي يا واده شوې وي خو طلاقه شوې وي، مطلب دادى چې كله جينئ بالغه شي او كفو كې رشته ملاؤ شي بيا ددې په نكاح كې تاخير مه كوئ كه نه نو ددېنه به د بد كارۍ او نورو ګناهونو دروازې خلاصې شي او په معاشره كې به فتنې او فسادونه جوړ شي، كفو داد كفايت نه دى په معنى د برابر والي، مطلب دا چې جينئ او هلك په نيو ځو ځيزونو كې برابر وي:(۱) نسب(۲) اسلام (۳) آزادي (۴) ديانت (۵) مال (۶) پيشه.

مسلمانانو ته په كار دي چې د هندوانو د رسمونو د وجې نه د هلك او جينئ په نكاح كې دې تاخير نه كوي ډير غلط اثر او نتيجه به يې وي، اسلام د سړي په ذمه صرف مهر نكاح لازم كړى دى بل يو ځيز هم لازم نه دى او په ښځه هم يو ځيز لازم نه دى.

په اول وخت كې مونځ كول افضل دى:

﴿۱۹﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «الْوَقْتُ الْأَوَّلُ مِنَ الصَّلَاةِ
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: مونځ په اول وخت كې كول
رِضْوَانُ اللهِ وَ الْوَقْتُ الْآخِرُ عَفْوُ اللهِ »[1].
د الله تعالى د خوشحالئ سبب دى او په آخري وخت كې كول د الله تعالى د معافئ سبب دى.

توضيح: **رضوان الله**: يعنې اول وخت مختار كې مونځ كول د الله تعالى د رضامندۍ حاصلول دي

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۲۱، رقم الحديث: ۱۷۲.

مقصد دادی چې په کومو وختونو کې تاخير کول د يو خاص مقصد د پاره وي هغه ددې نه مستثنی دي ځکه چې ددې د عارضي حالاتو دوجې نه دهغې تاخير وخت مختار دی مثلاً ګرمۍ کې د ماسپخين مونځ د ابراد په غرض سره تاخير افضل دی ، په سحر کې اسفار افضل دی ، همدارنګې د جماعت د کثرت د وجې نه تاخير افضل دی .

الوقت الآخر : ددې نه مراد مکروه وخت دی مثلاً د ماز يګر مونځ کې د **اصفرار شمس** (دلمر دزيړ والي) پورې تاخير کول مکروه دی او ماسخوتن کې د **نصف الليل** نه ډير تاخير مکروه دی ليکن ددې حديث مطلب دانه دی چې دې تاخير سره فرض نه اداکيږي فرض اداشو البته کراهت به الله تعالی معاف کړي . (المرقات ۲/۳۰۹، اشعة اللمعات ۳۱۸).

د ټولو نه افضل عمل مونځ دی :

﴿۲۰﴾ وَ عَنْ أُمِّ فَرْوَةَ قَالَتْ : سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :
د حضرت ام فروه رَضِيَاللَّهُعَنهَا نه روايت دی فرمايي چې د پيغمبر عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ نه پوښتنه وشوه (د ثواب د زياتيدو
أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الصَّلَاةُ لِأَوَّلِ وَقْتِهَا[1]
په اعتبار سره) کوم عمل افضل دی پيغمبر عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ وفرمايل : مونځ په خپل اول وخت کې کول .

توضيح : **الصلوة لوقتها** : يعني مستحب او افضل وخت کې مونځ کول د ټولو اعمالو نه افضل عمل دی ، په آحاديثو کې مختلف څيزونو ته افضل عمل ويلی شوی دی ، علماء ليکي : مونځ مطلقاً افضل دی مګر جهاد چې کله فرض عين شي د ايمان نه پس هغه د ټولو نه افضل عمل دی ددې افضليت تفصيل د توضيحات په اول جلد کې مکمل ليکل شوی (اشعة اللمعات ۳۱۸).

ترمذي دې حديث ته د عبدالله ابن عمر رَضِيَاللَّهُعَنهُ د وجې نه ضعيف ويلي دي ليکن نورحضرات فرمايي چې داحديث صحيح دی . کتاب العلم کې د عبدالله ابن عمر عمري متعلق تفصيل موجود دی ، شيخ عبدالحق رَحِمَهُٱللَّهُ په لمعات کې تفصيل ذکر کړی دی . (اشعة اللمعات ۳۱۸).

په اول وخت کې مونځ کول افضل عمل دی :

﴿۲۱﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا صَلَّى رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةً لِوَقْتِهَا الْآخِرِ
د حضرت عائشې رَضِيَاللَّهُعَنهَا نه روايت دی چې وايي : يو مونځ هم پيغمبر عَلَيۡهِٱلصَّلَاةُوَٱلسَّلَامُ په آخري وخت کې

(۱) أخرجه مسند أحمد ٦/٣٧٤، وأخرجه أبوداؤد في السنن ١/٢٩٦ رقم الحديث : ٤٢٦، والترمذي في السنن ١/٣١٩، رقم الحديث : ١٧٠.

مَرَّتَيْنِ	حَتَّى	قَبَضَهُ	اللهُ	تَعَالَى .(۱)	

دوه ځله نه دې کړې تر دې پورې چې الله تعالى پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفات کړو.

توضیح: **لوقتها الآخر**: يعني پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ به اول وخت مختار کې مونځ کولو مکروه وختونو کې به يې نه کولو صرف د جواز د وجې نه يو ځلې چيرته پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ په آخري وخت کې مونځ کړی وو چې د اول او آخري وخت تعين وشي. (المرقات ۲/۳۱۰، اشعة اللمعات ۳۱۸).

شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ليکي: دا حديث او د حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا کلام د هغه تاخير متعلق دی د کوم نه پس چې اصل وخت نه وي ورنه په وخت جواز کې د ننه تاخير خو څو څو ځله شوی دی تبوک کې د سحر مونځ کې تاخير شوی وو چې عبد الرحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کړی وو، همدارنګې ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو ځل مونځ کول شروع کړه وروستو پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ تشريف راوړو، همدارنګې يو ځل نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خوب کې رب العالمين وليدو نو ماخوستن کې يې تاخير وکړو همدارنګې د امت د تعليم د پاره او د جواز بيانولو د پاره کله نا کله تاخير شوی دی. خلاصه داده چې دلته د تاخير نه مراد د هغه وخت تاخير دی چې دد دې نه پس جائز وخت نه پاتې کيږي. (اشعة اللمعات ۳۱۸).

بهر حال د ماښام وخت کې د ټولو فقهاو اتفاق دی چې تعجيل افضل دی.

په ماښام کې د ستورو انتظار کول نه دي په کار:

﴿۲۲﴾ وَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: " لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ						
د حضرت ابو ايوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي: زما امت به هيڅ کله د خير نه محرومه نه						
أَوْ	قَالَ:	عَلَى	الْفِطْرَةِ	مَا	لَمْ	يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ
شي او يا يې دا وفرمايل چې د فطرت اسلام په طريقه باندې به وي تر څو چې د ماښام مونځ د ومره وروسته						
إِلَى	أَنْ	تَشْتَبِكَ	النُّجُومُ ".(۲)			
نه کړي چې ستوري رڼا شروع کړي. دا روايت دارمي د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل کړی دی.						

توضیح: **تشتبک النجوم**: اشتباک د اختلاط په معنی دی مراد د ستورو ګڼوالی دی، دد دې حديث نه معلومه شوه چې ماښام صرف د ستورو په نظر راتلو سره وخت نه مکروه کيږي چې کله ستوري ګڼ شي بيا د ماښام وخت باقي نه وي، شيعه ګان (بيکاره خلک) هغه وخت پورې اذان نه کوي تر څو پورې چې

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۲۸ رقم الحديث: ۳۲۸، وأخرجه أحمد في مسنده ۶/۹۲.

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۲۹۱ رقم الحديث: ۴۱۸.

ستوري ليدلی شوې نه وي ، همدارنګې د حديث مخالفت هم دی او د امت محمديه د متفق اعمالو نه جدا لاره اختيارول دي ځنګه چې د هغوي كوشش وي چې په يو شرعي عمل كې هم د مسلمانانو سره يو ځای پاتې نه شي ، **الفطرة** نه د دين اسلام نيغه لار مراد ده . (المرقات ۲/۳۱۱).

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَوْلَا

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی ،فرمايي چې : پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ و فرمايل : چې كه چيرته ما ته د

أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِيْ لَأَمَرْتُهُمْ أَنْ

خپل امت د تكليف ويره نه وي نو هغوي ته به (د واجب كيدو په طريقه باندې) دا حكم وركړې وې چې

يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْنصفه . (۱)

د ماخوستن مونځ د شپې دريمې حصې پورې يا نيمې شپې پورې وروسته كوئ .

﴿۲٤﴾ وَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " أَعْتِمُوْا

د حضرت معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ و فرمايل تاسو په تاخير سره

بِهٰذِهِ الصَّلَاةِ فَإِنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلَى سَائِرِ الْأُمَمِ

كوئ دغه مونځ (يعني د ماخوستن مونځ) چې تاسو ته په نورو امتونو باندې د دغه مونځ د وجې فضيلت

وَ لَمْ تُصَلِّهَا أُمَّةٌ قَبْلَكُمْ (رَوَاهُ أَبُوْ دَاوُد) . (۲)

حاصل دی تاسو نه مخكې چا هم دا مونځ نه دی كړی.

توضيح : اعتموا : ادخلوا هذه الصلوة في العتمة ، عتمه تيارې ته ويلی شي دلته يا صرف تياره مراد ده يا د **ثلث الليل** نه كنايه ده ددې حديث نه هم د تاخير د ماخوستن پته لګي .

فانكم قد فضلتم : ددې نه معلومه شوه چې د ماخوستن وخت او د ماخوستن مونځ صرف دې امت ته وركړی شوی دی ددې تفصيل په مواقيت كې تير شوی دی ، بهر حال دې تاخير كې تكثير جماعت هم دی ، د انتظار كولو تكليف په كې هم دی او د ماخوستن اهتمام په كې هم دی دا ټول امور باعث د ثواب

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۲۵۰، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۱۰، رقم الحديث : ۱۶۷، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۲٦ رقم الحديث:٦۹۱.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۹۲ رقم الحديث :٤۱۹ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۰٦، رقم الحديث : ۱٦۵.

دي ، دې کې فائده هم ده چې د ناوخت پورې يو مسلمان انتظار کوي او بيا مونځ وکړي ددې نه وروسته بيا فوراً د خوب تياري کوي او د ماخوستن د مونځ نه پس د فضول خبرو نه محفوظ شي او وخت نه ضائع کوي. (اشعة اللمعات ۳۱۹)

﴿۲۵﴾ وَ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيْرٍ قَالَ : أَنَا أَعْلَمُ بِوَقْتِ هٰذِهِ الصَّلَاةِ صَلَاةِ

د حضرت نعمان ابن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې : زه ښه پېژنم وخت ددې مونځ يعنې مونځ د

الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيْهَا لِسُقُوْطِ الْقَمَرِ لِثَالِثَةٍ.[1]

دويم عشاء (ماخوستن) پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام دا مونځ د دريم تاريخ مياشتې پټيدو په وخت کې کولو.

توضيح: العشاء الآخرة: عشاء ته د ماښام د وجې نه دوهم عشاء ويلی شي ځکه چې ماښام ته عشاء اولی ويلی شي.

سقوط القمر : يعنې د دريمې شپې مياشت چې کله پريوځي په دغه وخت کې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د ماخوستن مونځ کولو ، دې حديث کې هم د ماخوستن د تاخير طرف ته اشاره ده ځکه چې د دريمې شپې مياشت **ثلث الليل** په وخت کې پريوځي ، چې د تجربې نه دا ثابت دی .(اشعة اللمعات ۳۱۹).

﴿۲۶﴾ وَعَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيْجٍ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : «أَسْفِرُوْا بِالْفَجْرِ

د حضرت رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: د سحر مونځ په رڼا کې

فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُوْدَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ وَلَيْسَ عِنْدَ النَّسَائِيِّ: «فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ»[2].

کوئ چې په رڼا کې مونځ کولو باندې ډير ثواب ملاويږي. او نشته د نسائی په روايت کې **فانه اعظم للاجر**

توضيح : ددې حديث متعلق ټول مباحث او اختلافي اقوال مخکې تير شوې دي او اسفار کې چې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ کوم تاويل کړی دی د هغې معقولي جواب مخکې تير شوی دی .

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲۹۱/۱ رقم الحديث : ۴۱۹ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۰۶/۱، رقم الحديث : ۱۶۵.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۱۴۲/۴، وأخرجه أبو داود في السنن ۲۹۴/۱ رقم الحديث : ۴۲۴ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲۸۹/۱، رقم الحديث : ۱۵۴.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۲۷﴾ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ: «كُنَّا نُصَلِّي الْعَصْرَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ
د حضرت رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی، فرمايي: مونږ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره د مازيګر مونځ وکړو او
تُنْحَرُ الْجَزُورُ فَتُقْسَمُ عَشْرَ قِسَمٍ ثُمَّ تُطْبَخُ فَنَأْكُلُ لَحْمًا نَضِيجًا قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ »(۱)
اوښان مو ذبح او په لسو حصو مو تقسيم کړه بيا مو پخه کړه او دلمر پټيدو نه مخکې مو د غه غوښه وخوړه.

توضيح: **الجزور**: جزور اوښ ته ويلې شي برابره خبره ده که نر وي او که ښځه البته ددې د پاره د مؤنث صيغه استعمالولی شي. (المرقات ۲/۳۱۴، الکاشف ۲/۲۱۱، اشعة اللمعات ۳۲۰).

عشر قسم: دعربو د عادت موافق په اوښ کې لس کسان شريک کيږي بيا غوښه په لسو کسانو تقسيم کړي دلته دا مراد دی.

نضيجاً: يعني مکمل طور باندې پخه غوښه مونږه خوړله ددې حديث نه په ظاهره دا معلومه شوه چې نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مازيګر مونځ په اول وخت کې يعني مثل اول په راتلو سره کولو د جمهورو او صاحبينو مسلک همدا دی.

او يو قول د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ دا وو په مثل اول باندې د مازيګروخت شروع کيږي بلکې ستا مشهور مسلک دا دی چې د مازيګر وخت مثل ثاني نه شروع کيږي تفصيل يې مخکې ذکر شوی دی او د حضرت رافع بن خديج ددې روايت محمل دا ويلی شوې دی.

په ماخوستن کې د تاخير واقعه:

﴿۲۸﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: مَكَثْنَا ذَاتَ لَيْلَةٍ نَنْتَظِرُ
د حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي: چې يو شپه مونږ ناست وو چې انتظار مو کولو د
رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ فَخَرَجَ إِلَيْنَا حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ أَوْ بَعْدَهُ
نبي عَلَيْهِ السَّلَام د ماخوستن مونځ د پاره نو تشريف راوړو نبي عَلَيْهِ السَّلَام د شپې دريمې حصه يا ډيره شپه تيريدو
فَلَا نَدْرِي أَشَيْءٌ شَغَلَهُ فِي أَهْلِهِ
نه پس مونږ ته معلومه نه وه چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د کور په کار کې مشغول ؤ (د عادت مطابق وختي يې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۲۸/۵، رقم الحديث: ۲۴۸۵، ومسلم في الصحيح ۱/۴۳۵ رقم الحديث: ۱۹۸-۶۲۵.

أَوْ غَيْرُ	ذٰلِكَ	فَقَالَ	

مونځ ته تشریف رانه وړو) یا ددې نه غیر (نبي عَلَیْهِ السَّلَام ته څه عذر پېښ شوی وُ) نو وي فرمایل نبي عَلَیْهِ السَّلَام

حِيْنَ خَرَجَ : « إِنَّكُمْ لَتَنْتَظِرُوْنَ صَلَاةً

چې کله یې تشریف راوړو تاسو انتظار کولو (او تاسو د پاره دا مناسبه هم وه څکه چې) د مونځ انتظار

مَا يَنْتَظِرُهَا أَهْلُ دِيْنٍ غَيْرُكُمْ وَ لَوْلَا أَنْ يَثْقُلَ عَلٰى أُمَّتِيْ

ناسې خلک کوئ ستاسو نه غیر یو دین والا د مونځ انتظار نه دی کړی او که مابانديې زما دامت د تکلیف

لَصَلَّيْتُ بِهِمْ هٰذِهِ السَّاعَةَ » ثُمَّ أَمَرَ الْمُؤَذِّنَ

ویره نه وي نو ما به دا مونځ په دې وخت کې کولې ، بیا نبي عَلَیْهِ السَّلَام آذان کوونکي ته د تکبیر حکم ورکړو

فَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَ صَلّٰى . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

هغه تکبیر وکړو او نبي عَلَیْهِ السَّلَام مونځ وکړو .

توضیح : اشغلة شغله : ددې تاخیر د وجې نه په دې حدیث کې ده او نه نبي کریم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څه ویلي دي، یو بل حدیث مشکوة (ص ۷۱) کې دي په هغې کې ذکر دي چې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ الله تعالی په خوب کې ولیدو .(الکاشف ۲/۲۱۲).

اهل دین غیرکم : دا یې څکه وفرمایل : د ماخوستن مونځ یهودیان او نصارا و باندې یا په بل امت باندې فرض شوی نه وو .

هذه الساعة : یعني د شپې دریمه حصه یاددې نه هم څه وخت پس د ماخوستن مونځ مؤخر کول لازموالی خو امت باندې د رحمت او شفقت د وجې نه ثلث اللیل پورې تاخیر لازم نه کړو اګر چې تاخیر افضل دی پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د مبارک عمل نه دا معلومه شوه چې د ماخوستن په وخت کې خلک ټول موجود وو نو مونځ به یې زر کولو او چې خلک به کم وو نو تاخیر به یې کولو .

پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به مونځ کې سپکوالی کول :

﴿۲۹﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الصَّلَوَاتِ نَحْوًا مِنْ صَلَاتِكُمْ

د حضرت جابر بن سمرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې :نبي عَلَیْهِ السَّلَام به ستاسو مونځونو سره نزدې نزدې

---

(۱) أخرجه مسلم ۱/٤٤۲،رقم الحديث :۲۲۰-٦۳۹، وأبو داود ۱/۲۹۲ رقم الحديث :٤۲۰، والنسائي ۱/۲٦۷، رقم الحديث: ٥۳۷.

وَ	كَانَ	يُؤَخِّرُ	الْعَتَمَةَ	بَعْدَ	صَلَاتِكُمْ	شَيْئًا	وَ كَانَ	يُخَفِّفُ

(وختونو کې) مونځ کوه خو د ماخوستن مونځ به یې ستاسو مونځونو نه څه وخت پس کولو او سپکوالې

الصَّلَاةَ .[1]

به یې کولو په مونځ کې،

توضیح :العتمة: عتمة ماخوستن ته ویلی شي د جاهلیت په زمانه کې د ماخوستن همدا نوم و پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ بیا د دې نوم د استعمال نه منع وفرمایله او د عشاء نوم یې خوړ کړ لو سوال دا دی چې جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د منع کیدو باوجود لفظ عتمه ولې استعمال کړو؟ (المرقات ۳۱۵-۲/۳۱۶، اشعة اللمعات ۳۲۲)
د دې جواب دا دی چې کیدی شي حضرت جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته په دغه وخت کې د منعه والي حدیث نه وو رسیدلی، یا د لفظ د شهرت د وجې نه یا مخامخ خلکو ته د آسانتیا د وجې نه او د مشهورې طریقې د ښودنې د پاره دا لفظ استعمال کړی وو چې په دې کې استمرار نه وو بلکې د یو وخت ضرورت وو.

یخفف : یعنې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په مونځ کې واړه واړه سورتونه لوستل د دې وجې نه به په مونځ کې سپکوالې وو د دې تعلق د هغې سره هم کیږي چې هغه به خلکو ته سپک مونځ کوه او په خپله به یې اوږده مونځونه کول همدارنګې هغه به د ماښام مونځ کې سورة اعراف لوسته د دې وجه داده چې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ په ژبه مبارکه به چې کوم تلاوت راوتلو په هغې کې به په دې خلکو ته خوشحالي ملاویده د دې وجې نه مونځ به یې سپک معلومیدو، او س امت ته دا تعلیم دی چې په دې حدیث کې مذکور دی.دویم حدیث کې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وجه هم بیان کړې ده چې بعضې خلک کمزوري وي یعنې بوډاګان ځینې مریضان وي او ځینې ملګرې د کار والا وي لهذا مونځ سپک کوئ.

﴿۳۵﴾ وَ عَنْ	أَبِي سَعِيدٍ	قَالَ :	صَلَّيْنَا	مَعَ	رَسُولُ اللهِ	صَلَّى	اللهُ عَلَيْهِ	وَسَلَّمَ

د حضرت ابو سعید رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې: مونږ یو ورځ د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره جمعې ته د

صَلَاةَ	الْعَتَمَةِ	فَلَمْ	يَخْرُجْ	إِلَيْنَا

ماخوستن مونځ د پاره جومات ته تشریف یوړو (اتفاقا په دغه ورځ) نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ تشریف رانه وړو د

حَتَّى	مَضَى	نَحْوٌ	مِنْ	شَطْرِ	اللَّيْلِ	فَقَالَ :	« خُذُوا	مَقَاعِدَكُمْ »

تردې چې تیره شوه نیمه حصه د شپې د دې نه پس راغی او مونږ ته یې وفرمایل: چې تاسو په خپلو ځایونو کینئ

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۴۴۵، رقم الحديث :۲۲۷-۶۴۳، وأخرجه أحمد في المسند ۵/۱۰۵.

فَأَخَذْنَا مَقَاعِدَنَا فَقَالَ : « إِنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا وَ أَخَذُوْا
مونږ په خپلو ځايونو ناست وو د دې نه پس نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: نورو خلکو مونځ وکړو او پريوتل په خپلو
مَضَاجِعَهُمْ وَ إِنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا فِيْ صَلَاةٍ مَا انْتَظَرْتُمُ
بسترو کې (نو تاسو ته معلوم ميدل په کار دی) چې تاسې به په مونځ کې يئ ترڅو چې تاسو انتظار کوئ د
الصَّلَاةَ وَ لَوْلَا ضَعْفُ الضَّعِيفِ وَ سَقَمُ السَّقِيمِ لَأَخَّرْتُ هٰذِهِ الصَّلَاةَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ.[1]
مونځ او که د کمزورو او بيمارانو خيال نه وی نو ما به هميشه دا مونځ نيمې شپې ته رسولی او بيا به مې کولی

توضيح: ان الناس قد صلوا: دې نه د مسجد نبوي نه علاوه نورې محلې مراد دي چې د ماخوستن په اول وخت کې مونځ کړی وو بيا اوده شوي دي يا د نورو دينونو خلک يهود او نصارى مراد دي هغوی به د ماښام مونځ وکړو بيا به اوده شول او کله نه چې تاسو د ماخوستن مونځ انتظار کوئ نو تاسو مونځ کې مشغول يې او برابر ثواب به يې تاسو ته ملاويږي او که د خلکو مجبوريانې نه وې نو ددې ثواب حاصلولو د پاره به ما په تاسو لازمي د ماخوستن مونځ کې تاخير کولو حکم درکولی.(المرقات ۲/۳۱۶، اشعة اللمعات ۳۲۲).

د پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه کې به د ماز يګر مونځ ناوخته کيدو:

﴿۳۱﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ : كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَشَدَّ تَعْجِيلًا
حضرت ام سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا (خلک مخاطب کړل) او ورته يې وفرمايل : نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به ډير مخکې کولو د
لِلظُّهْرِ مِنْكُمْ وَ أَنْتُمْ أَشَدُّ تَعْجِيلًا لِلْعَصْرِ
ماسپښين مونځ ستاسو نه (د ګرمی نه علاوه نورو مونځونو کې) او تاسې ډير مخکې والې کوئ د ماز يګر
مِنْهُ .[2]
په مونځ کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه.

توضيح : دا حديث واضح طور باندې د احنافو دليل دی چې د ماز يګر مونځ کې لږ تاخير کول مستحب دی . دومره جلتي هم مه کوئ لکه څنګه چې نن سبا غير مقلدين کوي . سعودي عرب کې د ماسپښين نه

---

(۱) أخرجه أبوداؤد ۱/۲۹۳ رقم الحديث:۴۲۲،والنسائي۱/۲۶۸، رقم الحديث:۵۳۸، وابن ماجه في السنن ۱/۲۲۶ رقم الحديث:۶۹۳، وأخرجه أحمد في مسنده ۵/۳.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۰۶ رقم الحديث :۱۶۱ ، وأخرجه أحمد في مسنده ۶/۲۸۹.

واخله تر مازیګره پورې چې څومره وخت دی نو د مازیګر نه د مابنام پورې وخت یا خو ددې برابر دی یا د ماسپښين وخت ددې نه کم وي دومره زر د مازیګر مونځ چيرته کيږي .

د موسم دوجې نه د مونځ وخت مخکې وروستو کيدی شي :

﴿۳۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الْحَرُّ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام (د ماسپښين) مونځ په ګرمۍ موسم کې
أَبْرَدَ بِالصَّلَاةِ وَ إِذَا كَانَ الْبَرْدُ عَجَّلَ [1].
په يخ والي کې کولو او د يخنۍ په موسم کې به يې زر کولو .

توضيح : **ابرد بالصلاة** د ماسپښين وخت او ددې په مونځ کې چې کوم اختلاف په نظر راځي او په رواياتو کې چې کوم تعارض معلوميږي هغه ددې حديث سره ختم شو ځکه چې دلته تعجيل په يخنۍ موسم باندې حمل کړی دی او د ماسپخين ناوخته کيدو تعلق د ګرمۍ موسم سره دی لهذا د تعجيل او تاخير حکم د جدا جدا موسمونو د پاره دی هيڅ تعارض نشته دی .(اشعة اللمعات ۳۲۲).

﴿۳۳﴾ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهَا سَتَكُونُ عَلَيْكُمْ					
دحضرت عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام ماته وفرمايل: نزدې به په تاسو					
بَعْدِي		أُمَرَاءُ	يَشْغَلُهُمْ		أَشْيَاءُ
باندې زمانه پس داسې خلک حاکمان مقرر شي چې هغوي به مشغولوي د دنيا څيزونه (يعنې د نفس					
عَنِ	الصَّلَاةِ	لِوَقْتِهَا	حَتَّى	يَذْهَبَ	وَقْتُهَا
خواهشات) د مونځ نه په (مستحب) وخت کې تر دې چې د مونځ وخت به ووځي (يعنې کراهت راشي)					
فَصَلُّوا الصَّلَاةَ	لِوَقْتِهَا ».	فَقَالَ	رَجُلٌ :	يَا	رَسُولَ اللهِ
نو تاسو مونځ کوئ په خپل وخت باندې (اګر که ځانله ولې نه وي) يو کس عرض وکړو : يا رسول الله !					
أُصَلِّي	مَعَهم ؟	قَالَ :	« نعم » . [2]		
آيا بيا ددوي سره مونځ هم وکړم ؟ پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام وفرمايل : آو د هغوي سره مونځ هم وکړئ (چې					
ثواب ډير ملاؤ شي او د بادشاه د مخالفت د وجې نه فتنه او فساد پيدا نه شي).					

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲۴۸/۱ رقم الحديث ۴۹۹ .

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۳۰۱/۱ رقم الحديث ۴۳۲، وأخرجه أحمد في مسنده : ۷/۶.

توضیح : **انها** دا ضمیر قصه ده ، **امراء** ددې نه د پیغمبر عَلَیْهِالصَّلَاةُوَالسَّلَامُ د سنت نه جدا بادشاه مراد دی لکه حجاج بن یوسف او بنو امیه نور داسې بادشاهان مراد دي چې مونځ يې د مختار وخت نه مؤخر کولو او ځینې بادشاهان مونځ بالکل نه کوي لکه څنګه چې نن سبا دي دا خلک په هیڅ حساب کې نه دي . (المرقات ۲/۳۱۷).

لوقتها : ددې نه مراد مستحب وخت دی .

قال لعمر: چې کله د فتنې خطره وي نو مونځ ځانله په خپل ځای باندې مستحب وخت کې کولو او د ظالم بادشاهانو سره فتنه دفع کول او د مجبورۍ د وجې نه هغوي سره په مونځ کې شاملیږئ ددې تشریح مخکې تیره شوې ده .

﴿۳٤﴾ وَعَنْ قَبِيصَةَ بْنِ وَقَّاصٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَكُونُ عَلَيْكُمْ
دحضرت قبیصه بن وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَیْهِالصَّلَاةُوَالسَّلَامُ و فرمایل: په تاسو به داسې
أُمَرَاءُ مِنْ بَعْدِي يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ فَهِيَ لَكُمْ وَ هِيَ
حکمرانان وي د ما نه پس چې وروسته کوي به مونځ او دغه مونځ به ستاسو د پاره فائده مند وي او هغوي
عَلَيْهِمْ فَصَلُّوا مَعَهُمْ مَا صَلَّوُا الْقِبْلَةَ »[1].
د پاره به عذاب (ګناه) وي تر څو پورې چې هغوي قبلې ته مونځ کوي تاسو هم د هغوي سره مونځ کوئ.

توضیح : **فهي لکم** : ددې جملې مطلب دادی چې که تاسو مستحب وخت کې مونځ وکړئ بیا د فتنې د دفع کیدو د وجې نه د ظالم حکمران سره شریک شئ دا دویم مونځ ستاسو د پاره فائده مند دی او ددې به تاسو ته ځانله او جدا ثواب ملاویږي .

دویم مطلب يې دادی چې تاسو د فتنې د دفع کیدو او د فساد نه د بچ کیدو د ویرې د هغوي سره مونځ وکړئ نو ستاسو مواخذه به نه کیږي د مجبورۍ د وجې نه به ستاسو نیول نه کیږي خو د ظالمانو حکمرانانو د پاره دا مونځ عذاب (ګناه) دی ځکه چې هغوي د مجبورۍ د وجې نه نه بلکې د سُستۍ د وجې نه په مکروه وخت کې مونځ وکړو او د دنیا په کارونو کې مشغول وو دا خو په تاخیر باندې بادشاه ته وعید دی او څوک چې مونځ بالکل نه کوي بلکې منې يې هم نه دا واجب القتل دی.(اشعة اللمعات ۳۲۳).

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۳۰۱ رقم الحديث : ۴۳۴.

﴿۳۵﴾ وَ عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ : أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ
حضرت عبید الله بن عدي بن خیار رَضِیَ اللهُ عَنْهُ په باره کې نقل دی چې دا حاضر شو د حضرت عثمان رَضِیَ اللهُ عَنْهُ
وَ هُوَ مَحْصُوْرٌ
په خدمت کې (چې کله هغه د خپل شهادت نه مخکې د بغاوت په ورځو کې په خپل کور کې) بند وو، نو
فَقَالَ : إِنَّكَ إِمَامُ عَامَّةٍ وَ نَزَلَ بِكَ مَا
عرض یې وکړو چې : تاسو زمونږ د ټولو امام یې او په تاسو باندې چې څومره مصیبتونه نازل شوي دي
تَرَى وَ يُصَلِّيْ لَنَا إِمَامُ فِتْنَةٍ وَ نَتَحَرَّجُ
هغه تاسو هم وینئ (او زمونږ حال دادی) چې مونږ ته د فتنې او فساد یو امام مونځ راکوي (چې هغه
فَقَالَ : الصَّلَاةُ
پسې وروسته مونځ کول مونږ گناه گڼړو دا یې واوریدل) حضرت عثمان رَضِیَ اللهُ عَنْهُ وفرمایل : مونځ کول
أَحْسَنُ مَا يَعْمَلُ النَّاسُ فَإِذَا أَحْسَنَ النَّاسُ فَأَحْسِنْ مَعَهُمْ
د خلکو په اعمالو کې ښه او افضل عمل دی لهذا چې کله خلک نیکي وکړي تاسو هم د هغوي سره نیکي کوئ
وَإِذَا أَسَاؤُوا فَاجْتَنِبْ إِسَاءَتَهُمْ [1].
او که هغوي گناه وکړي نو تاسو د هغوي د گناه نه ځان بچ کړئ.

توضیح : وهو محصور ، حضرت عثمان بن عفان رَضِیَ اللهُ عَنْهُ خلاف د عبد الله بن سبا په تحریک باندې د مصر خلک را اوچت شول او د دغه خلکو یوه مجموعه (ډله) مدینه منوره کې داخل شوله یا خو اکثر صحابه د دښمن په مقابله کې جهاد ته تلي وو یا د حج د پاره مدینې منورې نه مکې مکرمې ته تلي وو راغلي خلک حضرت عثمان رَضِیَ اللهُ عَنْهُ څلویښت ورځو پورې په کور کې مدینه کې بند کړی وو ددې وجې نه مسجد نبوي ته نه شو راتللی ، دې زمانه کې د فتنه گرو او فسادیانو امام مونځ ورکولو ددې نوم شارحین کنانه بن بشر خودلی دی حضرت عثمان رَضِیَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس کوونکي تپوس وکړو چې د فسادیانو مشر کوم چې مونځ ورکولو آیا ده پسې وروسته مونځ کیږي ؟ (المرقات ۲/۳۱۸).

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۸۸/۲، رقم الحديث : ۶۹۵.

ونتحرج: یعني مونږ هغه پسې وروسته مونځ کولو کې حرج محسوسوو او ګناه ګڼو د حضرت عثمان رضي الله عنه عدل او انصاف حلم او علم ته وګورئ چې سخت تکلیف او پریشانئ په حالت کې هم یوه جمله هم ونه ویله بلکې وې فرمایل: صحیح ده دا خلک ما پسې شا ته لګیدلي دي خو مونځ نیک عمل دی او چې څوک ښه عمل کوي تاسو هم په هغې کې شریک کیږئ ستاسو سخت دښمن ولې نه وي او چې څوک غلط کار کوي نو په غلطۍ کې د هغوي سره یو ځای کیږئ مه اګر چې ستاسو محبوب ولې نه وي. بهر حال دغه مصیبت کې حضرت عثمان رضي الله عنه سنه ۳۵ اتلس (۱۸) ذوالحجه کې شهید کړی شو، ځان یې قربان کړو خو د مدینې احترام یې وساتلو، چې تفصیل یې ان شاء الله د توضیحات په آخري جلد کې راځي.

۱۴ ربیع الاول ۱٤۱۰هـ

بَابُ فَضَائِلِ الصَّلَاةِ :

د مونځ د فضائلو بیان :

قال الله تعالى : ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ والصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ﴾ (بقرة: ۲۳۸)

و قال الله تعالى : ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ﴾ (سورة فاطر : ۲۸)

الْفَصْلُ الأَوَّل:

د مازیګر او سحر د مونځ فضیلت :

﴿۱﴾ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ رُوَيْبَةَ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « لَنْ يَلِجَ
د عمارة بن رويبة رَضِيَ اللهُ عَنهُ نه روايت دی وايي ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه اوريدلي دي چې: هيڅ کله به داخل نه شي
النَّارَ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوْبِهَا » يَعْنِي الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ . (رَوَاهُ مُسلم)[1]
اورته هر هغه څوک چې د نمر راختو او پريوتو نه مخکې (دوه مونځونه) وکړي يعنې د سحرا و مازيګر.

توضيح :لن يلج :يلج ولوج نه دداخليدو په معنى کې دی يعنې د عذاب ورکولو په غرض به دوزخ کې نه داخليږي ورنه دتيريدو په غرض سره خو دا خبره بنکاره ده چې ټول انسانان به په دوزخ باندې تيريږي د قرآن آيت دی :﴿وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا﴾ (المرقات ۲/۳۱۹، اشعة اللمعات ۳۲۳).

الفجر و العصر : د نمر راختو نه مخکې چې کوم مونځ کيږي هغه د سحر مونځ دی او کوم مونځ چې د نمر پريوتو نه مخکې کيږي هغه د مازيګر مونځ دی .

سوال : دې حديث نه دا معلومه شوه چې څوک د سحر او مازيګر مونځ اهتمام کوي هغه به د يوې ګناه د وجې نه هم دوزخ ته نه ځي خواه د نورو کبائرو ارتکاب يې ولې نه وي کړی نور مونځونه پرې ولې نه پړدي دا دوه مونځونه د ټولو ګناهونو د پاره کفاره ده د الله تعالى رحمت اګر چې وسيع دی ليکن د جمهورو علماو په نزد دا خبره جوړه شوې ده چې د ګناه کبيره د بخښنې د پاره توبه ضروري ده او طاعات

او نیکي د صغائرو د پاره کفاره ده نه د کبائرو د پاره ، نو بیا دعدم دخول حکم څنګه دی ؟
جواب:علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ داسې جواب ورکړی څوک چې دسحر مونځ اهتمام کوي حالانکه دسحر وخت د آرام وخت دی دغه رنګ کوم کس چې د مازیګر وخت اهتمام او پابندي کوي حالانکه د مازیګر وخت دیر د مشغولیدو او د مصروفیت وخت دی ظاهر دادی چې څوک دادوه مشکل مونځونه کوي نو ددې نه علاوه نور مونځونه بطریقِ اولی کولی شي،شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په دې اشکال کوي که دا ومنو چې سري د نورو مونځونو حفاظت کوي د هغې څه ضمانت دی چې دا کس د مونځ پریښودو علاوه بله ګناه نه کوي او دوزخ کې به نه داخلیږي .(الکاشف ۲/۲۱۵، المرقات ۲/۳۱۹، اشعة اللمعات ۳۲۳).
شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ بیا دا جواب ورکوي چې په دې حدیث کې در حقیقت ددې دوو مونځونو فضیلت او عظمت بیان دی ددې دوو ځایونو په بیان کې مبالغه ده ، د دواړو مونځونو لوي شان دی څوک چې ددې پابندي کوي الله تعالی به دا دوزخ کې نه داخلوي او نور ګناهونه به په خپل فضل سره معاف کړي . (اشعة اللمعات ۳۲۳).

﴿۲﴾ وَ عَنْ أَبِيْ مُوْسٰى قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « مَنْ صَلَّى الْبَرْدَيْنِ
د حضرت ابو موسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي : چا چې وکړه د یخ وخت دواړه مونځونه
دَخَلَ الْجَنَّةَ » . (متفق علیه) (۱)
(یعني دسحر او ماسخوتن مونځونه) دا به جنت ته داخلیږي .

توضیح:البردین قاموس کې لیکلي چې بردان دیخ وخت دوو مونځونو ته یعني سحر او ماسخوتن ته ویلی شي لیکن اکثر علماء ددې نه مراد سحر او مازیګر اخلي ځکه چې دواړه مونځونه دورځې په دواړو طرفونو کې واقع دي او ددې په وختونو کې هوا یخه لګي ددې نه مخکې حدیث هم ددې حدیث تائید کوي په دې کې د مازیګر او سحر دغه فضیلت بیان کړی دی.(المرقات ۲/۳۳۰،اشعة اللمعات ۳۲۴).
ددې حدیث فضیلت او ددې نه ماقبل حدیث په فضیلت کې معمولي فرق وو ددې حدیث د لاندې مونځ کوونکي جنت ته به ځي خو دا یې نه دي ویلي چې دنورو ګناهونو د وجې سزا نه پس به جنت ته ځي یا بغیر د سزا به ځي او س دې کې احتمال شته چې سزا خوړلو نه پس به جنت ته ځي،په دې باندې هم دخل الجنة صادق راځي لیکن ددې نه مخکې حدیث کې واضح طور باندې دا ویلي شوي دي چې دا کس به په هیڅ حالت کې نه داخلیږي .

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۵۲/۲،رقم الحدیث ۵۷۴، ومسلم في الصحیح ۴۴۰/۱ رقم الحدیث:۲۱۵-۶۳۵.

د کراما کاتبین د ډیوټۍ (وظیفې) طریقه:

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ

دابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: راځي ستاسو خواته فرښتې په شپه او

وَ مَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَ يَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ صَلَاةِ الْعَصْرِ

ورځ کې (ستاسو اعمال لیکي او د الله تعالی دربارته یې رسوي) او جمع کیږي تولې د سحر او مازیګر مونځ

ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ

کې بیا آسمان ته ځي هغه فرښتې چې ستاسو سره یې شپه تیره کړې وي نو تپوس کوي الله تعالی د خپلو

وَ هُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي

بندګانو په حالاتو د پوهیدو باوجود د هغوي نه چې تاسو زما بندګان په کوم حالت کې پریښودل هغوي

فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَ هُمْ يُصَلُّونَ وَ أَتَيْنَاهُمْ وَ هُمْ يُصَلُّونَ » (متفق علیه). [1]

وایي: مونږ ستا بندګان د مونځ په حالت کې پریښودل او چې مونږ کله ورتلو نو هغوي په مونځ باندې وو.

توضیح: یتعاقبون د باب **تفاعل** نه **تعاقب** د یو بل نه مخکې وروستو تلو راتلو په معنی کې دی یعنې د فرښتو یوه ډله د انسانانو اعمال لیکلو د پاره چې کله راشي نو دویمه ډله د هغوي اعمال لیکلي واخلي او آسمان طرف ته یې وړي دا دواړه د فرښتو ډلې د سحر او مازیګر مونځ کې یو ځای کیږي ددې وجې نه د دواړو مونځونو فضیلت واضح دی. (المرقات ۲/۳۲۰، اشعة اللمعات ۳۲۴).

یتعاقبون د جمع صیغه ده ددې نه پس فاعل اسم ظاهر فرښته ده د قواعدو مطابق دا صیغه د مفرد په کار ده جمع یې ولې راوړه، ددې یو جواب دادی **یتعاقبون** کې دا **واؤ** د راتلونکي فاعل د جمع کیدو باندې دلالت کولو د پاره راغلی یعنې دا صرف علامت د فاعل دی ضمیر فاعل نه دی.

دویم جواب دادی: اسم ظاهر په ظاهره فاعل معلومیږي خو اصل کې فاعل نه دی بلکې د **یتعاقبون** د فاعل نه بدل دی.

دریم جواب: **یتعاقبون** خبر مقدم دی، **ملائکة باللیل** مبتداء مؤخره ده، د قرآن مجید په دې آیت: ﴿وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ کې هم دا قسمه توجیهات دي.

---

(۱) أخرجه البخاري ۲/۳۲، رقم الحديث: ۵۵۵، ومسلم ۱/۴۳۹، رقم الحديث: ۶۱۰-۶۳۲، والنسائي ۱/۲۴۰، رقم الحديث: ۴۸۵.

فیسالهم: یعني د شپې فرښتو نه الله تعالی تپوس کوي چې تاسو زما بندګان په کوم حالت کې پرېښي ددې تپوس په وجه الله تعالی د خپل انسانانو فضیلت ظاهروي چې زما بنده ګان څنګه ذکر کوي او څنګه د الله تعالی بزرګي او پاکي بیانوي حالانکه چې کله انسان یې پیدا کولو نو فرښتو وویل چې ای الله ! آیا تاسو داسې مخلوق پیدا کوئ چې فتنه او فساد به پیدا کوي .ای الله تعالی زمونږ د پوهې نه دا خبره لرې ده چې د شریر مخلوق د پیدا کیدو مقصد څه دی او که نیک وي نو زمونږ نه نیک بل څوک کیدی شي چې هغه د ورځې او د شپې په تسبیح ، تهلیل او پاکۍ کې لګیا وي ځکه الله تعالی په فرښتو باندې هره ورځ ظاهروي چې وګورئ دا مخلوق د فساد په ځای زما عبادت کوي او څومره په خوند باندې زما عبادت په حالت د تکلیف او مشقت سره کوي.بهر حال دې حدیث کې پیغمبر علیه الصلاة والسلام خپل امت ته د دوو مونځونو ترغیب ورکوي چې ددې بنه پابندي کوئ ځکه د انسان د اعمالو لیکلو د پاره د فرښتو دوه ډلې دي یوه د ورځې د پاره او دویمه ډله د شپې د پاره ، چې کله د ورځې والا فرښتې ډیوټي پوره کړي نو آسمان طرف ته ځي ، بیا د شپې والا فرښتې راځي ددوي نه تپوس کوي دا ددې خبرې ښکاره دلیل دی چې د شپې ډیوټي والا فرښتې د ورځې والا فرښتو نه افضل دي ، وجه دا ده چې د عبادت په اعتبار سره د شپې درجه د ورځې نه افضل ده ځکه چې په شپه کې سکون وي عبادت د ریاکارۍ نه پاک وي او عبادت د زړه په اطمینان سره کیږي لهذا د شپې فرښتې د ورځې فرښتو نه غوره او افضل دي ځکه الله تعالی ددوي نه تپوس کوي د خپلو بندګانو متعلق (کذا في اللمعات)

د سحر مونځ کوونکي د الله تعالی په حفاظت کې وي :

﴿٤﴾ وَعَنْ جُنْدُبِ الْقَسْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ فَهُوَ

د جندب قسري نه روایت دی فرمایي چې نبي علیه السلام وفرمایل : چا چې د سحر مونځ وکړو هغه (دنیا او

فِي ذِمَّةِ اللهِ فَلَا يَطْلُبَنَّكُمُ اللهُ مِنْ ذِمَّتِهِ بِشَيْءٍ

آخرت) کې د الله تعالی په امن کې دی داسې به نه وي چې الله تعالی په خپله وعده کې تا نه څه مواخذه وکړي

فَإِنَّهُ مَنْ يَطْلُبْهُ مِنْ ذِمَّتِهِ بِشَيْءٍ يُدْرِكْهُ ثُمَّ يَكُبَّهُ

او چا نه چې د الله تعالی په وعده او امن کې مطالبه وشوه نو الله تعالی به دا کس را ونیسي او ګوزار به

عَلَى وَجْهِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ». وَ فِي بَعْضِ نُسَخِ الْمَصَابِيحِ الْقُشَيْرِيُّ بَدَلَ الْقَسْرِيِّ .[1]

یې کړي دوزخ ته تور مخ (او په بعضې نسخو د مصابیح کې د قسري په ځای قشیري ذکر شوی دی).

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/٤٥٤ رقم الحديث:٦٢-٦٥٧، والترمذي ٤/٤٠٤ رقم الحديث : ۲۱٦٤ .

توضیح: في ذمة الله: ددې نه دالله تعالی وعده او امن مراد دی د حدیث مطلب دا شو چا چې د سحر مونځ وکړو داد الله تعالی په حفاظت او د هغه په وعده او امن کې راغی. پس مسلمانانو کې چا چې هم دې مونځ ګزار ته نقصان ورکړو هراعتبار سره ؤ نو ددې مطلب دا شو چې دې کس د الله تعالی په وعده او په امن کې خلل واقع کړو او دالله تعالی حفاظت ته یې نقصان ورکړو ځکه به الله تعالی دې بدبخت مواخذه کوي. بعضې شارحینو یې دا مطلب بیان کړی دی چې ذمة الله یعنې د سحر مونځ په خپله وعده او امن دی د سحر مونځ کوونکي سره په خپله دالله تعالی دامن وعده ده د دنیا او د آخرت لهذا عام مسلمانانو ته په کار دي چې د سحر مونځ اهتمام ډیر کوي د سحر مونځ مه قضاء کوئ د الله تعالی کومه وعده ده چې هغه برقرار پاتې شي د مونځ قضاء کیدو سره هغه وعده ماته نه شي ځکه چې د ماتیدو سره به الله تعالی نیول کوي. (المرقات ۲/۳۲۱).

د اول صف فضیلت:

﴿۵﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ

د حضرت ابو هریرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: که چیرته معلوم شي خلکو ته

مَا فِي النِّدَاءِ وَ الصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهِمُوا

ثواب د آذان کولو او په (مونځ کې د) اول صف کې د اودریدو نو دا به حاصل نه شي ورته په غیر د قرعې

عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا وَ لَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي التَّهْجِيرِ

اچولو نه شي، نو هغه به پرې قرعه اندازي ضرور وکړي، او که چیرته ثواب ورته معلوم شي ماسپښین

لَاسْتَبَقُوا إِلَيْهِ وَ لَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَ الصُّبْحِ

مونځ ته په جلدئ سره د راتللو نو مونځ د پاره به په منډه راځي او که د ماسخوتن او د سحر فضیلت ورته

لَأَتَوْهُمَا وَ لَوْ حَبْوًا». (متفق علیه). (۱)

معلوم شي نو د کناتو په سرونو باندې به راشي.

توضیح: الا ان یستهموا: استهام د سهم نه د قرعه اندازۍ په معنی کې دی، یعنې د آذان کولو او په اول صف کې د اودریدو ثواب چا ته معلوم شو او بیا ددې د فضیلت د پاره خلکو سره د قرعه اندازۍ موقع راشي نو د ثواب د حصول د پاره په قرعه اندازۍ وکړي لکه څنګه د یو څو کسانو په آذان کولو باندې

(۱) أخرجه البخاري ۲/۹۶، رقم الحديث: ۶۱۵، ومسلم ۱/۳۲۵ رقم الحديث: ۱۲۹-۴۳۷، والنسائي ۱/۲۶۹، رقم الحديث: ۵۴۰.

جګړه شوه حضرت سعدبن ابي وقاص رضي الله عنه ددوي په مينځ کې قرعه اندازي وکړه (المرقات ۲/۳۲۲، اشعة اللمعات ۳۲۵).

تهجير: هر يو ځيز طرف ته جلدي او سبقت کولو ته ويلی شي بيا د ماسپښين مونځ د پاره زرو تلو د وجې نه استعمال شوی دی، ځينو د جمعې د پاره زرو تلو مطلب اغستی دی او ځينو د هر يو مونځ د پاره په جلتۍ ورتلو په معنی کې اخستی دی. **لاستبقوا**: د يو بل نه مخکې وتلو په معنی کې دی که دې خلکو ته د مونځ د پاره د جلتۍ کولو فضيلت معلوم شي نو دا خلک به د يو بل نه مخکې کيږي.

العتمة: ماسخوتن ته ويلی شي اسلام نه مخکې د ماسخوتن نوم عتمه وو اسلام ددې نوم ماسختون کيښودو، د عتمه په لفظ باندې پابندي ولګيده شايد دلته چې کوم اطلاق شوی دی دا د حرمت او مخالفت نه مخکې وو. **حبوا** ماشوم چې کله په خاپوړو باندې يعنې لاسونه او سينه باندې روان وي داسې تللو ته حبوا ويلي شي، ځينې ترجمه کوونکو ددې لفظ په ګناټو باندې د تللو کړې ده صحيح دواړه دي مګر متبادر دادی چې په خاپوړو باندې د تلو ترجمه وکړی شي. (المرقات ۲/۳۲۳).

کوم يو مونځ په منافق باندې بوج (ګران) وي:

﴿٦﴾ وَ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ صَلَاةٌ أَثْقَلَ عَلَى الْمُنَافِقِيْنَ
د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي: نشته دي درووند مونځ په منافقينو
مِنَ الْفَجْرِ وَ الْعِشَاءِ وَ لَوْ يَعْلَمُوْنَ مَا فِيْهِمَا لَأَتَوْهُمَا وَ لَوْ حَبْوًا». [1]
باندې د سحر او ماسخوتن مونځ نه غير که چيرته د دواړو ثواب ده ته معلوم شي د ګناټو په سر به راشي.

توضيح: الثقل: د دين په معامله کې منافق هسې هم غل دی ده په مزاج کې د عبادت په باره ستوالی او سترګې پټول دي د سحر او ماسخوتن مونځ نه سخت وختونو کې دا کله ګرمي يا يخني کې د ماسخوتن مونځ انتظار کولی شي او د سحر مونځ د خوب په وخت کې کولی شي نو ځکه د منافق طبيعت د ايمان نه ملو د کمزورۍ د وجې نه مونځونه په دوي باندې مشکل وي حالانکه د ماسخوتن او سحر وخت کې تياره وي نو ددوي د پاره په دې وختونو کې سترګې پټول او ځان غائبول آسان وي. ددې حديث نه معلومه شوه چې مخلص سړي او صحيح مؤمن په دې دواړو مونځونو کې ښه کوشش مشقت کوي، دې حديث نه مونږ ته دا تعليم حاصل شو چې يو مخلص مسلمان ته په کار دي چې خصوصاً د سحر او

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱٤۱/۲، رقم الحديث: ٦٥۷، ومسلم في الصحيح ٤٥۱/۱ رقم الحديث: ۲٥۲-۲٥۱.

ماسخوتن مونځ کې کوشش وکړي دا نه چې د منافقينو سره مشابهت پيدا نه شي. (اشعة اللمعات ٣٢٥)

﴿٧﴾ وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ
د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايي: چا چې د ماسخوتن
فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ وَ مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ
مونځ د جمعې سره وکړو هغه داسې دی ګويا چې ده نيمه شپه عبادت کې تيره کړه او چا چې د سحر مونځ
فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ». (١)
هم په جمع وکړو ګويا چې ده ټوله شپه په عبادت کې تيره کړه.

توضيح: قام نصف الليل: يعنې ګويا چې نيمې شپې پورې يې تهجد وکړل **قام** او **صلی** کې مختلفو الفاظو کې **تفنن في العبارة** دی مطلب يې يو دی (المرقات ٢/٣٢٤، الکاشف ٢/٢٢٠، اشعة اللمعات ٣٢٥).

الليل کله د دې حديث دوه مفهومه دي چا چې د ماسخوتن مونځ د جمعې سره وکړو ګويا چې نيمه شپه تهجد يې وکړل او چا چې د سحر مونځ د جمعې سره وکړو ګويا چې ټوله شپه عبادت کې مشغول وي په دې صورت کې د ماسخوتن مونځ باندې د سحر مونځ فضيلت او فوقيت ثابت شو، او دويم مفهوم يې دا دی چې چا د ماسخوتن مونځ د جمعې سره وکړو ده ته د نيمې شپې ثواب ملاؤ شو او چا چې د سحر مونځ په جمعې سره وکړو ګويا چې ده ته د باقي نيمې شپې ثواب ملاؤ شو، دغه رنګ د ټولې شپې د تهجدو ثواب ورته ملاؤ شو، دا مطلب ډير واضحه دی.

د شرعي اصطلاحاتو خيال ساتئ:

﴿٨﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَغْلِبَنَّكُمُ الْأَعْرَابُ
دابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي: چې غالب دې نه شي باندې چيان خلک د
عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمُ الْمَغْرِبِ». قَالَ: «وَ تَقُوْلُ الْأَعْرَابُ هِيَ الْعِشَاءُ. وَ
ماښام مونځ نوم اخستو کې په تاسو باندې، راوي وايي چې: باندې چيان ماښام ته هم ماسخوتن وايي يا
قَالَ لَا يَغْلِبَنَّكُمُ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمُ الْعِشَاءِ فَإِنَّهَا فِي كِتَابِ
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: چې د ماسخوتن نوم اخستو کې دې هم دوې په تاسو غالبه نه شي د دې نوم په کتاب

---

(١) أخرجه مسلم ١/٤٥٤ رقم الحديث: ٢٦٠-٦٥٦، وأبو داود ١/٢٧٦ رقم الحديث: ٥٥٥، والترمذي ١/٤٣٣ رقم الحديث: ٢٢١.

اللهِ	الْعِشَاءُ	فَإِنَّهَا	تُعْتِمُ	بِحِلَابِ	الْإِبِلِ . (رواه مسلم)[1].	

الله کې عشاء دی ځکه چې بانډه چیان په مونځ کې تاخیر کوي د اوښانو نه پئ رالوشلو د وجې نه.

توضیح: الاعراب: اعراب په بانډه کې اوسیدونکي ته ویلی شي دا خلک د ښار نه لرې اوسیدو د وجې نه د عام آدابو نه خبر نه دي دلته د اعراب نوم ددوي د نه پوهیدو د وجې نه اخستلی شوی دی ورنه عرب خلک به (یعني د ښار والا) هغوي به هم مابنام ته د ماسخوتن نوم اخستو او ماسخوتن ته یې عتمه ویله، دلته د اعرابو نه د جاهلیت دور بانډې والا مراد دي چې دوي به شرعي اصطلاحات بدلولو سره د ختمیدو کوشش کولو، ددې وجې نه پیغمبر عَلَيْهِ‌الصَّلَاةُ‌وَالسَّلَامُ د عربو ښار والا منع کړل چې تاسو د بانډه چیانو په شان جوړ نه شئ چې خپل شرعي اصطلاحات او شرعي اطلاقات بدل کړئ او د هغوي هغه اختیار کړئ چې ددې وجې نه به تاسو د هغوي ثقافت او معاشرتي پیژندنه غالبه راشي تاسو له به کار دي چې قرآن او حدیث کې کوم نومونه وي او چې کومه اصطلاح متعارفه وي هغه استعمال کړئ. دې حدیث نه دا معلومه شوه چې په مسلمانانو لازم دي چې خپله ژبه او خبرې د شریعت په اصطلاح کې درست ساتي او د فجارو او کافرانو په تقلید کې خپل شرعي او ثقافتي میراث برباد نه کړي. (المرقات ۲/۳۲۵، الکاشف ۲/۲۲۱).

فانها في کتاب الله العشاء، دا مخکې جمله د نهي او مخالفت د پاره علت دی چې د بانډه چیانو تقلید مه کوئ د قرآن حکم منئ قرآن ماسخوتن د ﴿وَمِن بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ﴾ په نوم سره یاد کړې دی.

فانها تعتم بحلاب الابل: دې جملې نه پیغمبر عَلَيْهِ‌الصَّلَاةُ‌وَالسَّلَامُ دا ښکاره کړه چې په جاهلیت کې به هغوي ماسخوتن ته عتمه ولې ویلو فرمایي چې بانډه چیانو خلکو به د اوښانو نه پئ رالوشلو د وجې نه به پرې ناوخته شو خه تیاره به ولګیده ددې وجې نه به یې تیاره ته عتمه ویله، خلاصه دا چې کله د اسلام دور شروع شو نو د مابنام وخت ته یې **صلوة المغرب** او د ماسخوتن مونځ ته **صلاة العشاء** نوم ورکړو د جاهلیت دور باقي پاتې شوي بانډه چیانو او په اسلام کې داخل شوي مسلمانانو بانډه چیانو د ماسخوتن ته **عتمه** ویل برقرار وساتل او ځینې مسلمانانو هم **عتمه** ویلو دې وجې نه پیغمبر عَلَيْهِ‌الصَّلَاةُ‌وَالسَّلَامُ دوي په سختۍ سره منع کړل او دې ته یې **عتمه** ویل مکروه وګرځول. **سوال**: ډیرو روایاتو کې راغلي چې پیغمبر عَلَيْهِ‌الصَّلَاةُ‌وَالسَّلَامُ او صحابه په خپله ماسخوتن ته عتمه ویله دا سې ولې؟

---

(۱) أخرجه البخاري ۱۳/۲،رقم الحديث : ٥٦٣، ومسلم ١/٤٤٥ رقم الحديث:٢٢٩-٦٤٤، والنسائي ١/٢٧٠، رقم الحديث: ٥٤١، وابن ماجة ١/٢٣٠، رقم الحديث:٧٠٤.

جواب: شارحين ليکي چې کوم ځای کې په احاديثو کې دالفظ استعمال دی نودا په جاهليت زماني باندې محمول دی، خو شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې ماسخوتن ته عتمه ويل مکروه تنزيهي دي يعنې خلاف اولی دی نو چاچې د منع کيدو نه پس دالفظ استعمال کړه نوده خلاف اولی کار وکړو.

تعتم دا صيغه د باب **افعال** ده **اعتام** په معنی د **دخول في العتمه** دی دا د مجهول صيغه هم ويل شوې او د معروف هم، که د مجهول صيغه وي نو ضمير به صلوة ته راجع کيږي نو مطلب به دا شي چې د اوښانو پیٔ رالوشلو د وجې مونځ کې تاخير راغي او په تياره کې به يې کولو او که صيغه د معلوم شي بيا به ضمير اعرابو طرف ته راجع شي مطلب به يې دا شي چې د باندې خلکو د اوښانو د پیٔ د وجې نه مونځ وروستو کړی وو. (اشعة اللمعات ۳۲۶، ۳۲۸).

تعتم مجهول صيغه ده او **تعتم** د معروف صيغه ده دواړه د باب **افعال** نه دي رواة **مسلم** شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ وايي: دا روايت مطلقاً د مسلم روايت کې شمارل ځای د بحث دی ځکه چې د دې حديث اولنی جمله صرف امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ نقل کړې ده مسلم کې نشته او د دې دويمه جمله چې **وقال لا يصلين** نه شروع شوې ده صرف مسلم کې ده په بخاري کې نشته. (المرقات ۳/۲۲۶).

صلوة الوسطی مصداق کوم مونځ دی؟

﴿۹﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ:
حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام د غزوه خندق په ورځ وفرمايل (کافرانو) مونږ د مينځني
"حَبَسُونَا عَنْ صَلَاةِ الْوُسْطَى: صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَأَ اللهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا). (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)(۱)
مونځ نه يعنې د مازيگر مونځ کولو نه منع کړی وو الله تعالی دې د دوي کورونه او قبرونه د اور نه ډک کړي.

توضيح: صلاة الوسطى صلاة العصر: قرآن کريم کې د مونځونو د حفاظت متعلق يو آيت دی: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾ په څلوريشت (۲۴) گينټو کې پنځه مونځونه فرض کړي دي چې کله دوه مونځونه د يو طرف نه شمار کړی شي او دويم طرف نه هم دوه مونځونه واخستلی شي پنځه مونځونو کې هر يو مونځ وسطی يعنې مينځ والا جوړيږي، ځکه د دې تعين مشکل دی هلته احاديثو کې چې کله وکتلی شي حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نه صلوة وسطی مصداق مازيگر معلوميږي. فصل

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۵/۸، رقم الحديث: ۱۵۳۳، ومسلم في الصحيح ۴۳۷/۱ رقم الحديث: ۲۰۵-۶۲۷، وأبو داود ۲۸۷/۱ رقم الحديث: ۴۰۹، والنسائي ۲۳۶/۱، رقم الحديث: ۴۷۳، والترمذي ۲۰۲/۱ رقم الحديث: ۲۹۸۴.

ثاني کې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روايت کې هم ددې مصداق د مازيگر مونځ گرځول شوی دی، بيا فصل ثالث کې حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه روايت کې دليل سره دا خودلي چې د صلوة الوسطی مصداق د ماسپښين مونځ دی. (الکاشف ۲/۲۲۳، اشعة اللمعات ۳۲۶).

بيا ددې نه پس د امام مؤطا مالک په روايت کې دي چې د صلوة الوسطی مصداق د سحر مونځ دی د رواياتو د اختلاف د وجې نه د فقهاو هم د صلوة الوسطی په تعيين کې اختلاف دی که واړه لوي اقوال راجمع کړی شي نو تقريبا شلو پورې تعداد رسي.

د فقهاو اختلاف: ځينې فقهاء د **صلوة الوسطی** مصداق د ماسپښين مونځ گرځوي ځينې د سحر مونځ ځينې د مازيگر گرځولی دی، بعضې د جمعې مونځ **صلوة الوسطی** گرځولی دی، ځينې د تهجد مونځ ددې مصداق جوړ کړی دی خو مشهور دري اقوال دي: امام مالک رحمه الله او امام شافعي رحمه الله د سحر مونځ **صلوة الوسطی** گرځولی دی. امام ابو حنيفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله د مازيگر مونځ **صلوة الوسطی** گرځولی دی. د حضرت ابو سعيد خدري او زيد بن ثابت رضي الله عنهما او د حضرت عائشې رضي الله عنها په نزد صلوة الوسطی مصداق د ماسپښين مونځ دی.

دلائل: د حنابلو دليل دا موجوده حديث مرفوع د حضرت علي رضي الله عنه دی چې دا حديث امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله په صحيحين کې راوړی، په حديث کې په خپله نبي عليه الصلاة والسلام د صلوة الوسطی تفسير په مازيگر سره کړی دی، چې دا ډير مضبوط دليل دی، ددې نه پس په فصل ثاني کې ابن مسعود رضي الله عنه صريح حديث هم ددوي دليل دی. شوافع او مالکيه په فصل ثالث کې په حواله د موطا مالک کې د حضرت علي رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنه روايت استدلال کې نيولی دی دې کې واضح طور باندې ذکر دي چې **صلوة الوسطی صلوة الصبح**. حضرت ابو سعيد خدري، زيد بن ثابت رضي الله عنه او نورو صحابه کرامو رضي الله عنهم اجتهادي رواياتو باندې خپل مسلک قائم کړی وو چې په فصل ثالث کې روايت نمبر ۱۲ او ۱۳ دی چې دا ددغه حضراتو نه منقول دی.

جواب: احنافو او حنابلو چې د کوم روايت نه استدلال کړی دی هغه مرفوع حديث دی او د شوافعو او مالکيو استدلال د صحابه کرامو رضي الله عنهم آثار دي، د مرفوع حديث مقابله نه شي کولی، علامه نووي رحمه الله وايي چې: د احاديثو صحيحو صريحو تقاضا دا ده چې **صلوة الوسطی** نه د مازيگر مونځ مراد دی او دا مختار دی، علامه ماوردي شافعي رحمه الله فرمايي: چې امام شافعي رحمه الله اگر چې د **صلوة الوسطی** مصداق سحر گرځولی دی خو د امام شافعي رحمه الله قول دی چې کله صريح او صحيح حديث راشي نو هغه زما مذهب دی هغه اخلئ او زما قول چې د هغې مخالف وو نو په ديوال يې گوزار کړئ.

(لمعات ج ۲ ص ۲٦۸) (الکاشف ۲/۲۲۳، اشعة اللمعات ۳۲٦، مرقات ۲/۳۲۷).

ددې نه علاوه چې کومو صحابه کرامو رضي الله عنهم اجتهاد کړی چې د **صلوة الوسطی** نه د ماسپښین مونځ مراد دی د هغوي مستدل آثار د صحابو دی چې د مرفوع حدیث په مقابله کې هیڅ ځیز نه دی کیدی شي دغه صحابو ته د نبي علیه السلام مرفوع حدیث نه وو رسیدلی ځکه یې اجتهاد کړی شوي اقوال خپل کړه.

واقعه: غزوه خندق ته غزوه احزاب هم ویلی شي دا غزوه په (سنـ۵هـ) کې رامخې ته شوې وه دې غزوه کې د مکې نه د ابوسفیان په مشرئ کې د ټولو قبائلو نه دولس زره مشرکین مدینې منورې ته د حملې د پاره راغلي وو د پیغمبر علیه الصلاة والسلام په حکم باندې خندقونه ویستلی شوې وو ځکه دې ته جنګ خندق ویلي شي او د عربو ټول قبائل دلې دلې شوې وو ځکه دا غزوه د غزوه احزاب په نوم باندې مشهوره وه، د خندقونو سره نزدې د حفاظت سخت انتظام موجود وو ځکه یو ه ورځ پیغمبر علیه الصلاة والسلام د ماسپښین ماز یګر او ماسخوتن مونځ کولو وخت ملاؤ نه شو، دې کې یې د ماز یګر مونځ باندې خصوصي افسوس کړی وو او د کفارو د پاره یې بد دعا وکړه، د خندق په موقع صحابه درې زره وو، ۲۸ ورځې د محاصرې نه پس کافران تباه شول او وتښتیدل. (المرقات ۲/۳۲٦).

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۱۰﴾ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَسَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ قَالَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَاةُ الْوُسْطَى
حضرت ابن مسعود او سمره بن جندب رضي الله عنهما راویان دي وایي چې نبي علیه السلام و فرمایل مینځنی مونځ
صَلَاةُ الْعَصْرِ » (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ). (۱)
(یعنې په قرآن کریم کې چې کوم صلوة الوسطی مذکور دی) هغه د مازیګر مونځ دی.
﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ
حضرت ابو هریره رضي الله عنه د نبي علیه السلام نه نقل کوي نبي علیه السلام د الله تعالی د دې قول: یعنې د سحر مونځ
كَانَ مَشْهُودًا﴾ قَالَ: « تَشْهَدُهُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ » (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ). (۲)
د فرښتو د حاضرید و وخت دی، په تفسیر کې وایي: جمع کیږي د سحر مونځ کې د ورځې او د شپې فرښتې.

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳٤۰، رقم الحديث: ۱۸۲.

(۲) أخرجه مسند أحمد ۲/٤۷٤، وأخرجه الترمذي ۵/۲۸۲، رقم الحديث: ۳۱۳۵، وأخرجه ابن ماجه ۱/۲۲۰ رقم الحديث: ۲۷۰.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۱۲﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ وَ عَائِشَةَ قَالَا: اَلصَّلَاةُ الْوُسْطٰى
حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه او حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چې صلوة وسطى (يعني مينځنى مونځ)
صَلَاةُ الظُّهْرِ [1]. (رَوَاهُ مَالِكٌ عَنْ زَيْدٍ وَالتِّرْمِذِيُّ عَنْهُمَا تَعْلِيقًا).
د ماسپښين مونځ دى.
﴿۱۲﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ وَلَمْ يَكُنْ
دزيد بن ثابت رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام به د ماسپښين مونځ وختي كولو او نه به وو
يُصَلِّيْ صَلَاةً أَشَدَّ عَلٰى أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنْهَا
يو مونځ چې كولو به يې په مونځونو كې سخت په اصحابو د نبي عليه السلام باندې په غير د ماسپښين مونځ نه نو
فَنَزَلَتْ: ﴿ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَ الصَّلَاةِ الْوُسْطٰى ﴾
دا آيت نازل شو: تاسو د ټولو مونځونو او خصوصاً د مينځني مونځ حفاظت كوئ او زيد بن ثابت رضي الله عنه
وَ قَالَ إِنَّ قَبْلَهَا صَلَاتَيْنِ وَ بَعْدَهَا صَلَاتَيْنِ [2].
به فرمايل: د ماسپښين مونځ نه مخكې هم دوه مونځونه دي او د دې نه پس هم دوه مونځونه دي.
﴿۱۴﴾ وَ عَنْ مَالِكٍ بَلَغَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِيْ طَالِبٍ وَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَبَّاسٍ كَانَا يَقُوْلَانِ:
امام مالك رحمه الله وايي ما ته دا خبره را رسيدلې ده چې حضرت علي رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنه به ويل
اَلصَّلَاةُ الْوُسْطٰى صَلَاةُ الصُّبْحِ. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ ابْن عمر تَعْلِيقًا) [3]
مينځني مونځ د سحر دى. او دا روايت امام ترمذي د ابن عباس او ابن عمر رضي الله عنهما نه نقل كړى دى تعليقا

د سحر مونځ كوونكي د ايمان علمبردار دى:

﴿۱۵﴾ وَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ غَدَا إِلَى
حضرت سلمان نه روايت دى وايي چې ما د نبي عليه السلام نه اوريدلي دي چې فرمايل يې: څوك چې ځي د

---

(۱) أخرجه موطأ امام مالک ۱/۱۳۹ رقم الحديث: ۲۷ ،كتاب صلاة الجماعة ، و الترمذي عنهما تعليقا ۱/۳۴۲ رقم الحديث :۱۸۲.

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۲۸۸ رقم الحديث ۴۱۱ ، وأخرجه أحمد في المسند ۵/۱۸۳.

(۳) أخرجه مالک في الموطأ بلاغا ۱/۱۳۹ رقم الحديث : ۲۸ من كتاب صلاة الجماعة وأخرجه الترمذي تعليقا في سننه ۱/۳۴۲.

صَلَاةِ الصُّبْحِ غَدَا بِرَايَةِ الْإِيمَانِ وَ مَنْ غَدَا إِلَى السُّوقِ
سحر مونځ د پاره، ګویا د ایمان جنډه یې په لاس کې وي او روان وي او څوک چې سحر بازار ته روان وي
غَدَا بِرَايَةِ إِبْلِيسَ »[1].
نو د شیطان جنډه یې په لاس کې وي او روان وي.

توضیح: برایة الایمان: یعنې کوم کس د سحر مونځ د پاره کور نه وځي ګویا د ایمان جنډه یې اوچته کړې او وځي او څوک چې د سحر مونځ نه بغیر بازار ته روان شي چې تجارت وکړي نو د شیطان جنډه یې اوچته کړې ده او وځي. (المرقات ۲/۳۳۰، اشعة اللمعات ۳۳۸).

علامه طیبي رَحِمَهُ اللّٰهُ وايي چې په دې حدیث کې د رحمان د لښکر او د شیطان د لښکر تمثیل ذکر کړی.

تمثیل: تشبیه الهیئة المرکبة بالهیئة المرکبة نوم دی یعنې یو طرف ته ډیر څیزونو مجموعه ده د دې نه یو هیئت او نتیجه مخې ته راځي دغه رنګ دویم طرف ته ډیر څیزونه دي د هغې هم نتیجه ده د دې دواړو نتیجو یو بل سره تشبیه نوم تمثیل دی. (الکاشف ۲/۳۲۶).

مثلاً د شاعر په دې شعر کې د تمثیل نقشه واضحه ده:

کان مثار النقع فوق رؤسنا ❁ واسیافنا لیل تهاوی کواکبه

یعنې یو طرف ته د جنګ دوړه ده د دې نه تیاره خوره شوې وي په دې کې توري پرقیږي او نیزې حرکت کوي او دویم طرف ته د شپې تیاره ده په دې کې ستوري پرقیږي او ستورې تکړې تکړې شوې پرقیږي د دواړو صورتونو په مینځ کې د تشبیه نوم تمثیل دی.

په موجوده حدیث کې دا کیفیت دی چې یو کس د سحر مونځ له ځي ګویا چې جنډه یې اوچته کړې وي داسې وي چې د لښکر سره د دښمن مقابلې د پاره داسې ځي څنګه چې مجاهدین د دښمن مقابلې د پاره وځي او د اسلام په غلبه کې اضافه کوي دوهم طرف ته کوم خلک چې د مونځ نه بغیر غفلت سره بازار ته مخ کړي ګویا د شیطان جنډه یې اوچته کړې وي خپلو ملګرو سره بازار ته ځي او د شیطان غلبه کې زیاتوالی کوي.

یاد ساتئ! څوک چې د سحر مونځ وکړي او بازار ته ځي او حلال رزق ګټي هغه د دې وعید نه بچ دی ځکه چې دا د یو جائز کار د پاره وځي.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۲/۷۵۱، رقم الحديث: ۲۲۳۴.

۱۵ ربیع الاول ۱٤۱۰هـ

بَابُ الْأَذَانِ:

د اذان بیان :

قال الله تعالى: ﴿وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾(التوبة:۲)

و قال الله تعالى : ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ .(الجمعة : ۱۰).

د آذان شروع څنګه وشوه ؟ مکه مکرمه کې د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ معراج وشو د معراج په شپه کې مسلمانانو باندې مونځونه فرض شول چونکې مکه مکرمه کې په ښکاره د اسلام په ټولو احکاماتو عمل نه کیدو نو ځکه د مونځ د پاره د آذان اهتمام ونه کړی شو او دا ورځ د مکې آخري ورځې وي او د مدینې منورې طرف ته د تللو د وجې د آذان اهتمام نه شو کیدی چې کله پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مدینې منورې ته هجرت وکړو د هجرت په اولني کال پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ سره مشوره وکړه مونځ ته د راجمع کیدو د پاره څه انتظام په کار دی مختلف طریقې او رایې مخې ته راغلې .د بعضې صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ رایه دا وه چې کله د مونځ وخت شي نو جنډه به او چته کړی شي نو خلک چې جنډه ویني نو جومات ته به راځي خو دا رایه محبوبه نه شوه چې هر کس پورې جنډه ورسي دا مشکل کار وو ، ځینې صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ مشوره ورکړه چې د مونځ په وخت کې به اور لګي پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دا خبره رد کړه چې دا خو د مجوسیانو سره ملګرتیا ده ، ځینې د ډول او ښکر وهلو مشوره ورکړه دا خبره یې هم ورته رد کړه دا خو د یهودیانو سره مشابهت دی ، ځینې صحابو د جرس او ټلیځ وهلو مشوره ورکړه دا یې هم رد کړه چې دا هم د نصارا او د عبادت نښه ده ، آخر دا چې مجلس ختم شو او فیصله ونه شوه ، وختي طور باندې دا فیصله وشوه چې خلک به د مونځ د پاره په دې رابلو چې الصلاة جامعة نو خلک به مونځ ته راځي ، ویلې کېږي چې دا مشوره حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورکړې وه ،

یاد ساتئ د هجرت نه پس په اولني هجري کال کې مسجد نبوي جوړ شو او په اولني هجري کال کې د آذان مشروعیت وشو آذان اګر چې د یو لوي عبادت د پاره اعلان دی مګر آذان په خپله هم د اسلام یوه نښه ده .په دې کې هم د اسلام اهم څیزونه جمع کړی شوي دي د الله تعالی لوی والی او عظمت ذکر شوی دی او د توحید لوي درس په کې موجود دی ، د کامیابۍ او د فلاح دعوت پکې پروت دي او د آخرت دپاره پوره تیاری پکې پروت دی په آذان کې د روح پوره خیال ساتلی کیږي صرف په رسم آذان باندې څه حاصلیږي .

الغرض! پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره يو مخلص صحابي وو د هغه نوم عبد الله بن زيد بن عبد ربه وو ده ته ډير درد وو چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د خلکو د راجمع کولو باره کې ډير فکرمند دی، ډير پريشانه او غم ورته وو چې دغه غم څنګه د پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نه ختم کړو په دغه فکر کې هغه اوده شو په خوب کې يې يو نيک سيرته انسان وليدو چې ناقوس يې اوچت کړی وو د دغه صحابي بيان دی چې ما دغه کس ته وويله ای د خدای بنده! ته دا ناقوس خرڅوي؟ هغه جواب ورکړو ته دا د څه د پاره اخلي، ما ورته وويل دا به مونږ وهلو د پاره اخلو چې خلک مونځ له پرې راغونډ کړو نو هغه ورته وويل چې ددې نه بهتر څيز درته وښائم؟ ما غرض وکړو ضرور ولې نه، هغه راته وويل داسې ووايه دا يې وويل قبلې ته يې مخ کړو غوږونو کې يې ګوتې ورکړې او مکمل آذان يې وکړو، د صحابي بيان دی زه سحر وختې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ خوا ته راغلم ټوله قصه مې ورته بيان کړه پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمايل: ان شاء الله دا خوب رښتيا دی ته دا کلمات حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته وښايه د هغه آواز تيز دی هغه به ددې کلماتو په ذريعې سره آذان ورکوي، کله چې حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ آذان وکړو نو عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خپل لنګ راخکلو او پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ته حاضر شو او وي ويل: ای د الله رسوله! په الله قسم دا خوب خو ما هم ليدلي وو دا کلمې دي، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: الحمد لله يعنې د الله تعالى شکر يې ادا کړو.

بعضې رواياتو کې دي چې حضرت عبد الله بن زيد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي: ما چې کله خوب وليدو په هغه وخت کې زه نه ډير اوده وم او نه ډير بيدار وم بلکې هسې د بيهوشی حالت وو، يو روايت کې فرمايي: که د خلکو بدګماني نه وی نو ما به ښکاره ويلی وی چې زه بيدار وم په دغه وخت کې. ددې بيان نه دا خبره واضحه شوه چې آذان په مدينه منوره کې مشروع شوی دی کوم حضرات چې د مکې مکرمې قائل دي يا خو معراج کې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ آذان اوريدلی دی يا جبرائيل امين چې کوم وخت حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دنياوي آسمان ته بوتلو يوې فرښتې د الله تعالى په مخکې وويل: **الله اکبر الله اکبر** د پردې نه شا ته آواز راغې **انا الله اکبر انا الله اکبر**، ابن حجر رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي دا ټول روايات صحيح نه دي او نه دا خبره ثابت ده چې په مدينه کې لس يا يولس يا څوارلس صحابو دا خوب ليدلی دی.

سوال: دلته سوال دا دی چې د آذان شرعي حيثيت څنګه وګرځيدو دا خو د يو صحابي خوب وو دا خو شرعي دليل نه جوړيږي؟

جواب: چې کله نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: **انها لرؤيا حق ان شاء الله**، ددې جملې نه د آذان شرعي حيثيت معلوم شو ګويا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته ددې خوب نه پس د وحې په ذريعې سره د آذان حکم ورکړی شوی وي، مصنف عبد الرزاق کې هم دي او په مراسيل د ابو داؤد کې هم دا روايت موجود دی چې حضرت عمر

رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ چې کله آذان واوریدو نو فوراً د نبي عَلَیْهِالسَّلَام خوا ته راغی او وایي ما خو هم داسې خوب لیدلی دی نو نبي عَلَیْهِالسَّلَام وفرمایل : سبقک بذلک الوحي .دې روایت نه معلومه شوه چې دآذان مشروعیت صرف دصحابي په خوب نه دی بلکې نبي عَلَیْهِالسَّلَام باندې وحي هم نازله شوې ده.

دآذان لغوي او اصطلاحي تعریف :آذان په لغت کې په معنی داعلام او اعلان سره دی یعنې خبرور کول. آذان د باب **تفعیل** مصدر دی د **فعال** په وزن راغلی دی او باب **تفعیل** نه داسې مصدر راځي لکه **تکذیبا و کذابا . تسلیما و سلاماً**.او په اصطلاح کې :**هواعلام بدخول وقت الصلاة بذکر مخصوص في وقت مخصوص**.یعنې په مخصوص وختونو کې یو څو مخصوصو الفاظو سره د مونځ په وخت کې د راتلو خبر ته آذان ویلی شي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ :

دآذان کلمات او دویلو طریقه :

﴿۱﴾ عَنْ	أَنَسٍ	قَالَ	:	ذَكَرُوا	النَّارَ	وَ	النَّاقُوسَ

د حضرت انس رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې: صحابه کرامو د اور او ناقوس ذکر کړی وو (د آذان د

فَذَكَرُوا	الْيَهُوْدَ	وَ	النَّصَارٰى

مشروعیت نه مخکې د مونځ د وخت اعلان کولو په سلسله کې) بعضو د یهودیانو او د نصاراو ذکر

فَأُمِرَ	بِلَالٌ	أَنْ

وکړ (چې ددوئ مشابهت به اختیار کړی شي) بیا نبي عَلَیْهِالسَّلَام حضرت بلال رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ ته حکم وکړو چې

يَشْفَعَ	الْأَذَانَ	وَ	أَنْ	يُوْتِرَ	الْإِقَامَةَ .	قَالَ	إِسْمَاعِيلُ :

د آذان کلمات جفت وایه او وتر وایه د اقامت کلمات ، وایي شیخ اسماعیل رَحِمَهُاللّٰهُ (چې ددې حدیث

فَذَكَرْتُهُ	لِأَيُّوبَ.

راوي او د بخاري او مسلم استاذ دی) ما ددې حدیث ذکر ایوب ته (چې ددې دویم راوي دی) وکړو نو

فَقَالَ : إِلَّا الْإِقَامَةَ. (متفق عليه) [1].

هغوي وويل چې : لفظ د قد قامت الصلاة دوه ځلې وو ایه (یعنې تکبیر په اول او آخر کې الله اکبر نه علاوه باقي کلمات یو یو ځلې او لفظ قد قامت الصلاة دوه ځلې).

توضیح : ان يشفع للاذان یعنې د آذان کلمات جفت وايي یعنې دوه دوه کلمې یو ځای کوی او وايي او اقامت کلمې طاق وايي یعنې یو یو کلمه ځان ځان له وايي په دې کې د فقهاو اختلاف دی .(المرقات ۲/۲۳۲، الکاشف ۲/۲۲۸، اشعة اللمعات ۳۲۹).

د فقهاء کرامو اختلاف : د کلماتو په تعداد کې او د ځه رنګ په ادا کولو او د ویلو په اعتبار سره آذان په څلور قسمه دی :اول مکي آذان دی دویم مدني آذان دی دریم کوفي دی آذان څلورم بصري آذان دی .مکي آذان چې مکي خلکو خپل کړی وو او مکې کې به یې کولو (د اهل مکي آذان شوافعو اخستی دی ددې آذان(۱۹) نولس کلمې دي په دې کې څلور ځله اشهد ان لا اله الا الله دی څلور ځله اشهد ان محمد رسول الله دی په دې کې اته ځله شهادتين دي همدارنګې په دې کې څلور ځله الله اکبر الله اکبر دی او څلور ځله حي على الصلاة او حي على الفلاح دا ټول شپاړس کلمات شو او دوه ځله آخر کې الله اکبر او په آخر کې لا اله الا الله دی دا ټول نولس کلمات شو .دویم آذان د اهل مدینه دی دا حضرت امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ خپل کړې دی ، ددې کلمات اولس دي ، د یو قول مطابق اولس(۱۷) او د دویم قول مطابق دیارلس(۱۳) کلمات دی اولس(۱۷) کلمات داسې دی په شروع کې دوه ځله الله اکبر او بیا اته ځله شهادتين دي او څلور ځله حيعلتين دي او بیا دوه تکبیره دي او بیا لا اله الا الله دی او دویم قول مطابق دیارلس کلمات داسې دي چې الله اکبر دوه ځله شهادتين څلور ځله حيعلتين څلور ځله آخر کې دوه ځله الله اکبر او بیا لا اله الا الله دی .د بصرینو آذان هغه دی کوم چې د اهل بصرې والا دی او دې کې نولس کلمات دي خو د ویلو طریقه د شوافعو نه بدله ده هغه دا چې څلور ځله تکبیرات او شپږ ځله شهادتين او شپږ ځله حيعلتين دي ، بیا دوه ځله الله اکبر او بیا لا اله الا الله دی : د اهل کوفه آذان امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ اخستلی دی او سفیان ثوري رَحِمَهُ اللَّهُ اخستی دی دا آذان په پنځلس کلمو باندې مشتمل

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۷۷،رقم الحديث : ۶۰۳، ومسلم في الصحيح ۱/۲۸۶ رقم الحديث:۳-۳۷۸، وأبو داود ۱/۳۴۹ رقم الحديث :۵۰۸، والنسائي ۲/۳، رقم الحديث:۶۲۷ ، والترمذي ۱/۳۶۹ رقم الحديث :۱۹۳.

دی څلور ځله تکبیرات دي څلور ځله شهادتین دي څلور ځله حیعلتین دي آخر کې دوه ځله تکبیر او بیا
لا اله الا الله دی. (اشعة اللمعات ۳۲۹، الکاشف ۲/۲۲۸).
د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد دا ټولې طریقې او اقسام د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلاةُ وَالسَّلَامُ نه ثابت دي دا
اختلاف مباح دی چا چې کوم آذان وکړو جائز دي د محل او موقع په اعتبار سره په هر یو باندې عمل
کول جائز دی. بهر حال د آذان په کلماتو او طریقو کې د فقهاو اختلاف د اولی او غیر اولی دی د جواز
او عدم جواز اختلاف نه دی.
دلائل: شوافع حضرات د مشکوة ص ۶۳ کې فصل اول کې دویم حدیث نه استدلال کړی دی چې د
حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تفصیلي روایت دی، دغه رنګ شوافعو د مشکوة باب الاذان کې فصل
ثاني کې دویم او دریم حدیث نه هم استدلال کړی دی او دواړه احادیث د ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مروي
دي، دا دري واړه احادیث د مشکوة اردو شرح توضیحات کې باب الاذان کې حدیث نمبر ۲،۳،۴،۵، په
حوالې سره درج دي، د شوافعو په نزد آذان کې چې د ترجیع کولو کومه مسئله ده هغه هم دلته ده چې
شهادتین څلور ځلې وویلی شي یو ځلې په زوره او یو ځل په مزه باندې دې ته ترجیع ویلې شي عام
شارحین چې کله د فقهاو اختلاف نقل کوي نو هغوي دا وایي چې شوافع د **ترجیع في الآذان** قائل دي
ددي مطلب هم دا شو چې ددوي په نزد د آذان کلمات نولس دی. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دلیل د اهل مدینې
عمل دی بعضې روایات داسې دي چې په دې کې دوه ځله تکبیرات ذکر دي ان **یشفع الاذان** او آذان
مثنی مثنی نه هم مالکیه یو حد پورې استدلال کوي. د احنافو دلیل په مشکوة شریف ص ۶۴ باندې د
فصل دویم حدیث دی چې عبد الله ابن زید بن عبدربه روایت دی چې توضیحات کې په ترتیب لسم نمبر
(۱۰) حدیث دی، ددې روایاتو واضح الفاظو سره د آذان ذکر او ددې ابتدا هم ذکر ده او د پنځلس
کلماتو وضاحت هم بیان کړی دی او حدیث د آذان د پاره اصل او بنیاد دی.
د احنافو دویم دلیل د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د زندګۍ هغه آذانین دي چې د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلاةُ وَالسَّلَامُ په
حکم باندې او د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په موجودګۍ کې کړي دي په مدینه منوره کې، دې کې د ترجیع
نوم او نښه نشته دغه د حضرت عبد الله ابن مکتوم آذانونه دي دې کې هم ترجیع نشته دی دغه رنګ د
زیاد بن حارث صدائي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په آذان کې هم ترجیع نشته دی حالانکه دریو واړو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په
موجودګۍ کې آذان کولو. احنافو په عدم ترجیع باندې د ټولو روایاتو نه استدلال کړی دی په هغې کې
الاذان مثنی مثنی الفاظ راغلي دي ظاهر دی چې کله دوه دوه کلمې وي نو د څلورو څلورو نفي وشوه دا
یو جزئي دلیل دی دا د مدعا یو جزء ثابتوي.
جواب: ائمه احناف د شوافعو د دلیل د ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روایت نه جواب کوي چې دا ته د ترجیع

شهادتین حکم ورکړی شوې وو دا په اصل کې د تعلیم په طور وو د آذان کولو هیڅ ضابطه او طریقه نه وه اصل واقعه داسې راغله چې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د طائف نه واپس راتلو په لاره کې د مونځ وخت شو چې کله چې آذان کیدو نو د علاقې ماشومانو هم نقل شروع کړو آذان یې کولو په دې ماشومانو کې ابومحذوره لړلوي وو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دده د نیولو او ځان ته د حاضریدو حکم وکړو چې کله ابومحذوره راوستی شو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ورته وفرمایل: آذان وکړه په دغه وخت کې مسلمان لا نه وو ، حالانکه مشرکانو به هم الله تعالی لوي ګڼلو ځکه یې په الله اکبر کې هیڅ نه محسوسولو خو چې کله شهادتین ته ورسیدو نو په مزه مزه یې ولوستلو په خپله فرمایي چې کله ما په زوره ولوستلو نو اسلام زما په زړه کې دننه شو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دده په سر باندې لاس کینبودو او لاړو حضرت ابومحذوره پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ته وویل ما د مکې مؤذن جوړ کړه پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دا د مکې مؤذن مقرر کړو نو دغه شان آذان یې وکړو چې ځنګه ورته حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په طریقه د تعلیم ښودلی وو دا ضابطه نه وه بلکې د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د ابومحذوره سره مینه او محبت وو ددې وجې نه دا یو خصوصیت د ابومحذوره وو ددې وجې نه ده د خپل سر ویښته نه خرولي وو او نه یې واړه کړي وو ځکه چې په دې باندې د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لاس مبارک لګیدلی وو دغه رنګ معامله د آذان سره هم وکړه. احناف وایي: سنتیت د آذان **ترجیع في الاذان** باندې موقوف نه دی که څوک یې کوي نو منع نه دی او که څوک یې نه کوي نو سنت پرې نبودونکي نه دی ، مخکې د ابومحذوره قصه نقل شوه دا طحاوي او قدامه لړ په تفسیر سره ذکر کړې ده باقي امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د دوو تکبیراتو والا حدیث نه استدلال کړی دی نو ابوداؤد د **قال ابوداؤد** ویلو سره په دې باندې تبصره کړې ده چې د زهري څو مره شاګردان دي ټولو د ابن عبدربه په روایت کې د زهري څلور تکبیراتو والا روایت نقل کړی دی صرف معمر دوه تکبیراتو والا ذکر کړی دی کلام ختم شو.

خلاصه دا شوه چې د معمر روایت د ثقاتو خلاف دی ځکه هغه ضعیف دی چې قابل قبول نه دی.

مونځ د پاره اقامت او د هغې کلمات: **و ان یوتر الاقامة** ، اقامت اذان الحاضرین دی دومره آواز کول دي چې جومات کې دننه خلک صرف اوري او په جمعه کې شریک شي دغه رنګ د اقامت په کلماتو کې هم د فقهاو اختلاف دی د تعداد په اعتبار سره.

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي او امام احمد رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد د اقامت په کلماتو کې ایتار دی یعنې دا کلمات جفت نه دي بلکې طاق دي یعنې **الله اکبر الله اکبر اشهد ان لا اله الا الله ، اشهد ان محمد رسول الله ، حي علی الصلاة ، حي علی الفلاح ، قد قامت الصلاة ، قد قامت الصلاة ، الله اکبر الله اکبر**

لا اله الا الله، دا ټول يولس كلمات شو. (المرقات ۲/۳۳۲).

د امام مالک رحمه الله په نزد **قد قامت الصلاة** هم يو ځل دى نو ټول لس كلمې شوې، د جمهورو په مقابله كې احناف فرمايي په اقامت او آذان كې فرق نشته دى د دواړو پنځلس كلمات دي خو په اقامت كې **قد قامت الصلاة** دوه ځله اضافي دي نو د اقامت كلمات اولس شو د احنافو په نزد، د اقامت په مسئله كې جمهور يو طرف ته دي او احناف بل طرف ته دي.

دلائل: جمهور د اقامت په ايتار او طاق كيدو باندې د هغه احاديثو د الفاظو نه استدلال كړى چې په هغې كې **ان يوتر الاقامة** الفاظ راغلي او موجوده حديث كې د انس رضي الله عنه دا الفاظ موجود دي. (المرقات ۲/۳۳۲).

د ائمه احناف دليل: حضرت عبدالله بن زيد انصاري رضي الله عنه د آذان روايت دى په هغې كې وكذا الاقامة الفاظ راغلي دي په مشكوة ص ۶۴ باندې موجود دى يعنې آذان په شان د اقامت هم دى او قد قامت الصلاة دوه ځله په اقامت كې مسلم دى د اقامت ټول اولس كلمات د حديث نه ثابت شو.

د احنافو دويم دليل د حضرت ابومحذوره رضي الله عنه روايت دى د مشكوة په ص ۶۳ باندې موجود دى په دې كې دا الفاظ دي والاقامة سبع عشرة كلمة دا نهايت صريح دليل دى، څلورم دليل د سلمه بن اكوع روايت دى پنځم دليل د حضرت ثوبان رضي الله عنه روايت دى، شپږم دليل د حضرت علي رضي الله عنه روايت دى، ددې حضراتو ټولو رواياتونو كې دا الفاظ موجود دي: **الاذان مثنى مثنى والاقامة مثنى مثنى** طرز استدلال داسې دى چې كله اقامت دوه دوه ځله دى نو ايتار چرته شو؟.

جواب: احناف د جمهورو دليل **يوتر الاقامة** نه يو جواب دا وركړو كه ددې جملې مطلب دا وي كوم چې جمهورو اخستى دى نو دا د بيان جواز د پاره دى په اقامت كې ايتار هم جائز دى كله كله داسې هم شوې دي. **دويم جواب** دا دى د اقامت د كولو طريقه يې ښودلې ده چې په آذان كولو كې ترسل او تمهل دى په مزه مزه وايي او په ... باندې **ان يشفع الاذان** الفاظ دلالت كوي او په اقامت كې حدر دى چې په جلتي جلتي يوه كلمه په يوه ... ويل په دې باندې **ان يوتر الاقامة** الفاظ دلالت كوي كه د ويلو طريقه او انداز ښودل مراد نه دى يا خو شفع جفت ته ويلي شي يعنې دوه دوه كلمې وي حالانكه جمهور د څلورو كلمو د ويلو قائل دي چې تكبيرات څلور وي او شهادتين څلور څلور ځلې وي نو شفعه باندې څنګه عمل راغى او كه د **ان يشفع الاذان** نه پوره آذان شفعه مراد شي نو آيا دوباره آذان به كولى شي چې شفعه متحقق شي؟ معلومه شوه چې ايتار الالفاظ مراد نه دي بلكې ايتار صوت مراد دى او كه ان يوتر

الاقامة کې ایتار معنی که یو یو ځلې ویل وي نو بیا داسې ویل په کار دی حالانکه جمهور د قد قامت الصلاة دوه ځلې او اول او په آخر کې تکبیر هم دوه ځلې ویلو باندې فتوی ورکوي که په ایثار باندې عمل وي نو بیا کلمات یو یو ځل ادا کول په کار دي چې بیا په اته کلماتو باندې عمل وشي اصل حقیقت دادی چې په دې حدیث کې د آذان او اقامت کیفیت ذکر دی د جفت او طاق خبره نښته دی بلکې د کلماتو د ادا کولو کیفیت ښودل شوی دی **تَرَسُّلُ وَ تَحَدُّرُ** خبره بیان شوې ده چې په دې باندې **ان یشفع الاذان** او **ان یوتر الاقامة** دلالت کوي او په راتلونکي حدیث د حضرت جابر رضي الله عنه حدیث نمبر ۷ کې واضح طور باندې پیغمبر علیه الصلاة والسلام حضرت بلال رضي الله عنه ته د ترسل او تحدر حکم کړې چې ددې توجیه تائید دی .شیخ عبد الحق رحمه الله په اشعة اللمعات کې ددې حدیث په وضاحت کې لیکلي دي چې دبنو امیه د بعضې حکمرانانو په نزد مخکې زمانه کې د اقامت او د آذان الفاظ یو شان لوستلی کیدل په دواړو کې هیڅ فرق نه وو لیکن د بنو امیه بعضې حکمرانانو په اقامت کې فرق وکړو چې کله مونځ د پاره بهر راووتل دوي ته به د مونځ جلتي وه ځکه دوي د اقامت کلمات یو یو کړل او ځان له یې جوړ کړل دغه رنګ دا سلسله چلیده .توجیه شیخ دهلوي رحمه الله په اشعة اللمعات کې لیکلي ده لیکن دا د پوهیدو نه ډیره لرې خبره ده ، **والله اعلم** (اشعة اللمعات ۳۲۹).

د ناقوس تحقیق : **الناقوس** په احادیثو کې د ناقوس لفظ ذکر دی ددې د مسترد کیدو وجه دا ذکر شوې ده چې دا د نصاراو د عبادت نښه ده ناقوس د دوو لرګو د مجموعې نوم دی په دې کې یو لرګی اوږد وي او یو وړوکی وي وړوکی لرګی په غټ لرګي باندې ووهلی شي نو آواز پیدا کوي د عیسایانو په ګرجو کې نن سبا دا څیزونه وي کوم ته چې تلئ ویل کیږي نن سبا عیسائیان د لرګو په ځای د جدید اشیاو استعمال کوي .(المرقات ۲/۳۳۱).

النار دې حدیث کې د اور ذکر راغلی دی دا یې ځکه مسترد کړو چې دا د مجوسیانو نښه ده .

سوال : دلته حدیث کې اور او ناقوس ذکر دی بیا د نصاراو ذکر وو ددې نه معلومه شوه چې اور بلول د یهودو د عبادت مضبوطه نښه ده حالانکه دا د مجوسیانو نښه ده د یهودو نه ده.

جواب : ددې جواب عامو شارحینو ورکړی دی کیدی شي د بعضو یهودو په نزد د اور رڼا کول د عبادت نښه وه او د اکثرو په نزد ښکر او بوق یعنې بغل وهل علامت او نښه ده .

ددې اعتراض صاحب د تعلیق الفصیح دا ورکړی چې په حقیقت کې ددې حدیث بیانولو کې راویانو د اختصار نه کار اخستی دی ددې په مفهوم کې مشکل والی پیدا کړی دی په تفصیلي روایاتو کې د اور ناقوس او د بوق ذکر دی بیا د مجوسو او نصاراو او د یهودو ذکر دی ، دې ترتیب کې لف ونشر مرتب دی لیکن بعضې راویانو په دې کې اختصار کړی دی او بوق یې نه دی ذکر کړی دوي ته په کار وو چې د

بوق ذکر یې نه کولو نو بیا به یې یهود هم نه ذکر کولی او د اور سره به یې مجوس ذکر کولی خو داسې ونه شوه نو مفهوم کې خلل راغی داسې معلومه شوه چې اور د یهودیانو د عبادت قومي نښه ده حالانکې داسې نه ده. عمدة القاري کې علامه عیني رحمه الله وایي عبدالوارث په دې حدیث کې دا اختصار کړی

علامه عیني رحمه الله وایي دروح په روایت کې ابو الشیخ تفصیلي حدیث داسې نقل کړې دی: **فقالوا لو اتخذنا ناقوسًا فقال النبي صلی الله علیه وسلم ذلک للنصاری فقالوا لو اتخذنا بوقا فقال ذلک للیهود فقالوا لو رفعنا نارًا فقال ذاک للمجوس (التعلیق الفصیح ص ۹۷)**(المرقات ۲/۳۲۱).

بوق، **القرن** او **الشبور** دا درې واړه الفاظ د یو څیز د پاره ویلی کیږي دا د شپیلی په شان یو آله ده، دې کې پوک وهلو سره یو تیز آواز پیدا کیږي منجد کې د دې تصویر د مائکروفون په شان جوړ دی د دې ترجمه: بگل، نرسنگا او سنگ سره کولی شي. **الا الاقامة**: یعني **قد قامت الصلاة** دوه ځلې ویل کیږي څینې روایاتو کې استثناء نشته په دې امام مالک رحمه الله عمل کړی دی د هغه په نزد **قد قامت الصلاة** یو ځای ویلي کیږي نو بیا د هغې په نزد د اقامت کلمات لس دي. د مختلفو احادیثو نه معلومیږي چې د اقامت او آذان په کلماتو کې کافي فرق دی د دې وجې نه دا امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد د موقع او محل په اعتبار سره تولې طریقې خپلول مباح دی. دا فیصله ډیره ښه ده د دې وجې نه چې په ټولو احادیثو باندې عمل راشي نن سبا په حرم شریف کې آذان د احنافو په مسلک باندې کیږي او اقامت د شوافعو او د جمهورو په مسلک باندې کیږي. باقي دا مسئله زیر بحث راوړې ده چې د آذان شرعي حیثیت څه دی؟

د آذان شرعي حیثیت: د جمهورو فقهاو راجح مسلک دا دی چې پنځه مونځونو د پاره آذان سنت دی، د احنافو دا اکثرو فقهاو دا فتوی ده خو بعضې احناف آذان ته واجب وایي چې پنځه وخته مونځونو د پاره آذان کول واجب دي، دا حضرات دا امام محمد رحمه الله دیوې فتوی نه استدلال کړی امام محمد رحمه الله وایي چې کوم خلک یا قوم آذان ونه کړي نو د وخت حکومت باندې لازم دي چې د غه خلکو سره جنګ وکړي د دې وجې نه بعضې حضرات ذ آذان د وجوب قائل دي ځکه یې خو د دې په نه کولو باندې د جهاد او جنګ حکم کړی دی لیکن د دې حضراتو دلیل تام نه دی ځکه چې آذان سنت کیدو سره سره د اسلام نښه هم ده او د اسلام د شعائرو نه دی او د حکومت ذمه داري ده چې د شعائر اسلام حفاظت وکړي دا جنګ د شعائر اسلام د حفاظت په بنیاد باندې دی د آذان د وجوب په بنیاد باندې نه دی.

د آذان د کلماتو حکمت او مقصد:

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي مَحْذُورَةَ قَالَ: أَلْقَى عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّأْذِينَ هُوَ بِنَفْسِهِ
د ابو محذوره رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام په خپله ما ته (بغیر د واسطې نه) آذان خودلی

فَقَالَ : " قُلِ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ
دی، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل : وایه الله ډیر لوی دی. الله ډیر لوی دی. الله ډیر لوي دی، الله ډیر لوی دی،
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ
زه ګواهي ورکوم چې د الله تعالى نه غير بل د عبادت لائق نشته زه ګواهي ورکوم چې د الله تعالى نه غير
إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا
بل څوک د عبادت لائق نشته، زه ګواهي ورکوم چې محمد د الله رسول دی زه ګواهي ورکوم چې محمد
رَسُولُ اللهِ . ثُمَّ تَعُودُ فَتَقُولَ : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ
د الله رسول دی، بیا یې وفرمایل : چې وایه زه ګواهي ورکوم چې د الله نه غیر بل معبود نشته دی، زه
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ
ګواهي ورکوم چې د الله تعالى نه غیر بل معبود نشته دی، زه ګواهي ورکوم چې محمد د الله رسول دی زه
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ. حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ
ګواهي ورکوم چې محمد د الله رسول دی، راځئ مونځ طرف ته راځئ مونځ طرف ته راځئ کامیابۍ طرف
حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ" (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).[1]
ته، راځئ کامیابي طرف ته الله ډیر لوی دی الله ډیر لوی دی د الله نه سوا بل معبود نشته دی.

توضیح: اکبر د اسم تفضیل صیغه نه ده بلکې د صفت مشبه صیغه ده ددې ترجمه داده چې الله تعالى ډیر لوي دی که اسم تفضیل شي نو معنی به یې دا شي چې الله تعالى د ټولو نه لوي دی دې کې دا نقصان دی چې د الله د توحید په موقع باندې نور هم لوي تسلیم کړی شوي دي چې د وحدانیت منافي دی څلور ځلې الله اکبر ویلو سره دا اشاره مقصود ده چې د الله تعالى عظمت او لوی والی څلور طرفه عالم کې جاري او ساري دی. (المرقات ۲۳۲-۲۳۳/۲).

حي على الفلاح: د دین او دنیا د کامیابي او د هر مصیبت نه د حفاظت نوم فلاح دی، دې کې ټولې نیکۍ راغلې او بدیو نه د بچ کیدو ضمانت راغلی دا مسنونه او منقوله جمله ده چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۸۷/۱ رقم الحديث:٦-۳۷۹، وأبو داود ۳۴۳/۱ رقم الحديث :۵۰۳، والنسائي ۵/۲، رقم الحديث: ٦۳۲ ، وابن ماجة ۲۳۴/۱، رقم الحديث: ۷۰۸.

امت ته ذکر کړې ده او د فرښتو تعلیم سره ملاؤ ده دا جمله يې شيعه او روافض نه مني هغوي ددې په ځای **حي على خير العمل** په آذان کې وايي حالانکه دا دروغ دي او بدعت دي.
د روافضو آذان د اهل حق نه ډير خلاف دی په دې کې د ګمراهئ او د منافقت او په امت کې د جدا والي پيدا کيدو د پاره نور اعلانات دی، د حضرت ابو محذوره رضي الله عنه په دې روایت کې **ترجيع في الاذان** ذکر ده چې شوافعو او مالکيو اختيار کړې دی. د ترجيع مطلب دا دی چې شهادتين يو ځل په مزه ويلي شي بيا دوباره په تيز آواز وويلي شي او پيغمبر عليه الصلاة والسلام ابو محذوره رضي الله عنه ته د دوباره ويلو حکم بطور تعليم وو تاسو دا شرعي وګڼلو او د عمر ټوله موده مو په دې عمل وکړو بهر حال دا حديث د شوافعو دليل دی.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۳﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ الْأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی، وايي چې: د نبي عليه السلام په زمانه کې د آذان کلمات دوه دوه

وَ الْإِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ.[1]

ځلې او تکبير کلمات يو يو ځل ويل کيدلې البته (تکبير کې) قد قامت الصلاة مؤذن دوه ځلې ويله.

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِي مَحْذُورَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَهُ الْأَذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ

د حضرت ابو محذوره رضي الله عنه نه روايت دی چې: پيغمبر عليه الصلاة والسلام ده ته ښودلي وو، د آذان نولس

كَلِمَةً وَ الْإِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً.[2]

(۱۹) کلمات او د اقامت يې ورته اولس (۱۷) کلمات ښودلي وو.

توضيح: سبع عشرة كلمة يعنې د اقامت کلمات (۱۷) دي دا حديث په واضح طور باندې د احنافو دليل دی، د احنافو په نزد دا روايت د نورو رواياتو د پاره ناسخ دی چې په کومو کې د اقامت يولس (۱۱) کلمات ذکر دي، د دې روايت نه د شوافعو د مسلک مطابق د آذان نولس (۱۹) کلمات ثابتيږي د احنافو په نزد **شهادتين** کې تکرار په تعليم باندې محمول دی د ترجيع د پاره نه دی. (المرقات ۲/۱۲۳).

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۵۰ رقم الحديث: ۵۱۰.
(۲) أخرجه أحمد في المسند ۳/۴۰۹، وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۴۲ رقم الحديث: ۵۰۲، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۶۷ رقم الحديث: ۱۹۲.

﴿۵﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عَلِّمْنِي سُنَّةَ الْأَذَانِ

حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي ما نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته غرض وکړو يا رسول الله! ما ته د آذان طريقه وښايه

قَالَ : فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ . قَالَ : " تَقُوْلُ اَللهُ أَكْبَرُ

راوي وايي :نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د ابو محذوره په تندي باندې لاس راښکلو او بيا يې وفرمايل وايه : الله اكبر

اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ ثُمَّ تَقُولُ : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا

الله اكبر ،الله اكبر ،الله اكبر په دې سره آواز اوچت کړه بيا وايه : اشهد ان لا اله الا الله ، اشهد ان لا

إِلٰهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ تَخْفِضُ بِهَا صَوْتَكَ ثُمَّ

اله الا الله ، اشهد ان محمدًا رسول الله ، اشهد ان محمدًا رسول الله دا په قلاره باندې ووايه بيا آواز

تَرْفَعُ صَوْتَكَ بِالشَّهَادَةِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ

اوچت کړه په شهادة سره اشهد ان لا اله الا الله ، اشهد ان لا اله الا الله ،اشهد ان محمدا رسول الله

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ فَإِنْ كَانَ

اشهد ان محمدًا رسول الله حي على الصلاة ، حي على الصلاة ، حي على الفلاح ، حي على الفلاح ، كه چيرته

صَلَاةُ الصُّبْحِ قُلْتَ : الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ

د سحر د پاره آذان وي نو دې نه پس دا کلمات وايه : الصلاة خير من النوم ، الصلاة خير من النوم

اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ".[1].

(يعني مونځ د خوب نه بهتر دی) الله اكبر ،الله اكبر ،لا اله الا الله .

توضيح : ان تخفض بها صوتك : په دې روايت کې **ترفع** او **تخفض** الفاظ راغلي دي نو د دوي په نظر کې د احنافو هغه توجيه صحيح نه ده چې شهادتينو کې تکرار د تعليم د پاره دی ځکه چې دا حديث دغه توجيه ته اجازت نه ورکوي .لهذا د احنافو جواب به همدغه وي چې نور ډير روايات او عبد الله بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قصه د آذان او د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وغيره مؤذنينو ترجيع نه کوله ،د دې ټولو امورو د وجې نه

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۳٤۰/۱ رقم الحديث : ۵۰۰ ، وأخرجه النسائي في السنن ۷/۲ رقم الحديث :۶۳۲.

احنافو دحضرت ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايات مرجوح کړو او نورروايات يې راجح کړل. (المرقات ۲/۲۳۷)

مقدم رأسه: يعني روایاتو کې د رأس لفظ راغلی دی دا د دې خبرې دلیل دی چې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په سر لاس ایخودی وو دا واضح او راجح دی بعضې حضراتو ددې جملې مطلب دا اخستی دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام په خپل سر مبارک لاس راخکلی وو دا مطلب واضح نه دی.

د آذان نه پس د مونځ د پاره اعلان څنګه دی؟

﴿٦﴾ وَ عَنْ بِلَالٍ قَالَ : قَالَ لِيْ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « لَا تُثَوِّبَنَّ
د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی، وايي چې: پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام ما ته وفرمايل: چې تثويب مه
فِيْ شَيْءٍ مِنَ الصَّلَوَاتِ إِلَّا فِيْ صَلَاةِ الْفَجْرِ». (۱)
کوه په هيڅ يو مونځ کې د مونځونو نه په غير د سحر مونځ نه.
وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ : أَبُوْ إِسْرَائِيْلَ الرَّاوِيْ لَيْسَ هُوَ بِذَاكَ الْقَوِيِّ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيْثِ.
امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ وايي چې ابو اسرائيل راوي قوي نه دی د محدثينو حضراتو په نزد باندې.

توضيح: لا تثوبن، دا صيغه د **تثويب** د باب **تفعيل** نه ده په لغت کې **تثويب** په معنی د رجوع او واپس کيدو دی ددې نه ثيبه ښځه مراد ده ددې نه ثوب او ثواب دی په دې اعتبار سره بيت الله ته مثابة للناس فرمايلي دي په دې ټولو کې واپسئ معنی موجود ده دلته حديث کې تثويب اعلام بعد اعلام او اطلاع بعد اطلاع ده اعلان بعد اعلان مراد دی تثويب په درې معنو او دريو مطالبو او مقاصدو باندې راځي

(۱) اقامت او تکبير ويلو ته هم تثويب ويل کيږي (۲) د سحر آذان کې **الصلاة خير من النوم** ويلو ته هم تثويب ويل کيږي (۳) اعلام نه پس اعلام يعني د آذان ويلو نه پس اقامت نه مخکې يو کس اعلان وکړي او خلکو ته د مونځ رابللو د پاره خپلو الفاظ کې اعلان وکړي دې ته هم تثويب ويل شي. (اشعة اللمعات ۳۳۰، المرقات ۲۳۷-۲/۲۳۸).

دې تثويب کې سخت اختلاف دی، متقدمينو او سلف صالحينو دې ته مکروه او بدعت ويلي دي. د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه منقول دي او دده متعلق مشهور دي چې حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو کس جومات کې وليدو چې هغه تثويب کولو يعني د آذان نه پس يې د مونځ د پاره اعلان کولو، حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفرمايل: **اخرجوا هذا المبتدع من المسجد**. (اشعة اللمعات ۳۳۱، المرقات ۲/۲۳۸).

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۷۸ رقم الحديث: ۱۹۷.

د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په باره کې منقول دي چې دوي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو ځلې جومات کې مؤذن په تثویب کولو باندې ولیدو ، عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جومات نه بهر راووتو او خلکو ته یې وفرمایل چې دې بدعتي مخې ته مه ودریږئ ، امام محمد رَحِمَهُ اللهُ به هم داسې قسمه تثویب باندې سخت خفه کیده او ویل به یې ټول

مسلمانان په عبادت کې یو شان دي ، بهر حال د سحر په آذان کې الصلاة خیر من النوم کوم تثویب دی داد زمانې د رسالت نه جاري دی د غفلت او خوب د وجې یا د سستۍ د وجې نه دې الفاظو ویلو ته د سنت درجه حاصله ده ، ددې نه علاوه خلکو په خپل خپل انداز کې ددې نه علاوه نور اعلانات د سحر مونځ کې داخل کړي دي ځکه چې د سحر وخت د خوب او غفلت او سُستې وي .

بیا آخر کې امام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ عام مونځونو کې د قاضیانو او حکامو او په دین کې مشغولیدونکو خلکو د پاره خاص طور باندې اعلان کول د آذان نه پس جائز وګرځول د مشغولتیا د وجې نه چې مؤذن

وغیره ورشي او ورته ووایي : ایها الامیر الصلاة جامعة ، او متاخرینو په دین کې مشغوله خلکو ته اطلاع ورکولو د پاره اعلان بنه وګڼلو ، ګویا د زمانې د تبدیلۍ د وجې نه یا د زمانې د خلکو د تبدیلۍ د وجې نه حکم بدلیږي لکه څنګه چې نن سبا په مدارسو کې د آذان نه پس دوباره د پاڅیدو د پاره اعلان کوي ، دغه رنګ مؤذنینو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ته هم خصوصي اطلاع ورکړې وه ، خلفاء راشدینو ته هم ورکړی شوې وه دوي انکار نه شي کولی په ښکاره عامو جوماتونو کې د آذان نه پس دوباره اعلان کول ناجائز دي یا که چیرته خاص داعي یا خاص سبب د وجې نه کله یو کس اعلان وکړي هغه بیله خبره ده مګر مستقل طور باندې د آذان نه پس اعلان کول په هر حالت کې بدعت دی ، ځکه چې ددې وجې نه د آذان حیثیت او مشروعیت اصل مقصد ته نقصان رسي .

په آذان کولو کې ځینې غلطیانې خطرناکې دي :

﴿۷﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبِلَالٍ : « إِذَا أَذَّنْتَ
د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وفرمایل چې کله ته آذان کوې
فَتَرَسَّلْ وَ إِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ وَاجْعَلْ بَيْنَ أَذَانِكَ وَ إِقَامَتِكَ قَدْرَ
نو په وقفه وقفه یې کوه او چې کله اقامت کوې نو زرزر یې کوه د آذان او تکبیر په مینځ کې دومره وقفه کوئ
مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ أَكْلِهِ وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ وَ الْمُعْتَصِرُ إِذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ
چې روټۍ والاد خپلې روټۍ نه او اوبو والا د خپلو اوبو نه او قضاء حاجت ته تلونکي د خپل قضاء حاجت نه

وَلَا تَقُوْمُوْا حَتّٰى تَرَوْنِي ». (۱)

فارغ شي او هغه وخت پورې مونځ د پاره مه ودريږئ ترڅو پورې چې مو زه نه يم ليدلی. داحديث ترمذي

وَ قَالَ : لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيْثِ عَبْدِ الْمُنْعِمِ وَ هُوَ إِسْنَادٌ مَجْهُوْلٌ.

نقل کړی او ويلي يې دي چې دا حديث غير د عبد المنعم نه د بل چا نه، نه پيژنو او د دې سند مجهول دی.

توضيح : **فترسل** وقفې وقفې سره آذان کولو ته ترسل ويلی کيږي او زر زر تکبير کولو ته حدر ويلی شي دا حديث په دې خبره واضح دليل دی ، احناف چې په آذان او اقامت کې د شفع او ايتار کومه معنی اخيستې ده په دې حديث کې په دغه طرز تعليم ورکړی شوی دی او دغه معنی د دې احاديثو مطالبو ته ډيره نزدې ده ، دې حديث نه دا خبره هم معلومه شوه چې په دې آذان او اقامت کې د غلطی نه ځان بچ ساتئ ځکه چې آذان کې غلطي کولو سره ايمان کې د خرابی خطره وي مثلاً : **الله اکبر** کې **الف** باندې مد وويلي شي او د اکبر په ځای باندې **اکبار** ويلی شي او قصداً داسې کولو سره د کفر خطره وي ځکه چې د مد په صورت کې استفهام پيدا شي چې آيا الله لوي دی يا نه دی ، دغه رنګ اکبار د کبر جمع جوړيږي د دې معنی يو قسم طبله راځي دغه رنګ د **اشهد الف** باندې مد راشي نو د استفهام معنی شوه چې خطرناکه ده ګويا مؤذن وايي چې آيا زه ګواهي ورکړم ، دغه رنګ د ان په ځای **انا** وويلي شي علماء ليکي د آذان او اقامت کلمات د وقف په حالت سره منقول دي د هرې کلمې په آخر کې اعراب ښکاره کولو سره خلاف سنت کار دی لکه **حي على الصلاة** ، **حي على الفلاح** په آخر کې اعراب نه ښکاره کول ځکه چې د وقف په حالت کې منقول دی ، دغه رنګ **قد قامت الصلاة** د وقف په حالت کې منقول دی د دې په آخر کې پيش ويل غلط دی .

د آذان او جمعې په مينځ کې څومره وقفه کول په کار دي ؟ قدر ما يفرغ الآکل : دا د آذان او د اقامت په مينځ کې د مقدار بيان دی چې د آذان نه پس دومره وقفه په کار ده چې يو مونځ کوونکي د قضاء حاجت ضرورت محسوس کړي او په آسانۍ سره ترې فارغ شي يا ولږې والا خپل ضرورت پوره کړي يا بل يو مختصر ضرورت په کې پوره کړي نن سبا د ګهړئ ترلی انتظام دئ يعنې جوماتونو کې نيمه ګينټه وقفه ورکولی شي ، بعضو کې پنځلس منټه د پاکستان په مؤذنينو کې د ټولو نه لويه کمزوري داده چې په دې

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۷۳ رقم الحديث : ۱۹۵ .

ملک کې افغانستان . بنګله دیش کې آذان د وخت تعیین د پاره نه وي بلکې د مونځ د تعیین د پاره وي که آذان د وخت د تعیین د پاره وي نو د وخت شروع کیدو نه یو څو میتې مخکې به یې آذان کولو مګر داسې نه وي لکه د ماسپښین وخت د زوال نه شروع کیږي نو مناسب او مسنون دا دی چې په د غه وخت کې آذان کولی شوی لیکن آذان د وخت شروع کیدو نه پس نیمه ګینټه بعد کولی شي خو سعودي عرب کې آذان د وخت د تعیین د پاره کولې شي نو د وخت په شروع کې کولی شي دا ډیره ښه خبره او عمل دی . (الکاشف ۲/۲۳۳، المرقات ۲/۳۳۸، اشعة اللمعات ۳۳۱).

دصفونو دصحیح کولو دپاره دې مقتدیان کله او دریږي ؟ولا تقوموا حتی تروني: چې کله مؤذن اقامت د پاره او دریږي چې څوپورې تاسو زه نه یم لیدلی دغه وخته پورې تسو کینئ پ سې مه څکه د وخت نه مخکې پاڅیدو کې تکلیف ډیروي، د دې حدیث نه معلومه شوه چې د تکبیر شروع کیدو نه پس به نبي عَلَيْهِالسَّلَام د حجرې نه راوتو او چې کله حي علی الصلاة ویلو نو پیغمبر عَلَيْهِالصَّلَاةُوَالسَّلَام به محراب ته رارسیدو . اوس پاتې شوه دا مسئله چې مقتدي به د مونځ د پاره کله او دریږي دې کې اختلاف دی .

د فقهاو اختلاف : د امام مالک رَحِمَهُاللَّهُ او د جمهورو علماو رای داده چې په صفونو کې د مقتدیانو د پاره مقرر وخت نشته څه وخت چې وغواړي نو صف دې برابر کړي ، د بعضې علماو رای داده چې کله مؤذن **قد قامت الصلاة** ووایي نو مقتدي دې دغه وخت کې ودریږي، په مصنف ابن ابي شیبه کې سوید بن غفله ، قیس بن حازم ، حماد ، سعید بن مسیب او حضرت عمر بن عبد العزیز رَحِمَهُاللَّهُ قول نقل کړې دی

چې کله مؤذن اقامت شروع کړي نو **قیأم الی الصفوف** واجب دی چې په صفونو کې اعتدال راشي چې کله مؤذن اقامت ختم کړي نو امام دې تکبیر شروع کړي .د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُاللَّهُ مسلک دادی چې

مؤذن **قد قامت الصلاة** ووایي نو امام دې تکبیر تحریمه شروع کړي او مونځ دې هم شروع کړي او د امام صاحب رَحِمَهُاللَّهُ یو قول دا هم دی خو د جمهورو مسلک دادی چې مؤذن څو پورې اقامت ختم کړې نه وي نو امام به تکبیر نه کوي او دا د امام صاحب رَحِمَهُاللَّهُ هم یو قول دی او فتوی په همدې قول باندې ده.د امام شافعي رَحِمَهُاللَّهُ په نزد چې کله مؤذن تکبیر کولو نه فارغ شي نو مقتدیان دې او دریږي د دې حدیث نه دا مسئله واخستلی شوه چې څوک هم د اقامت په وخت کې یا د دې نه مخکې جومات ته راشي نو ده

ته مخکې ناسته په کار ده یا په **حي علی الصلاة** باندې او دریدل په کار دي .نن سبا اهلِ بدعت د همدې بدعت پابندي کوي دوي ولاړ کس معاف کوي نه تر څو چې یې کینولی نه وي زما په خیال دا اهل بدعت په یو علمي غلطی کې دي که نه نو په حدیث کې ولاړ کس کینول د التزام اشاره قدرې هم نشته دی .

فقهاء احناف کتابونو کې لیکلي دي چې **حي علی الفلاح** په وخت کې اودریږئ د دې دا مطلب دی که د مجبوری د وجې نه مخکې ونه دریږي نو بیا د دې نه پس د ناستې اجازت نشته دی ، فقهاء لیکي چې د

نستې آخري حد حي على الصلاة دی، ددې نه پس ناسته جائز نه ده ددې دا مطلب نه شو چې د حي على الصلاة نه مخکې به څوک نه اودرېږي او که څوک ودرېدو نو د طعن لائق به وي لکه څنګه چې یې اهلِ بدعت کوي.

شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللّٰهُ ددې حدیث لاندې لیکي: **ای لا تقوموا للصلاة بمجرد الاقامة حتی تبصروني اخرج من البیت و في الفقه یقوم عند علی الصلاة و یحرم عند قد قامت الصلاة** (لمعات ج ۳ ص ۹)

دې عبارت کې هم دغه خبره ده چې د حي على الصلاة نه پس ناسته منع ده څکه چې صف نیغول په کار دي دا نه چې د حي على الصلاة نه مخکې ناسته لازم ده، شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللّٰهُ په لمعات کې لیکلي دي: کیدی شي پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د حي على الصلاة سره د حجرې نه محراب ته راتلو څکه یې فرمایلي: چې زما راتلو او لیدو پورې مه اودرېږئ (اشعة اللمعات ج ۱ ص ۳۳۱)

آیا چې کوم کس آذان وکړي هغه دې اقامت هم وکړي؟

﴿۸﴾ وَعَنْ زِيَادِبْنِ الْحَارِثِ الصُّدَائِيِّ قَالَ: أَمَرَنِيْ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَنْ أُوَذِّنَ فِيْ
د حضرت زید بن حارث صدائي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې ما ته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د آذان حکم وکړو د
صَلَاةِ الْفَجْرِ » فَأَذَّنْتُ فَأَرَادَ بِلَالٌ أَنْ يُقِيمَ فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
سحر مونځ د پاره ما آذان وکړو بیا حضرت بلال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اقامت کول غوښتل نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل چې:
« إِنَّ أَخَا صُدَاءٍ قَدْ أَذَّنَ وَمَنْ أَذَّنَ فَهُوَ يُقِيمُ ».[1]
صدائي ورور دې آذان کړی دی او څوک چې آذان وکړي هغه به اقامت هم کوي.

توضیح: ان اخا صدا: زیاد بن حارث صدائي ته پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په دې حدیث کې **اخا صدا** ویلی دا صحابي دی او د یمن اوسیدونکي دی د قبیلې نوم یې صدا دی ده ته د ددې نسبت د وجې نه صدا ویلی شو د عربو دستور دی چې د یوې قبیلې د کس ذکر کیږي نو هغه ته ددې قبیلې ورور ویلی کیږي ددې قاعدې مطابق پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دې صحابي ته اخا صدا وفرمایل یعنې دصدا قبیلې ورور. (المرقات ۲/۳۴۰، اشعة اللمعات ۳۳۱).

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۸۳ رقم الحديث: ۱۹۹، وأخرجه أبوداود في السنن ۱/۳۵۲ رقم الحديث: ۵۱۴.

فهو یقیم : چې څوک آذان وکړي د هغه حق دی چې اقامت هم وکړي ددې په استحقاق کې د فقهاو معمولي شان اختلاف دی . (المرقات ۲/۳۴۰).

د فقهاو اختلاف : د استحقاق تقاضا خو داده چې څوک آذان وکړي هغه دې اقامت هم وکړي خو که بل چا اقامت وکړو نو ددې شرعي حیثیت څه دی دې کې د شوافعو او حنابلو مسلک دادی چې داسې کول مطلقا مکروه دی که د مؤذن اجازت وي او یا نه وي خو که اقامت وشو نو د دوباره کولو ضرورت نشته دی .ائمه احناف فرمایي : که مؤذن په خوشحالۍ اجازت ورکړو بیا جائز دی بغیر د کراهت نه او که مؤذن اجازت نه وي ورکړی او خوشحاله هم نه وي نو بیا دا اقامت مکروه دی .امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمایي د غیر مؤذن اقامت مطلقا جائز دی یعنې په هر حالت کې جائز دی.

دلائل : شوافع او حنابله د زیاد بن حارث د دوی روایت نه استدلال کړی دی چې په دې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تکبیر کولو نه منع کړی دی او وجه داده چې آذان کوم کس کړی دی اقامت به هم هغوي کوي، مالکیه حضراتو د عبد الله ابن زید بن عبدربه د حدیث نه استدلال کړی دی چې هغه ته پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل : ته بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د آذان کلمات وښایه چې آذان وکړي حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د آذان کولو نه پس د اقامت وخت راغی نو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام عبد الله بن زید ته وفرمایل : قم الت ، دلته غیر مؤذن اقامت وکړو معلومه شوه چې جائز دی که مؤذن راضي وي او که نه وي . احنافو دواړه قسمه روایاتو کې د تطبیق صورت پیدا کړو که مؤذن نه وي خوشحاله چې اقامت دې بل څوک وکړي لکه څنګه چې د صدائي د حدیث معامله وه کیدی شي صدائي نهٔ خوشحاله ځکه پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام منع فرمایلې وه د حضرت عبد الله ابن زید رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د اقامت اجازت حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته ورکړو کیدی شي هغه په دې راضي وُ نو لهذا د احنافو د مسلک مطابق په ټولو احادیثو کې تطبیق راغلی.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۹﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِيْنَ قَدِمُوا الْمَدِيْنَةَ يَجْتَمِعُونَ
حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي : چې مسلمانان کله مدینې ته راغلل او جمع شول نو مونږ د پاره وخت
فَيَتَحَيَّنُوْنَ لِلصَّلَاةِ وَلَيْسَ يُنَادِي بِهَا أَحَدٌ فَتَكَلَّمُوا يَوْمًا فِيْ ذٰلِكَ
متعین کول په کار وُ (ځکه) چې مونځ د پاره درابللو څوک نه وو (یوه ورځ) چې په دې مسئله خبرې وشوې
فَقَالَ بَعْضُهُمْ : اتَّخِذُوا مِثْلَ نَاقُوْسِ النَّصَارٰى وَ قَالَ بَعْضُهُمْ : قَرْنًا مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُوْدِ
ځینو وویل چې د نصارا او په شان ناقوس جوړول په کار دي ، او بعضو وویل : د یهودیانو په شان ښکر

فَقَالَ عُمَرُ أَوَلَا تَبْعَثُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ ؟

جوړول په کار دي حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفرمایل: يو سړي ولې نه مقرر وو چې د مونځ د پاره خلک رابللی

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ». [1]

شي پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل: ای بلاله! ته ودرېږه او خلک د مونځ د پاره راغونډ کړه.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ قَالَ: لَمَّا أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّاقُوسِ

حضرت عبد الله بن زيد بن عبد ربه فرمايي: چې کله نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د ناقوس جوړولو حکم ورکړو چې

يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلَاةِ طَافَ بِي وَ أَنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ

د خلکو د مونځ د پاره جومات ته راجمع کولو د پاره ووهلی شي نو ما په خوب کې وليد و چې ديو کس په

نَاقُوسًا فِي يَدِهِ فَقُلْتُ يَا عَبْدَ اللهِ أَتَبِيعُ النَّاقُوسَ قَالَ

لاس کې ناقوس نيولی روان وو ما هغه کس ته وويل: دا الله بنده چې ته دا ناقوس خرڅوي؟ هغه کس وويل

وَمَا تَصْنَعُ بِهِ فَقُلْتُ نَدْعُو بِهِ إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ

ته په دې څه کوي؟ ما ورته وويل چې مونږ پرې خلک جومات ته د مونځ د پاره راجمع کوو هغه ورته وويل

أَفَلَا أَدُلُّكَ عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ فَقُلْتُ لَهُ بَلَى قَالَ فَقَالَ تَقُولُ اللهُ أَكْبَرُ

چې د دې نه بهتر څيز درته ونه ښايم؟ ما ورته وويل ولې نه ضرور يې وښايه د غه کس وويل دا وايه په الله اکبر

إِلَىٰ آخِرِهِ وَكَذَا الْإِقَامَةُ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

آخره پورې هغه ورته آذان وښودلو او د غه رنګ اقامت هم کله چې سحر شو نو زه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خدمت کې

فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا رَأَيْتُ فَقَالَ: «إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللهُ

حاضر شوم او ټول خوب مې ورته ذکر کړو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ (خوب واوريدو) او وې فرمايل: ان شاء الله خوب

فَقُمْ مَعَ بِلَالٍ فَأَلْقِ عَلَيْهِ مَا رَأَيْتَ فَلْيُؤَذِّنْ بِهِ فَإِنَّهُ أَنْدَىٰ

رښتيا دی اوس د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره اودرېږه هغه ته وايه او هغه به يې وايي ځکه چې هغه اوچت

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۷/۲، رقم الحديث ۶۰۴، ومسلم في الصحيح ۲۸۵/۱ رقم الحديث: ۱-۳۷۷، والنسائي ۲/۲، رقم الحديث: ۱، والترمذي ۳۶۲/۱ رقم الحديث: ۱۹۰

صَوْتًا مِنْكَ » فَقُمْتُ مَعَ بِلَالٍ فَجَعَلْتُ أُلْقِيْهِ عَلَيْهِ وَ يُؤَذِّنُ بِهٖ قَالَ

آوازوالادی، زه د حضرت بلال رضي الله عنه سره ودریدم او هغه ته مې ښودو او هغه آذان ورکوه راوي وايي

فَسَمِعَ بِذٰلِكَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَ هُوَ فِيْ بَيْتِهٖ فَخَرَجَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ

چې حضرت عمر رضي الله عنه چې کله خپل کور کې آذان واوریدو نو راووتو او خپل څادرېې په ځمکه راخکو

وَ يَقُوْلُ وَ الَّذِيْ بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ مَا أُرِيَ

او وې وویل ای د الله رسوله! قسم په هغه ذات چې ته یې په حق سره رالیږلی یې ما هم داسې خوب لیدلی

فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ» . رَوَاهُ أَبُوْ دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ إِلَّا

دی نبي علیه السلام وفرمایل: الحمد لله، دا حدیث ابوداؤد، دارمي او ابن ماجه نقل کړی خو ابن ماجه د

أَنَّهٗ لَمْ يَذْكُرِ الْإِقَامَةَ. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ لٰكِنَّهٗ لَمْ يُصَرِّحْ قِصَّةَ النَّاقُوْسِ.[1]

تکبیر ذکر نه دی کړی او ترمذي ویلي دا حدیث صحیح دی خو د ناقوس د قصې تصریح یې نه ده کړې.

حضور صلی الله علیه وسلم او ده شوي خلک د مونځ د پاره راپاڅول:

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ أَبِيْ بَكْرَةَ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ فَكَانَ

د حضرت ابوبکرة رضي الله عنه نه روایت دی وايي زه د نبي علیه السلام سره سحر مونځ ته ووتم نبي علیه السلام به چې د

لَا يَمُرُّ بِرَجُلٍ إِلَّا نَادَاهُ بِالصَّلَاةِ أَوْ حَرَّكَهٗ بِرِجْلِهٖ[2]. (رَوَاهُ أَبُوْ دَاوُد).

کوم کس خواته تیریدو یا به یې د مونځ د پاره آواز ورکولو یا به یې د خپې نه ونیولو او حرکت به یې ورکړو.

توضیح: ناداه بالصلاة یعني پیغمبر علیه السلام د سحر آذان نه پس چې کله پیغمبر علیه السلام به په کوم یو کس هم تیریدو چې ویده به وو نو هغه به یې راپاڅولو او کله به یې هغه کس ته په خپل قدم مبارک باندې حرکت ورکولو او راپاڅولو به یې. (المرقات ۲/۳۳۴).

ددې نه معلومه شوه چې اوده کس ته یا آواز ورکوئ یا یې په لاس یا خپې باندې حرکت سره راپاڅوئ، نن سبا په مدارسو کې په دې سنت باندې عمل شروع دی او مقرر اساتذه سحر او ماسپښین وخت کې د

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۳۳۷/۱ رقم الحديث ۴۹۹، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۲۳۲/۱ رقم الحديث ۷۰۶، وأخرجه الدارمي في السنن ۲۸۶/۱ رقم الحديث: ۱۱۸۷

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۴۹/۲ رقم الحديث: ۱۲۶۴

مونځ د پاره طالبان د خوب نه را پاڅوي او د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام قدم مبارک چې د يو صحابي سره لګيدلی وي داد هغه د پاره د فخر خبره ده . او ده کس د خوب نه د پاڅيدو ښه طريقه داده چې د خپې د ګوتې نه يې ونيسه او حرکت ورکړه يا ورله په سر يا تندي باندې لاس کيږده حرکت ورکړه ، يک دم آواز په تيزه باندې د خطرې نه خالي نه دی .

حرک برجله: ددې ترجمه شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللّٰهُ داسې کړې ده : **پا مې جنبانيد اورا به پاى مبارک خود.** ددې ترجمه مظاهر حق جديد کې ښوې ده هغه محل نظر دی .(اشعة اللمعات ۳۳۳).

الصلاة خير من النوم حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په آذان کې نه دی داخل کړی :

﴿۱۲﴾ وَ عَنْ مَالِكٍ بَلَغَهُ أَنَّ الْمُؤَذِّنَ جَاءَ عُمَرَ
د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ په باره کې نقل دي چې ده ته دا حديث رسيدلی چې راغې مؤذن عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ
يُؤْذِنُهُ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ فَوَجَدَهُ نَائِمًا فَقَالَ :
خوا ته د سحر مونځ د پاره يې خبر ورکولو نو مؤذن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په حالت د خوب کې وموندو نو وي ويل
الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ فَأَمَرَهُ عُمَرُ أَنْ يَجْعَلَهَا فِي نِدَاءِ الصُّبْحِ. (رَوَاهُ مالك فِي الْمُوَطَّأ) [1]
الصلاة خير من النوم، حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مؤذن ته حکم وکړو چې دا کلمه د سحر په آذان کې داخله کړه.

توضيح: فأمره عمر ان يجعلها: يعنې حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مؤذن ته حکم ورکړو چې دا کلمه د سحر په آذان کې وايه. **سوال:** ددې جملې نه ښکاره معلوميږي چې **الصلاة خير من النوم** جمله حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د خپل طرف نه د سحر آذان کې داخله کړې ده ، ددې نه دا سوال پيدا کيږي چې حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د خپل طرف نه يو شيز په شريعت کې ولې او څنګه داخل کړو ؟ (الکاشف ۲/۲۳۵،اشعة اللمعات ۳۳۳، المرقات ۲/۳۴۴).

جواب: حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قطعا دا جمله د سحر آذان کې نه ده داخله کړې ، دې نه مخکې حديث نمبر ۵ کې د حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په روايت کې ښکاره الفاظ موجود دي، حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه

ته وفرمايل : چې کله د سحر آذان وې په هغې کې **الصلاة خير من النوم** وايې اوس دا خبره چې حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ څنګه فرمايلي دي : چې ای مؤذنه دا د سحر په آذان کې داخله کړه ، دې کې يو احتمال دا هم کيدې شي چې د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام نه پس دا کلمه د سحر په آذان کې پريښودلی شوې وه نو حضرت

(۱) أخرجه مالک في الموطأ ۱/۷۲،رقم الحديث : ۸ من کتاب الصلاة.

عمر رضي الله عنه یاده کړه چې داد سحر د آذان د پاره ده وایه یې د سحر په آذان کې او شیخ عبد الحق رحمه الله په اشعة اللمعات کې دا لیکلي دي. دویم احتمال دادی حضرت عمر رضي الله عنه د مؤذن په دې جمله باندې د آذان نه بهر کولو باندې خفګان کړی وي چې دا جمله د سحر مونځ کې وایه، د آذان نه علاوه د چا د پاڅیدو د پاره یې مه وایه. (اشعة اللمعات ۳۳۳).

ددې نه د حضرت عمر رضي الله عنه ددې سخت موقف پته لګي کوم چې هغه د اسلام د اصولو او ضوابطو او قواعدو او احکامو د حفاظت او نګرانۍ د پاره اختیار کړي وو. دریم احتمال دادی چې حضرت عمر رضي الله عنه مؤذن ته د تاکید او تذکیر د وجې فرمایلي وو چې د سحر آذان کې لازمي طور باندې دا وایه. (کذا في التعلیق الفصیح). بهر حال د رافضو مرفوضه او د شیعو شنیعو اعتراض بې ځایه دی چې دا کلمه پیغمبر علیه السلام په خپله آذان کې شامله کړې ده.

غوږونو کې ګوتې ور کول او آذان ویل مسنون دی:

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ مُؤَذِّنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
د حضرت عبد الرحمن بن سعد بن عمار بن سعد مؤذن د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روایت دی وایي چې:
حَدَّثَنِيْ أَبِيْ عَنْ أَبِيْهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
مانه زما والد او هغه د خپل والد عمار او هغه د سعد د نیکه نه اوریدلي دي چې نبي علیه السلام حضرت
أَمَرَ بِلَالًا أَنْ يَجْعَلَ أُصْبَعَيْهِ فِيْ أُذُنَيْهِ وَ قَالَ: «إِنَّهُ أَرْفَعُ لِصَوْتِكَ». (رَوَاهُ ابن مَاجه).[1]
بلال رضي الله عنه ته حکم وکړو چې خپلې دواړه ګوتې په غوږونو کې ورکوه دې سره آواز ډیر اوچتیږي.

توضیح: اصبعیه في اذنیه: یعنې دواړه غوږونو کې دې ګوتې ورکړه او آذان وایه، ددې حکمت خپله په حدیث کې مذکور دی چې ددې وجې نه د مؤذن آواز تیز وي ددې وجه داده چې مؤذن خپل آواز کم اوري ددې وجې نه دا نور هم د آواز تیزېدو کوشش کوي، نو یو تیز آواز والا آذان به راځي، نن سبا لاؤډسپیکر دی مګر علماء دغه فتوی ورکوي چې په غوږونو کې ګوتې کېښودل سنت دي چې دا سنت ختم نه شي.

حدثني ابي عن ابیه: دې حدیث کې د سعد رضي الله عنه نوم راغلی دی داد پیغمبر علیه السلام په زمانه کې د مسجد قباء مؤذن ؤ، د حضور صلی الله علیه وسلم په وفات باندې حضرت بلال رضي الله عنه شام ته لاړو او هلته یې استوګنه اختیار کړه یعنې هلته یې خپل ژوند تیرول شروع کړل ددې په ځای باندې حضرت سعد رضي الله عنه د ټولې زندګۍ د پاره د مسجد نبوي صلی الله علیه وسلم مؤذن شو. (الکاشف ۲/۳۳۶، المرقات ۲/۳۴۵).

---

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۳۶ رقم الحدیث: ۷۱۰.

۱٦ ربیع الاول ۱٤١٠ھ

بَابُ فَضْلِ الْأَذَانِ وَإِجَابَةِ الْمُؤَذِّنِ:

آذان او ددې د جواب فضیلت:

آذان د اسلام د نښو نه یوه نښه ده د الله تعالی د عظمت او شوکت اعلان کوي، د اسلام د غلبې نښه ده د توحید او رسالت او د پاکی شهادت او چت عنوان دی نو ځکه د آذان ورکولو او برقرار ساتلو ډیر لوي فضیلت او ثواب دی ددې باب کې هغه احادیث ذکر کېږي چې په دې کې به دا بیان وي چې آذان ورکول د دنیا او آخرت د عظمتونو او د ثوابونو د حصول یوه ذریعه ده کوم ځای کې چې آذان ښکاره کیږي دا ددې خبرې ګواهي ده چې هلته اسلام ته شوکت او عزت حاصل دی. د غه وجه ده د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ قول دی چې د کومې علاقې ټول مسلمانان آذان پریږدي نو د هغوي خلاف ددې وخت بادشاه د جهاد اعلان وکړي، پاتې شوه دا خبره چې آذان کول ډیر افضل دی یا امامت ډیر افضل دی. راجح قول دا دی چې که یو کس ته پوره یقین وي چې د امامت ټول حقونه په ښائسته طریقې سره پوره کوي د هغه د پاره امامت افضل دی او که د امامت فرائض په صحیح طریقې سره نه شي پوره کولې نو آذان ورله کول افضل دي، اوس دا سوال چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خپله زندګۍ کې آذان کړی دی یا یې نه دی کړی؟ راجح قول دا دی چې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د آذان دعوت ورکړی دی او فضیلت یې هم بیان کړی دی خو آذان یې نه دی فرمایلي او امامت یې همیشه په خپله کړی دی.

یوه مسئله دا هم ده چې د آذان جواب ورکول څنګه دي علماء لیکي د آذان یو جواب فعلي دی، دویم جواب قولي دی، جواب فعلي دا دی چې کوم وخت آذان واوري د غه وخت جوماتو طرف ته ځه او قولي جواب دا دی چې کوم کلمات مؤذن وایي هغه دې سامع هم وایي. کله چې د مختلفو محلو نه د آذان آواز راځي صرف د یو جومات آذان جواب ورکول واجب دی او که یو کس مخکې نه جومات کې ناست وُ هغه باندې د آذان جواب ورکول لازم نه دی ځکه چې هغه جواب فعلي کړی دی اوس په د غه دوران کې جومات کې تلاوت کوي نو هغه دې تلاوت جاري ساتي او که څوک د جوماتو نه بهر تلاوت کوي نو هغه دې د آذان جواب ورکولو د پاره تلاوت بند کړي (کذا في اللمعات) (اشعة اللمعات ۱۳۴).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

د قیامت په ورځ به مؤذنین عزت مندوي:

﴿۱﴾ عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

د حضرت معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: ما د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نه اوریدلي دي فرمایي:

«الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (رَوَاهُ مُسلم). (۱)

چې د قيامت په ورځ باندې د ټولو نه اوچت څټونو والا به مؤذنين وي.

توضيح: **اطول الناس اعناقا**: يعنې د قيامت په ورځ باندې به د ټولو نه اوچتو څټونو والا مؤذنين وي ددې ډير مطلبه دي: (۱) بعضې ليکي چې د قيامت په ورځ باندې به مؤذنينو ته لوی شان حاصل وي د آذان په برکت به دوي ته لوي اعزاز حاصل وي څټونه به يې اوچت وي دا جمله ددې اعزاز نه کنايه ده ځکه چې معزز کس څټ اوچت ساتي. (۲) بعضې علماء ليکي ددې نه مراد دادی مؤذنين به د قيامت په ورځ باندې سرداران وي ځکه چې د سردارانو څټونه اوچت وي. (۳) ابن عربي رَحِمَهُ اللهُ وايي: چې دا خلک د ډيرو اعمالو والا او ثواب والا به وي. (۴) قاضي عياض رَحِمَهُ اللهُ وايي: لفظ اعناق د عنق جمع ده د څټ په معنی کې ده بلکه دا اعناق د باب افعال مصدر دی چې د تيز تللو په معنی کې دی يعنې دا خلک به جنت ته تيزی تيزی سره منډې وهي اوله معنی جامع او ډيره واضحه ده. (اشعة اللمعات ۳۳۴، المرقات ۲/۳۴۶).

شيطان د آذان آواز نه تختي:

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلم قَالَ: إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام فرمايي چې: کله آذان د مونځ

أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّأْذِينَ فَإِذَا قَضَى

د پاره ووېلی شي نو شيطان شاه کړي او منډې وهي او ټيزونه اچوي چې آذان وانه وري چې کله ختم شي

النِّدَاءَ أَقْبَلَ حَتَّى إِذَا ثُوِّبَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ حَتَّى إِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ

آذان نو دا بيا راشي خو چې کله تکبير ويلې کيږي نو بيا منډې وهي چې تکبير ختم شي بيا واپس راشي

حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ اذْكُرْ كَذَا

چې د انسان او د هغه د زړه په مينځ کې نقصان پيدا کړي نو مونځ کوونکي ته وايي چې فلانکي څيز ياد

اذْكُرْ كَذَا لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى

کړه فلانی څيز وياد کړه نو کوم خبرې چې مونځ کوونکي ته يادې نه وې هغه ورته يادوي تر دې پورې

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۱/۲۹۰ رقم الحديث ۱۴/۳۸۷ وابن ماجه ۱/۲۴۰، رقم الحديث: ۷۲۵، أخرجه أحمد في المسند ۹۵/۴.

يَظَلَّ الرَّجُلُ لَا يَدْرِيْ كَمْ صَلّٰى. (متفق عليه)(۱)
چې دغه کس ته دا ياد نه وي چې ده څو رکعته وکړه.

توضيح: لـه ضراط اصيلي يوې نسخې کې ولـه ضراط واو سره راغلی دی دا جمله حاليه ده ضراط وضريط تيزونو اچولو ته ويلي کيږي. (المرقات ۲/۳۴۷، اشعة اللمعات ۳۳۵).

قاضي عياض وايي دا کلام په حقيقت باندې محمول دی ځکه چې شيطان هم ... لري او خوري څکي او تيزونه اچوي يعني د آذان آواز په شيطان باندې ډير وزن داره دی څنګه چې په خرې ... امان ډير شي نو خره تيزونه اچوي نو شيطان هم تيزونه اچوي او لکۍ وهي او منډې وهي دا احتمال هم لري ... ددې نه مراد سخت نفرت ظاهرول دي. علامه طيبي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي چې ددې نه مراد دادی چې کله آذان شروع شي نو شيطان د آواز نه خپل ځان لرې ساتلو او د غافله کيدو کوشش کوي. (الکاشف ۲/۲۳۸).

د شيطان د غفلت تشبيه يې داسې آواز سره ورکړې ده چې ددې نه غوږونه ډک شي او ددې آواز نه علاوه بل آواز نه اوري يا ډير تقبيح د پاره دغه آواز يې د ضراط سره ياد کړو دا يو تشبيهي کلام دی، لهذا احاديثو کې صريح الفاظو سره تيز اچول راغلي دي دا کلام په تشبيه او مجاز باندې حمل کول لرې خبره ده ځکه چې حقيقي معنی مراد اخيستل ګران نه دي، شيطان دومره معزز نه دی چې مونږ د هغه طرف ته د تيز اچولو نسبت نه کوو.

سوال: دلته دا اشکال راځي چې شيطان د تلاوت نه نه تختي او د مونځ نه نه تختي او د مونځ په مينځ کې شهادتينو نه، نه تختي څه وجه ده چې صرف د اذان نه تختي؟ **جواب**: آذان د شعائر الله نه دی چې کوم ځای کې آذان بنکاره کيږي هلته د اسلام غلبه وي او شيطان د اسلام عظمت او شوکت او د هغې رفعت او عزت برداشت نه کوي ځکه تيزونه اچوي او تختي. نو معلومه شوه چې د جهاد او ازادۍ په زمکه باندې آذان کول او د غلبې او قدرت او شوکت د سورۍ د لاندې آذان کولو شان يو شانتې وي. او په حالت د مغلوبيت او مظلوميت کې د آذان حيثيت بل شان وي، اقبال رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي:

الفاظ و معانی میں تفاوت نہیں لیکن ملا کی آذان اور ہے مجاہد کی آذان اور

بعضې علماو دا جواب ورکړی دی چې دلته په حديث کې د آذان فضيلت په مونځ باندې جزئي ذکر دی دې نه د مونځ کلي فضيلت باندې اثر نه پريوځي، بعضې علماء دا وايي چې مؤذن داعي الی الخير دی

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۸٤/۲،رقم الحديث : ٦۰۸، ومسلم في الصحيح ۲۹۱/۱ رقم الحديث:۱۹-۳۸۹، وأبو داود۲۵۵/۱ رقم الحديث :٥۱٦، والنسائي ۲۱/۲، رقم الحديث: ٦۷۰ ، أخرجه أحمد في المسند ۳۱۳/۲.

او شیطان داعي الی الله دی داعي الی الشر د داعي الی الخیر د آذان د وجې نه سوزي او تختي.

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ

ابو سعید الخدري رضي الله عنه راوي دی وايي چې: نبي علیه السلام وفرمایل: چې څوک اوري د مؤذن آواز هغه

جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ». (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ). [1]

که انسان وي یا جنات یا هر څیز چې وي ټول به د قیامت په ورځ د مؤذن د پاره د ایمان ګواهي ورکوي.

توضیح: مدی صوته: مدی مسافت او لري والي او د انتهاء په معنی کې دی دي حدیث مبارک کې مؤذنینو ته دا ترغیب دی چې د چا آواز څومره تیز وي نو هغه له په کار دی چې آواز دې انتهائي درجې پورې د تیزیدو کوشش وکړي دغه وجه ده چې مؤذن په غوږونو کې ګوتې ورکړي او آذان دې کوي چې آواز اوچت او تیز وي او چې ډیر نه ډیر ثواب ورته ملاؤ شي، دا وجه ده چې آذان د جومات نه بهر په یو اوچت مناره کې دې کولی شي. (اشعة اللمعات ۳۳۵، المرقات ۲/۳۴۸، الکاشف ۲۳۹).

د آذان جواب څنګه ورکړی شي؟

﴿۴﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ:

د عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې ما د نبي علیه السلام نه اوریدلي چې فرمایل یې

"إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ

چې کله تاسو د مؤذن آواز واورئ نو دغه الفاظ دوباره تاسو وایئ بیا په ما باندې درود ووایئ ځکه چې

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا

څوک په ما باندې یو ځل درود شریف ولولي ددې په بدله کې الله تعالی په ده باندې لس رحمتونه نازلوي

ثُمَّ سَلُوا اللهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللهِ

بیا زما د پاره د وسیلې دعا کوئ وسیله د جنت یو اعلی درجه ده دا د الله په بنده ګانو کې صرف یو بنده ته

وَ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ فَمَنْ سَأَلَ لِيَ الْوَسِيلَةَ

ملاویږي او زما امید دی چې هغه بنده به زه یم چې څوک زما د پاره د وسیلې دعا کوي د (قیامت په ورځ)

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۸۷/۲، رقم الحدیث: ۶۰۹، والنسائي ۱۲/۲، رقم الحدیث: ۶۴۴، وابن ماجة ۲۳۹/۱، رقم الحدیث: ۷۲۳، أخرجه أحمد في المسند ۳۵/۳.

حَلَّتْ عَلَيْهِ الشَّفَاعَةُ. (رَوَاهُ مُسلم).[1]

د هغه سفارش په ما باندې ضروري دی.

توضيح : فقولوا مثل ما يقول: يعنې څنګه الفاظ چې مؤذن ادا کوي تاسو هم دغه رنګ جواب ورکوئ، اجابت د مؤذن په دوه قسمه دی يو اجابت فعلي دی د مؤذن په بلنې باندې جوماتت ته لاړ شي، دويم اجابت قولي دی چې په ژبه باندې جواب ورکړي اوس په دې مسئله کې بحث دی، چې څوک د مؤذن آذان نه اوري هغه د پاره څه رد عمل کول ضروري دی او څنګه جواب ورکړي د آذان په جواب کې دفقهاو معمولي شان اختلاف دی چې جواب ورکول واجب دي او که مستحب دي.(اشعة اللمعات ۳۴۵).

د فقهاو اختلاف : اوله اختلافي مسئله : اهل ظواهر او ځينې احناف او مالکيه ددې قائل دي چې د مؤذن د الفاظو په شان الفاظ سره جواب ورکول واجب دي او امام شافعي، احمد او امام مالک رَحِمَهُمُ اللهُ او اکثر احناف ددې قائل دي چې اجابت قولي مستحب دی واجب نه دی ...

دلائل : فريقِ اول د زير بحث حديث نه استدلال کړی دی چې په دې کې د امر صيغه ده او داد وجوب د پاره راځي نو اجابت قولي واجب دی .فريق ثاني د مسلم يو حديث نه استدلال کړی دی د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د يو مؤذن آذان واوريدو نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل : **على الفطرة**، په دې کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مؤذن الفاظو په جواب کې نور الفاظ وفرمايل، نو معلومه شوه چې واجب نه دی، د فريق اول جواب دادی چې د امر صيغه په استحباب باندې محمول ده يعنې مستحب دی.

دوهمه اختلافي مسئله : دې حديث کې دوهمه اختلافي مسئله هم ذکر ده هغه داده چې آيا پوره آذان کې دغه کلمات دوباره وويل شي يا د آذان د جواب په کلماتو کې فرق شته، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او اهل ظواهر وايي پوره آذان د مؤذن د کلماتو په شان جواب کې دوباره وواية تر دې پورې چې حيعلتين په جواب کې هم دغه وواية، د ائمه احنافو او حنابلو په نزد د **حي على الصلاة**، **حي على الفلاح** په جواب کې حوقله يعنې **لا حول ولا قوة الا بالله** ويل په کار دي.

دلائل : فريقِ اول د موجوده حديث نه استدلال کړی دی او وايي په دې حديث کې د يو لفظ هم استثناء نشته بلکې د ټولو الفاظو جواب په دغه الفاظو کې د ادا کولو حکم دی څنګه چې يې مؤذن ادا کوي. د فريقِ ثاني دليل د مسلم شريف حديث نمبر ۵ دی چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د **حي على الصلاة** په جواب

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۸۸/۱ رقم الحديث:۱۱-۳۸٤، وأبو داود ۳۵۹/۱ رقم الحديث :۵۲۳، والنسائي ۲۵/۲، رقم الحديث: ، والترمذي ۵٤۷/۵ رقم الحديث : ۳٦۱٤ ، أخرجه أحمد في المسند ۱٦۸/۲.

کې **لا حول ولا قوة الا بالله** فرمايلي دی دغه رنګ حضرت معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت په بخاري کې دی په هغې کې هم د **لا حول ولا قوة الا بالله** ذکر موجود دی . د فريقِ ثاني سره عقلي دليل هم موجود دی هغه دا چې کله مؤذن د مونځ د پاره يا د کاميابئ د پاره رابلل کوي او چې خلک هم جواب کې مؤذن د مونځ او کاميابئ د پاره رابلل کوي نو دا ښکاره ټوقې او مذاق او استهزاء ده چې په شريعت کې جائز نه دي .
د فريقِ اول د دليل جواب دا دی چې هغه روايت مجمل دی او د احنافو روايات مفسر دي او کله چې د مجمل او مفسر په مينځ کې تعارض راشي نو ترجيح به مفسر ته وي په حقيقت کې په دې دواړو کې تعارض قدرې هم نه وي بلکې صرف اجمال او تفصيل کې فرق دی دا هم واورئ چې د آذان د کلماتو په جواب کې د مؤذن او سامع په الفاظو کې فرق دا راتلی شي د هغه حيعلتينو الفاظو په جواب کې **لا حول ولا قوة الا بالله** به سامع وايي چې د خپلې عاجزئ او بې وسئ اظهار وکړي او الله تعالی نه د نصرت او مدد درخواست وکړي او د سحر د آذان په جواب کې مؤذن **الصلاة خير من النوم** وايي او سامع به **صدقت وبررت وبالحق نطقت** سره جواب ورکړي د مؤذن د دعوې تصديق به وکړي او د هغه ذات او ذ هغه د کلمو تعريف او صفت به وکړي دغه رنګ چې کله مکبر تکبير کې **قد قامت الصلاة** ووايي نو سامع به د دې په جواب کې **أقامها الله و أدامها** الفاظو سره به د مونځ د نظام باقي کيدو او شعائر الله د دائمي کيدو دعاء وکړي ، دا الفاظ په راتلونکي د حضرت ابو امامه په روايت نمبر ۱۷ کې مذکور دي لهذا دا هم مستند دی .(المرقات ۲/۳۳۹).
د آذان په ختميدو باندې چې د درود شکل کې کومه دعاء غوښتلی شي دې حديث کې دې طرف ته اشاره ده ، د درود هغه الفاظ په روايت نمبر ٦ کې مکمل طور باندې موجود دي .

دوسيلې مطلب :**الوسيلة** دا لفظ په عربي او پښتو او فارسي ټولو کې وسيلې او ذريعې ته ويلی شي يعنې يو مطلوب ته چې کومې ذريعې استعماليږي هغه وسيله ده دې حديث کې د وسيلې مطلب په خپله نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بيان کړی دی چې دا ديو ځای او ديو مقام نوم دی چې په جنت کې دی شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ليکلي : چې په دې حديث کې د کومې وسيلې ذکر دی دې نه د الله تعالی نزديکت مراد دی دلته ويلی شوي دی چې دا د جنت د يو مقام نوم دی نو ددې مطلب هم قرب او نزدې والی دی ځکه چې جنت هم د قرب الهي مقام دی او وسيله هم د قرب ځای او مقام دی .(اشعة اللمعات ۳۳۵).
قاموس کې يې ليکلي دي وسيله او واسله د بادشاه سره يو اعلی مقام او اوچت درجاتو د حصول يو نوم دی چې يو کس ته د قرب او منزلت دا مقام حاصل شي نو ده ته وسيله حاصل شوه دې درجو ته د رسيدو د پاره د نيک اعمالو او د اعلی کارنامو ضرورت وي ځکه وسيله ښو اعمالو ته هم ويلی کيږي دلته

حدیث کې د جنت نه مخکې د محشر په میدان کې د شفاعت کبری د پاره چې کله حضور ﷺ د الله تعالی مقام قرب ته ځي هغې ته وسیله ویلی شوې ده او دغه مقام ته مقام محمود هم ویلی شوی دی چې ددې تذکره قرآن کریم کې موجود ده ، د وسیلې دا مفهوم ددې حدیث باره کې ډیر موزون دی. (المرقات ۲/۳۵۰).

ارجو : ددغه درجې او مقام محمود او د وسیلې دغه اعلی مقام او ارفع مقام د پاره حضور اکرم ﷺ متعین دی بیا هم پیغمبر علیه الصلاة والسلام د تواضع او انکساری په ذریعې سره ارجو زه امید لرم الفاظ استعمال کړي دي ، بعضې شارحین ارجو په **اتیقن** په معنی باندې اخیستې دی ما ته یقین دی چې دا درجه به ما ته ملاویږي .

﴿۵﴾ وَعَنْ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ اَللهُ
د حضرت عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه الصلاة والسلام فرمایلي دي چې کله وو ایي مؤذن الله
أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ فَقَالَ أَحَدُكُمُ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ
اکبر الله اکبر نو ووایئ تاسو هم هر یو کس الله اکبر الله اکبر بیا چې کله مؤذن ووایي : اشهد ان لا اله
إِلَّا اللهُ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ قَالَ
الا الله نو تاسو هم دا وایي ، بیا چې کله مؤذن ووایي اشهد ان محمداً رسول الله نو تاسو هم ووایي هر یو
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ ثُمَّ قَالَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ قَالَ لَا حَوْلَ
کس اشهد ان محمدًا رسول الله ، بیا چې کله مؤذن حي علی الصلاة ووایي ، نو تاسو هم ووایي هر یو کس
وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ ثُمَّ قَالَ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ قَالَ لَا حَوْلَ
لا حول ولا قوة الا بالله ، بیا چې کله مؤذن حي علی الفلاح ووایي نو تاسو هم ووایي هر یو کس : لا حول
وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ ثُمَّ قَالَ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ قَالَ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ثُمَّ
ولا قوة الا بالله ، بیا چې کله مؤذن الله اکبر الله اکبر ووایي نو تاسو هم ووایي الله اکبر ، الله اکبر بیا
قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ
چې مؤذن لا اله الا الله ووایي نو تاسو هم هر یو کس لا اله الا الله ووایي (د آذان په جواب کې دا کلمات

مِنْ قَلْبِهٖ دَخَلَ الْجَنَّةَ ». (رَوَاهُ مُسلم). [1]
چې څوک) د زړه د صفت نه وایي هغه به جنت ته داخلیږي .

توضیح: الله اکبر الله اکبر دلته تکبیر دوه ځلې ویل شوي دا د مکمل آذان حکایت نه دی بلکې د اختصار سره د آذان دیو څو کلمو ذکر دی چې د آذان باقي کلماتو طرف ته اشاره ده حالانکه تکبیرات خو څلور ځلې دي لاحول عن المعصیة الا بنصر الله و قدرته ولا اتیان علی طاعة ولا قوة علی طاعة الا بمدد الله.

من قلبه: یعنې د زړه د صدق او پوخ ایمان نه دا کلمات و وایه نو ضرور به جنت ته داخل شي که ګناه یې موجود وي او الله تعالی د طرف نه معاف شوې هم نه وي نو سزا ورکولو نه پس به دخول ثانوي په صورت کې جنت ته داخل شي او که ګناه یې نه وي یا الله تعالی معاف کړې وي نو په دخول اولي سره به جنت ته داخل شي . (المرقات ۲/۳۵۱).

د آذان نه پس دعاء:

﴿٦﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَالَ حِيْنَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ
د حضرت جابر رضي الله عنه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام فرمایي چاچې وویل د آذان اورید و په وخت کې
اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَ الصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ
چې ای الله ما ته د دې کامل دعا (آذان) او پروردګار د دې مونځ قائمه زمونږ سردار محمد صلی الله علیه وسلم ته
وَ الْفَضِيلَةَ وَ ابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا
وسیله (د جنت د ټولو نه خاص او اعلی درجه) او بزرګي عنایت کړه او مقام محمود یې ورله ورکړو چې
الَّذِيْ وَعَدْتَهُ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ). [2]
د کومې وعده دې ورسره کړې ده د قیامت په ورځ به دده د پاره زما شفاعت واجب وي.

توضیح: **اللهم رب هذه الدعوة التامة**: آذان ته یې دعوت ویلې دي ځکه چې په توحید مشتمل دی او عبادت طرف ته دعوت دی . شیخ عبد الحق رحمه الله په لمعات کې لیکلي دي : د دې دعوت نه مراد

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۲۸۹ رقم الحديث: ۱۲-۳۸۵، وأبو داود ۱/۳۶۱ رقم الحديث :۵۲۸.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۹۴ رقم الحديث: ۶۱۴، وأبو داود ۱/۳۶۲ رقم الحديث :۵۲۹، والنسائي ۱/۲۶، رقم الحديث: ۶۸۰، والترمذي ۱/۴۱۳ رقم الحديث :۲۱۱ .

توحید کلمې دي لکه څنگه چې د قرآن په آیت کې (**له دعوة الحق**) دعوت نه مراد توحید دی دې سره **التامة** لفظ لګولو سره اشاره کړې ده د توحید کلمې کامل او مکمل ناقابل تبدیلي او تنسیخ دي یا د کمال سره محمد رسول الله د کلمې سره یو ځای کړو توحید او رسالت کې یې اعلی کمال پیدا کړو دا مجموعه دعوت تامه په نوم سره یاد کړی شوی دی. (اشعة اللمعات ۳۳۶، المرقات ۲/۳۵۳).

الصلاة القائمة دې جملې کې د مونځ طرف ته اشاره ده دې طرف ته دعوت ورکولی شي الله تعالی قرآن مجید کې مونځ باره **ویقیمون الصلاة** الفاظ بار بار ویلی شي اقامت صلوة طرف ته په دې کلمو کې اشاره شوې ده.

والفضیلة: ممکن دی چې ددې فضیلت نه دغه وسیله مراد ده او ممکن ده جمله کائناتو باندې د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د پاره فضیلت دعاء وي دلته بعضې خلک **والدرجة الرفیعة** الفاظ زیاتوي خو مستند طریقو سره ثابت نه دي ځکه یې دلته ویل په کار نه دي.

مقام محمود: د مقام محمود نه د شفاعت کبری هغه مقام مراد دی چې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ هلته د الله تعالی مخې ته په حالت د سجدې کې عجیب او نا اشنا محامدو سره د الله تعالی تعریف کوي بیا الله تعالی به وفرمایي: **ارفع رأسک یا محمد سل تعط**، نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به وفرمایي: ای الله! حساب شروع کړه، بیا به حساب شروع کړي. **حلت** بعضې روایاتو کې **وجبت** لفظ راغلی دی یعنې دغه کس د پاره به زما شفاعت واجب شي د **حلت** معنی د حلال کیدو ده او مستحق کیدو هم ده.

شفاعتي: په قیامت کې به د شفاعت ډیر اوچت مقام وي هلته به ددې د قیمت پته ولګي. د مثال په طور یو کس په یو ځای کې نه پوهیږي چې څه کول په کار دي حیران ولاړ وي اعمالو د تللو ویره هم وي څوک خپل کس هم نه وي په انتظار کې سخته ګرمي هم وي خفه ولاړ وي یک دم یو کس راشي او داد لاثن نه رابهر کړي او جنت ته یې داخل کړي او وایي داد محمد عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ کس دی دغه کس د پاره په دغه وخت کې د شفاعت او سفارش نه علاوه بل هیڅ شئ نه شي کیدی لکه څنګه چې د بین الاقوامي پرواز په وخت یو کس د امیګریشن سستم(د یو ملک نه بل ملک ته سفر کول) ما تحت کاغذاتو چیک کولو د پاره پریشان ولاړ وي او یک دم د ائرپورټ یو غټ افسر راشي او دا د لاس نه ونیسي او وایي: دا زما کس دی دغه شان دا کس هم د مختلفو مصیبتونو نه وځي. **اللهم ارزقنا شفاعة لبیک بجاه حبیبک محمد** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

په مختلفو احادیثو کې د آذان نه پس د نورو دعاګانو ویلو ذکرهم راغلی دی راتلونکي حدیث کې د یو څو دعاګانو بیان راروان دی .(المرقات ۲/۳۵۳،اشعة اللمعات ۳۳۷).

آذان د شعائر اسلام نه دی :

﴿۷﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُغِيرُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ

د حضرت انس رَضِیَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام به په دشمن حمله کوله د سحر کیدو په

وَ كَانَ يَسْتَمِعُ الْأَذَانَ فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا أَمْسَكَ وَ إِلَّا

وخت کې او د آذان د اوریدو انتظار به یې کولو که آذان به شروع شو نو حمله به یې نه کوله او که (د آذان)

أَغَارَ فَسَمِعَ رَجُلًا يَقُوْلُ

آواز به نه وُنو حمله به یې کوله یو ځل یې په دښمن د حملې کولو په وخت کې دیو سړي نه واوریده چې ویل

اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « عَلَى الْفِطْرَةِ »

یې الله اکبر الله اکبر نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: دا کس د اسلام (په طریقه) باندې دی (ځکه چې آذان

ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ

مسلمان وایي) بیا دغه کس وویل: زه ګواهي ورکوم چې د الله تعالی نه غیر بل معبود نشته نبي عَلَيْهِ السَّلَام

فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « خَرَجْتَ مِنَ النَّارِ »

(دا واوریدل) وې فرمایل: (تاسو شرک کولو نه بچ شئ) تاسو د دوزخ نه را ووتلی ، صحابو (ځلورو

فَنَظَرُوْا فَإِذَا هُوَ رَاعِيْ مِعْزًى . [1] (رَوَاهُ مُسْلِم).

طرفو ته وکتل او معلوم یې کړل چې آذان کولو والاڅوک دی) چې وې کتل هغه د ګډو څرولو والاکس دی

توضیح :یغیر اذا طلع الفجر: د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عادت شریفه وو چې کله به یې د دښمن خلاف کاروایي کوله نو د سحر په وخت کې به یې کوله دا د دښمن د غفلت وخت دی او د مسلمان مجاهد د چستۍ وخت دی ، بیا حملې کولو وخت کې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام حکمت دادی چې په کوم کلي باندې حمله رسیږي آیا په دې کې مسلمانان شته یا ټول کافران دي که چیرته د مسلمان اندازه وي بیا کاروایي په احتیاط سره کوئ کنې د احتیاط ضرورت نه وو ، دې مقصد د پاره حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سحر آذان

(۱) أخرجه مسلم ۲۸۸/۱ رقم الحديث:۹-۳۸۲، وأبو داود ۹۸/۳ رقم الحديث :۲۶۳۴، والترمذي ۱۴۰/۴ رقم الحديث :۱۶۱۸ .

انتظار کولو ،دې حدیث کې د دې ذکر دی چې د اسلام لښکر ته دا تعلیم ورکړی شوی خو عام مسلمانانو ته ویل شوي چې په دار الحرب کې اوسیدنه اختیار نه کړي ورنه د اسلام لښکر په حمله کې به راشي او مړه به موکړي . (المرقات ۲/۳۵۴، اشعة اللمعات ۳۳۷).

ددې حدیث نه معلومه شوه چې آذان د شعائر اسلام نه دی ځکه چې نبي اکرم ﷺ آذان کولو ته د اسلام نښه او نه کولو ته د کفر نښه ویلي دی دا وجه ده چې فقهې جزئیاتو کې دا جزئیه موجود ده ، که د مسلمانانو بعضې خلک آذان پرېږدي په حکومت وخت باندې فرض دي چې ددوي خلاف د جهاد اعلان وکړي ځکه چې اذان د شعائر اسلام نه دی دا ځان له خبره ده چې آذان سنت دی .

﴿۸﴾ وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِيْ وَقَّاصٍ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ قَالَ
د حضرت سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې : نبي علیه السلام فرمايلي دي : چاچې وویل د
حِيْنَ يَسْمَعُ الْمُؤَذِّنَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ
مؤذن دآذان اوریدو نه پس زه گواهي ورکوم چې د الله نه غیر هیڅوک نه معبود او نه د هغه شریک شته زه
وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُوْلُهُ رَضِيْتُ بِاللهِ رَبًّا
گواهي کوم چې محمد ﷺ د الله تعالی رسول او بنده دی او زه راضي یم د الله تعالی په رب کیدو
وَ بِمُحَمَّدٍ رَسُوْلًا وَ بِالْإِسْلَامِ دِيْنًا ، غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ » . (رَوَاهُ مُسْلِم).[1]
او د محمد ﷺ په رسول کیدو او د اسلام په دین کیدو باندې و به بخښل شي ده ته گناهونه دده.

توضیح : رضیت بالله ربا دغه دعاء د آذان په ختمیدو باندې ویل ډیر مناسب ده د آذان په دوران کې کلمات د آذان په جواب کې خلل واقع نه شي دې دعا ویلو سره دا هم معلومه شوه چې د آذان نه پس مختلفې دعاګاني ویل د پیغمبر علیه السلام سنت دي صرف یو دعاء متعین نه ده .

غفر له ذنبه :بار بار لیکلی شوي دي چې د ګناه نه مراد صغیره ګناه ده کبائرو د پاره د توبې ضرورت دی .

د ماښام آذان نه پس د نفل مونځ حکم :

﴿۹﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:
د حضرت عبد الله ابن مغفل رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي : چې په

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۹۰/۱ رقم الحديث:۱۳-۳۸۶، وأبو داود ۳۶۰/۱ رقم الحديث :۵۲۵، والنسائي ۲۶/۲، رقم الحديث: ۶۷۹ ، والترمذي ۴۱۱/۱ رقم الحديث : ۲۱۰ ، أخرجه أحمد في المسند ۱۸۱/۱.

« بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ » ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ
مينځ دهردوو آذانونو کې مونځ دی، په مينځ دهردوو آذانونو کې مونځ دی اوبيا يې وفرمايل په دريم ځل
« لِمَنْ شَاءَ » . (متفق عليه).(۱)
چې دا مونځ د هغه کس د پاره دی چې خوښه يې شي.

توضيح: بين كل اذانين صلوة: اذانين نه مراد آذان او اقامت دی اول آذان دغائبو او دويم آذان د حاضرينو دی داقامت او اذان په مينځ کې وخت ډير برکتي دی او ددعاء دقبليدو وخت هم دی ځکه پيغمبر عليه السلام مکرر ترغيب ورکړو په دې کې د نفل مونځ کولو که دغه مونځ نفل وي يا سنت په باقي مونځونو کې کيږي خود مابنام آذان او اقامت په مينځ کې نفل کولو کې د فقهاو اختلاف دی.(المرقات ۲/۳۵۲).

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله د يو قول مطابق د مابنام مونځ نه پس او د مابنام مونځ نه مخکې دوه رکعته نفل کول مستحب دي . امام ابو حنيفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نزد دا رکعتونه اصل کې جائز دي خو د مابنام مونځ د تاخير د وجې نه دا مکروه لغيره جوړيږي د امام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله يو قول دا دی چې دا نفل صرف مباح دي مستحب هم نه دي امام مالک او امام ابو حنيفه رحمهما الله يو قول د اباحت دی او ابن همام اباحت راجح ګرځولی دی .

دلائل: شوافعو او حنابلو زير بحث حديث د عبد الله بن مغفل رحمه الله نه استدلال کړی دی د بخاري يو روايت د عبد الله ابن مغفل رضي الله عنه نه دا سې نقل کړی دی پيغمبر عليه السلام وفرمايل : صلوا قبل صلوة المغرب دې حضراتو د مشکوة ص ۱۵۵ کې حضرت مختار بن فلفل او حضرت انس رضي الله عنه رواياتو نه استدلال کړی دی په دې کې د دې رکعتونو کولو ښکاره ثبوت موجود دی .احنافو او مالکيو د حضرت بريده اسلمي رضي الله عنه روايت نه استدلال کړی دی دا دارقطني په دې الفاظو کې نقل کړی: **وعن بريدة عن عبدالله بن مغفل المزني قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان عند كل اذانين ركعتين ما خلا المغرب (زجاجة المصابيح ۱ ص ۱۹۹)**.

دې روايت کې د مابنام نه علاوه وختونو کې د دوو آذانونو په مينځ کې رکعتين ذکر دي او د مابنام استثناء ده احنافو او مالکيو زير بحث حديث کې لمن شاء الفاظو نه استدلال کوي په دې کې د کولو او نه کولو اختيار دی او س کول جائز دي خو د دې سره د مابنام تاخير خطره ده د دې وجې نه د نه کولو اختيار

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۰/۲،رقم الحديث :۶۲۷، ومسلم في الصحيح ۵۷۳/۱ رقم الحديث:۳۰۴-۸۳۸، وأبو داود ۵۹/۲ رقم الحديث :۱۲۸۳، والنسائي ۲۸/۲، رقم الحديث: ۶۸۱ ، والترمذي ۳۵۱/۱ رقم الحديث :۱۸۵ .

هم دی او په دې کې احتیاط هم دی . احنافو په مشکوة کې د مختار بن فلفل روایت نه استدلال کړی دی ده نه تپوس وکړی شو آیا حضور ﷺ دا دوه رکعتونه کړي دي نبي کریم ﷺ وفرمایل :

کان یرانا نصلیها فلم یامرنا ولم ینهنا (رواه مسلم) .

دې روایت نه هم اختیار معلومیږي ځکه چې نبی علیه السلام نه یې په خپله کړي دي . او نه یې چا ته حکم کړی دی او نه یې څوک منع کړي دي دد دې په کولو په استحباب او یا جواز باندې عمل کولو کې یوکس د مابنام په تاخیر کې واقع کیږي چې مکروه دی ، د احتیاط په بناء باندې احناف د نه کولو د پاره حکم ورکړو که تاخیر نه وي نو بیا دا کراهیت لغیره هم نه دی بهر حال دا دومره لوي اختلاف نه دی په کومو ملکونو کې چې عوام او ائمه حضرات د دوو رکعتو پابندي کوي بیا احنافو ته په کار دي چې دا دوه رکعته کوي دغه رنګ په یو ځای کې په رمضان کې افطاري کې ناوخته شي نو خلکو ته په کار دي چې هسې ناستې نه دا دوه رکعته کوئ ځکه چې دا اختلاف د طرفینو نه د استحباب په حکم کې دی نو معامله آسانه شوه ، د ځینې شارحینو خیال دی چې دا حکم مخکې وو بیا موقوف شو .

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

امام د مقتدیانو د مونځ ذمه دار دی :

﴿۱۰﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « الْإِمَامُ ضَامِنٌ وَ الْمُؤَذِّنُ
د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې : نبي علیه السلام فرمایلي دي : امام ضامن دی او مؤذن
مُؤْتَمَنٌ اَللّٰهُمَّ أَرْشِدِ الْأَئِمَّةَ وَ اغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ »[1]
امانتدار دی (بیا نبي علیه السلام دا دعاء وفرمایله) ای الله ! امامانو ته هدایت وکړې او مؤذنانو ته بخشش
وَ الشَّافِعِيُّ وَ فِي أُخْرَى لَهُ بِلَفْظِ المصابيح.
وکړې . او امام شافعي رحمه الله دوهم روایت په مصابیح کې دد دې په شان رانقل کړی دی .

توضیح : الامام ضامن : یعني امام د خپلو مقتدیانو ذمه دار او کفیل دی چې د هغوي مونځ خراب نه وي امام د قرائت ذمه دار دی او د تعدیل ارکان ذمه دار دی د مونځ د رکعتونو ذمه دار دی د مونځونو د ارکانو او د رکعتونو د تعداد او د مونځونو د حرکاتو او حرکاتو ذمه دار دی .

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۴٦۱، وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۵٦ رقم الحديث : ۵۱۷ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۴۰۲، رقم الحديث : ۲۰۷.

ضامن، دا مذکوره مفهوم د احنافو د ذوق مطابق دی د احنافو په نزد د امام مونځ په صحت او فساد سره د مقتدیانو مونځ مربوط دی که د امام مونځ فاسد شو نو د مقتدیانو مونځ به هم فاسد شي .لیکن شوافعو د **ضامن** مفهوم په نگران او رعایت سره کړی دی ځکه چې د دوي په نزد د امام مونځ ځانله دی او د مقتدیانو ځانله مونځ دی د امام حیثیت صرف د منتظم او مرتب او نگران دی که د امام مونځ فاسد شو نو د مقتدیانو مونځ نه فاسدیږي .(المرقات ۲/۳۵۲،اشعة اللمعات ۳۲۸).

والمؤذن مؤتمن: مؤذن امانت او د امانت دار کیدو مطلب دا دی چې هغه د خلکو د مونځونو صحیح وختونو خیال ساتي خلک روژه نیسي سحر او ماښام د واړه وختونو کې په مؤذن اعتماد کوي او د هغه د آواز انتظار کوي ، همدارنگې مؤذن په چت باندې وخیژي او آذان وکړي په دې کې د خلکو په کورونو کې پاسیدو کې قوي امکان دی ځکه پیغمبر عَلَیۡهِ السَّلَام فرمایي مؤذن امانت دار دی هغه یې امین جوړ کړی دی د حدیث په آخر کې هدایت او رهنمائي او مؤذن د پاره د استغفار دعاء غوښتلې ده د دواړو احوالو مناسب دعاء ده .

د اوه کالو پورې آذان ورکولو فضیلت :

﴿۱۱﴾ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « مَنْ أَذَّنَ سَبْعَ سِنِيْنَ
دحضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام وفرمایل: چاچې آذان ورکړو اوه کاله د
مُحْتَسِبًا كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ ،وَأَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَه). [1]
ثواب خاصلولو د پاره نو وبه لیکلی شي ده د پاره خلاصي او نجات د دوزخ نه.

توضیح : سبع سنین : د اوه کالو د خدمت د مودې تعین او آذان ورکولو باندې اعزاز ورکولو حکمت د الله تعالی او د هغه رسول ته حواله دی .(المرقات ۲/۳۵۹).

محتسبا : یعنې د ثواب په نیت اوه کاله آذان ورکول خالص د الله د وجې یې آذان ورکړو د دنیاوي اغراض او مقاصد نشته دی ځکه الله تعالی ده ته د جنت امتیاز ورکړی ده ، احتساب یعنې د ثواب په نیت او د ثواب په ارادې سره کوم کار وکړی شي دې ته احتساب ویلي شي ، ددې په مقابله کې هغه کار چې د ثواب په نیت نه وي بلکې دا کار په معاشره کې د خاطر دارۍ او د ښودنې د پاره وي نو دا د الله تعالی په نزد مقبول نه دی .**براءة** : د خلاصیدو د پاره یو پروانه ورکولی شي دې پروانې ته براءة ویلي

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۴۰۰، رقم الحديث :۲۰۶، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۴۰ رقم الحديث:۷۲۷.

کېږي د دې ذکر په دې حدیث کې راغلی دی .

یواځې مونځ کولو د پاره هم آذان کول په کار دي :

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِي
د عقبه بن عامر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې : نبي علیه السلام وفرمایل: ستارب خوشحالیږي د هغه چیلو
غَنَمٍ فِيْ رَأْسِ شَظِيَّةٍ لِلْجَبَلِ يُؤَذِّنُ بِالصَّلَاةِ وَيُصَلِّي فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ انْظُرُوا إِلَى عَبْدِيْ هٰذَا
څرونکي نه په غرونو کې چې آذان کوي او مونځ کوي نو الله ملائکو ته وایي چې وګورئ دې زما بنده ته
يُؤَذِّنُ وَ يُقِيمُ الصَّلَاةَ يَخَافُ مِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِيْ وَ أَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ[1].
چې آذان کوي او مونځ کوي او ما نه ویریږي ما هم دده بنده ګناه وبخښله او جنت ته مې داخل کړو .

توضیح : یعجب ربک یعني ستا رب راضي کېږي او خوشحاله کېږي که د ک لـه خطاب د الله د طرف نه پیغمبر ته وي نو بیا حدیث قدسي دی او که خطاب عوام الناس سره خاص وي بیا حدیث قدسي نه شو شیخ عبدالحق رحمه الله وایي اوله توجیه ډېره راجح ده .(اشعة اللمعات۳۳۹،المرقات۳۵۹-۲/۳۶۰)

شنطية د قضية په وزن ده د غر او چت والي ته ویلی شي یخاف مني یعني چراګاه د دنیا ټولو علاقو نه بچ وي او غرونو طرف تـه تللی وي او چې د مونځ وخت راشي نـو زمـا د ویـرې د وجې نـه او زمـا د خوشحالولو د پاره آذان کوي او بیا مونځ کوي په لوي غر باندې د الله تعالی ذکر کوي او بیا مونځ کوي الله تعالی دده نه خوشحاله وي او فرشتو ته وایي وګوره زما بنده زما د ویرې نه اذان وکړي بیا مونځ وکړي هغه یې معاف کړو او جنت کې یې داخل کړو ، علماء لیکي : د آذان نه مراد اقامت او آذان دی او چې کله ځان له مونځ کوي بیا فرښتې د هغه سره اودریږي او مونځ کوي نو د غه کس ته د جماعت ثواب ملاویږي د دې حدیث نه دا تعلیم حاصل شو که یو کس ځان له په سفر کې وي یا د کار د وجې نه په صحراء کې وي نو آذان دې کوي .(المرقات ۲/۳۶۰).

﴿۱۳﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « ثَلَاثَةٌ عَلَى
د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام وفرمایل: د قیامت په ورځ به دري کسان د
كُثْبَانِ الْمِسْكِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ أَدَّى حَقَّ اللهِ وَ حَقَّ مَوْلَاهُ
مشکو په یو ډېری باندې وي(اول)هغه غلام چې د الله تعالی حقوق اداکولو سره سره یې د آقا حقوق هم ادا

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۹/۲ رقم الحديث : ۱۲۰۳ ، وأخرجه احمد في مسنده ۱۵۷/۴ .

وَ رَجُلٌ أَمَّ قَوْمًا وَ هُمْ بِهِ رَاضُوْنَ وَ رَجُلٌ
کړي وي (دویم) هغه کس چې خلکو ته مونځ ورکوي او خلک د هغه نه خوشحاله وي (دریم) هغه کس چې

يُنَادِيْ بِالصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ فِيْ كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ » .(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)(1)
د شپې ورځې (یعنې همیشه) پنځه مونځونو د پاره آذان کوي ، امام ترمذي رَحِمَهُ اللّٰهُ دا حدیث نقل کړی دی

وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيْثٌ غَرِيْبٌ .
او وایي چې دا حدیث غریب دی .

توضیح : کثبان المسک کثبان الکثبة او **کثب** دا **کثیب** جمع ده **کثیب** د شګې غونډۍ ته ویلې شي په دې کې د جمع کیدو معنی پرته وي امرء القیس د **کثب** تذکره په خپل مشهور کتاب کې کړې ده :

ویوما علی ظهر الکثیب تعذرت ❁ عَلَيَّ و آلت حلفة لم تحلل

یو ورځ محبوبې د شګو د ډیرۍ سره د ملاویدو نه انکار وکړو قطعي طور باندې او نه ماتونکی قسم یې وخوړو .

وعبد : د **عبد** نه مراد مملوک دی برابره خبره ده که غلام وي او یا وینځه وي .

وهم به راضون : یعنې قوم د خپل امام نه خوشحاله او راضي وي د هغه د علم او تقوی د وجې نه او د هغه د کردار او د خبرې د وجې نه او د هغه د قرائت او ښائسته آواز د وجې نه او د حق خبرو او انصاف د وجې نه ټول دده نه راضي وي ، په دې حدیث کې د محلې اکثر اهل دین او اهل فراست خلکو رضامندي مراد ده د هر چا نه ، ځکه هغوي خو عموما خفه وي .

ورجل ینادی : د مضارع صیغې نه دې خبرې طرف ته اشاره ملاویږي چې مؤذن همیشه او استمرار سره آذان کوي (کذا في اللمعات)

﴿۱٤﴾ وَ عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « اَلْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ
د حضرت ابو هریرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمایلي : آذان کوونکي ته بخښنه دده

مَدٰى صَوْتِهِ وَ يَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَ يَابِسٍ وَ شَاهِدُ الصَّلَاةِ يُكْتَبُ لَهُ
د آواز د انتها مطابق کیږي او هر وچ او لوند څیز او مونځ ته رابلونکي ګواهي کوي دده د پاره او دده د پاره

---

(1) أخرجه الترمذي في السنن ۳۱۲/٤، رقم الحديث : ۱۹۸٦، وأخرجه احمد في مسنده ۲٦/۲٥

خَمْسٌ وَ عِشْرُوْنَ صَلَاةً وَ يُكَفَّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا ».[1]
د پنځويشتو (۲۵) مونځونو ثواب ليکلې کيږي او د مونځونو په مينځ کې که ګناه وشي معاف کيږي. او
وَرَوَى النَّسَائِيُّ إِلَى قَوْلِهِ: «كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ» وَقَالَ: «وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى». (والنسائي ۲/۱۲)
نسائي دا روايت د كل رطب ويابس پورې نقل کړی او دا الفاظ يې هم نقل کړي چې وله مثل اجر من صلى

توضيح: مدى صوته: يعني کوم ځای پورې چې د مؤذن آواز رسي دې کې چې څومره فرشتې وي يا انسان ټول په ټوله به د قيامت په ورځ به د مؤذن د پاره ګواهي ورکوي لکه څنګه چې د دې باب حديث نمبر ۳ کې تير شو. (الكاشف ۲/۲۴۸، اشعة اللمعات ۳۳۹، المرقات ۲/۳۶۲).

و شاهد الصلاة: د دې نه مراد په جماعت شريک کيدونکي خلک دی ده ته د جماعت د وجې نه يو مونځ کې د ۲۵ مونځونو ثواب ورکوي. **وله اجر**: يعني څومره خلک چې جمعه کې شريک شي مؤذن ته به د هريو برابر ثواب ورکولی شي ځکه چې مؤذن ټول مونځ ته رابللي دي او دوي ته دعوت ورکوونکی دی **الدال على الخير كفاعله** مسلمه قاعده او حديث دی د دې حديث نه معلومه شوه د ثواب په اعتبار سره مؤذن د مونځ کوونکو نه افضل دی.

د تنخواه نه بغير آذان کول:

﴿۱۵﴾ وَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُوْلَ اللهِ
د عثمان بن ابي العاص رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ما نبي عليه السلام ته عرض وکړو: ای د الله رسوله!
اجْعَلْنِيْ إِمَامَ قَوْمِيْ فَقَالَ: «أَنْتَ إِمَامُهُمْ
ما د قوم امام کړه نو نبي عليه السلام و فرمايل: ته د دوي امام شوې، يعني ما تا سو د خپل قوم امام کړې خو ته
وَاقْتَدِ بِأَضْعَفِهِمْ وَ اتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا ».[2]
مونځ کولو کې د ډير ضعيف خلکو اقتداء کوي او دا سې مؤذن مقرر کړه چې آذان باندې پيسې نه اخلي.

توضيح: اقتد بأضعفهم، يعني مونځ کې د کمزوري خلکو رعايت کوه مه قرائت ډير اوږده وه چې د

---

(۱) أخرجه مسند أحمد ۲/۴۱۱، و أبو داود ۱/۳۵۳ رقم الحديث: ۵۱۵، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۴۰ رقم الحديث: ۷۲۴.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۶۳ رقم الحديث: ۵۳۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۳۶ رقم الحديث: ۷۱۴.

کمزورو خلکو په برداشت کې نه وي او مه د مونځ ارکان دومره سپک کوه چې خلک تنګ شي او مونځ کول پرېږدي .(المرقات ۲/۳۶۴،الکاشف ۲/۲۴۹، اشعة اللمعات ۳۴۰).

د استیجار علی الطاعات مسئله:لا یأخذ علی اذانه اجرا: دې حدیث نه معلومه شوه چې مؤذن ته په خپل آذان باندې پیسې اخیستل صحیح نه دي په دې باندې قیاس کولو سره امام ته په امامت باندې پیسې اخیستل جائزنه دي تردې چې مطلقاً استیجار علی الطاعات منع دی په دې کې د فقهاو اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او شوافعو حضراتو په نزد باندې اجرت اخیستل مطلقاً جائز نه دی، د حنابلو په نزد طاعاتو یعنې آذان او اقامت تعلیم د قرآن او امامت باندې پیسې اخیستل جائز نه دي د احنافو دوه طبقې دي یوه طبقه د متقدمینو ده او یوه د متأخرینو ده ، د متقدمینو احنافو په نزد استیجار علی الطاعات ناجائز دی ، احناف متأخرین علماء فرمایي : استیجار علی الطاعات په جواز باندې ددوي فتوی نشته دی خو د مجبورۍ په صورت کې د جواز قول یې کړی دی .حالانکه اصل مسئله د عدم جواز ده او د جواز خبره عارضي ده او د مجبورۍ د لاندې ددې قول شوی دی چې د شعائر اسلام حفاظت وشي چې دیني مناسبت ختم نه شي چې کله یو کس امامت او خطابت او تدریس تردې چې آذان باندې پیسې نه اخلي نو خامخا بیا به هریو کس د شعائر اسلام ده یو منصب حفاظت ذمه دار نه شي ددې وجې نه به ددین ټول احکامات خراب شي لکه څنګه چې د ملحدینو مقصد دی ځکه هغوي په اجرت علی الطاعات باندې اعتراض کوي هلته بیت المال نه سلفو او صلحاو خطباو معلمینو او مفتینو ته وظائف ملاویدل ځکه به دوي د دین حفاظت کولو ، اوس ددې منصب حفاظت او بچ کیدو د پاره بقدر ضرورت متأخرین د اجرت اخیستو قول پیش کړو ځکه چې دا ضرورت دی او الضرورة تتقدر بقدر الضرورة دی نن سبا امام او مؤذن د دین خدمت ته نه ګوري بلکې دنیا ګټل یې مقصود وي ، نو داسې امام او مؤذن د پاره اجرت اخیستل ناجائز دی ، عقود رسم المفتي کې ابن عابدین شامي لیکلي دي : ددې خلاصه داده چې د شریعت یو منصب بغیر د تنخو نهاه باقي نه شي پاتې کیدی مثلاً آذان او امامت نو داسې منصب باقي ساتلو د پاره اجرت اخیستل جائز دی لکه درس او تدریس امامت او آذان او د قضاء او افتاء مناصب شو او په بعضې مناصبو باندې اجرت وانه اخستلی شي نو ختمیږي نه مثلاً تراویحو کې ختم کول ، ټیوشن کول دا داسې مناصب دي چې ددې په ذریعې سره د شریعت یو منصب هم نه ختمیږي نو په داسې منصب باندې اجرت صحیح نه دی که وکتلې شي د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُم په دور کې مجاهدینو ته عوض ورکړی شوی وو او قاضیانو ته په شرعي فیصلو باندې اجرت ورکړی شوی وو ، خلفاء او امراء ته د دین په خدمت باندې تنخواه ملاؤ شوې وه دا دلائل د جواز د پاره کافي دي .توضیحات جلد څلورم کې ص ۶۴۵ باندې استیجار علی الطاعات باندې مکمل بیان موجود دی دې طرف ته رجوع کول د زړه اطمینان دی بهر حال چې کله د مجبورۍ د وجې په معامله کې جواز پیدا

شو ، د زيتر بحث حديث توجيه به داوي چې دلته اخلاص سره اجرت نه بغير آذان كولو ترغيب طرف ته اشاره كړې شوې ده ، د اجرت اخيستل او نه اخستل مسئله بيانول مقصود نه ده ، داوجه ده چې په مسلمانانو كې اوس هم ديرې علاقې داسې دي هلته آذان په خپله كوي او اجرت نه اخلي او نه د اجرت اخيستلو تصوروي لهذا كوم ځاى پورې چې ممكن وي دې حديث باندې عمل كولو د پاره داسې ماحول جوړول په كار دى .خلاصه دا شوه چې په حديث كې د اخلاص كوم ترغيب وركړې شوى دى په دې كې هيڅ كلام نشته دى .

﴿١٦﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: عَلَّمَنِيْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقُولَ عِنْدَ
د حضرت ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دى وايي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ماته ښودلې وُچې زه ووايم په وخت
أَذَانِ الْمَغْرِبِ : « اللَّهُمَّ إِنَّ هٰذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ وَ إِدْبَارُ نَهَارِكَ وَ أَصْوَاتُ
د ماښام آذان كې دا دعاء: اى الله ! دا وخت دى ستاد شپې دراتللو او دورځ د تللو او تا ته د آوازونو كولو
دُعَاتِكَ فَاغْفِرْ لِيْ » (1)
والا (يعني مؤذن) ته زما بخښنه او مغفرت وكړې .

توضيح : **اللهم هذا** ، چې د آذان جواب مكمل شي بيا دې ددې نه پس دا دعاء ووايي او په دې دعاء كې د شپې او ورځې بدليدو طرف ته اشاره ده ځكه چې د ماښام نه پس دا دعاء وايي دې نه دا خبره هم واضحه شوه چې د آذانونو نه پس د مختلفو دعاګانو ثبوت شته خو د آذان او اقامت په مينځ كې چې كوم وخت دى دا د دعاء د قبليدو بهترين وخت دى ځكه چې په دې كې د مختلفو دعاګانو اهتمام شوى دى .
(المرقات ٢/٣٦٥ ،الكاشف ٢/٢٥٠).

د آذان او اقامت په مينځ كې دعاء قبليږي :

﴿١٧﴾ وَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَوْ بَعْضِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ بِلَالًا أَخَذَ
حضرت ابو امامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يا بعضې اصحاب د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي چې حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شروع كړو
فِي الْإِقَامَةِ فَلَمَّا أَنْ قَالَ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «أَقَامَهَا اللهُ وَ
اقامت چې كله يې **قد قامت الصلاة** وويلو نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ (ددې په جواب كې) وفرمايل: **اقامها الله و**

أَدَامَهَا » وَ . قَالَ فِي سَائِرِ الْإِقَامَةِ : كَنَحْوِ
ادامها یعنې د الله تعالی مونځ قائم او دائم ساته ، او د تکبیر باقي کلمو جواب یې هغه ور کړو کوم چې
حَدِيْثِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الْأَذَانِ[1].
د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د آذان په حدیث کې شوې دی .

﴿١٨﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لَا يُرَدُّ الدُّعَاءُ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي کریم عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمایل : نه رد کیږي دعاء په
بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ »[2].
مینځ د آذان او اقامت کې .

توضیح :لا یرد الدعاء: د مسلمانانو دعاء الله تعالی هر وخت په رحمت او مهربانۍ سره قبلوي خود آذان او اقامت چې کوم وخت دی هغه دومره سعادت مند دی او دومره برکت والا دی چې په دې وخت کې د دعاء کولو والا دعاء الله تعالی نه رد کوي، دې حدیث نه مسلمانانو ته دا تعلیم ورکولی شي چې مسلمانانو ته په کار دي چې دوي خپل دنیاوي او اُخروي حاجتونه د الله تعالی نه په دې وختونو کې غواړي، د حدیث ظاهري الفاظو نه دا معلومیږي چې دعاء د آذان سره متصل وي یا لږ ساعت پس وغوښتلی شي په هر صورت کې به قبلیږي خو اولی او بهتره داده چې د آذان ختمیدو سره یو ځای کول په کار دي . (المرقات ۲/۲٦٦، اشعة اللمعات ۳۴۰)

د دعاء قبلیدو دوه وختونه :

﴿١٩﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « ثِنْتَانِ لَا تُرَدَّانِ
د حضرت سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل : دوه دعاګانې نه رد کیږي
أَوْ قَلَّمَا تُرَدَّانِ الدُّعَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ وَ عِنْدَ الْبَأْسِ حِيْنَ
یا یې وفرمایل چې کم رد کیږي یو هغه دعاء چې د آذان په وخت کې کیږي او دویم هغه دعاء چې د جنګ

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳٦۰ رقم الحديث : ۵۲۸ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۵۸ رقم الحديث : ۵۲۱ ، و الترمذي ۱/۴۱۵، رقم الحديث : ۲۱۵، مسند أحمد ۳/۱۱۹.

يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا» وَفِي رِوَايَةٍ: «وَتَحْتَ الْمَطَرِ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ: وَتَحْتَ الْمَطَرِ [1]
په دوران کې چې کله قتل و قتال شروع کیدو په وخت کې وغوښتلې شي.

توضيح: او قلما تردان، ممکن دی چې دا أو د شک د راوي د پاره وي او دا هم ممکن دی چې دا أو د تنويع د پاره وي يعنې د دوو دعاګانو انواع ذکر وي.

قلما لفظ عدم ته ويلې کيږي اول صورت کې راوي ته شک شو د **لا تردان** الفاظ ارشاد يې وفرمايل يا **قلما تردان** الفاظ دي. (اشعة اللمعات ۳۴۰، المرقات ۲/۲۶۷).

عند النداء: دې نه مراد آذان دی او د آذان وخت د دعاګانو د قبليدو وختونو کې شمارل کيږي، و**عند البأس** بأس سخت جنګ دی او مراد ترينه په جهاد ميدان کې د کفارو په مقابله کې سخت جنګ دی دا هم د دعاء د قبليدو وخت دی يعنې ټوله توجه د الله تعالى په ذات باندې پرته وي.

لحم يلحم باب سمع نه راځي جنګ ته ويلې شي د دې وجې نه هم د پيغمبر عليه الصلاة والسلام نوم رسول **الملاحم** مشهور دی دلته دا صيغه د باب **افعال** او **سمع** نه راځي اګرچې **سمع** نه ډير مستعمل دی، و

تحت المطر باران حالانکه د آسمان نه کيږي ګويا چې الله تعالى د خوا نه کيږي ځکه په دې کې رحمت او برکت دی دې مبارک وخت کې هم دعاء قبليږي که باران په ده باندې وريږي يا صرف هسې وريږي.

د مؤذن ثواب څنګه ګټلې کيږي؟

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ الْمُؤَذِّنِينَ
د حضرت عبد الله ابن عمرو نه روايت دی وايي چې يو صحابي عرض وکړو يا رسول الله آذان کوونکي په
يَفْضُلُونَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قُلْ كَمَا يَقُولُونَ
فضيلت کې زمونږ نه مخکې شو نبي عليه الصلاة والسلام وفرمايل: څنګه چې هغه وايي تاسو هم داسې وايي
فَإِذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطَ». [2]
چې کله فارغ شئ څه چې غواړئ ورکولی به شي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳/۴۵ رقم الحديث: ۲۵۴۰، وأخرجه الدارمي في السنن ۱/۲۹۲، رقم الحديث: ۱۲۰۰.
(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۶۰ رقم الحديث: ۵۲۴.

توضيح: **يفضلوننا**: يعني مؤذنين خلک آذان کولو سره ثواب کې زمونږ نه مخکې کيږي آيا مونږ داسې عمل کولی شو چې په ثواب کې د هغوي سره يو شان شو دا دور صحابه دی چې په دې کې به په نيکيو کې منډه او مخکيوالی کيدو او د هر ملګري به دا خيال وو چې زه د نورو ملګرو نه ثواب کې وروسته پاتې نه شم لکه نن صبا چې د دنيا او پيسې ګټلو کې يو بل نه مخکې کيږي دوي ته پيغمبر عليه الصلاة والسلام د ثواب ګټلو د پاره کم خرچ والا عمل دا وښودو چې مؤذن آذان کوي نو جواب ورکوئ او چې آذان ختم شي دعاء کوي .(المرقات ٢/٣٦٧)

په دې کې به تاسو ته د آذان کوونکو د اصل ثواب په شان ثواب ملاويږي او ددې نه پس دې کوي دې سره به مزيد ثواب تاسو ته ملاويږي .شيخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې ليکي : جواب ورکوونکي چې د جواب سره د آذان نه پس دعاء ووايي نو ممکن دی چې په ثواب کې د مؤذن نه مخکې شي په دې شرط چې مؤذن دعاء ونه کړي .(اشعة اللمعات ٣٤١).

د دعاء نه شايد هغه دعاء مراد وي چې په حديث نمبر ٦ کې مذکور وي او عوامو کې مشهوره ده ، دې حديث نه دا هم معلومه شوه چې څوک اجابت فعلي باندې عمل وکړي جومات ته راشي نو هغه ته هم په کار دي چې د خاموش کيناستو په ځای اجابت قولي وکړي او دا دعاء دې ووايي چې ثواب کې شريک شي .

الْفَصْلُ الثَّالِث:

﴿٢١﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ :
د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ما اوريدلي د نبي عليه الصلاة والسلام نه چې فرمايل به يې:
إِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّلَاةِ ذَهَبَ حَتَّى يَكُونَ مَكَانَ الرَّوْحَاءِ. قَالَ الرَّاوِيُّ وَالرَّوْحَاءُ
چې کله شيطان د مونځ آذان اوري نو تختي تر دې چې مقام روحا پورې ورسي ، راوي وايي : چې روحا د
مِنَ الْمَدِيْنَةِ عَلَى سِتَّةٍ وَ ثَلَاثِيْنَ مِيْلاً [1].
مديني نه شپږ ديرش کلو ميټره فاصله باندې دی .

توضيح: **ان الشيطان** ، ممکن ده چې د دې نه د ټولو لوي شيطان مراد وي چې آذان واوري وتختي ، او ممکن ده چې جنس شيطانان مراد وي ، اول صورت ډير واضح دی .(المرقات ٢/٣٦٨).

---

(١) أخرجه مسلم في صحيحه ١/ ٢٩٠ ، رقم الحديث :١٥-٣٨٨.

الروحا : د يو کوهي نوم دی د مديني منورې زړې لارې بلخلاف واقع دی يعني يو کس چې د مديني نه مکې طرف ته د بدر په لاره ځي شپږ دېرش ميله مېره باندې دا کوهي واقع دی د لارې په غاړه باندې د يوې اوږدې فاصلې سره الروحا بورډ لګيدلي دی ، بيا په سړک باندې ځي نو ښي لاس باندې هلته په يو لويه نالي صحرائي علاقه کې دا کوهي واقع دی ، اوس هم په دې کې يخې او به ملاويږي دې سره يو زوړ جومات دی وايي چې په خپل دور کې ددې سره اويا (۷۰) پيغمبرانو آرام کړی دی .او سيد الاولين والآخرين پيغمبر عليه الصلاة والسلام د دري سوه ديارلس (۳۱۳) صحابه کرامو رضي الله عنهم سره جنګ بدر ته تشريف وړلو نو دلته يې آرام کړی و ، يعني شپه يې تيره کړې وه . بنده ناچيز په رمضان کې د خپلو احبابو سره ددې کوهي او بو نه غسل کړی دی ،دبوتې په ذريعې سره يې او به راويستلی شي کوم خلک چې د بدر په لاره باندې مکې ته ځي نو دا کوهي په لاره کې راځي، الله تعالی دې آباد ساتي .مدينه منوره کې مقيم صوفي حاجي نورمحمد افغاني رحمه الله ما ته ويلي وو د روحا کوهي د سړک نه لږ آخوا په يوه محله کې دی او سړک سره چې کوم کوهي دي نو دا بل کوهي دی والله اعلم

قال الراوي : د راوي نه نافع بن طلحه مراد دی چې ددې کنيه ابوسفيان ده .

﴿۲۲﴾ وَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ قَالَ : (إِنِّي لَعِنْدَ مُعَاوِيَةَ
د حضرت علقمه بن ابي وقاص رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: زه (يو ورځ) د حضرت معاويه رضي الله عنه
إِذْ أَذَّنَ مُؤَذِّنُهُ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ كَمَا قَالَ مُؤَذِّنُهُ حَتَّى إِذَا قَالَ : حَيَّ
سره وم ، چې د هغه مؤذن آذان وکړو نو معاويه هغه څه ويل کوم چې مؤذن ويل ، چې کله به مؤذن : حي
عَلَى الصَّلَاةِ : قَالَ : لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ فَلَمَّا قَالَ : حَيَّ
على الصلاة وويل ، نو حضرت معاويه رضي الله عنه به وويل : لاحول ولا قوة الا بالله او چې کله به مؤذن حي
عَلَى الْفَلَاحِ قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ وَقَالَ بَعْدَ ذَلِكَ مَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ
على الفلاح وويل ، نو حضرت معاويه رضي الله عنه به وويل: لاحول ولا قوة الا بالله او ويل به يې ددې نه پس
ثُمَّ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سلم قَالَ ذَلِكَ [1].
هغه چې مؤذن ويل بيا يې وويل: ما د نبي عليه السلام نه اوريدلي دي چې هغه به دا سې ويل .

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲/۲۵ رقم الحديث : ۶۷۷ ، وأحمد في مسنده ۴/۹۱-۹۲.

توضیح: علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: **لا حول ولا قوة الا بالله** نه پس **العلي العظیم** الفاظ په روایاتو کې نادر دي. عقلمه بن وقاص رَحِمَهُ اللهُ کبارو تابعینو نه دی(الکاشف ۲/۲۵۳، المرقات ۳۶۸-۲/۳۶۹)

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَامَ
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: مونږ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره یو ځای وو چې اودریدو
بِلَالٌ يُنَادِي فَلَمَّا سَكَتَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :
حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او آذان یې وکړو چې کله هغه(آذان وکړو) غلی شو نو نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام وفرمایل:
« مَنْ قَالَ مِثْلَ هٰذَا يَقِينًا دَخَلَ الْجَنَّةَ » [1].
چې کوم کس دغه رنګ په یقین سره (یعني د زړه په خلوص سره) وویل نو جنت ته به داخل شي.
﴿۲٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يَتَشَهَّدُ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې کله به نبي عَلَيْهِ السَّلَام د مؤذن نه شهادتین اوریدل نو
قَالَ : « وَ أَنَا وَ أَنَا » [2].
فرمایل به یې: او زه هم، او زه هم.

توضیح: **قال وانا وانا**: چې کله به مؤذن په آذان کې شهادتین وویل نو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام به په جواب کې دوه ځله وفرمایل: زه هم ګواهي ورکوم د توحید او رسالت، څنګه ګواهي چې تاسو ورکوئ دغه رنګ ګواهي زه هم ورکوم. ددې نه معلومه شوه چې نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم د امت په شان په خپل رسالت باندې په ګواهي ورکولو باندې مکلف دی، اوس په دې کې بحث او تحقیق دی چې آیا پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د خپل امت په شان **اشهد ان محمد رسول الله** الفاظ وویلي شي یا **اشهد اني رسول الله** الفاظ ادا کولی شي .(اشعة اللمعات ۳۴۱).

عام علماء دا لیکي: چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د خپل امت په شان د خپل رسالت ګواهي کولی شي اوس حدیث نمبر (۲۱) کې حضرت معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا وایي ما چې د کومې کلمې جواب کې ویلې دي نبي عَلَيْهِ السَّلَام دغه رنګ کلمو سره جواب ورکولو، اوس په ظاهره زیر بحث حدیث سره تعارض راغلی

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲/۲٤ رقم الحديث : ٦٧٤ .

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۳٦۱.

ځکه چې په دې کې وانا، انا الفاظ دي. علماء جواب ورکوي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام کله دا الفاظ ویلي دي او کله یې هغه الفاظ ویلي دي چې د هغې تذکره حضرت معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کړې ده دواړه ثابت دي.

﴿۲۵﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَذَّنَ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: څوک چې آذان وکړي دولس کاله
وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ وَ كُتِبَ لَهُ بِتَأْذِينِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ
ده د پاره جنت واجبیږي او ده ته به د آذان په بدله کې (دده په اعمال نامه کې) هره ورځ (یعنې د هر آذان
سِتُّونَ حَسَنَةً وَ لِكُلِّ إِقَامَةٍ ثَلَاثُونَ حَسَنَةً »[۱].
په عوض) شپیته نیکۍ او د هر تکبیر په بدله کې دیرش نیکۍ لیکلې کیږي.

توضیح: ثلاثون حسنة: آذان کوونکي ته په هر آذان باندې هره ورځ اضافي شپیته (۶۰) نیکۍ ملاویږي او تکبیر کوونکي ته ددې نیمې یعنې دیرش نیکۍ ملاویږي او د شمار راز الله تعالی او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته حواله دی، د آذان په نسبت اقامت باندې ثواب ځکه لږ دی چې په آذان کې محنت ډیر دی او اقامت کې محنت کم دی او کیدی شي چې د جمهورو په ذوق باندې د اقامت کلماتو کې ایتار دی ځکه یې ثواب کې کموالی دی. (المرقات ۲/۳۷۰، اشعة اللمعات ۳۴۲).

سوال: فصل ثاني حدیث نمبر ۱۱ کې د اوه کالو پورې آذان ورکولو باندې د جنت خوشخبري ده دلته دولس کالو باندې خوشخبري ده دا په ظاهره تعارض دی ددې جواب څه دی؟

جواب: شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ددې یو جواب دا کړی چې علامه کرماني بطور ضابطه جواب ورکړی دی که هلته هم شمار او حساب کې اختلاف نظر باندې راشي نو په دې کې تعارض نشته دی ځکه چې عدد اکثر عدد اقل لره منافي نه دی. شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ دویم جواب دا ورکړی دی چې اوه کالو پورې آذان کولو ثواب د دوزخ نه د بچ کیدو براءة ملاویږي چې په جنت کې د ددا خلیدو زیری دی دلته زیر بحث حدیث کې د آذان کولو وخت دولس کاله دی چې ډیره موده او وخت دی ځکه یې ده ته د جنت زیري ورکولو سره روزانه شپیته (۶۰) نیکۍ اضافي ورکولی شي. (اشعة اللمعات ۳۴۲).

﴿۲۶﴾ وَ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا نُؤْمَرُ بِالدُّعَاءِ عِنْدَ أَذَانِ الْمغرب. (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الدَّعَوَاتِ الْكَبِيْرِ)
او حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي چې مونږ ته د ماښام د آذان په وخت کې د دعا غوښتلو حکم شوی دی.

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۲۴۱/۱ رقم الحديث: ۷۲۸، وأخرجه الدار قطني في السنن ۲۴۰/۱ رقم الحديث ۲۳.

توضیح: لؤمر: یعني مونږ ته به حکم کیدو چې مونږ د ماښام اذان په وخت کې دعا غواړو دې حدیث نه خو یو خبره دا معلومه شوه چې د اذان په وخت کې او پس د آذان نه د قبولیت د دعا وخت دی، دویمه خبره دا معلومه شوه چې په دې وخت کې دعاء غوښتل که سنت او واجب نه دي نو کم از کم مستحب خو دي ددې اهتمام کول په کار دي خو دا یاد ساتئ په دې دعاء کې لاس اوچتول د سلفو او خلفو نه ثابت نه دي بغیر د لاسونو اوچتولو دعاء وکړئ. (المرقات ۲/۳۷۰، اشعة اللمعات ۳۴۲).

علامه طیبي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمایي : کیدی شي دا هغه دعاء وي چې د کومې ذکر حدیث نمبر ۱٦ کې دی یعنې **اللهم هذا اقبال لیلک وادبار نهارک و اصوات دعاتک فاغفرلي** . دلته دا وضاحت هم ضروري دی چې د عاء د هر آذان نه پس مستحب ده بیا د ماښام تصریح څه ضرورت ؤ؟ (**اخرجه ابوداؤد ۵۳۰**)

ددې جواب دادی کیدې شي د ماښام آذان نه پس دعاء د نورو آذانونو نه ډیره مؤکده او قابل اهتمام وي ځکه یې ددې ذکر وکړو چونکې د ماښام وخت د ورځې په ختمیدو باندې او د شپې په راتلو باندې یو لوي انقلاب ظاهرېږي ځکه دا وخت قابل اهتمام شو د ماښام آذان او اقامت یو ځای ویلې کیږي یعنې دومره فاصله په کې نه وي ځکه هم دا وخت اهم شو او د دعاء تاکید په کې شوی دی.

✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿

۱۸ ربیع الاول ۱٤۱۰ھ

باب:
د آذان نور مسائل:

دې باب سره هیڅ عنوان نشته دی ځکه داد تنوین سره ویلي کیږي، شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللّٰهُ د دې عنوان داسې بیان کړی دی: **باب في متممات ولواحق الآذان**، یعني د مخکني بابونو سره متعلقه څه د نورو احکامو بیان، دې باب کې د وخت نه مخکې د آذان مسائل هم دي، او د آذان د تاخیر مسائل هم دي، د استحقاق آذان هم مسئله ده او آذان باندې جومات ته راتللو طریقه هم ذکر ده او د مؤذن ذمه دارو ذکر هم دی دا ټول د آذان د متعلقاتو نه دي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

بَابُ تَأْخِيْرِ الْأَذَانِ
د وخت نه مخکې د آذان کولو حکم:

﴿۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمایلي: بلال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ آذان کوي
بِلَيْلٍ فَكُلُوْا وَ اشْرَبُوْا حَتّٰى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُوْمٍ»
د سحر په شپه کې نو (روژه کې د پیشنمي) خوراک څښاک کوئ څو پورې چې ابن ام مکتوم آذان نه وي
ثُمَّ قَالَ: وَ كَانَ رَجُلًا أَعْمٰى لَا يُنَادِيْ حَتّٰى
کړی، ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وایي: ابن مکتوم یو روند سړی دی چې آذان به یې نه کولو تر څو پورې چې به ده ته
يُقَالَ لَهُ: أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ. (متفق علیه)[1]
دا نه وو ویلې شوي چې تا سبا کړو تا سبا کړو.

توضیح: ان بلالا ینادی بلیل، یعني بلال به د شپې په وخت کې آذان کولو د سحر کیدو نه مخکې یعني د تهجدو د پاره به یې آذان کولو، تاسو خلک د ده آذان سره د پیشمني خوراک مه بندوئ بلکې خورئ یې تر دې پورې چې عبد الله ابن ام مکتوم آذان وشي. (المرقات ۲/۳۷۱).

---

(۱) أخرجه البخاري ۲/۹۹، رقم الحديث :٦١٧، ومسلم ۲/۸٦۲ رقم الحديث:٣٦-١٠٩٢، والنسائي ۲/۱۰، رقم الحديث: ٦٣٧.

دا خبره ټولو ته معلومه ده چې د آذان مشروعيت د مونځونو د وختونو د تعيين د پاره دی ځکه په دې باندې د ټولو فقهاو اتفاق دی، د سحر نه علاوه ټولو وختونو کې د وخت نه مخکې آذان جائز نه دی که چا وکړو نو دوباره به يې بيا کوي خو د سحر په آذان کې د فقهاو اختلاف دی چې سحر کيدو نه مخکې آذان جائز دی يا نه دی.

د فقهاو اختلاف: د امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل او امام ابويوسف رَحِمَهُمُ اللهُ په نزد د سحر اذان د سحر نه مخکې جائز دی او د اعادې ضرورت يې نشته دی، امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: د نورو وختونو په شان د سحر په وخت کې د سحر کيدو نه مخکې آذان کول جائز نه دي که چا وکړو نو دوباره به يې کوي د ډيرو سلفو هم دا مسلک دی.

دلائل: جمهور زير بحث د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت نه استدلال کوي چې په هغې کې: **ان بلالا ينادي بليل** الفاظ راغلي دلي، ددې نه معلوميږي چې د سحر کيدو نه مخکې آذان کولی شي.

(۱) د ائمه احنافو اولنی دليل په ابوداؤد شريف کې د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی هغه ته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: **لا تؤذن حتى يستبين لک الفجر هکذا و مد يده عرضاً (رواه ابو داؤد)**

(۲) د احناف دويم دليل په بيهقي او ابوداود کې د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت پيش کوي چې په (**قبل الفجر** آذان کولو باندې) حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس وکړو تا داسې ولې وکړل؟ جواب يې ورکړو چې کله زه پاڅيدم نو اوس پورې په خوب کې وم نو ما دا خيال وکړو چې صبح صادق شوی دی (نو ما آذان وکړو) په دې وجه ورته پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمايل: اوس لاړ شه او خپل باره کې اعلان وکړه چې زه اوده وم (او د خوب په حالت کې مې په غلطۍ سره اذان وکړو).

(۳) د احنافو دريم دليل د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی: **ان بلالا أذن قبل الفجر فغضب رسول الله صلى الله عليه وسلم (زجاجة المصابيح ج ۱ ص ۲۰۱)**

(۴) د احنافو څلورم دليل ترمذي کې د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی يو ورځ يې آذان د سحر کيدو نه مخکې کړی وو نو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته حکم وکړو چې آذان دوباره وکړه، دغه رنګ ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ طرف ته منسوب دی چې تا خپل غلام ته **قبل الوقت** آذان کولو باندې دوباره کولو حکم ورکړی وو، دغه رنګ احناف د **والمؤذن مؤتمن** نه استدلال کړی ځکه چې د وخت نه مخکې آذان کول د وخت سره خيانت کول دي او مؤذن امين دی ده ته داسې کول نه دي په کار (۵) ائمه احنافو سره عقلي دليل هم شته هغه داسې لکه څنګه چې د باقي څلور مونځونو وختونو کې آذان د وخت نه مخکې معتبر نه دی دغه شان آذان د سحر نه مخکې صحيح نه دی ځکه چې ټولو کې علت مشترکه دی هغه دا چې آذان د وخت

دتعیین دپاره دی او وخت نه مخکې آذان تجهیل (خلک په جهالت کې اچول دي) تعیین دوخت نه دی.

جواب: احناف د حضرت بلال رضي الله عنه د آذان په باره کې وایي چې هغه د پیشمني از تهجد و د پاره ؤ د سحر د پاره نه ؤ د سحر دپاره مستقل طور باندې ابن ام مکتوم رضي الله عنه آذان کولو او حالانکه هغه روند هم ؤ نو خلک به راتلل چې **اصبحت اصبحت**، حضرت سحر شو، سحر شو، تاسو زر آذان وکړئ نو ابن ام مکتوم به پاڅیده او آذان به یې وکړو، حالانکه بخاري کې حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د روایت الفاظ دادی: حضور صلی الله علیه وسلم فرمایل: **لا یمنعن احدکم او احد منکم آذان بلال من سحوره فانه یؤذن او ینادی بلیل لیرجع قائمکم ولینبه نائمکم** (بخاري ج۱ ص ۸۷)

یعنې د حضرت بلال رضي الله عنه آذان دې تاسو د پیشمني نه منع نه کړي ځکه چې هغه د سحر کیدو نه مخکې آذان وکړو چې تهجد گزار کورونو والا د پیشمني د پاره تیاري وکړي، یا اوده شوي راپاڅي، دا حدیث دلیل دی چې د سحر آذان د وخت نه مخکې نه دی شوی کوم آذان چې مخکې شوې دی هغه به د پیشمني د پاره ؤ دې سره حضرت سمرة بن جندب رضي الله عنه روایت هم دال دی، د حضرت بلال رضي الله عنه آذان د پیشمني د پاره ؤ دا هغه مسئله ده چې په دې کې ځومره حیرانتیا وشي یعنې تعجب وشي نو کم دی تول جمهوریو طرف ته دي او د استدلال د پاره دوي سره دلیل نشته او مذکور حدیث نه ددې مسلک د پاره پته اشاره هم نشته دی. **فجر مستطیل**: دا په أفق د آسمان باندې کرخې ته ویلی شي چې په مینځ کې یې اوږده رڼا وي دویم نوم **ذنب السرحان** او دروغژن سحر دی، **المستطیر** آسمان غاړو باندې خورې شوی رڼا ته ویلی کیږي ددې دویم نوم رښتینې سحر دی.

﴿۲﴾ وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَمْنَعَنَّكُمْ مِنْ
د حضرت سمرة بن جندب رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایي: تاسې دې منع نه کړي د -
سُحُورِكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ وَلَا الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ وَ لَكِنِ الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيرُ
پیشمني کولو نه آذان د حضرت بلال رضي الله عنه او نه اوږد سحر (صبح کاذب) البته هغه سحر چې خوریدونکي
فِي الْأُفُقِ » . وَ لَفْظُهُ لِلتِّرْمِذِيِّ (۱)
وي په افق باندې (چې کله صبح صادق را وخیژي نو بیا خوراک څښاک بند کړئ) الفاظ د ترمذي دي.

(۱) أخرجه مسلم ۲/۷۷۰ رقم الحديث:۳۰- ۱۰۹۴، وأبوداود في السنن ۲/۷۵۹ رقم الحديث : ۲۳۴۶، وأخرجه الترمذي في السنن ۳/۸۶ رقم الحديث : ۷۰۶.

﴿۳﴾ وَ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَابْنُ عَمٍّ لِيْ

د حضرت مالک بن حويرث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې زه نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام ته راغلم او زما د تره زامن

فَقَالَ: « إِذَا سَافَرْتُمَا فَأَذِّنَا وَ أَقِيْمَا وَ لِيَؤُمَّكُمَا

نو نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام وفرمايل: چې كله تاسو سفر كوئ نو آذان او تكبير كوئ او امامت دې وكړي تاسو

أَكْبَرُكُمَا » . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ). [1]

ته چې كوم په تاسو كې مشر وي.

﴿٤﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ لَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « صَلُّوا

د حضرت مالک بن حويرث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې : نبي عَلَيْهِ السَّلَام مونږ ته وفرمايل مونځ وكړئ

كَمَا رَأَيْتُمُوْنِيْ أُصَلِّيْ وَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ

تاسې لكه څنګه چې تاسې ما وينئ چې زه مونځ كوم ، او چې كله د مونځ وخت شي ، نو تاسو كې دې يو

فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ ».[2] (متفق عليه)

كس آذان وكړي بيا امامت دې وكړي كوم چې په تاسې كې مشر وي.

توضيح : كما رأيتموني : اصل شريعت هغه دی چې د هغې نمونه پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام ښودلې ده ځكه پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : ما ته ګورئ زما په شان عمل كوئ ، زما طريقه خپله كړئ ، زما په طريقه باندې لار شئ د خپل طرف نه د عبادت د پاره ترتيب مه جوړوئ .

فليؤذن لكم احدكم : يعني د مونځ په وخت كې چې د تاسو نه څوک آذان وكړي برابره خبره ده كه په سفر كې وي يا مقيم وي بيا د امامت د پاره دې تاسو كې چې څوک افضل وي نو هغه دې امامت وكړي . (المرقات ۲/۳۷۷).

د دې كلام نه معلومه شوه چې په معاشره او محله كې هر يو كس آذان د پاره مخكې كيدې شي ، خو د امامت د پاره د هغې اهل مخكې كول په كار دي. اكبركم دې نه مراد افضل كس دی صرف عمر كې لوی

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۲/۱۱۰،رقم الحديث:۶۲۸،مسلم ۱/۴۵۶، رقم الحديث : ۲۹۲-۶۷۴، والترمذي ۱/۳۹۹،رقم الحديث:۲۰۵، ابوداؤد ۱/۳۹۵، رقم الحديث ۵۸۹، نسائي ۲/۹، رقم الحديث : ۶۳۶، ابن ماجه ۱/۳۱۳، رقم الحديث : ۹۷۹، مسند احمد ۵/۳۵.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۱۱۱،رقم الحديث : ۶۳۱،وأخرجه الدارمي في السنن ۱/۳۱۸، رقم الحديث : ۱۲۶۲، وأخرجه أحمد في المسند ۵/۵۳ .

کس مراد نه دی بلکه علم او فضل کې د ټولو نه مقدم وي که په دې کې دواړه برابر وي بیا چې عمر کې لوي وي هغه به امام جوړیږي او د عمر نه هغه عمر مراد وي چې د اسلام په حالت کې تیر شوی وي د جاهلیت د عمر اعتبار به نه وي.

که د سحر مونځ قضاء شي نو څنګه به اداء کیږي:

﴿٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَفَلَ مِنْ غَزْوَةِ خَيْبَرَ
د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام چې کله را واپس شو د غزوه خیبر نه نو ټوله
سَارَ لَيْلَةً حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْكَرَى عَرَّسَ
شپه یې سفر وکړو تر دې چې نبي علیه السلام باندې خوب غلبه وکړه نو آرام د پاره د شپې آخري حصه کې یو ځای
وَقَالَ لِبِلَالٍ: "اِكْلَأْ لَنَا اللَّيْلَ". فَصَلَّى بِلَالٌ مَا قُدِّرَ لَهُ
کوز شو بلال رضی الله عنه ته یې وفرمایل چې زمونږ خیال کوه نو حضرت بلال رضی الله عنه تهجد مونځ یو څه اندازه
وَنَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ فَلَمَّا تَقَارَبَ الْفَجْرُ اسْتَنَدَ بِلَالٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ
وکړو او نبي علیه السلام او صحابه اوده شو چې کله سحر شو حضرت بلال رضی الله عنه خپلې کیجاوې ته ډډه ووهله
مُوَجِّهَ الْفَجْرِ فَغَلَبَتْ بِلَالًا عَيْنَاهُ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ
او د سحر (مشرق) طرف ته یې مخ کړو او خوب ورغی چې ډډه یې وهلې وه خپلې کجاوې ته نو را بیدار نه
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا بِلَالٌ وَلَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّى ضَرَبَتْهُمُ الشَّمْسُ
شو نبي علیه الصلاة والسلام او نه بلال او نه یو کس د صحابه کرامو نه تر دې چې هغه باندې ګرمي راغله نو د ټولو
فَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلَهُمُ اسْتِيقَاظًا فَفَزِعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «أَيْ بِلَالُ»
نه مخکې د نبي علیه السلام سترګې مبارکې وغړیدې، نبي علیه السلام خفه شو او وي فرمایل: ای بلاله! دا څه
فَقَالَ بِلَالٌ أَخَذَ بِنَفْسِي الَّذِي أَخَذَ بِنَفْسِكَ
وشو؟ حضرت بلال رضی الله عنه عرض وکړو ای د الله رسوله! زه هم هغه شي نیولی وم چې کوم تاسو نیولي وي
قَالَ: «اقْتَادُوا» فَاقْتَادُوا رَوَاحِلَهُمْ شَيْئًا ثُمَّ
(یعني خوب) نبي علیه الصلاة والسلام وفرمایل: د دې ځای نه روان شئ نو ټولو خلکو لږ ساعت مزل وکړو بیا
تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَ بِلَالًا فَأَقَامَ الصَّلَاةَ
نبي علیه الصلاة والسلام اودس وکړو او بلال رضی الله عنه ته یې د تکبیر حکم ورکړو د مونځ د پاره یې تکبیر وکړو

فَصَلّٰى بِهِمُ الصُّبْحَ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قَالَ " مَنْ نَسِيَ الصَّلَاةَ
نبي عليه السلام صحابو ته مونځ ورکړو چې د مونځ نه فارغ شو نو وي فرمايل: کوم کس نه چې مونځ هیر شي
فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللهَ تَعَالٰى قَالَ: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِيْ﴾. (رَوَاهُ مُسْلِم).[1]
نو د یادیدو سره یې زر بیا کوي ځکه چې الله تعالی فرمايي: زما یادیدو سره مونځ کوئ.

توضیح: من غزوة خیبر، غزوه خیبر په (سنه هـ) کال کې راغلې وه د مدينې منورې د طرفونو نه بنو نظير وغيره اکثر يهوديان د خيبر علاقو کې يو ځای شوي وو مدينه منوره چونکې د اسلام مرکز جوړ شوی وو او دا یهوديان هر وخت د اسلام د مرکز خلاف د بهر د کفارو سره يې رابطې ساتلې، د عقل او تدبير تقاضا ده چې اسلامي مرکز د خطرې نه او يهوديانو د دې ناپاکو فتنو نه پاک کړی شي، پيغمبر عليه الصلاة والسلام د صلح حديبيه نه واپس کيدو سره د څه تاخير نه علاوه په صلح حديبيه کې شامل تقريب يو نيم زر صحابو سره په خيبر باندې حمله وکړه د مدينې منورې نه خيبر د شمال طرف ته ۹۶ ميله فاصلې باندې واقع دی دغه وخت دا علاقه په اوه لويو مضبوطو جنګي قلعه ګانو باندې مشتمل وه د خيبر په زمکه کوزيدو سره لبې الملاحم دا تاريخي جملې وفرمايلې: **الله اکبر خربت خيبر. الله اکبر خربت خيبر. الله اکبر خربت خيبر**. يوې مياشتې پورې د اسلام لښکرو د خيبر محاصره کړې وه بيا ټولې قلعه ګانې فتح شوې د کفر ۹۲ يهوديان مړه شو او د اسلام شپاړس کسان شهيدان شول. په ټوله علاقه باندې د اسلام جهنډه اوچته شوه، حضرت علي رضي الله عنه قموص قلعه فتح کړه او باب خيبر يې مات کړو د دې د وجې نه حضرت علي رضي الله عنه ته د فاتح خيبر لقب ملاؤ شو. (المرقات ۲/۲۷۶).

قفل: د جنګ ميدان نه واپس راتلونکو مجاهدينو ته د **قفل** لفظ استعمال شوی.

الكرى: د خوب ډير اقسام او درجې دي چې کله په سترګو د خوب اثر کيږي هغې ته سنه ويل کيږي چې کله سپک اثر په دماغو باندې وي هغې ته کدی ويلې کيږي چې کله اثر په زړه باندې وي نعاس ورته ويلې شي. دې الفاظو کې معمولي فرق دی خو دا الفاظ مترادفه دې ټولو نه ابتدائي خوب ته او سيلی ويلې شي چې کله په ټول بدن باندې د خوب اثر وشي هغې ته نوم ويلې کيږي.

عرس د تعریس د باب **تفعیل** نه دی د شپې په آخرې حصه کې پړاو اچولو ته **تعریس** ويلې شي.

اکلالنا الليل: يعني زمونږ د شپې پيره (څوکيداري) کوه **اكلا** باب **فتح يفتح** نه د امر صيغه ده د يو څيز

(۱) أخرجه مسلم ۱/۴۷۱، رقم الحديث: ۳۰۹-۶۸۰، والنسائي ۱/۲۹۵، رقم الحديث: ۶۱۸، وابن ماجة ۱/۲۲۷، رقم الحديث: ۶۹۷.

نګراني او حفاظت او څویکداری ته کلا ویلې شي

موجه الفجر : دا جمله د استتد ضمیر نه حال واقع ده. او موجه د باب تفعیل نه د اسم فاعل صیغه ده چې د اوړېدو په معنی کې دی اصل عبارت داسې دی : **ای موجه راحلة الی الفجر** . د دې مطلب دا دی چې هغه سورلۍ په داسې انداز کې کینوله چې د هغې سر ئې د وهمه او د سحر طرف ته یعنې مشرق طرف ته یې مخ کړو (کذا في اللمعات)

شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ لیکي : **موجه د متوجه** په معنی کې دی یعنې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مشرق طرف ته د سحر راختو د پاره سورلۍ ته دده وهلي وه او متوجه شوي وو.

اقتادوا دا د باب **افتعال** نه د امر صیغه ده اصل کې دا د قود نه دی چې د معنی د مهار نه نیول او راښکلو ته ویلې شي. دغه رنګ د سوق او د شړلو په معنی کې هم دی **فاقتادوا** : د دې باب نه د ماضي صیغه ده یعنې تول خلک د دغه ځای نه سورلۍ واغستې او روان شول.

سوال : سوال دا دی چې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ چې کله سترګې خلاصې شوې نو رسول الله صلی الله علیه وسلم فورا د مونځ اهتمام ولې ونه کړو د وادئ نه لرې مخکې تللو سره د مونځ کولو څه حکمت دی ؟

جواب : دلته احناف او شوافع جدا جدا حکمت ذکر کوي دې سره د مسلک فقهي تائید حاصلیږي. احناف علماء فرمایي : د لمر راختو مکروه وخت وو دغه وخت کې قضاء مونځ د کول مکروه وو ځکه پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لږ د مخکې تللو حکم صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ ته ورکړو چې مکروه وخت ختم شي.

مسلم شریف کې روایت دی:**فسرنا حتی اذا ارتفعت الشمس نزل(ص ۲۳۹)** دا د احنافو د قول تائید دی . د شوافعو په نزد د دغه رنګ قضاء مونځونو ادا کول د سحر کیدو په وخت کې جائز دی پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ ته د دغه ځای نه د تللو حکم وکړو چې دغه ځای کې د شیطان اثر او د اوسیدو ځای وو په بعضې روایاتو کې هغه طرف ته اشاره هم موجود ده.

سوال : دلته یو مشهور سوال دی هغه دا چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي : د خوب په حالت کې زما سترګې اوده کیږي خو زما زړه نه اوده کیږي بلکې ویښ وي بیا د ویښ پاتې کیدو باوجود د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نه د سحر مونځ ولې قضاء شو ؟

جواب : اکثرو شارحینو دا جواب کړی دی چې په بدن کې د هر یو اندام خپله خپله ذمه داري وي د سحر موندل او لیدل د زړه وظیفه نه ده بلکې دا د سترګو ذمه داري ده دغه وجه ده که یو کس سترګې بندې کړي او د بیدارۍ په حالت کې سحر کیدل وغیره او د لیدونکو څیزونو ادراک نه شي کولې حالانکه زړه ویښ دی او سړی هم بیدار دی صرف سترګې بندې دي په خپله حضرت ابن ام مکتوم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د بیدارۍ په حالت کې د سحر کیدو ادراک نه شو کولی ځکه چې هغه ړوند وو خو زړه یې بیدار وو دلته هم د پیغمبر

معامله داسې وه د سحر ليدلو وظيفه د سترګو وه او سترګې بندې وې خو د زړه د ويخ کيدو باوجود هم د سحر کيدو ادراک ونه کړه او مونځ قضاء شو ، خو د ګرمۍ د وجې نه چې کله په بدن باندې اثر وشونو بيا د سحر کيدو او د نمر راختو احساس وشو ، د پيغمبر عليه الصلاة والسلام مونځ قضاء کيدل او د وحې او کشف په ذريعې سره د الله تعالی د طرف نه د پاڅيدو انتظام نه کول په دې کې د الله تعالی مرضي او حکمت وو چې د دې فعل په ذريعې سره ستا امت ته په داسې کارونو کې يو طريقه او سنت ملاؤ شي د توضيحات جلد اول ص ٣٦٦ باندې د دې تفصيل ذکر شوی دی هلته يې وګورئ .

واقام الصلاة ، حضرت بلال رضي الله عنه ته حضور صلی الله عليه وسلم د تکبير حکم ورکړو د مونځ د پاره يې تکبير ويلو او پيغمبر عليه الصلاة والسلام سره يې مونځ وکړو . د دې لفظ نه په ظاهره دا معلوميږي د قضاء مونځ د پاره صرف تکبير کول کافي دی آذان کول ضروري نه دی د امام شافعي رحمه الله نوی قول هم داسې دی خو د شوافعو د علماو زوړ قول او معتمد مسلک دا دی چې د قضاء مونځونو د پاره آذان ضروري دی . د احنافو مسلک هم دا دی چې اقامت او آذان دواړه ضروري دي صاحب بدايه په هدايه کې ليکي چې پيغمبر عليه الصلاة والسلام د ليلة التعريس د سحر قضاء مونځ د آذان او اقامت سره کړی دی ، شيخ ابن همام رحمه الله په فتح القدير کې د مسلم شريف يو اوږد حديث حواله ورکړې ده چې په دې کې د ليلة التعريس قصه ده دې حديث کې الفاظ دا دي : **ثم اذن بلال بالصلاة فصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ركعتين** (مسلم ج١ص ٢٣٩) د ابوداؤد شريف په يو روايت کې دا الفاظ دي : **انه صلى الله عليه وسلم امر بلالا بالاذان والاقامة حين ناموا من الصبح وصلوها بعد ارتفاع الشمس (كذا في اللمعات ٣٤٤)** د دې تفصيلي حديث نه پس دا ويلې شي چې زير بحث حديث کې کوم الفاظ دي يعنې اقام الصلاة دا مجمل دی تفصل د نظر نه ، نه شو غور ځولی .

مسئله : که يو کس د سحر مونځ قضاء کړو نو د فرض مونځ سره سنت به هم کوي که چيرته د زوال نه مخکې قضاء کوي او که د زوال نه پس يې وکړو نو بيا د سحر سنت به نه کوي ، که د يو کس نه د سحر سنت پاتې شو او فرض يې وکړل نو او س د لمر راختو نه پس يې نه شي کولی خو که د ثواب د حصول د پاره هغه دوه رکعته نفل وکړي دا مسئله به وروستو په تفصيل سره راځي .

﴿٦﴾ وَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : إِذَا أُقِيمَتِ
د حضرت ابو قتادة رضي الله عنه نه روايت دی وايې چې نبي عليه الصلاة والسلام وفرمايل : چې کله تکبير وويل شي

الصَّلَاةُ فَلَا تَقُوْمُوْا حَتّٰى تَرَوْنِيْ قَدْ خَرَجْتُ ".(متفق عليه)(۱)

د مونځ د پاره نو تر څو پورې چې زه د حجرې نه نه يم راوتی تاسو مه اودريږئ.

جمعه كې د شامليدو د پاره منډه مه وهئ:

﴿۷﴾ وَ عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أُقِيْمَتِ الصَّلَاةُ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايلي: چې كله اودريږي مونځ نو تاسو

فَلَا تَأْتُوْهَا تَسْعَوْنَ وَ أْتُوْهَا تَمْشُوْنَ وَ عَلَيْكُمُ السَّكِيْنَةُ فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوْا

په منډه مه راځئ بلكې بنه په مزه او په خپل چلن سره راځئ نو چې څومره مونځ تاسو ونيوه هغه وكړئ،

وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوْا». (متفق عليه)(۲)

او كوم چې فوت شي هغه پوره كړئ.

وَفِيْ رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ: « فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا كَانَ يَعْمِدُ إِلَى الصَّلَاةِ فَهُوَ فِيْ صَلَاةٍ ».

د مسلم په يو روايت كې ذكر دي: څوک چې د مونځ اراده وكړي نو هغه (حكما) په مونځ كې شمارل كيږي

توضيح: فلا تأتوها تسعون، يعنې بنه په سكون او وقار باندې مونځ له راتلل كوئ په تيزى سره په منډه مونځ له مه راځئ، كه تاسو ته د ثواب فكر وي هغه به تاسو ته ملاويږي او كه تاسو ته څه بل سوچ لاحق وي هغه پريږدئ. (المرقات ۲/۳۷۹).

سوال: دلته سرسري سوال دی: په قرآن كې ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ (بقرة آيت: ۱۴۷) او ﴿سَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ﴾ (آل عمران آيت: ۱۳۳) نه معلوميږي، د نيكو طرف ته منډه وهل مطلوب او مقصود دي بيا په دې حديث كې نيكى طرف ته منډه وهلو باندې ولې منع راغلې؟ **جواب**: د قرآني آيتونو مطلب دادی چې په وخت باندې د نيكو تياري كوئ او په بنې طريقې سره يې حاصل كړئ د دې آيتونو مطلب دا نه دی چې په وخت كې كوتاهي وكړئ او بيا په آخره كې نيكى طرف ته منډه وهئ (كذا في اللمعات)

اصل حقيقت دا دی چې څوک چې مونځ كې د شامليدو د پاره منډه وهي هغه كس اكثر خلک د ثواب په

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۹/۲،رقم الحديث : ۶۳۷، ومسلم في الصحيح ۲۲/۱ رقم الحديث:۱۵۶-۶۰۴، وأبو داود ۳۶۸/۱ رقم الحديث :۵۳۹، والنسائي ۸۱/۲، رقم الحديث: ۷۹۰ ، والترمذي ۳۹۵/۲ رقم الحديث : ۵۱۷ .

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۹۰/۲،رقم الحديث :۹۰۸، ومسلم في الصحيح ۴۲۰/۱ رقم الحديث:۱۵۱-۶۰۲، وأبو داود ۳۸۴/۱ رقم الحديث :۵۷۲، والنسائي ۱۱۴/۲، رقم الحديث: ۸۶۱ ، والترمذي ۱۴۸/۲ رقم الحديث : ۳۲۷ ، أخرجه أحمد في المسند ۲۹۶/۵.

نیت باندې نه وي بلکې بیا ورته ځان ته مونځ کول یو لوي غرا و زحمت ښکاري یا ددې د پاره منډه وهي چې رکعت تللو نه پس خلک ما ته ګوري چې وګوره ده نه رکعت تللې دی صرف په دې نیت باندې منډې وهي که د ثواب نیت وي نو بیا په وخت باندې د کور نه ولې نه راوتو چې په سکون سره مونځ کې شامل شوی وی او اوس هم چې دا راځي نو ددې حدیث مطابق ده ته ثواب ملاویږي او دا په مونځ کې شمارل کیږي بیا د منډې وهلو مطلب څه دی او خدای مه کړه که دا کس په فرش باندې راپریوځي نو بیا به څه وي او یا دا چې د سپین ګیرې سره یا د غټ وجود او بدن سره دا خوند نه کوي څومره بد لګي اسلام مونږ ته د عبادت کولو وقار ښائي چې د خندا ذریعه جوړه نه شي که څوک د تکبیر اولی یا د جمعې ثواب حاصلولو د پاره تیز تیز قدم کیدي بیله خبره ده ددې ګنجائش شته، په دې کې هم داسې منډه نشته.

فهو في صلوة: صلوة کې تنوین د تنکیر د پاره دی یعنې دا کس یو قسم په مونځ کې دی او هغه حکمي مونځ دی او هغه ته د مونځ ثواب ملاویږي ځکه چې داد ثواب په نیت سره ځي اګر چې حقیقي مونځ کې شامل نه وي.

وَ هٰذَا الْبَابُ خَالٍ عَنِ الْفَصْلِ الثَّانِيْ

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

چرته چې شیطاني اثرات وي هغه ځای نه تختیدل په کار دي:

«۸» عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ أَنَّهُ قَالَ : عَرَّسَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَيْلَةً
د زید بن اسلم رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام او دریدو د شپې په آخره حصه کې د
بِطَرِيْقِ مَكَّةَ وَ وَكَّلَ بِلَالًا أَنْ يُوْقِظَهُمْ لِلصَّلَاةِ فَرَقَدَ
مکې په لاره کې او حکم یې وکړو بلال رضي الله عنه ته چې د مونځ د پاره ټول راپاڅوي چې کله ټول اوده شول
بِلَالٌ وَ رَقَدُوا حَتّٰى اسْتَيْقَظُوا وَقَدْ طَلَعَتْ عَلَيْهِمُ الشَّمْسُ فَاسْتَيْقَظَ الْقَوْمُ وَ قَدْ فَزِعُوا
د حضرت بلال رضي الله عنه سترګې هم پټې شوې ټول د لمر راختو وخت کې راپاڅیدل خلک ویریدل (د مونځ
فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْكَبُوا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْ ذٰلِكَ الْوَادِيْ وَ قَالَ:
په قضا کیدو باندې) نبي علیه السلام وفرمایل چې سورلو باندې کینئ او ددې ځنګل نه وځئ او وي فرمایل
«إِنَّ هٰذَا وَادٍ بِهِ شَيْطَانٌ». فَرَكِبُوا حَتّٰى خَرَجُوا مِنْ ذٰلِكَ الْوَادِيْ
دا داسې ځنګل دی چې په دې شیطان مسلط دی ټول په سورلو باندې د ځنګل نه ووتل یو ځای ته ورسیدل

ثُمَّ أَمَرَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْزِلُوا وَأَنْ يَتَوَضَّئُوا وَأَمَرَ بِلَالًا أَنْ يُنَادِيَ لِلصَّلَاةِ أَوْ يُقِيمَ

نبي عَلَيْهِ السَّلَام دا و دس حکم وکړو حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته يې د آذان او تکبير کولو حکم وکړو بيا يې د خلکو

فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّاسِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْهِم وَ قَدْ رَأَى مِنْ فَزَعِهِمْ

سره د سحر قضاء مونځ ادا کړو چې کله د مونځ نه فارغ شو خلک يې د خفګان په صورت کې وليدل نو وې

فَقَالَ : « يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللهَ قَبَضَ أَرْوَاحَنَا وَ لَوْ شَاءَ

فرمايل : اى خلکو ! الله تعالى د اوده کيدو په وخت کې روحونه اخيستي وو که الله تعالى غوښتل نو د

لَرَدَّهَا إِلَيْنَا فِي حِينٍ غَيْرِ هٰذَا فَإِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ نَسِيَهَا

لمر راختو نه مخکې به يې واپس کړي وی که په تاسو کې څوک د مونځ نه غافله شي او مونځ کول يې هير

ثُمَّ فَزِعَ إِلَيْهَا فَلْيُصَلِّهَا كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا فِي وَقْتِهَا » ثُمَّ

شي هغه ته په کار دي چې په هغه طريقې سره مونځ وکړي لکه څنګه چې يې په خپل وخت کې کوي بيا

الْتَفَتَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فَقَالَ : « إِنَّ الشَّيْطَانَ أَتَى بِلَالًا وَ

ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ طرف ته متوجه شو او وې فرمايل : چې شيطان راغی حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته او

هُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَأَضْجَعَهُ ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يُهَدِّئُهُ

دا په مونځ باندې ولاړ وُ او شيطان هم د ده سره وُ او دا يې کجاوې ته په ډډه وهلو مجبوره کړو او تالې

كَمَا يُهَدَّأُ الصَّبِيُّ حَتَّى نَامَ » ثُمَّ دَعَا

ورکول کيدې لکه څنګه چې ماشومانو ته تالئ ورکول کيږي تردې چې خوب پرې غلبه وکړه بيا را وبللو

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَالًا فَأَخْبَرَ بِلَالٌ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ الَّذِي أَخْبَرَ

نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نو بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته هغه خبرې وکړې کومې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ :

ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته کړې وې حضرت ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بيان واوريدو او وې ويل

أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ . رَوَاهُ مَالِكٌ مُرْسَلًا(۱)

چې زه ګواهي ورکوم چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام د الله تعالى رسول دی (دا روايت امام مالک مرسلاً نقل کړی)

---

(۱) أخرجه مالک مرسلا في الموطأ ۱/۱٤، رقم الحديث : ۲٦، کتاب وقوت الصلاة .

توضيح: **بطريقة مكة**: داسې معلومېږي چې دا واقعه بله ده او حديث نمبر ۵ کې چې کومه واقعه تېره شوې ده هغه بله ده دلته **بطريقة مكة** لفظ دی او هلته د خيبر ذکر دی چې په لاره د مدينه کې واقع ده. (المرقات ۲/۳۸۲).

شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې ليکي: کيدی شي واقعې دوه وي يا راوي ته وهم شوی وي او **طريقة مكة** لفظ يې وويله، **ان ينادى للصلاة او يقيم** دلته **أو** لفظ د شک د پاره دی راوي ته شک شو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ **ينادي** لفظ ويلی دی او که **ديقيم** لفظ يعنې آذان کولو حکم يې ورکړو يا د اقامت کولو حکم يې ورکړو، بعضې شارحين ليکي **أو** شک د پاره نه دی بلکې د واؤ په معنی دی دده نه مراد معنی دجمع ده يعنې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي چې آذان او اقامت دواړه يو ځای وکړي (اشعة اللمعات ۳۴۵). ددې نه د احنافو د مسلک تائيد کيږي.

وقد رأى من فزعهم: صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په دې خبره باندې ډېرزيات خفګان وکړو چې د دوی مونځونه ولې قضا شونو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د دوی خفګان لرې کولو د پاره دوی ته تسلي ورکړه چې دا د الله تعالى د طرف نه تکويني فيصله وه الله تعالى وکړه که الله تعالى نه غوښتلي نو داسې به يې نه کولی تاسو خفه کيږئ مه تاسو ته د مونځونو په قضاء کيدو باندې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نمونه او طريقه وښودله، بيا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ حضرت ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته ټوله قصه بيان کړه چې شيطان د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره څه وکړه. **يُهَدِّؤُهُ**: دلته دا لفظ د باب **افعال** نه دی مور چې کله ماشوم ته غيږه کې ټالئ ورکوي دې ته **اهداء** ويلې کيږي دا د سکون په معنی کې دی دا صيغه د **فتح يفتح** نه هم راځي چې د سکون او د ودريدو په معنی کې دی. **اشهد انک رسول الله**، (کله چې نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ بلال ته د شيطان د کاروائی خبره واوروله او بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د هغې تصديق وکړو نو دا د نبوت معجزه شوه)، د نبوت د اثبات د پاره په دې باندې ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ګواهي ورکړه چې تاسو د الله تعالى حق پيغمبر يې، دې واقعې ته **ليلة التعريس** ويلې کيږي.

د مؤذن په ذمه دوه امانتونه دي:

﴿۹﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: " خَصْلَتَانِ
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايلي دي: دوه خصلتونه دي

مُعَلَّقَتَانِ فِيْ أَعْنَاقِ الْمُؤَذِّنِيْنَ لِلْمُسْلِمِيْنَ : صِيَامُهُمْ وَ صَلَاتُهُمْ ". [1]

چې زوړند دي په غاړو د مؤذنينو کې يو د هغوی روژې، او دويم د هغوی مونځونه.

توضيح : **خصلتان معلقتان**، د مسلمانانو دوه امانتونه او بنيادي ذمه داري د مؤذن په څټ (گردن) سره نختې وي او مؤذن د هغې د حفاظت ذمه دار دی، دې کې د ټولو نه ړومبې څيز روژه ده ځکه چې مسلمانان د پيشمنې په وخت کې د مؤذن په آذان باندې اعتماد کوي، د هغه آذان سره روژه بندوي او دغسې ورسره روژه ماتوي، دويم څيز مونځ دی د مونځ د وخت راتللو پته په آذان سره لگي که مؤذن خپل آذان کې مخکيوالی او وروستووالی کوي او بې وخته آذان کوي، د عامو مسلمانانو سره وخت کې خيانت دی ځکه مؤذن ته په کار دي چې د آذان په وختونو کې احتياط کوي .(المرقات ۲/۳۸۴، اشعة اللمعات ۲۴۶).

پاکستان، هندوستان، افغانستان او بنگله ديش کې د مونځ د تعيين د پاره آذان کولی شي، د وخت د تعيين د پاره نه، حالانکه آذان د وخت د تعيين د پاره مشروع دی په دې خبره باندې افسوس دی. علامه طيبي رَحِمَهُ اللّٰهُ دې حديث کې د ترکيب حوالې سره ليکلي دي چې **خصلتان** موصوف دی او **معلقتان** د دې صفت دی دواړه مبتداء شو د **للمسلمين** د پاره چې خبر دی او **صيامهم وصلوتهم** د **خصلتان** د پاره بيان دی . (الکاشف ۲/۲۴۱).

شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللّٰهُ لمعات کې ليکي : متبادر دا دی چې **خصلتان** مبتداء دی او **معلقتان** يې خبر دی دا اعتراض چې مبتدا نکره څنگه واقع کيږي نو ما څو ځله ليکلي دي اصل دار و مدار په فائدې باندې دی که ده مبتدا نه فائده او استفاده وي نو نکره واقع کيدو کې هيڅ حرج نشته دی (لمعات)

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۳۶، رقم الحديث : ۷۱۲.

۱۹ ربيع الاول ۱٤۱۰هـ

بَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ:

د جومات او د مونځ د مقاماتو بيان:

قال الله تعالى: ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ﴾ (سورة التوبة آيت: ۱۸).

وقال الله تعالى: ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللهِ أَحَدًا﴾ (سورة جن آيت: ۱۸).

و قال الله تعالى: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا﴾ (سورة آل عمران آيت: ۹۶).

مساجد جمع د مسجد ده، مسجد د جيم په كسرې سره ويل خلاف القياس دى د قياس مطابق په جيم باندې زور ويل په كار دي اګر چې سنت كې نه دي راغلې بهر حال چې كوم ځاى د مونځ په غرض جوړ شي او خلكو ته په هغې كې د مونځ كولو اجازت وركړى شي هغه جومات وي اوس دا وقف ګرځي او د قيامت پورې به دا جومات وي نه دا خرڅولى شي نه په دويم ځاى سره بدلولى شي، د آسمان طرف نه واخله د ځمكې تر ويخ پورې د جومات ځاى وي د دنيا په تاريخ كې اولنى جومات بيت الله او مسجد حرام د عبادت د پاره مقرر شوى وو او بيا څلويښت كاله پس بيت المقدس هم د عبادت د پاره مقرر شو، اسلامي دنيا كې د هجرت نه پس د ټولو نه مخكې د مسجد قباء بنياد ايخودى شوى دى د فضيلت په اعتبار سره افضل مسجد الحرام دى، بيا مسجد نبوي ﷺ دى بيا بيت المقدس دى او څلورم نمبر باندې مسجد قباء دى.

مواضع الصلاة: يعني د مونځ مقاماتو نه هغه ځايونه مراد دي چې په هغې كې مونځ كول مكروه يا غير مكروه وي د دې تفصيل په راتلونكي حديث كې راځي، د دې لفظ كې د مونځ كولو هغه ځايونو طرف ته اشاره ده چې هغه جومات نه دى.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

په كعبه كې د ننه د مونځ كولو حكم:

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْبَيْتَ دَعَا فِي
د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې كله داخل شو نبي عليه الصلاة والسلام بيت الله ته او دعا يې وكړه په
﴿نَوَاحِيهِ كُلِّهَا وَ لَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ مِنْهُ فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فِي قُبُلِ
ټولو طرفونو كې او په غير د مونځ كولو نه بهر راووتو هر كله چې راووتو نو دوه ركعته مونځ يې وكړ مخامخ

الْكَعْبَةِ وَ قَالَ : « هٰذِهِ الْقِبْلَةُ » .[1]

کعبې ته او وي فرمايل : دا قبله ده، مسلم دا روايت د ابن عباس نه او هغه د اسامه بن زيد نه روايت کړی.

توضيح : هذه القبلة . پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ چې کله د مکې د فتح کيدو په موقع باندې کعبې ته د ننه تشريف ورووړو نو د کعبې دروازې ته مخامخ يې دوه رکعته مونځ وکړو او ويې فرمايل : دا قبله ده . د ارشاد مطلب دادی چې اوس به د قيامت پورې بيت الله قبله وي دا به کله هم نه منسوخ کيږي . ددې دا مطلب نه دی چې د دروازې طرف ته قبله ده او باقي طرفونه قبله نه ده بلکه د بيت الله څلور واړه طرفونه قبله ده ، د پاکستان قبله دغه طرف ته ده چې کوم طرف ته پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ارشاد وفرمايلو او هغه د بيت الله دروازه ده چې د مشرق طرف ته واقع ده .(المرقات ۲/۳۸۷ ،اشعة اللمعات ۳۴۶).

تعارض بين الحديثين : دې کې اختلاف دی چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ کعبه کې د ننه نفل کړي دي او که نه ؟ حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د حضرت اسامه بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت نه دا معلوميږي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په کعبه کې د ننه مونځ نه دی کړی خو حضرت عبد الله بن عمر او حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت نه معلوميږي چې پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په کعبه کې د ننه مونځ کړی دی (لمعات)

دفع تعارض : شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ فرمايي :د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت ته ترجيح ورکړی شوې ده ځکه چې هغه مثبت ده او د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت منفي دی او کله چې د مثبت او منفي په مينځ کې تعارض راشي نو ترجيح به مثبت ته ورکوو ځکه چې اثبات کې اصل خبر سره څه علمي اضافه هم کيږي لکه څنګه چې په اصول فقه کې مذکور دي ، دفع د تعارض د پاره دويم جواب دادی چې د حضرت اسامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په کتو کې خلل واقع شوی دی هغه په خپله دعا کې مشغول وو او لری هم وو ځکه ده نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په مونځ نه دی ليدلی، حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نزدې ؤ او پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يې هم ليدو ، ځکه د هغه روايت راجح دی ، دا جواب هم کيدی شي چې د کعبې داخيدل دوه ځلې شوې دي يو ځل يې نفل کړي دي او يو ځل يې نه دي کړي ، ددې تعارض دريم جواب دادی چې حضرت اسامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د تصويرونو ورانولو د پاره اوبو پسې بهر ليږلی وو کيدی شي په دغه وخت کې يې نفل کړي وي . بهر حال هر يو خپله خپله مشاهده بيان کړه خو په هغې کې شک نشته چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په کعبه کې د ننه مونځ کړی وي راتلونکي د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث نمبر ۱۲ دې باندې واضح دلالت کوي .(اشعة اللمعات ۳۴۷).

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/۵۰۱ رقم الحديث: ۳۹۸.

آيا كعبه كې دننه د فرض مونځ كولى شي ؟دې باندې د ټولو فقهاو اتفاق دى چې په بيت الله كې دننه حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نفل مونځ كړى دى او په غير د اختلاف نه جائز دى البته په دې مسئله كې اختلاف دى چې فرض مونځ كعبه كې دننه كول جائز دي او كه نه دي ؟ اكثر فقهاء فرض مونځ كعبه كې دننه كول جائز ګڼړي خو امام مالک او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ كعبه كې دننه فرض مونځ جائز نه ګڼړي ، كيدى شي مالكيه او حنابله د قرآن د دې آيت نه استدلال كوي ﴿فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ (البقرة آيت:۱٤٤) طريقه ده استدلال داسې ده چې د الله تعالى حكم دى بيت الله طرف ته مخ كړئ او ځوک چې بيت الله كې دننه مونځ كوي هغه د بيت الله يوې حصې ته متوجه دى او يوې حصې طرف ته يې شاه ده ځكه فرض جائز نه دي او نوافلو كې وسعت او نرمي ده ځكه هغه جائز دي احناف ، شوافع، مالكيه او جمهور د دې آيت نه استدلال كوي ﴿أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾(البقرة آيت:۱۲۵) دلته دننه د مونځ كولو مطلق ذكر دى بيت الله كې برابره خبره ده كه فرض وي او كه نفل وي څه فرق نشته دى دغه رنګ استقبال كولو كې استيعاب هم نشته دى لهذا د بعضې حصې استقبال كافي دى .

د كعبې ستنې څومره دي ؟

﴿۲﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَأُسَامَةُ بْنُ
د حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دى، وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام داخل شو كعبې ته او اسامه بن
زَيْدٍ وَ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ الْحَجَبِيُّ وَ بِلَالُ بْنُ رَبَاحٍ فَأَغْلَقَهَا عَلَيْهِ
زيد او عثمان بن طلحة الحجبي او بلال بن رباح رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ هم ورسره وو نو دروازه يې بنده كړه نبي عَلَيْهِ السَّلَام
وَ مَكَثَ فِيهَا فَسَأَلْتُ بِلَالًا حِينَ خَرَجَ
لږ ساعت دننه وو ، حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وايي چې : كله حضرت بلال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بهر راووتو چې
مَاذَا صَنَعَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : جَعَلَ عَمُوْدًا عَنْ يَسَارِهِ
نبي عَلَيْهِ السَّلَام دننه څه كول بلال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وويل: نبي عَلَيْهِ السَّلَام مونځ كولو چې يو ستن د نبي عَلَيْهِ السَّلَام كس طرف
وَعَمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ وَثَلَاثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى (متفق عليه)[1]
ته وه او دوه ښي طرف ته او درې شا ته وې هغه وخت خانه كعبه كې شپږ ستنې وې (او اوس درې دي) .

توضيح :عثمان بن طلحة الحجبي:دا د حاجب طرف ته منسوب دى څوكيدار او چابي او چتوونكي په

(۱) أخرجه مسلم في ۹٦۸/۲ رقم الحديث :۳۹۵-۱۳۲۰ وأخرجه النسائي ۲۲۰/۵ رقم الحديث :۲۹۱۷، وأحمد في المسند ۲۰۱/۵.

معنی دی دبیت الله چابیاني دې کس سره وي .(المرقات ۲/۳۸۸)
دصلح حدیبیه په دویم کال نبي علیه السلام عمرة القضاء دپاره راغلی ؤ او دعثمان بن طلحة نه یې چابیانې وغوښتې نو هغه انکار وکړو ، حضور صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : عثمانه ! واوره یو وخت به داسې راشي چې دا چابیانې به ما سره وي او زه چې یې چاته ورکول وغواړم نو ورکوم به یې ، هغه وویل : چې په دغه ورځ به د قریشو بده ورځ وي او قریش به ذلیل وي .
حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل : چې په دغه ورځ به قریش په فخر سره وي کله چې مکه فتح شوه نبي علیه السلام حضرت علي رضي الله عنه ولیږلو چې لاړ شه د حضرت عثمان بن طلحة نه چابیانې واخله. عثمان پټ شوې وو چابیانې یې نه ورکولې تر دې چې حضرت علي رضي الله عنه دهمکي ورکړه او چابیانې یې پیغمبر علیه الصلاة والسلام ته ورکړې او پیغمبر علیه الصلاة والسلام دروازه خلاصه کړه او بیت الله یې ووینځلو او دننه یې تشریف یوړو ، په دې وخت کې عثمان بن طلحة موجود ؤ.
بیا د حضرت علي او ابن عباس رضي الله عنه دواړو خیال دا ؤ چې چابیانې ده ته ورکړل شي د قرآن آیت نازل شو : ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ (النساء آیت: ۵۸) حضور صلی الله علیه وسلم عثمان بن طلحة ته وفرمایل : چې د الله تعالی په حکم باندې چابیانې تا ته حواله کوم : خذها خالدة تالدة .یعنې همیشه به تاسو سره وي ، څوک ظالم بادشاه به یې د تاسو نه اخلي که نه نو څوک به یې هم درنه نه شي اخستی .
عثمان بن طلحة مسلمان شو بیا دده وارث نه موندلو د وجې نه دده ورور ته یې چابیانې ورکړې شوې هغه خپل ورور شیبه ته ورکړې نن ورځ پورې د بنو شیبه سره دي . د بیت الله دروازې نه کافي دننه لاړ او مخامخ دیوال ته یو څو ګزو په فاصله باندې حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کړی دی .
د بخاري په روایت کې دا الفاظ دي : چې درې ستنې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم شاته وي او یوه ستن یې چپ طرف ته وه او دوه ستنې یې ښي طرف ته وې ، په دغه وخت کې بیت الله شپږ ستنو باندې ولاړ وو او د بیت الله چت نن هم د لرګو نه جوړ دی ، شیخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې لیکي: نن صبا دا ستنې صرف درې پاتې شوې دي (اشعة اللمعات ۳۴۷).

مسجد حرام کې یو مونځ په یو لاکه دی :

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي
دابو هریرة رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې : نبي علیه السلام فرمایي : مونځ کول زما په دې جومات (مسجد

هٰذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ » . (متفق عليه).[1]
نبوي)کې بهتر دي : مو ـخ کولو نه په نورو جوماتونو کې د زرو مونځونو کولو نه په غیر د مسجد حرام نه .

توضیح: خیر من الف صلاة: : ثواب د زیاتیدو په اعتبار سره مسجد حرام د ټولو نه افضل دی، دې کې یو مونځ په یو لاک دی، خو زیاتوالی او دوچنده کیدل د ثواب په اعتبار سره دي، د مونځونو په اعتبار سره نه دي، یعنې تضعیف في الثواب دی تضعیف في الاجزاء نه دی، څنګه چې عوامو کې مشهور دي که چا یو مونځ وکړو، نو دې کس ته یو لاک مونځونه ملاؤ شو. دغه رنګ د ټولو قضاء مونځونو کفاره شوه دا غلطه خبره ده. بلکې دلته صرف د ثواب دوچنده ملاؤیدو خبره ده مونځ یو شمار کیږي، ځکه چې یو مونځ یې کړی دی. مسجد نبوي کې یو مونځ په یو هزار مونځونو برابر دی. (المرقات ۲/۳۹۲)
او مسجد اقصی کې یو مونځ په پنځوس زره مونځونو برابر دی، ابن ماجه کې بعضې روایاتو کې راغلي دي، چې مسجد نبوي کې یو مونځ د پنځوس زرو مونځونو برابر دی.(مشکوة ص ۷۲) خو دا روایت کمزوری دی، بعضې روایاتو کې دي، چې یو مونځ د لس زرو مونځونو سره برابر دی. ملاعلي قاري وایي دا زیاتوالی داسې دی، چې یوه نیکي دې امت د لسو نیکیو برابر وي، لهذا هزار مونځونه لس زره مونځونه شمار کیږي، شوافع حضرات فرمایي د ثواب دوچنده کیدو دا حکم د فرض مونځونو سره خاص دی، په سنتو او نوافلو کې دا اضافت نه دی، (المرقات ۲/۳۹۲) ملا علي قاري رحمه الله مرقات کې لیکي دا دو چنده کیدل او ثواب په ټولو نیکیو کې دی، مونځ سره خاص نه دی، دارنګه علماوو دا فیصله راجح ګرځولې ده چې، دا دوه چنده کیدل او ثواب د حرم د ځمکې د پاره عام دی صرف مسجد حرام سره خاص نه دی.دې حدیث کې او مشکوة (ص۷۲) باندې د حضرت انس رضي الله عنه روایت کوم چې توضیحات حدیث نمبر (۵۹) دی، دواړو کې په ظاهره تعارض دی، ځکه چې دلته د مسجد نبوي فضیلت یو مونځ د زرو مونځونو برابر ښودلی دی، حالانکې هلته پنځوس زره ذکر دي؟
جواب: شروع د وحې کې د زرو فضیلت وو، بیا پنځوس زره پورې فضیلت زیات شو. دویم جواب په اعدادو کې تعارض نشته دی، ځکه چې عدد اقل د عدد اکثر په ضمن کې دی، د دې مخالف نه وي، بعضو د پنځوسو زرو والا روایت کمزوری ګرځولی دی.

فائده جلیله: دې حدیث کې یو لفظ **مسجدهذا** ذکر دی، دې نه په ظاهره معلومیږي، مسجد نبوي چې کله د پیغمبر په زمانه کې وو، نیکیو او د مونځونو فضیلت دې جومات سره خاص وو، دې نه پس چې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۷۸/۱،رقم الحديث : ۵۰۵، ومسلم في الصحيح ۹۶۶/۲ رقم الحديث:۳۸۸-۱۳۲۹، وأبو داود ۵۲۴/۲ رقم الحديث :۲۰۲۳، والنسائي ۶۳/۲، رقم الحديث: ۷۴۹. أخرجه أحمد في المسند ۱۱۲/۲.

جومات کې زیاتوالی راغی، نو دا فضیلت د هغه حصو د پاره نه دی. علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي دده فضیلت حصول د پاره دا مناسب دي چې یو کس دې په هغه حصو د مسجد نبوي کې مونځ وکړي چې کوم د حضور عَلَيْهِ السَّلَام په زمانه کې موجود وو. (المرقات ۲/۳۹۲)

د علامه تاج الدین سبکي رَحِمَهُ اللهُ هم دا رایه ده، (المرقات ۲/۳۹۲) خو ابن تیمیه رَحِمَهُ اللهُ او علامه محب طبري رَحِمَهُ اللهُ خپل اوږد کلام کې ویلي، چې دوچنده ثواب دا فضیلت د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د زمانې جومات سره خاص نه دی بلکې د هغې نه علاوه حصو ته هم شامل دی کوم چې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د زمانې نه پس په کې زیاتوالی شوی دی. (المرقات ۲/۳۹۲)

امام مالک رَحِمَهُ اللهُ نه تپوس وشونو وې ویل دا خاص والی نه دی که چرته د ثواب د حصول خاص والی د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د زمانې جومات سره خاص وی نو خلفاء راشدینو به په جومات کې زیاتوالی نه کولی او نه به خلکو قبلولی، تاریخ مدینه کتاب کې ...لیکلي چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مسجد نبوي د پراخوالي نه فارغ شو او وې ویل که مسجد نبوي ذوالـ [illegible] پوري غځ شي نو ټول به په مسجد نبوي کې شمار کېږي او د نبي عَلَيْهِ السَّلَام جومات به ورته ویل کېږي . سماوي جماعت دې طرف ته تللي چې څنګه په مکه مکرمه کې یوه نیکي د کیفیت په اعتبار سره یو لک پورې رسیږي نو دغه شان یوه ګناه د یو لاک پورې دیریږي. دا قول د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ دی او دا قول د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم دی او دا قول د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د مجاهد هم دی، حالانکې د ثواب دا دوچنده کیدل د راجح قول مطابق د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د زمانې سره خاص نه وو، بلکې د ټولو زمانو د پاره دی

بیا علماو کې دا خبره چلیده، چې مکه مکرمه افضل ده که مدینه منوره، د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې مدینه منوره افضل ده، خو جمهور په دې باندې متفق دي چې مکه مکرمه د حرم ځمکه د مدینې منورې نه افضل ده دواړو کې فرق دی کوم فرق چې په حج او عمره کې دی بیت الله مثال د حج دی او د مسجد نبوي مثال د عمرې دی.

بهرحال مکه مکرمه افضل ده په دې باندې ځو نصوص دال دي البته مدینه منوره کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام جسم مبارک چې د کومې حصې سره لږیدلی هغه د کعبې نه افضل ده، دا قول د قاضي عیاض رَحِمَهُ اللهُ هم دی، بلکې د ابن عقیل حنبلي رَحِمَهُ اللهُ نه منقول دی، (المرقات ۳۹۶-۲/۳۹۷)

د پیغمبر د بدن مبارک کومه حصه چې قبر سره لږیدلې وي هغه د عرش نه ډیره افضله ده.

دا ټول تفصیل ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ مرقات کې د دې حدیث د لاندې بیان کړی هلته کتلی شئ.
(المرقات ۳۹۶-۲/۳۹۷)

۲۰ ربیع الاول ۱٤۱۰هـ

درې جوماتونو نه علاوه بل جومات ته سفر کول منع دي

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ

د حضرت ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: مه تړئ کیجاوه (یعنې

إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى وَ مَسْجِدِي هٰذَا". (متفق عليه)[1]

سفر مه کوئ) مګر درې جوماتونو ته مسجد حرام، مسجد اقصی او زما مسجد (یعنې مسجد نبوي).

توضيح: لا تشد الرحال: شد يشد نصر ينصر نه د تړلو په معنی ده او الرحال نه کیجاوه مراد ده، دا ټوله جمله د سفر نه کنایة ده او د نفي صيغه د نهي په معنی کې ده، مطلب دا شو، چې د درېو جوماتونو نه علاوه نورو جوماتونو ته سفر مه کوئ. (المرقات ۲/۳۹۷).

ددې حديث د پوهيدو د پاره دا خبره ضروري ده، چې دلته مستثنی مفرغه ده او ددې د پاره مستثنی منه محذوف راويستل ضروري دي، اوس د مستثنی منه محذوف راويستلو او تعين کې د علماؤ اختلاف دی، يو طرف ته جمهور امت دی او دويم طرف ته حافظ ابن تيميه رَحِمَهُ اللهُ دی. ابن تيميه رَحِمَهُ اللهُ دلته مستثنی منه عامه ګڼي او وايي: دلته **مکان** يا **موضع** الفاظ راويستلی شي، عبارت داسې دی: **لا تشد الرحال الی موضع الا الی ثلاثة مساجد**، يعنې درېو جوماتونو نه علاوه نورو جوماتونو ته سفر جائز نه دی، دې عموم امکنه کې ابن تيميه رَحِمَهُ اللهُ د جوماتونو نه علاوه د مقدس مقاماتو او ټولو مزارونو ته تلل ناجائز ګرځولي دي تردې پورې چې ددې عموم د وجې نه د پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روضې مبارکې ته خاص په دغه غرض سفر کولو ته هم ناجائز ويلي دي. د هغه مقصد د روضې مبارکې نه منع کول نه دي، بلکې نيت د مسجد نبوي کول په خپله په کې روضه مبارکه راځي د هغې زيارت به وشي. دې صورت کې زيارت کول مستحب دي. ددې مسئلې د وجې نه تاسو ډير لوی تکاليف او مصيبتونو کې ګير شوی او ستاسو شاګرد ابن قيم رَحِمَهُ اللهُ هم ددې ښکار شو. ابن تيميه رَحِمَهُ اللهُ جيل کې ګرفتار شو تردې چې جنازه يې هم د جيل نه ووتله، نن سبا د سعودي حکومت هم دا عقيده ده، خو ښکاره خلکو سره څه نه شي کولی. د جمهورو په نزد باندې دلته مستثنی منه عموم امکنه نه ده، بلکې عموم مساجد دي، تقديري عبارت داسې دی: **لا تشد الرحال الی مساجد الا الی ثلاثة مساجد**، يعنې د درېو جوماتونو نه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۷۰، رقم الحديث ۱۱۹۷، ومسلم في الصحيح ۲/۹۷۵ رقم الحديث: ٤١٥-٨٢٧، وأبو داود ۲/۵۲۹ رقم الحديث: ۲۰۳۲، والنسائي ۲/۳۷، رقم الحديث: ۷۰۰، والترمذي ۲/۱٤۸ رقم الحديث: ۳۲٦.

علاوه بل جومات ته خاص کر سفر مه کوئ، ځکه چې باقي ټول جوماتونه ثواب او فضيلت کې يو شان دي. خلاصه دا چې دې حديث کې ممانعت صرف جوماتونو نه راغلی دی د نورو سفر بحث نه دی، هغه سفرونه ددې حديث د مفهوم نه خارج دي، ځکه چې مستثنی، د مستثنی منه جنس نه وي، چې استثناء د مساجدو نه شوه، نو مستثنی منه به هم مساجد وي. شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ (اشعة اللمعات ۳۴۸) لمعات کې ليکي چې دې کې ډير توجيهات کيدې شي چې يو توجيه دا ده چې دې حديث کې ددې دريو جوماتونو شان او چتول مقصد دی، چې د فضيلت مرتبې او د عظمت په اعتبار سره د نورو جوماتونو په نسبت امتيازي درجه مراد وي، چې څوک مشقت او تکليف او چتول وغواړي، نو دې دريو جوماتونو ته د سفر اهتمام دې وکړي، ځکه چې ددې جوماتونو لوی شان دی. (لمعات ج ۳ ص ۴۲)

ددې توجيه مقصد او خلاصه دا شوه، چې دې کې صرف دې دريو مساجدو ته سفر کولو ترغيب دی

نورو سفرونو بحث په کې نشته دی. حضرت شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ په خپل کتاب **حجة الله البالغة** کې په دې تحقيقي کلام کړی دی فرمايي: زما خيال خو دا دی چې د جاهليت په زمانه کې بعضې ځايونه تبرک ګڼل کيده د هغې د عظمت د وجې به يې سفر کولو دغه سفر به يې باعث د برکت متصور کولو ظاهره ده چې داسې عقيده ساتل چې يو ځای د تبرک د پاره د هغې عظمت د وجې نه هغه ځای ته سفر کولو دا نه صرف ذهني او فکري بيماري ده، بلکې د فتنې او فساد ذريعه جوړيږي، ځکه په حديث مبارک کې داسې سفرونو څخه ممانعت راغلی دی، چې شعائر الله سره د غير شعائر الله التباس رانه شي او يو کس د غير الله عبادت ونه کړي زما په نزد باندې صحيح خبره دا ده چې د مزارونو داولياء الله او د دغه حضراتو د عبادت ځايونو ته تردې چې کوه طور طرف ته سفر کول ټول په دې ممانعت کې برابر دي، خاص کر داسې ځايونو ته سفر کول جائز نه دي. (حجة الله البالغه)

د شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ د تحقيق دا خلاصه راوتله، چې په حديث کې د مستثنی منه تعلق د اهل عربو وغيره هغه مقامات دي، چې هلته به د جاهليت ميلې لږيدلې، هلته به شرک او بدعات کيدل، عرسونه به کيدل او په خاص موسمونو کې به خاص خاص ځايونو طرف ته به د لرې لرې نه د قافلو په شکل کې سفرونه کول. بعضې حضراتو دا توجيه کړې ده، څنګه چې اشعة اللمعات کې بيان دی، ددې دريو مقاماتو او مساجدو نه علاوه بل ځای ته سفر د تقرب او د عبادت په نيت کول جائز نه دي، ددې نفې صرف د هغه سفر باره کې ده چې هغې کې تقرب او عبادت وي، دې نه علاوه سفرونه په خپل ځای باندې وجه د جواز لري، هو، د مزارونو د پاره لرې نه سفر کول مختلف فيه ده. بعضې علماء دا مباح ګڼي او بعضې ورته حرام وائي، حالانکې قاضي عياض مالکي، قاضي حسين او ابو محمد الجوزي رَحِمَهُ اللهُ مقامات متبرکه او زيارتونو د صالحينو د قبرونو طرف ته سفر کول حرام ګرځولي (کذا في مجمع البحار)

حضرت شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ په کلام کې عدم جواز دی او د احمد علی لاهوري رَحِمَهُ اللهُ په کلام کې هم

عدم جواز دی، شاه انورشاه کشمیري رَحِمَهُ اللّٰهُ هم فرمايي د اولياو قبرونو ته سفر کول جائز نه دي چې د اباحت او حرمت اختلاف راغلی دی، نو لا محاله حرمت ته به ترجيح وي، لکه څنګه چې مشهوره قاعده ده، حديث کې مسجد اقصی لفظ راغلی دی، اقصی د بعيد په معنی دی او دا مسجد د مکې او مدينې نه ډير لرې دی، ځکه ورته اقصی ويلي شي، دا يو وجه د تسميه شوه.

د رسول صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د روضې زيارت د پاره سفر کول: دې مقام کې ددې حديث د توضيح نه يو بله مسئله مخې ته راغله، هغه دا چې د پيغمبر صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د روضه اطهر د پاره سفر کول څنګه دي په قصد او ارادې سره، د حديث په عام نهې کې دا هم داخل دی که نه؟ نو د جمهورو مسلک دا دی د رسول صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روضې مبارکې ته سفر کول د اعلی قرباتو نه دی او د حديث ممانعت تعلق خاص کر دې زيارت سره نه دی.

امام غزالي رَحِمَهُ اللّٰهُ دا اختيار کړی دی او فرمايي حديث کې مستثنی منه صرف مساجد دي، ابن تيميه رَحِمَهُ اللّٰهُ د حديث ممانعت عام ګرځولی دی او دده په نزد باندې روضه اطهر ته په ارادې او مقصد سره سفر کول جائز نه دي، ددې مسئلې د وجې نه د امت علماء دده خلاف قلم اوچت کړو ډير څه يې ورپسې وليکل او په خپله د شام بادشاه دا په جيل کې بند کړو.

دلائل: شيخ الاسلام ابن تيميه رَحِمَهُ اللّٰهُ د خپل موقف د پاره زير بحث حديث نه استدلال وکړو او مخکې يې څنګه ليکلي وو، چې مستثنی منه د عموم امکنو نه ګرځولې ده او عام امکنو کې روضه د رسول صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم داخل ګڼي، هغه د روضه رسول صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زيارت مستحب ګڼي، خو فرمايي ددې د پاره به مستقل سفر نه کوئ سفر به د مسجد نبوي په نيت سره کوئ.

د جمهورو اولنی دليل هغه ټول احاديث دي چې هغې کې د پيغمبر صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وفات نه پس د قبر زيارت بيان دی، بلکې (**وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مرفوعا من حج فزار قبري بعد موتي کان کمن زارني في حياتي**) (بيهقي، مشکوة ص ۲۴۱) وفاء الوفاء کې دا قسمه ډير روايات دي.

دويم دليل حضرت امام غزالي رَحِمَهُ اللّٰهُ دې حديث نه استدلال کړی: **کنت نهيتکم عن زيارة القبور فزروها فانها تزهد في الدنيا و تذکر الاخرة،** (ابن ماجه، مشکوة ص ۱۵۴)

مشکوة شريف په دغه صفحه کې د مسلم روايت هم شته د هغې الفاظ دا دي: (**عن بريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال قال رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نهيتکم عن زيارة القبور فزروها**) (ص ۱۵٤).

دريم دليل ابن حجر عسقلاني رَحِمَهُ اللّٰهُ فتح الباري شرح د بخاري د زيارت د روضه اطهر په باره کې فرمايي: (**فانها من افضل الاعمال و اجل القربات الموصلة الى ذي الجلال و ان شرعيتها محل**

اجماع بلا نزاع) يعني زيارت د روضه رسول الله ﷺ د بهترين اعمالو نه ده او الله تعالى ته په رسيدو كې لويه نيكي ده، ددې په مشروعيت باندې اجماع ده نزاع نشته. (فتح الباري ج ۳ ص ٦٦، بحواله اشرف التوضيح)

دا خبره ارشاد الساري د بخاري شرحې هم ليكلې ده، كوكب الدري په حاشيه كې شيخ الحديث رحمه الله فرمايي: **(قلت وكذا حكى الاجماع عليه النووى و ابن الهمام وغيرهما)** (الكوكب الدرى، ج ۱، ص ۳۳۹ بحواله بالا)

شاه ولي الله رحمه الله المصفى شرح الموطا كې ليكلي دي: **(سنت است زيارت قبر شريف آنحضرت ﷺ بعد فراغ حج باتفاق اهل علم.)** (المصفى، ج ۱، ص ۳۳۹ بحواله بالا)

دجمهورو څلورم دليل مسند احمد كې دا شد الرحال والا حديث دى دې كې مستثنى منه مذكوره ده كوم چې خاص ده عام نه ده او هغه لفظ مسجد دى، الفاظ دا دي: **(لاينبغي للمطي ان يشد رحله الى مسجد تبتغى فيه الصلوة إلا المسجد الحرام والمسجد الأقصى ومسجدي هذا)** (رواه احمد في مسنده) **حدثنا هاشم قال حدثنا عبد الحميد قال حدثني شهر (بن حوشب) قال سمعت أبا سعيد الخدري ذكر عنده صلوة في الطور فقال قال رسول الله ﷺ لاينبغي للمطي ان يشد رحله إلى مسجد يبتغي فيه الصلوة غير المسجد الحرام والمسجد الأقصى ومسجدي هذا.)** (و اسناده حسن بحواله التعليق الفصيح، ص ۱۰۰ نقلا عن عمدة القاري، ج ۳، ص ٦٨٧)

جواب: د ابن تيميه رحمه الله د شان جلالت او د علم دبدبه په خپل ځای د منلو ده، ددې حديث نه د زيارت د قبر النبي ﷺ عدم جواز استدلال كول ډيره لرې بلكې ابعد بلكې غير اصوب ده، كه دې حديث كې مستثنى منه عام مواضع او عام امكنه واخيستلی شي، نو بيا څنګه روضه رسول ﷺ ته سفر كول منع دي، دغه رنګ تجارت د پاره، د علم د طلب د پاره او جهاد د پاره سفر كول يا نور داسې سفرونه ټول ممنوع دي، ددې څوک هم قائل نه دي، په خپله پيغمبر ﷺ د والدينو قبرونو ته تلی دی او د احد د شهداء د پاره يې مسلسل حاضري كړې ده.

دويم جواب دا دی چې كله مسند احمد په حديث كې واضح طور باندې مستثنى منه مذكور او مخصوص ده او هغه لفظ (**مسجد**) دی، نو بيا زير بحث حديث كې د مستثنى منه عام اخستلو څه جواز پاتې شو، بهر حال د زيارت قبر النبي ﷺ نه د منع كولو كوم قول چې ابن تيميه رحمه الله كړی دی دا د هغه د تفرداتو نه يو تفرد دی او تفردات د علماو شته دی، خو د چا د تفرد سره د هغه ټول علم ناقابل

اعتماد نه کېږي. حضرت قاسم الخیرات قاسم نانوتوي رَحِمَهُ اللهُ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د متعارف مرګ قائل نه و، بلکې د یو قسم د مرګ قائل وو، خو دې تفرد اتو سره د دې حضراتو علمیت په خپل ځای باندې قائم دی. والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

ریاض الجنة

﴿۵﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: زما د کور او منبر په مینځ کې
رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ وَمِنْبَرِيْ عَلَى حَوْضِي. (متفق علیه)(۱)
د جنت د باغونو نه یو باغ دی، او زما منبر زما د حوض د بره دی.

توضیح: ما بین بیتي: نبي عَلَيْهِ السَّلَام خپل هغه کور ته اشاره وکړه، چې عائشه بي بي رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سره خاص دی چې یو کس قبلې طرف ته او دریږي او وګوري نو منبر نه کس طرف ته د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حجره ده او په دغه ځای کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفات شوی او دغه ځای کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قبر مبارک دی، د دغې کور او منبر په مینځ کې سپینه قالینه خوره ده، دغه ریاض الجنة دی، او په دغې باندې اسطوانه توبه، اسطوانه عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، اسطوانه الحرس وغیره یو څو مبارکې تاریخي ستنې موجود دي.

و منبري: عربو بادشاهانو، سردارانو او بزرګانو کې دا رواج وو، چې د هغوئ خطبو او اعلاناتو د پاره خاص منبرونه وو، (اشعة اللمعات ۲۴۸، المرقات ۲/۳۹۸) یو شاعر وایي:

وتحزبوا حزبا فکل قبیلة ❁ فیها امیر المومنین و منبر

دویم شاعر وایي:

واذا اعرنا سیدا من قبیلة ❁ ذا منبر صلی علینا وسلما

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې کله مدینې طرف ته تشریف راوړو مسجد نبوي کې منبر نه ؤ، نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام د یو کهجورې ونې ته ډډه وهله او خطبه به یې ورکوله، دغې ته حنانه ستن وایي، جنګ بدر نه لږ مخکې دویم هجری کال کې نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته یو انصاری زنانه درخواست وکړو چې زما یو غلام د لرګو په کار بنه پوهېږي نو زه درته منبر تیاروم، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دغې زنانه ته اجازت ورکړو دغې انصاریه نوم

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۰/۳، رقم الحديث: ۱۱۹۶، ومسلم في الصحيح ۱۰۱۱/۲ رقم الحديث: ۵۰۲-۱۳۹۱، والترمذي ۶۷۵/۵ رقم الحديث: ۳۹۱۵، أخرجه أحمد في المسند ۲۳۶/۲.

عائشه وه د غلام نوم يې باقوم رومي ؤ ،با قوم رومي د جهاؤ ونې نه منبر جوړ كړو چې د دې درې زينې وې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په دې باندې خطبه فرمايله، بيا د منبر په زينو كې زيات والى وشو غالباً دغه وخت د منبر اووه(۷) زينې وې، او يو اوچته مناره د بره چهت نيړدې پورې رسيده، د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اصل منبر څه حادثه كې سوزيدلى وو ، اوس دغه منبر په دغه ځاى باندې دى او د لرګي نه جوړ دى.

روضة: په اصل كې ګڼ او شين باغ ته ويلې شي . (اشعة اللمعات ۳۴۸)

سوال: مدينې منورې كې مسجد نبوي كې دننه د ځمكې خطې ته د جنت باغيچه په كوم اعتبار سره ويلې شي؟

جواب: شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات كې تفصيلي كلام كړى دى آيا دا كلام حقيقت باندې محمول دى يا مجاز باندې. بيا هغه مجاز رد كړو او وې فرمايل د محققينو علماوو په نزد باندې دا كلام په حقيقت محمول دى، ددې يو مطلب دا دى چې دا مقام به د قيامت په ورځ جنت ته منتقل شي، دا اګر چې د ځمكې ټكړه ده، ليكن د ځمكې او آسمان ټكړې ټكړې كيدلو او د قيامت هولناكى كې به دا حصه محفوظ وي، يا به جنت طرف ته منتقل شي، ځكه يې احاديثو كې د جنت يوه باغيچه ګرځولې ده، ابن جوزي او ابن فرحون وايي د امام مالك رَحِمَهُ اللهُ هم دا رايه ده، (اشعة اللمعات ۳۴۸ ،المرقات ۲/۳۹۸) ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ دا قول راجح ګرځولى دى، د اكثرو محدثينو هم دا رايه ده، ددې حديث دويم مطلب په مالكيو كې لوى فقهي ابو حمزه رَحِمَهُ اللهُ دا بيان كړى دى، ممكن دى چې د ځمكې دا ټكړه بعينه د جنت ټكړه وي او د هغه ځاى نه لاندې راوړل شوې وي او مسجد نبوي په دغه مقام كې ايښودلى شوې وي، ځنګه چې حجر اسود او مقام ابراهيم دواړه كاڼي جنت نه راوړل شوي دي او د قيامت په ورځ باندې به خپل مقام ته ځي.(المرقات ۲/۳۹۸).

سوال: سوال دا دى كه دا روضة الجنة د جنت حصه وي دې كې د جنت خصوصيت ولې نشته، مثلاً روښانه ولې نه ده چې لمر وغيره ددينه بې نوره شي او كوم كس چې دې كې كيني ده ته ولږه او تنده نه وي، ځنګه چې جنت كې نه وي؟ **جواب:** كله چې دا حصه دنيا ته راوړلى شوه دې نه د جنت خصوصيت جدا كړى شو يا دا خصوصيت په پرده كې كيښودلى شو .

على الحوض :ددې آسان مطلب دا دى په ميدان حشر كې به زما منبر په حوض باندې وي، حوض نه مراد حوض كوثر دى. (المرقات ۲/۳۹۹)

د مسجد قباء فضيلت :

﴿۶﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي مَسْجِدَ قُبَاءَ كُلَّ سَبْتٍ مَاشِيًا

د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي : چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به راتللو مسجد قباء ته ، هره هفته پيدل

وَ رَاكِبًا فَيُصَلِّيْ فِيْهِ رَكْعَتَيْنِ .(متفق عليه) .(۱)
او یا سورلی باندې او دوه رکعته نفل به یې په کې کول.

توضیح: مسجد قباء: حضور اکرم ﷺ چې کله مکې مکرمې نه مدینې منورې ته هجرت وکړو د عمرو بن عوف محله کې کوز شو، هلته حضور ﷺ دیارلس یا څوارلس ورځې قیام وکړو نو دغه قیام په دوران کې حضور ﷺ د مسجد قباء بنیاد کیښود. په اسلام کې د فضیلت په اعتبار سره مسجد قباء څلورم نمبر باندې دی، د تعمیر په اعتبار سره د هجرت نه پس د اسلام اولني مسجد دی، د مسجد نبوی نه تقریبا درې میله فاصله باندې دی. (المرقات ۲/۴۰۰).

علامه ابن حجر رحمه الله فرمایي صحیح حدیث کې دي، چې دغه مسجد کې د هفتې په ورځ باندې دوه رکعتو نفلو کولو باندې د عمرې ثواب ملاویږي، د پیغمبر ﷺ معمول وو، د هفتې په ورځ باندې حضور ﷺ دغه جوماتت ته تشریف وړلو او دوه رکعته مونځ به یې اداء کولو، او هم د امت خلک دغه سنتو باندې عمل کوي. پیدل تلل د سورلی نه افضل دي. (المرقات ۲/۴۰۰).

فیصلي فیه رکعتین: داهل ظواهرو په نزد باندې دوه رکعته تحیة المسجد واجب دي، د جمهورو علماو په نزد باندې دا نفل دي، د ثواب کور دی او د شوافعو په نزد باندې ناستې نه مخکې کول دي، پس د ناستې نه ثواب نشته، د احنافو په نزد باندې ثواب ملاویږي.

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَبُّ الْبِلَادِ
د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایي: خوښ مقامات په ښارونو کې
إِلَى اللهِ مَسَاجِدُهَا وَ أَبْغَضُ الْبِلَادِ إِلَى اللهِ أَسْوَاقُهَا». (رَوَاهُ مُسْلِم)(۲)
الله تعالی ته مساجد دي، او بدترین او ناخوښ مقامات الله تعالی ته بازارونه دي.

توضیح: احب البلاد: ښکاره خبره ده کوم ځای کې چې د الله تعالی عبادت کیږي هغه ټول ځایونه الله تعالی ته محبوب دي او جوماتونو کې چې کوم بنیادي عبادت کیږي هغه د الله تعالی عبادت دی، مونځونه، تهجد، نوافل، سنت، تلاوت، ذکر الله، آذانونه، اقامتونه، اعتکاف وغیره ټول عبادتونه جوماتت کې کیږي، ځکه الله تعالی ته خوښ دي. (اشعة اللمعات ۳۴۹، المرقات ۲/۴۰۰).

---

(۱) أخرجه البخاري ۳/۶۹، رقم الحديث : ۱۱۹۳، ومسلم ۲/۱۰۱۶ رقم الحديث: ۵۱۶-۱۳۹۹، وأبو داود ۲/۵۳۳ رقم الحديث: ۲۰۴۰، والنسائي ۲/۳۷، رقم الحديث: ۶۹۸.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۴۶۴ رقم الحديث: ۲۸۸-۶۷۱.

او بازارونو کې د الله تعالی نافرماني کېږي جګړې، دروغ، خیانت، ګاڼې، دوکه، فراډ، شور شعب او بې حیائي کېږي، ځکه الله تعالی ته ناخوښ ځایونه دي. دې نه معلومه شوه، چې جنت ته د تلو لاره مساجد دي، ترڅو پورې چې مسلمانان مساجدو ته نه وي راغلي نو هغې پورې هغوئ د مارکیټ نه جنت ته نه شي تللی، دغې جوماتونو د اطرافو نه بې شماره خلک جنت ته تلي دي، لهذا کمزوري خلک او جومات کې ډیر وسیدونکي خلک حقیر مه ګڼئ او بازارونو کې ګرځیدو والا خلک معزز مه ګڼئ.

سوال: دلته یو سطحي سوال دا دی د بازارونو نه ډیرې د ګناه اډې، شراب خانې، جوار خانې، د فحاشۍ اډې، سینما ګانې وغیره دي نو هغه د بازارونو نه ډیرې مبغوضې ولې نه دي؟ **جواب**: جواب دا دی بازارونه قائم ساتل او آبادول د شارع طرف نه حکم دی او دا اډې تیارول د شریعت طرف نه نه دي، د حدیث مطلب دا دی شارع چې د کومو ځیزونو اجازت ورکړې هغه کې بدترین ځایونه بازارونه دي. دویم جواب دا دی بره چې کوم اډو او د ګناهونو ذکر وشو دا مقامات د بازارونو حصه ده د بازار نه جدا نه دي

د جومات د جوړیدلو فضیلت

﴿۸﴾ وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ بَنَى لِلّٰهِ
د حضرت عثمان رضي الله عنه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایلي: چا چې جوړ کړو د الله تعالی د پاره
مَسْجِدًا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ». (متفق علیه)[1]
جومات نو الله تعالی به ده د پاره په جنت کې کور جوړ کړي.

توضیح: من بنی لله مسجدا: یعني د الله تعالی رضا د پاره او د اسلام اشاعت په نیت باندې جومات جوړول، دا نه چې ځان ښودنې د پاره وي، یا د دنیا اغراضو او مقاصدو د پاره یې جوړوي، نو ددې ثواب نشته، بعضې علماء لیکي څوک چې د شهرت په غرض باندې جومات په خپل نوم جوړوي دې کې اخلاص نشته دی. (المرقات ۲/۴۰۱، اشعة اللمعات ۴۴۹).

مسجدا: نکره د تقلیل د پاره وي یعني وړوکی جومات ولې نه وي، ثواب ملاویږي، یو روایت کې دي، چې د کوترې د جالې هومره ولې نه وي، دې کې دا هم ممکن دي، چې یو کس معمولي حصه جومات کې واخلي پوره جومات جوړ نه کړي، ده ته هم د جومات جوړیدو ثواب ملاؤ شو.

في الجنة: جنت کې عالیشان محل ملاویدل د الله تعالی احسان دی، خو دې خوشخبرۍ نه دا معلومه شوه چې دا کس به جنت ته ځي، دا لویه خوشخبري ده، که محل ملاؤ شي او یا نه.

---

(۱) أخرجه البخاري ۱/۵٤٤، رقم الحديث: ٤٥٠، مسلم ۱/۳۷۸ رقم الحديث: ۲٤-۵۳۳، النسائي ۱/۳۱، رقم الحديث: ٦٨٨، مسند أحمد ۱/۷۰.

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ غَدَا

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: څوک چې ځي دورځې په اوله

إِلَى الْمَسْجِدِ أَوْ رَاحَ أَعَدَّ اللهُ لَهُ

حصه کې جوماتِ ته او يا راوا پس کيږي دورځې په آخري حصه کې الله تعالى به تيار کړي دده دپاره سامان

نُزُلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ». (متفق عليه). [1]

دميلمستيا په جنت کې، برابره خبره ده که سحر لاړ شي يا ماښام.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعْظَمُ النَّاسِ أَجْرًا

د حضرت ابو موسى اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: زيات اجر په خلکو کې

فِي الصَّلَاةِ أَبْعَدُهُمْ فَأَبْعَدُهُمْ مَمْشًى

هغه چا ته د مونځ ملاويږي چې د مسافت په اعتبار سره لرې وي (يعني څومره چې يې کور د جوماتِ نه

وَ الَّذِي يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ حَتَّى يُصَلِّيَهَا مَعَ الْإِمَامِ

لرې وي هغومره به زيات اجرورته ملاويږي) او کوم کس چې د مونځ په انتظار کې وي چې د امام سره مونځ

أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الَّذِي يُصَلِّي ثُمَّ يَنَامُ». (متفق عليه). [2]

وکړي دده ثواب د هغه کس نه ډير دى چې ځان ته مونځ وکړي او ويده شي.

توضيح: ابعدهم ممشى: يعني يو کس د لرې نه جوماتِ ته د مونځ د پاره راځي د هغه کس نه ورته زيات ثواب ملاويږي کوم چې جوماتِ سره نزدې وي، ځکه چې د هغه قدمونه ليکل کيږي، مگر دا ياد ساتئ که په لاره کې يو جومات پريږدي او دويم جوماتِ ته د فضيلت په نيت ځي دا صحيح نه ده، خاصکر چې نزدې جوماتِ ته پرې نقصان رسيږي، بيا دا د گناه کار جوړيږي. (اشعة اللمعات ۳۹۹، المرقات ۲/۴۰۳)

ثم ينام: يعني يو کس مثلاً يوازې د ماسخوتن مونځ کوي او بيا ويده کيږي اګرچې ډير افضل وخت کې يې وکړ خو د جمعې انتظار يې ونه کړو او يو کس هغه دى چې په تاخير سره يې مونځ وکړو، خو د جمعې انتظار يې وکړو جمعې کې د شامل کيدو او د انتظار د وجې نه ورته ثواب ملاويږي.

---

(۱) أخرجه البخاري ۱۴۸/۲، رقم الحديث: ۶۶۲، ومسلم في الصحيح ۴۶۳/۱ رقم الحديث: ۲۸۵-۶۶۹، وأخرجه أحمد في المسند ۵۰۸/۲.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳۷/۲، رقم الحديث: ۶۵۱، ومسلم في الصحيح ۴۶۰/۱ رقم الحديث: ۲۷۷-۶۶۲.

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : خَلَتِ الْبِقَاعُ حَوْلَ الْمَسْجِدِ فَأَرَادَ
د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې : خالي شو يو څو کورونه د مسجد نبوي سره نزدې نو اراده
بَنُو سَلِمَةَ أَنْ يَنْتَقِلُوا قُرْبَ الْمَسْجِدِ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ
وکړه بنو سلمه چې جومات ته نزدې راشي ، نبي عليه السلام ته ددې اراده معلومات وشو نو وې فرمايل
لَهُمْ : « بَلَغَنِي أَنَّكُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَنْتَقِلُوا قُرْبَ الْمَسْجِدِ ». قَالُوا : نَعَمْ يَا
دوي ته: ماته دا خبره رارسيدلې چې تاسو اراده لرئ چې رانقل شئ جومات ته نزدې هغوی وويل آو ای د
رَسُولَ اللهِ قَدْ أَرَدْنَا ذَلِكَ . فَقَالَ : « يَا بَنِي سَلِمَةَ دِيَارَكُمْ تُكْتَبْ
الله رسوله مونږ دا اراده کړې نبي عليه السلام وفرمايل ای بنو سلمه تاسو خپلو کورنو کې اوسئ، ليکلی کيږي
آثَارُكُمْ دِيَارَكُمْ تُكْتَبْ آثَارُكُمْ »[1].
ستاسو د قدمونو چاپونه بنو سلمه تاسو خپلو کورونو کې اوسئ ستاسو د قدمونو چاپونه ليکلی کيږي.

توضيح: خلت البقاع: بقاع د بقعة جمع ده کولاو ميدان ته ويل کيږي، دلته امکنه (ځايونه) مراد دي. (المرقات ۲/۴۰۳).

بنو سلمة: دا د انصارو يو خاندان دی، ددې خلک د مسجد نبوي نه لرې وو، مسجد نبوي سره د څه وجې نه کورونه خالي شو، هغوئ اراده وکړه چې جمات ته نزدې راشي، حضور صلی الله عليه وسلم ته معلومه شوه، حضور صلی الله عليه وسلم منع وفرمايله. **ديارکم:** دا د الزموا د پاره مفعول دی يعنې خپل کورونه لازم ونيسئ ځکه چې ستاسو د تلو راتلو قدمونه ليکلی کيږي او ستاسو د اعمالو په وزن کې شاملېږي، ګويا دې آيت طرف ته اشاره ده ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾ او مونږ ليکو کوم څه چې تاسو مخکې ليږلي دي او کوم څه چې ددې نه وروسته دي.

۲۱ ربيع الاول ۱٤۱۰ھ

ميدان محشر کې به اوه کسان د الله تعالی په رحمت کې وي

﴿۱۲﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ : « سَبْعَةٌ
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام وفرمايل: اوه قسمه کسان داسې دي چې

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/٤٦٢ ، رقم الحديث : ۲۸۰ - ٦٦٥.

يُظِلُّهُمُ اللهُ تَعَالَى فِيْ ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ

الله تعالی به يې د قيامت په ورځ په خپل سوري کې ساتي په کومه ورځ چې د خدای د سوري نه غير بل سوری

إِمَامٌ عَادِلٌ وَ شَابٌّ نَشَأَ فِيْ عِبَادَةِ اللهِ وَ رَجُلٌ

نه وي: (۱) انصاف کونکي حاکم (۲) هغه ځوان چې خپله ځواني په عبادت کې مصرف کړي (۳) هغه کس

قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بِالْمَسْجِدِ وَ

چې د جماعت نه ووځي او تر هغې پورې چې واپس جماعت ته لاړ نه شي د ده زړه په جمات کې وي (۴) هغه

رَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَ

دوه کسان چې خالص د الله تعالی د پاره محبت ساتي که يو ځای کېږي د الله تعالی د محبت د وجې نه او که

تَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَ رَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا

جدا کېږي هم د الله تعالی د محبت د وجې نه (۵) هغه کس چې په خالي ځای کې د الله تعالی ذکر کوي

فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ وَ رَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ حَسَبٍ وَ جَمَالٍ

(الله دويرې) د سترګو نه يې اوښکې ځي (۶) هغه کس چې راوبلي ده لره يوه ښځه د ښه نسب او ښائست والا

فَقَالَ إِنِّيْ أَخَافُ اللهَ وَ رَجُلٌ

او دا سړی د هغې ښځې خواهشاتو په جواب کې وايي چې: زه د الله تعالی نه ويرېږم (۷) هغه کس چې

تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتّٰى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِيْنُهُ». (متفق عليه).[1]

په داسې پټه طريقه صدقه ورکړي چې د هغه چپ لاس ته هم معلوم نه وي چې ښي لاس څه خرچه کړې دي

توضيح: في ظله: ظل اصل کې سوري ته ويلي شي، دلته د لمر سوری مراد نه دی، بلکې د الله د طرف نه د عزت او عظمت او رحمت سوری مراد دی، بعضې علماو د عرش سوری مراد اخستی دی. بعضې ددې سوري نه د راحت او نعمت مراد اخيستی دی، بهر حال مقصود دا دی، دا خوش نصيبه او قسمه خلک به د الله تعالی د رحمت سوري د لاندې وي، دوی به محشر ميدان کې خفه نه وي، دا خصوصي جدا شان به دوی ته ځکه ملاويږي، مثلاً د عادل بادشاه د عدالت اثرات د خپل ذات نه علاوه په ټولو خلکو باندې هم وي، د الله د مخلوق د پاره د امام عادل عدالت عمومي رحمت وي. دويم کس ځوان

(۱) أخرجه البخاري ۱۴۳/۲، رقم الحديث: ۶۶۰، ومسلم في الصحيح ۷۱۵/۲ رقم الحديث: ۹۱-۱۰۳۱، أخرجه أحمد في المسند ۴۳۹/۲.

عابد او زاهد دی، يعني ده د خپلو جذباتو سره او په حالت د ځوانۍ کې چې د ليو تنوب وخت دی د الله تعالی د عبادت حق اداء کړو، ځکه دا عزت ورته ملاؤ شو. (المرقات ۲/۴۰۵).

در جوانی توبه کردن شیوه پیغمبریست ❁ وقت پیری گرگ ظالم میشود پرهیزگار

د دريم کس قرباني لويه ده، چې هر وخت د جومات سره محبت ساتي ښکاره خبره ده چې د جومات خدمت کوونکی به هم وي او هر وخت به عبادت گزار هم وي. څلورم قسم هغه دوه کسان دي چې د هغوئ جدائي او يو ځای کيدل د الله د رضا د پاره وي، ښکاره خبره ده چې د الله تعالی اطاعت به د دوی مخې ته هر وخت وي، د الله تعالی د پاک والي مراقبه به هر وخت حاصله وي. پنځم هغه کس دی چې ځان له ځای کې د الله تعالی په عظمت کې ډوب وي او د الله تعالی د ويرې د وجې نه او ښکې يې د سترگو نه ځي. داړادريانه پاکه وي، ځکه دا مقام ورته ملاؤ شوی دی. شپږم هغه کس دی چې په لوی امتحان کې صرف د الله تعالی د ويرې د وجې نه کامياب شوی وي، عامه زنانه نه وي، بلکې د اعلی خاندان سره تعلق لري او ښائسته هم وي او په خپله يې ورته ځان سپارلی وي، د دې گناه نه د بچ کيدو وجه د الله تعالی خوف دی، ځکه د دې کس عزت وکړی شو. او اوم کس هم د اعلی کردار والا دی، محبت الهی کې ډوبه ډوب وي او ځان ښودنې نه دومره لرې وي چې د صدقې په وخت کې د الله تعالی نه سوا بل چا ته پته نه وي، بلکې کوشش دا کوي، چې واجبې د صدقې علم خپل چپ لاس ته هم نه وي. مقصد دا چې صرف اووه کسان نه دي، بلکې اوه قسمه خلک دي.

﴿۱۳﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي الْجَمَاعَةِ
دابو هريره رضي الله عنه روايت دی وايي چې : نبي عليه السلام فرمايي: مونځ د سړي په جماعت سره دا فضيلت
تُضَعَّفُ عَلَى صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ وَ فِي سُوقِهِ خَمْسًا وَ عِشْرِينَ ضِعْفًا وَ ذٰلِكَ أَنَّهُ إِذَا
لري د مونځ کولو نه په کور يا بازار کې په پنځويشت درجو باندې او دا ځکه چې کله يو کس په ښې طريقې
تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا الصَّلَاةُ لَمْ يَخْطُ خُطْوَةً إِلَّا رُفِعَتْ لَهُ بِهَا
سره اودس وکړي صرف مونځ د پاره جومات ته راځي نو چې قدم اوچتوي د هر قدم په عوض کې يې يوه
دَرَجَةٌ وَ حُطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ
درجه اوچتيږي او يوه گناه يې معاف کيږي او ترڅو پورې چې مونځ نه پس په خپل ځای باندې ناست وي
الْمَلَائِكَةُ تُصَلِّي عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مُصَلَّاهُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ
فرښتې دده د پاره دعاگانې کوي: ای الله تعالی! دده بخښنه وکړه، ای الله تعالی! ده باندې رحم وکړه او

وَلَا يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِيْ صَلَاةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلَاةَ ». وَ فِيْ رِوَايَةٍ:
څوپورې چې يو کس د مونځ په انتظار کې ناست وي نو دده دغه وخت مونځ کې شمارېږي. او په يو روايت
قَالَ : « إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَتِ الصَّلَاةُ تَحْبِسُهُ»
کې دي چې يو کس جومات ته لاړ او د مونځ دوجې نه هلته حصار شو گويا دغه وخت يې هم مونځ کې دی
وَ زَادَ فِيْ دُعَاءِ الْمَلَائِكَةِ : " اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ اَللّٰهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ.
او زيات کړي دی فرښتو په دعا کې: ای الله! دغه کس ته بخښنه وکړې، د دغه کس توبه قبوله کړې او دا
مَا لَمْ يُؤْذِ فِيْهِ مَا لَمْ يُحْدِثْ فِيْهِ . (متفق عليه) . [1]
به د هغه وخت پورې وي ترڅو پورې چې يو مسلمان ته تکليف ورنه کړي او په اودس کې وي.

توضيح: خمسا وعشرين ضعفا: مخکې باب الجماعة کې دا قسم احاديث راځي هلته به بحث کېږي چې کله(۲۵) او کله(۲۷) درجې ثواب ولې ملاويږي (المرقات ۲/۴۰۷)

ددې کمي او زياتي وجه څه ده دلته خو صرف دا ويلی شي چې د جماعت نه بغير مونځ کولو باندې هغه ثواب نه ملاويږي کوم چې جمعې سره په مونځ کولو باندې هغه درجه حاصليږي(۲۵) يا (۲۷) درجې ثواب صرف هغه صورت کې حاصليږي، چې کله جماعت سره وي.

في مصلاه: شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې ددې حديث لاندې ليکي : چې دوچنده ثواب هغه وخت ملاويږي، چې مونځ کونکی د مانځه په ځای باندې کلک ناست وي او يو خوا بل خوا نه گوري، که مونځ کونکي جومات کې يو خوا بل خوا لاړل، بيا دا ثواب نه ملاويږي.(اشعة اللمعات ۳۵۱).

مالم يؤذ: يو انسان يا مونځ کونکي ته تکليف ونه رسوي يعنې په خپل فعل او قول چا ته تکليف نه رسوي.

مالم يحدث: دا جمله د ماقبل **مالم يؤذ** نه بدل واقع ده د فرښتو دعاء تر هغه وخته پورې وي چې دا په اودس کې وي که جومات کې يې اودس مات شو بيا فرښتي دعاء نه کوي شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې ليکي دا صيغه د **يحدث** د **تحديث** نه په معنی د کلام هم کيدی شي يعنې فضيلت هغه وخت دی تر څو پورې چې مونځ گزار جومات کې دنياوي خبرې شروع نه کړي که خبرې يې شروع کړې نو فرښتې خپلې دعاگانې موقوف کړي هر مونځ کونکي ته په کار دي چې په اودس کې کيني د دنيا خبرو نه ځان

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳۱/۲ ،رقم الحديث :۶۴۷، ومسلم في الصحيح ۴۵۹/۱ رقم الحديث:۲۷۲-۶۴۹، وأبو داود ۳۷۸/۱ رقم الحديث :۵۵۹، أخرجه أحمد في المسند ۲۵۲/۲.

وساتي. (اشعة اللمعات ۳۵۱).

جومات سره د بيت الخلاء والا معامله مه کوئ

﴿۱۴﴾ وَعَنْ أَبِي أُسَيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ
د حضرت ابي اسيد نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: تاسو کې چې څوک داخل شي جومات ته
فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِيْ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ. وَ إِذَا
نو هغه ته په کار دي چې دا دعاء ووايي: ای الله ! د خپل رحمت دروازې ما ته خلاصې کړه، او چې کله د
خَرَجَ فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ". (رَوَاهُ مُسلم). [1]
جومات نه وځي نو دا دعاء دې وايي: ای الله ! زه د تا نه ستا فضل غواړم.

توضيح: فليقل اللهم: دې حديث مبارک کې جومات ته د ننوتو او د راوتو آداب ذکر شوي دي او څه آداب د قياس په طور باندې معلومېږي حالانکې اول آدب دا دی چې جومات ته د داخليدو په وخت کې ښۍ خپه اول د ننه کړی شي او د راوتو په وخت کې چپه خپه بهر کړی شي دا ځکه چې جومات سره د بيت الخلاء مشابهت رانه شي بيت الخلاء ته د ننوتلو په وخت کې د شريعت حکم دی چې اول ګسه خپه د ننه کوئ بيا ښۍ خپه او د وتو په وخت کې اول ښۍ خپه او بيا ګسه خپه. (المرقات ۲/۴۰۹)

اوس که څوک د دې تعليم خلاف کوي هغه په نا پوهۍ کې د جومات سره د بيت الخلاء معامله کوي او بيت الخلاء سره د جومات معامله کوي، د لته حديث کې جومات ته د ننوتلو دعا مذکور ده هر مسلمان ته په کار دي چې د الله تعالى په کور کې قدم کيښودو سره د الله تعالى نه د رحمت او د وسعت دعاګانې وغواړي او چې جومات نه بهر قدم کېږدي، نو د روحانيت نه مالامال کيدو نه پس د ماديا تو او د حلال رزق دعا غواړي، ځکه چې د جومات نه بهر دنيا سره واسطه راځي، بعضې روايا تو کې د دخول مسجد په وخت کې مذکوره دعا سره د دې الفاظو د زيادت نقل شوی دی (بسم الله والسلام على رسول الله) (المرقات ۲/۴۱۰) که څوک دا هم ووايي ډيره ښه خبره ده.

جومات ته د داخليدو نه پس دوه رکعته نفل کوئ

﴿۱۵﴾ وَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ
د ابو قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام فرمايي: چې کله تاسو کې څوک داخل شي

(۱) أخرجه مسلم ۴۹۴/۱ رقم الحديث: ۶۸-۷۱۳، وأبوداؤد ۳۱۷/۱ رقم الحديث: ۴۶۵، والنسائي ۵۳/۲، رقم الحديث: ۷۲۹، مسند أحمد ۴۹۷/۳.

الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ » . (متفق علیه). [1]
مسجد ته هغه ته په کار دي چې د ناستې نه مخکې دوه رکعته مونځ وکړي.

توضیح: فلیرکع: دا دوه رکعته تحیة المسجد باندې مشهور دي، که دې کې د تحیة الوضوء نیت وشي، ددې ثواب به ان شاء الله حاصل شي، اوس ددې دوو رکعتونو حیثیت څه دی، د اهل ظواهرو او شوافعو په نزد باندې د دخول مسجد نه پس دوه رکعته مونځ واجب دي، خو دا ثواب به کوم وخت ملاویږي. شوافع وايي دا ثواب د کیناستو نه مخکې کولو باندې ملاویږي که مونځ ګزار جومات کې کیناستو بیا ثواب نه ملاویږي د جمهورو فقهاو په نزد تحیة المسجد دوه رکعته نفل واجب نه دي بلکې نفل دي، اهل ظواهر او شوافع زیر بحث حدیث کې د امر صیغې ته ګوري چې دا وجوب د پاره ده، (المرقات ۲/۴۱۰) جمهور وايي د امر دا صیغه دوجوب د پاره نه ده بلکې استحباب باندې محمول ده ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ مرقات کې دې حدیث د لاندې لیکي، که د دخول مسجد په وخت کې یو کس بې اودسه وو یا وخت مکروه ؤ نو څلور ځله دې سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلي **العظیم**) ووايي ده ته د دوو رکعتونو ثواب ملاؤ شو. (کذا في المرقات ۲/۴۱۰)

د سفر نه واپس کیدلو وخت کې په جومات کې څه وخت ناسته کول

﴿۱۶﴾ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْدَمُ مِنْ سَفَرٍ
د حضرت کعب بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام به چې کله د سفر نه راواپس شو نو
إِلَّا نَهَارًا فِي الضُّحَى فَإِذَا قَدِمَ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلَّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ
د څاښت وخت کې به راتللو نو اول به جومات ته تللو، هلته به یې دوه رکعته مونځ کول، بیا به (لږ ساعت
جَلَسَ فِيهِ ". (متفق علیه) [2]
پورې) په جومات کې کیناستو.

توضیح: بدأ المسجد: یعني د نبي عَلَيْهِ السَّلَام عام معمول دا ؤ چې د خپل سفر نه به واپس کیدو وخت کې د

---

(۱) أخرجه البخاري ۵۳۷/۱،رقم الحدیث : ۴۴۴، ومسلم ۴۹۵/۱ رقم الحدیث:۶۹-۷۱۴، وأبو داود ۳۱۸/۱ رقم الحدیث :۴۶۷، والنسائي ۵۳/۲، رقم الحدیث: ۷۳۰.

(۲) أخرجه البخاري ۱۹۳/۶، رقم الحدیث :۳۰۸۸، ومسلم ۴۹۶/۱ ، رقم الحدیث: ۷۱-۷۱۶، وأبو داود ۲۲۰/۳ ، رقم الحدیث :۲۷۸۱، و النسائي ۵۳/۲، رقم الحدیث: ۷۳۲، أخرجه أحمد في المسند ۳۸۶/۶.

شپې په ځای د ورځې په وخت کې مدينې منورې ته تشريف راوړلو او چې د ورځې به تشريف راوړلو، نو کور ته د تللو نه مخکې به لږ ساعت مسجد نبوي کې کيناستو. دې نه به يوه فائده دا کيدله، که د ځاښت وخت به وو، نو مونځ به يې وکړو يا د تحية المسجد ثواب به يې حاصل کړو. او دويمه فائده داده چې مدينې منوره کې کوم صحابه کرامو رضي الله عنهم د جدائي وختونه تير کړي وو هغوئ ته به جومات کې د يو ځای کيدلو زيارت موقع ملاويدله او د يو بل احوالو نه به خبريدل. دريمه فائده دا وه چې کورونو کې زنانه او ازواج مطهرات د خپل ځانونو او د کور صفايانې وکړي، په دې حديث کې د امت د پاره ډير ښه تعليم پروت دی. (المرقات ۲/۴۱۱، اشعة اللمعات ۳۵۲).

په جومات کې دورک شوي څيز اعلان منع دی:

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَمِعَ رَجُلًا
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام فرمايي: چې څوک دا واوري (يا وګوري)
يَنْشُدُ ضَالَّةً فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَقُلْ :
چې څوک جومات کې خپل ورک شوې څيز ګوري نو هغه ته په کار دي چې د هغه جواب کې دا ووايي چې
لَا رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَمْ تُبْنَ لِهٰذَا". (رَوَاهُ مُسْلِم)[1]
الله تعالى دې ستا ورک شوی څيز پيدا نه کړي ځکه چې جوماتونه دورک شوو څيزونو د پاره نه دي جوړ.

توضيح: لا ردها الله عليک: علماء ليکي په ظاهر الفاظو باندې عمل کولو د پاره که څوک داسې بد دعا وکړي، نو دا جائز ده، خو د زړه نه د بد دعا نيت نه وي، هو که څوک دا خيال کوي داسې بد دعائي سره دغه کس او نورو خلکو ته عبرت حاصليږي او بيا جوماتونو کې داسې اعلانات نه کوي، نو بيا د زړه نه داسې بد دعائی کولو ګنجائش شته. (المرقات ۲/۴۱۱، اشعة اللمعات ۳۵۲).

نن سبا مساجدو کې اکثر د امامانو سره د خلکو په دې اعلاناتو باندې جګړې وي، د ماشومانو د ورکيدو اعلانات او د مړو د جنازو اعلانات او د خلکو د مالونو اعلانات جوماتونو نه کيږي، بلکې د پنجاب په طرفونو کې اوريدلي دي، چې د چرګانو او د چيلو اعلانات هم جوماتونو نه کيږي، چې دا ډير غلط کار دی، د جومات انتيظاميه ته په کار دي چې جومات نه بهر لوډ سپيکر انتظام وکړي او صرف د ورک شوو څيزونو اعلانات نه بلکې هر هغه عمل چې کوم د جومات د تعمير د مقاصدو نه جدا وي،

---

(۱) أخرجه مسلم ۱/۳۹۷ رقم الحديث:۷۹-۵٦۸، وأبو داود ۱/۲۱ رقم الحديث :۴۷۳، وابن ماجة ۱/۲۵۲، رقم الحديث:۷٦۷. اخرجه أحمد في المسند ۲/۳۴۹.

ددې شور مسجد کې جائز نه دی. د سلف صالحینو په نزد باندې یو سائل ته هم صدقه ورکول نه ده صحیح، دحدیث آخري جمله (فأن المساجد لم تبن لهذا) دغه عموم طرف اشاره کوي.

که بدبودار څیزونه وخورئ نو بیا جومات ته مه ځئ :

﴿۱۸﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ
د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمایي: چا چې خوراک وکړو ددې ونو
الْمُنْتِنَةِ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذّٰى مِمَّا
بد بودارو (پیاز او اوګه) نه هغه دې زمونږ جومات ته نه راځي ځکه چې ملائکو ته تکلیف وي د هغه څه
يَتَأَذّٰى مِنْهُ الْإِنْسُ » . (متفق علیه) . [1]
نه دکوم د وجې نه چې انسان ته تکلیف وي .

توضیح: الشجرة المنتنة: د بدبوداري ونې څخه پیاز او اوګه مراد دي، څنګه چې راتلونکي حدیث کې راځي، مطلب دا دی چې څنګه انسان ته د بدبودارو ونو څخه تکلیف رسیږي دغه رنګ فرښتو ته هم رسیږي، مسلمانانو ته په کار دي، چې کله پیاز او اوګه وخوري نو بیا دې جومات ته نه ځي، ځکه چې انسانانو سره فرښتې هم جومات کې وي، هغوئ ته تکلیف ملاویږي، په دې حکم کې هر هغه څیز داخل دی، چې بدبودار وي، که د خوړو څیزونه وي، لکه ګندنې، مولی، نسوار، سیګریټ، تمباکو والا پان وغیره ټول داخل دي، که د یو کس ترخ یا خولې یا بدن د یو زخم څخه بدبوي ځي ددې هم دا حکم دی، چې جومات ته دا سې خلک مه راځئ، (المرقات ۲/۴۱۲، اشعة اللمعات ۳۵۲).

که نه سمیږي حکومت باندې لازم دي چې دوئ منع کړي، مونځ ګزار او فرښتو ته دې تکلیف نه ورکوي، بدبودار څیزونو څخه پس ګوره وغیره استعمالوئ دې سره بدبو ختمیږي، دا یې علاج دی د جومات قید احترازي نه دی، بلکې علماء لیکي داسې خلک د وعظ مجالسو، دذکر اذکارو او محافلو او د قرآن کریم او حدیث درسګاهانو ته هم مه پریږدئ، شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې لیکي عامو مجالسو مثلاً د ولیمې دعوت ته هم مه ځئ.(اشعة اللمعات ۳۵۲).

مسجدنا: دې لفظ نه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عموم طرف ته اشاره ده، چې صرف مسجد نبوي سره خاص نه دی، بلکې د مسلمانانو عام مساجدو دا حکم دی، ځکه (مسجدنا) څخه علاوه (مساجدنا) الفاظ

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۳۹، رقم الحديث : ۸۵٤، ومسلم في الصحيح ۱/۳۹٤ رقم الحديث: ۷۲-٥٦٤، والنسائي ۲/٤۳، رقم الحديث: ۷۰۷، أخرجه أحمد في المسند ۳/۳۷٤.

هم راغلي دي، كوم ځاى كې چې مسجدى لفظ راغلى هغه نور هم د سخت والي او تغليظ د پاره دى د نورو مساجدو په نسبت سره مسجدنبوي كې د دې بدبو نه سخت احتراز راغلى دى.

﴿۱۹﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْبُزَاقُ فِي الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: لاړې تُوكَل په جومات كې ګناه ده
وَ كَفَّارَتُهَا دَفْنُهَا». (متفق عليه).[1]
او د دې كفاره دا ده، چې دا لاړې په ځمكه كې ومندې.

توضيح: البزاق: يعني جومات كې لاړې تُوكَل يو قسم ګناه ده او كفاره يې ازاله كول دي. (المرقات ۲/۴۱۳، اشعة اللمعات ۳۵۳).

دفنها: د دفن كولو نه مراد ازاله ده، دامطلب نه دى چې جومات كې توكل كوي بيا يې دفن كوي كه كله د مسجد حصه داسې وي چې هغې كې خټه او شګه وي خو قصداً توكل مراد نه دي دا ټول د اضطرار صورتونه دي دلته څه الفاظو كې فرق ضروري دى: **النخامة** دا دهغه بلغم نوم دى چې سينې نه بره خولې طرف ته راشي دې ته نخامه وايي **النخاع** دا دهغه بلغم نوم دى چې د دماغ نه ښكته خولې ته راشي (كذا في اللمعات) دا باريک فرق دى، خو دا الفاظ يو د بل په ځاى ويلى شي. **بزاق، بصاق، بساق** او **تفل** د خولې لاړو ته ويلي شي، ليكن تر څو پورې چې خولې كې وي هغې ته ريق ويلي شي.

﴿۲۰﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عُرِضَتْ عَلَيَّ أَعْمَالُ أُمَّتِي
د حضرت ابو ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل پيش كيږې ماته زما د امت اعمال
حَسَنُهَا وَ سَيِّئُهَا فَوَجَدْتُ فِي مَحَاسِنِ أَعمالهَا الْأَذَى يُمَاطُ عَنِ الطَّرِيقِ وَ وَجَدْتُ
ښه او بد اعمال، ما وليدل په نيک اعمالو كې د لارې نه تكليف رسونكى څيز لرې كول، او ومې ليدل
فِي مَسَاوِئِ أَعْمَالِهَا النُّخَاعَةَ تَكُونُ فِي الْمَسْجِدِ لَا تُدْفَنُ». (رَوَاهُ مُسْلِم)[2]
په خراب اعمالو كې چې په مسجد كې د ننه لاړې توكړې او هغه دفن نه كړې.

---

(۱) أخرجه البخاري ۱/۵۱۱، رقم الحديث: ۴۱۵، مسلم رقم الحديث: ۵۵-۵۵۲، وأبو داود ۱/۳۲۲ رقم الحديث: ۴۷۵، والنسائي ۲/۵۰، رقم الحديث: ۷۲۳، أخرجه أحمد في المسند ۳/۲۳۲.

(۲) أخرجه مسلم ۱/۳۹۰ رقم الحديث: ۵۷-۵۵۳، وابن ماجة ۲/۱۲۱۴، رقم الحديث: ۳۶۸۳. أخرجه أحمد في المسند ۵/۱۷۸.

د مونځ په حالت کې چې بلغم راشي نو څه کول ور سره په کار دي

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي کله چې تاسو مونځ ته ودرېږئ نو

فَلَا يَبْصُقْ أَمَامَهُ فَإِنَّمَا يُنَاجِي اللهَ مَا دَامَ فِيْ مُصَلَّاهُ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ

مه توکئ خپلې مخې ته ځکه چې تاسې د الله سره مناجات کوئ ترڅو چې په مونځ کې يئ، او نه ښي طرف

فَإِنَّ عَنْ يَمِينِهِ مَلَكًا وَ لْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ فَيَدْفِنُهَا».

ته ځکه چې ښي طرف ته فرښته ده، او تو کړئ کس طرف ته او يا لاندې د قدمونو او بيايې ځمکه کې ښخ

وَ فِيْ رِوَايَةِ أَبِيْ سَعِيدٍ: «تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى». (متفق عليه). (۲)

کړئ. د ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې دي، بلکې د خپل کس قدم د لاندې تو کړئ.

توضيح: فانما يناجي الله: دې حديث کې د مونځ گزار کس تشبيه يې د هغه کس سره ورکړې ده چې خپل واجب الاحترام مالک ته ولاړ وي او هغه سره خبرې کوي او د غه حالت کې او د غه کيفيت کې د خپل مالک عزت او احترام د ټولو آدابو خيال ساتي او د هغه طرف ته د توکلو جرات نه کوي، دغه مونځ کونکي د پاره واجب دي، چې کله خپل حقيقي مالک ته مخامخ مونځ د پاره ولاړ وي، د ټولو آدابو خي' دې وساتي او د حاضريدو د شرائطو خيال دې وساتي، چې خپل مالک مخامخ لاړې تو ک نه کړي، که توکلو باندې مجبوره شي، بيا دې مخامخ نه توکوي، د الله تعالى ذات اگر چې د جهت او سمت د قيوداتو نه پاک دی، خو اسلام د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په طريقې سره آداب مسلمانانو ته رسولي دي چې د رب ذوجلال په دربار کې د حاضرۍ په وخت کې کوم داسې صورت او طريقه اختيار شي چې د الله تعالى د ذات د کبرائي سره منافي وي. (الکاشف ۲/۲۷۸).

عن يمينه ملكا: دې فرښتې نه د کراماکاتبين نه علاوه نورې فرښتې مراد دي خاص کر مونځ وخت ښي طرف ته ولاړ وي، مونځ گزار د پاره رهنمائي او دعا کوي، گويا دا يو ميلمه دی دده احترام په مو گزار باندې واجب دی د هغه طرف ته تو کل منع دي يا فرښتې نه مراد کراماکاتبين دي د هغوي احتر لازم دی دا افضل دي د هغه فرښتې نه چې کس طرف ته وي د انسان بدياني ليکي ښي طرف ته فر اميره ده کس طرف ته فرښته ماموره ده ځکه ښي طرف ته تو کلو نه منع فرمايلې ده.

---

(۱) أخرجه البخاري ۱/۵۱۲، رقم الحديث ۱۱۶، ومسلم ۱/۳۸۹ رقم الحديث:۵۳-۵۵۰، وابن ماجة ۱/۳۲٦، رقم الحديث:۱۰۲۲.

۲۲ ربيع الاول ۱٤۱۰ھ

هر يو قبر ځای د سجدې ګرځول حرام دي

﴿۲۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِيْ مَرَضِهِ الَّذِيْ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام وفرمايل: په هغه بيمارۍ کې چې د هغې نه
لَمْ يَقُمْ مِنْهُ: «لَعَنَ اللهُ الْيَهُوْدَ وَالنَّصَارَى
پانه ځېدو (يعنې مرض وفات کې) د الله تعالى لعنت دې وي په يهودو او نصاراو باندې چې دوی د
اتَّخَذُوا قُبُوْرَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ». (متفق عليه)(۱)
خپلو پيغمبرانو د قبرونو ځای د سجدې جوړ کړی وو.

توضيح: لعن الله اليهود: کله چې حضور صلی الله علیه وسلم ته د الله تعالى د طرف څخه معلوم شو، چې اوس ډير زر د دنيا څخه روان دی، نو حضور صلی الله علیه وسلم ته ويره راغله، چې هسې نه زما د امت څه خلک زما د قبر سره هغه معامله ونه کړي کومه معامله چې يهودو او نصارى د خپلو انبياو عليهم السلام د قبرونو سره کړې وه، دې وجې نه يې خپل امت ته تنبيه وکړه چې يهود او نصارى د کوم کار د وجې نه ملعون ګرځيدلي وو، د هغې نه تاسو بچ شئ. (المرقات ۴۱۵-۲/۴۱۶، اشعة اللمعات ۳۵۳).

شيخ عبد الحق رحمه الله لمعات کې د علامه توربشتی رحمه الله د حوالې سره ليکي قبرونه ځای د سجدې جوړول دوه طريقو سره دي، يو طريقه دا ده محض د قبر د عبادت په نيت سره قبرونو ته سجده کول، (لکه څنګه چې نن سبا دي) دويمه طريقه دا ده عبادت خو د الله تعالى د پاره وي خو ځای د سجدې د يو پيغمبر قبر جوړ کړې په دې خيال چې، دغه رنګ عبادت سبب د قبليدو دی، ځکه چې دې کې د الله تعالى عبادت هم وي او د انبياء کرامو او د هغوئ د قبرونو تعظيم کول هم وي دا دواړه طريقې غير مشروع دي، د الله تعالى د رسول صلی الله علیه وسلم په نزد باندې ناخوښې دي، رومبی طريقه خالص شرک او کفر دی. او دويمه طريقه هم حرامه ده او دا شرک جلي دی خو خفي او معنوي شرک دی حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل: (اللهم لاتجعل قبري وثنا يعبد اشتد غضب الله على قوم اتخذوا قبور انبياءهم مساجد) علامه توربشتی رحمه الله مزيد تشريح کې ليکي چې دې نه معلومه شوه، چې د يو نبي يا د يو ولي قبر طرف ته بطور تبرک او تعظيم مونځ کول حرام دي، (اشعة اللمعات ۳۵۳).

---

(۱) أخرجه البخاري ۱۴۰/۸، رقم الحديث: ۴۴۴۱، ومسلم ۳۷۶/۱ رقم الحديث: ۱۹-۵۲۹، أخرجه أحمد في المسند ۱۲۱/۶.

علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ لیکي یو خیز طرف ته یا د هغې سره مونځ کول د تبرک د وجې مه کوئ، ځکه چې ددې په ممانعت کې احادیث موجود دي او ددې په حرمت کې د شک او شبهې ګنجائش نشته دی او ماته معلومه نده چې د تعظیم او د تبرک د وجې ځخه د یو نبي یا د یو ولي قبر طرف ته مونځ کولو په حرمت کې د چا اختلاف شته دی، علامه تورپشتی رَحِمَهُ اللهُ لیکي که د قبرونو خواته جومات وي یا داسې ځای وي چې هلته قبرونه په نظر راځي، نو په داسې ځای کې مونځ کولی شي، داسې ځای کې هم د مونځ ګنجائش شته دی، چې هلته وړمبی د پیغمبرانو قبرونه وو، خو وروسته د هغې نښې هم باقي پاتې نه شوې. ځنګه چې مشهوره ده چې حطیم کې د حضرت اسماعیل عَلَیْهِ السَّلَام قبر دی حالانکې خلک هلته مونځ کوي. (کذا في اشعة اللمعات ۳۵۴)

بهرحال نن سبا عوام الناس د بزرګانو په مزارونو باندې د شرع خلاف سجدې او طوافونه کوي او نور ناروا کارونه هم کوي چې د اسلام او قرآن د تعلیماتو نه سراسر منافي دي. یو چا ډیر ښه ویلي دي:

زندگی اس کی ہے ملت کیلئے پیغام موت ❁ کر رہا ہوں جو بجائے کعبہ قبروں کا طواف

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ جُنْدُبٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ: «أَلَا
د حضرت جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: ما د نبي عَلَیْهِ السَّلَام نه اوریدلي چې فرمایل یې: خبردار!
وَ إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَ صَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ
ستاسو نه مخکې خلکو د خپلو انبیاو عَلَیْهِمُ السَّلَام او د بزرګانو د قبرونو نه سجده ګاه جوړې کړې وې، لهذا
أَلَا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذٰلِكَ »[1].
خبردار شئ تاسو خلک قبرونه سجده ګاه مه جوړوئ. زه تاسو ددې نه منع کوم.
﴿۲۴﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: « اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَیْهِ السَّلَام فرمایي: کوئ تاسې په خپلو کورونو کې
مِنْ صَلَاتِكُمْ وَلَا تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا ». (متفق علیه)[2]
بعضې مونځونه او د کورونو نه قبرونه مه جوړوئ.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۷۷/۱ رقم الحديث ۲۳ ۵۳۲.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۲۸/۱ رقم الحديث ۴۳۲، ومسلم في الصحيح ۵۳۸/۱ رقم الحديث: ۲۰۸-۷۷۷، وأبو داود ۶۳۲/۱ رقم الحديث ۱۰۴۳، والنسائي ۱۹۷/۳، رقم الحديث: ۱۵۹۸، أخرجه أحمد في المسند ۱۶۰۲

توضيح: من صلوتكم: يعني خپل نوافل او سنت چې جماعت په كې نه وي هغه په كورونو كې كوئ ستاسو په كورونو كې به بركت راځي او عبادت د وجې نه به كور كې هدايت راځي.(المرقات ۲/۴۱۷)

ولا تتخذواها قبورا: يعني كورونه د عبادت نه داسې مه خالي كوئ لكه څنگه چې قبرونه خالي دي، بلكې د نوافلو او سنتو يوه حصه په كور كې كوئ، دغه وجه ده چې فقهاو سنت او نوافل كور كې كولو ته افضل ويلي دي، دا معنى ډيره واضح ده، بعضې شارحينو دا مطلب اخيستى دى چې خپل مړي كورونو كې مه دفن كوئ كورونو نه قبرستان مه جوړوئ، خو دا مطلب لرې دى.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۲۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ
د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايلي دي: په مينځ د مشرق او

الْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ»(1)
مغرب كې قبله ده.

توضيح: قبلة: ددې حديث تعلق د مدينې منورې سره دى نورو ملكونو كې حكم داسې نه دى او شريعت كې ډير مسائل داسې دي چې د هغې تعلق د خاص ځاى يا زمانې سره وي، مدينه منوره چې چرته واقع ده ددې په شمال كې شام واقع دى او جنوب كې يې مكه واقع ده، مشرق طرف ته يې خراسان واقع دى او جانب مغرب كې مغربي علاقې دي، ددې حديث مطلب دا شو چې كوم خلك مدينې كې اوسيږي يا د مدينې په طرف كې د هغوئ د پاره قبله د مشرق او مغرب په مينځ كې ده، نه مشرق ددوى قبله ده او نه مغرب، يعني ددې دواړو په مينځ كې جنوب د دوي قبله ده، مشرق او مغرب صيفاً او شتاءً بدليږي، ليكن د مينځ په لفظ كې ډير وسعت دى هر موسم كې قبله مينځ كې وي.(اشعة اللمعات ۳۵۴)

﴿۲۶﴾ وَعَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: خَرَجْنَا وَفْدًا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: مونږ د يو وفد په شكل نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته راغلو او مونږ تولو

فَبَايَعْنَاهُ وَ صَلَّيْنَا مَعَهُ وَ أَخْبَرْنَاهُ أَنَّ بِأَرْضِنَا
د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره بيعت وكړو او د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره مو مونځ وكړو او بيا مو دا عرض وكړو چې زمونږ په ځمكه

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۷۳/۲، رقم الحديث: ۳۴۴، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۲۳/۱ رقم الحديث: ۱۰۱۱.

بِيعَةً لَنَا فَاسْتَوْهَبْنَاهُ مِنْ فَضْلِ طَهُورِهِ

کې یوه ګرجه ده هغې سره څه وکړونو مونږ وغوښتې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه د هغه داودس نه پاتې شونکي اوبه

فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ وَ تَمَضْمَضَ ثُمَّ صَبَّهُ لَنَا

نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام اوبه راوغوښتې اودس يې پرې وکړو او خوله کې يې اوبه واچولې بيا يې واچولې اوبه

فِي إِدَاوَةٍ وَ أَمَرَنَا فَقَالَ : « اخْرُجُوا فَإِذَا أَتَيْتُمْ أَرْضَكُمْ فَاكْسِرُوا بِيعَتَكُمْ

په يو لوښي کې او مونږ ته يې وفرمايل کله چې خپل ځای ته لاړ شئ هلته ګرجه ورانه کړئ او په هغه ځای کې

وَانْضَحُوا مَكَانَهَا بِهٰذَا الْمَاءِ وَاتَّخِذُوهَا مَسْجِدًا » قُلْنَا : إِنَّ الْبَلَدَ بَعِيدٌ وَ الْحَرَّ شَدِيدٌ

دا اوبه واچوئ او بيا هلته جومات جوړ کړئ مونږ عرض وکړو زمونږ ښار خو ډير لرې دی او سخته ګرمي

وَ الْمَاءَ يُنْشَفُ فَقَالَ : « مُدُّوهُ مِنَ الْمَاءِ فَإِنَّهُ

ده دا اوبه چې هلته رسيږي نو وچې شوي به وي نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : نورې اوبه ورسره ملاؤ کړئ ځکه

لَا يَزِيدُهُ إِلَّا طِيبًا [1] ».

چې ددې په پاک والي او برکت کې به نوره اضافه هم وشي.

توضيح: وفدا: ضرب يضرب نه وفدا وفوداً و افادة د هغې معززې جرګې نوم دی کوم چې د يو قوم د طرف نه خپل امير ته معامله وړي، ددې مفرد وافد دی، سنه ۹هـ د سنة الوفود په نوم سره يادېږي مسجد نبوي کې ددغې وافدينو قيام به کيدو دغې کې د يوې ستنې نوم اسطوانة الوفود ده، د وفد عبدالقيس قصه مشهوره ده هلته تشريح هم شوې ده.

بيعة : د عيسائيانو د عبادت ګاه نوم دی او دې ته ګرجه ويل کېږي او کنيسه د يهوديانو عبادتخانې ته ويلی شي او مسجد د مسلمانانو عبادت ځای ته ويلی شي، شارحين ليکي د وفد داخلک ړومبی عيسائيان وو بيا چې کله مسلمانان شو هغوئ د خپلې ګرجې غورځول او غوښتل چې جومات پرې جوړ کړي، خو هغوئ غوښتل چې ګرجه کې د غير الله د عبادت اثرات پراته دي دغې د ختميدو د پاره دغه ځای وينځل ضروري دي او بيا د پيغمبر صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم د تبرک او به پرې اچول په کار دي دې مقصد د پاره دا اودس نه باقي پاتې شوې اوبه او غوښتلې او پيغمبر صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم ورکړې. (المرقات ۲/۴۱۹).

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲/۳۸ رقم الحديث : ۷۰۱.

فأستوهلبأه: مطلب دا دی چې بطور هبه يې اوبه وغوښتلې.

اداوه: د چمړې لوښې ته ويلې شي، چې د اوبو نه به يې ډک کړو سفر کې به يې وړه، دې ته اردو کې چهاګل وايي.

ينشف: د مجهول صيغه ده د وچيدو په معنى ده، مطلب دا چې مسافت لرې دی، سفر اوږد دی د ګرمى موسم دی او اوبه د وچيدو څيز دی هلته د رسيدو پورې به وچې شي (مدوه) د امر صيغه ده د مدد نه دی،دې کې مزيد اوبه ملاؤ کړئ چې دغه اوبو سره د هغې مدد وشي.

لا يزيد الا طيباً: يعني دا خيال مه کوه چې د نورو اوبو ملاويدو سره به د اصل اوبو برکت ختم شي، بلکه کومې نوې اوبه چې پکې واړولى شي، نو د اصل اوبو برکت به ډير شي، دويم مطلب دا دی دا نوې اوبه چې د دغه متبرک اوبو سره ملاؤ شي د دې سره به د نوو اوبو برکت هم زيات شي، د دې جملې نه دواړه مطلبونه آخستل کيږي، شيخ عبد الحق لمعات کې ليکلي دي د دېنه د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د تبرکاتو ثبوت ملاويږي يا د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د وارثانو علماو او صلحاو تبرکاتو ثبوت هم ملاويږي. (اشعة اللمعات ۳۵۴).

شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ بالکل صحيح ليکلي دي، خو دې کې د حدود شريعت نه تجاوز نه دی په کار چرته د دې عبادت شروع نه شي. (اشعة اللمعات ۳۵۴-۳۵۵)

علماو ليکلي دي خلک چې زمزم د لرې لرې علاقو پورې وړي او دا تبرک ګڼي او د خير او برکت والا يې ګڼي دې حديث نه د دې ثبوت ملاويږي، بهر حال برکت ورکوونکى صرف او صرف د الله تعالى ذات دی او کوم څيزونو کې چې د الله تعالى تبرک اچوي هغه متبرک کيږي.

محلو او کورونو کې جوماتونه عام کول په کار دي

﴿۲۷﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِبِنَاءِ الْمَسْجِدِ فِي الدُّورِ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په محلو کې د جوماتونو جوړولو حکم
وَ أَنْ يُنَظَّفَ وَ يُطَيَّبَ (۱).
کړې دی او دا چې (هغه جوماتونه دې) صفا وساتل شي او خوشبوداردې کړی شي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۱٤/۱ رقم الحديث: ٤٥٥، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۸۹/۲، رقم الحديث: ۵۹٤، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۵۰/۱ رقم الحديث: ۷۵۸

توضيح: (دور) دال د ضمې سره د دار جمع ده دار کور ته ویل کېږي او محلې ته هم ویل کېږي، دلته محله مراد ده، یعنې حضور ﷺ صحابو ته فرمایي په خپلو خپلو کورونو کې د کورونو جوماتونه جوړ کړئ او په خپلو محلو کې د محلې جوماتونه جوړ کړئ.(المرقات ۲/۴۲۰).

ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ وایي په حدیث کې هغه جوماتونه مراد دي چې کورونو کې د مونځ د پاره یو ځای خاص کړی شي، دې ځخه محله هم مراد اخیستی شي، چې په هره محله کې ځان ته جومات په کار دی چې خلکو ته آساني وي او د جماعت ثواب حاصلول آسان وي، دا په هغه صورت کې دي، چې کله بل جومات ته نقصان نه وي، که نقصان وي، نو بیا جائز نه دی.

بهرحال جوماتونه قائم کول د مسلمان دیني، مذهبي، قومي او ملي علامه ده، مساجد قیام باعث د برکت او د رحمت دي، چې په کومې محلې کې د اهل حقو جومات وي د دغې محلې خلکو د اهل حقو سره تعلق جوړېږي چې په کومې محلې د اهل باطلو جومات وي، نو خلک هم د اهل باطلو سره کېږي، ځکه مسلمانانو له جوماتونو جوړولو کې خیال کول په کار دي، دین اسلام د جهاد په ذریعې سره دنیا کې خور شوی دی او جوماتونه د علما و په ذریعې سره برقرار او محفوظ دي، چې کوم ملک کې جوماتونه او علماء ختم شي د خلکو ځخه دین ختمیږي او هغوی مرتد لوی شي او یا مرتد کیدو سره مړه شي. حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپل دور خلافت کې حکم جاري کړی وو، چې کومه علاقه فتح شي ړومبی هلته جومات جوړوئ، خو د یو جومات په ذریعې سره بل جومات ته نقصان مه رسوئ، یعنې مسجد ضرار جوړ نه شي، د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دور خلافت کې د عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حکم باندې ځلور زره جوماتونه جوړ شو او جامع جوماتونه نهه سوه(۹۰۰) جوړ شو. ابن مالک رَحِمَهُ اللهُ د دې حدیث نه د کورونو جوماتونه مراد اخیستي دي، اګر چې ملاعلي قاري
رَحِمَهُ اللهُ دا مرجوح کړی دی، (المرقات ۲/۴۲۱).

حقیقت دا دی چې په کورونو کې جوماتونه مفید دي، د کور خلک هر وخت مونځونه او عبادتونه په کې کوي، د باران، یخنۍ او د ویرې د وجې نه د کور افراد په هغې کې مونځونه کوي، ماشومانو ته تعلیم ورکولی شي چې مونځ ځه ځیز دی د کور والاو شوق پیدا کېږي چې مونږ مسلمانان یو، زمونږ سره جومات دی، مونږ باندې چې صفائي لازم ده، مونږ باندې د هغې خوشبودار کول لازم دي، د کور والاو د دغه ځیزونو د احساس سره سره د الله تعالی طرف نه د جومات د وجې نه رحمت او برکت ځان له حاصلیږي، لهذا د حدیث دا مطلب بیانول هم ضروري دي، د دې حدیث الفاظ عام دي که د محلې جومات وي یا د کورونو جومات، البته جوماتونه ظاهري او معنوي اعتبار سره آبادول په کار دي او پاک ساتل ضروري دي. (المرقات ۲/۴۲۱).

په جوماتونو کې نقش ونګار د قیامت د علامو نه دی

﴿۲۸﴾ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « مَا أُمِرْتُ
د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي: ماته حکم نه دی شوی
بِتَشْيِيدِ الْمَسَاجِدِ » . قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : لَتُزَخْرِفُنَّهَا
د جوماتونو د اوچتولو او ښائسته کولو ،ابن عباس رضي الله عنه فرمايي: تاسې د عبادت خانو ښائسته والی
كَمَا زَخْرَفَتِ الْيَهُود وَ النَّصَارَى [1].
کوئ لکه څنګه چې يهود او نصاری (د عبادت خانو) ښائسته والی کوي.

توضيح: تشييد المساجد: د باب تفعيل نه تشييد روغن سره ښائسته کول او سمنټ وغيره سره پلستر کول، روغن سره پالش کول او مضبوط او اوچتولو په معنی کې دی، د مضبوطې او د وچتوالي په معنی(المرقات ۲/۴۲۱، اشعة اللمعات ۳۵۵) د قرآن کريم آيت داسې دي: ﴿وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ﴾ (نساء: ۷۸) ﴿فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ﴾ طرفه بن العبد دخپلې او ښې تشبيه د مضبوط پل سره ورکړې ده، هغه داسې:

كقنطرة الرومي اقسم ربها ❀ لَتُكْتَنِفَنَّ حتى تشاد بقرمدة

ددې معنی په اعتبار سره مطلب دا شو چې ماته اوچتو او عاليشان او مضبوطو پليستر شوي جوماتونو د جوړيدو حکم نه دی شوی، مسجد نبوي د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په وخت مبارک کې ساده او کچه وو، ديوالونه يې د خښتو او چت يې د کهجورو د څانګو څخه جوړ وو او ستنې يې د کهجورو د تنو څخه ياد کهجورو د لرګو څخه وې، عهد صديق رضي الله عنه کې يې هم دا حالت وو، د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کې دوباره تعمير شو، خو دغه رنګ ساده يې پرېښودو، څنګه چې مخکې وو، خو څه نا څه کولاو والی په کې شوی وو، بيا د عثمان رضي الله عنه په دور خلافت کې چې هغه وکتل چې کورونه عاليشان او ښائسته دي، او دا دغه رنګ زور دی، نو عثمان رضي الله عنه په نوي طرز باندې جوړ کړو، نو جومات کې کولاو والی هم راوستو او ښائسته يې هم کړو، ديوالونو کې مزين کاڼي او چت کې يې اعلی لرګي استعمال کړل، متاخرينو فقهاو ددې اجازت ورکړو، چې جوماتونه هم ښائسته جوړوئ، لکه څنګه چې کورونه دي، چې جوماتونو سپکوالی ونه شي.

لتزخرفنها: زخرف سرو زرو ته ويلې کېږي دلته مراد زيب او زينت دی او نقش او نګار ته ويلې شي،

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۱۰ رقم الحديث ۴۴۸ .

زمونږ فقهاء مثلا صاحب هدایه لیکلي، چې کوم ځای پورې د جوماتونو مضبوطوالی وي، هغه جائز دي، که د چا ذاتي مال نه وي یا د مسلمانانو د وقف مال نه وي بیا زیب او زینت داد وقف مال څخه جائز نه دی که یو کس نقش او نګار کول غواړي نو د هغه حد پورې کول په کار دي چې د خلکو په مونځ کې د غفلت سبب و نه ګرځي او که سبب د غفلت ګرځي نو بیا د ذاتي مال څخه هم جائز نه دی. یعنې مکروه دی. د حدیث مطلب دا شو چې راتلونکي داسې خلک به وي چې جوماتونه به ښائسته کوي او په دیوالونو باندې به سره زر مږي، حالانکې دا طریقه د سنت نبوي نه ده ځکه چې اسلام سادګي ښائي او د نقش او نګار په ځای عمل او کردار ښائي، نن سبا بریلوي حضرات مساجد عموما په دغه طرز جوړوي او د هدایت نه خالي وي، ځکه چې د شرک او بدعت مرکزونه جوړ شي حالانکې د جوماتونو د پاره د الله تعالی دا حکم دی ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾.

﴿۲۹﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: د قیامت علاماتو نه یوه علامه دا
أَنْ يَتَبَاهَى النَّاسُ فِي الْمَسَاجِدِ». [1]
هم ده چې خلک به د مساجدو په باره کې یو بل باندې فخر کوي.

توضیح: یتباهی: دا د باب **تفاعل** او باب **مفاعله** نه **مباهات** د فخر کولو په معنی راځي، یعنې د قیامت یو څو علاماتو نه دا هم ده، چې خلک به غټ غټ جوماتونه جوړوي او هغه به ښائسته کوي او خلکو ته به یې ښائي د الله تعالی رضا به مقصود نه وي، بلکې فخر مباهات اراده به یې وي او د دنیا والو نه شاباسي حاصلول به مراد وي (المرقات ۲/۴۲۲) ګویا چې:

مسجد تو بنادی شب بھر میں ایمان کی حرارت والوں نے ❁ من اپنا پرانا پاپی ہے برسوں میں نمازی بن نہ سکا

﴿۳۰﴾ وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلم: «عُرِضَتْ عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: پیش کولی شي ماته ثواب زما د امت
حَتَّى الْقَذَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ وَ
تر دې پورې چې د ګندګی او د خاورې ثواب هم پیش کولی شي چې او باسي یې سړی د جوماتونه او

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۳۱۱ رقم الحديث: ۴۴۹، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۴۴ رقم الحديث: ۷۳۹.

عُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرَ ذَنْبًا أَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ
پیش کولی شي ما ته ګناه د امت زما نو نه بنکاري ما ته غټه ګناه چې یو کس یو سورت د قرآن کریم او یا
آيَةٍ أُوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا» [1].
یو آیت یاد کړي او بیا یې هیر کړي.

توضیح: القذاة: قذاة جمع د **قذی** ده په سترګو کې معمولي شان خزله وي هغې ته قذات ویلی شي. (المرقات ۲/۴۲۲، الکاشف ۲/۲۸۴) یو شاعر وایي:

رأىٰ خَلَقِيْ حَيْثُ يَخْفىٰ مَكَانُهَا ❁ فَكَانَتْ قَذَىٰ عَيْنَيْهِ حَتّٰى تَجَلَّتْ

دې حدیث کې دې طرف ته اشاره ده چې د جومات مثال د انسان د سترګې په شان دی، څنګه د انسان په سترګه کې ګند پرېوتو سره تکلیف وي او هغه ددې د لرې کیدو کوشش کوي، دغه رنګ د جومات روح ته هم د ګندګۍ د وجې نه تکلیف وي چا چې د جومات څخه ګندګي یعنې خزله لرې کړه ده باندې د الله تعالی رحمت نازلیږي. **ثم نسیها**: یعنې الله تعالی یو کس ته د قرآن کریم دولت ورکړي قرآن کریم یې یاد کړو یا یوه حصه یې یاده کړه بیا یې ددې قرآن ناشکري وکړه او هیر یې کړو دا ډېره لویه ګناه ده. د ظاهر حدیث نه دا معلومیږي قرآن کریم یې یاد ولو نه پس یا هیر کړو او س یې په یادو باندې نه شي ویلی بعضې علماء ددې ګناه تعلق هغه صورت سره ښودلی دی چې داسې یې هیر کړي چې قرآن کریم په کتو هم نه شي ویلی. (المرقات ۲/۴۲۳).

﴿۳۱﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي
د حضرت بریده نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام فرمایي زیری ورکړه هغه تلونکو خلکو ته په
الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. [2]
تیارو کې جوماتونو ته په پوره رڼا سره د قیامت په ورځ باندې.
﴿۳۲﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا رَأَيْتُمُ
د حضرت ابو سعید خدري رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایي: کله چې تاسو ګورئ یو

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۳۱٦ رقم الحديث: ۴٦۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۵/۱٦۳، رقم الحديث: ۲۹۱٦.

(۲) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۲۷۹ رقم الحديث: ۵٦۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۴۳۵، رقم الحديث: ۲۲۳.

الرَّجُلَ يَتَعَاهَدُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ:
کس د جوماتو خیال ساتلو باندې نو گواهي ورکړئ ده ته په ایمان سره ځکه چې الله تعالی فرمایي: ترجمه:
﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾. (سورة التوبة آیت: ۱۸) (۱)
بیشکه آبادوي جوماتونه د الله تعالی هغه څوک چې په الله تعالی او د قیامت په ورځ ایمان لري.

توضیح: يتعاهد المسجد: تعاهد باب **تفاعل** نه د خدمت او خیال ساتلو په معنی دی، مطلب دا دی چې تاسو یو کس وګورئ چې د الله تعالی د کور خیال ساتي د هغې حفاظت کوي جوړوي یې، د صفائي او خوشبو خیال یې ساتي، دربانتظام په کې کوي، هغې کې کیني او عبادت په کې کوي، ذکرالله کې مشغول وي، تاسو ګواهي ورکړئ چې دغه کس مؤمن او ایمان والادی او د الله تعالی او د رسول ﷺ حکم منونکی دی، ځکه چې د قرآن کریم دا ګواهي ده، ددې بالعکس کوم کس چې د جوماتو سره تعلق نه ساتي، د هغې طرف ته ګوري هم نه، دده د ایمان ګواهي نه شي ورکولی. (المرقات ۲/۴۲۵).

لطیفه: یو بې دینه کس خپل دیندار ځوی ته وایي: زه چې لوښو ته ګورم نو ماته په لوښو کې لوټه بده ښکاري او په کپړو کې مصلی ښه نه ښکاري او ځایونو کې جومات او په انسانانو کې ملا سړی ښه نه ښکاري ځوی ورته وویل چې تا کې خوټول علامات د جهنمي دي مخکې معلوم نه ده چې څه به کېږي.

ددې امت سیر و سیاحت جهاد دی

﴿۳۳﴾ وَ عَنْ عُثْمَانَ بن مَظْعُون قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ ائْذَنْ لَنَا
د حضرت عثمان بن مظعون رضي الله عنه روایت دی وایي چې: یا رسول الله ﷺ! ماته اجازت وکړه
فِي الِاخْتِصَاءِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ
د خصي کیدو (چې زنا کې اخته نه شم) نبي علیه السلام وفرمایل: هغه کس زمونږ څخه نه دی چې څوک
خَصَى وَلَا اخْتَصَى إِنَّ خِصَاءَ أُمَّتِي الصِّيَامُ».
بل خصي کړي یا په خپله ځان خصي کړي بلکې زما امت د پاره خصي کیدل روژې نیول دي (ځکه چې روژې
فَقَالَ ائْذَنْ لَنَا فِي السِّيَاحَةِ.
نیولو سره شهوت ختمیږي) حضرت عثمان بن مظعون رضي الله عنه وویل یا ماته د سیر و سیاحت اجازت راکړه

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۱٤، رقم الحدیث: ۲٦۱۷، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲٦۳ رقم الحدیث: ۸۰۲.

فَقَالَ : « إِنَّ سِيَاحَةَ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ ». فَقَالَ :
نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : زما د امت سياحت جهاد دی د الله تعالى په لاره کې، هغوی بیا وویل: صحیح ده.
ائْذَنْ لَنَا فِي التَّرَهُّبِ . فَقَالَ : « إِنَّ تَرَهُّبَ أُمَّتِي الْجُلُوسُ فِي
بيا ما ته د راهب جوړيدو اجازت راکړه، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : راهب جوړيدل زما د امت ناسته ده په
الْمَسَاجِدِ انْتِظَارًا لِلصَّلَاةِ ». [1]
جوماتونو کې د مونځ کولو په انتظار کې.

توضيح: حضرت عثمان بن معظون رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جليل القدر صحابي دی مکه مکرمه کې په اسلام قبلولو کې څوارلسم نمبر مسلمان دی، د حبشې هجرت يې وکړو، بيا د مدينې منورې د هجرت څخه سرفراز شو، د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورسره د زړه محبت وو، مهاجرينو کې رومبی مسلمان دی، په مدينه منوره کې (سنه۲ھ) کې وفات شوی دی، جنت البقيع کې د ټولو نه مخکې دا صحابي مدفون دی، ددې د مرګ نه پس حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دده دتندي مبارک نه چپه اخيستې وه او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سترګو اوښکې مبارکې ددې په تندي باندې پريوتې، او ددې په قبر باندې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله يو د روند کاڼی نصب کړاووې فرمايل چې زما د خاندان خلک به ده سره دفن کولی شي (**فرضي الله عنه وعن جميع الصحابة) (المرقات ۲/٤٢٥)**.

في الاختصاء: اختصاء نزع الخصيتين يعنې د خپل ځان د خصي کولو په معنی کې دی، يعنې د انساني شهوت مرکز خصيتين دي، چې کله دا ختم شي، د خواهشاتو او شهواتو جرړه ختمه شي، ددې صحابي دا مقصد وو، چې داسې طريقه اختيار کړي، چې د دنيا لذتونو د نفس خواهشاتو څخه جدا شي او د خپل رب عبادت او خوشحالۍ کې مشغول وي، د ټولو نه مخکې هغوئ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څخه اجازت وغوښتو، چې دا خپل عضو قوت مکمل ختمول غواړي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ددې غير فطري فعل ارتکاب څخه منع کړو او ددې نه د بچ کيدو آسان علاج يې ورته وښودو، چې تاسو ډيرې روژې نيسئ، ځکه چې روژې شهوت ختموي او شيطاني وسوسې او خواهشات لرې کوي او د تعلق مع الله ښه جذبات پيدا کوي.

ليس منا من خصى: خصى دويم کس خصي کول او اختصاء خپل ځان خصي کولو په معنی کې دي.

---

(۱) رواه في شرح السنة ۲/۳۷۰ رقم الحديث ٤٨٤.

سوال: دلته دا اشکال دي آيا ددې عمل د ارتکاب په وجه سړی د اسلام څخه نه وځي د اهل السنة والجماعت په نزد باندې د ګناه کبيرې په ارتکاب سره سړی نه کافر کېږي. (**ليس منا**) يعنې زمونږ څخه نه دی ددې څه مطلب دی؟

جواب: د دارنګه سوال او جواب توضيحات جلد اول کې ليکلي دي. خلاصه دا چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د فرمان مطلب دا دی، دا سې کس ددې خاص فعل د ارتکاب څخه د مسلمانانو په طريقه نه دی. د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په طريقه باندې نه دی، ددې مطلب دا نه دی چې د اسلام څخه خارج شو يا دا کلام د اسلوب حکيم طور باندې وو، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل دا سې کس زمونږ څخه نه دی، هغه دومره متاثره شي، چې کله به هم دغه فعل او عمل ته نيږدې کېږي نه.

خصي جوړيدل او جوړولو حکم: حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ اولاد لره وړوکی وي او که لوی وي خصي جوړيدل حرام دي، د انسانانو نه علاوه د ځناورو متعلق هم علامه قرطبي رَحِمَهُ اللهُ وايي: **انه ممنوع في الحيوان الا لمنفعة حاصلة في ذلک کتطيب اللحم او قطع ضر عنه**. علامه نووي شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي ځناور غير ماکول اللحم خصي کول مطلقاً حرام دي او چې کوم ځناور ماکول اللحم وي په دې کې واړه ځناور خصي کول جائز دي او غټ ځناور جائز نه دي. (فتح الملهم)

ائمه احناف د ځناورو خصي کول جائز ليکلي دي، خو مزيد تفصيلات نشته. حضرت مولانا رشيد احمد ګنګوهي رَحِمَهُ اللهُ فتاوی رشيديه (ص ۴۹۱) کې ليکلي: خصي کول د ټولو ځناورو د منفعت د وجې څخه يا ضرر دفع کولو د وجې صحيح دي. او د انسانانو خصي کول حرام دي.

في السياحة: حضرت عثمان بن مظعون رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د سير وسياحت اجازت وغوښتو، ددې مشغلې د وجې څخه چې نفساني خواهشاتو کې کموالی راشي او مقامي علاقو څخه لرې والی راشي. (المرقات ۲/۴۲۶).

ددې جواب کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل زما د امت سير او تفريح او سياحت د جهاد عمل دی، ځکه چې مختلفو ملکونو کې جهاد د پاره تلونکي سير او تفريح مقصد په اعلی پيمانه باندې پوره کولی شي، او بې مقصده سفر هم نه دی، بلکې اعلی عبادت دی او د اعلاء کلمة الله او د اشاعة الدين د ټولو نه لويه ذريعه ده، يو حديث کې راغلي (**اغزوا تصحوا**) تاسو جهاد وکړئ صحت مند به شئ، دا هم دغه رنګ اشاره ده، غرونو، درو او واديانو او صحراو کې صحت مند آب و هوا او بدني ورزش څخه کامل صحت حاصلېږي. **الترهيب**: راهب جوړيدل او د دنياوي علاقو څخه يو طرف ته کيدل او ځانله والي اختيارولو ته رهبانيت ويلی شي، اسلام يو بنائسته مذهب دی، هغه ځانله والي او ګنه کې دواړو ته حق ورکوي، ځکه چې دا دين فطرت دی، دې کې رهبانيت نشته دی، دلته د مونځ په انتظار کې ناسته

رهبانیت دی او یو بل حدیث کې جهاد في سبیل الله دې امت رهبانیت ګرځولی شوی دی.

الله تعالی په خوب کې لیدل

﴿۳۴﴾وَعَن عبد الرَّحمَن ابنِ عَائِشٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: "رَأَيتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ
د حضرت عبد الرحمن ابن عائش رضي الله عنه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایي: ما ولید وخپل رب
فِي أَحسَنِ صُورَةٍ قَالَ: فِيمَ يَختَصِمُ المَلَأُ الأَعلَى؟
په ښائسته صورت کې الله تعالی زما څخه تپوس وکړو چې مقربې فرښتې کومې معاملې کې بحث کوي
قُلتُ: أَنتَ أَعلَمُ قَالَ:
ما عرض وکړو: پروردګاره! تاسو ښه پوهیږئ نبي علیه السلام فرمایي: (چې دا یې واوریدل) نو الله تعالی
فَوَضَعَ كَفَّهُ بَينَ كَتِفَيَّ فَوَجَدتُ بَردَهَا بَينَ ثَديَيَّ
کیښودو لاس خپل زما د اوږو په مینځ کې چې یخوالی یې ما په خپلې سینه باندې محسوس کړو او دې
فَعَلِمتُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ الأَرضِ وَ تَلَا: ﴿وَ كَذَلِكَ نُرِي إِبرَاهِيمَ
وجې نه زه د آسمان په ټولو څیزونو باندې پوه شوم بیا یې دا آیت مبارک ولوستو: دغه شان مونږ ابراهیم
مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرضِ وَلِيَكُونَ مِنَ المُوقِنِينَ﴾[1].
علیه السلام ته د ځمکې او آسمان تصرف وښودو، چې د یقین والا خلکو کې شي.
و لِلتِّرمِذِيِّ نَحوَهُ عَنهُ وَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ
او ترمذي هم دا روایت (د څینې الفاظو بدلون سره) د عبد الرحمن بن عائش رضي الله عنه او د ابن عباس رضي الله عنه
وَ مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ وَ زَادَ فِيهِ: قَالَ:
او معاذ بن جبل رضي الله عنه نه نقل کړی دی او دې کې دا الفاظ زیات نقل کړي دي چې الله تعالی وفرمایل:
يَا مُحَمَّدُ! ﴿هَل تَدرِي فِيمَ يَختَصِمُ المَلَأُ الأَعلَى؟ قُلتُ:
ای محمد صلی الله علیه وسلم! آیا ته پوهیږې چې مقربې فرښتې په څه کې بحث کوي نبي علیه السلام وایي ما عرض

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۲/۱۷۰ رقم الحديث: ۲۱۴۹.

نَعَمْ فِي الْكَفَّارَاتِ . وَ الْكَفَّارَاتُ : الْمُكْثُ فِي الْمَسَاجِدِ بَعْدَ الصَّلَوَاتِ وَ
وکړو : آو ، د کفاراتو په باره کې خبرې کوي او کفارات انتظار دی په جومات کې د مونځونو نه پس او
الْمَشْيُ عَلَى الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ وَ إِبْلَاغُ الْوَضُوءِ فِي الْمَكَارِهِ
جماعت کولو د پاره پیدل لاړ شي ، او د اودس اوبه په ښې طریقې سره ورسوي د سختئ په وخت کې نو
فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ عَاشَ بِخَيْرٍ وَ مَاتَ بِخَيْرٍ وَ كَانَ مِنْ خَطِيئَتِهِ
چا چې دا وکړه نو په نیکیو باندې ژوندی پاتې شو او په نیکیو باندې به مري او د ګناهونو نه به داسې پاک
كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ وَ قَالَ : يَا مُحَمَّدُ !
شي په شان د هغه ورځې چې د مور نه پیدا شوی وي او الله تعالی وفرمایل : ای محمد ﷺ ! چې
إِذَا صَلَّيْتَ فَقُلْ : اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَ تَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَ
مونځ څخه فارغیږې نو دا دعا وایه : ای الله ! زه سوال کوم د تاسو نه د نیکیو کولو او د ګناهونو پرېښودو او
حُبَّ الْمَسَاكِينِ وَ إِذَا أَرَدْتَ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِي
د مساکینو سره د دوستئ کولو او چې کله تاسو اراده وکړې په بندګانو کې د فتنې اچولو نو ما قبض کړه
إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُوْنٍ . قَالَ : وَ الدَّرَجَاتُ :
ځان ته په غیر د ګناه نه الله تعالی (د نبي علیه السلام په تعلیم کې د اضافت د پاره) فرمایي چې درجات دا دي :
إِفْشَاءُ السَّلَامِ وَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ الصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ . وَ
د سلام عام کول ، نورو ته خوراک ورکول او مونځ کول د شپې په داسې حصه کې چې خلک ویده وي او
لَفْظُ هٰذَا الْحَدِيثِ كَمَا فِي الْمَصَابِيحِ لَمْ أَجِدْهُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ إِلَّا فِي شَرْحِ السُّنَّةِ .
الفاظ د دې حدیث لکه څنګه چې په مصابیح کې دي مانه دي لیدلي د عبد الرحمن نه مګر په شرح السنة کې

توضیح: رایت ربي: ملا علي قاري رحمه الله فرمایي که دا د خوب واقعه وي، چې پیغمبر ﷺ الله تعالی په خوب کې لیدلی دی د دې کې هیڅ اشکال نشته دی. او د طبراني یو روایت د دې باندې دلالت کوي ظاهره دا ده چې د خوب واقعه ده. (المرقات ۲/۴۲۷).

او که چیرته دا د بیدارئ واقعه وي، د مسند احمد د یو روایت څخه معلومیږي، یا په دې کې تاویل کولی شي او هغه داسې چې مونږ د حدیث په ظاهر الفاظو ایمان لرو او د دې په حقیقي ادراک کې نه څو، الله تعالی چې خپل رسول ﷺ ته څه ښائي مونږ صرف دا وایو چې دا د الله تعالی لوی شان دی

په هغې ایمان راوړو او کیفیاتو کې نه ځو ،څنګه چې امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ د استوا عرش متعلق فرمايي:
(الاستواء معلوم والکیفیة مجهولة والسوال منه بدعة)

في احسن صورة: دې متعلق هم سلف صالحینو رائی څپله کړې ده، یعنې (مایلیق بشانه) دا غوره ده او که احسن صورة د رائیت د فاعل نه حال شي، بیا د تاویل ضرورت نشته دی، یعنې پیغمبر ﷺ فرمايي چې ما خپل رب لیدلی دی، او زه په داسې حال کې ووم، د خوش طبعی او بهترین حالت او صورت کې وم. **یختصم:** د جهګړې په معنی کې دی، دلته مراد دا دی د عالم بالا فرښتې چې د کومو اعمالو په فضیلت او کې متعلق بحث کوي، یا د کومو اعمالو په قبولیت کې یو بل څخه مخکې کیږي. او له معنی ډیره واضح ده.

فوضع کفه: دې لفظ کې هم تاویل داسې دی (**مایلیق بشانه**) یعنې چې کوم د الله تعالی د شان سره مناسب دی ، همدارنګې الله تعالی د پیغمبر ﷺ د اوږو په مینځ کې لاس کیښودو ددې د پاره چې د ملا الاعلی انکشاف تام او پوره شي ، حالانکې د فیض رباني یخوالی د پیغمبر ﷺ په خپله قلب اطهر او سینه منوره کې محسوس کړو او انکشاف تام شو .

الملا الاعلی: د یو قوم د اشرافو جماعت ته ملا ویل کیږي، ځکه چې دده د وجې څخه محفل ډک کیږي یا دې ته کتلو کې سترګې ډکې شي یا د رعب د وجې څخه زړه ډک شي.

فعلمت ما بین السموات: دغه فیض رباني د انکشاف تام کیدو د وجې څخه زه د ځمکې او آسمان ټولو څیزونو باندې پوهه شوم او د عالم بالا د بحث جواب مې ورکړو، دا خبره یاد ساتئ چې دا انکشاف تام دائمي طور باندې حاصل نه وو ، چې ددې نه دا مسئله راوباسي، چې پیغمبر ﷺ ته ما کان او مایکون حاصل شو ، داسې عقیده ساتلو سره ډیرې غلط فهمیانې پیدا کیږي او د قرآن کریم ډیر آیاتونه به بیا منسوخ شي ، چې په دې آیتونو کې ښکاره د علم غیب نفې ده، الله تعالی فرمايي : ﴿**قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ**﴾ (سورة نمل آیت:٦٥) او بل ﴿**وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ**﴾ (اعراف آیت:۱۸۸)همدارنګې دې حدیث ته محدثینو مرسل ویلی دی ځکه چې عبدالرحمن بن عائش رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ صحابي نه دی او روایت د پیغمبر ﷺ نه نقل کوي، او دده نه صرف دا یو روایت منقول دی: (**البخاري عبدالرحمن حضر مي له حدیث واحد الا انهم یضطربون فیه**) (**کذا فی التعلیق الفصیح**) **وقال البیهقي قد روی بطرق کلها ضعاف**) دا روایت دې سند سره داسې دی، خو دا روایت حضرت معاذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ څخه تفصیل سره رانقل دی، چې

امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په خپل مسند کې نقل کړی دی، همدارنګې امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ هم نقل کړی دی او ویلي یې دي، چې دا حدیث حسن او صحیح دی. بیا فرمایي ما د امام بخاري څخه دې حدیث په باره کې تپوس وکړو و يّ فرمایل دا حدیث حسن او صحیح دی. خلاصه دا شوه، چې دا حدیث صحیح دی خو انکشاف وقتي طور وو دائمي نه دی، چې د قرآن کریم او حدیث په منځ کې تعارض رانه شي.

وتلا: ددې فعل په ضمیر فاعل جوړیدو کې دوه احتماله دي، که ضمیر الله تعالی طرف ته راجع شي. نو بطور دلیل الله تعالی ورته ویلي دي، چې مونږ څنګه ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ ته د ځمکې او آسمان د بادشاهت مشاهده ښودلې ده، دغه رنګ پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته هم مونږ د دنیا عجائبات او احکاماتو مشاهده ښودله، یا که ضمیر په خپله پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته راجع شي. نو بیا پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بطور استشهاد دا آیت ویلی وو، د علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ په نزد دا احتمال ډیر راجح دی.

ولیکون من الموقنین: ددې جملې معطوف علیه مخذوف دی دیو د اصل عبارت ترجمه داسې ده: (مونږ ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ ته عالم ربوبیت او الوهیت ونبودل، چې ددې په ذریعې سره زمونږ د ذات د وجود په باره کې دلیل ونیسي او د یقین کونکو نه شي. انبیاء کرام عَلَيْهِمُ السَّلَامُ په خوب کې لیدل د احادیثو څخه ثابت دي، ددې انکار صرف انکار حدیث دی، البته الله تعالی خوب کې لیدلو متعلق علماء لیکي دا صرف د خیال او د تسلی حصول وي، الله چا نه دی لیدلی چې په خوب کې یې وګوري. د پیغمبرانو د حلیه ذکر احادیثو کې موجود دی، نو خوب کې لیدل یې هم په حقیقت باندې محمول دی، الله تعالی خوب کې لیدلو متعلق علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ شرح مسلم کې لیکلي دي: **(قال القاضي واتفق العلماء على جواز رؤية الله تعالى وصحتها في المنام، و قال ابن الباقلاني رؤية الله تعالى في المنام خواطر في القلب وهي دلالات للرائي على امور كان او يكون كسائر المرئيات والله اعلم) (حاشيه لووي، مسلم ج ۲ ص ۲۴۳)** یعنې علامه ابن الباقلاني رَحِمَهُ اللهُ فرمایي الله تعالی خوب کې لیدل د زړ د تخیلاتو څخه یو تخیل او خیال دی، دې څخه لیدونکي والا ته راتلونکي امور یا تیر شوي امورو طرف ته اشاره ملاویږي، څنګه چې نورو خوبونو کې وي.

﴿۳۵﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ ضَامِنٌ
د ابو امامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت کړې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه فرمایي: چې درې کسان داسې دي چې ضامن یې دی
عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ رَجُلٌ خَرَجَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللهِ
الله تعالی: یو هغه کس چې د الله په لاره کې وتلې وي د الله تعالی ذمه داري ده یا خو ورته (د شهادت)

حَتَّى يَتَوَفَّاهُ فَيُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرُدَّهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ وَ
مرګ ورکړي چې جنت ته يې داخل کړي، يا ور ته ثواب او مال غنيمت ورکړي او کور ته راشي، او دويم
رَجُلٌ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللهِ
هغه کس دی چې هغه (د مونځ د پاره) جومات ته لاړ شي، الله تعالی د هغه ضامن دی (د عبادت د پاره د
وَ رَجُلٌ دَخَلَ بَيْتَهُ بِسَلَامٍ
ده کوشش او ثواب نه ضائع کوي)، او دريم کس هغه دی چې خپل کور ته داخل شي نو سلام کوي نو دا
فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللهِ ». (۱)
هم د الله تعالی په ذمه داری کې دی.

توضيح: ضامن على الله: شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې ليکلي چې **ضامن** مضمون په معنی کې دی، لکه څنګه چې **افق** د مدفوق په معنی کې دی او **عاصم** د **معصوم** په معنی کې د مضمون په مفهوم کې د وجوب معنی پرته ده، مطلب دا چې د دريو وارو حفاظت او ذمه داري الله تعالی خپلې ربښتينې وعدې د لاندې خپل ځان باندې واجب کړې چې درې واړه د ضائع کيدو او د ضرر د نقصان څخه حفاظت ورکوي. (اشعة اللمعات ۳۵۹، المرقات ۲/۴۳۶).

شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ دا هم ليکي د ضامن معنی د نسبت د پاره هم کيدی شي، يعنې (ذوضمان) څنګه چې لابن او تامر صيغې ذولبن او ذوتمر په معنی سره دي، مطلب هغه دی کوم چې بره تير شو، دې حديث کې درې قسمه خلک مراد دي، درې افراد مراد نه دي، يا درې اقسامو کې د رومبی قسم ذمه داری تفصيلي ذکر يې، چې د غه خلک شهداء شي جنت ته به داخليږي يا به يې غازي جوړ کړي کور ته به مال غنيمت او ثواب سره واپس راشي، د دويم او دريم قسم خلکو تفصيل يې ځکه بيان نه کړو، چې د دوی حالت او فضيلت واضح دی او ظاهر دی، چې د دوی حيثيت مطابق دې ته ثواب ملاويږي.

دخل بيته بسلام: د دې جملې دوه مفهومه دي، اول مفهوم دا چې کله دا کس کور ته داخل شي نو کور والاو ته د سنت مطابق سلام وکړي د دې په بدله کې به الله تعالی د دوي او د کور والاو حفاظت کوي او دوي باندې برکت نازلوي. دويم مفهوم دا چې کله دا کس کور ته داخل شي او کور کې د خپلو کور والاو سره په سلامتۍ سره ناسته کول په ځان باندې لازم کړي او د کور نه ووځي، چې د دوی د وجې

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۳/۱۶ رقم الحديث: ۲٤۹٤.

ځكه چاته تكليف ونه رسي، دا مطلب لږ بعيد معلوميږي لمعات كې دواړه مفهومه مذكور دي.

د حج او مونځ ثواب او د عليين تحقيق:

﴿۳۶﴾وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ
د حضرت ابو امامة نه روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: چې يو كس جومات ته د كور نه ووځي

مُتَطَهِّرًا إِلَى صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ فَأَجره كَأَجر الحَاجِّ الْمُحْرِمِ وَ مَنْ
په اودس كې د فرض مونځ اداء كولو د پاره نو دده اجر په شان د احرام تړونكي حج كوونكي دي او څوك

خَرَجَ إِلَى تَسْبِيحِ الضُّحَى لَا يُنْصِبُهُ إِلَّا إِيَّاهُ فَأَجْرُهُ كَأَجْرِ الْمُعْتَمِرِ
چې ووتو څاښت مونځ د پاره چې تكليف اوچتونكى وو نو دده اجر په شان د اجر د عمرې كوونكي دى

وَ صَلَاةٌ عَلَى إِثْرِ صَلَاةٍ لَا لَغْوَ بَيْنَهُمَا
او څوك چې ديو مونځ نه پس دويم مونځ كوي او ددواړو مونځونو په مينځ كې بې كاره خبرې نه كول عمل

كِتَابٌ فِي عِلِّيِّينَ ». [1].
داسې دى، كوم چې عليين كې ليكلى كېږي.

توضيح: فاجره كاجر الحاج: يعنې يو مسلمان صحيح طريقې سره په كور كې اودس وكړي او فرض مونځ د پاره جومات ته لاړشي دده ثواب دومره لوى دى لكه حاجي ته چې د حج ثواب ملاويږي او دغه مونځ گزار صرف څاښت مونځ د پاره جومات ته لاړشي ده ته د يوې عمرې هومره ثواب ملاويږي، فرض مونځ مشبه دى او حج مشبه به دى، دغه رنگ نفل مونځ د عمرې د پاره مشبه دى او عمره مشبه به ده گويا چې فرض مونځ د حج په شان دى او نفل مونځ د عمرې په شان دى او طهارت د احرام په شان دى.

سوال: دلته يو سوال دى دا قسم احاديث په هر ځاى كې ملاويږي، مونځ په خپل ځاى د حج څخه عبادت كې افضل دى، او لوى عبادت دى، خو ثواب بقدر مشقت ملاويږي او حج كې مشقت ډير وي او بل په دې كې مالي قرباني هم ده، او د وخت قرباني هم ده، نو دواړه ثواب كې څنگه برابر وي.

جواب: ددې جواب شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات كې داسې وركړى دى: (**هذا من باب الحاق الناقص بالكامل مبالغة في الترغيب وليس المراد التسوية من كل الوجوه**) يعنې دې تشبيه كې مكمل مساوات نشته صرف ترغيب كې تشبيه ده چې مونځ د حج په شان لوى عبادت دى، علامه توربشتي

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲٦۸/۵، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۷۷/۱ رقم الحديث: ۵۵۸.

رَحِمَهُ اللّٰهُ ددې سوال یو جواب دا هم ورکړی چې ددې تشبیه مطلب دا دی چې مشبه یعنې د مونځ ثواب څو چند یعنې دوچنده ډیرېږي د حج د ثواب برابر ګرځي، کوم چې غیر مضاعف وي یعنې دوچند نه وي. (المرقات ۲/۴۳۵).

علامه دویم جواب داورکړی دی داتشبیه مخصوص څیز کې ده عام احوالو کې نه ده مطلب دا چې څنګه مونځ کونکی د مونځ دپاره جوماتته ځي د کور ته واپس کیدو پورې ورته ثواب ملاویږي، دغه رنګ یو حاجي د کور څخه وځي د کور واپس کیدو پورې ورته ثواب ملاویږي ګویا دا صرف امتداد ثواب کې تشبیه ده، مساوات کې نه. بعضې علماء ددې جواب دا سې ورکوي د عبادت یو اصل ثواب وي اوبیو اضافي ثواب وي تشبیه اصل ثواب کې وي، اضافي ثواب کې نه وي ددې توجیه ذکر علامه طیبي رَحِمَهُ اللّٰهُ په خپل شرح کې کړې ده. (المرقات ۴۳۳-۲/۴۳۴).

تسبیح الضحی: لفظ د تسبیح نوافلو د پاره استعمال شوی دی، ددې وجه تسمیه دا ده، څنګه چې فرض مونځ کې تسبیحات د نوافلو په درجه کې دي، دغه رنګ فرض مونځ څخه علاوه نور مونځونه د نوافلو په درجه کې دي، ځکه یې د تسبیح په لفظ سره یاد کړی دی. **الضحی:** د څاښت مونځ ته ویل کېږي ددې فضیلت او د جواز او عدم جواز بحث آئنده کې انشاء الله راځي. **کتاب فی العلیین ای عمل مکتوب فی دیوان الحفظة.** یعنې د کراما کاتبین خاص دفتر کې ثواب لیکلی کېږي ځینو ویلي دي چې علیین د ټولو نه عمده جنت نوم دی څنګه چې سجین د بدترین دوزخ نوم دی بعضو ویلي دي علیین د اوم اسمان د پاسه د یو ځای نوم دی. علامه توربشتي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمایي ټولو نه راجح قول دا دی، چې علیین د خیر او نیکۍ د دفتر نوم دی، دې کې صلحاء او نیکو خلکو اعمال موجود دي. (المرقات ۲/۴۳۵).

﴿۳۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ							
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: کله چې تیرېږئ د جنت په باغونو							
فَارْتَعُوا»	قِيلَ:	يَا	رَسُولَ	اللّٰهِ	وَمَا	رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟	قَالَ:
باندې نو هلته به میوه خورئ، تپوس ترې وشو یا رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د جنت باغ چرته دی؟ وې فرمایل							
«الْمَسَاجِدُ».	قُلْتُ:	وَمَا	الرَّتْعُ	يَا	رَسُولَ	اللّٰهِ؟	قَالَ:
جوماتونه د (جنت باغ دی) بیا تپوس وکړی شو، یا رسول الله میوه خوړل څه دي؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل:							

« سُبْحَانَ اللهِ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَ اللهُ أَكْبَرُ »[1].
سبحان الله والحمدلله ولااله الاالله والله اکبر جوماتونو کې ددې کلمو ورد کول میوه خوړل دي.

توضیح: رياض الجنة: روضة باغ ته ویلی کیږي دې نه مراد مساجد دي، دې ته د جنت باغ ځکه ویلی شي چې دې کې هغه اعمال کیږي، چې کوم جنت ته د تللو ذریعه جوړیږي. (المرقات ۲/۴۳۵).

الرتع: باغونو کې د ښه مقاماتو سیر او تفریح او د ښه لذت والامیوې خوړلو ته رتع ویلی کیږي چې کله هم مساجدو ته تشبیه د باغاتو سره ورکړی شوه، نو دا استعاره ترشیحیه ده، د دې د پاره یې میوه ثابت کړه، په دې حدیث کې مسلمانانو ته ترغیب ورکولی کیږي، چې په مساجدو کې په کثرت سره د الله تعالی ذکر کوئ، څوک چې په دنیا کې جوماتونو کې اوسیږي هغه به قیامت کې په جنت کې اوسیږي. او وخت مه ضائع کوئ ډیره فائده حاصل کړئ، څه وخت پس به دا موقع د لاس نه ووځي.

یو شاعر وایي:

تمتع من شميم عرار نجد ❁ فما بعد العشية من عرار

﴿۳۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَتَى الْمَسْجِدَ
د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام فرمایي: څوک چې راشي جومات ته
لِشَيْءٍ فَهُوَ حَظُّهُ »[2].
(دین یا دنیا) د کار د پاره هغه ته به د هغې نه حصه ملاویږي.

توضیح: فهو حظه: یعنې کوم کس د څه مقصد د پاره جومات ته راشي هغه ته به د غه مقصد ملاویږي، که عبادت او ښو اعمالو او ښه مقاصدو د پاره راغلی وي د هغې ثواب به ورته ملاویږي او که د ریا او غلط مقاصدو د خوریدو او د دنیاوي اغراضو د پاره وي د هغې ګناه به او چتوي جومات څومره مقدس ځای ولې نه وي د دې کې یو غلط عمل په نیک عمل نه بدلیږي دا حدیث ګویا د حدیث (انما الاعمال بالنيات) والاحدیث د مضمون یوه حصه ده. (المرقات ۲/۴۳۷).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۹۷/۵ رقم الحديث: ۳۵۰۹.

(۲) أخرجه أبوداؤد في السنن ۳۲۰/۱ رقم الحديث: ۴۷۲.

جومات ته د داخليدو دعاء

﴿۳۹﴾ وَعَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ جَدَّتِهَا فَاطِمَةَ الْكُبْرَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ

حضرت فاطمه بنت حسين رضي الله عنها د خپلې نيا فاطمه کبرى نه روايت کوي فرمايي: حضور صلى الله عليه وسلم

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَ سَلَّمَ وَ قَالَ: « رَبِّ

جومات ته تشريف راوړونو په نبي عليه السلام باندې به يې درود او سلام ووېلو او بيا به يې دا دعا ووېله: رب

اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ » وَ إِذَا خَرَجَ

اغفرلي ذنوبي وافتح لي ابواب رحمتک، او چې کله به جومات نه راوتلو نو بيا به يې په نبي عليه السلام باندې

صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ وَقَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ" . رَوَاهُ

به يې درود سلام ولوستلو او دا دعاء به يې ويله: رب اغفرلي ذنوبي و افتح لي ابواب فضلک، دا روايت

التِّرْمِذِيُّ وَ أَحْمَدُ وَ ابْنُ مَاجَهْ وَ فِي رِوَايَتِهِمَا قَالَتْ:

ترمذي، احمد، ابن ماجه نقل کړی دی او د احمد په روايت کې دا الفاظ دي حضرت فاطمه رضي الله عنها وايي

إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَ كَذَا إِذَا خَرَجَ قَالَ: « بِسْمِ

چې کله به نبي عليه السلام جومات ته داخليدو او همدا رنګې چې کله به راوتو نو دا الفاظ به يې ويل: په نوم

اللهِ وَ السَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللهِ » بَدَلَ: صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَ سَلَّمَ.

د الله سره داخليږم او راوځم او سلامتيا دې وي په رسول الله باندې، په ځای د صل على محمد وسلم، امام

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ وَ فَاطِمَةُ بِنْتُ الْحُسَيْنِ لَمْ تُدْرِكْ فَاطِمَةَ الْكُبْرَى[1].

ترمذي وايي د دې حديث سند متصل نه دی ځکه چې فاطمې بنت حسين نه ده موندلې زمانه د فاطمه کبرى.

توضيح: ابواب رحمتک: يو مسلمان چې جومات ته داخليدو په وخت کې د دنيا اغراضو او مقاصدو د پاره د ننه تلى نه دي، بلکې صرف د عبادت او د الله تعالى د رضا د پاره ځي، ځکه دا په دې موقع کې ډير مناسبت لري چې انسان د الله تعالى نه د هغه د رحمتونو او برکتونو د فيضان سوال کوي، ځوک چې جومات نه بهر راوځي، نو بيا عام طور باندې بازارونو کې د حصول رزق ګټلو د پاره کوشش کوي، نو په

(۱) أخرجه الترمذي ۱۲۷/۲ رقم الحديث: ۳۱۴، وأخرجه أحمد في المسند ۲۸۲/۶، وابن ماجه في السنن ۲۵۳/۱ رقم الحديث: ۷۷۱.

داسې وخت کې سړي د پاره داسې ویل په کار دي: **اللهم افتح لي ابواب فضلك**. ځکه چې دلته د فضل نه د حلاله روزي مراد ده، دې حدیث کې د جوماتد د دخول او خروج ټول آداب او جامع انداز سره ټولې دعاګانې بیان کړې دي، اګر چې دې حدیث کې انقطاع شته او حدیث متصل نه دی. ځکه چې د حضرت حسین رضي الله عنه لور فاطمه رضي الله عنها دغه وخت پیدا شوې هم نه وه، چې حضرت فاطمة الزهرا وفات شوې وه، بلکې د حضرت فاطمة الزهرا وفات په وخت کې حضرت حسین رضي الله عنه صرف د اتو (۸) کالو وو. (المرقات ۲/۴۳۷).

جومات کې حلقې جوړول، اشعار ویل، اخیستل او خرڅول منع دي

﴿۴۰﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
حضرت عمرو بن شعیب رضي الله عنه خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کوي چې منع کړې ده نبي علیه السلام
عَنْ تَنَاشُدِ الْأَشْعَارِ فِي الْمَسْجِدِ وَعَنِ الْبَيْعِ وَالْاِشْتِرَاءِ فِيهِ وَأَنْ يَتَحَلَّقَ النَّاسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ
د اشعارو ویلو نه په جومات کې او د اخیستلو او خرڅولو نه په جومات کې او د حلقې جوړولو نه په ورځ د
قَبْلَ الصَّلَاةِ فِي الْمَسْجِدِ[1].
جمعې باندې مخکې د مونځ نه په جومات کې.

توضیح: تناشد الاشعار: **تناشد** باب **تفاعل** نه اشعار ویلو په معنی دی، یعنې جومات کې اشعار ویلو څخه منع فرمایلې ده، د اشعارو نه مراد قبیح او مذموم باطل عشقیه اشعار دي، حالانکې ښه اشعار حسان رضي الله عنه مسجد نبوي کې په منبر باندې د حضور صلی الله علیه وسلم په مخکې ویلې دي او د مسلمانانو په جوماتونو کې تا حال ویلې کېږي، ښه مضمونونو والا اشعار خو ښه نصیحت وي، البته کوم اشعار باطلو د وجې چې عقائد فاسدېږي د هغې ویل منع دي، اګر چې د نعمت یو قسم ولې نه وي، ځکه چې جوماتونه د عبادت او ذکر الله د پاره جوړ دي، دې کې په دروغو او بې هوده اشعارو ګنجائش نشته، تفصیل را تلونکي **باب الشعر** کې به إن شاء الله راشي. (المرقات ۲/۴۳۸).

وعن البیع: جومات کې چې څنګه اخیستل او خرڅول منع او ناجائز دي، دغه رنګ جومات کې دنیاوي خبرې او بې مقصده قصې کول هم منع دي. فقهاو لیکلي دي چې څوک د سنتو نه پس فرض کولو نه مخکې فضول خبرو کې مشغول شي د هغې سنت ضائع شو، بعضې وایي سنت دې دوباره

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۵۱/۱ رقم الحديث: ۱۰۷۹، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۳۹/۲، رقم الحديث: ۳۲۲.

وکړي، بعضې وايي د سنتو اعاده ضرور نه ده خو کوم ثواب چې وو هغه به او س نه ملاويږي.

وان يتحلق: تحلق د حلقې جوړولو په معنی ده، ددې نه منع شوې ده، که هغه تعليم او تعلم او د علمي مذاکرې په غرض سره ولې نه وي، ځکه چې مونځ ځخه مخکې کوم خلک جومات ته راځي هغوی مونځ کولو ته راځي لهذا دغې خلکو له په سنت طريقې مطابق صف کې قبلې ته مخ کولو سره ناسته په کار ده او حلقې سره ناسته ددې منافي ده د ممانعت دويمه وجه دا ده، چې د جمعې مونځ ځان له لوی عمل دی، ترڅو پورې کس ددې ځخه فارغ نه وي دې ته په بل کار کې مشغوليدل نه دي په کار او حلقه په دې کار کې خلل اچول دي، ځکه دا منع ده، ددې دوو وجوهاتو د وجې ځخه د خطبې په وخت کې هم حلقه منع ده او د خطبې نه مخکې هم. دريمه وجه دا ده دا وخت د خطبې د اوريدو او د خاموش کيدو دی، نه د حلقې جوړيدو دا دريمه وجه د خطبې سره صرف خاص ده، دغه وخت کې حلقه جوړول او ناسته منع ده

خو بعضې رواياتو کې د جمعې ذکر نشته بلکې (**نهی عن الحلق قبل الصلوة**) الفاظ دي لهذا دا ممانعت د جمعې د وجې نه صرف نه دی، بلکې عامو مونځونو ځخه هم مخکې حلقې جوړول منع دي، کيدی شي د جمعې تصريح ځکه وي، چې په دغه ورځ حلقې ډيرې وي او په دغه ورځ خلک هم ډير وي، تبليغي جماعت خلکو له په دې سنت باندې د عمل کولو فکر په کار دی.

﴿۴۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام فرمايي: چې کله تاسو وګورئ چې يو څوک په
يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لَا أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ. وَ
جومات کې په اخيستلو او خرڅولو باندې نوورته ووايي: الله تعالی دې ستا په سودا کې نفع ونه کړي او
إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَنْشُدُ فِيهِ ضَالَّةً فَقُولُوا: لَارَدَّ اللهُ عَلَيْكَ". (۱).
چې کله يو کس دورک شوي څيز اعلان وکړي نوورته ووايي الله تعالی دې ستا ورک شوی څيز پيدا نه کړي

توضيح: لا اربح الله تجارتک: مساجد د الله تعالی د ذکر او تلاوت او مونځ د پاره جوړ دي او څوک چې په مسجد کې دنياوي معاملات او تجارات کوي، نو دا د مسجد د جوړولو مقاصد او د مسجد تقدس ورانوي، ځکه شريعت د داسې قسمه کارونو اجازت نه ورکوي او دې سلسله کې پيغمبر صلی الله عليه وسلم بطورزجراو تشديد فرمايي، په مسجد کې دا قسمه معاملات کونکي ته وايه الله تعالی دې تا ته په تجارت کې نفع او ګټه در نه کړي. (المرقات ۲/۴۴۰).

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳/۶۱۰، رقم الحديث: ۱۳۲۱.

علماء ليکي ددې حديث الفاظو باندې عمل صرف په ژبه باندې وکړئ د زړه نه بد دعائي اراده مه کوئ او ممکن ده چې حقيقي بدعا مراد وي، دا چې تجارت دې بې نفع پاتې نه شي نو په مستقبل کې مساجد د دغه دنياوي کارونو څخه پاک ساتئ.

لاردها الله: د حديث په دې جملې کې هم د بره جملې وضاحت په رڼا کې پوهيدل په کار دي، ددې څخه مخکې حديث نمبر (۱۷) مکمل تفصيل سره ذکر شوی دی هلته يې وګورئ.

﴿۴۲﴾ وَعَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُسْتَقَادَ
دحضرت حکيم بن حزام رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ منع فرمايلې ده دقصاص اخيستلو
فِي الْمَسْجِدِ وَأَنْ يُنْشَدَ فِيهِ الْأَشْعَارُ وَأَنْ تُقَامَ فِيهِ الْحُدُودُ.
نه په جومات کې او د اشعارو ويلو نه په جومات کې او د حدودو قائمولو نه په جومات کې.
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ فِي سُنَنِهِ وَصَاحِبُ جَامِعِ الْأُصُولِ فِيهِ عَنْ حَكِيمٍ (۱)

توضيح: ان يستقاد: استقاد کې سين او تا د طلب د پاره ده، اى بطلب القود والقود القصاص يعني قصاص اخستل او شوک په جومات کې د قصاص په شکل د قتلولو نه منع فرمايلې ده، ددې وجې نه چې جومات کې وينه غورځيږي، ددې وجې نه چې جومات د ناپاک کيدو خطره ده، د حديث مطلب دا نه دی چې ژبه باندې د قصاص مطالبه په جومات کې نه شي کولی. (المرقات ۲/۴۴۰).

و ان تقام فيه الحدود: دا الفاظ په دې باندې دلالت کوي، چې عملي طور باندې په جومات کې قصاص نافذ کول نه دي په کار، همدا رنګه دا آخري جمله د حديث اولې حصې نه پس تعميم بعد التخصيص طور باندې ذکر شوې ده، حدود څخه مراد ټول حدود دي، که د الله تعالى سره متعلق حقوق دي يا حقوق العباد سره متعلق دي، ځکه چې دې کې د جومات هم بې حرمتي ده، او دا خطره هم ده، چې د حدودو د نافذ کيدو سره جومات پليت شي، ابن ابى ليلى رحمه الله د جواز ويلې دي، خو دده قول شاذ دی، شرح السنة کې ليکلي حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د واجب الحدود کس په باره کې فرمايي جومات نه يې بهر وباسئ، دغه رنګ حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي (کذا في المرقات ۲/۴۴۰).

فيه عن حکيم: د مشکوة په دې روايت کې د حکيم بن حزام ذکر دی حزام په (حا) باندې کسره ده، دا د حکيم د پلار نوم دی صاحب جامع الاصول صرف حکيم ذکر کړی دی او ابن حزام لفظ يې نه دی لګولی،

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۶۲۹/۴ رقم الحديث: ۴۴۹۰.

ممکن ده هغه حکیم بل وي، اګر چې ظاهر دغه دی حکیم څخه ابن حزام مراد دی. ځکه چې دغه صحابي دی، ددې نه علاوه حکیم بن معاویه دی ددې صحابي کیدو کې اختلاف دی. (کذا في اللمعات).

امام مسلم صحیح مسلم (جلد ۲، ص ٦) کې لیکلي: **قال مسلم بن حجاج ولد حکیم بن حزام في جوف الکعبة وعاش ماة وعشرین سنة**، یعني دې صحابي ته دوه تاریخي نا اشنا واقعې حاصل دي، یو دا چې کعبې سره خوا کې پیدا شوی دی، معلومه شوه چې مولود کعبه صرف حضرت علي رضي الله عنه نه دی بلکې دغه زمانه کې یوې ښځې ته دماشوم پیدا کیدو پریشاني لاحق شوې وه، نو د کعبې په پناه کې به تلله، نو پیدا کیدو کې به اساني راتله خواه مخواه شیعه حضرات جشن مولود کعبه لمانځي. ددغه صحابي دویمه دا عجیبه خبره ده چې عمر یې یوسلو شل کاله وو دا ډیر اوږد عمر دی، ددې ذکر د تعجب څخه خالي نه دی.

﴿٤٣﴾ وَعَنْ مُعَاوِيَةَ بن قُرَّةَ عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ
حضرت معاویه بن قره رضي الله عنه د خپل پلار نه روایت کوي چې: نبي علیه السلام منع کړې ده د دغه دوو ونو
يَعْنِي الْبَصَلَ وَ الثُّومَ وَ قَالَ : « مَنْ أَكَلَهُمَا فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا».
یعني پیاز او اوګې (د خوړلو) نه او فرمایي: چې دا څوک وخوري نو زمونږ جوماتونو ته دې نه راځي.
وَ قَالَ : « إِنْ كُنْتُمْ لَا بُدَّ آكِلِيهِمَا فَأَمِيتُوهُمَا طَبْخًا »[1].
او وې فرمایل او که تاسو یې خوړل لازمي ګڼئ، نو بیا په کار ده چې بدبو یې ختمه کړئ.

توضیح: ابن قرة: معاویه تابعي دی او د پلار نوم یې قرة رضي الله عنه دی (ق) مضموم او (را) مشدده ده، قرة بن ایاس بن هلال مزني صحابي دی. (المرقات ۲/۴۴۱).

الشجرتین: دلته اشکال پیدا کېږي عام عرف کې شجره ونې ته ویل کېږي، حالانکې د پیاز او اوګې بوټي وي، ونه نه وي، ددې اشکال د لاندې شیخ عبدالحق رحمه الله لیکلي (فی الصراح) **(شجره هر چه ساق دارد از درخت و لبات)** یعني د شجرې اطلاق هر هغه بوټي باندې کېږي کوم چې پنډۍ باندې ولاړ وي، که د ونې په شکل کې وي یا د بوټي شکل کې وي، لهذا د پیاز او اوګې په بوټو باندې د شجرې اطلاق صحیح دی.

(۱) أخرجه أبوداؤد في السنن ٤/۲۷۲ رقم الحدیث: ۳۸۲۷، وأخرجه أحمد في المسند ١٩/٤.

هاتين الشجرتين: کې دوو بوټو ته اشاره دهنیه ده، ممکن دی چې دا دواړه بوټي د خبرو مجلس کې موجود وو، په دې صورت کې به دا اشاره حسي وی، ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي د پیاز او وګې په حکم کې مولی او ګندنه هم ده. (المرقات ۲/۴۴۱).

ولايقربن مسجدنا: د قرب مسجد ممانعت بطور مبالغه دی، جومات ته دننه تلل او غاړې ته تلل منع دي، ترڅو پورې چې بدبو موجوده وي، چې بدبويې ختمه شي بيا تلل جائز دي. او د ممانعت وجه دا ده چې جومات کې فرښتو ته تکليف رسي. معلومه شوه، چې فرښتې هر وخت جومات کې وي، که انسان وي او که نه وي.

مسجدنا: دې کې اشاره د ملت ټولو جوماتونو ته ده، حديث کې دې طرف ته هم اشاره ده، چې ددې دواړو خوړل هغه وخت منع دي، کله چې يو کس جومات ته تلل غواړي او که جومات ته نه ځي بيا يې خوړل جائز دي، خو علماء ليکي د عوام الناس عامو اجتماعاتو ته تلل هم په دغه بدبو کې منع دي (كذا في المرقات) مزيد تفصيل مخکې حديث نمبر (۱۸) د لاندې وضاحت کې ملاحظه کړئ.

لابد: قاموس کې ليکي بد د باب تفعيل نه تبديداً تفريق او جدا په معنی کې دی (لابد بمعنی لا فراق او لا محالة) شو (لا) خبر مخذوف دی، يعنې اكلها او دا جمله د كان اسم او خبر په منځ کې جمله معترضه ده او د كان خبر اكليهما دی.

اميتوهما: د اماتت نه ازاله رائحه كريهه مراد دی، كه هغه پخيدو سره وي يا بلې طريقې سره وي، د پخيدو ذکر استعمال غالب طور باندې دی.

﴿٤٤﴾وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ
د حضرت ابو سعيد نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي: ځمکه ټوله جومات دی مګر د مقبرې
وَ الْحَمَّامَ» . (۱)
او د حمام دا جومات نه دی.

توضيح: الارض كلها مسجد: دا د دې امت خصوصيت دی هرې پاکې ځمکې باندې مونځ کول جائز دي بلکې د بني اسرائيلو مونځ د جومات نه علاوه جائز نه وو او جومات کې هم بغير د جمعې نه مونځ جائز نه وو دې حديث کې وويلی شو چې بغير کراهيت د ځمکې په هره حصه باندې مونځ جائز دی. (اشعة

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۳۳۰ رقم الحديث: ۴۹۲، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۳۱ رقم الحديث: ۳۱۷.

اللمعات ۳۶۲، المرقات ۲/۴۴۲).

المقبرة: دې لفظ کې بأ باندې زبر، زیر او پیش درې واړه ویلې شي، چرته چې مړي دفن کولی شي د هغوئ مقام ته مقبره ویلي شي، څنګه چې قبرستان ورته ویلی شي، قبرستان کې مونځ څکه مکروه دی چې هلته عموماً ګندګي او پلیتي وي، څکه چې مړو د اجسادو خاوره هلته خوره شوې وي، که قبرستان کې داسې ناپاکي نه وي او غاړې ته پاک ځای وي، نو هغه ځای کې مونځ کولو کې څه خبره نشته، خو بعضې علماء هغه طرف ته تلي دي، د حدیث ظاهر ته په کتلو سره قبرستان کې مطلقاً مونځ کول مکروه دي او قبر طرف ته مخ کول خو بالکل حرام دي، تفصیل حدیث نمبر (۲۳) کې مخکې تیر شوی دی.

والحمام: حمام ته د ګرمو اوبو د وجې نه حمام ویلي شي، دې کې مونځ څکه مکروه دی چې دې کې خلک بغیر د کپړو کېږي، دویمه وجه دا ده، دغې کې شیطانان جمع شوي وي.

هغه مقامات چې هلته مونځ مکروه دی

﴿۴۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصَلَّى فِيْ سَبْعَةِ مَوَاطِنَ:				
دابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام منع کړې په اوو ځایونو کې د مونځ کولو نه				
فِي الْمَزْبَلَةِ	وَ الْمَجْزَرَةِ	وَ الْمَقْبَرَةِ	وَ قَارِعَةِ	الطَّرِيقِ
(۱) په ډیران کې (کوم ځای کې چې ګندا چولی شي) (۲) قصاب خانه کې (۳) مقبره کې (۴) دلارې مېنځ				
وَفِي الْحَمَّامِ وَفِي مَعَاطِنِ الْإِبِلِ وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللهِ "[1].				
کې (۵) حمام کې د ننه (۶) د اوښانو د تړلو ځای کې (۷) د خانه کعبې په چت باندې.				

توضیح: مواطن: د موطن جمع ده، د ځای او مقام په معنی دی، یعنې اووه ځایونه داسې دي، چې هلته حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کولو نه منع فرمایلې ده، (الکاشف ۳۰۲) علماء دې ممانعت لره په کراهت باندې حمل کړی دی، په دې کې د علماو اختلاف دی، چې کراهت تحریمي دی یا تنزیهي دی، د بعضو په نزد باندې تنزیهي دی، دا د خلاف اولی په معنی باندې دی، د بعضو علماو په نزد باندې تحریمي دی، مکروه تحریمي اقرب الی الحرام وي، او مکروه تنزیهي اقرب الی الحلال وي، علماو دا قاعده هم لیکلې چې چرته چې مکروه مطلق راشي هلته د مکروه څخه تحریمي مراد وي.

وفي مزبلة: مجمع البحار کې لیکي (مزبلة د میم فتحې سره دی او (با) باندې درې واړه حرکات جائز

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۷۷ رقم الحديث: ۳۴۶، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۴۶ رقم الحديث: ۷۴۶.

دي، د هغه مقام نوم دی کوم ځای کې چې ګندګي پرېوځي، لکه څنګه چې ورته کوړه خانه ویلي شي زبل د با کسرې سره سوتو ته ویلي شي او که زبر وویلي شي، نو بیا دا د هغې ځمکې نوم دی کومې کې چې سوتي اچولی شي، لکه څنګه چې فصل ته سوتې ورکولی شي.

المجزرة: دا هغه مقام دی چې هلته ځناور ذبح کېږي، لکه مذبح خانه ورته ویلي شي، دې دواړو ځایونو کې مونځ ځکه مکروه دی، چې دې کې ګندګي موجود وي او دا د مونځ د رفعت شان منافي ده، د مونځ عظمت د دې خبرې تقاضا کوي دی چې بالکل صفا او پاک ځای کې وشي.

قارعة الطريق: قارعه د ټکولو او وهلو په معنی کې ده، د خلکو د امدو رفت د وجې عامه لاره د خلکو خپو د لاندې وهلی شي، ځکه کولاو او منځ لارې ته قارعه ویلي شي، ځکه دې اعتبار سره الطريق طرف ته دا اضافت بیانیه دی. (المرقات ۲/۴۴۲)

ملاعلي قاري دا سې لیکلي چې د لارې منځ کې ځکه مونځ منع دی چې د عامو خلکو د امدورفت د وجې څخه مونځ کې سوچ او ځانله والی نه وي، دویمه وجه دا ده چې عامو خلکو ته د دې څخه تکلیف وي، دریمه وجه دا ده چې بیا به خلک د مونځ ګزار مخې ته تیرېږي هغه به هم ګناهګار وي او بې ځایه ودریدو والا به هم ګناهګار وي دا وجه ده که چرته یو کس صحرا کې په لاره باندې مونځ وکړي، نو بعضې علماء فرمایي چې جائز دی، ځکه هلته د خلکو آمدورفت نه وي، (کذا في المرقات)

معاطن الابل: د عطن جمع ده بعضو د معطن جمع ګرځولې ده، هغه ځای ته ویلي شي چې کوم ځای کې اوښ اوبه څکې اوآرام کوي هغه ځای ته هم ویلي شي چې اوښ د شپې وخت کې تړلی شي، دغه ځای کې مونځ ځکه مکروه دی، چې دې کې عموم نجاست وي، که په داسې ځای کې بغیر د جائې نمازمونځ وکړونو مونځ یې فاسد دی. اوکه دری(سجاده) خوره کړې وي، نو مونځ مکروه کېږي دې ځایونو کې لازم بدبویي وي، دا بحث هغه وخت دی چې د اوښانو د تړلو په ځای کې اوښان موجود نه وي، که موجود وي نو بیا مطلق مونځ مکروه دی ځکه چې اوښ یو وحشي ځناور دی اولکه دآسمان نه میـازې کوي، لهذا د مونځ ګزار کېږې پاکې ساتل یا ځای پاک ساتل ممکن نه دي، لکه آینده حکم راځي.

فوق ظهر بیت الله: ظهر لفظ کې دې طرف ته اشاره ده، چې د بیت الله څخه کوم ځای اوچت وو هلته مونځ مکروه دی، لهذا کراهت خاص دی د بیت الله د بره ودریدلو سره او دا کراهت د بیت الله د آدابو او احترام د وجې څخه دی، معلومه شوه چې د بیت الله څخه بښکته آبادي کول د شریعت منشاء ده، الدین کله ادب د بیت الله څخه اوچته آبادي کول عرفاً بې ادبي ده.

د نهی رسول الله ﷺ الفاظو حیثیت: د امت علماوو کې دا یو بحث چلیږي، چې په دې کې کومه نهي راغلې ده د دې حیثیت څه دی آیا دې ته حرام ویلي شي یا حلال یا بل څه. (المرقات ۲/۴۴۳).

د علماو يوه طبقه وايي د دې څخه مطلقاً فساد او ناجائز کيدو طرف ته اشاره ده. دويمه طبقه وايي فساد طرف ته اشاره نه ده، بلکې فساد نه کمې درجې طرف ته اشاره ده، دريمه طبقه وايي عبادت کې چې کله نهي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ راشي، نو دا عدم جواز طرف ته اشاره ده، او که معاملاتو کې لفظ راشي، نو عدم جواز طرف ته اشاره نه ده، څلورمه طبقه دا ده که د نهي متعلق نفس فعل سره وي. لکه د اخترونو په ورځ روژه نيول عدم جواز طرف ته اشاره ده او که نهي نفس فعل سره متعلق نه وي. بلکې څه واسطې سره وي، لکه مغصوبه ځمکه باندې مونځ کول دا سې صورت کې عدم جواز مراد نه دی. بلکې د کمې درجې مراد اخستل په کار دي، چې د کراهت درجه ده، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي مرقات کې دا قسم بحث کړی دی. خلاصه دا چې احاديثو کې د نهي تعلق کله حرام سره وي کله مکروه تحريمي سره او کله مکروه تنزيهي سره او خلاف اولی سره وي.

﴿٤٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ
د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايي: مونځ کوئ د چيلو ترلو ځای
وَلَا تُصَلُّوا فِي أَعْطَانِ الْإِبِلِ». [1].
(غوجل) کې او مونځ مه کوئ د اوښانو د ترلو ځای کې.

توضيح: **مرابض:** د مربض جمع ده، د چيلو ترلو ځای ته ويل کېږي. (الکاشف ۳۰۴، المرقات ۲/۴۳۴)

اعطان: **معاطن اعطان، عطن، معطن** يو څيز دی، د اوښانو غوجل ته ويل کېږي، د چيلو او اوښانو په غوجل کې شرعي حکم کې فرق ځکه دی، چې د اوښانو غوجل عام طور باندې نرم وي، نو ميتيازې جذب کوي او خوريږي. او د چيلو ځای عام طور باندې سخت وي، نو متيازې نه خوريږي، نو کوم ځای چې پاک وي هلته مونځ کولی شي، دويم فرق دا دی، اوښ يو وحشي ځناور دی د وحشت صورت هم دی، دې سره نژدې مونځ کول د خطرې وي، خشوع او خضوع کې فرق راځي، ځکه چې بعضې رواياتو کې راغلي دي، چې اوښ د شيطانانو څخه دی، يو روايت کې دي د جناتو د جنس څخه پيدا دی. ددې الټه چيلی يو خاموش ځناور دی، دې کې د خطرې او پريشانی خبره نشته دی. دريم فرق دا دی چې اوښ د ډير بره څخه متيازې کوي دې سره د مونځ ګزار بدن او کپړې ناپاکې کېږي په چيلو کې دا سې نشته دی. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ دې بحث څخه پس ليکلي دي حديث په ممانعت کې کوم علت دی هغه د نجاست موجود کيدل او نيهدې کيدل دي، نو مونځ هر هغه ځای کې کول منع دي، چې هلته نجاست وي

(۱) أخرجه مسند أحمد ۲/۴۵۱، أخرجه الترمذي ۲/۱۸۰، رقم الحديث: ۳۴۸، وأخرجه ابن ماجه ۱/۲۵۲ رقم الحديث: ۷۶۸.

او ځاې پاک نه وي که داسې ځاې کښې مصلي هم خوره کړي نو بيا هم مونځ کول منع دي، د مرابض او معاطن تخصيص بطور مثال دى مقصود عام ناپاک او پاک ځايونو بيان دى (المرقات ۴۴۳-۲/۴۴۴)

زنانو د پاره قبرونو ته تلل څنګه دي

﴿٤٧﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ
د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لعنت وايي د قبرونو زيارت کونکو زنانو
وَ الْمُتَّخِذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ وَ السُّرُجَ.[1]
او قبرونو څخه جومات جوړولو والا او قبرونو باندې رڼا لګولو والا باندې.

توضيح: زائرات القبور: زائره زيارت کونکې ښځې ته ويل کېږي قبور د قبر جمع ده مراد قبرستان دى، په دې حديث کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه ښځو باندې لعنت ليږي څوک چې قبرستان ته لاړې شي او د قبرونو زيارت کوي (المرقات ۲/۴۴۴) حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اسلام په شروع کې د قبرونو څخه منع فرمايلې وه، چې په امت کې د شرک دروازه کولاو نه شي، چې کله اسلام مضبوط شو او د شرک او توحيد کې فرق معلوم شو، نو پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د قبرونو اجازت دى ارشاد په ذريعه وفرمايلو: **كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها فانها تذكر الآخرة** (المرقات ۲/۴۴۴) اوس بحث په دې کې دى، چې د عام ممانعت څخه پس کوم اجازت راغلى آيا دا اجازت صرف سړو له دى يا زنانه هم په دې اجازت کې داخلې دي. بعضې علماء وايي دا اجازت دواړو د پاره دى څنګه چې سړو د پاره قبرستان ته تلل جائز دي، دغه شان زنانو ته هم قبرستان ته تلل جائز دي او بعضې علماء وايي د اجازت تعلق صرف سړو سره دى، د زنانو په حق کې د حديث سابقه نهي او ممانعت اوس هم برقرار دى، وجه دا ده، چې زنانو د قبرونو د آدابو خيال نه شي ساتلى او نه په آدابو باندې پوهيږي، د کمزورې عقيدې د وجې څخه بدعت، او شرک کې مبتلا کېږي، ځکه قبرونو ته تلل د دوى د پاره مناسب نه دي زير بحث حديث واضح طور باندې د دغه علماو تائيد کوي.

مزيد تفصيل داسې دى شاه اسحاق دهلوي رَحِمَهُ اللهُ تحقيق داسې دى صحيح او معتمد قول مطابق زنانو ته د قبرونو زيارت کول مکروه تحريمي دي، احناف فقهاء (مستملی) کتاب کې ليکي د قبرونو زيارت د سړو د پاره مستحب او زنانو د پاره مکروه دى. يو کتاب مجالس واعظيه کې ذکر دي د زنانو د

---

(۱) أخرجه مسند احمد ۱/۲۲۹، وأخرجه أبو داؤد ۳/۵۵۸ رقم الحديث: ۳۲۳۶، وأخرجه الترمذي ۲/۱۳۶، رقم الحديث: ۳۲۰، وأخرجه ابن ماجه ۱/۵۰۲ رقم الحديث: ۱۵۷۵.

پاره جائزنه دي چې قبرونو ته لاړې شي، حضور ﷺ قبرونو ته تلونکي زنانو باندې لعنت ويلی
(نصاب الاحتساب) کتاب کې مذکور دي د ښځو قبرونو له تللو باندې جواز او عدم جواز په باره کې قاضي ابو زيد رحمه الله څخه تپوس وشو، هغوی جواب ورکړو، جواز او عدم جواز په باره کې تپوس مه کوئ، بلکې دا تپوس وکړئ چې دوئ باندې چې لعنت وربېږي هغه څومره مقدار دی، ياد ساتئ چې کله زنانه قبر ته د تللو اراده وکړي، د الله تعالی او فرښتو په لعنت کې ګرفتارې شي. او چې کله قبر له لاړې شي، نو هر طرف نه يې شيطان خپل ګرفت کې ونيسي او چې کله قبر ته ورسيږي د مړي روح پرې لعنت وايي او چې د قبر څخه واپس راځي، نو د الله تعالی په ګرفت کې راشي يو حديث کې راغلي: چې کومې زنانه مقبرې ته ځي، نو د اووه آسمانونو او اووه ځمکو فرښتې پرې لعنت وائي، هغه د الله تعالی په لعنت کې د قبرستان لاره وهي او څوک چې کور کې د ميت د پاره دعاګانې کوي. نو الله تعالی ورله د حج او د عمرې ثواب ورکوي، د حضرت سلمان رضي الله عنه او حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه يو حديث منقول دی يو ځلې پيغمبر ﷺ خپلې دروازې کې ولاړ وو، د بهر څخه حضرت فاطمة الزهرا رضي الله عنها راغله حضور ﷺ ترې تپوس وکړو د چرته نه راغلې حضرت فاطمة الزهرا رضي الله عنها ورته ووېل فلانی زنانه وفات شوې وه هلته تلې ووم، نبي عليه السلام وفرمايل د هغې قبر ته تللې وې؟ حضرت فاطمة الزهرا رضي الله عنها جواب ورکړو معاذالله! آيا زه داسې عمل کولی شم، چې د هغې ممانعت په خپله حضور ﷺ څخه ما اوريدلی، حضور ﷺ ورته وفرمايل تا بنه کړې دي چې قبر ته نه يې تلې که ته د هغې قبر ته تلې وې، نو د جنت بوی به دې هم نه وی محسوس کړی. قاضي ثناء الله رحمه الله په خپل کتاب مالابد منه کې ليکي: (که زيارت مرد را جائز است نه زنانه را) يعني قبرونو له تلل د سړو د پاره جائز دی او زنانه وو د پاره ناجائز دی. (بحواله مظاهر حق جديد)

د ټولو تصريحاتو او ظاهر حديث څخه دا خبره واضحه شوه چې د زنانو تلل قبرونو ته منع دی په دې کې لوی مفاسد دي چې ښکاره دي، چې هلته چراغ (ډيوه) لګوي چې هسې اسراف دی په کې او مجوسيانو سره مشابهت دی او زنانه اور ته نږدې راوستل هم دي. دا خو د عامو قبرستانونو مسئله ده، نن سبا چې کوم مزارونه جوړ دي، هلته د زنانو تللو اجازت اسلام څه چې شريف سړي هم خپله زنانه د پرېښودو تصور نه کوي، الله تعالی دې د سړو او زنانو د عقائدو حفاظت وفرمايي. (آمين)

د جمهورو علماو په نزد قبرونو ته تللو ممانعت څخه د حضور ﷺ قبر مبارک متشنی دی، هغه قبر د ټولو د پاره د برکت او ثواب ذريعه ده.

د الله تعالی د انوارا تو اویازره (۷۰۰۰۰) پردي

﴿۴۸﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: إِنَّ حِبْرًا مِنَ الْيَهُودِ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
د حضرت ابو امامة رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې یو یهودي عالم د نبي علیه الصلاة والسلام نه تپوس وکړو چې
أَيُّ الْبِقَاعِ خَيْرٌ؟ فَسَكَتَ عَنْهُ وَ قَالَ: « أَسْكُتُ
بنه ځای کوم دی؟ نبي علیه السلام ده ته د جواب ورکولو نه خاموش شو او وې فرمایل: چې زه به خاموش یم
حَتَّى يَجِيءَ جِبْرِيلُ » فَسَكَتَ وَ جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ
ترڅو چې جبرائیل علیه السلام نه وي راغلی نو نبي علیه السلام خاموش ؤ، چې کله جبرائیل علیه السلام راغی نو
فَسَأَلَ فَقَالَ: مَا الْمَسْؤُوْلُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ
نبي علیه السلام د جبرائیل علیه السلام نه تپوس وکړو نو جبرائیل علیه السلام وفرمایل چې زه نه یم پوه ډیر د تا نه
وَ لٰكِنْ أَسْأَلُ رَبِّيْ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى. ثُمَّ قَالَ جِبْرِيلُ: يَا مُحَمَّدُ
لیکن زه به په دې باره کې د الله تعالی نه تپوس وکړم بیا جبرائیل علیه السلام راغی او وې فرمایل ای محمد
إِنِّيْ دَنَوْتُ مِنَ اللهِ دُنُوًّا مَا دَنَوْتُ مِنْهُ قَطُّ.
صلی الله علیه وسلم! نن زه الله تعالی ته دومره نزدې شوی وم چې کله هم دومره نزدې شوی نه وم، نبي علیه السلام
قَالَ: وَ كَيْفَ كَانَ يَا جِبْرِيلُ؟ قَالَ: كَانَ بَيْنِيْ وَ بَيْنَهُ سَبْعُوْنَ أَلْفَ
وفرمایل: ای جبرائیل علیه السلام څومره نزدې شوی وې؟ وې فرمایل زما او د الله تعالی په مینځ کې اویازره
حِجَابٍ مِنْ نُوْرٍ فَقَالَ شَرُّ الْبِقَاعِ أَسْوَاقُهَا وَ خَيْرُ الْبِقَاعِ مَسَاجِدُهَا.[1]
پردې موجود وې او الله تعالی وفرمایل: چې بد ځایونه بازارونه دي او ښه مقامات مساجد دي.

توضیح: فسکت: یعنې د یهودي د سوال په جواب کې حضور صلی الله علیه وسلم خاموش پاتې شو او خپل طرف ځخه یې جواب ورنکړو، دا ددې خبرې دلیل دی، چې نبي علیه السلام د الله تعالی ریښتنې پیغمبر دی، او خپل طرف ځخه یوه خبره هم نه کوي، ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ که نه نو داسې مواقعو کې خاموش پاتې کیدل ډیر ګران وو، خاص کر چې غیر مسلم د اسلام متعلق سوال کوي.

(۱) رواه ابن حبان في صحيحه عن ابن عمر.

فقال: یعني حضور ﷺ په زړه کې وفرمایل چې د جبرائیل امین پورې به خاموش یم.

فسکت: یعني حضور ﷺ خاموش شو. علامه طیبی رَحِمَهُ اللهُ د دې کلام دغه مطلب ښودلی دی، شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ دا کلام د سوال د سائل د سوال جواب جوړ کړی دی، هغه داسې چې کله حضور ﷺ خاموش شو، ګویا چا سائل سوال وکړو، ای د الله رسول ﷺ تاسو ولې خاموش کېږئ، ګویا تاسو جواب ورکړو، چې **اسکت** یعني زه دې د پاره خاموش یم، چې جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ راشي او وحې راوړي، بعضو نسخو کې **اسکت** د امر صیغې سره دی، ګویا پیغمبر ﷺ خپل ځان ته حکم وکړو، چې جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ د راتلو پورې خاموش شه.(المرقات ۴۴۵-۲/۴۴۶).

سبعون الف حجاب من نور: دا حجاب او پردې د مخلوق په اعتبار سره دي د الله تعالی نسبت سره نه دي، ځکه چې الله تعالی د پردو په احاطه کې نه دی مخلوق په دو کې دی مخلوق کې د فرښتو د پاره چې کومې کومې پردې دي هغه د نور پردې دي، انسانانو د پاره چې کومې پردې دي هغه جسماني او ظلماني پردې دي، دا مثال داسې دی، لکه لمر ته مخامخ ړوند په سترګو باندې د خړوالي پرده وي، نو لمر ورته نه ښکاري او لمر په پرده کې نه دی. شیخ سعدي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي:

ګر نه بیند بروز شپره چشم ❁ چشمه آفتاب را چه ګناه

شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ لیکي چې د (نور) لفظ نه دې طرف ته اشاره ده، چې د فرښتو حجاب نوراني دی او هغه د الله تعالی د عظمت او جلال او د الله تعالی د صفات تقدس او جمال او کمال حجاب (یعنې پرده) ده. (اشعة اللمعات ۳۶۳)

ځیني انسانانو د پاره دغه نوراني پرده وي او بعضو د پاره ظلماني او نفساني پرده وي او د هر قسم پردې انتهاء نه وي، دلته د ستر (پټیدو) ذکر تحدید د پاره نه دی، بلکې ډیروالي د پاره دی، بعضې شارحینو ددې تفصیل داسې بیان کړی دی، د حجاب څخه مراد حسی یا مادي پرده نه ده، ځکه چې الله تعالی باندې پرده محیط نه وي، بلکې حجاب کنایه ده دې، د یو داسې مانع څخه چې ددې په موجودګی کې الله تعالی ته څوک نه شي کتلی، دا نوري حجاب د مادي او حسی حجاب په شان د رؤیت د الله تعالی څخه مانع دی د مخلوق د پاره، مثال په طور باندې د الله تعالی د انواراتو یو پرده په سپوږمۍ باندې ده، نو اوس لمر کې څومره زور دی، څوک خو دی ورته وګوري چې پته ولږېږي چې څنګه کیفیت دی. دا قسم حدیث توضیحات (جلد اول ص ۳۰ حدیث نمبر ۱۳) د تقدیر په بیان کې تېر شوی دی هلته یې وګورئ.

شر البقاع: سائل صرف د خیر البقاع باره کې تپوس کړې ؤ لیکن په جواب کې د ښه او بد مقاماتو ذکر

وشوچې د رحمان نظام او د شیطان نظام پته ولږېږي، یو کې خیر او دویم کې د شر اعمال دي، دې حدیث کې مسلمانانو ته دا تعلیم ملاؤ شو چې کوم کس ته مسئله معلومه نه وي نو دهغه کس نه دې تپوس وکړي چې چا ته مسئله معلومه وي او په هغې کې شرم نه کوي لکه څنګه چې حضور ﷺ مسئله جبرائیل عَلَیْهِ السَّلَام ته پرېښوده او جبرائیل عَلَیْهِ السَّلَام په الله تعالی ته پرېښوده او هلته نه جواب راغی.

رواه: صاحب مشکوة مقدمه د مشکوة کې بیان کړی دی، دې کتاب کې بعضې ځایونه ما بغیر د حوالې نه پرېښودې دي، ځکه چې ما ته د اصل کتاب حواله معلومه نه وه، چا ته چې هغه حوالې ملاو شي ودې لیکي، دغه ځای کې بیاض او خالي ځای پرېخودی شوی دی، وروسته بیا علماوو هلته حواله لیکلې ده، دلته په هغه مقاماتو کې دا رومبی ځای دی، راوه ابن حبان دی، دې شارحینو دلته بیاض ذکر کړی دی، اګر چې مشکوة کې دغه ځای کې بیاض نشته چرته یو کاتب به ډک کړی وي.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

مسجد لوی دولت دی دې څخه فائده اوچته کړئ

﴿۴۹﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ جَاءَ
د ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی، وایي چې: ما د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام نه اوریدلي دي څوک چې راغلو
مَسْجِدِيْ هٰذَا لَمْ يَأْتِه إِلَّا لِخَيْرٍ يَتَعَلَّمُهُ أَوْ يُعَلِّمُهُ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ
زما دې جوماټ ته په دې غرض راشي چې نیک کارونه زده کړي او یا یې وښائي نو دغه کس په منزله د
الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَ مَنْ جَاءَ لِغَيْرِ ذٰلِكَ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ يَنْظُرُ
مجاهد في سبیل الله دی او څوک چې په دې غرض سره رانه شي نو دا د هغه کس په شان دی چې ګوري د
إِلٰى مَتَاعِ غَيْرِهِ »[1].
نورو سامان ته (د حسرت په نظر).

توضیح: مسجدي هذا: اشاره مسجد نبوي طرف ته ده، د مسجد ذکر بطور مثال دی څه تخصیص مقصود نه دی، بلکې د ټولو مساجدو دا حکم دی البته د مسجد نبوي دا حکم او فضیلت په اتم او اکمل طریقې سره دی او باقي جوماتونه د دې تابع دي. (المرقات ۲/۴۴۸).

---

(۱) أخرجه ابن ماجه في مقدمة سننه ۸۲/۱ رقم الحديث: ۲۲۷، والبيهقي في شعب الايمان ۲۶۳/۲ رقم الحديث: ۱۶۹۸.

یتعلمه: د زده کړې او ښودنې تخصیص ددې وجې نه دی، چې دا عمل اعلی او افضل دی ورنه په دې کې هیڅ حصر نشته بلکې هر نیک عمل مثلاً مونځ، تلاوت، اعتکاف او ذکر الله د ټولو دا سې حکم دی جهاد في سبیل الله ثواب دغه کس ته ملاویږي، اگر چې مجاهد نه جوړیږي، خو ثواب ورته د هغه ملاویږي.

لغیر ذلک: دې کې عموم دی یعنې لغیر الخیر مطلقاً نه د تعلیم تعلم د پاره راغلی دی او نه ذکر الله د پاره، بلکې خیر او نیکی نه علاوه لوبو او د گرځیدو د رغبت د پاره او د تماشې په غرض وي.

ینظر الی متاع غیره: دې څخه افسوس او ملامت کیدل یا مقصود دی، چې یو محروم کس د خپل مال څخه خالي لاس ناست وي او د نورو مال ته د حرص په نظر باندې گوري، خو صرف گوري ورته څه ورته په لاس نه ورځي، دو چنده غم دی، نه یې ترې د اخیستو طاقت لري او نه په کې صبر شته. (المرقات ۲/۴۴۸).

بعضو شارحینو دا مطلب ذکر کړی دی، چې د قیامت په ورځ باندې به دا محروم کس ثواب گټلو والاو ته د حسرت او افسوس په نظر گوري غیر د غم څخه به ورته بل هیڅ څیز نه ملاویږي (**الا ان قد ندمت ولم ینفع الندم**) دا خو دهغه کس مثال دی چې څه نا څه غرض سره مسجد ته راغلی وو، او چا چې زندگۍ کې جوماتو طرف ته کتلي هم نه دي غلطی سره دده انجام څومره خطرناک وي او د مسلمان چې کوم سفر جنت طرف ته دی، دده د پاره ضروري دي چې تیریدل یې په جوماتو وي، که یو مسلمان دا غواړي چې زه د جوماتو خوله نه گورم او مارکیټ نه به جنت ته لاړ شم دا ناممکن دی ځکه چې مارکیټ څخه جنت ته لار نشته دی بلکې مارکیټ څخه جوماتو ته لار شته دی، مولانا صاحب سره به ملاویږي، دین باندې پوهیدل په کار دي، بیا به درته صحیح لاره آسانه شي او جنت ته به لاړ شي معلومه شوه چې جنت لوی دولت دی او مسلمانانو د پاره لوی نعمت او رحمت دی.

جوماتو کې دنیاوي خبرې منع دي

﴿۵۰﴾ وَعَنِ الْحَسَنِ مُرْسَلًا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ
د حسن بصري نه مرسلا روایت دی وایي چې نبي عَلَیْهِ السَّلَام فرمایلي رابه شي په خلکو باندې یو داسې وخت
يَكُونُ حَدِيثُهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ فِي أَمْرِ دُنْيَاهُمْ. فَلَا تُجَالِسُوهُمْ فَلَيْسَ لِلَّهِ
چې ددوي خبرې به په جوماتونو کې د دنیا خبرې وي نو تاسو ددوي سره مه کینئ ځکه چې نشته الله
فِيهِمْ حَاجَةٌ» رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شعب الإِيمَان.
تعالی ته د داسې خلکو حاجت او ضرورت.

توضیح: یاتي علی الناس زمان: دې جملې نه اندازه کېږي چې په جوماتو کې داسې کار کول د قیامت د علاماتو نه دي او دې حدیث کې اشاره هم شوې ده داسې زمانه به راځي (المرقات ۲/۴۴۹).
نن سبا دغه زمانه راغلې ده د خلکو فضول خبرې جوماتو کې کېږي صوبه سرحد، کشمیر، ګلګت او ټولو یخو علاقو کې منکرات ډیر موندلی کېږي، زما د اندازې مطابق د ټولو نه ډیرې خبرې رائوند کې کېږي، ما هلته کې لیدلي، چې خلک صفونو کې ولاړ وي او د امام تکبیر په انتظار کې وي او خلک خبرې تیزې تیزې کوي، ټوله شپه مجمع جوماتو کې خوب کوي او ټوله ورځ یې بسترې په جوماتو کې خورې وي. راتلونکی حدیث ډیر واضح دی، چې مسجد کې دنیاوي کلام کې څومره ګناه ده، دې نه پس حدیث نمبر (۵۲) کې علاج هم ښودلی دی، چې مسجد سره یو ځای خبرو د پاره خاص کړی وي، حالانکې هغه د صحابه و دور وو، د هغوئ او زمونږ خبرو کې ډیر فرق دی. کاش رائونډ کې دا اصلاح وشي، فتح القدیر کې ابن الهمام لیکي: **الکلام المباح في المسجد مکروه یاکل الحسنات.** یعني مباح کلام هم جوماتو کې مکروه دی د انسانانو نیکۍ خوري (چې کله د حد څخه ووځي) حاجة دا جمله د دې خبرې څخه کنایه ده، چې الله تعالی د داسې خلکو څخه بیزار دی. او د الله تعالی د رحمت څخه خارج دي، الله تعالی ته د دوي هیڅ ضرورت نشته، اګر چې عبادت د پاره حاضر دي. دا حدیث په دې باندې دلالت کوي، چې په جوماتو کې دنیاوي امورو خبرې کول مکروه دي، ډیر زیات احادیث په دې باندې دلالت کوي دنیاوي خبرو څخه مراد عبث او بې فائدې خبرې دي، فقهاء لیکي د سنتو نه پس که چا دنیاوي خبرې وکړې ددې کس د سنتو ثواب ختمیږي او که د دنیاوي خبرو یوه یا دوه کلمې وي، نو هغه په دې کې داخل نه دي.

مسجد کې په اوچت آواز باندې خبرې کول منع دي

﴿۵۱﴾ وَ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ : كُنْتُ نَائِمًا فِي الْمَسْجِدِ فَحَصَبَنِيْ رَجُلٌ
د سائب بن یزید رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې: زه په جوماتو کې ویده وم، یو کس زما ګکرۍ ووهله
فَنَظَرْتُ فَإِذَا هُوَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ اذْهَبْ فَأْتِنِي بِهٰذَيْنِ
ما چې وکتل هغه حضرت عمر رضی الله عنه ؤ نو وې وفرمایل ته لاړ شه دغه دوه کسان زما خوا ته راوله (چې
فَجِئْتُهُ بِهِمَا فَقَالَ :
جوماتو کې یې په تیز آواز باندې خبرې کولې) ما هغوي راوغوښتل حضرت عمر رضی الله عنه هغوي نه تپوس
مِمَّنْ أَنْتُمَا أَوْ مِنْ أَيْنَ أَنْتُمَا قَالَا : مِنْ أَهْلِ الطَّائِفِ.
وکړو چې څوک یې تاسو یا یې وفرمایل د کوم ځای یې؟ هغوي جواب ورکړو مونږ د طائف او سیدونکي

قَالَ :	لَوْ	كُنْتُمَا	مِنْ	أَهْلِ	الْمَدِينَةِ	لَأَوْجَعْتُكُمَا

یو ،حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته وفرمایل : که تاسو د مدینې خلک وئ مابه تاسو ته سزا درکړې وې تاسو

تَرْفَعَانِ أَصْوَاتَكُمَا فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[1].

په زوره زوره خبرې کوئ د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په جومات کې.

توضیح: فحصبني: وړوکو کاڼو ته حصا ویل کېږي، یعني حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د وړو کاڼو په ذریعه ځان ته متوجه کولو د پاره په هغې ووهلم، ما وکتل نو عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وو. (المرقات ۲/۴۵۰، الکاشف ۲/۳۰۷)

ممن انتما: راوي ته شک دی چې عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کومه جمله استعمال کړې ده.

من اهل الطائف: د عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د هر دوو جملو جواب دې کې موجود دی.

لاوجعتكما: که تاسو د بهر میلمانه نه وئ او د مسجد نبوي د آداب څخه ناخبرنه وئ مابه تاسو ته سخته سزا درکړې وه خو عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مسافرت د وجې معاف کړل او صرف دړبې و عیدیې ورته واوروه.

ترفعان اصواتكما: دا جمله مستانفه ده د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ طرف څخه نوی کلام دی، في مسجد رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دې کلام کې د مسجد نبوي نور هم عظمت او رفعت او شرافت طرف ته اشاره ده، خصوصاً چې هلته حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آرام فرمايي، خپله روضه مبارکه کې ژوندی دی او د الله تعالی فرمان دی: ﴿لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ﴾ (حجرات: ۲) (كذا في المرقات)

علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: **يكره رفع الصوت في المسجد بالعلم وغيره**، یعنې علمي مشغله وي یا نور داسې محفل وي په جومات کې په تیزآواز باندې خبرې کول مکروه دي، (المرقات ۲/۴۵۰).

ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ وايي: **سئل مالک عن رفع الصوت في المسجد بالعلم فقال لا خير فيه بعلم ولا بغيره ولقد ادركت الناس قديما يعيبون على مايكون بمجلسه و انا اكره ذلک والا ادري فيه خيرا.** (كذا في المرقات ۲/٤٥۰). ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ مرقات کې لیکي: دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ مذهب هم دا دی چې په مسجد کې آواز او چتول مکروه دي ذکرالله ولې نه وي خو مسجد کې درس و تدریس جائز دي بشرط ددې چې مونځ کونکو ته څه تشویش نه وي (اذ مذهبه كراهة رفع الصوت في المسجد

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/۵٦۰ رقم الحديث : ۴۷۰ .

ولو بالذکر الخ . (مرقات)

بهر حال په جوماتو کې تیز آواز باندې خبرې مکروه دي، اګر چې علمي مکالمه ولې نه وي، خو حد کې اوسیدل په کار دي.

دنیاوي خبرو د پاره جومات څخه بهر ځای په کار دي

﴿۵۲﴾ وَ عَنْ مَالِكٍ قَالَ : بَنٰى عُمَرُ رَحْبَةً فِيْ نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ تُسَمّٰى
امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ وايي: حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د مسجد په يو طرف کې چوتره جوړه کړې وه، د هغې نوم
الْبُطَيْحَاءَ وَ قَالَ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ أَنْ يَلْغَطَ أَوْ يُنْشِدَ شِعْرًا أَوْ يَرْفَعَ صَوْتَهُ
بطیحاء ؤ، او خلکو ته به يې ويل که څوک فضول خبرې کول غواړي يا اشعار ويل غواړي يا په تیز آواز
فَلْيَخْرُجْ إِلٰى هٰذِهِ الرَّحْبَةِ [1] .
خبرې کول غواړي هغه ته په کار دي (چې د مسجد څخه ووځي) او دغه کولا و ځای ته دې راشي.

توضیح: رحبة: مسجد نبوي سره يو کولا و ميدان ته رحبه ويلی شوې ده او داسې رحبه عام کولا و ځای اوصحرا ته ويلي شي ځکه يې **في ناحية المسجد** سره مقید کړې ده، د حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په دې ترتيب سره امت ته دا تعليم ملاويږي چې کله يو منکر څخه بچ کیدل مشکل وي (المرقات ۲/۴۵۱، الکاشف ۲/۳۰۸).

نو ددې متبادل لاره اختیارول په کار دي، حالانکې خلک خبرې کوي او د مونځ په وخت کې جوماتو کې د يو ځای کیدو کوشش کوي، د دوئ اصلاح د پاره حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ متبادل لاره اختیار کړه چې مسجد نه بهر يو کولا و ميدان د دنیاوي خبرو د پاره جوړ کړی وو. نن سبا د صوبه سرحد يخو علاقو کې اکثر مسجد سره خواته مسافرخانې جوړوي او مقصد يې هم دا وي چې مسجد کې خبرې نه وي، ډیره فائده ترې حاصلیږي.

اللغط: داسې کلام ته ويلي شي، چې د هغې آواز اوريدلی شي، خو مطلب يې معلوم نه وي، ينشد شعراً خپل شعر وائي، يا د بل چا وايي، دواړو ته انشاد شعر ويلي شي، اشعارو څخه مراد خاص شعر نه وي، مطلقاً شعر مراد وي، اګر چې ابن حجر رَحِمَهُ اللّٰهُ مذموم اشعار مراد اخیستلي دي، خو ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللّٰهُ په دې رد کړی دی.

---

(۱) أخرجه مالک في الموطأ ۱/۱۷۵، رقم الحديث ۹۳

او یرفع صوته: ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ وايي : ولو بالذكر، یعني آواز اوچتول مسجد کې د ذکر سره هم مکروه دی.

قبلې طرف ته توکل منع دي

﴿۵۳﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نُخَامَةً فِي الْقِبْلَةِ
دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ (مسجد کې) قبلې طرف ته ګرنګ (خرینګ) ولیدل نو
فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِ حَتّٰى رُئِيَ فِي وَجهه
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ډیر خفه شو تر دې چې د هغې اثر د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په مخ باندې راښکاره شو ، نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ
فَقَامَ فَحَكَّهُ بِيَدِهِ فَقَالَ: « إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا
اودرېدو او په خپل لاس مبارک باندې یې وګرولو او ګزارېې کړو او وې فرمایل تاسو کې چې څوک مونځ
قَامَ فِي صلاته فَإِنَّمَا يُنَاجِيْ رَبَّهُ وَ إِنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْقِبْلَةِ
ته اودرېږي د خپل رب سره خبرې کوي او دغه وخت دده پروردګار دده او قبلې تر مینځ وي هریو ته په
فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَ لٰكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ » ثُمَّ
کار دي چې د قبلې طرف ته هر ګز مه توکئ بلکې خپل ګس طرف یا د خپلو قدمونو لاندې توک کوئ یا
أَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلٰى بَعْضٍ فَقَالَ: «أَوْ يَفعل هٰكَذَا»[1].
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د خپل څادر طرف ونیولو او په هغې یې توک کړل او وې فرمایل : چې یا داسې کوئ.

توضیح: نخامة: د لغت کتاب مغرب کې یې لیکلي **نخامه** او **نخاعة** د هغې ځلیښناک څیز نوم دی د زکام په وخت کې د خیشوم څخه راوځي.(الکاشف ۲/۳۰۸، المرقات ۲/۴۵۱)

علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ وايي: نخاعه د هغه تهوک نوم دی چې د حلق آخري حصې څخه خارج کېږي، بهر حال د پوزې د دننه څخه چې کوم ځلیښناک څیز د پوزې په ذریعې سره راوځي هغې ته خراش ویلي شي او هغه څیز کوم چې د معدې څخه د حلق په ذریعې سرا راوځي، هغې ته بلغم ویلي کېږي. او کوم څیز چې خوله کې دننه پیداشي او بهر راوځي هغه ته تهوک ویلی شي، نو نخامه او نخاعه د بلغم په معنی کې دي، خو خیشوم څخه ښکته حلق ته راشي یا معده څخه بره حلق ته راشي او د خراش او بلغم مصداق او فرق واضح دی، تجربه وايي چې توک او خراش اختیاري څیز دی او بلغم لږ لږ غیر اختیاري راځي او

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/۵۰۷ رقم الحديث :۴۰۵.

په ديوالونو باندې غوړځولی شي. او د حديث مصداق غالباً بلغم دی.

فحک بیده: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خپله بطور اکرام د مسجد څخه دغه ځلیښتناک څیز په خپل لاس مبارک صاف کړو، کیدی شي بلغم وچ وو، یا په لاس کې یې څه څیز واخیستو او صفا یې کړو یا که چرته لوند وو او دا هم ممکن دی چې چاته یې حکم وړکړی وي چې صفا یې کړه، خو دا معنی بعیده ده.

يناجي ربه: یا ژبه باندې قرآت کوي یا زبان حال مناجات کې مشغول وي دا وجه ده مونځ یې د مؤمن معراج ګرځولی دی. **بينه و بين القبلة**: یعنې الله تعالی ته د چې کوم کس مخامخ ودریږي، نو قبلې ته مخ [illegible] عبادت د خپل رب کوي او رب راضي کوي، ځکه د دغه بنده مقصود دده او قبلې په منځ کې [illegible] یې دا حکم ورکړو چې قبلې طرف ته مه توکه، دې سره د رب بې ادبي راځي، حالانکې چپ طرف ته توکه یا قدمونو لاندې توکه، په دې شرط چې مونځ جومات کې نه وي. ځکه مسجد کې یو ځای کې هم جائز نه دی، دا د صحرا او د مسجد څخه خارج مسئله ده، دې څخه دا ثابته شوه، که په مسجد کې د توکلو صورت کیف راشي نو صرف په خپلو کپړو باندې توک وکړئ او بیا یې ومږئ صاف یې کړئ، دې ادب او احترام سره دا خبره ثابته شوه چې د بیت الله ډیر لوی احترام دی، چې د زرګونو میله لرې دې طرف ته توکل منع دي، نو او دس ماتي کې خو بیا چا له هم اختلاف نه دی په کار، حالانکې بیت الله طرف ته خپې اوږدې کول هم مناسب نه دي، دا د آدب خلاف دی، پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ټول ژوند کې داسې ملاسته مبارکه کړې ده چې قدم مبارک یې بیت الله طرف ته نه دی راغلی، مسلمان د مرګ څخه پس هم قبلې طرف ته دفن کولی شي چې، د چا خپې بیت الله طرف ته نه راځي.

قبلې طرف ته توکلو والا امام د امامت څخه فارغ کړی شو:

﴿٥٤﴾ وَعَنِ السَّائِبِ بْنِ خَلَّادٍ وَهُوَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ رَجُلًا أَمَّ قَوْمًا
حضرت سائب بن خلاد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ یو صحابي دی وې ویل یو کس امامت ورکولو قوم ته
فَبَصَقَ فِي الْقِبْلَةِ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ فَرَغَ
او قبلې طرف ته یې لاړې تهوک کړې اتفاقا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه طرف ته کتل کله چې مونځ څخه فارغ شونو
«لَا يُصَلِّي لَكُمْ». فَأَرَادَ بَعْدَ ذَلِكَ أَنْ يُصَلِّيَ لَهُمْ فَمَنَعُوهُ
مقتدیانو ته یې ورته وویل چې آئنده به دا امام نه وي دغه کس چې بیا مونځ ورکول وغوښتل نو خلکو منع
وَأَخْبَرُوهُ بِقَوْلِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
کړو او د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ارشاد یې ورته وویلو دغه کس د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خدمت کې حاضر شو او د واقعې

فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : نَعَمْ وَ حَسِبْتُ أَنَّهُ

ذکر يې ورته وکړو ، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : آو (راوي وايي) چې زما خيال دی نبي عَلَيْهِ السَّلَام دغه کس ته

قَالَ: « إِنَّكَ قَدْ آذَيْتَ اللهَ وَ رَسُولَهُ »[1].

فرمايلي وو : چې تا الله تعالى ته او د الله رسول ته تکليف رسولی دی.

توضيح: رجل من اصحاب النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې تصريح ضرورت ځکه راغلو چې دا صحابي غير مشهور دی يا ددې صحابي کيدو کې اختلاف دی. (المرقات ۲/۴۵۳).

فذکر ذلک: يعنی کله چې د دغه کس په بې ادبۍ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خفه شو او په خپله يې دې سره خبرې ونه کړې، بلکې مقتديانو ته يې وفرمايل، چې دا کس به ستاسو امام نه وي، ځکه چې دا د امامت اهل نه دی، بيا يې چې کله مونځ ورکول وغوښتل نو خلکو منع کړو هغې د وجې تپوس وکړو خلکو ورته وويل دا د پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حکم دی دا کس حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خوا ته راغې او تپوس يې وکړو، چې تاسو واقعي زه د مونځ کولو څخه منع کړې يم، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل آو ما منع کړې ئې، نو د هغه د وجې تپوس وکړو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل تا الله تعالى او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته تکليف رسولی دی، دغه رنګ يې امام د امامت څخه فارغ کړو.

وحسبت: دا د راوي خلاد بن سائب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کلام دی، يعنې زما خيال دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د نعم څخه پس دا سخت کلمات هم ذکر کړي دي، دې سخت وعيد څخه پس د يو مسلمان د پاره مناسب او جائز نه دي چې قبلې طرف ته تهوک کوي، دې حديث کې لفظ د قبلې دی، دې نه جانب قبله ديوال مراد دی، محراب مراد نه دی، ځکه چې د محراب ايجاد حضرت عمر بن عبد العزيز رَحِمَهُ اللهُ هغه وخت کې کړی دی، چې کله مسجد نبوي نوی تعمير شو. محراب ته موقف الامام هم ويلی شي، ځکه چې دې کې امام ودريږي او دا تهولو کې ښه ځای وي، دا وجه ده د بادشاه محل ته هم محراب ويلي شي، هغه هم عمده او ښه ځای وي او بادشاه ځان له په هغې کې اوسيږي، محراب ته ځکه محراب ويلي شي، چې امام په هغه ځای کې شيطان سره جګړه کوي.

﴿۵۵﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ احْتُبِسَ عَنَّا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ غَدَاةٍ عَنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ

د حضرت معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې : يو ورځ تاخير وکړو نبي عَلَيْهِ السَّلَام د سحر مونځ ته

(۱) أخرجه أبوداؤد في السنن ۱/۳۲۴ رقم الحديث ۴۸۱.

حَتّٰی کِدْنَا نَتَرَاءٰی عَیْنَ الشَّمْسِ فَخَرَجَ سَرِیْعًا فَثُوِّبَ بِالصَّلَاةِ

راتللو باندې نږدې وه چې لمر راختلي وي دې وخت کې نبي عَلَیْهِ السَّلَام زر تشریف راوړو: مونځ دپاره تکبیر

فَصَلّٰی رَسُوْلُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَ سَلَّمَ وَ تَجَوَّزَ فِیْ صَلَاتِهٖ فَلَمَّا سَلَّمَ

وشو او نبي عَلَیْهِ السَّلَام (صحابو سره) مونځ وکړو مونځ کې یې تخفیف وکړو نو هر کله چې یې سلام واړولو

دَعَا بِصَوْتِهٖ فَقَالَ لَنَا عَلٰی مَصَافِّکُمْ کَمَا اَنْتُمْ ثُمَّ

نو مونږ ته یې په تیز آواز وفرمایل: څنګه چې تاسو په خپل ځای ناست یې همدغه شان کینئ، بیا زمونږ

انْفَتَلَ اِلَیْنَا ثُمَّ قَالَ اَمَا اِنِّیْ سَاُحَدِّثُکُمْ مَا حَبَسَنِیْ عَنْکُمُ الْغَدَاةَ اِنِّیْ

طرف ته متوجه شو او وې فرمایل: خبردار! ننن سحر مونځ کې ناوخته راتللو وجه بیا نوم مانن شپه (تهجد

قُمْتُ مِنَ اللَّیْلِ فَتَوَضَّأْتُ وَ صَلَّیْتُ مَا قُدِّرَ لِیْ فَنَعَسْتُ فِیْ صَلَاتِیْ

مونځ دپاره) اودس وکړو او څومره چې زما په مقدر کې وو هغه مې وکړو او په مونځ کې ماته خوله وازې

حَتّٰی اسْتَثْقَلْتُ فَاِذَا اَنَا بِرَبِّیْ تَبَارَکَ وَ تَعَالٰی فِیْ اَحْسَنِ صُوْرَةٍ

راغې تر دې چې خوب په ما باندې غالب شو (دغه وخت) یودم ما دخپل رب بنه صورت ولیدو الله تعالی

فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّ قَالَ فِیْمَ یَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْاَعْلٰی قُلْتُ لَا اَدْرِیْ

وفرمایل (تا ته پته شته) چې مقربې فرښتې کومه خبره کې بحث کوي ما عرض وکړو ای الله ماته پته نشته

قَالَهَا ثَلَاثًا قَالَ فَرَاَیْتُهٗ

الله تعالی درې ځلې دا وفرمایل (او ما دغه جواب ورکولو) نبي عَلَیْهِ السَّلَام فرمایي: ما ولیدو چې الله تعالی

وَضَعَ کَفَّهٗ بَیْنَ کَتِفَیَّ حَتّٰی وَجَدْتُّ بَرْدَ اَنَامِلِهٖ بَیْنَ ثَدْیَیَّ

زما د ولو په مینځ کې لاس کیښودو تر دې چې ما د الله تعالی د ګوتو یخ والی په سینه کې محسوس کوو

فَتَجَلّٰی لِیْ کُلُّ شَیْءٍ وَ عَرَفْتُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ

نو زما مخې ته هر څیز ظاهر شو او ما ټولې خبرې وپیژندې بیا الله تعالی وفرمایل ای محمد صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ!

قُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّ قَالَ فِیْمَ یَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْاَعْلٰی

ما وویل: ای الله! زه حاضر یم وې فرمایل (اوس وایه) مقربې فرښتې څه کې بحث کوي؟ ما عرض وکړو

قُلْتُ فِي الْكَفَّارَاتِ قَالَ مَا هُنَّ قُلْتُ مَشْيُ الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ وَ

د کفاراتو په باره کې الله تعالی وفرمايل : هغه کوم څيزدی؟ ما عرض وکړو جماعتونو ته تلل او راتلل او

الْجُلُوسُ فِي الْمَسَاجِدِ بَعْدَ الصَّلَوَاتِ وَ إِسْبَاغُ الْوَضُوءِ حِيْنَ الْكَرِيهَاتِ

جومات کې کيناستل وروسته د مونځونو نه ،او په سختئ کې په ښه طريقې سره اودس کول ، الله تعالی

قَالَ ثُمَّ فِيْمَ ؟ قُلْتُ : فِي الدَّرَجَاتِ . قَالَ : وَمَا هُنَّ؟

وفرمايل : نور په کوم څيز کې بحث کوي ما عرض وکړو د درجو په باره کې ، وې فرمايل : هغه څه دي؟ ما

قُلْتُ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ لِيْنُ الْكَلَامِ وَ الصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ

عرض وکړو : غريبو او مساکينو ته روټئ ورکول او په نرمه لهجه کې خبرې کول او مونځ کول د شپې په

وَ النَّاسُ نِيَامٌ . ثُمَّ قَالَ : سَلْ قُلْتُ

داسې حال کې چې خلک ويده وي بيا الله تعالی وفرمايل او س ځان د پاره څه غوارې وغواړه ما دعا وکړه

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَ حُبَّ الْمَسَاكِيْنِ وَأَنْ تَغْفِرَلِي

ای الله ! زه ستا نه د نيکئ کولو او د معاصيو پرېښودو او محبت د مسکينانو او مونږ ته مغفرت وکړې

وَ تَرْحَمَنِي وَ إِذَا أَرَدْتَ فِتْنَةً فِيْ قَوْمٍ فَتَوَفَّنِيْ غَيْرَ مَفْتُوْنٍ أَسْأَلُكَ

او رحم وکړې او چې کله ته اراده وکړې د يو قوم د ګمراهئ نو ما وفات کړې په غير د ګمراهئ نه زه سوال

حُبَّكَ وَ حُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَ حُبَّ عَمَلٍ

کوم د تا نه د محبت ستا او د هغه کس محبت چې تا سره محبت کوي او د داسې عمل محبت چې ستا محبت

يُقَرِّبُنِي إِلَى حبك ". فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :« إِنَّهَا حَقٌّ

ته سرې نزدې کړي بيا رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ته وفرمايل : چې دا خوب بالکل رېښتونې دی ،لهذا

فَادْرُسُوهَا ثُمَّ تَعَلَّمُوهَا ». (۱) وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ وَ

تاسو دا ياد کړئ او بيا يې خلکو ته وښائي. امام ترمذي رحمه الله وايي چې دا حديث حسن او صحيح دی او

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۴۳/۵ رقم الحديث : ۳۲۳۵.

سَأَلْتُ مُحَمَّدَ ابْنَ إِسْمَاعِيلَ عَنْ هٰذَا الْحَدِيْثِ فَقَالَ : هٰذَا حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ.
ما د محمد بن اسماعيل نه دې حديث په باره کې تپوس وکړو نو هغه وويل چې دا حديث صحيح دی.

توضيح: د دې حديث تشريح د دې نه مخکې حديث نمبر (۳۴) کې تيره شوې ده. هغه حديث کې دا احتمال وو. چې دا واقعه بيدارۍ کې راغلې ده، خو دلته دې حديث کې تصريح ده دا واقعه د خوب ده، چې کله واقعه د خوب وي، نو بيا بريلوي حضرات دې روايت نه خپلو غلطو عقائدو ته ترويج نه شي ورکولی. يو ځلې يو بريلوي ته محمد شفيع اوکاړوي وويل نن زه د دې حديث غوټه حل کوم، حضور ﷺ را وتو کې ناوخته ولې کړو، بيا يې وويل حضور ﷺ خواته الله تعالی راغی حضور ﷺ مونځ له تلو او الله تعالی حضور ﷺ منع کولو، وايي چې د چا مونځ له ځي هغه ستا سره دی. استغفرالله! د ناجوړه سوچ څنګه ناجوړه تشريح ده. (المرقات ۲/۴۵۵).

احْتُبِسَ: د مجهول صيغه ده يعنې اودرولی شو او د معلوم صيغه هم ده يعنې په خپله اودريدلو.

فثوب: د اقامت په معنی دی. **تتراى**: يعنې دومره ناوخته شو چې مونږ کتل چې لمر خو نه دی راختلی.

فثُوِّبَ د مونځ د پاره اقامت کولو ته تثويب وايي. **تجوز**: يعنې نبي عليه السلام مختصر مونځ ورکړو.

على مصافكم: مصاف صف ته ويلې شي، يعنې تاسو په خپل خپل صفونو کې په خپل ځای کينئ.

انها: يعنې دا خوب رښتنې خوب دی **فادرسوها** يعنې دا زده کړئ، ښه پرې ځان پوهه کړئ او بيا يې خلکو ته وښايئ، **تعلموها** علامه قرطبی رحمه الله وايي: دلته دې صيغه کې لام امر محذوف دی: ای لتعلموها يعنې نور پوهه کړه.

﴿٥٦﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُوْلُ إِذَا
د حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام به فرمايل چې کله به
دَخَلَ الْمَسْجِدَ : « أَعُوْذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ وَ بِوَجْهِهِ الْكَرِيْمِ وَ سُلْطَانِهِ الْقَدِيْمِ
داخليدو مسجد ته: زه پناه غواړم په الله تعالی عظمت والا، بزرګ ذات والا، هميشه بادشاهي والا سره
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ » قَالَ : « فَإِذَا قَالَ
د شيطان مردود نه، نبي عليه السلام فرمايي: څوک چې جومات ته د ننوتو په وخت کې دا دعاء ووايي: (نو

ذٰلِكَ قَالَ الشَّيْطَانُ حُفِظَ مِنِّيْ سَائِرَ الْيَوْمِ»[۱].

شیطان د دغه کس په باره کې) وایي چې ټوله ورځ به زما د شر څخه محفوظ وي.

﴿۵۷﴾ وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْ

د حضرت عطاء بن یسار رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایلي دي: ای الله! مه ګرځوه

قَبْرِيْ وَثَنًا يُعْبَدُ اِشْتَدَّ غَضَبُ اللهِ عَلٰى قَوْمٍ

قبر زما بُت چې خلک یې عبادت کوي او د الله تعالی سخت غضب او غصه نازله شوې ده په هغو خلکو

اتَّخَذُوْا قُبُوْرَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ»[۲].

چې دوي ګرځولي دي قبرونه د خپلو انبیاو ځای د سجدې.

توضیح: وثنا یعبد: اوثان وثن بُت ته ویلې شي او **یعبد** د عبادت کولو په معنی کې دی، یعنې زما قبر د بت خانې په شان مه جوړوئ چې خلک یې عبادت شروع کړي او لرې لرې څخه خلک راځي او سجدې کوي او طواف شروع کړي او د شریعت خلاف تعظیم شروع کړي، که دې حدیث ته وکتلی شي، نو د پیغمبر صلی الله علیه وسلم ټول ارشادات عملي طور باندې موجود دي، یو طرف ته د قبرونو دومره زور دی چې هغوی د پیغمبرانو ګیر چاپیره قبرونو هم عبادت شروع کړی دی دا پیشنګوی پوره شوه، دویم طرف ته الله تعالی د نبی صلی الله علیه وسلم داسې دعا قبوله کړه، چې نن سبا خلک په قبرونو باندې سجدریزه پراته دي، خو مجال نشته چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم قبر ته څوک بنکته شي، (المرقات ۲/۴۵۴).

حالانکې د قبر پرستو امام د روضه اقدس په باره کې فرمایي:

سر سوئے روضہ جھکا پھر تجھ کو کیا ❁ دل تھا ساجد نجد یا پھر تجھ کو کیا؟

ان کو ہتملیک ملیک ❁ مالک الملک کیا پھر تجھ کو کیا؟

اشتد غضب دا جمله ګویا د سائل جواب کې راغلی چاسوال کړی وو یارسول صلی الله علیه وسلم تاسو دا دعا دومره اهتمام سره ولې غواړئ، حضور صلی الله علیه وسلم جواب ورکړو خپل امت باندې شفقت او مهرباني مقصود او مطلوب ده، ځکه چې یهودو او نصاراو باندې د الله تعالی قهر او غضب نازل شو، نو هغوئ د خپلو انبیاو قبرونه سجده ګاه جوړ کړي وو.

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۳۱۸/۱ رقم الحديث ۶۶

(۲) أخرجه مالك في الموطأ ۱۷۲/۱ رقم الحديث: ۷۵ من كتاب قصر الصلاة في السفر.

﴿۵۸﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَحِبُّ الصَّلَاةَ فِي الْحِيطَانِ. قَالَ

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام خوښولو مونځ په حيطان کې. ويلي

بَعْضُ رُوَاتِهِ يَعْنِي الْبَسَاتِينَ [1]. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) وَ قَالَ: هٰذَا حَدِيثٌ

دي بعضې راويانو چې د حيطان نه مراد باغونه دي، امام ترمذي دا روايت نقل کړی دی وايي دا حديث

غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ الْحَسَنِ بن أَبِي جَعْفَر وَقد ضعفه يحيى ابْن سعيد وَغَيره.

غريب دی چې نه دی منقول مگر د حسن بن جعفر نه او ضعيف گرځولي يحيى بن سعيد وغيره.

﴿۵۹﴾ وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ

د انس بن مالک رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام وفرمايل: چې ديو سړي مونځ په خپل کور

بِصَلَاةٍ وَ صَلَاتُهُ فِي مَسْجِدِ الْقَبَائِلِ بِخَمْسٍ وَ عِشْرِينَ صَلَاةً وَ صَلَاتُهُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي

کې د يو مونځ برابر دی او د محلې جوماتت کې د (۲۵) مونځونو برابر دی او مونځ يې په هغه مسجد کې

يجمع فِيهِ بخمسمائة صَلَاةٍ وَ صَلَاتُهُ فِي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

چې جمع کبرې هغې کې مونځ د پنځه سوه (۵۰۰) مونځونو برابر دی، او مسجد اقصی کې مونځ کول د

بِخَمْسِينَ أَلْفِ صَلَاةٍ وَ صَلَاتُهُ فِي مَسْجِدِي بِخَمْسِينَ أَلْفَ صَلَاةٍ وَ

پنځوس زرو مونځونو برابر دی او مونځ کول زما په مسجد کې هم د پنځوس زرو مونځونو برابر دی او

صَلَاتُهُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِمِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ» [2].

مونځ کول په مسجد حرام کې د يو لک مونځونو برابر دی.

توضيح: في بيته: دې حديث کې د ځان ته ځان ته د مونځونو د درجاتو وضاحت بيان کړی دی چې د دې فضيلت هر يو کس واوري او عمل کې يې راولي، دې راخکوونکي او باعث ترغيب حديث کې رومبی فضيلت د هغه کس دی چې کور کې مونځ کوي، مونځ يې پرېښې نه دی، بلکې کړی يې دی، خو ځان ته يې کړی دی، ده ته د يو مونځ ثواب ملاوېږي دا کمه درجه ده. (المرقات ۲/۴۵۹). **مسجد القبائل:** يعني محلې مسجد کې مونځ وشيو مونځ د (۲۵) مونځونو برابر ثواب ملاوېږي. **يجمع فيه:** دې ځخه

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۵۵ رقم الحديث: ۳۳۱.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۴۵۳ رقم الحديث: ۱۴۱۳.

جامع مسجد مراد دی، دې کې خلک د جمعې او اختر مونځونو د پاره راجمع کېږي حالانکې حضرت عمر رضي الله عنه (۹۰۰) جامع مساجد او (۴۰۰۰) عام مساجد جوړ کړي وو، یعنې څوک چې جامع مسجد کې د جماعت سره مونځ وکړي دې ته د پنځه سوه مونځونو ثواب ملاویږي، بیت المقدس او مسجد نبوي که څوک یو مونځ وکړي، نو پنځوس زره مونځونو ثواب ملاویږي او که څوک بیت الله کې مونځ وکړي، نو ددې بدله کې ورته یو لاک مونځونو برابر ثواب ملاویږي، دلته د مونځونو د شمار ترتیب داسې دی. بعضې روایاتو کې د مسجد نبوي ثواب یو زر (۱۰۰۰) برابر ښودلی دی، دواړو روایاتو کې په ښکاره ډیر تعارض دی، خو داسې دفع کولی شي، چې شمار کې تعارض نه دی، ځکه چې یو عدد د دویم عدد نفې نه کوي، دویم جواب دا دی فضائل او درجات ډیریږي لهذا دا تضاد او تعارض نه دی، مخکې هم همدې ابوابو کې داسې قسمه احادیث او د دوی تشریح تیره شوې وه، تفصیل هلته موجود دی.

بیت الله او د بیت المقدس زمانه

﴿۶۰﴾ وَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ
د ابو ذر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: ما نبي علیه السلام ته عرض وکړو یا رسول الله! کوم مسجد جوړ
فِي الْأَرْضِ أَوَّلُ؟ قَالَ: «الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ» قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: «ثُمَّ الْمَسْجِدُ
شوې اول په ځمکه کې؟ نبي علیه السلام وفرمایل مسجد حرام ما عرض وکړو بیا ددې نه پس وې فرمایل مسجد
الْأَقْصَى». قُلْتُ: كَمْ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: «أَرْبَعُونَ
اقصی بیا ما تپوس وکړو ددې دواړو مساجدو مینځ کې څومره فرق دی؟ نبي علیه السلام وفرمایل څلوېښت
عَامًا ثُمَّ الْأَرْضُ لَكَ مَسْجِدٌ فَحَيْثُمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلَاةُ فَصَلِّ»[1].
کاله بیا یې وویل ټوله ځمکه ستاسو دپاره مسجد دی چې کوم ځای کې د مونځ وخت شي هلته یې کوئ.

توضیح: وضع في الارض اول: و قائع الدهور یو وړوکی شان کتاب دی، دې کې د کائناتو د تخلیق متعلق ډیر څه لیکلي وو، دې کې دا هم وو، چې ټولو نه مخکې الله تعالی یوه شنه ملغلره جوړه کړه دغه ملغلرې ته الله تعالی د هیبت او د رعب په نظر وکتل، نو د ویرې څخه دغه ملغلره اوبه شو، اوس کائناتو کې ټولې اوبه دي، قرآن کریم ددې طرف ته داسې اشاره موجود ده ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾ (هود:۱) بیا الله تعالی اوبو ته د رعب په نظر وکتل، نو اوبه د ویرې د وجې نه وې شیدې، نو وچې شوې، یو قسم

(۱) أخرجه البخاري ۴۰۷/۶، رقم الحديث: ۳۳۶۶، ومسلم ۳۷۰/۱ رقم الحديث: ۲-۵۲۰، والنسائي ۱۲/۲، رقم الحديث: ۶۹۰، مسند أحمد ۱۵۶/۵.

لوندوالی او ختہ پاتې شوہ او برہ لوګی پاځیدو، دغہ لوګي څخہ اللہ تعالی آسمان جوړ کړو، قرآن کریم کې دې طرف تہ داسې اشارہ دہ ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾ (حم سجدة:۱۱) لاندې کومہ ختہ او لوندوالی وودهغې څخہ اللہ تعالی ځمکہ جوړہ کړہ قرآن کریم کې اشارہ موجود دہ ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا﴾ (نازعات:۳۰) کوم ځای نہ چې ځمکہ خورہ شوہ، دغہ ځای د ځمکې منځ او سرة الدنیا وو، او دغہ ځای ټولہ دنیا کې د اوچتې ډیرې پہ شان وو او دغہ ځای اللہ تعالی د خپل کور د پارہ خوښ کړو، دې تہ یې حرم مکہ ووئیلو، دغہ ځای بیت اللہ جوړ شو، ټولو نہ مخکې د بیت اللہ بنیاد فرښتو ایخی وو، او د دنیا مختلف غرونو څخہ لوی لوی کاڼي د بیت اللہ پہ بنیادونو کې اچولی شوي دي.

کلہ چې حضرت آدم عَلَیْہِ السَّلَام دنیا تہ راغی ددہ تہ د ځانتہ والي ویرہ محسوس شوہ، همدارنګ د فرښتو سرہ یو ځای د بیت المعمور طواف مناظر دوی تہ یادیدل، اللہ تعالی تہ د (سراندیب) کلي تہ د تلو حکم وکړو، جبرائیل عَلَیْہِ السَّلَام راهنمائي کولہ تردې چې کلي کې داسې ځای تہ ورسیدو، کوم ځای کې چې فرښتو د بیت اللہ بنیاد اچولی وو، اللہ تعالی پہ حکم بیت المعمور د آسمانونو څخہ لاندې راوړو او پہ هغہ بنیادونو باندې کیښودو، حضرت آدم عَلَیْہِ السَّلَام او فرښتې یو ځای عبادت او طوافونہ شروع کړل، بیا چې طوفان نوح راغی، نو اللہ تعالی بیت المعمور د اوہ آسمانونو د برہ کړو، او ځمکې کې د بیت المعمور نښې او بنیادونہ د خاورې لاندې راغلل او پټ شول، دغہ قواعد ښکارہ کولو او دې باندې بیت اللہ قائم کولو حکم حضرت ابراهیم عَلَیْہِ السَّلَام تہ وشو، نو د حضرت اسماعیل عَلَیْہِ السَّلَام سرہ یو ځای دا کار وکړو، او بیت اللہ تعمیر یې وکړو، چهت نہ وو، دروازہ هم موجودہ نہ وہ، د یوې دروازې ځای هغہ وو، چې نن سبا موجود دی، دویمہ دروازہ د دغې مقابل رکن یماني طرف تہ وہ، بیا (تبع) بادشاہ دروازې ولږولې او بیت اللہ تہ یې پردې واچولې. بیا عمالقو د بیت اللہ پہ تعمیر کې کار وکړو، بیا قریشو بیت اللہ د ورانیدو څخہ پس جوړ کړو، دې کې حضور صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ هم (۳۵) کالو پہ عمر کې حصہ اخستې وہ، قریشو پکې ردوبدل وکړو، حطیم حصہ یې پریښودہ او د دوو پر ځای یې یوہ دروازہ پریښودہ او دغہ دروازہ یې هم د حضرت آدم عَلَیْہِ السَّلَام د قد برابر ځمکې څخہ اوچتہ کړہ، بیا حضرت عبداللہ بن زبیر رَضِيَ اللہُ عَنْہُ پہ خپل دور خلافت کې بیت اللہ وران کړو او د حضور صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ پہ تمنا باندې یې جوړ کړو، حطیم یې هم دننہ کړو او دوہ دروازې یې جوړې کړې.

حجاج بن یوسف چې غالب شو، نو بیت اللہ یې دوبارہ د قریشو پہ طرز باندې جوړ کړو، چې نن سبا پورې دغہ شان دی، حضرت امام مالک رَحِمَہُ اللہُ څخہ هارون الرشید اجازت وغوښتو چې بیت اللہ د پیغمبر صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ پہ تمنا بندې جوړ کړم، حضرت امام مالک رَحِمَہُ اللہُ فتوی ورکړہ، اوس پہ بیت اللہ کې تغیر او تبدیل حرام دی، چې دا د بادشاهانو د تعمیر کهلونہ (د لوبو څیز) ونہ ګرځي، بیا د ترک

بادشاه تعمير وکړو خو تغير او تبديل يې پکې ونه کړو، نن پورې هغه شان قائم دی، بيا به قيامت ته نيږدې د بيت الله حقيقت الله تعالى د دنيا څخه وچتوي او قيامت به قائم شي. شاه عبدالعزيز رَحِمَهُ اللّٰهُ خپل تفسير کې د بيت الله مرحله وار تعمير بيان کړی دی، سورة بقره تفسير کې وګورئ، ما ډيرو ځايونو کې د کائناتو تخليق متعلق د شني ملغلرې واقعه ذکر کړې ده، خو دا دومره مستند ځيز نه دی.

ابن کثير د کائناتو تخليق کې نور هم تفصيل ليکلی دی، (البدايه جلد اول) کې مذکور دي، ما چې څه ليکلي دا مربوط دي او بيت الله سره يې تعلق شته، د شني ملغلرې پيدا ايښت او ددې څخه د کائناتو تخليق واقعې طرف ته (جلالين ص ۱۸۰ حاشيه ۱۳) باندې صاحب کمالين اشاره کړې ده.

المسجد الحرام: دې ته حرام ځکه وايي چې دې کې ښکار حرام دی. او بل دا چې په دې کې د حلال ځيزونو ارتکاب حرام دی. او بل دا چې محترم او واجب الاحترام دی. **المسجد الاقصى**: ځکه ورته اقصى وايي چې د مکې او مدينې څخه ډير لرې واقع دی.

اربعون عاما: يعني د بيت الله او مسجد اقصى په آبادی او تعمير کې څلويښت کاله فاصله وه.

سوال: دلته مشهور اشکال دي، د بيت الله شريف جوړولو والا حضرت ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَام دی او د بيت المقدس جوړونکی والا حضرت سليمان عَلَيْهِ السَّلَام دی د دواړو پيغمبرانو عَلَيْهِمُ السَّلَام ترمينځ زر کاله فاصله ده، دا څنګه ممکن دی، چې دواړو کې څلويښت کاله فاصله ده؟

جواب: علامه طيبي رَحِمَهُ اللّٰهُ او علامه بيضاوي رَحِمَهُ اللّٰهُ ددې اشکال جواب کړی، چې د نورو شروحاتو د جواباتو څخه ډير واضح دی، هغه دا چې دلته د تعمير او ترقۍ او د بنياد کيښودو خبره نه ده، بلکې د الله تعالى د عبادت د پاره چې عبادت ګاه په ځمکه باندې بيت الله مقرر شو، نو څلويښت کاله بعد بيا بيت المقدس مقرر شو.

دې جواب باندې د حديث لفظ (وضع) واضح دلالت کوي، ځکه چې لفظ د **وضع** په ځای د تعمير باندې ډير واضح دی، د قرآن کريم آيت مبارک ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ﴾ (آل عمران آيت: ۹۶) کې هم د **وضع** لفظ واضح دی، چې د عبادت مقرر کيدو د پاره استعمال شوی دی، ظاهري تعمير د پاره بنا او بنيان الفاظ راځي.

۲٤ ربيع الاول ۱٤۱۰هـ

بَابُ السَّتْرِ:
مونځ کې د ستر پټولو مسائل

قال الله تعالى: ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْءَاتِكُمْ وَرِيشًا﴾ (سورة اعراف آيت: ۲٦)

وقال الله تعالى: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ (سورة اعراف آيت: ۳۱).

د مونځ صحيح کيدو دپاره ديرشرائط دي په هغې کې يو شرط (ستر) دی، يعني شرمګاه او مستوره اعضاء پټول فرض دي. صاحب مشکوة دې مذکوره باب کې ددې سلسلې احاديث جمع کړي دي، دې څخه علاوه د هغه کپړو ذکر دی، کومې کپړې چې صحابوو اچولې وې او مونځ يې په کې کړی وو. دې باب کې صاحب مشکوة مجموعي طور باندې اتلس احاديث ذکر کړي دي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:
په يو څادر کې د مونځ کولو طريقه

﴿۱﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي
د حضرت عمر بن ابی سلمه رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: ما نبي عليه السلام وليدو چې مونځ يې کولو په
ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُشْتَمِلًا بِهِ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ وَاضِعًا
يو کپړه کې چې په بدن يې اچولې وه دا کپړه، په کور د حضرت ام سلمه رضي الله عنها کې داسې يې اچولې وه
طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ. (متفق عليه)(۱).
چې دواړه غاړې د نبي عليه السلام په ولو باندې پرتې وې.

توضيح: في ثوب واحد: حالت وسعت او طاقت په وخت کې درې کپړې يعني شلوار، قميص او د پټکي استعمال مستحب دي، د وسعت او قدرت باوجود داسې کپړو کې مونځ کول مکروه دي، بالاتفاق چې ثياب بذله او ثياب مهنه وي، يعني داسې کپړې وي چې موجب عار وي، چې واچوي، نو بنه مجلس ته په کې تلې نه شي، لکه شلوار او بنيان يا کتلی شی چې د غه يوه کې استعمال شده خړې يا شکيدلې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱٦۹، رقم الحديث: ۳٥٦، ومسلم في الصحيح ۱/۳٦۸ رقم الحديث: ۲۷۸-٥۱۷، والترمذي ۲/۱٦٦ رقم الحديث: ۳۳۹، أخرجه أحمد في المسند ۲/۲٤۳.

کېږي وي او زړې. (المرقات ۲/۴۶۳).

که حالت د وسعت نه وي په وخت د ضرورت کې يو کپړې کې مونځ کول بغير د کراهته جائز دي بالاتفاق، دا به کتلې شي چې دغه يوه کپړه وسيع وي او څه نا څه گنجائش په کې وي. بيا د اشتمال صورت محمود او خوښ دی، اشتمال صورت او طريقه شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللَّهُ په اشعة اللمعات کې داسې ليکلې ده د څادر گس جانب د گس ولي د لاندې رابنکې نيغ به يې په ولي باندې واچوي، بيا د څادر ښې جانب د ولي په ښي طرف د لاندې رابنکلې شي او گس ولي باندې به يې واچوي، اوس د څادر دواړه طرفونه د ولو شاته لاړ شي، دغه ځای څخه به دواړه سينو طرف ته راوستی شي او غوټه به ورکړي، دې ته اشتمال وايي، (الکاشف ۲/۳۱۵، اشعة اللمعات ۳۶۹، المرقات ۲/۴۶۳).

دا په **توشح** او **فليخالف** وغيره نومونو سره هم يادېږي. غوټه لړول د اشتمال حصه نه ده صرف مضبوط کيدو د پاره که څادر اوږد وي، نو د غوټې ضرورت نشته دی.

واضعا طرفيه: دا جمله د مشتملا د ضمير نه حال دی او اشتمال د صورت تفصيل او وضاحت دی.

د مونځ کولو په وخت کې د اوګو پټول په کار دي

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلم: «لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ
دابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: داسې مونځ دې نه کوي يو کس په تاسو
فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ». (متفق عليه). [1]
کې په يوه کپړه کې چې د کپړې يوه حصه هم په ولو باندې نه وي.

توضيح: **ليس على عاتقيه**: باوجود د دې نه چې کپړه کې گنجائش شته او بيا هم کپړه په ولي باندې نه وي، دې صورت کې مونځ کولو اجازت نشته دی، د مذکور حديث ظاهره الفاظو مطلب دا دی، دې کې علماوو دا حکمت بيان کړی دی، که کپړه په ولي باندې وانه چوي او دغه کپړه تهه بند او گرځوي، يعنې ښکته او بره تولو حصو د پاره يوه کپړه ده، دې صورت کې د کپړې پرېوتو ويره ده، او ستر د کولاويدو ويره هم ده او د رب په دربار کې يو قسم بې ادبي هم ده. (المرقات ۲/۴۶۴، الکاشف ۲/۳۱۵).

اوس په حديث کې کوم ممانعت دی، دغه حيثيت کې د فقهاء کرام معمولي شان اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللَّهُ او د څه سلفو علماو په نزد باندې که کپړه ډيره وي او بيا هم

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۷۱، رقم الحديث :۳۵۹، ومسلم في الصحيح ۱/۳۶۸ رقم الحديث:۲۷۷-۵۱۶، وأبو داود ۱/۱٤۱ رقم الحديث :٦٢٦، والنسائي ۲/۷۱، رقم الحديث: ۷٦۹ ، أخرجه أحمد في المسند ۲/۲٤۳.

په ولو باندې کېږه نه اچوي په کولاو ولو سره مونځ کول جائز نه دي، بلکې مکروه تحريمي دي، ائمه ثلاثه يعنې جمهور وايي، چې ستر مکمل پټ وي، نو بيا مونځ کېږي، خو ولو ښکاره کېدو سره جواز مع الکراهت وي او دا کراهت تنزيهي دی، تحريمي نه دی.

دلائل: حنابلو حضراتو زير بحث حديث څخه استدلال کړی دی او حديث يې په عدم جواز باندې حمل کړی دی، (المرقات ۲/۴۶۴) جمهورو د حديث حکم په عدم جواز باندې نه، بلکې خلاف اولی باندې حمل کړی دی، هغوی فرمايي چې په دې حديث کې د ولو پټولو حکم د يو حکمت لاندې ذکر کړی دی، هغه دا که په ولي کېږه نه وي په يو څادر صورت کې ستر ښکارکېدو ويره وي او که په لاس سره يې نيسي، نو په نوم باندې لاس کېښودو سنت فوت کېږي، بهر حال کېږه ددې نه هم کمه وه، چې د اشتمال صورت په کې نه جوړېږي، نو بيا يې مرۍ سره تړل په کار دي که ددې نه هم کم وو، بيا د ولي څخه ښکته وتړئ، چې ستر پټ شي، غير ضرورت په حالت کې ستر کولاو ساتل کراهت څخه خالي نه دی، خاص کر که فيشن وي او ويخته انګريزي وي، بيا نور هم په دې کې کراهت سختيږي.

﴿۳﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ : « مَنْ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه اوريدلي چې فرمايل يې: چا چې

صَلَّى فِيْ ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرفَيْهِ »[1].

مونځ وکړو په يوه جامه کې هغه ته په کار دي چې ددې کېږو په دواړو طرفونو کې دې مخالفت وکړي.

﴿٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ : صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِيْ خَمِيصَةٍ لَهَا

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام په داسې څادر کې مونځ وکړو چې په غاړو

أَعْلَامٌ فَنَظَرَ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ :

باندې لړ کار شوی وو نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام هغه شوي کار ته وکتل نو کله چې د مونځ نه فارغ شو وې فرمايل

« اذْهَبُوْا بِخَمِيصَتِيْ هٰذِهٖ إِلَى أَبِيْ جَهْمٍ وَ ائْتُوْنِيْ بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِيْ جَهْمٍ فَإِنَّهَا

دا څادر ابو جهم خوا ته ويسئ (او دا هغه ته حواله کړئ) د ابی جهم انبجانيه راوړه، ځکه دغه څادر زه

أَلْهَتْنِيْ آنِفًا عَنْ صَلَاتِيْ » (متفق عليه) وَ فِيْ رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ قَالَ: " كُنْتُ أَنْظُرُ

لږ ساتلی يم د خپل مونځ نه. او د بخاري په يو روايت کې دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايلي وو: ما کتلو د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۴۷۱، رقم الحديث ۳۶۰، وأبو داود ۱: ۴۱۴ رقم الحديث :۶۲۷، وأخرجه أحمد في المسند ۲ ۲۵۵

إِلَى عَلَمِهَا وَ أَنَا فِي الصَّلَاةِ فَأَخَافُ أَن يَفْتِنَنِي [1].

مونځ په دوران کې د دغه څادر نقش او نګار ته ماته دا ویره وه، چې زما مونځ خراب نه کړي.

توضیح: خمیصه: دا یو داسې څادر ته ویل کېږي، چې د وریښم یا وړي څخه جوړ وي، د دې رنګ تور وي دې کې کرښې وي خاص کر د یمن ښائسته څادر ته خمیصه ویلې شي.(المرقات ۲/۴۶۵)

علامه جریري وایي:

لبست الخمیصه ابغی الخبیصه ❁ وانشبت شصی فی کل شیصه

لها اعلام: دا د خمیصه د پاره تاکید دی، یا یې بیان دی، ځکه چې خمیصه هغه څادر وي چې دې کې دوه یا د دې څخه ډیرې کرښې او ګلونو نقش او نګار وي په کې. **الی ابی جهم**: دا د یو صحابي نوم دی ویلې شي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ خواته دوه خمیصه څادرونه راغلي وو یو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خپله واچولو او دویم څادر یې ابوجهم ته حواله کړو، د مونځ کولو څخه پس حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه څادر لرې کړو او دغه دویم یې د ابوجهم څخه واپس راوړو چې ساده وو، د بعضې روایاتو څخه معلومېږي ابوجهم بطور تحفه دا څادر حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته ورکړی وو، پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه د خاطره لږ ساعت د پاره اچولی ؤ، بیا یې ترې ساده راوړو ځکه چې ګلونو والا د هغه په توجه الی الله کې فرق راوستی وو.

انبجانیة: دا لفظ د همزې کسرې او د نون ساکن او باء کسرې او د یا تخفیف سره ویلې شي د **انفعالیه** په شان دی.

الهتني: یعنې زما مخې ته چې کله نقش او نګار راغی هغې زما توجه ختم کړه او زما توجه الی الله کې یې فرق راوستو، علماء لیکي د دنیا نقش او نګار هم صفا زړونو والا متاثر کوي، امام بخاري د دې حدیث څخه استدلال کړی دی په مونځ کې داسې خیالونه راتلل د مونځ د پاره مضر نه دي، بهر حال قلوب صافیو باندې معمولي څیز ډیر اثر کوي، د تورو زړونو والا د دېنه څه خیر دی، شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې لیکلي، دا په حقیقت کې د امت د پاره تعلیم دی او حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امت ته تنبیه ورکړې ده، د دنیا نقش او نګار څخه ځان ساتل ډیر خطرناک څیز دی، دې څخه هر یو کس متاثره کېږي.(اشعة اللمعات ۳۷۰).

آنفا: ای قریباً (نزدې) یعنې اوس اوس یقال انفه الشيء ای ابتداه و منه الاستیناف)

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۱/۱۸۲، رقم الحدیث ۳۷۳، ومسلم في الصحیح ۱/۳۹۱ رقم الحدیث: ۶۲-۵۵۶، وأبو داود ۱/۵۶۲ رقم الحدیث: ۹۱۴، والنسائي ۲/۷۲، رقم الحدیث: ۷۷۱، أخرجه أحمد في المسند ۶/۱۷۷.

ان يفتنني أي ان يوقعني في الفتنة والشغل: بهر حال چې کله زړه د شیشې په شان پاک وي او دآئینې په شان روښانه وي، دې باندې معمولي د خیرې هم اثر کیږي. کیږه څومره سپینه وي، دې باندې تور ټاکي ډیر ښه ښکاري، اهل الله او اهل دل زړونو تعلق مع الله د وجې څخه داسې روښانه وي، او دې په مقابله کې سیاه کار او بدکار خلک دي، د دوی په دماغو او زړه باندې د لوی ګناه اثر پته نه لږي.

﴿۵﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ قِرَامٌ لِعَائِشَةَ سَتَرَتْ بِهِ جَانِبَ بَيْتِهَا
د انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: حضرت عائشې رضي الله عنها د خپل کور په یوه حصه کې پرده اچولې
فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: « أَمِيطِي عَنَّا قِرَامَكِ هٰذَا فَإِنَّهُ
وه، نو نبي علیه السلام حضرت عائشې رضي الله عنها ته وفرمایل: دغه پرده زما مخې نه اخوا کړه ځکه چې ددې
لَا يَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تَعْرِضُ لِي فِي صَلَاتِي ». [1]
تصویران په مونځ کې زما مخې ته برابر ولاړ وي.

توضیح: قرامک: د قاف په کسرې سره قرام هغه باریکې پردې ته ویلي شي، چې مختلف رنګونه په کې لږیدلي وي، بعضې اهل لغت وایي: قرام هرنرم باریکې کیږې ته وایي علامه توربشتي رحمه الله وایي قرام هغه پردې ته وایي چې هغې کې ګلونه او نقش او نګار وي (المرقات ۲/۴۶۷، اشعة اللمعات ۳۷۱)

امیطي: اماطة الاذی د لرې کولو او اخوا کولو په معنی راځي.

تصاویر: دې څخه د روح والا ځناورو تصاویر مراد نه دي، بلکې دغه نقش و نګار ته تصاویر ویلي شوي دي او ممکن دي چې د روح والا تصاویر وي، او حضرت عائشة رضي الله عنها ته د ممانعت علم نه وو، چې کله پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته ووئیل، نو حضرت عائشه رضي الله عنها پردې لرې کړې.

﴿۶﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: أُهْدِيَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُّوجُ حَرِيرٍ
دعقبه بن عامر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: په تحفه کې راولیږله نبي علیه السلام ته یو کس قبا دریښمو
فَلَبِسَهُ ثُمَّ صَلَّى فِيهِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعًا شَدِيدًا كَالْكَارِهِ لَهُ ثُمَّ
نبي علیه السلام په کې مونځ وکړو بیا نبي علیه السلام ددې وجې نه لرې کړو لکه چې بد ګڼونکی وو هغه لره، بیا

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۸۴، رقم الحديث: ۳۷۴، أخرجه أحمد في المسند ۳/۱۵۱.

قَالَ : "لَا يَنْبَغِيْ هٰذَا لِلْمُتَّقِيْنَ. (متفق عليه) . (۱)

نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل دا (ریښمي کپړې د شرک او کفر نه) د بچ کیدو والا د پاره مناسب نه دي.

توضیح: اهدی: اکیدر شاه دومة الجندل د غزوه تبوک په موقع د صلحې نه پس حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کښې یو ریښمي قبا د تحفې په طور پیش کړه، یا د مصر شاه مقوقس هدیه رالیږلې وه، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واچوله او بیا یې لرې کړه او ویې غورځوله.(اشعة اللمعات ۳۷۱).

فروج حریر: فروج هغه قباء ته ویلې شي، چې ګریوان یې شا طرف ته وي، فا باندې فتحه او را مشدده او جیم باندې ضمه ده.

للمتقین: نبي عَلَيْهِ السَّلَام دا ریښمي قبا یې په هغه وخت کښې اچولې وه چې حرمت نه وو راغلې ځکه یې په کښې مونځ کړی ؤ او کیدی شي چې په همدغه وخت کښې حرمت راغلی وي ځکه خو نبي عَلَيْهِ السَّلَام ډیر په سرعت سره وویستله او وې فرمایل : د متقي پرهیزګار د پاره مناسب نه دي یا د متقینو نه مراد شرک او کفر نه بچ کیدونکي خلک دي یعنې مسلمان د پاره مناسب نه دي چې ریښم استعمال کړي ، بعضې علماو لیکلي چې کیدې شي چې د څه بل مصلحت د وجې نه نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ریښم اچولي وي او بیا یې ویستلي وي او د امت د پاره په کښې تعلیم دی چې په عملي طور باندې د دې څخه نفرت وکړي او کتونکو ته هم نفرت وشي.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي :

﴿۷﴾ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ: قُلْتُ : يَا رَسُوْلَ اللهِ إِنِّيْ رَجُلٌ أَصِيْدُ

د حضرت سلمة بن اکوع نه روایت دی وایي چې ما عرض وکړو : یا رسول الله ! زه یو ښکاري سړی یم آیا

أَفَأُصَلِّيْ فِي الْقَمِيْصِ الْوَاحِدِ ؟ قَالَ : نَعَمْ وَازْرُرْهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ. (۲)

زه په یو کُرته کښې مونځ کولې شم ؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَام ورته فرمایل :آو خو تړۍ یې اګر که په اغزي سره وي.

توضیح: اصید: د متکلم صیغه ده یعنې زه ښکاري سړی یم اکثر ښکار کښې مصروف یم (المرقات ۲/۴۶۸)

القمیص الواحد: ښکاري خلک اکثر ښکار څخه وروسته منډه وهي او لنګ سره سړی منډه تیزه نه شي

---

(۱) أخرجه البخاري ۱۸٤/۱، رقم الحديث : ۳۷۵، ومسلم ۱٦٤٦/۳ رقم الحديث: ۲۳-۲۰۷۵، أخرجه أحمد في المسند ۱٤۹/٤.

(۲) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/٤۱٦ رقم الحديث ٦۳۲ .

وهلی صرف یو قمیص کې به د ښکار د پاره وتلو نو بیا به د مونځ وخت راتلو. دې وجې نه د مسئلې لحاظ سره حضرت سلمة بن اکوع ته پریشاني شوه ځکه چې د قمیص گریبان کولاو وود سجدې او رکوع په حالت کې به ستر کولاو کیدو، ځکه یې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څخه یې تپوس وکړو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ جواب کې وفرمایل تاسو یو قمیص کې مونځ کولی شئ، که د گریبان کولاویدو ویره وي، نو بټن ولږوئ، که بټن نه وي، نو ځنګلي وني نه ازغی استعمال کړئ. فقهاء لیکي که یو مونځ گزار خپل گریوان نه عورت غلیظه ته وګوري دې سره هم مونځ نه فاسدیږي دغه رنګ یو کس ازار کې مونځ کوي او لاندې څخه ځوک دده ستر ته ګوري دې سره هم مونځ کې نقصان نه راځي ستر کولاو کیدل هغه دي چې مخامخ څخه مخکې وروسته، ښي او کس هر طرف څخه په نظر راځي.

پرتوګ (لنګ) د ګیټو څخه لاندې ساتل سخته ګناه ده

﴿۸﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: بَيْنَمَا رَجُلٌ يُصَلِّي مسبلا إِزاره قَالَ لَهُ
دابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې یو کس وو مونځ یې کولو او لنګ یې زوړند وو نو وفرمایل ده ته
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اذْهَبْ فَتَوَضَّأْ» فذهب وَتَوَضَّأَ ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ لاړ شه اودس وکړه هغه کس لاړو اودس یې وکړو بیا راغلو نو وویل یو سړي: یا رسول الله!
مَا لَكَ أَمَرْتَهُ أَنْ يَتَوَضَّأَ ؟ قَالَ: « إِنَّهُ كَانَ يُصَلِّي وَ
تاسې ولې ده ته د اودس کولو امر کوئ؟ نو نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته فرمایل: دغه کس مونځ کولو او
هُوَ مُسْبِلٌ إِزَارَهُ وَ إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَا يَقْبَلُ صَلَاةَ رَجُلٍ مُسْبِلٍ إِزَارَهُ »[1].
زوړند وو لنګ دده او الله تعالی نه قبلوي مونځ د هغه سړي چې زوړند وي لنګ دده.

توضیح: **مسبل ازاره: هو ارسال الثوب واطالته زیادة علی الحد المشروع تکبرا واختیالاً** (المرقات ۲/۶۶۹) یعنې د ناز او تکبر د وجې نه پرتوګ وغیره د شرعي حد څخه لاندې ځوړند ساتلو ته ویل کیږي، اسبال صرف ازار سره خاص نه دی، بلکې شلوار، پرتوګ کپړه چې وې د ګیټو څخه ښکته ځوړند ساتل مکروه تحریمي دي، او دا اسبال دی، د لاس ګوتو باندې لستوړي راتلل هم اسبال دی، د پټکي شمله د ولې څخه ښکته راشي، دې ته هم اسبال وائي، حدیث کې د ازار ذکر ځکه دی، چې دغه وخت کې د پرتوګ رواج نه ؤ، بعضې روایاتو کې **اسبال ثوب** لفظ راغلی دی او **ثوب** هر قسم کپړې ته شامل دی،

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱۹/۱، رقم الحديث: ۶۳۸

او دا اسبال مکروه تحریمي دی، دې حالت کې اصل مونځ کېږي، خو کامل مونځ نه کېږي او د ثواب نه محروم پاتې کېږي، دې کې سخت وعید او تغلیظ دی. د احنافو او شوافعو په نزد باندې پرتوږ د ګیټو نه ساتل مونځ کې وي یا بغیر د مونځ څخه وي، مکروه تحریمي دی، او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ مونځ کې داسې اسبال ته جائز وائي، خو د مونځ څخه بهر عام وختونو کې ناجائز دی، او فرمایي تکبر، غرور، ناز او نخرې د مونځ نه علاوه وخت کې وي، مونځ کې نه وي، د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دا قول شاذ دی.

سوال: د اکثرو خلکو دا خیال دی، چې پاجامه د ګیټو څخه لاندې زوړندول هغه وخت منع ده چې بطور تکبر وي او که نه وي یا زمونږ د پاره منع نه دی. **جواب:** جواب دا دی دا د شیطان دهوکه ده انسان ته یې ورکوي، حقیقت دا دی، پاجامه په خپله لاندې ځوړندول متکبرانه وضع ده، دې کې د تکبر سوال خامخا کیدی شي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د صحابه وو جماعت کې سوا د ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه چاته هم اجازت نه دی ورکړی او صدیق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عذر پیش کړو زه یې پوره خیال ساتم، خو د خیټې سوا کیدو د وجې څخه ازار ښکته زور کوي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل تاسو کې تکبر نشته دا یقین دهاني صرف صدیق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته حاصل ده، د امت بل هیڅ کس ته حاصل نه ده.

اذهب فتوضأ: دلته یو سوال دی چې د اسبال مرتکب دغه کس مونځ غیر مقبول دی، دې باندې پوهېږو، خو اودس کونکي کس ته دوباره د اودس کولو حکم ولې ورکړو؟ د دې بهترین جواب علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ ورکړی دی، کیدای شي دغه کس ته د دوباره اودس کولو حکم ځکه ورکړو چې هغه په خپله سوچ وکړي، چې رشتیا هغه د یو شنیع او قبیح فعل ارتکاب کړی دی، دغې وجې نه یې ده ته د دوباره اودس کولو حکم ورکړو چې دده په دماغو کې دا خبره راشي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په حکم باندې ظاهري پاکي سره باطني پاکي هم حاصله شي او دده دې باطن تکبر او عجب په شان بیمارو څخه پاک شي (المرقات ۲/۴۶۹)

بهر حال مسلمانانو ته سوچ په کار دی، چې هغوئ مذهبي طور باندې څومره پستې کې تلي دي اجتماعي طور باندې د منکر ارتکاب کوي او دا منکر ګڼي هم نه، عرب او عجم علماء هم په دې بیمارۍ کې اخته دي، د مصر یو لوئ عالم چې پاجامه به یې د ګیټو څخه ښکته ساتله د پورونه لاندې راکوزیدو په وخت پرتوګ یې په خپې کې ونښته وغورځیدو او مړشو الله تعالی عجیبه سزا ورکړه. او دویم که زنانه ته وګورې، نو هغوی د ګیټو څخه بره ساتي، څه الټه نظام روان دی، یو شاعر وایي:

رنگی کو نارنگی کہا دودھ کو کھویا ✿ چلتی کا نام گاڑی رہ جاؤں کبیر ارو یا

د بالغې زنانه د سر پټیدو څخه بغیر مونځ نه قبلیږي

﴿۹﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمایلي دي: نه قبلیږي مونځ د

حَائِضٍ إِلَّا بِخِمَارٍ »⁽¹⁾.
بالغې ښځې مګر په لوپټې کې يې مونځ کيږي.

توضیح: حائض: دې ځخه بالغه زنانه مراد ده حیض نابالغې زنانه نه راوځي چې زنانه د بلوغ عمر ته ورسيږي که حیض راشي او که رانه شي حکم دادی چې د سر پټولو ځخه په غیر مونځ صحیح نه دی. شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې فرمايي: سر باندې لوپټه نه ساتلو دوجې نه بطور حقارت دغه وخت کې زنانه د حائضې په نوم باندې يادیږي، حیض يو ګندګي ده. (الکاشف۲/۳۱۹، اشعة اللمعات ۳۷۲).
ددې حدیث نه معلومه شوه، چې د زنانه د سر ويخته او سر په ستر کې داخل دی. که زنانه په غير د سر پټولو ځخه مونځ وکړي، نو مونځ يې نه کیږي او دغه رنګ زنانه باريکو کپړو کې مونځ وکړي چې د ويختانو يا د بدن رنګ په نظر راشي نو مونځ يې نه کیږي، البته دا حکم د آزادې زنانه د پاره دی، د وينځو نه دی، ځکه چې د وينځې سر ستر کې داخل نه دی. د سرو ستر د زنګنونو ځخه بره او نوم ځخه ښکته حصه ده، دا د (باندیانو) هم ده او د هغوئ خیټه او ملا او پختی (تشي) هم په ستر کې داخل دي.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتُصَلِّي الْمَرْأَةُ
د ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دی وايي چې: ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه پوښتنه وکړه چې آيا د ښځې مونځ کيږي
فِي دِرْعٍ وَخِمَارٍ لَيْسَ عَلَيْهَا إِزَارٌ؟ قَالَ: «إِذَا كَانَ
په لوپټه او قميص کې چې نه وي په دې باندې پاجامه؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل (آو کیږي) خو په دې شرط چې
الدِّرْعُ سَابِغًا يُغَطِّي ظُهُورَ قَدَمَيْهَا »⁽²⁾. وَذَكَرَ جَمَاعَةٌ وَقَفُوهُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ.
کرته دومره اوږده وي چې دې سره د دې د خپو ظاهر پټيږي او يو جماعت دا روايت په ام سلمه موقوف کړی دی

توضیح: درع: د زنانه يو قميص ته ويل کیږي ددې جمع دروع ده، (الکاشف ۲/۳۲۰، المرقات ۲/۴۷۰). امرءالقيس وايي:

إلى مثلها يرنوا الحليم صبابة ❁ إذا ما اسبكرت بين درع و مجول

داسې ښځو طرف ته صابر صوفي سړی هم ډير په شوق سره ګوري چې کله هغوی خپلو قميصونو کې مستې ځي.

---

(1) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۱۲۱ رقم الحديث: ٦٤١ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۱۵، رقم الحديث: ۳۷۷، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۱۵ رقم الحديث: ٦٥٥.

(2) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۴۲۰ .

سابغا: کاملا و اسعا یعنې سرپټولو د پاره لوپټه وي، او کولاو قمیص وي، چې خپو پورې رسیږي، بیا که شلوار او ازار هم نه وي مونځ کیږي. **ظهور قدمیها:** دې جملې ښخه معلومه شوه، چې زنانه د خپو ظاهر ستر کې داخل دي، ددې پټول په مونځ کې واجب دي.

مونځ کې سدل مکروه دی

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ السَّدْلِ فِي الصَّلَاةِ وَ
حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ منع فرمایلي د سدل نه په مونځ کې او
أَنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ .(۱)
بل ددې نه چې پټه کړي سړی خوله خپله.

توضیح: **السدل: في اللغة الارخاء وفي الشرع الارسال بدون المعتاد (کذا في المرقات ۲/٤٧٢)** یعنې سدل په لغت کې ځوړندیدو ته ویل کیږي او شرع کې غیر معتاد او خلاف عادت طریقه باندې ځوړندیدو ته سدل ویلې شي. **قال ابو عبید السدل ارسال الرجل ثوبه من غیر ان ینضم جانبیه بین یدیه فان ضم فلیس بسدل و قال الخطابي السدل ارسال الثوب حتی یصیب الارض).** حضرت شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ وایي: شریعت لباس کې عمده هیئت اختیارول حکم ورکړی دی، ددې خلاف کپړا استعمالول سدل دی، ګویا سدل دا دی چې حالت د مونځ کې کپړا وضع اصلي خلاف پریښودلی شي، چې د وقار خلاف وي. **قال صاحب الهدایة هو ان یجعل ثوبه علی راسه و کتفیه ثم یرسل اطرفه من جوانبه،** صاحب هدایه چې د سدل کوم تعریف کړی دی چې هغې علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللهُ تبصره کړې: دا تعریف هغه رومال باندې هم صادقیږي چې بعضو خلکو په ولو باندې اچولی وي او زوړند یې ساتلی وي دغه خلکوته په کار دي چې بیا دغه رومال په څمکه باندې کیږدي او مونځ وکړي. فتاوی قاضي خان دا خاص طریقې سره رومال د تاوول هم د سدل په تعریف کې داخل کړی دی، فرمایي: **هوان یجعل الثوب علی رأسه او علی عاتقه و یجعل جانبیه امامه علی صدره (کذا في المرقات ۲/٤٧٢)**
د سدل د کراهت یوه وجه دا هم ده، پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دې ښخه منع فرمایلې ده او دویمه وجه یې دا ده چې د سدل په بعضو صورتونو کې دیهودو سره مشابهت موندلی کیږي او بعضو صورتونو کې اشتمال

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۲۳، رقم الحدیث: ٦٤٣، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۱۷، رقم الحدیث: ۳۷۸.

الصماء کې سدل داخلېږي او دا ټول منع دي.

يغطي الرجل فاه: مونځ کې خوله پټول منع دي عربو کې دپګړې استعمال عام وو هغه خلکو به دپګړې يو طرف باندې خوله پټوله دې سره به يې دخولې او ازوالي پټيده دې نه يې ځکه منع وفرمايله دې سره قرآت صحيح طريقې سره نه لوستل کېږي او نه سجده په صحيح طريقې سره کېږي که د خولې څخه بدبوي يا آټکي راځي نو په لاس سره خوله پټول يو اځې جائز نه بلکې مستحب دي.

د چپړو سره د مونځ کولو حکم:

﴿۱۲﴾ وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَالِفُوا الْيَهُودَ
د حضرت شداد بن اوس رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايي مخالفت وکړئ د يهودو سره
فَإِنَّهُمْ لَا يُصَلُّونَ فِي نِعَالِهِمْ وَلَا خِفَافِهِمْ ».[1]
(د چپړو او موزو اچولو په صورت کې مونځ کولو کې) ځکه هغوئ به موزې او بوټان نه اچول.

توضيح: في نعالهم: د نعل جمع ده بوټانو ته ويلي شي، چپل که نوي وي يا صفا وي هغې سره مونځ کول مباح دي کومو علاقو کې چې دا ناجائز ګڼلې کېږي، هلته دا اباحت مؤکد کېږي، خو بوټانو اچولو کې مونځ کولو د پاره څه شرائط دي، اول دا چې چپل نرم وي چې خپې په ځمکه باندې لږېږي، که بوټان داسې سخت وي چې سجده کې خپې معلق وي، داسې بوټانو کې مونځ کول جائز نه دي، نن سبا چې بوټان او پشاوري څپلی دي، دويم شرط دا دی، چې بوټان جومات ګنده کوونکي نه وي، ددې مطلب دا دی چې د جومات ګيرچاپيره علاقه صفا ستهرا وي يا خاوريځ ميدان وي دې باندې تللو سره مزيد صفا کېږي که د مسجد سره خوا وشا علاقه صفا نه وي ګنده کوڅې وي، داسې ګنده علاقو کې استعمال شده چپلو سره مسجد ته راتلل موجب تلويث مسجد دی لکه څنګه چې د مالکيو حضراتو په مساجدو کې تلويث نمايا نظر راځي، نن سبا مساجد او ماحول د دور اول مساجد او ماحول باندې قياس باعث خطر او قياس مع الفارق دی. (المرقات ۲/۴۷۳).

بهر حال زير بحث حديث کې حضور صلى الله عليه وسلم خپل امت ته دا تعليم دی، چې يهود بوټانو کې مونځ جائز نه ګڼي او موزه نه استعمالوي، تاسو د دوئ مخالفت وکړئ او مونځ کې دا دواړه څيزونه استعمال کړئ. معلومه شوه چې ګمراه خلکو مخالفت کې يو امر مباح هم مامور به جوړېږي او د مخالفت په نيت دې مباح عمل باندې ثواب ملاوېږي، د حديث څخه دا هم معلومېږي چې کوم ځای کې مخالفت نه وي،

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۱۲۷ رقم الحديث ۶۵۱.

دا حکم ماموربه درجه کې نه وي، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ مرقات کې ليکلي : زما په ذهن کې ددې حديث مطلب دا راځي، چې يهوديان د بوټانو سره مونځ جائز نه ګڼي، تاسو د دوئ مخالفت وکړئ. بوټانو سره مونځ کول جائز ګڼل دا مطلب نه دی چې تاسو دا فعل شروع کړئ. (المرقات ۲/۴۷۴)

باقي پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د يهوديانو د مخالفت د وجې څخه بوټانو سره مونځ کړې وو، هلته د مخالفت فضا وه، يا د جواز د پاره يې کړی وو، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي د ادب تقاضا دا ده، چې د بوټانو سره مونځ مه کوئ، بلکې بوټان اوباسئ او مونځ کوئ. ددې مطلب هم دا دی، زمونږه زمانه کې ادب هم دا دی چې بوټان اوباسئ مونځ د پاره، يا مطلب دا دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام آخري عمل دې باندې دی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چپلې ويستلې او مونځ به يې کولو، دا ادب دی نن سبا غير مقلدين هم کله د بوټانو سره مونځ کولو اعلان کوي، يو ځلې ګرين ټاؤن محمديه مسجد کې يې اعلان وکړو چې نن د جمعې مونځ چپلو سره کوو، دانا پوهي ده چرته د ګرين ټاؤن کراچي ګنده نالي او چرته د مدينې پاکې ځمکې ته.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِيْ سَعِيْدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيْ بِأَصْحَابِهِ
د حضرت ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام يو ځل صحابو و ته مونځ ورکولو
إِذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَوَضَعَهُمَا عَنْ يَسَارِهِ فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ الْقَوْمُ
نبي عَلَيْهِ السَّلَام اچانک چپړې وويستلې خپل ګس طرف ته يې کيښودلې، کله چې خلکو دا وليدو نو هغوئ
أَلْقَوْا نِعَالَهُمْ فَلَمَّا قَضٰى رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ قَالَ: «مَا حَمَلَكُمْ
هم چپړې وويستلې، چې کله پوره کړو نبي عَلَيْهِ السَّلَام مونځ خپل نو وې فرمايل: څه څيز مجبوره کړئ تاسې
عَلٰى إِلْقَائِكُمْ نِعَالَكُمْ ؟» قَالُوْا: رَأَيْنَاكَ أَلْقَيْتَ نَعْلَيْكَ فَأَلْقَيْنَا
په ويستلو د چپړو باندې هغوي عرض وکړو مونږ وکتل چې تاسو چپړې ويستلې دي نو مونږ هم وويستې
نِعَالَنَا. فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ جِبْرِيْلَ أَتَانِيْ فَأَخْبَرَنِيْ أَنَّ فِيْهِمَا قَذَرًا
چپړې، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: ما ته جبرائيل عَلَيْهِ السَّلَام راغې هغه خبر راکړو چې زما چپړو پسې ګندګي
إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأٰى فِيْ نَعْلَيْهِ قَذَرًا
لږيدلې ده، په تاسو کې چې څوک مسجد ته راځي نو خپلې چپړې دې ګوري که نجاست ورپسې لږيدلی

فَلْيَمْسَحْهُ وَ لِيُصَلِّ فِيهِمَا » .[1]

وي او درته معلوم شي نو صفا يې کړئ او مونځ په کې وکړئ.

توضيح: **قذر**: هر هغه ګندګي چې طبيعت يې ناخوښه کړي او دې څخه ګنده بوی راشي هغه قذر دی چې ددې د پاره ضروري نه دی چې هغه نجس هم وي لکه څنګه چې بلغم دی دا قذر دی خو نجس نه دی. (المرقات ۲/۴۷۴).

عن يساره: دا په هغه صورت کې جائز دی، چې ګس طرف ته مونځ ګزار نه وي، ګيني راتلونکي حديث کې ددې ممانعت موجود دی، چونکې نبي عليه السلام امام دی، ځکه ستاسو ګس طرف ته څوک نه وو، بل پيغمبر صلی الله عليه وسلم د مونځ دوران کې پيزار ويستل عمل قليل دی د مونځ منافي نه دی.

فاخبرني جبرائيل: پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته جبرائيل عليه السلام د طبعي نظافت او د کمال احتياط په نظر اطلاع ورکړه، په بوټانو پسې ګندګي ده، ددې مطلب دا نه دی چې نجاست سره تا د مونځ څه حصه ادا کړې ده، دې حديث څخه يوه دا خبره معلومه شوه، پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته علم الغيب نه وو ګيني جبرائيل د ښودنې نه مخکې به حضور صلی الله عليه وسلم په خپله چپړې ويستلې وې، دويمه خبره دا معلومه شوه، د پيغمبر صلی الله عليه وسلم هر فعل واجب اتباع دی، ځکه چې صحابو اوليدو نو اتباع يې وکړه، که يو عمل د پيغمبر صلی الله عليه وسلم د خصوصياتو څخه وي، نو په هغې کې اتباع نشته دی، دريمه خبره دا معلومه شوه، که د چپړو سره نجاست لږيدلی وي، مونځ نه کېږي او ګندګي څخه استعمال چپړې صفا کول آسان نه دي، لهذا پيزار سره مونځ کول نه دي په کار.

فليمسحه: که ګندګي وچه وي، نو رابنکلو سره صفا کېږي او که ګندګي لونده وي، نو وينځلو سره صفا کېږي، کيدای شي دلته د سرک خټې وي هغه داسې هم معاف دي، د بحث چيړلو ضرورت نشته، چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم بعضې مونځ تحمل نجاست سره کړی وو، يا مونځ څنګه صحيح دی؟

﴿۱٤﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ
دابوهريره رضي الله عنه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام وفرمايل: کله چې په تاسو کې څوک مونځ کوي
فَلَا يَضَعْ نَعْلَيْهِ عَنْ يَمِينِهِ وَلَا عَنْ يَسَارِهِ فَتَكُونَ عَنْ يَمِينِ غَيْرِهِ
نو نه دې ږدي پيزار خپل خي طرف ته او نه ګس طرف ته ، چې وي به ښي طرف دده ته دويم کس مګرکه

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۱۲٦ رقم الحديث : ٦٥٠.

إِلَّا أَنْ لَا يَكُونَ عَنْ يَسَارِهِ أَحَدٌ وَ لِيَضَعْهُمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ ». وَ فِي رِوَايَةٍ:

چیرته نه وي ګس طرف ته بل څوک، بلکې ږدي دې د دواړو خپو په مینځ کې، او په یو روایت کې دي:

« أَوْ لِيُصَلِّ فِيهِمَا ».(۱)

یادې مونځ وکړي داسې حالت کې چې پیزار یې اچولی وي.

الْفَصْلُ الثَّالِث:

﴿۱۰﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَرَأَيْتُهُ

د حضرت ابو سعید خدري رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې زه داخل شوم په نبي علیه السلام باندې نو ما ولیدو

يُصَلِّي عَلَى حَصِيرٍ يَسْجُدُ عَلَيْهِ.

نبي علیه السلام چې مونځ یې کولو په پوزي باندې او په دې باندې یې سجده کوله نو ابو سعید خدري رضي الله عنه

قَالَ: وَ رَأَيْتُهُ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُتَوَشِّحًا بِهِ (۲).

وایي: ما ولیدو چې نبي علیه السلام مونځ کولو په یوه کپړه کې چې نختي وه د نبي علیه السلام جسم پورې.

توضیح: **على حصير**: حصیر د کهجورو د شاخونو نه جوړه شوي پوزي ته وایي، (المرقات ۲/۴۷۶)

بعضې د دې ترجمه په بوریا سره کوي، حدیث کې **الخمرة** لفظ راغلی دی، هغه هم دلته پوزي ده، البته حصیر لوی او **الخمرة** ورکوټي پوزي ته ویلې شي دا حدیث په دې دلالت کوي چې د مونځ ګزار د تندي او څمکي په مینځ کې کوم څای حائل وي هغې باندې مونځ کول جائز دي، دلته چې نبي علیه السلام په پوزي باندې مونځ کړی دی، د دې څخه دا خبره هم ثابت کېږي، د پوزي څخه علاوه کپړو او قالینو باندې مونځ کول هم جائز دي، اګرچې دې د پاره علماو سره څان له دلائل دي خو دلته اشاره هم دلیل دی. (المرقات ۲/۴۷۶).

د مالکیو حضراتو مشر قاضي عیاض رحمه الله فرمایي چې څمکي باندې بغیر د څه څیز څخه مونځ کول افضل دي، څکه چې سر او تندې خالص په خاورو باندې کیښودو سره اعلی درجه حضوع او خشوع حاصلیږي دا د مونځ اصل روح دی، که مجبوري وي، یخنی یا ګرمی څخه د بچ کیدو ضرورت وي، نو

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۲۸۱ رقم الحديث: ۶۵۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۶۰ رقم الحديث: ۱۴۳۲.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۳۶۹ رقم الحديث: ۲۸۱-۵۱۹.

یا پوړ و غیره اچول بهتر دي.

بعضې حضرات وايي کوم ځیزونه د ځمکې ځخه راوتي وي هغې باندې مونځ جائز دی. خو کوم چې راوتي نه وي د ځمکې ځخه، لکه کپړې وغیره، هغې باندې مونځ بهتر نه دی. او ریدلي مو دي چې حجاج بن یوسف خالي ځمکې باندې سجده کول ضروري ګڼله او پوړ و غیره باندې مونځ کول ناجائز ګڼل، تعجب په دې دی چې څو مره ډیرو بې ګناه مسلمانانو قاتل دلته دومره احتیاط کوي او د انسانانو د قتل ګناه یې هیره وي، بهر حال د جمهورو علماو په نزد باندې پوړ او کپړې وغیره باندې مونځ کول جائز دي.

﴿۱٦﴾ وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ:
حضرت عمرو بن شعیب رَضِيَ اللهُ عَنهُ د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کړې دي او هغه وايي چې:
رَأَيْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي حَافِيًا وَ مُنْتَعِلًا[1].
ما نبي عَلَيهِ السَّلَام لیدلی چې مونځ به یې کولو کله خپې ابله او کله د پیزار سره.

په یو څادر کې مونځ کول څنګه دي

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ: صَلَّى جَابِرٌ فِيْ إِزَارٍ قَدْ عَقَدَهُ
د محمد بن منکدر نه روایت دی وايي چې: مونځ وکړو جابر رَضِيَ اللهُ عَنهُ یواځې په لنګ کې چې تړلی یې ؤ
مِنْ قِبَلِ قَفَاهُ و ثيابه مَوْضُوعَة على المشجب قَالَ لَهُ قَائِلٌ تُصَلِّي
خپل څټ طرف ته او کپړې یې زوړندې وې په کونټۍ باندې، چا ترې تپوس وکړو: تا مونځ وکړو یواځې
فِيْ إِزَارٍ وَاحِدٍ فَقَالَ إِنَّمَا صَنَعْتُ ذَلِكَ لِيَرَانِيْ أَحْمَقُ مِثْلُكَ وَ أَيُّنَا
په لنګ کې نو جواب یې ورکړو: ما دا کار په دې وجه وکړو چې ما وګوري یو احمق ستا په شان او د چا
كَانَ لَهُ ثَوْبَانِ عَلَى عَهْدِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[2].
سره وې دوه جامې په زمانه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم کې.

توضیح: المشجب: میم کسره او شین ساکن جیم باندې فتحه ده. (الکاشف ۲/۳۲۴، المرقات ۲/۴۷۷)

(عیدان یضم رؤسها یخرج بین قوائمها و توضع علیها الثیاب) د پوهیدو د پاره ددې ترجمه کوټۍ.

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/ ۲۷، رقم الحديث: ۶۵۳

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/ ۶۷، رقم الحديث: ۳۵۲، وأخرجه أحمد في المسند ۳/ ۳۳۵

سره کولی شي، خو حقیقت کې دا یو داسې څیز دی، چې کورونو کې نصب کولی شي، د تکون په شکل باندې وي، ددې لاندې کله یو ښېږه او کله درې ښېږې وي، ددې بره حصه کې ډیر کوټیانې جوړې وي. دې ته د ضرورت کپړې اچولی شي، مخکې زمانې کې به دې ته مشکیزې ځوړندولی شوې، چې او به یخې وی، نن سبا هم دا څیزونه موجود دي، د کپړو وغیره د پاره استعمالیږي.

حضرت جابر رضي الله عنه د شریعت مطهره حدودو ظاهر کولو د پاره داسې وکړه د کپړو په موجودګی کې یو کپړې کې مونځ وکړو، یو تابعي دوی ولیدلو او خیال یې وکړو چې خلاف سنت کار کوي، نو زریې اعتراض وکړو، حضرت جابر رضي الله عنه سختې سره جواب ورکړو چې سنت طریقې ته ولې خلاف سنت وایې ته احمق یې، د نبي علیه السلام په زمانه کې د یوې کپړې نه ډیرې چا سره وې، دغه یوې کپړې کې به یې مونځ کولو، دا جائز دي.

غرض یې دا ؤ چې حضرت جابر رضي الله عنه د دغه کس د عدم جواز نظریه رد کړه، کله چې ستر پټ وي، نو یو کپړه کې مونځ جائز او صحیح دی او شریعت کې د جواز حد تعین فرمایي، دې څخه دا نه معلومیږي چې داسې افضل دي، افضل هغه دی چې درې کپړې مونځ د پاره استعمال شي، لکه چې راتلونکې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په روایت کې تصریح موجود ده او هغه د صحابو مکالمې ذکر دې د جواز او افضلیت او د ادب ځایونه ځانله ځانله دي.

تاسو په یو مثال سره ځان پوه کړئ یو خادم ته یو کس ویل چې بازار ته لاړ شه او منه راوړه هغه کس لاړو او منه یې په خپله لمن کې په زولې کې راوړه او خپل مخدوم ته یې په ځمکه باندې مخامخ واچوله، دغه کس د آقا حکم پوره کړو، نامناسبې طریقې سره او دغه رنګ د آقا په حکم باندې بله منه راوړه او صفا یې کړه او په یو ښکلي لوخي کې یې واچوله او د بره یې پرې یو دوه ګلونه هم کیښودل او د آقا مخې ته یې په دسترخوان وغیره باندې کیخودله، ده هم حکم پوره کړو، خو په صحیح طریقې باندې، دا صورت د مونځ هم دی، د الله تعالی حکم پوره کولو د پاره یوه کپړه هم کافي ده، خو د ادب تقاضا بله ده.

نن سبا غیر مقلدین د آدابو دا ښائسته طریقې پریږدي مونځونو کې داسې شکل اختیار کړي، چې په خپله انسان ته ښه نه لږي، نو د کائناتو خالق ته به څنګه ښه ولږي.

چون بشنوی سخن اہل دل مگو که خطا است ❁ سخن شناس نۀ دلبرا خطا این جاست

نه ہر جائی مرکب توان تاختن ❁ که جاها سپر باید انداختن

ہزار نکته باریک تر ز مو این جاست ❁ نه ہر که سر بتراشد قلندری داند

﴿۱۸﴾ وَعَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ: الصَّلَاةُ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ سُنَّةٌ كُنَّا نَفْعَلُهُ
د حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه نه روایت دی وایي: مونځ کول په یوې کپړې کې سنت دې مونږ به د غسې

مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا يُعَابُ عَلَيْنَا . فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ : إِنَّمَا كَانَ
مونځ کولو د نبي عَلَيْهِ السَّلَام په زمانه کې او مونږ ته به چا بد نه ویل ، نو ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وایي دا په هغه
ذَاكَ إِذْ كَانَ فِي الثِّيَابِ قِلَّةٌ فَأَمَّا إِذْ وَسَّعَ اللهُ فَالصَّلَاةُ فِي الثَّوْبَيْنِ أَزْكَى[1].
وخت کې چې کله کپړې کمې وې او س الله کپړو کې وسعت راوستی نو په دوه کپړو کې مونځ کول بهتر دي

توضیح: سنة: ای جائزة یعنې یو کپړه کې مونځ کول جائز دي مونږ به په یوه کپړه کې مونځ کولو چا هم څه طعن نه دی کړی، حضرت ابی بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مونځ جواز خبره کوي چې : که یوه کپړه وي، نو مونځ په کې جائز دی. (المرقات ۲/۴۷۷).

فقال ابن مسعود: مخکنۍ زمانه کې د کپړو تنګۍ طرف ته اشاره کړې ده، دغه وجې نه په یوه کپړه کې د جواز مونځ فرمایلی وو.

ازکی: یعنې کله چې الله تعالی وسعت وکړي او کپړه موجود وي، بیا د جواز د حد څخه وتل د افضل په حد باندې عمل کول په کار دي، او هغه دا چې دوو کپړو کې مونځ افضل او پاکه خبره ده.
نن سبا غیر مقلدینو آزاد خیالو ته د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خبره یاد ساتل په کار دي او په هغې باندې عمل کول په کار دي د لیوانو جوړیدو څخه څه فائده ده.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۵/۱۴۱.

بَابُ السُّتْرَةِ:

د سترې بیان

دې باب کې ټول اتلس(۱۸) احادیث مذکور دي، دې کې سترې نه علاوه د مونځ ګزار مخې ته تیریدو باندې وعید او د مونځ ماتیدو څیزونو بیان دی.

ستره: سین باندې ضمه ده او تا ساکنه ده، لغت کې د یو څیز شا او اړخ او د پردې په معنی کې ده، ددې اصطلاحي مفهوم دا دی، چې مونځ ګزار مخې ته ودریدونکي څیز ته ستره ویلې شي، چې دې سره د مونځ ګزار د سجده ګاه پټه ولړیږي او تلونکي خلک ګناه ګار نه شي، ستره کې دیوال، لرګي، ستن وغیره استعمالولی شي، یعنې هر هغه څیز چې انسان ته د لرې نه په نظر باندې راځي سترې د پاره ضروري ده، چې اوږدوالې یې کم از کم یو ګزوي او د زیاتوالي یې هیڅ مقدار نشته دغه شان پلنوالي کې یې هم څه حد معلوم نه دی، که ودریدل یې ممکن نه وي، نو بیا سور کینبودل په کار دي، پدې شرط سره چې ستره لویه وي، شوافع دوه ثلث ذراع په طول کې جائز ګڼي، د سترې پلنوالې کم از کم د یو ګوتې برابر وي. چې په نظر راځي د امام ستره د مقتدیانو د پاره کافي ده ځان له ځان له سترې ته ضرورت نشته. که یو کس د مقتدیانو صفونو منځ کې تیریږي، نو دوی په دې وعید کې نه راځي کوم چې احادیثو کې موجود دی، د امام ستره د مقتدیانو د پاره کافي ده، که یو کس طولا صفونو کې مخکې راځي یا بهر وځي دا د احادیثو د وعید څخه خارج دی، اګر چې بغیر ضرورت داسې کول مناسب نه دي. خو اصل وعید عرضاً تلونکي د پاره دی، د غه رنګ که یو مسجد شپیته (۶۰) قدمونو څخه ډیر کولاو وي. نو بیا د مصلی مخې ته دومره حد کې تیریدل په کار دي، چې د مونځ ګزار نظر پرې نه لږي، په هغه خپل سجدې ځای ته ګوري، که مسجد ددې څخه کم وي، نو بیا مخې ته مطلقاً تیریدل منع دي که دسترې د پاره لرګی نه وي. نو بیا محرابي شکل یو کرښه ستره جوړول هم جائز دي حدیث کې ددې کر راغلی دی اګر چې احنافو فقهاو د هدایې والا شان د کرښې حیثیت لره ستره کې نه دی شامل کړی. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ یو قول دا هم دی، چې د امام ستره صرف د امام ستره ده او مقتدیانو د پاره امام په خپله ستره ده.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

یوه تاریخي ستره

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَغْدُو إِلَى الْمُصَلَّى

د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام د سحر په وخت کې عیدګاه ته تشریف راوړو

وَ الْعَنَزَةُ بَيْنَ يَدَيْهِ تُحْمَلُ وَ تُنْصَبُ بِالْمُصَلَّى بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّيْ إِلَيْهَا .[1].
او نیزه یې ودروله د دوی مخې ته ، چې کومه به د وي مخې ته ودروله او دوی به هغې ته مونځ کولو .

توضیح: العنزة: د عین فتحې سره او نون او زا باندې هم فتحه ده، دا سې نیزې ته ویلې شي، چې د عصا څخه اوږده وي، خو د اوږدې نیزې څخه وړه وي، که نون ساکن وویلې شي، نو عنزة چیلۍ ته ویلې شي، دلته د دې نیزې څخه خاص تاریخي نیزه مراد ده.(المرقات ۲/۴۷۹).

واقعه دا سې وه، جنګ بدر کې حضرت زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په یو کافر حمله وکړه چې د هغه نوم عبیده بن سعید وو، چې اسلحه کې پټ وو، صرف سترګې یې په نظر راتلې، حضرت زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په هغه حمله وکړه او نیزه یې ورته په سترګو کې ورکړه هغه راپریوتو او مړ شو، خو زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته خپله نیزه راویستل مشکل شو، دوی په هغوئ باندې لوی بوج واچولو او نیزه یې ترې ویستله، چې هغې سره نیزه کږه شوه، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دې تاریخ ژوندی ساتلو د پاره دا نیزه سترې د پاره استعمالوله، یا صدیق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، یا عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، یا عثمان بن عفان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، په دور خلافت پورې دا تاریخي نیزه خلفاء راشدینو استعمالوله، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دې نیزې نه د سترې کار هم اخیستو، او د څمکې د نرمولو د پاره به یې هم استعمالوله او جنګ بدر تاریخي فتحې یاد ساتلو طرف ته به یې اشاره هم فرمایله.

تنصیب: د نصب کولو او د خخولو په معنی ده، بالمصلی دې څخه مراد عیدګاه ده، عیدګاه کولاو میدان کې وه دیوال مخامخ نه وو، ځکه ستره نصب کول ضروري وو.

د سترې مخې ته تیریدل جائز دي :

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ : رَأَيْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ وَ هُوَ بِالْأَبْطَحِ
د حضرت ابو جحیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي ما ولیدو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په مکه مکرمه کې د ابطح په مقام کې
فِيْ قُبَّةٍ حَمْرَاءَ مِنْ أَدَمٍ وَ رَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ وَضُوْءَ
په سرې چمړې والاخیمه کې او ما ولیدو حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې اخیستې وي باقي مانده اوبه د اودس د
رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَأَيْتُ النَّاسَ يَبْتَدِرُوْنَ ذٰلِكَ الْوَضُوْءَ فَمَنْ أَصَابَ
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه او ما ولیده نور خلک چې تیزي یې کوله د دغه اوبو په حاصلولو کې نو چا ته چې ملاوشوي

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۶۳/۲،رقم الحديث :۹۷۳، وابن ماجة ۴۱۳/۱، رقم الحديث:۱۳۰۴. أخرجه أحمد في المسند ۱۴۵/۲.

مِنْهُ شَيْئًا تَمَسَّحَ بِهٖ وَ مَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا

ددي نه څه اوبه نو مږلي به يې په خپل بدن يا خوله باندې، او چا ته چې به څه ملاو نه شو نو د بل كس د

أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهٖ ثُمَّ رَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ عَنَزَةً

لوند والي نه به يې څه حاصل كړل ځان پسې به يې مږلې، بيا ما وليدو بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې نيزه يې په ځمكه

فَرَكَزَهَا وَ خَرَجَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِيْ حُلَّةٍ حَمْرَاءَ مُشَمِّرًا صَلَّى إِلَى الْعَنَزَةِ

كې ښخه كړه نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره كرخو والا جوړه اچولې وه او لمن يې اوچته كړي راوتو او نيزې ته مخامخ

بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ وَ رَأَيْت النَّاس وَ الدَّوَاب يَمُرُّوْنَ بَيْنَ يَدَيِ الْعَنَزَةِ .(متفق عليه)[1].

اوديدو او صحابو ته يې دوه ركعته وكړه او ما وكتل چې سړي او څناور به د سُترې مخې ته تيريدل.

توضيح: الابطح: دا د مكې ښخه منى ته چې ځې نږدې د يوې كولاو نالې نوم دى، چې المحصب ورته هم ويلي شي، دغه ځاى كې ډير ميده كاڼي دي، ځكه ورته ابطح او محصب ويلي شي، چې د ميده كاڼو په معنى كې دى. (المرقات ۲/۴۷۹، اشعة اللمعات ۳۷۵)

أدم: دا د اديم جمع ده، د څرمې په معنى كې دى.

الوَضوء: د واو فتحې سره هغه اوبو ته ويل كيږي چې د اودس څخه پس باقي پاتې شي او هغه اوبو ته هم ويل كيږي چې د اعضاو څخه منفصل كيږي او پريوځي، صحابو بطور تبرک دا اوبه استعمالولى او دا اوبه د تبرک د پاره شايان شان هم دي، چې دا د پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعضاء او عبادت كې استعمال شوې مباركې اوبه دي.

حلة حمرا: يعني داسې جوړه وه چې دې كې سرې وې (سرخ) كرخې خالص سور نه وو، ځكه چې دغه د سړو د پاره جائز نه دى. **مشمرا**: تشمير په حالت د كپړو راغونډولو كې زر تلو ته ويلي شي.

يمرون: مرور تلو ته ويلي كيږي، يا تيريدو ته، دې كې **تغليب العقلاء على غير العقلاء** دى، يعنې صيغه د مذكر عاقل ده، خو مراد صرف عقلاء نه دي، بلكې څناور هم مراد دي، ظاهره ده، چې خلک سترې مخې ته تيريدو او بيان كيدو څخه مقصود هم دا دى، چې سُتره كافي ده، كه سُتره وي نو مخې ته تيريدو كې هيڅ ګناه نشته، بلكې جائز دى.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۸۵، رقم الحديث : ۳۷۶، ومسلم في الصحيح ۱/۳۶۰ رقم الحديث: ۲۵۰-۵۰۳.

د ځناور نه ستره جوړول هم جائز دي

﴿۳﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يُعَرِّضُ رَاحِلَتَهُ
حضرت نافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت کوي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام د خپلې سورلۍ مخې ته کینوؤ
فَيُصَلِّيْ إِلَيْهَا . (متفق علیه) وَ زَادَ الْبُخَارِيُّ قُلْتُ :
هغې طرف ته يې مونځ کولو. او مزيد بخاري دا هم نقل کړي دي چې ما تپوس وکړو د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه
أَفَرَأَيْتَ إِذَا هَبَّتِ الرِّكَابُ . قَالَ : كَانَ يَأْخُذُ الرَّحْلَ
چې اوښ به چیرته تللو، نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام به څه کول؟ ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي : نبي عَلَيْهِ السَّلَام به کجاوه مخې
فَيُعَدِّلُهُ فَيُصَلِّيْ إِلَى آخِرَتِهِ . [1]
ته کینوده او د هغې روستني لرګي طرف ته به يې مونځ کولو.

توضيح: يعرض: صيغه باب ضرب يضرب څخه ده، يو ځناور په سور کې کينول مراد دي، چې د مونځ ګزار او قبلې په منځ کې ستره جوړه شي، باب **تفعيل** څخه هم دا معنی مراد ده.

افرايت: يعنې ماته خبر راکړه او ماته ووايه.

اذا هبت: هبوب د خوب څخه پاڅيدو يا يو ځناور کيناستو نه پس پاڅيدو ته ويلي شي، شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ وايي، هبوب لفظ د تللو د پاره بطور مجاز استعمال شوی دی، يعنې کله ځناور موجود نه وي، بلکې د څريدو يا او به څښلو د پاره تلی وي، بيا ستره کوم څيز نه وي. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي اذا هبت اى قامت للسير، دې کلام څخه اندازه لږي، چې ځناور دوران مونځ کې پاڅيږي لاړشي، بيا به څه کېږي، حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته جواب ورکړو، بيا به پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کيجاوه د سترې د پاره کينبوده، د حديث سياق او سباق تقاضا دا ده، د مونځ په دوران کې ځناور تللو څخه پس سترې په باره کې سوال وکړو او جواب ددغې متعلق راغلی او کيجاوه صحيح کول مونځ په دوران کې عمل قليل دی، يو لاس سره کېږي. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ دې اشارې څخه زه ددې سياق او سباق کې خبره کوم، ورنه په يو شرح کې هم تشريح ما نه ده ليدلې، عام شراحو هغه مطلب اخيستی، که يو ځناور د څريدو د پاره تلی ؤ او سترې د پاره څه نه وو، نو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به څه کول، ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جواب ورکړو: بيا به نبي عَلَيْهِ السَّلَام د کجاوې نه ستره جوړه کړه، خو دا مطلب سياق او سباق څخه ډير لرې وو، د

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۵۷۰، رقم الحديث : ۵۰۷، ومسلم في الصحيح ۱/۳۵۹ رقم الحديث: ۲۴۷-۵۰۲.

سترې د پاره ځناور متعین نه وو، ستره هر څیز څخه جوړیږي، بیا ددې سوال او جواب څه مطلب دی.

الرکاب: ددې نه مراد اوښ دی، ددې مفرد راحله ده، خپلې صیغې نه ددې مفرد نه راځي قاموس کې دي **رکاب** بر وزن **کتاب** ددې مفرد راحله ده، او ددې جمع رکب بر وزن کتب دی، **رکابات** او **رکائب** هم راځي. (کذا في اللمعات) **یعدله**: دتعدیل څخه دی برابراو نیغ معنی کې دی.

- **الی اخرته**: کجاوې دواړه طرف ته لرګي لرېدلي وي، یو ددې مخکې حصه کې چې دا سور په لاس کې نیسي او یو ددې په آخره کې وي، چې دې ته سور تکیه لږولې وي. اخرة د آخري لرګي نوم دی. هغې ته مؤخره الرحال هم ویلې شي، چې راتلونکي حدیث کې دي، دې حدیث کې د ځناورو ذکر دی فقها لیکي که یو انسان د مونځ ګزار مخې ته ناست وي، نو دده پشت یعنې ملا دې ستره جوړه کړي، خو چې مخامخ نه وي.

﴿٤﴾ وَعَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلم: «إِذَا وَضَعَ						
د حضرت طلحه بن عبید الله رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: نبي علیه السلام فرمایي چې کله سُتره جوړه کړي						
أَحَدُكُمْ	بَيْنَ	يَدَيْهِ	مِثْلَ	مُؤْخِرَةِ	الرَّحْلِ	فَلْيُصَلِّ
یو کس	دستا سو نه	خپلې مخې ته	په شان	دوروستنی لرګی	دکجاوې	نو هغه ته په کار دي چې مونځ وکړي
وَلَا يُبَالِ مَنْ مَرَّ وَرَاءَ ذٰلِكَ» (رَوَاهُ مُسْلِم). (1)						
او پرواه دې نه کوي که مخې ته یې څوک تیریږي.						

توضیح: ولایبال: یعنې سُترې نه پس د چا پروا مه کوئ، چې څوک مخې ته تیریږي، ځکه چې د سترې په موجودګۍ کې د مونځ ګزار په مونځ کې اثر نه پیروځي، اطمینان سره مونځ کوئ، دې صورت کې **لایبال** تعلق د مونځ ګزار سره دی او دا احتمال هم دی، چې د **لایبال** تعلق د تیریدونکي سره وي، مطلب دا چې کله ستره موجود وي، نو مونځ ګزار مخې ته تیریدونکي ته پروا نه ده په کار، چې زه د مونځ ګزار مخې ته زم، بلکې بغیر د خطرې څخه دې تیریږئ د سترې په موجودګۍ کې تیریدل جائز دي، هیڅ قسم د غم ضرورت نشته. (المرقات ۲/۴۸۳، اشعة اللمعات ۳۷۶).

---

(۱) أخرجه مسلم ۱/۱۵۸ رقم الحديث:۱۰۲۴-۱۹۹، وأبو داود ۱/۲۲ رقم الحديث :۶۸۵، والترمذي ۱/۱۵۶ رقم الحديث : ۳۳۵، وابن ماجة ۱/۳۰۳، رقم الحديث: ۹۰۴. أخرجه أحمد في المسند ۱/۱۶۱.

مونځ گزار مخې ته په تیریدلو باندې لویه گناه ده

﴿۵﴾ وَعَنْ أَبِي جُهَيْمٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ

دابو جهیم رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه الصلاة والسلام فرمایي که چیرته معلومه شي تیریدونکي

بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّيْ مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِيْنَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ

د مونځ گزار مخې ته ددې په سزا باندې ، نو او دریدل څلویښت کاله به بهتر وګڼي ددې نه چې تیر شي د

بَيْنَ يَدَيْهِ » قَالَ أَبُو النَّضْرِ : لَا أَدْرِي قَالَ : « أَرْبَعِيْنَ يَوْمًا أَوْ شَهْرًا أَوْ سَنَةً » . (متفق علیه)[1].

مونځ گزار مخې ته ، ابو نضر وایي :ما ته پته نشته چې څلویښت ورځې که میاشتې او که کاله یې ویلي.

توضیح: ماذا علیه: یعني مونځ گزار مخې ته تیریدو والا ته که په عین الیقین معلوم شي چې دې تیریدو باندې څومره سخته سزا ده، نو څلویښت کاله به انتظار وکړي او د مونځ گزار مخې ته به تیر نه شي. (المرقات ۲/۴۸۳)

انسان پنځه منټه انتظار کې سترې کېږي، نو څلویښت کاله انتظار به څومره سخت وي او ددې سزا په بدله کې څلویښت کاله انتظار هم کم دی، ځکه چې د تیریدو سزا ډیره سخته ده. (اشعة اللمعات ۳۷٦).

اربعین: دې لفظ کې شک پریوتو چې د اربعین تمیز څه دی، آیا څلویښت ورځې یا څلویښت میاشتې یا څلویښت کاله. د حضرت ابو هریره رضي الله عنه یو روایت امام طحاوي رحمه الله په مشکل الاثار کې بیان کړی دی هغه کې سل کاله د انتظار کولو ذکر دی، امام طحاوي دا ثابت کړو زیر بحث حدیث کې د څلویښتو څخه څلویښت کاله مراد دي، بعضې روایاتو کې **اربعین خریفاً ای سنة** .

علماء لیکي وعید هغه تیریدونکي په باره کې دی، چې د مونځ گزار مخې ته عرضا تیریږي همدارنګې دا هغه صورت دی چې تیریدونکی د مونځ گزار د سجدې په ځای تیریږي، بعضې د مونځ گزار بدن سره مس کیدو قید هم لږولی دی، بهر حال وعید سخت دی، علماء د مجبورۍ د وجې څخه حرمین شریفین ددې څخه مستثنی کړي دي، ورنه بیا هلته تولـه ورځ انسان یو طرف ته نه شي تلې، ابن حجر رحمه الله کعبه د خلکو دپاره ستره ګرځولې ده. (**كذا في المرقات ۲/٤٨٣**)

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۵۸٤، رقم الحديث : ۵۱۰، ومسلم في الصحيح ۱/۳٦۳ رقم الحديث: ۲٦۱-۵۰۷، وأبو داود ۱/٤٤۹ رقم الحديث :۷۰۱، والنسائي ۲/٦٦، رقم الحديث: ۷۵٦ .

مونځ گزار مخې ته تیریدو والا ته دې سوک ور کړی شي او ودې دې درولی شي

﴿٦﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

دحضرت ابو سعید رَضِیَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَیْهِ السَّلَام فرمایي: چې کله مونځ وکړي یو کس یو

إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ أَحَدٌ

داسې څیز طرف ته چې هغه ستره وي د خلکو نه بیا که اراده وکړه یو کس (یعنې مونځ گزار او دسترې په

أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ».

مینځ) د تیریدو نو وې دروه او که وېې نه مني، نو قتل یې کړه ځکه چې (داسې صورت کې) دا شیطان

هٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ وَلِمُسْلِمٍ مَعْنَاهُ. [1].

دی (دا الفاظ د بخاري دي او مسلم دا روایت بالمعنی نقل کړی).

توضیح: فلیدفعه: عمل کثیر سره دفع کول اجماعاً مفسد الصلوة دی، همدا رنګې د دفاع دا حق سترې کیښودو نه پس دی او که مونځ گزار ستره نه وي ایښودې، نو جرم د مونځ گزار دی، (المرقات ۲/۴۸۵) باقي پاتې شوه دا مسئله چې دفاع کول اولی او بهتر دي یا غیر اولی دي. دې کې تفصیل دی نفس دفاع مباح ده، خو دفاع نه کول امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې اولی ده، جمهورو فقهاو په نزد باندې دفاع کول وجوبي حکم نه دی، کومو آحادیثو کې چې د دفاع حکم راغلی، هغه د بیان رخصت د پاره دی یا شروع کې وجوب وو، بیا منسوخ شو. (کذا في الزیلعي)

فلیقاتله: د جګړې په معنی کې دی، د قتل په معنی کې نه دی، د قتال مفهوم د قتل نه جدا دی، خو بعضې روایاتو کې فلیقتله الفاظ راغلي دي، دې نه په ښکاره قتل مراد دی، اوس که یو کس ظاهري حدیث باندې عمل وکړو او دفاع یې وکړه هغه کس واقعي وهلی شي، قاضي عیاض رَحِمَهُ اللهُ فرمایي د دفاع حد پورې دفاع کولو شخه که څوک مړ شو، علماء په دې اتفاق دی، چې قصاص نشته، خو دیت کې اختلاف دی، بعضې دیت واجب ګڼي بعضې یې واجب نه ګڼي.

فانه شیطان: اوس دا کس د شیطان والا کار کوي، د شیطان په شان سرکشي باندې راکوز شوی دی، د شیطان په شان شو، که یو مونځ گزار د لارې په منځ باندې ودریدو، نو ګناه په هغه باندې ده.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۷۱/۱،رقم الحديث :۵۰۹، ومسلم في الصحيح ۳۶۲/۱ رقم الحديث ۲۵۹-۵۰۵، وأبو داود ۱۱۹/۱ رقم الحديث :۷۰۰، والنسائي ۶۶/۲، رقم الحديث ۷۵۷ ، وابن ماجة۱ ۳۰۷، رقم الحديث ۹۵۴

مونځ ګزار مخې ته زنانه، خر، او د سپي تيريدلو حکم

﴿٧﴾وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَقْطَعُ الصَّلَاةَ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايلي دي: باطلوي مونځ

الْمَرْأَةُ وَ الْحِمَارُ وَ الْكَلْبُ. وَ يَقِي ذٰلِكَ مِثْلُ مُؤْخَرَةِ الرَّحْلِ». [1].

ښځه، خر او سپی او کيخودی شي د کيجاوې وروسته لرګي په شان يو څيز دسترې د پاره.

توضيح: تقطع الصلوة: د دې حديث ظاهري الفاظ دې باندې دلالت کوي، که د يو مونځ ګزار مخې ته خر، سپی او ښځه تيره شي، نو د دې مونځ باطل شو، دې درېو څيزونو د دغه کس مونځ باطل کړو.
سوال دا دی، دا حديث دغه رنګ په ظاهر باندې دی، يا د نورو احاديثو د وجې نه د دې ظاهر مؤول بتاويل دی، دې کې د فقهاو اختلاف دی. (المرقات ٢/۴٨٦).

د فقهاء کرامو اختلاف: درې واړو ائمو امام مالک، امام ابو حنيفه او امام شافعي رَحِمَهُمُ اللهُ په نزد ښځه، خر او سپی يا د دې نه علاوه بل يو انسان يا ځناور که د مونځ ګزار مخې ته تير شو دې سره مونځ نه باطليږي امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او اهل ظواهرو په نزد باندې ښځه، خر او د سپي تيريدو سره مونځ فاسديږي. امام احمد رَحِمَهُ اللهُ نورو احاديثو کې د ښځې او خر تيريدو باره کې شک کې پريوتي دي او فتوی يې ورکړې ده، چې صرف سپي تيريدو سره مونځ ماتيږي، بيا سپو کې د تور سپي قيد بعضې رواياتو کې دی، نو صرف تور سپې قاطع الصلوة و ګرځولی شو، باقي نور څيزونه قاطع صلوة نه دي.

دلائل: امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او اهل ظواهر زير بحث حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نه استدلال کړی دی، دې کې درې څيزونه واضح طور باندې قاطع صلوة دي، په ابو داود شريف کې دا الفاظ دي:
(قال يقطع الصلوة المراة الحائض والكلب) (ص، ١٠٣)

جمهور د حضرت ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت څخه استدلال کوي، په مشکوة کې (ص، ٧۴) باندې موجود دی، الفاظ دا دي: **(لا يقطع الصلوة وادرؤ ما استطعتم)** (ابو داود)

همدا رنګې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روايت نمبر (٨) په مشکوة کې (ص، ٧۴) باندې موجود دی، د دې څخه يې هم استدلال کړی، د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نمبر (٩) په مشکوة کې (ص ٧۴) باندې موجود دی، د دې څخه يې هم استدلال کړی دی، دغه رنګ حضرت فضل بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نمبر (١٣) څخه هم جمهورو استدلال کړی دی. دې ټولو احاديثو څخه معلومه شوه، چې ښځه،

---

(١) مسلم ٣٦٥/١ رقم الحديث : ٢٦٦- ٥١١، وأخرج ابن ماجه أوله ٣٠٥/١ رقم الحديث : ٩٥٠.

خر او سپی قاطع صلوة نه دي، حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زوردار انداز سره ددې تردید وکړو او وې فرمایل: (**شبهتمونا بالحمر والکلاب**) (بخاري ص ۷۳).

اول جواب: د حنابلو او اهل ظواهرو د پیش کړو دلائلو جواب دا دی، قطع صلوٰة څخه مراد خشوع او خضوع او تعلق مع الله خاص رابطه ده هغه ختمیږي. دې ځیزونو کې سپی او خر مضر بالجسم دي. او ښځه مضر بالمیل والحسن ده، دا درې واړه انواع د شیطان د وسوسو مراکز دي، ددې په ذریعه شیطان د مونځ گزار نورانیت او وصل مع الله او توجه او ځان له والی ختمیږي، خو مونځ نه فاسدیږي. دغه رنگ به ټولو روایاتو کې تطبیق راشي. **دویم جواب**: ددې حضراتو روایات د جمهورو د روایاتو مخې ته منسوخ دي، په خپله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دغه ځیزونو سره مونځ قطع کیدلو قائل وو او دغه روایاتو راوي دی، خو بعد کې د عدم قطع فتوی ورکوله دا د نسخ دلیل دی.

دریم جواب: ددې دریو ځیزونو په فساد کې مبالغې طرف ته اشاره شوې ده، ددې فتنه لویه او سخته ده، مونځ کې دې څخه بچ شئ، دا د احتیاط او احتراز طرف ته توجه راولې.

مونځ گزار مخې ته د ښځې په راتلو سره مونځ نه باطلیږي

﴿۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام به د شپې مونځ کولو او زه داسې پرته وم

بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ كَاعْتِرَاضِ الْجَنَازَةِ.[1]

په مینځ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام او د قبلې کې لکه څنگه چې جنازه د مونځ گزار مخې ته پرته وي.

مونځ گزار مخې ته د خر په تیریدو سره مونځ نه باطلیږي

﴿۹﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَقْبَلْتُ رَاكِبًا عَلَى أَتَانٍ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ

ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې زه یو ورغ سور راغلم په خربانډې او زه په دې وخت کې بلوغت

الِاحْتِلَامَ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ بِمِنًى إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ

ته نزدې وم او نبي عَلَيْهِ السَّلَام منی کې د خلکو سره مونځ کولو او د نبي عَلَيْهِ السَّلَام مخې ته دیوال نه وو (یعنې

فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ فَنَزَلْتُ فَأَرْسَلْتُ الْأَتَانَ تَرْتَعُ

نبي عَلَيْهِ السَّلَام ستره نه وه ودرولې) زه د بعضې صفونو مخې ته تیر شوم د خر څخه کوز شوم هغه مې پرېښوده

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۴۹۲، رقم الحديث: ۳۸۳؛ ومسلم في الصحيح ۱/۳۶۶ رقم الحديث: ۲۶۷-۵۱۲.

وَ دَخَلْتُ فِي الصَّفِّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذٰلِكَ عَلَيَّ أَحَدٌ [1].

او ګډ شوم او زه صف کې دا خل شوم، ما ته چا هم څه و نه ويل.

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

خط راښکلو سره ستره نه کار اخيستلی شي يا نه شي اخيستلی

﴿۱۰﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

دابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: کله چې مونځ کوي په تاسو کې څوک

فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئًا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصَاهُ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصًى

نو خپلې مخې ته څه ودروئ، او که څه پيدا نه شو نو خپله امسا مخې ته ودروئ، او که امسا هم نه وي

فَلْيَخْطُطْ خَطًّا ثُمَّ لَا يَضُرُّهُ مَا مَرَّ أَمَامَهُ». [2]

نو يو خط را کاږئ، نو بيا که د هغې مخې ته څوک تير شي څه نقصان نه کوي.

توضيح: فلينصب عصا: دې حديث کې مونځ ګزار د پاره د سترې سهوليا تو بيان شوی دی، يو آساني او سهولت دا دی، که يو کس سره د سترې د پاره هيڅ هم نه وي، نو امسا دې د سترې په ځای باندې استعمال کړي او که ځمکه سخته وه امسا په ځمکه باندې نه ننوته، يا امسا طولاً په ځمکه باندې کېښودو سره کافي ده، (المرقات ۳۸۸-۲/۳۸۹)

په شرح **منية المصلي** کې ليکلي دي که يو کس خپله عصا د سترې د استعمال په وخت کې ځمکه کې د ننه کولو په ځای طولا مخې ته کېږدي، نو د بعضې علماو په نزد باندې د سترې عمل پوره شو، خو د بعضې علماو په نزد باندې د سترې په ځای دا عمل کافي نه دی. کفايه کې ليکلي که مونځ ګزار عصا په ځمکه کې د ننه کولو په ځای مخې ته کېږدي، نو عرضاً دې نه ږدي، بلکې طولاً په کار ده. دې حديث څخه مونځ ګزار ته دا سهولت هم ملاؤ شو، که مونځ ګزار سره هيڅ څيز د سترې د پاره نه وو، لاس کې عصا هم نه وه، نو خپلې مخې ته دې خط را کاږي دا ستره د مونځ ګزار د پاره کافي ده، دې سره د مونځ ګزار د زړه څخه شک او شبهات او وسوسې ختميږي، امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ قول قديم او د امام احمد بن

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۷۱/۱،رقم الحديث :۴۹۳، ومسلم في الصحيح ۳۶۱/۱ رقم الحديث:۲۵۴-۵۰۴، وأبو داود ۴۵۸/۱ رقم الحديث :۷۱۵.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۴۴۳/۱ رقم الحديث : ۶۸۹ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۰۳/۱ رقم الحديث: ۹۴۳.

حنبل رحمه الله دا مسلک دی، خط راښکل د سترې د پاره کافي دي، د احنافو متاخرينو علماو دا قول اختيار کړی، د حنفيو اکثرو علماو او د امام مالک رحمه الله په نزد خط راښکل د سترې د پاره کافي نه دي، دې سره امتياز نه حاصليږي. او د امام شافعي رحمه الله قول جديد دا هم دی، صاحب هدايه هم دا قول اخيستی دی، د کرښې اعتبار نشته، بهرحال حديث کې اضطراب هم دی، خو د کرښې ذکر او د دې ثبوت حديث کې موجود دی. (المرقات ۲/۴۸۹)

يا د خط راښکلو مسئله کې د علماو اختلاف دي، يعنې طريقه کې، بعضې د محرابي خط خبره کړې ده، بعضو طولا خط راښکلو ته ترجيح ورکړې ده، بعضې عرضاً خوښ کړی دی، محرابي شکل ډير باعث اطمينان دی او عام احنافو په نزد باندې د خط اعتبار شته. د صاحب د هدايه قول معتبر نه دی، محقق ابن همام او امام ابويوسف خط راښکلو ته راجح ويلي دي.

ستره نزدې او درول په کار دي

﴿۱۱﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ
د حضرت سهل بن ابی حثمه رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايي: کله چې مونځ کوي يو
إِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لَا يَقْطَعِ
څوک په تاسو کې سترې طرف ته، نو هغه ته په کار دي چې سترې سره نزدې او دريږي چې مات نه کړي
الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ». (۱)
شيطان په ده باندې مونځ دده.

ستره بالکل مخامخ مه درويځ

﴿۱۲﴾ وَعَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي
د مقداد بن الاسود نه روايت دی وايي چې: ما نبي عليه السلام کله هم نه دی ليدلی چې مونځ يې کړې وي
إِلَى عُودٍ وَلَا عَمُودٍ وَلَا شَجَرَةٍ إِلَّا جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الْأَيْمَنِ أَوِ الْأَيْسَرِ
لرګي، ستني او يا ونې طرف ته، بلکې هغه به د نبي عليه السلام ښي طرف يا چپ طرف وريځو ته مخامخ وو

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۴۴۶ رقم الحديث: ۶۵۵.

وَلَا يَصْمُدُ لَهُ صَمْدًا .(۱)

او نبي عَلَيْهِ السَّلَام به دې ته مخامخ قصد نه کولو.

توضيح: ولا يصمد: اى لا يقصد قصداً يعني بالکل تندي او سترګو ته مخامخ کېښودو اراده به يې نه کوله بلکې ستره به يې ښي يا ګس طرف ته کېښوده، چې بت پرستو سره مشابهت رانه شي، ځکه اسلام د توحيد څخه ډک مذهب دی، چې په دې کې شک هم نشته، چې څوک خيال وکړي چې دا کس دې ستنې ته ولاړ دی، او د دې عبادت کوي، د دې وجې نه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سترې ته مخامخ د ودريدو قصد نه کولو، بلکه چپ يا ښي طرف وروځې ته به يې مخامخ کيخوده د دې وجې نه اسلام د جنازې په مونځ کې رکوع او سجده نده ايخې دې د پاره چې کوم مشرک د شرک په شبهه کې پرې نه وځي (المرقات ۲/۴۹۰)

خرو او سپو لوبې کولې او مونځ جاري ؤ

﴿۱۳﴾ وَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ نَحْنُ فِيْ

د فضل بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام تشريف راوړيو ورځ زمونږ خوا ته او مونږ به

بَادِيَةٍ لَنَا وَ مَعَهُ عَبَّاسٌ فَصَلَّى فِيْ صَحْرَاءَ

خپل ځنګل کې وو حضرت عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره ؤ، نبي عَلَيْهِ السَّلَام ځنګل کې مونځ (داسې

لَيْسَ بَيْنَ يَدَيْهِ سُتْرَةٌ وَ حِمَارَةٌ لَنَا وَ كَلْبَةٌ تَعْبَثَانِ بَيْنَ يَدَيْهِ

طريقې) سره کولو چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام مخې ته ستره نه وه زمونږ خرو او سپو د نبي عَلَيْهِ السَّلَام مخې ته لوبې

فَمَا بَالَىٰ بِذٰلِكَ .(۲)

کولې او نبي عَلَيْهِ السَّلَام د هغې پروا نه کوله.

توضيح: بادية لنا: د اهل عربو د ستور وود موسم په اعتبار سره بعضې ورځې به يې په صحرا کې خيمې لږولې، د دې مقصد د پاره د هغوی خپلې خپلې علاقې مختص وی، د غه علاقې به په باديه سره يادېدې، يعني ځنګلي چراګاه (اشعة اللمعات ۳۷۸) د دغې ځنګلي چراګاهو نو تذکره عربو په خپلو اشعارو کې کوله داد دوئ د تمدن يوه حصه وه اکثر به د دوئ جګړې د چراګاه د وجې شروع کيدې، د حضرت ابن

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۴۴۵ رقم الحديث : ۶۹۳ .

(۲) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۴۵۹ رقم الحديث : ۷۱۸ .

عباس رضي الله عنه هم یو ځنګلي صحرائي علاقه وه فضل بن عباس رضي الله عنه د دې تذکره کوي، دا باجان سره نبي علیه السلام زمونږ چراګاه ته تشریف راوړو او په کولاو میدان کې یې مونځ ورکړو، مخې ته یې ستره نه وه او خرې او سپي، خپل منځ کې لوبو کې مشغول وو، او حضور صلی الله علیه وسلم هیڅ پروا نه کوله.

حمارة: دا د حمار میم صاحبه خرې ته ویلی شي، او (اتان) هم ورته ویلی شي.

کلبة: دا د کلب میم صاحبه سپی ته ویلي شي، دا دواړه چونکې د شیطان د کیناستو مراکز دي، ځکه د دوئ خپل منځ کې ژوره رشته وي، دې حدیث کې کوم ځای نه دا خبره معلومه شوه، چې سپئ او خرې مخې ته تیرېدو باندې مونځ نه باطلیږي، هلته دا خبره هم معلومه شوه چې صحرا کې بغیر د سترې مونځ شوی دی، ځکه ستره واجب نه بلکې مستحب ده.

یو څیز تیریدلو سره مونځ نه باطلیږي

﴿١٤﴾ وَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ
د ابوسعید رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام فرمایي: نه ماتوي مونځ د یو مونځ ګزار
شَيْءٌ وَادْرَأُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ »[1].
مخې ته تیریدونکی هیڅ څیز، تاسو حتی الامکان هغوی منع کوئ، ځکه چې تیریدونکی شیطان دی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿١٥﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَنَامُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرِجْلَايَ فِي قِبْلَتِهِ
حضرت عائشه رضي الله عنها وایي زه د نبي علیه السلام مخې ته داسې اوده وم چې زما دواړه خپې قبلې طرف ته وې
فَإِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَقَبَضْتُ رِجْلَيَّ وَ إِذَا
کله چې به نبي علیه السلام سجده کوله نو زما په خپو به یې چونګارې لګولې ما به خپې راغونډې کړې او کله چې
قَامَ بَسَطْتُهُمَا قَالَتْ: وَ الْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحُ.[2].
به نبي علیه السلام پاڅېد و نو ما به خپې خورې کړې، عائشه رضي الله عنها وایي د هغه ورځو کې کور کې چراغ نه و.

---

(١) أخرجه أبو داؤد في السنن ١/١٦٠ رقم الحديث: ٧١٩.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ١/٥٨٨ رقم الحديث: ٥١٣، ومسلم ١/٣٦٧ رقم الحديث: ٢٧٢- ٥١٢، وأخرجه أبو داود في السنن ١/١٥٧ رقم الحديث: ٧١٢.

توضیح: ځمزني: دې حدیث څخه دا خبره معلومه شوه، چې ښځې مسح کولو سره او دس نه ماتیږي، دویمه خبره دا معلومه شوه، عمل قلیل جائز دی، او دریمه دا چې ښځه مخامخ وي مونځ نه باطلیږي، څلورمه خبره دا معلومه شوه، هغه وخت کې کورونه واړه وو او د رڼا انتظام نه وو، حضرت عائشه رَضِيَاللهُعَنهَا خپل عذر داسې بیانوي، پنځمه خبره دا معلومه شوه، که یو کس د تهجدو مونځ کوي او بل ملاست وي، نو اجازت شته. (المرقات ۲/۴۹۱).

سل کالو پورې انتظار کول

﴿۱۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُكُمْ

د ابوهریره رَضِيَاللهُعَنهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيهِالسَّلَام فرمايي: که چیرته پوهه شي یو کس په تاسو

مَا لَهُ فِي أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَخِيهِ مُعْتَرِضًا فِي الصَّلَاةِ كَانَ لَأَنْ

کې چې خپل مسلمان ورور مخې ته چې هغه مونځ کوي عرضاً تیریدل څومره لویه ګناه ده نو ددې د پاره به

يُقِيمَ مِائَةَ عَامٍ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الْخُطْوَةِ الَّتِي خَطَا» (۱).

سل کاله ودریدل د یو قدم مخکې تلو څخه بهتر وي.

ځمکه کې ننوځه خو د مونځ ګزار مخې ته مه تیریږه

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ كَعْبِ الْأَحْبَارِ قَالَ: لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي

د کعب احبار رَضِيَاللهُعَنهُ نه روایت دی وايي چې: که چیرته پوهه شي یو تیریدونکی مخکې د مونځ کوونکي

مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يُخْسَفَ بِهِ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ.

چې ددې څه سزا ده نو دې کس د پاره په خپله ځمکه کې ننوتل دا بهتر دي د مونځ ګزار مخې ته تیریدو نه.

وَ فِي رِوَايَةٍ: أَهْوَنَ عَلَيْهِ (۲).

او یو روایت کې د بهتر په ځای ډیر آسان لفظ دی.

---

(۱) ابن ماجه في السنن ۱/۳۰۴ رقم الحدیث: ۹۴۶.

(۲) أخرجه مالک في الموطأ ۱/۱۵۵، رقم الحدیث: ۳۵، کتاب قصر الصلوة في السفر.

درې لاسه فاصله باندې تیریدل جائز دي

﴿۱۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ
د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایي: چې کله مونځ کوي یو په تاسو کې په
إِلَى غَيْرِ السُّتْرَةِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ الْحِمَارُ وَالْخِنْزِيرُ وَالْيَهُودِيُّ وَالْمَجُوسِيُّ وَالْمَرْأَةُ
غیر د سُترې نه، نو ماتیږي مونځ دده په مخې ته تیریدو د خر، خنزیر، یهودي، مجوسي او ښځې سره
وَتُجْزِئُ عَنْهُ إِذَا مَرُّوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى قَذْفَةٍ بِحَجَرٍ».[1]
خو که د یو کاڼي ویشتو مسافت سره څوک تیر شي، نو هیڅ باک نشته.

توضیح: الیهودي والمجوسي: یهودي او مجوسي او خنزیر هم د خرې او سپو په شان د شیطان مراکز دي، لهذا د دوی تیریدل د مونځ ګزار مخې ته د مونځ ګزار د الله تعالی سره تعلق، خشوع او خضوع کې فرق راولي. (المرقات ۲/۴۹۴) فصل اول حدیث نمبر (۷) کې توضیح او تشریح او ددې حدیث وضاحت یو شان دی، هلته یې او ګورئ، دغه حدیث روایت په خپله ابن عباس رضی الله عنه کوي، چې دې کې د مونځ باطل کیدو حکم مذکور دی او دغه حضرت ابن عباس رضی الله عنه حدیث نمبر (۹) کې بیان فرمایي خره د مونځ ګزارو مخې ته څریده چا پرې هم انکار ونه کړو، ددې نه معلومه شوه، چې په خپله ابن عباس رضی الله عنه د خپل روایت نه رجوع وکړه، دا ددې روایت منسوخ کیدو دلیل دی، یا دغه توجیه او تطبیق دی، چې حدیث نمبر (۷) تشریح کې مذکور دی.

قذفة بحجر: حجر کاڼي ته ویلي شي او قذف ویشتو په معنی کې دی، واړه کاڼي خلک په ګوتو کې مړې او بیا یې غورځوي دې ته قذف ویلي شي، کیدی شي دلته دغه فاصله مراد وي، کوم چې منی کې جمرات په کاڼو ویشتل کیږي او دغه فاصله د دریو لاسونو په فاصله باندې وي.

ددې حدیث مطلب دا شو، چې دا څیزونه د مونځ ګزار مخې ته درې لاسه فاصله باندې تیر شي، د مونځ ګزار هیڅ نقصان نه کیږي او تیریدونکي د پاره هم څه حرج نشته. د فقهې کتابونو کې فقهاو بحث کړی دی، د مونځ ګزار مخې ته د تیریدو حد څه دی او هغه فاصله څه ده، بعضې فقهاوو درې ذراع یعنې درې لاسه قول کړی دی، دغه رنګ دې حدیث کې دې طرف ته اشاره ده، لهذا درې ذراعه فاصله کې دننه تلل منع دي، بعضې څلویښت ذراعه فاصلې په منځ کې منع فرمایي، دې نه پس جائز دي، بعضې فقهاء پنځه ذراعه کې دننه، بعضې فقهاء وایي د سجدې ځای کې دننه منع دي، بعضې دوه یا درې

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۱۵۳ رقم الحدیث: ۷۰۴.

صفونو کې د ننه تلل منع فرمايلي. شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې ليکي صحيح خبره دا ده چې کله څوک خشوع او خضوع والا مونځ ګزار مونځ کوي او د قيام په حالت کې د سجدې ځای ته ګوري د کوم ځای پورې تلونکي په نظر راځي، هغه ځای پورې تيريدل منع دي، ځکه چې مونځ ګزار د قيام په حالت کې ځای د سجدې ته ګوري او په رکوع کې قدمونو ته، سجده کې خپلې پوزې ته، قعده کې خپلې غاړې (ځټ) ته نظروي او سلام په وخت کې خپلو اوګو ته ګوري. (اشعة اللمعات ۳۷۹).

قاضي خان او صاحب د هدايه موضع سجود په منځ کې د تيريدو ځخه منع ليکلې، حديث کې سخت وعيد د هغه کس د پاره دی، چې د مونځ ګزار د سجدې په ځای کې تيريږي دا اسانه او واضحه خبره ده. بيا مسئله هغه وخت ده، چې کله صحرا يا کولاو ميدان کې يا شپيته(۶۰) ګزه لوی مسجد وي، سړې مخې ته تير شي، که مسجد وړوکی وي، نو انسان د مونځ ګزار مخې ته يو ځای کې هم نه شي تيريدی، ځکه چې ټول مسجد موضع واحد دی، مونځ ګزار ته هم په کار دي چې د اخوا ديخوا مطالعه دې نه کوي، بلکې الله تعالى طرف ته دې متوجه شي، چې د تيريدونکي و الاطرف ته يې احساس هم نه وي، آخر خپل رب طرف ته ولاړ دی.

حکايت: يو ځلې مجنون په يو ځای کې د ليلى په غم کې ډوب روان ؤ، چې تيريدل يې د مونځ ګزار مخې ته وشو، مونځ ګزار مجنون ډير ورټو، چې زه مونځ ته ولاړ يم او ته زما مخې ته تيريږې، مجنون ورته وويل، چې ته د چا د پاره مونځ کوې، هغه ورته وايي الله تعالى ته ولاړ يم، مجنون ورته وايي ته حقيقي الله تعالى ته ولاړ يې چې زه دې وليدم او زه د مجازي ليلى په غم کې دومره ډوب يم چې ما ته ونه ليدې.

۲۸ ربیع الاول ۱٤۱۰هـ

بَاب صفة الصَّلَاة:

د مونځ د کیفیت بیان

و قال الله تعالی: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ (البینة آیت ۵) وقال الله تعالی ﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ (مدثر آیت:۳) وقال الله تعالی: ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى﴾ (اعلی آیت ۱۵) ﴿قُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ (بقرة آیت: ۲۳۸) ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ (مزمل آیت ۲۰) قال الله تعالی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ (حج آیت ۷۷)

دې باب کې صاحب د کتاب شل احادیث راجمع کړي. دې کې د مونځ د شروع نه واخله تر آخره پورې ټول کیفیات او د مونځ پوره ترکیب او ترتیب ذکر کړې شوی. سجده، رکوع، تکبیر تحریمه او رفع یدین قعده جلسه او تعدیل ارکان مکمل بیان دی. ددې مجموعې نوم صفة الصلوة سره ایښودی شوی دی.

الفَصْل الأول:

په مونځ کې تعدیل ارکان واجب دي او که فرض؟

﴿۱﴾عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: یو سړی داخل شو په نبي علیه الصلاة والسلام باندې او نبي علیه السلام
جَالِسٌ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ فَصَلَّى
ناست وو د مسجد په یو طرف کې نو هغه مونځ وکړو (خو تعدیل ارکان، قومه او جلسه لحاظ یې ونه کړو)
ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَعَلَيْكَ السَّلَامُ
بیا نبي علیه السلام په خدمت کې حاضر شو او سلام یې وکړو نبي علیه السلام د سلام جواب ورکړو او ورته یې فرمایل
ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ». فَرَجَعَ فَصَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ
لاړ شه بیا مونځ وکړه ځکه چې تا مونځ ونه کړو هغه لاړو د مخکې په شان یې مونځ وکړو او راغی نبي علیه السلام
فَقَالَ: «وَعَلَيْكَ السَّلَامُ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ»
ته یې سلام وکړو نبي علیه السلام د سلام جواب ورکړو او وې فرمایل چې لاړ شه مونځ بیا وکړه تا مونځ نه دی

فَقَالَ فِي الثَّالِثَةِ أَوْ فِي الَّتِي بَعْدَهَا عَلِّمْنِي يَا رَسُولَ اللهِ
کړي (دغه رنګ دري ځلې وشو) دریم ځل یا څلورم ځل دې کس عرض وکړو: یا رسول الله! ما ته وښایه

فَقَالَ: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ
(چې څنګه مونځ وکړم) نبي عليه السلام ورته وفرمایل: چې کله د مونځ کولو اراده وکړې نو ښه طریقې سره

ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ
اودس وکړه بیا قبلې ته مخ کړه او تکبیر ووایه بیا قرآن کریم کې چې کوم (سورة) تا ته آسان وي هغه ووایه

ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا
بیا صحیح طریقې سره رکوع وکړه بیا سر اوچت کړه تردې چې نیغ ودریږې بیا اطمینان سره سجدې ته لاړ

ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ
شه بیا سر اوچت کړه په اطمینان سره کېنه بیا دوباره سجدې ته لاړ شه بیا سر اوچت کړه او اطمینان سره

جَالِسًا». وَفِي رِوَايَةٍ: «ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ثُمَّ افْعَلْ ذٰلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا». (متفق عليه)[1]
ناست اوسه، یو روایت کې دا الفاظ هم دي: بیا سر اوچت کړه او نیغ اودریږه بیا ټول مونځ داسې پوره کړه.

توضیح: ان رجلا: د دغه کس نوم خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه وو، دا بدري صحابي دی او بدر کې شهید شوی دی، لهذا دا واقعه د جنګ بدر څخه مخکې ده، دې حدیث ته **حدیث المسيء للصلوة** نوم ورکولی کېږي. (المرقات ۲/۴۹۴).

فصل: ددې نه د **تحية المسجد** مونځ مراد دی او دغه وخت صحابه و تحية المسجد څخه راغلل او حضور صلی الله علیه وسلم سره یې په آدب باندې مصافحه کوله.

فانک لم تصل: حضور صلی الله علیه وسلم خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه ته دوباره د مونځ حکم ځکه ورکړو، چې هغه سجده، رکوع او قعده کې تعدیل ارکان نه وو کړي.

سوال: حضور صلی الله علیه وسلم مخې ته خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه مونځ کې غلطي کوله او حضور صلی الله علیه وسلم ده ته غلطي نه ښودله، بلکې بار بار یې ورته د غلط مونځ حکم ورکولو دا تقریر علی

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۳۷، رقم الحديث: ۷۵۷، ومسلم في الصحيح ۱/۲۹۸ رقم الحديث: ۴۵-۳۹۷، وأبو داود ۱/۵۳۴ رقم الحديث: ۸۵۶، والنسائي ۱/۱۹۳، رقم الحديث: ۱۰۵۳.

الخطاء دی او نبي عَلَيْهِ السَّلَام د طرف نه تقرير على الخطاء محال دی داسی ولې وشو؟

جواب: نبي عَلَيْهِ السَّلَام بار بار ده ته حکم څکه وکړو چې ستا مونځ صحيح طريقې سره اداء نه شو، لاړشه بيا صحيح طريقې سره مونځ وکړه، د مونځ د اعادې دا حکم تقرير على الخطاء نه دی، بلکې تنبيه على الخطاء دی.

سوال: دلته دويم سوال دا دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په اول ځل د غه صحابي ته صحيح طريقه ولې نه ښودله دريم ځل پورې د مونځ دوباره کولو څه حکمت وو؟

جواب: کيدای شي نبي عَلَيْهِ السَّلَام دا کتل چې آيا دا کس دا غلطي د عدم علم د وجې نه ده، بيا يې ورته صحيح طريقه اوښودله. ددې سوال دويم جواب دا دی، چې بار بار د مونځ کولو حکم څکه وکولو، چې بار بار غلطي څخه پس صحيح طريقه وکړي، نو دا اوقع في النفس ده، بيا به چرته هم غلطي نه کوي. حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خلاد بن رافع انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مطالبې باندې صرف مونځ نه بلکې د اودس څخه واخله د مونځ ټول ارکان تفصيل وښودو، او د امت مخکې د مونځ کولو صحيح طريقه راغله.

ثم اقرأ: يعنې تکبير تحريمې نه پس قرآن وايه، چې کوم آسان ځای وي هغه وايه، دا فريضه قرآت طرف ته اشاره ده او دا الفاظو اندازه داسې ده چې مطلق قرات فرض دی د فاتحې ذکر نشته اګرچې مسند احمد، سنن بيهقي او ابن حبان کې **ثم اقراء بأم القرآن** الفاظ راغلي، د غه اختلاف را روان دی.

حتی تطمئن راکعا: د مونځ هر رکن په خپل ځای اداء کول او هر رکن کې ددې مقدار و دريدل چې د بدن هر جوړ په خپل ځای نيغ شي دې ته تعديل ويلې شي.

د فقهاو اختلاف: ټولو فقهاو اتفاق دی چې قومه، جلسه، رکوع او سجده کې تعديل کوئ خو اختلاف په دې کې دی چې ددې تعديل حيثيت څه دی. امام شافعي، امام احمد بن حنبل او امام ابو يوسف رَحِمَهُمُ اللهُ په نزد باندې تعديل ارکان فرض دي. امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او قاضي ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ يو ځلې سبحان الله مقدار پورې ودريدلو ته فرض وايي. او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ درې ځله سبحان الله په مقدار وقفه کولو ته فرض ويلي. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ مسلک دلته واضح نه دی. امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې تعديل ارکان فرض نه دي بلکې واجب دي.

دلائل: جمهورو د تعديل ارکان په فضيلت باندې د حضرت خلاد بن رافع انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ زير بحث حديث څخه استدلال کوي، (المرقات ۲/۴۹۴)

دې حديث کې د مانځه د اعادې حکم دی، چې د فرضيت دليل دی، همدارنګې دې کې **فانک لم تصل** سره د مونځ بالکل نفي کړې ده دا هم د فرضيت دليل دی، بل په دې حديث کې د طمانيت حکم او امر شوی او مطلقا امر فرضيت د پاره وي، د غه رنګ د ترمذي يو روايت دی چې الفاظ يې دا دي: **لا تجزئ**

صلوة لا یقیم الرجل فیها یعنی صلبه في الرکوع والسجود دې نه هم جمهور د تعدیل ارکان د فرض کیدو استدلال کړی دی. امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د قرآن کریم آیت ﴿ارْکَعُوا وَاسْجُدُوا﴾ نه استدلال کړی دی، د طرز استدلال داسې دی، سجده د وضع الجبهة علی الارض نوم دی او رکوع مطلق انحناء ته ویلې شي، اوس دې باندې د تعدیل ارکان اضافه خبر واحد سره په آیت باندې اضافه ده، دا مناسب نه دی، مطلق رکوع او سجده فرض ده او تعدیل ارکان د حدیث د وجې واجب دي، همدارنګه د فرضو د ثبوت د پاره نص د قطعي الثبوت والدلالة ضرورت دی، دلته حدیث قطعي الثبوت نه دی، اګر چې قطعي الدلالة دی ظني الثبوت قطعي الدلالة نص څخه فرض نه بلکې واجب ثابتیږي، دغه رنګ د احنافو دویم دلیل مسند احمد، طبراني هغه روایت دی چې هغې کې د مونځ د سرقې بیان دی، الفاظ یې دا دي: ان اسوء السرقة من یسرق من صلوته قالوا کیف یسرق من صلاته قال لا یتم رکوعها ولا سجودها، دې حدیث کې تعدیل ارکان نه کولو والا کس ته د مونځ غل ویلی شوی دی، لیکن دده مونځ باطل نه کړی شو، نو دا د وجوب دلیل دی، که تعدیل فرض وی، نو تعدیل ماتیدو سره به مونځ باطلیده، خود بطلان حکم نه لږوي.

جواب: احنافو د خلاد بن رافع انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت محمل ښودلو د پاره ډیر جوابونه کړي دي.

اول جواب: ترمذي کې خلادبن رافع انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث په آخر کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا ارشاد دی: (اذا فعلت ذلک فقد تمت صلوتک وان انقصت منه شیئا انتقصت من صلوتک)

دې عبارت باندې راویانو کړې ده: (وکان هذا اهون علیهم من الاولی انه من انتقص من ذلک شیئا انتقص من صلوته ولم تذهب کلها) د دې حاصل دا شو، رومبی صحابه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ارشاد (انک لم تصل) نه پریشانه شو، چې تعدیل نه کولو سره به مونځ فوت کیږي، چې آخره کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وضاحت وکړو، نو صحابو ته تسلي وشوه، چې مونځ بالکلیه نه ځي بلکې ناقص کیږي، دې څخه فرضیت نه ثابتیږي، د جمهورو دلیل (انک لم تصل) څخه احناف دویم جواب دا ورکوي چې، دا نفي د کمال ده د اصل مونځ نفي مراد نه ده.

دریم جواب: دې اصل کې دا اختلاف د اعتقاد دی چې هغوی ورته فرض وایي، مونږ تعدیل ته واجب وایو، د عمل په اعتبار سره هیڅ اختلاف نشته، ځکه چې د واجب ترک کولو سره احناف هم د مونځ اعاده لازمي ګڼي، د اختلاف اصل بنیاد پدیکې دی، چې احناف د دلائلو د تفاوت د وجې فرض او واجبو کې تفاوت کوي، او نورو ائمو په نزد باندې د واجبو درجه ډیره واضح نه ده، د احتیاط په اعتبار

سره د جمهورو مسلک بهتر دی، احنافو تعدیل ته فرض نه دي ویلي، د احنافو خلک په دې باندې پوهه شو، چې تعدیل هیڅ څیز نه دی، حالانکې افغانستان او بلوچستان او سرحد کې خلک د مونځ په تعدیل ارکان کې ډیر کمزوروالی کوي.

د حضرت شاه انورشاه کشمیري رَحِمَهُ اللهُ رائی: حضرت شاه صاحب رَحِمَهُ اللهُ فرمایي تعدیل ارکان مسئله کې چې کوم مشهور اختلاف دی، دا اختلاف حقیقي نه دی، بلکې لفظي دی، ځکه چې د تعدیل ارکان درې درجې دي: (۱) یو رکن کې دومره توقف کول چې د بدن اعضاء حرکت انتقالیه بند شي او هر یو عضوي ته قرار راشي، د تعدیل ارکان طمانیت دا درجه اتفاقي طورباندې فرض ده. (۲) یو رکن کې دومره توقف کول چې یو ځل سبحان الله په کې وویل شي دا درجه واجب ده. (۳) یو سرې درې ځلې سبحان الله ویلو په مقدار توقف وکړي، دا د سنت درجه ده. د دریو وارو دا نتیجه راووته کوم چې تعدیل ارکانو ته فرض وایي هغوي رومبۍ درجه مراد اخیستې ده او څوک چې تعدیل ته واجب وایي هغوي دویمه درجه خپله کړې او کوم چې ورته سنت وایي هغوي دریمه درجه مراد اخیستې ده.

۲۹ ربیع الاول ۱۴۱۰ھ

د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ نقشه

﴿۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ وَ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د مونځ شروع د تکبیر نه کوله او د
الْقِرَاءَةِ بِـ (الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) وَ كَانَ إِذَا رَكَعَ لَمْ يُشْخِصْ رَأْسَهُ
قرائت شروع به یې د الحمد لله نه کوله او چې کله به نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ رکوع کوله نو نه به یې اوچتولو سر خپل
وَ لَمْ يُصَوِّبْهُ وَ لٰكِنْ بَيْنَ ذٰلِكَ وَ كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ
او نه به یې ډیر ښکته کولو بلکې درمیانه حالت کې به وو، او چې کله به یې د رکوع نه سر اوچت کړو نو
لَمْ يَسْجُدْ حَتّٰى يَسْتَوِيَ قَائِمًا وَ كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ لَمْ
سجده به یې نه کوله ترڅو چې به نیغ او دریدلی نه وو او چې کله به یې د سجدې نه سر اوچت کړو نو نه به یې
يَسْجُدْ حَتّٰى يَسْتَوِيَ جَالِسًا وَ كَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ وَ كَانَ يَفْرِشُ
کوله سجده ترڅو چې برابر ناست نه وو او د هر دوه رکعاتو نه پس به یې التحیات ویله او خوروله به یې
رِجْلَهُ الْيُسْرٰى وَ يَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنٰى وَ كَانَ يَنْهٰى عَنْ عُقْبَةِ الشَّيْطَانِ وَ
کسه خپه او نبي خپه به یې نیغه اودروله او نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به د شیطان د ناستې نه منع فرمایله او منع

يَنْهَى أَنْ يَفْتَرِشَ الرَّجُلُ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ السَّبُعِ وَ كَانَ يخْتِم
به يې كوله د دې نه چې خورې كړي سړى څنګلې په شان د خورولو د لاسونو د ځناورو او ختمولو به يې
الصَّلَاةَ بِالتَّسْلِيمِ. (رَوَاهُ مُسلم)[1]
مونځ خپل په سلام ګرځولو سره.

توضيح: القراءة بالحمدلله: يعنې حضور صلی الله علیه وسلم به چې قرآت شروع كولو، نو د الحمد لله نه به يې شروع كولو، دې جملې نه دا واضحه شوه چې حضور صلی الله علیه وسلم به مونځ كې بسم الله په مزه ويله او چې قرآت به يې شروع كولو نو په تيزه باندې به يې د الحمد لله نه شروع كوله، بسم الله په تيزه يا په مزه ويلو كې د علماو اختلاف دى. اختلاف په حقيقت كې په دې باندې متفرع دى، چې آيا بسم الله جزء د قرآن كريم دى او كه نه؟ كه جزء د قرآن كريم وي، نو د هر سورت جزء دى يا نه؟ دې كې هم د فقهاو اختلاف دى. (المرقات ۲/۴۹۹).

آيا بسم الله د هر يو سورت جزء دى؟: د جمهور امت په دې باندې اتفاق دى، چې بسم الله د قرآن كريم جزء دى او دا يو آيت دى، صرف امام مالک رحمه الله طرف ته منسوب دى، چې په سورة نمل كې بسم الله د قرآن كريم جزء نه دى، دا اختلاف د سورة نمل بسم الله څخه علاوه كې دى، سورة نمل جزء كيدل او قرآن كريم كيدل اتفاقي امر دى، اوس خپلو كې اختلاف شو، آيا بسم الله د هر سورت جزء دى يا صرف بين السورتين كې فصل د پاره ده.

د فقهاو اختلاف: حضرت امام شافعي رحمه الله په نزد باندې بسم الله د هر سورت داسې جزء دى، څنګه چې د سورت نمل جزء دى، امام ابو حنيفه رحمه الله په نزد باندې بسم الله د هر سورت جزء نه دى، بلكې دا د سورت په شروع كې صرف بين السورتين د فصل د پاره ده، لهذا دا يو آيت دى، چې دا د دې مقصد د پاره ډيرو ځايونو كې ذكر شوې ده، د شوافعو په نزد باندې دا ډير آيتونه دي، يو آيت نه دى، د بسم الله متعلق د حنابلو حضراتو اقوال مختلف دي، ځكه د دې ذكر كولو ضرورت نشته دى، خو دومره ياد ساتئ چې هغوى په دې مسئله كې احنافو طرف ته نيږدې دي.

دلائل: امام شافعي رحمه الله او د ده موافقين حضرات د جزئيت د بسم الله د پاره د ابو هريره رضي الله عنه د روايت څخه استدلال كړې دى، الفاظ يې دا دي: (۱) **عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلی الله علیه وسلم انه كان يقول الحمد لله رب العلمين سبع آيات احداهن بسم الله الرحمن الرحيم.**

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۹۷/۱ رقم الحديث: ۲۴۰-۴۹۸، وأبو داود ۱/۱۹۴ رقم الحديث: ۷۸۳.

د بسم الله جزئیت باندې د ام سلمه رضي الله عنها د یو روایت څخه استدلال کړی دی:

(۲) عن ام سلمة انه قراء الفاتحة وعد بسم الله الرحمن الرحیم والحمدلله رب العالمین.

شوافعو حضراتو په جزئیت د بسم الله باندې د ابوداود د روایت څخه هم استدلال کړی دی:

(۳) عن انس بن مالک قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انزلت علی آنفا سورت فقرأ بسم الله الرحمن الرحیم انا اعطیناک الکوثر حتی ختمها)

(۴) شوافعو ددې څخه هم استدلال کړی دی چې بسم الله د هر سورت سره قلم وحی سره بالالتزام داسی لیکلي ده چې چاته وهم هم نه کېږي، چې بسم الله د هر سورت جزء نه دی، بسم الله د هر سورت جزء دی دا د فاتحې جزء هم دی او چې فاتحه مونځ کې ویلی شي، نو بسم الله به هم په جهري مونځونو کې په جهر سره وائي، چې د فاتحې جزء پاتې نه شي. ائمه احناف او ملکري یې فرمایي بسم الله د قرآن کریم یو آیت دی چې فصل بین السورتین دی دا د یو سورت جزء هم نه دی، هو سورت نمل کې د یو آیت حصه ده. خپل مدعا باندې احناف د یو څو احادیثو څخه استدلال کوي:

(۱) حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت دی چې حدیث قدسي دی، مشکوة (ص، ۷۸) باندې مذکور دی، الفاظ دا دي: **(قال الله تعالی قسمت الصلوة بینی و بین عبدی نصفین ولعبدی ما سال فاذا قال العبد الحمدلله رب العالمین قال الله تعالی حمدني عبدي)**. دې حدیث کې سورت فاتحه یو یو آیت ولوستلو، خو بسم الله ذکر په کې نشته، بسم الله د یو سورت جزء هم نه دی.

(۲) د احنافو دویم دلیل د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه هغه روایت دی، چې هغې کې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سورت ملک دیرش آیتونه شمار کړل الفاظ دا دي: **(عن ابی هریرة انه صلی الله علیه وسلم قال سورت في القرآن ثلاثون آیة شفعت لصاحبه حتی غفرله، تبارک الذي بیده الملک)**

که بسم الله د سورت جزء وګڼلی شي، یا سورت ملک د دیرشو په ځای یو دیرش آیتونه په کار دي او حدیث کې د دیرشو ذکر دی.

(۳) احنافو د ابن عباس رضي الله عنه مشهور روایت څخه استدلال کړی دی چې دې کې ابن عباس رضي الله عنه صفا ویلي دي بسم الله د وو سورتونو په مینځ کې جدائي او فصل د پاره راغلې ده، الفاظ دا دي: **عن ابن عباس کان النبی صلی الله علیه وسلم لایعرف السورة حتی ینزل علیه بسم الله الرحمن الرحیم.**

(۴) احنافو او ملګرو یې هغه مضبوط دلیل څخه هم استدلال کړی دی، چې د ټولو قراو او علماو او فقهاو په نزد دې باندې اتفاق دی، چې سورة کوثر درې آیتونه دی، او سورة اخلاص څلورو باندې مشتمل دی، که بسم الله د هر سورت جزء وګڼلی شي، نو سورة کوثر څلور او اخلاص پنځه آیتونه

جوړيږي، حالانکې دا داجماع امت خلاف ده، او دغه رنګ د قرآن کريم د سورتونو په ټولو آيتونو کې به اختلاف راوچت شي تردې چې سورة فاتحه اووه آيتونه به اته(۸) آيتونه شي.

جواب: شوافع د حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت نه استدلال کړی، ددې جواب دا دی چې د حديث په سند کې اضطراب دی، ځکه چې بعضې محدثينو ددې سند کې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د نوم ذکر کولو شک کړی دی همدارنګې ددې حديث مرفوع او موقوف کيدو کې محدثين اختلاف کوي، ددې دواړو وجهو څخه دا حديث ضعيف دی، همدارنګه د حضرت ابو هريره رضي الله عنه او ام سلمه روايتونو کې تعارض دی، ام سلمه رضي الله عنها روايت کې بسم الله الحمد لله رب العالمين يو آيت دی، حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت کې بسم لله مستقل آيت دی. **(و اذا تعارضا تساقطا)**

دويم جواب دا دی، دا حديث خبر واحد دی، او خبر واحد ته قطعي علم حاصل نه دی او بسم الله د فاتحې او يا د هر سورت جزء ګرځولو د پاره قطعي علم ته ضرورت دی دا په عقل سره نه بلکې په نقل سره ثابت کيږي ددې روايت په مقابله کې نور روايات قوي دي، ددې نه معلومه شوه، چې بسم الله د فاتحې جزء نه دی، څنګه چې حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه حديث قدسي مروي دی. د شوافعو د دويم او دريم دليل جواب دا دی چې دا اخبار آحاد دي، دې نه قطعي علم نه حاصليږي او د بسم الله د سورت د پاره جزء کيدل په قطعي علم سره کيږي، دويم جواب دا چې د بسم الله ذکر هغه احاديثو کې د جزئيت په طور نه دی، صرف تبرک د پاره دی، دا احاديث د هغه قوي او مشهور احاديثو په مقابله کې دي، چې هغې کې بسم الله د سورت فاتحې او يا د نورو سورتونو د پاره جزء نه دی، لهذا دې ډيرو احاديثو ته ترجيح ورکړی شوې ده. د شوافعو حضراتو څلورم دليل چې حقيقت کې عقلي دليل دی د هغې جواب دا دی، چې ددې دليل څخه دا ثابتيږي، چې بسم الله د قرآن کريم جزء دی، چې فصل بين السورتين د پاره دی، دې څخه دا نه ثابتيږي، چې بسم الله د هر سورت يا د فاتحې جزء دی. (تعليق الفصيح)

په مونځ کې بسم الله په مزه ووېلی شي او که په تيز آواز باندې؟ بسم الله د هر سورت جزء دی او که نه دی، دې اختلاف باندې د فقهاو يو بل اختلاف متفرع دی، هغه دا چې بسم الله په جهري مونځ کې د سورت فاتحې څخه مخکې جهراً ويل په کار دي يا سراً.

د فقهاو اختلاف: د امام مالک رحمه الله مسلک دا دی د فاتحې نه مخکې بسم الله بالکل نه دي ويل په کار نه سراً او نه جهراً، يعنې بسم الله ويل مسنون نه دي. د جمهورو فقهاو په نزد بسم الله سراً ويل سنت دي، د امام شافعي رحمه الله په نزد باندې جهري مونځ کې بسم الله په اوچت آواز سره ويل سنت دي.

دلائل: امام مالک رحمه الله بسم الله بالکل نه ويلو باندې د حضرت انس رضي الله عنه روايت څخه استدلال کړی دی، الفاظ يې دا دي: **(عن انس قال صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم و ابي بكر وعمر و عثمان**

وعلی فلم اسمع احدامنهم یقرأ بسم الله الرحمن الرحیم. (رواه مسلم)
امام مالک رحمه الله د حضرت عبدالله ابن مفضل رضی الله عنه روایت څخه استدلال کړی دی، احنافو د دلائلو په ضمن کې به راشي، امام مالک رحمه الله د زیر بحث حدیث څخه هم استدلال کړی دی، چې حضور صلی الله علیه وسلم د الحمد لله رب العالمین څخه قرآت شروع کولو، لهذا بسم الله ویل مسنون نه دي. شوافع حضرات بسم الله په اوچت آواز سره ویلو باندې د حضرت نعیم بن مجمر رضی الله عنه روایت څخه استدلال کړی دی الفاظ یې دا دي: (**صلیت وراء ابي هریرة فقراء بسم الله الرحمن الرحیم ثم قراء بأم القرآن الخ.** (رواه ابن خزیمة و ابن حبان والنسائی). شوافع د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت څخه استدلال کړی دی چې د مشکوة (ص ۸۰) باندې فصل ثاني کې رومبی حدیث دی: **عن ابن عباس رضی الله عنه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یفتتح صلوته ببسم الله الرحمن الرحیم.**
شوافعو حضراتو د صحابو او تابعینو څه آثار هم استدلال کې راوړي دي، چې طحاوي نقل کړي دي.
(۱) احناف او ملکري یې د زیر بحث صحیح او صریح حدیث څخه ترک الجهر بالتسمیة باندې استدلال کړی دی چې واضح دی. (۲) احناف مشکوة (ص ۷۹) باندې د حضرت انس رضی الله عنه روایت څخه استدلال کړی دی چې الفاظ یې د مالکیو د په دلائلو په ضمن کې نقل شوي دي.
(۳) ائمه احنافو مشکوة (ص ۷۸) باندې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت څخه هم استدلال کړی دی، دې کې دا الفاظ دي: (**استفتح القراءة بالحمد لله رب العالمین.** (رواه مسلم)
(۴) امام ترمذي رحمه الله ترک جهر بالبسملة د پاره یو باب تړلی دی، او دې کې یې هغه روایت نقل کړی کوم چې یزید بن عبدالله د خپل پلار عبدالله بن مغفل رضی الله عنه څخه داسې روایت کوي: **عن ابن عبدالله بن مغفل رضی الله عنه قال سمعني ابي و انا في الصلوة أقول بسم الله الرحمن الرحیم فقال لي اى بني محدث ایاک والحدث... الخ** (ترمذي، ص ۵۷)
ددې روایت نه احنافو استدلال کړی دی او وایي دې صحابي جهر د بسم الله ته بدعت وئیلی دی، ددې په مقابله کې د استحباب وغیره یو روایت هم نه شي اخیستی، ځکه چې دا د مبیح او محرم مسئله ده.
(۵) د مسند احمد یو روایت دی چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه منقول دی، چې صحابو رضی الله عنه به بسم الله په اوچت آواز سره نه ویله، ابن عباس رضی الله عنه څخه امام طحاوي نقل کړی دی، چې دوی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم د وفات پورې بسم الله په اوچت آواز نه ده فرمایلې د ابن ماجه په روایت کې ابن عباس رضی الله عنه وایي ما بسم الله په اوچت آواز نه ده ویلې، د ابن ماجه په روایت کې ابن عباس رضی الله عنه وایي ما حضور صلی الله علیه وسلم، ابوبکر صدیق رضی الله عنه او عمر رضی الله عنه پسې شا ته مونځ کړی دی دې ټولو

حضراتو بسم الله په مزه باندې ویلې ده. امام طحاوي رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنه یو روایت نقل کوي، عکرمه رضي الله عنه وايي چې کله ابن عباس رضي الله عنه ته د بسم الله په اوچت آواز سره ویلو متعلق معلومات وشو ،نووې فرمایل (**ذلک فضل الاعراب**) یعنې بسم الله په اوچت آواز سره ویل دبې علم خلکو کار دی، دې ټولو روایاتو نه ائمه احناف دبسم الله په قلاره ویلو استدلال وکړو.

جوابات: د ټولو نه مخکې دامام مالک رحمه الله داستدلال نه جواب ورکولې شي هغوي چې دکوموا حادیثو نه استدلال کړی دی، هغې کې د بسم الله په اوچت آواز د ویلو نفې ده، د بسم الله بالکل ویلو نفې نه ده، دا وجه ده چې احنافو په دغه روایاتو سره بسم الله په مزه ویلو باندې استدلال کړی دی. ائمه احناف او شوافعو حضراتو دلیل د حضرت نعیم بن مجمر رضي الله عنه روایت نه یو جواب دا ورکړی دی، چې دې سره جهر بالبسملة باندې استدلال یقیني نه دی، ځکه کله ویونکی په مزه وايي، خو دا په هغه انداز سره وي چې نزدې والا یې آوري، دلته دغه احتمال دی، او چې کله احتمال راشي، نو استدلال باطل شي.

دویم جواب دا دی ممکن دی چې حضرت ابوهریره رضي الله عنه د تعلیم د پاره داسې کړې وو، ځکه چې موقع د تعلیم وه، په وچت آواز باندې حضور صلی الله علیه وسلم د ماسپخین مونځ کې قرآت هم کړی دی.

دریم جواب دا دی د جهر والا روایات معلل بالشذوذ دي، ځکه چې دغه رنګ مسئله کې صرف یو یا دوه راویانو بیان کول باعث علت وي، یا جواب داسې دی چې د جهر والا روایات د هغه روایاتو څخه کمزوري دي، چې کوم کې د مزه وئیلو تذکره ده. شوافعو چې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د کوم روایت څخه استدلال کړی دی، صاحب ترمذي هغه نقل کولو نه پس وايي: (**هذا حدیث لیس اسناده بذاک**) یعنې ددې حدیث سند قوي نه دی، دې څخه علاوه شوافعو چې کومو آثارو او روایاتو څخه استدلال کړی دی دغه ټولو باره کې دارقطني داسې لیکلي: (**وعن الدار قطني انه قال لم یصح عن النبي صلی الله علیه وسلم في الجهر حدیث**) (**کذا في اللمعات**)

دار قطني متعلق راځي چې ده مصر کې په **جهر بالبسملة** باندې یو کتاب ولیکلو، د تیاریدو نه پس یو مالکي عالم ده ته قسم ورکړو چې ماته په دې کې یو حدیث هم صحیح وښایه چې جهر بالبسملة باندې دلالت کوي، هغه په جواب کې وفرمایل چې د جهر په باره کې یو حدیث هم صحیح نه ملاویږي (کذا في اشعة اللمعات ۳۸۱) حازمي وايي چې د جهر بالبسملة احادیث اګر چې د صحابو نه منقول دي، لیکن ددې اکثره حصه د ضعف نه خالي نه ده. بهر حال خلاصه دا شوه چې د جهر روایت یا ضعیف نا قابل استدلال دی، یا جهر تعلیم د امت د پاره وختي او عارضي وو.

په قعده کې د ناستې بهتره طریقه څه ده؟ وکان یفترش رجله الیسری: دې حدیث کې نبي علیه السلام په قعده کې د ناستې طریقه بیان کړې ده، یعنې حضور صلی الله علیه وسلم به چې کله قعده کې ناسته کوله، نو

گسه خپه به يې خوروله او ښۍ خپه به يې ودروله، اوس په دې کې د فقهاوو اختلاف دی، آيا افضله طريقه داده چې دې حديث کې مذکوره ده يا تورک طريقه باندې ناسته افضله ده کوم چې راتلونکي حديث کې ذکرده.

د فقهاو اختلاف: امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ مسلک دا دی، چې اوله قعده کې افتراش افضل دی او دويمه قعده کې تورک بهتر دی، ځکه چې دويمه قعده کې ډير ساعت پورې ناسته وي او تورک طريقه باندې ناسته کول آسان وي. د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ مسلک دا دی، که مونځ د دوو قعدو والا وو، نو آخري قعده کې تورک کول په کار دي، که مونځ د يوې قعدې يا يو تشهد والا وو، نو دې کې افتراش کول په کار دي. امام اعظم ابو حنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد باندې دواړو قعدو کې افتراش ضروري دی، تورک صرف د مجبورۍ د وجې نه دی.

دلائل: شوافع د حضرت ابو حميد ساعدي روايت څخه استدلال کوي او تورک داسې کولی شي چې سړی په قعده کې کيني او دواړه خپې ښي طرف ته وباسي او خپل ورک يعنې مقعد باندې کيني، ابو حميد ساعدي په روايت کې دويمه قعده کې تورک حکم صراحتاً مذکور دی. (اشعة اللمعات ۳۸۱).

ائمه احناف د زير بحث حديث حضرت عائشه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا په مسلم کې روايت څخه استدلال کړی دی چې دې کې د قعده اولی او ثانيه قيد نشته، بلکې دا مذکور دي، چې د حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ معمول دا وو مونځ کې چې ښۍ خپه ولاړه او گسه خپه به يې خوره وه، ياد ساتئ دا اختلاف د افضل دی د جواز او عدم جواز نه دی. دواړه طريقې جائز دي، البته احنافو افتراش له ځکه ترجيح ورکړې ده، چې دې کې مشقت وي او عبادت هغه افضل دی چې هغې کې مشقت وي. **کان افضل الاعمال احمزها ای اشدها** او احنافو د تورک والا احاديث حالت ضعف باندې حمل کړي دي. (اشعة اللمعات ۳۸۱).

په قعده کې د شيطان په شان نه کيني: عقبة الشيطان: دويم حديث کې **(اقعاء الكلب)** لفظ راغلی دی، د دواړو مطلب يو دی، عقبة الشيطان او اقعاء الکلب يو صورت دا دی چې انسان خپلې خپې او او زنگونان ودروي او کوناټو باندې کيني او دواړه لاسونه په ځمکه باندې کيدي لکه څنگه چې سپې کيني په مونځ کې داسې ناسته د ټولو فقهاو په نزد باندې مکروه ده، که سړی معذوره وي هغه ځانته خبره ده. علامه طيبي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي چې د اقعاء صورت دا دی چې يو سړی د خپلو خپو په پوندو باندې مقعد کيدي او کيني. د لغت په اعتبار سره د عقبه دا صورت ډير واضح دی، ځکه چې (عقب) بڼنگرې (گيټې) ته ويلې شي. (اشعة اللمعات ۳۸۱، الکاشف ۲/۳۳۹)

يفترش الرجل: يعنې سړې ته د مونځ په دوران کې په حالت سجده کې دواړه لاسونه داسې خورول منع دي لکه څنگه چې درنده کيني او دغه وخت کې خپل مخې ته دواړه لاسونه په ځمکه خواره کړی، دې سره سړی ناراسته کيږي او مونځ کې غفلت پيدا کيږي.

رحل: یعني لفظ د سري ویلو سره دې طرف ته اشاره ده چې ښځې ته د سجدې په حالت کې لاس سره د ټولو اعضاو لره راغونډول او ځمکې سره یو شان کول په کار دي، ځکه چې دا د دې د ستر سره مناسب دي.

بالتسلیم: یعنې سلام به یې اړولو او مونځ به یې د السلام علیکم په الفاظو سره ختمولو، دا مسئله (توضیحات جلد اول، ص ۵۰۶) باندې لیکلې ده هلته یې وګورئ. دې حدیث کې دوه الفاظ د لغت په اعتبار سره د حل کولو دي. یو لفظ **لم یشخص** دا د **نصر ینصر** څخه او چتیدو او کږه کولو په معنی کې دی او دلته د باب افعال نه د سر او چتیدو او آسمان طرف ته د او چتیدو په معنی کې دی، مطلب دا دی، چې په رکوع کې حضور ﷺ داسې اعتدال کړی دی، چې د حضور ﷺ سر، ملا او ولې به یې برابر وو، د دېنه به حضور ﷺ سر مبارک نه او چتولو.

ولم یصوبه: دا صیغه د باب **تفعیل** ده د تصویب نه سر ښکته کول او لاندې وړلو په معنی دی، مطلب دا شو چې نبي علیه الصلاة والسلام به په حالت د رکوع کې سر داسې اعتدال سره کینبودو چې د حضور ﷺ سر او ملا به یې برابر وو، دې نه به حضور ﷺ سر ښکته نه وړلو، هر مسلمان مونځ ګزار ته په کار دي، چې دې د حدیث په تعلیم باندې غور کولو سره عمل وکړي.
فقهاء کرام لیکي: په رکوع کې سر او ملا داسې نیغه ساتئ که د اوبو نه ډک جام په ملا باندې کیږدئ چې د اوبو نه یوه قطره هم پرې نه وځي. (المرقات ۴۹۹/۲).

تکبیر اولی کې لاسونه د کوم ځای پورې اوچتول په کار دي

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي حميد السَّاعِدِيِّ قَالَ: فِيْ نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:

د ابو حمید ساعدي رضي الله عنه متعلق روایت شوي چې د نبي علیه السلام د صحابو په یو جماعت کې وویل چې

أَنَا أَحْفَظُكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ

ما ته به یاده ده د نبي علیه السلام د مونځ طریقه، ما نبي علیه الصلاة والسلام لیدلی چې کله به یې تکبیر کولو نو

جَعَلَ يَدَيْهِ حِذَاءَ مَنْكِبَيْهِ وَ إِذَا رَكَعَ أَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ

خپل دواړه لاسونه به یې د اوګو پورې وړل او چې رکوع ته به تلو نو دواړه ځنګونان به یې په لاسونو مضبوط

ثُمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ

نیول او خپله ملا به یې ښکته کوله او خپل سر به یې اوچتولو نو نیغ به او درېدو تر دې چې ټول جوړونه به

مَكَانَهُ فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا

یې برابر شو او چې سجدې ته به تلو نو دواړه لاسونه به یې په ځمکه کینبودل نه به یې خورول او نه به یې

قَابِضِهِمَا وَ اسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ فَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ

راغوندول او دخپو ګوتې به يې قبلې طرف ته مخامخ کولې او دد وو رکعتونو پوره کولو نه پس به کيناستو

جَلَسَ عَلٰى رِجْلِهِ الْيُسْرٰى وَ نَصَبَ الْيُمْنٰى وَ إِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ

نو په ګسه خپه باندې به کيناسته او ښۍ خپه به يې نيغه ساتله او چې آخري رکعت به يې وکړو نو مخکې

رِجْلَهُ الْيُسْرٰى وَ نَصَبَ الْأُخْرٰى وَ قَعَدَ عَلٰى مَقْعَدَتِهِ [1]. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ).

به يې راويستله ګسه خپه او ښۍ خپه به يې سيده اودروله او په کوناټو باندې به کيناستو.

توضيح: انا احفظكم: حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه چونکه د اکابرو صحابو نه وو او قديم الاسلام هم دي او احاديثو بيان کولو کې مکثرينو صحابو څخه دی، ځکه يې کم عمر او کم صحبت والا صحابو ته وفرمايل چې زه د نبي عليه السلام مونځ د تاسو نه ډير محفوظ کونکی يم د دوئ مبارک تعلق د خدره قبيلې سره دی او انصارو د مدينې څخه دی، د اکثرو صحابو او تابعينو استاد دی (سنـ۷۴هـ) د څلوراتيا (۸۴) کالو په عمر کې وفات شوی دی او جنت البقيع کې دفن دی. (المرقات ۲/۵۰۱، اشعة اللمعات ۳۸۲).

حذاء منكبيه: يعني تکبير تحريمې کې حضور صلى الله عليه وسلم خپل دواړه لاسونه د خپلو ولو (کندهو) پورې اوچتول، يو څو احاديثو کې دغه شان الفاظ دي، مثلاً "**حذو منكبيه**" "**حيال منكبيه**" په دې کې د ولو پورې د لاسونو اوچتولو ذکر دی، بعضې احاديثو کې د غوږونو برابر لاسونه اوچتولو ذکر دی مثلاً مسند احمد، دارقطني روايت کې "**حتى تكون ابهاماه حذاء اذنيه**" الفاظ راغلي، بعضې رواياتو کې "**الى هما حتى اذنيه**" الفاظ راغلي دي، دې کې د غوږونو پوس والي پورې لاسونو وچتيدو اشاره ملاويږي او بعضې رواياتو کې "**الى فروع اذنيه**" الفاظ راغلي، دې کې د غوږونو بره حصې پورې لاسونو وچتيدو اشاره ملاويږي، ددې درې قسمه رواياتو په بنياد د فقهاء کرامو معمولي شان اختلاف دی، چې لاسونه کوم ځای پورې وچت کړی شي. د شوافعو او مالکيو حضراتو په نزد باندې د ولو پورې لاسونه اوچتولو معمول دی او د دوئ په نزد باندې افضل دی. امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد باندې درې اقوال دې، ولو پورې، غوږونو پورې او اختيار او مشهور اول قول دی. او غير مقلدين د سينې اوچتوالي پورې په لاس اوچتولو قائل دي. (المرقات ۲/۵۰۱).

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۰۵، رقم الحديث : ۸۲۸.

ائمه احناف د غوږونو د پوس والي پورې لاسونو وچتيدو ته افضل وايي دا مسلک ډير ښه دی. يعني د غوږونو دپوس والي پورې لاسونو وچتيدو سره سينې او د ولو پورې لاسونو ورلو باندې هم عمل راځي اودې نه علاوه په محدود د مسلک باندې عمل راځي دا اختلاف دعدم جواز نه دی بلکې دا افضل دی.

شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ليکلي، دا هم ممکن دی په مختلفو وختونو کې په مختلفو حالاتو کې د لاندې دغه ټولو طريقو باندې عمل کولی شي (اشعة اللمعات ۳۸۲)

امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په دې ټولو احاديثو باندې عمل کولو دپاره يو توجيه ښودلې ده، هغه وايي د تکبير تحريمې په وخت کې د لاسونو تلې د ولو مخامخ ګوتې د غوږونو مخامخ وي او دګوتو سرونه د غوږونو د بره حصې سره برابر وي، دې وجې نه ټولو احاديثو باندې عمل راځي او احاديثو کې تطبيق هم راغی.

امکن يديه: يعني د رکوع په حالت کې نبي عَلَيْهِ السَّلَام په مضبوطۍ سره په دواړو لاسونو باندې ځنګونان نيولي وو، دغه حالت کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ګوتې مبارکې کولاو وې، سجده کې به نبي عَلَيْهِ السَّلَام ګوتې يو ځای کړې او په ځمکه باندې به يې مضبوطۍ سره ولږولې. علماء وايي د رکوع په حالت کې ګوتې کولاو ساتئ او د سجدې په حالت کې ګوتې مضبوطۍ سره په ځمکه باندې يو ځای کوئ، د تکبير تحريمې او قعدې په صورت کې په خپل طبعي حالت باندې پريږدئ.

هصر ظهره: يعني ملا دومره ښکته کوئ چې سر او د بدن وروسته حصې سره برابر وي. (هصر) باب ضرب ځخه راښکل، ښکته کول نزدې کول او ماتولو په معنی کې راځي، دلته د ښکته کيدو په معنی دی. ځنګه چې امرؤ القيس وايي:

هصرت بغودي راسها فتمايلت ❁ على هضيم الکشح ريا المخلخل

غير مفترش: يعني ستاسو لاسونه په ځمکه باندې ايخودی شوي وو، خو څنګلې به د ځمکې ځخه جدا وې، د **افتراش سبع** په شان نه دی.

ولا قابضهما: يعني څنګلې اوپتون به يې د خيټې نه لرې ساتلو تلي اوګوتې به يې په ځمکه باندې مضبوطۍ سره کيښودې، ليکن پتون او څنګلې به يې د خيټې او ځمکې نه دومره لرې ساتلې که د چيلۍ بچی د دوی د سينې لاندې تيريدل وغواړي نو تيريدی شي، د قابض دا مطلب هم کيدی شي، چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به په ځمکه باندې ګوتې خورولې راغوندولې به يې نه.

د سمع الله لمن حمده مطلب

﴿٤﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا
دابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به او چتول دواړه لاسونه د ولو پورې چې کله به يې

افْتَتَحَ الصَّلَاةَ	وَ	إِذَا	كَبَّرَ	لِلرُّكُوعِ	وَ	إِذَا	رَفَعَ رَأْسَهُ	مِنَ الرُّكُوعِ
مونځ شروع کولو او چې کله به یې تکبیر ویلو د رکوع د پاره، او چې کله به یې پورته کولو سر د رکوع نه								
رَفَعَهُمَا	كَذَلِكَ	وَ	قَالَ	:	سَمِعَ	اللهُ	لِمَنْ	
نو هم دواړه لاسونه به یې اوچتول همدارنګې، او ویل به یې الله د هغه چا تعریف قبول کړو چا چې د هغه								
حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ وَ كَانَ لَا يَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي السُّجُودِ.(۱)								
حمد بیان کړو، ای زمونږ ربه! ستا د پاره تعریف دی، او نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به نه کول دارنګې په سجدو کې.								

توضیح: سمع الله لمن حمده: دلته د سمع معنی قبول کولو ده، یعنې الله تعالی د دغه کس حمد قبول کړو چا چې دده حمد وکړو. **لمن:** کې لام د نفع د پاره دی، یعنې الله تعالی د حمد کونکي د فائدې د پاره دهغه حمد قبول کړو. **حمده:** کې هٔ ساکنه ده چې د سکتې او د استراحت د پاره ده.(اشعة اللمعات ۳۸۳)

ربنالک الحمد: دا الفاظ احادیثو کې درې قسمه راغلي دي. **ربنالک الحمد، ربنا ولک الحمد، اللهم ربنا ولک الحمد.** ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ وایي آخري دوه جملې د اولنۍ جملې څخه افضل دي، د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د دور څخه او وروسته د علماو په معمول کې دا دعا داسې ده: **ربنا ولک الحمد حمدا کثیر طیباً مبارکا فیه.**

په تحمید او تسمیع کې تقسیم: زیر نظر حدیث کې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وایي امام به تحمید او تسمیع دواړه وایي، ځکه چې د حدیث نه دا طریقه معلومیږي، د امام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ او د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ هم دا مسلک دی، امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ وایي د تقسیم په طور باندې **سمع الله لمن حمده** به امام وایي او **ربنالک الحمد** دې مقتدیان وایي. امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ دې حدیث نه استدلال کړی دی، ابن ماجه څخه علاوه د سننو په ټولو کتابونو کې مذکور دي، الفاظ دا دي، **عن ابي هریرة قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذا قال الامام سمع الله لمن حمده فقولوا ربنالک الحمد.(اشعة اللمعات ۳۸۲)**
د استدلال طریقه داسې ده چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د امام او ماموم په منځ کې دا کلمات تقسیم کړي

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۱۸، رقم الحديث: ۷۳۵، ومسلم في الصحيح ۱/۲۹۲ رقم الحديث: ۲۲-۳۹۰، وأبو داود ۱/۱۶۳ رقم الحديث: ۷۲۲، والنسائي ۲/۱۲۲، رقم الحديث: ۸۷۸.

دي او تقسيم د شرکت منافي دی، امام صاحب رحمه الله زير بحث حديث په حالت د امامت باندې نه محمول کوي، بلکې وايي چې دا د منفرد مونځ طريقه ده او منفرد به دواړه جملې وايي.

في السجود: يعني حضور صلى الله عليه وسلم سجدې ته تلو وخت کې او واپس کيدو وخت کې رفع اليدين نه کول، شوافع حضرات اګر چې د رفع اليدينو قائل دي، خو هغوئ صرف رکوع ته تلو په وخت او واپس کيدو په وخت کې رفع اليدين کوي او تکبير تحريمې په وخت کې کوي، دې څخه علاوه د رفع اليدينو قائل نه دي. د سجدې په وخت کې اګر چې رفع اليدين د احاديثو څخه ثابت دي، خو شوافع دا منسوخ ګڼي، په احاديثو کې د دغې واضح طور باندې تذکره موجود ده. او احناف د رکوع په وخت کې رفع اليدين منسوخ ګڼي د رفع اليدينو مسئله مخکې راتلونکې ده.

۲ ربيع الثاني ۱٤۱۰هـ

په مونځ کې د رفع اليدين مسئله:

﴿٥﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ : أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ
د نافع رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: ابن عمر رضي الله عنه به چې کله مونځ شروع کولو نو تکبير به يې ويلو
وَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ إِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ إِذَا
او خپل دواړه لاسونه به يې اوچتول او چې کله به رکوع ته تللو نو دواړه لاسونه به يې اوچتول او چې کله
قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ
به يې سمع الله لمن حمده وويل نو دواړه لاسونه به يې اوچتول، او چې کله به پاڅيدو د دوه رکعتو نه نو
رَفَعَ يَدَيْهِ وَرَفَعَ ذَلِكَ ابْنُ عُمَرَ إِلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [1].
دواړه لاسونه به يې اوچتول، او رسوي دا حديث ابن عمر رضي الله عنه نبي عليه الصلاة والسلام ته.

توضيح: واذا ركع رفع يديه: دې نه مخکې حديث نمبر(۴) او زير بحث حديث نمبر(۵) او راتلونکي احاديثو کې د رکوع حالت کې رفع اليدين کولو مسئله بيان شوې ده. اصل بحث ته تللو نه مخکې يو څو خبرې ضروري دي: **اوله مسئله:** رومبی مسئله د رفع اليدين حکم او د دې شرعي حيثيت دی نو پيژندل په کار دي چې يو د تکبير تحريمې په وخت کې د لاسونو اوچتولو حکم دی. نو د جمهورو په نزد باندې دا سنت دي دې کې خاص اختلاف نشته، د بعضې اهل ظواهرو او داؤد ظاهري په نزد باندې دا فرض دي،

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۲۲، رقم الحديث: ۷۳۹.

اهل روافضو زیدیه فرقې هم اختلاف کړی دی، تکبیر تحریمې نه علاوه مقاماتو کې د رفع الیدینو حکم افضل او غیر افضل حیثیت لري یا دیر نه دیر د سنت اختلاف دی.

دوهمه مسئله: دویمه مسئله دا ده چې د رفع الیدین ثبوت په مونځ کې کوم کوم ځای کې دی، لکه څنګه چې مخکې تیر شو چې تکبیر تحریمې کې رفع الیدین د ټولو په نزد باندې سنت دي دې کې څه خاص اختلاف نشته، د تکبیر تحریمې نه علاوه شپږ ځایونو کې داسې دي چې هغې کې د رفع الیدینو ثبوت په احادیثو کې ملاویږي هغه مقامات دا دي: (۱) **رفع الیدین عند الرکوع** (۲) **رفع الیدین عند الرجوع عن الرکوع** (۳) **رفع الیدین عند الذهاب الی السجدة** (۴) **عند الرجوع عن السجدة کما في النسائي** (۵) **رفع الیدین عند القیام الی الرکعة الثالثة کما في ابي داؤد ص ۱۰۲** (۶) **رفع الیدین في کل تکبیرة عند الرفع والخفض کما في مسند احمد**. دې شپږو مقاماتو کې صرف دوه ځایونه داسې دي چې د رفع الیدین او عدم رفع الیدین کې اختلاف دی هغه رکوع ته د تلو په وخت او واپس کیدو په وخت کې دې نه علاوه څلور ځایونه په هغې کې رفع الیدین د ټولو ائمه په نزد منسوخ شوي دي لهذا د رفع الیدین نوم کله چې هم راشي نو د هغې نه مراد دغه دوه مقامات دي.

دریمه مسئله: دریمه مسئله دلته دا ده چې رفع الیدینو کې لاس کوم ځای پورې اوچتول په کار دي دا مسئله حدیث نه مخکې حدیث نمبر (۳) تشریح کې په تفصیل سره تیره شوې ده هلته یې اوګورئ.

په رفع الیدینو کې د فقهاو اختلاف او ددې پس منظر: بهر حال دا مسئله د دور صحابو نه مختلف فیها راروانه ده د تابعینو په دور کې هم په دې کې اختلاف وو، څوک رفع کونکي وو او څوک د ترک رفع قائل وو داسې ښار نه وو چې په هغه کې دواړو طرف والا خلک نه وو، خو په دنیا کې کوفه واحد داسې ځای وو چې هغې کې رفع الیدینو والا هیڅوک هم نه وو، ټول د رفع الیدینو د ترک قائل وو د هغې وجه دا ده چې کوفه د اکابرو صحابو د تعلیم مرکز وو او هلته حضرت ابن مسعود رضي الله عنه معلم عام وو د هغه د تعلیم دا اثر وو د هغه نه پس د هغه د شاګردانو او د امام ابوحنیفه رحمه الله د تعلیم دا اثر وو غرض دا چې د رفع الیدینو مسئلې په شروع کې طرفینو کې سخت والی نه وو وروسته سخت والی راغی اهل مکو د ابن زبیر رضي الله عنه د تعلیم د وجې نه رفع الیدین شروع کړل او بیا حضرت امام شافعي رحمه الله دا مسئله ډیره په سختۍ سره خپله کړه، دې نه پس خلکو په دې باندې تحقیقي کتابونه ولیکل ټولو نه مخکې امام بخاري رحمه الله جزء رفع الیدین کتاب ولیکو امام بیهقي، علامه ابن عبد البر او حافظ ابن قیم رحمهم الله دې باندې کتابونه ولیکل د امام بخاري رحمه الله کتاب په جواب کې محمد بن عمرو مروزي رحمه الله رفع الیدینو باندې یو تحقیقي کتاب ولیکو. علامه زاهد کوثري رحمه الله لیکلي چې رفع الیدینو باندې بهترین او مفید کتاب او د ټولو نه مدلل کتاب د شاه انور شاه کشمیري رحمه الله (**نیل الفرقدین في رفع**

اليدين او بسط اليدين لنيل الفرقدين) دی. امام بخاري رَحِمَهُ اللّٰهُ د رفع اليدينو ثبوت باندې په خپل کتاب کې (۱۳) احاديثو استخراج کړی دی، علامه ابن عبد البر رَحِمَهُ اللّٰهُ (۲۳) احاديثو استخراج کړی دی، امام بيهقي رَحِمَهُ اللّٰهُ د (۳۰) احاديثو ذکر کړي دي، حافظ عراقي رَحِمَهُ اللّٰهُ رفع اليدينو ثبوت کې (۵۰) احاديث راوړي دي. دې وجې نه امام بخاري رَحِمَهُ اللّٰهُ آخر وويل چې رفع اليدين مسئله کې عدم رفع اليدين والا سره چرته هم صحيح روايت نشته. حضرت انور شاه کشميري رَحِمَهُ اللّٰهُ د امام بخاري رَحِمَهُ اللّٰهُ د دې دعوې متعلق فرمايي د رواياتو د تحقيق نه پس دا خبره صفا واضحه شوه چې نه دا دعوې صحيح ده او نه هغه کثير روايات کوم چې قائلين د رفع اليدينو نقل کړي دي د هغوی دعوې لره ثابتوي. دوي چې کوم ډير روايات نقل کړي دي هغې کې د بعضو تعلق د **رفع اليدين عند السجدة** دی او بعضې **عند القيام الى الركعة الثالثة** سره دی بعضې **عند السلام** وغيره سره دی بعضې **عند الركوع** سره او بعضې ناقابل استدلال دي شاه صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ وايي د رفع اليدينو په سلسله کې درې قسمه روايات دي: (۱) اول هغه روايات دي چې ناطق برفع اليدين دي. (۲) دويم هغه روايات دي چې ناطق بعدم رفع اليدين دي. (۳) دريم هغه روايات دي چې ساکت عنها دي، يعنې رفع اليدين او عدم رفع اليدين باندې ناطق روايات دواړو طرف نه تقريباً برابر دي او کوم روايات ساکت عنها دي دا چې کوم طرف سره ولګي، نو د هغوئ تله درنه وي: که احناف خپل طرف نه ساکت عنها روايات تلې کې شمار کړي چې عدم رفع اليدينو باندې دال دي، ځکه چې مقام تعليم کې د سائل سوال په جواب کې حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذکر نه وو کړی. دا دې طرف ته ښکاره اشاره ده چې خاموش روايات د ترک رفع اليدين دلائل دي. دې اعتبار سره د ترک رفع اليدين روايات ډيرېږي، نو دا دعوای صحيح نه ده چې دغه طرف سره صحيح روايات نشته.

د رفع اليدين او عدم رفع اليدين مسئله کې دا خبره هم ياد ساتئ چې امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ په غزه کې پيدا شوی وو، بيا يې مکې ته هجرت وکړو، نو دوي د اهل مکې په طرز عمل باندې عمل وکړو او هلته حضرت ابن زبير رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د تعليم د وجې نه رفع اليدين کيدل د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ عام دستور دا وو چې دوي به د اهل مدينې تعامل په ټولو مسائلو کې مخې ته کيښودو. د مدينې والا هم د ترک رفع اليدين قائل وو، نو دوي هم دا واخيستو. او د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ عادت او فقهي مزاج دا وو چې دوي به د حديث په ظاهر باندې عمل کولو دا وجه ده چې د کثرت رواياتو د وجې نه د دوي اقوال به ډير وو. د امام صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ فقهي مزاج دا وو چې دوی هميشه د شريعت مطهره د قواعد کليه لحاظ کړی دی د کلياتو د حفاظت د پاره يې په جزئياتو کې تاويل کړی دی، خو کليات يې برقرار ساتلي دي دا وجه ده که مسلک د احنافو ته څومره سطحې نظر باندې اوګوری، نو جزئيات به د دې منافي نظر باندې راځي \

او ځو مره ژور نظر باندې چې او ګورئ، نو دا مسئله په ټولو احادیثو باندې پوره منطبق په نظر راځي.

د امام ترمذي رحمه الله رای: امام ترمذي په سنن ترمذي کې د رفع الیدینو د پاره باب تړلی دی، د دوه قسمه احادیثو استخراج یې کړی دی او دواړو باندې یې تبصره هم فرمایلې ده او خپل اظهار یې هم کړی دی، چنانچه د رفع الیدینو په ثبوت باندې یې تبصره کړې ده هغه فرمايي: (**و بهذا يقول بعض اهل العلم**) یعنې په رفع الیدین باندې عمل کولو والا او رفع الیدین رائی ساتلو والا یو څو علماء دي او چې کله رفع الیدین او ترک رفع الیدین والا حدیث باندې تبصره کولو وخت کې د خپلې رائی اظهار فرمايي، نو وايي: (**و به يقول غير واحد من اهل العلم. ص. ۵۹**) یعنې ترک رفع الیدین قول د دومره علماوو رائی ده چې په شمار کې راوستل مشکل دي.

د شیخ عبدالحق رحمه الله رای: دوي فرمايي دې مسئله کې جانبینو کې احادیث موجود دي اګر چې رفع الیدینو احادیث ډیر دي خو دویم طرف ته هم احادیث موجود دي او دا یو اوږد بحث دی دا تعارض داسې لرې کولی شي یا خو په احادیثو کې به د تطبیق قول کولی شي چې حضور صلی الله علیه وسلم کله رفع الیدین کړي او کله یې نه دي کړي. چې په کوم هم عمل کولی شئ نو ویې کړئ دواړه جائز دي، صحابو رضي الله عنهم چې حضور صلی الله علیه وسلم په کوم حالت کې لیدلی دی، نو نقل کړي دي.

(۲) یا یو منسوخ ګڼلی شي یعنې رفع الیدین شروع کې وو بیا منسوخ شو حالانکې لوی لوی صحابه رضي الله عنهم مثلاً عمر رضي الله عنه او علي رضي الله عنه او ابن مسعود رضي الله عنه رفع الیدین نه کول دا ددې حکم منسوخ کیدو دلیل دی. (۳) او که فرض کړی که دواړه وي بیا به عدم رفع الیدین ته ترجیح وي، ځکه چې عدم رفع الیدین کې د حرکت په نسبت سره سکون دی چې د مونځ حالت کې ډیر مناسب دی، ځکه چې د مونځ متعلق قرآن کریم کې فرمايي: ﴿قُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ﴾ (بقرة آيت: ۲۳۷) ای ساکتین.

او حدیث کې دا الفاظ راغلي دي: (**اسكنوا في الصلوة**) یعنې خاموشئ سره مونځ کوئ.

بهر حال د جانبینو مسلکي تحقیق به ستاسو مخې ته راشي. راځئ چې وې ګورو:

۳ ربیع الثاني ۱٤۱۰هـ

دلائل: د رفع الیدینو مثبتینو او غیر مثبتینو دلائل ذکر کولو نه مخکې یو ځلې بیا د دوي مذاهبو باندې نظر اچوو. امام شافعي رحمه الله او د امام احمد بن حنبل رحمه الله او یو قول د امام مالک رحمه الله دې طرف ته تللی دی چې عند الرکوع رفع الیدین څنګه چې شروع کې سنت عمل وو اوس هم سنت عمل دی. امام ابو حنیفه، سفیان ثوري، ابراهیم نخعي رحمهم الله او د مشهور مختار قول مطابق د امام مالک رحمه الله په نزد باندې عند الرکوع رفع الیدین نشته، لکه مخکې رفع الیدین وو وروسته کې بیا منسوخ

ګڼلی شو، دغه رنګ عند الرکوع هم یا منسوخ شو یا موقوف دي. لهذا عدم رفع راجح ده. احناف وايي د نسخ ددې احتمال د وجې نه رفع اليدين په ځاى عدم رفع افضل او اولی ده، ځکه چې رفع اليدينو کې خطره ده چې منسوخ حکم باندې عمل اونه شي او منسوخ حکم باندې عمل کول حرام دي د سنت فضيلت حاصلولو کې په ناجائزو کې د پريوتو احتمال راغی، ځکه اولی او افضل ترک رفع اليدين وګرځولی شو، حالانکې د احاديثو انبار دواړو طرف ته دي.

د شوافعو او حنابلو دلائل: (۱) شوافع او حنابله زير بحث حضرت نافع او ابن عمر رضي الله عنهما روايت نه استدلال کړی دی. (۲) دې حضراتو دې نه مخکې حضرت ابن عمر رضي الله عنه روايت نمبر (۴) نه استدلال کړی دی. (۳) شوافع او حنابله زير بحث حديث نه پس حضرت مالک بن حويرث رضي الله عنه روايت نه هم استدلال کړی دی. (۴) د رفع اليدين قائل خلکو حضرت وائل بن حجر رضي الله عنه حديث نمبر (۸) نه هم استدلال کړی دی. (۵) مثبتينو د رفع اليدينو حضرت ابو حميد ساعدي رحمه الله اوږد حديث نمبر (۱۲) نه هم استدلال کړی دی. مشکوة ص ۷۶ باندې دي چې دې ټولو احاديثو کې **عند الرکوع او عند الرفع عن الرکوع** په وخت کې د رفع اليدينو تصريح موجوده ده او دا په مطلوب باندې واضح دلائل دي.

د احنافو او مالکيو دلائل: په رفع اليدينو کې احناف او مالکيو دلائل ډير زيات دي، د مالکيه حضراتو مسلک اګرچې احنافو په شان دی او مشهور هم دا دی، خو ددې دلائلو احناف ډيره تذکره کوي، ځکه خو د احنافو نوم اخيستلی کيږي، چونکې رفع اليدينو باندې د احنافو دلائل مندرجه ذيل دي:

(۱) (عن علقمة قال قال لنا ابن مسعود الا اصلي بكم صلوة رسول الله فصلى ولم يرفع يديه الا مرة واحدة مع تكبيرة الافتتاح) (ابوداود، ترمذي، مشكوة ص ۷۷)

(۲) (و عن البراء ابن عازب قال كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا كبر لافتتاح الصلوة رفع يديه حتى يكون ابهاماه قريباً عن شحمتي اذنيه ثم لا يعود) (طحاوي ص ۱۵۴)

برني احاديث امام ترمذي في الباب عن البراء بن عازب په عنوان کې ذکر کړي دي.

(۳) و عن ابن عمر مرفوعا ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه اذا افتتح الصلوة ثم لا يعود. (رواه البيهقي في الخلافيات باسناد صحيح كذا في معارف السنن)

(٤) و عن ابن عباس رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يرفع الايدي الا في سبع مواطن: (۱) في افتتاح الصلوة (۲) و استقبال القبلة (۳) و على الصفا (٤) والمروة (۵) والعرفات (٦) و بجمع (۷) وعند الجمرة (طبراني والبخاري في جزء رفع اليدين) بحواله تنظيم الاشتات)

(۵) (وعن ابن مسعود عن النبي ﷺ انه كان يرفع يديه في اول تكبيرة ثم لا يعود) (طحاوي، ص۱۵٤ و کذا في الترمذي والنسائي)

(٦) و عن جابر بن سمرة قال خرج علينا رسول الله فقال مالي اراكم رافعي أيديكم كانها اذناب خيل شمس اسكنوا في الصلوة. (مسلم)

د مسلم په دې روایت باندې مخالفین خفه کېږي د دې حدیث تعلق سلام په وخت کې رفع یدین دی دې نه نبي علیه السلام منع فرمایلې ده، استدلال کولو والا وایي: حدیث مبارک کې چې اسکنوا فی الصلوة کوم الفاظو ارشاد فرمایي مونږ دې نه استدلال کوو چې مونځ کې سکون او کم نه کم حرکات مطلوب دي چې قرآن کریم کې اشاره ده ﴿قُومُواْ لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ (بقرة آیت: ۲۳۸) ای ساکنین ساکتین عابدین.

(۷) عن عباد بن الزبير ان النبي ﷺ اذا افتتح الصلوة رفع يديه في اول الصلوة ثم لم يرفعها فى شئ حتى يفرغ. (رواه البيهقي في الخلافيات)

(۸) و عن مجاهد قال صليت خلف ابن عمر فلم يكن يرفع يديه الا في التكبيرة الاولى من الصلوة) (مصنف ابن ابي شيبة، بيهقي، طحاوي)

(۹) رُوي عن ابن عباس قال كان النبي ﷺ يرفع يديه كلما ركع و كلما رفع ثم صار الى افتتاح الصلوة وترک ما سوا ذلک. (کذا في التعليق الصبيح بحواله تنظيم الاشتات)

(۱۰) عن الاسود قال رايت عمر بن الخطاب يرفع يديه في اول تكبيرة ثم لا يعود. (مصنف ابن ابي شيبة طحاوي)

قال و رائيت ابراهيم النخعي والشعبي يفعلان كذلک. (مصنف ابن ابی شيبة و طحاوي ص ۱۵٦)

(۱۱) عن عاصم بن كليب عن ابيه ان علياً رضي الله عنه كان يرفع يديه في اول تكبيرة من الصلوة ثم لا يرفع بعد. (رواه الطحاوي باسنادين جيدين ص ۱۵۴)

(۱۲) وراى عبدالله بن الزبير رجلا يرفع يديه من الركوع فقال "مه" كان هذا شئ فعله النبي ﷺ ثم تركه. (کذا في التعليق الصبيح بحواله تنظيم الاشتات)

(۱۳) و عن المغيرة بن شعبة قال قلت لابراهيم حديث وائل رضي الله عنه انه رأى النبي ﷺ

يرفع يديه اذا افتتح الصلوة واذا ركع و اذا رفع راسه من الركوع فقال ان كان وائل رضي الله عنه راه مرة يفعل فقد راه عبدالله خمسين مرة لا يفعل ذلك. (طحاوي ص ۱۵۴)

و في البدائع رُوي عن ابن عباس رضي الله عنه انه قال العشرة الذين شهدلهم النبي صلى الله عليه وسلم بالجنة ماكانوا يرفعون ايديهم الا في افتتاح الصلوة. (كما في العيني، ج۳، ص۷)

دټولو احاديثو مرفوعو او آثار منقولو نه دا خبره واضحه شوه چې درفع اليدينو په مسئله کې دواړو طرف ته داحاديثو ذخيره موجوده ده، ياخودواړه جانب احاديثو کې تطبيق صورت پيدا کول په کار دي کوم عمل کوم ځای کې رائج دی هغې باندې هلته عمل کول په کار دي او جائز دواړه ګڼل په کار دي.

ابن حزم په خپل مايه ناز تصنيف (المحلي ج۳ ص ۲۳۵) کې ليکلي چې کله د جانبينو نه د احاديثو صحت معلوم شو، نو اوس دواړه عمله مباح دي يو عمل هم فرض نه دی، پس مونږ ته داسې او په دې نيت مونځ کول په کار دي که مونږ رفع اليدين وکړو، نو مونږ داسې مونځ وکړو، څنګه چې حضور صلى الله عليه وسلم کړی دی او که مونږ رفع اليدين ونه کړه، نو بيا هم مونږ د حضور صلى الله عليه وسلم په طريقه مونځ وکړو. د ابن حزم عربي الفاظ دا دي: **فلما صح انه عليه السلام كان يرفع في كل خفض ورفع بعد تكبيرة الاحرام و(كان) لايرفع (ايضا) كان كل ذلك مباحا لا فرضا وكان لنا ان نصلي كذلك فان رفعنا صلينا كما كان رسول الله يصلي و ان لم نرفع صلينا كما كان رسول الله يصلي** (المحلي ج۳ ص۲۳۵)

که د تطبيق صورت چاته خوښ نه وي، نو بيا د رفع اليدينو احاديث منسوخ يا موقوف ګرځول په کار دي يا د عدم رفع اليدينو احاديث راجح ګرځول په کار دي، لکه څنګه چې په دې بحث کې د شيخ عبدالحق رائی د دې بحث لاندې ليکلی شوې ده (اشعة اللمعات ۳۸۳).

٤ ربيع الثاني ١٤١٠هـ

سوالات او جوابات: (۱) **سوال:** مندرجه ذيل روایاتو باندې مخالفينو څه نا څه اعتراض کړی دی تاسو ددې قسم روایاتو نه څنګه استدلال کوئ؟

جواب: که د مخالفينو ټول اعتراضات وکتلی شي، نو اصولي طور باندې ددې اعتراض خلاصه دا ده چې په دې روایاتو کې يا ارسال دی يا غرابت او تفرد دی يا په دې کې ادراج دی.

واضح جواب دا دی دا روايات ډيرو طريقو سره وارد دي، نو د تعدد طرف سره تفرد او غرابت او ادراج ختميږي باقي پاتې شو بعضې روایاتو مرسل کيدل، نو غرض دا دی د جمهورو په نزد ارسال معتبر دی مونږ جمهور سره يوو او هغوي زمونږ سره دي.

سوال: مثبتین د رفع الیدینو حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حدیث نمبر (۲۰) باندې اعتراض کړی دی چنانچه سنن ترمذي کې امام ترمذي حضرت عبدالله ابن مبارک رضي الله عنه په حواله سره اوویل او فرمایي د ابن عمر رضي الله عنه حدیث ثابت دی کوم چې د رفع الیدینو متعلق دی، خو د ابن مسعود رضي الله عنه روایت ثابت نه دی دې کې عدم رفع الیدین ذکر دی. (ترمذي، ص ۵۹)

صاحب مشکوة د ابن مسعود رضي الله عنه دغه روایت د اصل مبحث نه لرې فصل ثالث (ص ۷۷) کې ذکر کړی دی او بیا دې باندې د امام ابوداؤد په حوالې سره یې اعتراض کړی دی. **(و قال ابوداؤد لیس هو بصحیح علی هذا المعنی)**

جواب: ددې سوال اولنی جواب دا دی چې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روایت چې کومو واسطو سره امام ابو حنیفه رحمه الله ته رسیدلی هلته د دې طویلې سلسلې سند نه وو، صرف یو یا دوه واسطې وې، اوس د امام ابوحنیفه رحمه الله نه پس مونږ پورې د طویل سند د وجې نه که روایت کې ضعف راشي دې نه د امام ابوحنیفه رحمه الله مستدل ته څوک نقصان نه شي رسولی. یوه قاعده او ضابطه درجې لرې دا جواب چې هر ځای جاري وي. د امام ترمذي رحمه الله دویم جواب دا دی چې د رفع الیدینو متعلق حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه دوه روایات منقول دي، یو مرفوع قولي دی او دویم مرفوع فعلي دی یعنې ابن مسعود رضي الله عنه خپل فعل اونبودو حدیث ته یې مرفوع وویله یا خپل قول ویلو سره حدیث ته یې مرفوع وویله. حضرت عبدالله ابن مبارک رحمه الله مرفوع قولي باندې رد کوي چې دا ثابت نه دی، نو مرفوع فعلي ته هغوئ غیر ثابت څنګه وایي هغه په خپله د مرفوع فعلي راوي دی، لکه نسائی (ص، ۱۲۸) کې واضح طور باندې موجود دی. خامخا ابن مبارک رحمه الله مرفوع قولي نه انکار کوي او ددې احناف هم قائل دي حالانکه احناف مرفوع فعلي ثابت ګڼي او ددې نه استدلال کوي او د مرفوع قولي نه احناف استدلال نه کوي ددې الفاظ دادي: **(ان النبي صلی الله علیه وسلم لم یرفع یدیه الا في اول مرة)** (ترمذي)

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د روایت مدار عاصم بن کلیب رحمه الله باندې دی او د مسلم راویانو نه دی، لهذا مرفوع فعلي ثابت نه دی په خپله امام ترمذي دې کتاب کې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فعلي روایت متعلق فرمایي دا روایت حسن دی او د ډیرو خلکو په دې باندې عمل دی دغه شان جرح او تعدیل کې یحیی بن سعید القطان المغربي رحمه الله نه (**الوهم والایهام**) کې دا الفاظ نقل دي: (**انه صحیح حدیث ابن مسعود رضی الله عنه**) دغه رنګ ابن حزم اندلسي رحمه الله دې حدیث ته صحیح ویلي دی او دار قطني ورته هم صحیح ویلي دي (**کذا في عرف الشذي**).

همدارنګې عبد الله ابن عبد البر، علي المدني، يحی بن معين، امام ذهبي او ابن منده رَحِمَهُمُ اللهُ ورته صحيح ويلي دي، صاحب مشکوة چې د امام ابوداود په حوالې سره کوم اعتراض کړی دی.

قال ابوداود: ليس بصحيح على هذا المعنى) ددې جواب هم دغه دی چې دا دابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مرفوع قولي حديث باندې اعتراض دی دا جواب په حقيقت کې د صاحب مشکوة غلطي پېتولو د پاره وو او دومره لوی کس غلطي نه د بچ کيدو د پاره دی. ورنه امام ابوداود د براء بن عازب رَحِمَهُ اللهُ روايت ته ليس بصحيح ويلي دی حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت باندې ابوداود اعتراض نه دی کړی، لکه څنګه چې د ابوداود سياق او سباق نه واضح دی او که بالفرض امام ابوداود د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت باندې اعتراض کړی وي ددې جواب دا هم کيدای شي چې امام ابوداود دا ضعف علی المعنی سره مقيد کړی وي، يعنې روايت صحيح وي نورو راويانو نقل کړي وي سند صحيح دی خو د خاص معنی په اعتبار سره ضعيف دی. باقي مثبتين د رفع اليدينو دلائلو کې د ټولو نه ډير معتمد او مستند او مضبوط او محفوظ روايت د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی ددې باره کې مثبتين حضرات وايي چې د دوي لکه د سند سلسة الذهب ده، ځکه چې نجوم السماء نقل کړی دی او حجة الله علی العلمين دی. راځئ چې لږ وينو ددې حيثيت څه دی ټولو نه مخکې خبره دا ده ددې روايت موقوف کيدو او مرفوع کيدو کې اختلاف دی اګر چې امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ مرفوع له ترجيح ورکړې ده. خو امام ابوداود رَحِمَهُ اللهُ په خپل کتاب (ص، ۱۰۸) باندې ددې د مرفوع او موقوف کيدو باندې کافي بحث کړی دی اوس ددې حديث بنيادي عمارت کمزوری شو. کيدی شي چې دا موقوف وي او په موقوف باندې شوافعو حضراتو په نزد استدلال کول جائز نه وي. دويمه خبره دا چې ددې حديث صحيح کيدو باوجود په دې کې شپږ قسمه اضطراب دی: (۱) امام مالک رَحِمَهُ اللهُ چې کله (مدونه) کې د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نقل کوي، نو هلته رفع اليدين صرف تکبير تحريمه کې ثابت دي. (۲) موطا امام مالک کې صرف عند الرکوع رفع يدين ثابت دي. (۳) موطا امام محمد کې عند الرکوع او عند الرفع عن الرکوع رفع اليدينو ثابت دي. (۴) د امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ کتاب صحيح بخاري کې صرف عند السجدتين رفع اليدين ثابت دي. (۵) او دا ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت چې کله امام بخاري جزء رفع اليدين کې ذکر کوي، نو هلته دريم رکعت د پاره د ودريدو په وخت کې رفع اليدين ذکر دي. (۶) طحاوي وغيره کې دې روايت نه

(رفع يدين عند کل خفض ورفع) يعنې هر تکبير په وخت کې رفع اليدين ثابت دي د دومره اضطراب او اختلاف د وجې نه روايت د خپل مقام نه ډير ښکته راځي.

آخر کې خلاصه دا راوته چې د رفع اليدينو مسئله اولی او غير اولی، افضل غير افضل ده جائز او غير جائز مسئله نه ده يا داسې وويل شي چې رفع اليدين مسئله د اسلام شروع کې وه ييا چې مونځ کې څنګه باقي تغيرات او تنسيخات اوشو، نو د رفع اليدينو مسئله هم موقوف او منسوخ شوه، دا څه

فرض کلام یا څه مفروضه نه ده بلکې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت دی نسخ باندې دال دی. حضرت عبدالله ابن زبیر رضی الله عنه روایت نسخ باندې دال دی ځکه ددې حدیث منسوخ کیدو قوي احتمال پیدا شو، نتیجه دا راوته چې یو طرف ته رفع الیدین سنت دې او دویم طرف ته د نسخ قوي احتمال دی او منسوخ باندې عمل کول حرام دې او س سنت خپلول او حرامو کې د پریوتو مقابله شوه. داسې سنت ترک کول اولی او افضل دې چې دې باندې عمل کولو سره سړی حرامو کې مبتلا کېږي دې وجې نه احنافو ترک د رفع الیدین ته اولی وایي چې منسوخ عمل باندې عمل سره خطره رانه شي.

(۳) **سوال:** مثبتین د رفع الیدینو الاکه دا اعتراض وکړي چې منسوخ کیدو باندې تاسو سره څه دلیل دی؟

جواب: ددې اعتراض اول جواب خو همدغه دی چې مندرجه بالا آحادیث او آثار تصریحات او توضیحات دې خبره باندې واضح دلیل دی چې دا حکم مخکې وو بیا موقوف او منسوخ شو دویم الزامي جواب دا دی چې د رفع الیدینو شپږ مقاماتو نه باقي څلور مقاماتو کې تاسو حضرات رفع یدین ترک کولو سره دې څلورو مقاماتو کې د رفع الیدینو حکم په خپله منسوخ تسلیموئ دې څلورو مقاماتو دپاره کوم جواب ستاسو وي هغه زمونږ هم دی فرق صرف دومره دی تاسو څلور مقاماتو کې او مونږ شپږ مقاماتو کې دا عمل منسوخ ګڼو.

دامام ابو حنیفه رحمه الله او د امام اوزاعي رحمه الله مناظره: ملاعلي قاري رحمه الله مرقات کې د رفع الیدینو دې بحث کې لیکلي چې صاحب د فتح القدیر ابن همام د هدایه شرح کې د رفع الیدینو بحث کې لیکلي چې یو ځلې امام ابو حنیفه رحمه الله او اوزاعي رحمه الله مکه مکرمه کې دارالحناطین کې یو ځای شو دواړو رفع الیدین مسئله کې بحث شروع کړو. (المرقات ۲/۵۰۴).

امام اوزاعي رحمه الله: امام اوزاعي رحمه الله د امام صاحب رحمه الله نه داسې سوال وکړو چې تاسو رکوع ته تلو وخت کې او واپس رکوع نه د راتلو په وخت کې لاس ولې نه اوچتوئ؟

امام ابو حنیفه رحمه الله: مونږ رفع الیدین ځکه نه کوو چې په دې کې د حضور صلی الله علیه وسلم نه صحیح حدیث منقول نه دی.

امام اوزاعي رحمه الله: صحیح حدیث ولې نشته حالانکې ماته زهري ویلي دي او هغه د سالم نه او سالم خپل پلار نه حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه داسې نقل کوي: (ان رسول الله کان یرفع یدیه اذا افتتح الصلوٰة وعند الرکوع و عند الرفع منه)

امام ابو حنیفه رحمه الله: ددې په جواب کې امام ابو حنیفه رحمه الله عدم رفع الیدین د پاره سند سره داسې حدیث بیان کړی: (حدثنا حماد عن ابراهیم عن علقمة والاسود عن عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ان النبي صلی الله علیه وسلم کان لا یرفع یدیه إلا عند الافتتاح ثم لا یعود)

امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ: امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ علو سند طرف ته اشاره کولو سره وویل زه تاته د زهري، سالم او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سند نه حدیث بیانوم او ته حماد ابراهیم سند نه زما مخې ته حدیث بیانوي.

امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ: امام صاحب فرمايي وګوره شیخ حماد رَحِمَهُ اللهُ د شیخ زهري رَحِمَهُ اللهُ نه لوی فقیه دی دغه رنګ ابراهیم نخعي د شیخ سالم رَحِمَهُ اللهُ نه فقه کې لوی دی او شیخ علقمه رَحِمَهُ اللهُ د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه فقاهت کې څه کم نه دی اګرچې ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته شرف د صحابیت دوجې نه لوی مقام حاصل دی، شیخ اسود رَحِمَهُ اللهُ بغیر د مقابلې پاتې شو دې وجې نه زمونږ د زنو نور هم ډیر شو. او حضرت عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به څه وایم هغه د فقاهت امام او د فضیلت سپوږمۍ ده حضرت امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ سند اوچت کیدو او عالي کیدو سره خپل سند ته ترجیح ورکولو کوشش کوي امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د راویانو د فقاهت د وجې نه خپل روایت ته ترجیح ورکړې ده. دې مسئله کې طرفینو کې وسعت او ګنجائش دی سختې کولو ضرورت نشته غیر مقلدین دې مسئله کې سختي کوي او صحیح لارې نه تجاوز کوي او دا اختلاف د جائز او ناجائز اختلاف ګڼي او خلک یو طرف احادیثو نه تشویش کې مبتلا کوي او د فضیلت بحث په فرضیت درجه کې ساتي. د دوي په نزد یو قاعده ده هغه دا چې مونځ کې سنت پریښودو سره مونځ فاسدیږي او رفع الیدین سنت دي دې پریښودو سره مونځ باطل شو حالانکې دا قاعده د هغوئ خپله ده د. امت د علماو او فقهاو د دې سره څه تعلق نشته.

تکبیر تحریمه کې لاسونه د غوږونو پورې اوچتول په کار دي

﴿٦﴾ وَ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ
د مالک ابن حویرث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام به چې کله تکبیر تحریمه ویله نو
رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا أُذُنَيْهِ وَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَقَالَ :
اوچتول به یې دواړه لاسونه تر غوږونو د نرمۍ پورې او چې کله به یې پورته کولو سر د رکوع نه نو ویل به یې
سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَعَلَ مِثْلَ ذَٰلِكَ . وَ
سمع الله لمن حمده، او دغه شان به یې کول (یعني دواړه لاسونه به یې د غوږونو نرمیو پورې وړل) او
فِي رِوَايَةٍ : حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ . (متفق علیه)[1]
په یو روایت کې دي: چې دواړه لاسونه به یې د غوږونو بره حصې پورې وړل.

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ٢١٩/٢، رقم الحديث : ٧٣٧، ومسلم في الصحيح ٢٩٣/١ رقم الحديث: ٢٥-٣٩١، أخرجه أحمد في المسند ٣٦/٣.

توضیح: ددې حدیث تشریح تکبیر تحریمې په وخت دواړه لاسونو د اوچتیدو په وخت کې مسئله او مکمل اختلاف مخکې حدیث نمبر (۳) کې تیر شوی دی هلته یې وګورئ دلته دې حدیث کې یې د لاسونو اوچتولو حد د غوږنو برنۍ حصې پورې د وړلو بیان کړی دی دا د احنافو مستدل دی او کوم حضرات چې صرف سینې پورې لاسونه اوچتوي هغوی ته په کار دي چې دا حدیث د نظره ونه غورځوي او څه همت دې وکړي لږ اوچت دې یې وړي.(المرقات ۲/۵۰۱).

۵ ربیع الثاني ۱٤۱۰هـ

په مونځ کې د جلسې استراحت حکم

﴿۷﴾ وَ عَنْهُ اَنَّهُ رَاٰی النَّبِیَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي فَإِذَا
د مالک بن حویرث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل دي چې وي لیدو نبي عَلَيْهِ السَّلَام په مونځ کولو باندې چې کله به نبي عَلَيْهِ السَّلَام
كَانَ فِيْ وِتْرٍ مِنْ صَلَاتِهٖ لَمْ يَنْهَضْ حَتّٰى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا.[1]
په طاق رکعت کې ؤ نو نه به پاڅیدو ترڅو پورې به سیده شوی نه وو.

توضیح: في وتر من الصلوة: مطلب دا دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چې مونځ کولو اولنی یا دریم رکعت آخري سجدې نه سر اوچتولو نه پس به لږ کیناستو استراحت به یې وکړو او بیا به بل رکعت د پاره پاڅیدو د فقهاو اصطلاح کې دې عمل ته جلسه د استراحت ویلی شي.(المرقات ۲/۵۰۵).

لم ینهض: د پاڅیدو په معنی کې دی یعنې ترڅو چې تاسو به استراحت نه وي کړی د غه وخت پورې تاسو دویم یا څلورم رکعت ته مه پاڅئ.

د فقهاو اختلاف: جلسه استراحت کې د فقهاو اختلاف دی آیا دا د عبادت حصه او مسنون عمل دی یا په وخت د مجبورۍ کې عمل دی. امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دې ته مطلقا سنت وایي که د عذر په وخت کې وي یا بغیر د عذر وي دا د عبادت یوه حصه ده او سنت دي هغه فرمایي دا سې د ناستې نه پس د پاڅیدو هم دا طریقه ده چې دواړو لاسونو سره د ځمکې نه په تکیا سره پاڅي دا مسنون دي. امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ او د مختار قول مطابق او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمایي دا جلسه د استراحت د عبادت سنت یا د مستحباتو د قسم نه نه ده، بلکې دا د عذر د وجې نه په حالت د مجبورۍ کې کولی شي او دا په حالت د مجبورۍ باندې محمول دی.(المرقات ۲/۵۰۵،اشعة اللمعات ۳۸۴).

دلائل: حضرت امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دلیل زیر بحث د حضرت مالک بن حویرث روایت دی چې خپل

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۲/۳۰۲،رقم الحدیث : ۵۲۳

مقصد باندې واضح دلیل دی د جمهورو دلیل د حضرت ابوهریره رضي الله عنه حدیث دی چې ترمذي کې په دې الفاظو منقول دي: **عن ابي هريرة قال كان النبي صلى الله عليه وسلم ينهض في الصلوة على صدور قدميه** (ترمذي ص ٦٤)

امام ترمذي رحمه الله د مالک بن حویرث روایت نه پس متصل دا حدیث نقل کړو او په دې باندې یې د اهل علمو عمل ښودلی شي، دې نه معلومه شوه دا حدیث صحیح دی او په کثرت سره امت په دې باندې عمل کړی اګرچې د دې حدیث په یوه طریقه سند کې خالد بن ایاس راوي ته ضعیف ویلی شوی دی، خو د یوې طریقې د وجې نه د اصل حدیث صحت نه متاثر کېږي دا روایت مصنف ابن ابی شیبه رحمه الله کې داسې منقول دي: **عن ابن مسعود رضي الله عنه انه كان ينهض في الصلوة على صدور قدميه ولم يجلس** دغه شان روایت حضرت علي رضي الله عنه، ابن مسعود رضي الله عنه، ابن عمر رضي الله عنه او حضرت زبیر رضي الله عنه نه مصنف ابن ابی شیبه کې نقل دي (المرقات ۲/۵۰٦)

بلکې د شعبي په حوالې سره ابن ابی شیبه داسې وایي: **عن الشعبي قال كان عمر و علي و اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ينهضون في الصلوة على صدور اقدامهم** (كذا في اشعة اللمعات ۲/۳۸٤، المرقات ۲/۵۰٦)

په مصنف عبد الرزاق کې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه متعلق دا روایت داسې منقول دی: **عبد الرزاق عن ابن عينيه عن ابن ابي ليلى قال سمعت عبد الرحمن بن يزيد يقول رمقت عبد الله بن مسعود فى الصلوة فرايته ينهض ولا يجلس قال ينهض على صدور قدميه فى الركعة الاولى والثالثه.**

علامه ابن دقیق العید رحمه الله فرمایي دا خبره عجیبه ده، یو عمل ته استراحت هم وایي او بیا سنت هم وایي حالانکې د عبادت مدار په تکلیفاتو باندې دی استراحت باندې نه دی.

جمهورو باب التشهد د فصل ثاني په آخري حدیث نمبر (۹) کې هم استدلال کړی دی کوم چې مشکوة (ص ۸۵) کې مذکور دي الفاظ یې دا دي: **وعن عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه قال كان النبي صلى الله عليه وسلم فى الركعتين الاوليين كان على الرضف حتى يقوم. (رواه الترمذي)**

یاد ساتئ علامه توربشتي رحمه الله د تشریح مطابق دا حدیث د جمهورو دلیل دی ورنه نور شارحینو د دې مطلب تشهد د قعده اولی بیان کړی دی.

جواب: جمهورو شوافعو ته د دې دلیل دا جواب ورکړو، مالک بن حویرث رضي الله عنه روایت حالت د عذر باندې محمول دی حضور صلى الله عليه وسلم حالت د عذر یا ضعف د وجې نه دا عمل کړی دی او په حالت عذر کې داسې کول ښه لري.

دویم جواب دا دی د ابن حویرث رضي الله عنه روایت بیان جواز باندې محمول دی بهر حال د فقهاو دا اختلاف د جواز او عدم جواز نه دی بلکې د اولی او غیر اولی اختلاف دی.

باقي شوافعو چې د غازي ودریدو کومه طریقه بیان کړې ده چې دواړه لاسونو سره په ځمکه تکیا کوي جمهور دې باره کې فرمایي، حضرت ابن عمر رضي الله عنه روایت کې ممانعت داسې راغلی دی باب التشهد کې حدیث نمبر(۹) د لاندې ددې بحث ان شاء الله راځي.

په مونځ کې به لاسونه څنګه کیښودلی شي

﴿۸﴾ وَ عَنْ وَائِلِ بْنِ حَجَرٍ اَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ
د وائل بن حجر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: دوي ولیدو نبي علیه السلام چې اوچتول به یې دواړه لاسونه
حِيْنَ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ ثُمَّ الْتَحَفَ بِثَوْبِهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى
په وخت د شروع کولو د مونځ کې د تکبیر دپاره بیایې لاسونه کپړه کې دننه کړل بیایې کیښودو ښې لاس
عَلَى الْيُسْرَى فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنَ الثَّوْبِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا
په چپ لاس باندې بیا چې رکوع ته د تلو اراده یې وکړه نو بیایې دواړه لاسونه د کپړې نه رابهر کړه او اوچت یې
وَ كَبَّرَ فَرَكَعَ فَلَمَّا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فَلَمَّا
کړل او تکبیر ویلو سره رکوع ته لاړ چې کله سمع الله لمن حمده یې وویله نو لاس یې اوچت کړو بیا چې کله
سَجَدَ سَجَدَ بَيْنَ كَفَّيْهِ [1]. (رَوَاهُ مُسْلِم).
یې سجده کوله نو سجده یې وکړه د دواړه لاسونو په مینځ کې.

توضیح: ثم وضع یده الیسری: دې کې دریو مسائلو طرف ته اشاره ده ددې تفصیل ضروري دی دې کې د ائمو اختلاف هم دی خو دا د جواز او عدم جواز اختلاف نه دی اولی او د غیر اولی دی. (المرقات ۲/۵۰۷).

اوله مسئله او د فقهاو اختلاف: په حالت د قیام کې لاس تړل مسنون دي یا پریښودل مسنون دي دې کې د فقهاو اختلاف دی د جمهورو سلفو او خلفو مسلک دا دی وضع د یدینو سنت ده یعني مونځ کونکې چې کله مونځ کې اودریږي نو لاسونه دې وتړي لاسونه تړلي ساتل سنت دي ارسال سنت نه دی. د امام مالک رحمه الله مشهور قول د ارسال دی یعني لاسونه په حالت قیام کې نوم باندې نه کیښودل، بلکې

---

(۱) أخرجه مسلم ۳۰۱/۱ رقم الحديث: ۵۴-۴۰۱.

زورند په کار دي دويم قول د جمهورو په شان دی لاسونه تړل سنت دي، ارسال يدين کې امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ د قياس نه استدلال کړی چې يو کس بادشاه ته مخامخ مونځ کې ودريږي نو د رعب او هيبت ويره وي لاسونه ځوړند په کار دي وضع يدين نه ده په کار. جمهورو د زير بحث حديث نه استدلال کړی چې خپل مقصد کې واضح تر دی دې نه پس حضرت سهل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حديث نمبر (۹) نه استدلال کړی دی يا فصل ثاني حديث نمبر (۱۴) حضرت قبيصه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روايت نه استدلال کړی دی، دې ټولو احاديثو په موجودګۍ کې د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ د قياس هيڅ مقام نشته (المرقات ۲/۵۰۸)

همدارنګه دا ډير احاديث په شيعو او روافضو باندې حجت دی دوي به د مسلمانانو سره عبادت کې د اشتراک د وجې نه لاس نه تړل، بلکې دوي په هر يو عمل کې د مسلمانانو نه جدا جدا دي، څنګه چې د هغوي طريقه ده د شيعه باطل خيال دی حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه کې منافقينو مونځ کې د دوکې په غرض باندې لاسونه تړل د قرآن آيت ﴿يَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ﴾ (توبة آيت: ۶۷) کې تحريف کولو سره ددې نه استدلال کوي.

دوهمه مسئله او د فقهاو اختلاف: کله چې دې حديث کې د لاس کيخودو صراحت راغلی، نو اوس د جمهورو په منځ کې اختلاف راغلی چې لاس کوم ځای کيخودی شي امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ، سفيان ثوري رَحِمَهُ اللّٰهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ مشهور قول مطابق مونځ کې لاس نوم نه لاندې کيښودل افضل دي. د امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد او يو غير مشهور قول کې امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد مونځ کې لاس سينې دلاندې او دنوم دبره کيښودل افضل دي (**كذا في رحمة الامة في اختلاف الائمة ص ۳۲**)

امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ د صحيح ابن خزيمه د روايت نه استدلال کړی دی الفاظ يې داسې دي: (**فوضع يده اليمنى على اليسرى على صدره**) دې روايت کې لاس د سينې د بره کيښودو ذکر دی او د امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ يو قول هم داسې دی. ائمه احناف او حنابله د حضرت علی رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د آثر نه استدلال کړی دی.

الفاظ يې دا دي: (**قال من السنة وضع الكف على الكف في الصلوة تحت السرة**). (**المرقات ۲/۵۰۹**) دا روايت سنن بيهقي، ج ۲، ص ۳۱ باندې نقل کړی دی او بذل المجهود، ج ۲، ص ۲۳) نقل کړی دی. مصنف ابن ابی شيبة کې، ج ۱، ص ۳۹۸) باندې راوړی، دغه رنګ ابن ابی شيبة رَحِمَهُ اللّٰهُ حضرت وائل بن حجر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روايت دې الفاظو سره نقل کړی دی. (مصنف ابن ابی شيبة ج ۱ ص ۳۹۸).

ياد ساتئ: د لاس تړلو يا کيښودو په مقام په تعين کې څومره روايات دي اصول جرح او تعديل پيش نظر دې ټولو کې کلام دی، احنافو چې د کومو رواياتو نه استدلال کړی دی، نو په دې باندې د شوافعو مستدلات په نسبت کم کلام شوی دی بهر حال دا د افضل او غير افضل مسئله ده يا بيان د جواز د پاره دغه رنګ عمل شوی دی دې کې څه لويه جګړه نشته. امام ترمذي داسې فيصله کړې ده:

والعمل على هذا عند اهل العلم من اصحاب النبي ﷺ ومن بعدهم يرون ان يضع الرجل يمينه على شماله في الصلوة وراى بعضهم ان يضعهما فوق السرة ورأى بعضهم ان يضعهما تحت السرة وكل ذلک واسع عندهم (ترمذي، ج ۱، ص۵۹)

امام ترمذي رحمه الله ددې فيصلې نه دا معلومه شوه چې لاس د نوم نه بره وي يا ښکته تولو کې گنجائش دی خو فوق الصدر ذکر نه کولو باندې امام ترمذي غيرمقلدين حضرات پريشانی کې واچول د دوي د عمل څه گنجائش په نظر نه راتلو، افسوس سره ويلې کېږي چې بعضې حضرات دې کې دومره غلو کوي چې د سينې نه بره او مرۍ نه ښکته لاسونه ايږدي دا کوم سنت دي کوم کسان چې د نوم نه ښکته لاس ږدي هغوئ له هم احتياط په کار دی چې ډير ښکته لاس مه ايږدئ لاندې عورت غليظه دی چې د لاس څه حصه د نوم نه ښکته او څه نوم د پاسه وي دا مستحسن دی.

دريمه مسئله او د فقهاو اختلاف: د لاس کيښودو په کيفيت کې هم اختلاف دی بلکې ائمه احناف خپل منځ کې هم اختلاف دی ددې وجه دا ده بعضې رواياتو کې وضع الکف على الکف ذکر دی، لکه څنګه چې د حضرت علي رضي الله عنه رواياتو کې دي بعضې روايات کې ښي لاس په چپ لاس باندې کيښودل روايات شته، لکه د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه روايت نمبر (۹) دی بعضې رواياتو کې د (رسغين) ذکر هم دی علماء کرامو په کې بهترين تطبيق کړی دی دې نه تولو رواياتو باندې په آسانه عمل کېږي مثلاً د ښي لاس تلی د چپ لاس په پشت باندې کيښودی شي او گوتو سره د گس لاس د گټو احاطه وشي او د ښي لاس باقي درې گوتې د چپ لاس په مروند باندې کيښودی شي دغه رنګ کف او اسفين او ذراع والا تول رواياتو باندې عمل راځي دا خبره ځان سره ساتئ. بعضې خلک پوره لاسونه د ولونيږدې پورې وري او بيا بل لاس په کې پټوي او سينې باندې د بره ږدي دا مسنون شکل نه دی.

من الثوب: ددې معلوميږي حضرت وائل رضي الله عنه حضرت محمد ﷺ په يخنی موسم کې وليده ځکه حضور ﷺ لاس په کپړو کې پټ کړی وو.

بين کفيه: مسنون طريقه دا ده د سجدې په حالت کې دواړه لاسونه د غوږونو سره داسې کيږدئ که د غوږنو نه څه پريوځي نو د لاسونو شا باندې به پريوځي، بلکې سر او لاس برابر اندازه باندې کېږدئ.

وائل بن حجر رضي الله عنه څوک وو؟ وائل بن حجر رضي الله عنه لوی شان والاصحابي دی (المرقات ۲/۵۰۶).

د نبي عليه السلام په آخري عمر کې يې ايمان راوړی ؤ د حضرموت او سيدونکی ؤ او قبائلي سردارانو نه ؤ او دده پلار د حضرموت وغيره بادشاه ؤ وائل بن حجر رضي الله عنه غالباً سنة الوفود کې مدينې منورې ته په خپله رضا او رغبت سره راغلی ؤ او اسلام يې قبول کړو او صحابو ته يې بشارت ورکړی ؤ چې لرې علاقې حضرموت نه وائل بن حجر رضي الله عنه مسلمان کيدونکی راروان دی چې الله تعالى او دهغه د رسول يې د

زړه په مینه او محبت سره ومنل او د هغه ځای د باشاهانو د کورنۍ نه ؤ، کله چې حضرت وائل رضي الله عنه نبي علیه السلام ته ورسیدو، نو نبي علیه السلام ددې ښائسته استقبال وکړو او ځان ته یې نزدې کړو او بیا یې خپل ځادر ورته خور کړو او دده په حق کې یې دا دعاء وکړه: (اللهم بارک في وائل وولده وولد ولده) (المرقات ۲/۵۰٦) نبي علیه السلام حضرت وائل رضي الله عنه د خپلې علاقې سردار مقرر کړو حضرت وائل رضي الله عنه ډیر د نبي علیه السلام د مونځ کیفیت بیان کړی دی دده د پلار نوم حجر دی اول حا بیا جیم، وروسته د حضرت معاویه رضي الله عنه په دور خلافت کې وفات شوی دی.

﴿۹﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1]

د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: خلکو ته به حکم کیدلو چې مونځ ګزار به ښي لاس په ګس (چپ) لاس باندې په مونځ کې.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ ثُمَّ يَقُولُ: «سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ: «رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يسجد ثمّ يكبر حين يرفع رأسه يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا وَيُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنَ الثِّنْتَيْنِ بَعْدَ الْجُلُوسِ (متفق علیه)[2]

د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام به چې کله د مونځ اراده کوله تکبیر تحریمه به ویله په وخت د اودریدو کې بیا یې تکبیر ویل د رکوع ته تللو په وخت کې بیا یې ویل: سمع الله لمن حمده. چې کله به یې د رکوع نه خپله ملا را اوچته کړه، بیا په ولاړه ولاړه ربنا لک الحمد ویلو، بیا یې تکبیر ویله چې کله د سجدې د پاره ښکته کېدو بیا یې تکبیر ویله چې کله د سجدې نه را اوچتیدو او کول به یې دارنګې په ټول مونځ کې او کله چې به د دوو رکعاتو نه پس پاڅیدلو، نو تکبیر به یې ویله.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۲٤،رقم الحديث: ۷٤۰.

(۲) أخرجه البخاري ۲/۲۷۲،رقم الحديث: ۷۱۹، ومسلم ۱/۲۹۳ رقم الحديث:۲۷-۲۹۲، والنسائي ۲/۲۳۳، رقم الحديث: ۱۱۵۰.

طول قيام افضل دی که کثرت در کعاتونو؟

﴿۱۱﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طُولُ الْقُنُوتِ»[1]

د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي د ټولو نه بهتر مونځ دا دی چې په هغې کې قيام اوږد وي

توضيح: طول القنوت: لفظ قنوت ډيرو معانو او مطالبو باندې راځي قنوت بمعنی سکوت هم دی، په معنی د خشوع او خضوع هم دی، په معنی د قيام هم دی، دعا هم ده، قنوت نازله ته هم ويلی کېږي او د دې معنی طاعت هم دی دلته د طول قنوت نه مراد قيام دی په مونځ کې يعنې مونځ کې ډير وخت پورې اودريدل قرآن کريم لوستل افضل دي. (المرقات ۲/۵۱۰).

څوک چې نفل مونځ کوي د دې دوه طريقې کيدی شي رومبی طريقه دا ده انسان مونځ ډير ساعت پورې ولاړ د قرآن کريم لوستل کوي او اوږده رکعتونه وکړي دې ته طول قيام ويلي کېږي. دويمه طريقه دا ده سړی قيام او قرآت اوږد نه کړي بلکې په دغومره وخت کې مختصر مختصر ډير رکعاتونه وکړي دې ته کثرت سجود ويلي کېږي، دې باندې د ټولو اتفاق دی چې د دواړه طريقې جائز او باعث ثواب او اجر دي، خو دې کې بحث دی چې دې کې کومه طريقه ډيره افضل ده. د شوافعو، احنافو او جمهورو په نزد باندې طول قيام افضل دی، ځکه چې دې کې تلاوت قرآن دی، او په مانځه کې تلاوت د مانځه د تسبيحاتو نه افضل دی، (المرقات ۲/۵۱۱).

د بعضې سلفو په نزد باندې کثرت سجود افضل دی ځکه چې حديث کې راغلي دي چې بنده کله سجده کې وي نو الله تعالی ته ډير نزدې حالت کې وي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ يو قول هم دغه رنګ دی چې تکثير سجود افضل دی اګر چې د دوي مسلک هغه دی کوم چې بيان شو. (كذا في معارف السنن)

د جمهورو په رائی کې ډير وزن دی يو خو ځکه چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله طول قيام افضل ګڼلی دی، دويم دا چې قرآن کريم طول قيام کې ډير ويلي کېږي او تلاوت افضل دی تسبيحاتو ته، حالانکې کثرت تسبيحات کثرت سجود او رکعات سره وي بعضې دواړه برابر حسابوي، بعضې خلک شپه د طول قيام د پاره او ورځ کثرت سجود د پاره افضل وايي. شارحينو د دې حديث داسې تشريح کړې ده ما چې بره وضاحت کړی دی تشريح کې دا ډيره واضحه ده باقي سجده افضل ده يا قيام افضل دی د دې بحث ان شاء الله په باب السجود کې راځي.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۲۰ رقم الحديث: ۱۶۴-۷۵۶.

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ مکمل نقشه :

﴿۱۲﴾ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ فِيْ عَشَرَةٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
د حضرت ابو حمید ساعدي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ده د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د لسو صحابو جماعت ته وویل
أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالُوْا فَاعْرِضْ.
ماته د تاسو ټولو نه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مونځ طریقه ښه معلومه ده د صحابو جماعت وویل صحیح ده بیان یې
قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ
کړئ ده وویل نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به چې مونځ ته او دریدو نو خپل دواړه لاسونه به یې اوچت کړه داوږو برابر
ثُمَّ يُكَبِّرُ ثُمَّ يَقْرَأُ ثُمَّ يُكَبِّرُ وَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ
او تکبیر به یې ویلو بیا یې قرآت کولو بیا یې تکبیر وویله او خپل دواړه لاسونه یې اوچت کړه داوږو پورې
ثُمَّ يَرْكَعُ وَ يَضَعُ رَاحَتَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ يَعْتَدِلُ فَلَا
بیا یې رکوع وکړه او کیخودل دواړه لاسونه په زنګونونو باندې او ملا به یې سیدها کوله او سر به یې نه ډیر
يُصَبِّيْ رَأْسَهُ وَلَا يُقْنِعُ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيَقُوْلُ: « سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ » ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ
ښکته کولو او نه ډیر اوچتولو بیا د سر اوچتیدو سره سمع الله لمن حمده وویله او اوچتول به یې دواړه لاسونه
حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ مُعْتَدِلًا ثُمَّ يَقُوْلُ: « اللهُ أَكْبَرُ » ثُمَّ يَهْوِيْ إِلَى الْأَرْضِ سَاجِدًا
د اوږو پورې او سیدها به او دریدو بیا تکبیر ویلو سره ځمکې طرف ته ښکته کیدو او سجده به یې کوله
فَيُجَافِيْ يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَ يفتح أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ
په حالت د سجده کې یې خپل دواړه لاسونه د پټونانو نه جدا ساتل او د خپلو خپو ګوتې به یې قبلې طرف ته
ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَ يُثْنِيْ رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا
کولې بیا به یې د سجدې نه سر اوچت کړو او ګسه خپه به یې خوره کړه او په هغې باندې به سیدها کیناستو
ثُمَّ يَعْتَدِلُ حَتَّى يَرْجِعَ كل عظم إِلَى مَوْضِعِهِ مُعْتَدِلًا ثُمَّ يَسْجُدُ ثُمَّ يَقُوْلُ: « اللهُ أَكْبَرُ » وَ
ترڅو چې هر یو اندام به په خپل ځای برابر شو بیا به تکبیر وویله او سجدې ته به تلو بیا الله اکبر وویله او

يَرْفَعُ وَ يَثْنِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا ثُمَّ يَعْتَدِلُ حَتَّى

سجدې نه به يې سر اوچت کړو بيا به يې ګسه خپه تاؤ کړه دې باندې به اطمينان سره کيناستو تردې چې د

يَرْجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إِلَى مَوْضِعِهِ ثُمَّ يَنْهَضُ ثُمَّ يَصْنَعُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ

بدن هر اندام به په خپل ځای برابر شو بيا يې دويم رکعت کې همدا رنګې کول چې دوه رکعتونه پس اودريدو

كَبَّرَ وَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ كَمَا كَبَّرَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ

نو الله اکبر به يې وويلو دواړه لاسونه به يې اوږو پورې رسولو لکه څنګه چې يې دمونځ شروع کې تکبير

ثُمَّ يَصْنَعُ ذَلِكَ فِي بَقِيَّةِ صَلَاتِهِ حَتَّى إِذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِي

کولو او باقي مونځ به يې هم په همدې طريقې سره کولو او چې کله به يې هغه سجده وکړه چې ددې نه پس

فِيهَا التَّسْلِيمُ أَخَّرَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَ قَعَدَ مُتَوَرِّكًا عَلَى شِقِّهِ الْأَيْسَرِ

سلام ګرځول وي نو رابهر به يې کړه خپله چپه خپه او ګس طرف ته به د تورک په حالت کې کيناستو او

ثُمَّ سَلَّمَ . قَالُوا : صَدَقْتَ هٰكَذَا كَانَ يُصَلِّي .[1]

بيا به يې سلام واړولو صحابو ورته وويل تا رښتيا وويل نبي عَلَيْهِ السَّلَام داسې مونځ کولو.

(وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ وَ ابْنُ مَاجَهْ مَعْنَاهُ وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ : هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ وَ

ترمذي او ابن ماجه دا روايت بالمعنى نقل کړی ، او امام ترمذي وايي : دا حديث حسن او صحيح دی او

وَ فِي رِوَايَةٍ لِأَبِي دَاوُدَ مِنْ حَدِيثِ أَبِي حُمَيْدٍ : ثُمَّ رَكَعَ فَوَضَعَ

دابوداؤد په يو روايت کې دابوحميد نه دا الفاظ مروي دي بيا چې به رکوع ته تلو نو داسې به يې کېښودل

يَدَيْهِ عَلَى - رُكْبَتَيْهِ كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيْهِمَا وَ وَتَّرَ يَدَيْهِ

دواړه لاسونه په زنګونانو باندې ګوياچې په مضبوطى سره يې نيولي وو او خپل لاسونه د کمان په شان به

فَنَحَّاهُمَا عَنْ جَنْبَيْهِ وَ قَالَ : ثُمَّ سَجَدَ

يې ايښې وو او څنګلې به يې د خپلو دواړو اړخونو نه لرې ساتلې ، او راوي وايي: بيا سجدې ته لاړو نو

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱٦۷، رقم الحديث : ۷۳۰ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۰۵، رقم الحديث : ۳۰٤، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۳۳۷ رقم الحديث:۱۰٦۱.

فَأَمْكَنَ أَنْفَهُ وَ جَبْهَتَهُ الْأَرْضَ وَ نَحّٰى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَ وَضَعَ كَفَّيْهِ
خپله پوزه او تندی به یې په ځمکه کېښودو او لاسونه د پټو نانو نه جدا او ساتل او کېخودل به یې دواړه لاسونه
حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ وَ فَرَّجَ بَيْنَ فَخِذَيْهِ غَيْرَ حَامِلٍ بَطْنَهُ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَخِذَيْهِ حَتّٰى فَرَغَ
داوږو برابر او دواړه پټو نان به یې کولاو ساتل او خپله خیټه به یې دواړو نه جدا کړه تردې چې د سجدې نه فارغ
ثُمَّ جَلَسَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرٰى وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنٰى عَلٰى قِبْلَتِهٖ وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنٰى عَلٰى رُكْبَتِهِ الْيُمْنٰى
شو او بیا به کیناستو چپه خپه یې خوره کړه او د ښي خپې شا یې قبلې طرف ته کړو ښي لاس یې په ښي زنګون
وَ كَفَّهُ الْيُسْرٰى عَلٰى رُكْبَتِهِ الْيُسْرٰى وَ أَشَارَ بِأُصْبُعِهٖ يَعْنِي السَّبَّابَةَ.
باندې او ګس لاس یې په ګس زنګون باندې کېښودو او اشاره یې وکړه په سبابې ګوتې سره د (اشهدان
وَ فِي أُخْرٰى لَهُ : وَ إِذَا قَعَدَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ
لااله الاالله ویل) په وخت کې. او د ابوداؤد په یو بل روایت کې دي چې: دوه رکعته وکړي او کیني او
قَعَدَ عَلٰى بَطْنِ قَدَمِهِ الْيُسْرٰى وَ نَصَبَ الْيُمْنٰى وَ إِذَا كَانَ فِي الرَّابِعَةِ
ګسه خپه باندې به کیناستو او ښي خپه به یې سیدها اودروله، او چې څلورم رکعت باندې به کیناستو نو
أَفْضٰى بِوَرِكِهِ الْيُسْرٰى إِلَى الْأَرْضِ وَ أَخْرَجَ قَدَمَيْهِ مِنْ نَاحِيَةٍ وَاحِدَةٍ.
چپ کوناتې به یې د ځمکې سره ملاؤ کړو او دواړه خپې به یې یو طرف ته ویستې.

توضیح: اناْ اعلمکم: ممکن دی حضرت ابوحمید الساعدي موجوده لسو صحابو نه په عمر کې لوی وو، ځکه یې وفرمایل زه ستاسو نه ډیر پوهه یم. (المرقات ۲/۵۱۱).

شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې لیکي که یو کس تاسو کې ځان ته لوی عالم وایي د فخر او تکبر د پاره نه وي بلکې حقیقت ښکاره کولو د پاره داسې وکړي دا جائز دي که یو کس د لوی والي او تکبر د پاره او نفساني اغراضو د لاندې ځان ته لوی عالم وایي دا ناجائز دي. (اشعة اللمعات ۳۸۵).

ثم یکبر: دا جمله دې باندې دلالت کوي چې تکبیر تحریمه کې اول لاس اوچتولی شي او چې کله لاسونه د غوږونو برابر شي بیا د الله اکبر ویل په کار دي احنافو فقهاو کې د صاحب هدایه وغیرو اکثر فقهاو دا رائی ده البته امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ او طحاوي په نزد باندې معارنت بهتر دی. یعنې کوم وخت چې لاس اوچت کړي هغه وخت الله اکبر ویل په کار دي.

یصبي: باب تفعیل نه دی سر ښکته کیدو معنی باندې دی دلته رکوع کې سر ښکته کولو په معنی کې دی.

ولايقنع: باب افعال نه دی رکوع کې سر ډير او چت کولو ته ويلي کېږي او ددې نه منع کړې دی.

يثنی: **ثنی يثنی** د تاويدو په معنی کې دی ، قعده کې ناستې د پاره خپه تاوول او په هغې باندې د ناستې کيفيت يې بيان کړی دی.

و وتر يديه: **توتير** باب **تفعيل** نه دی په کمان باندې چله خيژولو ته ويلي کېږي.

فنحاهما: دې الفاظو نه ددې تغير مقصود دی، څنګه کمان باندې چله خيژولی شي دغه وخت کې کمان دواړه جانب جدا کېږي دغه رنګ دلته لاس اړخ نه جدا وي.

فامکن انفه و جبهته: معلومه شوه چې د سجدې صحيح کيدو د پاره ضروري دي چې پوزې او تندی دواړه ځمکه باندې جوښت کيخودل شي د ټولو احاديثو نه دا معلوم شو که چا د عذر نه او مجبورۍ د وجې دواړو کې يو سره سجده وکړه نو بغير کراهت نه جائز دی، خو که بغير د څه عذر او مجبورۍ چا يو عضوه باندې سجده وکړه هغې کې دا تفصيل دی که صرف تندي باندې سجده وکړه او پوزه يې استعمال نه کړه دا مکروه ده البته سجده وکړه مونځ يې وشو او که تندې يې استعمال نه کړو صرف پوزې باندې سجده وکړه نو امام صاحب په نزد باندې دې صورت کې کراهت سره سجده او شوه مونځ صحيح دی، ليکن امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ او محمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې دې صورت کې سجده صحيح نه ده، ځکه مونځ فاسد شو د احناف فتوای دې باندې ده.

﴿١٣﴾ وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ: أَنَّهُ أَبْصَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ
د حضرت وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: ما نبي عَلَيْهِ السَّلَام وليدو چې کله او دريده د مونځ
رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتَا بِحِيَالِ مَنْكِبَيْهِ وَ حَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.
د پاره نو اوچت يې کړه دواړه لاسونه د ولو برابر او دواړه ګوتې يې دغوږونو پورې وې ورپی بيايې تکبير
وَ فِيْ رِوَايَةٍ لَهُ : يَرْفَعُ إِبْهَامَيْهِ إِلَى شَحْمَةِ أُذُنَيْهِ[1].
وکړو. او دابوداود په يو روايت کې دي چې تاسو ګوتې دغوږونو نرميو (پو څکيو) پورې وړې.
﴿١٤﴾ وَعَنْ قَبِيصَةَ بْنِ هُلْبٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَؤُمُّنَا
قبيصه بن هلب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل پلار نه نقل کوي وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام مونږ ته مونځ کولو نو

(١) أخرجه أبو داود في السنن ١/٦٥، رقم الحديث : ٧٢٤ .

فَيَأْخُذُ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ .(١)

وي نیولو خپل ښي لاس سره چپ لاس.

د تعدیل ارکان تعلیم

﴿١٥﴾ وَ عَنْ رِفَاعَةَ بن رَافِع قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ جَاءَ

حضرت رفاعة بن رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي: يو کس مسجد ته راغي او مونځ يې وکړو بيا د نبي عَلَيْهِ السَّلَام خدمت

فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «أَعِدْ صَلَاتَكَ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ»

کې حاضر شو سلام يې وکړو نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: خپل مونځ دوباره وکړه ځکه چې تا مونځ نه دی کړی

فَقَالَ : عَلِّمْنِي يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ أُصَلِّي ؟ قَالَ :

هغه عرض وکړو يا رسول الله! تاسو ما ته د مونځ طريقه وښائي چې مونځ څنګه وکړم؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل

«إِذَا تَوَجَّهْتَ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَمَا شَاءَ اللهُ أَنْ تَقْرَأَ فَإِذَا رَكَعْتَ

چې کله تاسو قبلې ته مخ کړئ نو الله اکبر ووايئ بيا سورة فاتحه او څه چې الله وغواړي وايي او چې رکوع

فَاجْعَلْ رَاحَتَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ وَ مَكِّنْ رُكُوعَكَ وَامْدُدْ ظَهْرَكَ فَإِذَا

ته ځئ نو خپل لاسونه په زنګونانو باندې ږده او رکوع کې قائم او سه او خپله ملا همواره ساته او چې رکوع

رَفَعْتَ فَأَقِمْ صُلْبَكَ وَ ارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَرْجِعَ الْعِظَامُ إِلَى مَفَاصِلِهَا فَإِذَا سَجَدْتَ

نه سر اوچت کړې نو خپله ملا نيغه کړه او سر اوچت کړه تر دې چې هر عضو برابر شي او چې کله سجده کوې

فَمَكِّنِ السُّجُودَ فَإِذَا رَفَعْتَ فَاجْلِسْ عَلَى فَخِذِكَ الْيُسْرَى ثُمَّ

نو ښه طريقې سره سجده وکړه او چې د سجدې نه سر اوچت کړې خپل ګس پتون باندې کېنه بيا دغه رنګ

اصْنَعْ ذَلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ وَ سَجْدَةٍ حَتَّى تَطْمَئِنَّ . هٰذَا

په هر رکوع او سجده کې کوه تر دې چې رکوع، سجده، قومه او جلسه په اطمينان سره وکړې. د حديث دا

«لَفْظُ» الْمَصَابِيحِ ". وَ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ مَعَ تَغْيِيرٍ يَسِيرٍ وَ رَوَى التِّرْمِذِيُّ وَ النَّسَائِيُّ

الفاظ مصابيح کې دي، ابوداؤد دا معمولي تغير او تبديل سره نقل کړي، همدا رنګې ترمذي او نسائی

(١) أخرجه الترمذي في السنن ٢/٣٢، رقم الحديث : ٢٥٢، وأخرجه ابن ماجه في سننه ١/٦٦ رقم الحديث:٧٠٩.

مَعْنَاهُ . وَ فِيْ رِوَايَةٍ لِلتِّرْمِذِيِّ قَالَ : « إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ
هم بالمعنى دا نقل کړي د ترمذي یو روایت کې دا الفاظ هم دي چې: تاسو کله د مونځ اراده وکړئ داسې

فَتَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللهُ بِهِ ثُمَّ تَشَهَّدْ فَأَقِمْ
اودس وکړئ څنګه چې الله تعالی امر کړی بیا کلمه شهادت ووایې بیا نبي طریقې سره مونځ وکړئ او د

فَإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ وَ إِلَّا فَاحْمَدِ اللهَ وَ كَبِّرْهُ وَ هَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ».(۱)
قرآن څه حصه ووایه چې تاته یاده وي او که یاده نه وي الحمد لله الله اکبر او لا اله الا الله ووایه بیا رکوع وکړه

تشريح: ددې احادیثو تشریح وغیره مخکې شوې ده دلته د ذکر کولو ضرورت نشته.

یو سلام سره دوه دوه نفل کول افضل دي یا څلور څلور؟

﴿۱۶﴾ وَعَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الصَّلَاةُ مَثْنَى مَثْنَى
د فضل بن عباس نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمایلي دي: چې مونځ دوه دوه رکعته دی

تَشَهَّدٌ فِيْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ تَخَشُّعٌ وَ تَضَرُّعٌ وَ تَمَسْكُنٌ ثُمَّ تُقْنِعُ
تشهد دی په هر دویم رکعات کې او د (مونځ روح) خشوع، عاجزي او اظهار د غریبۍ دي، بیا اوچت

يَدَيْكَ يَقُوْلُ تَرْفَعُهُمَا إِلَى رَبِّكَ مُسْتَقْبِلًا بِبُطُوْنِهِمَا وَجْهَكَ
کړه خپل رب ته دواړه لاسونه، راوي وایي: اوچت کړئ خپل رب ته داسې لاسونه چې د لاسونو تلي خولې

وَ تَقُوْلُ يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَ مَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ
طرف ته وي (کومه چې د دعاء طریقه ده) او دا ووایي: ای زما ربه! ای زما ربه! او څوک چې داسې ونه کړي

فَهُوَ كَذَا وَ كَذَا ». وَ فِيْ رِوَايَةٍ : « فَهُوَ خِدَاجٌ ».(۲)
نو دده مونځ داسې دی او هغه دی (ناقص دی) د یو روایت الفاظ دا دي: چې دده مونځ ناقص دی.

توضيح: الصلوة مثنى مثنى: یعنې نفل مونځ دوه دوه رکعته دی دې باندې د ټولو اتفاق دی نفل مونځ دوه دوه رکعته په یو سلام سره هم جائز دي او څلور رکعاته هم جائز دي خو دا د افضل او غیر افضل اختلاف شو. (المرقات ۲/۵۲۱).

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۵۳۷/۱ رقم الحديث : ۷۵۹ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۰۵/۲، رقم الحديث :۳۰۲.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲۲۵/۲ رقم الحديث : ۳۸۵ ، وأحمد في المسند ۱ ۲۱۱

د فقهاؤ اختلاف: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي که ورځ وي يا شپه نفل دوه رکعته مطلقا افضل دي د صاحبينو په نزد باندې ورځ کې څلور څلور او د شپې دوه دوه نفل کول افضل دي. د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې مطلقا څلور رکعاته نفل کول افضل دي.

دلائل: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ زير بحث حديث د فضل بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه او هر هغه حديث نه استدلال کړی دی چې په هغې کې مثنی مثنی ذکر دی. صاحبينو د شپې دوه دوه رکعاته نفلو کولو افضليت په تراويح مونځ باندې قياس کړی دی او د ورځې افضليت د پاره يې هغه دليل ورکړی دی کوم چې د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دی. اوس به راشي امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څلور رکعاته افضليت باندې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روايت نه استدلال کړی دی هغه فرمايي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ماسخوتن نه پس څلور رکعات نفل کولو باندې دوام فرمايلی وو د حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مروي بخاري شريف کې حديث داسې دی فرمايي: (**ما كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يزيد في رمضان ولا في غيره على احدى عشرة ركعة يصلي اربعا فلا تسال عن حسنهن و طولهن ثم يصلي اربعا فلا تسأل عن حسنهن و طولهن ثم يصلي ثلاثا.... الخ**) (بخاري، ج ١ ص ١٥٤)

امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ يو عقلي دليل نه استدلال کړی هغه داسې چې هر هغه عبادت افضل دی چې هغې کې مشقت ډير وي او په يوې تحريمه باندې څلور رکعاته کولو کې مشقت ډير وي ځکه دا افضل دی.

جواب: دا ټول جائز اعمال دي صرف افضليت کې اختلاف دی، لهذا د جواب ضرورت نشته علماء احناف فرمايي مثنی مثنی چې کوم حديث دی دې کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ ګزار د ادنی رکعتونو ذکر کړی دی افضليت خبره نشته مطلب دا چې دوه دوه رکعتونو نه کم مونځ نشته. صاحبينو ته جواب دا دی تراويح چونکې ډيرې دي ځکه هلته سهولت ورکړی شوی دی او په دوه دوه رکعاتو باندې عمل شوی دی.

د مونځ نه پس دعاء غوښتل په کار دي: دې حديث کې د مونځ نه پس دعا غوښتلو ترغيب ذکر دی خو ذکر کولو نه مخکې د يو څو مشکل الفاظو تشريح ضروري ده:

تخشع: باب **تفعل** مصدر دی مرفوع دی د عاجزۍ په معنی دی. (المرقات ۲/۵۲۱).

تشهد: دا هم د باب **تفعل** نه مصدر صيغه ده مرفوع دی او مثنی مثنی نه پس خبر ثاني دی يعنې هر دوه رکعتونو کې يو تشهد ضروري دی. **وتضرع**: دا هم د باب **تفعل** نه د مصدر صيغه ده کثرت سره دعا غوښتل او سوال کول او ژړا کولو په معنی کې دی ددې تعلق ظاهري جسم سره دی.

وتمسکن: باب **تفعل** نه د مصدر صيغه ده د ذلت افتقار او احتقار د اظهار په معنی کې دی دا ټول په

ترکیب کې مرفوع واقع دي. **ثم تقنع یدیک**: باب **افعال** نه د مخاطب صیغه ده اقناع د اوچتیدو په معنی سره راځي دلته دعا کې لاس اوچتول مقصود دي.

یقول: دا کلام د ابن عباس رضی الله عنه دی د حضور صلی الله علیه وسلم د کلام تفسیر بیانوي یعنې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي تاسو دعا کې دواړه لاسونه اوچتوئ او د الله تعالی مخې ته داسې کیفیت جوړ کړئ چې د لاسونو تلي ستا مخ طرف ته وي. (المرقات ۲/۵۲۲).

وتقول یارب: دا د مرفوع حدیث حصه ده یعنې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي تاسو دعا کې داسې وایئ: کذا و کذا یعنې چا چې د مونځ نه پس دعا ونه غوښتله نو دده مونځ ناقص دی دې مطلب د پاره دویم حدیث کې خداج لفظ راغلی چې د نقص او نقصان په معنی راغلی دی دې نه معلومه شوه فاتحه نه نو ستلو سره مونځ کې نقص راځي مونځ نه باطلیږي سوچ په کار دی آیا دعا نه غوښتلو سره مونځ باطل شو نه بلکې نقص په کې راغي. شیخ عبد الحق رحمه الله وایي: **دل الحدیث علی استحباب الدعاء بعد الصلوة**، د حدیث نه د مونځ نه پس دعا غوښتل مستحب ثابت شو.

د فرضو نه پس د دعاء ثبوت: نن نه څه وخت مخکې سنتو نه پس اجتماعي دعا شته یا نشته باندې سخت اختلاف وو خو اخره کې اهل بدعت د مسلمانانو عام ماحول ته کتلو سره خاموشه کیناستل او اوس یوه بله مسئله پیدا شوې ده آیا فرائضو نه پس اجتماعي دعا ثابت ده یا نه ده، جمهور عجم د فرائضو نه پس لاس اوچتول ضروري ګڼي او په خپله لاس اوچت کړي او دعا غواړي جزیره عرب کې مسلمانان د فرضو نه پس دعا د پاره لاس نه اوچتوي نو د عجمو علماو هم هغوئ ته وکتل او د هغوئ په نقش قدم باندې د تلو کوشش کوي. مفتي هند کفایت الله صاحب رحمه الله د فرائضو او سنتو نه پس دعا غوښتل یا نه غوښتل متعلق **النفائس المرغوبة في حکم الدعاء بعد المکتوبة** په نوم یو کتاب لیکلی دی دا په حقیقت کې یوه فتوی ده دې باندې د مختلف ملکونو سل(۱۰۰) علماو دستخط دی دې کې مفتي صاحب رحمه الله د فرضو نه پس دعا غوښتلو باندې یو لوی کلام کړی دی د ثبوت دا یو عمیق تحقیق دی کتاب فصل اول نه حضرت مفتي صاحب رحمه الله د دلائلو سره د سنتو نه پس اجتماعي دعا نفي کړې ده او فصل دوهم نه د فرائضو نه پس د دعا غوښتلو ثبوت باندې یولس احادیث ذکر کړي دي. او بیا مختلف علماوو نه د جواز او عدم جواز متعلق فتوای اخستې ده ددې په جواب کې د مختلفو علماو دا جواب دی د ټولو جواباتو عبارت نیږدې نیږدې داسې دی. فرائضو سره متصل د دعاء غوښتل د سنت موافق دي ددې ثبوت احادیثو کې موجود دی خو د سنتو او نوافلو نه پس خاص التزام سره دعا غوښتلو ثبوت احادیثو کې موجود نه دی بلکې دا التزام بدعت دی دا ترک کول ضروري دی. (نفائس مرغوبه ص۶۱)

حضرت مفتي صاحب رحمہ اللہ چې د کومو احاديثو نه استدلال کړی دی په هغې کې واضح طور باندې فرائضو نه پس دعا غوښتلو ذکر شته خو سوال کونکي وايي چې لاس اوچتوي او اجتماعي دعا غوښتل ذکر او ثبوت يو حديث کې هم نشته دغې وجې اهل حديث او د حرمينو علماء او د جزيره عرب علماء او د عجمو بعضې او قليل علماء د فرائضو نه پس لاس اوچتول او اجتماعي دعا غوښتل صحيح نه ګڼي خو فرائضو نه پس د دعا قائلين دوی ته يو څو جوابونه ورکوي :(۱) لاس اوچتول د دعا آداب نه دي چې د دعا ثبوت دی نو رفع اليدين ثبوت په خپله باندې وشو .(۲) حضور صلی اللہ علیہ وسلم د نوافلو نه پس دعا غوښتې هغې کې لاس اوچت کړی دی فقهاو دا عمل د فرائضو نه پس سره لګولی دی او په دې عمل شروع شو فيض الباري شرح بخاري کې شاه انور شاه صاحب رحمہ اللہ دې باندې باريک او طويل کلام کړی دی. (۳) د مذاهب اربعو علماء دې دعا ته مستحب ويلو سره ډير وخت په دې باندې عمل کړی وو لهذا نن سبا د اختلافاتو اعتبار نشته. واللہ اعلم بالصواب.

(۴) زيربحث حديث واضحه عاجزی سره لاس اوچت او ژړا سره دعا غوښتلو ترغيب ورکوي حديث کې يو احتمال بل هم شته د هغې واضح مطلب دا دی دا معامله مونځ کولو نه پس دعا غوښتلو ده ځکه شيخ عبدالحق رحمہ اللہ لمعات کې د فرائضو نه پس اجتماعي دعاء غوښتل مستحب ګڼلي ده .

خداج: يعنې څوک چې داسې دعاء نه غواړي نو د هغوي مونځ ناقص دی دلته د **خداج** دې لفظ نه مراد نقصان دی ، يو حديث کې **فاتحه خلف الامام** پرېښودو باره کې د **خداج** لفظ استعمال شوی دی ، ددې نه معلومه شوه د فاتحې لوستل فرض نه دي بلکې واجب دي ورنه د **خداج** لفظ به نه استعماليدلی بلکې د **باطل** لفظ به استعمال شوی وی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

امام ته په اوچت آواز سره تکبيرونه ويل په کار دي

﴿۱۷﴾ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ : صَلَّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ
د سعيد بن حارث بن معلی رضی اللہ عنہ نه روايت دی وايي چې: مونږ ته مونځ راکړو ابو سعيد خدري رضی اللہ عنہ او
فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ وَ حِينَ سَجَدَ وَ حِينَ رَفَعَ
تکبيري په جهر سره وويل کله چې د سجدې نه يې سر اوچت کړو او چې کله سجدې ته لاړو همدا رنګې يې

مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ وَ قَالَ : هٰكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ).[1]
وکړل او چې کله يې د دوه رکعاتو نه سر او چت کړو نو همدا رنګه يې وکړل او وې ويل ما نبي عليه السلام داسې ليدلی ؤ

توضيح: حين رفع راسه: دې دريو مقاماتو کې تيز آواز سره د تکبيراتو ذکر ځکه کړی دی چې بحث په دې کې وو يا دې وجې نه چې خلکو د سنتې د وجې نه تکبيرات ويل پرېښودي وو يا دې وجې نه د دريو ذکر بطور نمونه وو او باقي تکبيرات يې په دې قياس کړل .(المرقات ۲/۵۲۳).

شيخ عبد الحق رحمه الله په لمعات کې ليکي چې د بنو مروان دور کې حضرت ابو هريرة رضي الله عنه مونځ ورکولو يو ځل دا بيمار شو نو مونځ ابو سعيد خدري رضي الله عنه ورکړو او دې دريو ځايونو کې يې په اوچت آواز تکبيرات وويل چې مونځ يې ختم کړو چا ووېل خلکو ته ستا مونځ نا آشنا ښکاره شو تاسو په منبر کيناستئ او وې فرمايل قسم په خدائی ما ته د هيچا څه پرواه نشته چې ما سره مونځ کې اختلاف وکړي يا ونه کړي ما حضور صلی الله عليه وسلم وليدو هغوئ به داسې مونځ کولو. شيخ لمعات کې دا هم ليکلي د مروان ملګري او به خپله هغه په مونځ کې تکبيرات د اوچت آواز په ځای په مزه وويل دي وجې نه حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه د حضور صلی الله عليه وسلم د مونځ حواله ورکړه، امام ته په کار دي چې هغه خلکو ته نه ګوري بلکې مسنونه طريقه دې اختيار کړي او په تيز آواز دې تکبيرات وايي.

بغير د سوچه په لويو باندې اعتراض نه دی په کار :

﴿۱۸﴾ وَ عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ : صَلَّيْتُ خَلْفَ شَيْخٍ بِمَكَّةَ
د حضرت عکرمه رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: ما مونځ وکړو د يو بوډا پسې په مکه مکرمه کې (يعني
فَكَبَّرَ ثِنْتَيْنِ وَ عِشْرِينَ تَكْبِيرَةً فَقُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ :
حضرت ابو هريره رضي الله عنه) هغه په مونځ کې دوه ويشت تکبيرات وويل نو ما ووېل ابن عباس رضي الله عنه ته
إِنَّهُ أَحْمَقُ فَقَالَ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ
دا سړی احمق دی (چې دومره ډېر تکبيرات وايي) ابن عباس رضي الله عنه ووېل : ستا مور دې په تا وژاړي
سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ.[2]
دا طريقه خو د ابو القاسم محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ده.

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۲/۲۰۳ رقم الحديث ۸۲۵.

(۲) أخرجه البخاري في صحيحه ۲/۲۷۲ رقم الحديث ۷۸۸.

توضیح: عکرمة: دا عکرمه تابعي دی د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شاگرد دی دده بې ځایه جرات ته وگوره په یو صحابي باندې غلط اعتراض کوي علم ورسره نشته او په علم والاو باندې اعتراض کوي دا کلام د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په محبت او دفاع کې لیکم ورنه زما د پاره عکرمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم د سر تاج دی. (المرقات ۲/۵۲۳).

ځلور رکعاتو کې دوویشت تکبیرات وي: سنة ابي القاسم: شارحینو لیکلي دي د مروان په دور کې هغوی تکبیرات په مزه شروع کړي وو حضرت عکرمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې غلطی ښکار شوی وو کله چې دوی حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په اوچت آواز سره تکبیراتو باندې ولیدو نو سخت تعجب کې شو او اعتراض یې وکړو ، حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا ښه ورټیو او وې فرمایل تکبیرات د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سنت دي ددې حدیث نتیجه او د مخکیني حدیث نتیجه یو دی دده وخت تکبیراتو کې د حکومت طرف ته څه فرق راغلی وو ځکه عامو خلکو ته التباس وشو .(المرقات ۲/۵۲۴).

﴿۱۹﴾ وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ مُرْسَلًا قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُ فِي الصَّلَاةِ

د علي بن الحسین رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مرسلا روایت دی دا وایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به تکبیر ویلو په مونځ کې

كُلَّمَا خَفَضَ وَ رَفَعَ فَلَمْ تَزَلْ تِلْكَ صَلَاتُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

چې کله ښکته کیدو رکوع ته او سجدې ته تلو کې او کله چې به پاڅیدو نو تکبیر به یې ویلو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ

حَتَّى لَقِيَ اللهَ تَعَالَى[1].

به همیشه داسې مونځ کولو تر دې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د الله تعالی سره ملاقات وکړو یعنې وفات شو.

رفع الیدین صرف تکبیر تحریمه په وخت کې دي

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي

د حضرت علقمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مونږ ته وویل: آیا زه مونځ وکړم

بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ؟ فَصَلَّى

تاسې ته د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مونځ په شان؟ نو مونږ ته ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په شان مونځ وکړو

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۷٦/۱ رقم الحديث :۱۷ من كتاب الصلاة.

وَ لَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ الافْتِتَاحِ .[1]

او پورته یې نه کړل لاسونه خپل مګر یو ځل یې او چت کړل او هغه هم صرف په تکبیر تحریمه کې.

وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَيْسَ هُوَ بِصَحِيحٍ عَلى هٰذَا الْمَعْنى.

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ

د حضرت ابو حمید ساعدي رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام به چې کله مونځ ته اودریدو نو

اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ قَالَ : اللهُ أَكْبَرُ .[2]

قبلې ته به یې مخ کولو (بیا) دواړه لاسونه یې او چت کړل او (دې نه پس) یې تکبیر وویلو.

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ

د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام مونږ ته د ماسپښین مونځ راکړو

وَ فِي مُؤَخَّرِ الصُّفُوفِ رَجُلٌ فَأَسَاءَ الصَّلَاةَ فَلَمَّا سَلَّمَ

او په آخري صف کې یو کس ولاړ ؤ هغه صحیح طریقې سره مونځ ونه کړو چې دغه کس سلام واړه وو نو

نَادَاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «يَا فُلَانُ أَلَا تَتَّقِي اللهَ ؟ أَلَا تَرَى كَيْفَ

نبي علیه السلام ورته آواز ورکړو: ای فلان! د الله تعالی نه، نه ویریږي، آیا تا ته معلومه نه ده چې تا څنګه

تُصَلِّي؟ إِنَّكُمْ تُرَوْنَ أَنَّهُ يَخْفَى عَلَيَّ شَيْءٌ مِمَّا تَصْنَعُونَ وَاللهِ إِنِّي لَأَرَى مِنْ خَلْفِي كَمَا أَرَى

مونځ وکړو ته خو پوهیږې چې څه کوی ما ته به پته نه وي، په الله قسم! زه وینم شا ته شیزونه لکه څنګه

مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ».[3]

چې زه وینم د مخې شیزونه.

توضیح: من خلفي: یعني په خدای قسم زه په مونځ کې د خپل شا ته خلک وینم ځکه په مونځ کې خلاف سنت کار مه کوئ دې حدیث نه معلومه شوه چې حضور صلی الله علیه وسلم شا ته او مخکې یو شان کوري.

سوال: دې ځای کې دا سوال پیدا کیږي الله تعالی علم غیب خپله خاصه ګرځولې ده، د قرآن ډیر آیتونه او

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۷۷ رقم الحديث : ۷٤۷، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/٤۰، رقم الحديث : ۲۵۷.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲٦٤ رقم الحديث : ۸۰۳.

(۳) أخرجه أحمد في المسند ۲/٤٤۹.

د انبياء كرامو او د بزرګانو ډيرې قصې په دې دلالت کوي د غيب علم الله تعالى سره خاص دى د احاديث مقدسو ډير روايات په دې باندې دال دي علم الغيب د الله تعالى خاصه ده دې حديث نه دا تاثر ملاويږي چې حضور ﷺ عالم الغيب دى او هغه په وروستو مخکې او پټ څيزونو باندې پوهيږي ددې تعارض جواب څه دى؟

جواب: شارحينو په دې رواياتو کې ډير توجيهات کړي دي او ددې تعارض ډير جوابونه يې کړي دي:

(۱) ابن حجر رحمه الله فرمايي حضور ﷺ په حالت مونځ کې انکشاف تام ورته کيدو او ددې وجې نه په دوى باندې د تجلياتو مکمل نزول به کيدو دې وجې نه بطور خرق عادت دوى ته وروستو مخکې څيزونه په نظر راتلل، دا کيفيت د مونځ نه بهر نه ؤ دې وجې نه دوى د مونځ نه علاوه د علم الغيب نفي کړې ده ددغې ددې حديث سره تعارض نشته (کذا في المرقات بتفسير يسير). (المرقات ۲/۵۲۶)

(۲) شيخ عبد الحق رحمه الله لمعات کې ليکلي حضور ﷺ مونځ کې وروستو او مخکې يو شان څيزونه ښکاريدل معجزه وه دوى حقيقي سترګو سره وروستو مخکې کتل. (اشعة اللمعات ۳۹۲).

د شيخ په دې جواب کې څه بُعد نشته ځکه چې د وحې کنکشن کله شروع کيږي نو انبياء کرامو ته هر يو څيز ښکاري او هغه علم يا علم الغيب نه وي. علامه بوصيرى رحمه الله وايي:

تبارک الله ما وحی بمکتسب ❁ ولا نبي على غيب بمتهم

سعدي بابا د حضرت يعقوب عليه السلام او د حضرت يوسف عليه السلام د فراق په باره کې داسې وايي:

یکی پرسید ازاں گم کردہ فرزند ❁ کہ اے روشن گہر پیر خرد مند

ز مصرش بوئے پیراہن شمیدی ❁ چرا در چاہ کنعانش نہ دیدی

بگفت احوال ما برق جہان است ❁ دمے پیدا و دیگر دم نہاں است

گہے بر طارم اعلی نشینم ❁ گہے بر پشت پائے خود نہ بینم

(۳) بعضو شارحينو دا جواب ورکړى دى کيدى شي وحې يا الهام په طور باندې معلوميده بهر حال څنګه چې وي خو دا حالت مستمره نه وو بلکې د مونځ سره محدود ؤ او شارحين په احاديثو کې محنت او کوشش کوي او ددې جوابات ورکوي چې دا په خپله ددې خبرې دليل دى چې د امت محمديه ﷺ عقيده د حضور ﷺ د پاره د غيب دان نه ده.

علم غیبے کس نمی داند بجز پروردگار ❁ ہر کہ گوید مابدانم تو از و باور مدار

مصطفی ہرگز نہ گفتی تانہ گفتی جبرئیل ❁ جبرئیلش ہم نہ گفتی تانہ گفتی کردگار

بَابُ مَا يُقْرَأُ بَعْدَ التَّكْبِيرِ:
تکبیر تحریمې نه پس دعاګانې

قال الله تعالى: ﴿سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ﴾ (سورة طور: ۴۸/۴۹)

﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ﴾ (سورة حجر آيت: ۹۸)

﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ (سورة واقعة آيت: ۹۶)

د تکبیر تحریمې نه پس د مونځ په شروع کې د صحیحو احادیثو نه یو څو دعاګانې او اذکار ثابت دي مثلاً (سبحانک اللهم.. الخ) ثناء ویل مشهور دي دغه رنګ (اني وجهت وجهي... الخ ویل هم ثابت دي، امام مالک رحمه الله وايي تکبیر تحریمه او فاتحې په مینځ کې مسنونه دعا نشته الله اکبر نه پس فاتحه شروع کول په کار دي لکه څنګه چې حضرت انس رضي الله عنه او حضرت عائشه رضي الله عنها روایات راغلي دي نبي علیه السلام فاتحې سره قرآت شروع کولو د جمهورو فقهاو په نزد دې موقعه باندې څه نا څه دعاویل په کار دي آحادیثو کې د دعاګانو ذکر شته بیا د جمهورو خپل منځ کې اختلاف دی د احنافو او حنابلو په نزد (سبحانک اللهم... الخ) ویل افضل دي.

بیا د ټولو اوږدو دعاګانو په باره کې امام شافعي رحمه الله وايي نوافلو او فرائضو دواړو کې ددې ویل مستحب دي خو ټولې ویلی شي یا بعضو باندې اکتفاء وکړي.

د امام صاحب په نزد باندې فرائضو کې صرف (سبحانک اللهم... الخ) ویل په کار دي او باقي دعاګانې په تهجد او نوافلو کې په کار دي په فرائضو کې د اسې دعا رانه شي چې د مونځ باطل کیدو خطره په کې وي همدارنګه مونځ د روند جوړ نه شي او په قوم باندې بوج جوړ نه شي.

امام طحاوي رحمه الله او ابو یوسف رحمه الله فرمايي فرائضو کې ثناء او (اني وجهت وجهي... الخ) دواړه یو ځای ویل په کار دي دې نه علاوه نه دي ویل په کار.

شوافع وايي که احادیثو کې د ټولو دعاګانو ذکر ملاویږي هغه نوافل او تهجد و باندې محمول دي فرائضو کې د احتیاط په بنیاد عامې دعاګانې نه دي ویل په کار.

یا دغه دعاګانې تکبیر تحریمې نه مخکې ویل په کار دي یا کله نا کله فرائضو کې ویل په کار دي ظاهري حدیث نه دغه معلومیږي چې نوافلو سره سره حضور صلی الله علیه وسلم فرائضو کې هم دا دعاګانې کړي دي کله یو کس د احتیاط په بنیاد یې وايي ویلی شي ثواب ورته ملاویږي البته نوافلو کې اوږدې او مختصرې ټولې ویلی شي او فرائضو کې مختصر ویل په کار دي فرض مونځ په اوږدیدو باندې په قوم

باندې بوج جوړ نه شي حضور ﷺ امامان د فرض اوږد مونځ نه منع کړي وو او سخت د خفګان اظهار یې کړی وو که یو کس یواځې مونځ کوي یا نوافلو کې وي د هغه د پاره منع نه دي په دې شرط چې صرف مسنون دعاګانې وایي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د تکبیر تحریمې نه پس یو څه خاموشي سنت ده:

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يسكت بَيْنَ التَّكْبِيرِ
د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام به خاموش کېدو په مینځ د تکبیر
وَ بَيْنَ الْقِرَاءَةِ إِسْكَاتَةً قَالَ أُحْسِبُهُ قَالَ هنيّة فقلت بِأَبِي وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ
تحریمې او د قرآت کې ، ما یوورځ عرض وکړو : یا رسول الله ! په تاسو دې زما مور او پلار قربان شي
إِسْكَاتُكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَ الْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ قَالَ : « أَقُولُ
تاسو د تکبیر تحریمې او قرآت په مینځ کې خاموش پاتې کېږې څه وایې تاسو ؟ وې فرمایل : زه وایم
اللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَ بَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ
دا دعاء: ای الله ! لرې والی پیدا کړې په مینځ زما او په مینځ د ګناهونو زما کې لکه څنګه چې تا لرې والی
بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ اللّٰهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا
پیدا کړي دی د مشرق او مغرب په مینځ کې ، ای الله ! ما د ګناهونو نه داسې پاک کړې لکه څنګه چې
يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللّٰهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ والثلج وَالْبرد» (متفق علیه)[1]
سپینې کپړې نه خیرې لرې کولې شي، ای الله! زما ګناهونه د اوبو، واورې او ګلۍ سره وینځې.

توضیح: اسکاتة: یعنې لږ ساعت د پاره حضور ﷺ اودرېدو دغه دوران کې به دوی څه ویل دې متعلق حضرت ابو هریره رضي الله عنه د نبي علیه السلام نه تپوس وکړو چې تاسو دغه وخت کې څه وایې حضور ﷺ د دعاء نشاندهي وکړه. (المرقات ۵۲۷-۲/۵۲۸).

بالماء: خیرې لرې کولو د پاره عام طور اوبه استعمالیږي که هغه نه وي نو د ګلۍ او یا د واورې اوبه هم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۲۷/۲،رقم الحديث : ۷۴۴، ومسلم في الصحيح ۱۱۹/۱ رقم الحديث:۱۴۷-۵۹۸، وأبو داود ۴۹۲/۱ رقم الحديث :۷۸۱، والنسائي ۵۰/۱، رقم الحديث: ۱۰

استعمالولی شي د دريځ ځيزونو ذکر ځکه دی ترڅو چې د طهارت د ټولو طريقو ذکر اوشي او د عموم پاکي مقصد حاصل شي حديث کې د سپينې کپړې ذکر ځکه وشو دې باندې ګندګي ښکاري او د وينځلو سره ښکاري چې خيرې ختم شو يا نه. د ګناه د ونيځلو کومه دعا ده دا تشبيه او تمثيل دی مراد د ګناهونو بخشش دی حقيقت کې وينځل مراد نه دي، امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ نه يو قول منقول دی تکبير تحريمې نه پس متصل فاتحه شروع کول په کار دي ثناء يا نورې دعاګانې مسنون نه دي خو د جمهورو دې باندې اتفاق دی تکبير تحريمې نه پس بطور خاص ثناء ويل مسنون دي تفصيل تير شوی دی.

په مونځ کې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اوردې دعاګانې

﴿۲﴾ وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَفِي رِوَايَةٍ:								
د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به چې کله مونځ ته اودريدو او يو روايت کې دي								
كَانَ	إِذَا	افْتَتَحَ	الصَّلَاةَ	كَبَّرَ	ثُمَّ	قَالَ: «	وَجَّهْتُ	وَجْهِيَ لِلَّذِي
چې مونځ به يې شروع کولو نو تکبير تحريمه به يې ويله بيا به يې ويل: ماخپل مخ هغه ذات طرف ته متوجه								
فَطَرَ	السَّمَاوَاتِ	وَ	الْأَرْضَ	حَنِيفًا				
کړی چې د آسمان او ځمکو پيدا کونکی دی او حال دا چې زه حق طرف ته متوجه کيدونکی يم او بيزاره يم								
وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ	إِنَّ	صَلَاتِي	وَ	نُسُكِي	وَ	مَحْيَايَ	وَ	مَمَاتِي
د باطل دين نه او د هغه خلکو نه، نه يم کوم چې شرک کوي، زما مونځ، زما عبادت، زما ژوند او زما مرګ								
لِلَّهِ	رَبِّ	الْعَالَمِينَ	لَا	شَرِيكَ	لَهُ	وَ	بِذَلِكَ	أُمِرْتُ
د الله تعالی د پاره دی چې د دواړو جهانو رب دی او څوک شريک يې نشته او ماته د دې حکم شوی دی								
وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ	اللَّهُمَّ	أَنْتَ الْمَلِكُ	لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ	أَنْتَ	رَبِّي	وَ	أَنَا	عَبْدُكَ
او زه د مسلمانانو نه يم ای الله! ته بادشاه يې ستا نه سوا بل معبود نشته، ته زما رب يې او زه ستا بنده يم ما								
ظَلَمْتُ نَفْسِي	وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي	فَاغْفِرْ لِي	ذُنُوبِي	جَمِيعًا	إِنَّهُ	لَا	يَغْفِرُ	الذُّنُوبَ
خپل نفس باندې ظلم کړی زه د خپلو ګناهونو اقرار کوم ته زما ګناهونه معاف کړې، او نشته دی بخشش								
إِلَّا	أَنْتَ	وَ	اهْدِنِي	لِأَحْسَنِ	الْأَخْلَاقِ	لَا	يَهْدِي	لِأَحْسَنِهَا
کونکی په غير د تا نه بل څوک او ښه اخلاقو طرف ته زما رهنمائي وکړې غير د ستا نه بل څوک ښه اخلاقو								

إِلَّا أَنْتَ وَ اصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا
طرف ته رهنمائي كونكى نشته او بد اخلاق زما نه لرې كړې ځكه چې نه مې شي بچ كولى د بد اخلاقي
إِلَّا أَنْتَ لَبَّيْكَ وَ سَعْدَيْكَ وَ الْخَيْرُ كُلُّهُ فِيْ يَدَيْكَ
نه په غير د تا نه بل څوك زه ستا خدمت كې حاضر يم او ستا حكم منلو ته تيار يم ټولې نيكۍ ستا په لاس
وَ الشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ أَنَا بِكَ وَ إِلَيْكَ
كې دي، او گناهونه ستاسو طرف ته منسوب نه دي زه ستاسو د سبب نه يم او ستاسو طرف ته رجوع كوم
تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ » وَ إِذَا رَكَعَ
ته د بركت والا يې او د ې خبرې نه اوچت يې زه تا نه بخښنه غواړم او تا ته توبه كوم او چې كله ركوع كوي
قَالَ : « اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَ بِكَ آمَنْتُ وَ لَكَ أَسْلَمْتُ
نو وايي به اى الله ! ما ستا د پاره ركوع كړې او په تا باندې مې ايمان راوړى او ستا د پاره مې اسلام راوړى
خَشَعَ لَكَ سَمْعِيْ وَ بَصَرِيْ وَ مُخِّيْ وَ عَظْمِيْ وَ عَصَبِيْ » فَإِذَا رَفَعَ
نبكته كېږي ستا د پاره زما اوريدل زما تندى زما د ماغ زما هډوكي او زما پټې، چې كله د ركوع نه سر اوچت
رَأْسَهُ قَالَ: « اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا
كړي نو وايي به اى الله! زمونږ ربه! ستا د پاره حمد دى د آسمانونو او ځمكو برابر او څه چې د دې مينځ كې
وَ مِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ » وَ إِذَا سَجَدَ قَالَ : « اللَّهُمَّ لَكَ
دى د هغې برابر او د هغه څيز برابر چې وروستو پيدا شي او چې كله سجده كوي نو وايي به: اى الله! ستا د پاره
سَجَدْتُ وَ بِكَ آمَنْتُ وَ لَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدَ وَجْهِيْ لِلَّذِيْ
ما سجده كړې ده، تا باندې مې ايمان راوړو او ستا د پاره مې اسلام قبول كړو زما مخ هغه ذات ته سجده
خَلَقَهُ وَ صَوَّرَهُ وَ شَقَّ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ
وكړه چې هغې دا پيدا كړې دى ته يې صورت وركړو د ده سترگې خلاصې شوې غوږونه خلاص شو، الله
تَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ » ثُمَّ يَكُوْنُ مِنْ آخِرِ مَا يَقُوْلُ بَيْنَ التَّشَهُّدِ وَ التَّسْلِيْمِ:
تعالى ډير بركت او بهترين پيدا كونكى دى بيا به وايي په آخر كې هغه چې وايي د تشهد او د سلام په مينځ
« اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ
كې: اى الله ! زما مخكې او وروستو، پټ او ښكاره ټول گناهونه معاف كړې او كوم اسراف چې ما كړى

وَ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ

هغه هم راته معاف کړې، او هغه ګناه مې هم معاف کړې چې د هغې علم ما نه ډیر ستا سره وو او ته خپل

الْمُقَدِّمُ وَ أَنْتَ الْمُؤَخِّرُ

بندګانو کې چا ته وغواړې مخکې کوې یې (عزت ورکوې) او چا ته چې وغواړې وروسته کوې یې او

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ » . رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَ فِي رِوَايَةٍ لِلشَّافِعِيِّ :

ستا نه غیر بل هیڅوک معبود نشته. او د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په روایت کې (ړومبی دعا کې د فِي يدك)

« وَ الشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ وَ الْمَهْدِيُّ مَنْ هَدَيْتَ

نه پس دا الفاظ دي یعنې ګناه ستا طرف ته منسوب نه ده او هدایت یافته هغه دی چې تا ورته هدایت کړی

أَنَا بِكَ وَ إِلَيْكَ لَا مَنْجَى مِنْكَ وَ

وي، او زه ستا د قوت د وجې نه یم، او ستا طرف ته رجوع کونکی یم، نشته نجات ستا ذات نه علاوه او

لَا مَلْجَأَ إِلَّا إِلَيْكَ تَبَارَكْتَ » .(۱).

نشته ده پناه خو ستا ذات طرف ته او ته بابرکت یې.

توضیح: مخ: مخ مغز او ګودی ته ویلې شي او عصبی پټو ته عصب ویلې شي. (اشعة اللمعات ۳۹۴).

ملأ السموات: یعنې د ځمکې او آسمانونه برابر دې دغه دواړه ډک شي.

من شئ بعد: یعنې د ځمکو او اسمانونو نه علاوه کوم څیزونه چې معدوم وي خو ممکن الوجود دي ددې برابر حمد او ثنا ستا د پاره (بعد) یعنې **بعد المذکورات في السموات والارض.**

وشق سمعه: الله تعالی خپل قدرت کامله سره رحم کې د انسان او حیوان یو تصویر او یوه خاکه جوړوي چې بالکل اوبو او هوا باندې وي دغه خاکه کې سترګې، غوږونه، پوزه او خوله مقاماتو باندې صرف یو ټک لګیدلی وي بیا دغه ځایونو کې الله تعالی مناسب سترګې غوږونه، خوله و غیره جوړ کړې دې حدیث کې ددې ذکر شوی دی د انسان او ځناور تصویر کشي الله تعالی فرمایي او بیا دغه شق باندې انسان او حیوان جوړ شي دا دیو شکر مقام دی او خصوصي انعام دی دې وجې نه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ددې ذکر

(۱) أخرجه مسلم في الصحیح ۵۳۴/۱ رقم الحدیث ۲۰۱ ۷۷۱، وابو داود ۱۸۱/۱ رقم الحدیث :۷۶۰.

کړي: ﴿ فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴾ (سورة المؤمنون آیت : ١٤).

الشر لیس الیک: یعني د آدب او احترام او د تعظیم او عظمت د وجې نه د شر نسبت الله تعالی طرف ته نه دی شوې، ګینې څنګه الله تعالی د خیر خالق دی دغه رنګ د شر خالق هم دی ها تخلیق شر دا خو کمال دی خو ارتکاب د شر دې کې قباحت دی.

یوه لویه دعاء

﴿٣﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ رَجُلًا جَاءَ فَدَخَلَ الصَّفَّ وَ قَدْ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: یو ورځ یو کس راغی او د مونځ صف کې داخل شو او بره او

حفزه النَّفس فَقَالَ : اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا

خکته کیده ساه یې (یعنې ساه ساه کیدو) او وې ویل: الله تعالی ډیر لوی دی ټول تعریفونه الله لره دي

طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَلَاتَهُ قَالَ: «أَيُّكُمُ الْمُتَكَلِّمُ

داسې تعریفونه چې ډیر پاکیزه او برکت والا دي نو کله چې نبي عليه السلام مونځ وکړو وې فرمایل چا وویل

بِالْكَلِمَاتِ ؟ » فَأَرَمَّ الْقَوْمُ . فَقَالَ : « أَيُّكُمُ الْمُتَكَلِّمُ بِالْكَلِمَاتِ ؟ » فَأَرَمَّ الْقَوْمُ.

دا کلمات؟ ټول خلک خاموش شو بیا یې وفرمایل: چا وویل دا کلمات بیا هم چا جواب ورنه کړو نو بیا

فَقَالَ : « أَيُّكُمُ الْمُتَكَلِّمُ بِهَا فَإِنَّهُ لَمْ يَقُلْ بَأْسًا » فَقَالَ

یې وفرمایل: دا کلمات چا ویلي دي (ویریږئ مه) چا چې دا کلمات ویلي هغه ګناه نه ده کړې، نو وویل

رَجُلٌ : جِئْتُ وَ قَدْ حَفَزَنِي النَّفَسُ فَقُلْتُهَا.

یو کس یا رسول الله! کله چې زه راغلم نو زما ساه بره او ښکته کیده ما دا کلمات ویلي دي ، نبي عليه السلام

فَقَالَ: « لَقَدْ رَأَيْتُ اثْنَيْ عَشَرَ مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يرفعها » [1].

وفرمایل: ما ولیدل چې دولس فرښتو مخکې والی کولو چې دا کلمې به الله تعالی ته مخکې څوک وړي.

توضیح: حفزه النفس: حفز ضرب یضرب نه د وروستو نه دیکه ورکولو په معنی کی دی محاوره ده حفزالیل النهار یعنې شپې ورځې لره لرې کړو دلته د ساه بره ختلو په معنی کې دی ډیر تیز راتلو د وجې نه ساه یې تله راتله ګویا ګویا دا ورته دیکه ورکوي.(المرقات ٥٣٥-٥٣٦/٢).

(١) اخرجه مسلم ١١٩/١، رقم الحديث:١٤٩-٦٠٠، وأبو داود ١٨٥/١ رقم الحديث :٧٦٣، والنسائي ١٣٢/٢، رقم الحديث:٩٠١.

فأرم القوم: دا خاموش کيدو ته ويلي شي دا لفظ د ځنا ورود پاره استعماليږي خاموشئ کې مبالغه ده.

باسا: يعني ووايه دا کلمات چا ويلي دي ده خو څه غلط کار نه وو کړی د ويريدو ضرورت نشته چونکې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يو کس متعين کړی نه وو ځکه صحابه کرام خاموش وو که چرته متعين کړی وی نو بيا جواب ورکول واجب وو.

بعضې رواياتو کې د ديرش فرښتو ذکر وو (**رايت بضعة وثلاثين ملکا**) په دې تفاوت باندې شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ عجيبه عارفانه کلام کړی دی دې سره ظاهري تعارض لرې شو فرمايي دغه صحابي چې کومه دعاء ويلې ده که مکررات او زائد حروف ترې لرې کړی شي، نو د اصل جوهر په اعتبار سره دا حروف دولس (۱۲) پاتې شو ځکه دولس (۱۲) فرښتو ذکر فرمايلی دی، که د دې دعاء مکررات او زائد شمار کړی شي دا حروف ديرش (۳۰) جوړيږي ځکه يې د ديرشو فرښتو ذکرفرمايلی دی د دغه صحابي د اخلاص د وجې نه او د کلماتو د عظمت د وجې نه فرښتو په منډه منډه دا کلمات اوچت کړل او رب خوا ته يې ويوړل.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

د تکبير تحريمې نه پس ثناء ويل ثابت دي:

﴿٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام به چې کله مونځ شروع کولو نو (د تکبير
قَالَ: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى
تحريمې نه پس به يې) ويل: ای الله ته پاک يې، او مونږ ستا پاکي بيانو، او مبارک دی نوم ستا او اوچت
جَدُّكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُد.
دی شان ستا او ستا نه غير بل معبود نشته.
وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيثٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ حَارِثَةَ وَقَدْ تُكُلِّمَ فِيهِ مِنْ قِبَلِ حفظه.[1]

توضيح: **سبحانک اللهم**: د ائمه احنافو او حنابلو په نزد باندې تکبير تحريمې نه پس ثناء ويل افضل

---

[1]

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۹۱ رقم الحديث ۷۷٦، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۱، رقم الحديث: ۲٤۳.

دي او دا حديث دغه حضراتو مستدل دی، شوافعو حضراتو (اني وجهت...الخ) دعا ته افضل ويلې ده خو ثناء والا حديث د نورو احاديثو په وجه مشهور او معروف دی، علامه طيبي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي د ثناء والا د حضرت عائشه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا دا حديث حسن مشهور دی او دې باندې خلفاء راشدينو نه حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عمل فرمايلی دی، علامه طيبي رَحِمَهُ اللّٰهُ دا حديث قوي کيدو باندې خپله شرح کې عمده او طويل کلام کړی دی. شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللّٰهُ لمعات کې وايي د حارثه يو طريق د وجې نه ددې حديث نورو طرقو ته ضعيف نه شو ويلی. (الكاشف ۳۵۹-۲/۳۶۰).

﴿۵﴾ وَعَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ : أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاةً قَالَ:
د جبير بن مطعم رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې ما نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په مونځ کولو ليدلی چې ويل به يې
« اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَ
الله لوی دی، الله لوی دی، الله لوی دی، او حمد دی الله لره ډير حمد، او حمد دی الله لره ډير حمد، او
الْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَ سُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا » ثَلَاثًا « أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ
حمد دی الله لره ډير او پاکي بيانوم د الله تعالى سحر او ماښام درې (۳) ځله، او زه پناه غواړم د شيطان د
مِنْ نَفْخِهِ وَنَفْثِهِ وَ هَمْزِهِ ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ ابْنُ مَاجَةَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ : « وَ
تکبر، ويختو او وسوسو نه. دا حديث ابوداؤد او ابن ماجه نقل کړی، البته ابن ماجه نه دی ذکر کړې: و
الْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا » . وَ ذَكَرَ فِي آخِرِهِ : « مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ » وَ قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ :
الحمد لله كثيراً، او آخر کې يې ذکر کړي دی: من الشيطان الرجيم او ويلي دي حضرت عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ
نَفْخُهُ الْكِبْرُ وَ نَفْثُهُ الشِّعْرُ وَ هَمْزُهُ الْمُوْتَةُ .[1]
د شيطان نفخ نه تکبر او نفث نه ويخته او همز نه ليونی مراد دی.

توضيح: نفخه : دې نه شيطان تکبر او خپله خوښه مراد ده اصل نفخ پو کي وهلو په معنی کې دی شيطان انسان داسې ګيروي انسان خپل ځان ته ډير لوی وايي بيا ځان خوښی او تکبر کې مبتلا کېږي، مطلب دا چې شيطان انسان کې دننه د تکبر پو کی وهي. حکيم الامت اشرف علی تهانوي رَحِمَهُ اللّٰهُ ملفوظات کې وايي: هر حيوان د خپلې خولې نه غټيږي او وده کوي (يعني خوراک وکړي نو غټ شي) ليکن انسان د

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۱۸٦، رقم الحديث: ۷٦٤، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۲٦۵، رقم الحديث: ۸۰۷.

غوړونو د لارې نه خپل تعريفونو اوريدو سره غتيږي.

نفث: اصل کې هغه پوک ته ويلې کيږي چې يو څيز باندې دم کولو وخت کې وهلى شي دې کې معمولي شان تهوک هم وي دلته سحر او جادو مراد دى چې شيطان يې په يو انسان باندې کوي يا د يو په ذريعې سره بل باندې کولى شي، څنګه ﴿وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾. **همزة**: ددې نه مراد طعن، يعنې غيبت کول دي په قرآن کريم کې ﴿هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ په دې معنى سره دى، بعضې شارحينو د همزه نه د شياطينو وسوسه مراد اخلي، د قرآن کريم ﴿مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ﴾ دې معنى سره دى.

قال عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې الفاظو چې کوم تفسير کړى دى په هغې کې دوى د نفث نه ګنده او قبيح اشعار مراد اخيستي کوم چې شيطان د انسان په تخييل کې اچوي او دوي په دې ويلو باندې آماده کوي ددې مضمون هم قبيح وي او ددې معانى هم قبيح وي.

الموتة: حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د همزه نه جنون مراد اخيستي، ابليس يو انسان طرف ته متوجه کيدو سره وسوسې اچولې تردې چې انسان پاګل او ليونتوب ته ورسوي. دلته دا خبره ياد ساتئ ددې حديث الفاظ معانې او مطالب چې شارحين کوم ذکر کوي دا هغه وخت دى چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه ددې تفسير ثابت نه وى که د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ طرف ته بره منسوب شده تفسير ثابت شي بيا د بل تفسير او تشريح ته اعتبار نشته دغه مطلب به وي کوم چې عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذکر کړى دى.

په مونځ کې د سکتاتو حکم

﴿٦﴾ وَعَنْ سَمُرَةَ بن جُنْدُب: أَنَّهُ حَفِظَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَكْتَتَيْنِ:
د سمره بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې ده يادې ساتلې وې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه دوه سکتې (خاموش کيدل)
سَكْتَةً إِذَا كَبَّرَ وَ سَكْتَةً إِذَا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ
يوه سکته د تکبير تحريمې ويلو نه پس، او بله سکته به يې هغه وخت کوله چې کله به فارغ شو د قرائت
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّين فَصَدَّقَهُ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ.[1]
غير المغضوب عليهم ولا الضالين نه، نو تصديق وکړو ددې قول حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

توضيح: سکتتين: مونځ کې يو سکته يعنې خاموشي شروع کې تکبير تحريمې نه پس او سورة فاتحې نه

(۱) أخرجه أبو داؤد ۱/۱۹۲ رقم الحديث: ۷۷۹، والترمذي ۲/۳۰، رقم الحديث: ۲۵۱، وابن ماجه ۱/۲۷۵ رقم الحديث: ۸۴۴.

مخکې دی دا سکته د عا، استفتاح او تسمیه او تعوذ د پاره ده او دا د ټولو فقها و په نزد باندې مسلم ده. دویمه سکته د فاتحې په ختمیدو باندې ده دا سکته د شوافعو او حنابلو په نزد باندې مسنون ده چې مقتدیان په کې سورة فاتحه اوو ایي. دریمه سکته قبل الرکوع د سورة په اختتام باندې ده دې آخري سکته کې د احنافو په خپل مینځ کې اختلاف دی بعضې احناف سکتې ته بهتر وايي او بعضې وصل ته افضل وايي احناف محدثین سکتې ته افضل وايي، خو د مالکیو او احنافو کوم واضح مذهب دی هغه دا دی اول سکتې نه پس بله سکته نشته چې هغې ته مسنون وو ایي، البته په آحادیثو کې د رې سکتات ذکر دي، دې نه انکار نه شي کولی. (المرقات ۲/۵۴۲، اشعة اللمعات ۳۹۷).

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ

حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام به چې کله پاڅیدو دویم رکعت کولو ته

استفتح الْقِرَاءَةَ ب «الْحَمد لله رب الْعَالمين» وَلَمْ يَسْكُتْ.[1] (هَكَذَا فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ).

نو شروع کولو به یې قرائت په الحمدلله رب العلمین باندې او خاموش کیدو به نه.

وَذَكَرَهُ الْحُمَيْدِيُّ فِي أَفْرَادِهِ وَكَذَا صَاحِبُ الْجَامِعِ عَنْ مُسْلِم وَحدهٔ.

توضیح: استفتح القرآة: حضرت ابو هریره رضي الله عنه دا ویل غواړي، کله چې به حضور صلی الله علیه وسلم د دریم رکعت د پاره قیام کولو نو زر به یې قرآت شروع کولو او خاموشي به یې اختیاروله. (المرقات ۲/۵۴۴، اشعة اللمعات ۳۹۷)

دې مقام کې دا وهم کیدی شي چې کله مونځ گزار د دویمې شفعې د پاره قیام کوي نو دا یو نوی مونځ شروع کېږي دې مقام کې (سبحانک اللهم ... الخ) ویلو د پاره حضور صلی الله علیه وسلم کیدی شي سکته کړې وه دې وهم لرې کیدو د پاره حضرت ابو هریره رضي الله عنه فرمایي داسې نه ده یعنې دې مقام نه پس حضور صلی الله علیه وسلم (الحمدلله ..... الخ) نه قرآت شروع کولو او سکوت به یې نه کولو یعنې داسې طویل سکوت به نه وو څنګه چې اول رکعت کې وو هلته ثناء، تعوذ او تسمیه ویلې کېږي، دلته صرف تسمیه ویلې کېږي. علامه انورشاه کشمیري رحمه الله عرف الشذي کې فرمایي د احنافو په نزد د هر رکعت په شروع کې بسم الله ویل مسنون دي بعضې احنافو واجب ویلې دي که په ویره سره هیر شي، نو سجده سهوه کولی شي فتوی سنت او استحباب باندې ده.

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۱/۴۱۹ رقم الحديث: ۱۴۸ - ۵۹۹.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۸﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَفْتَحَ الصَّلَاةَ كَبَّرَ

د حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام چې کله مونځ شروع کولو نو تکبیر به یې ویلو

ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ صَلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

بیا یې ویل: زما عبادت زما مونځ زما ژوند او زما مرګ د الله پاک د پاره دی چې رب دی د ټولو مخلوقاتو چې

لَا شَرِيكَ لَهُ وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ اللّٰهُمَّ

څوک یې هم شریک نشته او په دې ما ته حکم کړې شوی، او د ټولو نه مخکې زه مسلمان یم، ای الله! زما

اهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَعْمَالِ وَ أَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا

رهنمائي وکړه نیک اعمالو او ښه اخلاقو طرف ته، چې رهنمائي نه شي کولی ښه اخلاقو طرف ته په غیر ستا نه

إِلَّا أَنْتَ وَ قِنِي سَيِّئَ الْأَعْمَالِ وَ سَيِّئَ الْأَخْلَاقِ لَا يَقِي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ».(۱).

او ما بچ کړې د بدو اعمالو او بدو اخلاقو نه چې د بدو اعمالو او اخلاقو نه بچ کولی شي.

﴿۹﴾ وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مسلمة قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي تَطَوُّعًا

د محمد بن مسلمة رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام به چې کله د نفل مونځ کولو د پاره ودریدو نو

قَالَ: «اللّٰهُ أَكْبَرُ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ

ویل به یې الله ډیر لوی دی ما خپل مخ هغه ذات طرف ته متوجه کړو چې هغه آسمان او ځمکې پیدا کړي دي

حَنِيفًا مُسْلِمًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ». وَ ذَكَرَ الْحَدِيثَ مِثْلَ حَدِيثِ

په داسې حال کې چې زه توحید خپلوونکی یم او مشرکانو نه نه یم. او ذکر یې کړو حدیث په شان د حدیث د

جَابِرٍ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: «وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ». ثُمَّ قَالَ: «اللّٰهُمَّ أَنْتَ

جابر خو د و انا من المسلمین په ځای و انا اول المسلمین الفاظ ذکر کړي، بیا نبي علیه السلام وویل ای الله! ته

الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ وَ بِحَمْدِكَ» ثُمَّ يَقْرَأُ (۲).

بادشاه یې ستا نه سوا معبود نشته ته یو یې او ستا د پاره تعریف دی.

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲/۱۲۹ رقم الحديث: ۸۹٦.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۲/۱۳۱ رقم الحديث: ۸۹۸.

٧ ربيع الثاني ١٤١٠هـ

بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ :
په مونځ کې د قرآت بيان

قال الله تعالى : ﴿ وَإِذَا قُرِىءَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ (سورة اعراف آيت:٢٠٤)

﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾ (سورة نحل آيت: ٩٨)

﴿ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ (سورة مزمل آيت: ٢٠)

د فقهاء کرامو په مينځ کې په مسائلو کې کله اختلاف د شرعي حکم د ناسخ او منسوخ صحيح ادراک نه کيدو د وجې نه وي ، او کله اختلاف په يو حکم کې د دننه په استنباط او استخراج کې د اسبابو او عللو د اختلاف د وجې نه وي ، او کله د مجتهدينو په اجتهاد کې تخلف وي او کله فهم او ادراک معاني کې فرق راځي او کله د يو حکم متعلق کثرت نصوص او دې کې تفاوت د اختلاف ذريعه جوړيږي ، چونکې په هغې زمانې کې د ابلاغ د ذرائعو کموالی وو لرې علاقو نه به خلک مدينې ته راتلل او نبي عليه السلام نه به يې يو حکم زده کړو او واپس به تلل او په دې باندې به يې هميشه د پاره عمل کولو او وروستو به حکم کې تبديلي راغلې وه ځکه چې ده به د نبي عليه السلام نه يو حکم زده کړی وُ په هغې باندې قائم به وُ او راتلونکي خلکو د پاره به د اختلاف ذريعه جوړه شوه ، ددې وجې نه فقهاء کرامو ته چې کله الله تعالی ددې احکامو جمع او ترتيب موقع ورکړه نو نصوصو کې معمولي يا غير معمولي فرقونه مخې ته راغلل الله تعالى دې دوي ته جزاء خير ورکړي دوي لوی تکاليف او چت کړل د شريعت مقدسه احکامات يې د عمل د پاره عوامو مخې ته کيښودل ، دې بې شماره مسائلو کې ځای پر ځای فروعاتو کې اختلاف کيدل يو فطري امر دی او دا اختلاف زحمت نه دی ، بلکې رحمت دی ځو مره چې هم د شريعت احکاماتو کې فقهاء کرامو اختلاف کړی دی دې ټولو نه لوی اختلاف قرائت خلف الامام کې دی ، ځکه چې د يو طرف نه ويلې کيږي چې داسې کول فرض دي او د دويم طرف نه ويلې کيږي فرض نه دي ، بلکې ناجائز دي ، ددې وجې نه قرآت خلف الامام مسئله هميشه موضوع د بحث پاتې شوې ده ، دلته هم ددې متعلق يو څو ابحاث حاضر خدمت دي.

الْفَصْلُ الأَوَّلُ:

﴿١﴾ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ

د عباده بن صامت رضي الله عنه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايي نه دي کامل مونځ د هغه چا چې ويې نه

يقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ». (متفق عليه) وَ فِيْ رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ: «لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَصَاعِدًا»[1].

لوستله فاتحه. او د مسلم يو روايت کې دي چې د هغه کس مونځ ونه شو چې فاتحه او نور څه يې ونه ويل.

توضيح: لاصلوة: مونځ کې د قرآت متعلق دري ابحاث اهم او مشهور دي دې کې د فقهاو اختلاف دی اول بحث د فاتحې رکنيت او عدم رکنيت کې دی. (المرقات ۲/۵۴۶، اشعة اللمعات ۳۹۸).

دويم بحث په دې کې چې په څومره رکعاتو کې قرآت فرض دی، دريم بحث قرآت خلف الامام کې دی.

اول بحث: په بيان د رکنيت او عدم رکنيت د فاتحې کې: مونځ کې څومره مقدار قرآن لوستل فرض دي او کومه حصه متعين کول فرض دي آيا فاتحه رکن صلوة دی يا نه دې کې فقهاو اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام شافعي، امام مالک او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُمُ اللّٰهُ يعنې جمهور فرمايي سورة فاتحه مونځ کې متعين طور باندې لوستل فرض دي او دا رکن صلوة دی که فاتحه ونه لوستل شي مونځ ونه شو باقي قرآن کريم چې څومره هم ويلي شي. امام صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ او صاحبين فرمايي فاتحه متعين طور باندې لوستل رکن صلوة نه دی بلکې رکن **صلوة قدر ماتجوز به الصلوة** دی که هغه آيت طويله وي يا قصيره وي يعنې دومره قرآت مونځ کې فرض دی چې څومره سره مونځ جائز کېږي که واړه دري آياته وي يا طويل يو آيت وي د آحاديثو مبارکو د وجې نه فاتحه مونځ کې لوستل بالخصوص واجب دی که يو کس مونځ کې باقي قرآت وکړي او فاتحه لوستل اونه کړي فرض قرآت خو اداء شو فاتحې د وجې نه واجب پاتې شو مونځ ناقص شو، لهذا سجده سهوه کول لازم دي، چې جبيره نقصان وشي يا د مونځ اعاده وکړي.

دلائل: د جمهورو دليل د عباده بن صامت زير بحث حديث دی دې کې مذکور دي عدم قرآت فاتحه نه مونځ کالعدم شمار وي معلوم شو چې خاص طور باندې فاتحه ويل مونځ کې فرض دي دې پرېښودو سره مونځ نفي کېږي او چاته چې دا مقام حاصل وي هغې ته رکن وايي، لهذا سورة فاتحه رکن صلوة ده او د مالکيو حضراتو په نزد باندې سورة فاتحې سره سورت ملاوول هم فرض دي يعنې دواړه رکن صلوة دي د ائمه احنافو دليل ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ (مزمل آيت: ۲۰) قرآن آيت مطلق ذکر دی ددې تقاضا ده مطلق قرآن مونځ کې وويل فرض او رکن صلوة دي. دلته د فاتحې تعين او تخصيص نشته، لهذا دغه رکن نه شي کېدی د فاتحې تخصيص د خبر واحد حديث نه شوی دی او حکم چې د خبر واحد نه ثابت شي هغه فرض نه شي کېدی، بلکې واجب ورته ويل په کار دي او دا د احنافو مذهب دی مطلق قرآن لوستل فرض او رکن صلوة دی او خاص کر فاتحه لوستل واجب دي دا ځکه چې د فرض او

---

(۱) أخرجه البخاري ۲/۲۳۶، رقم الحديث ۷۵۶، ومسلم ۱/۲۹۵ رقم الحديث: ۳۴-۳۹۴، وأبو داود ۱/۵۱۴ رقم الحديث: ۸۲۲.

رکن مقام قطعي او يقيني وي او قطعي حکم د اثبات د پاره دليل قطعي په کار دی ځکه چې دلائل څلور قسمه دي: (۱) **قطعي الثبوت قطعي الدلالة.** (۲) **قطعي الثبوت ظني الدلالة.** (۳) **ظني الثبوت قطعي الدلالة.** (٤) **ظني الثبوت ظني الدلالة.** اولني قسم نه فرض ثابتيږي، دويم قسم نه واجب. دريم قسم نه سنن مؤکده وغيره ثابتيږي او څلورم قسم نه مستحبات ثابتيږي. مذکوره زير بحث حضرت عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث خبر واحد دی دا ظني الثبوت قطعي الدلالة دی دې نه فرض يا رکن نه ثابتيږي. بلکې صرف واجب ثابتيږي او د وجوب فاتحه احناف قائل دي دا حديث د احنافو مسلک مخالف نه دی او د دوي مسلک د حديث مخالف دی همدا رنګې د **لاصلوة** دوه مفهومه اخيستی شي، يو مفهوم دا دی چې دې نه بالکل اصل صلوة نفي مراد واخيستی شي او دويم مفهوم دا چې دې نه کمال صلوة نفي مراد واخيستی شي. د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دا دويم مفهوم متعين کوي دې کې (**فصلوته خداج غير تمام**) الفاظ راغلي، يعنې د مونځ وجود شته خو د سورة فاتحې نه لوستلو د وجې نه ناقص دی دا هغه وخت چې کله سړی امام يا منفرد وي مقتدي نه وي.

الزامي جواب دا دی: حديث کې **مازاد** او **فصاعدا** الفاظ هم دي نو آيا د فاتحې نه علاوه بل څه هم رکن صلوة دی.

دويم بحث: په څومره رکعاتو کې قرآت فرض دی: دې باندې د ټولو اتفاق دی چې مونځ کې قرآت فرض دی خو اختلاف دې کې دی چې فرض مونځونو کې څومره رکعتونو کې قرآت فرض دی.

د فقهاو اختلاف: امام زفر رَحِمَهُ اللهُ او حضرت حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې صرف يو رکعت کې قرآت فرض دی ځکه فاقرا و حکم دی دې کې تکرار نه دی او امر د تکرار تقاضا هم نه کې يو رکعت کې قرآت فرض کافي دی. (اشعة اللمعات ۳۹۸).

امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمايي درې رکعاتو کې قرآت فرض دی، ځکه چې درې رکعاته اکثر دي او **للاکثر حکم الکل** مسلمه قاعده ده ګويا د مالکيو په نزد باندې څلور رکعتونو کې قرآت فرض دی خو درې رکعتونو کې د ويلو حق اداء کېږي. (اشعة اللمعات ۳۹۸) امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې د فرائضو ټولو رکعتونو کې قرآت فرض دي او ضم د سورة د فرض اول رکعت کې او دويم کې نه واجب دی او نه سنت دی. بلکې مستحب دی مشهور قول مطابق د حنابلو هم مسلک دا دی چې ټولو رکعتونو کې قرآت فرض دی دا حضرات د قرآن مطلق حکم ته ګوري دې کې د قرآت لوستلو حکم دی، د ائمه احنافو مشهور او مفتی به قول دا دی که څلور رکعاتو والا مونځ وي نو په اولو دوو رکعتونو کې بقدر ثلاث آيات قصار مطلق قرآت فرض دی. او خاص کر فاتحه واجب ده البته دوو رکعتونو نه پس قرآت ويل

ضروري نه دي كه فاتحه و وايي يا تسبيحات يا خاموش پاتې شي.

دريم بحث: قرآت خلف الامام: مجموعي طور سره مونځ درې قسمه باندې دی(۱) صلوة الامام.(۲) صلوة الماموم.(۳) صلوة المنفرد. بيا يو مونځ جهري دی يو سري دی، نو امام د پاره دغه رنګ د منفرد د پاره جهري او سري مونځونو کې مطلق قرآت بالاجماع فرض ذی او ماموم او مقتدي باندې امام نه وروسته سورة ويل بالاتفاق واجب نه دي اوس يو صورت پاتې شو امام نه وروسته مقتدي باندې سورة فاتحه ويل څنګه ده دې کې اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: قرآت خلف الامام ويل او نه ويلو کې فقهاوو ډير لوی اختلاف کړی دی، ځکه چې يو فريق لوستلو ته فرض وايي او دويم فريق ورته ناجائز او حرام وايي دا اختلاف بهر حال صحابه وو دور نه دی خو هغه دور کې دې کې دومره شدت او سختي نه وه. علامه بدر الدين رَحِمَهُ اللهُ (۸۰) صحابه شمار کړي دي چې قرآت خلف الامام د ترک قائل دي دې کې عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ابو موسی اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، حضرت ابو درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نوموړی شامل دي د دې مسئلې نوم قرآت خلف الامام دی خو د دې نه فاتحه خلف الامام مراد اخستل متعين شو جمهور فقهاء يعني امام صاحب، امام مالک، احمد بن حنبل، سفيان ثوري، اوزاعي او عبد الله ابن مبارک رَحِمَهُمُ اللهُ په نزد باندې جهري مونځ کې امام پسې وروسته فاتحه ويل جائز نه دي. بيا ائمه ثلاثو نه امام مالک او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد باندې سري مونځ کې قرآت خلف الامام مستحب دی، امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ نه سري او جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام باره کې پنځه اقوال معارف السنن کې ذکر دي: (۱) ويل واجب دي (۲) مستحب (۳) مباح (۴) مکروه تنزيهي (۵) مکروه تحريمي دي. د احنافو په نزد باندې مکروه تحريمي ته ترجيح حاصل ده، د علماء احنافو نه امام محمد رَحِمَهُ اللهُ طرف ته صاحب هدايه دا خبره منسوب کړې ده د هغه په نزد باندې سري مونځ کې قرآت خلف الامام مستحب دی دغه رنګ ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ او نورو علماء هم ويلي دي، د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد مستحب دی، خو که د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ کتابونو ته رجوع اوشي، نو موجوده حالت کې د هغې کتابونو نه معلومېږي چې د هغه په نزد باندې قرآت خلف الامام په هيڅ حالت کې جائز نه ګڼي مؤطا امام محمد رَحِمَهُ اللهُ کې فرمايي: (**لا قرآة خلف الامام فيما جهر فيه ولا فيما لم يجهر بذلک جاءت عامة الاثار وهو قول ابي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ**)(ص ۹۴)

دغه رنګ هغه کتاب الاثار کې قرآت خلف الامام روايات جمع کوي فرمايي (**وبه نأخذ لا نرى القرآة خلف الامام في شئ من الصلوة يجهر فيه او لم يجهر**) (ص، ۹۵)

دې رواياتو نه معلومه شوه امام محمد رَحِمَهُ اللهُ مسلک دې مسئله کې هغه دی چې د عامو احنافو دی

اوس هم صاحب هدایه اعرف ببیان مسلک الاحناف دی. همدارنګه ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ په مرقات کې وايي: **والامام محمد من ائمتنا يوافق الشافعي في القرآءة في السرية وهو اظهر في الجمع بين الروايات الحديثية)** (مرقات ج ۲ ص ۴۰۱) (المرقات ۲/۵۸۰).

یعني زمونږ د احنافو ائمو نه امام محمد رَحِمَهُ اللهُ سري مونځونو کې قرآت خلف الامام کې د شوافعو موافق دی او د احادیثو ټولو روایاتو جمع کولو د پاره دا مسلک ډېر واضح دی او دا د امام مالک مسلک هم دی، (المرقات ۲/۵۸۰).

ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ د فصل ثاني د ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نمبر ۳۱ د لاندې لیکلي: **و مفهومه انهم كانوا يسرون بالقرآءة فيما كان يخفى فيه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو مذهب الاكثر وعليه الامام محمد من ائمتنا** (مرقاة ج ۲ ص ۳۰۲) (المرقات ۲/۵۸۲).

غالباً د شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ هم دا رایه ده چې سري مونځ کې قرآت خلف الامام بهتر دی اوس هم د ائمه احنافو مسلک فتوای داسې نه ده کاش چې سري مونځ کې د احنافو قرآت خلف الامام ویلو فتوای ورکولی او شوافع جهري کې د نه ویلو فتوای ورکولی، نو دواړو مسلکونو کې به په دې اختلاف کې کموالی راغلی وی او ټولو نصوصو کې به تطبیق راغلی وی، بلکې د مالکیو او حنابلو مسلک دی

مفتي کفایت الله رَحِمَهُ اللهُ تعلیم الاسلام کې لیکلي:

سوال: قرآت خلف الامام نه څه مراد دي؟ **جواب:** قرآت قرآن کریم لوستلو ته ویل کېږي.

سوال: مونځ کې څومره قرآن ویل په کار دي؟ **جواب:** کم از کم یو آیت لوستل فرض دي او سورة فاتحه لوستل واجب دي او د فرض ړومبی رکعت او دویم رکعت او نماز وتر او سنت او نفل ټولو رکعتونو کې سورة فاتحې نه پس یو بل سورة یا لوی یو آیت یا واړه درې آیاتونه لوستل واجب دي.

سوال: آیا سورة فاتحه د ټولو مونځونو هر رکعت کې لوستل واجب دي؟ **جواب:** د فرض دریم او څلورم رکعت نه علاوه د هر مونځ که فرض وي یا واجب یا سنت یا نفل هر رکعت کې سورة فاتحه لوستل واجب دي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې مقتدي باندې د امام نه وروسته فاتحه لوستل فرض دي.

۸ ربیع الثاني ۱۴۱۰هـ

دلائل: شوافع حضرات د زیر بحث حدیث د حضرت عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه استدلال کوي، د شوافعو دویم دلیل خواته د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث دی، دې کې (خداج غیر تمام) الفاظ راغلي، یعنې چا چې مونځ کې فاتحه ونه وئیله دده مونځ ناقص او نا تمام دی. چا سوال وکړو ای ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کله چې مونږ د امام نه وروسته یو د غه وخت کې قرآت په دوران کې فاتحه څنګه

ولولو هغه جواب ورکړو ددې خلاصه دا ده: فاتحه زړه کې وايه، خو پرېږده يې مه، فاتحه لوى فضيلت لري او حديث کې په دې باندې د صلوة اطلاق شوى دى، بهر حال د شوافعو اصل دليل کوم چې خپل مدعا باندې واضح دى هغه مشكوة ص ۸۱ باندې فصل ثاني کې د حضرت عباده بن صامت حديث نمبر(۳۰) دى. (المرقات ۲/۵۸۰).

ددې نه علاوه شوافعو حضراتو صحابه کرامو څه آثارو نه هم استدلال کړى دى، جمهورو کې مالکيو او حنابلو احاديث قرآت خلف الامام رواياتو کې تطبيق پيدا کړى، کوم ځاى کې چې د امام نه وروسته د لوستلو ممانعت راغلى هغه جهري مونځ کې دى او کوم ځاى کې چې د فاتحه خلف الامام لوستلو حکم دى هغه سري مونځ کې دى کاش ټول امت په دې باندې جمع کيدى. جمهورو کې ائمه احنافو د پاره د دوه قسمه دلائلو ضرورت دې يو هغه دليل چې په هغې کې جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام ممانعت ذکر دى او دويم دليل هغه دى چې هغې کې سري مونځ کې فاتحه خلف الامام نه لوستلو ثبوت وي، چونکې دا مسئله ډېره نازکه ده، دلته څکه د دلائلو تفصيل به وي.

د احنافو اولني دليل: جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام نه ويلو باندې احنافو او جمهورو سره د قرآن کريم آيت دليل کې: ﴿وَإِذَا قُرِىءَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (اعراف آيت:۲۰۴)

دلته دوه لفظه دي يو **فاستمعوا** دى ددې تقاضا دا ده چې کله قرآن لوستلى کېږي تاسو خاموش کينئ.

دويم لفظ **انصتوا** دى ددې مطلب دا دى چې کله قرآن لوستلى کېږي ته اګر چې هغه نه اورې بيا هم خاموش کينه. دې صورت کې استمعوا او انصتو د لغت په اعتبار سره فرق دى او دا فرق مفسرينو تسليم کړى دى، لهذا دا دليل د احنافو دواړو دعوو باندې واضح دليل دى، امام نه وروسته جهري مونځ وي يا سري مونځ وي ټولو کې قرآت نشته او که استمعوا او انصتوا مفهوم جدا جدا نه وي، بلکې يو وي، چې کله قرآن کريم لوستل کېږي تاسو خاموش کينئ، نو دې صورت کې دا آيت جهري مونځ کې امام نه وروسته لوستل نه کول د احنافو د پاره واضح دليل دى.

سوال: شوافعو او خاص کر غير مقلدينو دې استدلال باندې اعتراض کړى دى دا آيت د جمعې خطبې متعلق نازل دى، لهذا د خطبې وخت کې خاموش کيناستل په کار دي مونځ سره ددې تعلق نشته.

جواب: د مفسرينو او جمهورو علماو په نزد باندې دا آيت د مونځ متعلق نازل شوى دى، حافظ ابن تيميه رَحِمَهُ اللهُ وايي: **قال احمد اجمع الناس على انها نزلت في الصلوة. (فتاوى ابن تيميه ج ۲۲ ص ۲۹۵)**

امام المفسرين محمد بن جرير طبري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي دې آيت شان نزول کې درې قسمه اقوال مشهور دي، اول د مونځ متعلق دى، دويم دا چې ددې تعلق د خطبې سره دى، دريم دا چې دا آيت د خطبې او مونځ دواړو متعلق دى او ابن جرير رَحِمَهُ اللهُ دريم قول راجع ګرځولى دى.

دويم جواب دا دی چې صحيح ده دا آيت د جمعې خطبې باره کې دی نو چې کله د خطبې يو څو آيتونو د وجې استماع او انصاف حکم دی نو د مونځ قرآت کې بدرجه اولی په کار دی، ځکه چې مونځ کې ډير زيات آيتونه لوستل کېږي.

دريم جواب: د قرآن کريم آيتونو کې عموم د الفاظو اعتبار سره وي خصوص مورد او خصوصي واقعې ته اعتبار نه وي. **كما في الاصول**.

څلورم جواب: د سورة اعراف دا آيت مکي دی او خطبه جمعه يا عيدين خطبه مشروعيت او شروع مدينه منوره کې شوي د نو آيت د خطبې سره څنګه تعلق ممکن دی (**كذا قال شيخ الاسلام ابن تيميه رَحِمَهُ ٱللَّهُ**) غير مقلدين حضرات چې کله د دې آيت د جواب نه عاجز کېږي، نو بيا سورة د فاتحه د قرآن کريم نه خارجوي. ما په خپله د يو غير مقلد نه آوريدلي وو وايي سورت فاتحه قرآن نه دی، لهذا امام کله فاتحه وايي، نو مقتدي له خاموش کيدل ضروري نه دي.

دويم دليل: د احنافو او جمهورو دويم دليل د ابوموسی اشعري رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ حديث دی مشکوة کې (ص۷۹) باندې موجود دی ترتيب په اعتبار سره فصل اول حديث نمبر(۵) دی يو اوږد حديث دی دې کې دا الفاظ دي(**واذا قرآء فانصتوا**) يعنې کله چې امام قرآن لولي تاسو خاموش کيږئ دا حديث امام مسلم شريف(ج۱،ص۱۷۴) باندې نقل کړی دی او تاکيد سره يې دې حديث ته صحيح ويلي اګرچې حديث بعضې طرقو کې دا جمله نشته مخکې تفصيل راروان دی.

سوال: شوافعو حضراتو د ابوموسی اشعري رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ دې روايت باندې دوه اعتراضات کړي اول اعتراض دا دی د دې روايت په سند کې سليمان تيمي رَحِمَهُ ٱللَّهُ دی او دا مدلس دی او دلته قتادة رَحِمَهُ ٱللَّهُ عنعنې سره نقل کوي او د مدلس عنعنه قبول نه وي دويم اعتراض دا دی و **اذا قرا فانصتوا** کومه جمله چې ده د، قتادة رَحِمَهُ ٱللَّهُ نه صرف يو شاګرد د هغه سليمان تيمي رَحِمَهُ ٱللَّهُ نقل کوي د قتادة نور شاګردان دا جمله نه نقل کوي سليمان تيمي رَحِمَهُ ٱللَّهُ دې جملې نقل کولو کې منفرد دی، لهذا دا جمله معتبره نه ده.

جواب: د اولنې اعتراض جواب دا دی چې د بعضې مدلسينو د ثقتوب د وجې نه د هغه عنعنه قبول وي لکه قتاده، اعمش او سليمان تيمي، لهذا دلته هم دده عنعنه قبول ده محدثينو تصريح کړې ده د صحيحينو رواياتو کې که د مدلس عنعنه راشي هغه مقبول ده، ځکه چې د صحيحينو ټولو رواياتو په صحت باندې د علماء اتفاق دی که هغوئ د عنعنه سره د مدلس روايت نقل کوي، نو پوره تحقيق سره يې نقل کوي. امام نووی رَحِمَهُ ٱللَّهُ يو ځای کې وايي :(**فقد قدمنا في مواضع من هذا الشرح ان ما رواه البخاري و مسلم عن المدلسين و عنعنوه فهو محمول على انه ثبت من طريق آخر سماع ذلک**

المدلس هذا الحديث فيمن عنعنه منه و اكثر هذا او كثير منه يذكر مسلم وغيره سماعه من طريق آخر متصلا به) (مسلم ج۱ ص۲۰۹)
د شوافعو دا اعتراض ځکه بې ځای دی چې د روایت ابوداود وغیره کې مذکور دی هلته عنعنه نشته.

د دویم اعتراض جواب دا دی قتادة نه (و اذا قرآء فانصتوا) جمله صرف سلیمان تیمي نه ده نقل کړې بلکې د ده متابع موجود دي چنانچه صحیح ابو عوانة روایت کې قتادة نه ابو عبیده نقل کړې دی او بیهقي او دار قطني او بزار روایت کې حضرت قتادة رضي الله عنه نه عمر بن عامر او سعید بن ابی عروبه رضي الله عنهما نقل کوي، لهذا سلیمان تیمي رحمه الله د حضرت قتادة رضي الله عنه د نورو شاګردانو نه د ذکر کړې نو دا مخالفت نه شو امام مسلم دې جملې ته صحیح ویلې ده، ځکه چې هغه نه د هغه شاګرد ابوبکر رحمه الله تپوس وکړو، د حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت کې چې کومه و اذا قرآء فانصتوا جمله ده دا څنګه ده امام مسلم رحمه الله وایي: (هو صحیح عندي).

فقال لم لم تضعه ههنا فقال ليس كل شئ عندي صحيح وضعته ههنا: یعني شاګرد تپوس وکړو چې دا جمله صحیح ده بیا کتاب کې د ابوموسی اشعري رضي الله عنه دې حدیث کې درج ولې نه کړه، امام مسلم رحمه الله جواب کې فرمایي دا ضروري نه ده چې زه هر صحیح حدیث دلته جمع کوم ډیر زیات صحیح آحادیث دي، خو ما دلته جمع نه کړل لکه څنګه چې دا حدیث دی دې کې دا جمله ده البته زه چې کوم حدیث جمع کوم هغه به ضرور صحیح وي، ابوموسی اشعري رضي الله عنه روایت نه د احنافو صرف یوه دعوای ثابت کېږي چې جهري مونځ کې قرآت خلف الامام نشته.

دریم دلیل: د ائمه احنافو او جمهورو دریم دلیل د حضرت ابوهریره رضي الله عنه حدیث دی دا ابوداود، امام نسائي او ابن ماجه نقل کړی دی او مشکوة کې ص۸۱ باندې مذکور دی (المرقات ۲/۵۸۲) او د شمار په اعتبار سره حدیث نمبر ۳۳ دی الفاظ یې دا دي **عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انما جعل الامام ليؤتم به فاذا كبر فكبر واذا قرآ فانصتوا** (رواه ابوداود) (المرقات ۲/۵۸۲).

سوال: شوافعو دې روایت باندې اعتراض کړی دی، دې کې یو راوي ابو خالد دی چې ضعیف دی، لهذا استدلال صحیح نه دی.

جواب: د دې اعتراض جواب دا دی علامه ابن حجر رحمه الله ابو خالد په ثقاتو کې شمار کړی، دغه رنګ صدیق حسن خان ده ته ثقه ویلې دی همدارنګه ابو خالد متابع د محمد بن سعد انصاري هم دی علامه شبیر احمد عثماني رحمه الله فتح الملهم کې فرمایي دې حدیث کې **و اذا قرآء فانصتوا** الفاظ هم نه وی نو بیا هم دا حدیث عدم قرآت خلف الامام باندې واضح دلیل دی، ځکه چې بخاري، مسلم او نورو احادیثو

کتابونو کې و اذا قرآء فانصتوا جملې نه علاوه حديث بکثرت موجود دی هغې کې مقتدي ته د امام د اتباع حکم شوی دی او د امام اتباع تکبير کې دا ده تاسو هم تکبير کوئ رکوع کې اتباع دا ده تاسو هم رکوع له ځئ، سجده کې اتباع دا ده تاسو هم سجده کوئ، قيام کې هم اتباع دا ده تاسو هم قيام کوئ سوچ کول په کار دي قرآن لوستلو کې د امام د اتباع طريقه څه ده آيا لوستل دي يا خاموش کيدل دي، بخاري روايت کې دي چې کله جبرائيل وحې راوړه او قرآن به يې لوستلو، نو حضور ﷺ به ورسره هم په مزه مزه لوستل د قرآن آيت راغی ﴿فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ دې فاتبع قرآنه تفسير کې حضرت ابن عباس رضي الله عنه وايي (ای استمع له وانصت) دې نه ښکاره معلومه شوه چې د قرآن لوستلو وخت کې د امام اتباع دا ده مقتدي دې خاموش وي، خواه قرآن اوري يا نه اوري، ځکه چې دا ذمه داري امام په خپله پوره کوي د ابو هريره رضي الله عنه دا حديث هم احنافو دواړو دعوو د پاره دليل جوړيږي.

څلورم دليل: د ائمه احنافو څلورم دليل د حضرت جابر رضي الله عنه روايت دی الفاظ يې دا دي: (**عن جابر قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقراءة الامام له قراءة**) طحاوي دا روايت مختلفو طرقو سره ذکر کړی دی دغه رنګ امام محمد رحمه الله مؤطا کې دا ذکر کړی دی همدارنګې مسند ابی حنيفه کې هم موجود دی او بيهقي او دارقطني هم دا نقل کړی دی ددې اکثر طرقو کې ضعف دی او بعضې طرق بالکل صحيح دي.

سوال: دارقطني دې روايت مرفوع کيدو باندې اعتراض کړی (**لم يسنده عن موسى بن ابي عائشه غير ابي حنيفة والحسن بن عمارة وهما ضعيفان**) يعنې ددې روايت مرفوع نقل کولو کې صرف دوه راويان دي يو امام ابو حنيفه رحمه الله او دويم حسن بن عماره رحمه الله دی او دا دواړه ضعيف دي.

جواب: علامه بدرالدين عيني رحمه الله فرمايي که دارقطني کې معمولي شرم او حيا وی دا سې خبره به يې کله هم نه کوله بيا د دوي خپلو شوافعو دارقطني باندې داسې قلم اوچت کړی دی چې پاش پاش کړی يې دی، بيا اصحاب الجرح والتعديل علماء وايي ائمه اربعو باندې تفصيلي جرح هم معتبر نه ده بلکه علماء جرح و التعديل د امام ابو حنيفه رحمه الله زبردست توثيق کړی دی چنانچه يحيى بن معين فرمايي: **ابو حنيفه رحمه الله ثقة مامون ما سمعت احدا ضعفه و شعبة بن الحجاج يكتب اليه ان يحدث**) همدارنګه شعبه بن الحجاج هغه صدوق فی الحديث سره ښايسته الفاظو سره ياد کړی دی هغه ليکلي دي: **قال شعبة بن الحجاج ابو حنيفة ثقة من اهل الدين و الصدق و لم يتهم بالكذب وكان مامونا فى دين الله صدوقا في الحديث**) ياد ساتئ شعبه د امام صاحب رحمه الله لوی استاذانو کې دی،

بهر حال د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شان ډیر لوی دی امام بخاري او مسلم استاذ في الحدیث شیخ عبد الرزاق صاحب رَحِمَهُ اللهُ المصنف د امام ابو حنیفه شاګرد دی. هغه چې کله خپل کتاب کې د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ حدیث نقل کوي، فرمایي اخبرنا ابو حنیفة رَحِمَهُ اللهُ .. الخ شیخ عبد الرزاق خپل کتاب مصنف کې تقریبا اویا ۷۰ روایات امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ نه اخیستي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ د امام صاحب د شاګردانو شاګردان دي ځکه امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي (**الناس عیال في الفقة علی ابي حنیفة**) دارقطني له مناسب نه وو چې د خپلې سلسلې لوی فقیه او امام باندې داسې حملې کوي، ځه بس صحیح ده مونږ داسې سند راوړو چې هغې کې امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ نشته.

(**عن اسحاق الازاق عن سفیان و شریک عن موسی بن ابي عائشة عن ابراهیم عن جابر قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من کان له امام فقراءة الامام له قراءة**)

دریم سند واخله چې تسلي دې وشي: **عن اسحاق الازاق عن سفیان الثوری و شریک عن موسی ابن ابي عائشة عن شداد بن الهاد عن جابر قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من کان له امام فقراءة الامام له قراءة**. دا ټول راویان مرفوع دي دا آخري سندٌ خو علی شرط مسلم دی او که دارقطني په ضد وي چې دا حدیث مرسل دی مونږ دې ته وایو چې زمونږ نزد باندې او جمهورو علماو په نزد باندې مرسل روایت حجت دی اګر چې دارقطني په نزد باندې حجت نه دی نو مونږ ده درد نه شو کمولی دا روایت د احنافو دواړو دعوو د پاره بهترین دلیل دی ددې مطلب دا دی چې سري او جهري دواړو کې مونځ د امام قرآت کافي دی د مقتدیانو د پاره.

پنځم دلیل: **عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ان النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال تکفیک قراءة الامام خافت وجهر** (**دار قطني**) بعضو دې روایت باندې د منکر حکم لګولې خو ابن قدامه رَحِمَهُ اللهُ وایي ددې روایت باندې د فقهاو د مذهب بنیاد قائم دی او د فقهاو مسلک چې کومو روایاتو باندې قائم وي د غه روایاتو ته منکر نه شي ویلی دا د ائمه احنافو د مسلک د پاره واضح دلیل دی د احنافو دواړه دعوې دې نه ثابت دي.

شپږم دلیل: د ائمو احنافو شپږم دلیل د مشکوة (ص،۸۱) باندې د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی دې کې دا الفاظ دي (**قال فانتهی الناس عن القرآءة مع رسول الله** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شمار لحاظ سره دا حدیث (۳۱) دی دا حدیث جهري مونځ کې قرآءة خلف الامام نه کولو باندې واضح دلیل دی د جمهورو دلائلو نه دلیل دی همدا رنګې ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ **متاخر في الاسلام** دی کیدی شي دا روایت د قرآت باقي احادیثو ناسخ دي.

سوال: په دې حديث باندې د شوافعو طرف نه يو اعتراض دى هغه دا فانتهى الناس جمله د زهري ده د صحابي نه ده دا روايت مرسل دى او د: جمله مرفوع نه ده.

جواب: احناف ددې اعتراض جواب ورکوي حقيقت دا دى دا د ابو هريره رضي الله عنه نقل شوې جمله ده د زهري نه ده شوافعو ته وهم وشو. او دو همه واقعه داسې وه چې زهري دا روايت بيانولو کله چې **فانتهى الناس** پورې ورسيدو آواز په مزه شو داوريدونه، نو شاګردانو يو بل نه تپوس وکړو: **ماقال الزهري** يعني زهري څه وويل چې کله د هغه آواز په مزه شو ويلو والا وويل **قال الزهري فانتهى الناس**. نو آئنده نقل کونکي ته شبه او شوه دا قول د امام زهري دى، د صحابي نه دى. حالانکې هلته ابوداود شريف (ص، ۱۴۰) کې تصريح موجود ده (**قال قال ابو هريره رضي الله عنه فانتهى الناس**) دويم جواب دا دى څه مرسل دى نو څه وشو جمهور خو مرسل د زړه نه مني دا روايت هم قابل قبول دى دې روايت نه هم د احنافو يوه دعواى ثابت کېږي، جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام لوستلو نه خلک منع شي.

اوم دليل: د احنافو مضبوط دليل حضرت ابوبکر رضي الله عنه روايت او واقعه ده چې ابوبکر رضي الله عنه نبي عليه السلام مسجد نبوي ته داخل کيدو په وخت کې اومندلو په حالت رکوع کې او دغه دروازې نه نيت وتړو او رکوع په حالت کې صف طرف ته په منډه باندې ورسيدو مونځ نه فارغيدو نه پس تاسود نبي عليه السلام نه د مسئلې تپوس وکړو نبي عليه السلام وفرمايل: **زادک الله حرصاً ولا تعد. (مشکوة ص۹۹)**

حضور صلى الله عليه وسلم ده ته مونځ واپس کيدو ونه فرمايل، بلکې د شوق زياتيدو دعا يې وغوښتله الله تعالى دې ستا د نيکۍ طرف ته شوق زيات کړي، داسې بيا مه کوه بلکې صف کې شامل کېږه يا تکبير تحريمه کوه کوم مونځ چې دې ګير کړو هغه کوه او کوم چې قضاء شو هغه اداء کړه.

د حديث دې واقعه کې شوافع هيڅ تاويل نه شي کولى او دا مضبوط دليل دى د امام قراءت د مقتدي قراءت دى جدا لوستلو ضرورت نشته که نه نو فرض پريښودو سره مونځ څنګه صحيح کيدى شي، دلته يو ضابطه او اصل دى دې وجې نه شوافع دغه رنګ مسلک باندې مجبور کړي دي هغه دا چې د شوافعو په نزد باندې امام او مقتدي په منځ کې مونځ کې اتحاد نشته، بلکې صرف عمل اشتراک دى او د هريو خپل عملي دى، څکه هر يو ته فاتحه لوستل په کار دي د امام ويل د هغه د پاره دي او مقتدي دې په خپله وايي، د احنافو په نزد باندې صرف اشتراک عمل نه دى، بلکې اتحاد عمل هم دى، لهذ قرآت الامام د مقتدي قرآت هم دى. بهر حال دا روايت هم د احنافو د پاره د دواړو دعوو دليل دى.

اتم دليل: حضرت جابر رضي الله عنه روايت دى چې کوم کس مونځ وکړي او فاتحه ونه لولي نو د هغه مونځ ونه شو (**الا ان يکون وراء الامام**) که د امام نه وروستو وي، نو بيا بغير د فاتحې نه مونځ صحيح دى. ترمذي، موطأ، امام مالک او طحاوي دا روايت نقل کړى دى دا روايت د احنافو دسري او جهري

دواړو مونځونو د پاره واضح دليل دی.

نهم دليل: د احنافو نهم دليل د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه مشهور حديث دی چې شوافع يې خپل دليل کې پيش کوي خو حقيقت کې هغه د احنافو دليل دی الفاظ يې دا دي: (**وعن أبي هريرة قال قال النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من صلى صلوة لم يقرأ فيها بأم القرآن فهي خداج ثلاثا غير تمام**) (**مسلم شريف**)

طرز استدلال داسې دی فاتحه نه لوستلو د وجې نه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ ګزار مونځ ناقص ګرځولی دی باطل يې نه دی فرمايلی، که فاتحه فرض وی بيا به مونځ باطل وی پريښنودو سره.

سوال: دې استدلال باندې اعتراض دی ای احنافو تاسو په خپله منئ چې بغير د فاتحې نه مونځ ناقص دی، نو تاسو بيا ناقص مونځ ولې کوئ او دې نقصان او چتيدو باندې دومره زور ولې ورکوئ.

جواب: مونځ باندې ډير وختونه راغلي وو يو وخت داسې وو مونځ کې خبرو کولو اجازت وو بيا هغه حکم موقوف شو او امام سره جهري مونځ کې قرآن لوستل باقي وو هغه هم موقوف شو او سري مونځ کې لوستل باقي پاتې شو بيا دا هم موقوف شو صرف فاتحه لوستل حکم باقي پاتې شو، بره حديث کې مذکور دي، بيا دا حکم موقوف شو او د امام قرآت د مقتديانو د پاره کافي وګرځولی شو باقي بند کړی شو چې کله د امام لوستل حکمي طور باندې د مقتديانو لوستل دي اوس دا نقصان ختم شو ،لهذا د مقتديانو د فاتحې نه بغير مونځ ناقص نه دی.

لسم دليل: د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه علقمة روايت کوي، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي کاش چې د دغه کس خوله د خاورو نه ډکه شي، چې څوک د امام نه وروسته لوستل کوي.(**رواه طحاوي بإسناد حسن**) دغه شان عطاء بن يسار د حضرت زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت کوي هغوي وايي امام نه وروسته يو مونځ کې به هم څه نه وايي، دغه رنګ ابو حمزه رَحِمَهُ اللهُ فرمايي ما د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس وکړو چې امام مخامخ وي آيا زه د هغه نه وروسته لوستل او کړم، ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جواب کې وفرمايل نه مه يې لولئ. (طحاوي،ص ۱۵۱)

دې ټولو رواياتو نه ثابته شوه، چې د امام او مقتدي مونځ کې وحدت او اتحاد راغلی امام ځکه مقرر شو چې مقتدي د ده اتباع وکړي، د امام مونځ ضامن دی او د مقتدي مونځ متضمن دی، اوس که مقتدي هم لوستل شروع کړي، نو دا د اصول اقتداء او اصول اتباع خلاف دی، خو دا ياد ساتئ دا قاعده صرف قرآن کريم لوستلو متعلق ده، ځکه چې د قرآن متعلق (**استمعوا و انصتوا**) حکم راغلی دی او نور اذکار د امام نه وروسته لوستل منع نه وي د دې مثال باندې ځان پوهه کړئ، مثلاً يو جرګه او يو معزز وفد بادشاه خواته ځي قاعده ده چې رومبی ټول د بادشاه دربار کې حاضريدو سره سلام وکړي بيا ټول يو ملګری د خبرو پيش کولو د پاره وکيل جوړ کړي او د وکيل خبره د ټولو خبره وي او بادشاه مخکې د

ټولو خبرو کولو د آدابو خلاف ګڼلی کېږي چې کله وکیل خبره کوي ټول ده ده د خبرې تائید کوي. بالکل دغه رنګ صف کې خلک و دربږي او د الله تعالی په حضور کې ټول ثناء اوايي بیا خاموش شي او امام درخواست پیش کولو د پاره فاتحه اوايي بیا آخره کې ټول مقتدیان پرې آمین اوايي د ستخط پرې وکړي او ددې مضمون تائید کوي، دلته د ټولو لوستلو سره اصول وکالت او اصول اقتداء د خرابیدو خطره وي، دلته چونکې درخواست د هدایت طلب کیدو د پاره دی، ځکه حکم کېږي قرآن وایي دا هدایت دی، ځکه امام سورة ملاو کړي قرآن وایي او چې کله درخواست قبول شي، نو ټول کیني او بطور شکر التحیات لولي او بیا تلل او رخصتي په سلام سره کوي.

یاریګه مباحثه: منقول دي امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ سره قرآت خلف الامام باندې بعضې علماو مباحثه وکړه، هغوئ وویل بحث او مناظرې د پاره یو جماعت تشکیل کړئ، هغوی یو جماعت جوړ کړو امام صاحب وویل ما سره به مناظره کې یو کس خبرې کوئ یا ټول، هغوی وویل یو کس امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ ورته وویل د یو کس خبره به د ټول ر ... وي یا د هغه خپله خبره به وي وفد او وویل نه هغه زمونږ نمائنده او وکیل دی د هغه خبره به د ټولو خبره وي امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ ورته وویل چې بس مناظره وشوه هغوی کې چې کوم کم فهم والا وو هغوی شور وکړو چې نه اوس مناظره به کوو د هغوی ماهرینو وویل ځئ تاسو د شکست اقرار خو په خپله وکړو. ګویا امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دوي ته عملي طور باندې وویل چې زما مخې ته بطور وکیل یو کس خبره کوي او د هغه خبره د ټولو خبره ده او ټول به خبرې نه کوي، نو دا قاعده دلته د مونځ متعلق هم ده، مونځ کې ددې نه انحراف ولې کوئ. دا وجه ده مصنف عبدالرزاق کې د ابراهیم نخعي رَحِمَهُ اللهُ دا قول مذکور دی په اسلام کې رومبی بدعت دا شروع شو چې خلکو د امام نه وروسته لوستل شروع کړل (کذا في الجوهرة النقي) په ظاهره دې عبارت کې مقصد جهري مونځونو کې لوستل بدعت دی، سري مونځ کې نه دی دې باندې د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ یو عبارت دلالت کوي وایي: (**نحن نقول کل صلوة صلیت خلف الامام یقراء قراءة لایسمع فیها قراء فیها**) (کتاب الام، ج۷، ص ۱۵۳) یعنې مونږ وایو هر هغه مونځ چې د امام نه وروسته وشي او امام داسې قرآت کوي چې اوریدلی کېږي نه (یعنې سري قرائت) داسې صورت کې مقتدي قرآت وکړي. دې عبارت نه ښکاره ده چې د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول جدید د امام مالک او د احمد هغې په شان دی، جهري مونځ کې د امام نه وروسته لوستل مه کوئ او سري کې کوئ.

۱۹ ربیع الثاني ۱٤۱۰ھ

د شوافعو د دلائلو جوابات: د شوافعو حضراتو د دلائلو په ضمن کې درې مشهور حدیثونه پیش شوي وو چې د هغې جواب ورکولی شي شوافعو حضراتو د زیر بحث حضرت عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

روایت نه استدلال کړی دی کوم چې صحیحینو کې مذکور دي د هغې جواب مخکې ورکړی دی دا خبر واحد دی دې نه فرضیت ثابت نه دی فرضیت د ثبوت د پاره قطعی الثبوت او قطعی الدلالة نص ته ضرورت دی دا دلته نشته.

دويم جواب: د حضرت عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کوم روایت چې صحیحینو کې منقول دی **(لاصلوة لمن لايقراء بفاتحة الكتاب)** دلته دې باندې قرآت خلف الامام باندې استدلال نه شي کولی. دې روایت کې قطعا دا تصریح موجوده نه ده چې دا مونځ د منفرد دی، یا د امام دی، یا د مقتدي دی. دې نه خو صرف دا معلومیږي چا چې فاتحه ونه لوستله د هغه مونځ نه دی شوی، ددې متعلق مونږ هم وایو د منفرد او امام مونځ بغیر د فاتحې صحیح نه دی. (المرقات ۲/۵۷۷).

د قرآت خلف الامام داسې قسمه روایاتو توجیه امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ داسې کړې ده او داسې جواب سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ ورکړی دا قسمه روایات د منفرد او امام باره کې دي، د سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ قول په ابوداود ص ۱۱٦ کې دی. احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ قول ترمذي (ص، ۵۰) باندې مذکور دی، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ یو قول ابن قدامه المغنی کې نقل کړی عبارت یې ډېر مزیدار دی ځکه یې کتونکو ته هدیه کوم: **قال احمد ماسمعنا احدا من اهل الاسلام يقول ان الامام اذاجهر بالقرآءة لا تجزئ صلوة من خلفه اذا لم يقراء وقال هذا النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واصحابه وهذا مالک في اهل الحجاز وهذا الثوري في اهل العراق وهذا الاوزاعي في الشام وهذا الليث في اهل المصر ,ماقالوا الرجل صل و قراء امامه ولم يقرء هو صلوته باطل.**

ددې کلام مطلب دا دی احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ فرمايي ما په اهل اسلامو کې د يو نه هم نه دي اوريدلي چې دا وايي که امام جهر سره قرآت کوي او مقتدي قرآت نه کوي د هغه مونځ نه کېږي، بيا يې وفرمايل لږ اوګورئ دا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او صحابه مدينه کې موجود دي او دا امام مالک حجاز کې موجود دی، دا سفيان ثوري په عراق کې هغه اوګوره، اوزاعي شام کې دی او ليث بن سعد مرکز علم مصر کې دی دا ټول حضرات د دغه کس مونځ نه شي باطل کولی چې د هغه امام قرآت کوي او هغه په خپله قرآت نه کوي. امام ترمذي هم فاتحه خلف الامام نه لوستلو مونځ صحيح ګرځولی دی او فرمايي چې کوم خلک د مونځ فاسد کيدو خبره کوي هغه د تشدد نه کار اخلي او بيا وايي احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ فرمايي : عباده بن صامت رَحِمَهُ اللهُ روايت منفرد باره کې دی. عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې روايت دريم جواب دا ورکړی، دلته لاصلوة کې لا کلمه د نفی د کمال د پاره ده د دغه رنګ يو څو احاديثو کې نفی د کمال د پاره ده. مثال په طور باندې :(**لاصلوة لجار المسجد، الا في المسجد، لا ايمان لمن لا عهد له، ليس**

المسكين الذي ترده التمرة والتمرتان. لا يؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من والده وولده. لا يؤمن من يشبع وجاره جائع.
بهر حال حضرت عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث کې اصل د صلوة نفی نه ده، بلکې د کمال نفی ده دا مونږ هم وايو او منو يې. خلاصه دا حديث ډير قوي دی، خو مدعا باندې نص نشته. حضرت عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو روايت هغه دی چې سننو کې مذکور دي چې هغه صاحب مشکوة کې (ص۸۱) باندې نقل کړی دی شمار په ترتيب سره حديث نمبر (۳۰) دی دې حديث کې قصه هم ده او خپل مدعا باندې صريح نص هم دی خو دغه حديث د ثبوت په اعتبار سره کمزوری دی. ددې کمزورۍ د وجې نه امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ ورله د حسن درجه ورکړه او بخاري او مسلم نقل کړی دی دد ی کمزورۍ وجه دا ده د سند په اعتبار سره دا حديث مضطرب دی، ځکه چې مکحول کله محمود بن ربيع نه نقل کوي او کله په منځ کې د نافع واسطه ذکر کوي کله مکحول او عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په منځ کې واسطه راځي کله دوه واسطې راځي همدارنګه دا جواب هم ورکولی شي حضرت عباده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کوم دور کې د فاتحې ذکر فرمايلو. دا دويم دور وو وروسته دريم دور چې کله راغی دا حکم موقوف شو، لکه مخکې چې بيان شوی دی په مانځه باندې د تغيراتو درې دوره راغلل. همدارنګې علماء اصولو په نزد دا قاعده ده چې د نهې نه پس کوم استثناء راځي، هغه د اباحت فائده ورکوي، يعنې امر بعد الحظر اباحت فائده کوي، لهذا فاتحې فرضيت ددې نه نه ثابتيږي. (**قال الشيخ گنگوهي**)
الزامي جواب دا دی: حضرت عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ زير بحث حديث کې په بعضې طرقو کې (**فصاعداً**) او **مازاد** او **ماتيسر** الفاظ راغلي حالانکې شوافع حضرات مقتدي باندې ضم د سورت واجب نه وايي صرف فاتحه پرې فرض کوي، يعنې د حديث بعضې حصه باندې عمل کوي او بعض باندې عمل نه کوي، تردې ځای پورې د شوافعو حضراتو دوه دلائل جواب شول، د دوي دريم دليل حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه روايت دی چې هغې کې فاتحې نه بغير مونځ ته خداج ويلي شوی دی. حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي زړه کې وايي، خو فاتحه مه پرېږدئ، ددې جواب دا دی په اصل کې دا روايت د احنافو دليل دی، ځوک چې فاتحې ته واجب وايي. شوافع خو فاتحې ته فرض وايي بيا مونځ ته ناقص ځنګه ويلي شي بيا خو باطل شو، بيا هم احناف يو جواب دا ورکوي سفيان ثوري رَحِمَهُ اللهُ او احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ دا حديث منفرد د پاره ګرځولی دی باقي (**اقراء في نفسک**) مطلب دا دی چې په زړه کې د فاتحې تصور کوه ددې په معنی کې غور کوئ ددې په معانی کې غور کوئ، ورنه زړه کې قرآت نه کيږي د چا په نزد باندې دغه قرآت معتبر نه دی چې د هغې الفاظ په ژبه باندې ونه لوستل شي باقي د الزام په طور مونږ د شوافعو نه الزامي تپوس کوو چې مقتدي به فاتحه کوم وخت کې وايي که

تاسو وايې چې د ثناء وخت کې دې وائې، نو کتاب الام کې ښکاره امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ منع فرمايلې ده.
که تاسو وايې چې سکتاتو کې دې وايي، چې کله امام فاتحه ختمولو کې سکتات کوي يا بل ځای کې سکته وکړي. ددې جواب دا دی، که امام منځ کې سکته ونه کړي تاسو به څه کوئ او که دامين په وخت کې سکته کې يې وايي، نو هلته دومره وخت نشته چې فاتحه وشي او که امام د مقتدي انتظار کوي، بيا هغه پيش امام پاتې نه شو، ځکه چې امام مونځ کې د مقتدي تابعداري کوي او دا د قلب د موضوع دی.
نو اوس تاسو اووايې چې مقتدي به په جهري مونځ کې څه وخت فاتحه ووايي ؟
ما چې څه وليکل د فحولو علماو تحريراتو په رڼا کې مې وليکل، زه د حديث بې ادبي نه کوم، بلکې زه الله ته التجا کوم، چې اى زما مولی زما قلم د بې ادبی، ګستاخی، دانسته وغيردانسته غلطی نه وساتې، دا د حق او باطل مسئله نه ده، احاديثو په رڼا کې اجتهادي نقطه نظر سره اختلاف دی، اى الله! زما دنيا او آخرت کې حفاظت وفرمايې. آمين يارب العلمين

د سورة فاتحې فضيلت

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا
د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: چاچې مونځ وکړو او وې نه لوستله په
بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلَاثًا غَيْرُ تَمَامٍ» فَقِيلَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ:
دې کې سورت فاتحه دده دا مونځ ناقص دی درې ځله نا پوره دی، ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس وشو چې
إِنَّا نَكُونُ وَرَاءَ الْإِمَامِ قَالَ اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ فَإِنِّي
کله مونږ د امام نه وروسته يو (هغه وخت يې هم وايو) هغه وويل او خو زړه کې په مزه وايې ځکه چې ما:
سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «قَالَ اللهُ تَعَالَى قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي
نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه اوريدلي چې الله تعالی فرمايي ما مونځ خپل ځان او د بنده په مينځ کې تقسيم کړی دی
نِصْفَيْنِ وَ لِعَبْدِي مَا سَأَلَ فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ : (الْحَمْدُ
نيم زما او نيم زما د بنده او چې بنده څه غواړي هغه به ورته ورکولی شي چې کله بنده ووايي ټول تعريفونه
لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) قَالَ اللهُ تَعَالَى حَمِدَنِي عَبْدِي وَ إِذَا
الله تعالی لره دي چې د ټول جهان رب دی نو الله تعالی فرمايي: زما بنده زما تعريف بيان کړو او چې کله
قَالَ : (الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) قَالَ اللهُ تَعَالَى أَثْنَى عَلَيَّ عَبْدِي
بنده ووايي: الله تعالی ډير مهربان او نهايت رحم والا دی، الله تعالی فرمايي زما بنده زما ثناء بيان کړه

وَ إِذَا قَالَ (مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ) قَالَ مَجَّدَنِيْ عَبْدِيْ

او چې کله بنده و وايي حاکم دی الله تعالی د قيامت په ورځ الله تعالی فرمايي زما بنده زما د تعظيم اظهار

وَ إِذَا قَالَ : (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ) قَالَ

وکړو او چې کله بنده و وايي مونږ خاص ستا عبادت کوو او خاص ستا نه مدد غواړو الله تعالی فرمايي

هٰذَا بَيْنِيْ وَ بَيْنَ عَبْدِيْ وَ لِعَبْدِيْ

دا زما او زما د بنده په مينځ کې دی (يعنې عبادت الله د پاره دی او مدد غوښتل د بنده د پاره دي) او زما بنده

مَا سَأَلَ فَإِذَا قَالَ (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ صِرَاطَ

چې څه غواړي هغه به ورته ملاو يږي ، او چې کله بنده و وايي : ای الله ! مونږ ته په نيغه لار روان کړه لار

الَّذِيْنَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا

د هغه خلکو چې هغوی باندې تا انعام کړې وي ،نه په لار د هغه چا چې غضب کړې وي تا او نه په لار د

الضَّالِّيْن) قَالَ هٰذَا لِعَبْدِيْ وَ لِعَبْدِيْ مَا سَأَلَ »[1].

گمراهانو الله تعالی فرمايي دا زما د بنده د پاره دی او بنده چې څه غواړي هغه ته به ملاو يږي.

توضيح: ثلاثاً: يعنې خداج لفظ حضور ﷺ درې ځلې و ويله.

ام القرآن: د سورة فاتحې نوم دی، دې ته **ام الكتاب** هم ويل کيږي وجه دا ده سورة فاتحه د ټولو مضامينو د قرآن اصل او بنياد دی، د قرآن ټول مضامين د دې گير چاپيره گرځي.

غير تمام: دا د خداج تفسير دی او دې نه واضحه کيږي، چې فاتحه رکن صلوة نه دی. د شوافعو خيال دی چې دا رکن صلوة دی، د احنافو په نزد باندې قرآن مطلق رکن صلوة دی، حضور ﷺ چې کله اعرابي په مونځ باندې پوهه کولو ويې فرمايل (**اقراء ما تيسر معک من القرآن**).

خداج: بمعنى **ذات خداج** دی. **فقيل لابي هريرة**: سره معلومه شوه چې د سلفو صالحينو په نزد امام نه وروسته فاتحه ويل متعارف نه دی بلکې نه ويل متعارف دي، ځکه د ابو هريره رضي الله عنه نه سوال کيږي

في نفسک: يعنې په مزه يې وايه، احناف دې ته قلبي تصور او فاتحه کې غور، فکر باندې حمل کوي او

---

[1] أخرجه مسلم في صحيحه ۲۹۶/۱ رقم الحديث : ۳۸-۳۹۵، وأخرجه أبوداود السنن ۵۱۲/۱ رقم الحديث :۸۲۱، والترمذي في السنن ۱۸۴/۵ رقم الحديث : ۲۹۵۳.

دا قرآت د چا په نزد باندې هم معتبر نه دی معلومه شوه چې د امام نه وروسته فاتحه لوستل منع دي.
(المرقات ۲/۵۴۷). **قسمت**: د متکلم صیغه د تقسیم نه ده او اوس دا حدیث قدسي جوړ شو.

الصلوة: فاتحه باندې اطلاق الصلوة وشو او دا د اطلاق الکل علی الجز، قبیلې نه دی، کیدی شي دې نه حضرت ابوهریره رضي الله عنه بطور استنباط او اجتهاد فرضیت د فاتحې ثابت کوي، علماء احناف وفی روایة حنابله فرمایي دا اجتهاد مرفوع حدیث مقابله کې فائده مند نه دی، شیخ عبد الحق رحمه الله وایي دې استنباط کې خفا او پټ والی دی.

نصفین: دا تنصیف د ایتونو په اعتبار سره دی، ځکه چې فاتحه مجموعي اعتبار سره اوه آیتونو باندې مشتمله ده، **صراط الذین انعمت علیهم** چې یو آیت شمار کړی دی په دې باندې وقف کړی دی، درې آیتونو کې د الله تعالی تعریف دی او درې آیتونو کې د بنده طرف نه سوال دی او یو آیت **ایاک نعبد و ایاک نستعین** مشترک دی، رومبی نیم د الله تعالی تعریف دی او دویم نیمه حصه د بنده سوال دی.

ولعبدي ما سال: یعني د بنده سوال زه قبلوم.

مجدني عبدي: کرم عالي او شرف ته مجد ویلې کېږي. علماء لیکي کله ذاتي شرافت بنه افعالو سره یو کیږي هغه ته مجد او مجید ویلې کېږي، د حضرت ابوهریره رضي الله عنه دا حدیث دې باندې واضح دلیل دی چې (**بسم الله الرحمن الرحیم**) د سورة فاتحې جزء نه دی که جزء شي، بیا فاتحه د اوو په ځای اته آیتونه ګرځي، دا ددې حدیث منافي دی همدارنګه د تقسیم په اعتبار سره بسم الله نه شامل کول ددې خبرې دلیل دی دا د فاتحې جزء نه دی او دا د امام صاحب رحمه الله مسلک دی.

په مونځ کې بسم الله په مزه ویل په کار دي

﴿۳﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَبَا بَكْرٍ وَ
د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: حضور صلی الله علیه وسلم، حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت
عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانُوا يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ بِـ«الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» .[1]
عمر رضي الله عنه به د مونځ شروع په الحمد لله رب العالمین سره کوله.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۲۶، رقم الحديث: ۷۴۳، ومسلم في الصحيح ۱/۲۹۹ رقم الحديث: ۵۰-۳۹۹، وأبو داود ۱/۴۹۴ رقم الحديث: ۷۸۲، والنسائي ۲/۱۵، رقم الحديث: ۹۰۷.

توضيح: كانوا يفتحون الصلوة: جهري مونځ كې الحمد لله شروع كولو نه مخكې بسم الله په مزه ويل په كار دي، د احنافو مسلک دا دی، يو روايت كې دي چې امام باندې د دريو څيزونو اخفاء ضروري ده. يو اعوذ بالله دويم بسم الله او دريم آمين، دلته ښكاره د روايت نه ثابتيږي چې بسم الله په مزه ويل په كار دي، ددې مسئلې مكمل تفصيل **باب صفة الصلوة** حديث نمبر ۲ كې ليكلى شوى. (المرقات ۲/۵۵۱).

په مونځ كې د آمين ويلو فضيلت

﴿۴﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: كله چې امام آمين ووايي تاسو

فَأَمِّنُوا فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ

هم آمين ووايي ، ځكه چې د كوم كس آمين د فرښتو د آمين سره يو ځاى شي الله تعالى معاف كوي دده

مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ) . [1] وَ فِي رِوَايَةٍ قَالَ : " إِذَا قَالَ الْإِمَامُ : (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ

مخكيني ګناهونه. او په يو روايت كې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: چې كله امام ووايي: **غير المغضوب**

عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فَقُولُوا : آمِينَ فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ

عليهم ولا الضالين نو تاسو آمين ووايي ځكه چې د كوم كس چې آمين د فرښتو آمين سره يو وو نو معاف

لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ " . هٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ وَ لِمُسْلِمٍ نَحْوُهُ وَ فِي أُخْرَى

به شي ده ته مخكيني ګناهونه دا الفاظ بخاري كې دي، د مسلم حديث الفاظ ددې په شان دي. او په يو بل

لِلْبُخَارِيِّ قَالَ : « إِذَا أَمَّنَ الْقَارِئُ

روايت د بخاري كې دي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: چې كله قرآن كريم لوستونكي آمين ووايي تاسو هم

فَأَمِّنُوا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تُؤَمِّنُ فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ

آمين ووايي ځكه چې (دغه وخت) فرښتې آمين وايي او د چا چې آمين د فرښتو آمين سره يو ځاى شو نو

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۶۲،رقم الحديث :۷۸۰، ومسلم في الصحيح ۱/۳۰۷ رقم الحديث ۷۲ ۴۱۰، وأبو داود ۱/۵۷۶ رقم الحديث :۹۳۶، والترمذي ۲/۳۰ رقم الحديث ۲۵۰ ، وابن ماجة ۱/۲۷۷، رقم الحديث ۸۵۱

غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».

معاف به شي ده ته مخکيني ټول ګناهونه.

توضيح: فامنوا: يعني تاسو هم آمين ووايي ځکه چې فرښتې هم آمين وايي او هغه معصوم مخلوق دي، د هغوئ دعا قبليږي، که چرته د هغوئ د دعا الفاظو سره ستاسو الفاظ ملاو شو، نو ستاسو به صغائر ټول ګناهونه معاف شي، چې دده نه مخکې شوي دي. مقتدي داسې آمين صرف جهري مونځ کې کولی شي، سري مونځ کې داسې مقارنت امکان نشته، باقي دا مسئله آمين په مزه لوستل يا اوچت آواز سره دا مسئله فصل ثاني حديث نمبر(۳۲) کې ان شاء الله تفصيل سره راځي. (المرقات ۲/۵۵۳).

د مقتدي د مونځ طريقه

﴿۵﴾ وَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: "إِذَا صَلَّيْتُمْ

د ابو موسى اشعري رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام فرمايي: کله چې تاسو مونځ کوئ نو

فَأَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمْ أَحَدُكُمْ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا

برابروئ خپل صفونه بيا دې يو کس ستاسو امام جوړ شي چې هغه الله اکبر ووايي تاسو هم الله اکبر وايي

وَ إِذَا قَالَ (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِم وَلَا الضَّالِّينَ) فَقُولُوا آمِينَ يُجِبْكُمُ اللهُ

کله چې امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووايي تاسو آمين ووايئ قبوله به کړي الله تعالى ستاسو

فَإِذَا كَبَّرَ وَ رَكَعَ فَكَبِّرُوا وَارْكَعُوا فَإِنَّ الْإِمَامَ

دعا او چې کله امام الله اکبر ووايي او رکوع ته لاړ شي تاسو هم الله اکبر ووايئ او رکوع ته لاړ شئ ځکه امام

يَرْكَعُ قَبْلَكُمْ وَ يَرْفَعُ قبلكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:

رکوع کوي مخکې د ستاسو نه، او ستاسو نه مخکې سر اوچتوي، نو نبي عليه السلام وفرمايل چې: د امام

«فَتِلْكَ بِتِلْكَ» قَالَ: « وَ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا اللَّهُمَّ

مخکې سر اوچتول در کوع کولو بدله ده او چې کله ووايي امام سمع الله لمن حمده نو تاسو ووايئ اللهم

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ يَسْمَعُ اللهُ لَكُمْ». رَوَاهُ مُسْلِم وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَ قَتَادَةَ:

ربنا لک الحمد اوري الله تعالى ستاسې حمد. او د مسلم يو روايت کې د ابو هريرة او قتادة نه مروي دى

« وَ إِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا ». [1]
چې کله امام قرآت کوي تاسو خاموش اوسئ.

توضیح: فتلك بتلك: امام رکوع ته تاسو نه مخکې ځي تاسو وروسته ځئ خو امام رکوع نه ستاسو نه مخکې را اوچتیږي او تاسو رکوع کې یئ، رکوع کې او سیدل ستاسو او ستاسو امام برابر برابر شو.

یسمع الله لکم: الله تعالی ستاسو دعا اوریدلو سره قبول فرمایي. تحمید او تسمیع مکمل تفصیل او فقهاوو اختلاف **باب صفة الصلوة** کې حدیث نمبر (۴) لاندې لیکلی شوي دي. (المرقات ۲/۵۵۵).

خلاصه دا شوه که منفرد سړی **سمع الله لمن حمده** او **ربنالک الحمد** دواړه ووایي او که په یو باندې اکتفاء وکړي جائزده، دا حدیث دا امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دلیل دی. امام چې کله د رکوع نه اوچت شي هغه دې **سمع الله لمن حمده** ووایي تاسو **ربنالک الحمد** ووایي، یعنې تقسیم کاردی، خو امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي امام، مقتدي او منفرد ټول دغه کلمات اداء کړئ. صاحبین فرمایي امام دې دواړه کلمات وایي.

په مونځ کې د اول رکعت د اوږدولو مسئله:

﴿٦﴾ وَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ فِي الْأُولَيَيْنِ
حضرت قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به د ماسپخین د مونځ اولني دوه رکعتو کې سورة
بِأُمِّ الْكِتَابِ وَ سُورَتَيْنِ وَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَ يُسْمِعُنَا
فاتحه او دوه سورتونه لوستل او په وروستي دوه رکعتو کې سورة فاتحه ویله او اورولو به یې مونږ باندې
الْآيَةَ أَحْيَانًا وَيُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مَا لَا يُطِيلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ وَهٰكَذَا فِي الْعَصْرِ وَهٰكَذَا فِي الصُّبْحِ [2]
کله کله یو آیت او اوږدولو به یې اول رکعت د دوهم نه دغه رنګ یې د مازیګر او سحر مونځ کې هم کولو.

توضیح: یقرا في الظهر: یعنې ماسپخین کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عام معمول دا وو، چې قرآت به یې په مزه کولو. خو کله کله به یې ماسپخین مونځ کې مونږ ته یو سورت یا آیت په اوچت آواز آورولو دا عمل تعلیم د امت د پاره وو، چې دا معلومه شي چې سورت فاتحې نه پس بل سورت لولئ. او د ملاویدو

---

[1] أخرجه مسلم ۳۰۳/۱ رقم الحديث: ۶۲-۴۰۴، وأبو داود ۵۹۴/۱ رقم الحديث: ۹۷۲، والنسائي ۱۹۶/۲، رقم الحديث: ۱۰۶۴.

[2] أخرجه البخاري في الصحيح ۲۶۰/۲، رقم الحديث: ۷۷۶، ومسلم في الصحيح ۳۳۳/۱ رقم الحديث: ۱۵۴-۴۵۱.

طريقه څه ده د ماسپخين قيد اتفاقي دى احترازي نه دى، بلكې هغوى مازيگر كې هم داسې كول، دا ټول د امت تعليم د پاره وو.

ويطول : د باب تفعيل نه د طوالت په معنى دى، دې حديث نه معلوميږي چې اول ركعت د دويم نه طويل كول په كار دي. دې مسئله كې د فقهاو معمولي شان اختلاف دى.(المرقات ۲/۵۵۷).

د فقهاو اختلاف: امام مالك، امام شافعي، امام احمدبن حنبل او امام محمد رَحِمَهُمُاللهُ مسلك دا دى، چې ټولو مونځونو كې اولنى ركعت د نورو ركعتونو په نسبت ډير اوږد كوئ. امام صاحب رَحِمَهُاللهُ او امام ابويوسف رَحِمَهُاللهُ په نزد باندې صرف د سحر مونځ كې دا خصوصيت دى، چې ړومبى ركعت اوږد كولى شي، باقي ټولو مونځونو كې د ركعتونو حيثيت برابر دى، البته كوم ركعتونو كې چې ضم د سورة نه وي د هغې حيثيت جدا دى.

دلائل: جمهور زير نظر ابو قتادة رَضِيَاللهُعَنهُ حديث نه استدلال كړى دى هغې كې ماسپخين او مازيگر او د سحر ړومبى ركعت اوږد كولو ذكر دى او د ماښام او ماسخوتن مونځ يې باقيو باندې قياس كړى دى عبد الرزاق معمر نه نقل كړي دي، زمونږ خيال دى ړومبى ركعت حضور صَلَّىاللهُعَلَيهِوَسَلَّمَ ځكه اوږد كړى دى، چې خلك ړومبى او مومي، امام ابوداود هم داسې ليكلي، امام ابو حنيفه رَحِمَهُاللهُ او ابويوسف رَحِمَهُاللهُ فرمايي ړومبى ركعت اوږد كول سحر سره خاص دى، ځكه چې د سحر وخت د غفلت دى، كه نفس قرآت ته اوګورئ، نو استحقاق قرآت كې دواړه ركعتونه برابر دي، ځكه مقدار قرآت كې هم دواړه برابر كيدل په كار دي، خو صرف دې عارض د وجې نه ړومبى ركعت طويل كړى دى، راتلونكى متصل روايت كې فى كل ركعة قدر ثلاثين آية امام صاحب دليل دى، ځكه هلته يې د دواړو ركعتونو قرآت برابر ښودلى دى. امام صاحب رَحِمَهُاللهُ فرمايي ړومبى ركعت دعا استفتاح او تعوذ باندې مشتمل دى، ځكه اوږد كېږي، قرآت د وجې نه صرف سحر مونځ كې د اوږدولو خصوصيت دى. خلاصة الفتاوى كې ليكلي امام محمد رَحِمَهُاللهُ او جمهورو مسلك راجح او خوښ دى يعنې ړومبى ركعت اوږد كول بهتر دي.

په مونځ كې د حضور صَلَّىاللهُعَلَيهِوَسَلَّمَ د قيام مقدار:

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كُنَّا نَحْزُرُ قِيَامَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الظُّهْرِ

دابو سعيد خدري رَضِيَاللهُعَنهُ نه روايت دى وايي چې مونږ به اندازه كوله دنبي عَلَيهِالسَّلَام د قيام په ماسپخين

وَالْعَصْرِ فَحَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ قِرَاءَةِ (الم تَنْزِيلُ

او مازيگر كې مونږ اندازه وكړه د قيام په اولنيو دوه ركعتو د ماسپښين كې په اندازه د ويلو د الم تنزيل

السَّجْدَةِ) وَ فِيْ رِوَايَةٍ : فِيْ كُلِّ رَكْعَةٍ قَدْرَ ثَلَاثِيْنَ آيَةً وَ
السجدة او په يو روايت کې دي: چې په هر رکعت کې ديرش آيتونو د لوستلو په قدر قيام کولو او مونږ
حَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الْأُخْرَيَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِن ذٰلِك و حَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي
اندازه کړه قيام په آخري دوه رکعتو کې په اندازه د نيم ددې اولنيو رکعتو ، او اندازه کړو مونږ قيام په
الرَّكْعَتَيْنِ الْأُوْلَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلٰى قَدْرِ قِيَامِهِ فِي الْأُخْرَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَفِي الْأُخْرَيَيْنِ مِنَ
اولني دوه رکعتونو د مازيگر په اندازه د قيام د آخري دوه رکعتونو د ماسپخين آخري او آخري رکعتونو د
الْعَصْرِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ ذٰلِكَ .[1]
مازيگر کې ددې نصف بقدر قيام مونږ اندازه کړې ده.

توضيح: حزرنا: حزر نصر ينصر نه اندازې کولو په معنی سره دی (المرقات ۲/۵۵۷، اشعة اللمعات ۴۰۲)
چونکې مازيگر او ماسپخين قرآت سري وي، ځکه د قيام مقدار د اندازې نه معلومولی شي، کله چې خلک نيک وو، نو د قرآن سورتونو نه به يې د مسافت اندازه لګوله زمونږ د نيکونو دا رواج وو چې د لارو اندازې يې د سورة ياسين او کهف نه معلومولې، يو وويل کله د کلي نه ځم، نو دوه ځله سورة ياسين لوستلو سره کور ته رسيږم، دويم به وويل زه يو ځلې لوستلو باندې کور ته رسم، دغه رنګ اندازه به صحابه کرامو لګوله، حضور صلى الله عليه وسلم د ماسپخين او مازيگر اول دوه رکعتونو کې قيام الم تنزيل السجدة مقدار فرمايي . او دويم روايت کې دي چې تاسو هر رکعت کې ديرش آيتونو لوستلو په مقدار قيام کولو ، مطلب دا دی چې نبي عليه السلام هر رکعت کې الم تنزيل السجدة بقدر قرآت کوئ .

قدر النصف من ذلک: پوره حديث باندې پوهيدو د پاره ځان دا سې پوهول په کار دي چې نبي عليه السلام د ماسپخين اول دوه رکعته د قيام اندازه کله مونږ د ماسپخين د آخري رکعتونو د قيام نه کوله، دا سې معلوميږي چې آخري رکعتونو قيام د اول رکعتونو نه نصف مقدار سره دی، يعنې رومبو رکعتونو کې قرآت اوږد وي او آخري رکعتونو کې ددې نيم وي او چې د مازيگر مونځ اندازه لګوو، نو د مازيگر اول رکعتونو د قيام مقدار د ماسپخين آخري دوو رکعتونو د قيام مقدار دی. او مازيگر آخري دوو رکعتونو قيام مقدار د مازيگر اول دوو رکعتونو د قيام مقدار نيم دی. بهول شارحين ليکي ددې حديث نه

[1] أخرجه مسلم ۱/۳۳٤ رقم الحديث ۱۵٦-۴۵۲، وأبو داؤد ۱/۵۰۵ رقم الحديث ۸۰۴، والنسائي ۱/۲۳۷، رقم الحديث: ۴۷۵ .

معلومیږي حضور ﷺ د مونځ آخري دوو رکعتونو کې قرآت کولو او بیا فرمایي دا مسلک د امام شافعي رحمه الله دی، آخري دوو رکعتونو کې قرآت کول په کار دي، بیا فرمایي دا د امام شافعي رحمه الله قول جدید دی، قول قدیم کې په دې آخري دوو کعتونو کې قرآت د سورة ضروري نه دی او فتوی دې باندې ده او دغه د احنافو مسلک دی. آخري دوو رکعتونو کې سورت ملاوول او لوستل نشته، که حضور ﷺ لوستلی وي.

نو د بیان جواز د پاره دې تولو شارحینو برعکس شارح مشکوة علامه شمس الدین رحمه الله صاحب (التعلیق الفصیح ص۱۲۵) کې لیکلي، دې حدیث کې واضح اشکال دی او هغه دا دی چې مازیګر اول دوه رکعتو کې ضم د سورت وي او د ماسپخین آخري دوو رکعتونو کې ضم سورت نشته، نو دواړو کې مقدار څنګه یو کیدی شي، ددې جواب شیخ شمس الدین دا ورکړو، دلته دې مونځونو او ددې رکعتونو قرآت کې مساوات او برابري مراد نه ده او دې حدیث کې د قرآت مساوات ذکر نه دی، بلکې دلته صرف د قیام ذکر دی، د حضور ﷺ قیام اول رکعت کې څومره دی او آخري رکعتونو کې څومره دی کیدی شي حضور ﷺ آخري دوو رکعتونو کې فاتحه داسې ترتیل سره لوستلی وي چې اول رکعتونو د وخت سره د هغې وخت نیم کېږي. خلاصه دا چې دلته د قیام مقدار خبره ده د قرآت خبره نه ده، اولنو دوو رکعتونو کې فاتحې نه پس ضم سورت کېږي او آخري دوو رکعتونو کې نه کېږي، نو دغه د اول رکعتونو په نصف مقدار کې دي، ډیر ژور وضاحت وشو، د حدیث مطلب واضح او مناسب دی. احناف فقهاء لیکي آخري دوو رکعتونو کې مسنون دا ده چې فاتحه وویلی شي، ورنه تسبیحات وکړه یا خاموش شه اختیار دی. زه وایم که چرته امام نه وروسته مقتدیان آخري رکعتونو کې فاتحې د لوستلو اهتمام وکړي اول رکعتونو کې فاتحه نه لوستل د لوستلو قائمقام شي، او اختلاف نه به بچ شي.

﴿۸﴾ وَ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ بِـ(اللَّيْل
د جابر بن سمرة رضي الله عنه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام به ویلو د ماسپخین په مونځ کې سورة والليل
إِذَا يَغْشَى) وَ فِي رِوَايَةٍ بِـ (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) وَ فِي الْعَصْرِ نَحْوَ ذَلِكَ
اذا يغشى او یو روایت کې دي چې سورة **سبح اسم ربک الاعلی** یې ویلو او مازیګر مونځ کې هم دغه شان

وَ فِي الصُّبْحِ أَطْوَلَ مِنْ ذٰلِكَ[1].
لوستلو او سحر مونځ کې ددې نه يې اوږد قرآت کولو.

د ماښام په مونځ کې قرآت

﴿۹﴾ وَعَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ
د حضرت جبير بن مطعم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې: ما اوريدلي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به د ماښام مونځ
بِـ « الطُّورِ ».[2]
کې سورة طور ويلو.
﴿۱۰﴾ وَعَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ
دام الفضل بنت حارث رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دى وايي چې: ما اوريدلي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به لوستلو د ماښام
بـ (الْمُرْسَلاَتِ عُرْفًا)[3].
په مونځ کې والمرسلات عرفاً.

توضيح: (يقراء في المغرب بـ المرسلات: بعضې رواياتو کې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به ماښام مونځ کې سورة اعراف، سورة انفال او سورة دخان لوستلو، دلته حديث سره د نورو احاديثو ذکر شريکيږي.

دې ټولو احاديثو نه دا خبره واضحه کيږي، مونځ کې يو رکعت سره څه خاص سورة متعلق نه دى او نه مونځ سره څه خاص سورة يا آيت تړلى دى. (اشعة اللمعات ۴۰۴)

دويمه خبره دا زده کول په کار دي، چې هغه اوږده سورتونه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لوستلي دي. دا په ښکاره معلوميږي، يا خو دا د هغه معجزه وه، يا دا اوږده سورتونه لوستل دې باندې محمول دي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ کې ددې يوه حصه لوستلې ټول سورت مراد نه دى. اگر چې نوم د پوره سورت دى. يا تاسو ديرو رکعتونو کې يو سورت تقسيم کړى لوستلى وو.

---

(۱) أخرجه مسلم ۳۳۷/۱ رقم الحديث: ۱۷۰-۴۵۹، وأبو داود ۵۰٦/۱ رقم الحديث: ۸۰٦، والنسائي ۱٦٦/۲، رقم الحديث: ۹۸۰.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۴۷/۲، رقم الحديث: ۷٦۵، ومسلم في الصحيح ۳۳۷/۱ رقم الحديث: ۱۷۴-۴٦۳، وأبو داود ۵۰۸/۱ رقم الحديث: ۸۱۰، والنسائي ۱٦۹/۲، رقم الحديث: ۹۸۷.

(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۴٦/۲، رقم الحديث: ۷٦۳، ومسلم في الصحيح ۳۳۸/۱ رقم الحديث: ۱۷۳-۴٦۲، وأبو داود ۵۰۸/۱ رقم الحديث: ۸۱۰، والنسائي ۱٦۸/۲، رقم الحديث: ۹۸۵.

په نفل کوونکي پسې د فرض کوونکي د اقتداء حکم:

﴿۱۱﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جبلٍ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثُمَّ يَأْتِيْ

د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره مونځ کولو بیا به راتلو

فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْعِشَاءَ

او بیا به یې خپل قوم ته مونځ ورکولو نو (یو ورځ) هغوي د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره د ماسخوتن مونځ وکړو

ثُمَّ أَتَى قَوْمَهُ فَأَمَّهُمْ فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ فَانْحَرَفَ

او بیا راغي د قوم امامت یې وکړو او مونځ کې یې سورة بقره شروع کړه (کله چې قرآت اوږد شو) نو را او وتو

رَجُلٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَ انْصَرَفَ فَقَالُوْا

یو کس د جومات نه او سلام یې واړولو او ځان له مونځ یې وکړو او لاړو خلکو چې وکتل نو وې ویل

لَهُ أَنَافَقْتَ يَافُلَانُ قَالَ لَا وَ اللهِ وَلَآتِيَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

ورته منافق شوې اي فلانيه! هغه وويل: نه په الله قسم دی (زه منافق نه یم) زه به نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته ورځم

فلأخبرنه فَأَتَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ

او د حقیقت حال نه به یې خبر کړم د غه کس بارگاه رسالت کې حاضر شو او عرض یې وکړو یا رسول الله

إِنَّا أَصْحَابُ نَوَاضِحَ نَعْمَلُ بِالنَّهَارِ وَ إِنَّ مُعَاذًا صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ ثُمَّ أَتَى

مونږ اوبنان والا یو د ورځې کار وکړو او بیشکه معاذ ستاسو سره د ماسخوتن مونځ وکړو بیا راغي او

قَوْمَهُ فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى مُعَاذٍ

مونږ ته یې مونځ وکړو او سورة بقره یې په کې شروع کړه، نو متوجه شو نبي عَلَيْهِ السَّلَام معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته

فَقَالَ : " يَا مُعَاذُ أَفَتَّانٌ أَنْتَ ؟ اقْرَأْ : " وَ الشَّمْسِ وَ ضُحَاهَا "

او وې فرمایل: ای معاذه! آیا ته فتنه پیدا کولو والا یې بهتره داده چې ته ووایې: و الشمس وضحها،

"وَ الضُّحَى" "وَ اللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى" وَ "سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى". [1]

سورة والضحی، سورة والليل اذا يغشی او سورة سبح اسم ربک الاعلی.

توضیح: کان معاذ بن جبل: ددې حدیث عمومي مفهوم دا دی، چې حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مدینې منورې کې یو محلې کې اوسیدو او خپلې محلې والاو ته به یې مسجد کې مونځ ورکولو او کله به مسجد نبوي کې مونځ ته تلل راتلل کول او کله به یې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په اقتداء کې مسجد نبوي کې د ماسخوتن مونځ کولو، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به کله د ماسخوتن مونځ تاخیر سره اداء کولو او قرآت به هم طویل وو، مونځ اداء کولو سره به ماسخوتن کې تاخیر یعنې ناوخته کیدو او چې کله به معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مسجد نبوي نه فارغ شو نو خپل مسجد طرف ته به تللو هغې کې به هم وخت لګیدو او محلې والاو به انتظار کولو، کله چې به یې مونځ ورکولو سورة بقره او رډه سورتونو سره به یې اوږد قرآت کولو. یو ځلې داسې وشو چې د غې محله کې سلیم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یا حزام رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مونځ مات کړو او ځانته یې اداء کړو، خلکو دا ملامته کړو چې ته منافق شوی یې، هغه اوویل منافقت خبره نه ده، زه به ضرور د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وړاندې د معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شکایت کوم، چنانچه ده شکایت وکړو او ویې ویل مونږ مزدوري کونکي خلک یو ستړي خلک یوو، رومبی د معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ انتظار کوو، بیا د هغې اوږد مونځ برداشت کوو، ځکه تیره شوې شپې مونځ ما ځان له وکړو، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته په غوسه شو او ویې فرمایل آیا ته خلک په فتنه کې چوې، داسې مه کوه بلکې داسې کوه، یا زما نه شاته مونځ کوه او خلکو ته مونځ مه کوه، یا ما پسې مونځ مه کوه، خو په دې کې هم خیال کوه چې مختصر مختصر سورتونه وایه.(المرقات ۲/۵۶۰، اشعة اللمعات ۴۰۵).

اوس ددې واقعې د وجې نه په فقهاو کې اختلاف راغلی، متنفل امام پسې د مفترض مونځ جائز دی یا نه. ځکه چې معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نفل کونکی وو او د محلې والا خلک مفترضین وو، ځکه چې معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرض مونځ به نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره کوو.

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد متنفل پسې مفترض مونځ جائز دی، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ یو قول هم داسې دی شوافعو په نزد نابالغ ماشوم امامت هم ددې اصولو دلاندې جائز دی.

د شوافعو دلائل: شوافع حضرات د معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ زیر بحث حدیث او ددې واقعې نه استدلال کوي او وایي دا ښکاره چې معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرض مخکې کړي وو او اوس د محلې والاو ته چې کوم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۱۵/۱۰، رقم الحديث: ۶۱۰۶، ومسلم في الصحيح ۳۳۹/۱ رقم الحديث: ۱۷۸-۴۶۵، وأبو داود ۵۰۰/۱ رقم الحديث: ۷۹۰، والنسائي ۱۷۲/۱، رقم الحديث: ۹۹۸

امامت کوي هغې کې دا متنفل وو او متنفل پسې د مفترض مونځ جائز دی. دغه رنګ عمرو بن سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يو نابالغ ماشوم خپل قوم ته مونځ ورکولو، هغه هم متنفل وو او قوم مفترض وو. څنګه چې باب **الامامة** حدیث نمبر(۱۰) د لاندې ليکلی شوي دي دا قصه به راشي. امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ او مالک رَحِمَهُ اللَّهُ د يو قول مطابق امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللَّهُ دليل ترمذي او ابوداود کې حديث دی، الفاظ دادي:

الامام ضامن و المؤذن مؤتمن، دې حديث کې د امام مونځ متضمن اسم فاعل ګرځولی شوی دی يعني يو څيز ترخ کې اخيستونکی. او د مقتدي مونځ متضمن اسم مفعول ګرځولی شوی دی او دا خبره ښکاره ده، د متنفل مونځ د قوت او کيفيت په اعتبار سره کمزوری دی او د مفترض مونځ د قوت په اعتبار سره مضبوط او قوي دی.

انما جعل الامام ليؤتم به: حديث هم دا تعليم ورکوي، امام اعلی وي او متنفل امام ادنی وي، لهذا دا اقتداء جائز نه ده، دلته يو بنيادي قاعده ده د هغې د وجې نه دا اختلاف او قرآت خلف الامام اختلاف راغلی، هغه دا امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نزد باندې امام او مقتدي مونځ کې اتحاد نشته دی، زمونږ په نزد باندې د امام او مقتدي مونځ کې اتحاد شته دی، د هغوئ په نزد باندې اتحاد نشته صرف افعالو کې اشتراک دی، لهذا جدا جدا مونځ دی هرې طريقې سره جائز دی. د جمهورو دويم دليل دا دی اسلام کې د صلوة خوف طريقه ده، که متنفل پسې مفترض مونځ کيدای، نو امام دوه يا درې ځله ځان له ځان له جماعت کولی او مقتديانو ته مونځ کې تلل راتلل دا ټول مشقت به نه برداشت کيدی.

جواب: د جمهورو د طرف نه د شوافعو مستدل او د حضرت معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حديث ډير جوابونه دي:

(۱) اول جواب دا دی: د معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ واقعه هغه وخت باندې محمول ده، چې فرض مونځ به دوه ځلې کيدو يا طريقه منسوخ شوه، دې باندې حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دلالت کوي، شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللَّهُ لمعات کې دا حديث داسې نقل کړی دی: **نهی ان تصلی فريضة في يوم مرتين**(لمعات ج۳ ص ۱۳۸) (اشعة اللمعات ۴۰۵)امام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ هم داسې رايې ورکړې چې دا عمل منسوخ شوی دی.

(۲) د چا د نيت علم چا ته هم نه وي، حضرت معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عمل کې دا احتمال وو، چې دوي د حصول فضيلت د وجې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په اقتداء کې نفل کړې وو او بيا يې خپل قوم ته فرض مونځ کړی دی، چې د جماعت فضيلت هم ملاو شي، بلکې جمع د فضيلتينو حاصله شي.

(۳) دريم جواب دا دی: چې د معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا عمل د ده خپله رايې او خپل اجتهاد وو، دې باندې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تقرير او توثيق نه وو، کله چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته معلومه شوه، نو حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خفګان اظهار وکړو.

(۴) ځلورم جواب دا دی: د ماسخوتن اطلاق ماښام باندې هم کیږي، چې دې ته ماسخوتن اولی ویلي کیږي او عشاء باندې هم ددې اطلاق عام دی دې ته عشاء آخره ویلی کېږي. نو قوي احتمال دی، چې دلته د ماښام مونځ مراد دی او ددې تذکره ترمذي (ص،۷۵) باندې هم ملاویږي.

(۵) د دغه خلکو دوه شکایاتونه وو، اول دا چې ماسخوتن کې تاخیر کېږي، دویم دا چې قرآت کې طوالت کېږي حضور ﷺ دوه جوابه وکړه، اول دا چې دوه ځایه د ماسخوتن مونځ مه کوه او که د قوم سره دې مونځ کولو، نو قرآت کې تخفیف کوه، نو د یو منهی عنه فعل نه څنګه استدلال کولی شي، باقي د عمرو بن سلمة رضی الله عنه د حدیث بیان هغه ځای کې راځي کوم ځای کې چې هغه حدیث راځي. د حضرت معاذ رضي الله عنه واقعه او فعل کې ډیر احتمالات دي، ځکه ددې نه استدلال نه کېږي،

اقراء، والشمس وضحها، یعنې دا سورت وایه، هغه سورت وایه او د وړو سورتونو نه وایه، دې نه مقصد دا نه دی چې اول رکعت کې سورت شمس وایه او دویم رکعت کې سورت اعلی وایه، یعنې داسې لوستل ترتیب مصحف خلاف دی، ځکه چې سورت اعلی مخکې دی، بلکې حدیث کې واؤ مطلق جمع د پاره دی، یعنې سورتونو کې تخفیف د پاره کوم لونې، ځکه چې مسنونه طریقه ترتیب مصحف مطابق لوستل دي او ددې خلاف لوستل خلاف اولی دي، خو یو کس که د یو سورت په آیتونو کې تقدیم او تاخیر کوي دا ناجائز دی، و جه د فرق دا ده د آیتونو ترتیب قطعي او توقیفي دی او سورتونو ترتیب نزول نه پس د صحابو اجتهاد دی، همدارنګه ایتونو کې تقدیم او تاخیر سره مضمون او معانیو کې فرق راځي او سورتونو کې داسې نه وي، دې حدیث نه امت ته دا تعلیم حاصل شو چې امام ته په کار دي چې هغه د مقتدیانو په هر لحاظ سره د مونځ خیال وساتي، چې نفرت کونکي او منتشر نه شي.

د نبي كريم عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ آواز مبارک ډیر زیات ښائسته ؤ

﴿۱۲﴾ وَ عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ : سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْعِشَاءِ:
د حضرت براء رضي الله عنه روایت دی وایي چې ما اوریدلي چې نبي علیه السلام به لوستل د ماسخوتن مونځ
(وَ التِّيْنِ وَ الزَّيْتُوْنِ) وَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ .[1]
کې سورة والتین والزیتون او د حضور ﷺ آواز نه د بل چا آواز ښائسته نه وو اوریدلی.

توضیح: احسن صوتا: څنګه چې حضور ﷺ باطني کمالاتو کې د ټولو نه ډیر کامل او اکمل انسان وو، دغه رنګ الله تعالی ورته ظاهري او جسماني ښائسته والی او کمالات ورکړي وو، څنګه

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۵۱/۲، رقم الحديث ۷۶۹، ومسلم في الصحيح ۳۳۹/۱ رقم الحديث: ۱۷۷-۴۶۴.

چې الله تعالی حضور ﷺ ته حسن صورت ورکړې وو، د غه رنګ يې ورته ښائسته آواز هم ورکړی وو، ددې تذکره حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دې حديث کې کړې ده، دا څه د جذباتو ياد مبالغې اظهار نه وو، بلکې دا د صحابي د بيان قوت آخري حد کيدی شي. خو د حضور ﷺ د کمال پيغمبری ابتدائي حد وي. ملا علي قاري رحمه الله ددې حديث لاندې ليکي ابن عساکر رضي الله عنه يو حديث نقل کړی دی، حضور ﷺ فرمايي: الله تعالی کله يو پيغمبر ليږلې، نو هغه ته ښائسته آواز او حسن صورت والا مخ مبارک ورکړی تردې چې الله تعالی ستاسو پيغمبر محمد ﷺ وليږلو هغه ته يې هم ښائسته آواز او ښائسته شکل ورکړی ؤ (مرقات ج ۳ ص ۲۹۲) (المرقات ٢/٥٦٣) آحاديثو کې راغلي حضور ﷺ آواز به هغه ځای پورې رسيدو کوم ځای پورې چې د چا آواز نه رسيدو، د بهيقي يو روايت کې دي چې يو ځلې حضور ﷺ خطبه ورکړه په کورونو کې زنانوو هم د حضور ﷺ آواز واوريدو، ابو نعيم د عبدالله ابن رواحه رضي الله عنه يو حديث نقل کوي، هغه فرمايي زه په بنو تميم کې وم د جمعې په ورځ په منبر باندې مې د حضور ﷺ آواز واوريدو، نبي عليه الصلاة والسلام فرمايل کينئ دابن ماجه يو روايت کې دي، چې ام هانی رضي الله عنها د حضور ﷺ تلاوت هغه وخت واوريدو، کله چې حضور ﷺ د شپې په وخت کعبې سره ناست وو تلاوت يې کولو. او ام هانی رضي الله عنها په خپل کور کې وه. بهر حال داسې دې ولې نه وي چې کله:

جہاں کے سارے کمالات ایک تجھ میں ہیں ❁ ترے کمال کسی میں نہیں مگر دو چار

حضور ﷺ به په مونځ کې مختلف سورتونه لوستل

﴿١٣﴾ وَ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ بـ(ق
د حضرت جابر بن سمرة رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه الصلاة والسلام به لوستل د سحر مونځ کې (ق
وَ الْقُرْآنِ الْمَجِيْدِ) وَ نَحْوِهَا وَ كَانَتْ صَلَاتُهُ بَعْدُ تَخْفِيفًا.[1]
والقرآن المجيد) يا داسې يو بل سورة او بيا به هم د نبي عليه السلام مونځ سپک وو.

توضيح: تخفيفا: يعنې سحر کې سورة ق وغيره طويل قرآت باوجود به بيا هم د حضور ﷺ مونځ سپک وو. ځکه چې د حضور ﷺ قرآت به د خوند نه ډک وو، ددې جملې ډير مفهومات دي. (اشعة اللمعات ۴۰۶).

---

(١) أخرجه مسلم في صحيحه ٣٣٧/١، رقم الحديث ١٦٨-١٥٨، وأخرجه أحمد في المسند ٥ ٩١

علامه طيبي رحمه الله دا مطلب بيان کړی دی، چې د سحر مونځ نه علاوه نور ټلور مونځونه سپک وو د سحر مونځ به اوږد وو، عامو شارحينو دا مطلب بيان کړی دی، خو دا زړه ته نه لږي. ځکه چې د حديث الفاظ او عربيت ذوق دا نه قبلوي. علامه ابن حجر رحمه الله د دې جملې مطلب دا بيان کړی. چې (بعد) تعلق زمانې سره دی، يعني ابتدائي هجرت کې د حضور صلى الله عليه وسلم مونځ به مسجد نبوي کې اوږد وو، ځکه چې خلک به کم وو، چې خلک ډير شو، نو بيا د حضور صلى الله عليه وسلم مونځ مختصر شو. دا مطلب د حديث سره څه نزدې دی. (المرقات ۲/۵۶۳).

صاحب سفر سعاده ليکي د نورو امامانو په نسبت نبي عليه الصلاة والسلام طويل مونځ مختصر ښکاره کيدو ټولونه مخکې چې کوم مطلب ليکلی دی هغه د شيخ عبدالحق رحمه الله رايه ده. زما په خيال د غه مطلب راجح دی، دا ټول اشعة اللمعات کې مذکور دي (اشعة اللمعات ج۱ ص۴۰۶)

﴿۱۴﴾ وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْث : أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقْرَأُ
د حضرت عمرو بن حُريث رضي الله عنه نه روايت دی چې ما د نبي عليه السلام نه اوريدلي چې لوستل به يې د
فِي الْفَجْرِ (وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ)[1]
سحر مونځ کې والليل اذا عسعس.
﴿۱۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ السَّائِبِ قَالَ: صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ بِمَكَّةَ
د عبدالله بن سائب نه روايت دی وايي چې: مونځ وکړو مونږ ته نبي عليه الصلاة والسلام د سحر په مکه کې نو
فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ (الْمُؤْمِنِينَ) حَتَّى جَاءَ ذِكْرُ مُوسَى وَ هَارُوْنَ أَوْ ذِكْرُ عِيْسَى
شروع يې وکړه په سورة المؤمنين سره، کله چې راغې ذکر د موسى او د هارون يا د عيسى عليهم السلام نو
أَخَذَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ.[2]
ونيو نبي عليه الصلاة والسلام ټوخي، بيا نبي عليه الصلاة والسلام رکوع ته ولاړو.

توضيح: حتى جاء ذکر موسى: يعني سورة مومنون آيت ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ﴾ ته چې کله حضور صلى الله عليه وسلم ورسيدو، نو حضور صلى الله عليه وسلم زړه مبارک به ډک شو او په ژړا به شو، د دغې وجې نه به د حضور صلى الله عليه وسلم مرۍ وچه شوه، نو ټوخې به ورته راغی، نو حضور صلى الله عليه وسلم به

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۳۶/۱ رقم الحديث: ۱۶۴-۴۵۶، وأبو داود ۵۱۱/۱ رقم الحديث: ۸۱۷.

(۲) أخرجه مسلم ۳۳۶/۱ رقم الحديث: ۱۶۳-۴۵۵، وأبو داود ۴۲۶/۱ رقم الحديث: ۶۴۹، والنسائي ۱۷۶/۲، رقم الحديث: ۱۰۰۷.

سورة ختمولو نه مخکې رکوع ته لاړو. (المرقات ۲/۵۵۶).

او ذکر عيسى: او د شک د پاره دی، راوي ته شک دی، د حضرت عیسی ذکر دا سې دی: ﴿وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً﴾. **سعلة** دا لفظ د سين په فتحې او ضمې دواړو سره دی د ژړلو د وجې نه مرې وچه شي او ټوخی راشي، ذغې ته سعلة وايي.

د جمعې ورځې د سحر په مونځ کې کوم سورة وويل شي

﴿١٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ يَوْمَ
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام به ویلو د سحر په مونځ کې په ورځ
الْجُمُعَةِ بِـ(الم تَنْزِيلُ) فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى وَفِي الثَّانِيَةِ (هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ). (متفق عليه)[1]
د جمعې په اول رکعت کې: الم تنزيل، او په دویم رکعت کې: هل اتى على الانسان.

توضيح: د جمعې په ورځ سحر مونځ کې الم تنزيل يعنې سورة سجدة په (۲۱) سپاره کې دی ددې نوم سجده ده، په دريو رکوع باندې مشتمل دی، دا به يې اول رکعت کې لوستلو (المرقات ۲/۵۶۶). او سورة دهر به يې په دويم رکعت کې لوستلو، قرآن کريم کې يو حم السجده ده دغه سورة مراد نه دی. شوافع حضرات فرمايي دې حديث باندې عمل کولو سره د جمعې په ورځ سحر دا دواړه سورتونه لوستل په کار دي، احناف فرمايي متعين طور باندې لازمول نه دي په کار، ځکه چې دې سره د عقيدې نقصان کيږي، ها ظاهري حديث باندې عمل کول مستحب دي او اولى دي، په دې شرط چې د دغې سنت تابعداري کول په ارادې سره وي او د لزوم عقيده نه وي، ځکه چې حضور صلى الله عليه وسلم ددې سورتونو نه علاوه جمعې په سحر کې نور سورتونه هم ويلي دي، دوام ثابت نه دی او غير دوام لوستلو نه احناف منکر نه دي.

﴿١٧﴾ وَعَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ قَالَ: اسْتَخْلَفَ مَرْوَانُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى
د حضرت عبید الله بن ابي رافع رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې خليفه مقرر کړو مروان ابو هريره رضي الله عنه په
الْمَدِينَةِ وَخَرَجَ إِلَى مَكَّةَ فَصَلَّى لَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ
مدينه منوره او په خپله مکې ته لاړو نو مونځ وکړو مونږ ته (دهغه عدم موجودګۍ) کې ابو هريره رضي الله عنه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۷۷، رقم الحديث: ۸۹۱، ومسلم في الصحيح ۲/۵۹۹ رقم الحديث: ۶۵-۸۸۰، وأبو داود ۱/۶۴۸ رقم الحديث: ۱۰۷۴، والنسائي ۲/۱۵۹، رقم الحديث: ۹۵۵.

الْجُمُعَةَ فَقَرَأَ سُورَةَ (الْجُمُعَةِ) فِي السَّجْدَةِ الْأُولَى وَفِي الْآخِرَةِ: إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ فَقَالَ:

د جمعې نو اول رکعت کې سورة جمعه او دويم رکعت کې سورة اذا جاءک المنافقون ولوستو او وې ويل

سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهِمَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ.[1]

ما د نبي عليه السلام نه د جمعې په ورځ د دې دواړو سورتونو لوستل اوريدلي دي.

﴿۱۸﴾ وَعَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ

د نعمان بن بشير رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام به لوستل د دواړو اخترونو په مونځ کې

وَفِي الْجُمُعَةِ بِـ(سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) وَ(هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ) قَالَ:

او د جمعې په مونځ کې سبح اسم ربک الاعلی او هل اتاک حديث الغاشية. او نعمان رضي الله عنه وايي:

وَإِذَا اجْتَمَعَ الْعِيدُ وَالْجُمُعَةُ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ قَرَأَ بِهِمَا فِي الصَّلَاتَيْنِ.[2]

چې به جمع شو اختر او جمعه په يوه ورځ نو لوستل به يې په دواړو کې دا دواړه سورتونه.

﴿۱۹﴾ وَعَنْ عُبَيْدِ اللهِ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سَأَلَ أَبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِيَّ:

د عبيد الله رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: عمر فاروق رضي الله عنه تپوس وکړو د ابو واقد ليثي رضي الله عنه نه

(مَا كَانَ يَقْرَأُ بِهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ؟ فَقَالَ:

چې څه به لوستل نبي عليه السلام په وړوکي او غټ اختر مونځونو کې، هغوئ ووېل چې: نبي عليه السلام دغه

كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا: بِـ(ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) وَ(اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ).[3]

دواړو مونځونو کې سورة ق والقرآن المجيد او اقتربت الساعة لوستلو.

﴿۲۰﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ فِي رَكْعَتَيِ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام به لوستلو په دواړو سنت رکعتونو د

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۹۷/۲ رقم الحديث: ۶۱-۸۷۷، وأبو داود ۶۷۰/۱ رقم الحديث: ۱۱۲۴.

(۲) أخرجه مسلم ۵۹۸/۲ رقم الحديث: ۶۲-۸۷۸، وأبو داود ۶۷۰/۱ رقم الحديث: ۱۱۲۲، والنسائي ۱۱۲/۳، رقم الحديث: ۱۴۲۴.

(۳) أخرجه مسلم ۶۰۷/۲ رقم الحديث: ۱۴-۸۹۱، وأبو داود ۶۸۳/۱ رقم الحديث: ۱۱۵۴، والنسائي ۱۸۳/۳، رقم الحديث: ۱۵۶۷.

الْفَجْرِ: (قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ) و (قل هُوَ الله أَحَدٌ). [۱]

سحر كې قل يا ايها الكافرون او قل هو الله احد.

﴿۲۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي رَكْعَتَي الْفَجْرِ:

د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام به لوستل په دواړو سنت ركعاتو نود سحر كې

(قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا) وَالَّتِي فِي آلِ عِمْرَانَ (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ

قولو امنا بالله وما انزل الينا او هغه چې په سورة آل عمران كې دى: قل يا اهل الكتب تعالوا الى كلمة

سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ) [۲].

سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

په مونځ كې بسم الله په مزه ويل

﴿۲۲﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ صَلَاتَهُ بِـ(بِسْمِ اللهِ

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام به شروع كولو خپل مونځ په بسم الله

الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ). [۳] وَقَالَ: هٰذَا حَدِيثٌ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِذَاكَ.

الرحمن الرحيم سره، امام ترمذي ويلي دي چې ددې حديث اسناد قوي نه دى.

توضيح: ددې حديث پوره توضيح او تفصيل او د فقهاو اختلاف باب صفة الصلوة حديث نمبر (۲) د لاندې ليكلى شوي دي، دا حديث د احنافو دليل دى، بسم الله لوستل په كار دي او امام ترمذي دې روايت ته بلا وجه ليس اسناده بذالك ويلى دى او حالانكې دا حديث حسن او صحيح الاسناد دى.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۰۲ رقم الحديث: ۹۸-۷۲۶.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۰۲ رقم الحديث: ۱۰۰-۷۲۷.

(۳) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۴ رقم الحديث: ۲۴۵ وقال ليس اسناده بذاك.

دآمين بالجهر حکم

﴿۲۳﴾ وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حجر قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقْرَأُ: (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) فَقَالَ: آمِيْنَ مَدَّ بِهَا صَوْتَهُ. [1]

د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: ما د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نه واوریدل چې وي لوستلو غير المغضوب عليهم ولا الضالين او بیا یې په اوږد آواز سره آمين وویله.

توضیح: فقال آمين: لفظ آمين کې رومبی دا بحث دی، چې دا د کوم لغت او ژبې لفظ دی بعضې علماء د فارسي تسليم کړی دی، دا لفظ (همين) وو ددې معنی کذالک ده. دې نه عربي جوړه شوه، نو آمين شو. مطلب دا چې امام قرآءت وکړي او امين ووايي بیا مقتدي دې پدې باندې د مهر تصدیق ولګوي او امين دې ووايي، (چې صحیح یې ویلې دي هم داسې ده) بعضې علماء دا د عبراني او سرياني ژبې لفظ تسليم کړی دی دې ژبو کې داسې اوزان ډیر راځي، څنګه چې هابيل، قابيل، ميکائيل او اسرافيل دا الفاظ په دغو ژبو کې په معنی د استجب راځي، بعضې نور علماء فرمايي دا لفظ اعجمي نه دی. بلکې دا د عربي لفظ دی او عربو استعمال کړی دی. مجنون ليلی وايي:

آمين آمين لا ارضى بواحدة ❁ حتى اضم اليها الفين امينا

بیا وايي:

اللهم لاتسلبني حبها ابدا ❁ ويرحم الله عبدا قال امينا

دا لفظ دوه قسمه شوی دی، يعنې بالقصر (امين) او بالمد (آمين) دواړه قسمه صحيح دي او امينا الف اشباعي سره هم صحيح دی، ددې لفظ دوه قسمه لوستل غلط دي. لکه امين، دويم الف باندې مد او ميم باندې شد سره لوستل غلط دي، لکه آمين د قصد په معنی سره دی، **آمين** مسئله کې دوه ځايه کې اختلاف دی، رومبی اختلاف دې کې دی آیا **آمين** صرف د مقتدي وظيفه ده یا د امام او مقتدي دواړو وظيفه ده. امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې دا صرف د مقتدي وظيفه ده او حديث **(اذا قال الامام ولاالضالين فقولوا آمين)** دلته د تقسيم د کار دی، د امام کار فاتحه لوستل دي او د مقتدي

کار آمین ویل دي، جمهور فقهاء او ائمه ثلاثه فرمايي، چې آمين د امام او مقتدي دواړو وظيفه ده.
ددې دليل د صحيحينو روايت دی (قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذا امن الامام فامنوا) چې کله امام آمين ووايي تاسو هم آمين وايي. جمهور د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د دليل جواب ورکوي دغه دليل په خپله دعوى باندې صريح نه دی، بلکې صرف اشارة النص نه استدلال دی په خپله جمهورو د عبارة النص نه استدلال کړی دی چې اوس او ارجح دی سري مونځ کې دا صرف د امام وظيفه ده. فرقه ضالة، شيعه، شيعه او رافضه مرفوضه آمين ويلو ته مفسد صلوة ويلی، ابن حزم ظاهريه او غير مقلدين آمين ويلو ته واجب وايي. آمين کې دويم اختلاف دي کې دی، چې آيا آمين په تيزه جهرا لوستلی کېږي يا سراً.
د فقهاو اختلاف: آمين جهرا او سرا لوستلو کې د څلورو امامانو اتفاق دی دواړه قسمه لوستل جائز دي. په يو جانب کې هم کراهت نشته، خبره صرف دومره ده چې احنافو جهرا لوستلو ته د مسنون اطلاق نه کوي، بلکې د جائز درجه کې يې مني او شوافع حضرات سرا لوستلو ته جائز وايي او جهرا ته افضل وايي، دا اختلاف اصل کې د افضل او غير افضل دی د جائز او غير جائز نه دی امام شافعي او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُمَا اللهُ جهري مونځ کې آمين بالجهر ته افضل وايي او احناف او مالکيه آمين بالسر افضل گرځولی دی.
دلائل: شوافع او حنابله زير بحث حديث د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه استدلال کړی هغه کې **مد بها صوته** الفاظ راغلي، ددې مطلب دغه حضراتو په نزد باندې (**رفع بها صوته دی**)
د شوافعو دويم دليل د بشر بن رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی دې کې **رفع بها صوته** الفاظ راغلي دي چې خپل مدعا باندې صريح دليل دی، ابن ماجه روايت دی: **حتى يسمعها الصف الاول فيرتج بها المسجد.** **(كذا في اللمعات) (اشعة اللمعات ۴۰۹)**
د شوافعو دريم دليل د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی چې ابوداود نقل کړی دی هغې کې دا الفاظ راغلي دي (**كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذا تلا غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال آمين حتى يسمع من يليه من الصف الاول.** (لمعات ج ۲ ص ۱۴۴) **(اشعة اللمعات ۴۰۹)**
امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ خپل کتاب ترمذي شريف کې دواړه روايات نقل کړي دي يو کې جهر ذکر دی، دويم کې عدم جهر ذکر دی، بيا امام ترمذي جهري روايت ته ترجيح ورکړه او امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ په حوالې سره عدم جهر روايت باندې اعتراضات وارد کړي دي.
داحنافو او مالکيو رومبی دليل د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی، دغه صاحب هدايه هم نقل

کړی دی او استدلال يې ترې کړی دی، اصل روايت حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه منقول دی. الفاظ يې دا دي: (عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال يخفى الامام اربعة اشياء التعوذ والبسملة و امين و سبحانك اللهم و بحمدك و عن ابن مسعود مثله (لمعات، ج ۳، ص ۱٤٤) (اشعة اللمعات ٤٠٩)

دې روايت ته صاحب هدايه روايت بالمعنى ويلی دی، ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي:

اربع يخفيهن الامام و ذكر من جملتها التعوذ و التسمية و امين. (هدايه، ص ۱۰۳)

(۲) د احنافو دويم دليل جمع الجوامع کې روايت دی علامه سيوطي رحمه الله نقل کړی دی الفاظ دا دي: (عن ابي وائل قال كان عمر و علي لا يجهران بالبسملة ولا بالتعوذ والا آمين. (رواه جرير والطحاوي كذا في اللمعات) (اشعة اللمعات ٤٠٩)

(۳) د احنافو دريم دليل د سمرة بن جندب رضي الله عنه روايت دی (مشکوة ص ۷۲) باندې داسې منقول دي عن سمرة بن جندب انه حفظ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم سكتتين سكتة اذا كبر وسكتة اذا فرغ من قرآءة غير المغضوب عليهم ولا الضالين فصدقه ابي بن كعب. (ابو داود)

دې روايت کې ولا الضالين وخت کې چې کومه سکته ذکر ده دا صرف آمين بالسر لوستلو د پاره ده.

(۴) د احنافو څلور دليل تهذيب الاثار کې د طبراني روايت دی الفاظ يې دا دي.

(عن ابي وائل قال لم يكن عمر و علي يجهران ببسم الله الرحمن الرحيم والا آمين)

(۵) د احنافو و مالکيو پنځم دليل دغه د وائل بن حجر رضي الله عنه روايت دی هغه داسې دی: عن وائل بن حجر ان النبي صلى الله عليه وسلم قرء غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقال آمين و خفض بها صوته. (ترمذي ص ۳٤)

روايات او اثار دواړو طرف ته شته، خو مدار د اختلاف دغه روايت د وائل بن حجر رضي الله عنه باندې دی شوافعو مد بها صوته د راويانو د وجې او قوت د سند په اعتبار سره راجح ګرځولی دی او د احنافو مستدلات يې څه نا څه وجه باندې معلول ګرځولي دی، د شوافعو دا مستدل سفيان ثوري رحمه الله نقل کړی دی (المرقات ۲/۵۷۱) او د سفيان ثوري رحمه الله سند دوي عمده ګرځولی دی او د احنافو طريق سند شعبه نقل کړی دی. احناف دې ته په سفيان ثوري رحمه الله باندې ترجيح ورکوي اتۀ اتۀ ترجيحات بيان کولی شي، خو فيصله نه کېږي احناف او مالکيه د قرآن د دې آيت نه هم آمين بالسر باندې استدلال کوي: ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (سورة اعراف، آيت ۵۵).

د استدلال طريقه داسې ده آمين دعاء ده او د دعاء په باره کې د قرآن اعلان دی چې دعاء په مزه غواړه،

لهذا آمین هم په مزه وايي.
جواب: ائمه احنافو د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت مدبها صوته جواب دا ورکړی. په زوره سره لوستلو کې دا نص صریح نه دی، بلکې مدبها مطلب دا هم کیدی شي، دراز آواز سره آمین لولئ دا جواب کمزوری دی اصل جواب دا دی، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یقینا اوچت آواز باندې آمین ویلي دی، خو دا په تعلیم امت باندې محمول دی، لکه څنګه چې د ماسپخین مونځ کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرآت په تیزه باندې کړی وو. **رفع بها صوته** هم دا جواب دی، بهر حال شروع کې ویلي شوي دي. چې دا اختلاف د افضل او غیر افضل دی دا اختلاف په حقیقت کې اختلاف نه دی. (شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې لیکي **والظاهر الحمل علی کلا الفعلین تارة فتارة**) یعني ظاهره دا ده چې، دواړه فعله جائز دي. کله زور سره کله په مزه باندې دواړه قسمه د موقع او مقام مناسب جائز دي، (اشعة اللمعات ۴۰۹)
حالانکې کوم خلکو ته چې کومو علاقو کې د عدم جهر تعلیم ورکړی شوی دی، چې همدا یو صورت جائز دی، که په دغې عمل کوي په سنت عمل دی، دوي په دې تشویش کې اچول نه دي په کار، چې تاسو په تیزه باندې وایي آخر هغوئ هم د جواز په یو طرف باندې ولاړ دي.
لطیفه: د درسونو او تعلیم زمانه کې مې د استاذانو نه دا لطیفه اوریدلې ده، هندوستان کې چې کله غیر مقلدینو حضراتو دې مسئله کې سخت والی کړی دی او د امین بالسر والاو مونځ فاسد کول یې شروع کړل، عوامو کې تشویش پیدا شو، د علماو مناظرې شروع شوې، د انګریز دور دی، یو ځلې انګریز جج مخې ته مناظره اوشوه هغه د طرفینو د دلائلو اوریدو نه پس فیصله داسې وکړه، ما چې څه واوریدل دې نه اندازه اوشوه یو آمین بالجهر دی، ستاسو د نبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا هم ثابت دي، دویم آمین بالسر دی ستاسو د نبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا هم ثابت دي، دریم آمین بالشر دی دا د چا تنګول او تشویش پیدا کولو د پاره دی دا ستاسو د نبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه ثابت نه دي. واقعي دې خبرې کې وزن شته، مونږ و کتل اکثر بد باطن خلک مودودي وغیره خپل مقاصدو راویستلو د پاره یو مسجد کې زور سره آمین وایي، حالانکې غیر مقلدین اهل حدیث نه وي، په یو ځای کې قبضه کولو سره بعضې حضرات خپل نمائشي درود شروع کړي، مقصد صلوة وسلام نه وي، بلکې ارادې نورې وي. **فالی الله المشتکی**.
د غیر مقلدینو حضراتو په نزد باندې پریشان کن صورت دا دی، سنت پرینبودو سره د هغوئ په نزد باندې مونځ باطل کیږي، دې وجې نه هغوئ کې سخت والی دی، د اعمالو مختلفې درجې دي، فرض عمل پرینبودو سره مونځ باطلیږي او واجب پرینبودو سره ناقص کیږي او سنت پرینبودو سره سړی د ثواب، ادب او استحباب نه محرومیږي، خو د مونځ باطل کیدو هیڅ وجه نشته دی.

﴿۲٤﴾ وَعَنْ أَبِي زُهَيْرٍ النميري قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَأَتَيْنَا

دابوزهیر نمیري نه روایت دی وایي چې: مونږ وو تلو د نبي عَلَيْهِ الصَّلاةُ وَالسَّلَام سره یوه شپه او راغلو یو داسې

عَلَى رَجُلٍ قَدْ أَلَحَّ فِي الْمَسْأَلَةِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْجَبَ إِنْ خَتَمَ".

کس ته چې ډیره خواري یې کوله په دعاکې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: واجب یې کړو (جنت) که ختم یې کړه

فَقَالَ: رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: بِأَيِّ شَيْءٍ يَخْتِمُ؟ قَالَ: «بِآمِيْن». [۱]

نو وویل یو کس د قوم نه نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته چې په څه څیز سره یې ختم کړي؟ وې فرمایل په آمین سره.

توضیح: الح: د باب **افعال** نه الحاح عاجزۍ او زارۍ سره اصرار کولو ته ویلي کېږي، دلته الله تعالی نه دعا کولو کې ښه مبالغه او اصرار کول مراد دي، علماء عربو د پاره په کار دي خپل عوام د دعاء عادي جوړ کړي او عاجزي ورته وښائي. (المرقات ۲/۵۷۱).

اوجب: یعني دغه کس خپل ځان د پاره جنت واجب کړو، الله تعالی باندې د بندګانو طرف نه هیڅ څیز واجب نه دی، دلته مراد دا دی الله تعالی خپل فضل، کرم او خپل احسان سره خپل ځان باندې واجب او لازم کړی دی، ګویا داسې وعده یې کړې ده چې د هغې نه وعده خلافي نه کوي.

ان ختم: یعني پدې شرط چې دعا باندې مهر ولږوي، دویم مطلب دا دی، چې دعا په یو څیز باندې ختم کړي، رومبی معنی سره دا لفظ د خاتم نه د مهر په معنی کې دی، یو حدیث کې دي آمین خاتم رب العلمین دی مطلب دا چې څنګه د بادشاه مهر په یو خط باندې ولږي د هر قسم نقصان نه محفوظ شي او قابل اعتماد جوړ شي، دغه رنګ لفظ آمین هم، چې دا د کومې دعا نه پس ولولي، هغه محفوظ او مقبول او قابل اعتماد جوړ شي، دې آمین نه مونځ کې دننه آمین مراد اخیستلی کېږي او د مونځ نه بهر آمین هم مراد اخیستلی کېږي، دې حدیث نه امت ته تعلیم حاصل شو که دعا اجتماعي وي یا انفرادي آخر کې **آمین یا رب العلمین** وایي، الله تعالی طرف نه دې عمل او دعا باندې مهر قبولیت او مهر حفاظت او برکت ولږي.

﴿۲۵﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الْمَغْرِبَ بِسُورَةِ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلاةُ وَالسَّلَام به لوستلو د ماښام مونځ کې سورة

---

(۱) وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۵۷۷ رقم الحديث: ۹۳۸.

(الْأَعْرَافِ) فَرَّقَهَا فِيْ رَكْعَتَيْنِ ».[1]

اعراف او تقسيمولو به يې په دواړو رکعتونو باندې.

توضيح: ظاهري حديث نه دا معلوميږي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماښام دوو رکعتونو کې پوره سورة اعراف ويلې ؤ او د ماښام وخت اګر چې تنګ وي او نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ عموما مختصر قرآت فرمايلو او کله د بيان جواز د پاره طويل قرآت لوستلی دی. (المرقات ۲/۵۷۲)

دې نه بطور اشاره دا ثابت کېږي چې د ماښام مونځ دومره تنګ نه وي. څنګه چې يې شوافع ګڼي، د دوي په نزد باندې غروب افتاب نه پس سرخي وي، دغه شفق دی، د دې په خاتمې باندې د ماښام وخت ختميږي، خو د احنافو په نزد باندې شفق د لمر پريوتو نه پس د سرخي نه پس سفيدي نوم دی او دا وخت کافي اوږد دی، سورة اعراف دوو رکعتو کې لوستلی کېږي په دې شرط چې قرآت حدر سره وي، مصري طرز باندې نه وي، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په قرآت کې تيزي وه او معجزه هم ورسره شامله وه يعنې کم وخت کې چې ډېر قرآت وشي دې ته (طی) ويلې شي، شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ وايي دا ويل ډېر لرې دي، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د سورة اعراف بعضې حصه لوستله پوره يې نه دی لوستلی. (اشعة اللمعات ۴۱۰)

د معوذتين فضيلت

﴿۲۶﴾ وَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ : كُنْتُ أَقُودُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَتَهُ فِي

د حضرت عبقة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې : ما ړې نيولې وو د اوښ د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په

السَّفَرِ فَقَالَ لِي : « يَا عُقْبَةُ أَلَا أُعَلِّمُكَ خَيْرَ سُورَتَيْنِ

يو سفر کې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ماته وفرمايل ای عقبه! آيا و نه ښايم زه تا سو ته دوه بهترين سورتونه چې ويل

قُرِئَتَا ؟ » فَعَلَّمَنِي (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الفلق) و (قل أَعُود بِرَبّ

شوي دي (يعني ما باندې نازل شوي) نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ماته وښودل : قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب

النَّاس) قَالَ : فَلَمْ يَرَنِي سُرِرْتُ بِهِمَا جِدًّا

الناس عقبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي : نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ زه د دغې دواړو سورتونو نه ډېر خوشحاله نه وم ليدلی کله چې

فَلَمَّا نَزَلَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ صَلَّى بِهِمَا صَلَاةَ الصُّبْحِ لِلنَّاسِ فَلَمَّا

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د سحر مونځ د پاره راکوز شو نو خلکو ته مونځ کې يې دغه دواړه سورتونه ولوستل چې کله د

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲/۱۷۰ رقم الحديث : ۹۹۱.

فَرَغَ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ: «يَا عُقْبَةُ كَيْفَ رَأَيْتَ؟» رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُد وَالنَّسَائِيُّ[1].
مونځ نه فارغ شو زما طرف ته يې وکتل او ويې فرمايل عقبه تا وليده؟ (د دې فضيلت).

توضيح: فلم يرني سررت بهما: يعنې حضور ﷺ چې کله وکتل چې ما ته معوذتين اوريدو باندې ډيره خوشحالي نه وه ځو مره چې نورو سورتونو باندې وه، (المرقات ۲/۵۷۳) چې هغې کې توحيد اوړده او اعلى مضامين وي، حضور ﷺ دغه محسوس کړو او غوښتل يې چې ما ته عملي طور باندې د دې سورتونو عظمت وښائي، چې حضور ﷺ د سحر مونځ په مختصر سورتونو باندې وکړو او وې فرمايل (کيف رايت) يعنې ودې ليدو؟ څنګه د ټولونو افضل مونځ چې دې کې طويل سورتونه ويلي کيږي، او دې مختصرو سورتونو سره يې وکړو، دا د دې سورتونو شان او عظمت وو او ښه سورتونه دي، حضور ﷺ معوذتين سورتونو ته (خيرسورتونه) دې اعتبار سره ويلي دي چې دې کې د شيطان مکر او فريب او د هغې د وسوسې نه تحفظ او د بچ کيدو مکمل سامان دی، دې اعتبار سره دا ټول ښه سورتونه دي.

﴿۲۷﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ
د حضرت جابر بن سمرة رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام به لوستلو د ماښام په مونځ کې په
لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ.[2]
شپه د جمعه کې قل يا ايها الکافرون او قل هو الله احد.
وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ «لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ». (ابن ماجه ۸۳۳).
او روايت کړی ابن ماجه دا حديث دا ابن عمر رضي الله عنه نه خو نه يې دی ذکر کړی ليلة الجمعة

توضيح: يقرا: يعنې د ماښام مونځ کې تاسو کله دا دواړه سورتونه لوستل، دې دواړو کې اول سورت کې د کفارو نه د بيزارۍ اعلان دی او دويم سورت کې د توحيد خالص اعلان دی. دا وجه ده تاسو د ماښام او سحر سنتونو کې ډير ځل دغه سورتونه لوستل د ورځې او شپې په شروع کې تاسو دا اعلان دوباره کوئ، څنګه چې يو ځای والا حديث کې راځي. حضور ﷺ به دې دواړو سورتونو باندې دوام او استمرار نه دی کړی، دې نه امت ته دا تعليم ملاؤ شو، چې د قرآن هر سورت مونځ کې

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۲/۱۵۲ رقم الحديث: ۱۴۶۲.
(۲) البغوي في شرح السنة ۳/۸۱ وابن حبان ۳/۱۵۸ رقم الحديث: ۱۸۳۸.

لوستل په کار دي او يو سورت خاص کول نه دي په کار.

﴿۲۸﴾ وَ عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : مَا أُحصي مَا سَمِعْتُ

د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: زه نه شم شمار کولى چې ما څو ځلې اوريدلي چې

رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ

نبي اکرم عليه الصلاة والسلام به لوستل په دوه رکعتو کې د ماښام مونځ نه پس او په دوه رکعتو کې مخکې د

صَلَاةِ الْفَجْرِ : بِـ(قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) وَ (قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ) .[1]

سحر د مونځ نه په دواړو سنتو کې قل يا ايها الكافرون او قل هو الله احد.

وَ رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ إِلَّا أَنه لَمْ يَذْكُرْ : « بَعْدَ الْمَغْرِبِ » (ابن ماجه ۱۱۴۸)

او روايت کړى دى ابن ماجه د ابو هريره رضي الله عنه نه، خو دده روايت کې (بعد المغرب) الفاظ نشته دى.

د طوال مفصل او قصار مفصل مطلب

﴿۲۹﴾ وَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ

سليمان بن يسار رضي الله عنه وايي: چې ابو هريره رضي الله عنه به فرمايل: ما مونځ نه دي کړي وروسته د يو کس نه

أَشْبَهَ صَلَاةً بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ فلان . قَالَ سُلَيْمَان : صَلَّيْتُ

چې ښابه وي مونځ د هغه د مونځ د نبي عليه السلام سره د فلاني کس نه، سليمان وايي : ما هم مونځ وکړو

خَلْفَهُ فَكَانَ يُطِيلُ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَ يُخَفِّفُ الْأُخْرَيَيْنِ وَ

ددې کس شا ته هغه به اوږدول اولني دوه رکعته د ماسپښين او آخري دوه رکعته به يې مختصر کول او

يُخَفِّفُ الْعَصْر وَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِ الْمُفَصَّلِ وَ يَقْرَأُ فِي

مختصر به يې کولو د مازيگر مونځ او لوستل به يې د ماښام مونځ کې قصار مفصل او لوستل به يې په

الْعِشَاءِ بِوَسَطِ الْمُفَصَّلِ وَ يَقْرَأُ فِي الصُّبْحِ بِطِوَالِ الْمُفَصَّلِ[2].

ماسخوتن کې اوساط مفصل او لوستل به يې د سحر مونځ کې طوال مفصل.

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲۹٦/۲، رقم الحديث : ۴۳۱.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۱٦۷/۲ رقم الحديث : ۹۸۳، وأخرجه النسائي في السنن ۲۷۰/۱ رقم الحديث . ۸۲۷ .

توضيح: بقصار المفصل: قرآن کریم د سورتونو د پارو څه اصطلاحي نومونه دي چنانچه سورة بقره سورة آل عمران، سورة مائده، سورة انعام، سورة اعراف، سورة انفال او براءت دا اوه سورتونه د **السبع الطول** نوم سره مشهور دي. په دې شرط چې انفال او توبه يو وي.

دې نه پس هغه سورتونه دي، چې هغه په سلو ايتونو باندې مشتمل وي يا د سلو نه په ډيرو باندې مشتمل وي، دا سورتونه د (مئين) په نوم سره مشهور دي. د دې نه پس هغه سورتونه دي. چې مثاني ورته ويلی کیږي، دا سلسله د سورة حجرات پورې تلې ده، سورة حجرات نه **والناس** پورې ټولو سورتونو ته (**مفصلات**) ويلي کيږي، ځکه چې دا د يو بل نه زر زر جدا کيږي.

دې **مفصلاتو** کې بيا ټول واړه سورتونه په درې درجو باندې تقسيم کړی، هغې ته يې **طوال**. اوساط او قصار نومونه ورکړي دي، خو د **مفصل** نوم ورسره خواته لرولی شوی دی. چې **معلوم شي** چې دا تقسيم (مفصلاتو کې دی) سورت **حجرات** نه سورة بروج پورې طوال مفصل دي. **سورة بروج** نه **سورة بينة** پورې اوساط مفصل دي او سورة بينة نه سورة والناس پورې قصار مفصل دي، دې حديث کې دې تفصيل طرف ته اجمالي اشاره ده، او تفصيل يې فقهاو ذکر کړې دی ، **والحمد لله على ذلك (المرقات ۲/۵۷۷-۵۷٦)**.

من فلان: د دې نه مراد غالباً حضرت علي رضي الله عنه دی.

د امام نه وروسته د قرآت حكم

﴿۳۰﴾ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: كُنَّا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ
د عبادة بن صامت رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: يو ورځ مونږ د نبي عليه السلام نه وروسته ولاړو وو په مونځ
الْفَجْرِ فَقَرَأَ فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ فَلَمَّا فَرَغَ
د سحر کې نبي عليه الصلاة والسلام چې قرآت شروع کړو نو درانه شولو ستل ورته بيا چې کله فارغ شو نبي عليه السلام
قَالَ: «لَعَلَّكُمْ تَقْرَؤُوْنَ خَلْفَ إِمَامِكُمْ؟» قُلْنَا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ.
د مونځ نه وې فرمايل تاسو د امام نه شا ته قرآت کوئ مونږ ورته وويل چې آو يا رسول الله! نبي عليه السلام
قَالَ: «لَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ
وفرمايل: تاسي مه وايئ په غير د فاتحې نه بل څه ځکه چې مونځ نه کيږي د هغه چا چې فاتحه ونه وايي.

وَ لِلنِّسَائِيِّ مَعْنَاهُ وَ فِي رِوَايَةٍ لأَبِي دَاوُد قَالَ : « وَ أَنَا أَقُول
او نسائي دا روايت بالمعني نقل كړى او د ابوداؤد يو روايت كې دي چې نبي عليه السلام وفرمايل ما وويل
مَالِي يُنَازِعُنِي الْقُرْآن ؟ فَلَا تَقْرَؤُوا بِشَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرْتُ
په زړه كې چې دا څه وشو چې قرآت په ما دروند كېږي نو تاسو مه لولئ بل څه، چې كله زه په اوچت آواز
إِلَّا بِأُمِّ الْقُرْآن»[1].
لوستل كوم په غير د سورة فاتحې نه.

توضيح: لعلكم تقرءون: دې نه معلومه شوه چې د مقتديانو وروسته په مزه لوستل او نبي عليه السلام باندې د مقتديانو روحاني طور باندې بوج پريوتو، ځكه هغوى تپوس وكړو شايد تاسو خلک زما وروسته قرآت كوئ، كه د غه خلكو په تيزه لوستل كول، نو بيا حضور صلى الله عليه وسلم دا سوال نه فرمايلو، چې دې كې د مونځ تفسيرونو نه يو تفسير دى، چې فاتحې نه علاوه بل څه مه وايي ، بيا وروسته د فاتحې لوستلو نه منع هم راغله، لكه مخكې ليكلى شوي دي. (المرقات ۲/۵۷۷، اشعة اللمعات ۴۱۱) د فاتحې لوستلو نه علاوه امام نه وروسته قرآن لوستلو ممانعت باندې دا حديث د احنافو دليل دې او فاتحې لوستلو باندې دا د شوافعو دليل دى.

په جهري مونځونو كې خلک د امام نه وروسته فاتحې ويلو سره باز ار نه راغلل

﴿۳۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصَرَفَ مِنْ صَلَاةٍ جَهَرَ فِيهَا
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې نبي عليه السلام فارغ شو د هغه مونځ نه چې په هغې كې يې جهري
بِالْقِرَاءَةِ فَقَالَ : « هَلْ قَرَأَ مَعِي أَحَدٌ مِنْكُمْ آنِفًا ؟ »
قرائت كړى وو نو نبي عليه السلام مونځ گزارو ته متوجه شو وې فرمايل آيا اوس چا ما سره قرآت كولو نو
فَقَالَ رَجُلٌ : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ . قَالَ : " إِنِّي أَقُولُ : مَا لِي
وويل يو كس چې آو يارسول الله .نبي عليه السلام وفرمايل چې (زه په زړه كې) وايم چې څه چل وشو چې
أُنَازَعُ الْقُرْآنَ ؟ « قَالَ فَانْتَهَى النَّاسُ عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
زه قرآن لوستلو كې بوج محسوسوم. ابو هريره رضي الله عنه وايي چې: منع شو خلک د قرائت نه د نبي عليه السلام

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۵۱۵ رقم الحديث ۸۲۳ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۱۶، رقم الحديث ۳۱۱.

فِيمَا جَهَرَ فِيهِ بِالْقِرَاءَةِ مِنَ الصَّلَوَاتِ حِينَ سَمِعُوا ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[1].

سره په هغه مونځ کې چې جهري قرائت کوله چې کله يې دا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه واوريدل.

توضيح: مالي انازع القرآن: منازعه د يو شي راښکلو ته ويلی شي، يعنې امام هم لوستل کوي او مقتدي هم شاته لوستل کوي، دا منازعه ده، (المرقات ۲/۵۷۹)

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زړه کې وويل او په ژبه باندې اظهار يې هم وکړو، دا سې نه دي کول په کار، نو خلکو جهري مونځونو کې د عام قرآت او فاتحې نه منع شو. دا حديث د احنافو مضبوط دليل دی. چې د امام نه وروسته قرآن لوستلو باندې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سختې سره منع فرمايلې ده او فاتحه هم قرآن دی، ددې ممانعت هم راغلی.

بعضې غير مقلدين د عجيب جرات نه کار اخلي. ما په خپله د يو غير مقلد نه اوريدلي دي چې سورة فاتحه قرآن نه دی او الله تعالی ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ﴾ فرمايلي، لهذا فاتحه قرآن نه جدا دی. ددې ويل بهضروري وي، دا خبره ياد ساتئ چې د امام نه وروسته صرف د قرآن ممانعت راغلی، قرآن نه علاوه نور کوم اذکار او وظائف چې دي د هغې لوستل جائز دي.

او هغه د قرآت وخت کې نه وي، چې کله قرآت ختم شي، نو هلته دغه اذکار دي، لکه تسبيحات دغه رنګ ثناء او **التحيات** دي.

د احنافو په نزد باندې دا روايت امام نه وروستو لوستلو د پاره ناسخ دی، ځکه چې ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ متأخر في الاسلام دی، نو دا د آخري دور نقشه ده، او **فانتهى الناس** الفاظو کې د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د عملي فيصلې اندازه کېږي او دا جمله د زهري نه ده، بلکې د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ده، لکه مخکې تفصيل تير شوی دی.

﴿۳۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عمر والبياضي قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْمُصَلِّيَ يُنَاجِي
د ابن عمرو بياضي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: مونځ ګزار مناجات کوي د
رَبَّهُ فَلْيَنْظُرْ مَا يُنَاجِيهِ بِهِ وَلَا
خپل رب سره دوي ته په کار دي چې دې کې غور وکړي چې په کوم څيز چې ورسره مناجات کوي او مه دې

(1) أخرجه أحمد في المسند ۲/۲٤۰، وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۱۸ رقم الحديث: ۸۲٦، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۱۸، رقم الحديث: ۳۱۲، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۷٦ رقم الحديث ۸٤۸.

يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ بِالْقُرْآنِ ».[(١)]

اوچتوي آوازيو په بل باندې د قرآن کريم په ويلو کې.

توضيح: بالقرآن: يعنې بعضې لوستلو والا په زور زور سره دويم کس باندې غالب کيږئ مه او مه يې په تشويش کې اچوئ، اوس که هغه په مونځ کې اوريدونکى وي يا خوب کې وي يا په ځپله قرآن لولي. دې ټولو صورتونو کې يو مسلمان ته تکليف ورکول جائز نه دي، لهذا قرآن په زور ه سره مه وايې او د قرآن نه علاوه بل څيز سره تکليف ورکول خو بطريق اولى بد عمل وي. ددې حديث نه هم معلومه شوه، امام نه وروسته جهري مونځ کې فاتحه لوستل مناسب نه دي.(المرقات ۲/۵۸۱).

د امام متابعت ضروري دی

﴿۳۳﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا جُعِلَ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: چې مقرر شوى دى

الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَ إِذَا

امام ددې د پاره چې د هغې پيروي وشي چې امام الله اکبر ووايي نو تاسو هم الله اکبر ووايئ او چې کله

قَرَأَ فَأَنْصِتُوا ».[(٢)]

امام قرائت کوي نو تاسو خاموش او چپ اوسئ.

توضيح: يعنې چې کله قرآن لوستلى کيږي (نو په اوچت اواز سره لوستلو په صورت کې) تاسو دا اورئ او (په قلاره د لوستلو په صورت کې) خاموشه اوسئ، لهذا معلومه شوه د امام نه وروسته مقتديانو د پاره څه وويل مطلقا ممنوع دي، خوا که جهري مونځ وي يا سري(**من کان له امام فقراءة الامام قرآة له**) يعنې مونځ کې چې د چا امام وي، نو د امام قرآت د مقتدي قرآت دی.. دا حديث بالکل صحيح دی. بخاري او مسلم نه علاوه ټولو نقل کړی دی، او هدايه کې دلته مذکور دي، چې دې باندې اجماع د صحابو رضي الله عنهم او اتفاق دی.

فانصتوا: يعنې کله چې امام قرآن وايي، نو تاسو خاموشه کيږئ، (المرقات ۲/۵۸۲)

که د هغوئ قرآت اورئ، نو ښه طريقې باندې او توجه سره يې اورئ، لو هلته د **فاستعموا** حکم دی او که

---

(١) أخرجه أحمد ٣/٣٤٤، ومالك ١/٨٠ رقم الحديث ٢٩ من كتاب الصلاة

(٢) أخرجه أبو داؤد في السنن ١/٤٠٤ رقم الحديث ٦٠١.

مونځ سرې وو، نو هغه ته داسې خاموشه کېږئ ځکه، **وانصتوا** فرمايي. دا حديث د احنافو دليل دی او د جمهورو هم. مسلک دی او د امام قرآت د ټول قوم قرآت دی، نو قوم بغير د قرآت نه پاتې نه شو.

کوم کس چې په قرآت کولو باندې قادر نه وي هغه څه وکړي

﴿۳٤﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:

د عبد الله ابن ابي اوفی رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: يو کس راغې نبي عليه السلام ته او عرض يې وکړو

إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ آخُذَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا فَعَلِّمْنِي مَا يُجْزِئُنِي

زه قدرت نه لرم چې زده کړم يو څه حصه د قرآن، نو تاسو ما ته څه خيز وښائي چې زما د پاره کافي وي

قَالَ: « قُلْ سُبْحَانَ اللهِ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ

نبي عليه السلام وفرمايل: ته داوايه: الله تعالى پاک دی، ټول تعريفونه الله لره دي، الله نه غير بل معبود شته

وَ اللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ » . قَالَ:

الله ډير لوی دی، د ګناه نه د بچ کيدو او عبادت کولو توفيق صرف الله تعالى د طرف نه دی، هغه کس ووېل:

يَا رَسُولَ اللهِ هٰذَا لِلّٰهِ فَمَاذَا لِي؟ قَالَ: « قُلْ

يارسول الله! دا خو د الله تعالى د پاره دي زما د پاره څه دي؟ نبي عليه السلام وفرمايل (خپل ځان) د پاره دا وله

اللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي وَ عَافِنِي وَ اهْدِنِي وَ ارْزُقْنِي ».

اې الله! په ما باندې رحم وکړه ما په عافيت سره وساته، ما ته هدايت وکړه او ما ته رزق راکړه، بيا دغه کس

فَقَالَ هٰكَذَا بِيَدَيْهِ وَ قَبَضَهُمَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: « أَمَّا هٰذَا فَقَدْ مَلَأَ

په خپلو دواړو لاسونو داسې اشاره وکړه او بند يې کړل، نبي عليه السلام وفرمايل: دغه کس ډک کړل دواړه

يَدَيْهِ مِنَ الْخَيْرِ » رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَانْتَهَتْ رِوَايَةُ النَّسَائِيِّ عِنْدَ قَوْلِهِ: إِلَّا بِاللهِ [1].

لاسونه د نيکيو نه. د نسائي روايت په الا بالله پورې ختم شوی دی.

توضيح: اني لا استطيع: سوال: يو اهل ژبې والا او بيا عربي او عرب ذهانت نه دا خبره ډيره لرې ده چې هغه د قرآن لره حصه هم ياد ولې نه شوه چې هغې سره مونځ جائز شي. (اشعة اللمعات ۴۱۳).

---

[1] اخرجه ابو داود في السنن ۱/۵۲۱ رقم الحديث: ۸۳۲، واخرجه النسائي في السنن ۲/۱۴۳ رقم الحديث: ۹۲۴ واحمد ۴/۳۵۳.

جواب: ددې جواب دا دی، څنګه چې عربو کې ذهین خلک وو دغه رنګ کمزوري هم شته همدارنګه عمر رسیده خلکو ته زده کړه ډیره مشکله وي او ډیر د قریني قیاس خبره دا ده، دغه کس به اوس مسلمان شوی وو او د مونځ معامله به ورته راغلې وه، نو دا سوال یې وکړو.

دریم جواب دا دی، چې د اسلام شروع کې دا سهولت وو، چې د قرآن په ځای ذکر الله او تسبیحاتو سره مونځ جائز وو، که یو کس ته ډیر سورتونه یاد وي، نو یو سورت باندې همیشه والی مکروه دی. او که یاد ورته نه وي نو یاد دې کړي، ورنه مکروه دي، او ددې نه مراد خلاف سنت دی.

هذا لله: دا کس څومره هوښیار وو دا تسبیحات، تمجیدات او تعریفات ټول د الله تعالیٰ د پاره دي آخر زما د پاره د دعاء د درجې کوم څیز دی، دې وجې نه حضور ﷺ دې کس ته د رحمت، عافیت، هدایت او د رزق دعا اوښودله.

فقال هکذا: قال لفظ عربي لغت کې اشارې د پاره هغه وخت استعمالیږي، کله چې ددې په صله کې (با) راشي دلته (بیدیه) کې د (با) حرف د وجې نه دې جمله کې د اشارې معنی پیدا شوې ده.

وقبضهما: یعنې دې کس دواړه لاسونه اشارې کولو سره بند کړل، ګویا دې ته یو بنه نعمت ملاو شو او خوشحاله شو او هغه یې محفوظ کړو، یا یې یوې ګوتې باندې د کلماتو شمار کولو سره بندې کړې. دې سره حضور ﷺ وفرمایل، دې کس دواړه لاسونه د نیکیو نه ډک کړل.

د سبحان ربی الاعلی ثبوت

﴿۳۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ إِذَا قَرَأَ (سبح اسم رَبك الْأَعْلَى) قَالَ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى[1].

د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام به چې کله لوستلو په یو مونځ کې سبح اسم ربک الاعلی، نو سبحان ربي الاعلی به یې هم لوستلو.

توضیح: قرآن آیت دی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ دې کې د تسبیحاتو حکم دی دې حکم باندې حضور ﷺ په خپله هم عمل کړی ؤ او امت ته یې هم وفرمایل چې دا الفاظ (سبحان ربي الاعلی) سجده کې وایي. دغه شان کله ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ نازل شو، حضور ﷺ وفرمایل چې دا

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۵۴۹/۱ رقم الحديث: ۸۸۳.

الفاظ (سبحان رب العظیم) په رکوع کې وایي.
دا عجیب ترتیب دی، یعنې انسان وجود چې څومره باقي پاتې کېږي، الله تعالی د شان پوره اعتراف انسان نه شي کولی، خو انسان خپل وجود ختموي، نو د الله تعالی د شان مکمل اعتراف شروع کړي.
کله انسان اودریږي، نو هغه الله اکبر وایي، چې خپل ځان یوه درجه ښکته کړي، نو سبحان ربي العظیم و وایي، خو چې سجده کې کله خپل ځان بالکل فاني کړي، دغه وخت د الله تعالی شان مکمل طور باندې اوچت کړي او سبحان رب الاعلی و وایي، یعنې زه څومره وړوکی یم او الله تعالی دومره لوی دی.

د خاصو سورتونو په اختتام باندې خاصې دعاګانې

﴿٣٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "من قَرَأَ مِنْكُم بِـ
دا بوهریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام وفرمایل تاسو کې چې څوک هم ولولي سورة
(التِّين وَ الزَّيْتُون) فَانْتَهَى إِلَى (أَلَيْسَ اللهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِين) فَلْيَقُلْ:
والتین والزیتون، او چې کله ورسیږي: الیس الله باحکم الحاکمین ته، نو دا الفاظ دې و وایي:
بَلَى وَ أَنَا عَلَى ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ. وَ مَنْ قَرَأَ:
بلی وانا علی ذلک من الشاهدین (آو اوزه دې باندې شهادت کوونکو نه یم) او کوم کس چې ولولي
(لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ) فَانْتَهَى إِلَى (أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَن يحيي الْمَوْتَى) فَلْيَقُلْ
(لااقسم بیوم القیامة) او ورسیږي دې آیت ته (الیس ذلک بقادر علی ان یحی الموتی) نو ودې وایي:
بَلَى. وَ مَنْ قَرَأَ (وَ الْمُرْسَلَاتِ) فَبَلَغَ: (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ)
بلی، او څوک چې لولي سورة مرسلات او دې آیت (فبای حدیث بعده یؤمنون) ته ورسیږي، نو ودې
فَلْيَقُلْ: آمَنَّا بِاللهِ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ التِّرْمِذِيُّ إِلَى قَوْلِهِ:
وایي: امنا بالله (مونږ په الله تعالی باندې ایمان راوړی دی) ابوداود او ترمذي دا روایت (والتین آیت)

﴿وَ أَنَا عَلٰى ذٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِيْنَ﴾

وانا علی ذلک من الشاهدین پورې نقل کړې دي.

توضیح: فلیقل بلی: مذکوره مقاماتو په شان د څو مقاماتو په باره کې هم مناسب جواب ورکولو ذکر راغلی دی، مونځ کې دننه داسې جواب ورکول او نه ورکولو په باره کې د علماو اختلاف دی. امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ وايي ددې سورتونو په ختميدو باندې دا کلمات ويل په کار دي، که مونځ د فرضو وي يا د نفلو او د مونځ نه بهر هم داسې جواب ورکوئ. او امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ وايي د مونځ نه بهر په هر حالت کې جواب ورکول په کار دي که په مونځ کې وي، يا په نفلو کې جواب ورکوئ او فرائضو کې نه. (اشعة اللمعات ۴۱۵).

امام صاحب رَحِمَهُ اللّٰهُ وايي: د مونځ نه بهر جواب ورکول په کار دي، خو مونځ کې دننه ورکول نه دي په کار، مونځ که د فرضو وي يا د نفلو. دې سره وهم کېږي، چې دا کلمات هم د قرآن دي او که څوک د حديث ظاهر باندې عمل کول غواړي، يا د نوافلو کې وکړي ځکه چې بعضې رواياتو کې د نوافلو (تهجدو) تصريح موجوده ده، همدا رنګه نوافلو کې وسعت شته.

جناتو (پيريانو) ته جواب ورکړو

﴿۳۷﴾ وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلٰى أَصْحَابِه
د حضرت جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: (يو ورځ) ووتلو نبي عَلَيْهِ السَّلَام خپلو صحابو کرامو ته او
فَقَرَأَ عَلَيْهِمْ سُوْرَةَ الرَّحْمٰنِ مِنْ أَوَّلِهَا إِلٰى آخِرِهَا فَسَكَتُوْا فَقَالَ:
سورة رحمن يې د اول نه تر آخره پورې ولوستو، صحابه کرام خاموش ناست وو نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل:
«لَقَدْ قَرَأْتُهَا عَلَى الْجِنِّ لَيْلَةَ الْجِنِّ
دا سورة ما د جناتو مخې ته هغه شپه لوستلې وو کله چې دوي اسلام قبولولو او قرآن کريم اوريدو د پاره
فَكَانُوْا أَحْسَنَ مَرْدُوْدًا مِنْكُمْ كُنْتُ كُلَّمَا أَتَيْتُ عَلٰى قَوْلِه ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
را جمع شوي وو او هغوی جواب ورکولو کې ستاسو نه بهتر وو، کله چې زه دې آيت: فبأي آلاء ربكما

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۵۵۰/۱ رقم الحديث ۸۸۷، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۲/۵، رقم الحديث: ۳۲۱۷.

تُكَذِّبَانِ ﴾ قَالُوا لَا بِشَيْءٍ مِنْ نِعَمِكَ رَبَّنَا نُكَذِّبُ

تكذبان ته ورسېده نو دا جواب به يې ورکولو : اې پروردگاره! مونږ ستاسو د يو نعمت تکذيب نه کوو

فَلَكَ الْحَمْدُ » رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.[1]

او ټول تعريفونه ستا د پاره دي . دا روايت امام ترمذي نقل کړی او ويلي يې دي دا حديث غريب دی.

توضيح: احسن مردودا: يعنې جناتو چې کله سورة رحمن نعمتونو والا آيت واوريدو هغوی ستاسو نه ښه جواب ورکړو او هر نعمت په بدلې کې يې او ويل مونږ ناشکري نه کوو . (المرقات ۲/۵۸۶).

بعضې خلک د ښه تلاوت په جواب کې سبحان الله وغيره الفاظ قرآت دوران کې وايي . بعضې محتاط علماء وايي دا صحيح نه ده بلکې دا د **فاستمعوا او انصتوا** خلاف دی خاموش کيدل په کار دي . پاتې شود سورة رحمن آيت په دې کې با قاعده استفهام سره يې سوال کړی، ددې جواب قرآت کې مخل او مضر نه دی.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

په دوو رکعتونو کې يو سورت ويل څنګه دي

﴿۳۸﴾ عَنْ مُعَاذِ ابْنِ عَبْدِ اللهِ الْجُهَنِيِّ قَالَ : إِنَّ رَجُلًا مِنْ جُهَيْنَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ

د معاذ بن عبد الله الجهني رَحِمَهُ اللهُ نه روايت دی وايي چې : يو کس د جهينه قبيلې ما ته بيان کړل چې : ده

سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : قَرَأَ فِي الصُّبْحِ (إِذَا زُلْزِلَتْ) فِي الرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا فَلَا أَدْرِي

اوريدلي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د سحر مونځ دوو رکعتونو کې سورة زلزال لوستلی او زه نه پوهيږم چې

أَنَسِيَ أَمْ قَرَأَ ذٰلِكَ عَمْدًا.[2]

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ قصدًا داسې کړي وو يا ترې نه هېر شوي وو.

توضيح: في الركعتين: يعنې يو سورت زلزال يې دوو رکعتونو کې ولوستلو که چرته نيم هم ولولې بيا هم جائز دی . مګر په هر رکعت کې د پوره سورت ويل په کار دی (المرقات ۲/۵۸۷)

په ظاهره خو داسې معلوميږي چې نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د بيان جواز د پاره داسې کړې وي او د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه هير شوې نه دی بلکې اراده يې داسې کړي . اګر چې اولی او افضل دا دی چې يو سورت

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۷۲/۵، رقم الحديث : ۳۲۹۱

(۲) أخرجه أبو داؤد في السنن ۵۱۰/۱ رقم الحديث : ۸۱۶.

مکرر مه لولئ، خاص کر فرائضو کې داسې نه دي کول په کار.
عوامو ته سوچ کول په کار دي، دې کې اکثر داسې کول، سورة اخلاص یا بل سورة مخصوصه ټولو رکعتونو کې دوباره دوباره لولي کم از کم دومره سورتونه یادول په کار دي، چې مونځ کې کراهت رانه شي، چاته چې ډیر سورتونه یاد وي او دې یو سورت وایي دا مکروه ده او چاته چې یاد نه وي هغه له یادول په کار دي ورنه مونځ به مکروه شي او د مکروه مطلب خلاف سنت دی.

حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سورة بقره دوو رکعتونو کې ویلې وه

﴿۳۹﴾ وَ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صَلَّى الصُّبْحَ فَقَرَأَ فِيهِمَا
عروه بن زبیر رَحِمَهُ اللهُ وایي چې: یو ځل ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر مونځ ورکړو او وي لوستلو په دواړو
بِـ(سُورَةِ الْبَقَرَةِ) فِي الرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا [1].
رکعتونو کې سورة بقره.

توضیح: حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سورة بقره څه حصه یو رکعت کې او څه بل رکعت کې لوستلې وه دا جائز دي، خو پوره سورة بقره د سحر دوو رکعتونو کې لوستل د کراهت نه خالي نه دي څنګه چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د ماښام مونځ کې سورة اعراف لوستلې وو چې معجزې نه خالي نه ده،

حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر په مونځ کې سورة یوسف ویلو

﴿۴۰﴾ وَعَنِ الْفُرَافِصَةِ بْنِ عُمَيْرٍ الْحَنَفِيِّ قَالَ: مَا أَخَذْتُ سُورَةَ يُوسُفَ إِلَّا مِنْ قِرَاءَةِ عُثْمَانَ بْنِ
حضرت فرافصه بن عمیر حنفي رَحِمَهُ اللهُ وایي: ما یاد کړې دي سورة یوسف د لوستلو د حضرت عثمان بن
عَفَّانَ إِيَّاهَا فِي الصُّبْحِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كَانَ يُرَدِّدُهَا [2].
عفان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر په مونځ کې، ځکه چې ده به د سحر مونځ کې په کثرت سره لوستلو.

توضیح: اخذت سورة یوسف: که څوک دا اعتراض وکړي، چې یو سورت مونځ د پاره متعین کول مکروه دي، بیا حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ داسې ولې کول؟ د دې جواب دا دی یو سورة د ټولو مونځونو د پاره متعین کول د علماو په نزد باندې مکروه دي، خو صرف سورة یوسف د سحر مونځ کې په کثرت سره

---

(۱) أخرجه مالک ۸۲/۱ رقم الحديث: ۳۳ من کتاب الصلاة.

(۲) أخرجه مالک ۸۲/۱ رقم الحديث: ۳۴ من کتاب الصلاة.

لوستل ددې منافي نه دی ځکه چې دادټولو مونځونو سره خاص کولو معامله نه ده، تاسو صرف سورة یوسف فقط نه لوستلو، بلکې کثرت سره به مو دا سورة لوستلو او نورسورتونه به موهم لوستلو خوډیرکم، داصورت دکراهت نه خالي دی، علماء لیکي، چې کثرت سره سورة یوسف لوستلو دوجې الله تعالی دې کس ته دشهادت مرګ ورکوي، عثمان بن عفان رضي الله عنه ددې ښکاره نمونه ده (المرقات ۲/۵۸۸)

﴿٤١﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ: صلينا وَرَاء عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ الصُّبْحَ

د عامر بن ربیعة نه روایت دی وایي چې: یو ورځ مونږ د سحر مونځ حضرت عمر فاروق رضي الله عنه پسې وکړو

فَقَرَأَ فِيهِمَا بِسُورَةِ يُوسُفَ وَ سُورَةِ الْحَجِّ قِرَاءَةً بَطِيئَةً قِيلَ لَهُ:

هغوي په دواړو رکعتونو کې سورة یوسف او سورة حج په مزه مزه ولوستلو چا عامرنه تپوس وکړو چې

إِذًا لَقَدْ كَانَ يَقُومُ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجر قَالَ: أجل.[1]

حضرت عمر رضي الله عنه به سحر راختو په وخت کې پاڅیدو؟ هغوي وویل چې آو.

﴿٤٢﴾ وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ:

د عمرو بن شعیب رضي الله عنه د خپل پلار او هغه د خپل نیکه (حضرت عبدالله) نه نقل کوي هغه به فرمایل:

مَا مِنَ الْمُفَصَّلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَلَا كَبِيرَةٌ إِلَّا قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

نشته د مفصل نه یو وړوکې یا غټ سورت داسې، چې ما به نه وو اوریدلي د نبي اکرم صلی الله علیه وسلم نه

يَؤُمُّ بِهَا النَّاسَ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ[2]. رَوَاهُ مَالِك.

د خلکو په فرض مونځونو کې.

﴿٤٣﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ

د حضرت عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله نه روایت دی وایي چې: لوستل به نبي علیه السلام په مونځ د

الْمَغْرِبِ بِـ (حم الدُّخَانِ). رَوَاهُ النَّسَائِيُّ مُرْسَلًا[3].

ماښام کې سورة (حم) او (دخان) سورتونه. دا روایت نسائی مرسلاً نقل کړی.

(۱) أخرجه مالک ۸۲/۱ رقم الحديث: ۳٤ من كتاب الصلاة.

(۲) أبوداود ۵۱۰/۱ رقم الحديث: ۸۱٤.

بَاب الرُّکُوع:
د رکوع بیان

قال الله تعالی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾ .(سورة حج آیت:۷۷).

رکوع په لغت کې **انحناء** او ښکته کېدو يعني ټيټېدو ته ويلی کېږي. مونځ کې رکوع دا د صلوة يو رکن دی ددې نه منکر کافر دی او مونځ کې پرېښودو سره مونځ باطلېږي. رکوع ددې امت د خصوصياتو نه ده، سابقه امتونو په مونځ کې رکوع نه وه، حضرت مريم عَلَيْهَا السَّلَامُ ته چې کوم حکم وشو (**ارکعي**) نو دغه د صلې په معنی کې ده، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ليکي مونځ کې رکوع د سجدې د پاره تمهيد او وسيله ده، ځکه دې کې تکرار نشته او سجده يو لوی مقصد دی او د الله تعالی عبادت يو لوی عمل دی، ځکه په دې کې تکرار دی.

دويم حکمت دا چې رومبی سجده کې آيت ﴿**مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ**﴾ (طه آيت:۵۵) طرف ته اشاره ده. او دويمه سجده کې ﴿**وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ**﴾ (طه آيت:۵۵) طرف ته اشاره ده او بيا قيام طرف ته تلو کې (ومنها نخرجکم تارة اخری) طرف ته اشاره ده. دريم حکمت دا چې حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ مخې ته فرښتو سجده وکړه او سجدې نه پاتې شو، هغوی ابليس ته وکتل د سجدې نه محرومه ولاړ وو، نو فرښتو بطور شکر دريمه سجده وکړه، لهذا سجدې دوه دي، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ليکي د حکمت تلاش کېدو څه قيمت نشته، اصل خبره داده چې دا د الله تعالی حکم دی، دوه سجدې وکړئ، ځکه مونږ دوه سجدې کوو.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

﴿۱﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقِيمُوا
د انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي: (مسلمانانو) په صحيح طريقې سره کوئ
الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ فَوَاللهِ إِنِّي لَأَرَاكُمْ من بعدِي». (متفق عليه)[1]
رکوع او سجدې په الله تعالی قسم! زه تاسو خپل شانه هم وينم.

توضيح: ددې حديث توضيح او تشريح **باب صفة الصلوة** حديث نمبر (۲۲) کې تېره شوې ده.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۲۵، رقم الحديث: ۷۴۲، ومسلم في الصحيح ۱/۳۱۹ رقم الحديث: ۱۱۰-۴۲۵).

﴿۲﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: كَانَ رُكُوعُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسُجُودُهُ

د براء بن عازب رضي الله عنه نه روایت دی وايي: چې نبي عليه السلام به د قیام او قعود نه غیر رکوع، سجده او ناسته

وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ مَاخَلَا الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ قَرِيْبًا مِنَ السَّوَاءِ. (متفق علیه)[1]

په مینځ د دواړو سجدو کې، او رکوع نه سر اوچتول، دا ټول په مقدار کې تقریبا برابر وو.

توضیح: قریبا من السواء: یعني نږدې نږدې وو بالکل یو شانته نه وو دې حدیث کې ددې بیان دی چې د نبي عليه السلام په مونځ کې څلور لوی ارکان مثلاً رکوع، سجده، جلسه او قومه ټول برابر دي. (المرقات ۲/۵۹۱).

ماخلا القیام والقعود: ددې جملې مطلب دا دی، د قیام رکن، او د قعدې رکن، د سجدې او رکوع پشان نه وو، بلکې دې کې قیام کې قرآت وي او قعده کې التحیات وي، ځکه دواړه ارکان د باقي رکنو نه اوږده دي.

د حضور صلی الله علیه وسلم قومه او جلسه

﴿۳﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَالَ: «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»

د انس رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې نبي عليه السلام به چې کله سمع الله لمن حمده وویله د رکوع نه اوچتیدو

قَامَ حَتّٰى نَقُوْلَ: قَدْ أَوْهَمَ ثُمَّ

کې (دومره وخت پورې به ولاړ وي) چې مونږ خپل زړه کې ویل چې نبي عليه السلام دا رکعت پرېښودو بیا چې

يَسْجُدُ وَيَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتّٰى نَقُوْلَ:

به نبي عليه السلام سجدې ته لاړو دواړو سجدو کې به دومره کیناستو، چې مونږ به زړه کې وویل چې نبي

قَدْ أَوْهَمَ. (رَوَاهُ مُسْلِم)[2].

عليه السلام دا سجده پرېښوده.

توضیح: قد اوهم: یعني نبي عليه السلام به قومه او جلسه کې دومره ډیر وخت لږولو چې کتونکو ته به دا

---

(۱) اخرجه البخاري ۲/۱۷۲، رقم الحدیث: ۷۹۲، ومسلم ۱/۳۴۳ رقم الحدیث: ۱۹۳ ۱۷۱، وابو داود ۱/۵۳۲ رقم الحدیث ۷۵۱.

(۲) اخرجه مسلم ۱/۳۴۴ رقم الحدیث: ۱۹۶ ۱۷۳، واحمد ۳/۲۰۳.

خيال راتلو چې شايد حضور ﷺ ته مونځ کې وهم اوشو، چې آيا اوس څه کول دي. (المرقات ۲/۵۹۲).

دويم مطلب دا چې اوهم دترک کيدو په معنی سره راځي، يعني زمونږ په خيال کې به تيريده چې نبي علیه السلام د مونځ بعضې حصه ترک کړه، علماء ليکي چې راجح دا دی، چې نبي علیه السلام دا طوالت نفل مونځونو کې کولو او که فرائضو کې کله به يې طوالت کولو، نو دا کله کله باندې محمول وو.

﴿٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ فِي رُكُوعِهِ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې: نبي علیه الصلاة والسلام په کثرت سره لوستله په رکوع او
وَ سُجُودِهِ: « سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَ بِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي » يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ. (متفق عليه)[1]
سجده کې دا دعاء: اې الله! ته پاک يې اې زمونږ ربه! زه ستا تعريف بيانوم اې الله! ته زما ګناه معاف کړه.

توضيح: يتأول القرآن: يعني د قرآن کريم يو آيت نه استدلال کوي، ځکه چې قرآن کريم کې د سورة نصر آيت دا سې دی ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ﴾ حضور ﷺ د دې نه استدلال کولو، ځو مره چې حضور ﷺ کثرت سره مونځ کې حمد باري تعالی فرمايي د ې سره استغفار هم شامل وي او به ډير استغفار غواړي. (المرقات ۲/۵۹۳).

د فرښتو متعلق عجائبات او د هغوي عبادت

﴿٥﴾ وَ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَ سُجُودِهِ :
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې: نبي علیه السلام به ويل په رکوع او سجده کې دا کلمات:
« سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحِ ».[2]
د فرښتو او د روح (جبرائيل) پروردګار ډير پاک دی او نهايت پاک دی.

توضيح: كان يقول: يعني کله کله به يې رکوع کې دا سې کلمات اداء کول دوام ترې مراد نه دي.

سبوح قدوس: ملاعلي قاري رحمه الله د نهايه ابن اثير په حوالې سره وايي سبوح او قدوس دواړه د مبالغې صيغې دي او د دواړو لفظونو اولنې حروف مفتوح او مضموم هم دي، البته د ضمې او پيش

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۹۹/۲، رقم الحديث : ۸۱۷، ومسلم في الصحيح ۳۵۰/۱ رقم الحديث: ۲۱۷-۴۸٤، وأبو داود ۵٤۶/۱ رقم الحديث ۸۷۷، والنسائي ۲۱۹/۲، رقم الحديث: ۱۱۲۲

(۲) أخرجه مسلم ۳۵۳/۱ رقم الحديث: ۲۲۳-۴۸۷، وأبو داود ۵٤۲/۱ رقم الحديث : ۸۷۲، والنسائي ۱۹۰/۲، رقم الحديث: ۱۰٤۸ .

استعمال مشهور دی دې دواړو لفظونو سره د الله تعالی پاکي مقصود ده، تکرار د تاکید د پاره دی یا یو کې الله تعالی د ذات پاکي مقصود ده او دویم کې د صفاتو پاکي مقصود ده سبوح ای الت سبوح الت قدوس او هم ممکن دي یو لفظ کې د ماضي مفهوم دی او دویم کې د مستقبل مفهوم دی، مطلب دا چې الله تعالی هرې زمانې کې هر عیب نه پاک دی ای **طاهر من کل عیب و منزه عن کل یستقبح**.(المرقات ۲/۵۹۳).

رب الملائکة: علامه ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ فرمایي دنیا کې د ټولو نه لوی مخلوق فرښتې دي او د ټولو نه فرمان بردار هم فرښتې دي او د الله تعالی عباداتو کې مصروف هم فرښتې دي. یو اثر کې منقول دي هرې پاڼې او ګیاه سره یوه یوه فرښته ده، دویم آثر کې دي چې د باران هرې قطرې سره یوه یوه فرښته د آسمان نه راځي او هره قطره شماري او دا هم محفوظ کوي، چې دا قطره چرته پریوځي. یو حدیث کې دي بعضې داسې فرښتې دي، چې کله نه الله تعالی ځمکه او آسمان جوړ کړی دی، هغه فرښتې په سجده کې پرتې دي او د قیامت پورې به سجدې نه سر نه اوچتوي، دغه رنګ بعضې فرښتې رکوع کې دي د قیامت پورې به رکوع کې وي، دغه رنګ بعضې صف کې ولاړې دي او قیامت پورې به په صف کې ولاړې وي. کله چې د قیامت په ورځ د الله تعالی تجلي په هغوئ باندې پریوځي، نو دوي چې خپل رب ته ګوري وایي به (**سبحانک ما عبدناک کما ینبغي لک**) (المرقات ۲/۵۹۴).

د طبراني په یو روایت کې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي او و آسمانونو کې یو قدم بلکې یو لویشت برابر بلکې یو تلي برابر ځای خالي نه دی، دوی کې څوک د سجدې په حالت کې وي او څوک د قیام په حالت کې عبادت کوي، کله چې د قیامت ورځ شي، نو ټولې فرښتې به ووایي (**سبحانک ماعبدناک حق عبادتک**) (المرقات ۲/۵۹۴). یو اثر کې دي، حضرت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَام هره ورځ حوض کوثر کې غوپه وهي. بیا خپلې وزرې څنډي نو د هرې قطرې نه یوه فرښته پیدا کیږي، کعب بن احبار فرمایي ځمکه کې د یوې دانې برابر ځای خالي نه دی، چې هغې کې فرښتې مقرر نه دي د دغې ځایونو معلومات الله تعالی ته رسوي، یو حدیث کې راغلي، چې د بیت الله محاذاتو کې آسمانونو کې بیت المعمور دی، هغې کې روزانه اویازره(۷۰۰۰) فرښتې مونځ کوي، بیا کله هم د هغوئ نمبر دوباره نه راځي.

والروح: راجح او واضح دا دي روح نه مراد جبرائیل دی، دې ته روح ځکه ویلې شوی دی، چې د دنیا وجود سره وابسته دی، بعضې علماء وایي روح نه مراد د فرښتو یو ځانله جماعت دی، بعضې علماء وایي روح نه مراد د الله تعالی د دربار یو دربان فرښته ده، چې د ټولو فرښتو نه لویه ده، که چرته هغه خوله خلاصه کړي، نو ټولې فرښتې به د هغې په خولې کې راشي. (**کل ذلک في مرقات المفاتیح لملا علي قاري ج۲ ص۳۱۰**)

په رکوع او سجده کې قرآن ویل منع دي

﴿٦﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا إِنِّي نُهِيتُ
د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمایي: خبردار! زه ددې وخت نه منع شوی یم
أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ
چې زه حالت رکوع او یا حالت سجده کې قرآن ولولم لهذا تاسو په رکوع کې د خپل رب لوئي بیان کړئ
وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ».[1]
او سجده کې د دعا پوره پوره کوشش او کړئ مناسب دي چې دا دعا ستاسو قبوله شي.

توضیح: اني نهیت: دبعضي علماو خیال دی، دا نهی تنزیهي ده او بعضې وایي دا تحریمي ده. (المرقات ۲/۵۹۵، اشعة اللمعات ۴۱۸).

د قیاس تقاضا هم دا ده چې دا نهې تحریمي ده، الله تعالی د هر حالت د پاره خپله خپله وظیفه مقرر کړې ده مونځ کې قیام د ټولو نه ښه حالت دی، ځکه دې کې د قرآن اوریدلو حکم ورکړې شوی دی. قرآن په ټولو اذکارو کې ښه او اعلی ذکر دی، لهذا د الله تعالی د منشاء خلاف کول حرام یا تحریمي دي.

الله تعالی د رکوع او سجدې حالت د پاره اذکار مقرر کړي دي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي زه په حالت رکوع او سجود کې د قرآن لوستلو نه منع کړی شوی یم، لهذا رکوع کې د الله تعالی تعظیم بیانول په کار دي او سجده کې دعا غوښتل په کار دي، تعظیم خو **سبحان ربي العظیم** دی او سجده کې چې د کومې دعا حکم شوی دی، د هغې مطلب دا چې د دعا دوه قسمه دي، یو قسم دا چې الله تعالی نه د الفاظو په ذریعه د خپل مطلب دعاګانې او غوښتلی شي، دویم قسم دا چې د الله تعالی حمد او ثناء بیان شي، دا هم اصل کې دعا ده، دې وجې نه الله تعالی په دې باندې خوشحاله کېږي او بیا خیر کې زیاتوالی کوي، ددې حمد په ضمن کې حصول مقصود د پاره بهترین انداز دعا ده. یو حدیث کې ددې تشریح تائید شوی دی فرمایي: **افضل الذکر لا اله الا الله و افضل الدعا الحمد لله**، سجدې دواړه قسمه دعاګانو باندې مشتمل دي، معلومه شوه احناف چې مونځ کې صریح دعا غوښتلو په ځای کوم ذکر الله راجع ګرځولی دی هغه په خپله هم دعا ده، بعضې احناف وایي د نوافلو مونځ کې په سجدو کې ډیرې دعاګانې غواړئ خو فرائضو کې صرف تسبیحاتو باندې اکتفاء ضروري ده. (لمعات مختصرا)

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۳۴۸ رقم الحديث:۲۰۷-۴۷۹، وأبو داود ۱/۵۴۵ رقم الحديث :۸۷٦.

فقمن: قاف باندې فتحه او میم باندې کسره ده، دا د لائق او مناسب معنی باندې دی او دا واحد، جمع او تثنیه ټولو د پاره استعمالیږي.

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَالَ

د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دی، وایي چې: نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي: چې کله ووایي

الْإِمَامُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ

امام **سمع الله لمن حمده** نو تاسو ووایئ: **اللهم ربنا لک الحمد**، ځکه چې د چا قول چې یو ځای شي د

قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ". (متفق علیه) [1]

قول د فرښتو سره نو معاف به شي ده ته مخکني ټول ګناهونه.

﴿۸﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ ظَهْرَهُ مِنَ

د عبدالله بن ابي اوفی نه روایت دی وایي چې: نبي علیه الصلاة والسلام به چې کله او چتوله خپله ملا مبارکه د

الرُّكُوعِ قَالَ: «سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ اللَّهُمَّ

رکوع نه دا به یې فرمایل: الله تعالی دې قبول کړي د هغه کس حمد چا چې د هغه حمد او ثنا وکړه ای الله

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَ مِلْءَ الْأَرْضِ وَ مِلْءَ مَا

او ای ربه! ټول تعریفونه ستا د پاره دي د آسمانونو برابر او د ځمکو برابر او د هغه څیز برابر چې کوم د

شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ» [2].

آسمان او ځمکې نه پس پیدا کوي.

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ

د ابو سعید خدري رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام به چې کله او چتولو سر د رکوع نه دا به

قَالَ: «اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَ مِلْءَ الْأَرْضِ وَ مِلْءَ مَا

یې ویل: ای الله او ای زما ربه! ستا د پاره ټول تعریفونه دي ډک د آسمان او ځمکې او د هغه څیز کوم چې د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲ ۲۸۳، رقم الحديث :۷۹٦، ومسلم في الصحيح ۱/۳۰٦ رقم الحديث:۷۱-٤۰۹، وأبو داود ۱/۵۲۹ رقم الحديث ۸٤۸، والنسائي ۲/۱۹٦، رقم الحديث: ۱۰٦۳.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۳٤٦ رقم الحديث ۲۰۲-٤۷٦، وأبو داود ۱/۵۲۸ رقم الحديث :۸٤٦.

شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ أَهْلُ الثَّنَاءِ وَ الْمَجْدِ أَحَقُّ

آسمان او ځمکې نه پس پیدا کوې ای د هر قسم تعریف او د بزرګی مستحقه سته ذات د غه تعریف نه او چت

مَا قَالَ الْعَبْدُ وَ كُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ اللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ

دی کوم چې بنده کوې مونږ ټول ستا بندګان یو ای الله! تا چې کوم څیز را اکړی څوک د هغې منع کونکی نشته

وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجِدّ»[1].

او ورکولو والا څوک نشته د کوم څیز نه چې تا منع کړی او فائده نه شي ورکولې مالدار ته مالداري دده.

توضیح: من شيء بعد: یعنې آسمان او ځمکې نه پس عرش او کرسي او ټوله دنیا حمد او ثناء ستا د پاره ده.

اهل الثناء والحمد: دا منصوب علی المدح ده. ای امدح اهل الثناء یا مرفوع دی ای **انت اهل الثناء**

احق ما قال العبد دا مبتداء ده او **اللهم لا مانع الخ** خبر دی او **وکلنا لک عبد** دا جمله معترضه ده،

ذالجد دا منصوب مفعول به دی، **ولا ینفع** د پاره فاعل الجد دی جد قسمت او بخت ته هم ویلې شي او رزق او دولت ته هم ویلې شي، دا معنی دلته ډیره مناسبه ده، جد نیکه ته هم ویلې شي او محنت او مشقت ته هم ویلې شي، ټولې معناګانې د مناسبت د وجې نه دلته اخیستلی کېږي. (المرقات ۲/۵۹۸)

دې حدیث نه مخکې په دواړه حدیثونو کې چې کومه تشریح ذکر شوې ده، دلته هم د غه شان تشریح ده.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلَمَّا

د رفاعة بن رافع رضي الله عنه نه روایت دی وایې چې: مونږ د نبي علیه السلام پسې شاته مونځ کولو کله چې نبي

رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ: «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ». فَقَالَ رَجُلٌ وَرَاءَهُ:

علیه السلام د رکوع نه سر او چت کړونو **سمع الله لمن حمده** یې وویله یو کس د دوي نه شاته ولاړ وو وې ویل

رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ:

ربنا و لک الحمد حمدا کثیرا طیبا مبارک فیه، نبي علیه السلام چې کله د مونځ نه فارغ شو وې فرمایل

«مَنِ الْمُتَكَلِّمُ آنِفًا؟» قَالَ: أَنَا. قَالَ: «رَأَيْتُ بِضْعَةً وَ ثَلَاثِينَ مَلَكًا

دا کلمات چا وویل؟ د غه کس وویل چې: ما وویل، نبي علیه السلام وفرمایل: ما دیرش فرښتې ولیدلې

(۱) أخرجه مسلم ۱/۳۴۷ رقم الحدیث: ۲۰۵-۴۷۷، وأبو داود ۱/۵۲۹ رقم الحدیث ۸۴۷، والنسائي ۲/۱۹۸، رقم الحدیث ۱۰۶۸.

يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلَ ». (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ). [۱]

خپل منځ کې د دې خبره باندې تیزي کوله چې د دې کلماتو ثواب به ړومبی څوک لیکي.

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

هر رکن صحیح صحیح اداء کړئ ورنه مونځ به مو باطل وي

﴿۱۱﴾ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُجْزِئُ صَلَاةُ
د ابو مسعود انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمایي: نه صحیح کیږي مونځ د یو
الرَّجُلِ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ وَالدَّارِمِيُّ
کس تر هغه وخت پورې چې هغه په رکوع او سجده کې خپله ملا نیغه نه کړي.
وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. [۲]
او امام ترمذي فرمایي دا حدیث حسن صحیح دی.

توضیح: یقیم ظهره في الرکوع: کله چې رکوع نه واپس قومه کې د مونځ گزار ملا نیغه نه وي د هغه مونځ جائز نه دی، دغه رنګ چې سجدې نه واپس جلسه کې ملا نیغه نه وي مونځ درست نه دی. د دې حدیث کې تعدیل ارکان طرف ته اشاره ده. دا مسئله مخکې تیره شوې ده. (المرقات ۲/۶۰۰، الکاشف ۲/۳۹۹).

جمهور د دې د فرضیت قائل دي، امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دې ته واجب وایي، ځکه چې د فرض د پاره د دلیل قطعي ضرورت دی هغه دلته موجود نه دی خو د وجوب د پاره دا حدیث دلیل دی د دې احناف قائل دي.

د رکوع او د سجدې تسبیحات

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ ﴿ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴾ قَالَ
د عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: کله دا آیت **فسبح باسم ربک العظیم** نازل شو نو ویل
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ » فَلَمَّا
نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ تاسو خلک دا (**سبحان ربي العظیم**) په صورت کې خپل رکوع کې شامل کړئ، او کله چې

---

(۱) أخرجه البخاري ۳۱۷/۱ رقم الحدیث: ۲۰۵ ۴۷۷، وأبو داود ۵۲۹/۱ رقم الحدیث: ۸۴۷، والنسائي ۱۹۸/۲، رقم الحدیث: ۱۰۶۸.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳۳/۱ رقم الحدیث: ۸۵۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۵۱/۲، رقم الحدیث: ۲۶۵، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۸۲/۱ رقم الحدیث: ۸۷۰

نَزَلَتْ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ»[1].

نازل شو دا آيت: سبح اسم ربک الاعلی ، نو وې فرمايل: دا تسبيحات په سجده کې شامل کړئ.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ وَ ذَلِكَ أَدْنَاهُ وَ إِذَا سَجَدَ فَقَالَ فِي سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ وَ ذَلِكَ أَدْنَاهُ "[2].

عون بن عبد الله د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه نقل کوي وايي چې: نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي: چې کله تاسو کې څوک رکوع وکړي هغه ته رکوع کې (سبحان ربي العظيم) درې ځله ويل په کار دي ، نو پوره به وي رکوع دده ، او دا ادنی درجه ده او څوک چې سجده وکړي نو هغه ته په کار دي چې ووايي په سجده کې (سبحان ربي الاعلی) درې ځلې نو سجده به يې پوره وي او دا هم ادنی درجه ده.

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ لِأَنَّ عونا لم يلق ابْنَ مَسْعُود

توضيح: وذلک ادناه: رکوع او سجده کې تسبيحات سنت دي، خو ددې تعداد څومره دی، ددې تعين په دې حديث کې شوی دی، نو درې ځلې تسبيحات لوستل ادنی بنودلی شي. علماء ليکي ادنی درجه د کمال ده، يعنې د دريو نه کم دا ناقص دی درې کمال دی، ادنی درجه د کمال يې ځکه ښودلې ده، نفس سنت يو ځلې ويلو سره ادا کيږي، اوسط درجه د سنت پينځه ځلې ويل دي او اعلی درجه اوو ځلې ده او انتهائي کمال حد نشته. طاق عدد بهتر دی، يولسو پورې تلل په کار دي، خو امام له د مقتديانو خيال ساتل په کار دي منفرد آزاد دی. (المرقات ۲/۶۰۲، الکاشف ۲/۴۰۰).

﴿۱۴﴾ وَعَنْ حُذَيْفَةَ: أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ:

د حذيفه رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: ما د نبي عليه السلام سره مونځ وکړو نبي عليه السلام به ويل په رکوع

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۵۴۲/۱ رقم الحديث: ۸۶۹.

(۲) أخرجه أبو داؤد في السنن ۵۵۰/۱ رقم الحديث: ۸۸۶، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۶/۲، رقم الحديث: ۲۶۱.

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ » وَفِي سُجُودِهِ : «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» وَمَا أَتَى عَلَى آيَةِ رَحْمَةٍ

کې (سبحان ربي العظيم) او سجده کې (سبحان ربي الاعلى) او کله به چې هم نبي عَلَيْهِ السَّلَام آيت رحمت

إِلَّا وَقَفَ وَ سَأَلَ وَمَا أَتَى عَلَى آيَةِ عَذَابٍ إِلَّا وَقَفَ وَ

ته ورسيدو هلته به اودريدو دعاء به يې کوله، او کله به چې د عذاب آيت ته ورسيدو هلته به اودريدو او

تَعَوَّذَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ أَبُو دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ وَرَوَى النَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَهُ إِلَى قَوْلِهِ: «الْأَعْلَى».

د عذاب نه به يې پناه غوښتله. نسائي او ابن ماجه دغه روايت د سبحان ربي الاعلى پورې نقل کړې دی،

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ (۱).

او ترمذي ويلي دي دا حديث حسن صحيح دی.

توضيح: آيت رحمت او عذاب باندې په ودريدلو سره توجه کوئ او دعا او استغفار کول نوافلو کې په کار دي يعنې نوافلو کې دا سې اودريدل د احنافو او مالکيو په نزد جائز دي که حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بيان جواز د پاره کړې وي هغه ځان له خبره ده محتاط انداز کې فرائضو کې جائز ده. (المرقات، ۶۰۲-۲/۶۰۳).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۱۵﴾ عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : قُمْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلَمَّا

د عوف بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره مونځ وکړو نبي عَلَيْهِ السَّلَام چې کله

رَكَعَ مَكَثَ قَدْرَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ وَيَقُولُ فِي رُكُوعِهِ : « سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَ الْمَلَكُوتِ

رکوع ته لاړو په اندازه د سورة بقره (لوستلو) رکوع کې ؤ او وي فرمايل: پاک دی د قهر او د بادشاهت،

وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ». (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ) (۲)

او د لوئي او د بزرګی مالک الله پاک دی.

﴿۱۶﴾ وَ عَنِ ابْنِ جُبَيْرٍ قَالَ : سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ : مَا صَلَّيْتُ

د ابن جبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: ما د انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه واوريدل ويل يې ما مونځ نه دی

(۱) أخرجه أبوداؤد ۱/۳۰۵ رقم الحديث: ۸۷۱، وأخرجه الترمذي ۲/۴۸، رقم الحديث : ۲۶۲، وأخرجه ابن ماجه ۱/۲۸۶ رقم الحديث: ۸۸۸.

(۲) أخرجه النسائي ۲/۱۹۱ رقم الحديث : ۱۰۴۹، وأبوداود ۱/۵۴۴ رقم الحديث : ۸۷۳.

وَرَاءَ أَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْبَهَ صَلَاةً بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

کړي وروسته د ېو چا نه د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د وفات نه پس. د اسې مونځ چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مونځ په شان وي

مِنْ هٰذَا الْفَتَى يَعْنِي عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ : قَالَ :

د دغه نوجوان يعني عمر بن عبد العزيز رَحِمَهُ اللهُ نه علاوه بل چا پسې. راوي وايي: انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي:

فَحَزَرْنَا رُكُوعَهُ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ وَ سُجُودَهُ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ .[1]

مونږ د هغه رکوع کې لس تسبيحات او سجده کې لس تسبيحاتو اندازه وکړه.

د تعديل ارکان په نه کولو باندې سخت وعيد

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ : إِنَّ حُذَيْفَةَ رَأَى رَجُلًا لَا يُتِمُّ
د شقيق رَحِمَهُ اللهُ نه روايت دی وايي چې حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو کس وليد وچې نه يې اداء کوله په صحيح طريقې
رُكُوعَهُ وَلَا سُجُودَهُ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ دَعَاهُ فَقَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ : مَا صَلَّيْتَ.
سره رکوع او سجده، کله چې هغه مونځ وکړو حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه راوغوښتو او وې ويل تا ونه کړو مونځ
قَالَ : وَ أَحْسِبُهُ قَالَ : وَ لَوْ مِتَّ مِتَّ
پوره طريقې سره شقيق رَحِمَهُ اللهُ وايي: زما ګومان داؤ چې دې کس ته يې دا هم وويل که ته مړ شې نو مړ به يې
عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَ اللهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .[2]
په غير فطرت باندې کوم باندې چې الله تعالى محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پيدا کړی دی.

د دې امت بدترين غل هغه دی چې د مونځ نه غلا کوي

﴿۱۸﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً
د ابو قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي: دغلا په اعتبار سره د ټولو نه لوی غل
الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ ». قَالُوا : يَا رَسُولَ اللهِ وَ كَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ ؟
هغه دی، چې د خپل مونځ نه غلا کوي، صحابو عرض وکړو : يارسول الله! د مونځ نه څنګه غلا کېږي؟

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۵۵۱ رقم الحديث : ۸۸۸ .

(۲) أخرجه البخاري ۲/۲۷۴ رقم الحديث :۷۹۱.

قَالَ : لَا يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا ". (۱)

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل چې رکوع او سجده پوره نه کوي.

توضيح: اسوء الناس: يعني بدترين خلک هغه دي چې د مونځ د ارکانو نه غلا کوي او تعديل ارکان برقرار نه ساتي. نو دا د آخرت دائمي خساره ده، د دنيا خساره خو پوره کېږي چې مالک يې معاف کړي يا شرعي حد پرې جاري شي او د آخرت سزا نه بچ شي، خو د مونځ غل دا سې دی، چې د ده د غلا ازاله کول ممکن نه دي. دا کس خپل حق په خپله وهي او ددې په بدله کې د آخرت عذاب اخلي. دا بېکاره خساره ده. (المرقات ۲/۶۰۵، الکاشف ۴۰۲-۲/۴۰۳)

﴿۱۹﴾ وَعَنِ النُّعْمَانِ بْنِ مُرَّةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا تَرَوْنَ فِي الشَّارِبِ
دنعمان بن مرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل ستاسو څه خيال دی د شراب څکونکي
وَ الزَّانِي وَ السَّارِقِ ؟" وَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تُنْزَلَ فِيهِمُ الْحُدُودُ
زنا کونکي او غلا کولو والا په باره کې ، دا سوال نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه مخکې د حدودو د نازليدو وو صحابه
قَالُوا : اَللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : « هُنَّ
کرامو عرض وکړو چې : الله تعالی او د هغه رسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ښه پوهېږي ، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : دا
فَوَاحِشُ وَ فِيهِنَّ عُقُوبَةٌ وَ أَسْوَأُ السَّرِقَةِ الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ ».
گناه کبيره ده ددې سزا هم شته ، او بد ترين غل هغه دی کوم چې د خپل مونځ نه غلا کوي، صحابه کرامو
قَالُوا : وَ كَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قَالَ : « لَا
ووبل يا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انسان خپل مونځ نه څنګه غلا کوي ؟نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: چې نه کوي
يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلَا سُجُودَهَا » (۲). وروى الدَّارِمِيُّ نحوه.
په صحيح طريقې سره رکوع او سجده.

---

(۱) أحمد في المسند ۵/۳۱۰، والدارمي ۱/۳۰۵ رقم الحديث: ۱۳۲۸.

(۲) مالک في الموطأ ۱/۱۶۷، رقم الحديث ۷۲، کتاب قصر الصلاة في السفر.

بَابُ السُّجُودِ وَ فَضْلِه:

د سجدې كيفيت او فضيلت

سجده په لغت كې د عاجزۍ اظهار او سر ښكته كولو ته ويل كېږي، شرعي اصطلاح كې سجده (وضع الوجه على الارض على طريق مخصوص) نوم دى. (اشعة اللمعات ۱/۴۳).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د سجدې اعضاء

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ

دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايي ماته حكم شوې دى د سجدې كولو

عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ وَ الْيَدَيْنِ وَ الرُّكْبَتَيْنِ وَ أَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ وَلَا

په اوو اندامونو: يعنې تندې، دواړه لاسونه، دواړه زنګونان او دواړو خپو پنجو باندې او دا منع دې چې

نَكْفِتَ الثِّيَابَ وَلَا الشَّعْرَ» (متفق عليه)[1].

مونږ خپلې كپړې او ويخته راغونډ كړو.

توضيح: على سبعة اعضاء: دې حديث كې وويلى شو چې په سجده كې څمكه باندې كوم اعضاء لږول ضروري دي، ددې تفصيل دا دى د فقهاو په دې باندې اتفاق دى، چې سجده كې دواړه لاسونه او دواړه زنګونان په څمكه باندې كېښودل سنت دي، قرآن كريم كې الله تعالى د سجدې كولو حكم كړى دى. او سجده **وضع الوجه على الارض** نوم دى، اوس په مخ كې ډير اعضاء دي، قرآن كريم كې د يو تعين هم نشته، كه دې حكم باندې عمل كولو د پاره صرف مخ په څمكه باندې كېښودلى شي، نو حكم نه پوره كېږي څكه چې مخ كېښودلو سره **انحراف عن القبلة** راځي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه داسې كول ثابت نه دي. مخ كې دويم عضو زنه ده، خو ددې كېښودلو سره حكم نه اداء كېږي، يو خو ددې وجې نه چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه ثابت نه دي، دويم ددې وجې نه چې زنه په څمكه باندې لږولو سره هيڅ تعظيم نشته او سجده الله تعالى د تعظيم د پاره مقرر كړې ده. (المرقات ۲/۶۰۶).

---

(۱) البخاري ۲/۲۹۷ رقم الحديث: ۸۱۲، ومسلم ۱/۳۵۴ رقم الحديث: ۲۳۰ ــ ۴۹۰.

د فقهاو اختلاف: او س صرف تندی او پوزه پاتې شوه، ددې کيښودل په ځمکه باندې دا تعظيم دی او حضور ﷺ نه ثابت هم دي، دې کې اختلاف دی د جمهورو علماو په دې باندې اتفاق دی، چې سجده کې پوزه او تندی دواړه کيښودل افضل دي، البته دې کې اختلاف دی، چې يو باندې اکتفاء کول جائز دي يا نه دي، د جمهورو په نزد باندې سجده کې تندی او پوزه دواړه کيښودل ضروري دي که يو باندې چا اکتفاء وکړو، نو مونځ جائز نه دی. امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ وايي: لاعلى التعين ددې نه عضوه کيښودل فرض دي، که صرف تندی يې کيښودو، نو سجده بلا کراهت جائز ده. بعضې رواياتو کې صرف تندی مستقل کيښودل ثابت دي، يو روايت کې جائز مع الکراهة دی او که چا صرف پوزه کيخوده او سجده يې وکړه دا جائز دي او که نه دي، جمهور او صاحبين د ټولو په نزد باندې سجده جائز نه ده، د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دې باره کې دوه روايات دي، يو دا چې سجده کراهت سره جائز ده، دويم روايت دا چې ځان له پوزې سره سجده جائز نه ده او دې باندې فتوای ده. (المرقات ٢/٦٠٧).

دا ټول اختلافات هغه وخت دي چې څه عذر نه وي که چاته څه عذر ؤ، نو بيا به د عذر مطابق جواز وي.

قدمونه سجده کې په ځمکه باندې کيښودل ضروري دي: سجده کې قدمونه ځمکه باندې کيښودلو متعلق مسئله ده، د سجدې حالت کې دواړه خپې په ځمکه باندې ټيک کول ضروري دي، او که په پوره سجده کې ځمکې نه دواړه قدمونه اوچت وو، نو سجده ونه شوه، مونځ به فاسد شي. او که يو قدم اوچت وو او دويم په ځمکه باندې وو، دا صورت مکروه دی، حديث کې اووه اعضاو باندې سجده کولو ذکر راغلی دی، خو د باقي اعضاو حيثيت دغه رنګ نه دی، بلکې لاس او زنګون په ځمکه کيښودل مسنون دي، خو دا بحث هغه وخت دی، چې کله عذر وي. د عذر وخت کې جائز دی.

لانکفت: کفت ضرب نه د راغونډيدو په معنی دی، ويخته يو ځيز سره ټړلو ته کفت ويلی کېږي، دا راغونډيدل ممنوع دي چې سجده کې کپړې او ويخته هم شامل دي، دا خيال مه کوه چې کپړې او ويخته به خاورو سره ولړې او خراب به شي، ځکه چې خاورو طرف ته د ټولو تلل دي. (المرقات ٢/٦٠٨).

وكل الذي فوق التراب تراب

په سجده کې په صحيح طريقې سره اعضاء کيښودل په کار دي

﴿٢﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «اعْتَدِلُوا فِي

د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ و فرمايل: (اطمينان سره) او سيده ئ په

السُّجُودِ وَلَا يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ». (متفق عليه)[1]

سجده کې او نه دې خوروئ يو کس په تاسو کې په سجده کې دواړه لاسونه په شان د سپي.

توضيح: **اعتدلوا في السجود**: سجده کې اعتدال کوئ د لاسونو ګوتې يو ځای کولو سره په ځمکه باندې بنې مضبوطې ږدئ، څنګلې د ځمکې نه جدا ساتئ او خېټه د پټونانو نه جدا ساتئ او سجده کې ښه په لطمينان سره تسبيحات لولئ، څنګه چې متصل دې حديث سره دويم حديث کې ذکر شوی دی. (المرقات ۲/۶۰۹).

انبساط الكلب: سپی چې کله کوناتو باندې کيني، نو د **اقعاء** په صورت باندې کيني. ددې هم ممانعت دی، څنګه چې سپی په سينه باندې کيني، نو مخې والا خپې ځمکه باندې مخې ته داسې عجيبه انداز بلندې خوروي، ددې نه مونځ ګزار منع شوی دی، داد غفلت او سستی نښه ده او دې صورت سره غفلت هم پيدا کېږي، انبساط دويم روايت کې **افتراش السبع** نوم سره ياد شوی دی. تول يو څيز دی. (المرقات ۲/۶۰۹).

دزنانه او د نارينه په مونځ کې فرق

﴿۳﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَجَدْتَ
د براء ابن عازب رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: چې کله تاسو سجده کوئ
فَضَعْ كَفَّيْكَ وَ ارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ.[2]
خپل دواړه لاسونه ځمکه باندې ږدئ او څنګونه د ځمکې نه اوچت ساتئ.

توضيح: **فضع كفيك**: يعنې د غوږونو برابر يا د ولو برابر دواړه لاسونه ځمکې باندې ږدئ. (المرقات ۲/۶۰۹).

وارفع: يعنې څنګونان د ځمکې نه اوچت ساتئ چې د **انبساط** او **افتراش** صورت رانه شي. احکم د نارينو د پاره دی. (المرقات ۲/۶۱۰).

زنانو ته په کار دي چې هغوي په سجده کې خپل ټول اعضاء راغونډ کړي او ځمکې سره دې يو کړي، ځکه چې ددې د پردې دا تقاضا ده، حديث کې دې پردې ته بطور قاعده او کليه اشاره شوې ده، چې هر

(۱) أخرجه البخاري ۲۰۸/۱، مسلم ۵۳/۲.

(۲) اخرجه مسلم ۳۵۶/۱ رقم الحديث: ۲۳۴-۴۹۱، واحمد في المسند ۴ ۲۸۳.

هغه نعل ته شامل ده، چې دې کې د پردې ضرورت وي، مثلا تکبیر تحریمي کې لاس د اوږو او سینو په منځ کې وړل باعث د پردې دی، د زنانو د پاره دا ماموربه دی، رکوع او سجده کې اعضاء راغونډول باعث د پردې دی، د خپو ګیتې پټول پرده ده، ماموربه دی، د سر ویخته پټول پرده ده، لهذا ماموربه دی، لاس باندې لاس وهل امام ته فتحې ورکولو کې د سبحان الله په ځای باعث پرده دی، لهذا ماموربه دی، حالانکې دا ټول امور د نارینو د مونځ د افعالو برعکس دي، معلومه شوه، چې د سړو او د ښځو مونځ یو شان ګڼل مناسب نه دي، بلکې دواړو کې فرق دی، د ښځو مونځ کې د هغه څیز خپلول په کار دي، چې هغې کې بالکل نمائش نه وي.

﴿٤﴾ وَ عَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا سَجَدَ جَافَى
د میمونې رضي الله عنها نه روایت دی وایي چې نبي علیه الصلاة والسلام به چې کله سجدې ته تللو نو فرق به یې کولو
بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى لَوْ أَنَّ بَهْمَةً أَرَادَتْ أَنْ تَمُرَّ تَحْتَ يَدَيْهِ مَرَّتْ
په مینځ د دواړو لاسونو کې چې که د چیلۍ بچی به د هغوی د لاسونو لاندې وتل وغواړي نو وتی شي.
هٰذَا لَفْظُ أَبِي دَاوُد كَمَا صَرَّحَ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ بِإِسْنَادِهِ ، وَ لِمُسْلِمٍ
دا الفاظ د ابوداؤد دي لکه څنګه چې تصریح کړې په شرح السنة کې په خپل سند سره او مسلم دا حدیث
بِمَعْنَاهُ : قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا سَجَدَ
بالمعنی نقل کړی چې الفاظ یې دی: میمونه رضي الله عنها وایي چې نبي علیه الصلاة والسلام به (داسې) سجده کوله
لَوْ شَاءَتْ بَهْمَةٌ أَنْ تَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ لَمَرَّتْ[1].
چې چیلۍ بچی ترې لاندې وتل وغواړي نو وتی شي.

توضیح: بهمة: د ګډ یا چیلۍ نوی بچی او شي هغې ته **سخلة** ویلي شي او چې کله په خپلو خپو ګرځي هغې ته بهمة ویلي شي، یعني حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کې د سجدې حالت کې خپله خیټه مبارکه د خپلو پتونانو نه او څنګلې د څمکې نه دومره جدا ساتلې چې د چیلۍ بچی ترې په آسانۍ تیریدو. (المرقات ۲/٦١٠، الکاشف ۲/۴۰٦).

رواه ابوداود: صاحب مشکوة په دې سره په صاحب د مصابیح باندې اعتراض کوي، چې هغه دا التزام کړی دی چې اول فصل کې به د بخاري او مسلم روایت نقل کوي او ددې حدیث الفاظ د ابوداود دي او

[1] أخرجه مسلم ۳۵۷/۱ رقم الحديث: ۲۳۷-۴۹۶، وأبو داود ۵۵٤/۱ رقم الحديث ۸۹۸، والنسائي ۲۱۳/۲، رقم الحديث: ۱۱۰۹.

فصل اول کې یې درج کړې دي، اګر چې معنوي اعتبار سره دا حدیث مسلم ذکر کړی دی. (المرقات ۲/۶۱۰).

﴿۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَالِكٍ بن بُحَيْنَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ
د عبدالله بن مالک بن بحینة نه روایت دی وایي چې: حضور ﷺ چې به کله سجده کوله نو خپل
فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ. (متفق عليه)[1].
لاسونه به یې دومره کولاو ساتل، چې د حضور ﷺ د تخرګونو سپین والی به ښکاره شو.

توضیح: عن عبدالله بن مالک ابن بحینة دې سند کې یو فني خبره ده، ددې یادول ضروري دي، هغه خبره دا ده، د عبدالله د پلار نوم مالک دی او د عبدالله د مور نوم بحینه دی دلته عبدالله مور او د پلار دواړو طرف ته منسوب دی، څنګه عبدالله بن ابی ابن سلول دواړو طرف ته منسوب دی، دې سند کې دا غلط فهمي پیدا کېږي، شاید مالک بحینه ځوی وي، حالانکې داسې نه ده، بحینه د مالک ښځه د عبدالله مور ده، محدثین دغه رنګ سند کې الف دیره وي د ابن سره یې لیکي، دلته هم په مالک باندې تنوین لوستل په کار دي، او بیا الف زیاتول او لوستل په کار دي چې دا معلومه شي، چې ابن بحینة عبدالله صفت دی. دا قاعده ما په توضیحات جلد اول کې تفصیلي لیکلې ده. (المرقات ۲/۶۱۱).

دې نه دا معلومېږي عبدالله چې کوم وخت کې حضور ﷺ لیدلی وو، هغه وخت کې کیدی شي حضور ﷺ د قمیص په ځای څادر اچولې وي، د هغې د غاړو نه بغل ښکاره کیدو، ګیني د قمیص سره بیا د بغل سپین والی نه ښکاري د بغل سفیدي الفاظو نه دا معلوم شو چې حضور ﷺ دیر زیات ښائسته وو، ځکه چې بغل عمومي تور رنګ والا وي، چې د کوم کس تخرګونه سپین وي هغه به نور څومره ښائسته وي. (المرقات ۲/۶۱۱).

زه عن شریک في محاسنه — فجوهر الحسن فیه غیر منقسم

په سجده کې د حضور ﷺ یوه دعاء

(٦) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: «اللَّهُمَّ
د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ خپله سجده کې دا وویل: ای الله! زما

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۹٦، رقم الحديث ۳۹۰، ومسلم في الصحيح ۱/۳۵٦ رقم الحديث: ۲۳۵-۴۹۵.

اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ دِقَّهُ وَجِلَّهُ وَأَوَّلَهُ وَآخره وعلانيته وسره» .[۱]

ټول واړه او غټ مخکې او وروسته ښکاره او پټ ګناهونه معاف کړې.

توضيح: دقه دال کسرې سره دقيق نه دی، جله جيم کسرې سره جليل نه دی، د کثير په معنی سره دی د دواړو لفظونو معنی دا شوه، قليله و کثيره يا معنی دا ده واړه او لوی ګناه، و علانيته و سره، يعنې ښکاره او پټ ګناهونه دې نه مراد دي. او کوم چې د خلکو نظرونو نه پټ دي، هغه هم معاف کړه، ګينې الله تعالی نه هيڅ هم پټ نه دي. (الکاشف ۲/۴۰۷).

دا دعا حضور ﷺ لوستلې ده، دې کې احتمال دی چې د تسبيحاتو په ځای باندې يې دا دعا لوستلې ده او دا احتمال هم دی، چې د تسبيحاتو نه پس يې لوستلې وي، دا احتمال کيدی شي، فرائضو کې لوستلې وي يا نوافلو کې. (المرقات ۲/۶۱۱).

﴿۷﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: فَقَدْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً مِنَ الْفِرَاشِ

دعائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې يو شپه ما حضور ﷺ په بستره باندې ونه موندو، ما

فَالْتَمَسْتُهُ فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ

حضور ﷺ کتو چې دې کې زما لاس د حضور ﷺ خپو سره ولږيدو (ما چې وکتل)

وَ هُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَ هُمَا مَنْصُوبَتَانِ

حضور ﷺ په حالت د سجدې کې ؤ او د حضور ﷺ دواړه خپې مبارکې ولاړې وې،

وَ هُوَ يَقُولُ : « اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ

حضور ﷺ داسې ويل اې الله! زه ستاسو د رضا په ذريعې ستاسو د غضب نه پناه غواړم، ستاسو

وَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي

دمعافی په ذريعې ستاسو دعذاب نه پناه غواړم او ستاسو د پناه طلبګار يم او زه احاطه نه شم کولې ستا

ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ» . (رَوَاهُ مُسْلِم)[۲].

د تعريف د شمار، تاسو داسې يې څنګه چې د خپل ځان تعريف کوئ.

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۱/۳۵۰، رقم الحديث: ۴۸۳/۲۱۶، وابوداود ۱/۵۴۶ رقم الحديث: ۸۷۸.

(۲) اخرجه مسلم ۱/۳۵۲ رقم الحديث: ۲۲۲-۴۸۶، وابو داود ۱/۵۴۷ رقم الحديث: ۸۷۹، والنسائي ۲/۲۲۲، رقم الحديث: ۱۱۳۰، والترمذي ۵/۴۸۹ رقم الحديث: ۳۴۹۳.

توضيح: فقدت: د فقدان نه ملاويدو او وركيدو په معنى سره هم دى او **افتقدت** د پيدا كولو په معنى دى. المسجد نه مراد حجره كې ځاى د سجدې هم كيدى شي. او بمعنى السجود سجده هم كيدى شي.

دې حديث كې واضح دليل دى چې **مس المرأة** سره اودس نه ماتيږي. (المرقات ۲/۶۱۲).

انسان چې كله په سجده كې وي دا الله تعالى ته نزدې وي

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَ هُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ. (رَوَاهُ مُسلم)[1].

دابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايي بنده الله تعالى ته هغه وخت نږدې وي چې كله سجده كې وي، ځكه تاسو (سجده كې) ډيرې دعاګانې كوئ.

توضيح: كله چې سړى تكبير تحريمې له لاس او چتوي، ګويا دې تولې دنيا ته خيرآباد وويل او شاته يې ګوزاره كړه او مكمل طور باندې الله تعالى طرف ته متوجه كېږي. او الله تعالى مخامخ وي. يا چې سړى سجده كوي، ګويا دا د الله تعالى رحمت كې غوپه وهي يا د الله تعالى په قدمونو كې پريوځي. ظاهره ده دا نزديكت نزدې نسبت دى، ځكه دغه وخت كې دعا كوئ، چې د الله تعالى رحمت مكمل متوجه وي، دا خبره يې حديث كې بيان كړې ده. (المرقات ۲/۶۱۳).

د شيطان تختيدل

﴿۹﴾ وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ: يَا وَيْلَتِي أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ أُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ". (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2].

دابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي كله چې ابن آدم د سجدې آيت ولولي او سجده وكړي، دې وخت كې شيطان ژاړي او يو طرف ته شي او وايي اى كاش! ابن آدم ته د سجدې حكم وشو هغوى سجده وكړه او د جنت حقدار شو او ماته د سجدې حكم وشو ما د حكم نافرماني وكړه نو ماته اور ملا شو.

توضيح: يبكي: يعني كله چې انسان د تلاوت په وخت كې د سجدې آيت ولولي او سجده وكړي، نو شيطان لرې تختي او په چغو ژاړي. د آدم اولاد قرآن كريم ولوستو او سجده يې وكړه، ماته چې د سجدې

---

(۱) أخرجه مسلم ۱/۳۵۰ رقم الحديث ۲۱۵-۴۸۲، وأبو داود ۱/۵۴۵ رقم الحديث ۸۷۵، والنسائي ۲/۲۲۶، رقم الحديث: ۱۱۳۷

(۲) اخرجه مسلم في صحيحه ۸۷/۱ رقم الحديث ۱۳۳: ۸۱، وابن ماجه في السنن ۱/۳۳۴، رقم الحديث: ۱۰۵۳.

حکه وشو، ما انکار وکړو ... (مرقات ۲/۶۱۴).

د ابلیس دا چغې او ژړا یا خو حقیقة په نوی ... افسوس او حزن دي، یا د مکر مچ پشان د دوکې اوښکې دي څکه چې منقول دي چې حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَام ته ابلیس وویل الله تعالی نه تپوس وکړه، چې زما توبه به قبوله شي یا نه؟ الله تعالی موسی عَلَيْهِ السَّلَام ته وفرمایل شرط هغه دی، چې آدم ته سجده وکړه. اوس خو آدم نشته خو قبر ته مخامخ ورته سجده وکړه، ابلیس وویل ما ژوندي آدم ته سجده نه ده کړې. دغه رنګ یوه ضعیفه قصه ده چې د ابلیس روح قبض کولو د پاره چې فرښتې راشي دا مشرق او مغرب او جنوب طرف ته تختي (تردې چې دا قصه احادیثو کې شته) کله چې فرښتې دا راقابو کړي، دا به د حضرت آدم قبر سره راوځي، چې سجده وکړي، لیکن دا خبیث به د مرګ په وخت کې هم سر بره کوي. چې غیر اختیاري طور باندې هم د سجدې صورت جوړ نه شي. د ومره سخت دښمن ؤ، دلته خو به د ده ژړا د تازه تازه سزا د وجې نه وي او یا به دغه فراډ ژړا وي، لکه دې بې غیرته او بې حیا او دهوکه باز، د بدر میدان کې د تختیدو په وخت کې ابو جهل ته ویلي وو ﴿إِنِّي أَخَافُ اللهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾

ډیرې سجدې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته د نزدیکت سبب دی

﴿۱۰﴾ وَعَن ربيعَة بن كَعب قَالَ: كُنْتُ أَبِيتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَيْتُهُ بِوَضُوئِهِ

د کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې زه به د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره د شپې ومم او د اودس اوبه او نور

وَ حَاجَتِهِ فَقَالَ لِي: «سَلْ» فَقُلْتُ: أَسْأَلُكَ

ضروريات به مې ور کول، یو ورځ نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام ماته وفرمایل وغواړه ما عرض وکړو زه غواړم ستا

مُرَافَقَتَكَ فِي الْجَنَّةِ. قَالَ:

ګاونډیتوب په جنت کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل کومه مرتبه چې ته غواړې هغه خو ډیره عظیمه ده

«أَوْ غَيْرَ ذٰلِكَ؟». قُلْتُ هُوَ ذَاكَ. قَالَ:

دې نه علاوه بل څه وغواړه ما عرض وکړو زما درخواست خو صرف دغه دی، نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام وفرمایل

«فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ». (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].

دې مرتبې حاصلیدو د پاره تاسو کثرت سجود په ذریعې سره خپل ذات په باره کې زما مدد کوه.

[1] اخرجه مسلم في صحيحه ۱/۳۵۳ رقم الحديث: ۲۲۶-۴۸۹، والنسائي ۲/۲۲۷ رقم الحديث: ۱۱۳۸.

توضیح: (و حاجته) یعنې او دس د پاره اوبه، لوټه او مصلی یا استنجا د پاره نرم کاڼي او نور خدمت کول په ضروریاتو کې داخل دي، (المرقات ۲/٦۱۵).
د شپې وخت کې مشقت والا خدمت نه او د اطاعت د جذبې نه د خوشحالی د وجې حضور ﷺ بطور صله وفرمایل وغواړه څه غواړې دغه عقید تمند غلام ورته وویل په جنت کې ستاسو سره یو ځای والی غواړم، حضور ﷺ غوښتل چې دا کس ددې نه علاوه بل څه اوغواړي یا حضور ﷺ اندازه لږوله چې ددې کس دا مطالبه یو جذباتي اظهار دی او که په رشتیا جذبې سره دی. لیکن رشتني عاشق چې کله جواب ورکړو، بیا حضور ﷺ وفرمایل دعا به زه کوم. خو تاسو به زما دومره تعاون او مدد کوئ، چې په کثرت سره سجدې کوئ. (المرقات ٦۱۵-۲/٦۱٦).
معلومه شوه، چې د بزرګانو دعاګانو سره د عمل ضرورت هم دی، دا نه چې صرف د دعا په بنیاد باندې خپل عمل پریږدي او خالي آرزوګانې کوئ، چا ویلي دي چې چابي کولاویدو د پاره ذریعه ده. خو د لاس سره زور ورکولو د پاره چابي دباوول دي، یعنې تاله اګر چې چابي سره کولاویږي، خو د لاس حرکت ضروري دی.

فتح قفل ار چه کلید است اے عزیز ۞ جنبش از دست تو می خواهند نیز

دې حدیث نه دا هم معلومه شوه چې دنیکانو خدمت د سعادت لویه ذریعه د حصول ده. او دې نه هم دا معلومه شوه چې، د خدمت کولو نظر د آخرت سعادت باندې لږیدلی وي، د دنیا څیزونه فاني دي، دې خوش قسمته صحابي ته اوګورئ، جنت هم ورته ملاو شو او د حضور ﷺ رفاقت هم ملاو شو.

د سجدو فضیلت

﴿۱۱﴾ وَعَنْ مَعْدَانَ بْنِ طَلْحَةَ قَالَ: لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلٰى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
دمعدان بن ابی طلحة رحمه الله (تابعي) نه روایت دی وایي چې ما ملاقات وکړو دنبي علیه السلام دآزاد کرده
فَقُلْتُ : أَخْبِرْنِيْ بِعَمَلٍ أَعْمَلُهُ
غلام حضرت ثوبان رضي الله عنه سره او هغه ته مې عرض وکړو ماته داسې عمل وښایه چې دغه عمل زه کوم،
يُدْخِلُنِي اللّٰهُ بِهِ الْجَنَّةَ فَسَكَتَ ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَسَكَتَ
چې ددې عمل په بدله کې ما جنت ته داخل کړي نو هغه خاموش شو ما دوباره عرض وکړو هغه بیا خاموش
ثُمَّ سَأَلْتُهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ : سَأَلْتُ عَنْ ذٰلِكَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
... چې دریم ځل عرض وکړو هغه وویل دا سوال ما دنبي علیه الصلاة والسلام نه کړی ؤ حضور ﷺ

فَقَالَ : « عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ لِلّٰهِ فَإِنَّكَ لَا تَسْجُدُ لِلّٰهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَكَ

فرمايلي ږچې تاسو الله ته ډيرې سجدې کوئ ځکه چې تاسو چې کله الله ته يوه سجده وکړې نو اوچت به

اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً وَ حَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةً » . قَالَ مَعْدَانُ : ثُمَّ

کړي الله تعالى په دې سره يوه درجه او کموي به د تا نه په دې سجدې سره يوه ګناه .معدان وايي ما بيا

لَقِيتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَسَأَلْتُهُ

ابو درداء سره ملاقات وکړو او هغه نه مې هم دا سوال وکړو (کوم چې مې ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه کړې وو)

فَقَالَ لِيْ مِثْلَ مَا قَالَ لِيْ ثَوْبَانُ. (رَوَاهُ مُسلم)[1].

هغوئ هم ماته دغه جواب راکړو، کوم چې ثوابان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راکړی وو.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

سجدې ته د کوزيدو او پاڅيدو طريقه

﴿۱۲﴾ عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ : رَأَيْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا سَجَدَ

دوائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې ما نبي عَلَيْهِ السَّلَام وليدو چې کله به يې د سجدې اراده وکړه نو

وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ وَ إِذَا نَهَضَ

اول به يې دواړه زنګونان (په ځمکې باندې) کيخودل مخکې د اينودو د لاسونو نه او چې کله به او چتيدو

رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ .[2]

د سجدې نه نو اوچت به يې کړل لاسونه مخکې د زنګونانو نه .

توضيح: اذا سجد وضع: علماو د سجدې اعضاء ځمکې باندې د کيخودلو د پاره سجدې وخت کې او د سجدې نه د پاڅيدو په وخت کې د اوچتولو په باره کې اصول وضع کړي دي، هغه دا سې دي، چې کله سرې ولاړ وي چې د هغه کوم عضوه د قيام په حالت کې ځمکې ته نږدې وي هغه دې ړومبی کېږدي او کومه عضوه چې د قيام په حالت کې د ځمکې نه څومره لرې وي د سجدې نه د پاڅيدو وخت کې هغه او چتول په کار دي، دې اعضاو کې بعضې علماء تندی او پوزه يوه عضوه ګرځولې ده، لهذا دې کې د

(۱) اخرجه مسلم ۱ ۳۵۳ رقم الحديث ۲۲۵ - ۴۸۸، والترمذي ۲/ ۲۳۰ رقم الحديث : ۳۸۸ والنسائي ۲/ ۲۲۸ رقم الحديث :۱۱۳۹.

(۲) اخرجه أبو داود في السنن ۱/ ۵۲۱ رقم الحديث : ۸۳۸ ، واخرجه الترمذي في السنن ۲/ ۵۶، رقم الحديث :۲۶۸.

مخکې والي او وروستو الي ضرورت نشته، خو بعضي علماء فرمايي پوزه اقرب الى الارض ده. د تلو په وخت کې رومبى دا لګول په کار دي. بهر حال ددې کيفيت لحاظ هغه وخت دی. چې څه عذر نه وي که عذر وو، نو عذر خو عذر وي. (المرقات ۲/۶۱۷).

سجدې ته د کوزيدو او پاڅيدو د کيفيت بيان

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ
دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: تاسو کې چې څوک سجده
فَلَا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ وَ لِيَضَعْ يَدَيْهِ
کوي هغه دې د اوښ د ناستې پشان نه کيني، بلکې ده ته په کار ده، کيږدي خپل دواړه لاسونه په زمکه
قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالدَّارِمِيُّ قَالَ أَبُو سُلَيْمَانَ الْخَطَّابِيُّ: حَدِيثُ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ
باندې مخکې د خپلو زنګونانو نه. او ابو سليمان خطابي ويلي دي چې: حديث د وائل بن حجر رضي الله عنه
أَثْبَتُ مِنْ هٰذَا وَ قِيْلَ: هٰذَا مَنْسُوخٌ.[1]
ددې حديث نه ډير صحيح ثابت دی، حالانکې ويلي شوي دي چې دا حديث منسوخ دی.

توضيح: (وليضع يديه قبل ركبتيه) سجدې ته د تلو په وخت او واپس کيدو په وخت کې کومه عضوه څمکې باندې مخکې کيښودل په کار دي، دې کې د علماو اختلاف دی. (المرقات ۲/۶۱۸).

د فقهاو اختلاف: د دريو ائمو په نزد باندې سجدې ته د تللو په وخت کې هغه معروف ترتيب دی، چې کوم اعضاء څمکې ته نږدې وي هغه مخکې کيښودل په کار دي او واپس کې ددې عکس دی، لکه مخکې حديث نمبر(۱۲) کې مذکور دي، امام مالک رحمه الله او اوزاعي رحمه الله فرمايي سجدې ته د تللو وخت کې رومبى څمکې باندې لاس کيږده، بيا زنګونان، بيا لاسونه، بيا پوزه، بيا تندی. (المرقات ۲/۶۱۸)

دلائل: جمهورو د وائل بن حجر رضي الله عنه د روايت نه استدلال کړی دی، بلا تاويله په خپل مقصد باندې واضح دليل دی، د امام مالک دليل زير بحث د حضرت ابو هريره رضي الله عنه حديث دی، د فقهاو اختلاف اولی او غير اولی او افضليت کې دی، جواز او عدم جواز کې نه دی، امام مالک رحمه الله فرمايي د ابوهريره رضي الله عنه حديث قولي دی او د وائل بن حجر رضي الله عنه حديث فعلي دی، او اصول دا دي، چې کله قول الرسول او فعل الرسول تقابل وي، ترجيح قول ته به وي.

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۵۲۵ رقم الحديث: ۸۴۰.

جوابات: جمهورو د امام مالک رحمه الله د مستدل د ابوهریره رضی الله عنه روایت نه تسلي بخش جوابات ورکړي دي.

اول جواب: د ابوهریره رضی الله عنه حدیث دا منسوخ دی او صحیح ابن خزیمه کې د مصعب بن سعد رضی الله عنه روایت دد پاره ناسخ دی، هغه وايي: **کنا نضع اليدين قبل الركبتين فأمرنا بوضع الركبتين قبل اليدين.**

دويم جواب: د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت د محدثینو په نزد باندې معلول دی او د وائل بن حجر رضی الله عنه روایت اقوی او اثبت دی، اصولي طور باندې وائل بن حجر رضی الله عنه روایت ته ترجیح ورکولی شي، حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت کې یو علت دا دی، امام ترمذي دده غرابت بیانولو سره دا معلول ګرځولی دی. دویم علت دا دی د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت د هغه د نورو راویانو سره معارض دی. امام طحاوي مضبوط سند سره دا روایت ذکر کوي، هغه روایت بالکل د وائل بن حجر رضی الله عنه روایت په شان دی.

دریم علت دا دی ابو هریره رضی الله عنه روایت اوله حصه په خپله د دویمې حصې سره معارض ده، ځکه چې اوله حصه کې (**فلا يبرک کما يبرک البعير**) الفاظ دي، حالانکې اوښ چې کله کیني، اول زنګونان کېږدي، دې الفاظو نه پس و **ليضع يديه قبل ركبتيه** الفاظ دد معارض او مخالف دي، ځکه محدثین فرمايي، دلته یو راوي نه بیان کولو کې وهم شوی دی. او هغه **يديه** په **ركبتيه** باندې مقدم کړی، ګیني اصل عبارت کې **ركبتيه** مقدم دی، نو د ابوهریره رضی الله عنه روایت کې به تعارض ختم شي او د وائل بن حجر رضی الله عنه روایت کې به تعارض ختم شي، یعنې یو روایت کې چې دومره علتونه وي، هغه به د وائل بن حجر رضی الله عنه د روایت مقابله څنګه وکړي.

دريم جواب: د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت د معذور د پاره دی او دې کې د چا اختلاف نشته او معذوره حضرات دا سې عمل کوي او د هغوی سره به هم ښکاري، غیر معذور سره دا عمل بالکل به نه ښکاري او سنت طریقه هغه ده کومه چې ښه ښکاري. صاحب مشکوة هم د حضرت ابو هريره رضی الله عنه روایت نه دوه جوابونه کړي دي چې، یا خو د ابوهریره رضی الله عنه روایت منسوخ دی یا معلول غیر قوي دی، د وائل بن حجر رضی الله عنه روایت اثبت او اقوی دی. (المرقات ۲/٦۲۰).

﴿۱۴﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ:

د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم د دوارو سجدو په مینځ کې دا وویل:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاهْدِنِي وَعَافِنِي وَارْزُقْنِي»[۱].

اې الله ! ما وبښې ،ما باندې رحم وکړې، ماته هدايت وکړې،ما محفوظ وساتې او ماته رزق راکړې.

﴿۱۵﴾ وَعَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ :
د حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د دواړو سجدو په مينځ کې دا ويل : اې
«رَبِّ اغْفِرْ لِي» . (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، والدارمي).[۲]
زما ربه ! ماته بخښنه وکړې.

نوټ: د ظاهرو احاديثو نه دا معلوميږي، چې د فرائضو او نوافلو مونځونو په جلسه کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا دعاګانې لوستلې بيشک فرائض د زوائدو نه محفوظ ساتل دا حنافو په نزد باندې اولى دى. خو اختصار سره مسنون مستند دعاګانې منع نه دي. احناف صرف د احتياط په طور باندې وايي چې چيرته فرض مونځ فاسد نه شي، بعضې رواياتو کې تصريح ده، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به نفلو کې اوردې دعاګانې غوښتلې، خو اختصار سره فرائضو کې دعاګانو غوښتلو نه منع نه ده کړې. ابن عابدين شامي رَحِمَهُ اللهُ د جواز قائل دى. (کما في زجاجة المصابيح، ج۱، ص ۲۷۰)

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

په جوماتکې د مونځ د پاره ځاى خاص کول منع دي

﴿۱٦﴾ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ شِبْلٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ
د عبد الرحمن بن شبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې منع کړې ده نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د کارغانو په شان د ټونګو وهلو
وَ افْتِرَاشِ السَّبُعِ وَ أَنْ يُوَطِّنَ الرَّجُلُ الْمَكَانَ فِي الْمَسْجِدِ
او د ځناور په شان لاس خوريدو نه. او ددې نه يې هم منع فرمايلې چې څوک جومات کې ځاى مقرر کړي
كَمَا يُوَطِّنُ الْبَعِيرُ .[۳]
لکه څنګه چې يې اوښان مقرر کوي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳۰/۱ رقم الحديث : ۸۵۰ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۷٦/۲، رقم الحديث : ۲۸۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۹۰/۱ رقم الحديث: ۸۹۸.

(۲) اخرجه النسائي ۲۳۱/۲ رقم الحديث :۱۱۴۵، والدارمي ۳۴۸/۱ رقم الحديث : ۱۳۲۴

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳۸/۱ رقم الحديث : ۸٦۲ .

توضيح: **نقرة الغراب** مرغی چې کله دانه خوري هغه ټونګه وهي، دلته مراد دا دی، چې سجدې ته زر ټلل او زر واپس کيدل منع دي، آرام او اطمينان سره عمل کول په کار دي.

افتراش السبع: ددې وضاحت حديث نمبر (۲) کې تير شوی دی. (المرقات ۲/۶۲۱).

څو مره احاديثو کې چې د څناورو په شان طريقه او هئيت اختيارولو نه په مونځ کې منع راغلې. بعضې څناورو نومونه هم ذکر دي: (۱) **افتراش السبع**. (۲) **افتراش الكلب واقعاء الكلب**. (۳) **بروک البعير**. (۴) **التفات الثعلب**. (۵) **نقرة الديک**. (۶) **نقرة الغراب**. (۷) **عقبة الشيطان**. (۸) **رفع الايدی کاذناب خيل شمس**. (۹) **دبيح الحمار** يعنې رکوع کې د خر په شان سر ښکته کولو ته ويل کيږي. دې نه معلومه شوه، چې مونځ انسان د حيواناتو نه جدا کوي او انسان نه انسان جوړوي. لکه:

علم معقولات گندہ می کند ۞ علم منقولات بندہ می کند

علم منقولات انبیاء آست ۞ علم معقولات علم اشقیاء آست

وان يوطن المكان: اوښ چې کوم ځای کې کيني، نو دغه ځای خپل ځان د پاره خاص کړي، هلته بل اوښ نه پريږدي، دغه رنګ جوماتو کې نه دي کول په کار، چې مونځ گزار خپل ځان د پاره يو داسې ځای متعين کړي چې دويم څوک هلته نه کيني دا مکروه او ممنوع ده، لکه جوماتونو کې بعضې غټ خلک داسې کوي يا شهرت د پاره داسې کوي، جوماتونو وقف ځای دی، کوم کس چې مخکې راشي د هغه حق دی، چې کوم ځای کې کيني کيناستلی شي. (المرقات ۲/۶۲۱).

ملا حلواني رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: دغه رنګ د مونځ گزار د پاره دا هم ممنوع او مکروه ده، چې هغه د مونځ د پاره يو خاص لباس او جامی متعين کړي او دا خيال کوي، چې ددې نه علاوه بله جوړه کې مونځ نه کيږي. (المرقات ۲/۶۲۱).

په جلسه او قعده کې د ناستې طريقه

﴿۱۷﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَلِيُّ!
د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل، ای علي! کوم څيز چې زه
إِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي وَ أَكْرَهُ لَكَ مَا أَكْرَهُ لِنَفْسِي
د ځان د پاره محبوب گڼړم هغه څيز ستا د پاره هم محبوب گڼړم او کوم څيز چې د ځان د پاره نه خوښوم

لَا تُقْعِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيّ)[1].

هغه ستا د پاره هم نه خوښوم، دواړو سجدو په مينځ کې اقعاء مه کوئ.

توضیح: لاتقع: حضور ﷺ د دواړو جهانو د پاره رحمت دی، خو د خپل امت د پاره روف الرحیم دی، یعني حضور ﷺ چې کوم څیز د ځان د پاره خوښوي هغه د امت د پاره هم خوښوي بیا د اهل بیتو معامله د عام امت په نسبت لږه خاص ده، که امت ته یې په رخصت باندې د عمل اجازت ورکړی وي، نو اهل بیتو ته یې په عزیمت باندې حکم ورکړی دی، دې باره کې د حضرت علی رضي الله عنه سره د نبي عليه الصلاة والسلام دا مکالمه وشوه. ددې خلاصه دا ده چې د سجدو منځ کې اقعاء نه بچ اوسئ.

اقعاء صورت: مشهور صورت دا دی، چې بين السجدتين یا قعده کې سرې کوناټو باندې کیني او دواړه زنګونان او پوندې ولاړې وي، او لاسونه یې په ځمکې باندې ایښودې وي، څنګه چې سپی کیني. د اقعاء مشهوره او صحیح معنی دا ده. (المرقات ۲/۶۲۲).

بعضې علماء اقعاء دې ته وایي یو مونځ گزار د سجدو منځ کې یا قعدې حالت کې داسې کیني چې د خپو پنجې ځمکې باندې کیږدي او کوناټې د پوندو د بره کیږدي او لاسونو د زنګونانو سره پټونانو باندې کیږدي، خو د اقعاء هر صورت مکروه دی، دا د سپو او ځناورو سره مشابهت دی. (المرقات ۲/۶۲۲).

په رکوع او سجده کې ملا نیغه ساتل په کار دي

﴿۱۸﴾ وَعَنْ طلق بن عَلِيّ الْحَنَفِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: لَا يَنْظُرُ اللهُ عَزَّوَجَلَّ

د طلق بن علي حنفي رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي نه ګوري الله تعالی د

إِلَى صَلَاةِ عَبْدٍ لَا يُقِيمُ فِيهَا صُلْبَهُ بَيْنَ خُشُوعِهَا وَ سُجُودِهَا . (رَوَاهُ أَحْمد)[2].

هغه کس مونځ ته چې دا په خپل مونځ کې په حالت سجدې او رکوع کې خپله ملا نه نیغه وي.

توضیح: لاينظرالله: د رحمت په نظر الله تعالی نه ګوري او مونځ په دوران کې نزول رحمت په داسې کس نه نازلیږي، چې هغه مونځ کې داسې لاپرواهي کوي او د مونځ د آدابو خیال نه ساتي داسې عبادت اعلی درجې د قبولیت ته نه رسي، چونکې سجده او رکوع د الله تعالی د عبادت اهم رکن دی، چې دې کې نقص راشي، نو پوره مونځ ناقص شي، ځکه د سخت وعید حکم راغلی دی. (المرقات ۲/۶۲۲).

خشوعها: رکوع باندې د خشوع اطلاق شوی دی، دلته قومه کې ملا نیغول او تعدیل ارکان صحیح

---

(۱) أخرجه الترمذي ۷۲/۲ رقم الحديث : ۲۸۲.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۲۲/۴.

طريقې سره اداء کولو باندې تنبيه ده.

سجودها جلسه کې اطمينان سره ناسته په کار ده، هغه داسې چې هر اعضاء خپل ځای باندې شي. (المرقات۲/۶۲۲).

په سجده کې د سر کيښودو کيفيت

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ : مَنْ وَضَعَ جَبْهَتَهُ
د حضرت نافع رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ابن عمر رضي الله عنه فرمايي: چا چې کيښودو تندي خپل په
بِالْأَرْضِ فَلْيَضَعْ كَفَّيْهِ عَلَى الَّذِيْ وَضَعَ عَلَيْهِ
ځمکه باندې نو هغه ته په کار دي ، چې هغه خپل دواړه لاسونه هم په ځمکه باندې په هغه ځای کېږدي
جَبْهَتَهُ ثُمَّ إِذَا رَفَعَ فَلْيَرْفَعْهُمَا فَإِنَّ
کوم ځای کې چې يې تندی ايخودی دی، بيا کله چې پاڅي خپل دواړه لاسونه دې هم اوچت کړي، ځکه
الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ . (رَوَاهُ مَالِكٌ)[1].
چې څنګه مخ سجده کوي، دغه رنګ لاسونه هم سجده کوي.

توضيح: **کفيه:** مونځ کې چې مونځ ګزار کله سجدې ته ځي د هغې ټول اعضاء سجدې کې شريک کېږي، د لاسونو هم سجده وي، دې ته په کار دي چې د سجدې دوران کې لاسونه په داسې ځای باندې کيښودلی شي چې دواړو غوږونو ته مخامخ وي که چرته د غوږونو نه څه څيز راپريوځي، نو هغه به د لاسونو په بره حصه راځي، لاسونه نه بالکل د ولو او خېتې سره کېښودل او نه د سر نه مخکې کيښودل، بلکې د سر منځ کې کيښودل او لاسونه غاړو ته کيښودل په کار دي، او د احنافو مسلک هم دا دی، څنګه چې دې حديث کې دي.

خو شوافع حضرات د ولو سره خواته کيښودل يې بهتر ګڼي، ظاهري حديث د احنافو دليل دی او شوافعو سره ددې حديث صرف تاويل دی، هغه دا چې دې حديث کې دا وايي ، څنګه تندی ځمکه باندې کيخودلی دی، دغه رنګ لاسونه هم د ولو سره خواته قبلې طرف ته کېږده چې ددې سجده هم وشي. (المرقات ۶۲۲-۲/۶۲۳).

---

[1] أخرجه مالک في الموطأ ۱/۱۶۳، رقم الحديث : ۶۰ ، من کتاب قصر الصلوة في السفر .

۱۳ ربيع الثاني ۱٤۱۰هـ

بَابُ التَّشَهُّدِ:

د تشهد بيان:

دوو قعدو کې چې کومه خاص ناسته ذکر کولی شي هغې ته تشهد ويلي شي. شهادت معنی ګواهي ورکولو ته ويلي شي، دې ذکر کې خاص کر شهادتين بيانيږي ځکه دې ته تشهد ويلی شي. دلته صرف د تشهد لفظ دی عنوان د لاندې دا بيان کوي چې د تشهد د ناستې کيفيت څه دی او د شهادتينو لوستل څنګه دي، ددې نه پس د **الصلوة على النبي** عنوان دی دا هم په حقيقت کې د هغه دوه قعدو کې د اذکارو بيان دی مګر داد درود لوستلو متعلق دی په دې کې دا ويلې شوي دي چې په قعدو کې به په حضور اکرم صلى الله عليه وسلم باندې درود څنګه ويل په کار دی، ددې نه پس د **الدعاء في التشهد** عنوان ايښې دي دا هم په حقيقت کې په قعده کې د اکارو متعلق دی چې د شهادت او درود نه پس د دعاء طريقه څه ده؟ او دعاء به څنګه وي داد سلام ګرځولو پورې د اذکارو بيان دی او بيا د عنوان نه په غير د سلام نه پس د دعاګانو بيان يې کړې دی. (المرقات ۲/٦۲۳).

اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ:

د قعدې طريقه او د اشارې بالسبابه کيفيت

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَعَدَ فِي التَّشَهُّدِ
د ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي کريم عليه الصلاة والسلام چې به کله تشهد کې کيناستو، نو
وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى وَ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى وَ
خپل ګس لاس به يې د ګسې خپې په زنګون باندې او ښي لاس په ښي خپې په زنګون باندې کيښوده او
عَقَدَ ثَلَاثًا وَ خَمْسِيْنَ وَ أَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ.
خپل (ښي) لاس به يې په شان د عدد درې پنځوس (۵۳) بند کړو او شهادت ګوتې سره به يې اشاره وکړه.
وَ فِيْ رِوَايَةٍ: كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ
او په يو روايت کې دي: چې کله به حضور صلى الله عليه وسلم په مونځ کې کيناسته نو اينبودل به يې خپل دواړه
يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَ رَفَعَ أُصْبُعَهُ الْيُمْنَى الَّتِيْ تَلِي الْإِبْهَامَ
لاسونه به يې زنګونانو باندې کيښودل او د ښي لاس ګوته کومه چې د غټې ګوتې سره نزدې ده او چتوله

يَدْعُو بِهَا وَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى

او د هغې سره به يې دعا غوښتله(يعنې او چتيدو سره به يې وحدانيت ثابتولو) او ګس لاسو نه به يې

رُكْبَتِهِ بَاسِطَهَا عَلَيْهَا. [1]

پتونانو باندې کولاو کینبودل.

توضيح: (**و عقد ثلاثة و خمسين**) انسانانو ته مختلف زمانو کې د عدد او شمارلو مختلفې طريقې رائج شوي دي، دې کې مروجه طريقه دا هم وه چې ګوتې يو ځاى کول او جدا کولو طريقه هم ده، چې دې حديث کې ورته اشاره شوې ده، حضور ﷺ د (۵۳) عدد نښه جوړه کړه. هغه داسې مثلاً ټولې ګوتې يې بندې کړې صرف د شهادت ګوته يې کولاو پاتې شوه او د ګوتې سر يې د شهادت د ګوتې بيخ سره کينبوده، دا درې پنځوس عدد دى. او دا طريقه شوافعو خپله کړې وه، دا دامام شافعي رحمه الله قول جديد دى، (المرقات ۶۲۳ - ۲/۶۲۴، الکاشف ۲/۴۱۷).

او احنافو نوي(يعنې لس کم سل) عدد خپل کړې دى، هغه داسې چې خنصر بنصر يعنې کچې او هغې سره نزدې ګوته بنده کړې شي او د غټې او د منځ ګوتو نه حلقه جوړه کړې او شهادت ګوتې سره دې اشاره وکړي، دا طريقه د احمد بن حنبل رحمه الله هم ده، او د امام شافعي رحمه الله قول قديم هم داسې دى.

او مخکې مسلم روايت کې دا طريقه مذکور ده، امام مالک رحمه الله په نزد باندې د لاس ټولې ګوتې بند کړئ او شهادت ګوتې سره اشاره اوکړئ، دا ټولې درې طريقې شوې.

بعضې رواياتو کې څلورمه طريقه هم شته، چې ټولې ګوتې به خورې وي او د شهادت ګوتې سره به اشاره وکړي، بعضې احنافو دا عمل غوره کړې دى. (المرقات ۶۲۳ - ۲/۶۲۴، الکاشف ۲/۴۱۷).

داشارې حکم: د احاديثو نه دا معلوميږي، چې د حضور ﷺ عمل په مختلف طريقو سره وو او په مختلفو وختونو کې يې مختلفې طريقې اختيار کړې وې، دا اضطراب في الحديث نه دى، بلکې بيان جواز د پاره دى، چې امت د پاره په دې کې وسعت او آسانتيا وي. دا اعتراض بې ځايه دى، چې اشارې احاديثو کې اضطراب دى، ځکه مطلقا اشاره نه ده کول په کار، د جمهورو او فقهاو اقوالو نه معلوميږي، چې هلته د ټولو په نزد باندې سنت عمل ګرځولى دى، د محل او موقع مناسبت سره چې په کومې طريقې باندې عمل وشو بس سنت اداء شو. (المرقات ۶۲۳ - ۲/۶۲۴، الکاشف ۲/۴۱۷).

د مجدد الف ثاني رحمه الله راى: مجدد الف ثاني رحمه الله د احاديثو تحقيق او د ظاهري اختلاف په بنياد د اشارې نه انکار کړې دى، او وايي د اشارې احاديثو په حکم کې اضطراب موندلى کيږي. دې منفردې

[1] مسلم ۱/۲۰۸، رقم الحديث: ۱۱۵ - ۵۸۰.

او شاذ رائې باندې د وخت علماو او د مجدد الف ثاني څوی په دې باندې رد کړی دی. جمهورو فقهاو او د احنافو د ائمو متفق مسئله پرېښودل او د مجدد الف ثاني رَحِمَهُ اللَّهُ د تفرد رایه احترام سره منل نظر انداز کولی شي، دا خو نوې خبره نه ده د لویو شخصیاتو بعضې رائې منفرد وي. ائمه احناف او ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ د اشارې په حکم باندې متفق دي. دا د احنافو متقدمین حضرات دي، بعضې احناف (ماوراء النهر او هندوستان او افغانستان د اشارې د ترک کېدو قائل دي، خو دا ترک کول د عدم جواز دلیل نه دی، حجاز مقدس او د عربو ټول علماء قدیما او حدیثا اشارې کولو باندې متفق دي.

علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللَّهُ لیکي اشاره منع کول د روایت او د رایت د دواړو منافي دی. خلاصه دا چې کله احادیثو کې اشاره ثابت وي، صحابه کرام، تابعین ټول په دې متفق وي، جمهور فقهاء د امت او د عراق علماء او د حجاز حرمینو دې باندې متفق دي، بیا دې باندې عمل کول اولی او انسب دي. فقهاو احنافو طرف ته د فقه یو کتاب منسوب دی، چې د هغې نوم خلاصه کیداني ده، هغه کتاب کې اشارې کولو ته حرام ویلي، خو ددې کتاب مصنف یقیني طور باندې پته نه لږي د احنافو مشهورو او معروفو علماو د دغه کتاب غیر معروف کیدو باندې تنقید کړی دی. علامه ابن همام لیکي: که د خلاصه کیداني مصنف په کلام کې د تاویل گنجائش نوی، نو مونږ به دې باندې د کفر فتوای لږولې وی، تاویل دا کیدی شي، چې هغه کاهل الحدیث لفظ استعمال کړی دی او اهل حدیث گوتې له حرکت ورکوي. ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي که حسن ظن نه وی، نو ددغه کس په کلام کې د کفر خطره ده. (المرقات ۲/۶۲۴).

بهر حال اشاره بالسبابه حکم د استحباب او سنن زوائد نه کم نه دی، فقهاء دې ته سنت وایي، موطا د محمد کې امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي (بصلیع رسول الله نأخذ وهو قول ابي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ) امالي د ابویوسف رَحِمَهُ اللَّهُ کې تصریح موجود ده، امام ابویوسف د اشارې قائل دی. د احنافو کتابونو کې ظاهر الروایة کې د اشارې ذکر نشته، خو دا مضره هم نه ده، بلکې ظاهر الروایات اشارې نه ساکت دی، خو عدم ذکر د عدم جواز دلیل نه دی. اشارې کولو مقام دا دی، کله چې مونځ گزار شهادت ته ورسي. لااله نفی باندې گوته اوچته کړي چې نفې قولي سره نفې عملي هم راشي، شوافع او حنابله فرمايي الاالله اثبات باندې گوته اوچتول ډیر بهتر دي، دا هم جائز دي، قعده کې چې سرې کیني او د ښې لاس گوتې بندې کړي د شهادت د پاره او دا هم جائز دي، چې شهادت ته ورسي هغه وخت گوتې بندې کړي. او بیا اشاره وکړي او اشارې نه پس گوته ښکته کول هم جائز دي او سلام پورې اوچته ساتل هم جائز دي، خو حلقه ماتول صحیح نه دي.

يدعوبها: ددې مطلب دا دى کوته او چتول د توحيد اشاره کول هم دعا ده. (المرقات ۶۲۴-۲/۶۲۵، الکاشف ۲/۴۱۸).

باسطها باسط اسم فاعل صيغه ده، مراد چې د کس لاس کوتې په زنګون باندې کولاو کيښودل. (المرقات ۶۲۴-۲/۶۲۵)

د التحيات طرز او طريقه:

﴿۲﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا

دعبدالله بن زبير رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم چې به کله (مونځ کې د التحيات د

قَعَدَ يَدْعُو وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى

پاره) کيناستو نو خپل ښي لاس به يې په خپل ښي پتون باندې کيښودو او خپل کس لاس به يې په کس پتون

وَ أَشَارَ بِأُصْبُعِهِ السَّبَّابَةِ وَ وَضَعَ إِبْهَامَهُ عَلَى أُصْبُعِهِ الْوُسْطَى

باندې کيښودو او شهادت کوتې سره به يې اشاره کوله او خپله غټه کوته به يې په مينځنۍ په کوتې باندې

وَ يُلْقِمُ كَفَّهُ الْيُسْرَى رُكْبَتَهُ [1]. (رَوَاهُ مُسلم).

کيښوده (يعني داسې حلقه به يې جوړوله) او نبي عليه السلام به (کله) خپل کس لاس سره کس زنګون نيولو.

﴿۳﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

دعبدالله ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې مونږ چې به کله حضور صلى الله عليه وسلم سره مونځ کولو،

قُلْنَا السَّلَامُ عَلَى اللهِ قَبْلَ عِبَادِهِ

نو (قعده کې د التحيات په ځاى) دا به مو ويل: الله باندې سلام دى، مخکې دده په بندګانو باندې سلام نه

السَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ السَّلَامُ عَلَى مِيكَائِيلَ السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ وَ فُلَانٍ

جبرئيل باندې سلام دى، ميکائيل باندې سلام دى او فلانکي (يعني د فرشتو په هريو فرشته او د انبياو نه

فَلَمَّا انْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ

په هريو نبي) دې سلام وي نو يوه ورځ کله چې نبي عليه السلام د مونځ نه فارغ شو زمونږ طرف ته متوجه شو،

---

[1] مسلم ۱/۱۰۸ رقم الحديث: ۱۱۳- ۵۷۹.

قَالَ : « لَا تَقُولُوا السَّلَامُ عَلَى اللهِ فَإِنَّ اللهَ هُوَ السَّلَامُ

وې فرمايل الله باندې سلام مه وايې، الله تعالى په خپله سلام دى (يعنې د الله تعالى ذات د ټولو آفتونو او

فَإِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَقُلِ التَّحِيَّاتُ

نقصاناتو نه پاک دى) کله چې تاسو کې څوک په قعده باندې کيني دا وايې: ټول تعريفونه او بدني او مالي

لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللهِ وَ بَرَكَاتُهُ

عبادتونه الله تعالى د پاره دي، اى پيغمبره په تا باندې دې سلام او د الله تعالى رحمتونه او برکتونه وي،

السَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ فَإِنَّهُ إِذَا

سلام دې وي په مونږ باندې او د الله تعالى په نيک بندګانو باندې، نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل کوم کس چې دا

قَالَ ذٰلِكَ أَصَابَ كُلَّ عَبْدٍ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ أَشْهَدُ

کلمات وايي، د هغه برکت په ځمکه او آسمان کې هر نيک کس ته رسيږي، بيا يې وفرمايل زه ګواهي ورکوم

أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

چې الله تعالى نه سوا بل هيڅ معبود نشته او ګواهي ورکوم چې محمد صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الله بنده او رسول دى

ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُوهُ ». (متفق عليه).[1]

بيا يې وفرمايل دې نه پس بنده ته کومه دعا ښه ښکاري هغه دې اختيار کړي او الله نه دې سوال وکړي.

توضيح: التحيات لله: د لته درې الفاظ دي او درېو وارو کې مختلف توجيهات دي، خو مشهوره معنى دا ده. التحيات نه مراد عبادت قولي، او الصلوٰتُ نه عبادت بدني، الطيبات نه مراد عبادت ماليه دى، مطلب دا چې زما قولي عبادت الله تعالى د پاره دى. او زما بدني او مالي عبادت هم د الله تعالى د پاره دى يعنې هر نوع عبادت د الله تعالى د پاره دى ګويا دا اعلان دى: ﴿إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾.

السلام عليک ايها النبي: سوال: کله چې حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زمونږ سره موجود نه دى بيا يې مونږ ولې د خطاب سره يادوو، نو آيا بيا دې نه دا نه ثابتيږي چې حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر او ناظر دى، لکه

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۱۱/۲، رقم الحديث: ۸۳۱، ومسلم في الصحيح ۳۰۱/۱ رقم الحديث: ۵۵-۴۰۲، وأبو داود ۵۹۱/۱ رقم الحديث: ۹۶۸، والنسائي ۲۴۰/۲، رقم الحديث: ۱۱۶۸.

څنګه چې بعضې کم فهمه خلکو خيال دی؟ (المرقات ۲/٦٢٧).

جواب: اصل کې دا خطاب د الله تعالى د طرف نه دی، چې شب معراج کې د حضور ﷺ سره شوی دی. قصه داسې وه: د معراج په شپه حضور ﷺ ته الله تعالى وفرمايل، چې کله يو دوست خپل دوست خواته ځي ځان سره يو تحفه ضرور وړي، نو ما له څه راوړي حضور ﷺ ورته جواب ورکړو التحيات لله دا جواب ډير عظيم وو، ددې په صله کې الله تعالى ورته وفرمايل **السلام عليک ايها النبي ورحمة الله و برکاته**، دا هم ډيرلوی اعزاز او انعام ؤ. څکه حضور ﷺ خپل امت هم ځان سره يو ځای کړو، **السلام علينا و على عباد الله الصالحين**، دا د امت سره لويه همدردي وه او دا پوره مکالمه ډيره مناسب وه، بنا په دې باندې جبرائيل اعتراف د شان د نبي ﷺ کې وفرمايل: **اشهدان لا اله الا الله و اشهد ان محمد عبده ورسوله** دې ټولې مکالمې ته چې وګورئ څوک دا ويلی شي چې دا زمونږ د طرف نه ده؟، حقيقت کې دا مکالمه مونږ نقل کوو، چې د معراج په شپه د الله تعالى په دربار کې شوې وه. (المرقات ٦٢٧-۲/٦٢٨).

عمدة القاري کې بدر الدين عيني رَحِمَهُ اللهُ وايي اصل کې دا کلام حضور ﷺ صحابو ته ښودلو چې ستاسو مخې ته وو، بيا دا کلام هغه صحابه وو هم واخيستو کوم چې غائب وو او دغه رنګ دا سلسله غائبينو کې روانه وه. ددې کلام مطلب دا هم دی، دا صيغه حاضر او ناظر د عقيدې لاندې نه ده. بلکې دا بطور نقل او حکايت ده. علامه سيوطي رَحِمَهُ اللهُ او نورو محدثينو د کرماني رَحِمَهُ اللهُ په شان وغيره نقل کړي کله چې د حضور ﷺ وصال وشو نو صحابو په دغه ځای **السلام على النبي** ويل چې هغې کې د حاضر سره د خطاب په ځای د غائب خطاب دی، فقهاء او محدثين دا توجيهات څکه کوي چې د امت مسلمه په نزد باندې د حضور ﷺ په باره کې عقيده د حاضر او ناظر جائز نه ده.

الصالحين: دې قيد سره هغه ټول خلک خارج شول کوم چې صالح نه دي، علماء فرمايي صالح سړی هغه دی، چې د خالق او مخلوق په حقونو کې رعايت ساتي. (المرقات ۲/٦٢٨).

څومره لويه خوش قسمتي ده د هغه خلکو کوم چې صالح دي څکه چې د اولياء الله او د حرمينو د ائمو او فضلاو دعاګانې دوي ته مفت ملاويږي، صرف دا چې صالح جوړ شي، **اللهم ارزقنا صلاحا و اعطنا فلاحا**.

په مونځ کې کوم تشهد افضل دی

﴿٤﴾ وَعَن عبد الله بن عَبَّاس أَنَّهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا
عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُ فرمايي چې حضور ﷺ به مونږ ته داسې تشهد ښودلو لکه څنګه چې به

يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ فَكَانَ يَقُولُ : « التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ
يې مونږ ته ښودل د قرآن کريم يو سورت او ويل به يې: ټول برکت والا تعريفونه او ټول مالي او بدني عبادتونه
لِلّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ السَّلَامُ
الله تعالی د پاره دي، ای نبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تاسو باندې سلامتي ده او برکتونه او رحمتونه سلام دې وي
عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ
په مونږ باندې او په نيکو بندګانو باندې اوزه ددې خبرې ګواهي ورکوم چې نشته لائق د عبادت په غير د الله
وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ »[1]. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.
نه بل څوک او ګواهي ورکوم چې محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الله تعالی رسول دی.

وَلَمْ أَجِدْ فِي الصَّحِيحَيْنِ وَلَا فِي الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّحِيحَيْنِ: «سَلَامٌ عَلَيْكَ» و «سَلَامٌ عَلَيْنَا» بِغَيْرِ أَلِفٍ وَلَامٍ وَلٰكِنْ رَوَاهُ صَاحِبُ الْجَامِعِ عَنِ التِّرْمِذِيِّ.

توضيح: يعلمنا التشهد: قعده اولی واجب ده او قعده آخره مونځ کې فرض ده، په دواړو قعدو کې تشهد لوستلی کېږي. سوال دا دی د تشهد باره کې لس روايات موجود دي، مختلف تشهدات ذکر دي، خو مشهورو رواياتو کې درې تشهده مشهور دي:

(۱) تشهد د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (۲) تشهد د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (۳) تشهد د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

چونکې تشهد کې د الله تعالی وحدانيت په ښه طريقې باندې ثابتول مقصد دي، نو صحابه کرامو مختلفو الفاظو سره دغه پيش کړی دی، دا وجه ده د ټولو علماو اتفاق دی، چې د صحابو دور کې مختلف تشهدات لوستل کېدل او د لس صحابو جدا جدا تشهدات وو، ټول جائز دي، جواز او عدم جواز کې اختلاف نه دی، البته افضل او غير افضل کې اختلاف راغلی، خبره صرف د ترجيحاتو ده. (المرقات ۲/۶۳۰، الکاشف ۲/۴۲۲).

د فقهاو اختلاف: درې تشهدات مشهور دي تشهد د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، تشهد د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، تشهد د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، اوس په دې کې کوم افضل دی او کوم ته ترجيح ده، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تشهد ته افضل وايي او دې ته يې ترجيح ورکړې ده، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تشهد ته افضل او ترجيح ورکړې ده، موطا مالک کې ددې تشهد صيغې د ابن عباس

---

(۱) مسلم ۳۰۲/۱ رقم الحديث :۶۰/۱۰۳، وأبوداؤد ۵۹۶/۱ رقم الحديث : ۹۷۴، والترمذي ۸۳/۲ رقم الحديث : ۲۹۰.

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په شان دي، امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تشهد ته افضل وايي او ترجيح ورکوي، حنابله هم د احنافو سره دي. (المرقات ۲/۶۳۰، الکاشف ۲/۴۲۲).

وجوه ترجيح: ائمه احناف او حنابله تشهد د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د ډيرو وجوهاتو نه ترجيح ورکړې ده: (۱) وجه اول امام ترمذي اعتراف کړی، د تشهد باره کې چې د جمهورو صحابو او تابعينو عمل د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تشهد مطابق دی او حديث ئې ټول مطلب کې ډير اصح او اوضح دی.

(۲) د تشهد د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ الفاظ نقل کولو کې د ټولو ائمو حديثو توافق او اتفاق دی.

(۳) د خلکو د تعليم په غرض باندې حضرت ابو بکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ منبر نبوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې دا تشهد لوستلې وو.

(۴) د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په تشهد کې تجدد د عمل دی، دې کې دوه ځلې واو سره کلام ذکر کړی دی، يعنې **التحيات لله والصلوات لله والطيبات لله**، ددې په عکس بل تشهد کې عطف نه وو، بلکې يوه جمله وه، چې د صفاتو سره مذکوره وه.

دلته علماء يوه قصه ليکي: يو ديهاتي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ خواته راغی او سوال يې وکړو بواو او بواوين امام صاحب جواب ورکړو (بواوين) **فقال بارک الله فيک کما بارک في لا ولا ثم ولَّى** حاضرين پدې پوهه نه شو، او امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ نه يې تپوس وکړو، چې دې بانده چې څه وويل او تاسو څه جواب ورکړو، امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ وويل هغه وويل چې زه کوم تشهد ووايم؟، آيا هغه ووايم چې هغې کې يو واو دی، يا د دوو واو والا، ما جواب ورکړو د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ والا تشهد ووايه، هغې کې دوه واوه دي، ددې وجې هغه دعا وکړه چې الله تعالی دې تا د زيتون د ونې په شان برکتي کړي چې نه شرقي وي او نه غربي دې کې دې آيت طرف ته اشاره شوې ده: ﴿مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ (سورة النور آيت: ۳۵).

(۵) حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله په ژبه باندې ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته حکم وکړو، ددې تشهد تعليم مخکې امت ته ورسوئ، بلکې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ډير اهتمام سره د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لاس ونيوه او دا تشهد يې ورته وښودو.

دا حديث د **مسلسل بأخذ اليد** نوم سره مشهور دی، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل شاګرد لاس ونيوو او ورته يې اوښودو تردې چې د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ استاذ حماد رَحِمَهُ اللهُ د امام صاحب لاس ونيوو او ددې تشهد تعليم يې ورله ورکړو.

(۶) زما په خيال د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تشهد د ټولو نه لويه وجه د ترجيح د معراج شپه ده، چې الله تعالی مخې ته حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا کلمات په خپله لوستلې وو، چې ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې

دي، بهر حال دا مسئله د اولی او غیراولی ده، هر یو سره وجوه ترجیحات موجود دي.

پسند اپنی اپنی نصیب اپنا اپنا

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

په شهادت کې د ګوتې اوچتولو نه پس حرکت ورکول څنګه دي

﴿۵﴾ وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثُمَّ جَلَسَ

وائل بن حجر رضي الله عنه فرمايي چې بيا حضور صلی الله علیه وسلم (سجدې نه سر اوچت کړو دغه رنګ) کيناستو

فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى وَحَدَّ مِرْفَقَهُ الْيُمْنَى

چې خپله ګسه خپه يې خوره کړه او ګس لاس يې د ګسې خپې په پتون باندې کيښودو او کيښوده يې څنګل

عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَقَبَضَ ثِنْتَيْنِ

په ښي پتون باندې (يعني خپله څنګل يې د وروں سره يو ځاى نه کړه) او بندې يې کړې دواړه ګوتې (يعني

وَحَلَّقَ حَلْقَةً

کچې او د هغې سره نزدې ګوتې) (د احنافو د مسلک مطابق منځ ګوته او غټه ګوته) حلقه يې جوړه کړه

ثُمَّ رَفَعَ أُصْبُعَهُ فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُهَا يَدْعُوْ بِهَا[1].

بيا يې د شهادت ګوته اوچته کړه او ما وليدو چې دغه ګوتې ته يې حرکت ورکولو او اشاره يې ورسره کوله

توضيح: وقبض ثنتين: دوه ګوتې يې بندې کړې، دې نه مراد کچې او هغې سره خواته ګوته ده هغې ته خنصر او بنصر ويلی شي. (المرقات ۲/۶۳۳).

وحلق حلقة: يعني د مينځ او غټې ګوتې سرونه يو ځاى شي حلقه ورته ويلي شي، دا طريقه د احنافو په نزد باندې راجح ده او دغه عدد تسعين دی، او دغه حديث د احنافو دليل دی.

او د شوافعو حضراتو د ابن عمر رضي الله عنه حديث نمبر (۱) نه استدلال دی، دې کې درې پنځوس عدد ښودلی دی. (المرقات ۲/۶۳۳).

دا خبره ياده ساتل په کار دي چې د اهل حسابو په نزد باندې د ګوتو اشارو او کيښودلو نه خاص عدد طرف ته اشاره ده، يو يز د پاره جدا اشاره او لسيز طرف ته جدا دغه رنګ ورپسې ځه، ددې فن په تقريرات

---

[1] أحمد في المسند ۳۱۸/۴، وأخرجه أبوداود ۵۸۷/۱ رقم الحديث ۹۵۷، والنسائي ۳۷/۳ رقم الحديث ۱۲۶۸.

الرافعي کې بنه بحث شوی دی، بهر حال ګوتې او چتیدو نه پس حرکت ورکولو کې اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ یحرکها لفظ نه استدلال کړی دی فرمايي چې شهادت ګوتې له دې حرکت ورکوي ترڅو پورې چې یې سلام نه وي اړولی. (المرقات ۲/۶۳۴).

جمهور فقهاء فرمايي د ګوتې او چتیدو نه پس حرکت نه دي ورکول په کار یا دې او چته نیسي یا بنکته حرکت نه دی په کار.

دلائل: امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ د زیر بحث حدیث د حضرت وائل بن حجر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت نه استدلال کړی دی هغې کې **یحرکها** الفاظ دي، ائمه احناف او جمهور دې سره د حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت نه استدلال کړی دی، هغې کې **لا یحرکها** الفاظ راغلي.

تطبیق: دې تطبیق سره دواړو روایاتو کې تعارض ختمیږي او د وائل بن حجر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت جواب په کې هم کیږي او د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ مستدل هم نه پاتې کیږي. تطبیق داسې دی د وائل بن حجر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت کې **یحرکها** مطلب دا نه دی، چې ګوته اوچته کړه او حرکت ورکوه، بلکې مطلب دا دی چې د اشارې د پاره ګوته اوچته کړه او د دغه اوچتیدو نه یې **یحرکها** سره تعبیر کړی دی.

امام بیهقي د دواړو روایاتو تطبیق کولو باره کې داسې ارشاد فرمايي: (**فیحتمل ان یکون المراد بالتحریک الاشارة بها) لا تکریر تحریکها فیکون موافقا لروایة ابن زبیر (بیهقي، ج ۲، ص ۱۳۲)**

دې کې دا احتمال شته، چې د ګوتې خوځولو نه مراد اشاره ده، خوځول نه دي، نو بیا د وائل بن حجر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ او د ابن زبیر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایاتو کې موافقت راځي.

د اشارې په وخت کې ګوته خوځول نه دي په کار

﴿٦﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُشِيْرُ
د عبد الله ابن زبیر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به اشاره کوله (د کلمه شهادت
بِأُصْبُعِهِ إِذَا دَعَا وَلَا يُحَرِّكُهَا [1].
لوستلو) په وخت کې په خپلې ګوتې سره چې کله به یې (په قعده کې) دعا کوله خو خوځوله یې نه.
وَ زَادَ أَبُو دَاوُد وَلَا يُجَاوِز بَصَرُهُ إِشَارَتَه.
ابو داود دا الفاظ هم رانقل کړي دي او د هغوی نظر به د اشارې نه تجاوز نه کولو.

[1] أخرجه أبوداود ۱/۶۰۴ رقم الحديث: ۹۹۰، والنسائي ۳/۲۹ رقم الحديث: ۱۲۷۵.

توضيح: لايحركها: دا حديث واضح دليل دی، چې د تحريک السبابه ذکر چې ددې حديث نه مخکې کوم حديث کې راغلی وو، هغه يا مؤول دی يا موقوف دی او عدم تحريک صراحت سره ثابت دی. او دا حديث په امام مالک رَحِمَهُ اللهُ باندې حجت دی. (المرقات ۲/۶۳۳).

لايجاوز بصره اشارته: ددې عبارت مطلب دا دی چې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نظر به د اشارې بالسبابه نه مخکې تجاوز نه کولو. بلکې د قعدې په وخت کې به د هغه نظر مخې ته وو. دويم مطلب يې دا دی. چې د هغه نظر به په اشارة بالسبابه باندې پروت وو. چې مضمون توحيد ښه په زړه او دماغو کې کېني. عامو شارحينو دا دويمه معنی مراد اخيستې. دريم مطلب دا دی چې د هغوی نظر هغه وخت آسمان ته نه ځي ځکه چې د هغې نه دا تاثر ملاويږي، چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ګوتې مبارکې سره اشاره کوي چې، الله تعالی په آسمانونو کې دی، دې نه د جهت احتمال هم کېږي. چې تجسم ته مستلزم دی او دې سره حدوث لازم دي او ددې نه الله تعالی پاک دی. (المرقات ۲/۶۳۳).

اشاره په يوې ګوتې سره کول په کار دي

﴿۷﴾ وَ عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ : إِنَّ رَجُلًا كَانَ يَدْعُو بِإِصْبَعَيْهِ
د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې يو کس تشهد کې په دواړو ګوتو اشاره وکړه نو نبي
فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَحِّدْ أَحِّدْ.⁽¹⁾
کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه ته وفرمايل يوې ګوتې سره اشاره کوه، يوې ګوتې سره اشاره کوه.

توضيح: احد احد: ابوداود او نسائي روايت کې دا وضاحت موجود دی، حضرت سعد بن ابی وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قعده کې کلمه شهادت په وخت کې د دواړو لاسونو د شهادت ګوتو سره اشارې کولې، کېدای شي خيال يې دا وو چې دې سره د توحيد په اثبات کې اضافت وشي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې کله وکتل، نو دا يې ددې عمل نه منع کړو او حکم يې وکړو چې يوې ګوتې سره يعنې وحدانيت د اثبات د پاره يو ګوتې سره اشاره کوئ. (المرقات ۲/۶۳۴).

په قعده کې د ناستې صحيح طريقه

﴿۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ فِي الصَّلَاةِ
د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منع کړې ددې نه چې کېني سړی په مونځ کې

---

(۱) أخرجه الترمذي ۵/۵۲۰ رقم الحديث : ۳۵۵۷، والنسائي ۳/۳۸ رقم الحديث : ۱۲۷۱.

وَ هُوَ مُعْتَمِدٌ عَلَى يَدِهِ . (رَوَاهُ أَحْمد، وَأَبُو دَاوُد)[1] وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ :

او تکیه یې لګولې وي په لاس باندې . د ابوداود یو روایت کې دا الفاظ هم دي: حضور ﷺ

نَهَى أَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدَيْهِ إِذَا نَهَضَ فِي الصَّلَاةِ.

ددې نه هم منع فرمایلې چې یو کس مونځ کې د پاځیدو وخت کې د لاس نه مدد اخلي.

توضیح: وهو معتمد: ددې مطلب دا دی چې سړی کله قعده کې کیني. نو څمکې باندې دې لاس نه ږدي، بلکې دواړه لاسونه دې په خپلو پتونانو باندې داسې ږدي چې د ګوتو سرونه د زنګونانو د بره راشي، حضور ﷺ څمکه باندې تکیا کولو نه منع فرمایلې ده، دویمه خبره دې حدیث کې دا بیان شوې ده، سړی چې کله سجده وغیره نه پاڅي هغه ته په کار دي چې په څمکه باندې تکیه ونه لږوي، ددې نه هم حضور ﷺ منع فرمایلې ده، (المرقات ۲/۶۳۴).

د امام صاحب رحمه الله مسلک دا دی چې قیام ته پاځیدو وخت کې څمکه باندې لاسونو سره تکیا نه شي کولی، که چا ته عذر وي، نو شرعا صاحب عذر معذور وي. هغه چې څه کوي مجبور دی. (المرقات ۶۳۴-۲/۶۳۵).

امام شافعي رحمه الله فرمایي بغیر عذر که څوک تکیا لږوي پاځیدلی شي، د شوافعو حضراتو د جلسه استراحت او تکیا لږولو د پاره باب صفة الصلوة حدیث نمبر (۷) نه استدلال کړی دی، د احنافو دلیل زیر نظر حدیث دی او ورسره حدیث نمبر (۹) کې هم د دوي دلیل دی، ددې مسئلې پوره تفصیل حدیث نمبر (۷) په توضیح او تشریح کې شوی دی، دا خبره د یاد ساتلو قابله ده، دا بحث هغه وخت دی چې کله معذور نه وي که معذور کس وي نو معذور مجبور دی او د هغه د پاره ممانعت نشته. (المرقات ۶۳۴-۲/۶۳۵).

﴿۹﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ

د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ اولو دوو رکعتونو کې (یعنې

كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ

اوله قعده) کې (تشهد د پاره دومره کیناستو) ګویا چې حضور ﷺ په ګرم کاڼي باندې ناست دی

[1] أخرجه أبو داود في السنن ۲/۶۰۴ رقم الحديث : ۹۹۲ .

حَتّٰى يَقُومَ .⁽¹⁾

او په (جلتی) سره به پاڅيدو.

اَلْفَصْلُ الثَّالِث:

﴿۱۰﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا

د جابر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم به مونږ ته تشهد داسې ښودلو لکه څنګه چې

يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ:

به يې مونږ ته د قرآن کريم يو سورت ښودلو (يعنې څنګه چې د قرآن کريم د الفاظو په اعتبار مختلف دی

دغه رنګ د تشهد الفاظ هم مختلف دي، چنانچه دې روايت کې د تشهد الفاظ داسې ذکر دي (ترجمه):

« بِسْمِ اللهِ وَ بِاللهِ التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ

يعنې د الله په نوم او توفيق سره شروع کوم او ټول تعريفونه او ټول مالي او بدني عبادت الله تعالى د پاره دی

السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللهِ وَ بَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا

سلام دې وي په تا باندې ای نبي صلى الله عليه وسلم او د الله تعالى برکتونه او رحمتونه، سلام دې وي په مونږ باندې

وَ عَلٰى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَ أَشْهَدُ

او د الله په نيکو بندګانو باندې او زه ددې خبرې ګواهي ورکوم چې د الله نه غير بل معبود نشته، او ګواهي

أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أَسْأَلُ اللهَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِاللهِ مِنَ النَّارِ» . (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)⁽²⁾.

ورکوم چې محمد صلى الله عليه وسلم د الله بنده او رسول دی زه د خدای نه د جنت سوال کوم او د دوزخ نه پناه غواړم

د شهادت ګوتې په اوچتيدو سره شيطان سوزي

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ : كَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ

د نافع رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنه به چې کله مونځ کې کيناستو، نو

---

(۱) أخرجه أحمد ۲۸۶/۱ ، وأبوداود ۶۰۶/۱ رقم الحديث : ۹۹۵ ،والترمذي ۲۰۲/۲ رقم الحديث :۳۶۶ والنسائي ۲۴۳/۲ رقم الحديث : ۱۱۷۶.

(۲) أخرجه النسائي ۲۴۳/۲ رقم الحديث : ۱۱۷۵ .

وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَ أَشَارَ بِإِصْبَعِهِ وَ أَتْبَعَهَا بَصَرَهُ

خپل دواړه لاسونه به يې په خپل دواړو زنګونانو باندې كېښودل او ګوتې سره به يې اشاره كوله او نظر به

ثُمَّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ».

يې په ګوته باندې ؤ او ويل به يې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي دا په شيطان باندې د او سپنې نه زيات سخت دی

يَعْنِي السَّبَّابَةَ. (رَوَاهُ أَحْمد)[1].

يعنې شهادت ګوتې سره اشاره د وحدانيت، دا په شيطان باندې د نيزې وار كولو نه زيات سخت دی.

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ كَانَ يَقُولُ: مِنَ السُّنَّةِ إِخْفَاءُ التَّشَهُّدِ[2].

د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: تشهد په مزه آواز سره لوستل سنت دي.

وَقَالَ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

ترمذي وايي دا حديث غريب دی.

نوټ: صحابي چې كله من السنة وايي، د هغه دا قول د قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په شان مرفوع حديث جوړيږي.

❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

(۱) أحمد في المسند ۲/۱۱۹.

(۲) أبوداود ۱/۶۰۲ رقم الحديث: ۹۸۶، والترمذي ۲/۸۴ رقم الحديث: ۲۹۱.

بَابُ الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَضْلُهَا:

په حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې د درود لوستلو فضیلت

قال الله تعالى: ﴿إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (سورة احزاب آیت: ٥٦).

سلموا يا قوم بل صلوا على صدر الامين ✿ مصطفى ما جآء الا رحمة للعالمين

صلوة په لغت کې دعا، استغفار، رحمت او حسن الثناء ته ویلی شي.
که د صلوة نسبت الله تعالی طرف ته وشي دې نه د رحمت کامله نزول مراد دی، که نسبت یې فرښتو ته وشي، نو استغفار ترې مراد دی، او که نسبت یې انسانانو ته وشي دې نه دعا مراد ده، او که مرغانو طرف ته یې نسبت وشي دې نه تسبیح او تهلیل مراد دي. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).
په ټول عمر کې یو ځل درود لوستل فرض دي، قرآن کریم یو څو آیتونه په دې باندې دلالت کوي، که مجلس کې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوم مبارک واخیستلی شي په اول ځل، درود لوستل واجب دي، که دوباره واخیستی شي بیا دورد سنت او مستحب دی، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې درود لوستل بالذات مقصود دي او نورو انبیاو او صحابه کرامو باندې بالتبع لوستل جائز دي، مستقل طور باندې بل چا باندې لوستل ناجائز دي، بلکې بعضې محققینو صلوة د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خصوصیاتو نه ګرځولی دی. او سلام د ټولو پیغمبرانو د پاره عام دی، ها بالتبع صلوة نورو انبیاو علیهم السلام باندې لوستلی کېږي. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).

رضي الله عنه: لفظ چونکې اخبار بالرضا دی، ځکه د صحابو نه علاوه بل چا د پاره جائز نه دی، صحابو سره خاص دی، بعضې متقدمین علماء یې د غیر صحابي د پاره هم جائز کوي، بعضې مقاماتو کې غیر صحابي د پاره لفظ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مستعمل دی. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).

رحمة الله عليه: لفظ د اولیاء الله او د علماو د پاره استعمالیږي، البته بالتبع رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او رحمة الله علیه غیر صحابي او غیر ولي په باره ویلي کېږي. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).
لمعات کې د شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللَّهُ د کلام نه دا معلومیږي، صلوة او سلام نه که صرف مراد دعا، یعنې د دې لغوي معنی مراد واخیستلی شي، بیا د انبیاو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نه علاوه د نورو د پاره هم استعمالیږي، لکه حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (اللهم صل على آل ابي اوفى. اللهم صل على عمرو بن العاص) لوستلی دی.
دا ټول د دعاء او رحمت په طور باندې دي، درود په طور باندې نه دي، دغه صورت د حال د لفظ د

رضي الله عنه هم دي. (الکاشف ۲/۴۳۱، اشعة اللمعات ۱/۴۲۳).

په التحيات کې درود ويل فرض دي او که سنت؟

امام شافعي رحمه الله فرمايي التحيات کې هم دورد لوستل فرض دي، تشهد نه پس قبل السلام هم فرض دي، خو دې مسئله کې امام شافعي رحمه الله سره څوک نشته، بلکې د امام شافعي رحمه الله قول شاذ دی. د امام صاحب رحمه الله معتمد قول دا دی، که یو کس په مجلس کې د حضور صلی الله علیه وسلم نوم مبارک

واوري یو ځلې درود لوستل واجب دي، د هغې نه پس لوستل مستحب دي. د **التحيات** او د تشهد نه پس سنت دي. دا د جمهورو مسلک دی، البته د امام احمد رحمه الله یو قول امام شافعي سره دی. امام شافعي رحمه الله د قرآن کریم درود والا آیت نه استدلال کړی دی، احادیثو کې چې د درود کوم فضائل ذکر شوي دي، هغې نه يې هم استدلال کړی دی، خو دا استدلال واضح نه دی، په آیت کې مطلق درود ذکر دی، مونځ سره خاص نه دی، نه د هر ځلې لوستلو خبره ده، احادیثو کې يې د درود فضيلت بيان کړی، د درود لوستلو ترغیب دی، دا د فرضیت دلیل نه دی، حضور صلی الله علیه وسلم ابن مسعود رضي الله عنه ته

هر درود لوستل فرمايلي وو: **اذا قلت هذا او فعلت هذا فقد تمت صلاته.** دلته: درود لوستلو نه بغیر صرف تشهد پورې لوستل یا د هغې مقدار ناسته باندې مونځ مکمل او جائز کرځولی شي، دا دلیل دی چې درود فرض نه دی، په عمر کې یو ځلې فرض دی، خصوصي طور باندې د تشهد نه پس قبل السلام سنت مؤکده دی. (الکاشف ۲/۴۳۰، المرقات ۳/۵).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

په التحيات کې د درود ويلو طريقه

﴿۱﴾ وَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ : لَقِيَنِي كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ
د عبدالرحمن بن ابی لیلی رحمه الله (تابعي) نه روایت دی وايي چې: زما ملاقات وشو د کعب بن عجره
فَقَالَ أَلَا أُهْدِي لَكَ هَدِيَّةً سَمِعْتُهَا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
(صحابي) سره هغه ووېل زه تا ته هغه څیز بطور هدیه پیش نه کړم کوم چې ما د نبي علیه السلام نه اوریدلی دی؟
فَقُلْتُ بَلَى فَأَهْدِهَا لِي فَقَالَ سَأَلْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
ما عرض وکړو ولې نه، ماته يې ضرور هدیه کړه هغه ووېل مونږ (یو څو صحابه) سوال وکړو د نبي علیه السلام
فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ ، كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ فَإِنَّ اللهَ
نه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم تاسو باندې او ستاسو په اهل بیتو باندې مونږ درود څنګه ولولو ځکه الله تعالی

قَدْ عَلَّمَنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ قَالَ : « قُولُوا

مونږ ته په تا باندې د سلامتی لیږلو طریقه ښودلې (خو د درود نه) حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل داسې وایې

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ

ای الله! محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې رحمت نازل کړه څنګه چې تا رحمت نازل کړې

عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَ عَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

وُ په ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ او آل ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې بیشکه چې ستا صفت شوی دی او ته اوچت یې. ای

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ

الله! محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې برکت نازل کړه. لکه څنګه چې تا برکت نازل کړې

عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». (بخاري، مسلم)[1]

وُ په ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ او آل ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې، بیشکه چې ستا صفت شوی دی.

إِلَّا أَنَّ مُسْلِمًا لَمْ يَذْكُرْ "عَلٰى إِبْرَاهِيمَ فِي الْمَوْضِعَيْنِ.

توضیح: کیف نسلم : یعني التحیات کې السلام علیک ایها النبي ورحمة الله وبرکاته الفاظو سره الله د سلام طریقه ښودلې ده، یعني معراج کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې الله تعالی په خپله سلام لوستلی وُ او س د صلوة طریقه وښایه ځکه چې قرآن کریم کې د صلوة او سلام دواړو حکم دی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل چې درود ابراهیمي وائې، علماء لیکي، چې په ټولو درودونو کې افضل درود د مونځ والا دی، چې د لوستلو نه یې بریلوي حضرات محروم دي. (الکاشف ۲/۶۲۹، المرقات ۳/۶).

آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څوک دي؟ (آل) اهل او عیال ته ویل کېږي او تابعدارو ته هم (آل) ویل کېږي د (آل) تعین کې د علماء کرامو مختلف اقوال دي، د بعضې علماو د آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه صرف د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اهل او عیال مراد دي، بعضې حضرات فرمایي آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه تابعدار او فرمان بردار خلک مراد دي، هر مؤمن او متقي د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آل دی، بعضې حضرات فرمایي د آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه هغه اهل بیت مراد دي، چې هغوی د پاره صدقه اخیستل حرام دي. (الکاشف ۲/۶۳۰، المرقات ۵-۳/۷).

فخرالدین رازي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ازواج مطهرات او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اولاد

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۶/۴۰۸، رقم الحديث : ۳۳۷۰، ومسلم في الصحيح ۱/۳۰۵ رقم الحديث: ۶۶-۴۰۶.

اهل بیتو کې شامل دي. مطلب دا دی ازواج مطهرات د اهل بیتو اولني مفهوم کې دا شامل دي، ددې نه پس نور خلک دې کې شامل دي او ازواج مطهرات خو خود په اهل بیتو کې شامل دي.

على ابراهیم: حدیث کې په درود سره حضرت ابراهیم علیه السلام ولې خاص شوی دی، ددې یوه وجه دا ده حضرت ابراهیم علیه السلام تلی الاطلاق جد الانبیاء دی، دویمه وجه دا ده حضرت ابراهیم علیه السلام د حضور صلى الله عليه وسلم خاص کر جد امجد دی، دریمه وجه دا ده چې حضور صلى الله عليه وسلم د شریعت محمدي اصولي طور باندې د دین ابراهیمي تابع دی، چنانچه مکې والاو به ځان ته ابراهیمیان ویل او بعضې عبادتو کې به یې هم د هغه تابعداري کوله. (المرقات ۳/۷).

دکما صلیت بحث : سوال: د تشبیه قاعده ده چې ادنی تشبیه د اعلی سره ورکولی شي چې ادنی مشبه، د کامل مشبه به سره ملاؤ کړي که دا قاعده درود ابراهیمي کې ومنلی شي، دې سره د اسلام هغه عقیده متاثره کېږي، دې کې دا خبره منل شوې ده چې محمد صلى الله عليه وسلم په ټولو انبیاو کې افضل دی. (المرقات ۳/۷).

جواب: علماء کرامو ددې سوال ډیر جوابات ورکړې دی بلکې بعضې علماو په دې لفظ باندې کتابونه لیکلي دي.

اول جواب: دادی چې په تشبیه کې د اعلی سره د ادنی تشبیه قاعده اکثریه ده، قاعده کلیه نه ده، نو لهذا ذکر شوي صورت ددې قاعدې لاندې نه راځي.

دوهم جواب: دادی چې د مشبه به قوي او اعلی او افضل کیدل ضروري نه دي، لکه اوضح او اظهر او اعرف کیدل ضروري دي، ځکه الله تعالی د خپل نور الهي تشبیه طاقچې او ډیوې ایښودلی شوې سره داسې ورکړی: ﴿مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ الخ﴾ (سورة النور آیت: ۳٤) (المرقات ۳/۷).

په یو شاعر باندې چا اعتراض وکړو چې تا د بادشاه د سخاوت او شجاعت تشبیه د حاتم طائي او د عمرو سره ورکړه او په دې سره دې د بادشاه توهین وکړو داسې چې د اعلی تشبیه دې د ادنی سره ورکړې ده نو دې شاعر جواب ورکړو :

لا تنکروا ضربي له من دونه ❁ مثلاً شرودا في الندى والبأس

فالله قد ضرب الاقل لنوره ❁ مثلاً من المشکاة والنبراس

یعنې ما په سخاوت او شجاعت کې د کم تر څیز سره چې کومه تشبیه ورکړې ده ته په دې باندې تنقید او اعتراض مه کوه ځکه چې الله تعالی د خپل نور تشبیه د یو کم تر څیز طاقچه او فانوس سره ورکړې ده.

دریم جواب: دادی چې دلته تشبیه په نفس صلوة کې ده په کیفیت او کمیت د صلوة کې نه ده یا په بل تعبیر سره دلته اشتراک في النوع دی چې په نبي اکرم ﷺ باندې نوع صلوة وی په دې کې بحث نه دی چې کومه نوع اتم ده او کومه نوع غیر اتم ده.

څلورم جواب: دادی چې دلته په کما صلیت کې **کاف** لفظ زائد دی، نو بیا خو د تشبیه خبره ختم شوه.
دا جوابات علماء بیانوي زما په خیال ددې بحث څه ضرورت نشته دی ځکه چې په حضرت ابراهیم علیه السلام باندې د الله تعالی د خصوصي رحمت نزول شوې وو که چیرته دده دعاء د محمد ﷺ د پاره وغوښتل شي نو په دې کې څه حرج نشته دی.

د درود ویلو مختلفې صیغې

﴿۲﴾ وَ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: قَالُوْا: يَا رَسُوْلَ اللهِ ! كَيْفَ نُصَلِّيْ عَلَيْكَ ؟
دابوحمید ساعدي نه روایت دی وایي چې صحابو عرض وکړو یارسول الله مونږ تاباندې څنګه درود وایو؟
فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " قُوْلُوْا : اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ أَزْوَاجِهِ
حضور ﷺ وفرمایل دا وایي: ای الله! رحمت نازل کړه په محمد ﷺ او دده په ازواجو
وَ ذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى آلِ إِبْرَاهِيْمَ وَ بَارِكْ
مطهراتو او دده په اولاد باندې، لکه څنګه چې تا په ابراهیم علیه السلام باندې رحمت نازل کړی ؤ، او برکت
عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ أَزْوَاجِهِ وَ ذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ
نازل کړه په محمد ﷺ او دده په ازواج مطهراتو او دده په اولاد باندې لکه څنګه چې تا برکت نازل
عَلٰى آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ "[1].
کړي ؤ په ابراهیم علیه السلام باندې، بېشکه ته بزرګ او برتریې.

توضیح: وازواجه: د درود الفاظ او صیغې مختلف انداز او الفاظو سره راغلي دي، دغه رنګ د مشکوة احادیثو کې هم مختلفې صیغې راغلې دي، علماء ددې متعلق کتابونه لیکلي څه صیغې احادیثو نه ثابت دي او څه د بزرګانو معمولاتو نه منقول دي، کومې صیغې چې د شان نبوت منافي نه وي، یا د شریعت د اصولي قواعدو مخالف نه وي. د هغې د لوستلو جواز شته.
علماء لیکي درود ابراهیمي ټولو نه افضل دی، بریلوي حضرات خپل ځان ته عاشقان رسول وایي،

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۴۰۷/۶ ،رقم الحديث ۳۳۶۹، ومسلم في الصحيح ۳۰۶/۱ رقم الحديث:۶۹-۴۰۷.

مغوي د درود لوستلو نه محروم دي، کوم چې مستند دی او د دوي درود کې غلطه عقيده پرته ده. په دلائل الخيرات کې د درود مختلف قسمونه موجود دي او مختلفو صيغو سره موجود دي.

د درود ويلو فضائل

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ وَاحِدَةً
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي څوک چې ولولي په ما باندې درود
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ عَشْرًا». (رَوَاهُ مُسلم)[1].
شريف يو ځلې الله تعالى به په دې باندې لس ځلې رحمت نازل کړي.

توضيح: عشرا: دې امت ته يو نيکۍ باندې لس نيکيانې ملاويږي، دې اصولو مطابق دلته يو درود باندې لس رحمتونو وعده شوې ده، د الله تعالى د طرف نه لس درود ليږلو مطلب د لس رحمتونو نزول دی، او س هيڅ اشکال نشته. شيخ عبد الحق رحمه الله دا جواب هم ورکړی دی، ممکن دی چې د الله تعالى طرف نه حضور صلى الله عليه وسلم د پاره يو خصوصي درود زمونږ د زرو درودونو نه ډير افضل وي، څنګه چې ملغلره د زرو دراهمو نه افضل وي. (المرقات ۳/۱۱).

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۴﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً وَاحِدَةً
د انس رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايي کوم کس چې ما باندې يو ځلې درود ولولي
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ وَ حُطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ وَ رُفِعَتْ
نو الله تعالى به نازل کړي په ده باندې لس رحمتونه او معاف به يې کړي لس ګناهونه او اوچتې به کړي
لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ»[2].
د ده لس درجې.

﴿۵﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوْلَى النَّاسِ بِي
د ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي په خلکو کې نزدې خلک به ما

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۰۶/۱، رقم الحديث: ۷۰-۴۰۸
(۲) أخرجه النسائي في السنن ۵۰/۳، رقم الحديث: ۱۲۹۷.

يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

ته د قيامت په ورځ هغه خلک وي، کوم چې ما باندې ډیر درود لوستلو والا وي.

توضيح: اولى الناس: اى اقرب الناس يعني يو ځای او سيدو والا ما سره ټولو نه نزدې هغه خلک وي، چې ډير درود لوستونکي وي، ځکه چې کثرت سره درود د کثرت ياديدلو دليل دی، او کثرت ياديدل د محبت دليل دی او د محبت صله معيت دی، ځکه جنت کې به حضور ﷺ سره وي. (المرقات ۳/۱۱).

ابن حبان ددې حديث وضاحت کې ليکي حضور ﷺ ددې بشارت عظمى مصداق محدثين دي، ځکه چې محدثين حديث لولي او ټولو نه ډير درود لولي.

د درود د پاره حضور ﷺ حاضر نه وي

﴿٦﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ

دابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور ﷺ فرمايي د الله تعالى ډيرې فرښتې دي

فِي الْأَرْضِ يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلَامَ »[2].

کومې چې ځمکې کې ګرځي زما د امت سلام ماته رارسوي.

توضيح: سياحين: يعني د فرښتو ګشتي ډله ده، صرف دې باندې ماموري دي، چې د دنيا په هر ګوټ کې څوک درود ولولي هغه فرښتې حضور ﷺ ته رسوي، اوس ددې ترتيب څنګه دی، هغه الله تعالى ښه پيژني، د ټولو راتلو طريقه هم کيدای شي، برقي نظام غوندې هم کيدای شي، دا څه مشکل کار نه دی، ددې حديث تعلق هغه اشخاصو سره دی، چې لرې لرې علاقو کې درود لولي او کوم چې حضور ﷺ سره نزدې روضه اقدس سره لولي هغه په خپله حضور ﷺ اوري، د رسيدو ضرورت نشته. (المرقات ۳/۱۲).

دې حديث نه يو دا خبره ثابته شوه، چې حضور ﷺ ته قبر مبارک کې حيات دائمي حاصل دی، دويمه دا خبره ثابته شوه چې حضور ﷺ هر ځای حاضر او ناظر نه دی، ګيني د فرښتو د پاره به ددې نظام قائمولو ضرورت نه وو. او دې نه دا خبره هم ثابته شوه، چې حضور ﷺ غيب دان نه دی، بيا منځ کې د واسطو څه ضرورت وو، بعضې رواياتو کې راځي فرښتې د حضور

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۵۴/۱ رقم الحديث : ۴۸۱.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۴۳/۳، رقم الحديث : ۱۲۸۲، والدارمي في السنن ۴۰۹/۲ رقم الحديث : ۲۷۷۴.

صلى الله عليه وسلم مخې ته د درود لوستلو والا نوم هم اخلي، چې دا درود فلان ابن فلان طرف نه دی. الحمدلله لوی سعادت دی چې په شاهي درګاه کې چې د يو فقير تذکره وشي، دا څومره غټ نعمت او حاضري ده.

کوم شاعر څه ښه ويلي دي:

در مجلس آن نازنين حرفے که ازما ميرود

کلاه گوشه دهقان به آفتاب رسيد که سايه بر سرش انداخت چون تو سلطاني

حضور صلى الله عليه وسلم سلام کوونکو ته د سلام جواب ورکوي

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ
دابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي کوم کس چې په ما باندې درود ولولي
إِلَّا رَدَّ اللهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ»[1].
نو الله تعالى زما روح ما ته واپس کوي، تردې چې زه د سلام جواب ورکړم.

توضيح: رد الله على روحي: د اهل سنت والجماعت دا مسلمه عقيده ده، چې حضور صلى الله عليه وسلم خپل قبر اطهر کې ژوندی دی، د مرګ نه پس الله تعالى هغه ته دائمي ژوند ورکړی. مسئله داده چې حيات الانبياء کې د چا هم قابل ذکر اختلاف نشته، خو دې حديث نه معلومه شوه، چې د حضور صلى الله عليه وسلم حيات مستمره او دائمي نه دی، بلکې بعضې اوقاتو کې د سلام د جواب د پاره روح واپس کوي، يا د سلام جواب ورکولی شي، ددې سوال علماء او شارحين ډير جوابونه کړي دي.(المرقات۳/۱۲).

علامه سيوطي رحمه الله تقريبا پنځلس جوابونه کړي، خو اصل درې يا دوه داسې دي چې کافي دي او زړه کې ځای نيسي. (المرقات۳/۱۲).

(۱) روحی لفظ چې کوم دی، دې نه مراد نطق دی، يعنې رد الله علي نطقي (كذا قال ابن حجر في فتح الباري)

(۲) الارد الله علي روحي جمله اصل کې حال واقع ده د قاعدې مطابق قد مخذوف دی، اصل عبارت داسې دی: (الا وقد رد الله على روحي) يعنې څوک چې هم سلام کوي حالت دا وي چې الله تعالى زما روح واپس کوي (كذا قال البيهقي و ابن حجر والسيوطي)

---

[1] اخرجه ابو داود في السنن ۲/۵۳۴ رقم الحديث: ۲۰۴۱.

(۳) د حضور صلى الله عليه وسلم روح هر وخت د تجليات الهي په مشاهده کې ملا اعلی کې مشغول وي او حضور صلى الله عليه وسلم مکمل دغې طرف ته متوجه دی، چې کله قبر سره څوک سلام کوي، د جواب د پاره روح واپس کوي، بيا حضور صلى الله عليه وسلم جواب ورکوي، دې جواب باندې اشکال دی چې. حضور صلى الله عليه وسلم باندې هر طرف نه هر وخت سلام پيش کولی شي، بيا د انفصال روح څه تصور کيدی شي، بهر حال دا د عالم برزخ مسئله ده، بهتره دا ده چې د چون چرا نه بغير تسليم کړی شي. حضور صلى الله عليه وسلم جواب ورکوي د نزدې خلکو سلام اوري او د لرې والاو سلام فرښتې ورته رارسوي او حضور صلى الله عليه وسلم جواب ورکوي، لکه څنګه چې راتلونکي حديث کې راځي.

د حيات النبى صلى الله عليه وسلم مسئله

دا مسئله نن سبا بعضې اطرافو کې ډيره سختئ سره مخې ته راځي، يعنې خلک په کې اختلاف کوي، ځکه زه دلته اثبات حياة النبى صلى الله عليه وسلم باندې يو څو ګزارشات کوم. ما په توضيحات جلد اول صفحه نمبر ۳۵۴ کې سماع موتى کې هم څه ليکل کړي دي، نه د چا اختلاف ذکر کوم او نه په دې کې د اختلاف ګنجاش شته، ټولو نه مخکې عرض دا دی چې عالم په درې قسمه دی: (۱) عالم دنيا (۲) عالم برزخ (۳) عالم آخرت.

عالم دنيا کې بدن متبوع او روح د دې تابع وي او د احکاماتو تعلق بدن سره دی. عالم برزخ کې روح متبوع او بدن د دې تابع وي او د احکامو تعلق روح سره وي. عالم آخرت کې دواړو حيثيت مساوي دی. دواړه مسؤل دي او د احکامو تعلق دواړو سره وي، د دې تفصيل هم توضيحات جلد اول کې تير شوی دی، کله چې د دريو عوالمو خبره مخې ته راغله، نو معلومه شوه چې د بدن سره د روح تعلق په درې قسمه دی:

اول: د پيغمبرانو ابدانو او اجساد دي د دې سره د روح تعلق دومره ژور دی، چې بدن محفوظ کيدو سره د دې تعلق اثر دنيا باندې هم پريوځي، لهذا د يو نبي ميراث هم نه تقسيميږي، ځکه چې هغه ميراث دی نه ځکه چې دژوندي کس ميراث نه وي، همدارنګه د انبياو عليهم السلام د ازواج مطهراتو سره نکاح هم نه کيږي دا د انبياو عليهم السلام د ژوندي کيدو مضبوطه نښه او اثر دی.

دويم: د شهيدانو بدنونو سره د روح تعلق دی، د دې اثر دومره مضبوط او قوي وي، چې قبر کې يې بدن د پريدو او د چاودېدو نه محفوظ وي، خو د دې اثر په دنيا نه راځي، ځکه د د شهداو د زنانو سره نکاح جائز ده او د هغوی ميراث تقسيميږي.

دريم: د عام مسلمانانو بدنونه دي، د دې سره د دوي د روح تعلق دومره کمزوری وي، چې د دې سره د دوي بدنونه محفوظ نه وي، ها بعضې ځای يو خاص تعلق وي، هغه د نادر حکم کې دي، د دې قاعده باندې پوهه کيدو نه پس ضروري خبرې واورئ.

اوله خبره دا ده: د قرآن کریم د نصوصو او احادیثو مقدسو د فرمان مطابق محمد ﷺ باندې هغه مرګ راغلی چې کوم په ټولو انسانانو باندې راځي او دې طرف ته ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ﴾ (آل عمران: ۱۸۲) کې اشاره شوې ده او ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ (زمر آيت: ۳۰) کې ددې اعلان شوی دی.

دویمه خبره دا ده: د حضور ﷺ د وفات نه پس د حضور ﷺ جسد اطهر سره د حضور ﷺ د روح داسې تعلق دی، چې ددې وجې نه حضور ﷺ قبر سره سلام اوري او جواب ورکوي.

دریمه خبره دا ده: حضور ﷺ باندې چې کوم مرګ راغلی وو د هغې نوعیت څنګه دی او ددې کیفیت څه دی، ددې د معلومیدو مونږ مکلف نه یوو، مونږ صرف ددې مکلف یوو، چې حضور ﷺ باندې طبعي مرګ راغلی، مونږ دا منو او انکار ترې نه کوو، دې کلام سره دا پټ والی لرې شو چې حضرت قاسم نانوتوي رَحِمَهُ اللهُ د حضور ﷺ متعارف مرګ نه انکار کړی وو ځکه چې هغه د مرګ نه انکار نه دی کړی، بلکې مرګ مني ددې په کیفیت کې یې خبرې کړې دي دا یو ځان ته بحث دی چې مونږ ددې مکلف نه یو، د حضور ﷺ طبعي متعارف مرګ متعلق د حضرت نانوتوي رَحِمَهُ اللهُ داسې اقرار کولو او اعتقاد یې ساتلو، حضرت نانوتوي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي ټول انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ته خاصکر حضور ﷺ ته ده مرګ نسبت کولو اعتقاد ضروري دی. (لطائف قاسمیه ص ۴)

څلورمه خبره دا ده: عقائد دوه قسمه دي، یو هغه ضروري عقائد دي چې د هغې انکار سره سړی کافر کېږي دویم هغه عقائد دي چې د هغې منکر کافر نه دی، خو ګمراه او فاسق ګڼلی شي، اول قسم عقائدو د پاره د قطعي دلیل ضرورت دی، دلیل ظني کافي نه دی. دویم قسم عقائدو د اثبات د پاره دلیل ظني کافي دی، دلیل قطعي ضروري نه دی، علامه عبدالعزیز پرهاروي رَحِمَهُ اللهُ د شرح عقائد په شرح نبراس کې فرمايي:

(ان المسائل الاعتقادية قسمان احدهما ما يكون المطلوب اليقين كوحدة الواجب و صدق النبي ﷺ . و ثانيهما ما يكتفى فيها بالظن كهذه المسئلة والاكتفاء بالدليل الظنى انما لا يجوز في الاول بخلاف الثاني) . (نبراس، ص ۵۹۸)

حیاة النبی ﷺ د پاره زه اوس دلائل پیش کوم، توضیح او د تشریح کولو امکان نشته.

اولنې دلیل: حضرت اوس بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی، مشکوة کې، ص ۱۲۰ باندې مذکور دی:

(قالوا یارسول الله ﷺ کیف تعرض صلوتنا علیک و قد ارمت ای یقولون قد بلیت قال ان الله عزوجل حرم على الارض ان تاكل اجساد الانبياء) (سنن نسائي، ابوداود، درامي، ابن ماجه، بيهقي)

و قد صح هذا الحديث ابن خزيمة و ابن حبان والدار قطني والنووي في الاذكار (ابن كثير ج ۳ ص ٥١٤)
ددې حدیث سند مستند دی صحابه کرامو رضي الله عنهم درود و سلام نه اوریدلو د پاره دلیل پیش کړو چې د حضور صلی الله علیه وسلم جسم مبارک ریزه ریزه کړی شي، نو درود به څنګه اوري، حضور صلی الله علیه وسلم جواب ورکړو بدن به سالم وي دا حقیقت کې ددې سوال جواب وو، تاسو وایئ درود او سلام پیش کولی نشي، ځکه چې حضور صلی الله علیه وسلم ژوندی نه دی، نو څنګه به یې اوري، زه وایم چې زه یې اورم، ځکه چې زما جسم مبارک به محفوظ وي، محفوظ کیدو مطلب دا دی چې زه به ژوندی یم او ژوندی کس اوري. خلاصه دا چې صرف د اجساد و د حفاظت خبره نه ده، بلکې د صحابو د عدم حیات د تصور پوره پوره جواب دی.

دویم جواب: د حضرت ابو درداء رضي الله عنه چې کوم حدیث مشکوة (ص،۱۲۱) باندې مذکور دي د هغې څو الفاظ دا دي: (**قال قلت و بعد الموت قال ان الله عزوجل حرم على الارض ان تاكل اجساد الانبياء فنبى الله حى يرزق**. (رواه ابن ماجه)

قال ابن حجر رجاله ثقات و قال الشوكاني سنده جيد و قال الملا على قاري باسناد جيد نقله ميرك عن المنذري وله طرق كثيرة بالفاظ مختلفة (مرقات ج ۳ ص ۲٤۲) (المرقات ۳/٤٦۰).
د کثرت طرقو د وجې نه دا حدیث صفا (صحیح) دی، اګر چې ده باندې د انقطاع یا ارسال اعتراض شوی دی، خو دا د کثرت طرق د وجې نه بې ځای دی.
دغه رنګ د یو مرفوع حدیث په باره کې دا ویل هم بې ځایه دي، چې نبی الله حی یرزق جمله مدرج ده، آخر ولې مدرج ده، څه دلیل دی که مدرج هم وي، نو حیاة النبی صلی الله علیه وسلم د پاره ددې جملې باقي حصه هم کافي ده او ددې نه مخکې کوم حدیث چې تیر شو هغه کافي دی، ځکه چې د بقاء د جسد جواب ددې سوال نه پس راغلی چې د مرګ نه پس درود و سلام څنګه پیش کولی شي، چې جسم باقي نه دی، جواب ورکړی شو چې کیږي، ځکه چې د نبی صلی الله علیه وسلم جسم محفوظ دی، یعنې نبی صلی الله علیه وسلم ژوندي دی.

دریم دلیل: ابو یعلی موصلي سند سره د حضرت انس رضي الله عنه حدیث نقل کړی دی، الفاظ دا دي: (**و عن انس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الانبياء احياء في قبورهم**)
مسند ابو يعلى موصلي وكذا نقله علامه تقي الدين السبكي چې امام بیهقي رحمه الله ددې حدیث تصحیح کړې ده، یا ابن حجر، قاضي شوکاني، ملا علي قاري او انور شاه کشمیري رحمهم الله دې ته صحیح ویلي. ملا علي قاري رحمه الله الفاظ دا دي: **صح خبر الانبياء احياء في قبورهم يصلون** (مرقات

ج۲ ص۲۴۱).(المرقات ۳/۴۶۰).

څلورم دليل: زير بحث حديث د ابو هريره رضي الله عنه دى، دې کې حتى ارد عليه السلام الفاظ دي.

پنځم دليل: حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت مشکوة (ص، ۸۷) باندې دى. الفاظ يې دا دي: (**عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من صلى علي عند قبري سمعته و من صلى علي نائياً ابلغته) (بيهقي)**

دا احاديث د اهل السنة والجماعة د مسلک دلائل وو، کله چې يو حديث ثابت دى. تاسو ولې د هغې د ضعف کوشش کوئ؟، آيا داسې بل صحيح روايت او حديث نشته چې مونږ په عدم حيات النبي ﷺ باندې مجبوره کوئ، يا يوه اجماع د امت وي، چې مونږ ته د عدم حياة النبي ﷺ دعوت راکوي چې مونږ يې قبول کړو، که څوک ووايي چې قرآن کريم اعلان کوي ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ د دې نه مرګ ثابت دى، زه وايم که دا مرګ داسې وي چې دې نه پس حيات نشته. نو بيا د مرګ نه پس دائمي مرګ او منه او اعلان وکړه بعثت بعد الموت نشته، حشر نشر نشته، جنت دوزخ د دې ثواب او عذاب نشته، ځکه چې مرګ ابدي او دائمي دى، او که دا اعلان نه شئ کولى. نو او منئ چې دې آيت کې د هغه د مرګ ذکر دى، چې هغې نه پس حيات نشته، نو بيا دا منل ضروري دي، احاديثو کې چې د حضور ﷺ د پاره قبر کې کوم حيات ثابت دى، هغه ناقابل ترديد حقيقت دى، او دې نه انکار ډير خطرناک دى، باقي د قبر نه يوه معمه جوړولو ضرورت نشته قبر اګر چې يو اوږد برزخي مقام دى، خاص کنده نه ده، خو ياد ساتئ چې مخصوص قبر او مخصوص کنده د قبر لفظ اولني مصداق وُ، هغې طرف ته ډيرې اشارې نصوصو کې شوې دي او ډيرو اهل لغتو د دې تصريح کړې ده، ګويا برزخ رومبى د منزل قبر دى د قبر نه برزخ شروع کېږي، هلته هم قبر دى.

شپږم دليل:

قال الله تعالى: ﴿بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ (سورة آل عمران آيت: ۱۶۹).

دا آيت د شهيدانو باره کې دى، چې د شهدا او دا مقام دى، نو د انبياو مقام خو به د دې نه ارفع او اعلى وي. دې کې څه قسمه تاويل او د شک ګنجائش نشته دى او نه ضرورت شته.

(۱) علامه بدرالدين عيني رحمه الله شارح بخاري عمدة القاري (ج۱۶، ص۳۵) باندې فرمايي:

قلت لا اشکال في هذا اصلا وذلک ان الانبياء عليهم الصلوة والسلام افضل من الشهداء والشهداء احياء عند ربهم فالانبياء بطريق الاولى.

(۲) دغه رنګ عبارت د حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ هم دی، دا حضرات ددې حدیث وضاحت فرمایي هغې کې راغلي، حضور ﷺ فرمایي موسی عَلَيْهِ السَّلَام ما لیدلی وو، چې قبر کې یې مونځ کولو.

الفاظ دا دي: (**مررت على موسى ليلة أسرى بي عند الكثيب الاحمر وهو قائم يصلي في قبره.** (مسلم)

(۳) شوکاني نیل الاوطار کې لیکي:

وو رود النص في كتاب الله في حق الشهداء انهم احياء يرزقون و ان الحياة فيهم متعلقه بالجسد فكيف بالانبياء والمرسلين.

(۴) علامه سخاوي خپل مشهور کتاب القول البدیع کې فرمایي:

نحن نومن و نصدق بانه حي يُرزق وان جسده الشريف لا تأكله الارض والاجماع على هذا.

(۵) د یولسمې صدۍ مشهور محدث علامه محمد بن علان صدیقي دلیل الفالحین لطرق ریاض الصالحین کې د حیاة النبی ﷺ اثبات په باره کې لیکي: **للنصوص والاجماع على انه حي في قبره على الدوام.** (ص۲۰۲ ج٤)

(٦) فقیه النفس حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي فتاوی رشیدیه کې لیکي: انبیاء یې څکه مستثنی کړي دي، چې د دوي په سماع کې اختلاف نشته. (ص ۵۹)

دا ټول دلائل او حواله جات د حضور ﷺ حیات دائمي د پاره کافي شافي دي، د مقابلې او مجادلې څه علاج نشته، که د دلائلو په میدان کې شي، دومره ډیر دلائلو نه پس دغه اجماعي عقیده کې شک او تردد کول لوی جرات دی، خو څه وکړو طبیعت پرستي شریعت باندې غالبه راغلې ده، یو طرف ته داسې افراط دې چې حضور ﷺ حاضر او ناظر ګڼي، هر ځای کې د دوي درود او سلام آوري او دویم طرف روضه اطهر باندې حاضرۍ په دوران کې سلام پیش کول یو تصور ګڼلی شي او د حضور ﷺ حیات طیبه نه هر قسمه انکار کوي. (فالی الله المشتکی)

دا کابرو علماو او فقهاو یو څو حوالې:

(۱) قاضي عیاض رَحِمَهُ اللهُ کتاب (شفاء شرح شفاء) کې لیکي ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمایي:

(**فمن المعتقد المعتمد انه ﷺ حي في قبره كسائر الانبياء في قبورهم وهم احياء عند ربهم و ان لارواحهم تعلقا بالعالم العلوى والسفلى كما كانوا في الحال الدنيوى فهم بحسب القلب عرشيون و باعتبار القالب فرشيون.**) (شفاء ج ۲ ص۹۹. بهامش نسيم الرياض)

(۲) مشهور حنفي عالم علامه سید الوسي بغدادي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي:

(واختلف في هذه الحياة فمذهب كثير من السلف انها حقيقة بالروح والجسد ولكنا لا ندركها في هذه النشأة)
بيا يو څو اقوال نقل کولو نه پس دې مذکور قول ته داسې ترجيح ورکوي:
والمشهور ترجيح القول الاول. (روح المعاني ج٢ ص٢٠)
(٣) مشهور شافعي مفسر علامه فخرالدين رازي رَحِمَهُ اللهُ دې مسئلې کې يو څو اقوال نقل کولو سره حياة انبياء باندې داسې فيصله کوي: الاول انهم في الوقت احياء كأن الله تعالى احياهم لا يصال الثواب اليهم وهذا قول اكثر المفسرين.
بيا يو څو کلماتو نه پس دوباره فيصله آوروي:
واعلم ان اكثر العلماء على ترجيح القول الاول. (تفسير كبير ج٤ ص ١٦٣)
(۴) د احنافو مشهور مفتي او مستند عالم ابن عابدين شامي رَحِمَهُ اللهُ موانع ارث باندې خپل کتاب (الرحيق المختوم) ليکلی دی هغې کې فرمايي: (عدم موت المورث بناء على ان الانبياء احياء في قبورهم كما ورد في الحديث. (رسائل ابن عابدين ج ٢ ص ٢٠٢)
امام ابوالحسن اشعري رَحِمَهُ اللهُ د يو غلط قول ترديد کولو کې فرمايي:
(لان الانبياء عليهم الصلوة والسلام احياء في قبورهم. (رد المختار، ج٣، ص ٢٥٩)
مشهور حنفي فقيه عالم علامه حسن بن عمار سرنبدالي رَحِمَهُ اللهُ نورالايضاح کې د زيارة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متعلق ليکي: و مما هو مقرر عند المحققين انه صلى الله عليه وسلم حي يرزق ممتع بجميع الملذات والعبادات. (نور الايضاح ص ١٨٩، ١٨٧)
(۵) قاضي شوکاني نيل الاوطار کې فرمايي:
قال المتكلمون المحققون من اصحابنا ان نبينا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حي بعد وفاته. (ج٥ ص١٠١)

د زماني عجائبات

د زمانې څه عجيبه حالات دي او ددې انقلابات حيرانونکي او باعث د عبرت دي، د حجاز په علماو باندې يو دور داسې راغلی وو چې حياة النبی مسئلې ته يې ډير زور ورکړی وو، او د عالم په اطرافو کې يې د حياة النبی د عقيدې نشر او اشاعت کولو، او ددې مسئلې په مخالفينو باندې طعن کوه، او په هغوی باندې د کفر او ګمراهی فتوې لګولې، کله چې هندوستان کې مولوي احمد رضا خان بريلوي د فتنې بدعت خبره راغله، هغه او غوښتل چې د علماء حجاز په ذريعې سره د ديوبند علماء بدنام شي او

دوي باندې د کفر فتوی ولږي، ځکه یې غلطې استفتا، په ذریعې سره د علماء دیوبند خلاف یو فتوی تیاره کړه، ددې نوم حسام الحرمین ایخودی وو او علماء حرمین په ناواقفی سره دستخط کړې وو. علماء حجاز ته چې اندازه اوشوه چې دا استفتاء غلطو موادو باندې پیش شوې ده، هغوئ بیا (۲۶) سوالاتو باندې مشتمل یو مسوده تیاره کړه او د یوې مسئلې متعلق یې سوال وکړو، د علماء دیوبند نه حضرت خلیل احمد سهارنپوري رَحِمَهُ اللهُ علماء دیوبند طرف نه جواب ورکړو او د رضا خان د غلطو موادو رد یې وکړو، چې دې نه یو کتاب تیار شو، چې د هغې نوم المهند علی المفند کېښودلې شو. د علماء حجاز سوالاتو کې د حضور ﷺ حیاة بعد الوفات د سوال جواب په ذریعې سره څه لږ ځای د طعن ګرځولی وو، چې دا خلک حیاة النبی ﷺ نه منکر دي او د حجاز علماء په علماء دیوبند باندې طعن څکه کوي، چې د حیاة النبی ﷺ قائل دي، دې تغیراتو ته او ګورئ.

السوال الخامس: ما قولکم في حیات النبي ﷺ في قبره الشریف هل ذلک امر مخصوص به ام مثل سائر المؤمنین حیاته برزخیة؟

الجواب: عندنا و عند مشائخنا حضرة الرسالة ﷺ حي في قبره الشریف و حیاته دنیویة من غیر تکلیف وهی مختصة به و بجمیع الانبیاء والشهداء لا برزخیة کما هي حاصلة لسائر المؤمنین بل لجمیع الناس کما نص علیه العلامة السیوطي في رسالته أنباء الأذکیاء بحیاة الانبیاء حیث قال قال الشیخ تقي الدین السبکي حیاة الانبیاء والشهداء في القبر کحیاتهم في الدنیا و یشهد له صلوة موسی عَلَیْهِ السَّلَامُ في قبره فأن الصلوة تستدعی جسدا حیا الی آخر ما قال فثبت بهذا ان حیاته دنیویة برزخیة لکونها في عالم البرزخ.(ص۳۷ تا ۳۹)

دې سوال او جواب نه یو خو د زماني عجیبه انداز معلومیږي، هغه وخت د حجاز د علماو خیالات څنګه وو او نن څنګه دي، نن هغه حضرات د حیاة النبی ﷺ خبره عمومي طور باندې بدعت او زندقه علامت ګڼي او خلک په دغه بناء باندې ځان ته محبوب او معتوب کوي. رښتیا دي چې:

انقلابات جہاں واعظ رب ہیں دیکھو ❁ ہر تغیر سے صدا آتی ہے فـ فہم فـا فہم

د بره جواب د عبارت نه د یو داسې خبرې وضاحت هم وشو، زما په خیال پاکستان کې بعضې جذباتي حضرات د اختلاف بنیاد ګر او مرکزي کاڼي دي، هغه خبره دا ده کوم عبارت کې چې دا خبره راځي. چې حضور ﷺ حیات دنیوي دی، مخالفین دا ګڼي چې مرګ ورباندې نه دی راغلی او د مرګ نه انکار کولی شي. نو هغه مرګ والا آیت قرآن کریم کې لولي، حالانکې دا خبره بېکاره ده.

د طبعي مرګ نه انکار هيڅوک هم نه کوي نن سبا حزب الله او جماعت مسلمين وغيره شرپسند دې طرز باندې عمل کونکي دي، حالانکې يو مسلمان دا هم نه شي ويلی چې حضور صلى الله عليه وسلم دنيا کې دی، بلکې د نيوي حيات مطلب دا دی کله چې تاسو دنيا کې حيات وئ د غه رنګ حياة د هغوی قبر مبارک کې هم دی، دې کې استبعاد وکړو ، بلکې ډير ممکن دی، چې هغه حيات دنيا والا حيات نه ډير اقوی دی.

حضور صلى الله عليه وسلم حضرت فاطمې رضي الله عنها ته وفرمايل ته ولو نه مخکې به ته زما سره ملاوېږې ، په دې حضرت فاطمة رضي الله عنها خوشحاله شوه، دا ميلاويدل آخر څه دي ښکاره خبره ده، هغه به څه خوشحالي راحت وي، چې د دنيا ژوند په شان وي، بلکې ددېنه اقوی او اعلی ژوند شته او هغه ژوند د برزخ دی او قبر د برزخ يوه حصه ده، دې کې د جګړې څه دي، بره عبارت کې دنيوية برزخية د غه مطلب دی، او دنيوية لفظ د حضور صلى الله عليه وسلم د حياة د پاره استعمالول ډير ضروري دي، يو خو ددې وجې نه چې سائل باقاعده ددې سوال کړی وو ، دويمه وجه دا برزخي حيات خو عام مسلمانانو د پاره حاصل وي، يا د انبياو او شهداو حيات قرآن کريم او حديث کې دومره اهتمام سره ولې بيانولی شي، ددې ضرورت څه دی، زه بيا وايم ددې (دنيويه) لفظ نه بعضې دنيادارو ته دهوکه لږيدلې ده، کوم چې حزب الله او جماعت المسلمين په شکل کې په مسلمانانو کې فرقې پيدا کوي، هغوئ پوهيږي دنيويه ويلو سره دنيا کې موجود کيدل لازم راغلل، حالانکې دا مطلب نه دی.

دلته عجيبه خبره ده، کوم خلک چې د انبياو په عدم حيات باندې بحث کوي، هغوئ وايي چې مونږ حيات منو ، خو مونږ برزخي حيات منو ، بيا چې د هغوئ نه تپوس اوکړی شي، انبياو ته په قبرونو کې حيات حاصل دی، او قبر هم د برزخ يوه حصه ده، نو د غه حضرات وايي چې برزخي حيات خو عامو انسانانو ته هم حاصل دی، دې کې د انبياو خاص کولو څه ضرورت دی.

سبحان الله! عجيبه خلک دي، نه دنيوي حيات منلو ته تيار دي او نه برزخي حيات کې فرق کولو ته تيار دي، بس دا غواړي چې انبياء کرام هم د عامو مسلمانانو په شان لائن کې ودرول په کار دي، چرته چې مسلمانان او غير مسلم ټول ولاړ دي. (انا لله وانا اليه راجعون)

مونږ وايو حيات الانبياء په باره کې زمونږ هغه عقيده ده کومه چې د احاديثو او اجماع امت نه ثابته ده او کومه چې د اهل سنت والجماعت او علماء ديوبند عقيده ده.

کفر است در طريقت ما کينه داشتن ❁ آئين ماست سينه چون آئين داشتن

د کورونو نه قبرستان مه جوړوئ

﴿۸﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُوْلُ : « لَا تَجْعَلُوْا
د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ما د حضور صلى الله عليه وسلم اوريدلي چې ويل يې تاسې مه ساتئ

فَإِنَّ	عَلَيَّ	صَلُّوا	وَ	عِيدًا	قَبْرِيْ	تَجْعَلُوا	وَلَا	قُبُورًا	بُيُوتَكُمْ	

کورونه خپل د قبرونو په شان او زما په قبر باندې اختر مهٔ جوړوئ، ما باندې درود وايي تاسو چې کوم

صَلَاتَكُمْ تبلغني حَيْثُ كُنْتُمْ» .[1]

ځای کې يې ستاسو درود ماته رارسي.

توضيح: **لاتجعلوا**: ددې جملې درې مطالبه دي، ړومبی دا چې خپلو کورونو کې داسې مهٔ کېږئ چې کور کې نه عبادت وي، نه مونځ وي، نه ذکر او اذکار وي، دغه رنګ قبرونو کې مړي وي، صرف پراته وي، بلکې تاسو د کور ماحول د عبادت ماحول جوړ کړئ، چې کورونو کې برکت راشي چې ستاسو اولاد هم داسې طريقې سره عادت شي، ددې صورت دا دی فرائضو نه علاوه نوافل او ذکر کورونو کې کوئ. (المرقات ۲/۱۲-۲/۱۳).

دویم مطلب دا دی خپل مړي کورونو کې مهٔ دفن کوئ، ځکه چې تدفين د پاره قبرستان مقرر دی، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حجره کې ځکه دفن کړو، چې د انبياو د خصوصياتو نه يو دا هم دی، چې کوم ځای کې پيغمبر وفات شي هلته يې دفن کوئ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انتقال د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حجره کې شوی وو، ځکه هلته يې تدفين دی.

دریم مطلب دا دی قبرستان خپل کور مهٔ جوړوئ هلته لاړ شي او منجاور جوړ شي او ډيره واچوي، دې سره د زيارة القبور مقصد فوت کېږي چې دا نرم والی د زړه دی، بلکې کله کله زيارت کوئ، چې عظمت او احترام باقي پاتې شي، ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ نور مطالب هم ذکر کړي دي، خو د حديث کلام نه داسې معلومېږي چې اوله معنی راجح او ډيره واضح ده.(المرقات ۳/۱۳).

ولاتجعلوا قبري عيدا: ددې کلام مطلب دا دی چې زما قبر نه ميله مه جوړوئ، ميله کې هر قسم حالت راځي، ددې حديث جزء باندې الحمدالله نن سبا مدينه منوره کې ښه عمل روان دی، هلته د دنيا خلک جمع کېږي، ذکر، اذکار، درود و سلام فضاء قائموي، (المرقات ۱۳-۳/۱۴، الکاشف ۲/۴۳۵).

د حديث ددې جملې نه په بدعتيانو او مشرکانو او د رسم او رواج د خيټې په عاشقانو ښه رد دی، کوم چې د خيټې او خواهش نفس په خاطر د اولياء الله په مزارونو باندې د بدعت او شرک او رسمونو فضاء قائموي، چې د قرآن او حديث پسې مزاق کولی شي او قبرونو د پاره منل شوي حلواګانې خوري، او د شرک او د بدعت چغې وهي او هيڅ نه شرمېږي.

---

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۲/۵۳۴ رقم الحديث :۲۰۴۲ .

وصلوا علي: شیخ عبد الحق رحمه الله لمعات کې لیکي حضور صلی الله علیه وسلم روضه اطهر باندې د اسې اجتماع نه منع فرمایلې. یو قدرتي سوال پیدا کیږي. قبر سره یو ځای کیدو سره درود و سلام پیش کول مقصود وي، دې نه څنګه منع کړې او که منع شي. بیا به څه کوي. درود او سلام به څنګه پیش کولی شي. ددې جواب دې جملې سره ورکړی شو. تاسو چې کوم ځای کې یې هغه ځای نه درود و یې تاسو درود ماته رارسي. د هغې فکر مه کوئ. یعنې حضور بالاقوال والقلوب کافي دی. حضور صلی الله علیه وسلم بالابدان په ځای قولي حاضري کافي شافي ګڼئ. (المرقات ۱۳-۱۴ ۳. الکشف ۴۳۵ ۲).

حبیب غاب عن عیني و جسمي ۞ وعن قلبي حبیب لا یغیب (اشعة اللمعات ٤٣٧-١/٤٣٨)

یعنې:

دل کے آئینے میں ہے تصویر یار ۞ جب ذرا گردن جھکائی دیکھ لی

د درود په نه ویلو باندې وعید

﴿۹﴾ وَ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «رَغِمَ أَنْفُ

دابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي په خاورو دې ککړه وي پوزه د هغه

رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ وَ رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ

کس چې د هغې مخکې زما ذکر وشي او ما باندې درود ونه وایي او د غه رنګ د هغه کس پوزه چې راشي

عَلَيْهِ رَمَضَانُ ثُمَّ انْسَلَخَ قَبْلَ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ وَ رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ

پرې روژه او د هغه بخښنه ونه شي او همدا رنګې د هغه کس پوزه دې هم په خاورو ککړه شي چې د ه سره

أَدْرَكَ عِنْدَهُ أَبَوَاهُ الْكِبَرَ أَوْ أَحَدُهُمَا فَلَمْ يُدْخِلَاهُ الْجَنَّةَ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

ژوندي وي بوډاګان مور او پلار او یا یو په دوي کې او دې جنت ته داخل نه شي.

توضیح: رغم ای لصق الله بالرغام ای التراب: یعنې د هغه کس پوزه دې خاورې شي. چې ما باندې یو ځلې درود ونه لولي، ځکه چې یو ځلې درود لوستل واجب دي، بار بار درود لوستل مستحب دي، مطلق وعید تعلق د دنیا سره دی، د آخرت وعید ذکر نه دی، ځکه چې پوزه خاورې کیدل سزا د دنیا ده، دې نه معلومه شوه بار بار درود لوستل واجب نه دي، بلکې مستحب دي. دویم هغه کس چې د روژې میاشت پرې راشي. خو د جنت ته د تلو والا جوړ نه شي، ځکه چې د روژې حق یې اداء نه کړو.

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ٥/٥١٤ رقم الحديث: ٣٥٤٥، وأحمد في المسند ٢/٢٥٤.

درېم هغه كس چې پوزه دې خاورې شي چې د ې خپل يو مور يا پلار يا دواړه په حالت د بوډا والي كې ويني او هغه رنګ قدر او خدمت يې ورله ونه كړه، چې جنت ته پرې داخل شي،نو دا كس لوى بدبخت دى.(المرقات ۳/۱۴)

﴿۱۰﴾ وَ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ جَاءَ ذَاتَ يَوْمٍ وَ
د طلحه رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې (يو ورځ) حضور صلی اللہ علیہ وسلم (زمونږ خواته) تشريف راوړو او
الْبِشْرُ فِي وَجْهِهِ
دغه وخت د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په مخ مبارک باندې خوشحالي وه،حضور صلی اللہ علیہ وسلم (صحابه تپوس
فَقَالَ : إِنَّهُ جَاءَنِي جِبْرِيلُ فَقَالَ : إِنَّ رَبَّكَ يَقُولُ :
كولو نه پس يا مخكې) وفرمايل زما خواته جبرائيل راغلى، هغه وويل چې پروردګار فرمايي اى محمد
أَمَا يُرْضِيكَ يَا مُحَمَّدُ أَنْ لَا يُصَلِّيَ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا
صلی اللہ علیہ وسلم آيا ته د دې خبرې نه راضي نه يې چې ستا امت كې څوک په تا باندې يو ځلې درود ولولي زه هغه
صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا وَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا[1].
باندې لس ځلې رحمت نازلوم او څوک چې يو ځلې په تا باندې سلام ووايي هغه باندې لس ځلې سلام زه ليږم.

په درود او سلام ليږلو سره د دين او دنيا ضروريات پوره كيږي

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ : قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي أُكْثِرُ الصَّلَاةَ عَلَيْكَ
د ابى بن كعب رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې ما عرض وكړو يا رسول الله! زه په تا سو باندې ډېر زيات درود
فَكَمْ أَجْعَلُ لَكَ مِنْ
وايم تاسو ووايي ما چې د خپل ځان د پاره (د دعا د پاره) څومره وخت مقرر كړى دى هغې كې څومره وخت
صَلَاتِي ؟ فَقَالَ : « مَا شِئْتَ » قُلْتُ : الرُّبُعَ ؟
تاسو باندې درود ووايم نبي عليه السلام وفرمايل څومره چې ستا سو زړه غواړي ما عرض وكړو آيا څلورمه حصه
قَالَ : « مَا شِئْتَ فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ » . قُلْتُ : النِّصْفَ ؟
وې فرمايل څومره چې ستا زړه غواړي او كه ډېر مقرر كړى ستا د پاره بهتره ده ما عرض وكړو نو نيمايي (وخت

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۳/۵۰ رقم الحديث : ۱۲۹۵ ، والدارمي في السنن ۲/۴۰۸ رقم الحديث : ۲۷۷۳.

قَالَ : « مَا شِئْتَ فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ »

مقرر کړم) حضور ﷺ وفرمایل څومره چې ستا زړه غواړي او که ډیر مقرر کړې ستا سو د پاره بهتر دی

قُلْتُ : فَالثُّلُثَيْنِ ؟ قَالَ : « مَا شِئْتَ فَإِنْ زِدْتَ

ما عرض وکړو بیا دوه حصې مقرر کړم حضور ﷺ وفرمایل څومره ستا سو زړه غواړي او که ډیر مقرر

فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ » قُلْتُ : أَجْعَلُ لَكَ صَلَاتِي كُلَّهَا ؟

شي نو به بهتره وه ما عرض وکړو بیا زه د خپلې دعا ټول وخت ستا سو د درود د پاره مقرروم نبي عليه السلام

قَالَ : « إِذًا تُكْفَى هَمُّكَ وَ يُكَفَّرُ لَكَ ذَنْبُكَ » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

وفرمایل دا ستا سو د پاره کافي دي او ستا سو د دین او د دنیا مقاصد پوره کوي او ستا سو ګناه به معاف شي.

توضیح: اکثر الصلوة: مطلب دا دی چې زه ډیر نه ډیر درود لیږلو اراده ساتم، تاسو ددې حد متعین کړئ، یا مطلب دا دی یا رسول الله ﷺ زه خپل ذات د پاره ډیرې دعاګانې کوم او س زه غواړم د دعا په دغه وختونو کې په تاسو باندې درود ووایم، لهذا تاسو متعین کړئ چې څومره ووایم، دې جواب کې حضور ﷺ وفرمایل څومره چې ته غواړې په خپله وخت متعین کړه، نو صحابي وفرمایل که څلورمه حصه مقرر کړم، خو حضور ﷺ پرې تحدید ونه کړو بلکې وې فرمایل چې څومره ویلی شي، تردې چې دغه صحابي نیم یاد کړو، بیا یې دوه حصې، خو حضور ﷺ به ورله دغه جواب ورکولو، چې څومره ستا مرضي وي، چې څومره ډیر وي ستا په کې فائده ده، بیا صحابي وفرمایل، چې زه خپل ټول وخت درود کې خرچ کوم، نو حضور ﷺ وفرمایل دا خو ستا د پاره د دنیا او آخرت ضروریات پوره کوي او ستا ټول ګناهونه به معاف کړي، (المرقات ۲/۱۶).

ددې حدیث نه معلومه شوه چې د درود د لوستلو ډیرې فائدې دي، د شمار حد او شرط په کې نشته، حضرت کعب رضي الله عنه د خپلو اورادو او وظائفو وختونه د درود د پاره وقف کړل، په دې سره نبي اکرم ﷺ د طرف نه هغه ته انعام بشارت ملاو شو، چې د ټول امت د پاره بشارت دی.

د درود نه پس غوښتلې شوې دعاء قبلیږي

﴿۱۲﴾ وَعَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ

د فضاله بن عبید رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې (یو ورځ) حضور ﷺ ناست وُ چې یو کس راغی

فَصَلَّى فَقَالَ : اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَ ارْحَمْنِي فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :

او مونځ يې وکړو او بيا يې دا دعا وکړه: اللهم اغفرلي وارحمني حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل اى

« عَجِلْتَ أَيُّهَا الْمُصَلِّي إِذَا صَلَّيْتَ فَقَعَدْتَ

مونځ کوونکيه تا (د دعا، ترتيب پرينبودو سره) جلتي وکړه او وې فرمايل مونځ بيا وکړه او کينه د الله تعالى

فَاحْمَدِ اللهَ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ وَ صَلِّ عَلَيَّ ثُمَّ ادْعُهُ ».

تعريف بيان کړه ، څنګه چې د تعريف اهل دى او ما باندې درود ولوله بيا د الله تعالى نه وغواړه ، فضاله

قَالَ : ثُمَّ صَلَّى رَجُلٌ آخَرُ بَعْدَ ذَلِكَ فَحَمِدَ اللهَ وَ صَلَّى عَلَى

رضي الله عنه وايي دې نه پس يو بل کس مونځ وکړو هغه د الله تعالى تعريف هم وکړو او درود يې ولوستلو په

النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « أَيُّهَا الْمُصَلِّي

حضور صلى الله عليه وسلم باندې (خو دعا يې ونه کړه) حضور صلى الله عليه وسلم هغه ته وفرمايل اى مونځ کوونکيه

ادْعُ تُجَبْ» (وَرَوَى أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ ،نَحوه)[1].

دعاء هم کوه، چې قبوله شي.

د فرضونه پس دعاء کول ثابت دي

﴿۱۳﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : كُنْتُ أُصَلِّي وَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې يوورځ ما مونځ کولو او نبي عليه السلام هم هلته موجود ؤ

وَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ مَعَهُ فَلَمَّا جَلَسْتُ

او نبي عليه السلام سره ابوبکر صديق رضي الله عنه او عمر فاروق رضي الله عنه هم حاضر وو چې مونځ نه پس زه کيناستم

بَدَأْتُ بِالثَّنَاءِ عَلَى اللهِ تَعَالَى ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ. ثُمَّ

د الله تعالى تعريف مې شروع کړو .بيا مې په نبي عليه السلام باندې درود ولوستلو ،بيا د هغې نه وروسته مې

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۴۸۲ رقم الحديث . ۳۴۷۶، وأخرجه النسائي في السنن ۳/۴۴ رقم الحديث : ۱۲۸۴.

دَعَوْتُ لِنَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «سَلْ تُعْطَهْ سَلْ تُعْطَهْ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ[1].

خپل (دیني او دنیاوي مقاصدو) د پاره دعا، وغوښتله نبي علیه السلام وفرمایل غواړه ضرور به دې د عا قبلیږي.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

د نبي امي مطلب

﴿۱۴﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَرَّهُ
دابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي د کوم کس چې دا خوښه وي چې
أَنْ يَكْتَالَ بِالْمِكْيَالِ الْأَوْفَى إِذَا صَلَّى عَلَيْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ
هغه ته ډیر نه ډیر ثواب ملاؤشي، هغه ته په کار دي چې مونږ اهل بیتو باندې داسې درود ولولي: اې الله
صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَ أَزْوَاجِهِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ
محمد ﷺ باندې چې نبي امي دی، د دوی په ازاج مطهراتو باندې چې د مؤمنانو مورګانې دي
وَ ذُرِّيَّتِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ،
اودنبي علیه السلام اولاد اهل بیت باندې رحمت نازل کړه، څنګه چې تا په اولاد دابراهیم علیه السلام باندې نازل
إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].
کړی وو، بېشکه ته حمید او مجید یې.

توضیح: الامي: د نبي علیه الصلاة والسلام ډیر نومونه دي څینې نومونه داسې دي چې هغه د حضور ﷺ خصوصیات او صفاتو په بنیاد دي، سابقه کتابونو کې د حضور ﷺ مشهور لقب او تعارف **النبي الامي** ؤ ددې ذکر تورات او انجیل کې دی، د یهودو او نصاراو په ژبو باندې عام وو، قرآن کریم کې دا لقب دوه ځلې د حضور ﷺ د پاره استعمال شوی دی، په سورة اعراف (آیت نمبر ۱۵۴-۱۵۸) کې **النبي الامي** مبارک لقب مذکور دی، (المرقات ۳/۲۰).

د **اُمِّيِّيْن** لفظ هم قرآن کریم کې درې ځلې استعمال شوی دی، دې نه مراد اهل عرب او اهل مکه دي.

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۸۸، رقم الحديث ۵۹۳، وأحمد في المسند ۲/۳۸۶.

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۶۰۱ رقم الحديث: ۹۸۲

امي: ام طرف ته منسوب دی. دې نه مراد هغه کس دی، چې ليکل او لوستلو باندې نه پوهيږي حضور ﷺ ته په دې اعتبار سره ويلې دي، چې حضور ﷺ پيدائشت نه پس يو استاذ مخې ته ناسته نه ده کړې، ځلوېښت کاله حضور ﷺ داسې تير کړي وو، ځنګه چې پيدائشت وخت کې وو، يا مخامخ الله تعالى خپل شاګرد جوړ کړو او ټول علوم شرعي نه يې خبر کړو، د وحې په ذريعې سره چې جبرائيل عليه السلام واسطه وو، هغه د حضور ﷺ استاذ نه وو، دې طرف د تربيت ته حضور ﷺ اشاره کوي: **ادبني ربي فاحسن تأديبي**، حضور ﷺ د غير شاګردی نه يې ځکه بچ اوساتلو، چې يا به خلک وايي چې دا د فلاني شاګرد دی او دلته يې د نبوت دعوى وکړه. (المرقات ۳/۲۰).

- د حضور ﷺ شاګردي د خپل ځان د پاره خالص کړې وه، چې د بل چا تربيت په دې کې اميزش رانشي. علامه محمد بوصيري رحمه الله په قصيده برده کې وايي:

كفاك بالعلم في الامي معجزة ... في الجاهلية والتأديب في اليتم

يعني د يو امي په زمانه د جاهليت کې دومره لوی علم او يتيمی په حالت کې دومره لوی ادب دده معجزې د پاره کافي ده. يو څو نور اشعار هم ذکر کوو چې ددې موقع سره مناسب دي:

نگار من که به مکتب نه رفت وخط نه نوشت ... بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

زما محبوب چې مکتب (سکول) ته نه ؤ تللې او خط يې هم نه ؤ زده چې په يوې اشارې سره يې مسئله زده کړه او د ټولو استاذ جوړ شو.

يتيمے کہ ناکردہ قرآن درست ... کتب خانہ چند ملت بشست

هغه يتيم چې ده لا قرآن کريم هم نه ؤ مکمل کړې چې د څو مذهبونو کتب خانې يې محو او کنګال کړې.

د درود نه ويلو والا لوی بخيل دی

﴿۱۵﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْبَخِيلُ الَّذِيْ
دحضرت علي رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي اکرم ﷺ فرمايي بخيل هغه کس دی چې د
ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.[1]
هغه مخکې زما ذکر وشي او دا په ما باندې درود ونه لولي.

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۵۱۵، رقم الحديث: ۳۵۴۶، وأحمد في المسند ۱/۲۰۱.

وَرَوَاهُ أَحْمَدُ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ.

توضيح: بخيل: يو خو د مال بخيل وي، چې دا عام خلک پېژني او بخيل يې مني. خو يو حقيقي بخيل دی عام خلک دا نه شي معلوم ولی. د ده تعارف حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په دې حديث کې وفرمايل اصل بخيل هغه دی چې د هغه مخې ته زما نوم واخستلی شي او هغه په ما باندې درود نه لولي. (المرقات ۳/۲۱).

نبي اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته سلام ځي. حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه راځي

«۱۶» وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ
دابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي کوم کس چې درود ونولي زما د
عِنْدَ قَبْرِي سَمِعْتُهُ وَ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ نَائِيًا أُبْلِغْتُهُ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ[1].
قبر سره، هغه زه اورم او کوم کس چې لرې نه ما باندې درود راليږي هغه ماته رارسولی شي.

توضيح: عند قبري: ددې نه يوه خبره دا معلومه شوه، چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل قبر کې ژوندی دی. او درود او سلام خپله اوري، ددې تفصيل مخکې تير شوی دی. دويم دا چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خواته درود او سلام رسي، داسې نه چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود او سلام پسې راځي بلکې بعضې خلک د عشق په دروغو دعوی کوي او معشوقي ته د تللو په ځای معشوق خپل ځان ته د راغوښتلو بې ځايه اصرار کوي حالانکه د محبوب خواته په خپل تلل په کار دی قاصد هم نه شي برداشت کولی، سعدي بابا رَحِمَهُ اللهُ وايي:

يار دیرینه مرا گو به زبان تو به مده ❁ که مرا تو به بشير نه خواهد بودن

زشکم آید که کسے سیر نگاه در تو کند ❁ باز گویم که کسے سیر نه خواهد بودن

ترجمه: زما مخکني دوست ته ووايه چې زما په باره کې د عشق نه وروسته کيدو نوم مه اخله ځکه چې ماتوره وهلو سره هم ځوک د عشق نه نه شي اړولی، ماته په دې باندې غيرت راځي چې قاصد ستا په ليدلو سره مړېږي بيا زه وايم چې ستا په ليدلو سره ځوک نه شي مړېدلی.

میں نے کہا میں خود چلا جاؤں کہ لکھے مطلب ❁ دل کہو نہ کہو میرا جانا اور ہے قاصد کا جانا اور ہے

چا يو خپل ذوق داسې بيان کړې دی:

---

[1] أخرجه البيهقي في شعب الايمان ۲۰۹/۲ رقم الحديث: ۱۵۵۳

سلام دې راغي ته رانغلي وا به دې نه خلم بې ديدنه سلامونه

د جمعې په ورځ د درود ثواب ډېرېږي

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ : مَنْ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَاحِدَةً
د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې كوم كس چې په نبي عليه السلام باندې يو ځلې درود ولولي
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَمَلَائِكَتُهُ سَبْعِينَ صَلَاةً. (رَوَاهُ أَحْمد)[1].
دې كس باندې الله تعالى او فرښتې اويا ځلې رحمت رالېږي.

توضيح: په ظاهره داسې معلومېږي، چې دا ثواب د جمعې ورځې سره خاص دى. دې نه مخكې مرفوعو احاديثو كې يو ځلې درود باندې لسو ځلو نه ډېر ثواب يې بيان كړى وو. د جمعې په ورځ يو حج د اويا و (۷۰) حجونو برابر وي، اوس ددې حديث د مخكې حديث سره تعارض نشته. (المرقات ۳/۲۲).

ددې حديث د الفاظو نه معلومېږي، چې دا موقوف دى اوډا د حضرت ابن عمر رضي الله عنه اثر دى، خو داسې نه ده، ځكه چې د فضائلو په ابوابو كې يو حديث څوك د خپل طرف نه نشي ذكر كولى، د علماو متفقه فيصله ده چې : **والفضائل لا تؤخذ بالقياس** (تحفة الاحوذي ج۱۰، ص۳۶۴) يعنې فضائل په قياس سره نه شي بيانولې، خامخا حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه به دا حديث د حضور ﷺ نه يې اورېدلى وي نو بيان كړى يې دى، نو دا روايت د مرفوع حديث په حكم كې شو.

يو خاص درود او د شفاعت مطلب

﴿۱۸﴾ وَ عَنْ رُوَيْفِعٍ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ : مَنْ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ
د رويفع رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې : حضور ﷺ فرمايي څوک چې درود ولېږي په محمد
وَ قَالَ : اللّٰهُمَّ أَنْزِلْهُ الْمَقْعَدَ الْمُقَرَّبَ عِنْدَكَ
ﷺ باندې او دې نه پس ووايي: اى الله! نبي عليه السلام ته هغه مقام وركړه كوم چې ستا سره نزدې
يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي ". (رَوَاهُ أَحْمد)[2].
وي، د قيامت په ورځ د هغه د پاره زما شفاعت واجب كېږي.

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۱۸۷.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۴/۱۰۸.

توضيح: المقعد المقرب: ددې نه مراد مقام محمود دی، دغه ځای کې به حضور ﷺ د محشر په ورځ شفاعت د پاره په سجده باندې وي او دا درود يو خاص قسم درود دی. چې دا خواص وايي. ددې درود عجيبه اثرات دي.

وجبت له شفاعتي: يعني دې درود سره شفاعت واجبيږي او ددې اندازه به هغه وخت ولږي. چې کله د محشر په ورځ انسان خفه ولاړ وي او د حساب کتاب ټول مشکلات يې مخې ته وي او په دې کې د حضور ﷺ قاصد راشي، قانوني افسر ته وايي، چې دا د محمد عربي ﷺ کس دی. دا وايي او کس د لاس نه ونيسي او جنت ته يې بوځي او شاهي مهمان خانه کې به يې کينوي. الله تعالى دې د ټولو مسلمانانو شفاعت نصيب کړي. آمين (المرقات ۳/۲۲).

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ : خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

دعبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې يوه ورځ نبي عليه السلام (مسجد يا مکان نه) را اوتلو

حَتَّى دَخَلَ نَخْلًا فَسَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ

او د کهجورو باغ ته د ننه شو او هلته په سجده شو او سجده يې دومره اوږده وکړه چې زه ويريدم چې رته ورته

اللهُ تَعَالَى قَدْ تَوَفَّاهُ . قَالَ : فَجِئْتُ أَنْظُرُ

الله تعالى مرګ نه وي ورکړی، زه د حضور ﷺ کتلو ته راغلم چې آيا حضور ﷺ ژوندی

فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ : « مَا لَكَ ؟ »

دی که وفات شوی دی، نو حضور ﷺ سر مبارک اوچت کړو او وې فرمايل څه وشو، ستا ما صورت

فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ . قَالَ : فَقَالَ : " إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِيْ : أَلَا

حال ذکر کړو، راوي وايي دې نه پس حضور ﷺ وفرمايل: چې جبرائيل عليه السلام ماته وويل آيا

أُبَشِّرُكَ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لَكَ مَنْ صَلَّى عَلَيْكَ صَلَاةً

تاته دا خوشخبري نه اوروم، چې الله تعالى فرمايي کوم کس چې په ما باندې درود ولولي زه به په هغې

صَلَّيْتُ عَلَيْهِ وَ مَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ ". (رَوَاهُ أَحْمَد)[1].

باندې رحمت اوليږم او څوک چې په تا باندې سلام او ايي زه به هغه باندې سلام وايم.

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱ / ۱۹۱.

څو پورې چې یې درود نه وي لوستلی دعاء نه قبلیږي

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ الدُّعَاءَ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
دعمربن الخطاب رضي الله عنه روایت دی وایي چې دعاء موقوف وي په مینځ دآسمان او ځمکه کې او هغې
لَا يَصْعَدُ مِنْهُ شَيْءٌ حَتّٰى تُصَلِّيَ عَلٰى نَبِيِّكَ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
نه یو ځیز هم بره نه ځي ترهغې پورې ترڅو چې تاسو په حضور صلی الله علیه وسلم باندې درود نه وي لوستلی.

توضیح: **ان الدعاء موقوف**: یعنې څو پورې چې حضور صلی الله علیه وسلم باندې مو درود نه وي لوستلی دعا نه قبلیږي، چې کله درود ولوستلی شي، نو دعا د درود سره یوځای شي او رب العزت دربار ته لاړه شي او د قبولیت شرف حاصل کړي.

د یو میږي شوق وو چې د بیت الله زیارت وکړم، خو دا دومره فاصله وهل ورته ډیر ګران وو په دې کې یو کوتره راغله د هغې خپه پسې ونخته، زر بیت الله ته راورسیدل، ځکه شاعر وایي:

مور مسکین ہوسے داشت کہ بہ کعبہ رسد ✿ دست درپائے کبوتر زد وناگاہ رسد

حص حصین کې یې لیکلي چې حضرت شیخ ابو سلیمان دارانې رحمه الله وفرمایل چې خپل حاجت د پاره دعا غوښتلو نه مخکې او وروسته درود شریف لولئ، نو الله تعالی به خپل فضل سره دعا قبلوي، د الله تعالی د شان کریمي تقاضا داده چې کله دواړه درودونه قبلوي نو منځ دعا به نه پریږدي، بلکې هغه به هم قبلوي، بعضې علماء فرمایي د انسان عمل کې درود داسې عمل دی، چې د الله تعالی په نزد باندې قبول دی، درود کله هم نه رد کېږي، په دې شرط چې صحیح درود وي.

دې روایت متعلق هم داسې کلام دی، کوم چې د حضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنه مخکې روایت نمبر(۱۷) کې تیر شو، دا روایت هم اګر چې موقوف دی، خو دغه شان دواړه روایات لفظاً موقوف او حکماً مرفوع دي. (المرقات ۳/۲۴، الکاشف ۲/۴۴۲)

یارب صل وسلم دائما ابدا ✿ علی حبیبک خیر الخلق کلهم

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/ ۳۵۶، رقم الحديث ۴۸۶، والنسائي في السنن ۳/ ۵۶، رقم الحديث ۱۳۰۹.

بَابُ الدُّعَاءِ فِي التَّشَهُّدِ:

تشهد نه پس د دعا لوستلو بیان:

قال الله تعالی: ﴿ وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴾
(سورة بقره، آیت نمبر ۱۰۲)

سړی چې کله اخیرنۍ قعده کې کیني، نو د تشهد نه پس درود لوستلی کېږي او د درود نه پس دعا وي، دې نه مخکې باب التشهد کې حدیث نمبر (۳) کې حضور ﷺ ارشاد مبارک تیر شو، چې مونځ گزار دې د تشهد نه پس د خپلې خوښې دعا غواړي. او د بره مذکور عنوان مطلب هم دا دی. آخرنۍ قعده کې چې څه لوستل کېږي هغې کې تشهد هم دی او تشهد نه پس دعا هم ده، دې عنوان سره تول مراد دي، نو په دې صورت کې د لفظ في استعمال به صحیح شي، یا في لفظ د بعد په معنی سره دی، ای باب الدعا بعد التشهد داسې به هم مقصود صحیح شي.

فقهاء احناف لیکي: دې دعا کې داسې الفاظ نه دي په کار چې د کلام الناس سره په کې مشابهت راشي، یعنې یو کس داسې دعا نه غواړي (اللهم زوجني فلانة) دې سره مونځ خرابیږي، احادیثو کې چې کومې دعاگانې وارد دي هغه د ټولو نه ښې دي هغه دې وایي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

په تشهد کې د حضور ﷺ جامع دعاء

﴿۱﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو فِي الصَّلَاةِ يَقُولُ:
عائشه رضي الله عنها فرمايي چې حضور ﷺ مونځ کې د تشهد نه پس مذکوره دعاگانې غوښتې دي
«اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ
ای الله! زه د عذاب قبر نه پناه غواړم او د دجال مسیح د فتنې نه پناه غواړم، او د پناه طلب کاریم د فتنو د
الْمَحْيَا وَ فِتْنَةِ الْمَمَاتِ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَ الْمَغْرَمِ»
دنیا او د مرگ نه، ای ربه! زه ستا نه د گناهونو او د قرض نه پناه غواړم (د راوي بیان دی چې د نبي علیه السلام د
فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ: مَا أَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيذُ مِنَ الْمَغْرَمِ فَقَالَ:
دعا اورېدلو سره) چا وویل تاسو د قرض نه پناه غوښتل ولې تعجب خبره ده؟ نبي علیه السلام و فرمایل چې

« إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَبَ وَ وَعَدَ فَأَخْلَفَ ». [۱]

کس کله قرضداری شي، نو خبرې جوړوي او دروغ وايي او چې کله وعده کوي، نو وعده خلافي کوي.

توضيح: من عذاب القبر: دعذاب قبر تفصيلات په توضيحات جلد اول **باب عذاب القبر** کې وګورئ.

المسيح الدجال: دجال د دجل نه دی او د مبالغې صيغه ده، يعني ډير لوی دوکه باز، ددې دوکه باز ذکر راتلونکي **باب الفتن** کې راځي ان شاءالله، دلته يو سوال دی، چې ده ته مسيح ولې ويل کېږي؟ دا لفظ د حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَام د القابو نه يو لقب دی، ددې جواب دا دی، چې عيسى ته مسيح ځکه ويل کېږي، چې هغه مبارک دی او عبراني ژبه کې دې ته مبارک ويل کېږي. دويمه وجه مسيح د مسح نه دی ددې معنی ده لاس وهل، حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَام به مريضانو باندې لاس رابښکلو چې روغ شي، ځکه ده ته مسيح ويل کېږي، کله چې د مطلق مسيح لفظ راشي، نو دې نه حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَام مراد دی. د دجال خبيث سره مسيح ځکه ذکر کولی شي، چې دې نه ممسوح العين مراد دی، يعني دا خبيث يوې سترګې سره داسې (کاڼی) شيړا دی، چې د سترګې او مخ سره يو چټيل ميدان دی، يا دې وجې نه ورته مسيح ويل کېږي، چې ځلوېښت ورځو کې به په پوره دنيا کې وګرځي غير د مدينې د کلي نه ددې تذکره به د مشکوة په آخره کې ان شاء الله راځي. (المرقات ۳/۲۵).

دا ياد ساتئ چې کله دجال سره مسيح استعماليږي، نو دې سره دجال لفظ ضرور استعمالوئ، چې د حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَام سره التباس رانه شي. دې حديث کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شپږو مهلکو څيزونو نه پناه غوښتې ده، دا شپږ څيزونه ډير تباه کونکي دي، که دې کې يو څيز کې هم راګير شوی، نو دنيا او آخرت برباديږي.

و من فتنة المحيا: د ژوند فتنه دا ده چې سړی د نيغې لارې نه ګمراهۍ طرف ته روان شي او د آخرت څه فائده په کې نه وي. (المرقات ۳/۲۵).

والممات: يعني د مرګ فتنې نه پناه غوښتل، د مرګ فتنه دا ده چې د روح وتلو وخت کې شيطان لعين مختلفې وسوسې زړه کې اچوي او کله انسان د ايمان د دولت نه هم محروموي، او عذاب قبر کې ګيريدل، دا هم د مرګ فتنه ده، او حشر نشر هم د مرګ فتنه ده. (المرقات ۳/۲۵).

المأثم: دا لفظ خو يا د ظرف مکان صيغه ده، مطلب دا چې داسې ځايونو نه پناه غوښتل چې هلته د ګناه

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۱۷/۲، رقم الحديث: ۸۳۲، ومسلم في الصحيح ۴۱۲/۱ رقم الحديث: ۱۲۹-۵۷۹، وأبو داود ۵۴۸/۱ رقم الحديث: ۸۸۰، والنسائي ۵۸/۳، رقم الحديث: ۱۳۱۰.

ذريعه جوړېږي، يا لفظ مصدر ميمي دی، چې د ګناه په معنی کې دی، مطلب دا چې د ګناه د مواقعو نه او اسبابو نه تا پورې پناه غواړم، شيخ الهند کله چې مکه کې ګرفتار شو او مالټې ته يې بوتلو، نو وې فرمايل: شعر:

الحمد لله که به مصيبتی ګرفتاريم نه به معصيتی

يعني اصل قيدي هغه دی چې د ګناه قيدي وي. (المرقات ۳/۲۵).

المغرم: مغرم او غرامه تاوان او قرض ته ويل کېږي، دې نه هغه قرض مراد دی چې د عياشۍ او نافرمانۍ او بدمعاشۍ د پاره اخيستلی شوی وي، او د ورکولو خيال يې نه وي، يا هغه قرض مراد دی، چې قرض يې واخيستلو خو د ورکولو نيت يې نه وي، که يو کس نيک مقصد د پاره قرض واخلي او د ورکولو نيت يې وي، د داسې قرض د پاره دا وعيد نه دی، بهر حال صحابې ته د قرض اخيستلو نه پناه غوښتلو باندې تعجب وشو، حضور صلی الله علیه وسلم نه يې سوال وکړو حضور صلی الله علیه وسلم د اخيستلو عيوب بيان کړل، يو عيب دا چې د قرض اخيستلو په وخت کې دروغ خبرې جوړې کړې او قرض حاصل کړي، چې دا آخروي نقصان دی. او ورکولو وخت کې وعده خلافي کوي، نو دې کې د منافق يو صفت پيدا شي، او چې دروغ او وايي دويم صفت د منافق په کې پيدا شي، ځکه يې د قرض نه پناه غوښتې ده چې په دې سره د آخرت ډېر لوی نقصان کېږي. (المرقات ۳/۲۶).

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا فَرَغَ أَحَدُكُمْ مِنَ التَّشَهُّدِ الْآخِرِ
ابو هريره رضی الله عنه راوي دی حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي تاسو کې څوک (مونځ کې) آخري تشهد نه فارغ
فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْ أَرْبَعٍ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَ مِنْ
شي، هغه ته په کار دي چې د څلورو څيزونو نه د الله تعالی نه پناه وغواړي. (۱) د دوزخ عذاب نه. (۲) د
فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَ الْمَمَاتِ وَ مِنْ شَرِّ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ. (رَوَاهُ مُسلم)[1].
عذاب قبر نه. (۳) د ژوند او د مرګ د فتنې نه. (۴) د مسيح الدجال د ګناه نه.

توضيح: اذا فرغ: د حديث ظاهري الفاظو نه معلومېږي دا دعا مونځ کې دننه ده، البته د آخرنی قعدې او د سلام په منځ کې ده، سلام نه پس دا دعا منع ده، خو د حديث مطلب دا نه دی چې دا دعا د مونځ نه پس ده، دې حديث نه دا معلوم شو، چې سلام نه مخکې معروف دعاګانو نه علاوه نورې هم دعاګانې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۴۱/۳، رقم الحديث: ۱۳۷۷، ومسلم في الصحيح ۴۱۲/۱ رقم الحديث: ۱۳۰-۵۸۸، وأبو داود ۱۰۶/۱ رقم الحديث: ۹۸۳.

غوښتلی شی. (المرقات ۳/۲۶، الکاشف ۲/۴۴۴).

﴿۳﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ هٰذَا الدُّعَاءَ
ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صحابه وته او اهل بيتو ته دا دعا داسې ښودله
كَمَا يُعَلِّمُهُمُ السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ يَقُوْلُ :
لکه څنګه چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونږ ته د قرآن کريم يو سورت ښائي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به وويل دا
« قُوْلُوْا اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ
دعاء داسې وايې: ای الله! زه پناه غوارم په تاسره د عذاب د جهنم نه، او پناه غوارم په تاسره د عذاب قبر
وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ» (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
نه او پناه غوارم په تاسره د فتنې د مسيح دجال نه او پناه غوارم په تا سره د فتنې د ژوند او د مرګ نه.

په مونځ کې د سلام نه مخکې د صديق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خصوصي دعاء

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِيْ بَكْرٍ الصِّدِّيْقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُوْلَ اللهِ عَلِّمْنِيْ دُعَاءً
او ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي ما حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته عرض وکړو يا رسول الله! ما ته وښايه داسې دعا
أَدْعُوْ بِهٖ فِيْ صَلَاتِيْ قَالَ : « قُلِ اللّٰهُمَّ إِنِّيْ ظَلَمْتُ
چې زه يې خپل مونځ کې وايم، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل دا دعا ولوله: ای ربه! يقينا ما ظلم کړی دی
نَفْسِيْ ظُلْمًا كَثِيْرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِيْ مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ
په خپل نفس باندې او ستا نه علاوه بل څوک ګناه نه معاف کوي، لهذا ته ما معاف کړه خاصکر مې معاف
وَارْحَمْنِيْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ» (متفق عليه)[2]
کړه او رحم را باندې وکړه، بېشکه ته معاف کولو والا او رحم کولو والا يې.

په سلام اړولو کې د سر تاوولو اندازه

﴿٥﴾ وَعَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيْهِ قَالَ:
عامر بن سعد رَحِمَهُ اللهُ (تابعي) د خپل پلار (حضرت سعد بن ابي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) نه روايت کوي، هغوی

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۴۱۲/۱ رقم الحديث: ۱۳۴-۵۹۰، وأبوداود في السنن ۶۰۱/۱ رقم الحديث: ۹۸۴.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۱۷/۲، رقم الحديث: ۸۳۴، ومسلم في الصحيح ۲۰۷۸/۴ رقم الحديث: ۴۸-۲۷۰۵.

كُنْتُ أَرَى رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِيْنِهِ وَ عَنْ يَسَارِهِ
وفرمایل زه ویښم چې حضور ﷺ خپل ښي او کس طرف ته سلام اړولو مابه د حضور ﷺ
حَتّٰى أُرٰى بَيَاضَ خَدِّهِ. (رَوَاهُ مُسْلِم)[۱].
د مخ د اننګو سپین والی لیدلو.

د مونځ نه پس امام مقتدیانو طرف ته مخ کړي او کیني

﴿٦﴾ وَ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا صَلّٰى
د سمرة بن جندب رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ چې به کله د مونځ نه فارغ شو، نو
أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ)[۲].
زمونږ طرف ته به يې خپل مخ مبارک راواړولو.

توضیح: (اقبل علینا بوجهه) دې حدیث کې تصریح موجود ده، چې حضور ﷺ به مونځ نه د فارغ کیدو نه پس به يې مقتدیانو طرف ته مخ کړو او ناست به وو. (المرقات ۳/۳۰).

سوال: دې حدیث کې قوم طرف ته متوجه کیدو سره د ناستې بیان دی، ورسره خواته روایت کې دي چې حضور ﷺ به ښي طرف ته تاؤ شو او ناسته به يې وکړه، دې نه پس د ابن مسعود رضي الله عنه روایت کې دي چې حضور ﷺ به چپ طرف ته تاؤ شو او ناسته به يې وکړه، دې نه پس د براء بن عازب رضي الله عنه روایت نه معلومیږي چې ښي طرف ته به تاؤ شو او ناسته به يې وکړه، دې ټولو کې په ظاهره تعارض دی.

جواب: دې روایاتو کې د تطبیق دوه صورتونه دي، اول دا دی، چې د سلام نه پس به حضور ﷺ چې کوم طرف ته به يې د تللو اراده وه، نو هغه طرف ته به تاویدو، کله ښي طرف او کله چپ طرف ته به يې تشریف وړلو. او که تلل به نه وو، نو بیا به قوم طرف ته متوجه شو او کیناستو به، دې بیان نه پس احادیثو کې تعارض نشته، البته په دې صورت کې د انصراف معنی ناسته نه ده، بلکې مخ تاوهل او تلل مراد دي او دا معنی اخیستل څه لرې نه ده. د تطبیق دویم صورت دا دی، چې سلام اړولو نه پس د حضور ﷺ معمول دري قسمه وو، کله د سلام اړولو سره فوراً تشریف وړلو، دغه صورت کې عموماً حضور ﷺ کس طرف ته تاو شوی دی، او تشریف به يې وړلو، ځکه چې محراب نه د

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۴۰۹/۱ رقم الحديث: ۱۱۶-۵۹۲، والنسائي ۶۱/۳، رقم الحديث: ۱۳۱۷.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۳۳/۲، رقم الحديث: ۸۴۵.

حضور ﷺ حجره کس طرف ته وه، چې کله سړی قبلې ته مخامخ ناست وي او کله چې ذکرالله او دعا په غرض باندې ناست وي، دغه وخت به حضور ﷺ کس طرف باندې ناسته کوله، او دعا به يې غوښتله. او کله د سلام نه پس به يې خطبه وغيره کول مقصود وو، نو حضور ﷺ به قوم طرف ته مکمل متوجه کيدو. ټولو رواياتو کې تطبيق راځي، انصراف نه قوم طرف ته تاويدلو سره متوجه کيدل هم مراد اخيستلی شي. بعضې ائمه حضرات خپل قوم ته سلام نه پس ښي طرف باندې تاوېږي او کيني، شاه انورشاه کشميري صاحب رحمه الله دې طرز عمل باندې سخت نکير فرمايلو. دلته يوه مسئله داده د احنافو علماو عام عادت دا ؤ، د کومو فرائضو نه پس چې سنن نه وي، هغې کې به قوم طرف ته متوجه کيدو سره ناسته کوله او دعاء به يې کوله او کوم فرائضو نه بعد چې سنن وو هغې کې به قوم طرف ته نه تاويدلو، بلکې قبلې ته مخامخ يې دعا کوله او بيا به د سنتو د پاره ودريدل، دا رواج عام دی او مسئله هم دا ده، خو زير نظر احاديثو نه دا مسئله نه ثابتيږي.

﴿۷﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور اکرم ﷺ مونځ نه د فارغيدو نه پس خپل
يَنْصَرِفُ عَنْ يَمِينِهِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
ښي طرف ته به تاؤ شو او ناسته به يې کوله.

مستحب عمل لازم ګڼل بدعت دی

﴿۸﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : لَا يَجْعَلْ أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شَيْئًا مِنْ صَلَاتِهِ
د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې تاسو خپل مونځ کې د شيطان حصه مه مقرر وئ،
يَرَى أَنَّ حَقًّا عَلَيْهِ أَنْ لَا يَنْصَرِفَ إِلَّا عَنْ يَمِينِهِ لَقَدْ رَأَيْتُ
يعنې هغه څيز لره لازم مه ګرځوئ چې (مونځ نه پس) ښي طرف ته تاؤ شئ، ځکه چې ما ليدلي دي چې
رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرًا يَنْصَرِفُ عَنْ يَسَارِهِ.[2].
حضور اکرم ﷺ به چپ طرف ته تاويدو.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۴۹۲/۱ رقم الحديث:۶۱-۷۰۸.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۳۷/۲،رقم الحديث :۸۵۲، ومسلم في الصحيح ۴۹۲/۱ رقم الحديث:۵۹-۷۰۷، وأبو داود ۶۳۱/۱ رقم الحديث :۱۰۴۲.

توضيح: عن يساره: يعنې يو امر مستحب لازم ګڼل خپل عمل کې شيطان د پاره حصه جوړول دي، مقتديانو طرف ته يا پاڅيدو په وخت کې حضور صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ښي او ګس دواړو طرف ته تاؤ شوى دى، اوس که يو کس ښي طرف ته تاويدو باندې ورته فضيلت ډير ښکاري او خپل ځان باندې يې لازمه وي، نو دې کس امر مباح او مستحب عمل له د وجوب درجه ورکړه دا ناجائز او بدعت دى او دا په خپل مونځ کې د شيطان حصه جوړول دي، کاش چې اهل بدعتو دې حديث باندې نظر کولى، او عمل يې پرې کولى او غير لازم څيزونو باندې يې اصرار نه کولى. (المرقات ۳/۳۱ ، الكاشف ۲/۴۴۶).

ياد ساتئ د حضرت عامر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، د حضرت سمرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څلور واړه احاديث د دې باب موضوع سره متعلق نه دي، خو د دې باب د متعلقاتو نه دي، دې حديث نه يې دلته نقل کړي دى.

﴿۹﴾ وَ عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ : كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
حضرت براء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې کله به مونږ د حضور صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پسې شاته مونځ کولو نو دا خبره به
أَحْبَبْنَا أَنْ نَكُونَ عَنْ يَمِينِهِ
يې خوښوله چې مونږ د حضور صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ښي طرف ته وو چې حضور صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (سلام په وخت کې)
يُقْبِلُ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ قَالَ :
زمونږ طرف ته متوجه شي، براء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي چې ما حضور صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه (سلام نه پس د دعا په طور
فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ : « رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ
باندې) اوريدلي وو چې ويل به يې : اى ربه ! ما د خپل عذاب نه بچ کړه په هغه ورځ کله چې خپل بندګان
تَبْعَثُ أَوْ تَجْمَعُ عِبَادَكَ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
اوچتوې يا جمع کوې، (دې دواړو کلمو کې راوي ته شک شوى دى).
﴿۱۰﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ : إِنَّ النِّسَاءَ فِيْ عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ إِذَا سَلَّمْنَ
حضرت ام سلمة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فرمايي چې ښځې به په زمانه د رسول الله صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کې چې کله به يې سلام

[1] أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۴۹۲ رقم الحديث: ۶۲-۷۰۹، وأبو داود ۵/۲۹۸ رقم الحديث: ۵۰۴۵.

مِنَ الْمَكْتُوبَةِ قُمْنَ وَ ثَبَتَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ مَنْ
وګرځولو د فرض مونځ نه نو فوراً به پاڅیدې او خپلو کورونو ته به تللې، حضور صلی الله علیه وسلم او کوم خلک
صَلَّى مِنَ الرِّجَالِ مَا شَاءَ اللهُ فَإِذَا
چې به مونځ کې ناست وو نو څومره ډیر ساعت چې به الله تعالی ته منظور وو ناست به وو، کله چې به
قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَامَ الرِّجَالُ.[1]
حضور صلی الله علیه وسلم تللو، نو ټول خلک به او دریدل.
(وَسَنَذْكُرُ حَدِيثَ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ فِي بَابِ الضحك إِن شَاءَ اللهُ تَعَالَى).

توضیح: **قُمْنَ**: یعنې زنانه به د سلام نه پس فوراً پاڅیدلې او سرې به ناست وو، چې تللو په وخت کې د سړو او د زنانو خپل منځ کې یو والی رانه شي، د حضور صلی الله علیه وسلم په زمانه کې یو څو شرائطو سره زنانو د یو څو مجبوریانو د وجې نه مسجد نبوي ته راتلل ثابت دي. (المرقات ۲/۳۲).

شرائط دا وو چې ځوانانې زنانه به نه راتلې او معمرې زنانه به هم صرف سحر، ماښام او ماسخوتن کې هم په پردې سره راتللې، عطر به یې نه لږول، د کپړو نمایش به یې نه کولو، آخر کې به راتللې او شروع کې به تللې، مونځونو ته د حاضریدلو مجبوري یې دا وه چې حضور صلی الله علیه وسلم پسې مونځ کول یې ارمان وو، مسائل او دین زده کړو، چې عباداتو کې د عبادت نقشه زده کړو، هغه د خیر وقت کې خیر وو، د نزول قرآن وخت وو، نبي آخر زمان موجود وو، د صحابو جماعت په شان د فرښتو وو، د خیر القرون وخت وو، ځکه هر قسم تحفظ وو، خو نن سبا فتنې دور کې اجازت نشته دی، په خپله حضرت عائشه رضی الله عنها د صحابو دور کې د ممانعت فتوی ورکړې وه څنګه چې به وروسته راشي چې نن سبا د ښځو تلل مدارسو او مساجدو ته یا تبلیغ او نورو محفلونو ته د وعظ د پاره او د سړو سره په لارو کې اختلاط کول دا ډیره بده او ناکاره خبره ده، چې د دې حدیث د تعلیماتو نه خلاف کول دي.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۱۱﴾ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: أَخَذَ بِيَدِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه فرمایي یوه ورځ حضور صلی الله علیه وسلم زما لاس خپل لاس مبارک کې ونیوو

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۱۹، رقم الحديث: ۸۶۶، أخرجه أحمد في المسند ۶/۳۱۶.

فَقَالَ : « إِنِّي لَأُحِبُّكَ يَا مُعَاذُ » . فَقُلْتُ : وَ أَنَا أُحِبُّكَ يَا رَسُولَ اللهِ .

او وې فرمایل معاذه! زه تا خپل دوست ګڼم ما عرض وکړو یارسول الله ! زه هم تاسو خپل دوست ګڼم ،

قَالَ : " فَلَا تَدَعْ أَنْ تَقُولَ فِيْ دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ : رَبِّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ

حضور ﷺ وفرمایل یو مونځ نه پس هم دا دعا مه پرېږده: ای ربه! ته زما مدد وکړه په خپل ذکر،

وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ " إِلَّا أَنَّ أَبَا دَاوُدَ لَمْ يَذْكُرْ : قَالَ مُعَاذٌ وَ أَنَا أُحِبُّكَ .[1]

خپل شکر او ښه عبادت کې. خو ابوداؤد د معاذ دا الفاظ (وانا احبک) نه دي نقل کړي.

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ:

حضرت عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ به سلام اړولو خپل ښي طرف

« السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللهِ » حَتَّى

ته السلام علیکم ورحمة الله ویلو سره (یعني په تاباندي دالله سلامتي او دالله تعالی رحمت وي) تردې چې

يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ الْأَيْمَنِ وَ عَنْ يَسَارِهِ : السَّلَامُ

حضور ﷺ د ښي طرف انګي سپینوالی به نظر راتلو او خپل ګس طرف ته به یې هم السلام

عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ الْأَيْسَرِ.[1]

علیکم ورحمة الله ویلو سره سلام واړولو تردې چې د نبي علیه السلام د مخ سپینوالی په نظر راتلو. ترمذي خپل

وَ لَمْ يَذْكُرِ التِّرْمِذِيُّ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ . وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ.

روایت کې حتی یری بیاض خده الفاظ نه دي ذکر کړي او ابن ماجه دا روایت د عمار بن یاسر نه نقل کړی.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ أَكْثَرُ انْصِرَافِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ

دعبدالله ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ به اکثر راتاویدو د مونځ نه

إِلَى شِقِّهِ الْأَيْسَرِ إِلَى حُجْرَتِهِ. رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ.

چپ طرف ته او تللو به خپلې حجرې طرف ته.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۱۸۰ رقم الحديث : ۱۵۲۲ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۰۶ رقم الحديث : ۹۹۲ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۷۹، رقم الحديث : ۲۹۵.

د فرض مونځ نه پس د ستو د پاره ځای بدلول په کار دي

﴿۱۴﴾ وَعَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ عَنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُصَلِّي
حضرت عطاء خراساني د حضرت مغيره نه روايت کوي چې حضور ﷺ فرمايي مونځ دې نه کوي
الْإِمَامُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ حَتَّى يَتَحَوَّلَ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُد
امام په دا سې ځای کې چې هلته مونځ شوی وي، بلکې هغه ځای نه دې جدا شي دا روايت ابوداود نقل
وَقَالَ عَطَاءٌ الْخُرَاسَانِيُّ لَمْ يُدْرِكِ الْمُغِيرَةَ.[1]
کړی او وايي چې د عطاء خراساني ملاقات د حضرت مغيره سره ثابت نه دی، لهذا دا حديث منقطع دی.

توضیح: حتى يتحول: دې حديث کې وايي چې کوم ځای کې فرض مونځ او شي، هلته سنت مه کوئ، بلکې د غه ځای نه معمولي جدا شئ ځای دې بدل کړې او سنت و کړئ. (المرقات ۳/۳۴).

دلته دا خبره ياده ساتئ چې دا حکم صرف د امام د پاره نه دی، بلکې امام او مقتديانو د پاره بلکې ټولو فرائضو کونکو د پاره دا حکم دی، ددې وجه دا ده، چې د مونځ ګزار د پاره دوه جدا جدا ځايونه ګواه جوړ شي. او دويم جواب دا دی چې د صفونو نظام به ګډوډ شي، خلکو ته به پته ولږي چې مونځ شوی دی. ملاعلي قاري رحمه الله فرمايي چې د بعضې علماو قول دی، ځای بدلولو حکم د هغه مونځ ګزار د پاره دی، چې د فرضو نه پس سنت وي او چې د کوم نه پس سنت نه وي، لکه سحر او مازيګر هلته دا حکم نشته، خو بعضې نور علماء وايي د فرائضو ټولو مونځونو نه بعد ځای بدلول په کار دي، که رش وي، او ځای تنګ وي، نو بيا ځای بدلول فرض يا واجب نه دي. او سحر او مازيګر مونځ نه پس ځای بدلول د هغې څه مقصد او فائده نشته. (المرقات ۳/۳۴).

﴿۱۵﴾ وَعَنْ أَنَسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَضَّهُمْ عَلَى الصَّلَاةِ وَ
د انس رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور ﷺ به صحابو ته د مونځ کولو شوق پيدا کولو او
نَهَاهُمْ أَنْ يَنْصَرِفُوا قَبْلَ انْصِرَافِهِ مِنَ الصَّلَاةِ.[2]
دوی به يې د دې خبرې نه منع کول، چې هغوی مونځ کولو نه پس د هغوی نه مخکې پاڅي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۴۰۹ رقم الحديث: ۶۱۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۴۱۲ رقم الحديث: ۶۲۴.

الْفَصْلُ الثَّالِث:

﴿١٦﴾ وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ:

شداد بن اوس رضي الله عنه فرمايي حضور صلى الله عليه وسلم خپل مونځ کې (تشهد نه پس مذکوره دعا لوستله)

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَ الْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ وَ أَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ

اې الله! زه ستا نه په دین کې د ثابت قدمي او دنيغي لارې قصد سوال کوم، او زه ستانه ستا د نعمت شکر

وَ حُسْنَ عِبَادَتِكَ وَ أَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا وَ لِسَانًا صَادِقًا

او ستا د عبادت د ښائسته والي سوال کوم، او ستانه قلب سليم او رښتينې ژبه غواړم، او ستانه هغه نيکي

وَ أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ وَ أَسْتَغْفِرُكَ

غواړم کومه چې تاسو پېژنې، او د هغه ګناه نه پناه غواړم کومه چې تاسو پېژنې او معافي غواړم درنه د

لِمَا تَعْلَمُ.»[1]

هغه ګناهونو کوم چې تاسو پېژنې.

﴿١٧﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ بَعْدَ التَّشَهُّدِ:

د جابر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم به فرمايل په خپل مونځ کې پس د تشهد نه

«أَحْسَنُ الْكَلَامِ كَلَامُ اللهِ وَ أَحْسَنُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ». (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)[2].

بهترين کلامونو کې کلام د الله تعالى دی او ډير بهترينه طريقه د محمد صلى الله عليه وسلم ده.

په مونځ کې د سلام کيفيت

﴿١٨﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې: حضور اکرم صلى الله عليه وسلم به په مونځ کې يو سلام

---

(١) أخرجه النسائي في السنن ٥٤/٤ رقم الحديث: ١٣٠٤، وأحمد في المسند.

(٢) أخرجه النسائي في السنن ٥٨/٣ رقم الحديث: ١٣١١.

تَسْلِيمَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ ثُمَّ يَمِيلُ إِلَى الشق الأَيمن شَيْئًا. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

وا ړولو مخامخ رخ، بيا معمولي شان خوله مبارکه به يې ښي طرف ته اړوله.

توضيح: تلقاء وجهه: مونځ کې د سلام متعلق درې اهمې مسئلې دي: **اوله مسئله:** **خروج المصلي بلفظ** السلام فرض دی او که واجب د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد باندې لفظ سلام فرض دی او د احنافو په نزد باندې واجب دی، ددې مسئلې پوره بحث کتاب الطهارة کې تير شوی دی.

دويمه مسئله: مونځ کې د سلام طريقه څه ده او ددې تعداد څومره دی. (المرقات ۳/۳۷).

د فقهاو اختلاف: د مالکيو مسلک دا دی چې امام او منفرد د پاره يويو ځلې سلام ويل سنت دي، نه ښي طرف ته او نه ګس طرف ته، بلکې مخامخ طرف ته سلام کول مسنون دي. ددې حضراتو په نزد باندې مقتدي د پاره درې سلامه مسنون دي، يو مخامخ، دويم ښي طرف، دريم چپ طرف ته، د احنافو او شوافعو او حنابلو يعنې د جمهورو په نزد باندې مونځ کونکی که امام وي يا مقتدي ټولو د پاره مونځ ته وتلو په وخت کې دوه سلامه مسنون دي.

دلائل: مالکيه زير بحث حديث د عائشې رضي الله عنها نه استدلال کوي، چې خپل مطلب باره کې واضح دی، د جمهورو دلائل ډير زيات دي هغه ټول د جمهورو دلائل دي، کومو کې چې د دوو سلامونو تصريحات راغلي، او عن يمينه و عن يساره الفاظ واضح طور باندې موجود دي.

جواب: جمهورو حضراتو د امام مالک د دليل توجيه دا کړې ده چې د حضرت عائشې رضي الله عنها د قول مطلب دا دی، چې حضور صلی الله علیه وسلم به د سلام الفاظ هغه وخت شروع کول، کله چې به يې مخ قبلې ته وو او بيا د غه آواز کې به يې مخ مبارک ښي طرف او چپ طرف ته اړولو، نو دوه سلامه به شو، دا مطلب نه دی چې اول نه آخر پورې يو سلام وي او مخامخ وي.

مقتدي سلام کې د امام نيت څنګه وکړي

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ سَمُرَةَ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ نَرُدَّ

د سمره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم مونږ ته حکم راکړی، چې مونږ د جواب نيت

عَلَى الإِمَامِ وَ نَتَحَابَّ وَ أَنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].

وکړو د سلام اړولو وخت کې د امام د سلام او په خپل منځ کې مينه وساتو او يو بل ته سلام وکړو.

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۹۰ رقم الحديث: ۲۹۶.

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۶۰۹ رقم الحديث: ۱۰۰۱، وأخرجه ابن ماجه ۱/۲۹۷ رقم الحديث: ۹۲۲.

توضیح: ان نرد علی الامام: دې کې درې حکمونه بیان شوي دي: اولني حکم دا سې دی، کله چې مقتدي سلام ګرځوي هغه دی دا نیت وکړي چې د امام د سلام جواب ورکوم، ددې صورت به دا وي کوم مقتدي چې د امام ښي طرف ته ولاړ وي هغه دې اول سلام کې د ښي طرف د مونځ ګزارو او کرام الکاتبین فرښتو نیت وکړي او بیا چې چپ طرف ته سلام واړوي د امام د سلام جواب نیت دی وکړي. او کوم خلک چې د امام ګس طرف ته ولاړ وي هغوئ دی ښي طرف ته سلام اړولو کې د امام صاحب د سلام جواب ورکولو نیت وکړي او چپ طرف ته دې د مونځ ګزارو نیت وکړي او کوم مقتدیان چې د امام نه وروسته دي بالکل هغوی دې دواړه سلامونو کې د امام د سلام د جواب نیت وکړي، لکه څنګه چې امام هم دغه رنګ نیت کولو کې پابند دی.(المرقات ۳/۳۷).

باقي ښي او ګس طرف کې د فرښتو نیت هر سلام کې په کار دی نه د جناتو د نیت ضرورت شته او نه د انسانانو د نیت ضرورت شته کوم چې د مونځ نه بهر دي او مونځ کې شامل نه دي.

وَلْنَتَحَابَّ: دا دویم حکم دی، ددې مطلب دا دی مونږ ته حضور ﷺ فرمایلي دي چې خپل منځ کې یو بل سره محبت او کړئ، بغض او کینه ونه کړئ، د ټولو سره ښه اخلاق وساتئ. (المرقات ۳/۳۷).

وان یسلم بعضنا: یعني مونږ ته دریم حکم دا شوی دی، چې مونږ په مونځ کې د یو بل د سلام نیت وکړو ددې صورت مخکې ذکر شوی دی، چې مقتدیان مونځ کې د سلام اړولو وخت کې د یو بل د سلام نیت څنګه وکړي. (المرقات ۳/۳۸).

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

۱۵ ربيع الثاني ۱٤۱۰هـ

بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ:
د مونځ نه پس د ذکر بيان

دې باب کې هغه احاديث بيانيږي، چې دې سره د مونځ نه پس د دعا او د وظائفو فضيلت او اهميت ظاهريږي. د ذکر لفظ عام دی، وظائفو او ادعيو ټولو ته شامل دی.

مسئله دا ده چې د کومو فرائضو نه پس سنت وي د هغې نه پس مونځ گزار وظائف او ادعيه لوستلو د پاره څومره ساعت پورې کيناستی شي.

د احنافو علماو نه صاحب درمختار ليکي: د فرض مونځ کولو نه پس سنت کې تاخير مکروه دی صرف **اللهم انت السلام** آخر مقدار پورې ناسته ثابت ده، فقهاء دا خبره هم ليکي چې سنت لوستلو د پاره د فرائضو نه پس فوراً ودريدل په کار دي.

د علامه حلواني رَحِمَهُ اللهُ قول دا دی، د وظائف او دعاگانو د پاره فرائض او سنتو په منځ کې وقفه کولو کې څه باک نشته دا قول نورو فقهاو هم ليکلی دی.

مفتی الهند کفايت الله رَحِمَهُ اللهُ خپل کتاب (**النفائس المرغوبة في الادعية بعد المكتوبة**) کې ليکي: د **اللهم انت السلام** په روايت کې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د وخت حصر او تعين نه دی کړی، بلکې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دې روايت کې **اللهم انت السلام** د مقدار اندازه ښودلې ده، نو دې مقدار او اندازه کې نورې دعاگانې هم راتلی شي، ددې ذکر احاديثو کې راغلی، دې کې څه منافات نشته او نه اختلاف. علامه حلبی رَحِمَهُ اللهُ د فقهاو کلام کې دغه معمولي شان اختلاف کې تطبيق کړی دی، دې وجې نه دواړو اقوالو کې څه اختلاف نه پاتې کيږي، هغه فرمايي صاحب درمختار چې تاخير مکروه ليکلې دی، نو که دې نه مکروه تنزيهي مراد واخيستلی شي، نو خبره اولی او غير اولی به پاتې شي، مطلب به دا شي، چې سنتو کې تاخير کول بهتر دي. او د حلواني رَحِمَهُ اللهُ قول مطلب به دا شي، چې د وظائفو په غرض سره سنتو کې تاخير راشي څه مضائقه نشته، خو مناسب او ښه دا ده چې تاخير دې نه کوي، بهر حال وظائف د فرضو او سنتو منځ کې د لوستلو گنجائش شته، فقهاء ليکي د فرضو نه پس د سنتو د پاره صف ماتول بهتر دي، صف بندی کې سنت او نوافل کول نه دي په کار. امام ته هم په کار دي چې د خپل ځای نه معمولي اخوا شي چې چا ته اشتباه رانه شي چې خلک فرضو کې ولاړ دي.

بعد المكتوبه چې د کومو دعاگانو ذکر په احاديثو کې **بعد المكتوبة** الفاظو سره راغلی دی، نو د سنتو نه پس به هم دغه وظائف لوستلی کيږي، ځکه چې **بعد السنن** هم **بعد المكتوبة** دی، سنت کولو سره د

فرض بعدیت نه ختمیږي، دې توجیه سره ډیر اشکالات ختمیږي، ددې تفصیل د مخکې احادیثو په ضمن کې راځي.

اَلْفَصْلُ الأَوَّل:

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ أَعْرِفُ انْقِضَاءَ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتَّكْبِيرِ. [1]
ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي ما د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ ختمیدل د الله اکبر ویلو سره معلومولو.

توضیح: اعرف انقضاء: حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه وخت ماشوم وو، ځکه په کور کې وو، د هغه کور د مسجد سره خواته وو، کله به چې جمعه وشوه او الله اکبر به وویلې شو ده ته به معلومه شوه، چې جمعه وشوه، دغه رنګ معمولي اواز او چتول د انسان طبعي نظام د لاندې وي، دې کې کلام نشته او د اهل حقو په مساجدو کې دا سې کیږي او کیدل هم په کار دي.

خلاصه دا شوه، چې اعتدال حد پورې جهر بالاذکار ثابت دی، خو د حد نه تجلوز ثابت نه دی، بلکې عام وختونو کې هم ددې نه ممانعت راغلی، بعضې علماء وایي حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې د کوم تکبیر خبره کوي دا د ایام منی خبره ده، او ایام تشریق کې یې تکبیرات اوچت اواز سره ویل د امت متفقه مسئله ده.(المرقات ۳/۳۸).

د فرضو نه پس وظائف او دعاګانې: مونځ نه پس د الله ذکر او دعا کول د جمهورو په نزد باندې مستحب دي، ډیرو احادیثو کې د فرائضو نه پس دعا ثابته ده، بلکې د فرائضو نه پس دعا کول د قبولیت د مواضعو نه شمار کړی دی، لکه یو حدیث کې دي (**دُبر الصلوة المکتوبة**) علامه ابن القیم رَحِمَهُ اللهُ دې جملې کې تاویل کړی دی، دلته دبر الصلوة نه مراد د مونځ نه پس نه دی، بلکې د مونځ آخري حصه مراد ده، چې د سلام نه مخکې ده، خو دا تاؤیل صحیح نه دی، ځکه چې احادیثو کې (**اذا سلم من صلوة**) الفاظ هم راغلي او (**اذا انصرفت من صلوة المغرب**) الفاظ هم راغلي، دې نه معلومیږي چې دا اذکار د مونځ په اختتام کې دي، لکه بعضې روایتو کې عجیبه الفاظ راغلي دي، دې کې د فرضو نه پس دعا کې لاس اوچتول ثابتیږي، مثلاً مصنف ابن ابی شیبه کې د حضرت عبد الله ابن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو حدیث دی، الفاظ یې دا دي: (**ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لم یکن یرفع یدیه حتی یفرغ من صلوته**) حافظ

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۲۵،رقم الحديث :۸۱۲، ومسلم في الصحيح ۱/۴۱۰، رقم الحديث:۱۲۰-۵۸۳، وأبو داود ۱/۶۰۹ رقم الحديث :۱۰۰۲، والنسائي ۳/۶۷، رقم الحديث: ۱۳۳۵.

جلال الدين سيوطي رَحِمَهُ اللهُ د دې حديث متعلق ليکي: رجاله ثقات.(اعلاء السنن)

د فرائضو نه پس اذکار طويل دي که قصير: د فرضو نه پس څو مره وخت پورې ذکر په کار دی، دې باره کې مختلف روايات دي، خو بنيادي طور باندې دا احاديث په دوه قسمه تقسيم کړی شوي دي، رومبی قسم هغه احاديث دي د کوم نه چې معلوميږي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ نه پس مختصر ذکر او دعا کوله، او مصلی نه به پاڅيدو. د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا **اللهم انت السلام** والا روايت د دې نه يو قسم دی، دويم قسم هغه احاديث دي، چې د هغې نه معلوميږي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طويل اذکار او دعاګانې کړې دي، لکه (۳۳) ځله لوستلو والا دعا او آيت الکرسي او کله سحر نه پس د لمر راختو پورې دعاګانې کولې، احنافو دواړو کې داسې تطبيق کړی دی، د مختصر اذکارو والا احاديثو تعلق د هغه مونځ سره دی چې د هغې نه پس سنت مؤکده وي، لکه ماسپخين، ماښام او ماسخوتن، د طويل اذکارو احاديثو تعلق د هغه مونځ سره دی، چې د هغې نه پس سنت نه وي، لکه سحر او مازيګر مونځونه، فقهاء ليکي کوم مونځ نه پس چې سنت وي، د هغې زر کولو وجه دا ده، چې دا سنت د فرائضو سره يو ځای کړې او آسمان طرف ته يې اوچتوي، يو مرفوع حديث يې د حضرت حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نقل کړی دی، د دې الفاظ دا دي: (**عجلوا الرکعتين بعد المغرب فانهما ترفعان مع المکتوبة** (اعلاء السنن ج ۳ ص ۱۵۷).

د فرضو نه پس الله اکبر په اوچت آواز لوستل او که په مزه؟: حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ زير بحث روايت متعلق مخکې ليکلی شوي دي، چې هغه ماشوم وو، ځکه جماعت کې نه شريکيدو او کورې مسجد سره نزدې وو، ځکه يې د صحابو مونځ نه فارغ کيدو نه پس د الله اکبر آواز اوريدلو، دغه يې نقل کړي دي، دې حديث نه معلوميږي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ نه پس په اوچت آواز باندې الله اکبر وئيلو، د دې حديث په بنياد بعضې علماء قائل شوي وو، په تيز آواز باندې د مونځ نه پس الله اکبر ويل مستحب دي، دې کې ابن حزم او شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ هم دی، د جمهورو فقهاو او ائمه اربعو مسلک دا دی. د فرضو نه پس په تيز آواز الله اکبر ويل مستحب نه دي، بلکې مستحب په مزه آواز سره ويل دي، د جمهورو په نزد باندې کله کله په تيز آواز سره د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا عمل د امت د پاره بطور تعليم وو. او دا حديث په تعليم باندې محمول وو، دې نه پس عبد الله ابن زبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث هم په تعليم امت باندې محمول دی، يا دا عمل د حج نه پس په منی کې ايام تشريق په تکبيراتو باندې محمول دی، يا دا جهر معمول مطابق معتدل جهر باندې محمول دی، اوس هم د اهل حقو مساجدو کې شروع دي، او د خلکو د ګنې د وجې نه آواز کې شور پيدا کيږي.(المرقات ۳/۳۹).

د مونځونو نه پس د اهل بدعت عمل مستند نه دی: د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د دې حديث نه اهل بدعت استدلال

کوي او مونځ نه پس په اوچت آواز باندې لا اله الا الله ذکر څه وخت پورې کوي او خیال کوي، چې سنت طریقه باندې عمل کوي، خو د دوی دا استدلال د څه وجوهاتو په بناء صحیح نه دی، بلکې بې ځایه دی.

اوله وجه: اصل قاعده داده چې د صحابه کرامو عمل ته به کتلی شي، چې دوی د حضور صلی الله علیه وسلم عمل کومې اندازې سره قبول کړی دی، آیا همیشه د پاره یې شروع کړی وو او که نه وقتي طور باندې د څه عارض د وجې نه یې هغه عمل ترک کړی وي، دې قاعدې او اصل طرف ته د احادیثو مشهور شارح ابن بطال رحمه الله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه دې حدیث باندې تبصره کړې فرمایي: (**و قول ابن عباس کان علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فیه دلالة انه لم یکن یفعل حین حدث به لانه لو کان یفعل لم یکن لقوله معنی فکان التکبیر في اثر الصلوة لم یواظب الرسول صلی الله علیه وسلم طول حیاته و فهم اصحابه ان ذلک لیس بلازم فترکوه خشیة ان یظن انه مما لاتتم الصلوة الا به فلذلک کرهه من الفقهاء.**) (**بحواله أشرف التوضیح**)

ددې عبارت مطلب مختصراً دا دی چې ابن عباس رضی الله عنه چې دا وفرمایل چې د حضور صلی الله علیه وسلم په زمانې کې به داسې کیدل دا ددې خبرې دلیل دی چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه کوم وخت کې دا حدیث بیان کړو نو هغه وخت کې دده دا معمول نه وو، ځکه چې که دده خپل معمول وی، نو د ماضي په قصه بیانولو کې دده کلام څه مقصد او مطلب به نه جوړیدو.

خلاصه دا شوه چې تیز آواز سره تکبیر ویلو باندې حضور صلی الله علیه وسلم پوره ژوند کې مواظبت نه وو کړی او حضور صلی الله علیه وسلم صحابو هم دا ګڼله چې دا عمل لازم نه دی، ځکه هغوی دا عمل ترک کړو، ددې ویرې نه چې خلک یې د مونځ حصه ونه ګڼي، دې وجې نه فقهاو هم دا خوښ نه کړو.

دوهمه وجه: دا په ذهن کې ساتل په کار دي چې د یو حدیث هغه مطلب معتبر وي کوم چې فقهاو او علماو راویستی وي د خپل طرف نه د خیر القرون نه پس مناسب نه ده چې څه خلک د یو حدیث په مطلب کې د اجتهاد نه کار واخلي او د هغې هغه مطلب راوباسي چې په خیر القرون کې چا هم نه وي راویستی په زیر بحث مسئله کې هم کتل په کار دي چې د امت علماء ددې حدیث څه مطلب راویستی دی او تر ننه پورې د علماء حق عمل په دې سلسله کې څنګه دی د صحابه کرامو خبره خو تاسو واوریدله چې صحابه کرامو په نزد باندې مونځ نه پس ذکر بالجهر رواج نه وو، د هغوئ نه بعد فقهاء هم دې حدیث نه د مونځ نه پس ذکر بالجهر استحباب ثابت کړی ندی، د مذاهب اربعو فقهاو نه یو هم د مونځ نه پس اجتماعي طور باندې ذکر بالجهر ته مستحب نه دي ویلي، دا خو لا پریږده چې ضروري او لازم ورته وایي مذاهب

ورته هم نه دي ويلي. امام نووي شرح مسلم (ج۱ ص ۲۱۷) کې ليکي: **ونقل ابن بطال وآخرون ان اصحاب المذاهب المتبوعة وغيرهم متفقون على عدم استحباب رفع الصوت بالذکر والتکبير.**
بيا امام نووي رحمه الله د امام شافعي رحمه الله په حوالې سره د حضرت ابن عباس رضي الله عنه حديث مطلب داسې بيان کړی دی: **وحمل الشافعي رحمه الله الحديث على انه جهر وقتا يسيرا حتى يعلمهم صفة الذکر لا انهم جهروا دائما)** (شرح مسلم ج۱ ص ۲۱۷)
خلاصه دا چې يا خو د جهر نه داسې معتدل جهر مراد واخيستلی شي، چې د کې افراط او تفريط نه وي، دې باندې ټول خلک هم متفق کيدی شي او رواياتو کې هم تطبيق راتلی شي، بس دومره خبره ده چې بريلوي حضرات دې خپل آواز لږ کم کړي او ديوبنديان دې خپل آواز لږ او چت کړي، دلته مناسب معلوميږي، چې مطلق ذکر باره کې ملاعلي قاري رحمه الله يو عبارت نقل کړی دی، چې دواړو اطرافو کې اعتدال راشي، دا عبارت هغوی د مشکوة باب الاعتصام بالکتاب والسنة فصل ثالث کې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حديث الفاظ (**واقلهم تکلفا**) شرح کې ليکلی دی ملاعلي قاري رحمه الله د صحابه کرامو شرعي مزاج په باره کې فرمايي:

(وکذا في الاحوال الباطنية فانهم کانوا لا يرقصون ولا يصيحون ولا يطيحون ولا يطرقون ولا يجتمعون للغناء والمزامير ولا يتحلقون للاذکار والصلوات برفع الصوت في المساجد ولا في بيوتهم بل کانوا فرشيين بابدانهم عرشيين بارواحهم کائنين مع الخلق في الظاهر بائنين عن الخلق مع الحق في الباطن.. الخ

يطيحون: سرګردان او د ځان نه مجذوب جوړ کړي او ګرځي هغه ته وايي، **يطرقون** منتر ويلو په معنی سره دی **بائنين** جدا جدا معنی يې ده باقي ترجمه واضحه ده، الله تعالی دې په اعتدال باندې د قائم اوسيدو توفيق راکړي آمين.

د فرض مونځ نه پس د حضور صلی الله عليه وسلم د ناستې مقدار

﴿۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ
د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې حضور صلی الله عليه وسلم چې به کله سلام اړولو، نو ناسته به يې
إِلَّا مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: «اللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ
کولو په اندازه ددې دعاء: ای الله! ته سالم يې (يعني د ټولو عيبونو نه پاک يې) او تا نه (د بنده ګانو

السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ » . (رَوَاهُ مُسْلِم)[۱].

د ټولو آفاتو نه) سلامتيا ده اى د لوئي او بخشش خاونده ته لوي يې.

﴿۳﴾ وَعَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ

د حضرت ثوبان رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم چې به كله خپل مونځ نه فارغ شو.

اسْتَغْفَرَ ثَلَاثًا وَ قَالَ : « اللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ

نو درې ځلې به يې استغفار ويلو او بيا به يې دا دعا لوستله: اى الله! ته سالم يې (يعني د ټولو عيونو

وَ مِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ ». (رَوَاهُ مُسْلِم)[۲].

نه پاک يې) او تا ته (د بنده ګانو د ټولو آفاتو نه) سلامتيا ده اى د لوئي او بخشش خاونده ته لوي يې.

﴿۴﴾ وَعَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ:

حضرت شعبه رضي الله عنه فرمايي چې حضور صلى الله عليه وسلم به د فرض مونځ نه پس (مذكوره دعاء لوستله)

« لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ

د الله تعالى نه سوا بل معبود نشته، هغه يو دى څوک شريک يې نشته، هغه دپاره بادشاهي ده او الله تعالى

الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ

دپاره تعريف دى، هر يو څيز باندې قادر دى، اى الله! كوم څيز چې ته راكوې څوک يې هم نه شي منع كولى

وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ

او كوم څيز چې رانه ته منع كوې، نو د هغې وركولو والا څوک نشته او بچ كيدې نه شي دولت مند د خپل

مِنْكَ الْجَدُّ». (متفق عليه)[۳]

دولت د وجې نه ستا د عذاب نه .

---

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۱٤ رقم الحديث ۱۳٦-۵۹۲، وأبو داود ۲/۱۷٦ رقم الحديث :۱۵۱۲، والنسائي ۳/٦۹، رقم الحديث: ۱۳۳۸ ، والترمذي ۱ ۹۵ رقم الحديث . ۲۹۸ ، وابن ماجة ۱/۲۹۸، رقم الحديث: ۹۲٤.

(۲) اخرجه مسلم في الصحيح ۱ ٤۱٤ رقم الحديث ۱۳۵ ۵۹۱

(۳) اخرجه البخاري في الصحيح ۲ ۳۲۵، رقم الحديث : ۸٤٤، ومسلم في الصحيح ۱/٤۱۷ رقم الحديث:۲۰۵-٤۷۷، وأبو داود ۲/۱۷۲ رقم الحديث :۱۵۰۵، والنسائي ۳/۷۰.

توضیح: **ولا ینفع**: ددې صیغې فاعل **الجد** لفظ دی او دلته د دولت په معنی دی او **ذاالجد** نه مراد مالدار سړی دی، دا لفظ د **لاینفع** د پاره مفعول به دی، **منک ای من عذابک**. (المرقات ۳/٤۱).

دبر کل صلوة: ددې څو مطلبه دي: یو دا چې د مونځ نه پس دا مطلب یې هم دی، بل د فرضو سلام سره متصل لوستل او دا مطلب یې هم دی چې د سنتو نه پس دا دعاء لوستل دا هم د فرضو نه پس ده. (المرقات ۳/۴۰).

﴿٥﴾ وَعَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ يَقُولُ
عبد الله ابن زبیر رضی الله عنه وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم کله خپل مونځ نه سلام واړوو، نو لوستل به یې
بِصَوْتِهِ الْأَعْلَى: «لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
په اوچت آواز باندې دا کلمات: دالله تعالی نه سوا بل معبود نشته، هغه یو دی، څوک د هغه شریک نشته،
لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا حَوْلَ وَلَا
هغه د پاره بادشاهي ده، هغه د پاره هر قسم تعریف دی، او هر څیز باندې قادر دی، ګناه نه بچ کیدل او د
قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ
عبادت کولو قوت صرف دالله تعالی په مدد سره دی، الله تعالی نه سوا معبود نشته، مونږ د هغه عبادت کوو،
لَهُ النِّعْمَةُ وَ لَهُ الْفَضْلُ وَ لَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ
الله تعالی طرف نه نعمت دی، او الله تعالی د پاره بزرګي ده، او هر قسم ښه تعریف الله تعالی د پاره دی، الله
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ». (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].
تعالی نه سوا معبود نشته، مونږ خالص د الله تعالی د پاره عبادت کوو، اګر چې کافر یې نه خوښوي.

حضور صلی الله علیه وسلم د بزدلۍ نه د پناه دعاء ولې غوښتله

﴿٦﴾ وَ عَنْ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يُعَلِّمُ بَنِيهِ هٰؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ وَ يَقُولُ:
د حضرت سعد رضی الله عنه په باره کې مروي دي هغه به خپل اولاد ته د دعا دا الفاظ ښودل او فرمایل به یې

(۱) أخرجه مسلم في الصحیح ۱/٤۱٦ رقم الحدیث: ۱۳۹-٥۹٤، وأبو داود ۲/۱۷۲ رقم الحدیث: ۱٥۰٦، والنسائي ۳/۷۰ رقم الحدیث: ۱۳٤۰.

إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَتَعَوَّذُ بِهِنَّ دُبُرَ الصَّلَاةِ : « اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ

چې حضور ﷺ به خپل مونځ نه پس دې الفاظو سره پناه غوښتله، (ترجمه) اې الله زه پناه غواړم

مِنَ الْجُبْنِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَرْذَلِ الْعُمُرِ وَ أَعُوذُ

په تا سره د بزدلۍ نه، او پناه غواړم په تا سره د بخل نه، او پناه غواړم په تا سره د ناکاره عمر نه، او پناه

بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ» . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].

غواړم په تا سره د فتنو د دنيا نه او د عذاب قبر نه.

توضيح: من الجبن: حضور ﷺ بار بار د بزدلۍ نه پناه غوښتې ده، د دې وجه صرف هغه خلکو ته معلومه ده، چې د جهاد سره يې تعلق وي، ځکه چې کوم کس بزدله وي هغه نه خپل عزت بچ کوي او نه د مذهب دفاع کوي، رو رو يې بزدلي ډيري کيږي، تردې چې د جهاد نه انکار وکړي، او داسې تاويلات کوي، چې د جهاد ميدان ته بهادر سړي راشي دا د بزدلانو کار نه دی. (المرقات ۳/۴۲).

دغه رنګ معامله د بخل نه د پناه غوښتلو هم ده ځکه چې کوم انسان بخيل شي هغه د صله رحمۍ حقوق پايمالوي، انساني حدود پايمالوي، تردې چې د فرضې زکات نه هم انکار وکړي.

اردل العمر: دې نه يې پناه ځکه غوښتې ده، دې وخت کې د خپل عزت خيال نه شي ساتلی، نه او د س ماتی په خپله کولی شي، او نه کپړې په خپله وينځلی شي، او د کور په اضافي څيزونو کې شمارلی شي. (المرقات ۳/۴۲). يو شاعر وايي:

فلا و الله ما في العيش خير ❁ اذا ما عد من سقط المتاع

ترجمه: قسم په الله! په دې ژوند کې هيڅ خير نشته چې کله انسان د کور په اضافي شيانو کې شمار کړل شي

د مالدار او غريب په عبادت کې تقابل

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: (إِنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

ابوهريره رضي الله عنه فرمايي (يو ورځ) مهاجر فقراء د حضور ﷺ په خدمت اقدس کې حاضر شول

فَقَالُوا : قَدْ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالدَّرَجَاتِ الْعُلَى وَ النَّعِيمِ الْمُقِيمِ

او عرض يې وکړو يا رسول الله! دولت منډو خلکو اوچت درجات او دائمي نعمتونه يې ويوړل، حضور

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۴/۱۱، رقم الحديث : ۶۳۶۴، ومسلم في الصحيح ۲۰۸۰/۴ رقم الحديث: ۵۲-۲۷۰۶، والترمذي ۵۲۵/۵ رقم الحديث : ۳۵۶۷ ، وابن ماجة ۱۲۶۳/۲، رقم الحديث: ۳۸۴۴.

فَقَالَ وَمَا ذَاكَ قَالُوا يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي

صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل هغه څنګه، هغوی وویل چې هغوی داسې مونځ کوي څنګه چې یې مونږ کوو

وَ يَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَ يَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ

اوروژې نیسي څنګه چې یې مونږ نیسو هغوی صدقات او خیرات کوي مونږ صدقات او خیرات نه شو کولی

وَ يُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ

هغوی غلام آزادوي مونږ یې نه شو آزادولی ددې وجې نه هغوي ددې ثواب حقدار شو او مونږ محروم پاتې

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « أَفَلَا أُعَلِّمُكُمْ شَيْئًا تُدْرِكُونَ بِهِ

شو نبي علیه السلام ورته وفرمایل آیا زه تاسو ته داسې څیز نه ښایم چې تاسې ورسې دې باندې عمل کولو سره

مَنْ سَبَقَكُمْ وَ تَسْبِقُونَ بِهِ مَنْ

دهغوی درجاتو ته کوم چې تاسو نه مخکې اسلام راوړی او د هغو خلکو درجو نه او چت شئ کوم چې تاسو

بَعْدَكُمْ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ إِلَّا مَنْ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ »

نه پس دي او هیڅوک ستاسو نه بهتر نه شي کیدی، خو صرف هغه کس چې ستاسو د عمل په شان عمل کوي

قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ : « تُسَبِّحُونَ وَ تُكَبِّرُونَ

هغوئ عرض وکړو بنه ده او ښایې، حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل تاسو هر مونځ نه پس سبحان الله، الله اکبر

وَ تَحْمَدُونَ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ مَرَّةً » . قَالَ أَبُو صَالِحٍ : فَرَجَعَ فُقَرَاءُ

او الحمد لله دري دیرش (۳۳) ځلې وایې (حدیث یو راوي) ابو صالح وایي څه ورځې پس حاضر شو فقراء

الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا سَمِعَ إِخْوَانُنَا أَهْلُ الْأَمْوَالِ بِمَا فَعَلْنَا

مهاجرین حضور صلی الله علیه وسلم ته او عرض یې وکړو یا رسول الله ! که مالدار خلک ددې عمل نه خبر شو او

فَفَعَلُوا مِثْلَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « ذَلِكَ فَضْلُ

هغوئ شروع کړو (نو بیا به زمونږ نه په عمل کې افضل شي) حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل : دا ورکړه د

اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ » .

الله تعالی ده چې چا باندې فضل او انعام کوي.

وَلَيْسَ قَوْلُ أَبِي صَالِحٍ إِلَى آخِرِهِ إِلَّا عِنْدَ مُسْلِمٍ وَفِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ: «تُسَبِّحُونَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ عَشْرًا وَتَحْمَدُونَ

عَشْرًا وَتُكَبِّرُونَ عشرا» . بدل ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ (متفق عليه)[1].

توضیح: ذلک فضل الله : يعني کوم ځای پورې چې انسان عباداتو کې مقابله کولی شي، نو په کار ده، خو چې کوم ځای کې د مقابلې گنجائش نه وي، بيا د حسد او عناد ضرورت نشته، بلکې دا سبقت د الله تعالی د تقدير گرځول او دا ويل په کار دي، چې دا د الله تعالی خصوصي رعايت دی، دې کې مونږ څه نه شو کولی، (المرقات ۳/۴۵).

دې حديث نه دا معلوميږي چې عبادت کونکي مالدار او وظائف کونکي دولت مند د فقير نه افضل دي، دې باره کې مشکوة آخري ابوابو کې به ان شاء الله کلام کيږي.

دې باره کې د علماو اختلاف دی، چې د شاکر مالداره درجه اوچته ده يا د صابر فقير. بابا سعدي رَحِمَهُ اللهُ گلستان کې يو فقير زاهد سره دې مسئله کې خپله مناظره نقل کړې ده، بابا سعدي رَحِمَهُ اللهُ د مالداره شکرگزاره د فضيلت قائل دی، ابن عطاء هم د شاکر مالداره د افضليت قائل وو، خو جنيد بغدادي رَحِمَهُ اللهُ او نور اهل الله د فقر او فاقې او د فقير د افضليت قائل دي.

زير بحث حديث کې اگر چې ذلک فضل الله ني فرمايلی دی، خو د فقير په نسبت لره مالداره د پاره خطرات دير دي، علماء ليکي د مالدارو دا فضيلت جزئی دی، او فقراو ته کلي فضيلت حاصل دی.

﴿۸﴾ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " مُعَقِّبَاتٌ
د کعب بن عجرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي : هر فرض مونځ نه پس د
لَا يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ أَوْ فَاعِلُهُنَّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ :
لوستلو د پاره يو څو کلمات وي چې د هغې ويلو والا، يا يې و فرمايل چې د هغې کونکی محروم نه پاتې کيږي
ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً ". (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2].
(هغه کلمات دا دي) سبحان الله دري ديرش، الحمد الله دري ديرش، الله اکبر څلور ديرش ځلې ويل.

توضیح: معقبات د عقب نه دی د يو نه پس بل راتلو والا ته عقب ويل کيږي، دلته د غه کلماتو ته معقبات ځکه ويلی شوي دي، چې دا يو بل پسې راځي.

خاب نامراد ته ويلي کيږي. (المرقات ۳/۴۷).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۲۵/۲، رقم الحديث :۸۴۳، ومسلم في الصحيح ۴۱۶/۱ رقم الحديث:۱۴۲-۵۹۵.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۴۱۸/۱ رقم الحديث : ۱۴۵ -۵۹۶، والنسائي ۷۵/۳ رقم الحديث :۱۳۴۹.

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَبَّحَ اللهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ
ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي کوم کس چې سبحان الله د هر مونځ نه
ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ وَ حَمِدَ اللهَ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ وَ كَبَّرَ اللهَ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ فَتِلْكَ
پس دري ديرش ځلې، الحمد لله دري ديرش ځلې او الله اکبر دري ديرش ځلې و وايي چې دا د دې مجموعه عدد
تِسْعَةٌ وَ تِسْعُونَ وَ قَالَ تَمَامَ الْمِائَةِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ
يو کم سل (۹۹) دی، او سل عدد پوره کولو دپاره يو ځلې لا اله الا الله وحده لاشريک له له الملک وله
الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَ إِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ ".[1]
الحمد وهو على كل شيء قدير و وايي نو دده به ټول ګناهونه وبخلی شي، اګر چې د سمندر د ځګ برابر وي.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

د دعاء د قبوليت وخت

﴿۱۰﴾ وَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟
د ابو امامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې تپوس وکړی شو يا رسول الله! کوم وخت کې دعا ډيره قبليږي؟
قَالَ: «جَوْفُ اللَّيْلِ الآخر ودبر الصَّلَوَات المكتوبات». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].
حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل د شپې په آخري حصه کې او د فرض مونځ نه پس.

د معوذاتو د لوستلو فائدې

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ أَقْرَأَ
د عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته حکم وکړو، چې تاسې ولولئ
بِالْمُعَوِّذَاتِ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ[3].
معوذات د هر مونځ نه پس.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۴۱۸ رقم الحديث: ۱۴۶-۵۹۷.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۴۹۲ رقم الحديث: ۳۴۹۹.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۱۸۱ رقم الحديث: ۱۵۲۳، وأخرجه الترمذي في السنن ۵/۱۵۷، رقم الحديث: ۲۹۰۳.

د لمر راختو پورې د ذکر فضیلت

﴿۱۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «لَأَنْ أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ

دانس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې : حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي دیو داسې جماعت سره زما ناسته ،

يَذْكُرُونَ اللهَ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً

کوم چې د سحر مونځ نه د لمر راختو پورې ذکر کې مشغول وي د ما ته بهتر دی د آزادید و د څلورو غلامانو

مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَ لَأَنْ أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ مِنْ

د اولاد د اسماعيل علیه السلام نه ، او زما ناسته د داسې خلکو سره چې د الله تعالی په ذکر کې مشغول وي د

صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً» . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

مازیګر د مونځ نه تر ماښام لمر پریوتو پورې زما په نزد باندې د دې نه بهتر دی چې څلور غلامان آزاد کړم.

توضیح: د عجمو په نسبت عرب افضل دي، ځکه ولد اسماعیل تخصیص یې وکړو ، دې حدیث نه طویل ذکر الله ثبوت ملاویږي دا د هغه مونځ نه پس ذکر دی، چې د هغې نه پس سنن نه وي.(المرقات ۳/۵۱).

په دوه رکعته اشراق باندې د حج او عمرې ثواب

﴿۱۳﴾ وَعَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ فِي جَمَاعَةٍ

دانس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه الصلاة والسلام وفرمایل کوم کس چې د سحر مونځ جماعت سره

ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ كَانَتْ

وکړي او د اشراق وخت پورې د الله تعالی ذکر کې مشغول وي، او بیا دوه رکعته مونځ وکړي، نو دې کس

لَهُ كَأَجْرِ حَجَّةٍ وَ عُمْرَةٍ» . قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « تَامَّةٍ

ته به د حج او عمرې ثواب ملاؤ شي، د راوي بیان دی، چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي د پوره حج او

تَامَّةٍ تَامَّةٍ » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].

عمرې، د پوره حج او عمرې، د پوره حج او عمرې ثواب دی ته ملاېږي.

توضیح: حجة و عمرة: شریعت کې د نیک اعمالو یو اصل ثواب وي او یو زائد او فضل ثواب وي،

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۴/۷۳ رقم الحديث : ۳۶۶۷.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۴۸۱ رقم الحديث : ۵۸۶.

اصل ثواب د بل نیک عمل په بدله کې ملاویږي، خو زائد او فضل ثواب صرف هغه کس ته ملاویږي. چې اصل عمل کې محنت کولو سره عمل کوي، مثلاً یو کس ذاکر دی، او لمر راختو پورې ذکرالله کې مشغول وي او اشراق دوه رکعته مونځ یې هم وکړو، دې ته د حج او عمرې اصل ثواب ملاویږي، دا د الله تعالی په نزد باندې مقرر او متعین دی، او یو کس د حج او عمرې د پاره په خپله ځې محنت او مشقت برداشت کوي، خرچې کوي، هغې کې چې کوم زائد ثواب دی، دا ثواب صرف هغه کس ته ملاویږي کوم چې په خپله د حج او عمرې سفر وکړو، همدا رنګې نور اعمال هم په دې باندې قیاس کړه. (المرقات ۳/۵۲-۵۳)

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

د فرض مونځ نه پس سمدستي د سنتو د پاره او دریدل منع دي

﴿۱۴﴾ وَعَنِ الْأَزْرَقِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: صَلَّى بِنَا إِمَامٌ لَنَا يُكْنَى أَبَا رِمْثَةَ
ازرق بن قیس رضي الله عنه فرمایي یو ورځ زمونږ امام چې د هغه کنیه ابو رمثه وه، مونږ ته یې مونځ وکړو او
قَالَ صَلَّيْتُ هٰذِهِ الصَّلَاةَ أَوْ مِثْلَ هٰذِهِ الصَّلَاةِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
وې فرمایل ما یو ورځ دا مونځ یا د دې په شان مونځ د حضور ﷺ سره وکړو، حضرت ابو رمثه وایي
وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ يَقُومَانِ فِي الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ عَنْ يَمِينِهِ
(دې مونځ کې) ابوبکر صدیق او عمر فاروق رضي الله عنهما هم د نبي علیه السلام ښي طرف ته په اول صف کې ولاړ وو
وَكَانَ رَجُلٌ قَدْ شَهِدَ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ فَصَلَّى نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَلَّمَ
یو کس (وروسته راغی) او تکبیر اولی کې شریک شو حضور ﷺ مونځ وکړو او سلام یې وګرځولو
عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتّٰى رَأَيْنَا بَيَاضَ خَدَّيْهِ ثُمَّ انْفَتَلَ كَانْفِتَالِ أَبِي رِمْثَةَ يَعْنِي
مونږ د حضور ﷺ دانګو سپینوالی ولیدو، بیا حضور ﷺ ابو رمثه یعني زما طرف ته یې
نَفْسَهُ فَقَامَ الرَّجُلُ الَّذِي أَدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ يَشْفَعُ
مخ را واړولو او کیناستو هغه کس کوم چې تکبیر اولی کې شامل شوی وو دریدو دوه رکعته مونځ د پاره
فَوَثَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ فَأَخَذَ بِمَنْكِبَيْهِ فَهَزَّهُ ثُمَّ قَالَ
حضرت عمر رضي الله عنه فوراً پاڅیدو او دغه کس یې د دواړو اوږو نه ونیوو او حرکت یې ورکړو او وې فرمایل

اجْلِسْ فَإِنَّهُ لَمْ يُهْلِكْ أَهْلُ الْكِتَابِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ
چې کینه ځکه چې اهل کتاب د هلاکت کندې کې ځکه وړپریوتي وو چې هغوي به جدا والی نه کولو په

صَلَاتِهِمْ فَصْلٌ. فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَصَرَهُ فَقَالَ: «أَصَابَ
خپلو مونځونو کې (یعني مینځ کې) نبي عليه السلام خپل نظر بره او چت کړو او وي فرمایل تا دې په نیکۍ کړي

اللهُ بِكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
الله تعالی ای د خطاب ځویه (یعني تا ریښتیا وویل).

توضیح: التکبیرة الاولی: یعني دا کس مسبوق نه وو، چې فوت شوي مونځ د پاره سمدستي ودریدو، بلکې دا مدرک وو، او مونځ نه فارغ شوې ؤ او بغیر د وقفې نه فوراً د نوافلو د پاره او دریدو، لکه بعضې جلدي کوونکي افغانان داسې کوي. (المرقات ۳/۵۳).

فهزة: یعني عمر فاروق رضي الله عنه دغه کس د دواړو ولو نه ونیوو او دیکه یې ورله ورکړه او ورته یې وویل کینه، دومره زر نوافلو د پاره مه ودریږه. (المرقات ۳/۵۴).

فصل: یعني د فرض او نوافلو په منځ کې وقفه او جدائي نه وه، دا جدائي یا خو د ذکر د وجې نه ده، یا د ځای د بدلیدو د وجې نه ده، یا د مسجد نه د بهر وتلو د وجې نه ده. (المرقات ۳/۵۴).

سوال: ددې کس دومره لوی جرم څه وو، چې دې باندې یې ورته د هلاکت وعید واورولو؟

جواب: ددغه کس فعل کې د فرض او نفل یو بل سره د متصل کولو جرم وو او یو ځای کیدلو جرم دی، دغه رنګ عمل سره به نوافل فرائضو کې داخل شي او خلک به وایي چې دا فرض دي، دا عقیده خطرناکه او موجب هلاکت ده.

د مونځ نه پس د تسبیحاتو یو صورت

﴿۱۵﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: أُمِرْنَا أَنْ نُسَبِّحَ فِيْ دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِيْنَ
زید بن ثابت رضي الله عنه وايي چې مونږ ته حکم راکړی شو چې هر مونځ نه پس سبحان الله دري دیرش ځلې،

وَ نَحْمَدَ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِيْنَ وَ نُكَبِّرَ أَرْبَعًا وَ ثَلَاثِيْنَ فَأُتِيَ رَجُلٌ فِي الْمَنَامِ مِنَ الْأَنْصَارِ
الحمدلله دري دیرش ځلې او الله اکبر څلور دیرش ځلې وایي، یو انصاري فرښته خوب کې ولیده، فرښتې

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۱۱ رقم الحدیث ۱۰۰۷.

فَقِيلَ لَهُ أَمَرَكُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ تُسَبِّحُوا فِيْ دبر كُلِّ صَلَاةٍ
دغه انصاري نه تپوس وکړو رسول الله ﷺ تاته حکم درکړی چې ته تسبيح وايه د هر مونځ نه پس
كَذَا وَ كَذَا قَالَ الأَنْصَارِيُّ فِي مَنَامِهِ نَعَمْ قَالَ فَاجْعَلُوهَا خَمْسًا وَ عِشْرِينَ
دومره دومره، دغه انصاري وويل چې فرښتې وويل د دغه کلماتو تعداد پنځويشت ځلې مقرر کړه او دې
وَاجْعَلُوا فِيهَا التَّهْلِيلَ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَلَمَّا أَصْبَحَ غَدَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
سره لا اله الا الله پنځويشت ځلې مقرر کړه کله چې سبا شو دغه انصاري د حضور ﷺ په خدمت کې
فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « فَافْعَلُوا »[1].
حاضر شو او خپل د خوب حالت يې ورته بيان کړو حضور ﷺ ورته وفرمايل په دې باندې عمل وکړه

توضيح: فافعلوا: يعني ما چې څه اوښودل دغه رنګ تسبيحات لولئ او تا چې خوب کې څه اوليدل او فرښتې اوښودل دغه هم وايه، دا د الله تعالى ذکر دی، څه پابندي نشته. (المرقات ۳/۵۶).

علامه شمس الدين رحمه الله (التعليق الفصيح شرح مشكوة المصابيح ج۲ ص ۷) باندې درې ديرشو تسبيحاتو متعلق ليکلي: شريعت کې چې کوم شمار واقع دی، هغې نه په کم باندې مطلوب فضيلت او مطلوب ثواب نه حاصليږي، که يو کس مطلوبه عدد لولي او دې باندې اضافت کوي او د کم په ځای باندې دير لولي، هغوئ ته هم هغه ثواب ملاويږي کوم چې فضيلت کې معين او مقرر شوی.

د آيت الکرسي لوی فضيلت

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى أَعْوَادِ الْمِنْبَرِ يَقُولُ: «مَنْ
حضرت علي رضي الله عنه وايي ما د حضور ﷺ نه دغه د لرګو منبر باندې اوريدلي، چې کوم کس د
قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ وَ
هر مونځ نه پس آية الكرسي لولي، نو ده لره جنت ته د تلو نه مرګ نه علاوه بل څيز نه شي منع کولی. او
مَنْ قَرَأَهَا حِينَ يَأْخُذُ مَضْجَعَهُ آمَنَهُ اللهُ عَلَى دَارِهِ وَدَارِ جَارِهِ وَأَهْلِ دُوَيْرَاتٍ حَوْلَهُ»
څوک چې يې داوده کيدو په وخت کې ووايي، الله تعالى د ده کور ته او د ګاونديانو کورونو ته امن ورکوي

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۷۶/۳، رقم الحديث : ۱۳۵۰ ، والدارمي ۳۶۰/۱ رقم الحديث :۱۳۵٤.

(رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ. فِي شعب الْإِيمَان وَ قَالَ إِسْنَادُه ضَعِيف)[1].
دا روايت بيهقي په شعب الايمان کې نقل کړی، او ويلي يې دي، چې د دې اسناد ضعيف دي.

توضیح: الالموت: دې حديث کې يې د اية الكرسي لوی مقام ښودلی دی، دا حديث اګر چې ضعيف دی، خو د اعمالو په فضيلت کې دا قسم احاديث هم مقبول دي. (المرقات ۳/۵۶).

سوال: دلته ظاهري طور باندې اشکال دی، چې د دخول جنت د پاره مانع مرګ نه دی، بلکې حيات او ژوند مانع دی، ځکه چې ژوندی کس جنت ته داخليدی نه شي.

جواب: علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ د اعتراض جواب ورکوي، اصل کې د دې کلام مقصد دا دی چې د بنده او د جنت په منځ کې يوه پرده ده، چې يو طرف ته جنت دی او دويم طرف ته حيات دی، منځ کې د مرګ پرده حائل ده، چې دا پرده لرې شي، سړی به جنت ته داخل شي، دا وجه ده چې د مرګ په باره کې ويلی شي، (**الموت تحفة المؤمن**) او دا هم ويلی شوي دي (**الموت جسر يوصل الحبيب الى الحبيب**) (الكاشف ۲/۴۶۲).

د سحر او ماښام نه پس د الله د ذکر فضيلت

﴿۱۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ قَالَ
دعبدالرحمن بن غنم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي کوم کس چې ووايي د
قَبْلَ أَنْ يَنْصَرِفَ وَ يَثْنِيَ رِجْلَيْهِ مِنْ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ وَ الصُّبْحِ
سحر او ماښام نه پس د مونځ ځای نه د پاڅيدو او خپې اړولو نه مخکې (يعنې څنګه چې د التحياتو د پاره
لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ
ناست وي) دغه کلمات: د الله نه سوا بل معبود نشته، هغه يو دی، نه يې شريک شته، هغه د پاره بادشاهي ده
وَ لَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ
او هغه لره ټول تعريفونه دي، او د هغه په لاس کې نيکي ده، دغه ذات ژوندي کول کوي او مرګ راولي او
هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ وَاحِدَةٍ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَ مُحِيَتْ
په هر شيز باندې قدرت لرونکی دی، لس ځلې نو ده ته په هر ځل باندې لس نيکۍ ورکوي او معاف کوي

[1] رواه البيهقي في شعب الايمان ۲/۴۵۸ رقم الحديث: ۲۳۹۵.

عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَرُفِعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ وَكَانَتْ حِرْزًا مِنْ كُلِّ مَكْرُوهٍ وَحِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ

دده نه لس گناهونه، او دا کلمات دده کس د پاره د هر بد څیز نه او د شیطان رټلي شوي نه امن دی. او

وَ لَمْ يَحِلَّ لِذَنْبٍ يُدْرِكَهُ إِلَّا الشِّرْكُ وَ كَانَ مِنْ أَفْضَلِ النَّاسِ عَمَلًا

شرک نه علاوه یو گناه هم دی نه شي هلاکولی او دغه کس د عمل په اعتبار سره ټولو خلکو نه بهتر او افضل

إِلَّا رَجُلًا يَفْضُلُهُ يَقُولُ أَفْضَلَ مِمَّا قَالَ». (رَوَاهُ أَحْمد)[1].

دی، غیر د هغه کس نه چې هغه دده نه ډیر دا کلمات وايي.

وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ نَحْوَهُ عَنْ أَبِي ذَرٍّ إِلَى قَوْلِهِ: «إِلَّا الشِّرْكَ» وَلَمْ يَذْكُرْ: «صَلَاةَ الْمَغْرِبِ وَلَا بِيَدِهِ الْخَيْرُ» وَقَالَ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ. (ترمذي ٣٤٧٤).

صرف نوم د الله الله ذکر د قرآن کریم نه ثابت دی

﴿۱۸﴾ وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا قِبَلَ نَجْدٍ

د عمر بن الخطاب رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې یو ځل حضور صلی الله علیه وسلم یو لښکر نجد طرف ته ولیږلو

فَغَنِمُوا غَنَائِمَ كَثِيرَةً وَ أَسْرَعُوا الرَّجْعَةَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَّا لَمْ يَخْرُجْ

نو دغه لښکر ډیر زر او ډیر مال غنیمت سره واپس راغی، مونږ کې یو کس چې لښکر سره نه وو تلی وې ویل

مَا رَأَيْنَا بَعْثًا أَسْرَعَ رَجْعَةً وَلَا أَفْضَلَ غَنِيمَةً مِنْ هٰذَا الْبَعْثِ

مونږ داسې یو لښکر هم نه دی لیدلی چې دې لښکر په شان زر واپس راشي او ځان سره دومره ډیر مال هم راوړي

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى قَوْمٍ أَفْضَلَ غَنِيمَةً وَ

حضور صلی الله علیه وسلم و فرمایل، آیا تاسې ته یو داسې جماعت و نه ښایم چې تیز وي په مال غنیمت کې او

أَفْضَلَ رَجْعَةً؟ قَوْمًا شَهِدُوا صَلَاةَ الصُّبْحِ ثُمَّ جَلَسُوا يَذْكُرُونَ

زر راتلو کې دده نه (نو واورئ) هغه جماعت دا دی چې د سحر مونځ کې حاضر شي او بیا ناست وي ذکر

اللهَ حَتّٰى طلعت عَلَيْهِم الشَّمْس أُولَٰئِكَ أَسْرع رَجْعَة وَ

د الله کوي د لمر راختو پورې، نو دا هغه خلک دي چې دوي مخکې دي په زر واپس راتلو کې او د ډیر

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ٢٢٧/٤.

أَفْضَلَ غَنِيمَةً». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1] وَقَالَ هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هٰذَا الْوَجْهِ وَ
مال غنیمت راوړو کې، دا روایت ترمذي نقل کړی او ویلي یې دي، دا حدیث غریب دی. او ددې یو راوي
حَمَّاد بن أبي حميد هُوَ الضَّعِيفُ فِي الحَدِيثِ.
حماد ابن ابو حمید ضعیف دی.

توضیح: یذکرون الله: دې مسئله کې یو بحث دی چې د الله تعالی ذکر کول صرف په اسم ذات سره یعنې الله الله سره جائز او ثابت دی یا نه دی؟

بعضې علماء مثلاً شیخ الاسلام ابن تیمیه رَحِمَهُ اللهُ طرف ته منسوب دی، هغه ځانله د اسم ذات ذکر ثابت نه ګڼي او فرمايي ددې مفهوم مبتداء او خبر ملاویدو نه بغیر مکمل نه دی، لهذا الله سره بل څه ملاؤ کړئ یا ذکر صحیح دی.

خو نور علماء جمهور سلف او خلف د اسم ذات ذکر باعث د ثواب او برکت ګڼي. علامه شمس الدین رَحِمَهُ اللهُ فرمايي (تعليق الفصيح، ج۲، ص٦) باندې د قرآن کریم ډیر آیتونه د مفرد اسم ذات ذکر ثبوت ورکوي، مثلاً:

﴿اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾ (سورة احزاب آیت: ٤١)

﴿يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ﴾ (سورة آل عمران آیت: ۱۹۰)

﴿وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ﴾ (سورة احزاب آیت: ۳۵).

دې کې د مفرد اسم ذکر بیان او ثبوت دی. علامه فرمايي د قرآن نه دا مسئله ثابته ده، څکه صحابه کرامو په احادیثو کې ددې اهتمام ونه کړو، زه وایم په حدیث کې په مفرد اسم ذات سره ذکر کولو ثبوت شته، یو حدیث کې دي ترڅو چې دنیا کې الله الله ویلو والا موجود وي قیامت به نه راځي.

❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

بَابُ مَالَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُبَاحُ مِنْهُ:

مونځ کې د جائز او ناجائز څیزونو بیان

قال الله تعالى: ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ (سورة البقرة آيت: ۲۳۸).

وقال الله تعالى: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾. (سورة المؤمنون آيت: ۱/۲)

بعضې اعمال او افعال داسې دي چې د هغې سره مونځ فاسدیږي او څینې اعمال داسې دي، چې هغې سره مونځ مکروه کېږي او څینې اعمالو سره مونځ مباح وي، ددې ټولو تفصیلات د فقه کتابونو کې مذکور دي، دلته عنوان کې لایجوز لفظ عام دی که هغه اعمال د مفسداتو د قبیلې نه وي یا د مکروه د قبیلې نه وي.

په عمل کثیر او عمل قلیل کې فرق: د ټولو فقهاو په نزد باندې عمل کثیر سره مونځ فاسدیږي، خو د عمل قلیل او کثیر د حد په تعین کې اختلاف دی، بعضې فقهاء وایي چې کوم عمل یو لاس سره وي هغه قلیل دی او کوم عمل چې دواړو لاسونو سره وي هغه عمل کثیر دی، د یو لاس او دواړو لاسونو مراد دا دی، عام عادت چې څنګه واقع وي، د هغې اعتبار به وي، مثلاً د خلکو عادت دی، چې پټکی په دواړو لاسونو سره وهي، اوس که یو کس په مونځ کې یو لاس سره پټکي وهل شروع کړل، نو مونځ یې فاسد شو، څکه چې عادت د یو لاس نه وو. دغه رنګ قمیص اچول شو، تیر اندازي کول شو، دا د دواړو لاسونو اعمال دي، دغه رنګ چا دواړو لاسونو سره پرتوګ کلاو کړو، دې سره مونځ نه فاسدیږي څکه عام عادت کې دا عمل په یو لاس باندې کېږي، بعضې علماء وایي د عمل قلیل او عمل کثیر فرق داسې دی، مثلاً یو کس مونځ کې عمل کوي، او کتلو والا اولیدو، که یقین یې وو، چې داسې عمل مونځ کې نه کېږي، دا کس مونځ کې نه دی، نو دا عمل کثیر دی او مونځ پرې فاسدیږي. او که د کتونکي دا یقین وو، چې دا کس مونځ کې دی، اګر چې یو عمل کوي، دا عمل قلیل دی. (المرقات ۳/۶۰).

شیخ ابن همام رحمه الله فرمایي عمل قلیل او کثیر فیصله په خپله په مونځ ګزار باندې پریږدئ، که هغه پوهه شو، چې عمل کثیر دی، نو مونځ یې فاسد شو او که قلیل وو، نو مونځ یې صحیح دی. د بعضې علماو په نزد باندې دې معیار کې مختار دا دی، که یو عمل مسلسل درې څلې اوشي، نو عمل کثیر دی او که ددې نه کم وو، نو قلیل دی، فقهاء ددې اقوالو د پاره د حضور صلی الله علیه وسلم هغه فرمان بنیادي قاعده ګرځوي چې هغې کې حضور صلی الله علیه وسلم یو صحابي ته صرف د یو ورکوټې کاڼي لرې کولو اجازت ورکړی وو.

الْفَصْلُ الأَوَّل:

د مونځ په اول دور کې د صحابي عجیبه قصه

﴿۱﴾ عَنْ مُعَاوِيَةَ ابْنِ الْحَكَمِ قَالَ : بَيْنَا أَنَا أُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د معاویه بن حکم رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام سره مایو ورځ مونځ کولو یو دم مسجد کې

إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَقُلْتُ : يَرْحَمُكَ اللهُ . فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ.

یو کس ته پرنجی (اتروشی) راغی ما جواب کې یرحمک الله وویل خلکو ما ته برگ برگ کتل شروع کړل

فَقُلْتُ : وَا ثُكْلَ أُمِّيَاهُ مَا شَأْنُكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ

ما وویل زما مور دې ما ورک کړي تاسو ما ته څه برگ برگ گورئ خلکو خپل پتونان په لاسونو وهل شروع کړل

فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ يُصَمِّتُونَنِي لَكِنِّي سَكَتُّ فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ما چې وکتل چې خلک ما خاموش کوي، خو زه خاموش شوم، کله چې حضور صلی الله علیه وسلم مونځ وکړو،

فَبِأَبِي هُوَ وَ أُمِّي مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ

زما مور او پلار دې په نبي علیه السلام باندې قربان وي ما خو نه مخکې د نبي علیه السلام نه لوی عالم لیدلی وو

وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ فَوَاللهِ مَا كَهَرَنِي وَلَا ضَرَبَنِي وَلَا شَتَمَنِي قَالَ :

او نه به وروسته وي، په الله قسم! نه خو هغه زه ورټلم او نه یې څه بد وویل، حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل

إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ أَوْ

مونځ کې د انسان خبرې مناسب نه دي، مونځ خو د تسبیح، تکبیر او قرآن کریم لوستلو نوم دی. او یا

كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ ! إِنِّي حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ

حضور صلی الله علیه وسلم داسې نور څه وویل، ما عرض وکړو یا رسول الله! زه خو یو نوی مسلمان یم الله تعالی

وَقَدْ جَاءَ اللهُ بِالْإِسْلَامِ وَ إِنَّ مِنَّا رِجَالًا يَأْتُونَ الْكُهَّانَ . قَالَ :

د اسلام دولت باندې مشرف کړم زمونږ ډیر خلک به کاهن خوا ته تلل، حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل:

« فَلَا تَأْتِهِمْ » . قُلْتُ : وَ مِنَّا رِجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ . قَالَ :

تاسو د هغوئ خوا ته هرګز مه ځئ ما عرض وکړو زمونږ نه ډیر خلک بد فالي نیسي، نو نبي علیه السلام وفرمایل

« ذَاكَ شَيْءٌ يَجِدُونَهُ فِي صُدُورِهِمْ فَلَا يَصُدَّنَّهُمْ » . قَالَ

دا يو داسې څيز دى څنګه چې يې خپل زړه کې ساتي تاسو دوي مه منع کوئ. معاويه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي ما

قُلْتُ وَ مِنَّا رِجَالٌ يَخُطُّونَ . قَالَ :

عرض وکړو مونږ نه بعضې خلک خط راکاږي او ددې په ذريعه باندې د غيبو څه خبرې ښائي ،وې فرمايل

« كَانَ نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ يَخُطُّ فَمَنْ وَافَقَ خَطَّهُ

پيغمبرانو کې يو نبی وو چې هغه به خط راخکلو ، لهذا که ددې کس خط راخکل په شان د نبي د خط

فَذَاكَ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

راخکلو وو ، نو هغه دغه خبره حاصلولی شي.

قَوْلُهُ: لَكِنِّي سَكَتُّ هٰكَذَا وُجِدَتْ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ وَكِتَابِ الْحُمَيْدِيِّ وَصُحِّحَ فِي «جَامِعِ الْأُصُولِ» بِلَفْظَةِ كَذَا فَوْقَ: لَكِنِّي.

توضيح:دې حديث کې يو څو مشکل الفاظ دي، اول په دې پوهيدل ډير مناسب دي **فرماني القوم** يعني خلکو په سترګو باندې داسې ووهلم، لکه څوک چې په تير باندې وهل کوي، يعني ګور ګوريې کولو، چې دا څه کوي. (المرقات ۳/۶۱، الکاشف ۴۶۶).

واثكل امياه دا کلمه د ندبې په طور باندې استعمال شوې ده، لکه **وا امير المؤمنيناه ثكل** په ضمې د **ثاء** سره د هلاکت، مرګ، څوى يا محبوب ورکيدو د پاره استعماليږي، اصل کې زنانه چې کله خپل څوى ورک کړي دغه موقع کې ويل کيږي. دلته دا کلمه د (**ام**) طرف ته مضاف ده، اصل کې (**واثكل امي**) دي يعني هايې زما مورې ما ورک کړې، تاسو ماته برګ برګ ولې ګورئ.(المرقات ۳/۶۱).

شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللَّهُ اشعة اللمعات کې داسې ترجمه کوي: **واى پسر مردن مادر من** مظاهر حق جديد کې عبدالله جاويد غازي پوري صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ ددې ترجمه غلطه کړې ده، دا وضاحت ما ځکه وکړو ما توضيحات کې ددغه حضراتو ترجمه وکړه .

ماشانكم : شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي دا لفظ هغه په زړه کې کړي.(اشعة اللمعات ۱/۴۵۸).

يصمتونني: دا **تصميت** د باب **تفعيل** نه د چپ کيدو په معنی راځي.(المرقات ۳/۶۱).

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۸۱/۱ رقم الحديث:۳۳-۵۳۷، وأبو داود ۵۷۰/۱ رقم الحديث :۹۳۰، والنسائي ۱۴/۳، رقم الحديث:۹۳۰.

لکني سکت: دا استدراک مخذوف نه دی اصل عبارت داسې دی: **غضبت وتغیرت واردت ان اعاملهم بمقتضی الغضب لکني سکت**. (المرقات ۳/٦۱، الکاشف ۲/٤٦٦).

ما کهرني: کهر د **فتح یفتح** نه دی تندی تروش کول او یو چا ته په حقارت سره راتللو ته وایي. (المرقات ۳/٦۱).

یتطیرون: دا لفظ د **الطیرة** نه دی بدفالی ته ویلي کېږي، ددې تفصیل به آخر د کتاب کې راځي.

من کلام الناس: دلته سوال دا دی تسبیحات هم کلام دی. بیا ددې اجازت یې څنګه ورکړی دی؟ (المرقات ۳/٦۲).

ددې جواب دا دی دلته د کلام الناس نه مراد هغه کلام دی، چې دې سره د خلکو د خطاب او مکالمې اراده شوې وي، تسبیحات اګر چې کلام دی، خو دې کې خلکو سره د تخاطب اراده نه کېږي که تخاطب اراده اوشي، نو دا هم ناجائز ده.

حدیث عهد بجاهلیة: یعني زه د جاهلیت زمانې ته نزدې یم اوس مې اسلام قبول کړی دی نوی مسلمان یم، دا وجه ده، چې حضور ﷺ ده ته دوباره د مونځ کولو حکم ورنه کړو. ګیني اتروشی او **الحمد لله** باندې **یرحمک الله** سره جواب ورکولو کې خطاب دی او مونځ کې خطاب کولو سره مونځ فاسدېږي. (**کذا قال النووي و ابن الهمام**) (المرقات ٦۲-۳/٦۳).

الکهان: دا د **کاهن** جمع ده، هغه کس دی چې د هغه د ارواحو خبیثو او جناتو او شیطانانو سره تعلق وي او د دروغ خبرونه دې ته راوړي او په سلو دروغو کې یوه خبره چرته صحیح وي، په دې سره کاهن خپل رعب اچوي او کار اوباسي او د علم غیب دعوی کوي، جاهلیت کې ددې ډیر زور وو. (المرقات ۳/٦۳).

دویم حدیث کې د کاهن نه علاوه یو لفظ عراف هم راغلی، عراف هغه کس ته ویلي شي، چې د کوم عمل یا د کوم منتر جنتر او یا د جادو په ذریعې سره د پټو څیزونو احوال ذکر کوي، دا دنجومیانو یو قسم دی، نن سبا ددې ډیر زور دی، د عراف او کاهن دواړو خواته د تصدیق د پاره تلل حرام دي. (المرقات ۳/٦۳، الکاشف ۴٦٦-۲/۴٦۷).

یخط: یعني یو شک او وهم دی، دې تو هم پرستي کې چې سړی مبتدا شي نو بیا شکي جوړېږي او هر یو کار کې تردد او شک کوي. (المرقات ۳/٦۳).

فلا یصدنهم: یعني دا وهم او شک سړی تردد کې اچوي، داد خپل کار نه منع کوي، بلکې دا عقیده ساتئ چې هر څه د الله تعالی د حکم لاندې داخل دي او الله تعالی باندې توکل کوئ. (المرقات ۳/۶۳).

یخطون: دا د خط راخکو په معنی دی، څنګه چې د کهانت او علم نجوم په ذریعې سره بعضې خلک غیبو ته د رسیدو خبرې کوي. دغه رنګ (رمل) په ذریعې سره هم کوشش کوي. رمل هغه عمل ته ویل کېږي، چې هغې کې خطوط راخکلی شي، بیا حساب لړولو سره پټو خبرو پورې د رسیدو کوشش کوي. (المرقات ۶۳-۳/۶۴).

نبي من الانبیاء: شارحین لیکي ددې نه خو یا حضرت ادریس علیه السلام مراد دی یا حضرت دانیال علیه السلام مراد دی. (المرقات ۳/۶۴).

فمن وافقه: **سوال**: د حضور صلی الله علیه وسلم د کلام نه په ظاهره دا معلومیږي چې ددې عمل اجازت حضور صلی الله علیه وسلم ورکړی دی، حالانکې في الواقع شریعت کې د رمل اجازت نشته.

جواب: حضور صلی الله علیه وسلم صراحت سره رمل باندې رد نه دی کړی، ددې تردید کې هغه نبي راځي، چې هغه به دا عمل بطور معجزه کولو، بلکه حضور صلی الله علیه وسلم حکمت په انداز سره یو قاعده بیان کړه، ددې نه ددې عمل ممانعت هم راغلی او د دغه نبي په شان کې بې ادبي هم ونه شوه،

علامه خطابي رحمه الله فرمایي حضور صلی الله علیه وسلم دلته تعلیق بالمحال په ذریعې سره د دغه کار منع کړو، یعنې چې د کوم کس خط د نبي د خط موافق وو، هغه به صحیح وي او ظاهره ده ویلی شي چې زما خطوط د هغې په شان دي، څنګه چې د نبي دي، ځوک ددې دعوی نه شي کولی. دویم دا چې د خط په ذریعې سره چې څه کیدل هغه د نبي معجزه وه او ځوک په دې عمل کې لږیدل بې فائدې او باطل دي.

بلفظة کذا: یعني کذا کلمه لکني د پاسه صاحب جامع الاصول ولیکل. دې طرف ته اشاره وو، چې لکني کلمه صحیح ده، دې کې څه غلطي نشته، (المرقات ۳/۶۵).

د محدثینو په نزد قاعده دا ده، چې کله کلمه کې شک واقع شي او محدثین ددې صحت طرف ته اشاره کول غواړي، نو دوی لفظ کذا دغه کلمې د بره ولیکي، دې حدیث کې لفظ د لکني د مسلم او حمیدي په کتابونو کې دی، مصابیح کې دا لفظ نشته.

د مونځ په کیفیت کې ډیر ځلې تبدیلي راغلې

﴿۲﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ
د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم به په مونځ کې د سلام جواب ورکولو

فَيَرُدُّ	عَلَيْنَا	فَلَمَّا	رَجَعْنَا	مِنْ	عِنْدِ	النَّجَاشِيِّ

بو څو ورځې پس مونږ د نجاشي نه واپس راغلو د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو. دغه وخت

سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا

نبي علیه السلام مونځ کولو مونږ نبي علیه السلام ته سلام وکړو خو نبي علیه السلام زمونږ د سلام جواب رانه کړو.

فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فِي الصَّلَاةِ

کله چې نبي علیه السلام مونځ وکړو مونږ عرض وکړو یا رسول الله! مونږ به تاسو ته په مونځ کې سلام وکړو،

فَتَرُدُّ عَلَيْنَا فَقَالَ: "إِنَّ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا". (متفق عليه)[1]

تاسو به جواب راکولو، نن تاسو جواب رانه کړو، نبي علیه السلام وفرمایل مونځ په خپله یو لوی شغل دی.

توضيح: فلم يرد علينا: د اسلام په شروع کې مونځ کې خبرې کول جائز وې، بیا موقوف شوې، نو سلام او خبرو دواړو نه منع راغله، خو امام پسې د قرآت اجازت وو، بیا هغه هم موقوف شو، خو د فاتحې لوستلو اجازت وو، بیا د احنافو په نزد باندې هغه هم موقوف شوه. ﴿قُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ﴾ ای ساکتین باندې عمل پاتې شو، باب السهو کې به دې باندې کلام راتلونکی دی. (المرقات ٣/٦٦).

النجاشي: دا د حبشو عادل بادشاه وو، بیا وروسته مسلمان شو د حبشو د هر بادشاه دا لقب دی، څنګه چې د مصر د بادشاه لقب فرعون دی، د ترک د بادشاه لقب خاقان دی، د یمن د بادشاه لقب تبع دی، د شام د بادشاه لقب قیصر دی، د فارس د بادشاه لقب کسری دی او د هندستان د بادشاه لقب راجه وو. (المرقات ٢/٦٥).

لشغلا: یعنې د مونځ خپل اعمال دي، دې کې دننه اعمالو نه علاوه د نورو اعمالو ګنجائش په کې نشته. لهذا سلام او خبرې ممنوع دي، اوس ژبې سره جواب ورکول بالاتفاق مفسد صلواة دي، البته سر اشارې سره که مونځ ګزار جواب ورکړي د جمهورو په نزد باندې جائز بلا کراهت دی، البته احناف یې جائز مع الکراهت ګڼي، جمهور فرمایي باللسان جواب ممنوع دی او بالاشاره باقي پاتې دی، احناف وایي دواړو طرف ته د ممانعت اشاره ده، ځکه چې حضور ﷺ ابن مسعود رضي الله عنه ته د سر اشارې سره جواب ورنه کړو، دې سره هغه ډیر پریشانه او خفه شو، که جائز وی او کراهت نه وی، نو ابن

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ١٨٨/٧، رقم الحديث: ٣٨٧٥، ومسلم في الصحيح ٣٨٢/١ رقم الحديث: ٣٤-٥٣٨، وأبو داود ٥٦٧/١ رقم الحديث: ٩٢٣.

مسعود رضي الله عنه به خفه کیدو نه، بس سر سره به جواب ورکړی شوی وی، که کراهت په تنزیهي باندې حمل کړی شي، نو د غیر اولی اختلاف به پاتې شي. (المرقات ۲/٦٦).

په مونځ کې ډیر حرکات منع دي

﴿۳﴾ وَ عَنْ مُعَيْقِيبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي الرَّجُلِ
معیقیب رضي الله عنه د حضور صلی الله علیه وسلم نه د هغه کس په باره کې روایت کوي، کوم چې د نبي علیه السلام نه
يُسَوِّي التُّرَابَ حَيْثُ يَسْجُدُ ؟
د خپل ځان باره کې تپوس کړی وو، چې زه (مونځ کې) د سجدې ځای په خاورې سره برابروم. د دې څه
قَالَ : « إِنْ كُنْتَ فَاعِلًا فَوَاحِدَةً » . (متفق عليه)[1].
حکم دی، حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل که تاسو برابروالی ضروري ګڼئ، نو یو ځلې داسې وکړئ.

توضیح: معیقیب حضرت معیقیب رضي الله عنه د سعید بن ابی العاص رضي الله عنه آزاد کرده غلام دی، هغه د حضور صلی الله علیه وسلم په ملا باندې د مهر نبوت نه چپه واخسته، بیت المال باندې مامور وو. د هغه وفات سنه ۴۰ هـ کې وشو. (المرقات ۲/٦٦).

فواحدة: فقهاء احناف لیکي که د مونځ په دوران کې د سجدې په ځای کې ګاڼي وو، یا برابر نه وي، دې وجې نه سجده کول مشکل وي، نو ګاڼي لرې کول جائز دي، یو یا دوه ځلې د دې نه ډیر جائز نه دي، دې حدیث نه دې حضراتو د پاره لویه تنبیه ده، کومو چې مونځ یوه لوبه ګڼلې او د یو بل جیبونو نه به یې کاغذونه راویستل او پوزه به یې صفا کوله، عربستان او جزیره عرب د مسلمانانو نه د مونځ ادب تللې وو د لوبو سره به یې مونځ کولو. انا لله و انا الیه راجعون (المرقات ٦٦-٦٧/۳).

په مونځ کې خصر ممنوع دی

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ الخصر فِي الصَّلَاةِ "[2].
ابوهریره رضي الله عنه راوي دی فرمایي حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کې د خصر نه منع فرمایلې ده.

توضیح: خصر: اختصار او خصر تشي باندې لاس ایخودلو ته ویل کیږي دواړه لاسونه په دواړو تشو

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۹/۳،رقم الحديث :۱۲۰۷، ومسلم في الصحيح ۳۸۸/۱ رقم الحديث:٤٩-٥٤٦.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۸۸/۳،رقم الحديث :۱۲۲۰، ومسلم في الصحيح ۳۸۷/۱ رقم الحديث:٤٦-٥٤٥، وأبو داود ۵۸۲/۱ رقم الحديث :٩٤٧.

بندې ايخودل منع دي ځکه چې، مسنونه طريقه دواړه لاسونه په نوم باندې کېښودل دي.(المرقات ۳/٦٧).

اوس سوال دا دی چې په تشي باندې لاس ايخودلو نه ولې منع کړې شوې ده ددې څه وجه ده؟

جواب: دا دی چې حضور ﷺ ممانعت فرمايلی، نو د تپوس او سوال کولو ضرورت نشته. دا د تولو نه لويه وجه ده، چې حضور ﷺ منع فرمايلې ده. دويم جواب دا دی ميدان محشر کې هغه خلک کوم چې دوزخيان دي په دغه شکل کې به ولاړ وي، ځکه يې د دوي مشابهت نه منع کړل. او يو حديث کې راځي چې دوزخي خپل لاس په طرف باندې کېښودلو سره سکون حاصلوي. ځنګه چې يو کس ډير ستړی شوی وي، نو خپل لاسونه په اطرافو باندې کېږدي او يوه اوږده ساه واخلي.

دريم جواب دا دی، چې د اهل النار نه مراد يهود دي، دغه خلکو په دنيا کې خپل لاسونه په طرف باندې ايښودي ولاړ وي، مونځ ګزار يې د هغوي د مشابهت نه منع کړو.

څلورم جواب دا دی دا حالت د تکبر دی، او د مسلمانانو د پاره په حالت د مونځ کې داسې ودريدل د کراهت نه خالي نه دي.

په مونځ کې يو خوا بل خوا کتل د شيطان خوشحاله کول دي

﴿۵﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الِالْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ
حضرت عائشه رضي الله عنها وايي ما د حضور ﷺ نه مونځ کې يو خوا بل خوا کتلو باره کې تپوس وکړو
فَقَالَ: «هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ».(متفق عليه)[1]
آيا دا مفسد صلوة دی او که نه دی؟ نبي عليه السلام وفرمايل دا رابنکل دي، شيطان بنده د مونځ نه راکاږي.

توضيح: اختلاس: د باب افتعال نه دی اختلاس رابنکل او يا يو څيز زر او چټولو په معنی دی، دې سره د انسان مونځ کامل نه پاتې کېږي.(المرقات ۳/٦٨).

په دې حديث کې د التفات نه مراد دا دی، چې مونځ ګزار څټ اخوا ديخوا اړوي او د قبلې نه مخ واړوي دا صورت مکروه دی. او که د تاويدو سره سينه او بدن هم د قبلې نه واوړيدو نو په دې صورت کې مونځ فاسدېږي. (المرقات ۳/٦٨).

د التفات دريم صورت دا دی صرف د سترګو په طرف سره کتل او سر يا څټ وانه وړي، دا صورت منع نه دی اګر چې خلاف اولی دی، ځکه چې د مونځ د آدابو نه دا هم دي چې نظر د سجدې په ځای باندې وي.

---

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۳٤، رقم الحديث: ۷۵۱، وأبو داود ۱/۵٦۰ رقم الحديث: ۹۰۹، والترمذي ۲/٤۸٤ رقم الحديث: ۵۹۰.

(المرقات ۳/۶۸).

په مونځ کې د دعاء په وخت کې آسمان ته کتل منع دي

﴿۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ
د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: منع دې شي خلک د
رَفْعِهِمْ أَبْصَارَهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ». (رَوَاهُ مُسلم)[1].
اوچتولو د نظرونو نه د دعاء په وخت کې آسمان ته، گينې د هغوى نظرونه به واخيستلى شي.

توضيح: **لتخطفن**: اختطاف د اخيستلو په معنى سره دى. (المرقات ۳/۶۹). ﴿يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ﴾ (البقرة آيت: ۲۰) د همدې نه دى. نبي عَلَيْهِ السَّلَام دې حديث کې د مونځ يو آدب ذکر کولو ته اشاره کړې، مونځ کې التحيات باندې د دعا په وخت کې خپل نظر آسمان طرف ته مهٔ اوچتوئ، دې نه دا وهم پيدا کيږي چې د الله تعالى د پاره په اسمان کې متعين ځاى او مکان دى، دې نه جسميت ثابتيږي او جسميت سره حدوث لازم کيږي، چې دا موجب د بې ادبۍ دى، او د دعا حالت د عاجزۍ دى، او اسمان ته کتل د عاجزۍ خلاف دى، يو روايت کې دي، چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ کې د دعا په وخت اسمان طرف ته کتل، خو چې دا آيت: ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ (سورة المؤمنون آيت: ۲) نازل شو، بيا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل نظر ښکته ساتلو. مونځ نه علاوه د دعا په وخت کې اسمان طرف ته کتل جائز دي، وايي (السماء قبلة الدعاء) خو بعضې علماء دې ته خلاف اولى وايي.

يو نيم ځلې عمل دائمي سنت نه شي جوړيدى

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَتْ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَؤُمُّ النَّاسَ
ابو قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دى وايي ماوليدل چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خلکو ته مونځ ښودلو (د نبي عَلَيْهِ السَّلَام
وَأُمَامَةُ بِنْتُ أَبِي الْعَاصِ عَلَى عَاتِقِهِ فَإِذَا رَكَعَ
نمسى) امامه بنت ابو العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د نبي عَلَيْهِ السَّلَام اوږه باندې ناسته وه کله به چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام رکوع ته

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۳۳، رقم الحديث: ۷۵۰، ومسلم في الصحيح ۱/۳۲۱ رقم الحديث: ۱۱۸-۴۲۹.

وَضَعَهَا وَ إِذَا رَفَعَ مِنَ السُّجُودِ أَعَادَهَا " . (متفق علیه)[1].
تلو هغه به یې (اشارې سره ښکته) کینوله او چې سجدې نه به پاڅید و هغه به یې په اوږه باندې کینوله.

توضیح: **امامة:** امامه د حضور صلی الله علیه وسلم نمسی وه کومه چې د زینب بنت رسول صلی الله علیه وسلم زوجه ابو العاص لور وه. دلته دا سوال پیدا کیږي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرض مونځ کې وو، ځکه چې (**لیئوم الناس**) الفاظ په دې دال دي، نو فرض مونځ کې داسې عمل څنګه جائز شو، دا خو په ظاهره عمل کثیر دی حضور صلی الله علیه وسلم په خپله ددې نه منع فرمایلي. (المرقات ۳/۶۹).

ددې جواب دا دی، چې وړوکی ماشوم یا ماشومه په مونځ کې او چتول عمل کثیر نه دی. علماء احناف لیکي چې د ماشوم او چتولو سره مونځ نه فاسدیږي، که ښځې ورله پي ورکړه، نو مونځ فاسد شو، اصل مدار عمل قلیل او کثیر باندې دی، بعضې علماو دا جواب ورکړی دی، دا د هغه وخت خبرې دي، کوم وخت کې چې په مونځ کې د ډیرو اعمالو کولو ګنجائش وو، یا حضور صلی الله علیه وسلم د یو وقتي مجبوری نه داسې کړی وو او د وختي مجبوری نه یو عارضي عمل سره کوم چې یې یو نیم ځلې کړی وو دا د امت د پاره مستمره مسنونه قاعده نه شي جوړیدی، بعضې خلک دا حدیث وویني نو خپل ماشومان مساجدو ته راولي او په اوږو باندې یې کینوي او مونځ کوي چې دا ددې خلکو په حدیثو باندې د پوهې نه لرلو دلیل دی اګر چې دوي ځان ته اهل حدیث هم وایي. (المرقات ۳/۷۰).

په مونځ کې د اسویلي کولو په وخت کې خوله بنده ساتل په کار دي

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ
ابو سعید رضی الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم و فرمایل په تاسو کې چا ته مونځ کې اسویلي راشي
فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ». (رَوَاهُ مُسلم)[2] وَفِي رِوَايَةِ الْبُخَارِيِّ
نو هغه دې حتی الامکان اوسیلی منع کړي، ځکه چې شیطان (خولې ته) ننوځي. او د بخاري الفاظ دا دي،
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: " إِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ وَلَا يَقُلْ: هَا
ابو هریره نه تاسو کې چا ته مونځ کې او سیلی راشي حتی الامکان یې منع کوئ او هامه وایي (لکه څنګه چې

(۱) أخرجه مسلم ۳۸٦/۱ رقم الحديث :٤٢- ٥٤٣، والنسائي ۱۰/۳ رقم الحديث :۱۲۰۵ وأحمد في المسند ۲۹٦/۵.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۲۹۳/٤ رقم الحديث : ۵۷- ۲۹۹۵ ، وأبوداؤد ۲۸۷/۵ رقم الحديث :۵۰۲۷ ، والترمذي ۲۰٦/۲ رقم الحديث : ۳۷۰.

فَإِنَّمَا ذَلِكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ يَضْحَكُ مِنْهُ "

داسويلي په وخت بې اختياره د خولې نه دا لفظ او ځي) ځکه چې دا د شيطان طرف نه دی او هغه خاندي.

توضيح: تثاءب: د ډير خوراک او درونډ بدن او نارستې د وجې نه اوسيلی راځي او عبادت کې د نارستې او غفلت ذريعه جوړيږي، په دې شيطان خوشحاله کيږي، ځکه يې نسبت شيطان طرف ته دی. (المرقات ۳/۷۰).

اسلام ددې علاج دا ښودلی، چې خوله بنده کړئ، چې د شيطان وسوسو لاره بنده شي، دې سره د انسان شکل بدل شي، نو شيطان وايي د انسان مکروه شکل ته وګوري او وخاندي. د اوسيلي د ختميدو يو صورت دا هم دی چې، زړه کې خيال کوه چې حضور ﷺ ته کله هم نه دی راغلی.

حضور ﷺ به په مونځ کې جن نيول او پريښودل

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: " إِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ

ابوهريره رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور ﷺ فرمايي نن شپه د جناتو نه يو ديو (يعني سرکش

تَفَلَّتَ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ صَلَاتِي فَأَمْكَنَنِي اللهُ مِنْهُ

شيطان) زما خواته راغی دې د پاره چې زما مونځ کې خلل واچوي الله تعالی ماته په ده باندې قدرت راکړو

فَأَخَذْتُهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ عَلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ

ما ونيولو او ومې غوښتل چې د مسجد نبوي يوې ستنې پسې يې وتړم چې تاسو ټول يې وګورئ، نو ما ته

فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَخِي سُلَيْمَانَ: ﴿ رَبِّ هَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي

د خپل ورور سليمان عليه السلام دا دعا رايا ده شوه: ای الله! ماته داسې بادشاهي راکړې چې مناسب نه وي

لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي ﴾ فَرَدَدْتُهُ خَاسِئًا " (بخاري، مسلم)[1]

د ما نه غير بل چا ته د ما نه پس، نو ما دا شيطان ذليله کړو او پرې مې ښودو.

توضيح: عفريتا: سرکش ديو او خبيث پيري ته ويل کيږي، دا لفظ د انسان د پاره هم استعماليږي، ځکه من الجن نه يې ددې خبرې وضاحت کړی دی، چې عفريت د جناتو نه دی. (المرقات ۳/۷۱).

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۵۵٤،رقم الحديث :٤٦١، ومسلم في الصحيح ۱/۳۸٤ رقم الحديث:۳۹-۵٤۱، أخرجه أحمد في المسند۲/۲۹۸.

تفلت: باب **تفعل** نه د راخلاصیدو په معنی راځي سلیمان علیه السلام لوی لوی جنات په جزیرو او غارونو کې بند کړي دي ددېنه نه دا سرکش و تختیدو او د خباثت سره حضور ﷺ ته مونځ خرابوو کیدو د پاره راغلی. (المرقات ۳/۷۱).

حتی تنظروا الیه: دې نه معلومه شوه چې، جن نیولو سره تړلی هم شي، دا یو کثیف مخلوق دی لطیف نه دی، دویمه خبره دا معلومه شوه چې د جنات وجود شته، ددې وجود د قرآن او حدیث نه او د حضور ﷺ د واقعاتو نه ثابت دي، دې باندې د امت اجماع ده، دوي خپل منځ کې واده کېږي، اولاد یې پیدا کېږي، د بعضې انسانانو سره هم واده کېږي، جنات خوري څکي او خوب کوي، جماع کوي، ددې ټول احوال **آکام المرجان في احکام الجان** کې مذکور دي. علامه سیوطي رحمه الله **لقط المرجان في احکام الجان** کې د دوي تاریخ پیدائش او وجود هر څه ذکر کړي دي ددې دلائلو نه پس چې څوک ددې نه انکار کوي، هغه د سرسید احمد خان په شان ملحد کیدی شي. (المرقات ۳/۷۲).

فذکرت دعوة اخي: څنګه چې حضرت سلیمان علیه السلام ته په جناتو باندې تصرف حاصل وو، دغه رنګ حضور ﷺ ته هم حاصل وو، خو حضور ﷺ د خپل ورور سلیمان علیه السلام د دعا د وجې نه تصرف استعمال نه کړو. (المرقات ۷۲-۳/۷۳).

خاسئاً: ذلیل خوار په معنی دی، سپی چې کله ورټلی شي او پاڅولی شي، د هغه د پاره اخساء لفظ استعمالیږي. (المرقات ۳/۷۳).

امام ته د لقمې ورکولو صورت

﴿۱۰﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ
سهل بن سعد رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي چاته چې مونځ کې څه خبره راشي
فَلْيُسَبِّحْ فَإِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ» . وَ فِي
هغه ته په کار دي چې سبحان الله ووایي ، ځکه چې لاسونو ته پړق ورکول د ښځو د پاره خاص دي. او په
رِوَايَةٍ : قَالَ : «التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَ التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ» . (متفق علیه)[1].
یو روایت کې دا الفاظ دي وایي: سبحان الله د سړو د پاره خاص دي او پړق وهل د زنانو د پاره خاص دي.

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ۷۷/۲،رقم الحديث :۱۲۰۴، ومسلم في الصحيح ۳۱۶/۱ رقم الحديث:۱۰۲-۴۲۱، وأبو داود ۵۷۸/۱ رقم الحديث :۹۴۰، والنسائي ۷۷/۲، رقم الحديث: ۷۸٤.

توضیح: **نأبه**: **نأب ینوب** دا د **نصر ینصر** باب نه دی په مونځ کې دننه څه واقعه یا حادثه راتلو ته ویل کیږي. (المرقات ۳/۷۳، الکاشف ۲/۴۷۵).

مطلب دا دی چې مونځ کې یو خاص واقعه راشي، مثلاً امام ته مونځ کې سهوه راشي او هغه ته لقمه ورکولو ضرورت راشي، که داسی صورت کې که مونځ گزار سړی وي، نو سبحان الله دې ووایي چې سړی مونځ کې مشغول وي او که زنانه وي او مونځ کې مشغوله وه نو دا دې سبحان الله نه وایي ځکه چې ددې آواز هم پرده دی، هغه دې د ښي لاس تلي باندې د گس لاس بره حصه په داسې انداز کې ووهي، چې د پرق صورت جوړ نه شي، ځکه چې بیا دې سره بیا مونځ ماتیږي، بهر حال د مونځ نه د بهر سړي او یا د امام د پاره د تنبیه دغه صورتونه دي، د جمهورو په نزد باندې داسې دي. او د امام مالک رحمه الله یو روایت دی، چې سړي او زنانه کې هیڅ فرق نشته، دواړو د پاره تسبیح مقرر ده.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۱۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ هُوَ
عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه راوي دي وايي چې مونږ به سلام اچولو په نبي علیه السلام باندې په داسې حال کې
فِي الصَّلَاةِ قَبْلَ أَنْ نَأْتِيَ أَرْضَ الْحَبَشَةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا فَلَمَّا
چې نبي علیه السلام به په مونځ کې وُ مخکې د تللو نه حبشې ته او نبي علیه السلام به د سلام جواب راکولو کله چې
رَجَعْنَا مِنْ أَرْضِ الْحَبَشَةِ أَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي
مونږ د ملک حبشه نه واپس شو، زه د نبي علیه السلام په خدمت کې حاضر شوم او نبي علیه السلام په مونځ کې وُ
فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ حَتَّى إِذَا قَضَى صَلَاتَهُ قَالَ: « إِنَّ اللهَ
ما سلام وکړو خو نبي علیه السلام جواب رانه کړو نبي علیه السلام چې کله د مونځ نه فارغ شو وې فرمایل الله تعالی
يُحْدِثُ مِنْ أَمْرِهِ مَا يَشَاءُ وَ إِنَّ مِمَّا أَحْدَثَ أَنْ لَا تَتَكَلَّمُوا
چې خپل کوم حکم ښکاره کول وغواړي نو ظاهر کوي يې الله تعالی اوس دا حکم ښکاره کړو چې خبرې مه
فِي الصَّلَاةِ ». فَرَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ. وَ قَالَ: « إِنَّمَا الصَّلَاةُ لِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ وَ ذِكْرِ اللهِ
کوئ په مونځ کې بیا يې زما د سلام جواب وکړو او دې نه پس يې وفرمایل مونځ صرف د قرآن او د الله د ذکر

فَإِذَا كُنْتَ فِيهَا فَلْيَكُنْ ذٰلِكَ شَأْنَكَ » . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

د پاره دي كله چې تا سو په مونځ كې يئ ستاسو هم دا حال دى، يعني صرف قرآن وايې او د الله ذكر كوئ.

په مونځ كې په اشارې سره د سلام جواب وركول څنګه دي

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قُلْتُ لِبِلَالٍ: كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَرُدُّ عَلَيْهِم

ابن عمر رضي الله عنه وايي ما د بلال رضي الله عنه نه تپوس وكړو چې څنګه جواب به وركولو نبي عليه الصلاة والسلام چې

حِيْنَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ ؟ قَالَ : كَانَ يُشِيرُ بِيَدِهِ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].

كله به په مونځ كې ؤ او دغه وخت به چې چا سلام وكړو بلال رضي الله عنه ووېل مونږ به په لاس سره اشاره كوله

وَفِي رِوَايَةِ النَّسَائِيِّ نَحوه وَعوض بِلَال صُهَيْب.

توضيح: يشير بيده: مونځ ګزار ته چې به چا د مونځ په حالت كې سلام كولو، نو په لفظونو سره ورته جواب وركول جائز نه دي، كه داسې جواب يې وركړو، نو د ائمه اربعو په دې باندې اتفاق دى چې مونځ فاسد دى او كه اشارې سره جواب وركړي دې كې د ائمو اختلاف دى. (المرقات ۳/۷۵).

د فقهاو اختلاف: امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهم الله په نزد باندې اشارې سره د سلام جواب وركول جائز دي، د احنافو په نزد باندې اشارې سره جواب وركول مكروه دي، خو مونځ كېږي. (المرقات ۳/۷۵).

دلائل: جمهور زير بحث حديث نه استدلال كوي او وايي جواب باللسان ممنوع وګرځيده او جواب بالاشاره باقي پاتې شو، احناف وايي جواب باللسان سره سره جواب بالاشاره هم منسوخ شو، ددې تفصيل ددې باب دويم حديث كې ذكر شوى دى، هلته دا هم دي چې اشاره مكروه تنزيهي ده، نو دا اختلاف اولى او غير اولى پاتې شو، علماء ليكي چې سر يا لاس سره اشاره كولو مطلب دا دى، چې لاس مه ملا ووئ، كه چا مصافحه وكړه، نو مونځ يې فاسد شو.

﴿۱۳﴾ وَ عَنْ رِفَاعَةَ ابْنِ رَافِعٍ قَالَ : صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

رفاعة بن رافع رضي الله عنه وايي يو ورځ ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم پسې مونځ وكړو نو د مونځ په دوران كې

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۵۶۷ رقم الحديث :۹۲۴ .

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۰۴ رقم الحديث :۳۶۸، والنسائي ۳/۵ رقم الحديث :۱۱۸۷.

فَعَطَسْتُ فَقُلْتُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا عَلَيْهِ

ماته اتروشى راغلو نوما وويل: ټول تعريفونه الله لره دي، ډيرزيات تعريف او پاک تعريف ډيربركت والا

كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَ يَرْضٰى فَلَمَّا صَلّٰى رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ انْصَرَفَ

تعريف څنګه چې د الله تعالى خوښ وي او هغه پرې راضي كيږي حضور ﷺ چې مونځ نه فارغ شو

فَقَالَ : « مَنِ الْمُتَكَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ ؟ » فَلَمْ يَتَكَلَّمْ أَحَدٌ ثُمَّ قَالَهَا الثَّانِيَةَ

اووې فرمايل مونځ كې خبرو والا څوک ؤ، د حضور ﷺ د خفګان د وجې چا هم نه ويل، بيا دويم

فَلَمْ يَتَكَلَّمْ أَحَدٌ ثُمَّ قَالَهَا الثَّالِثَةَ

ځل حضور ﷺ وفرمايل، بيا هم چا جواب ورنه كړو، چې كله دريم ځل نبي عليه السلام وفرمايل نو

فَقَالَ رِفَاعَةُ : أَنَا يَا رَسُوْلَ اللهِ! فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « وَ الَّذِيْ نَفْسِيْ بِيَدِهٖ

رفاعه وويل يارسول الله! زه وم نبي عليه السلام وفرمايل هغه ذات باندې قسم چې د هغه په قبضه كې زما ځان

لَقَدِ ابْتَدَرَهَا بِضْعَةٌ وَ ثَلَاثُوْنَ مَلَكًا أَيُّهُمْ يَصْعَدُ بِهَا ». [1]

دى، (ما وليدل) چې ديرش فرښتو د دغې كلماتو په وړلو كې جلتې كوله، چې څوک به يې مخكې وړي.

﴿١٤﴾ وَ عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « اَلتَّثَاؤُبُ فِي الصَّلَاةِ

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور ﷺ وفرمايل مونځ كې اوسيلى كول

مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].

د شيطان نه دى، كله چې تاسو نه يو كس ته اوسيلى راشي، نو تاسو كوښش كوئ چې منع يې كړئ.

اود ترمذي په بل روايت كې او د ابن ماجه په يو روايت كې دا الفاظ دي: چې نبي عليه السلام دا هم وفرمايل

وَ فِيْ أُخْرٰى لَهٗ وَ لِابْنِ مَاجَهْ: « فَلْيَضَعْ يَدَهٗ عَلٰى فِيْهِ ».

چې مونځ كې څنګه اوسيلى راشي، نو خولې باندې لاس كېږدئ.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۸٤/۲، رقم الحديث : ۷۹۹، ومسلم في الصحيح ٤١٩/١ رقم الحديث: ١٤٩-٦٠٠، وابو داود ١٨٨/١ رقم الحديث : ٧٧٠.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲۰٦/۲ رقم الحديث : ۳۷۰ ، وابن ماجه ۳۱۰/۲ رقم الحديث : ۹٦۸.

په مونځ کې تشبیک منع دی

﴿١٥﴾ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ
کعب بن عجره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي تاسو کې چې څوک اودس وکړي.
فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يُشَبِّكَنَّ
نو بنه طریقې سره یې اودس وکړه، بیا د مونځ په اراده، باندې جومات ته لاړ شي. نو تشبیک مه کوئ د
بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي الصَّلَاةِ». (رَوَاهُ أَحمد وَالتِّرْمِذِيّ وَالنَّسَائِيّ والدارمي)[1].
ګوتو په مینځ کې، ګویا چې ددغه وخت په مونځ کې دی.

توضیح: فلایشبکن: علماء لیکي د یو لاس ګوتې دویم لاس په ګوتو کې دننه ورکول او لوبې کول دې ته تشبیک ویل کېږي. او په مونځ کې تشبیک منع دی، کله څوک مونځ د پاره جومات ته راځي، نو د کورنه راوتلو سره د مونځ په حکم کې دی، ده باندې د مونځ آداب خپلول واجب دي، نو تشبیک دې نه کوي. دې نه دا خبره معلومه شوه، کوم څیزونه چې د مونځ په دوران کې منع دي هغه د مونځ د پاره راتللو سره هم منع کېږي. (المرقات ٣/٧٨).

په مونځ کې یو خوا بل خوا کتلو سره ثواب کمیږي

﴿١٦﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: "لَا يَزَالُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلًا
د حضرت ابو زر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل، الله تعالی متوجه وي
عَلَى الْعَبْدِ وَ هُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ فَإِذَا الْتَفَتَ
یو بنده ته چې کله په مونځ کې وي تر څو پورې چې یو خوا او بل خوا نه ګوري، او چې دا یو خوا او بل خوا
انْصَرَفَ عَنْهُ.[2].
وګوري، نو الله تعالی ترې هم مخ واړوي.

توضیح: علی العبد: یعني الله تعالی بنده ته متوجه کېږي، **التفت** یو خوا بل خوا کتل مراد دي. او الله تعالی ورته فرمایي ای ابن آدمه! کوم طرف ته ګورې آیا ستا د پاره ما نه علاوه بل بنه شته، که بنده د دې

---

(١) أخرجه أبو داود في السنن ١/٣٨٠ رقم الحديث ٥٦٢، وأخرجه الترمذي في السنن ٢/٢٨٨، رقم الحديث: ٣٨٦.
(٢) أخرجه أبو داود في السنن ١/٥٦٠ رقم الحديث: ٩٠٩

باوجود هم وګوري او دریم ځل داسې وشي، نو الله تعالی خپل مخ مبارک مایلیق بشانه واړوي، د انصرف عنه مطلب هم دا دی. (المرقات ۳/۷۸).

په مونځ کې د سجدې ځای ته نظر کول په کار دی

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ : « يَا أَنَسُ

دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته وفرمایل ای انسه! په مونځ کې ته خپل

اجْعَلْ بَصَرَكَ حَيْثُ تَسْجُدُ » . رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي سُنَنِهِ الْكَبِيرِ مِنْ طَرِيقِ

نظر هلته ساته کوم ځای چې سجده کوې، دا روایت بیهقي په سنن کبیر کې دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه په طریقې د

الْحَسَنِ عَنْ أَنَسٍ يَرْفَعُهُ . (ترمذي)[1].

حسن نقل کړی دی، دې ته جزري مرفوع ویلي دي.

توضیح: حیث تسجد: علامه طیبی رَحِمَهُ اللهُ وایي چې مستحب دا ده، چې په حالت قیام کې نظر د سجدې په ځای باندې وي، په رکوع کې نظر د قدم بره حصه باندې وي، په سجده کې نظر په پوزه باندې وي او په قعده کې نظر په لمن باندې وي. (المرقات ۳/۷۹، الکاشف ۲/۴۷۸).

بعضې علماو لیکلي دي: چې په حرم شریف کې نظر په کعبه باندې ساتل په کار دی، متاخرینو علماو دا خبره رد کړې ده. (کذا في اللمعات) (الکاشف ۲/۴۷۸، اشعة اللمعات ۱/۴۶۶).

﴿۱۸﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « يَا بُنَيَّ ! إِيَّاكَ

د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته وفرمایل ای زما ځویه! ځان بچ کړه د

وَ الِالْتِفَاتَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ الِالْتِفَاتَ فِي الصَّلَاةِ هَلَكَةٌ . فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ

مونځ کې یو خوا او بل خوا کتلو نه ځکه چې مونځ کې یو خوا بل خوا کتل د هلاکت سبب دی او که کتل ضروري

فَفِي التَّطَوُّعِ لَا فِي الْفَرِيضَةِ » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].

وي نو نفلو کې (څه باک نشته) خو فرضو کې کتل نه دي په کار.

توضیح: په فرائضو او نوافلو کې فرق دی، یعنې نوافلو کې تخفیف دی او ډیرو څیزونو ګنجائش په کې

---

(۱) أخرجه البیهقي في السنن الکبری ۲۸۴/۲.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۴۸۴ رقم الحدیث :۵۸۹.

شته. او فرائضو کې نشته، امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دا حدیث بطور ضابطه اخیستی دی. چې فرائضو سره د نفلو په شان معامله کول صحیح نه ده. (المرقات ۳/۸۰).

﴿۱۹﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَلْحَظُ فِي الصَّلَاةِ
د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا نه روایت دی وایي چې: رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ کې د سترګو طرف

يَمِينًا وَ شِمَالًا وَلَا يَلْوِي عُنُقَهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ.[1]
سره ښي او ګس طرف ته کتل، خو شاته ملا طرف ته به یې څټ نه اړولو.

﴿۲۰﴾ وَ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَفَعَهُ
عدی بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپل پلار نه او هغه د خپل پلار نه چې هغه دا حدیث نبي عَلَيْهِ السَّلَام پورې رسولی نقل

قَالَ : « الْعُطَاسُ وَ النُّعَاسُ وَ التَّثَاؤُبُ فِي الصَّلَاةِ وَ الْحَيْضُ وَ الْقَيْءُ وَ الرُّعَافُ
کوي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي مونځ کې اتهوسی، خوب، اوسیلی راتلل، حیض، قئ او د پوزې ماتیدل

مِنَ الشَّيْطَانِ » .[2]
دا د شیطان (د اثر) نه دي.

توضیح: دا شپږ څیزونه داسې دي، چې د دې سره شیطان ډیر خوشحاله کیږي، یو حدیث کې دي، چې الله تعالی اتهوسی خوښوي او دلته فرمایي د دې سره شیطان خوشحاله کیږي، دا ښکاره تعارض دی، د دې جواب دا دی کثرت سره انتهوسي وي، نو الله تعالی یې نه خوښوي او چې کله کله وي بیا یې خوښوي. (المرقات ۳/۸۱).

په ژړا سره مونځ نه ماتیږي

﴿۲۱﴾ وَ عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الشِّخِّيرِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ : أَتَيْتُ
مطرف ابن عبد الله بن شخیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل پلار نه نقل کوي، هغه ویلي دي، چې زه یو ورځ حاضر شوم د

النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ هُوَ يُصَلِّي وَ لِجَوْفِهِ أَزِيزٌ
حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې د غه وخت نبي عَلَيْهِ السَّلَام مونځ کولو او د نبي عَلَيْهِ السَّلَام د ننه نه آواز راتلو

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۴۸۴/۲ رقم الحديث :۵۸۷، والنسائي ۹/۳ رقم الحديث :۱۲۰۱ وأحمد في المسند ۲۷۵/۱.
(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۸۱/۵ رقم الحديث :۲۷۴۸.

كَأَزِيزِ الْمِرْجَلِ يَعْنِي : يَبْكِي وَ فِي رِوَايَةٍ قَالَ :
د کټوی د جوش وهلو پشان، يعني حضور ﷺ ژړل او د يو روايت الفاظ دا دي. هغوئ وويل

رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي وَ فِي صَدْرِهِ
چې حضور ﷺ ما په مونځ باندې وليدو دغه وخت د حضور ﷺ د سينې مبارکې نه د

أَزِيزٌ كَأَزِيزِ الرَّحَا مِنَ الْبُكَاءِ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَرَوَى النَّسَائِيُّ الرِّوَايَةَ الْأُولَى وَ أَبُو دَاوُدَ الثَّانِيَةَ)[1].
ژړندې د آواز په شان آواز راختو. (اولنې حديث نسائي روايت کړې او دويم حديث ابوداود نقل کړی).

توضيح: أزيز: د جوش آواز ته ويلې کېږي، المرجل: ديګچې ته ويلې کېږي. دې حديث نه معلومه شوه چې. د الله تعالى د ويرې نه مونځ کې ژړلو سره مونځ نه فاسديږي. (المرقات ۳/۸۲).
هدايه کې ليکي که يو کس د جهنم يا د عذاب د وجې نه وژاړي د ده مونځ نه فاسديږي. يا که د جسم درد د وجې نه وژاړي او الفاظ د آه وغيره د خولې نه ووځي، نو مونځ يې مات شو.

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ
دابوذر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور ﷺ فرمايي څوک چې مونځ د پاره ودريږي. نو

فَلَا يَمْسَحِ الْحَصَى فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تُوَاجِهُهُ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَه[2].
په لاس سره دې کاڼي نه لرې کوي، ځکه چې رحمت مخامخ وي.

د سجدې ځای د صفا کولو د پاره پوکې مه وهئ

﴿۲۳﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ غُلَامًا لَنَا يُقَالُ لَهُ: أَفْلَحُ إِذَا
ام سلمه رضي الله عنها فرمايي چې حضور ﷺ زما يو غلام چې د هغې نوم افلح وو. وليدو چې هغه به

سَجَدَ نَفَخَ فَقَالَ : « يَا أَفْلَحُ
سجده کوله (د سجدې ځای صفا کولو د پاره) به يې پوکې وهلو نبي عليه السلام ورته وفرمايل: اې افلحه!

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱ ۵۵۷ رقم الحديث ۹۰۴.
(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱ ۵۸۱ رقم الحديث ۹۴۵، أخرجه الترمذي في السنن ۲ ۲۱۹، رقم الحديث :۳۷۹.

تَرِّبْ وَجْهَكَ» (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

خپل مخ باندې خاوره ولړوه.

په مونځ کې په تشو باندې لاس کېښودل د دوزخیانو نښه ده

﴿٢٤﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلِاخْتِصَارُ فِي الصَّلَاةِ

دابن عمر رضي الله عنهما نه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل مونځ کې اختصار یعني (تشو

رَاحَةُ أَهْلِ النَّارِ». (رَوَاهُ فِي شرح السنة).

باندې لاس کېښودل) د جهنم د آرام اخیستلو صورت دی.

توضیح: نوټ: د اختصار او خصر پوره وضاحت دد باب حدیث نمبر (۴) کې تیر شوی دی. د هغې یو جزء یا ذکر کوم. (المرقات ۳/۸۴).

علماو د اختصار او خصر یو عجیب شکل ښودلی، علامه شمس الدین رحمه الله وایي: په مرې باندې چې کله ښځه ژاړي، نو اول خپل لاس په سینه باندې وهي، دد نه پس یا د شهات ګوته او چته کړي وي یو خوا بل خوا یې تاووي، ښه چې ستړې شي، بیا دواړه لاسونه په اطرافو باندې کېږدي او ستړګې پټې کړي، دا آخري حالت د جهنم والا دی. (الآن قد ندمت ولم ینفع الندم)

په مونځ کې د مار او لړم دوژلو حکم

﴿٢٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اقْتُلُوا الْأَسْوَدَيْنِ فِي

د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: ووژنئ دوه تور په

الصَّلَاةِ الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ». (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلِلنَّسَائِيِّ مَعْنَاهُ)[2].

مونځ کې یعنې مار او لړم

توضیح: **الاسودین**: مار ته تغلیباً تور ویلی شوی دی، ګیني د سپین او سور مارانو ذکر هم دلته دی، عربي کې د اسود لفظ هر قسم مار د پاره مستعمل دی. او لړم خو عموما تور وي، الله تعالی دې نور هم تور کړي. (المرقات ۳/۸۴).

---

(1) أخرجه الترمذي في السنن ۲ ۲۲۰ رقم الحدیث: ۳۸۱

(2) أخرجه أبو داود في السنن ۱ ٥٦٦ رقم الحدیث ۹۲۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۲ ۲۳۲، رقم الحدیث: ۳۹۰

احناف فقهاء اکثریت دا وايي چې مونځ کې دري قدمه مسلسل تلل او دري ګزاره کول مونځ فاسدوي. ځکه دري قدمونو نه کم تلل او کم وهلو سره مار مړ کول په کار دي، که ډېر شو، نو عمل کثیر به شي او مونځ به مات شي، که مونځ فاسد شو، نو دې سره مونځ ګزار ګنهګار نه دی، د ضرورت د وجې نه مونځ ماتولی هم شي او دغه عمل دی وکړي.

علامه سرخسي رحمه الله مبسوط کې دا مسئله لیکلې ده او فرمايي تلل او مار وژلو کې څه حد مناسب نه دی، ځکه چې حدیث کې د مطلق تللو او وهلو ذکر دی، داسې کول په کار دي. هغه فرمايي که مونځ کوونکی بې او دسه شي، نو دغه ځای نه بغیر د مونځ ماتولو نه بل ځای ته تللی شي چې څو مره قدمونه وي نو دلته هم جائز دي. احناف په دې سهولت باندې فتوی نه ورکوي او فرمايي دا مباح دي، چې مونځ ګزار مونځ مات کړي او لړم مړ کړي، دغه رنګ د چا ضائع کېدل یا کوهي، اور و غیره کې د پرېوتو او سوزېدو خطره وي، نو مونځ ګزار د پاره مباح دي، چې مونځ دې مات کړي او هغه دې بچ کړي. (المرقات ۳/۸۴).

اگر بینم که نابینا و چاه است اگر خاموش بنشینم گناه است

په معمولي عمل سره مونځ نه فاسدېږي

﴿۲۶﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي تَطَوُّعًا وَالْبَابُ
عائشه رضي الله عنها وايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په کور کې نفل مونځ باندې مشغول ؤ او دروازه به یې
عَلَيْهِ مُغْلَقٌ فَجِئْتُ فَاسْتَفْتَحْتُ فَمَشَى فَفَتَحَ لِي
بنده ساتله زه به کورته راغلم دروازه به مې وټکوله نو نبي علیه السلام به د دروازې خلاصولو د پاره راتلو،
ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مُصَلَّاهُ وَ ذَكَرَتْ أَنَّ الْبَابَ كَانَ فِي الْقِبْلَةِ. وروی النسائي نحوه.[1]
بیا به په مصلې باندې ودرېدو، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي دروازه قبلې طرف ته وه.

توضیح: حضور صلی الله علیه وسلم به نفل مونځ کې مشغول ؤ کله کله به عائشې رضي الله عنها دروازه ووهله، حضور صلی الله علیه وسلم به دروازې خلاصولو د پاره وارندې کېدو او واپس به په مصلې باندې ودرېدو، د حضور صلی الله علیه وسلم حجره وړه وه، ځکه عمل کثیر نه وو، نوافلو کې ګنجائش ډېر وي، دا نفلو باندې محمول وو، یا د مونځ په شروع کې بعضې اعمال کېدل بیا وروسته پابندي ولګېده، فقهاء لیکي بندې

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۶۶/۱ رقم الحديث :۹۲۲، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۹۷/۲، رقم الحديث :۶۰۱.

دروازې خلاصولو سره مونځ نه فاسديږي. كه عمل قليل وي، خو د كولاوې دروازې بندولو سره مونځ فاسديږي ځكه چې دلته عمل كثير كيږي .(المرقات ٦/٨٥).

د مونځ په دوران كې كه اودس مات شي نو څه به كولې شي؟

﴿۲۷﴾ وَ عَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « إِذَا فَسَا

د طلق بن علي رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي چې كله هوا لاړه شي په غير د

أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ وَ لْيُعِدِ الصَّلَاةَ » .(رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].

آوازنه ديو كس نه په مونځ كې نو هغه ته په كار دي چې لاړ شي او اودس وكړي او مونځ دې دوباره وكړي.

وَ رَوَى التِّرْمِذِيُّ مَعَ زِيَادَةٍ وَ نُقْصَانٍ . (ترمذي).

دا روايت ترمذي هم څه زيادت او نقصان سره نقل كړى دى.

توضيح: **اذا فسا**: يعني بغير د آواز نه يا د آواز سره هوا ووځي د مونځ په حالت كې مونځ گزار به څه كوي؟ دې كې د فقهاو اختلاف دى. (المرقات ۳/۸٦).

د فقهاو اختلاف: د جمهورو ائمو په نزد باندې هرصورت كې دې مونځ مات كړي او نوى اودس دې وكړي او سرنه دې مونځ وكړي، ائمه احناف فرمايي بهتر او افضل دا ده، چې مونځ دې بيا سرنه وكړي، خو د فقهي د ضوابطو او شرائطو مطابق كه يو كس مونځ نه ماتوي او ځي اودس كوي او واپس راتللو سره زوړ مونځ پوره كوي، نو جائز دي.

دلائل: جمهور د زير بحث حضرت طلق بن علي روايت نه استدلال كوي، دې كې د مونځ دوباره كولو حكم دى.(المرقات ۳/۵۱۴).

د احنافو ائمو اول دليل په ابن ماجه كې د حضرت عائشې رضي الله عنها مرفوع حديث دى الفاظ يې دا دي:

من اصابه قئ او رعاف او قلس او مذي فلينصرف فليتوضأ ثم ليبن على صلوته وهو في ذلك لا يتكلم.

(ابن ماجه ص ۸۷)

د احنافو دويم دليل: په موطا امام مالک كې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه اثر دى الفاظ يې دا دي: (ان **عبدالله بن عمر كان اذا رعف انصرف فتوضأ ثم رجع فبنى ولم يتكلم**) (**مؤطاء مالک ص ۲۷**).

---

[1] أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱٤۱ رقم الحديث : ۲۰۵ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳/٤٦۹، رقم الحديث :۱۱٦٦

دریم دلیل: د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اثر دی موطا امام مالک کې الفاظ یې دا دي: **مالک بلغه ان عبدالله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کان یرعف فیخرج فیغسل الدم ثم یرجع فیبنی علی ما قد صلی** (ص ۲۷)

دا څه لوی اختلاف نه دی احنافو په نزد باندې اعاده افضله ده او بناء جائز ده. کومو احادیثو کې چې د اعادې حکم دی هغه افضلیت باندې محمول دی او کوم چې په بناء باندې دی هغه جواز بیان د پاره دی. عمل په دواړو باندې راغلی.

که مونځ کې اودس مات شو نو په پوزه باندې لاس کېږده او ووځه

﴿۲۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِذَا أَحْدَثَ أَحَدُكُمْ
د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: چې کله بې اودسه شي یو کس
فِيْ صَلَاتِهِ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
په تاسو کې په مونځ کې هغه ته په کار دي چې خپله پوزه دې ونیسي او مونځ نه دې ووځي.

توضیح: فلیاخذ بانفه: یعنې مونځ کې د چا نه هوا خارج شوه او د صفونو منځ کې ولاړ وو، اوس که اوځي، نو خلک به وایي چې هوا یې خارج شوه او که نه اوځي او مونځ جاري ساتي، نو لویه گناه ده، بلکې د کفر خطره ده، دې کس سره دوه صورتونه دي، د یو ذکر په دې حدیث کې وشو چې خپله پوزه دې ونیسي خلکو ته به پته ولږي چې پوزه یې ماته شوه، دې صورت نه احناف یو عجیبه مسئله راوباسي هغه دا چې د وینې سره اودس ماتیږي او که اودس مات نه شو، نو دا خلکو ته څنگه ښائي چې زما د پوزې نه وینه تلې ده، دې سره مې اودس مات شو، اوس که وینې سره اودس نه ماتیږي، لکه مسلک د شوافعو، نو بیا څنگه حیله کوي. ځکه چې خلک به وایي چې د وینې سره خو اودس نه ماتیږي ددې کس خو هوا خارج شوې ده، ځکه تختي. (المرقات ۳/۸۷).

دویم صورت ورسره دا دی، په صف کې دې ودریږي او مونځ دې مات کړي صرف خلکو سره دې کېني او پاڅي مونځ دې نه وایي، دا د هغه وخت خبره ده، چې کله صفونو نه وتل گران وي.

د سلام نه بغیر د مونځ نه د وتلو حکم

﴿۲۹﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَحْدَثَ
د عبدالله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي کله چې اودس مات شي

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۶۶ رقم الحديث : ۱۱۱٤

أَحَدُكُمْ وَ قَدْ جَلَسَ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَقَدْ

په تاسو کې د يو کس هغه وخت چې د خپل مونځ اخري قعده کې ؤ او سلام يې ونه ګرځولو نو د دې کس

جَازَتْ صَلَاتُهُ » . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ إِسْنَادُهُ لَيْسَ بِالْقَوِيِّ

مونځ پوره شو. ترمذي دا روايت کړی دی او وايي دا يو داسې حديث دی د دې اسناد مضبوط نه دی او

وَ قَدِ اضْطَرَبُوا فِي إِسْنَادِهِ. (ترمذي)[1].

دوی د دې په اسناد کې مضطرب شوي دي.

توضيح: فقد جازت صلوته: يعني که يو مونځ ګزار د تشهد په مقدار قعده آخيرنی کې کيناستو او بيا يې اودس مات شو، نو زير بحث حديث وايي چې دده مونځ اوشو. او دا د امام صاحب رحمه الله مسلک هم دی هغه فرمايي مونځ کې سلام سره وتل واجب دي، يو کس اختياري طور باندې منافی صلوة عمل سره مونځ نه وځي فرض يې پوره شو اګر چې واجب باتې کيدو سره واجب الاعاده دی(المرقات ۳/۸۷) امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي د دې کس مونځ فاسد شو، ځکه چې د دوی په نزد باندې خاص سلام سره وتل فرض دي او هغه فرض پوره نه شو. بهر حال مونځ دوباره د دواړو په نزد باندې ضروري دی، فرق صرف دومره دی امام صاحب په نزد باندې واجب دی. او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نزد باندې فرض دی، زير بحث حديث د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دی، اګر چې په دې کې د اودس ماتي عمل قصداً نه دی شوی، خو د مونځ کونکي د فعل نه دی او سلام نه بغير شوی دی، دې حد پورې د امام صاحب دليل دی، شوافع حضرات دې ته مضطرب وايي ، مطلب دا چې دا حديث ضعيف دی، مطلب دا چې راويانو ته صحيح طور باندې ياد نه دی.(المرقات ۸/۸۸).

ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللَّهُ دا حديث نه ضعيف ګرځولی دی او نه يې مضطرب ګڼلې، بلکې هغه فرمايي چې دا حديث دومره ډيرو طريقو سره وارد دی، چې دا حديث د حسن درجې ته رسيدلی. امام طحاوي دا حديث ګڼو طريقو سره نقل کړی دی. (المرقات ۸/۸۸).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۳۰﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ فَلَمَّا

ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ د پاره تشريف راوړو او کله چې يې د

[1] اخرجه الترمذي في السنن ۲۶۱/۱، رقم الحديث ۴۰۸.

كَبَّرَ انْصَرَفَ وَ أَوْمَأَ إِلَيْهِمْ أَنْ كَمَا

تکبیر کولو اراده وکړه نبي عَلَيْهِ السَّلَام وروسته لاړو او صحابو ته یې اشاره وکړه چې په خپلو ځایونو باندې

كُنْتُمْ . ثُمَّ خَرَجَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ جَاءَ وَ

ودریږئ، جو مات نه بهر شو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غسل وکړو او په دغه حالت کې یې تشریف راوړو . او

رَأْسُهُ يَقْطُرُ فَصَلَّى بِهِمْ . فَلَمَّا

دنبي عَلَيْهِ السَّلَام د سر مبارک نه د اوبو قطرې پریوتې، بیا نبي عَلَيْهِ السَّلَام صحابو ته مونځ ورکړو . کله چې د

صَلَّى قَالَ: «إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا فنسيت أَنْ أَغْتَسِلَ» . (رَوَاهُ أَحْمد . مؤطأ مالک)[1].

مونځ نه فارغ شو وې فرمایل ماته د غسل حاجت وو، خو مانه غسل هیر شوی وو.

د ګرمۍ نه د بچ کیدو د پاره په کپړه باندې سجده کول جائز دي

﴿۳۱﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : كُنْتُ أُصَلِّي الظُّهْرَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې ما به د ماسپښین مونځ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره کولو ! و په یو

فَآخُذُ قَبْضَةً مِنَ الْحَصَى لِتَبْرُدَ فِي كَفِّي

موټي کې به مو کاڼي اخیستل چې زمونږ په لاس کې یخ شي چنانچه (د سجدې په ځای کې) به مو د سختې

أَضَعُهَا لِجَبْهَتِي أَسْجُدُ عَلَيْهَا لِشِدَّةِ الْحَرِّ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد، وروى النَّسَائِيُّ نحوه)[2].

ګرمۍ د وجې نه کاڼي د سجدې په وخت کې د تندي نه لاندې کیښودل.

﴿۳۲﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ : قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَسَمِعْنَاهُ

ابو درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وایي یو ورځ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ کولو د پاره ولاړ ؤ ما واوریدل چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام

يَقُولُ : « أَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ » ثُمَّ قَالَ : « أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ

فرمایل: زه ستا نه د الله تعالی پناه غواړم، بیا نبي عَلَيْهِ السَّلَام داو فرمایل زه په تا باندې لعنت کوم لعنت د

اللهِ » ثَلَاثًا وَ بَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ

د الله تعالی دې وي په تا باندې درې ځلې نبي عَلَيْهِ السَّلَام خپل لاس مبارک داسې خواره کړل، ګویا چې یو

---

(۱) أخرجه ابن ماجه في سننه ۳۸۵/۱ رقم الحديث: ۱۲۲۰، وأحمد في المسند ۴۴۸/۲.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲۸۲/۱ رقم الحديث : ۳۹۹ .

يَتَنَاوَلُ شَيْئًا فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ قَدْ سَمِعْنَاكَ

څیزرانیسي کله چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام د مونځ نه فارغ شو، مونږ وویل یارسول الله! نن مونږ واورېده د تاسو نه

تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذٰلِكَ وَ رَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ

په مونځ کې داسې خبره چې کله هم مونږ تاسو نه وه اورېدلې او مونږ نن تاسو په لاس خوځيد وهم ولیدئ

قَالَ : " إِنَّ عَدُوَّ اللهِ إِبْلِيسَ جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِي

نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل دالله دشمن شیطان په لاس کې داورشغله راوړې وه چې زما په خوله کې یې واچوي

فَقُلْتُ أَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ . ثُمَّ قُلْتُ : أَلْعَنُكَ

ما درې ځلې دا وویل چې زه تانه په الله تعالى باندې پناه غواړم. بیا ما وویل زه په تا باندې لعنت کوم د

بِلَعْنَةِ اللهِ التَّامَّةِ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ

الله تعالى پوره لعنت دې وي په تا باندې، هغه اخوا نه شو دا (الفاظ) یې درې ځلې وویل بیا چې اخوا نه شو

أَرَدْتُ أَخْذَهُ وَ اللهِ لَوْلَا دَعْوَةُ أَخِينَا سُلَيْمَانَ لَأَصْبَحَ

ما هغه نیول غوښتل، خو په الله تعالى قسم که زما د وړور سلیمان عَلَيْهِ السَّلَام دعا نه وی، نو د سحر پورې به

مُوثَقًا يَلْعَبُ بِهِ وِلْدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ. (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].

مې تړلی وی او د مدینې ماشومانو به پرې لوبې کولی.

په اشارې سره د سلام جواب څنګه دی

﴿۳۳﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ : إِنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ وَ هُوَ يُصَلِّي

د نافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې یو ورځ ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو کس باندې تیر شو، چې هغه مونځ کولو

فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَرَدَّ الرَّجُلُ كَلَامًا

حضرت عبدالله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دغه کس سلام واچولو او دغه کس د سلام جواب په ژبې سره ورکړو

فَرَجَعَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ فَقَالَ لَهُ : إِذَا سُلِّمَ عَلَى أَحَدِكُمْ وَ هُوَ يُصَلِّي

عبدالله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته راغی او وې فرمایل تاسو ته که د مونځ په حالت کې څوک سلام وکړي هغه

---

[1] أخرجه مسلم ۱/۳۸۵ رقم الحديث : ۴۰-۵۴۲ ، والنسائي ۳/۱۳ رقم الحديث : ۱۲۱۵.

فَلَا يَتَكَلَّمْ وَلْيُشِرْ بِيَدِهِ . (رَوَاهُ مَالِك)[1].

دې خبرې نه کوي، بلکې خپل لاس اشارې سره دې جواب ورکړي.

توضيح: وَلْيُشِرْ بيده: دا مسئله دې نه مخکې حديث نمبر (۱۲) کې تفصيلي ذکر شوې ده. بهر حال احناف وايي چې دا حکم په شروع کې ؤ، بيا موقوف شو، باقي ائمه د لاس اشارې سره جواب اوس هم جائز گڼي، د احنافو په نزد باندې مکروه تنزيهي دی، يعنې خلاف اولی دی، په دې صورت کې اختلاف ختميږي. (المرقات ۳/۹۲).

---

(۱) أخرجه مالک في الموطأ ۱/۱۶۸ رقم الحديث : ۷۶ ، من كتاب قصر الصلاة.

۱۹ ربیع الثاني ۱٤۱۰هـ

بَابُ السَّهْوِ:

د سجده سهوې بیان

سها یسهو د نصر ینصر نه په معنی د هیریدو سره دی، ابن اثیر رَحِمَهُ اللهُ نهایة کې لیکلي دي: (السهو في الشيء ترکه من غیر علم والسهو عن الشئ ترکه مع العلم) دا ډیر ښه فرق دی، دې نه دا خبره ظاهره شوه، چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته چې مونځ کې څو مره ځلې سهوه شوې ده هغه ړومبی قسم سهوه ده، یعني ترک الشيء من غیر علم او دویم قسم سهوه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته نه ده شوې، ددې مذمت قرآن کریم کې وارد دی: ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ (ماعون آیت: ۵). نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته اولنی سهوه تکویني طور باندې شوې وه، چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ عمل د امت د پاره عملي نمونه جوړه شي، شرعي اخبار او احکام بیانولو کې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په اقوالو کې سهوه نه ده شوې. خو د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په افعالو کې سهوه کیده. دې کې حکمت وو، چې د امت خلک د سهوې مسائل زده کړي، د مونځ سنن او مستحبات که پاتې شي دې سره مونځ نه فاسدیږي، بلکې مونځ صحیح وي، خو د سنتو او مستحباتو چې کوم ثواب دی هغه نه ملاویږي، که د مونځ فرائضو نه یو څیز سهواً یا عمداً پاتې شي، نو مونځ فاسدیږي، ددې څه تدارک هم نشته، بلکې مونځ دوباره کول دي او اعاده فرض ده، که مونځ کې یو واجب قصداً یا سهواً پاتې شي د دې هم علاج نشته مونځ دوباره کول او اعاده واجب ده. (المرقات ۳/۹۲)

که واجب سهواً پاتې شي، یا فرضو کې تقدیم او تاخیر اوشي دې صورت کې ددې علاج سهوه ده، قعدا اخیره کې د یو سلام نه پس دوه سجدې کول دي او یا دې د سر نه تشهد شروع کړي او سلام دې واړوي. دې ته سجده سهوه ویلی شي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

که د رکعتونو په شمار کې شک شو نو څه کول په کار دي

﴿۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ يُصَلِّي
ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي تاسو کې چې څوک کله او دریږي د مونځ
جَاءَهُ الشَّيْطَانُ فَلَبَسَ عَلَيْهِ حَتَّى لَا يَدْرِيَ كَمْ
کولو د پاره نو ددې خواته شیطان راځي او دا په شک کې اچوي تر دې چې ده ته یاد نه وي چې ده څو رکعاته

صَلَّى ؟ فَإِذَا وَجَدَ ذٰلِكَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْجُدْ سِجْدَتَيْنِ وَ هُوَ جَالِسٌ ».(۱)

مونځ وکړ که تاسو ته داسې صورت راشي نو په کار دي چې آخیرنی قعده کې کیني او دوه سجدې وکړي

توضیح: **حتی لایدري کم صلی**: په دې بحث کې د فقهاء کرامو د اختلاف بیانولو نه مخکې ضروري ده چې د دې موضوع متعلق کوم آحادیث دي په هغې باندې بحث وشي (المرقات ۳/۹۳).

د مونځ په دوران کې یو کس ته د رکعاتونو شمار کې شک شو، هغه به څه کوي دې کې مختلف احادیث راغلي، دغه شان د فقهاو په منځ کې هم اختلاف دی. دې مسئله کې څلور قسمه احادیث مختلف انداز کې ذکر دي: (۱) هغه احادیث چې هغې کې بناء علی الاقل حکم وي مثال په طور که شک په دوه یا دریو رکعاتو کې شو هغه دې دوه شمار کړي او که څلور او دریو کې تردد شو. نو درې دې شمار کړي. د فصل اول په دویم حدیث کې دا حکم مذکور دی او د دې باب په آخري حدیث کې هم دا حکم مذکور دی.

(۲) هغه حدیث چې هغې کې دا بیان وي چې د شک صورت کې (تحری) یعنې سوچ کولو سره غالب گومان او جانب راجح باندې عمل کول په کار دي، لکه د دې باب فصل اول کې حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نمبر (۳) کې دي: (**واذا شک احدکم في الصلوة فلیتحر الصواب**)

(۳) هغه حدیث کې دا حکم مذکور دی چې د شک صورت کې مونځ د سر نه کول په کار دي دا قسم روایت طبراني کې موجود دی، الفاظ دا دي: (**عن عبادة ابن صامت ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سئل عن رجل سها في صلوة فلم یدر کم صلی فقال لیعد صلوته**) (بحواله اعلاء السنن)

(۴) هغه روایات دي چې مجمل دي دې کې تفصیل نشته، صرف دومره دي چې د سهوې په صورت کې سجده سهوه کول.

د فقهاو اختلاف: دا مختلف روایت په نظر کې نیولو سره فقهاء کرامو په خپل فقهي نظر سره څه نا څه حدیث باندې عمل کولو فتوای ورکړې ده امام شعبي او اوزاعي فتوای ورکړې، د شک په صورت کې اعاده هر حالت کې لازم ده، دوی په دریم قسم روایاتو باندې عمل کړی دی. حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ او بعضې سلف څلورم قسم مجمل او مبهم روایاتو باندې فتوی ورکړې ده، هر حالت کې سجده سهوه ده، دا کافي ده، که د رکعات په صورت کې وي یا د بل څه د وجې وي سجده سهوه دې وکړي، امام شافعي، امام مالک، امام احمد بن حنبل رحمهم الله اصولي طور باندې فتوی ورکړې، بناء علی الاقل شک پرېږده او یقین باندې عمل وکړه، دوی اول قسم روایاتو باندې عمل وکړو.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۳/۱۰۴،رقم الحدیث : ۱۲۳۲، ومسلم في الصحیح ۱/۳۹۸ رقم الحدیث:۸۲-۳۸۹، وأبو داود ۱/۶۲۳ رقم الحدیث :۱۰۳۰، والنسائي ۳/۳۰، رقم الحدیث: ۱۲۵۲ .

بره ذکر شوو فقهاو يو قسم احاديث اخيستي او باقي يې ترک کړي. امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ او ائمه احنافو په دې ټولو باندې عمل کولو ښائسته صورت ذکر کړې دی فرمايي دا روايات مختلفو اشخاصو باندې محمول دي، مثلاً که يو کس په اول ځل باندې شک شوی وايې چې دا کس دې اول مونځ ختم کړي او شروع نه دې بيا مونځ وکړي د استيناف روايت دې باندې محمول دی.

که د يو کس عادت وي هغه نه هيريږي او شک کوي داسې کس دې تحری وکړي او صحيح صورت معلومولو کوشش دې وکړي، تحري والا روايات دې کس باندې محمول دي، دا دې غالب گومان باندې عمل وکړي او که د شک صورت داسې وي، چې هغه مساوي وې جانب راجح فيصله نه شي کولی، داسې صورت کې بناء علی الاقل رواياتو باندې عمل اوکړئ او مجمل روايات په دغه درې صورتونو باندې حمل کړئ، داسې به په دريو واړو رواياتو باندې عمل راشي. (**فلله در ابي حنيفة ما ادق نظره والطف فکره**) (المرقات ۳/۹۳).

سجده سهوه د سلام نه مخکې په کار ده او که وروسته؟

﴿۲﴾ وَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :
عطاء بن يسار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت کړی دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل
« إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِيْ صَلَاتِهٖ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى ثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا
کله چې تاسو کې يو کس د مونځ په منځ کې شک وکړو او ياد ورته نه وي چې ده درې رکعته کړي او که څلور
فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلٰى مَا اسْتَيْقَنَ
ده ته په کار دي چې خپل شک دې ختم کړي او کوم عدد باندې چې يې يقين وي په هغه باندې دې بناء وکړي
ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَإِنْ كَانَ صَلّٰى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهٗ
بيا دې سجده وکړي دوه سجدې مخکې د سلام اړولو نه، که پنځه رکعته يې کړي وي نو جفت به شي دغه
صَلَاتَهٗ وَ إِنْ كَانَ صَلّٰى إِتْمَامًا لِأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1]
پنځه رکعته د دوو سجدو سره او که پوره څلور رکعته يې کړي وي نو دا سجدې به د شيطان د ذلت سبب شي.
وَ رَوَاهُ مَالِكٌ عَنْ عَطَاءٍ مُرْسَلًا . وَ
او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دا روايت د عطاء رَحِمَهُ اللهُ نه په طريقه د ارسال نقل کړی دی، او دا امام مالک رَحِمَهُ اللهُ

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۴۰۰، رقم الحديث : ۵۷۱/۸۸ ، ومالک في الموطا ۱/۹۵ رقم الحديث : ۶۲ من کتاب الصلاة.

فِيْ رِوَايَتِهٖ : « شَفَعَهَا بِهَاتَيْنِ السَّجْدَتَيْنِ ».

په يو روايت کې دا الفاظ دي: مونځ گزار د دغه دوو سجدو په ذريعې سره پنځه رکعته جفت جوړ کړل.

توضيح: فليطرح الشک: يعني کوم کې چې شک دی دغه شک والا صورت په شان د نشتوالي دی. او يقيني والا صورت خپل کړه مثلاً دې حديث کې درې يا څلورو کې شک شو، مشکوک صورت د څلورو دي او يقيني صورتونه درې دي، مونځ گزار ته په کار دي چې څلور رکعاته دې پرېږدي او درې رکعتونو باندې دې فيصله وکړي او د سلام گرځولو نه مخکې دې دوه سجدې وکړي. (المرقات ۳/۹۳).

فان کان صلی: دا فـاء د تفريع او تفصيل د پاره ده دې نه د حديث روسته د ضابطې تفصيل بيان کول مقصود دي د تفصيل خلاصه داده: که مونځ گزار في الواقع څلور رکعاته کړي وي او د اضافي د وجې نه رکعاتونه پنځه شو دوه سجده سهوې د يو رکعت قائمقام گرځي نو شپږ رکعاته به شي نو د **شفعن له صلواته** چې کومه جمله دي ددې جملې مطلب دا دی چې دې دوه سجدو د طاق مونځ جفت جوړ کړو يعني پنځه رکعاته يې شپږ کړل. (المرقات ۳/۹۴).

وان کان: که في الواقع درې رکعاته کړي دي او يو رکعت په اضافي سره څلور رکعاتونه جوړ شي، نو اوس ددوو سجدو ضرورت رانغې لهذا دا دوه سجدې د شيطان د ذليله کيدو د پاره شوې ځکه چې شيطان مونځ گزار په شک کې اچولی وو چې دده مونځ کم کړي. و **الحمد لله علی ذلک** (المرقات ۳/۹۴).

قبل ان يسلم: دې نه معلوم شو چې سجده سهوه د سلام نه روميی ده دې باره کې د فقهاو اختلاف دی خو دا اختلاف د جواز او عدم جواز نه دی بلکې د اولی او غير اولی دی. (المرقات ۳/۹۴).

د فقهاو اختلاف: شوافع حضرات سجده سهوه مطلقا د سلام نه مخکې گڼي او دا افضل گڼي. د مالکيو حضراتو په نزد که د سجده سهوې وجوب مونځ کې د زيادت د وجې نه وو يا سجده سهوه بعد السلام افضل ده يا وجوب د نقصان د وجې نه وو يا قبل السلام افضل ده. د امام مالک ددې فرق ياد ساتلو د وجې نه علماو حروف ته اشاره کړې ده (**القاف بالقاف**) يعني نقصان په صورت کې قبل السلام ده دواړو کې قاف دی **قبل السلام** کې هم او نقصان کې هم (او **الدال بالدال**) د زيادت په صورت کې بعد السلام سجده سهوه ده دواړو کې دال دی، د حروفو په اعتبار سره يو بله خبره هم ياده ساتئ قابل او هابل کې قابل قاتل دی او هابل مقتول دی ځکه چې قاتل کې قاف دی. (المرقات ۳/۹۴).

څلور آسماني کتابونه او چا باندې چې نازل شوي د هغوي نومونه او کوم لغت کې نازل شوي د هغې نومونه دا زده کړي :

"فعم" فرقان په عربي ژبه کې په محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې نازل شوی دی.

"تعم" یعنې تورات په عبراني ژبه کې په موسی عَلَيْهِ السَّلَام باندې نازل شوی دی.

"اسع" یعنې انجیل په سرياني ژبه کې په عیسی عَلَيْهِ السَّلَام باندې نازل شوی دی.

"زید" زبور په یوناني ژبه کې په داود عَلَيْهِ السَّلَام باندې نازل شوی دی.

همدارنګې دا معلومول چې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د معراج په شپه کې کوم پیغمبر سره ملاقات شوی د نبي د نوم ړومبی حرف او ړومبی آسمان دغه ترتیب سره او و اسمانونو کې هر نبي سره ملاقات معلومول دې د پاره اعیاًهماً کلمه ده. د هر پیغمبر د نوم اولني حرف د دې جملې نه واخلئ دغه ترتیب سره آسمانونو کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره د دغه نبي ملاقات شوی دی. مثلاً حضرت آدام عَلَيْهِ السَّلَام سره اول اسمان کې ملاقات شوی، دویم کې عیسی عَلَيْهِ السَّلَام سره، دریم کې یوسف عَلَيْهِ السَّلَام سره، څلورم کې ادریس عَلَيْهِ السَّلَام سره، پینځم کې هارون عَلَيْهِ السَّلَام سره، شپږم اسمان کې موسی عَلَيْهِ السَّلَام سره، اووم آسمان کې ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام سره ملاقات شوی دی، دغه شان د جلالین د اولې حصې مصنف څوک وو، سیوطي او محلي کې د دواړو کې کوم حروف مقدم وي هغه د اولې حصې مصنف دی، نو سیوطي د اولې حصې مصنف دی، ځکه چې سین حرف په ترتیب کې مقدم دی او دویمې حصې مصنف محلي دی.

بهر حال امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد موقع او محل مناسب قبل السلام باندې څوک عمل وکړي یا بعد السلام باندې یې عمل وکړي ټول جائز دي دا اختلاف د افضلیت د پاره دی هر طرف ته صحیح حدیث موجود دی. لکه حدیث نمبر ۲، ۵، ۶، ۸ نه بالکل واضح دي.

پنځم رکعت د پاره د پاڅیدو مسئله

﴿۲﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا
عبدالله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي یو ورځ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ماسپخین پنځه رکعات کړي وو دهغه نه
فَقِيلَ لَهُ: أَزِيدَ فِي الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ: «وَمَا ذَاكَ؟» قَالُوا:
تپوس وکړی شو چې آیا مونځ کې زیادت وشو؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل څه وشو؟ صحابو عرض وکړو تاسو
صَلَّيْتَ خَمْسًا. فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ. وَفِي رِوَايَةٍ:
پنځه رکعاته وکړل نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام د سلام اړولو نه پس دوه سجدې وکړې په دویم روایت کې دا الفاظ هم دي
قَالَ: «إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي
چې زه خوانسان یم څنګه چې تاسو خبرې کوئ دغه شان زه هم خبرې کوم مانه چې څه هیر شي ماته یې یادوئ

وَ إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ
تاسو کې چاته چې مونځ کې شک شي هغه دې صحيح رايه قائم کړي په دغه رائې دې مونځ پوره کړي

ثُمَّ لِيُسَلِّمْ ثُمَّ يَسْجِدُ سَجْدَتَيْنِ». (متفق علي)[1]
او بيا دې د سلام اړولو نه پس دوه سجدې وکړي.

توضيح: صلی الظهر خمسا: حضور ﷺ د ماسپخين ځلور رکعتونو په ځای پينځه رکعاته او کړل دا خو واضحه ده خو دا معلومه نه شوه چې حضور ﷺ قعده اخيرنی کړې وه او يا يې نه وه کړې. (المرقات ۳/۹۵).

شوافع حضرات فرمايي پينځم رکعات ته د تللو د وجې نه سجده سهوه کافي ده که قعده اخيرنی يې کړې وي او که نه سجده سهوه هر صورت کې کافي شافي ده. د ائمه احنافو په نزد دې کې تفصيل دی که مونځگزار پينځم رکعات د پاره بغير د قعدې اخيرنی نه پاخي ترڅو چې دې رکعت د رکوع او سجدې سره نه وي ملاو کړی واپس دې شي او سجده سهوې نه پس دې سلام واړوي مونځ درست دی، که رکعت يې سجدې سره ملاو کړو اوس دا کس نه شي کيناستی چې سلام واړوي بلکې دا دې يو بل رکعت هم سره وکړي شپږ رکعاته دې پوره کړي اوس فرضو کې نفل دا خليدو سره مونځ باطل شو.

او دا شپږ رکعاته نفل جوړ شو فرض دې وکړي، که داسې صورت په سحر يا مازيگر کې هم راشي دې صورت کې هم مزيد دوه رکعته ملاو کړئ ټول رکعاتونه به نفل شي دا خيال مه کوئ چې د سحر او مازيگر نه پس نفل نشته دلته څنگه جائز دي؟ ددې جواب دا دی چې تراوسه پورې فرض مونځ پوره شوی نه دی، نو دا نفل بعد الفرض نه دي بلکې قبل الفرض دي که دا صورت د ماښام مونځ کې راشي دغه وخت صرف يو رکعت ورسره يو ځای کړئ ځلور رکعاتو نفلو باندې سلام واړوئ فرض بيا وکړئ.

شوافعو په خپل موقف باندې دا دليل نيولی:

زير بحث حديث کې د قعده اخيري پريخودل او نه پريخودلو ذکر نه دی شوی ددې تفصيل ضرورت نشته بلکه هر دويم صورت کې صرف سجده سهوه د مونځ د صحت د پاره کافي وي. احناف فرمايي دې حديث کې **صلی الظهر** الفاظ دي دې نه اندازه کېږي چې دا هغه صورت دی چې آخره قعده کې حضور ﷺ ناست وو. بيا پينځم رکعت د پاره ودريدلی وو، ځکه چې **صلی الظهر** ظاهري الفاظو مطلب

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۰۳/۱، رقم الحديث: ۴۰۱، ومسلم في الصحيح ۴۰۱/۱ رقم الحديث: ۹۲ـ ۵۷۲، وأبو داود ۶۲/۱ رقم الحديث: ۱۰۲۲، والنسائي ۳۱/۳، رقم الحديث: ۱۲۵۴.

دا دی چې د ماسپخین مونځ يې پوره کړی دی، دا سې صورت کې صرف سجده سهوه کافي ده که د آخرنی قعدې پاتې کيدو په صورت کې فرض مونځ دوباره کول دي. (المرقات ۳/۹۶).

بعد ماسَلَّمَ: يعنې نبي عليه السلام د دوو سلامونو نه پس دوه سجدې کړې وې دا د احنافو دليل دی چې سجده بعد السلام ده، دې حديث کې دويم روايت بيانولو سره صاحب د مشکوة **ثم يسلم ثم يسجد سجدتين** الفاظو سره هم سجده **بعد السلام** ثابت کړې ده چې د احنافو مسلک دی اختلاف او تفصيل مخکې تير شوی او د **کلام في الصلوة** مسئله او س را روانه ده لږ انتظار وکړي. (المرقات ۹۵-۳/۹۶).

د سجده سهوې د پاره د سلام طريقه او يا د سجدې کولو طريقه دا ده که امام وي نو صرف ښي طرف ته دې سلام واوړي، ځکه چې دواړو طرف ته سلام اړولو سره مسبوقينو کې انتشار جوړيږي هغوي به د باقي مونځ د پاره ودريږي که منفرد سړی سجده سهوه کوي راجح دا دی چې دواړو طرف ته دې سلام واړوي يا دې تشهد کولو نه پس سلام واړوي.

په مونځ کې د خبرو کولو مسئله:

﴿۱﴾ عَنْ اِبْنِ سِيْرِيْنَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
ابن سيرين د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت کوي هغه وفرمايل چې مونځ وکړو مونږ ته حضور صلى الله عليه وسلم
إِحْدَى صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ قَالَ ابْن سِيرِين سَمَّاهَا أَبُو هُرَيْرَةَ وَ لَكِنْ نَسِيتُ أَنَا قَالَ
د ماسپخين يا د ماز يگر د کوم نوم چې ابو هريره رضي الله عنه ښودلی وو مانه هير شو ابو هريره رضي الله عنه وايي
فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ
رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ سره دوه رکعاته وکړل د دريم رکعاته د پاره د پاڅيدو په ځای سلام واړولو
فَقَامَ إِلَى خَشَبَةٍ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَاتَّكَأَ عَلَيْهَا كَأَنَّهُ غَضْبَانُ
نبي عليه السلام دلرگي په مدد سره چې جومات کې عرضا ولاړ وو اودريدو گويا چې نبي عليه السلام غصه دی
وَ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى وَ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ وَ وَضَعَ
نبي عليه السلام خپل ښي لاس خپل کس لاس باندې کيښودو او گوتو کې يې گوتې ورکړی او کيښوده خپل
خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَ خَرَجَتْ سَرْعَانُ الْقَوْمِ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالُوا
ښي انگي د کس لاس په بره طرف باندې زر تلو والا خلک د جومات په دروازو ووتل صحابه کرامو وويل

قَصُرَتِ الصَّلَاةُ وَ فِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

آيا مونځ كې كمي راغي؟ صحابه كرامو كې ابوبكر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم موجود وو

فَهَابَاهُ أَنْ يُكَلِّمَاهُ وَ فِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدَيْهِ طُولٌ يُقَالُ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ

دهغوي جرأت د تپوس نه ؤ صحابو كې يو كس ؤ چې دهغه لاس اوږدوو هغه ته ذو اليدين سره آواز كيدى

قَالَ يَا رَسُوْلَ اللهِ! أَنَسِيتَ أَمْ قُصِرَتِ الصَّلَاةُ

شو هغه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته عرض وكړو يا رسول الله! آيا هير شوي درنه كه مونځ كې كمي راغي؟ حضور

قَالَ: « لَمْ أَنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ » فَقَالَ:

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل نه هير شوي دي او نه مونځ كې كمي راغلى دي بيا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ صحابو ته وفرمايل

« أَكَمَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ ؟ » فَقَالُوا : نَعَمْ . فَتَقَدَّمَ

تاسو هم دا وايئ څه چې ذو اليدين وويل صحابو عرض وكړو (آو) دغه خبره ده، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مخكې شو

فَصَلَّى مَا تَرَكَ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ وَ سَجَدَ مِثْلَ

او باقي مونځ يې پوره كړو او سلام يې واړولو او تكبير يې وويلو او سجده يې وكړه په شان د حسب معمول

سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ كَبَّرَ ثُمَّ كَبَّرَ وَ سَجَدَ

سجدو يا دهغې نه اوږده سجده بيا يې تكبير كولو سره سر او چت كړو بيا يې تكبير وكړو او سجده يې وكړه د

مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ كَبَّرَ فَرُبَّمَا سَأَلُوهُ

حسب معمول سجدو په شان يا اوږده سجده بيا يې تكبير كولو سره سر او چت كړو خلكو ابن سيرين نه تپوس

ثُمَّ سَلَّمَ فَيَقُولُ نُبِّئْتُ أَنَّ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ

وكړو بيا دهغې نه پس نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سلام واړولو هغه وويل ماته دا خبره د عمران بن حصين د طرفه رارسيدلې

قَالَ ثُمَّ سَلَّمَ.(متفق عليه) [1]. وَ لَفْظُهُ لِلْبُخَارِيِّ

ده هغه به وويل چې بيا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سلام واړولو دا روايت مسلم او بخاري نقل كړى خو الفاظ د بخاري دي

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۶۲/۱،رقم الحديث :۴۸۲، ومسلم في الصحيح ۴۰۳/۱ رقم الحديث:۹۷-۵۷۳.

وَ فِي أُخْرَى لَهُمَا: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَدَلَ «لَمْ أَنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ»:
او د بخاري او مسلم په يو روايت کې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل چې دې دوو خبرو (يعني د مونځ د کميدو
«كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ» فَقَالَ: قَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ.
او يا زما نه د هيريدو) کې يو خبره هم نه ده شوې ذواليدين عرض وکړو څه خو شوي دي اى د الله رسوله.

توضيح: فقال لم انس و لم تقصر: مونځ کې خبرو کولو سره مونځ فاسديږي او که نه او مونځ کې خبرې قصداً او نسياناً جائز دي او که نه؟. (المرقات ۳/۱۰۳).

دا يو اختلافي مسئله ده په دې کې د فقهاو اختلاف دی:

د فقهاو اختلاف: دې باندې اتفاق دی چې د اسلام په شروع کې څه حد ده پورې خبرې جائز وې بيا منسوخ شوې د فقهاو په دې نسخ کې اختلاف دی، چې آيا هر قسم کلام مکمل طور باندې حرام شوی دی. او که نه د بعضې کلام اجازت اوس هم شته، د دې تفصيل دا رنګه دی: د شوافعو په نزد اصلاح د صلوة د پاره قليل کلام کول جائز دي په دې شرط چې نسياناً وي د دې نه مراد دا دی چې مونځ ګزار ته ياد نه وي چې مونځ کې ولاړ يم. او د مونځ د اصلاح د پاره يې وکړې قعده وکړه وغيره تر دې چې زير بحث حديث کې د ذواليدين کلام دی امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمايي که اصلاح صلوة د پاره کلام قصدا هم وي جائز دی د دې سره مونځ نه فاسديږي. د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په خبرو کې اضطراب دی هر طرف ته يې يو يو قول دی بلکې د دې نه هم ډير اقوال دي د دې ذکر کولو ضرورت نشته مجموعي طور باندې د دې مسئله کې جمهور څه فرق سره يو طرف ته ولاړ دي او ائمه احناف بل طرف ته دي د ائمه احنافو په نزد هر قسم کلام منسوخ دی هر قسم کلام مفسد الصلوة دی که عمداً وي يا نسياناً وي يا خطاء يا قصدا يا کثيرا وي هيڅ ګنجائش نشته.

دلائل: جمهورو د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د زير بحث حديث نه استدلال کړی دی دې کې مونځ ګزار ذواليدين هم په وخت د مونځ کې کلام کړی دی او صحابو هم کلام کړی دی همدا رنګې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم خبرې کړې دي بيا ئې لو سجده سهوې سره مونځ وکړو د مونځ اعاده يې ونه کړه معلومه شوه چې خبرو سره مونځ نه فاسديږي شوافعو دا کلام کلام نسيانا باندې حمل کړی دی او مالکيو دا کلام اصلاح د صلوة د پاره قصدا او عمدا باندې حمل کوي.

جمهورو فصل ثالث کې د عمران بن حصين حديث نمبر (۸) نه هم استدلال کړی دی، دې کې هم دا سې مضمون دی بلکې دې کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کور ته د تلو او واپس راتلو او د خبرو بيان دی جمهور د دې باب حديث نمبر (۲) د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نه هم استدلال کړی دی. دې کې د صحابو او حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خبرو ذکر دی بيا صرف سجده سهوه کافي ګڼلې ده. معلوم شول چې کلام قليل

اصلاح صلوة دپاره وي، نو دا مفسد صلوة نه دی. د ائمه احنافو او د سفیان ثوري رحمه الله دلائل دیر دي:
(۱) حضرت معاویه بن الحکم السلمی رضي الله عنه روایت دی کوم چې د مشکوة باب ولایجوز من العمل فی الصلوة فصل اول کې رومبی حدیث دی دې کې یوه قصه هم ده الفاظ یې دا دي: (**ان هذه الصلوة لا یصلح فیها شئ من کلام الناس**) امام مسلم دا روایت نقل کړی دی دا واضح دلیل دی مونځ کې اول کلام ؤ بیا منسوخ شو، اوس مونځ کې ذکرالله، تلاوت او تسبحاتو نه علاوه بل څه جائز نه دي.
(۲) دې باب کې د ابن مسعود رضي الله عنه روایت نمبر (۲) دی دې کې دا راغلي چې د ابن مسعود رضي الله عنه د سلام جواب حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کې نه وو ورکړی او بیا یې وفرمایل: **ان في الصلوة لشغلا**.
(۳) ددې باب فصل ثاني کې د ابن مسعود رضي الله عنه حدیث نمبر (۱۱) دی ددې تخریج ابوداود کړی دی. دې کې واضح الفاظ دي الله تعالی چې کله غواړي د خپل دین په احکامو کې تبدیلي کولی شي د حدیث الفاظ دا دي: (**وان مما احدث الا تتکلموا في الصلوة**)
(۴) د احنافو مضبوط دلیل د کلام په نسخ باندې واضح دلیل دی د قرآن کریم آیت نه هم استدلال دی د حضرت زید بن ارقم روایت دی امام مسلم په صحیح مسلم کې ذکر کړی دی الفاظ یې دا دي: (**کنا نتکلم فی الصلوة یکلم الرجل صاحبه وهو الی جنبه في الصلوة حتی نزلت ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ فامرنا بالسکوت و نهینا عن الکلام**) (**مسلم، ج۱، ص ۲۰۴**)

د ذوالیدین د حدیث جواب: ائمه احنافو زیر بحث د ابوهریره رضي الله عنه د حدیث نه دا جواب ورکوي چې خبرې واقعې د اسلام په شروع کې وې کوم وخت چې مونځ کې د خبرو کولو اجازت وو بیا کلام منسوخ شو جمهور د ذوالیدین د واقعې نه هله استدلال کولی شي چې دا خبره ثابت کړي چې دا واقعه د کلام منسوخ کیدو نه پس ده دوي دا نه شي ثابتولی بلکې معامله ددې الټه ده.

د ذوالیدین واقعه کله راغلې؟ په دې باندې اتفاق دی چې کلام په شروع کې کیدو بیا منسوخ شو اختلاف دې کې دی چې د ذوالیدین دا واقعه (نسخ الکلام) نه مخکې وه یا مونځ کې کلام منسوخ کیدو نه پس راغلې ده؟ شوافع او مالکیه بلکې جمهور فرمایي د ذوالیدین واقعه د نسخ الکلام نه پس ده خو څومره چې د کلام فی الصلاة ګنجائش دې حدیث کې دی دومره مونږ قائل یو دې نه علاوه منسوخ دی د ائمه احنافو تحقیق دا دی چې د ذوالیدین واقعه (نسخ الکلام) نه مخکې راغلې ده نه پس مکمل مونځ کې پابندي راغلې ده دې باندې څومره دلائل ورکړی شوي دي. (المرقات ۳/۱۰۳).

د جمهورو طرف نه یو قرینه: د یوې قرینې په طور باندې جمهور وایي چې د ذوالیدین دا حدیث او واقعه چې ابوهریره رضي الله عنه نقل کوي دا سې وایي: **صلی بنا رسول الله** دې الفاظو نه معلومیږي چې ابوهریره

رضي الله عنه د ذوالیدین واقعه کې موجود وو حضرت ابوهریره رضي الله عنه (سنـ۷هـ) کې اسلام راوړی وو او د کلام د نسخې حکم ډیر مخکې راغلی وو، معلومه شوه چې په مونځ کې یو حد پورې کلام کولو اجازت اوس هم ثابت دی چې د عامې نسخې نه پس هم باقي دی دې کې نسخ باندې د فقهاو اختلاف دی.

جواب: حضرت ابوهریره رضي الله عنه بیشک (سنـ۷هـ) کې اسلام راوړی دی خود صلی بنا الفاظو سره یقین کول چې ابوهریره رضي الله عنه په دې واقعې کې موجود وو، دا صحیح نه دی ځکه داسې الفاظو سره د صحابو جماعت مراد اخستلی کیږي.

ای صلی بالمسلمین: یعنې د مسلمانانو جماعت ته حضور صلی الله علیه وسلم مونځ ورکړی وو داسې تعبیر ابوهریره رضي الله عنه دویم ځای کې هم کړی دی او ځومره راویانو چې داسې تعبیر کړی دی حضرت بنوری رحمه الله (معارف السنن ج۳، ص۵۱۲) کې داسې اولس ۱۷ مثالونه پیش کړي دي مشهور تابعي حضرت طاوس رحمه الله وویل **قدم علینا معاذ بن جبل...الخ** حضرت معاذ رضی الله عنه چې کله یمن ته راغی دغه وخت کې طاوس پیدا شوی هم نه وو ددې تعبیر حقیقت دا دی **ای قدم علی قومنا معاذ بن جبل الخ** (المرقات ۳/۹۸)

داسې دلته ابوهریره رضي الله عنه **صلی بنا رسول الله** صلی الله علیه وسلم الفاظ هم دي دغه شان نزال بن سعد تابعي وایي: (**قال لنا رسول الله**) دلته هم **قال لقومنا** دی حالانکه نزال تابعي هلته چرته موجود یدلی شي. (المرقات ۳/۱۰۴)

دغه شان ذوالیدین په جنګ بدر کې شهید شوی وو او (سنـ۷هـ) کې ابوهریره رضي الله عنه د هغوی د جملې واقعه ځنګه ذکر کوي معلومه شوه چې دا هغه قصه ده **صلی بنا ای صلی بجماعة الصحابة**، طحاوی کې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه قصه مذکور ده چې دده مخې ته د ذوالیدین دا حدیث پیش کړی شو هغوی وفرمایل: (**کان اسلام ابي هريرة بعد ما قتل ذواليدين**)(ج۱، ص۲۹۵)

داحنافو د طرف نه اوله قرینه: په زیر بحث حدیث کې د **کلام في الصلاة** خبره ده ددې نه جمهورو استدلال کړی دی احناف فرمايي دا واقعه د جنګ بدر نه مخکې وه **نسخ الکلام في الصلوة** هجرت نه څه وخت پس مدینه منوره کې شوې ده دې باندې د احناف طرف نه چند قرائن دي. اوله قرینه دا ده چې زیر بحث حدیث کې د ذوالیدین ذکر دی او ذوالیدین جنګ بدر کې شهید شوی دی معلومه شوه دا قصه د جنګ بدر نه مخکې ده او د ذوالیدین شهادت باندې **نسخ الکلام في الصلوة** مکمل شوه.

دویمه قرینه: دې حدیث کې دا الفاظ دي (**ثم قام الی خشبة معروضة**) دې نه مراد ستن حنانه ده ستن

حنانه د جنګ بدر نه مخکې ورانه شوې ده دې باندې د ټولو اتفاق دی د حضور ﷺ د پاره منبر سنه۲ هـ کې تیار شوی وو، او د جنګ بدر واقعه سنه۲ هـ کې راغلې وه معلومه شوه چې حضور ﷺ د حنانه ستن حنانه ته ډډه وهل او ذوالیدین سره کلام کول دا د جنګ بدر نه مخکې واقعه ده دغه وخت کې نسخ الکلام حکم راغلی.

دریمه قرینه: دې حدیث کې ډیر اعمال، افعال او اقوال صادر شوي دي کوم چې د جمهورو په نزد هم یقینا مفسد صلوت دي مثلاً محراب نه اخوا کیدل لرګي ته ډډه وهل قبلې نه مخ اړول او حجرې ته تلل او بیا واپس راتلل او مباحثه کې قصداً او عمداً اوږد کلام کول ددې ګنجائش صرف هغه وخت دی چې مونځ کې کلام وغیره کې ډیر وسعت وو معلومه شوه دا د نسخ الکلام نه مخکې واقعه ده وروسته نه ده.

د جمهورو اعتراض: جمهورو د احنافو په دې قرینه باندې اعتراض کړی دی چې دا واقعه د بدر نه مخکې ده او په بدر کې شهید شوې وو، فرمایي تاسو ته غلط فهمي شوې ده چې جنګ بدر کې ذو الیدین شهید شوی وو داسې نه ده جنګ بدر کې ذوالشمالین شهید شوی وو د ذوالیدین نوم خرباق بن عمر وو او د خزاعه د قبیلې نه وو او ذوالشمالین نو عمیر بن عمرو دی دا د بنو سلیم د قبیلې نه وو ذو الیدین د عثمان رضي الله عنه زمانې پورې ژوندی ؤ او د **کلام في الصلوة** جواز یې بیانولو (المرقات ۳/۱۰۰)

د احنافو جواب: ذوالشمالین او ذوالیدین دواړه د یو کس لقبونه وو خلکو به دې ته ذوالشمالین وئیلو چونکه بدفالي او بدشګوني په کې وه نو حضور ﷺ دې ته ذوالیدین وفرمایل عمیر یې نوم وو او خرباق یې لقب وو، خزاعه او سلیم څه ځان له قبیلې نه وې بلکې بنو سلیم د خزاعه بطن او څانګه ده.

د اتول نسبتونه صحیح دي په طبقات د ابن سعد کې یې داسې لیکلي: **ذوالیدین یقال له ذوالشمالین ایضاً**. دغه شان مبرد الکامل کې لیکلي دي: (**ذوالیدین وهو ذوالشمالین کان یسمی لهما جمیعاً**)

مسند بزار او طبراني کې یو حدیث د دواړو ذکر دی :(**صلی النبی ﷺ فقال له ذوالشمالین اقصت الصلوة؟ قال علیه السلام کذلک یا ذالیدین؟ قال نعم**)

دې روایت نه صفا معلومیږي چې ذوالیدین او ذوالشمالین د یو کس دوه لقبه دي او جمهور ددې اقرار کوي، په بدر کې ذوالشمالین شهید شوی وو نتیجه دا راووته چې دغه ذوالشمالین ذوالیدین وو او د ذوالیدین په جنګ بدر کې شهادت واقع شوی وو لهذا زیر نظر حدیث کې دا واقعه بدر نه مخکې ده. نسخ الکلام واقعه هم مخکې ده ددې منسوخ روایت نه استدلال جائز نه دی.

د حدیث ذوالیدین نه دویم جواب: حضور ﷺ امت ته تعلیم ورکړی دی که یو امام مونځ کې غلطي وکړي هغه ته فتح ورکوئ سبحان الله لفظ سره او که زنانه وي، نو تصفیق دې کوي یعنې د ښي لاس په تلي باندې د ګس لاس بره حصه ووهئ که مونځ کې د اصلاح صلوة د پاره کلام اجازت وی نو

حضور ﷺ به په دې طریقه باندې کله هم تعلیم نه ورکولی معلومه شوه چې د ذوالیدین د حدیث حکم مکمل طور باندې منسوخ شوی دی د صاحب مشکوة د طرز عمل نه هم اندازه لګي چې دا حکم منسوخ شوی دی ځکه چې د دوی دې حدیث د سهوې په باب کې دې طرف ته اشاره کړې ده چې کلام فی الصلوة سهوه په طور باندې کیدی شي قصداً عمداً او اصلاحا ممکن نه دی.

د حدیث ذوالیدین دریم الزامی جواب: حدیث ذوالیدین باندې تاسو کله عمل کوئ په دې حدیث کې عمدا کلام شوی دی سوال او جواب مباحثه شوې ده د حضور ﷺ مخ قبلې نه اوړېدلی دی حضور ﷺ کافي حد پورې تلی دی، کور ته تلی دی واپس راغلی دی که تاسو دې حدیث نه کلام في الصلوة ثابت کوئ بیا مونځ کې تلل هم او قبلې نه مخ اړول هم جائز کړئ، مونځ کې مناظره جائز کړئ ستاسو په نزد هم جائز نه دی بیا کلام ولې جائز کوئ داسې ووائي چې شروع کې داسې وو بیا منسوخ شو او مکمل منسوخ شو څه جزئي نسخ نه ده. (**في يديه طول**) ذوالیدین لقب ددې وجې نه دی ګینې هر کس د دوو لاسونو والا دی خو د نورو په نسبت ددې لاسونه لږ اوږده وو. (المرقات ۳/۱۰۰)

فربما سألوه ثم سلم: یعنې ابن سیرین رحمه الله نه بعضې وخت خلکو تپوس کوه چې آیا ابوهریره رضي الله عنه **ثم سلم** فرمایلی دی د سوال مطلب دا دی آیا سجده سهوه د سلام نه مخکې کیده یا بعد کې یې کوله ابن سیرین جواب کې فرمایې د ابوهریره رضي الله عنه روایت کې ماته الفاظ یاد نه دې البته عمران بن حصین چې کله ماته دا حدیث واورولو هغې کې **ثم سلم** الفاظ دي ما دلته د ابوهریره روایت کې دا الفاظ د عمران بن حصین د روایت نه راوړې او نقل کړي مې دي. (المرقات ۳/۱۰۲).

﴿۵﴾ وَعَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُحَيْنَةَ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَلَّى بِهِمُ الظُّهْرَ
حضرت عبدالله ابن بحینه فرمایې یو ورځ چې حضور ﷺ صحابو ته د ماسپخین مونځ ورکولو
فَقَامَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ لَمْ يَجْلِسْ فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ
اول یې دوه رکعته وکړل (اوله قعده کې بغیر د ناستې) نه او درید و نور خلک هم د نبي علیه السلام سره پاڅېدل
حَتَّى إِذَا قَضَى الصَّلَاةَ وَ انْتَظَرَ النَّاسُ تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ وَ هُوَ جَالِسٌ
تردې چې مونځ یې وکړو خلک د سلام په انتظار کې وو نو نبي علیه السلام په ناسته یې تکبیر وکړو

فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ ثُمَّ سَلَّمَ[1].
او سلام اړولو نه مخکې يې دوه سجدې اوکړې دې نه پس يې سلام واړولو.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

د سجده سهوې نه پس تشهد کول په کار دي

﴿۶﴾ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَلَّى بِهِمْ فَسَهَا
عمران بن حصين فرمايي چې حضور ﷺ خلکو ته مونځ وکړونو سهوه شو حضور ﷺ
فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ تَشَهَّدَ ثُمَّ سَلَّمَ.
(سلام واړولو) دوه سجدې يې وکړې هغې نه پس نبي عليه الصلاة والسلام التحيات وويله او سلام يې واړولو
رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ. (ترمذي)[2].
امام ترمذي دا حديث نقل کړې او ويلې يې دي چې دا حديث حسن او غريب دی.

توضيح: فسها: دې حديث کې هغه رکن نه دی بيان کړی چې دې کې د حضور ﷺ نه هير شوې دي صرف د هيرې ذکر دی، د تشهد دې حديث نه معلومه شوه چې سجده سهوې کولو نه پس بيا د سر نه التحيات لوستل په کار دي او مکمل تشهد نه پس سلام اړول په کار دي. (المرقات ۳/۱۰۷).
د علماء احنافو په نزد دا بحث تير شوی دی د تشهد نه پس چې کوم درود او دعا ده هغه د اول تشهد سره لوستل په کار دي، او که د دويم او آخري تشهد سره يو ځای کول او لوستل په کار دي امام کرخي رحمه الله او صاحب هدايه دغه خوښ کړی دی چې سجده سهوې نه پس تشهد سره درود او دعاګانې ويل په کار دي د احنافو په دې باندې عمل دی ځينې احناف د اولني تشهد سره لوستل ويلی دی او بعضې د دواړو سره لوستل بهتر او احوط ويلي دی.

مونځ ګزار ته په اوله قعدې پرېښودلو سره څه کول په کار دي

﴿۷﴾ وَعَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ الْإِمَامُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ
مغيره بن شعبه راوي دی فرمايي حضور ﷺ فرمايي که امام د دوه رکعاتو کولو سره ودرېږي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۹۲/۳، رقم الحديث: ۱۲۲٤، ومسلم في الصحيح ۳۹۹/۱ رقم الحديث: ۸۵-۵۷، وأبو داود ۶۲۵/۱ رقم الحديث: ۱۰۳٤، والنسائي ۱۹/۳، رقم الحديث: ۱۲۲۲.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲٤۰/۲ رقم الحديث: ۳۹۵.

فَإِنْ ذَكَرَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَوِيَ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ وَ إِنِ اسْتَوَى قَائِمًا

که سیده کیدو نه مخکې ورته یاد شي نو هغه ته په کار دي چې کیني او که نیغ اودریدلی وو. نو اوس

فَلَا يَجْلِسْ وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَهْ)[1].

دې نه کیني او دوه سجده سهوې دې وکړي.

توضیح: **فلایجلس**: یعنې قعده اولی پریږدي او ودریګي یا دې قعدې ته نه راځي، بلکې بعضې علماء وایي چې مونځ یې ماتیږي، ځکه چې دا کس د قیام فرض نه واجب ته منتقل شو دې سره مونځ فاسدیږي.

د نور الایضاح په حواشي کې لیکلي چې دا صورت خطرناک خو ډیر دی که چا داسې وکړل. نو مونځ یې نه فاسدیږي ځکه چې دې کس قیام فرض ترک کړی نه دی، بلکې دې کې یې تاخیر وکړو قعدې نه پس دې یا دغه قیام ته لاړشي اداء به یې کړي که پوره اودریدلی نه وي او **اقرب الی القیام** هم نه وي بلکې **اقرب الی القعود** وي دې ته واپس قعدې طرف ته تلل په کار دي اوس **اقرب الی القیام** و **القعود** معیار او حد څه دی؟ علماء لیکي چې د پاڅیدو په وخت کې که خپې نیغې نه وي دا **اقرب الی القعود** دی دې صورت کې څه مضائقه نشته خپل مونځ دې مکمل کړي او که خپې نیغې وې باقي بدن نیغ نه وي، نو دا کس **اقرب الی القیام** دی واپسې جائز نه ده او سجده سهوه لازم ده.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۸﴾ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ : أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَلَّى الْعَصْرَ وَ سَلَّمَ

عمران بن حصین رضي الله عنه وایي چې یو ورځ نبي علیه الصلاة والسلام د مازیګر مونځ وکړو او سلام یې وګرځولو

فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ ثُمَّ دَخَلَ مَنْزِلَهُ فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْخِرْبَاقُ وَ كَانَ فِي يَدَيْهِ

په درې رکعته کولو سره او کور ته یې تشریف یوړو یو کس وویل چې د هغه نوم خرباق وو او لاسونه یې څه

طُولٌ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللهِ فَذَكَرَ لَهُ صَنِيعه فخرج غَضْبَانَ

اوږده وو اودریدو عرض یې وکړو یارسول الله! او هغه واقعه یې بیان کړه نبي علیه السلام راووتو او په غوسه

---

[1] أخرجه أبو داؤد في السنن ۶۲۹/۱ رقم الحديث : ۱۰۳۶ ؛ أخرجه ابن ماجه في سنن ۳۸۱/۱ رقم الحديث: ۳۹۵.

يَجُرُّ رِدَاءَهُ حَتَّى انْتَهَى إِلَى النَّاسِ فَقَالَ : « أَصَدَقَ هٰذَا ؟ ».
كي خپل څادر راكش كړو او خلكو خواته جومات كې ورغلو او وې فرمايل آيا ذواليدين صحيح وايي صحابو

قَالُوا: نَعَمْ فَصَلَّى رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ . (رَوَاهُ مُسلم)[1].
وو ويل چې آو نبي عليه السلام يو ركعت وكړو بيا يې سلام واړولو بيا يې دوه سجدې وكړې او سلام يې واړولو.

﴿۹﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَلَّى صَلَاةً
عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه وايي ما د حضور صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي چې ويل يې چا چې مونځ وكړو

يَشُكُّ فِي النُّقْصَانِ فَلْيُصَلِّ حَتَّى يَشُكَّ فِي الزِّيَادَةِ » . (رَوَاهُ أَحمد)[2].
او شک يې شي په كمي كې نو هغه ته په كار دي چې بل مونځ وكړي تر دې چې د زياتوالي شک يې شي.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

---

(۱) أخرجه مسلم ۲۰٤/۱ رقم الحديث : ۱۰۱-۵۷٤، وابن ماجه ۳۸٤/۲ رقم الحديث : ۱۲۱۵.
(۲) أخرجه احمد في المسند ۱۹۵/۱.

٢٠ ربیع الثاني ١٤١٠هـ

بَاب سُجُود الْقُرْآن:

قال الله تعالى: ﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ (سورة انشقاق آیت:٢١).

وقال الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ (سورة حج آیت:٧٧).

په قرآن کریم کې ځینې آیتونه داسې دي چې په لوستلو یا اوریدلو سره یې سجده واجبیږي دې ته سجده د تلاوت ویل کیږي سجود القرآن نه مراد سجده د تلاوت ده. امام صاحب دې سجدې ته واجب وایي او د نورو ائمو په نزد باندې سجده د تلاوت سنت ده سجده تلاوت یوه سجده ده خو دوو تکبیرونو سره ده دویم تکبیر د سجدې په وخت کې دی لاسونه غوړونو ته د ورو ضرورت نشته دغه شان د تشهد او سلام ضرورت هم نشته تکبیر کولو سره پاڅیدل په خپله سلام دی سجده تلاوت د پاره نیت وي خو د آیت د تعین ضرورت نشته کوم وخت چې آیت ولولي او فوراً سجده او کړي د نیت ضرورت نشته سجده تلاوت د پاره او دس کول قبلې ته مخ کول کپړې صفا ساتل او د پردې خیال ساتل هم ضروري دي، څنګه چې مونځ کې ضروري دي. سجده تلاوت کې هم دوه اهمې مسئلې دي اول دا چې د سجدو تعداد څومره دی په دې کې د امامانو اختلاف دی دویمه مسئله دا چې سجده تلاوت سنت ده یا واجب ده دې کې د فقهاو اختلاف دی دواړه مسئلې راتلونکې دي.

الْفَصْل الأَوَّل:

سورة نجم کې تکویني (طبعي) سجده ده

﴿١﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَجَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّجْمِ
د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم په سورة نجم کې سجده وکړه
وَسَجَدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مسلمانانو، مشرکانو، جناتو او ټولو سجده وکړه.

توضیح: والجن والانس: یعني حضور صلی الله علیه وسلم د سورة نجم د سجدې والا آیت اولوستلو حضور صلی الله علیه وسلم سجده وکړه او مسلمانانو هم وکړه نو ددې نه ثابت شوه چې سجده تلاوت اوریدلو او

---

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٨/٦١٤، رقم الحديث: ٤٨٦٢، والترمذي ٢/٤٦٤ رقم الحديث: ٥٧٥.

لوستلو والا دوارو باندې واچيږي.(المرقات ۳/۱۰۹).

والمشركون: يعني مشركانو او جن انس هم سجده وكړه يعني طبعي شكل سره الله تعالى په دوي باندې سجده وكړه د قرآن اعجاز ښكاره شو يا داسې وګڼه چې حضور ﷺ د الله تعالى په حكم باندې سجده وكړه او مسلمانانو د حضور ﷺ په اطاعت كې سجده وكړه ټول حاضرينو سجده وكړه كه جنات وو يا انسانان وو دوي هم هلته حاضر وو ټولو سجده وكړه شيطان د حضور ﷺ

د لوستلو نه پس آواز وركړو **تلك الغرانيق العلى وان شفعآتهن لترتجى** دا چې يې واوريدل نو كفار خوشحاله شول او سجده كې پريوتل، خو راجح دا دې چې مشركينو كله د الله تعالى نعم باهره او قدرت كامله وليدل او واوريدل بغير د اختياره سجده كې پريوتل. باقي د غرانيق بې بنياده قصه د شان نبوت خلاف ده تقريبا ټول قابل اعتماد مفسرينو د پته غير ثابت او غلط ويلي دي. (المرقات ۳/۱۰۹).

د سورة انشقاق او سورة علق سجدې

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : سَجَدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي:
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې مونږ سجده وكړه د رسول الله ﷺ سره په
﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾.[1]
﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ او ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ كې.

توضيح: في اذا السماء انشقت: احاديثو كې مختلفې سجدې د سورتونو ثابت دي خو بيان كې يې تفاوت دى بعضې احاديثو كې تعين يو شان دى او بعضې رواياتو كې انداز بدل وي دې وجې نه د قرآن كريم په سجدو كې په تعداد او مقاماتو كې اختلاف دى.(المرقات ۳/۱۱۱).

د فقهاو اختلاف: د امام مالك رحمه الله په نزد په مفصلاتو يعني سورة نجم او سورة انشقاق او سورة علق كې سجده نشته دى، لهذا دده په نزد تعداد د سجدو يولس دى. د امام شافعي رحمه الله په نزد باندې قرآن كريم كې ټولې څوارلس سجدې دي خو د سورة په تعين كې فرق دى هغه فرمايي سورة (ص) كې سجده نشته او سورة (حج) كې د يوې په ځاى باندې دوه سجدې دي ټولې څوارلس سجدې دي. د امام احمد بن حنبل په نزد باندې ټولې پنځلس سجدې دي سورة (حج) كې د شوافعو په شان دوه سجدې مني او سورة (ص) كې يې د احنافو په شان يوه سجده منلې، نو پنځلس سجدې شوې. د احنافو په نزد باندې

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۴۰۶/۱ رقم الحديث:۱۰۷-۵۷۸،والترمذي ۴۶۲/۲ رقم الحديث : ۵۷۳ ، وابن ماجة ۳۳۶/۱، رقم الحديث: ۱۰۵۸.

قرآن کې ټولې څوارلس سجدې دي په سورة(حج) کې یوه سجده ده او په سورة(ص) کې هم یوه سجده ده دغه شان ټولې سجدې څوارلس شوې. (المرقات ۱۱۴-۳/۱۱۵).

دلائل: امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روایت نه استدلال کړی دی مشکوة (ص، ۹۴) باندې فصل ثانی حدیث نمبر۱۱ دی الفاظ یې دا دي: **ان النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لم یسجد في شيء من المفصل منذ تحول الی المدینة (ابوداود)**

د سورة حجرات نه د قرآن کریم اخره پورې ټولو ورو سورتونو ته مفصلات ویلی شی لهذا دې سره د امام مالک درې سجدې کمې شوې یولس باقي پاتې شوې، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د زید بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت نمبر۴ نه هم استدلال کړی دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سورة نجم سجده ونه کړه. (المرقات ۳/۱۱۵).

د امام شافعی په نزد باندې څوارلس سجدې دي، خو سورة(حج) کې دوه دي دې باندې هغوي دحضرت عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نه هم استدلال کړی دی مشکوة (ص۹۳) باندې حدیث نمبر(۷) دی الفاظ یې دا دي: (**قلت یارسول الله فضلت سورت الحج بان فیها سجدتین قال نعم**)

امام شافعی رَحِمَهُ اللهُ په سورة (ص) کې سجده نه مني دې باندې دلیل د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نمبر(۵) دی دې کې دا الفاظ دي: (**سجدة ص لیست من عزائم السجود**).

امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ ټولې پنځلس سجدې مني ددې دلیل فصل ثانی حضرت عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث دی دې کې ښکاره دا الفاظ دي: (**خمس عشرة سجدة في القرآن منها ثلاث في المفصل وفي سورت الحج سجدتین**) (ابوداود، ابن ماجه) (المرقات ۳/۱۱۵).

امام احمد رَحِمَهُ اللهُ د سورة (ص) سجده هم مني ټولې پنځلس سجدې شوې دې باندې د هغوي دلیل د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مجاهد والا روایت نمبر(۵) دی (**قال مجاهد قلت لابن عباس اسجدة في ص فقرا... الخ**) یعنې سورة (ص) کې سجده ده. (المرقات ۳/۱۱۵).

امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د سورة (ص) د سجدې د ثبوت د پاره د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نمبر(۵) د مجاهد والا روایت نه استدلال کړی دی نقلي دلیل د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی. دغه امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ سند صحیح سره نقل کړی دی الفاظ یې دا دي: (**عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال في سجود الحج الاول عزیمة والاخر تعلیم**) (**طحاوي ج۱ ص ۲۴۹**) (**المرقات ۳/۱۱۴**).

دغه شان ابو حمزه هم ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت نقل کړی دی. (**قال فی الحج سجدة**) یعنې په سورة (حج) کې یوه سجده ده.

امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په موطا محمد کې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په باره کې دا سې روایت نقل کړی دی: (**کان ابن عباس لایری في سورة الحج الاسجدة واحدة الاولی**) دغه شان د مجاهد اثر دی الفاظ یې دا دي: (**السجدة الاخرة فی الحج انما هی موعظة لیست بسجدة**)

احناف سورة (حج) کې د یوې سجدې په ثبوت باندې عقلي دلیل دا سې پیش کوي هلته د دوو سجدو ذکر دی خو دې کې دویمه سجده صلوتیه ده تلاوتیه نه ده یعنې مونځ والا سجده ده دې باندې قرینه هم ده دې سره وارکعوا لفظ موجود دی.

جواب: جمهور د امام مالک دلیل نه جواب دا ورکوي چې د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت قابل استدلال نه دی، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او یحی بن معین او ابو حاتم رَحِمَهُ اللهُ ده لره ضعیف گرځولی دی، دې مقابله کې د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت مضبوط دی دې کې د مفصلاتو د سجدو ذکر دی. ابن عبد البر رَحِمَهُ اللهُ د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت ته منکر ویلي دي. یا دا جواب دی چې حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت د پاره ناسخ دی. امام مالک دویم دلیل د حضرت زید بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی ددې جواب دا دی چې زر سجده نه کول د عدم سجدې دلیل نه دی کیدی شي دغه وخت کې حضور ﷺ د عذر د وجې نه نه وي کړې او وروسته یې کړې وې. سجده تلاوت کې تاخیر منع نه دی او نه مکروه دی. د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د دلیل جواب دا دی چې په خپله د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت په آخر کې د مجاهد په حوالې سره سورة (ص) د سجدې ثبوت او وجوب مذکور دی د روایت شروع الفاظو مطلب دا دی (**لیس من عزائم السجود**) یعنې فرض نه ده، بلکې واجب ده یا سنت ده خو ثابت ده، دې نه د شوافعو استدلال صحیح نه دی په خپله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې باب فصل ثالث کې آخري حدیث نمبر (۱۵) نه د سورة (ص) د سجدې ثبوت منقول دی حضور ﷺ فرمایي: (**سجدها داؤد توبة ونسجدها شکرا**) ددېنه پس ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ **لیس من عزائم السجود** یو محتمل الفاظو سره یو ثابت شده سجدې نه انکار کول ډیر لرې معلومیږي حالانکې حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې سجدې اهتمام کولو. (المرقات ۳/۱۱۲)

په کومو سورتونو کې سجدې دي: قرآن کریم کې اوله سجده سورة اعراف کې ده دویمه سجده په سورة رعد ده کې دریمه سجده په سورة نحل کې ده څلورمه سجده په سورة بني اسرائیل کې ده پنځمه سجده په سورة مریم کې ده شپږمه سجده په سورة حج په دویمه رکوع کې ده اوومه سجده په سورة فرقان کې ده

اتمه سجده په سورة نمل کې ده نهمه سجده په سورة الم تنزیل السجده کې ده لسمه سجده په سورة ص کې ده یولسمه سجده په سورة حم السجدة کې ده دولسمه سجده په سورة نجم کې ده دیارلسمه سجده په سورة انشقاق کې ده څوارلسمه سجده په سورة علق کې آخري سجده ده.

فائده مهمه لکل مهمه: د فقه کتاب نور الایضاح کې یې لیکلي دي که څوک د قرآن کریم ټولو سجدو والا آیتونه په یوه ناسته کې قبلې ته مخامخ کیناستلو سره اولولي او هر آیت باندې سجده وکړي او خپل جائز حاجاتو د پاره دعا وکړي الله تعالی به یې دا حاجات پوره کړي دا خبره مجربه ده. فقهاو لیکلي دي چې تلاوت په وخت کې د سجدې آیت پرېښودل مکروه دي د مونځ په دوران کې د سجدې آیت راشي نو سجده کول په کار دي که سجدې باندې قرآت ختم شي او رکوع ته لاړشي او رکوع کې د سجده تلاوت نیت هم وکړي نو اداء به شي یا رکوع کې نیت ونه کړي بلکې رکوع نه سجدې ته لاړشي د سجدې په ضمن کې د تلاوت سجده هم اداء شوه. (نور الایضاح ۱۱۵).

آیا سجده د تلاوت واجب ده او که سنت؟

﴿۳﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ (السَّجْدَةَ) وَنَحْنُ عِنْدَهُ
ابن عمر رضي الله عنه وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم به سجدې لوستلې مونږ د حضور صلی الله علیه وسلم سره نږدې وو
فَيَسْجُدُ وَ نَسْجُدُ مَعَهُ
کله چې حضور صلی الله علیه وسلم سجده کوله مونږ به هم د حضور صلی الله علیه وسلم سره سجده کوله او زمونږ د خلکو
فَنَزْدَحِمُ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُنَا لِجَبْهَتِهِ مَوْضِعًا يَسْجُدُ عَلَيْهِ.[1]
دومره ګڼه وه چې د سجدې کولو د پاره ځای نه ملاویدو.

توضیح: ونسجد معه ولزرحم: یعنې د ډیرو خلکو د وجې نه څمکه باندې سرکیښودلو ځای نه ملاویدو (نو مونږ به سجده نه پرېښودله بلکې د یو بل په ملا باندې سجدې کولې) دې روایت نه د سجدې تلاوت وجوب ثابتیږي په دې کې هم د فقهاو اختلاف دی چې آیا سجده د تلاوت واجب ده او که سنت. (المرقات ۳/۱۱۱).

د فقهاو اختلاف: دائمو ثلاثو په نزد باندې سجده د تلاوت سنت ده صاحبین هم د جمهورو سره دي امام صاحب رحمه الله په نزد باندې سجده د تلاوت واجب علی التراخی ده واجب علی الفور نه ده.

دلائل: ائمه ثلاثو او صاحبینو دې ټولو روایاتو نه استدلال کړی دی دې نه معلومه شوه چې کله به

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۵۵۷، رقم الحديث: ۱۰۷۶، ومسلم في الصحيح ۱/۴۰۵ رقم الحديث: ۱۰۴-۵۷۵.

حضور ﷺ سجده د تلاوت اولوستله او سجده به یې ونه کړه سجده نه کول ددې دلیل دی چې دا واجب نه ده، زید بن ثابت روایت نمبر (۴) کې (**فلم یسجد**) الفاظ موجود دي، د جمهورو دویم دلیل د حضرت عمر رضي الله عنه اثر دی، ترمذی کې مذکور دی الفاظ یې داسې دي: (**ان الله لم یکتب علینا السجود الا ان نشاء**)

دې روایت نه صفا معلومیږي چې حضرت عمر رضي الله عنه سجده د تلاوت نه فرض ګڼلې او نه واجب. (المرقات ۳/۱۱۲).

د امام صاحب رحمه الله دلیل صحیح مسلم کې حضرت ابو هریره رضي الله عنه روایت دی الفاظ یې دا دي:

(**اذا قرء ابن آدم السجدة اعتزل الشیطان یبکی یقول یا ویله امر ابن آدم بالسجود فسجد فله الجنة وامرت بالسجود فابیت فلی النار.**) (**مسلم**)

دې حدیث کې د سجدې د تلاوت د پاره امر لفظ راغلی دی یعنې ابن آدم ته د سجدې حکم الله تعالی ورکړو دا د وجوب دلیل دی دې روایت کې ترک د سجدې باندې یې د اور وعید اورولی دی دا د وجوب په ترک باندې کیږي. دا قول اګر چې د شیطان دی، لیکن حضور ﷺ چې کله نقل کړو دې باندې یې سکوت اوکړو، نو دا یو مرفوع حدیث شو دې نه احنافو استدلال وکړو امام صاحب رحمه الله دویم دلیل زیر بحث روایت دی دې کې دي چې د ډیر تنګوالي او د ګڼې د وجې نه صحابو به سجده د تلاوت کول ضروري ګڼله دا د وجوب دلیل دی.

د امام صاحب دریم دلیل: په قرآن کریم کې چې کوم د سجدو والا ایتونه دي دې کې د امر صیغه ده او سجدې نه کولو باندې سخت وعید ورکړی دی همدا رنګه کفارو ته سجدې کولو نه انکار باندې مذمت بیان کړی دی یا د سجدې حکم هغه وخت وو کله چې د نبی توبه قبوله شوې وه یا د نوې نعمت د شکریه په وخت کې سجدې ذکر راغلی دی او دې خلکو ته د انبیاو د اتباع او نقش قدم باندې د چلیدو حکم کړی دی دا ټول داسې امور دي. دې سره سجده کول واجبیږي مونږ ګومره اهم عبادت دی بیا په دې کې قیام او قرآت فرض دی دې دوران کې که د سجدې والا آیت راشي د شریعت حکم دی چې فرض موقوف کړه رومبی سجده وکړه. دا ددې ښکاره دلیل دی چې سجده د تلاوت واجب ده.

جواب: جمهور د زید بن ثابت رضي الله عنه د حدیث نه چې کوم استدلال کړی دی د هغې جواب دا دی چې د سورة نجم د سجدې په باره کې ابن عباس رضي الله عنه فرمایي چې حضور ﷺ او مسلمانانو او عامو انسانانو او جناتو ټولو سجده وکړه د زید بن ثابت رضي الله عنه د روایت مطلب به دا واخلو چې فوراً حضور ﷺ سجده نه وه کړې وروسته یې کړې وې. احناف هم د واجب علی الفور قائل نه دي بلکې د واجب علی التراخی قائل دي یا حضور ﷺ بیان جواز د پاره تاخیر کړی د عمر رضي الله عنه

اثر باره کې احناف فرمايي چې د مرفوع حديث په موجودګۍ کې د اثر څه ضرورت دی د اثر په تاويل او خصوصي احوالو کې څه نا څه وجه کېدی شي خو د مسلم په مرفوع حديث کې هيڅ وجه نه شي کېدی. (المرقات ۳/۱۱۲).

﴿٤﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وَالنَّجْمِ) فَلَمْ يسجد فِيْهَا. (متفق عليه)[1].

د زيد بن ثابت رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ما د حضور صلی الله علیه وسلم مخې ته د سورة نجم تلاوت وکړو حضور صلی الله علیه وسلم سجده د تلاوت ونه کړه.

﴿٥﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَجْدَةُ (ص) لَيْسَ مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ وَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يسجد فِيهَا. وَفِي رِوَايَةٍ: قَالَ مُجَاهِدٌ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَأَسْجُدُ فِي (ص) فَقَرَأَ: ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ﴾ حَتَّى أَتَى ﴿فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ﴾ فَقَالَ: نَبِيُّكُمْ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ أُمِرَ أَنْ يَقْتَدِيَ بهم. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[2].

د ابن عباس رضي الله عنه نه مروي دی هغوي وفرمايل چې سورة (ص) کې سجده نه ده (يعني تاکيدي سجده نه ده) او ما حضور صلی الله علیه وسلم په دې سورة کې په سجده کولو باندې ليدلی دی، يو روايت کې دي چې مجاهد رضي الله عنه وايي چې ما د ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس وکړو آيا زه سورة (ص) کې سجده وکړم حضرت ابن عباس رضي الله عنه دا آيت ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسليمَانَ﴾ نه تر ﴿فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ﴾ پورې ولوستلو او وې فرمايل ستاسو پيغمبر هم د هغه خلکو نه دی چې هغوي ته د رومبو پيغمبرانو د اتباع حکم وو.

---

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۵۵٤، رقم الحديث ۱۰۷۲، ومسلم في الصحيح ٤٠٦/١ رقم الحديث: ١٠٦-٥٧٧، وأبو داود ٢/١٢١ رقم الحديث: ١٤٠٤.

[2] أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۵۵۲، رقم الحديث: ۱۰۶۹.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

په قرآن کريم کې د پنځلسو سجدو ثبوت

﴿٦﴾عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً فِي الْقُرْآنِ

عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونږ ته د قرآن کريم پنځلس سجدې لوستلې دي

مِنْهَا ثَلَاثٌ فِي الْمُفَصَّلِ وَ فِي سُورَةِ الْحَجِّ سَجْدَتَيْنِ.[1]

دې کې درې سجدې په مفصل کې دي او دوه سجدې په سورة حج کې دي.

توضيح: دا روايت د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ دليل دی هغه د پنځلسو سجدو قائل وو احناف د يو څو رواياتو او اثر د وجې نه سورة حج کې د يوې سجدې قائل دي که دې کې دوه سجدو باندې عمل وشي اختلاف به ختم شي او څه نه به وشي. په (فتح الملهم) کې علامه شبير احمد عثماني ميلان هم دې طرف ته دی د سورة حج دويمه سجده د حديث نه ثابته ده. راقم الحروف وايي چې زه به ان شاء الله دې نه پس دې حديث باندې عمل کوم او د سورة حج دواړو سجدو باندې به عمل کوم د مشکوة په بعضې نسخو کې د **قراءة** په ځای **أقرأني** دی يعني نبي عَلَيْهِ السَّلَام ماته د لوستلو حکم راکړو يا دا مطلب دی چې **اقراني** د اعلمني په معنی دی نبي عَلَيْهِ السَّلَام ماته پنځلس سجدې وښودې دا مطلب ډير واضح دی (المرقات ۳/۱۱۴).

د سورة حج فضيلت

﴿٧﴾ وَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ فُضِّلَتْ سُورَةُ الْحَجِّ

عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې ما حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته عرض وکړو يا رسول الله! دا فضيلت

بِأَنَّ فِيهَا سَجْدَتَيْنِ ؟ قَالَ : نَعَمْ وَ مَنْ لَمْ يَسْجُدْهُمَا

حاصل دې سورة حج ته چې دوه سجدې په کې دي؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل چې کوم کس دواړه سجدې نه کوي

فَلَا يَقْرَأْهُمَا ".[2] وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِالْقَوِيِّ . وَ فِي

نو د دواړو سجدو آياتونه دې نه لولي. او امام ترمذی وايي د دې حديث اسناد مضبوط نه دي، او په

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۰/۲ رقم الحديث : ۱۴۰۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۳۵/۱ رقم الحديث: ۱۰۵۷.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۰/۲ رقم الحديث . ۱۴۰۲ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۷۰/۲، رقم الحديث : ۵۷۸.

الْمَصَابِيح: «فَلَا يَقْرَأُهَا» كَمَا فِي شرح السنة.

مصابيح کې د فلايقراهما په ځای فلايقراها ذکر دی.

﴿۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَجَدَ فِيْ صَلَاةِ الظُّهْرِ ثُمَّ قَامَ

حضرت ابن عمر رضي الله عنه وايي يوه ورځ حضور صلى الله عليه وسلم د ماسپخين مونځ کې سجده وکړه بيا اودريدو

فَرَكَعَ فَرَأَوْا أَنَّهُ قَرَأَ تَنْزِيلَ السَّجْدَةَ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

بيا يې رکوع وکړه د خلکو دا ګومان وو چې حضور صلى الله عليه وسلم سورة الم تنزيل السجدة ولوستله.

توضيح: فركع: يعنې حضور صلى الله عليه وسلم سجده تلاوت وکړه چې واپس شو نو فورًا يې رکوع وکړه د سورة باقي حصه يې ونه لوستله. دا صورت هم جائز دی دا صورت ډير افضل دی چې د سورة باقي حصه ولولې کيدی شي حضور صلى الله عليه وسلم بيان جواز د پاره داسې کړي وي همدا رنګه دا صورت اولی او افضل وو چې حضور صلى الله عليه وسلم سجدې ته لاړو ورنه که د قرآت حکم کيدو باندې سجده تلاوت آيت ولوستلی شي او رکوع ته نيغ لاړشي يا رکوع نه سجدې ته لاړشي سجده د تلاوت اداء شوه خو مستقل سجدې ته تلل افضل دي حضور صلى الله عليه وسلم افضل باندې عمل کړی دی، نن سبا د حرمينو شريفينو ائمه هم داسې کوي. (المرقات ۱۱۶-۳/۱۱۷).

سجده د تلاوت په قاري او سامع دواړو باندې ده

﴿۹﴾ وَعنهُ: أَنه كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ عَلَيْنَا الْقُرْآنَ فَإِذَا مَرَّ بِالسَّجْدَةِ

ابن عمر رضي الله عنه وايي حضور صلى الله عليه وسلم زمونږ مخکې قرآن لوستلو او چې د سجدې آيت ته به ورسيدو

كَبَّرَ وَ سَجَدَ وَ سَجَدْنَا مَعَهُ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].

تکبير به يې وويلو او سجده به يې وکړه او مونږ به هم د حضور صلى الله عليه وسلم سره سجده وکړه.

توضيح: كبر: دې نه معلومه شوه چې د سجدې تلاوت وخت کې الله اکبر ويل کافي دی لاس اوچتول او تحريمه کولو ضرورت نشته، د احنافو مسلک دا دی. البته شوافع حضرات لاس اوچتولو او تحريمه کولو نه پس الله اکبر ويل او سجدې ته د تلو قائل دي د حضرت عائشې رضي الله عنها يو روايت نه معلوميږي چې سجدې د تلاوت د پاره اودريدل او الله اکبر ويل مستحب او افضل دي دې نه دا هم

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۵۰۷ رقم الحديث: ۸۰۷.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۱۲۵ رقم الحديث: ۱۴۱۳.

معلومه شوه چې لوستونکي او اوريدونکي دواړو باندې سجده د تلاوت واجبيږي که اوريدونکي د اوريدو اراده وکړي يا ونه کړي د احنافو دا رائې ده. (المرقات ۱۱۷-۱۱۸/۳).

د سجدې د تلاوت اهميت

﴿۱۰﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ عَامَ الْفَتْحِ سَجْدَةً فَسَجَدَ
ابن عمر رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم د فتحې مکې په کال د سجدې آيت ولوسته نو سجده وکړه
النَّاسُ كُلُّهُمْ مِنْهُمُ الرَّاكِبُ وَ السَّاجِدُ عَلَى الْأَرْضِ
ټولو خلکو د حضور صلى الله عليه وسلم سره د سجدې کولو کې بعضې په سورلو باندې وو او بعضې په ځمکه
حَتَّى إِنَّ الرَّاكِبَ لَيَسْجُدُ عَلَى يَدِهِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
باندې وو سورلو والا په خپل لاس باندې سجده کوله.

مفصلاتو کې د سجدې نه کولو مطلب

﴿۱۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَسْجُدْ فِي شَيْءٍ
د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم سجده نه وه کړې په هيڅ يو سورت کې
مِنَ الْمُفَصَّلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلَى الْمَدِينَةِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].
په مفصلو سورتونو کې د کوم وخت نه چې مدينې منورې ته تشريف راوړى ؤ.

توضيح: دې روايت نه دا معلوميږي چې حضور صلى الله عليه وسلم مفصلاتو کې سجده د تلاوت نه ده کړې اوس د دې حديث د ابوهريره رضي الله عنه حديث نمبر (۲) سره ښکاره تعارض دى هغې کې دي چې مفصلاتو کې حضور صلى الله عليه وسلم سجده کړې ده او دلته دا دي چې حضور صلى الله عليه وسلم سجده نه ده کړې دې تعارض ختمولو د پاره يو طريقه دا وه چې يو حديث ته به ترجيح ورکړې، لهذا جمهور د ابوهريره رضي الله عنه روايت راجح ګرځولى، ځکه چې ابوهريره رضي الله عنه سنه ۷ هـ کې اسلام راوړى دده قول او فعل متاخر دى د سابقه حکم د پاره ناسخ ګرځي. (المرقات ۱۱۹/۳).

دويمه طريقه دا ده چې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت د قوت او صحت په اعتبار سره اعلى او اولى دى لهذا راجح دى دريمه طريقه دا ده چې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د روايت نه د اثبات اشاره وځي او

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۵/۲ رقم الحديث: ۱۴۱۱.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۱/۲ رقم الحديث: ۱۴۰۳.

ابن عباس رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ د روایت نه د نفی اشاره وځي او په وخت د تعارض کې اثبات په نفی باندې مقدم وي، ځکه چې اثبات کې علم ډیر وي. (المرقات ۳/۱۱۹).

په سجده تلاوت کې دننه دعاء

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ
حضرت عائشه رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا فرمایي چې حضور صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې د قرآن کریم په سجده وکې دا تسبیح لوستل:
«سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ)[1]
زما مخ هغه ذات ته سجده وکړه چا چې دا پیدا کړی او خپل قوت او قدرت سره یې سترګې او غوږونه جوړ کړي
وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.
او امام ترمذی رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمایي: چې دا حدیث حسن او صحیح دی.

نوټ: څوک چې دا دعاء لوستلی شي نو صحیح ده ورنه د احنافو په نزد باندې سجده د تلاوت کې سبحان ربي الاعلی لوستل کافي دي. (المرقات ۳/۱۲۰).

عجیبه خوب او عجیبه دعاء

﴿۱۳﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ
ابن عباس رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمَا وایي چې یو ورځ یو کس د حضور صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې حاضر شو او عرض یې وکړو
يَا رَسُولَ اللهِ رَأَيْتُنِي اللَّيْلَةَ وَ أَنَا نَائِمٌ كَأَنِّي أُصَلِّي خَلْفَ شَجَرَةٍ
چې یا رسول الله مانن شپه خوب کې خپل ځان لیدلی چې زه ویده یم ونې لاندې مونځ کوم او دا مې هم ولیدل
فَسَجَدْتُ ، فَسَجَدَتِ الشَّجَرَةُ لِسُجُودِي فَسَمِعْتُهَا تَقُولُ :
چې سجده د تلاوت مې وکړه نو دغې ونې هم ما سره سجده وکړه ما دا اوریدل چې دغې ونې دا دعا ویله
اللّٰهُمَّ اكْتُبْ لِيْ بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ
ای الله! زما دپاره د دې سجدې ثواب ځان سره کېږده او د دې وجې نه زما ګناه معاف کړه دا سجده زما دپاره
ذُخْرًا وَ تَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ .
ذخیره جوړه کړه او ځان سره یې کېږده زما سجده داسې قبوله کړه لکه څنګه چې دې د خپل بنده داؤد عَلَيْهِ السَّلَام

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۶/۲ رقم الحديث : ۱۴۱۴ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۷۴/۲، رقم الحديث : ۵۸۰.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : فَقَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَجْدَةً ثُمَّ سَجَدَ

نه قبوله کړې وه ابن عباس رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم د سجدې آيت ولوستلو او سجده يې وکړه

فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يَقُولُ مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ ابْنُ مَاجَهُ

او حضور صلى الله عليه وسلم هغه کلمات وويل کوم چې دغه کس د ونې نه نقل کړي وو (يعني نبي عليه السلام دغه

إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ وَ تَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ

دعا ولوستله دا روايت ابن ماجه هم نقل کړی خو هغه روايت کې نشته دا وتقبلها مني كما تقبلتها من

عَبْدِكَ دَاوُدَ . وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ : هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ .[1]

عبدک داؤد الفاظ ، امام ترمذي رحمه الله فرمايي : دا حديث غريب دی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿١٤﴾ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ (وَالنَّجْمِ) فَسَجَدَ فِيهَا

ابن مسعود رضي الله عنه وايي چې خضور صلى الله عليه وسلم يو ورځ د سورة نجم تلاوت وکړو او دې کې يې سجده

وَ سَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ غَيْرَ أَنَّ شَيْخًا مِنْ قُرَيْشٍ أَخَذَ كَفًّا

او سجده يې وکړه هغه چا چې ځوک د دوي سره وو په غير د قريشو د هغه بوډا نه چې را واخيستو يو موټې

مِنْ حَصًى أَوْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ وَ قَالَ : يَكْفِينِي هٰذَا . قَالَ

د کانړو يا د خاورې يو موټې او خپل تندي پورې يې راخکو او وې ويل : زما د پاره دا کافي ده ، وايي

عَبْدُ اللهِ : فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا .

عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه : ما د دې واقعې نه پس وليدو چې هغه کس د کفر په حالت کې مړ شو.

وَ زَادَ الْبُخَارِيُّ فِي رِوَايَةٍ : وَ هُوَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ .[2]

بخاري يو روايت کې دا الفاظ هم نقل کړي دي چې هغه بوډا اميه بن خلف دی.

---

(١) أخرجه الترمذي في السنن ٤٥٥/٥ رقم الحديث : ٣٤٢٤.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ٦٤٣/٢،رقم الحديث : ١٠٧٠، ومسلم في الصحيح ٤٠٥/١ رقم الحديث:١٠٥-٥٧٦، وأبو داود ١٢٢/٢ رقم الحديث :١٤٠٦.

د سورة (ص) سجده ثابت ده:

﴿۱۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَجَدَ فِيْ (ص) وَ قَالَ:
ابن عباس رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم سورة ص کې سجده وکړه او وې فرمايل چې کړې وه دا
سَجَدَهَا دَاوُدُ تَوْبَةً وَ نَسْجُدُهَا شُكْرًا. (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)[1].
سجده داؤد عليه السلام د توبې قبلولو د پاره او مونږ دا سجده د شکر په طور باندې کوو.

[1] أخرجه النسائي في السنن ۲/۱۵۹، رقم الحديث: ۹۵۷.

بَاب أَوْقَات النَّهْيِ اى الاوقات التي كره فيها الصلوة:

د ممنوع وختونو بيان

آحاديث مقدسو کې چې کومو وختونو کې مونځ کولو نه منع راغلې ده هغه پنځه وختونه دي خو د دوو حيثيت جدا دی او د دريو حيثيت جدا نو عيت لري خو آسانتيا د پاره اول الذکر دوه وختونه د قسم اول نوم سره او ثاني الذکر دري وختونه قسم ثاني نوم سره يادوم. د قسم اول دوه وختونه دا دي: ۱- د مازيګر مونځ کولو نه د لمر پريوتلو پورې ۲- د سحر د مونځ کولو نه پس د لمر راختلو پورې.

د قسم ثاني درې وختونه دا دي: ۱- د لمر راختو نه واخله تر د لمر زيږيدو پورې مکروه وخت دی کله چې زيړ والی ختم شي او لمر کې تيزي راشي بيا مکروه وخت نه دی. ۲- نصف النهار وخت مکروه دی ۳- د مازيګر وخت د لمر زيږيدو نه تر پريوتلو پورې وخت مکروه دی. مختصر انداز سره دې ته لمر راختل، لمر پريوتل، استواء الشمس په نومونو سره يادېږي.

د قسم اول په دوو وختونو کې د مونځ کولو ممانعت والا آحاديث متواتر دي د جرح او تعديل علماو او محدثينو ددې متواتر کيدو تصريح کړې ده (معارف السنن)

او د قسم ثاني وختونو کې د نهي آحاديث صحيح دي خو متواتر نه دي.

په ممنوعه وختونو کې د مونځ کولو حکم: د شوافعو او حنابلو په نزد د قسم اول او قسم ثاني وختونو حکم يو شان دی څه فرق نشته هغه حکم دا دی: دې وختونو کې فرائض مطلقا جائز دي او نوافل ذوات السبب هم جائز دي البته نوافلو کې غير ذوات السبب جائز نه دي نوافل ذوات السبب هغه دي چې دې د پاره سبب جديد پيدا شوی وي مثلاً تحية المسجد، تحية الوضوء، صلوة الکسوف او صلوة استسقاء دا ټول نوافل د جديد سبب د وجې نه کولی شي. کومو نوافلو د پاره چې جديد سبب يا څه علت وجه نه وي هغې ته غير ذوات السبب وايي ددې کول منع وختونو کې جائز نه دي، د مالکيو حضراتو په نزد باندې دغه ممنوعه وختونو کې فرائض کول جائز دي خو نوافل جائز نه دي، ائمه احنافو دغه دواړه قسمونو کې فرق کړی دی د دوی په نزد قسم اول کې فرائض جائز دي او نوافل جائز نه دي او قسم ثاني کې دې وختونو کې نه نوافل جائز دي او نه فرائض جائز دي، که څوک دغه وخت کې نفل کوي کراهت تحريمي سره اداکيږي، بلکې نفل شروع کولو نه پس بنه دا ده چې مات دې کړي او دويم وخت کې دې قضاء وکړي که دې وخت کې څوک فرض يا واجب کوي هغه به باطل شي، څو څيزونه ددې نه مستثنی دي.

۱- د لمر پريوتو وخت کې وختي مازيګر مونځ صحيح دی. ۲- دغه وخت کې جنازه کول صحيح ده چې راشي. ۳- که دې وختونو کې سجده د تلاوت لازم شي اداء کولی يې شي.

وجه فرق: حنفيه اول قسم او قسم ثاني کې فرق کوي قسم ثاني کې دريو وختونو کې د مونځ کولو نه د نهي علت دغه وختونو کې نقص او حامي وجود دی دا وختونه ناقص دي ددې په ذات کې حامي ده دې کې هر

قسم مونځ جائز نه دی خود قسم اول دوو ختونو کې ذاتي نقص او حامي نشته، بلکې خارجي وجې نه دې کې ممانعت راغلی، وجه یې داده دا دواړه وختونه افضل دي شریعت دغه فرائضو د پاره خاص کړي دي چې دواړه وختونه مشغول بحق الفرض پاتې شي او د نوافلو په کې دخل نه وي، ځکه نوافل جائز نه دي.

الْفَصْلُ الأَوَّل:

﴿۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَتَحَرَّى أَحَدُكُمْ فَيُصَلِّيَ
حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي تاسي د مونځونو قصد مه کوئ
عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَلَا عِنْدَ غُرُوبِهَا». وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ: «إِذَا
د لمر راختو او پريوتو په وخت کې او د يو روايت الفاظ دا دي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي کله چې د
طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَدَعُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَبْرُزَ. وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ
لمر غاړه راښکاره شي مونځ پريږدئ تردې چې لمر ښه راښکاره شي، همدارنګې کله د لمر غاړه پريوځي
فَدَعُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ وَلَا تَحَيَّنُوا بِصَلَاتِكُمْ
مطلقا کوم مونځ چې وي فرض وي يا نفل پريږدئ تردې چې لمر پوره دوب شي، او د مونځ اراده مه کوئ
طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ (متفق عليه)[1]
د لمر راختو او پريوتو په وخت کې ځکه چې لمر د شيطان د دواړو ښکرونو په مينځ کې راخيژي.

توضیح: ولا تحینوا: تحین د حین نه دی وخت مقرر کولو په معنی دی د قصد په معنی سره هم راځي او د دې لفظ معنی انتظار هم دی ټولې معناګانې دلته صحیح دي. (المرقات ۳/۱۲۴).

قرني الشیطان: ددې جملې دوه مفهومه دي اول مفهوم دا دی چې د شیطان عبادت په مخامخ څوک نه کوي او نه شیطان د خپل ځان معبود کول غواړي نو لمر راختو او پریوتو او استواء الشمس په وخت کې د لمر عبادت کونکي عبادت کوي، نو شیطان لمر ته شاه کړي او مخامخ ودریږي او د سپوږمۍ عبادت کوي، نو لمر د شیطان په دواړو ولو او څټ باندې راخیژي چې لمر والا عبادت کوي، نو شیطان خوشحاله کیږي چې زما عبادت کیږي، ځکه شریعت دې وختونو کې سجده کولو نه منع فرمایلې ده چې د عُبّاد شیطان سره مشابهت رانه شي. ددې دویم مطلب دا دی چې لمر پرستو مشرکانو ته شیطان ویلی

---

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ۶/۳۳۵،رقم الحديث: ۳۲۷۲، ومسلم في الصحيح ۱/۵۶۷ رقم الحديث:۲۸۹-۸۲۸، والنسائي ۱/۲۷۸، رقم الحديث: ۵۷۰.

شوي دي دا شيطانان خلک دې درې وختونو کې د لمر عبادت کوي، ځکه چې دې دريو وختونو کې عبادت کول د مشرکانو سره مشابهت راځي، ځکه منع راغلې ده. (المرقات ۳/۱۲۵).

د افسوس مقام دی چې نن سبا بعضې عرب شيوخ او ځان ته سلفي ويونکي مستعرب او متعرب بالکل په دې وختونو کې پاځي او دوه رکعته نفل کوي او د بخاري او د مسلم د صحيح حديثو مخالفت کوي انصاف خو دادی چې نبي کريم ﷺ د ممنوعه وختونو اعلان چې د کومو خلکو د پاره کړې وو هغه صرف د عجمو د پاره نه دي بلکې نبي کريم ﷺ چيرته چې وو د هغه ځای د خلکو د پاره براه راست اعلان وو او د نورو خلکو د پاره بالواسطه وو ، او س عرب وايي چې دا حکم زمونږ د پاره نه دی د نورو خلکو د پاره دی دا عجيبه خبره ده.

په مکروه او ممنوعه وختونو کې د جنازې مونځ نه کول

﴿۲﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ
عقبه بن عامر رضي الله عنه وايي چې حضور ﷺ منع کړې ده د مونځ کولو نه په دريو وختونو کې او
نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى
د خپل مړي دفن کولو نه : اول د لمر راختو وخت کې تر دې چې اوچت شي دويم د زوال په وخت کې تر دې
تَمِيلَ الشَّمْسُ وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ. (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].
چې لمر نرم شي. او دريم هغه وخت کې چې کله لمر پريوځي تر دې چې ډوب شي.

توضيح: نقبر فيهن: يعني درې داسې مکروه او ممنوعه وختونه دي چې حضور ﷺ په دې کې مونځ کولو نه منع فرمايلې ده، بلکې د جنازې کولو نه يې هم منع فرمايلې ده يو د لمر د راختو وخت دويم د زوال وخت دريم د لمر پريوتو وخت.(المرقات ۳/۱۲۵).

نقبر: د دفن کولو په معنی ده خو دلته **نقبر** د **نصلي** په معنی سره دی د دې نه مراد د جنازې مونځ دی په مکروه وخت کې مه کوئ افضل او اولی داده چې مکروه وختونو کې جنازه نه وي که دې مکروه وختونو کې جنازه راوړلی شي نو جنازه کولی شي. (المرقات ۳/۱۲۵).

تضيف: ضيف د اضافت نه دی د مائل کيدو په معنی کې ده سپوږمۍ مراوې کيدل مراد دي. (المرقات ۳/۱۲۷).

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۶۹/۱ رقم الحديث: ۲۹۳-۸۳۱، ۲، والنسائي ۲۷۷/۱، رقم الحديث: ۵۶۵ .

د سحر او مازيگر نه پس مونځ صحيح نه دی

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى

ابو سعيد خدري رضي الله عنه وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل يو مونځ نه کيږي پس د سهر نه هغه وخت

تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ (متفق عليه) (بخاري ،مسلم)[1].

پورې چې لمر اوچت نه شي او نه کيږي يو مونځ پس د مازيگر مونځ نه هغه وخت پورې چې لمر پټ نه شي.

په مکروه وختونو کې هيڅکله مونځ مه کوئ

﴿٤﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ

عمرو بن عبسه وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم مديني ته تشريف راوړو زه هم مديني ته راغلم د نبي علیه السلام

فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي عَنِ الصَّلَاةِ فَقَالَ:

خدمت کې حاضر شوم عرض مې وکړو يا رسول الله ماته د مونځ وختونه وښايه حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل

«صَلِّ صَلَاةَ الصُّبْحِ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ حَتَّى تَرْتَفِعَ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ حِينَ تَطْلُعُ

د سحر مونځ وکړه بيا د مونځ نه منع شه تر څو چې لمر اوچت شوی نه وي ځکه چې لمر راخيژي نو راخيژي د

بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ ثُمَّ صَلِّ فَإِنَّ

شيطان دواړو ښکرونو په مينځ کې د غه وخت کافر هغه ته سجده کوي. بيا (اشراق) مونځ وکړه ځکه چې

الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى يَسْتَقِلَّ الظِّلُّ بِالرُّمْحِ

دغه وخت کې مونځ مشهوده دی دې کې فرښتې حاضريږي تر دې چې کله سوري په نيزه باندې وخيژي

ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ فَإِنَّهُ حِينَئِذٍ تُسْجَرُ جَهَنَّمُ فَإِذَا أَقْبَلَ الْفَيْءُ فَصَلِّ

او ځمکې ته نه راپريوځي مونځ نه منع شه د غه وخت دوزخ گرمولی شي بيا چې سوری خورشي مونځ وکړه

فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى

دا وخت د فرښتو د حاضريدو دی تر دې چې تاسو د مازيگر مونځ وکړئ بيا مونځ نه منع شئ تر دې چې

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۶۹، رقم الحديث :۵۸۱، ومسلم في الصحيح ۱/۵۶۶ رقم الحديث:۲۸۶-۸۲۶، وأبو داود ۲/۵۶ رقم الحديث :۱۲۷۶، والترمذي ۱/۳۴۳ رقم الحديث : ۱۸۳ ، وابن ماجة ۱/۳۹۶، رقم الحديث:۱۲۵۰.

تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَإِنَّهَا تَغْرُبُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَ حِيْنَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ»

لمر پريوځي داد شيطان د دواړو ښكرونو په مينځ كې ډوبيږي دغه وخت كفار دې طرف ته سجده كوي.

قَالَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللهِ فَالْوُضُوءُ حَدِّثْنِي عَنْهُ قَالَ :

عمرو بن عبسه وايي چې ما عرض وكړو يا رسول الله دا و دس متعلق ما ته ښود نه وكړه! نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل

«مَا مِنْكُمْ رَجُلٌ يُقَرِّبُ وَضُوْءَهُ

تاسو كې چې څوک دا ودس اوبه را واخلي (د نيت كولو، بسم الله لوستلو او دواړه لاسونه مړوندونو پورې

فَيُمَضْمِضُ وَ يَسْتَنْشِقُ فَيَسْتَنْثِرُ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا

دوينځلو نه پس) خولې ته اوبه وا چوئ او پوزه كې او به اچولو نه پس تو ک كړئ نو معاف كيږي صغيره گناهونه

وَجْهِهِ وَفِيهِ وَخَيَاشِيمِهِ ثُمَّ إِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ كَمَا أَمَرَهُ اللهُ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا وَجْهِهِ مِنْ أَطْرَافِ لِحْيَتِهِ

د مخ او خولې او پوزې بيا چې خپل مخ د الله تعالى د حكم مطابق وينځئ نو پريوځي گناه د مخ د ګيرې د غاړو

مَعَ الْمَاءِ ثُمَّ يَغْسِلُ يَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا يَدَيْهِ مِنْ أَنَامِلِهِ

نه داوبو سره چې كله خپل دواړه لاسونه د څنګلو سره وينځئ نو غورځيږي د لاسونو گناهونه د لاس د گوتو نه

مَعَ الْمَاءِ ثُمَّ يَمْسَحُ رَأْسَهُ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا رَأْسِهِ مِنْ أَطْرَافِ شَعْرِهِ مَعَ الْمَاءِ ثُمَّ يَغْسِلُ قَدَمَيْهِ

داوبو سره، چې كله مسح كوئ نو د سر ګناهونه د ويښتو سرونو نه اوبو سره غورځيږي خپل دواړه خپې د

إِلَى الْكَعْبَيْنِ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا رِجْلَيْهِ مِنْ أَنَامِلِهِ مَعَ الْمَاءِ فَإِنْ هُوَ

ګيټو پورې وينځئ، نو د دواړو خپو ګناهونه د خپو د ګوتو د سرونو نه داوبو په ذريعې سره پريوزي چې

قَامَ فَصَلَّى فَحَمِدَ اللهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ مَجَّدَهُ بِالَّذِيْ

كله او دريږئ او مونځ كوئ حمد او ننګې د الله تعالى تعريف كوئ او ثناء يې بيانوئ او د الله تعالى د بزرګۍ

هُوَ لَهُ أَهْلٌ وَ فَرَّغَ قَلْبَهُ لِلّٰهِ إِلَّا انْصَرَفَ مِنْ خَطِيْئَتِهِ

سره چې لائق دى يادوئ چې او خپل زړه الله تعالى ته متوجه كوئ نو د ګناهونو نه داسې پاک وي ګويا

كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ» (رواه مسلم)[1].

چې نن د مور نه پیدا شوی یاست.

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مازیگر د مونځ نه پس دوه رکعته ولې کول

﴿۵﴾ وَ عَنْ كُرَيْبٍ : أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَ

کریب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خادم دی) راوي دی وايي ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. مسور ابن مخرمه او

عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الْأَزْهَرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَرْسَلُوْهُ إِلَى عَائِشَةَ فَقَالُوْا

عبد الرحمن ابن ازهر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا کریب د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې ولیږلو او دریو واړو ورته وویل

اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ وَ سَلْهَا عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ

چې د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې سلام پیش کړه د مازیګر نه پس دوه رکعتو په باره کې ترې تپوس وکړه

قَالَ : فَدَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَبَلَّغْتُهَا مَا

کریب وايي چې زه د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې حاضر شوم زه چې دوي د کوم کار د پاره ورلیږلی وم

أَرْسَلُوْنِيْ فَقَالَتْ سَلْ أُمَّ سَلَمَةَ فَخَرَجْتُ إِلَيْهِمْ

هغه مې دوي ته راورسولو عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وفرمایل ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه تپوس وکړه زه بیا د دریو واړو صحابو

فَرَدُّوْنِيْ إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا

خواته راغلم چې زه خو هغې د ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا خواته ولیږلم ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وفرمایل ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ

سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَنْهَى عَنْهُمَا ثُمَّ رَأَيْتُهُ يُصَلِّيهِمَا

نه اوریدلي دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به دوه رکعتو نه منع فرمایله بیا ما ولیدو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دوه رکعته کول

ثُمَّ دَخَلَ فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ الْجَارِيَةَ

په کور کې یا مسجد کې یا بهر صحن کې د کور په دننه حصه کې ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خدمت کې خادمه ولیږله

فَقُلْتُ : قُوْلِيْ لَهُ تَقُوْلُ أُمُّ سَلَمَةَ يَا رَسُوْلَ اللهِ سَمِعْتُكَ

او هغې ورته وویل چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته لاړه شه او ورته ووایه ام سلمه وايي یا رسول الله! ما تا سو نه اوریدلي

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۶۹ رقم الحديث ۲۹۱-۸۳۲.

تَنۡهَى عَنۡ هَاتَيۡنِ وَ أُرَاكَ تُصَلِّيهِمَا ؟

دې تاسو خو ددې دوو رکعتونو نه منع فرمايله او ما په دغه دوو رکعتونو کولو باندې تاسو وليدئ نبي

قَالَ : « يَا ابۡنَةَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلۡتِ عَنِ الرَّكۡعَتَيۡنِ بَعۡدَ الۡعَصۡرِ وَ إِنَّهُ

عليه‌السلام وفرمايل دابو اميه لور! تادمازيگرنه پس ددوو رکعتوپه باره کې تپوس وکړوصورت حال دادی

أَتَانِي نَاسٌ مِنۡ عَبۡدِ الۡقَيۡسِ فَشَغَلُونِي عَنِ الرَّكۡعَتَيۡنِ اللَّتَيۡنِ بَعۡدَ الظُّهۡرِ

چې د عبدالقيس قبيلې نه څه خلک زما خوا ته راغلي وو د ماسپخين نه پس دوه رکعته پاتې شوي وو

فهما هَاتَانِ». (متفق عليه)[1].

هغه مې د مازيگر نه پس وکړل.

توضيح: سل ام سلمة: دا واقعه ام سلمه سره پيش راغلې وه ام سلمه د حضور ﷺ نه بطور اشکال تپوس کړی دی يارسول الله ﷺ تاسو د مازيگر نه پس مونځ کولو نه منع فرمايلې او تاسو دوه رکعته کولو باندې ما اوليدئ دا ولې دې وجې نه عائشې رضي الله عنها قاصد ام سلمه طرف ته اوليږلو چې حقيقت معلوم شي.

فخرجت اليهم: کريب صحابه کرامو د مسئلې د معلومولو د پاره د حضرت عائشې رضي الله عنها په خدمت کې وليږلو، چونکه دده تلل ام سلمه رضي الله عنها طرف ته شو، ځکه صحابه کرامو ته د تپوس کولو د پاره واپس راغی بيا ام سلمه رضي الله عنها خواته لاړ دا د ژوند يو ادب دی چې خپل طرف نه اقدام نه دی په کار اگر چې دلته مقصود د حسول د پاره بيا د نوی اجازت ضرورت نه وو. کريب د صحابه کرامو نه بيا تپوس وکړو او ام سلمه خواته لاړو او هغې د مسئلې نه په صحيح طريقې سره خبر کړو (المرقات ۱۳۲/۴)

دې حديث نه دا خبره معلومه شوه چې د سنت مؤکده قضاء شته، ځکه چې حضور ﷺ د ماسپخين دوه رکعاته سنت د مازيگر نه پس اوکړل فقهاو کې د امام شافعي دا مسلک دی چې د سنتو قضاء شته او احناف فرمايي چې د سنتو قضاء نشته دلته د حضور ﷺ معامله نوره وه هغه دا چې کله حضور ﷺ يو عمل يو ځل کوي، نو بيا دغه عمل دائمي طور باندې جاري ساتي چې دې کې دوام او استمرار قائم وي دې قاعدې د لاندې کله چې حضور ﷺ نه د ماسپخين دوه رکعاته سنت د مشغولتيا د وجې نه پاتې شو حضور ﷺ د مازيگر نه پس يو ځل وکړه بيا

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۰۵/۳، رقم الحديث : ۱۲۳۳، ومسلم في الصحيح ۵۷۱/۱ رقم الحديث: ۲۹۷-۸۳۴، وأبو داود ۵۱/۲ رقم الحديث :۱۲۷۳.

نبي عَلَيْهِ السَّلَام كله نه دي پريښودي، لهذا دا د حضور ﷺ ذات سره متعلق خاص عمل دی د امت افراد دې په دې کې نه پريوځي. امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا يو حديث مخې ته راوړو هغه وايي: (**ماكان النبي ﷺ ياتيني يوما بعد العصر الا صلى ركعتين**) (**بخاري و مسلم**) دې روايت د وجې نه دې مسئله کې اختلاف د فقهاو دی.

د فقهاو اختلاف: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي بعد العصر دوه رکعته کول د امت د پاره جائز دي جمهور وايي چې د امت افرادو د پاره جائز نه دي چې د مازيګر نه پس دوه رکعته نفل وکړي (المرقات ۳/۱۳۳)

دلائل: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د روايت نه استدلال کړی دی چې دې کې دوام سره د دوو رکعتو ذکر دی جمهورو د دې متواترو احاديثو نه استدلال کړی دی دې کې د مازيګر او سحر فرائضو نه بعد مونځ کولو ممانعت راغلی دی د جمهورو دويم دليل د امام دارمي هغه فيصله ده دارمي کې مذکور دي چې چا د امام دارمي نه د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د حديث باره کې تپوس وکړو جواب کې يې وفرمايل: (**اما انا فاقول بحديث عمر عن النبي ﷺ لا صلوة بعد العصر حتى تغرب الشمس و عن الصلوة بعد الفجر حتى تطلع الشمس**).

د جمهورو دريم دليل راتلونکی حديث نمبر (۱۲) دی امام بخاری رَحِمَهُ اللهُ هم نقل کړی دی حضرت معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي (**انکم تصلون صلوة لقد صحبنا رسول الله فما رئيناه يصليهما ولقد نهى عنهما يعني الركعتين بعد العصر**) (**بخاري**)

جواب: د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د روايت هغه جواب دی کوم چې ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا جواب ورکړی وو حضور ﷺ معروضې صورت کې دوه رکعته کړي دي دا د حضور ﷺ خصوصيت وو، طحاوي د ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روايت کې دا الفاظ هم نقل کړي دي چې په خصوصيت پيغمبري باندې واضح دليل دی ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا تپوس اوکړو (**افنقضيهما اذا فاتتا قال لا**) راتلونکی د قيس بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث نمبر (٦) ابتدائي کلام دې مد نظر وساتل شي دا کافي دی. (المرقات ۳/۱۳۳).

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

د سحر د سنتو د قضاء مسئله

﴿٦﴾ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ قَيْسِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا
محمد بن ابراهيم د قيس بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل کوي هغه وويل يو ورځ حضور ﷺ يو کس وليده

توضيح: أية ساعة شاء: د بيت الله طواف په ورځ كې هر وخت جائز دی دې د پاره وخت مكروه نشته دې كې د چا هم اختلاف نشته خو د طواف نه پس دوو ركعتو كې د فقهاو اختلاف دی دغه شان په نورو نوافلو كې هم اختلاف دی چې په مكروه وخت كې جائز دي او كه نه بلكه په حقيقت كې دا اختلاف په دې باندې مبنی دی چې په مكه كې مكروه وختونه شته او كه نه. (المرقات ۳/۱۳۶).

د فقهاو اختلاف: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې بيت الله كې هر وخت او هر قسم مونځ كول جائز دي، برابره خبره ده كه مكروه وخت وي او يا د طواف نه پس دوه ركعته وي يا بل يو مونځ وي ټول جائز دي امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې بيت الله كې مكروه وختونو كې صرف د طواف دوه ركعته كېږي دې نه علاوه جائز نه دي ائمه احناف او جمهور فرمايي خانه كعبه كې مكروه وخت كې يو مونځ هم جائز نه دی د وختونو مكروه كېدل د مكې او غير مكې دواړو د پاره يو شان دي. (المرقات ۳/۱۳۶).

دلائل: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د زير بحث د حضرت جبير بن مطعم د حديث نه استدلال كړی دی چې په هغې كې (**أية ساعة شاء**) الفاظ دي ددې مطلب دا دی چې په كوم وخت كې كوم مونځ كولی شي كېږي.

د شوافعو دويم دليل د حضرت ابوزر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث ددې باب آخري حديث ديارلسم نمبر دی دې كې درې ځلې استثناء شوې ده (**الا بمكة الا بمكة الا بمكة**) يعنې مكه كې په مكروه وخت كې هم كولی شی گويا چې د مكروه وخت په مكه كې وجود هم نشته د جمهورو دليل هغه دی چې په متواترو احاديثو كې مطلقا په مكروه اوقاتو كې د مونځ ممانعت راغلی دی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مكروه وخت كې د مونځ نه كولو حكم وركړی دی هغه وخت په مكه كې وو او كه په مدينه كې وو نو آيا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ هلته مقيم وو او د كراهت حكم يې بيانولو نو هغه حكم دغه ځای د پاره نه وو؟ دا عجيبه ده بيان په مكه كې كېږي او حكم خراسان او پاكستان د پاره دی دا جملې زه ځكه ليكم دا ځكه چې مسجد نبوي كې غير مقلدين سلفيان د لمر پريوتو په وخت كې ودرېږي او نفل كوي گويا چې ممانعت د بل چا د پاره دی. (المرقات ۳/۱۳۶).

د جمهورو دويم دليل د حضرت ام سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ واقعه ده چې ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د بيت الله طواف د سحر په وخت كې وكړو او د طواف دوه ركعته يې د لمر راختو نه پس بهر لاړه ويې كړل د بخاری د حديث الفاظ دي چې (**لم تصل حتى خرجت**) امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو اثر داسې نقل كړی دی: **ان ابن عمر قدم مكة صلوة الصبح فطاف ولم يصل الا بعد ما طلعت الشمس**. (ج۱ص ۴۲۲)

جواب: جمهور د جبير بن مطعم د حديث جواب وركوي اول دا حديث خپل مدعا باندې صريح نه دی چې شوافعو ته ددې نه څه فائده وشي په دې كې صرف دومره خبره ده اې بنو عبد مناف بيت الله ته تالې مه لگوئ چې بند يې كړئ، بلكې خلك پرېږدئ چې شپه او ورځ په دې كې مونځ كوي دا د كوم ځای نه ثابت دي چې مكروه وخت كې هم مونځ كوه ددې حديث عموم په هغو احاديثو سره خاص شوی دی

کومو کې چې مکروه وخت کې د مونځ کولو نه ممانعت راغلی دی. دویمه خبره دا ده دا حدیث د دغه متواترو احادیثو مقابله نه شي کولی دې کې مطلقا مکروه اوقاتو کې د مونځ کولو ممانعت راغلی دی دریمه خبره داده چې حضرت عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وغیره صحابو روایات نفی باندې دال دی. دلته مبیح او محرم خبره راغله ترجیح حرمت ته ده باقي د ابوذر غفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت معلول دی دې کې اضطراب دی او ضعیف روایت هم دی ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ په خپله دا ضعیف تسلیم کړی دی دا رنګه دا روایت منقطع هم دی لهذا کمزوري روایات د دغه روایاتو مقابله نه شي کولی.

آیا د جمعې په ورځ نصف النهار کې مونځ جائز دی

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ نِصْفَ النَّهَارِ
ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منع فرمایلي د مونځ کولو نه د غرمې په وخت کې
حَتَّى تَزُوْلَ الشَّمْسُ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ. (رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ)[1].
کله چې لمر زائل شوی نه وي مونځ نه منع فرمایلي ده البته د جمعې په ورځ جائز دی.

توضيح: د جمعې په ورځ عین استواء الشمس په دوران کې مونځ کول جائز دي یا نه دي کې د فقهاو اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ، امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او امام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ مسلک دا دی چې د جمعې په ورځ نصف النهار کې مونځ کول جائز دي دا جواز د عام ممانعت د احادیثو نه مستثنی دی. امام صاحب او امام محمد رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد جمعې سره تړوله هفته کې ټول مکروه وختونو کې مونځ کول جائز نه دي. (المرقات ۳/۱۳۷).

دلائل: شوافع او حنابله زیر بحث حدیث د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د هغې سره متصل د ابو قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نه استدلال کړی دی دې کې د جمعې استثنی ده ائمه احنافو هغه روایاتو نه استدلال کړی دی کوم متواتر دي او صحیح هم دي او صریح هم دي دې نه یې هم استدلال کړی دی. حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل ټول ژوند کې یو ځل هم په مکروه وخت کې مونځ نه دی کړی که جائز وی، د جواز بیان د پاره به یې یو ځل عمل کړی وی. معامله چې د حرمت او اباحت وي ترجیح به حرمت ته وي د ابو قتادة روایت کې انقطاع هم ده علماء احنافو کې بعضو د امام ابویوسف قول باندې فتوی ورکړې ده بعضو د طرفینو په قول باندې فتوی ورکړې نو معامله یو څه آسانه شوې ده. (المرقات ۳/۱۳۷).

(۱) أخرجه الشافعي في مسنده ص ۶۳.

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي الْخَلِيلِ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَرِهَ الصَّلَاةَ

ابو الخلیل رضي الله عنه د قتادة رضي الله عنه نه نقل کړي دي وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم به مکروه ګڼلو مونځ د

نِصْفَ النَّهَارِ حَتَّى تَزُوْلَ الشَّمْسُ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَ قَالَ:

ماسپخين وخت کې ترڅو چې لمر زائله شوی نه وو په غير د جمعې د ورځې نه نبي علیه السلام ارشاد فرمايي

« إِنَّ جَهَنَّمَ تُسَجَّرُ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ قَالَ

علاوه د جمعې ورځې نه روزانه دوزخ ګرمولی شي دا روايت امام ابو داود نقل کړی دی او ويلي يې دي

أَبُو الْخَلِيْلِ لَمْ يَلْقَ أَبَا قَتَادَةَ. (رواه ابو داؤد)[1].

چې ابو قتاده رضي الله عنه سره د ابو الخليل ملاقات ثابت نه دی.

الْفَصْلُ الثَّالِث:

د مکروه وختونو تفصيل

﴿۱۰﴾ عَن عبدالله الصنابحي قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا

عبد الله الصنابحي رضي الله عنه راوي دی چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي کله چې لمر راخيژي هغې سره د

قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا ثُمَّ إِذَا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا فَإِذَا

شيطان ښکرې دي کله چې اوچت شي جدا کېږي بيا نصف النهار شي شيطان لمر خواته نزدې شي او چې

زَالَتْ فَارَقَهَا فَإِذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا فَإِذَا

کله لمر زائل شي د هغې نه جدا شي بيا چې لمر پرېوتو ته نزدې شي شيطان ورته نزدې راشي او کله چې

غَرَبَتْ فَارَقَهَا. وَ نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي تِلْكَ السَّاعَاتِ[2].

لمر ډوب شي شيطان دې نه جدا شي حضور صلی الله علیه وسلم دې وختونو کې مونځ کولو نه منع فرمايلې ده.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۵۳/۱ رقم الحديث: ۱۰۸۳.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۲۷۵/۱ رقم الحديث: ۵۵۹، وابن ماجه ۳۹۷/۱ رقم الحديث: ۱۲۵۳، ومالک في الموطأ ۲۱۹/۱ رقم الحديث: ۴۴ من كتاب القرآن.

د ماز يګر نه پس يو مونځ هم نشته

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي بصرة الْغِفَارِيِّ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُخَمَّصِ صَلَاةَ الْعَصْرِ
ابو بصره غفاري رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم مونږ ته مقام مخمص كې د ماز يګر مونځ راكړو
فَقَالَ: «إِنَّ هٰذِهِ صَلَاةٌ عُرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا فَمَنْ
او بيا يې وفرمايل دا مونځ تاسو نه مخكې خلكو باندې لازم كړې شوې وو هغوي ضائع كړو څوك چې د دې
حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ».
حفاظت كوي د ه ته به دبل ثواب ملاويږي او د ماز يګر مونځ نه پس يو مونځ هم نشته تر څو چې شاهد نه وي
وَالشَّاهِدُ النَّجْمُ. (رَوَاهُ مُسلم)[1]
راوتى او شاهد هغه ستورى دى.

﴿۱۲﴾ وَعَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: إِنَّكُمْ لَتُصَلُّونَ صَلَاةً لَقَدْ صَحِبْنَا رَسُولَ اللهِ
د حضرت معاويه رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې تاسو خلك مونځونه كوئ او مونږ په صحبت د رسول الله
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا رَأَيْنَاهُ يُصَلِّيهِمَا
صلى الله عليه وسلم كې وو خو مونږ حضور صلى الله عليه وسلم په دې دوو ركعتونو كولو باندې نه وو ليدلى، بلكې
وَلَقَدْ نَهَى عَنْهُمَا يَعْنِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ)[2].
حضور صلى الله عليه وسلم به د دې نه يعنې د ماز يګر نه پس د دوه ركعتونو كولو نه منع فرمايلې وه.

د بيان جواز په وخت خپل تعارف كول ضروري دى

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ وَقَدْ صَعِدَ عَلَى دَرَجَةِ الْكَعْبَةِ: مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي
ابوذر رضي الله عنه په باره كې مروي دي چې هغه د كعبې په زينې باندې او ختو چا چې زه وپيژندم هغه وپيژندم
وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأَنَا جُنْدُبٌ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
او چا چې زه و نه پيژندم هغه ته وايي چې زه جندب يم ما د حضور صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي دي چې د

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۶۸/۱ رقم الحديث: ۲۹۲- ۸۳۰، والنسائي ۲۵۹/۱ رقم الحديث: ۵۲۱.
(۲) أخرجه البخاري في صحيحه ۶۳/۲ رقم الحديث: ۵۸۷.

«لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَلَا بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ
سحر مونځ نه پس ترڅو چې لمر نه وي راختلی يو مونځ هم نه کېږي او نه د ماز يګر نه پس ترڅو چې ډوب شوي
الشَّمْسُ إِلَّا بِمَكَّةَ إِلَّا بِمَكَّةَ إِلَّا بِمَكَّةَ» (رَوَاهُ أَحْمد، ورزين)[1]
نه وي لمر. خو مکه کې، خو مکه کې، خو مکه کې.

توضيح: فأنا جندب: ما چې څوک پيژني نو صحيح ده د هغه په ما باندې اعتماد دی چې زه څوک يم او زما په خبره کې څه وزن دی او که ما نه پيژني هغه دې پوه شي زما نوم جندب دی او ابوذر زما کنيت دی. (المرقات ۳/۱۴۰).

د بيان کېدو نه مخکې ابوزر ددې تعارف ضرورت ځکه محسوس کړو چې د خلکو اعتماد وي او دا هم معلوم وي چې د بيان کولو والا عالم دی د حضور ﷺ صحابي دی عام کس نه دی.

نن سبا خه خلک په غټو غټو اجتماعاتو کې بيان کوي او څه پته يې هم نه لګي چې عالم دی او که غير عالم دی، مستند دی او که غير مستند دی؛ قابل د اعتماد دی او که نه دی، نو که هغه غلط بيان هم وکړي نو څوک هم په ده نيو که نه شي کولې ځکه چې پته يې نه لګي دا صاحب څوک دی، يو چا ښه ويلي دي:

کس نمی داند کہ بھیّا کون ہے ❁ پاؤ ہے یا سیر ہے یا پون ہے

دا حضرات بالعکس په علماو باندې د ريا کاري الزام لګوي چې دوي خپل تعارف کوي نو تکبر کوي حقيقت دا دی چې دا خلک تعارف ددې مجبوري د وجې نه شي کولې چې په دې کې عام طور بيان کولو والا ډاکټر، انجينر، پروفيسر او بابو وي که چيرته تعارف وکړي نو د خلکو اعتماد به پاتې نه شي چې دا خو بابو صاحب دی ددې وجې نه دا حضرات په خاموشي سره د علماو په جبو او قبو کې ځان ملبوس کړي او غلط بيان کوي چې خلک پوه شي چې څومره لوي مستند عالم دی.

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱۶۵/۵.

بَابُ الْجَمَاعَةِ وفضلها:
د جمعې سره د مونځ کولو فضیلت

قال الله تعالى: ﴿وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾. (سورة البقرة آيت: ۴۳).

د معراج په شپه چې کله مونځ فرض شو د ورځې حضرت جبرائیل د ماسپخین مونځ په جمعې سره وکړو، جمعې سره د مونځ مشروعیت کله شوی دی دې کې د علماو دوه رائې دي د علماو یوې طبقې رایه دا ده چې جمعې سره مونځ کولو مشروعیت مکه کې شوی دی خو د دویمې طبقې خیال دا دی چې مشروعیت یې په مدینه منوره کې شوی دی خو اصل کې د جمعې مشروعیت مکه کې شوی دی دې باندې د جبریل د امامت حدیث دال دی خو جمعه باندې همیشه والی مدینه منوره کې شوی دی مکه کې د کفارو د غلبې د وجې نه ښکاره مونځ نه شو کولی د جمعې په فضیلت او ترغیب او ترهیب کې دومره ډیر آحادیث دي که ټول یو ځای کړی شي نو لویه خزانه ترې جوړیږي، تردې چې حضور ﷺ مرض الوفات کې د دوو کسانو په تعاون باندې جمعې سره مونځ کولو له راغلی. مونځ چې کله فرض شو، نو اول مونځ یې هم د جمعې سره کړې وو دا هم د جمعې د اهمیت نښه ده.

جمعه فرض ده او که سنت او که واجب؟

دې باندې اتفاق دی چې د سړو د پاره جمعې سره مونځ کول د یواځې مونځ نه ډیر افضل دی او بغیر د عذر شرعي نه جمعه پریښودل بده خبره ده دې باندې د امت اتفاق دی بعضې داسې عذرونه شته چې د هغې د وجې نه جمعه ترک کول جائز دي او که شرعي عذر نه وي، نو جمعې سره مونځ کول دده د پاره آیا فرض دي او که واجب دي یا سنت دي دې کې د علماو اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: د شوافعو مختار او اصح قول دا دی چې فرض مونځ د پاره جمعه فرض کفایه ده محققین شوافع دې ته ترجیح ورکوي خو د شوافعو مشهور قول دا دی چې جمعه سنت مؤکده ده. امام مالک رحمه الله په نزد جمعه سنت ده امام احمد رحمه الله په نزد جمعې سره مونځ کول فرض عین دي خو د مونځ د پاره شرط نشته. لهذا د ځان ته کس مونځ کېږي خو گناه گار به وي اهل ظواهرو په نزد باندې مونځ د پاره جمعه کول د شرط په درجه کې دی که بغیر د عذر نه چا د جمعې نه بغیر مونځ وکړو مونځ نه دی شوی. (المرقات ۳/۱۴۱).

د احنافو ائمو د کتابونو نه معلومیږي چې د جماعت په باره کې ددوي دوه قوله دي د یو قول مطابق جماعت واجب دی دویم قول مطابق سنت مؤکده دی کوم چې واجبو ته نزدې دی وجوب قول راجح دی علامه ابن الهمام وايي چې زمونږ د اکثرو مشائخو مسلک دا دی چې جماعت واجب دی دې باندې د سنت اطلاق ځکه شوی دی چې دا د سنتو نه ثابت دي یعنې په خپله جماعت سنت نه دی بلکې ددې ثبوت د سنت نه دی بعضې احناف د سنت فتوی ورکوي متقدمین احناف د سنت قائل دي.

محاکمه: د دې اوږد اختلاف او د متفرقو اقوالو وجه څه ده په دې باره کې حضرت علامه انورشاه کشمیري رَحِمَهُ اللّٰهُ دا سې محاکمه او فیصله کوي چې دا اختلاف په حقیقت کې د تعبیر اختلاف دی د مال په اعتبار سره دومره غټ اختلاف نه دی وجه دا ده چې په احادیثو کې جماعت سره مونځ نه کولو په باره کې سخت وعید راغلی دی، په بعضې روایاتو کې راغلي دي چې د آذان اوریدو نه پس په جماعت کې نه حاضریدلو والا مونځ نه کیږي په بعضې روایاتو کې راغلي دي چې د جمات د ګاونډي مونځ د جماعت نه بغیر صحیح نه دی او دلته بعضې روایاتو نه معلومیږي چې د دې په باره کې ډیره نرمي ده چې لږ شان باران وشي نو مونځ په کورونو کې.کول په کار دي ، د خوراک که ډیره تقاضا وي نو د جمعې پریښودل د خوراک کولو اجازت دی لهذا کومو حضراتو چې د سختي او تهدید او وعید لیدلي دي نو هغوي جمعې ته فرض ویلي دي یا یې د مونځ د صحیح کیدو د پاره شرط ګرځولي دی او کومو حضراتو چې نرم طرف لیدلي وي نو هغوي د سنت فیصله پرې کړې ده او کومو خلکو چې دواړه طرفه لیدلي دي نو هغوي د واجب او یا د سنت مؤکده حکم پرې لګولي دي همدارنګې دا اختلاف را ښکاره شو او د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ یو فرمان هم په زمکه ونه غورځیدو یو نه یو فرمان یې د سینې سره ولګولو او وي ویل:

عباراتنا شتی و حسنک واحد ✿ وکل الی ذاک الجمال یشیر

گلہائے رنگارنگ سے ہے رونق چمن ✿ اے ذوق اس جہاں کو ہے زیب اختلاف سے

د جماعت فوائد: حضرت شاه ولی الله حجة الله البالغه کې د جماعت ډیر فوائد ذکر کړي دي خو دلته یې بعینه الفاظ نه دي ذکر کړي بلکې خلاصه ده.

(۱) جماعت د وجې نه مونځ په شان لوی عبادت رسم تام او د عام رواج او مزاج حصه جوړه شي د دې پریښودل آسان نه وي.(۲) عوام الناس او خواص یې یو ځای اداء کوي، چا ته چې د مونځ مسائل نه وي یاد نو علماء به د هغه خلکو اصلاح کوي. (۳) څوک چې مونځ نه کوي هغه به هم ښکاره شي چې دا مونځ نه کوي. (۴) اجتماعي دعا په دربار د رب کې لوی اثر لري جماعت سره دا نعمت حاصلیږي. (۵) جماعت کې لوی اتحاد دی او د اسلام یو شان دی. (۶) هر کس ته به د بل د بې وسی پته ولګیږي، نو مدد به ورسره کوي (۷) جماعت کې برابر والی دی، مالدار او غریب یو صف کې ولاړ وي.

ایک ہی صف میں کھڑے ہوگئے محمود و ایاز ✿ نہ کوئی بندہ رہا نہ کوئی بندہ نواز

د جماعت پریښودو یو څو عذرونه :(۱) سخت باران د وجې نه(۲) لارې کې خټې وي(۳) سترعورت پټ نه وي(۴) د سختې یخنی د وجې نه چې بیمار به شي یا به مرض ډیر شي(۵) لاره کې د ځان دښمن وي (۶) مسجد ته که لاړ شي نو شاته د مال خطر وي(۷) د شپې سخته تیاره وي(۸) د یو کور یا سامان څوکیداري کول(۹) د یو بیمار تپوس کول(۱۰) د سخت او دس ماتي تقاضا وي(۱۱) د سفر په دوران کې د قافلې نه د پاتې کیدو خطره وي (۱۲) درس او تدریس کې دا سې مشغولیدل چې د کولو فرصت نه وي

خو دا عذر كله نا كله وي(۱۳) دومره بيمار شي چې د تللو باندې قدرت نه لري يا ړوند وي(۱۴) روټۍ تياره وي او د خرابيدو ويره وي او سخته ولږه وي.

الْفَصْلُ الأَوَّلُ:

په جمعې سره مونځ او بغير د جمعې نه په ثواب كې فرق

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: چې د جمعې مونځ د
تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً». (متفق عليه)[1]
ځانله مونځ نه اوويشت(۲۷) درجې زيات وي.

توضيح: بسبع وعشرين درجة: حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مروي دي فرمايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي چې د جماعت سره مونځ د ځان له مونځ نه اوويشت ۲۷ درجې ډير معلوميږي دې نه علاوه په نورو آحاديثو كې (۲۵) درجې يې زيات ښودلې دى دا په ښكاره تعارض دى. (المرقات ۳/۱۴۱).

جواب: اعدادو كې تعارض نشته عدد اكثر د عدد اقل نفى نه شي كولى بلكې اقل دا كثر په ضمن كې وي

دويم جواب: اول د الله تعالى طرف نه (۲۵) درجې انعام وو بيا (۲۷) درجې ته ورسيدو.

دريم جواب: دا دى دا تفاوت كثرت جماعت او كم خلكو د وجې نه دى. **ځلورم جواب:** دا تفاوت د درجاتو د امكنو د وجې نه دى. **پنځم جواب:** د درجاتو دا فرق او تفاوت دا شخاصو او د هغوي د اخلاص د وجې نه دى ظاهره ده كه مسجد كې صرف طلباء او صلحاء وي هغه يو شان سره وي بل ځاى كې اخلاط الناس جماعت وي هغه د بلې درجې وي علماء ليكي چې د جماعت دا فضيلت د هر ځاى جماعت د پاره دى مسجد سره خاص نه دى. (المرقات ۳/۱۴۲).

د جمعې پريښودو باندې سخت وعيد

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَالَّذِي
ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دى وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي چې قسم دې وي زما په هغه ذات باندې

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳۱/۲، رقم الحديث : ۶۴۵، ومسلم في الصحيح ۴۵۰/۱ رقم الحديث: ۲۴۹-۶۵۰، أخرجه أحمد في المسند ۶۵/۲.

نَفۡسِيۡ بِيَدِهٖ لَقَدۡ هَمَمۡتُ أَنۡ آمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحۡطَبَ

چې دچا په قبضه کې زما روح دی ما اراده وکړه چې د لرګو د جمع کیدو حکم وکړم او چې لرګي جمع شي

ثُمَّ آمُرَ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا ثُمَّ آمُرَ رَجُلًا فَيَؤُمَّ النَّاسَ

بیا د مونځ د پاره د آذان حکم وکړم او چې آذان وشي او خلکو ته د مونځ ورکولو د پاره بل کس مامور کړم

ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ . وَ فِي رِوَايَةٍ :

او دهغه خلکو طرف ته لاړشم چې بغیر د عذر نه کورکې مونځ کوي او مسجد ته نه راځي یو روایت کې دي

لَا يَشۡهَدُونَ الصَّلَاةَ فَأُحَرِّقَ عَلَيۡهِمۡ بُيُوتَهُمۡ وَ الَّذِيۡ

هغه خلکو طرف ته لاړ شم چې مونځ کې نه حاضریږي او ددوي کورونه وسوزوم او قسم دې وي زما په هغه

نَفۡسِيۡ بِيَدِهٖ لَوۡ يَعۡلَمُ أَحَدُهُمۡ أَنَّهُ يَجِدُ عَرۡقًا سَمِيۡنًا أَوۡ

ذات باندې چې دچا په قبضه کې زما ساه ده که چاته معلوم شي چې ملا ویږي د غوښې بنه پوټې د غوا یاد

مِرۡمَاتَيۡنِ حَسَنَتَيۡنِ لَشَهِدَ الۡعِشَاءَ". رَوَاهُ الۡبُخَارِيُّ وَلِمُسۡلِمٍ نَحۡوُهٗ.[1]

چیلۍ ښې څرېې، نو ماسخوتن مونځ کې به حاضر شي.

توضیح: فأحرق علیهم: ددې حدیث د وعید د وجې نه متأخرینو احنافو د جماعت د وجوب قول کړی دی خو متقدمینو احنافو د سنت مؤکده قول کړی دی هغوی فرمایي ددې حدیث وعید هغه کس د پاره دی چې مسلسل تارک جماعت وي او دا یې عادت وي دې نه دا خبره معلومه شوه چې د جماعت ترک کونکي ته دنیاوي تعزیر هم جائز دی او اخروي سزا هم ده دویمه دا خبره معلومه شوه چې حضور ﷺ د سزا ورکولو اراده کړې وه خو عمل یې پرې ونه کړو ددې وجه علماء دا بیانوي چې تارک جماعت سره د کور سوزولو نه بې ګناه افرادو خطره ده، لکه ماشومان او زنانه وي.(المرقات ۳/۱۴۲).

دې حدیث نه او دې نه پس حدیث نمبر(۲۲) نه یو عجیبه اشاره ملاویږي چې جماعت فرض نه دی هغه ځکه چې حضور ﷺ وفرمایل چې ځان سره یو څو ځوانان کړم او جماعت بل ته حواله کړم دې نه دا معلومه شوه چې جماعت د ترک کولو ګنجایش شته او فرض نه دی.

دې حدیث نه دا خبره معلومه شوه چې امام د ضرورت په وخت کې نائب مقرر کولی شي، ددې حدیث په

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۴۵۱ رقم الحديث:۲۵۱-۶۵۱، وأبو داود ۱/۳۷۱ رقم الحديث :۵۴۸، والنسائي ۲/۱۰۷، رقم الحديث: ۸۴۸ .

آخر کې هغه کم عقل انسانانو ته هم اشاره ده که چرته د دنیا یو معمولي څیز مسجد کې ملاویږي نو ټول وریسې ځي خو یو لوی عبادت د پاره جمع کیدل ورته هغې له څوک نه ځي، عرق هډوکي ته ویلی شي مرماتین اول میم باندې کسره او فتحه دواړه دي (نوک) ته ویلی شي یا د نوک په منځ کې د غوښې پوټی مراد ده.

د چاشان چې اوچت وي هغه دې په عبادت کې ښه کوشش وکړي

﴿۳﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَجُلٌ أَعْمَى
ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو ړوند کس (عبد الله ابن مکتوم) حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې حاضر شو او عرض
فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهُ لَيْسَ لِي قَائِدٌ يَقُودُنِي إِلَى الْمَسْجِدِ فَسَأَلَ رَسُولَ
یې وکړو یا رسول الله! زما د پاره یو رهبر نشته چې ما مسجد ته بوځي بیا یې دا درخواست وکړو د رسول
اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ فَيُصَلِّيَ فِي بَيْتِهِ فَرَخَّصَ لَهُ
الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه چې ده ته په کور کې د مونځ کولو رخصت ورکړي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ده ته اجازت ورکړو
فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ فَقَالَ : « هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ بِالصَّلَاةِ ؟ » قَالَ : نَعَمْ
کله چې واپس شو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه را وبلو او ورته یې وفرمایل آیا ته آذان اوري هغه وویل چې آو
قَالَ : « فَأَجِبْ » . (رَوَاهُ مُسلم)[1].
حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمایل ستا د پاره جومات ته حاضریدل ضروري دي.

توضیح: لیس لي قائد: زما د پاره رهبر نشته دا صحابي عبد الله ابن مکتوم دی. (المرقات ۳/۱۴۶).

سوال: مسئله داده که یو کس ړوند وي او جومات ته د بوتللو د پاره خادم نه وي هغه معذور دی دلته نبي عَلَيْهِ السَّلَام ابن مکتوم ته اجازت ولې ورنه کړو؟ احادیثو کې راځي چې یو صحابي عتبان بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپل د ړوندوالي شکایت وکړو هغه ته یې اجازت ولې ورکړی ؤ او دلته یې اجازت ورنه کړو.؟

جواب: ددې جواب دا دی چې د یو صحابي د شان موازنه د غیر صحابي سره نه کیږي که غیر صحابي ته یو څیز کې اجازت وي هلته د صحابو شان ته وګوري اجازت نه ورکوي دغه شان د صحابو جماعت کې چې د چا شان اوچت وي د هغې معیار د نورو په مقابله کې اوچت وي چونکې ابن مکتوم صحابي هم وو

---

[1] أخرجه مسلم في الصحيح ۳۷۴/۱ رقم الحديث:۲۵۵-۶۵۳، وأبو داود ۳۷۴/۱ رقم الحديث :۵۵۲، والنسائي ۱۰۹/۲، رقم الحديث: ۸۵۰.

او لوى صحابو كې هم وو ددې وجې نه دده معيار د عتبان بن مالک نه اوچت وساتلو ده ته حكم وشو چې ته هر حالت كې جماعت كې حاضرېږه دغه شان بعضې وختونو كې د صحابو مقابله كې د اهل بيتو معيار اوچت ساتلى دى دوې ته د خرچې ذخيره كولو نه منع كړې ده بيا حضور ﷺ خپل معيار د دوى نه اوچت وساتلو او داسې اعمال يې خپل كړل چې امت ددې تصور هم نه شي كولى دا فرق د مراتبو دى دې سره ډير مسائل حل كېږي.(المرقات ۳/۱۴۶).

د سختې يخنۍ د وجې نه جماعت ترک كول جائز دي

﴿٤﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ : اَنَّهُ اَذَّنَ بِالصَّلَاةِ فِي لَيْلَةٍ ذَاتِ بَرْدٍ وَ رِيحٍ

د ابن عمر رضي الله عنه په باره كې مروي دي چې يوه شپه سخته يخني او هوا وه مونځ د پاره يې آذان وكړو دې

ثُمَّ قَالَ اَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَأْمُرُ الْمُؤَذِّنَ

وويل خبردار خپلو كورونو كې مونځ وكړئ بيا يې وويل چې حضور ﷺ به مؤذن ته حكم كولو

إِذَا كَانَتْ لَيْلَةٌ ذَاتُ بَرْدٍ وَ مَطَرٍ يَقُولُ : اَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ .(متفق عليه)[1].

چې كله به د شپې يخني او باران وُ چې آذان كولو سره دې دا هم وو ايي چې خپلو كورونو كې مونځ وكړئ.

توضيح: د خټو او باران د وجې نه كور كې مونځ كولى شي الرحال چت او كور ته ويلى شوي دي (اذا ابتلت النعال فالصلوة فى الرحال) نعال پيزار ته وئيلى شي او سختې ځمكې ته هم وئيلى شي يعنې سخت باران چې وشي ځمكه لونده شي، نو بيا كور كې مونځ كوئ.(المرقات ۳/۱۴۶).

اول ډوډۍ بيا مونځ

﴿٥﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « إِذَا وُضِعَ عَشَاءُ

ابن عمر رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور ﷺ وايي چې كله كيښودلې شي د ماسخوتن ډوډې

أَحَدِكُمْ وَ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَابْدَؤُوا بِالْعَشَاءِ وَلَا يَعْجَلْ

تاسو كې يو چا ته او دغه وخت كې تكبير وشي هغه دې ډوډۍ وخوري او جلتي دې په كې نه كوي بلكې

حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ » وَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ يُوضَعُ لَهُ الطَّعَامُ

اطمينان سره دې فارغ شي د ابن عمر رضي الله عنه په باره كې ويلى شي چې د هغه مخې ته چې كله ډوډۍ كيښودلې

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۵۶/۲،رقم الحديث :٦٦٦، ومسلم في الصحيح ۴۸۱/۱ رقم الحديث:۲۲-٦۹۷، وأبو داود ٦٤٢/١ رقم الحديث :۱۰٦۳، والنسائي ۱۵/۲، رقم الحديث: ٦٥٤.

وَ تُقَامُ الصَّلَاةُ فَلَا يَأْتِيهَا حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ وَ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ
شوه او مونځ به شروع کیدونو مونځ ته به تر هغه وخت پورې نه تللو چې ډوډۍ نه به فارغ نه وُاو اوریدو
قِرَاءَةَ الْإِمَامِ. (متفق علیه)[1]
به یې قرائت د امام.

توضیح: فأبدوا بالعشاء: عشاء د عین فتحې سره د ماښام ډوډۍ ته ویل کېږي که د مونځ وخت کې وسعت وو نو بهتر داده چې خوراک دې وکړي چې مونځ کې فکر او انتشار نه وي د جمهورو په نزد مشتاق طعام د پاره دغه بهتر دی ځکه چې ممکنه ده چې ډوډۍ یخه شي او خرابه شي یا سپي یا پیشو یې وخوري یا ددې تاخیر سره غیر ته تکلیف وي امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ وایي چې: **لأن یکون طعامي کله صلوة احب الي من ان تکون صلوتي کلها طعاما.**

کله چې په ډوډۍ کې د مونځ فکر وي ګویا دا په مونځ کې دی او کله چې په مانځه کې د ډوډۍ فکر وي ګویا دا په ډوډۍ کې مصروف دی. (المرقات ۳/۱۴۷).

که ډوډۍ مخامخ وي یا د اودس ماتی حاجت وي نو مونځ وروسته کول په کار دي

﴿۶﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُوْلُ: «لَا صَلَاةَ
د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې ما د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي دي چې مونځ کامل نه وي
بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ
چې کله خوراک مخامخ او حاضر وي او نه په هغه حالت کې (مونځ کامل وي) چې کله ختم کړي حضور
الْأَخْبَثَانِ ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2].
قلبي دوه خبیثه (یعني ورو کی او دس ماتی او لوی او دس ماتی).

توضیح: مونځ داسې وخت کې کول په کار دي چې د الله تعالی مخې ته انسان خشوع او خضوع قائم وي لیکن چې کله په انسان باندې د وړو کي او لوی او دس ماتي سخت دباو او زور وي یا د خوراک خواهش لرونکي وي او همدا رنګې قئ کیفیت وي یا د بادو (هوا، پوسکۍ) شکایت وي نو په دې ټولو صورتونو کې به مونځ وروستو کولې شي او جمعه به پرېښودلې شي.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۱۵۹/۲، رقم الحدیث: ۶۷۳، ومسلم في الصحیح ۳۹۲/۱ رقم الحدیث: ۶۶-۵۵۹.

(۲) أخرجه مسلم في الصحیح ۳۹۳/۱ رقم الحدیث: ۶۷-۵۶۰.

اخبثان: **اى ولاصلوة حاصلة للمصلى في حال يدافعه الاخبثان**، دې نه مراد وړوکې او ډک اودس ماتی دی په دې صورت کې مونځ وروسته کولی شی که بول او براز موجب ثقل صلوة وي دغه حالت کې مونځ کول مکروه تحریمي دي دې صورت کې جماعت ترک کول بهتر دي خو دا مسائل هغه صورت کې دي چې کله وخت ډیر وي که وخت کم وي، نو بیا دغه وخت کې هم مونځ کول په کار دي.(المرقات ۳/۱۴۸).

چې کله مونځ اودریږي بیا سنت مه کوئ

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي چې کله مونځ اودریږي
فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ». (رَوَاهُ مُسلم)[1].
نو د فرضو نه علاوه بل مونځ کول نه دي په کار.

توضيح: الا المكتوبة: سحر نه علاوه ټولورو وختونو کې اقامت اوشي نو اتفاقا سنت کول مکروه تحریمي دي البته د سحر سنتو کې سخت تاکید دی بعضې علماو دېته د سنت په ځای واجب ویلي دي

حدیث کې دي: **صلوها وان طردتكم الخيل** يعنې د دښمن آسونه که تاسو پایمال هم کړي د سحر سنت مه پرېږدئ، د دې تاکیداتو د وجې نه دا مسئله مختلف فيها شوه. (المرقات ۳/۱۴۹).

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي او امام احمد رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد باندې د باقي مونځونو د سنتو په شان د سحر سنت د جمعې د ورځو په وخت کې مکروه تحریمي دي او د اهل ظواهرو په نزد باندې د دې مونځونو انعقاد هم نه دی صحيح. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد د سحر سنت د قیام جماعت په وخت کې داخل مسجد کې جائز نه دي او خارج مسجد کې صحيح دي. (المرقات ۳/۱۴۹).

احناف فرمايي چې د دې سنتو تاکید د وجې نه قیام جماعت وخت کې هم کول په کار دي که مسجد لوی وو، نو په یو طرف کې دې سنت وکړي او که مسجد وړوکی وو بیا دې مسجد نه بهر سنت وکړي په دې شرط چې آخرنی رکعت مکمل راونیسي چې احراز د فضیلتینو مکمل طور باندې وشي، مسجد کبیر هغه دی چې (۶۰) قدمو پورې وي ګیني وړوکی دی. (المرقات ۳/۱۴۹).

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۴۹۲ رقم الحديث: ۶۳-۷۱۰، وأبو داود ۲/۵۰ رقم الحديث: ۱۲۶۶، والنسائي ۲/۱۱۶، رقم الحديث: ۸۶۵.

د زنانو د جمعې د سره مونځ کولو حکم

﴿۸﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « إِذَا اسْتَأْذَنَتِ امْرَأَةُ

ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي چې کله اجازت وغواړي يوه ښځه په

أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَمْنَعَنَّهَا». (متفق عليه)[1].

تاسو کې د يو چا نه مسجد ته د تللو ، نو مه يې منع کوئ.

توضیح: اذا ستأذنت امراة: د ډيرو احاديثو نه ثابته ده چې د حضور صلی الله علیه وسلم په زمانه کې به زنانه مسجد ته تللې خو په هغې وخت کې هم څه شرائط وو مطلق اجازت ورته نه وو. (المرقات ۳/۱۵۰).

يو څو شرائط :(۱) زنانو ته حکم ؤ چې خوشبو به نه لګوي د مسجد ته د تللو په وخت کې او نه به د زيب او زينت لباس اغوندي .(۲) ښځو ته حکم ؤ چې چې د سړو نه په آخر کې به راځي او په آخري صفونو کې به کيني او سلام نه بعد به فوراً او ځي. (۳) سړو ته دا حکم ؤ چې تر څو زنانه تللې نه وي تاسو به نه ځئ.(۴) عمر رسيده زنانو ته اجازت وو او هغه هم د تياري مونځونو کې مثلاً د سحر، ماښام او ماسخوتن کې او ځوانانو زنانو ته اجازت نه وو.(۵) ښځو ته ښکاره ويلي شوي وو چې هغه مونځ چې تاسې يې په کورونو کې کوئ دا بهتر دي د دې نه چې په جومات کې يې وکړئ .(المرقات ۳/۱۵۰).

د هغه وخت ضرورت: هغه وخت کې د زنانو حاضريدل ځکه ضروري وو چې نوي مسائل به راتلل او د حضور صلی الله علیه وسلم مواعظ به جومات کې وو او د دې د حصول واحد ذريعه جومات کې حاضريدل وو د دې مجبورئ په وجه ښځو ته جومات ته د تللو اجازت ورکړې شوې وو.

د هغه وخت ماحول: دا خبره هم په خيال کې ساتل په کار دي چې د هغه وخت ماحول څه ؤ چې په هغه وخت کې به ښځې به جومات ته تللې ، که لږ سوچ وکړو او وګورو نو صحابه کرام د فرشتو په شان يو جماعت وو او په هغه وخت کې په خپله حضور صلی الله علیه وسلم موجود وو د صحابو دور وو حضرت جبرائيل امين به په خپله مقدسه ځمکه باندې ګرځيدو او د قرآن کريم د ايتونو مبارکو د نازليدو د تقوی ماحول وو د زنانو جومات ته تلل د فتنې نه خالي وو، بلکه باعث د برکت وخت وو د اسې ماحول باندې بل ماحول مه قياس کوئ.

نن سبا دور کې د زنانو تلل جومات ته صحيح نه دي عهد صحابو کې حضرت زبير رضي الله عنه خپله ښځه د جومات نه منع کوله هغې خبره وانه وريده، ځکه چې د حضور صلی الله علیه وسلم اجازت وو او مضبوط دليل وو، نو زبير رضي الله عنه په لاره کې کيناستو او خپله ښځه يې په کاڼي باندې اويشتله مغه په ځای باندې

---

[1] أخرجه البخاري في الصحيح ۹/۳۳۷،رقم الحديث :۵۲۳۸، ومسلم في الصحيح ۱/۳۲۶ رقم الحديث: ۳۰-۴۴۲.

و دريده او انالله وانا اليه راجعون يې وويل او کور ته لاړه حضرت زبير رضي الله عنه ته يې واقعه ذکر کړه اوويل يې چې اوس هغه دور نه دی چې زنانه جوماتونو ته تللې.

د حضرت عبدالله ابن عمر او د هغه د ځوی خبرې مذکور دي ابن عمر رضي الله عنه وفرمايل چې زنانو په باره کې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي چې دوي مه منع کوئ. او دده ځوی بلال وويل چې زه به يې منع کوم دې صورې معارضه باندې ابن عمر رضي الله عنه ډير خفه شو چې ټول عمر يې دې سره خبرې نه کولې بلال رضي الله عنه دد دې حديث معارضې او انکار نه دی کړی صرف صورت د معارضې جوړ شوی دی کله چې دا واقعه حضرت عائشې رضي الله عنها ته معلومه شوه ويې فرمايل الله تعالی دې په ابن عمر رضي الله عنه باندې رحم وکړي که رسول الله صلی الله علیه وسلم دې دور کې ژوندی وی، نو ښځې به يې د جومات نه منع کولې لکه څنګه چې د بني اسرائيلو زنانه منع وې.په بخاري شريف کې د حضرت عائشې رضي الله عنها روايت داسې دي : **لو ادرك رسول الله صلى الله عليه وسلم ما احدث النساء لمنعهن المسجد كما منعت نساء بني اسرائيل** (بخاري ج ۱ ص ۱۲۰) (المرقات ۳/۱۵۰).

بهر حال د زنانو مسجد ته تلل د فقهاء احنافو ددې معروضې احوالو د لاندې مکروه ليکلي د حديث جواز په خپل ځای باندې صحيح دی خو د حديث د پاره هغه ماحول نشته کوم ماحول کې چې دا حديث وئيلی شوی دی او د کومې مجبورۍ د وجې نه چې وئيلی شوې وو هغه مجبوري پاتې نه شوه دې وجې نه علماء ليکي (فلايمنعنها) کې چې کومه نهې راغلې دغه مکروه تنزيهي باندې محمول ده يعنې منع کول خلاف اولی دي مطلب دا چې څوک منع کړی هم جائز دی.

چې کله ښځې عبادت ته مسجد ته نه شي تللې نو چيله کې څنګه تللې شي ؟ : د احنافو فقهاو د فقه په متونو کې يو حکم ليکلی دی (**ولا يحضرن الجماعات**) يعنې ښځې د جمعې په مونځ کې نه شي حاضريدې. : کنزالدقائق ددې عبارت شرحه علامه ابن نجيم رحمه الله په بحر الرائق کې دا رنګې کړې ده :

ولا يحضرن الجماعات لقوله تعالى : ﴿ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ ﴾ ، و قال صلى الله عليه وسلم صلوتها في قعر بيتها افضل من صلوتها في صحن دارها و صلوتها في صحن دارها افضل من صلاتها في مسجد و بيوتهن خير لهن ولانه لا يؤمن الفتنة من خروجهن اطلقه فشمل الشابة و العجوزة و الصلوة النهارية و الليلية . قال المصنف في الكافي و الفتوىٰ اليوم على الكراهة في الصلوة كلها لظهور الفساد و متى كره حضور المسجد للصلوة . فلأن يكره حضور مجالس الوعظ . خصوصاً عند هؤلاء الجهال الذين تحلوا بحلية العلماء اولىٰ (ذكره فخر الاسلام) و في فتح القدير المعتمد

منع الکل في الکل الا العجائز المتفانية فيما يظهر لي دون العجائز المتبرجات و ذوات الرمق (بحر الرائق ج۱ص ۳۵۸)

ترجمه: او ښځې د جمعې مونځ ته نه شي حاضريدلې ځکه چې د الله تعالى فرمان دي: چې په کورونو کې ناستې اوسې او د اولنې جهالت په وخت په شان بهر مه راوځئ، همدارنګې د نبي کريم ﷺ حديث دی چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې د ښځې مونځ په کور کې په تهه خانه کې کول دا بهتر دی د هغه مونځ نه چې د کور په صحن کې وي، او په کور کې په صحن کې مونځ کول دا بهتر دی ددې نه چې په مسجد کې مونځ وشي او د ښځو د پاره ددوي کور دا بهتر ځای دی، د قرآن او حديث دليل نه پس عقلي دليل دادی چې د ښځو د وتلو سره دوي په فتنه کې د واقع کيدو خطره ده، په متن کې د منع مسئله يې عامه ذکر کړې ده لهذا دا حکم ځوانې او بوډئ ټولو ښځو ته شامل دی همدارنګې د ورځې او د شپې په مونځونو کې هيڅ فرق نشته (ټول منع دی).

مصنف په کافي کتاب کې ليکلي دي چې نن سبا د کراهت دا فتوي د ټولو مونځونو د پاره ده ځکه چې شر او فساد ښکاره شوې دی، او چې کله د مونځ د پاره مسجد ته حاضريدل مکروه دی نو د وعظ مجالسو کې حاضريدل بطريق اولی مکروه دی خصوصاً د هغه جاهلانو د وعظ مجلس ته تلل چې د علماو په جبو او قبو او ددوي په دستار او لباس کې ځان پټ کړي او راشي، فخر الاسلام علي بزدوي رحمه الله دا ذکر کړي دي.

په فتح القدير کې يې ليکلي دي چې احتياط په دې کې دی چې په ټولو مونځونو کې د هر قسم ښځو مسجد ته راتلل منع دی او هغه بوډۍ هم نه شي تللې چې زيب او زينت کوي او د سرود پاره قابلې د نظر او التفات وي.

ددې عبارت نه معلومه شوه چې د ښځو په چيلو کې وتل، ګشت لګول او په محلو او لرې علاقو ته تلل مکروه او ممنوع دی، همدارنګې د ښځو د مدرسو چې کوم طوفان را الوتي دي دا هم د خطرو نه خالي نه دي اګر چې ددې ثبوت په نبوي دور کې ملاويږي ليکن د نبي کريم ﷺ مبارک دور په دې اوسني پُر فتن دور باندې قياس کول د هغه مخکنې دور بې ادبي او ګستاخي ده.

زنانه چې خوشبو ولګوي نو بهر دې نه وځي

﴿۹﴾ وَعَنْ زَيْنَبَ امْرَأَةِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ قَالَتْ: قَالَ لَنَا رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
زينب چې د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه بي بي ده وايي چې حضور ﷺ مونږ ته وفرمايل: تاسو

«إِذَا شَهِدَتْ إِحْدَاكُنَّ الْمَسْجِدَ فَلَا تَمَسَّ طِيْباً» . (رَوَاهُ مُسلم)[1].

كې څوک (زنانه) چې جومات ته ځي نو عطر دې نه لګوي.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بَخُورًا

دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل كومه زنانه چې خوشبو لګوي

فَلَا تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ» . (رَوَاهُ مُسلم)[2].

هغه دې مونږ سره د ماسخوتن مونځ كې نه يو ځاى كېږي.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۱۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ

ابن عمر رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي چې تاسو مه منع كوئ خپلې زنانه د

الْمَسَاجِدَ وَ بُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ» . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[3].

جومات نه مه منع كوئ خو كور د هغوي د پاره بهتر دى.

د زنانه د پاره كور كې مونځ كول افضل دي

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ الْمَرْأَةِ فِي بَيْتِهَا

حضرت ابن مسعود رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم د زنانه مونځ كور كې دننه كول، په

أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي حُجْرَتِهَا وَصَلَاتُهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا» (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[4]

صحن كې كولو نه بهتر دى او كوټې كې مونځ كول د خلاص ميدان كې كولو نه بهتر دى.

توضيح: حجرتها: د كوټو مخې ته صحن ويل كېږي او بيت اطلاق كور باندې هم كېږي خو دلته كيدى شي برنده او دالان مراد وي. (المرقات ۳/۱۵۱).

مخدعها: مخدع د خدع نه دى ميم باندې فتحه او ضمه دواړه وي د هو كې ته ويل كېږي دلته د زنانه

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۲۸/۱ رقم الحديث: ۱۴۲-۴۴۳، والنسائي ۱۵۴/۸، رقم الحديث: ۵۱۲۹.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۲۸/۱ رقم الحديث: ۱۴۳-۴۴۳، وأبو داود ۴۰۱/۴ رقم الحديث: ۴۱۷۵.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۲/۱ رقم الحديث: ۵۶۷.

(۴) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۳/۱ رقم الحديث: ۵۷۰.

هغه کوټنۍ مراد ده چې هغې کې خپل پټ سامان کینبودلی شي دې ته خدره هم ویل کیږي (المرقات ۳/۱۵۱).

لکه امرء القیس وایي:

و یوم دخلت الخدر خدر عنیزة فقالت لک الویلات انک مرجل

تقول وقد مال الغبیط بنا معاً عقرت بعیری یا امرء القیس فانزل

ددې حدیث نه دا یو عجیب تعلیم حاصلیږي او هغه دا چې اکثرې ښځې مسجد ته ډیرې تږې ناستې وي چې دوي مسجد ته لاړ شي او ثواب وګټي که چیرته ددوي نه پوښتنه وشي چې دا راته ووایه چې تاسې ته د مسجد ته د تللو شوق ولې دی؟ که چیرته ددې وجې نه دې چې د جمعې او مسجد ثواب حاصل شي نو هغه ثواب خو کور کې هم درته ملاویږي بلکې ددې نه یو څه بهتره ملاویږي، او که چیرته مسجد ته د تللو شوق د بلې وجې نه دی نو هغه هم لږ راته په شوق ووایه چې په دې باندې غور وشي.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : إِنِّي سَمِعْتُ حِبِّي أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
ابو هریره رضي الله عنه راوي دی وايي چې ما د خپل محبوب ابو القاسم صلی الله علیه وسلم نه دا واوریدل چې د هغه
«لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ لِلْمَسْجِدِ حَتَّى تَغْتَسِلَ
زنانه مونځ نه قبلیږي چې جومات ته تللو سره عطر لګوي او که لګولي یې وي، نو غسل دې وکړي لکه
غُسْلَهَا مِنَ الْجَنَابَةِ» (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وروى أحمد، وَالنَّسَائِيُّ نحوه)[1]
څنګه چې ناپاکۍ د پاره کولی شي.

پر دیو سړو ته عطر بوئ کولو والا زنانه بدکاره ده

﴿۱۴﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «كُلُّ عَيْنٍ زَانِيَةٌ وَإِنَّ
دابو موسی رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي چې هره سترګه زناکاره ده او که
الْمَرْأَةَ إِذَا اسْتَعْطَرَتْ فَمَرَّتْ بِالْمَجْلِسِ
زنانه عطر ولګوي او په مجلس باندې تیره شي او مقصد یې دا وي چې زما طرف ته خلک وګوري دغه

---

[1] أخرجه أبو داود في السنن ٤/٤٠١ رقم الحديث: ١٧٤.

فَهِيَ كَذَا وَكَذَا» . يَعْنِي زَانِيَةً. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَلِأَبِي دَاوُد، وَالنَّسَائِيِّ نَحوه)[1].

زنانه داسې او داسې ده یعنې زانیه ده.

په منافقانو باندې کوم مونځ بوج دی

﴿۱۵﴾ وَعَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا الصُّبْحَ فَلَمَّا سَلَّمَ

ابي بن کعب رضي الله عنه وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم یو ورځ مونږ ته د سحر مونځ وکړو چې نبي علیه السلام سلام

قَالَ: «أَشَاهِدٌ فُلَانٌ؟» قَالُوا: لَا. قَالَ: «أَشَاهِدٌ فُلَانٌ؟» قَالُوا: لَا.

واړولو نو وې فرمايل چې فلانی کس حاضر دی صحابو عرض وکړو چې نه، دوه ځلې يې وفرمايل دې نه

قَالَ: «إِنَّ هَاتَيْنِ الصَّلَاتَيْنِ أَثْقَلُ الصَّلَوَاتِ عَلَى الْمُنَافِقِينَ وَلَو

پس نبي علیه السلام وفرمايل ټولو مونځونو کې دا دواړه مونځونه په منافقانو باندې ګران وي که تاسو ته

تَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَأَتَيْتُمُوهُمَا وَلَوْ حَبْوًا عَلَى الرُّكَبِ وَإِنَّ الصَّفَّ الْأَوَّلَ عَلَى

پته ولګي چې ددې دواړو څومره ثواب دی تاسو به په خپورا بنګلو سره راتلئ اول صف د فرښتو د صف په

مِثْلِ صَفِّ الْمَلَائِكَةِ وَلَوْ عَلِمْتُمْ مَا فَضِيلَتُهُ لَابْتَدَرْتُمُوهُ

شان دی که ددې فضیلت معلوم شونو ددې د پاره به په جلتی سره راتلو کې کوشش کوئ د ځان له مونځ کولو

وَإِنَّ صَلَاةَ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ وَحْدَهُ وَصَلَاتَهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ مَعَ الرَّجُلِ

نه دویم کس سره مونځ کولو ثواب ډیر دی د دوو کسانو سره مونځ د یو کس سره د کولو نه ډیر ثواب لري

وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللهِ» (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ)[2].

څومره چې کسان زيات وي الله تعالی ته ډیر محبوب وي.

توضيح: د منافقانو هر عمل د ريا د پاره وي د سحر او ماسخوتن کې محنت ډير وي يو د خوب نه پاڅيدل وي او دويم کې د خوب نه منع كول وي منافق د اخلاص نه خالي وي او ناراستی نه ډک وي چې د منافق محبوب به سرمايه وي. **لوحبوا:** په زنګونانو باندې تللو ته ويلی شي. (المرقات ۳/۱۵۳).

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۰۰/٤ رقم الحديث : ٤١٧٣٠ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۹۸/۵، رقم الحديث :۲۷۸٦.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲۷۵/۱ رقم الحديث : ۵۵٤ .

په کلي او ځنګل کې هم مونځ په جماعت سره کوئ

﴿۱۶﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ ثَلَاثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلَا بَدْوٍ
ابو درداء رضي الله عنه راوي دی وايي حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي کوم کلي او ځنګل کې چې درې سړي وي

لَا تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلَاةُ إِلَّا قَدِ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَعَلَيْكَ بِالْجَمَاعَةِ
او جماعت سره مونځ نه کوي دوي باندې شيطان غالب کېږي تاسو جماعت په ځان باندې لازم کړئ هغه

فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذِّئْبُ الْقَاصِيَةَ» (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُد، وَالنَّسَائِيُّ)[1].
چېلۍ شرمخ خوري کوم چې د چېلو د کنډک نه جدا شي.

توضیح: في قرية: که کلي کې درې سړي وي هغوي ته په کار دي چې يو امام او دوه مقتديان شي. جمعه دې وکړي چې د جمعې ثواب حاصل شي او د مسلمانانو د اجتماعيت شان هم باقي وي ترڅو چې باقي وې شيطان نه بېچ وي لکه څنګه چې چېلو کنډک کې شرمخ نه شي ورتللی او جرات نه شي کولی خو چې ځان له وي شرمخ يې خوري همدارنګې د جمعې نه يوا ځې مونځ کوونکي به يو ورځ د شيطان په قابو کې راځي او خوري به يې. (المرقات ۳/۱۵۵).

استحوذ: دا د غلبې او قابو په معنی سره دی.

القاصية کنډک نه ځان له چېلۍ ته قاصيه ويل کېږي ددې حديث او وروستني حديث نه وجوب معلومېږي. (المرقات ۳/۱۵۵).

﴿۱۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَمِعَ الْمُنَادِيَ
ابن عباس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي څوک چې د مؤذن آواز واوري او د

فَلَمْ يَمْنَعْهُ مِنِ اتِّبَاعِهِ عُذْرٌ» قَالُوا
مؤذن د تابعداری نه يې (يعنې جماعت کې شريک کېدو نه) څه عذر نه منع نه کړي خلکو تپوس وکړو

وَمَا الْعُذْرُ؟ قَالَ: «خَوْفٌ أَوْ مَرَضٌ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ الصَّلَاةُ الَّتِي صَلَّى» (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ)[2].
عذر څه دی هغه وويل د ښمن نه ويرېدل يا بيماری د وجې نه مونځ بغير د جماعت نه وکړي نه قبلېږي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۷۱ رقم الحديث: ۵۴۷.
(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۷۳ رقم الحديث: ۵۵۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۶۰ رقم الحديث: ۷۹۳.

که تش اودس ماتې تیزوي نو اول ځان فارغول په کار دي

﴿۱۸﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ
عبد الله ابن ارقم رضي الله عنه وايي چې ما د حضور صلی الله علیه وسلم نه اوريدلي دي چې کله اودريږي مونځ او
وَوَجَدَ أَحَدُكُمُ الْخَلَاءَ فَلْيَبْدَأْ بِالْخَلَاءِ» . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَرَوَى مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ نَحوه[1].
چاته وړوکی حاجت وي هغه ته په کار دي چې اول وړوکی اودس ماتې وکړي (اګرچې جماعت ترک شي)

پیش امام ته عامه دعاء کول په کار دي

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " ثَلَاثٌ
حضرت ثوبان رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي چې درې څيزونه داسې دي چې
لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَفْعَلَهُنَّ : لَا يَؤُمَّنَّ رَجُلٌ قَوْمًا فَيَخُصَّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ
دهغې کول چاته حلال نه دي اول دا چې څوک ديو جماعت امام جوړشي او دعا کې جماعت شريک کولو
دُونَهُمْ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ خَانَهُمْ . وَلَا يَنْظُرْ فِي قَعْرِ بَيْتٍ
نه بغير خپل ځان مخصوص کړي که دايې وکړل نو خيانت يې وکړودويم دا چې نظر مه کوئ دچا په کور کې
قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ خَانَهُمْ
بغير داجازت نه که داسې چا وکړل نو دکوروالاسره يې خيانت وکړودريم دا چې څوک په داسې حالت کې
وَلَا يُصَلِّ وَ هُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ " . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، والترمذي نَحوه)[2].
مونځ نه کوي چې وړوکی يا لوی اودس ماتې ورته، تيزوړغلي وي تردې چې هغه سپک کړي.

توضيح: فيخص نفسه: يعنې قوم پرېږدي او امام خپل ځان له دعا اوغواړي او خلک امين وايي دا عمل د امام غلط دی.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۸ رقم الحديث: ۸۸ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۶۲، رقم الحديث: ۱۴۲، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۰۲ رقم الحديث: ۶۱۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۷۰ رقم الحديث: ۹۱ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۸۹، رقم الحديث: ۳۵۷، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۹۸ رقم الحديث: ۹۲۳.

سوال: حضور ﷺ حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته دعاګانې لیکلې او ښودلې یې هغه د منفرد او د خپل نفس سره خاص وې او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه هغه غوښتلې دلته څنګه حضور ﷺ نفي فرمایلې؟

جواب: تخصیص دا ممانعت د قنوت نازله په دعاء کې دی د عامې دعا مسئله نه ده. دویم جواب دا دی چې دا نهي د هغې دعا په وخت کې ده چې د اجابت دعا وخت وي خلک صرف امین وایې او امام صاحب د منفرد صیغې استعمالوي دا د قوم سره خیانت دی.

صاحب د التعلیق الفصیح لیکي کومو ماثوره دعاګانو کې چې مقتدي په امام باندې اعتماد نه کوي، نو په خپله دې هم وایې لکه د تشهد دعاګانې مقتدي هم وایې او امام یې هم وایې په داسې صورت کې امام صاحب منفرد صیغه استعمالولی شي او کوم ځای کې چې مقتدي امین وایې بیا دې امام عامې صیغې استعمال کړي خپل نفس دې نه خاص کوي.

مونځ د څه وجې نه مه مؤخر کوئ

﴿۲۰﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «لَا تُؤَخِّرُوا الصَّلَاةَ
د حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دی وایې چې: حضور ﷺ فرمایې مه وروسته کوئ مونځ د
لِطَعَامٍ وَلَا لِغَيْرِهِ» (رَوَاهُ فِي شرح السنة)[1].
ډوډۍ د پاره یا د بل څه وجې نه.

توضیح: دې حدیث نه مخکې حدیث نمبر (٦) سره تعارض دی هغې کې دی چې د خوراک د وجې نه مونځ کې تاخیر کولی شي او دې حدیث کې دي چې د څه وجې نه تاخیر نه شي کولی ددې جواب دا دی چې په زیر بحث حدیث تعلق دې صورت سره دی چې کله د مونځ وخت ختمیږي یا مؤخر کول صحیح نه دي او د حدیث نمبر (٦) تعلق دې صورت سره دی چې وخت کې وسعت وي نو مونځ وروسته کولی شي یعنې عذر او بغیر عذر احوالو باندې دواړه حدیثونه محمول دي. (المرقات ۳/۱۵۸).

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ٤/١٣٥ رقم الحديث: ٣٧٥٨.

۲۲ ربیع الثاني ۱٤۱۰هـ

الْفَصْلُ الثَّالِث:

مونځ د جمعې سره کولو ترغیب

﴿۲۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ قَالَ : لَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّلَاةِ إِلَّا

عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وایي مونږ ولیدو چې د جماعت نه صرف هغه منافق خلک وروسته کیدل د

مُنَافِقٌ قَدْ عُلِمَ نِفَاقُهُ أَوْ مَرِيْضٌ إِنْ كَانَ الْمَرِيْضُ لَيَمْشِيْ بَيْنَ رَجُلَيْنِ

کوم چې نفاق معلوم شوی وو یا به هغه بیمار وروسته کیدو کوم بیمار چې به د دوو کسانو په مینځ کې تللی

حَتّٰى يَأْتِيَ الصَّلَاةَ وَقَالَ إِنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَّمَنَا سُنَنَ الْهُدٰى

شو هغه به هم راتلو عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه وویل چې حضور صلی الله علیه وسلم مونږ ته د هدایت لارې ښودلي

وَ إِنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدٰى الصَّلَاةُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِيْ يُؤَذَّنُ فِيْهِ . وَ فِيْ

وې او د هدایت د لارو نه یوه لاره داده چې یو جومات کې مونځ کول دي کوم کې چې آذان کولی شي، او یو

رِوَايَةٍ : " مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْقَى

بل روایت کې دي ابن مسعود رضي الله عنه وایي کوم کس د پاره چې دا خبره د خوشحالۍ وي چې ملاقات کوي

اللهَ غَدًا مُسْلِمًا فَلْيُحَافِظْ عَلٰى هٰؤُلَاءِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

د الله تعالی سره سبا ورځ د کامل مسلمان په حیثیت هغه ته په کار دي چې حفاظت وکړي د دې پنځو مونځونو

حَيْثُ يُنَادٰى بِهِنَّ فَإِنَّ اللهَ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ

په هغه ځای کې کوم ځای کې چې آذان وي ځکه چې الله تعالی مقرر کړي دي ستاسو نبي صلی الله علیه وسلم د پاره

سُنَنَ الْهُدٰى وَ إِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدٰى وَ لَوْ أَنَّكُمْ

لارې د هدایت او پنځه مونځونه د جماعت سره کول هم د هدایت د طریقو نه یوه طریقه ده که تاسو خپل

صَلَّيْتُمْ فِيْ بُيُوْتِكُمْ كَمَا يُصَلِّيْ هٰذَا الْمُتَخَلِّفُ فِيْ بَيْتِهِ

مونځونه کورونو کې کوئ لکه څنګه چې وروسته پاتې کیدونکو (یعني منافق) به مونځ کولو نو په هغه شئ

لَتَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ وَ لَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ

تاسو به د خپل نبي صلی الله علیه وسلم سنت پرېښودونکي وئ او که د خپل نبي صلی الله علیه وسلم سنت پرېږدئ تاسو

لَضَلَلْتُمْ وَمَا مِنْ رَجُلٍ يَتَطَهَّرُ فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ يَعْمِدُ إِلَى مَسْجِدٍ مِنْ هٰذِهِ الْمَسَاجِدِ

به گمراه شئ او کوم کس چې ځان صفا کړي او ښه طریقې سره اودس وکړي بیا جوماتونو نه یو جومات کې

إِلَّا كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ يَخْطُوهَا حَسَنَةً وَ رَفَعَهُ بِهَا دَرَجَةً و يحط عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةً

مونځ وکړي دده په هر یو قدم باندې یوه نیکي لیکلی کېږي او یوه درجه یې اوچتېږي او یوه بدي دده نه لرې

وَلَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا مُنَافِقٌ مَعْلُومُ النِّفَاقِ وَلَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يُؤْتَى بِهِ

کېږي مونږ وکتل ښکاره منافق نه علاوه به بل کس د جماعت نه نه وروسته کیدو تردې چې بیمار کس به

يُهَادٰى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتّٰى يُقَامَ فِي الصَّفِّ. (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].

د ضعف د وجې نه به د دوو کسانو په مدد سره جماعت ته راوستلی شو او صف کې به ودرولی شو.

توضیح: سنن الهدى: یعنې د هدایت طریقې او هغه سنت چې باعث د هدایت دي (المرقات ۳/۱۵۹).
یاد ساتئ چې د حضور ﷺ مسنون افعال اعمال دوه قسمه دي یو قسم هغه افعال دي چې حضور ﷺ په طریقې د عبادت کولو او دویم هغه افعال دي چې حضور ﷺ به دعادت په طریقې باندې کول کوم اعمال مسنونه چې په طریقه د عبادت خپل کړي وو هغې ته سنن هدی ویل کېږي او دغه سنت مؤکده دي او کوم چې په طریقې د عادت دي هغې ته سنن زوائد ویل کېږي د مستحب د قبیلې نه دي. د قسم اول مثال د سحر، ماسپخین، ماښام او ماسخوتن مونځونو نه مخکې او وروسته دولس رکعته سنت دي او د قسم ثاني مثال لکه د حضور ﷺ کپړې، خوراک او څښاک وغیره. سنن زوائدو باندې د عمل ثواب هله ملاویږي چې د حضور ﷺ د اتباع نیت او کړی که نیت یې نه وي ثواب نه ملاویږي لکه بعضې قومونو پټکی د رواج د وجې نه دی نه د نیت د اتباع د رسول الله ﷺ.

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَوْلَا مَا فِي الْبُيُوتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالذُّرِّيَّةِ

ابو هریره رضي الله عنه روایت دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي که کورونو کې زنانه او ماشومان نه وي

أَقَمْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ وَ أَمَرْتُ فِتْيَانِي يُحْرِقُونَ مَا فِي الْبُيُوتِ بِالنَّارِ. (رَوَاهُ أَحْمد)[2].

نو ما به د ماسخوتن مونځ قائم کړی وي او خادمانو ته به مې حکم ورکړی وي چې کورونه یې په اور کې وسوزوئ

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۴۵۳ رقم الحديث: ۲۵۶-۶۵۴، وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۷۳ رقم الحديث: ۵۵۰.
(۲) أخرجه أحمد في المسند ۲/۳۶۷.

د آذان نه پس جومات نه وتل منع دي

﴿۲۳﴾ وَعَنْهُ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " إِذَا كُنْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ
ابوهريره رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم مونږ ته حکم کړی وو چې تاسو جومات کې موجود يئ
فَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ فَلَا يَخْرُجْ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُصَلِّيَ.(رَوَاهُ أَحْمد)(۱).
او مونځ د پاره آذان اوکړی شي، نو مونځ کولو نه بغير جومات نه مه وځئ.

توضيح: فلايخرج: آذان په وخت کې د سړي د ځای اعتبار شته داخل د مسجد او خارج د مسجد کې فرق شته کوم کس چې د مسجد نه خارج وي هغه د پاره وعيدات نشته او که مسجد کې داخل وي او آذان وشي اوس وتل مکروه دي ځکه چې دا صورت اعراض عن الجماعة دی کوم چې موجب د تهمت دی که مسجد د بريلويانو او اهل بدعت والا وي هغې نه هم وتل صحيح نه دي، بلکې د هغوي سره مونځ وکړئ يا د مونځ اعاده وکړئ فتاوی رشيديه کې يې ليکلي د ارادې سره د اهل بدعاتو مسجد ته تلل نه دي په کار که څوک په غلطۍ سره د بريلويانو مسجد ته لاړو يا دې هلته مونځ وکړي او دوباره دې اعاده وکړي.تبليغ والا په دې مسئله کې دوه غلطي کوي: يو دا چې په ارادې سره د اهل بدعتو مسجدونو ته ځي او دوي پسې مونځ کوي او دوباره دا مونځ نه راګرځوي، دوهمه غلطي دا کوي چې دا غلطه طريقه اصلاح او ترويج د دين لاره ګڼي اګر که واقعتا اصلاح هم وي نو بيا هم ځي مګر دا طريقه غلطه ده، بهر حال هغه انسان د مسجد نه د آذان نه پس وځي چې دده په ذمه باندې د بل مسجد انتظام وي يا هلته امام وي يا هلته د درس پروګرام يې وي يا دده د وجې نه د عوام د کثرت ذريعه وي يا ددې نه غير بل ضروري کار وي يا د يو څه وخت د پاره ووځي او واپس راځي دا عذرونه دي، دې نه بغير وتل موجب د عملي نفاق دي لکه څنګه چې راروان دي.(المرقات ۳/۱۶۲).

﴿۲٤﴾ وَ عَنْ أَبِي الشَّعْثَاءِ قَالَ : خَرَجَ رَجُلٌ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ مَا أُذِّنَ فِيهِ
د ابو الشعثاء رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: د آذان کولو نه پس يو کس د جومات نه ووتلو ، حضرت
فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَمَّا هٰذَا فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .(۲).
ابوهريره رضي الله عنه وفرمايل دې کس د ابو القاسم صلى الله عليه وسلم نافرماني وکړه.

---

(۱) احمد في المسند ۵۳۷/۲.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۴۵۳/۱ رقم الحديث : ۲۵۸-۶۵۵، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۶۶/۱ رقم الحديث : ۵۳۶ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۹۷/۱، رقم الحديث : ۲۰۴.

﴿۲۵﴾ وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ
د حضرت عثمان رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي کوم کس چې
أَدْرَكَهُ الْأَذَانُ فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ خَرَجَ لَمْ يَخْرُجْ لِحَاجَةٍ وَهُوَ لَا يُرِيدُ الرَّجْعَةَ
جومات کې وي او آذان وشي او بغیر د ضرورت نه د جومات نه وځي او د واپس راتلو اراده يې هم نه وي
فَهُوَ مُنَافِقٌ». (رَوَاهُ ابنُ مَاجَه)[1].
نو دا کس منافق دی.

قول او عمل سره د آذان جواب ورکول لازم دي

﴿۲۶﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْهُ
ابن عباس رضي الله عنه روایت کوي وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي چا چې آذان واوریدو او جواب يې ورنه
فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عُذْرٍ». (رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ)[2].
کړو، نو دده مونځ (کامل او یا نه قبلیږي) مګر د څه عذر د وجې نه داسې وشو څه باک نشته.

توضیح: د اجابت آذان دوه طریقې دي یوه طریقه ژبې سره ده چې د کلماتو د آذان جواب ورکړی شي.

دویمه طریقه د اجابت عملي ده چې مؤذن داسې ووایې **حي على الصلوة** او اوریدونکی لاړ شي، علماء وایي چې څوک اجابت عملي کوي نو په اجابت قولي نه کولو باندې په ده څه وعید نشته یا څوک جومات کې ناست وي او تلاوت کوي او د آذان جواب ورنه کړي دا کس وعید کې نه راځي، ځکه چې دا د مخکې نه موجود دی او یو کس نه په ژبې سره جواب ورکړي او نه جومات ته د راتلو سره مونځ وکړي، بلکې کور کې مونځ وکړي دده مونځ مقبول نه دی او څوک چې بالکل مونځ نه کوي د غه لوی بدبخته دی. (المرقات ۳/۱۶۳).

﴿۲۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ الْمَدِينَةَ كَثِيرَةُ الْهَوَامِّ وَالسِّبَاعِ
عبد الله بن ام مکتوم رضي الله عنه وایي چې ما عرض وکړو چې یا رسول الله! مدینه کې خطرناک ځناور زیات دي
وَأَنَا ضَرِيرُ الْبَصَرِ فَهَلْ تَجِدُ لِي مِنْ رُخْصَةٍ؟
او زه ړوند یم آیا تاسو ماته اجازت راکوئ چې زه جومات ته نه راځم او خپل مونځ په کور کې کوم نبي

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۴۲ رقم الحديث ۷۳۴
(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۵۹ رقم الحديث ۷۹۳

قَالَ : « هَلْ تَسْمَعُ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ؟ » قَالَ : نَعَمْ.
عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمايل چې ته حي على الصلاه حي على الفلاح اورې ما عرض وكړو چې آو ،نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ
قَالَ: «فَحَيَّهَلًا» وَلَمْ يُرَخِّصْ لَهُ.[1]
وفرمايل بيا جومات ته راځه او جومات ته د نه راتللو اجازت يې ورنه كړو.
﴿۲۸﴾ وَعَنْ أُمِّ الدَّرْدَاء قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو الدَّرْدَاءِ وَهُوَ مُغْضَبٌ فَقُلْتُ :
ام درداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وايي (يو ورځ زما خاوند) ابو درداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ زما خواته د غوسې نه ډک راغى ما تپوس وكړو
مَا أَغْضَبَكَ ؟ قَالَ: وَاللهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا إِلَّا
كوم څيز ته غوسه كړې هغه وويل په الله قسم د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په امت كې يو څيز هم نه ګورم خو
أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَمِيعًا . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[2].
صرف دا خبره پيژنم چې هغوي صرف د جمعې سره مونځ كوي.

توضيح: هو مغضب: دا د اسم مفعول صيغه ده يعني د غوسې نه ډک وو يعني چا په غوسه كې اچولى وو د ام درداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د سوال په جواب كې چې ابو درداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څه وويل نو شارحين وايي دا اصل كې د سوال جواب نه جوړيږي بيا شارحينو قسم قسم جوابونه كړي دي بعضو ترديې پورې ويلي دي چې ابو درداء جواب وركړې نه دى، لكه لمعات كې دي .(اشعة اللمعات ۱/۵۰۰).

ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللَّهُ يوه توجيه كړې ده او ټولو ورته ښه ويلي ده هغه دا : **اى اغضبني الامور المنكرة المحدثة في امة محمد رأني والله ما اعرف من أمرهم شيئا على الجادة الا انهم يصلون جميعا فيكون الجواب محذوفا والمذكور دليل الجواب) (المرقات ۳/۱٦٤)** يعني زه دې څيز غوسه كړې يم چې امت محمديه كې قسما قسم منكرات او بدعات پيدا شو اوس يو څيز هم په خپل حالت كې پاتې نه شو ها صرف جمعې سره مونځ كول دغه څيز باقي دى چې خپل اعتدال باندې دى اوس هغه هم رخصت كيږي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۷۵ رقم الحديث : ۵۵۳ .

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۱۳۷ ، رقم الحديث : ۶۵۰ ، وأحمد في المسند ۶/۴۴۳.

د سحر مونځ جماعت سره کول د ټولې شپې تهجد کولو نه بهتر دی

﴿۲۹﴾ وَعَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ: إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقَدَ سُلَيْمَانَ بْنَ أَبِي حَثْمَةَ
ابوبکر بن سلیمان بن ابی حثمه رضی الله عنه وایي چې عمر فاروق رضی الله عنه ونه موندو سلیمان بن ابي حثمة د
فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ وَإِنَّ عُمَرَ غَدَا إِلَى السُّوقِ وَمَسْكَنُ سُلَيْمَانَ بَيْنَ الْمَسْجِدِ وَالسُّوقِ
سحر مونځ کې عمر رضی الله عنه چې کله سحر بازار ته لاړو نو د سلیمان کور د بازار او جومات په منځ کې وو،
فَمَرَّ عَلَى الشِّفَاءِ أُمِّ سُلَيْمَانَ فَقَالَ لَهَا لَمْ أَرَ سُلَيْمَانَ فِي الصُّبْحِ
ځکه هغه د سلیمان مور شفاء خواته لاړو او هغې نه یې تپوس وکړو نن یې سلیمان د سحر مونځ کې ونه لیدو
فَقَالَتْ إِنَّهُ بَاتَ يُصَلِّي فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ
مور یې ورته وویل سلیمان نن ټوله شپه مونځ کې تیره کړې ده او سحر ته یې سترګې پټې شوې، حضرت
فَقَالَ عُمَرُ لَأَنْ أَشْهَدَ صَلَاةَ الصُّبْحِ فِي الْجَمَاعَةِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَقُومَ لَيْلَةً. (رَوَاهُ مَالِكٌ)(۱).
عمر رضی الله عنه ورته وفرمایل: چې زه د سحر مونځ جماعت سره کول د ټولې شپې د عبادت نه بهتر ګڼم.

توضیح: حضرت عمر رضی الله عنه د وخت خلیفه ؤ او سلیمان یو صحابي ؤ حضرت عمر رضی الله عنه دیني معامله کې د مونځ په باره کې د خپلو ملګرو نګراني کوله د صحابو دومره لوی جماعت کې د یو صحابي غیر حاضري محسوس کړه بیا بازار کې د مور نه ورله تپوس وکړو ما نن سلیمان په سحر مونځ کې ونه لیدلو خیر خو وو؟ مور یې ورته جواب کې فرمایي هغه نن ټوله شپه تهجد مونځ کړی دی سحرېې سترګې پټې کړې یعنې د عمر رضی الله عنه په نزد د جماعت ډیر اهمیت دی او فرمایي ما ته د جمعې سره مونځ کول د ټولې شپې د تهجد و نه خوښ دی، سبحان الله څومره دیني ماحول دی؟ (المرقات ۳/۱۶۵).

دوه کسانو په منځ کې جماعت جائز دی

﴿۳۰﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اثْنَانِ
د ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل که دوه کسان وي یا د
فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ» (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه)(۲).
دوو نه ډیر وي دې سره جماعت کېږي.

---

(۱) أخرجه مالک في الموطا ۱۳۱/۱ رقم الحدیث: ۷ من کتاب صلاة الجماعة.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۳۱۲/۱ رقم الحدیث: ۹۷۲.

توضیح: مطلب دا دی جماعت د صحت د پاره دا ضروري ده چې ډیر تعداد کې خلک جمع وي یا کم از کم درې کسان ضروري دي داسې معامله نه ده بلکې د دوو کسانو جماعت هم صحیح دی یو امام جوړ شي او بل مقتدي خو مقتدي به د امام ښي طرف ته ودریږي. (المرقات ۳/۱۶۵).

د حضرت ابن عمر او د هغه د ځوی خفګان

﴿۳۱﴾ وَعَنْ بِلَالِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
حضرت بلال بن عبد الله بن عمر د خپل پلار نه روایت کوي وایې چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي چې
« لَا تَمْنَعُوا النِّسَاءَ حُظُوظَهُنَّ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِذَا اسْتَأْذَنَّكُمْ » . فَقَالَ بِلَالٌ:
زنانه جوماتـ ته د تلو اجازت وغواړي تاسو هغوي د جوماتـ د حصې نه محرومه کوئ مه، بلال وویل:
وَ اللهِ لَنَمْنَعُهُنَّ . فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللهِ : أَقُوْلُ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
په الله قسم! موږ به یې ضرور منع کوو حضرت عبد الله بلال ته وویل زه چې څه وایم دا نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وایې
وَ تَقُوْلُ أَنْتَ لَنَمْنَعُهُنَّ . وَ فِيْ رِوَايَةِ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ : فَأَقْبَلَ
او ته وایې چې موږ به یې ضرور منع کوو. او یو بل روایت سالم د خپل پلار نه نقل کوي یا متوجه شو
عَلَيْهِ عَبْدُ اللهِ فَسَبَّهُ سَبًّا مَا سَمِعْتُ سَبَّهُ مِثْلَهُ قَطُّ
عبد الله بلال طرف ته متوجه شو او هغه ته یې دومره بد وویل چې ته هم د عبد الله د ژبې نه داسې بد نه وو
وَقَالَ: أُخْبِرُكَ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَقُوْلُ: وَ اللهِ لَنَمْنَعُهُنَّ. (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].
اوریدلي او یا یې وویل زه وایم چې دا د حضور ارشاد دی او ته وایې چې موږ به یې ضرور منع کوو.

توضیح: والله لنمنعهن: حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د زنانو متعلق جوماتـ ته د تللو او هلته مونځ کولو حدیث ذکر کړو او بلال زنانه د جوماتـ نه منع کول، دې باندې د ابن عمر او بلال د دواړو تبادله داسې وشوه چې د حضرت بلال د کلام د حدیث د ظاهر سره داسې د معارضې صورت پیدا شو خو معارضه صورةً وه حقیقة بالکل نه وه ځکه چې یا انکار حدیث راځي او دا د بلال نه تصور هم نه پیدا کېږي. بهر حال ابن عمر په دغه صوری منازعې د خپل ځوی نه ناراضه شو او خپل ځوی ته یې داسې وویل چې زه به تول عمر تا سره خبرې نه کوم. (المرقات ۳/۱۶۶).

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۳۲۸/۱ ، رقم الحديث : ۱۴-۴۴۲، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۸۲/۱ رقم الحديث : ۵۶۶.

اوس د دې ورځو پورې خبرې نه کول دنیاوي اغراضو د وجې نه حرام دي او دیني غیرت د وجې نه جائز دي او ددې واقعي معلومات چې حضرت عائشې رضي الله عنها ته وشو حضرت عائشې رضي الله عنها وفرمایل چې الله تعالی دې په ابن عمر رضي الله عنه باندې رحم وکړي، او بلال صحیح خبره کوي که نن سبا حضور صلی الله علیه وسلم وی، نو حضور صلی الله علیه وسلم به په خپله زنانه جومات ته د تللو نه منع کولی، او راتلونکي حدیث کې هم دا صورت مذکور دی تفصیل دې نه مخکې حدیث نمبر(۸) کې تیر شوی دی.

﴿۳۲﴾ وَعَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ: «لَا يَمْنَعَنَّ
مجاهد د عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روایت کوي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :نه دې منع کوي
رَجُلٌ أَهْلَهُ أَنْ يَأْتُوا الْمَسَاجِدَ» . فَقَالَ ابْنٌ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ : فَإِنَّا لَنَمْنَعُهُنَّ. فَقَالَ عَبْدُ اللهِ :
هیڅ یو کس خپل اهل د جوماتونه ، د عبدالله یو ځوی بلال وویل مونږ خو به یې منع کوو نو وویل عبدالله
أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ تَقُولُ هٰذَا ؟ قَالَ :
بن عمر رضي الله عنه هغه ته زه د حضور صلی الله علیه وسلم حدیث ذکر کوم او ته دا وایې، د راوي بیان دی دې نه
فَمَا كَلَّمَهُ عَبْدُ اللهِ حَتّٰى مَاتَ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].
پس ابن عمر رضي الله عنه خپل ځوی سره تول عمر خبرې نه وې کړې تر دې چې وفات شو.

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۳٦/۲.

بَاب تَسْوِيَةِ الصَّفِّ:

قال الله تعالى: ﴿وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ١ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ٢ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا﴾ (الصافات آيت: ١-٣)

د مانځه د صفونو متعلق پنځه اهم مسائل دي ټولو مسائلو د پاره بنيادي حيثيت لري.

(١) صف بالکل سيدها وي چې دې سره تير سيدها کړى. (٢) صفونو کې تلاصق او تلازق وي يعني داسې ودريدل چې شيطان د پاره په کې د وتو لار نه وي. (٣) پش امام په داسې ځاى ودريدل چې دواړو طرف ته مقتديان برابر وي. (۴) د اولني صف مکمل کيدو نه پس دويم بيا دريم بيا څلورم الى آخره صفونه جوړول. (۵) صفونه داسې مقدار سره وي چې منځ کې د سجدې مقدار هومره ځاى وي. دې قاعدې باندې د فقهاو څه مسائل بناء دي. د فقهاو دې باندې اتفاق دى که صفونو مينځ کې نهر يا سړک نه وي دا متصل دي امامت او جماعت صحيح دى او که سړک يا نهر وغيره وي نو د امام مالک او امام شافعي رحمهما الله په نزد دا اقتداء صحيح ده، امام صاحب رحمه الله وايي چې دا اقتداء صحيح نه ده که امام مسجد کې وي او مقتدي نزدې کور کې ولاړ وي خو مينځ کې داسې څيز حائل وي چې امام په نظر نه راځي او امام نه وروسته صفونه هم په نظر نه راځي. جمهور فرمايي چې دا اقتداء صحيح نه ده خو د امام صاحب رحمه الله مشهور قول دا دى چې دا اقتداء صحيح ده اګر چې د جمهورو په نزد د بُعد او قُرب اعتبار کوي حائل اعتبار نه کوي مونځ کې صفونه نيغول سنت مؤکده دي بعضو ورته واجب ويلي، ځکه چې صفونه نه نيغولو باندې ډير وعيدات احاديثو کې راغلي دي، دا د وجوب دليل دى.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د صف د نيغولو حکم

﴿۱﴾ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي صُفُوفَنَا حَتَّى كَأَنَّمَا
د حضرت ابن بشير رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم زمونږ صفونه به نيغول ګويا چې
يُسَوِّي بِهَا الْقِدَاحَ حَتَّى رَأَى أَنَّا قَدْ عَقَلْنَا عَنْهُ
تير به هم ددې صف سره نيغولى شو، تردې چې مونږ د نبي عليه السلام نه د صفونو د نيغولو اهميت زده کړو.
ثُمَّ خَرَجَ يَوْمًا فَقَامَ حَتَّى كَادَ أَنْ يُكَبِّرَ فَرَأَى رَجُلًا بَادِيًا صَدْرُهُ مِنَ الصَّفِّ
يو ورځ نبي عليه السلام تشريف راوړو او اودريدو تکبير کولو والا وو چې د يو کس سينه د صف نه لږه بهر وه
فَقَالَ: «عِبَادَ اللهِ لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ
حضور صلى الله عليه وسلم وليدو حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل اى د الله تعالى بندګانو! خپل صفونه نيغ کړئ

أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ ».[1]
ګيني الله تعالى به ستاسو منځ کې اختلاف واچوي.

توضیح: القداح: قداح تیر او نیزې ته ویل کیږي عرب خلکو به تیر او نیزې نیغولو کې کوشش کوو په دې کې چې لږ هم کوږ والی وې نو نښانه به پرې صحیح نه لګې، ځکه به دوي د نورو ځیزونو تشبیه تیر او نیزې سره ورکوله، دلته دا مبالغه بیانوي چې حضور ﷺ به صفونه داسې سیده کړل چې تیر به د دې سره نیغولی شو. (المرقات ۳/۱۶۹)

قدعقلناعنه: یعني حضور ﷺ ته اندازه وشوه چې مونږ د حضور ﷺ نه د صفونو د هموار او سیدها کولو مسئله زده کړه.

او لیخافن الله: علامه مظهري وایې چې ظاهري ادب د باطني ادب او منلو علامت دی که تاسو صفونو کې غلط ودریږئ ظاهري اطاعت نشئ کولی، نو ظاهري نافرماني به تاسو باطني نافرمانی ته ورسوي یعنې زړونو پورې (المرقات ۳/۱۶۹).

ددې انجام به دا وي چې یا خپل مینځ کې عداوت او کینه او بغض پیدا شي دې وجې نه په زړونو کې اختلاف راشي او د زړونو د اختلاف نتیجه دا ده چې یو بل سره به اعراض او انقباض شروع شي. دې زیر بحث حدیث کې د دغه پس منظر بیان شوی دی. (المرقات ۳/۱۷۰).

﴿۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَأَقْبَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَجْهِهِ
انس رضي الله عنه وایې چې مونځ اودرید و حضور ﷺ خپل مخ مبارک زمونږ طرف ته متوجه کړو او
فَقَالَ: «أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاصُّوا فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي» (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) وَفِي الْمُتَّفَقِ عَلَيْهِ
وې فرمایل خپل صفونه نیغ کړئ او یو بل سره یو ځای او دریږئ زه شاته هم تاسو وینم. او د بخاری او مسلم
قَالَ: « أَتِمُّوا الصُّفُوفَ فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي ».[2]
دواړو روایت دا دی (حضور ﷺ فرمایي) صفونه پوره کوئ زه تاسو د شاته نه هم وینم.

توضیح: تراصوا: جوخت جوخت صف جوړولو ته تراصوا ویلی شي. (المرقات ۳/۱۷۰).

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰٦/۲، رقم الحديث: ۷۱۷، ومسلم في الصحيح ۳۲٤/۱ رقم الحديث: ۱۲۸-۴۳٦)، وأبو داود ۴۳۲/۱ رقم الحديث: ٦٦۳، والنسائي ۸۹/۲، رقم الحديث: ۸۱۰

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۸/۲، رقم الحديث: ۷۱۹، ومسلم في الصحيح ۳۲٤/۱ رقم الحديث: ۱۲۵-۴۳٤)، والنسائي ۹۲/۲، رقم الحديث: ۸۱٤.

جلد 2 38

فائي ارا کهر: دې حديث باندې اول کلام شوى دى دا حالت دائمي نه دى بلکې مونځ کې دننه انکشاف تام کيدو د وجې نه حضور ﷺ ته علم کيدو.

صف برابر ساتل د مونځ دمکمل کیدو حصه ده

﴿۳﴾ وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَوُّوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ
انس رضي الله عنه وايي چې حضور ﷺ وفرمايل تاسو خپل صفونه برابر ساتئ ځکه چې صفونه برابر
من إِقَامَةِ الصَّلَاةِ » إِلَّا أَنَّ عِنْدَ مُسْلِمٍ: مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ. (متفق عليه)[1]
ساتل د مونځ د تکميل حصه ده. د مسلم روايت کې اقامة الصلوة په ځای من تمام الصلوة الفاظ دي.

توضيح: په قرآن کريم کې ﴿أَقِيمُواْ الصَّلَاةَ﴾ يعني مونځ د ټولو آدابو سره قائم کولو حکم دى د مونځ آداب تعديل ارکان لحاظ ساتل او د سنتو او آدابو او مستحباتو خيال ساتل په کې داخل دي ددغه آدابو نه دې حديث کې د يو آدب طرف ته اشاره ده صفونه سيدها ساتئ ځکه صفونه سيده ساتل د مانځه د تکميل حصه ده دې حکم ﴿أَقِيمُواْ الصَّلَاةَ﴾ کې ورکړى شوى دى.

د علم او پوهې خلک دې امام سره نزدې ولاړ وي

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا فِي الصَّلَاةِ
ابو مسعود انصاري رضي الله عنه وايي چې حضور ﷺ زمونږ په ولوباندې لاس کينبود وپه مونځ کې
وَ يَقُولُ: « اسْتَوُوا وَلَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ
اووې فرمايل چې برابر اوسئ مختلف مه کيږئ ګينې ستاسو په زړونو کې به اختلاف پيدا شي تاسو کې
لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُوا الْأَحْلَامِ وَ النُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ
چې کوم خلک عاقل او بالغ وي هغه زما سره نزدې کيږئ او بيا هغه خلک چې هغوي ته نزدې وي او بيا
ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ » . قَالَ أَبُو مَسْعُودٍ: فَأَنْتُمُ الْيَوْمَ أَشَدُّ اخْتِلَافًا . (رواه مسلم)[2].
هغه چې هغوي ته نزدې وي حضرت ابو مسعود رضي الله عنه وفرمايل نن تاسو کې اختلاف ډير دى.

توضيح: يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا: د صف سيده کولو د يو کيفيت بيان کوي حضور ﷺ چې څنګه ژبې

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۹/۲ ،رقم الحديث :۷۲۳، ومسلم في الصحيح ۳۲۴/۱ رقم الحديث: ۱۲۴-۴۳۳.

(۲) أخرجه مسلم ۳۲۳/۱ رقم الحديث:۱۲۲-۴۳۲، وأبو داود ۴۳۶/۱ رقم الحديث : ۶۷۴، والنسائي ۸۷/۲، رقم الحديث: ۸۰۷.

مبارکې سره ددې بیان کوي دغه شان عملي طور باندې به يې صفونه نيغول او زمونږ په ولو باندې به يې لاس کيخودل او صفونه به يې نيغول ددې وجه دا ده صف نيغولو د پاره ولو او ګيټو نيغول ضروري دي ددې ذکر راتلونکی حديث دی. (المرقات ۳/۱۷۱).

ولا تختلفوا: يعنې صف کې برابر اوسئ چې د بدن حصه مخکې وروستو نه وي دې ظاهري افتراق نه به باطني افتراق بغض او عداوت او نفرت پيداشي تفصيل يې مخکې تير شوی دی(المرقات ۳/۱۷۱)

ليلني: يعنې کوم خلک چې عاقل او بالغ وي مخکې صف کې ماسره خواته ودريږئ چې زما د مونځ پوره نقشه وګوري او امت ته يې ورسوي او امام ته سهوه راشي چې صحيح فتحه ورکړي يا امام ته حادثه راشي چې خپل نائب مقرر کړي چې صف کې افراد افراد نزدې ولاړ وي ددې ذمه داري قبلولو اهليت لري. (المرقات ۱۷۱-۳/۱۷۲).

اوس د صفونو ترتيب داسې دی چې اولني صف کې عاقل او بالغ خلک وي يا ددې نه پس قريب البلوغ مراهق خلک وي او ماشومان هم وي يا دې نه پس خنثی خلک وي يعنې دوي کې د سړو او زنانو علامات په يو ځای وي يا آخري صف کې زنانه وي.

اشد اختلافاً: حضرت ابو مسعود رضي الله عنه ددې کلام مقصد دا دی چې نن سبا تاسو د صفونو په سيدها کولو کې احتياط نه کوئ دې وجې نه ستاسو په مينځ کې به اختلاف وي څومره چې د صفونو افتراق وي هغومره به په تاسو فتنې راځي اول د ظاهر اختلاف غم وکړئ يا د باطني فکر کوئ(المرقات ۳/۱۷۲).
بهر حال ابو مسعود رضي الله عنه دا خطاب تابعينو ته وو دې کې دا نقصان راغلی.

په جوماتونو کې شور مه کوئ

﴿۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِيَلِيَنِي
دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل ماسره نزدې او دريږي
مِنْكُمْ أُولُو الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ»
په تاسو کې چې کوم خلک صاحب عقل او بالغ وي يا هغه خلک و دريږئ کوم چې دوي ته نزدې وي دا
ثَلَاثًا وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الْأَسْوَاقِ». (رواه مسلم)[1].
الفاظ حضور صلی الله علیه وسلم درې ځلې وفرمايل او تاسو د بازار په شان شور کولو نه بچ شئ.

(۱) أخرجه مسلم ۱/۳۲۳ رقم الحديث: ۱۲۲-۴۳۲، وأبو داود ۱/۴۳۶ رقم الحديث: ۶۷۵، والترمذي ۱/۴۴۰ رقم الحديث: ۲۲۸.

توضیح: **هیشات**: جمع ده ددې مفرد **هیشة** دی دا لفظ د نصر ینصر نه دی ددې ترجمه د ګډوډ ده ددې ترجمه شور هم ده دلته دواړه ترجمې صحیح دي لهذا ددې دوه مطلبه شو جومات کې د بازار په شان شور مه کوئ، بلکې خاموشی سره مونځ کوئ دا مطلب ډیر واضح دی اصل عبارت دا دی: **وایاکم وهیشات کهیشات الأسواق**، دویم مطلب یې دا دی چې په داسې ځای کې مونځونه مه کوئ چې هلته شور وي او حضوری قلبي نه وي.(اشعة اللمعات ۱/۵۰۴).

دې حدیث کې د زنانو د صف ذکر دی، ځکه حضور ﷺ **ثم الذین** الفاظ درې ځل ویل دغه شان د صف د څلورو درجو ذکر دی، عاقل او بالغ اول صف کې او مراهق او هلکان دویمې درجې کې خناثی دریمې درجې کې او زنانه څلورمې درجې کې دې نه اولنی حدیث کې د زنانو د صف ذکر نشته، ځکه هلته دوه ځلې (**ثم الذین یلونهم**) یې فرمایلي.

﴿٦﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَصْحَابِهِ تَأَخُّرًا
ابو سعید خدري رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ چې کله وکتل چې صحابه تاخیر کوي
فَقَالَ لَهُمْ: «تَقَدَّمُوا وَأْتَمُّوا بِي وَلْيَأْتَمَّ بِكُمْ مَنْ
حضور ﷺ ورته وفرمایل: مخکې شئ زما اقتداء وکړئ او ستاسو اقتداء دې وکړي هغه څوک
بَعْدَكُمْ لَا يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللهُ». (رَوَاهُ مُسلم)[1].
کوم چې تاسو پسې دي یوه ډله همیشه تاخیر کوي تردې چې الله تعالی به هم دوی شاته واچوي.

توضیح: **ولیأتم بکم**: ددې مطلب دا نه دی چې اول صف دې زما اقتداء وکړي او وروستو خلک دې د دوي اقتداء وکړي، ځکه چې یو صف د بل صف والا اقتداء نه شي کولی، بلکې ټول خلک د امام په اقتداء کې وي د حدیث مطلب دا دی اولني صف والا مونځ کې ما ویني او وروستو خلک دوي ته ګوري نو متابعت به روان وي دا متابعت في الافعال دی متابعت فی الاقتداء نه دی.(المرقات ۳/۱۷۳)

په مسجد کې د حلقو په ځای په صف کې ناسته په کار ده

﴿٧﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَآنَا
جابر بن سمرة رضي الله عنه وایي چې حضور ﷺ یو ورځ زمونږ خوا ته تشریف راوړو او مونږ یې ولیدو

---

(۱) أخرجه مسلم ۳۲۵/۱ رقم الحديث ۱۳۰ ۴۳۸، وأبو داود ۴۳۸/۱ رقم الحديث ۶۸۰، والنسائي ۸۳/۲، رقم الحديث: ۷۹۵.

حلقا فَقَالَ : « مَا لِي أَرَاكُمْ عِزِينَ ؟ » ثُمَّ

په مختلفو دائرو کې، نووې فرمايل: چې څه وجه ده زه تاسو جدا جدا دائرو کې وينم بيا يو ځل حضور

خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ : « أَلَا تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ

ﷺ زمونږ خواته تشريف راوړو وې فرمايل داسې صفونه ولې نه جوړوئ څنګه چې صف تړلي وي

عِنْدَ رَبِّهَا ؟ » فَقُلْنَا : يَا رَسُولَ اللهِ ! وَكَيْفَ تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا ؟

فرښتو د الله تعالی په حضور کې مونږ عرض وکړو يا رسول الله! څنګه صف تړي فرښتې د الله تعالی په دربار

قَالَ : « يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْأُوَلَ وَ يَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ » . (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].

کې حضور ﷺ وفرمايل اولني صفونه پوره کوي او صف کې يو ځای ودريږي.

توضيح: **عزين:** ځان له ټولګي او دائرو شکل کې ناستې ته ويلی شي.

حلقا: د **حلقة** جمع ده ددې مطلب هم د **عزين** په شان دی.

يتراصون: نږدې نږدې برابر برابر صف کې اودريدو ته ويلی شي.(المرقات ۳/۱۷۳).

د زنانو او سړو بهترين صف کوم يو دی

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور ﷺ فرمايي د سړو اولني صف بهتر

وَ شَرُّهَا آخِرُهَا وَ خَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَ شَرُّهَا أَوَّلُهَا » . (رَوَاهُ مُسْلِم)[2].

دی او بدترين صف وروسته صف دی او زنانو د پاره آخري صف بهتر دی او بدترين صف اول دی.

توضيح: **خير صفوف:** د سړو صف اول کې دا فضيلت د دوو وجهو نه دی يو خو د اول صف فضيلت په دويم او دريم باندې ډير دی دې اعتبار سره ويلی شوي دي چې د سړو اول صف د نورو صفونو په اعتبار سره د ثواب په لحاظ سره بهتر دی يعنې ددې ثواب ډير دی دويمه وجه دا ده د سړو صف اول هغه وخت بهترين صف دی چې وروستو د زنانو صفونه وي هغې نه لرې د شيطان وسوسې دوي ته به نه رسي څکه

---

(۱) أخرجه مسلم ۳۲۲/۱ رقم الحديث:۱۱۹-۴۳۰، وأبو داود ۱/۱۳۱ رقم الحديث :۶۶۱، والنسائي ۹۲/۲، رقم الحديث: ۸۱۶ .

(۲) أخرجه مسلم ۳۲۶/۱ رقم الحديث:۱۳۲-۴۴۰، وأبو داود ۱۳۸/۱ رقم الحديث :۶۷۸، والنسائي ۹۳/۲، رقم الحديث: ۸۲۰ .

بهترین صف دی. او د سړو خو اخري صف د امام نه لري وي دویم زنانو ته نزدې وي دې کې د وساوس شیطاني او نسواني احتمال زیات وي، ځکه بدترین صف دی. (المرقات ۳/۱۷۴).

صفوف النساء: د زنانو صفونو کې افضل او غیر افضل وجه یو کیدی شي هغه دا چې د سړو نه ډیر لرې وي وسوسې په کې نه وي ځکه ثواب په اعتبار سره افضل دی د زنانو صف اول بدترین یو دې وجې نه دی چې امام پسې نزدې ولاړوي وې ثواب ورته په دې نه ملاویږي، دویم د سړو سره خواته وي دې کې ثواب کم او خطره ډیره وي، ځکه بدترین صف دی. (المرقات ۳/۱۷۴).

سوال: صفونه خو د مونځ د پاره دي او مونځ خو خیر خیر دی بیا د مونځ صف ته بدترین ولې ویلی شوی دی که هغه صف د سړو وي یا د زنانو.

جواب: بدترین صف ورته د مونځ د صف په حیثیت سره نه دی وئیلی شوی بلکې د صف خارجي بد اثراتو د وجې نه ورته بدترین ویلی شوی دی.

دویم جواب: شرها د خیرها مقابله کې راغلی دی ددې ترجمه بدترین نه ده بلکې افضل مقابله کې غیر افضل دی او افضلیت او غیر افضلیت د ثواب د کموالي په اعتبار سره دی نو د زنانو د پاره صف اول کې ثواب کم دی او سړو د پاره آخري صف کې ثواب کم دی.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

په صفونو کې خالي ځای پرېښودل نه دی په کار

﴿۹﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «رُصُّوا صُفُوفَكُمْ وَ قَارِبُوا
انس رضي الله عنه وايي دی چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي چې خپلو صفونو کې جوخت شئ او نزدې او دريږي
بَيْنَهَا وَ حَاذُوا بِالْأَعْنَاقِ فَوَ الَّذِيْ نَفْسِيْ بِيَدِهِ
دصفونو مینځ کې یعنې خپل ستونه برابر ساتئ قسم په هغه ذات باندې چې د هغه په قبضه کې زما ځان
إِنِّيْ لَأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهَا الْحَذَفُ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
دی چې شیطان د تورې چیلۍ بچي په شان ستاسو صفونو په کولاو والي کې ننوتو باندې وینم.

توضیح: **وقاربوا بینهما**: یعنې دوو صفونو په مینځ کې دومره فاصله مه ساتئ چې یو صف په کې ودریږي دا د قاربوا یو مطلب دی دویم مطلب دا دی چې خپل مینځ کې نیږدې او دریږئ مینځ کې خلا

(۱) أخرجه أبو داود ۳۴/۱، رقم الحديث: ٦٦٧، والنسائي ۹۲/۲، رقم الحديث: ۸۱۵.

پاتې نه شي. (المرقات ۳/۱۷۵).

وحاذوا: دا د محاذات نه دی د برابرۍ معنی سره دی يعني ستونه او ولي يو شان ساتئ مخکې وروستو په کې مه کوئ ددې ممانعت راغلی، د ملاعلي قاري دا توجيه خوښه نه ده هغه فرمايي چې ستونه برابر ساتئ مطلب دا دی صفونو کې څوک په اوچت ځای باندې څوک ښکته يا امام اوچت او مقتدي ښکته وي چې په دې سره د بعضو څټونه اوچت او د بعضو لاندې پاتې وي (دا معنی داسې بعيده شان ده) (المرقات ۳/۱۷۵).

خلل: خا او لام دواړو باندې فتحه ده د مونځ کوونکو په مينځ کې فاصلې ته ويلی شي دې ته فرجة هم ويلی شي، ددې جمع فرجات ده.

الحذف: حا لفظ باندې فتحه ده يا **ذال** باندې هم فتحه ده د ګډې بچې ته ويلی کېږي چې بالکل تور وي نه يې غوږونه شته او نه يې لکۍ. دا قسم بچې د حجاز او يمن په ګډو کې وي دا د شيطان د اولاد يو فوټو کاپي ده. حديث نمبر (۱۷) کې حذف تفسير (اولاد الضأن الصغار) سره يو راوي کړی دی هغه يو مسند تفسير دی (المرقات ۳/۱۷۵).

كانها: دې روايت کې ضمير تانيث دی يو روايت کې **كانه** ضمير مذکر دی ددې يو جواب دا دی چې مذکر ضمير شيطان طرف ته راجع دی او مؤنث ضمير په اعتبار د خبر سره دی ځکه چې حذف مؤنث دی.

دويم جواب: د ضابطې او قاعدې په طور باندې دا دی (**زيد هاهو**) که لفظ زيد طرف ته ضمير راجع کېږي نو **هو** ضمير به راځي که دلته لفظ د زيد د **کلمة** معنی سره واخلی ضمير **ها** به راځي دا قاعده هر ځای کې جاري ده دلته هم داسې کېږي **كانه اى لفظ شيطان** او **كانها اى كلمة الشيطان**. (المرقات ۳/۱۷۵).

په مخکې صفونو کې بايد څه نقص نه وي

﴿۱۰﴾ وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ
حضرت انس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي چې اولني صف پوره کړئ بيا دې
الَّذِي يَلِيهِ فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
سره نژدې صف پوره کړئ او صف کې که کومه کمي وي هغه آخري صف کې کيدل په کار دي.

---

(۱) أخرجه أبو داود ۱/۲۳۵، رقم الحديث: ۶۷۱، والنسائي ۲/۹۳، رقم الحديث: ۸۱۸.

صف مكمل كولو سره لوی ثواب دی

﴿۱۱﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ
د حضرت براء بن عازب نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به فرمایل: چې الله تعالی او ملائکې
يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يَلُونَ الصُّفُوفَ الْأُولَى وَمَا مِنْ خُطْوَةٍ
رحمت لیږي په هغه کسانو باندې کوم چې اولني صفونو ته نزدې وي او الله تعالی ته دې قدم نه بل
أَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنْ خُطْوَةٍ يَمْشِيهَا يَصِلُ الْعَبْدُ بِهَا صَفًّا.[۱]
محبوب قدم نشته کوم چې د صف د یو ځای والی د پاره استعمال شي.

په صف کې ښي طرف ته اودریدل بهتر دي

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى
عائشه رَضِيَاللّٰهُعَنْهَا فرمایي چې حضور صَلَّاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ فرمایلي دي چې الله تعالی او فرښتې رحمت لیږي د
مَيَامِنِ الصُّفُوفِ». (رَوَاهُ أَبُودَاوُد) (۲).
صف ښي طرف والاوو باندې.

د تكبير نه پس هم امام صفونه برابرولی شي

﴿۱۳﴾ وَعَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي صُفُوفَنَا إِذَا
د نعمان بن بشیر رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ نه روایت دی وایي چې رسول الله صَلَّاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به زمونږ صفونه نیغول کله چې
قُمْنَا إِلَى الصَّلَاةِ فَإِذَا اسْتَوَيْنَا كَبَّرَ[۳].
به مونږ او دریدو مونځ د پاره چې صفونه به برابر شو د هغې نه پس به نبي عَلَيْهِالسَّلَام تكبير تحريمي وويلو.
﴿۱۴﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَنْ يَمِينِهِ: «اعْتَدِلُوا
د انس رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به خپل ښي طرف ته فرمایل نیغ او دریږئ او

(۱) أخرجه أبو داود ۱۳۲/۱، رقم الحديث: ۶۶۴، والنسائي ۸۹/۲، رقم الحديث: ۸۱۱

(۲) أخرجه أبو داود ۱۳۷/۱ رقم الحديث: ۶۷۶.

(۳) أخرجه أبو داود ۱۳۵/۱ رقم الحديث: ۶۷۰.

سَوُّوا صُفُوفَكُمْ ». وَ عَنْ يَسَارِهِ : « اعْتَدِلُوا سَوُّوا صُفُوفَكُمْ ».
خپل صفونه برابر کړئ او ګس طرف ته به یې هم فرمایل چې صفونه نیغ ودروئ او برابر شئ.

په مونځ کې ولي (اوږې) نرم ساتل بهتر دي

﴿۱۵﴾ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « خِيَارُكُمْ
د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل تاسو کې بهترین خلک هغه دي
أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ فِي الصَّلَاةِ» [1].
چې نرم وي ولي د دوي په مونځ کې.

توضیح: الينكم مناكب: یعنې مونځ کې ښه سړی هغه دی چې مونځ کې ولي نرم وساتي (المرقات ۳/۱۷۷).

دې شارحین مختلف مطلبونه ذکر کړي: (۱) د صفونو د نیغولو د پاره یو سړی راشي او صف کې د ولاړو خلکو د نیغولو د پاره د هغوي ولي ونیسي او مخکې وروسته یې کړي نو ښه سړی هغه دی چې د بل لاس کې خپل ولي د صف نیغ کیدو د پاره ورکړي او ضد نه کوي تکبر نه کوي په راتلونکي حدیث نمبر (۱۷) کې الفاظ (ولینوا في ایدی اخوانکم) نه دا مطلب واضح طور باندې متعین دی. (المرقات ۳/۱۷۷).

دویم مطلب دا دی چې د مونځ دوران کې ځای تنګ وي نوی راتلونکی مونځګزار یا ورسره ولاړ ملګري د پاره ولي نرم کړي او په ولي سره په صف کې ولاړو کسانو ته دیکه مه ورکوي دا مطلب ښه دی بعضې نادان خلک دا نادانې کوي.

دریم مطلب دا دی چې په مونځ کې په ښه خشوع او خضوع سره ولي نرمول او تاوېدل دا مطلب یو څه بعید دی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۱۶﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ: «اسْتَوُوا اسْتَوُوا اسْتَوُوا فَوَالَّذِيْ
انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایې تاسو برابر ودرېږئ او قسم دې وي په هغه

---

(۱) أخرجه أبو داود ۱/۱۳۵ رقم الحديث: ۶۷۲.

نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَرَاكُمْ من خَلْفِي كَمَا أَرَاكُم مِنْ بَيْنِ يَدَي ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

ذات چې د ده په قبضه کې زما ساه ده څنګه چې تاسو مخې ته وينم دغه شان خپل شاته هم وينم.

په ولو او ګيتو سره صف نيغيږي

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى

ابو امامة راوي دی وايي چې: حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي الله تعالى او د هغه فرښتې رحمت ليږي په

الصَّفِّ الْأَوَّلِ » قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَ عَلَى الثَّانِي قَالَ : « إِنَّ اللهَ

اول صف باندې صحابو عرض وکړو يا رسول الله! دويم صف باندې هم حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل الله

وَ مَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ » قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَ عَلَى الثَّانِي

تعالى او فرښتې اول صف باندې رحمت وايي، صحابو عرض وکړو يا رسول الله! دويم صف باندې هم

قَالَ : « إِنَّ اللهَ وَ مَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ » قَالُوا

حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل الله او د هغه فرښتې په اول صف باندې رحمت ليږي صحابو عرض وکړو

يَا رَسُولَ اللهِ ! وَ عَلَى الثَّانِي ؟ قَالَ : « وَ عَلَى الثَّانِي » قَالَ

يا رسول الله! په دويم صف باندې هم، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: په دويم باندې هم بيا وفرمايل

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَوُّوا صُفُوفَكُمْ وَحَاذُوا بَيْنَ مَنَاكِبِكُمْ وَلِينُوا فِي أَيْدِي إِخْوَانِكُمْ

رسول الله صلی الله علیه وسلم خپل صفونه برابر ساتئ او خپل ولي هوار ساتئ او د خپل ورور لاسونو مخې ته نرم

وَسُدُّوا الْخَلَلَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ بَيْنَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْحَذَفِ » يَعْنِي أَوْلَادَ الضَّأْنِ الصِّغَارِ .[2]

کېږئ صفونو کې خلا مه پيدا کوئ شيطان حذف يعني د ګډورکې بچې جوړ شي او ستاسو مينځ کې ننوځي

توضيح: وعلى الثاني: دې ته عطف تلقين ويلى شي يعني صحابو د حضور صلی الله علیه وسلم توجه صف ثاني د فضيلت طرف ته اړول غوارې يا رسول الله صلی الله علیه وسلم صف اول فضيلت خو تاسو بيان کړو د دويم صف فضيلت هم بيان کړه چې الله تعالى په دويم صف باندې هم رحمت وليږي، څکه حضور صلی الله علیه وسلم دريم ځل باندې د دويم صف فضيلت بيان کړو.

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲/۹۱ رقم الحديث : ۸۱۳.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۵/۲۶۲.

المناکب: دلته د ولو ذکر بار بار راغلی دی بعضې روایاتو کې قدمین هم راغلي دي اصل خبره دا ده. چې صف د انسان د بسم د ولو او ګیټو په ذریعه باندې نیغ او سیدها کولی شي دا هغه اعضاء دي که دا برابر شي نو پوره صف به سیدها شي د خپو مخکې او وروستو حصې سره صف نه سیده کېږي، ځکه چې د چا خپې اوږدې وي د چا وړې وي خو ګیټې داسې ځای واقع دي د دې برابرولو سره ټول اعضاء برابرېږي. (المرقات ۳/۱۷۸).

﴿۱۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا
ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل صفونه سيد د کړئ او برابر والي ساتئ
بَيْنَ الْمَنَاكِبِ وَ سُدُّوا الْخَلَلَ وَ لِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ وَلَا تَذَرُوا فُرُجَاتٍ
د خپلو ولو منځ کې د صفونو خالي ځایونه ډک کړئ خپل ورور به لاس کې نرم او سئ او مه پرېږدئ خلا په
الشَّيْطَانِ وَ مَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللهُ وَ مَنْ
صفونو کې د شیطان د پاره کوم کس چې صف یو ځای کړو الله تعالی به هغه یو ځای کړي او څوک چې
قَطَعَهُ قَطَعَهُ اللهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ النَّسَائِيُّ مِنْهُ قَوْلَهُ: وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا إِلَى آخِرِهِ. (۱)
صف وران کړي الله تعالی به هغه مات کړي. نسائی دا حدیث من وصل صفا نه اخره پورې نقل کړی دی.

امام په مینځ کې اودرول په کار دي

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «تَوَسَّطُوا الْإِمَامَ
حضرت ابو هریره رضي الله عنه راوي دی چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي امام منځ کې اودروئ (يعني صف
وَ سُدُّوا الْخَلَلَ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد). (۲)
بندي داسې کوئ چې امام بنې او چپ طرف کسان برابر وي) او د صف خالي ځایونه بند کړئ.

په اول صف کې په شمولیت نه کولو باندې سخت وعید

﴿۲۰﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «لَا يَزَالُ قَوْمٌ
د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم وويل چې څه خلک دي چې هميشه نه

(۱) أخرجه أبو داود ۱/۴۳۳، رقم الحديث: ۶۶۶، والنسائي ۲/۹۳ رقم الحديث: ۸۱۹.

(۲) أخرجه أبوداؤد ۱/۴۳۹، رقم الحديث: ۶۸۱.

يَتَأَخَّرُونَ عَنِ الصَّفِّ الْأَوَّلِ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللّٰهُ فِي النَّارِ».[1]
وروستو كېږي د اولني صف نه تردې چې الله تعالى دوي دوزخ کې واچوي.

توضيح: يتاخرون عن الصف: مراد دا دی چې يو کس مسلسل نيکئ کې سستي کوي تاخير کوي (المرقات ۳/۱۸۰)

د ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ (البقرة آيت: ۱۴۸) پروا نه کوي ده ته ددې عمل عين مطابق سزا ملاويږي او هغه سزا ده چې کوم کس تولو نيکيو کې وروستو پاتې شي ددې اثر دا دی چې دا کس اخر دوزخ ته لاړ شي آخر دا چې دا کس دوزخ والاو ته نزدې شي دا مطلب واضح دی بنکاره معلوميږي ددې حديث وعيد هغه منافقينو د پاره دی چې د دوي دا عادت وي او نفاق د وجې نه داسې کوي لکه دويم حديث کې دي (لايأتون إلى الصلوة الا دبرا) قرآن کې دي: ﴿قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى﴾ (نساء آيت: ۱۴۲)

ددې توجيه ضرورت ځکه دی چې ټول مسلمانان اولني صف کې نه ودريږي آخر صحابو دورکې هم اتم لسم صف کې خلک ودريدل.

په صف کې وروسته د يواځې اودريدووالا حکم

﴿۲۱﴾ وَعَنْ وَابِصَةَ بْنِ مَعْبَدٍ قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يُصَلِّي
د وابصة بن معبد رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم يو کس وليدو چې مونځ يې کولو
خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ فَأَمَرَهُ أَنْ يُعِيدَ الصَّلَاةَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ[2]
صف کې وروسته ځانله حضور صلى الله عليه وسلم ورته دوباره د مونځ کولو حکم ورکړو.

توضيح: ان يعيد الصلوة: مخکې صف کې چې ځای وي او وروسته صف کې ځان له مونځ کوی آيا دا مونځ کېږي او که نه کېږي دې کې اختلاف دی. (المرقات ۳/۱۸۰).

د فقهاو اختلاف: امام احمد بن حنبل رحمه الله وايي ددې کس مونځ ونه شو، لهذا د مونځ فاسد کيدو سره د مونځ اعاده دې وکړي دريواړه ائمه جمهور وايي داسې کول مکروه تحريمي دي ددې کس مونځ خو وشو خو د مکروه تحريمي د وجې نه اعاده ده که استحباباً وي او که لزوماً وي.

---

(۱) أخرجه أبوداؤد ۱/۴۳۸، رقم الحديث: ۶۷۹.

(۲) أخرجه أبو داود ۱/۴۳۹ رقم الحديث: ۶۸۲، والترمذي ۱/۴۴۶ رقم الحديث: ۲۳۰ وأحمد في المسند ۴/۲۲۸.

دلائل: امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ زیر بحث حدیث دوابصه نه استدلال کړی دی دې کې واضح الفاظ دي چې مونځ دوباره وکړه، لهذا اعاده د بطلان صلاة په وجه ده. (المرقات ۳/۱۸۰).
جمهورو د حضرت ابوبکر روایت نه استدلال کړی دی کوم چې باب الموقف کې د فصل اول حدیث نمبر(۵) دی دا بخاري ذکر کړی دی.
دې کې مذکور دي چې حضرت ابوبکرصدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صف نه بهر دروازې سره نیت وکړو او د رکوع په حالت کې صف ته نزدې شو خو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اعادې حکم ورنه کړو. (المرقات ۱۸۰-۳/۱۸۱).
فتاوی ظهیریه کې د علماء احنافو مسلک مطابق تفصیل داسې دی که مخکې صف ډک وي او یو کس وروسته راغی، نو مخکې صف نه دې یو کس را وروسته کړي مونځ دې وکړي که د فتنې خطره وي نو څوک دې نه راوروسته کوي، بلکې ځان له دی اودرېږي مونځ کېږي. که د دې امورو رعایت ونه شو، نو مونځ به مکروه شي.
علامه محمد یوسف بنوري رَحِمَهُ اللهُ د علماو فتوی نقل کړې ده نن سبا دور کې د زمانې د فساد او د کم عقلۍ او د جهل د وجې ځان له دې ودرېږي دا بهتره ده ګینې راخکلو سره به مونځ کې جګړه شروع شي.
جواب: جمهور د زیر بحث حدیث نه دا جواب ورکوي دې حدیث کې امام ترمذی اضطراب ذکر کړی دی علامه ابن رشد مالکی هم فرمايي دې حدیث کې اضطراب دی، دا قابل استدلال نه دی.
دویم جواب دا دی اعاده د امام احمد او اسحاق په نزد ده، نور ائمه هم د اعادې خبره کوي. دا حدیث د هغې په خلاف کې نه شي پیش کولی د اعادې نوعیت او حیثیت جدا جدا دی. د امام احمد او اسحاق رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد اعاده د بطلان صلوة د وجې نه ده او د جمهورو په نزد د کراهت تحريمي د وجې نه ده بهر حال اعاده خو په هر حال شته دی چې د هرې وجې نه وي. صاحب هدايه ليکي: کراهت د وجې نه اعاده د مونځ راځي.
یو جواب دا هم دی شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ فرمايي دا اختلاف هغه وخت دی چې ټول مونځ وروسته وکړی او صف کې خالي ځای دی هغه لاړ نه شی که نیت وروسته وکړي او باقي صف ته په مزه مزه ورشي نو دده د پاره د اعادې حکم نشته. (اشعة اللمعات ۸۰۵)

بَاب الْموقف:

په مونځ کې د اودريدو بيان

جماعت سره مونځ کولو متعلق صاحب مشکوة عجيبه طرز باندې عنوانات قائم کړي وو تولو نه ړومبی يې د جماعت فضيلت او په جماعت پرېښودلو باندې وعيدات بيان کړل کله چې فضيلت ذهن کې راغی، نو د امام او مقتدي ودريدو يعنې صفونه برابرولو او دې کې د قيام په دوران کې هيت کذائيه بيان کړو تردې چې د جماعت طريقه يې اوښودله چې صفونه يې داسې جوړ کړئ کله چې عملي طور باندې صفونو کې ودريدل، اوس يې صفونو کې د ودريدو بيان شروع کړو، کله چې د بيان اوريدونکو او د زده کونکو شوق پيدا شو، اوس به دا جماعت څوک کوي، باب الامامة سره يې د دې بيان وکړو ددې ډير زيات ضرورت وو او ويې ښودل چې د جماعت اهل فلان فلان خلک دي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

نفلی جمعه غير اختياري جائز ده

﴿۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : بِتُّ فِي بَيت خَالَتِي مَيْمُونَةَ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ
عبدالله بن عباس رضي الله عنه وايي ما خپلې ترور ميموني رضي الله عنها سره شپه تيره کړه نو اودريدو رسول الله
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأَخَذَ بِيَدِي
صلی الله عليه وسلم (تهجد) مونځ د پاره زه هم د نبي عليه السلام چپ طرف ته اودريدم نو ونيو نبي عليه السلام لاس زما
مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ فَعَدَلَنِي كَذٰلِكَ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ إِلَى الشق الْأَيْمن. (متفق عليه)[1].
وروسته زما نه نو زه يې داسې واړولم د خپل وروسته جانب نه ښي طرف ته.

توضيح: فاخذ بيدي: اکثر رواياتو کې راغلي چې غوږ نيولو سره يې تاو کړی دی، دې حديث نه علماو ډير مسائل ثابت کړي دي. (۱) بغير تداعي غير ارادي طور باندې نفل جماعت جائز دی. (۲) که امام سره جماعت کې صرف يو مقتدي وي د امام سره به ښي طرف ته ودريږي. (۳) مونځ کې عمل قليل کولی شي. (۴) مقتدي له امام نه مخکې کيدل په کار نه دي اګر چې لږ وخت د پاره وي حضور

---

۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۰/۲،رقم الحديث : ۲۹۷، ومسلم في الصحيح ۵۳۱/۱ رقم الحديث:۱۹۲-۷۶۳، وابو داود ۴۰۷/۱ رقم الحديث :۶۱۰، والنسائي ۱۰۴/۲، رقم الحديث: ۷۴۲ ، والترمذي ۴۵۱/۱ رقم الحديث :۲۳۲ ، وابن ماجة ۳۱۲/۱، رقم الحديث: ۹۷۳. أخرجه أحمد في المسند ۲۴۹/۱.

صلی الله علیه وسلم محنت وکړو ابن عباس رضی الله عنه یې د شا طرف نه بل طرف ته کړو. (۵) داسې کس اقتداء کول جائز دي کوم کس چې شروع کې د جماعت اراده نه وي کړي او اوس یې اراده وکړه. (المرقات ۳/۱۸۲).

که مقتدیان دوه کسان وي څنګه به او دریږي

﴿۲﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِيُصَلِّيَ فَجِئْتُ
حضرت جابر رضی الله عنه وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کولو د پاره ودریدو زه راغلم او دنبي علیه السلام
حَتّٰى قُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَدَارَنِي حَتّٰى أَقَامَنِي عَنْ يَمِينِه ثُمَّ جَاءَ جَبَّارُ بْنُ صَخْرٍ
چپ طرف ته ودریدم نبي علیه السلام زما لاس ونیوا وخپل نبي طرف ته یې ودرولم بیا جبار بن صخر راغی د
فَقَامَ عَنْ يَسَارِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخَذَ بِيدِينا جَمِيعًا فدفعنا حَتّٰى أَقَامَنَا خلفه. [1]
نبي علیه السلام چپ طرف ته اودریدو نبي علیه السلام زمونږ دواړو لاسونه ونیول او وروستو یې ودرولو.

توضیح: که مقتدي یو وي دده خبره خو مخکې معلومه شوه که مقتدیان دوه وي د بعضو خیال دا دی چې منځ کې دې ودریږي او چپ او ښي طرف ته مقتدیان. دې حدیث نه دا هم معلومه شو یو وخت دواړو لاسونو له حرکت ورکول جائز دي دا د نوافلو خبره ده دې کې سهولت دی، ابن مسعود رضی الله عنه د علقمة او اسود په منځ کې اودریدو مونځ یې ورکړو کیدی شي ځای تنګ ؤ یا څه بل عذر ؤ دا یو جزئي واقعه ده مسنونه طریقه نه ده. (المرقات ۳/۱۸۳).

مقتدي زنانه او سړی به څنګه او دریږي

﴿۳﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: صَلَّيْتُ أَنَا وَ يَتِيمٌ فِي بَيْتِنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ
د انس رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې: ما او یتیم خپل کورکې حضور صلی الله علیه وسلم سره مونځ وکړو او
أُمِّ سُلَيْمٍ خَلْفَنَا. (رَوَاهُ مُسلم) [2].
ام سلیم زمونږ نه وروسته وه.

توضیح: **یتیم**: د حضرت انس رضی الله عنه د وررو نوم یتیم وو، بعضې وایي ضمیره نوم یې وو په یتیم سره مشهور دی. (المرقات ۳/۱۸۳).

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۵۲۵ رقم الحديث: ۱۸۱ - ۷۶۳.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۱۲، رقم الحديث: ۷۲۷.

ام سلیم : د حضرت انس رضي الله عنه د مور نوم دی یو روایت کې **العجوز وراء نا** الفاظ هم دي مراد ام سلیم ده دا د حضور صلی الله علیه وسلم رضاعي خاله یا عمه وه. (المرقات ۳/۱۸۳).

دې حدیث نه معلومه شوه که مقتدي زنانه او سړی مشترک وي د زنانه صف وروسته ځان ته په کار دی.
اګر چې زنانه د محارمو نه ولې نه وي که زنانه د سړو د صف په منځ کې او دریږي امام صاحب طرف ته منسوب دی د هغه په نزد زنانه نه ښي او چپ طرف او دې نه وروسته یعنې درې کسانو مونځ باطل دی نو د زنانه خپل مونځ صحیح دی د ائمو ثلاثو په نزد باندې مونځ باطل نه دی چې چیرې امام د زنانو د امامت نیت ونه کړي د زنانو مونځ به فاسد شي.

مقتدي یو سړی او زنانه وي جماعت به څنګه او دریږي

﴿٤﴾ وَ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَلَّى بِهِ وَ بِأُمِّهِ
انس رضي الله عنه نه مروي دي چې حضور صلی الله علیه وسلم مونځ وکړو ده (یعنې انس رضي الله عنه) او ده د مور (ام
أَوْ خَالَتِهِ قَالَ : فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ وَ أَقَامَ الْمَرْأَةَ خَلْفَنَا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
سلیم) یا د ده ترور سره، انس رضي الله عنه وايي نبي علیه السلام زه خپل ښي طرف ته او زنانه یې وروسته زمونږ دروله

د صف ته د رسیدو نه اخوا که رکوع وکړي نو څه به کوي؟

﴿٥﴾ وَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ أَنَّهُ انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
ابوبکره رضي الله عنه نه مروي دي هغه یو ځل د نبي علیه السلام سره مونځ کې شاملیدو د پاره هغه وخت ورسیدو
وَ هُوَ رَاكِعٌ فَرَكَعَ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ إِلَى الصَّفِّ ثُمَّ مَشَى إِلَى الصَّفِّ.
چې نبي علیه السلام رکوع کې وُ هغه صف ته رسیدو نه مخکې رکوع ته لاړو بیا ورو ورو لاړو صف کې شامل
فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ : « زَادَكَ
شو نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته یې ددې واقعې ذکر وکړو حضور صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل چې زیات دې
اللهُ حِرْصًا وَلَا تَعُدْ » . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[2].
کړي الله تعالی ستاسو حرص نور هم خو آینده داسې مه کوئ.

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲/۸۶ رقم الحديث : ۸۰۳.
(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۶۷، رقم الحديث : ۷۸۳.

توضیح: فرکع: یعنې صف کې شامل نه وو خو جماعت موندلو د پاره مسجد ته داخل شو هغه ځای نه رکوع ته لاړو بیا حالت رکوع کې تلو تلو صف کې داخل شو دا کار حضرت ابو بکرة حضور ﷺ سره مونځ کولو په دوران کې کړی دی بیا یې د حضور ﷺ نه د مسئلې تپوس وکړه حضور ﷺ مونځ صحیح ګرځولی دی. خو دا عمل دوباره بیا مه کوه. (المرقات ۳/۱۸۴).

دې حدیث نه معلومه شوه چې ځان له صف کې وروسته ودریدلو سره مونځ نه فاسدیږي. لکه د جمهورو مسلک مخکې بیان شو، دویمه خبره د دې حدیث نه دا معلومه شوه چې امام پسې فاتحه لوستل فرض یا واجب نه دي که داسې وی نو حضور ﷺ به صحابي ته حکم کولی چې لاړ شه مونځ وکړه دې صحابي فاتحه نه ده لوستلې او د لوستلو وخت کله وو شوافع حضرات هم وایي چې رکوع کې مقتدي امام سره شریک شو هغه دا رکعت او موندلو مونږ وایو که رکعت یې او موندو نو فاتحه یې کله وویله او مونځ څنګه صحیح شو. معلومه شوه مقتدي باندې فاتحه لوستل فرض نه دي غیر مقلدین حضرات خلک شک کې اچوي.

ولاتعد: دا د باب **نصر ینصر** نه د **عود** په معنی سره دی یعنې دوباره داسې مه کوه دې کې د صف نه جدا ودریدل لازم راځي بیا حالت رکوع کې تلل راځي.

(۲) دا لفظ د **عدا یعدو** نه هم دی د منډې معنی کې دی یعنې داسې په منډه وصف کې شامل کیدو کوشش مه کوئ بلکې سکون سره راځئ ثواب به ملاویږي بیا د منډې فائده څه شوه.

(۳) دا د باب **افعال** نه هم کیدای شي د اعادې په معنی سره دی یعنې مونځ واپس کولو ضرورت نشته بهر حال اوله صیغه او اول مطلب ډیر واضح او مناسب دی. (المرقات ۳/۱۸۴).

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

﴿٤﴾ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا كُنَّا ثَلَاثَةً
سمرة بن جندب رضي الله عنه وایي چې حضور ﷺ مونږ ته دا حکم وکړو چې کله مونږ درې کسان یو
أَنْ يَتَقَدَّمَنَا أَحَدُنَا . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيّ)[1].
مونږ کې به یو کس مخکې شي (یعنې زمونږ امام به جوړ شي).

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۴۵۲ رقم الحديث: ۲۳۳.

امام ته یواځې په اوچت ځای باندې اودریدل مکروه دي

﴿۷﴾ وَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ : أَنَّهُ أَمَّ النَّاسَ بِالْمَدَائِنِ وَ قَامَ عَلَى دُكَّانٍ
دعماربن یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مروي دي هغه مدائن کې ته خلکو امامت وکړو او اودرېدو په چوتره باندې د
يُصَلِّي وَ النَّاسُ أَسْفَلَ مِنْهُ فَتَقَدَّمَ حُذَيْفَةُ فَأَخَذَ عَلَى يَدَيْهِ
مونځ کولو دپاره او مقتدیان یې ښکته ولاړوو حذیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مخکې شو او عمار یې ددوا ړو لاسونو نه ونیو
فَاتَّبَعَهُ عَمَّارٌ حَتَّى أَنْزَلَهُ حُذَيْفَةُ فَلَمَّا فَرَغَ عَمَّارٌ مِنْ صَلَاتِهِ
عمار دحذیفه سره څه مقاومت ونه کړو ښکته یې راکوز کړو عمار چې کله د مونځ نه فارغ شو وویل هغه ته
قَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ : أَلَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ : «إِذَا أَمَّ الرَّجُلُ الْقَوْمَ
حذیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: آیاتا نه دي اوریدلي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي کله چې یو کس امام جوړ شي د قوم
فَلَا يَقُمْ فِي مَقَامٍ أَرْفَعَ مِنْ مَقَامِهِمْ أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ ؟ » فَقَالَ عَمَّارٌ :
نو په هغه ځای دې نه ودرېږي چې د مقتدیانو ځای نه اوچت وي یا ددې په شان الفاظ یې وفرمایل عمار
لِذَلِكَ اتَّبَعْتُكَ حِينَ أَخَذْتَ عَلَى يَدَيَّ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
جواب ورکړو، ځکه خو چې تا زما لاس ونیوو ما ستا اتباع وکړه.

توضیح: المدائن: دا د دولت ساساني او کسری د فارس پای تخت وو دې ته قصر ابیض نوم هم وئیلی شي حضرت سعد بن ابی وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا فتح کړو د کسری سرکاري پارلیمنټ کې یې د جامع مسجد بنیاد کېښودو او د غه علاقه کې رومبی د جمعې مونځ ورکړو نن هم دغه مسجد د مدائن نوم سره یادیږي. حضرت عمار بن یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مدائن یو مقام کې جماعت ورکولو حضرت حذیفه بن الیمان چې د فارس ګورنر وو هغه هم هلته وو حضرت عمار بن یاسر یو اوچت ځای باندې ودریدو او مقتدیان یې ښکته وو حذیفه ورمخکې شو او د لاس نه یې ونیولو او ښکته یې راکوز کړو مخکې شوی به وو خو لا نیت یې نه وو تړلی صرف اراده به یې کړې وه او حدیث نه دا سې معلومیږي چې نیت یې تړلی وو.

شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ فرمایي : **فأخذ على يديه اى جر حذيفة عمار امن خلف ظهره ينزله.**

د ملا نه نیول او پوندو نه رانیول ددې خبرې دلیل دی چې هغه مانځه کې ولاړ وو، او اوچت ځای باندې ودریدل مکروه دي ددې وجې نه حذیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لاندې راکوز کړه. (اشعة اللمعات ۱/۵۱۰).

---

(۱) أخرجه أبوداؤد في السنن ۱/۳۹۹ رقم الحديث :۵۹۸.

د کراهت وجه: شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللّٰهُ د کراهت وجه دا ذکر کړې ده چې دې کې اهل کتابو سره مشابهت راځي هغوي به خپل امام مخصوص ځای باندې ودرولو مسلمانان یې ددې نه منع کړل که اوچت ځای باندې د امام سره یو څو مقتدیان شریک شول بیا کراهت نشته.

که امام ښکته ځای کې ولاړ وي نو بیا کراهت د څه وجې نه دی؟ که امام ښکته وي او مقتدیان اوچت وي، نو دې کې کراهت شته یا نشته که وي نو د څه وجې نه دی: دې مسئله کې د امام طحاوي خیال دا دی چې دا صورت مکروه نه دی، ځکه چې اهل کتابو سره مشابهت نشته لهذا جائز دی خو جمهور احناف فرمايي چې دا صورت هم مکروه دی دې کې د کراهت وجه جدا ده او هغه دا ده چې دې کې د امام توهین او تحقیر لازم راځي چې هغه په کندې او کوهي کې اسوء حالا په طور باندې ولاړ وي او مقتدي اوچت احسن حالا ولاړ وي د امام سره دا طریقه د توهین او مکروه نه ده، نو څه ده؟.(المرقات۳/۱۸۶).

د اوچت والي حد څومره دی؟: شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللّٰهُ لمعات کې لیکي: معتدل سړی د قدوقامت برابر اوچت والی وو مکروه دی. دویم قول لیدلو کې که امام ممتاز او ښکاره په نظر راتلو نو دې حد پورې مکروه دی. دریم قول که د یو لاس اوچت والي په اندازه وو دا هم مکروه دی دا آسان او واضح دی. سوال دا چې کله کله حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منبر باندې مونځ ورکړی دی هغه څنګه جائز شو ددې جواب دا دی د تعلیم امت د پاره د حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خصوصیت وو بل چا د پاره جائز نه دی اوس یو بل سوال دی چې عمار ته دا مسئله معلومه وه بیا اوچت ځای باندې ولې ودریدو؟

جواب: کیدی شي دغه وخت دا مسئله او حدیث دده نه هیر شوی وو خو حذیفه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عملي طور باندې پوهه کړو. (المرقات۳/۱۸۶).

اولحو ذلک: د حضرت حذیفه روایت کیدی شي بالمعنی وي، ځکه یې وفرمایل چې د حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الفاظ داسې وو یا ددې په شان وو. (المرقات۳/۱۸۷).

د تعلیم په غرض امام په اوچت ځای باندې اودریدی شي

﴿۸﴾ وَ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّهُ سُئِلَ : مِنْ
سهل بن سعد ساعدی رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په باره کې منقول دي چې ده نه تپوس وکړی شو چې د حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَيِّ شَيْءٍ الْمِنْبَرُ؟ فَقَالَ: هُوَ مِنْ أَثْلِ الْغَابَةِ عَمِلَهُ فُلَانٌ مَوْلَى فُلَانَةَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
منبر د څه ؤ هغه وفرمایل چې د ځنګل د لرګي نه وو لکه فلانکی کس د فلانکۍ غلام ؤ هغه جوړ کړی ؤ
وَ قَامَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حِينَ عُمِلَ وَ وُضِعَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَكَبَّرَ
کله چې تیار شو او کیښودی شو حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دې باندې اودریدو او قبلې ته یې مخ کړو او تکبیر تحریمه

وَ قَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ فَقَرَأَ وَ رَكَعَ وَ رَكَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ

يې وويله تولو خلکو د حضور ﷺ نه شا ته رکوع وکړه بيا حضور ﷺ او چت کړو خپل سر

ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرٰى فَسَجَدَ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ عَادَ إِلَى الْمِنْبَرِ ثُمَّ قَرَأَ

مبارک د رکوع نه او خپه يې ماته کړه او ځمکه باندې يې سجده وکړه بيا يې منبر ته تشريف راوړو قرآت

ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرِي حَتّٰى سَجَدَ بِالْأَرْضِ.

يې وکړو او رکوع يې وکړه رکوع نه يې سر او چت کړو بيا يې خپه ماته کړه او ځمکه باندې يې سجده وکړه

هٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ وَ فِي الْمُتَّفَقِ عَلَيْهِ نَحْوُهُ وَ قَالَ فِي آخِرِهِ :

دا الفاظ د بخاري دي او د بخاري او مسلم روايت دا سې دی د دې حديث راوي په آخر کې دا وويل چې نبي

فَلَمَّا فَرَغَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هٰذَا لِتَأْتَمُّوا بِي وَلِتَعَلَّمُوا صَلَاتِي»[1].

عليه السلام فارغ شونو وې فرمايل دا ما ځکه وکړل چې تاسو زما اتباع وکړئ او زما مونځ زده کړئ.

توضيح: مديني منورې نه نهه ميله کې يو ځنګل دی چې غابه ورته ويلی شي هلته ونې ډيرې زياتې دي (المرقات ۳/۱۸۷).

اثل: دويم روايت کې طرفاء لفظ راغلی دی دا د واړه د يو قسم ونې نوم دی دې ته کيکر ويلی شي.

فلان: دې نه مراد باقوم رومي دی دا ماهر ترکان وو د حضرت سعيد بن العاص رضي الله عنه غلام وو ده په سنه ۲هـ کې منبر نبوي ﷺ جوړ کړې وو (المرقات ۳/۱۸۷).

(مولی فلانه) دې روايت کې واضح طور باندې مذکور دي يعني رومبی د حضرت سعيد رضي الله عنه سره وو بيا حضرت عائشه انصاريه رضي الله عنها سره وو د فلانه نه مراد عائشة انصاريه ده (المرقات ۳/۱۸۸).

علماء ليکي چې د حضور ﷺ منبر د درې وړو پوړو والا وو په يو پوړۍ ختل او کوزيدل عمل کثير خو نه دی بلکه عمل قليل دی که عمل کثير هم شي د تعليم امت د پاره جائز نه بلکې ضروري دی.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۹۷،رقم الحديث : ۹۱۷، ومسلم في الصحيح ۱/۳۸٦ رقم الحديث:٤٤-٥٤٤، والنسائي ۲/۵۷، رقم الحديث: ۷۳۹.

په حالت د اعتکاف کې د حضور ﷺ امامت

﴿۹﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي حُجْرَتِهِ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې : حضور ﷺ په خپله حجره کې مونځ وکړو
وَالنَّاسُ يَأْتَمُّونَ بِهِ مِنْ وَرَاءِ الْحُجْرَةِ.[1].
او خلکو د حجرې نه بهر اقتداء وکړه.

توضيح: في حجرته: دې نه د کور حجره مراد ده بلکې اعتکاف په دوران کې په روژه کې جومات کې د پوزې چارديوالي وه هغې ته يې حجره ويله هغې نه د حضور ﷺ آواز هم راتلو حضور ﷺ به ترې کتل دې کې اشکال نشته مونځ کې د ځای متحد کيدل په کار دي، او اتحاد د مکان حاصل وو. (المرقات ۳/۱۸۹).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۱۰﴾ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ؟
د مالک بن اشعري نه مروي دی چې هغه وويل آيا زه تاسو د حضور ﷺ مونځ نه خبر نه کړم؟
قَالَ : أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ صَفَّ الرِّجَالَ وَ صَفَّ خَلْفَهُمُ الْغِلْمَانَ
نو وې ويل :نبي عليه السلام او درولو مونځ (اول يې) د سړو صف قائم کړو بيا يې د هلکانو صف وتړلو او
ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ فَذَكَرَ صَلَاتَهُ ثُمَّ قَالَ :
هغوي ته يې مونځ ورکړو ابو مالک د نبي عليه السلام مونځ بيان کړو (وې ويل) چې حضور ﷺ
« هٰكَذَا صَلَاةُ » قَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى : لَا أَحْسَبُهُ إِلَّا قَالَ: أُمَّتِي ". (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].
فرمايي مونځ داسې کوئ عبد الاعلى وايي زما خيال دی چې ابو مالک (زما امت) هم ويلي دي يعنې
ابو مالک د حديث آخري الفاظ داسې نقل کړي: حضور ﷺ فرمايي: (هكذا صلوة امتي) يعنې زما د امت مونځ دې داسې شي.

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۶۷۱ رقم الحديث :۱۱۲۶.

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۲۳۷، رقم الحديث :۶۷۷.

د ماتحت خلکو ګمراه کوونکی حاکمان تباه دي

﴿۱۱﴾ وَعَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ بَيْنَا أَنَا فِي الْمَسْجِدِ فِي الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ فَجَبَذَنِي رَجُلٌ مِنْ خَلْفِي جَبْذَةً
قيس بن عباد رضي الله عنه وايي زه جومات کې اول صف کې اودريدم يو کس زه د شاه څخه راخکلم او زه يې
فَنَحَّانِي وَ قَامَ مَقَامِي فَوَ اللهِ مَا عَقَلْتُ صَلَاتِي . فَلَمَّا
يو طرف ته کړم په خپله زما په ځای باندې اودريده په الله قسم زه په خپل مونځ هم پوهه نه شوم کله چې دغه
انْصَرَفَ إِذَا هُوَ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ فَقَالَ : يَا فَتَى
کس مونځ وکړو پته ولګيده چې دغه کس ابی بن کعب رضي الله عنه دي هغه وفرمايل ای ځوانه زمونږ د پاره د
لَا يَسُوءُكَ اللهُ إِنَّ هٰذَا عُهِدَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِلَيْنَا أَنْ نَلِيَهُ
حضور صلی الله علیه وسلم وصيت دی چې مونږ د حضور صلی الله علیه وسلم سره اودريږو (د نبي علیه السلام نه پس مونږ
ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ . فَقَالَ : هَلَكَ أَهْلُ الْعُقَدِ
د امام سره نزدې ودريدو کوشش کوو) قبلې طرف ته مخ کړو او وي ويل چې هلاک شو اهل عقد (سرداران)
وَ رَبِّ الْكَعْبَةِ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ : وَ اللهِ مَا عَلَيْهِمْ آسَى وَ لٰكِنْ آسَى عَلَى مَنْ
د کعبې په رب قسم درې ځل يې وويل بيا يې وفرمايل په الله قسم ماته د سردارانو غم نشته خفګان په هغه
أَضَلُّوا . قُلْتُ يَا أَبَا يَعْقُوبَ
خلکو دی کوم چې سرداران ګمراه کوي. قيس بن عباد وايي ما ابی بن کعب ته عرض وکړو ابو يعقوب!
مَا تَعْنِي بِأَهْلِ الْعُقَدِ ؟ قَالَ : الْأُمَرَاءُ . (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)[1].
اهل عقد نه ستا څه مراد دی دی وفرمايل امراء يعنې سرداران او بادشاهان).

توضیح: فجبذني: که چیرې دا کلمه جبذني ولوستلی شي بیا هم معنی یو ده ځکه چې دا لفظ جذبني نه مقلوب دی یعنې زه یې راخکلم **جبذة** دا مصدر د عدد د پاره هم اخیستلی شي یعنې **مرة واحدة** دا د تاکید د پاره هم استعمالولی شي ای **جبذة شديدة**. (المرقات ۳/۱۹۰، الکاشف ۳/۵۶).

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۸۸/۲ رقم الحديث : ۸۰۸ ، وأحمد في المسند ۱۴۰/۵.

فنحاني: يعني زه يې د خپل ځای نه اخوا کړم يو طرف ته ، او په خپله زما په ځای باندې اودريدو .
(المرقات ۳/۱۹۰) .

ماعقلت صلاتي: د خپل ځای نه اخوا کولو د وجې دومره غوسه شوم چې مونځ کولو باندې پوهه نه شوم چې ما څنګه او څو رکعته وکړه . (المرقات ۳/۱۹۱) .

عهد: دا د حضور ﷺ وصيت وو. چې پوهه خلک علماء او فضلاء مخکې وي او ماشوم آخري وي قيس بن عباد وړوکی وو دا صحابي نه بلکې تابعي وو.

(**هلک اهل العقد**) دا اصطلاحي لفظ دی پوره لفظ (**اهل الحل والعقد**) دې نه مراد د حکمرانانو طبقه ده چې د خلکو معاملات بنده وي او خلاصه وي. (المرقات ۳/۱۹۱، الکاشف ۳/۵۶) .
د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه مقصد دا دی د بادشاهانو په ذمه د خپل ما تحت صحيح اصلاح کول دي دا هغوی نه کوي، نو ګمراه شول خو دې باندې دومره افسوس نه دی. دې وجې نه ماتحت خلک د ښه اعمالو نه محروم وي. ابی بن کعب د لوی مرتبې والا صحابي دی هغه چې بادشاهانو باندې طعن کړی دی کيدی شي مخکې راتلونکي بادشاهان مراد وي يا د دوي په زمانه کې مراد وي دا خو په خپله د حضرت عثمان رضی الله عنه زمانه کې وو کيدی شي دغې کې بعضې ګورنران (واليان) ددې طعن نښانه وو خو دا په خپله بالکل نه دی.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

۲۵ ربیع الثاني ۱٤۱۰ھ / د ششماهي امتحان نه پس

بَابُ الْإِمَامَةِ:

یو امامت کبری دی او بل امامت صغری دی امامت کبری ته امارت او خلافت هم وئیلی شي ددې تعریف دا دی: د شریعت په رڼا کې د انسانانو دین او د دنیا د ټولو امورو قیادت او سیادت او اصلاح نوم خلافت او امامت دی دې موضوع باندې علم الکلام کې خبره کېږي دلته د امامت صغری بیان دی چې احادیثو کې بنه بیان شوی دی مونځ لوی عبادت دی لوی شان والا دی دې کولو والا هم لوی شان والا دي دا وجه ده چې اسلام کې څنګه امامت کبری د پاره یو معیار متعین دی او ددې د پاره څه شرائط دي دغه شان د امامت صغری د پاره دی. نو امام به لوی عالم او بزرګ وي که چیرې محلې والا د امامت د پاره یو کس باندې متفق شو او دغه خلک اکثر مونځګزار او دینداره وو نو هغه به امام وي او دغه کس باقاعده امام دی دده په موجودګۍ کې که لوی عالم راشي دده اجازت نه بغیر مونځ نه شي کولی ګیني انتظام کې به خلل راشي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د امامت مستحق څوک دی

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « يَؤُمُّ الْقَوْمَ
ابن مسعود رضي الله عنه اوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې د قوم امامت دې هغه کس کوي
أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ
چې بنه قاري وي که په قرآن لوستلو کې ټول برابر وي نو هغه کس دې امامت وکړي چې بنه عالم وي په سنتو
فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً
که د سنت علم او پوهه کې برابر وو نو هغه کس دې امامت وکړي چې اول یې هجرت کړی وي او راغلی وي
فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِنًّا وَلَا يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ
که هجرت کې برابر وو نو هغه کس دې امامت وکړي چې عمر کې لوی وي او امامت دې نه کوي یو کس
الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا يَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ
د بل چا په علاقه کې (یعنې د ویم مقرر امام په ځای دې امامت و نه کړي) او نه دې کیني د یو چا په کور کې

عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ». [1]

د هغه د عزت په ځای باندې بغیر د اجازت نه.

وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ :« وَلَا يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي أَهْلِهِ ».

او د مسلم یو بل روایت کې دا الفاظ دي: څوک دې د بل په کور کې د هغه دا جازت نه بغیر امامت و نه کړي

توضیح: في القراءة سواء: لکه مخکې اشاره شوې وه چې د مسجد مقرر شوی امام موجود وو نو د امامت د ټولو نه زیات حقدار هم هغه دی، دې حدیث کې چې د امام اعلی او ادنی افضل او غیر افضل او د صفات څنو قلت او کثرت او د ترجیحاتو کوم بیان کړی دی دا د هغه وخت خبره ده چې کله خلک سفر کې وي ابو سعید خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت نمبر(۲) دې باندې دال دی دې کې د مسافر او د سفر ذکر دی(اذا کانوا ثلاثة) الفاظ د سفر بیان دی یا د سفر نه علاوه د کومې جلسې او اجتماع یا د جهاد په ځایونو کې مسلمانان جمع وي او علماء هم موجود وي هلته دا ترتیب په کار دی.(المرقات۳/۱۹۲).

د امامت د حقدار جوړیدو د پاره دې حدیث کې څه ترجیحات دي:(۱) ټولو نه رومبی د کتاب او سنت عالم وي.(۲) که دې کې برابر وي یا د چا تلاوت د تجوید سره وي.(۳) که دواړو صفاتو کې برابر وي یا په دوي کې چې کوم یو وجیه او شکیل وي.(۴) که دې کې هم برابر وي یا د چا اخلاق چې ښه وي.(۵) که دې کې برابر وي یا هغه کس چې ښه متقي وي.(۶) یا د نسب په اعتبار سره اوچت وي.(۷) آخره کې یا قرعه اندازي کول په کار دي. (المرقات۳/۱۹۲).

مذکور حدیث کې څلور صفات ذکر شو اول قرآت، دویم علم، دریم هجرت او څلورم عمر رسیده. نور صفات هم فقهاو راویستلي خو زیات بحث ته ضرورت نشته.

د اقرأ او اعلم مسئله: د دې ټولو صفاتو په ترتیب کې د فقهاو اتفاق دی دوه صفاتو کې اختلاف دی یعنې اقرا مقدم دی او که اعلم یعنې جید قاري مقدم دی او که جید عالم.

د فقهاو اختلاف: د امام احمد بن حنبل، اسحاق بن راهویه او د ابو یوسف رحمهم الله مسلک دا دی چې د امامت د پاره اقرأ ډیر مستحق دی دې نه پس اعلم دی د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ یو قول دا هم دی د امام صاحب ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ، او د امام مالک او امام شافعي مسلک دا دی چې اعلم مقدم دی یا اقرأ دی قاري نه مراد د قراءت د فن ماهر دی او قرآن ورته ښه یاد وي. (المرقات۳/۱۹۲).

دلائل: فریق اول د زیر بحث حدیث د ابو مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه استدلال کړې او دا دلیل هم پیش کوي چې قرآت د مونځ د ارکانو نه یو رکن دی د دې اهتمام ډیر دی، فریق ثاني یعنې جمهور خپل استدلال کې د

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح۱/۴۶۵رقم الحديث:۲۹۰-۶۷۳، وأبوداؤد۱/۳۹۰رقم الحديث:۵۸۲،والنسائي ۲/۷۶، رقم الحديث: ۷۸۰ .

ابوبکر رضي الله عنه امامت بطور دلیل پیش کوي ابوبکر رضي الله عنه حضور صلی الله علیه وسلم په ابی بن کعب باندې مقدم کړو دا اعلم بالکتاب دی او أبي بن کعب رضي الله عنه اقرأ دی لکه د حدیث الفاظ دي: **واقرأهم ابي بن کعب**، معلومه شوه اعلم مقدم دی د جمهورو یو دلیل دا هم دی چې قرآت اګر چې رکن صلوة دی خو د دې ضرورت صرف یو رکن کې راځي او علم د مونځ ټولو ارکانو کې راځي (المرقات ۳/۱۹۳).

جواب: د زیر بحث حدیث یو جواب دا هم دی چې دوي سره څه جواب نشته دې کو مو حضراتو چې دا جواب کړی دی چې دغه زمانه کې اقرا هغه وو چې کوم به اعلم وو دې جواب سره زیر بحث ترتیب ماتیږي حالانکه ترتیب حضور صلی الله علیه وسلم ذکر کړی دی، او دویم اشکال دا راځي چې حضرت أبي بن کعب د ټولو نه لوی عالم و منل شو حالانکه د ابوبکر رضي الله عنه په باره کې صحابه فرمایي چې ابوبکر اعلمنا خبره دلته راغله چې ددې حدیث جواب دا دی چې ددې جواب نشته دویم جواب دا دی د اسلام په شروع کې د قرآن اشاعت او عام کولو د اهتمام د وجې نه یې وفرمایل د قرآن په ذریعه نکاح کول، د مجاهدینو امیر جوړیدل، د کثرت قرآن د وجې نه اجتماعي قبرونو کې حافظ قرآن مقدم کول او کثرت قرآن د وجې نه جوماتو کې امام جوړول دا ټول اهتمام دې د پاره وو چې خلک ډیر نه ډیر د قرآن الفاظ یاد کړي دې وجې نه په دغه زمانه کې دا حدیث ارشاد فرمایلی دی. دې نه پس حکم موقوف شو او د علم په ترغیب باندې یې زور ورکړی دی دې وجې نه یې صدیق اکبر رضي الله عنه مقدم کړو چې د علم اصل حیثیت برقرار پاتې شي، لهذا نن هغه حیثیت باقي دی او عالم عوام الناس هم په قاري باندې مقدم کوي صرف قرآت اوریدل او خوشحاله کیدل جدا څیز دی. (المرقات ۱۹۳-۳/۱۹۴).

ولا يؤمن في سلطانه غيره: د ملا علی قاري رحمه الله مرقات کې د کلام نه داسې معلومیږي درې قسمه خلک دي چې د هغوی د اجازت نه بغیر د هغوی په ځای کې امامت کولو نه منع کړې ده. (۱) مذکوره حدیث کې (سلطانه) لفظ دی دې نه د وخت بادشاه مراد دی یعنې د وخت حاکم خواته چې لاړ شي د هغه په ځای باندې امامت نه شي کولی او د هغه د طرف نه نائب په ځای هم امامت مه کوه خاصکر جمعه او اخترونو په موقع باندې بالکل مناسب نه دي (۲) د سلطان اطلاق د جوماتو په امام باندې هم کیږي ځکه چې د جوماتو اختیار دده په لاس کې وي (۳) دغه شان یو کس د خپل خاندان مشر وي او خپل قوم ته مونځ ورکوي د هغه په ځای هم مونځ ورکول د هغه د اجازت نه بغیر ناجائز دي (المرقات ۳/۱۹۴).

دویم روایت کې (**في اهله**) الفاظ راغلي، دې نه مراد دغه قسم خلک کیدی شي دغه شان که یو سړی د خپل کور افراد جمع کړي او مونځ ورته ورکړي دده د اجازت نه بغیر هم دده په ځای امامت نه شی کولی که امامت کبری والا وي یا امامت صغری والا هر یو ته سلطنت ملاؤ دی د دوی د اجازت نه بغیر امامت کول د شریعت خلاف دي اسلام کې جماعت او امامت د مشروعیت مقصد خلکو کې اتفاق او اتحاد

دى او دا حركتونه بغض او عناد پيدا كوي ځكه حضور ﷺ دد دې سد باب وفرمايلو چې حضرت ابن عمر رضي الله عنه جليل القدر صحابي حجاج بن يوسف ظالم پسې آخير څه مقصد د پاره مونځ كولو. (المرقات ۳/۱۹۵).

على تكرمته: تكرمة تفعلة په وزن مصدر دى باب **تفعيل** نه دى **تكريم** د عزت په معنى سره دى دلته كور كې يو خاص جوړ شوې ځاى ته ويلى شي چې هغه ځاى باندې د كور مشر كس كيني دغه ځاى باندې دده اجازت نه بغير ناسته صحيح نه ده هغه ته تكليف وي نن سبا عرب خلك په دې سخت حفه كېږي او عجمو كې پيران صاحبانو د پاره چې كوم ځاى جوړ وي هغه هم مراد دى يا مدرسه كې د نگران ځاى هم مراد دى، د هغوى د اجازت نه بغير هلته كيناستل منع دي. (المرقات ۳/۱۹۵).

﴿۲﴾ وَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « إِذَا كَانُوْا ثَلَاثَةً
دابو سعيد رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور ﷺ فرمايي كله چې درې كسان وي دې كې
فَلْيَؤُمَّهُمْ أَحَدُهُمْ وَ أَحَقُّهُمْ بِالْإِمَامَةِ أَقْرَؤُهُمْ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
يو كس دې امام جوړ شي او دې كې د امامت مستحق هغه دى چې تعليم يافته وي.
(وَ ذُكِرَ حَدِيثُ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ فِي بَابٍ بَعْدَ بَابِ فَضْلِ الْأَذَانِ).

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿۳﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « لِيُؤَذِّنْ لَكُمْ
ابن عباس رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور ﷺ وفرمايل آذان دې كوي په تاسو كې هغه كس
خِيَارُكُمْ وَ لِيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ » . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].
چې بهتر وي او امامت دې كوي په تاسو كې هغه څوك چې ښه قرآن لولي.

توضيح: ليؤذن لكم: يعني مؤذن ښه سړى په كار دى هغه د اوقاتو امين دى چې وخت كې خيانت ونه كړي هغه د آذان د پاره چت ته خيژي هلته نه خواشاه كورونو باندې نظر پريوځي دې تجربې نه ثابته ده چې د قوم او امام په مينځ كې اختلاف او افتراق د مؤذن د وجې نه وي چې مؤذن امانت دار وي نو د خيانت او خباثت ويره به نه وي او امام عالم په كار دى چې د مونځ مسائلو كې غلطي رانه شي. (المرقات

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/٤٦٤ رقم الحديث: ۲۸۹-۶۷۲.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۹۶ رقم الحديث : ۵۹۰.

۱۹۵-۱۹۶/۳).

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِي عَطِيَّةَ الْعُقَيْلِيِّ قَالَ : كَانَ مَالِكُ بْنِ الْحُوَيْرِث يَأْتِينَا إِلَى مُصَلَّانَا يَتَحَدَّثُ
ابو عطيه عقيلي تابعي وايي چې مالک بن حويرث (صحابي) زمونږ مسجد ته به راتلو او حديثه به يې بيانولو
فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ يَوْمًا قَالَ أَبُو عَطِيَّةَ : فَقُلْنَا لَهُ : تَقَدَّمْ فَصَلِّهِ .
يوورځ د مونځ وخت شو ابوعطيه وايي مونږ مالک رضي الله عنه ته وويل مخکې شه او مونږ ته مونځ راکړه
قَالَ لَنَا قَدِّمُوا رَجُلًا مِنْكُمْ يُصَلِّي بِكُمْ وَ سَأُحَدِّثُكُمْ
مالک رضي الله عنه وويل تاسو خپل طرف نه څوک مخکې کړئ چې هغه تاسو ته مونځ درکړي او زه تاسو ته وايم
لِمَ لَا أُصَلِّي بِكُمْ ؟ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ : « مَنْ زَارَ قَوْمًا
چې زه ولې مونځ نشم درکولی ما د حضور صلی الله علیه وسلم نه اوريدلي څوک چې د يو قوم سره ملاؤ شي
فَلَا يَؤُمَّهُمْ وَ لِيَؤُمَّهُمْ رَجُلٌ مِنْهُمْ » .[1]
هغه دې د دوی امامت نه کوي خپل مينځ کې يو کس دې د دوی امامت وکړي.
وَ النَّسَائِيُّ إِلَّا أَنَّهُ اقْتَصَرَ عَلَى لَفْظِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .[2]
نسائی هم دا روايت نقل کړی دی خو هغه صرف د نبي عليه السلام الفاظو باندې اکتفاء کړې يعني هغه خپل روايت کې د مالک رضي الله عنه د مسجد راتلو واقعه او د امامت نه انکار کولو ذکر نه دی کړی بلکې صرف د نبي عليه السلام الفاظ (من زار) نه آخره پورې يې نقل کړی دی.

د ړوند کس امامت جائز دی

﴿٥﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ : اسْتَخْلَفَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ
د انس رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم ابن ام مکتوم خپل ځای باندې نائب کړی وو
يَؤُمُّ النَّاسَ وَ هُوَ أَعْمٰى .[3]
چې خلکو ته مونځ ورکړي او هغه ړوند وو.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۹۹/۱ رقم الحديث : ۵۹۶ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۸۷/۲، رقم الحديث :۳۵۶.

(۲) أخرجه النسائي ۸۰/۲، رقم الحديث : ۷۸۷، مسند أحمد ۳۵/۵.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۳۹۸/۱ رقم الحديث : ۵۹۵.

توضیح: ابن ام مکتوم رضی الله عنه دا یو ړوند صحابي وو مکه مکرمه کې یو ځل حضور صلی الله علیه وسلم په مجلس کې حاضر شو مسئلې تپوس یې وکړو دغه وخت کې حضور صلی الله علیه وسلم د قریشو سردارانو سره مشغول وو او دې صحابي ته جواب ورکولو کې یې بې توجهي وشوه الله تعالی سورة عبس نازل کړو حضور صلی الله علیه وسلم ته یې محبت امیز عتاب وکړو او د دغه صحابي شان یې ورته ذکر کړو حضور صلی الله علیه وسلم چې به دې نه پس ابن ام مکتوم راتلو باندې لیدلو نو ویل به یې (**مرحبا لمن عاتبني فیه ربي**) دې وجې نه حضور صلی الله علیه وسلم دا صحابي تقریباً څوارلس ځلې مدینې کې نائب جوړ کړې وو حضور صلی الله علیه وسلم جهاد ته چې تلو، نو ابن ام مکتوم به د حضور صلی الله علیه وسلم نائب وو زیر بحث حدیث د انس رضی الله عنه کې دا خبره ده چې حضور صلی الله علیه وسلم ابن ام مکتوم صحابي رضی الله عنه خپل نائب جوړ کړی وو هغه امیر هم وو او د خلکو امامت به یې هم کولو او ړوند وو.

اوس دا مسئله چې ړوند امام جوړیدی شي یا نه؟ (**رحمة الامة فی اختلاف الائمة**) د اتمې صدی مشهور عالم شافعي عالم محمد بن عبدالرحمن دمشقي لیکي: (**امامة الاعمی صحیحة بالاتفاق غیر مکروهة الا عند ابن سیرین**) (ص ۵۰)

اوس خبره دې کې ده چې د ړوند امامت افضل دی او که د صحیح کس امامت افضل دی ددې تفصیل داسې دی که اعمی اعلم هم وي اقرأ هم وي او ورع هم وي ددې مقابله کې کوم بینا موجود نه وي دا اعمی بالامامة دی که د ړوند په مقابله کې داسې فاضل عالم بینا موجود وي د جمهورو په نزد دا بینا اولی بالامامة دی خو امام غزالی دې صورت کې هم اعمی امامت له ترجیح ورکوي په دې شرط چې پاکي حاصلوي هغه فرمایي چې ړوند د نظري جرائمو نه محفوظ وي ځکه دا اولی بالامامة دی، باقي دا خبره چې فقهاء احنافو وغیرو د اعمی امامت مکروه لیکلی هغه ولې ددې جواب دا دی کراهت د هغه ړوند باره کې دی چې ګندګی نه محفوظ نه وي یا په کې علم او تقوی نه وي که ددې مقابله کې اعلی او عمده بینا عالم موجود وي دغه وخت کې د اعمی امامت مکروه دی. (المرقات ۳/۱۹۷).

د شرعي عیب والا امام مونځ قبول نه دی

﴿۶﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ثَلَاثَةٌ لَا تُجَاوِزُ صَلَاتُهُمْ							
ابو امامه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي درې کسان داسې دي چې بره نه ځي مونځ ددوي							
آذَانَهُمْ	:	الْعَبْدُ	الْآبِقُ	حَتّٰى	يَرْجِعَ	وَ	امْرَأَةٌ
ددوی د غوږونو نه: یو مالک نه تختیدلی غلام تردې چې واپس رانه شي، دویم هغه زنانه چې په داسې							

بَاتَتْ وَ زَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ وَ إِمَامُ قَوْمٍ وَ هُمْ لَهُ كَارِهُونَ". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ
حالت کې شپه تیره کړي چې خاوند ترې خفه وي دریم هغه امام چې قوم یې نه خوښوي امام ترمذي دا روایت
وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ .(ترمذي). [1]
نقل کړی او ویلي یې دي چې دا حدیث غریب دی.

توضیح: امراة: دا هغه وخت دی چې زنانه بداخلاقه وي نافرمانه او بې ادبه وي دې وجې نه خاوند خفه وي که جرم د خاوند وي دې صورت کې زنانه بچ ده بلکې خاوند یې ګناه ګار دی.(المرقات۱۹۸/۳).

وهمر له کارهون: که قوم د شرعي عیب فسق او بې ادبۍ او بې علمۍ د وجې نه خفه وي دا وعید امام د پاره دی که امام کې شرعي عیب نه وو بلکې مقتدیانو د دنیاوي اغراضو یا ذاتي مفاداتو د وجې نه امام سره دښمني کوي دې صورت کې مقتدیان ګناه ګار دي دغه رنګه امام الحی پیش امام کې هم دا تفصیل دی. بلکې دا تفصیل د ملک بادشاه او د وطن امام هم دی. (المرقات۱۹۸/۳).

د درې کسانو مونځ نه قبلیږي

﴿۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " ثَلَاثَةٌ لَا تُقْبَلُ
ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل درې کسان داسې دي چې نه قبلیږي
مِنْهُمْ صَلَاتُهُمْ : مَنْ تَقَدَّمَ قَوْمًا وَ هُمْ لَهُ كَارِهُونَ
مونځ ددوي (یعني دوی ته ثواب نه ملاویږي) یو هغه کس چې د قوم امام وي او قوم دده نه خفه وي دویم
وَ رَجُلٌ أَتَى الصَّلَاةَ دِبَارًا وَ الدِّبَارُ : أَنْ يَأْتِيَهَا بَعْدَ أَنْ تَفُوتَهُ وَ رَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَةً ". [2]
هغه کس چې مونځ کې وروسته یعني د مونځ وخت نه پس راشي او دریم هغه کس چې آزاد کس غلام ګڼي

توضیح: بعد ان تفوته: د مونځ فوت کیدو مطلب دا دی چې مستحب وخت ختم شي یا دا مطلب چې د مونځ پوره وخت وځي یا جماعت وشي، ټولو صورتونو طرف ته **لاتقبل** متوجه دی علماء لیکي دلته **لاتقبل** کې نفی د کمال ده یعني کامل طور باندې مونځ نه قبلیږي یا د مکمل مونځ نفی ده خو دا هغه وخت دی چې یو کس خپل عادت داسې جوړ کړي چې همیشه داسې کوي . (المرقات ۱۹۹/۳).

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۹۱/۲ رقم الحديث : ۳۵۸.

(۲) أخرجه أبو داؤد في السنن ۳۹۷/۱ رقم الحديث : ۵۹۳ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۱۱/۱ رقم الحديث:۹۷۱.

اعتبد محررا: ای اتخذ لنفسه معتقة عبدا، یعنې آزاد کس غلام جوړ کړي یا ددې دوه مفهومه دي یو بره عربي عبارت کې بیان دی چې آزاد کس ونیسي او غلام یې جوړ کړي یا د خرڅولو سلسله شروع کړي، دویم مفهوم دا دی چې یو غلام یې آزاد کړو خو ده ته یې دا ونه ویل د آزادۍ نه پس یې غلام ساتلی وو هغه ته اطلاع هم نه وه چې دا آزاد دی. (المرقات ۳/۱۹۹).

عامو محلو کې د عالم نشتوالي د قیامت نښه ده

﴿۸﴾ وَعَنْ سُلَامَةَ بنت الحر قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ
سلامه بنت حر رضي الله عنها راویه ده وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي د قیامت د علاماتو نه دا هم ده
أَنْ يَتَدَافَعَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ لَا يَجِدُونَ إِمَامًا يُصَلِّي بِهِمْ». رَوَاهُ أَحْمد وَأَبُو دَاوُد وَابْن مَاجَه[1].
چې د جوماتونو خلک امامت د پاره یو بل په زوره مخکې کوي او د مونځ د پاره هیڅ کس هم نه ملاویږي.

توضیح: ان یتدافع: دا یې قیامت ته نږدې نقشه ذکر کړې ده جهالت او فسق به دومره زیات شي دې نه به محله ډکه شي او خلک به دومره نا اهل وي چې د امامت اهل به یو کس هم نه وي یو بل له به دیکې ورکوي چې مونځ ورکړي هر کس به د نا اهلۍ د وجې نه وروسته کیږي او مونځ به نه ورکوي نن سبا دا نقشه تیاره شوې ده محلې ورانې پرتې دي دې کې د عالم قدر نشته چې خلکو ته مونځ ورکړي. (المرقات ۳/۲۰۰).

د فاسق امیر په نګرانۍ کې هم جهاد جائز دی

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ
ابوهریره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم په تاسو باندې جهاد واجب دی د هر سردار سره
بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَ إِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ. وَ الصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَيْكُمْ خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ
که هغه نیک وي یا بد وي اګر که هغه ګناه کبیره کوي او تاسو باندې د هر مسلمان نه شا ته مونځ کول واجب
بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَ إِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ. وَ الصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَرًّا
دي که هغه نیک وي یا بد اګر که ګناه کبیره کوي او جنازه هر مسلمان باندې واجب ده که هغه مړی نیک

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۹۰ رقم الحديث : ۵۸۱ .

كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَ إِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ » .[1]
وي يا بد اگر چې ګناه کبيره يې کړي وي.

توضیح: الجهاد واجب: دلته واجب د فرض په معنی سره دی د جهاد د مشروعیت دوه حالته وي یا فرض کفایه وي یا فرض عین مطلب دا چې یو جهادي امیر که هغه باد شاه وي یا نائب وي چې د جهاد جنډه اوچتوي او د کفارو مقابله کې جنګ کوي نو د هغه د امر لاندې جهاد کې شامل شئ. که هغه امیر فاسق ولی نه وي دا دده خپل عمل دی تا خو په ښه کار وراچوي ته خپل نیک عمل ته اوګوره که داسې نخرې کوې نو جهاد به پاتې وي څوک چې عیب لټوي هغه بې دوسته پاتې کېږي.(المرقات ۳/۲۰۰).

خلف کل مسلم: هر امام نه وروسته مونځ کوه که نیک وي او که فاسق دلته هم بره والا تقریر دی دلته مطلب داسې دی، چې یو ظالم حکمران په تاسو مقرر شو او هغه مونځ ورکوي تاسو ده پسې مونځ اوکړئ اگر چې فاسق وي، خو ددې فسق نه مراد مونځ کې دننه فسق نه دی بلکې مونځ نه بهر د فسق ارتکاب کوي ګویا حدیث کې د مجبورۍ ذکر دی چې قصدا او جبرا امام جوړوي یا امامت نه پس فسق کوي حدیث مطلب دا نه دی چې تاسو فاسق او فاجر سړی امام جوړ کړئ او دا مطلب هم نه دی چې مونځ کې دننه فسق کوي مثلا بې اودسه مونځ درکوي یا قراءت غلط وایي بلکې د مونځ نه بهر د فسق ارتکاب مراد دی. (المرقات ۳/۲۰۱).

علی کل مسلم: د جنازې مونځ مراد دی یعنې د هر قسم مسلمان جنازه کوئ اگر چې فاسق او فاجر ولې نه وي خو چې کافر نه وي چې نوم یې د مسلمانانو وي او عقیده یې د کفر وي مثلا قادیانې، رافضي یا منکر حدیث وي. (المرقات ۳/۲۰۱).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

د نابالغ ماشوم د امامت مسئله

﴿۱۰﴾ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلِمَةَ قَالَ : كُنَّا بِمَاءٍ مَمَرِّ النَّاسِ
د عمرو بن سلمة رضي الله عنه روایت دی وایي چې مونږ داوبو په غاړه پاتې کیدو چې د خلکو تیرید ولارده
وَ كَانَ يَمُرُّ بِنَا الرُّكْبَانُ نَسْأَلُهُمْ مَا لِلنَّاسِ مَا لِلنَّاسِ ؟
کومه قافله چې به زمونږ په خوا تیریدله مونږ به د هغوي نه تپوس کوو د خلکو تعلق (یو کس یعنې نبي

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۳۰، رقم الحديث ۲۵۳۳.

مَا هٰذَا الرَّجُلُ

عَلَیْهِالسَّلَام کوم چې دین راویستې دی هغه) څه دی او دهغه کس (یعني حضور صَلَّاللّٰهُعَلَیْهِوَسَلَّمَ) صفات څه دي

فَيَقُوْلُوْنَ يَزْعُمُ أَنَّ اللهَ أَرْسَلَهُ

خلک یې مونږ ته بیان کوي چې هغه (رسول) دعوی کوي چې الله تعالی هغه (خپل نبي په حقه باندې جوړ

أَوْحَى إِلَيْهِ

کړی) او رالیږلي یې دی او دقافلې خلکو دقرآن کریم آیتونه اوریدل او ویل به یې چې داهغه ته وحي راځي

أَوْ أَوْحَى اللهُ كَذَا . فَكُنْتُ

(همدارنګې) د هغه خواته وحي راځي چنانچه ما (دنبي عَلَیْهِالسَّلَام اوصاف چې کوم دقافلې والاخلکو به

أَحْفَظُ ذٰلِكَ الْكَلَامَ

بیانول او کلام) یعنې دقافلې والا چې کوم آیتونه ویل او اوریدل کیدل به هغه به یې هماغه شان یادول

فَكَأَنَّمَا يُغْرَى فِي صَدْرِي وَ كَانَتِ الْعَرَبُ

ګویاچې هغه زماپه سینه کې نښتي وي (یعني دقرآن کریم آیتونه ماته به یاد یدل) اهل عرب (دنبي عَلَیْهِالسَّلَام

تَلَوَّمُ بِإِسْلَامِهِمُ الْفَتْحَ

دجماعت نه غیر) داسلام راوړو په سلسله کې دمکې دفتح کیدو انتظاریې کولو (یعني دابه یې ویل چې

فَيَقُوْلُوْنَ اتْرُكُوْهُ وَ قَوْمَهُ

که چیرته مکه فتح شوه نو مونږ به اسلام راوړو اودا) به یې ویل چې ددوي رسول ددوي په قوم باندې پرېږده

فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ

که چرته غالب راغي (او مکه یې فتح کړه) نو پوهه شئ چې رښتنې پیغمبر دی (ځکه چې دده ظاهري بې

سرا و ساماني او مادي کمزوري باوجود په اهل عربو باندې غالب راتلل او مکه فتح کول به دده معجزه

وي او معجزه صرف د رښتیني پیغمبر نه صادریږي نو کله چې الله تعالی د خپل دین شان اوچت کړو او)

فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ الْفَتْحِ بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِإِسْلَامِهِمْ وَ بَدَرَ أَبِي قَوْمِي بِإِسْلَامِهِمْ

مکه فتح شوه نو خلکو اسلام راوړلو باندې رامات شو زماپلار په قوم باندې مخکې شو او اسلام یې راوړو

فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ جِئْتُكُمْ وَ اللهِ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ حَقًّا فَقَالَ :

واپس راغلو او خپل قوم ته یې وویل په الله قسم د رښتني پیغمبر د خوا نه راغلم حضور صَلَّاللّٰهُعَلَیْهِوَسَلَّمَ وفرمایل

«صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِيْ حِيْنِ كَذَا وَصَلُّوْا صَلَاةَ كَذَا فِيْ حِيْنِ كَذَا فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فليؤذن أحدكم

فلان وخت کې داسې مونځ کوئ او فلان وخت کې داسې مونځ کوئ او کله چې د مونځ وخت شي يو كس آذان

فَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا»

کوئ او تاسو کې قرآن کې ماهر وي هغه دې ستاسو امامت وکړي چې د مونځ وخت راغي او جماعت تيار شو

فَنَظَرُوا فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَكْثَرَ قُرْآنًا مِنِّي

خلکو خپل مينځ کې وکتل (چې امام څوک جوړ کړي؟) ما نه ماهر په قرآن کې بل څوک نه وو ما به د قافلې

لِمَا كُنْتُ أَتَلَقَّى مِنَ الرُّكْبَانِ فَقَدَّمُونِيْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ وَكَانَتْ عَلَيَّ

والاوو نه قرآن ياد ولو او خلکو زه مخکې کړم د غه وخت کې زما عمر شپږ يا اوه کاله ؤ او زما په بدن باندې

بُرْدَةٌ كُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ تَقَلَّصَتْ عَنِّي فَقَالَتِ

يو څادر ؤ چې سجده به مې کوله نو څادر به د بدن نه اخوا کيدو (يعني لاندې حصه به بنکاره کيده) نو وويل

امْرَأَةٌ مِنَ الْحَيِّ أَلَا تُغَطُّونَ عَنَّا اسْتَ قَارِئِكُمْ فَاشْتَرَوْا

يوې زنانه د قوم نه زمونږ مخې ته تاسو د خپل امام ستر ولې نه پټوئ خلکو ماته کپړه واخيسته او زما

فَقَطَعُوا لِي قَمِيصًا فَمَا فَرِحْتُ بِشَيْءٍ فَرَحِي بِذَلِكَ الْقَمِيص. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].

د پاره يې کرته جوړه کړه ماته په دې باندې داسې خوشحالي او شوه داسې ماته کله هم نه ده شوې.

توضيح: عمرو بن سلمة چرته هم د سلمه لفظ احاديثو کې راغلی تولو کې را باندې فتحه ده صرف عمرو بن سلمه کې په لام باندې کسره ده، (المرقات ۳/۲۰۲).

په دې حديث کې يو څو الفاظ دی چې تشريح يې ضروري ده:

ممر الناس: د خلکو د تلو ځای مراد دی. (المرقات ۳/۲۰۲).

الركبان: را باندې ضمه ده راکب جمع ده د ابنانو قافلې سره خاص دی (المرقات ۳/۲۰۲).

ما للناس ما للناس: تعجب بنياد باندې تکرار وکړو د خلکو څه وشو دين څنګه دی. (المرقات ۲۰۲-۳/۲۰۳).

ما هذا الرجل: دلته اشاره ذهنيه ده يعني دا سړی څوک دی ده صفات يې څه دي (المرقات ۳/۲۰۳).

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۲۲/۸ رقم الحديث: ۴۳۰۲، و أحمد في المسند ۳۰/۵.

اوحی الیه کذا: دلته هم تکرار د تعجب او اهتمام په بنیاد دی، **یغری في صدري**: دا صیغه د غری یغری د باب سمع یسمع نه معروف صیغه ده د مخکني کلام احفظ د پاره مزید وضاحت دی یعنې زما سینې پسې به یو ځای کیدو او ښه به یادیدو.

تلوم: دا صیغه د باب تفعل نه ده د انتیظار معنی کې ده اصل کې تتلوم وو یعنې عرب دی انتیظار کې وو چې دا کس مکه فتح کولی شي یا نه، ځکه چې دې باندې غلط کس نه شي راتلی که مکه فتح کړي دا ربښتنې نبي صلی الله علیه وسلم دی (المرقات ۳/۲۰۳).

بادر: مبادر د جلدي او تادي په معنی کې دی (بدر ابي قومي) بدر فعل ماضي دی او ابي فاعل دی او قومي مفعول به دی .(المرقات ۳/۲۰۳).

تقلصت: باب تفعل نه په معنی د راغونډیدو دی، څادر وړوکي ؤ نو د سجدې په حالت کې به راغونډیدو او شرمګاه به یې ښکاره کیده.

تغطون: یعنې خپل امام لاندې حصه مونږ نه پټ کړي یعنې تاسو دومره نشئ کولی چې یو څادر په ده باندې واچوئ دې واقعه کې بنیادي وجه دا ده چې عمر بن سلمه ماشوم نابالغ وو شپږ اووه کالو وو دده امامت څنګه جائز کیږي نیز دا متنفل وو ده نه وروسته مفترضین مونځ څنګه جائز شي دې کې د فقهاو اختلاف دی دا مخکې تیر شوی وو دلته د بیان اشاره کوم چې زیر بحث حدیث نه څه حق ملاویږي.

د فقهاو اختلاف:د امام شافعي او امام بخاري په نزد باندې نابالغ ماشوم امام جوړیدی شي البته د جمعې مونځ کې د امام شافعي رحمه الله دوه قوله دي یو د جواز دی دویم د عدم جواز دی امام صاحب، امام مالک او امام احمد بن حنبل رحمهم الله په نزد د نابالغ هلک پسې مونځ جائز نه دی نابالغ هلک امام نه شي جوړیدی. (المرقات ۳/۲۰۴).

البته د ائمه احنافو په خپل مینځ کې اختلاف دی نابالغ ماشوم د نوافلو امام جوړیدی شي یا نه مثلاً تراویحو کې یا نوافلو کې قرآن اورولی شي دا څنګه دی؟

د فقهاء احنافو نه د بلخ بخارا علماو او د مصر او شام د علماو دا مؤقف دی نوافلو کې نابالغ ماشوم امام جوړیدی شي دا حضرت دې فتوی باندې هم عمل کوي.

دې نه علاوه د ټولو فقهاء احنافو موقف دا دی نابالغ په نوافلو کې هم امام نه شي جوړیدی دا ضمني خبره ده دا پریږدئ او د غتو اختلافاتو دلائل وګورئ .(المرقات ۳/۲۰۵).

دلائل: امام شافعي او امام بخاري د عمرو بن سلمه زیر بحث حدیث نه استدلال کړی دی خپل مدعا باندې واضح دلیل دی جمهور (**الامام ضامن والمؤذن مؤتمن**) داسې روایاتو نه استدلال کړی دی او

فرمايي چې د امام مونځ ضامن دی، د مقتدي مونځ دې کې ضم او ضمن کې وي. لهذا د امام حالت مقتدي حالت نه اقوی دی.
متنفل امام اضعف حالاً دی لهذا دا دې مضبوط مورچه نه سنبالوي، د جمهورو دويم دليل د ابن عباس رضي الله عنه اثر دی وايي: **لا يؤم الغلام حتى يحتلم** (**مصنف عبدالرزاق ج ۲ ص ۳۹۸**).(المرقات ۳/۲۰۶).

جمهور دريم دليل دی چې د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اثر دی ارشاد فرمايي: **لا يؤم الغلام الذي لا تجب عليه الحدود.**

جواب: عمرو بن سلمه رضي الله عنه د امامت واقعه د دغه خلکو او علاقو د پاره بالکل واضح او مشروع مسئله ده دا يو جزئي واقعه ده دا د حضور صلی الله علیه وسلم د اجازت نه هم نه ده دې باندې تقرير رسول هم نشته او نه د حضور صلی الله علیه وسلم مخې ته پيش شوې، ځکه محتمل واقعي نه د يو ضابطې د پاره استدلال نه شي کولی وګورئ عمرو بن سلمه مونځ دوران کې ستربنکاره کيد و آيا دا به هم بطور ضابطه اخيستلی شي مونځ کې ستربنکاره کول جائز دي.
خلاصه دا ده چې د عمرو بن سلمه امام جوړول د دې علاقې خپل اجتهادي مسئله ده شوافعو حضراتو لره تعجب دی د عمر فاروق، ابن عباس او ابن مسعود رضي الله عنهم په شان جليل القدر صحابو د تقليد په ځای د يو نابالغ هلک عمل واجب العمل ګرځي. (المرقات ۳/۲۰۶).

اسلام د مساوات ښه مذهب دی

﴿۱۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْأَوَّلُونَ الْمَدِينَةَ كَانَ يَؤُمُّهُمْ سَالِمٌ
ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وايي چې کله مديني ته اول راتلونکي مهاجرين راغلل نو مونځ ورکولو سالم
مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ وَفِيهِمْ عُمَرُ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الْأَسَدِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ)[1].
رضي الله عنه چې د ابو حذيفه آزاد شوی غلام وُ او دې کې حضرت عمر، ابو سلمة او ابن عبد الاسد رضي الله عنهم وو

توضيح: سالم: حضرت سالم رضي الله عنه د حضرت حذيفة آزاد کړی شوی غلام دی د قرآن ښه قاري دی د قرآن په برکت سره د لويو صحابه کرامو امام جوړ شو دې کې حضرت عمر او حضرت ابو سلمه بن عبد الاسد رضي الله عنهما په شان نامور صحابه کرام وو قرآن بعضې خلک آسمان ته او خيژوي. دې حديث نه افضل موجودګی کې د مفضول امام جوړيدلو جواز ملاويږي دې حديث نه عادلانه انداز هم معلوميږي

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۲/۱۸٤ رقم الحديث: ٦٩٢.

چې آقا او غلام يې يو صف کې ودرولي، او د هر کمال والا يې اکرام کړې دی او د اسلامي مساوات علمبردار جوړ شو. (المرقات ۳/۲۰۶).

ایک ہی صف میں کھڑے ہو گئے محمود و ایاز ❁ نہ کوئی بندہ رہا نہ کوئی بندہ نواز

﴿۱۲﴾ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: " ثَلَاثَةٌ لَا تُرْفَعُ لَهُم
ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي دري کسان داسې دي چې بره نه ځي
صلاتهم فَوْقَ رُؤُسِهِمْ شِبْرًا : رَجُلٌ أَمَّ قَوْمًا وَ هُمْ لَهُ
مونځ دده (يعني درجې د قبوليت ته نه رسي) نه يو هغه کس چې دقوم امام وي او قوم دده نه (په ديني
كَارِهُونَ وَ امْرَأَةٌ بَاتَتْ وَ زَوْجُهَا عَلَيْهَا
امورو کې) خفه وي دويم هغه زنانه چې داسې حالت کې شپه تيره کړي چې ددې خاوند (ددې د نافرماني
سَاخِطٌ وَ أَخَوَانِ مُتَصَارِمَانِ ". (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه)[1].
يا د خاوند د حق د نه ادا کولو په وجه) خفه وي دريم داسې دوه ورونه چې خپل مينځ کې سره وران وي.

توضيح: تصارم: د صرم نه دی کټ کولو ته وايي، مراد ترې هغه دوه مسلمان ورونه دي کوم چې په غير د شرعي عذر نه درې ورځو نه زياتې خبرې بندې کړي. (المرقات ۳/۲۰۷).

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۳۱۱ رقم الحديث: ۹۷۱.

۱ جمادی الاولی ۱٤۱۰ هـ

بَاب مَا عَلَى الْإِمَام:

کله چې مصنف د جمعې احکام بیان کړل بیا یې د امامت احکام بیان کړل بیا ضروري شوه چې د امام او مقتدي ذمه وارېانې بیان کړي دې مقصد د پاره مصنف دوه جدا بابونه مقرر کړل یو کې د امام ذمه وارېانې او دویم کې د مقتدي ذمه وارېانې بیانوي، د امام اهمه ذمه واري دا ده چې مونځ کې د مقتدي خیال ساتل مونځ کې د بوډاګانو او بیمارانو خیال ساتل په کار دي مونځ مختصر کول چې خلک متنفره نه شي مطلب دا نه دی چې رکوع، سجده، قیام، جلسه او مسنون قرآت پرېږدي. مسنون قرآت آحادیثو کې چې کوم ذکر دی د هغې خیال ساتل دغه شان تسبیحاتو کې اعتدال کول. یو حدیث کې د حضور ﷺ د مونځ باره کې راغلي (کان رسول الله اخف الصلوة في تمام) د في تمام مطلب دغه دی چې د حضور ﷺ مونځ سپک وو خو رکوع او سجده او تعدیل راکان به مکمل کیدل د حضور ﷺ قرآت سرعت سره هم وو او آوریدلو کې سرور او خوشحالي وه.

د مقتدیانو اهمه ذمه واري دا ده چې د امام متابعت او اطاعت وکړي، امام نه مخکې رکوع او سجده کې لا ړنه شي مه امام پسې چې دده کوم عمل دی چې په ښې طریقې سره یې کوي، ښه او دس سره اول صف کې کیني او بیا تکبیر اولی سره مونځ کې شامل شي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّل:

مونځ درونډ کول نه دي په کار

﴿۱﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَاصَلَّيْتُ وَرَاءَ إِمَامٍ قَطُّ أَخَفَّ صَلَاةً وَلَا أَتَمَّ صَلَاةً مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
انس رضي الله عنه راوي دی وایي چې ما نه دی کړي هیڅ یو امام پسې سپک او مکمل مونځ د نبي علیه الصلاة والسلام
وَ إِنْ كَانَ لَيَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ
د مونځ په شان او د نبي علیه السلام (عادت داؤ) چې کله به حضور ﷺ د ماشوم د ژړا آواز آوریدو
فَيُخَفِّفُ مَخَافَةَ أَنْ تُفْتَنَ أُمُّهُ. (متفق علیه).[1]
ددې د ویرې د وجې نه چې مورېې فکرمنده نه شي مونځ به یې سپک کړو.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۰۱،رقم الحديث :۷۰۸، ومسلم في الصحيح ۱/۳٤۲ رقم الحديث:۱۹۰-٤٦۹، وأبو داؤد ۱/۱۹۹ رقم الحديث :۷۸۹، والنسائي ۲/۹۵، رقم الحديث: ۸۲۵.

توضیح: اخف تعلق عام طور باندې د قرآت تخفیف سره دی او اتم لفظ عام طور تعدیل ارکان د پاره استعمالیږي مطلب دا چې د حضور صلی الله علیه وسلم قرآت به سپک وو رکوع او سجده او قومه، جلسه ټول به مکمل وو. (المرقات ۳/۲۰۷).

مخافة ان تفتن امه: یعني د مور په مونځ کې شریکیدل او نزدې د ماشومانو د ژړا آواز راتلو یا. جومات کې دغه زنانه سره د ماشوم د ژړا آواز راتلو حضور صلی الله علیه وسلم ددې وجې نه تخفیف فرمایلو چې مور یې خفه نه وي او چې مونځ یې خراب نه شي. (المرقات ۳/۲۰۸).
علامه خطابي رحمه الله وایي که مونځ کې مونځګزار ته معلومه شوه چې څوک راځي امام انتظار کولی شي چې هغه کس رکوع کې شامل شي، امام مالک هم ددې قائل وو. (المرقات ۳/۲۰۸).
ائمه احناف فرمایي که دا طریقه د تقرب الی الله په غرض نه وي بلکې د کس لحاظ کول وي دې صورت کې انتظار کول مکروه تحریمي دي بلکې دې کې د شرک احتمال هم شته. (المرقات ۳/۲۰۸).
بعضې علماء فرمایي که امام ته ذاتي طور باندې ددغه کس معلومات نه وي بیا ګنجائش شته خو ددې ترک هم اولی دی.

دې حدیث نه پس راتلونکی هم تقریبا داسې دی. دې کې تجوز لفظ راغلې دی د اختصار په معنی سره دی او هلته وجد امه لفظ دی وجد معنی او ترجمه سخت غم دی.

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأَدْخُلُ فِي الصَّلَاةِ وَأَنَا أُرِيدُ إِطَالَتَهَا
ابو قتاده راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي زه مونځ کې داخلیږم د مونځ داوږدولو اراده کوم
فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي مِمَّا أَعْلَمُ مِنْ شِدَّةِ وجد أمه من بكائه (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1]
خو چې د ماشوم د ژړا آواز واورم نو پوهه شم چې د ژړا د وجې نه مېندې به فکرمندې شي مونځ کې تخفیف کوم
﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إذا صلى أحدكم النَّاس
ابو هریره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي کله چې تاسو کې څوک خلکو ته مونځ
فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ السَّقِيمَ وَ الضَّعِيفَ وَ الْكَبِيرَ.
وکړي هغه ته په کار دي چې مونځ سپک کړي ځکه چې مقتدیانو کې بیمار او کمزوري او بوډاګان وي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۰۲، رقم الحديث ۷۰۹.

وَ إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ ».(متفق عليه)[۱].
او که څوک په تاسو کې ځان له مونځ کوي هغه ته اختيار دی چې څومره مونځ اوږدوي اوږد دې کړي.
﴿٤﴾ وَعَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو مَسْعُودٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ
قيس بن حازم رضي الله عنه وايي چې ابن مسعود رضي الله عنه وفرمايل: چې يو كس وويل اى د الله رسوله! زه د
إِنِّي لَأَتَأَخَّرُ عَنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ مِنْ أَجْلِ فُلَانٍ مِمَّا يُطِيلُ بِنَا
سحر مونځ نه شاته ځکه پاتې كيږم چې فلانكى فلاني مونږ ته ډير اوږد مونځ كوي ابو مسعود رضي الله عنه وايي
فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ غَضَبًا مِنْهُ يَوْمَئِذٍ ثُمَّ قَالَ:
ما نبي عليه السلام نصيحت كولو په باره كې د دې ورځ غصې نه زيات ډک نه ؤ ليدلى نبي عليه السلام وفرمايل
" إِنَّ مِنْكُمْ مُنَفِّرِينَ فَأَيُّكُمْ مَا صَلَّى بِالنَّاسِ
تاسو كې بعضې خلكو كې نفرت پيدا كوي تاسو كې چې څوک مونځ وكړي هغه ته په كار دي چې خلكو ته
فَلْيَتَجَوَّزْ : فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَ الْكَبِيرَ وَ ذَا الْحَاجَةِ ".(متفق عليه)[۲]
سپک مونځ وكړي ځكه چې مقتديانو كې كمزوري، بوډاګان او حاجتمند خلک وي.

توضيح: د دې حديث نه معلومه شوه چې سوال كونكى كس څوک دی او من اجل فلان كې فلان نه ابى بن كعب رضي الله عنه مراد دی. (المرقات ۲۱۰/۳).

د غلط مونځ كولو والا امام په خپله مجرم دی

﴿٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « يُصَلُّونَ لَكُمْ فَإِنْ
ابو هريره رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي تاسو ته به امام مونځ دركوي كه هغه
أَصَابُوا فَلَكُمْ وَ إِنْ أَخْطَئُوا
مونځ بنې طريقې سره وركوي د هغه فائده ستاسو د پاره ده (او د هغه د پاره هم ده) كه هغه خطاء وكړه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۹/۲،رقم الحديث :۷۰۳، ومسلم في الصحيح ۳٤۱/۱ رقم الحديث:۱۸۲-٤٦۷، وأبو داود ۵۰۲/۱ رقم الحديث :۷۹٤، والنسائي ۹٤/۲، رقم الحديث: ۸۲۳ ، والترمذي ٦۱/۱ رقم الحديث : ۲۳٦ ، وابن ماجة ۳۱٦/۱، رقم الحديث: ۹۸۷.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۰/۲،رقم الحديث : ۷۰٤، ومسلم في الصحيح ۳٤۰/۱ رقم الحديث:۱۸۲-٤٦٦، وأبو داود ۵۰۲/۱ رقم الحديث :۷۹۵.

فَلَكُمْ وَ عَلَيْهِمْ » . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
تاسو ته به ثواب ملاویږي او ګناه به هغه باندې وي.

توضیح: یصلون لکم: دا ټوله جمله خبر واقع کېږي او مبتداء مخذوف ده کوم چې ائمتکم دی ددې تعلق هغه امامانو سره دی کوم چې حکمرانان دي او حکمرانان دین ورانولو هم دي.

حضور ﷺ راتلونکي بادشاهانو باره کې فرمایي هغوی مونځ خراب کوي صحابو عرض وکړو بیا خو هغه پسې مونځ نه دي کول په کار حضور ﷺ وفرمایل هغه به مونځ کوي تاسو به ورسره مونځ کوئ که هغوي صحیح طریقې سره مونځ کوو دهغه او ستاسو دواړو فائده ده که هغه غلطې طریقې سره مونځ وکړو د غلطۍ هغه په خپله ذمه دار دی او په خپله مجرم دی تاسو خو ښه کار کړی دی تاسو باندې د هغه د غلطۍ اثر نه پریوځي.(المرقات ۲۱۰-۳/۲۱۱).

وَهٰذَا الْبَابُ خَالٍ عَنِ الْفَصْلِ الثَّانِي

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿٦﴾ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ: آخِرُ مَا عَهِدَ إِلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : «إِذَا
عثمان ابن ابی العاص رضي الله عنه وايي چې حضور ﷺ ماته آخري وصیت چې کړی ؤ هغه دا ؤ کله
أَمَمْتَ قَوْمًا فَأَخِفَّ بِهِمُ الصَّلَاةَ » . رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ :
چې خلکوته مونځ ورکوی هغوي ته سپک مونځ ورکوه . او په مسلم کې د دویم روایت الفاظ دادي چې
أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ : « أُمَّ قَوْمَكَ » . قَالَ : قُلْتُ
حضور ﷺ عثمان رضي الله عنه ته وفرمایل دخپل قوم امامت کوه عثمان رضي الله عنه وايي ما عرض وکړو
يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي أَجِدُ فِي نَفْسِي شَيْئًا . قَالَ : « ادْنُهْ » .
یارسول الله ماته خپل زړه کې څه شی محسوسیږي حضور ﷺ وفرمایل ماته نزدې راشه حضور
فَأَجْلَسَنِي بَيْنَ يَدَيْهِ ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ فِي صَدْرِي بَيْنَ ثَدْيَيَّ ثُمَّ قَالَ :
ﷺ خپلې مخې ته کینولم او زماسینه باندې دواړو تیونو په منیځ کې لاس کیښود او ووې فرمایل

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۷/۲،رقم الحديث :۶۹۴.

« تَحَوَّلْ » . فَوَضَعَهَا فِيْ ظَهْرِيْ بَيْنَ كَتِفَيَّ ثُمَّ قَالَ :
ملا راو اړوه حضور ﷺ زما ملا باندې دواړو ولو مينځ کې لاس راښکلو وې فرمايل (لاړشه) او
« أُمَّ قَوْمَكَ . فَمَنْ أَمَّ قَوْمًا فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ
خپل قوم ته امامت وکړه او يو کس چې د قوم امام جوړ شي هغه ته په کار دي چې سپک مونځ وکړي ځکه
فِيهِمُ الْكَبِيرَ وَإِنَّ فِيهِمُ الْمَرِيضَ وَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَإِنَّ فِيهِمْ ذَا الْحَاجَةِ فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ وَحْدَهُ
هغوی کې بيماران، کمزوري او خاوند د حاجتونو وي نو که څوک يو اځې مونځ کوي نو څنګه چې دې
فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شَاءَ » . (مسلم)[1]
زړه غواړي هغه شان مونځ وکړه .
﴿۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِالتَّخْفِيفِ
ابن عمر رضي الله عنه وايي چې حضور ﷺ مونږ ته د سپک مونځ حکم کړی دی او هغه چې به مونږ ته
وَ يَؤُمُّنَا بِالصَّافَّاتِ) . (رواه النسائي)[2] .
مونځ کولو نو سورة الصافات به يې لوستلو .

توضيح: الصافات: ددې حديث په دواړو تکړو کې په ظاهره تعارض دی او هغه دا چې حضور ﷺ صحابو ته د تخفيف صلاة ښه تاکيد فرمايلو خو په خپله سورة صافات لولي يو اوږد سورة دی.

ددې جواب دا دی چې د حضور ﷺ لوستلو انداز عجيبه دی لږ وخت کې اوږد سورة لولي نورو کې دا څيز نه وو ځکه يې هغوي منع کړل.

دويم جواب دا دی چې د حضور ﷺ د لذت والا مونځ نه خلک خوند اخلي هلته د ستړي والي تصور نه وو ځکه يې اوږد سورة لوستلو نورو کې دا خصوصيت چيرته دی. (المرقات ۳/۲۱۳).

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۳۴۱ رقم الحديث : ۱۸۶-۴۶۸.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۲/۹۵ رقم الحديث : ۸۲۶.

بَابُ مَا عَلَى الْمَأْمُومِ مِنَ الْمُتَابَعَةِ وَحُكْمِ الْمَسْبُوقِ:

د امام د تابعدارۍ بيان

دې کې وايي چې د امام متابعت څومره ضروري دی او مقتدي له د امام تابعداري کومو څيزونو کې څنګه کول په کار دي مونځ کې کوم ارکان فرض يا واجب دي دې کې مقتديانو د پاره د امام متابعت واجب دی کوم چې سنت دي دې کې د امام متابعت واجب نه دی لکه رفع اليدين، آمين بالجهر او قنوت مسئله وغيره، مثلاً شافعي امام سحر کې قنوت شروع کړی حنفي مقتدي باندې دې کې د امام متابعت لازم نه دی هغه دې خاموش وي او وترو کې قنوت واجب دی که يو شافعي امام ما سخوتن نه پس وترو کې د خپل مذهب موافق قنوت د رکوع نه پس وايي نو حنفي مقتديانو ته هم د امام متابعت او موافقت کې د رکوع نه پس قنوت لوستل په کار دي دا يو ښه طريقه او ضابطه ده چې حرمينو کې په وترو کې د احنافو په کار راځي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د امام متابعت

﴿۱﴾ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ
براء بن عازب رضي الله عنه وايي مونږ د حضور صلى الله عليه وسلم شاته مونځ کولو کله به يې چې وويل سمع الله لمن
حَمِدَهُ . لَمْ يَحْنِ أَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتَّى يَضَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
حمده نو نه به ښکته کوله يو کس د مونږ نه ملا خپله تر څو چې به حضور صلى الله عليه وسلم (سجدې د پاره) څمکه
جَبْهَتَهُ عَلَى الْأَرْضِ. (متفق عليه)[1].
باندې تندی مبارک نه وو ايښی.

توضيح: لم يحن: حنا يحنو ښکته کيدو په معنی سره دی دا لفظ ضرب يضرب او نصر ينصر دواړو نه راځي، مراد دا دی مونږ چې کله رکوع نه واپس قومې ته تللو نيغ به ولاړ وو ترڅو چې حضور صلى الله عليه وسلم څمکه باندې سجده نه وه کړې مونږ به نه کږيدو چې حضور صلى الله عليه وسلم نه سجده کې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۱/۲،رقم الحديث :۶۹۰، ومسلم في الصحيح ۳۴۵/۱ رقم الحديث:۱۹۷-۴۷۴، وأبو داود ۱۲/۱ ،رقم الحديث :۶۲۲.

مخکیوالی لازم نه شي. (المرقات ۳/۲۱۴).

اوس فقهي مسئله داسې ده: امام نه مخکیوالی د ټولو ائمو په نزد حرام دي بلکې متابعت ضروري دی یا د متابعت دوه صورتونه دي اول مقارنت دویم موافقت، مقارنت هغه دی چې د امام د افعالو سره متصل د مقتدي فعل شروع کېږي. موافقت هغه دی چې د امام افعالو نه لږ وخت پس د مقتدي فعل شروع شي، د فقهاو په نزد د افضلیت اختلاف دی، چې مقارنت افضل دی یا موافقت افضل دی د احنافو په نزد مقارنت افضل دی صرف تکبیر تحریمي کې موافقت افضل دی د شوافعو په نزد تاخر افضل دی د امام فعل په انتهاء سره د مقتدي فعل شروع کېږي مذکوره حدیث د شوافعو دلیل دی احناف فرمایي دا حدیث د اوږد حدیث حصه ده دې کې مسابقت نه ممانعت راغلی اصل مقصد دا دی چې مسابقت را نه شي کله چې د حضور ﷺ بدن درونډ شو عمر ډیر شو دغه وخت کې د مسابقت خطره ډیره شوه دې وجې نه حضور ﷺ وفرمایل مسابقت مه کوئ ترڅو پورې زه سجدې ته لاړ نه شم تاسو معمولي هم مه کېږئ صحابه نه ښکته کیدل، ددې حدیث مطلب دا نه دی ترڅو حضور ﷺ سجدې ته نه وي تلی، صحابو ته حرکت کولو مجال هم نه وو حاصل، بلکې اصل مقصد دا وو حضور ﷺ تیز حرکت نه شو کولی تاسو انتظار کوئ چرته داسې مه کوئ چې حضور ﷺ نه مخکې شئ ځکه یې وفرمایل لم یحن یعني څوک ښکته کیدل نه. (المرقات ۳/۲۱۴).

﴿۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ
انس رضي الله عنه وايي يوورځ حضور ﷺ مونږ ځ مونږ ته وکړوا وخپل مخ مبارک یې مونږ ته متوجه کړو
فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي إِمَامُكُمْ فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ وَلَا بِالسُّجُودِ
اووې فرمایل خلکو! زه ستاسو امام یم نو تاسې مخکې والې مه کوئ دما نه په رکوع کولو، سجده کولو
وَلَا بِالْقِيَامِ وَلَا بِالِانْصِرَافِ: فَإِنِّي أَرَاكُمْ أَمَامِي وَمِنْ خَلْفِي". (رَوَاهُ مُسلم)[1].
قیام کولو او تللو کې ځکه زه تاسو مخکې او وروستو نه وینم.
﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُبَادِرُوا الْإِمَامَ
ابو هریره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي خپل امام باندې مخکیوالی مه کوئ

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۳۲۰ رقم الحديث: ۱۱۲-۴۲۶.

إِذَا كَبَّرَ فكبروا وَ إِذا قَالَ : وَلَا الضَّالِّينَ . فَقُولُوا : آمِينَ وَ إِذَا
کله چې امام تکبیر وکړي تاسو تکبیر کوئ، کله چې امام ولا الضالین ووايي تاسو آمین وایي کله چې امام
رَكَعَ فَارْكَعُوا وَ إِذَا قَالَ : سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا : اللَّهُمَّ رَبَّنَا
رکوع ته لاړشي تاسو رکوع ته ځئ او چې امام کله سمع الله لمن حمده ووايي نو تاسو ووايي اللهم ربنا
لَكَ الْحَمد "إِلَّا أَنَّ الْبُخَارِيَّ لَمْ يَذْكُرْ : " وَإِذَا قَالَ: وَلَا الضَّالِّينَ ".(مسلم)[1].
لک الحمد (ای الله ای زمونږ ربه ټول تعریفونه ستاد پاره دی). او بخاري خپل روايت کې و اذا قال ولا الضالین الفاظ نقل کړي نه دي.

كه امام معذوروي د هغه متابعت ضروري دی

﴿٤﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَكِبَ فَرَسًا فَصُرِعَ عَنْهُ
انس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم آس باندې ناست ؤ چې آس نه پريوتو دې وجې نه د
فَجُحِشَ شِقُّهُ الْأَيْمَنُ
نبي علیه السلام نبي طرف (داسې) زخمي شو (چې په ولاړه باندې په مونځ کولو قادر نه ؤ) نو نبي علیه السلام
فَصَلَّى صَلَاةً مِنَ الصَّلَوَاتِ وَ هُوَ قَاعِدٌ فَصَلَّيْنَا وَرَاءَهُ قُعُودًا فَلَمَّا
مونځ وکړو (د پنځو مونځونو يو مونځ) او مونږ هم د نبي علیه السلام پسې وروسته مونځ وکړو کله چې د مونځ
انْصَرَفَ قَالَ : « إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا صَلَّى قَائِمًا
کولو نه فارغ شو نو وې فرمايل امام دې د پاره مقرر دی چې د هغه اقتداء وشي نو که امام په ولاړه مونځ وکړي
فَصَلُّوا قِيَامًا فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَ إِذَا رَفَعَ
تاسو هم په ولاړه مونځ کوئ کله چې هغه رکوع ته لاړشي تاسو هم رکوع وکړئ کله چې هغه رکوع نه پاڅي
فَارْفَعُوا وَ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمد وَ إِذَا
تاسو هم د رکوع نه پاڅئ کله چې هغه سمع الله لمن حمده ووايي تاسو ربنا لک الحمد وايي کله چې امام

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۳۱۰ رقم الحديث: ۸۷-٤١٥، والنسائي ۲/۹۶، رقم الحديث: ۸۳۰ .

قَوْلُهُ : صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا » أَجْمَعُونَ » قَالَ الْحُمَيْدِيُّ :

په ناسته مونځ كوي تاسو مقتديان هم په ناسته مونځ وكړئ. حميدي وايي حضور صلى الله عليه وسلم دا ارشاد

« إِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا » هُوَ فِي مَرَضِهِ الْقَدِيمِ

چې امام په ناسته مونځ كوي تاسو هم په ناسته مونځ كوئ د حضور صلى الله عليه وسلم اولني بيمارۍ كې وو

ثُمَّ صَلَّى بَعْدَ ذٰلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ جَالِسًا وَ النَّاسُ خَلْفَهُ

دې نه پس (مرض الوفات نه يو ورځ مخكې) حضور صلى الله عليه وسلم په ناسته مونځ وكړو او خلكو وروسته

قِيَامٌ لَمْ يَأْمُرْهُمْ بِالْقُعُودِ وَ إِنَّمَا يُؤْخَذُ

په ولاړه مونځ وكړو او حضور صلى الله عليه وسلم دوي ته د ناستې حكم ونه كړو او د حضور صلى الله عليه وسلم په دې

بِالْآخِرِ فَالْآخِرِ مِنْ فِعْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ. هٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ. وَاتَّفَقَ مُسْلِمٌ إِلَى أَجْمَعُونَ.

فعل باندې عمل كولى شي كوم چې آخري دى. دا الفاظ د بخاري دي او متفق دى مسلم تر اجمعون پورې

وَ زَادَ فِي رِوَايَةٍ : « فَلَا تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ وَ إِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا »[1].

يو بل روايت كې مسلم مزيد الفاظ نقل كړي چې د امام خلاف مه كوئ چې هغه سجده وكړي تاسو يې هم سجده كوئ.

توضيح: فصلوا جلوسا: د دې حديث خلاصه دا ده چې يو ځلى نبي عليه السلام د آس نه پريوتو او د نبي عليه الصلاة والسلام ښي طرف مكمل زخمي شو نبي عليه السلام يو مونځ كور كې د جمعې سره داسې وكړو چې نبي عليه السلام ناست وُ او ملګري يې هم ناست وو مونځ نه فارغيدو نه وروسته حضور صلى الله عليه وسلم د معذور امام متعلق دا مسئله بيان كړه چې كله امام كيني تاسو هم كيني او مونځ اداء كړئ.

اذا صلى جالسا فصلوا جالوسًا: د دې حديث د وجې نه يو اختلافي مسئله پيدا شوه او هغه دا چې د **قادر على القيام** اقتداء **عاجز عن القيام** پسې جائز ده او كه نه او كه جائز وي نو مقتدي په ناسته مونځ وكړي او كه په ولاړه دې كې د فقهاو اختلاف دى. (المرقات ۳/۲۱۶).

د فقهاو اختلاف: د امام مالک، او محمد رحمهما الله مسلک دا دى چې **قادر على القيام** مقتدي **عاجز عن**

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۳/۲ برقم الحديث :۶۸۹، ومسلم في الصحيح ۳۰۸/۱ رقم الحديث:۷۷-۴۱۱، وأبو داود ۴۰۱/۱ رقم الحديث :۶۰۱، والنسائي ۹۸/۲، رقم الحديث: ۸۳۲ .

القيام امام پسې مونځ کولی نه شي. امام صاحب، امام شافعي او امام ابو یوسف رَحِمَهُمُ اللهُ په نزد باندې **قادر على القيام** مقتدي **عاجز عن القيام** امام پسې اقتداء کولی شي. خو قادر مقتدي په ولاړه باندې مونځ وکړي او که په ناسته امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد عاجز امام پسې قادر مقتدي اقتداء صحیح ده خو مقتدي به هم د امام په شان په ناسته مونځ کوي. (المرقات ۲۱۶-۳/۲۱۷).

دلائل: امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمايي دا اقتداء صحیح نه ده د صحیح مقتدي مونځ قوي دی او د قاعد امام مونځ ضعيف دی او د امام مونځ ضامن وي او د مقتدي مونځ د دې په ضمن کې وي، نو ضعيف مونځ کې قوي مونځ څنګه راتلی شي. که مقتدي کيني هم صحيح نه دی ځکه چې صحيح د پاره ناستې اجازت څنګه دی؟ دا اقتداء باطله ده. اوس صرف د جمهورو او د امام احمد مقابله ده امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ دليل زير بحث حديث دی خپله مدعا باندې واضح دليل دی. (المرقات ۲۱۶-۳/۲۱۷).

دامام صاحب او امام شافعي او ابو يوسف رَحِمَهُمُ اللهُ دليل د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مرض الوفات په وخت کې د مونځ کولو يو قصه ده دې کې واضح طور باندې راغلي. نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په ناسته مونځ ورکولو او صحابه کرام وروسته ولاړ وو دا حديث زير بحث حديث نه بعد راتلونکی حديث نمبر (۵) دی (المرقات ۳/۲۱۶).

ددې حضراتو دويم دليل د قرآن آيت ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ دې کې د قيام هر تندرست باندې فرض کړی دی او قوموا امر نه د مونځ قيام مراد دی بل قيام داسې نشته چې هغې ته د عبادت درجه حاصله وي او هغه مامور به وي.

جواب: دامام احمد رَحِمَهُ اللهُ د دليل جواب دا دی چې د حديث نه مستنبط دا حکم وروستو راتلونکی حکم نه منسوخ شو دا واقعه سنه ۵ هـ) ده او مونږ چې کوم دليل نه استدلال کړی دی هغه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ژوند آخري وخت وو او شريعت کې هر متاخر حکم خپلولی شي، ځکه چې د نسخ نه محفوظ وي.

قال الحميدي: دا حميدي د بخاري استاد دی جامع صحيحين والا حميدي نه دی دا هم دلته فرمايي د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هر هغه فعل چې آخر کې شوی وي هغه واخلئ، ځکه چې دې کې د نسخ احتمال نشته. (المرقات ۳/۲۱۶).

د حضرت ابوبكر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ امامت او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بيماري

﴿۵﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ بِلَالٌ يُؤْذِنُهُ بِالصَّلَاةِ

عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي چې کله نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ډير بيمار شو بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته خبر ورکولو د مونځ د تلو د پاره راغي

فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ» فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل ابوبكر ته ووايه چې هغه خلكو ته مونځ وركړي نو مونځ وركړو ابوبكر

تِلْكَ الْأَيَّامَ ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ خِفَّةً

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خلکو ته په دغه ورځو کې اولس مونځونه کله چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل طبیعت سپک محسوس

فَقَامَ يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ

کړو نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د دوو کسانو په مدد باندې لاړو او حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل لاس د صحابو په ولو باندې

وَ رِجْلَاهُ يخطان فِي الْأَرْضِ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ

ایخې وو او حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپلې خپې مبارکې ځمکه باندې راښکلې تردې چې جومات ته داخل شو

فَلَمَّا سَمِعَ أَبُو بَكْرٍ حِسَّهُ ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ فَأَوْمَأَ

کله چې محسوس کړو ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کشارې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د راتللو نو وروستو کیدو نو اشاره وکړه

إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ لَا يَتَأَخَّرَ فَجَاءَ حَتَّى جَلَسَ

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته چې مه وروسته کېږه، بیا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مخکې شو او کیناستو

عَنْ يَسَارِ أَبِي بَكْرٍ فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي قَائِمًا وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چپ طرف ته ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ولاړه باندې مونځ وکړو او حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (د کمزورۍ

يُصَلِّي قَاعِدًا يَقْتَدِي أَبُو بَكْرٍ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ النَّاسُ يَقْتَدُونَ

د وجې) په ناسته مونځ وکړو ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ اقتداء کوله او خلکو اقتداء

بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ. وَفِي رِوَايَةٍ لَهُمَا: يُسْمِعُ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ التَّكْبِيرَ.[1]

کولو د حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مونځ.

توضیح: مروا ابابکر ان یصلی بالناس: په امامت صغری باندې د ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مقررول امامت کبری طرف ته اشاره وه حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دې نه استدلال کړی دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ زمونږ د پاره د دین امام جوړ کړو، نو مونږ د پاره د دنیا هم امام شو، که خلافت طرف ته اشاره نه وی، نو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حق کې دومره اصرار نه کولی، عمر فارق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په باره کې د ازواج مطهراتو سفارش هم وو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په سختۍ سره منع وفرمایل او ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یې په امامت باندې برقرار وساتو. (المرقات ۳/۲۱۷).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۴۷/۲، رقم الحديث: ۶۸۴، ومسلم في الصحيح ۳۱۳/۱ رقم الحديث: ۹۵-۴۱۸.

يهادى: د دوو کسانو په ولو باندې لاس کیښودل او د هغوي په تعاون سره تللو ته تهادي ویل کېږي.

والناس يقتدون بصلاة ابى بكر: د حضور ﷺ خصوصیت وجه وه چې بغیر د استخلاف نه حضور ﷺ په خپله خلیفه جوړ شو ابوبکر نه منصب امامت حضور ﷺ ته منتقل شو امام حضور ﷺ وو او ابوبکر رضي الله عنه د حضور ﷺ طرف نه مکبر وو، په ظاهره امام نظر راتلو. (المرقات ۳/۲۱۹).

د امام نه مخکې د سر اوچتولو والا سر به د خر جوړېږي

﴿٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ
ابو هریره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي آیا هغه کس نه ویرېږي کوم چې اوچتوي
قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ». (متفق عليه)[1]
سر خپل مخکې د امام نه، ددې نه چې الله تعالی به دده سره بدل کړي د خر سر به ترې جوړ کړي.

توضیح: رأس حمار: یعنې یو کس د امام نه رکوع او سجده کې سر مخکې اوچتوي د هغه باره کې خطره موجود ده چې د هغه د سر نه به د خر سر جوړ شي علماو ددې ډیر مطلبونه ذکر کړي دي: اول دا چې دا کلام په حقیقت نه بلکې مجاز باندې محمول دی یعنې دده سر واقعې د خر نه جوړېږي بلکې دا به د خر په شان بې عقل او بلید وي، ګویا دا کلام تشبیه باندې محمول دی. دویم مطلب ابن حجر رحمه الله دا بیان کړی چې دا مسخ کیدل خاص دي دا یو جزئي حالت سره متعلق ده ددې واقع کیدل منع دي او یو عام مسخ ده چې پوره امت مسخ شي هغه منع ده، لهذا احادیثو کې چې د کوم مسخ ممانعت خبره ده هغه دغه عام مسخ دهٔ دې حدیثونو کې هیڅ معارض نشته. ددې حدیث دریم مطلب دا دی چې د مسخ نه مراد حقیقي مسخ کیدی شي او ددې امکان نه شي رد کیدی څنګه چې اشراط الساعة کې د مسخ د واقعاتو ذکر دي او مخکې زمانو کې هم د مسخ حقیقي واقعات موجود شوي دي. (المرقات ۳/۲۲۱).

عبرتناکه قصه: ملا علي قاري رحمه الله ددې حدیث لاندې په مرقات ۳جلد ۹۸صفحه باندې یوه عبرتناکه قصه لیکلې ده چې یو جلیل القدر محدث د علم حدیث د حصول د پاره یو مشهور شیخ الحدیث خوا ته دمشق ته لاړو چې دده د علم او د حدیثو په هغه وخت کې یوه چرچا وه د علم حدیث ددې شوقین طالب

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۲/۲، رقم الحديث: ۶۹۱، ومسلم في الصحيح ۳۲۰/۱ رقم الحديث: ۱۱۴-۴۲۷، وأبو داود ۴۱۲/۱ رقم الحديث: ۶۲۳، والنسائي ۹۶/۲، رقم الحديث: ۸۲۸، والترمذي ۴۷۵/۲ رقم الحديث: ۵۸۲، وابن ماجة ۳۰۸/۱، رقم الحديث: ۹۶۱.

علم ددې شیخ نه د حدیثو زده کړه شروع کړه او ټول آحادیث یې ددې شیخ نه حاصل کړل، لیکن عجیبه صورتحال دا مخې ته راغلو چې په ټول وخت کې استاذ دې خپل عقید تمند شاګرد ته خپله څیره هیڅکله ښکاره نه کړه بلکې په پرده کې به یې دې شاګرد ته حدیث ویل، چې کله استاذ ته اندازه وشوه چې اوس شاګرد په پوره عقیدت او د خدمت پوره جذبه او د حدیثو پوره شوق حاصل شو او اوس دا قابل اعتماد دی نو استاذ پرده د مخ نه لرې کړه، شاګرد چې کله د استاذ څیره ولیده نو حیران پاتې شو ځکه چې دده د استاذ څیره د خر څیرې په شان شوې وه، دده د حیرانتیا په وجه استاذ وویل چې ای زویه! د مونځ په ارکانو کې د ښویدو نه بچ شه (او د حدیثو په تعلیم او فرمان کې د شک کولو نه ځان وساته) ځکه چې ما کله دا حدیث واوریدو نو زما یقین نه راتللو چې واقعتاً داسې کیدې شي نو ما په ارکانو کې د امام نه مخکې والې وکړو نو زما څیره د خره شوه لکه اوس یې ګورئ والعیاذ بالله. (المرقات ۳/۲۲۱)

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

د امام موافقت

﴿۷﴾ عَنْ عَلِيٍّ وَ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَا : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « إِذَا أَتَى
حضرت علي او معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا راویان دي وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي کله چې راشي په
أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ وَ الْإِمَامُ عَلَى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الْإِمَامُ ».
تاسو کې څوک مونځ ته او امام کوم حالت کې وي څه چې امام کوي هغه ته هم په کار دي چې هغه شان وکړي
رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ . (ترمذي)[1].
دا حدیث امام ترمذي نقل کړی دی او وایي چې دا حدیث غریب دی.

رکوع کې شریک کیدو سره رکعت ملاویږي

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : «إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ وَنَحْنُ
ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي چې کله تاسو مونځ ته راشئ او ما د
سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلَا تَعُدُّوهُ شَيْئًا
سجدې حالت کې وو مومئ. نو تاسو هم په سجده کې شئ او دغه سجده په څه حساب کې مه لګوئ، خو

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۴۸۵ رقم الحديث : ۵۹۱.

وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

كه يو كس (امام سره) ركوع وموندهٔ هغه ركعت وموندلو.

توضيح: **فاسجدوا**: بعضې خلک امام سجده کې بيا مومي نو ولاړ وي او انتظار کوي چې امام پاڅي مونږ به ده سره يو ځای شو. دې حديث کې يې دا خبره وخوده چې تاسو په سجده کې شريک شئ خو د سجدې په وجه رکعت مه حسابوئ كه ركوع ملاو شي تاسو پوره ركعت وموندلو.

ركعة: ددې يو مطلب دا هم دی چا چې ركوع وموندله هغه مونځ وموندلو يعنې دا ركعت ده ته ملاو شو دلته **ركعة** نه مراد ركوع ده او **صلاة** نه مراد ركعت دی.

دويم مطلب دا چې چا پوره مونځ كې يو ركعت هم امام سره وموندلو ده پوره مونځ وموندلو ده ته د جماعت ثواب ملاو شو، دې سره غير مقلدينو ته سخته ديكه ملاويږي ځكه چې بغير د فاتحې نه د مقتدي مونځ صحيح شو او ده ته ركعت هم ملاو شو. (المرقات ۳/۲۲۲)

د تكبير اولى لوى فضيلت

﴿۹﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ صَلَّى لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ
انس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي چا چې مونځ وكړو دالله تعالى د پاره څلويښت
يَوْمًا فِي جَمَاعَةٍ يُدْرِكُ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى كُتِبَ لَهُ بَرَاءَتَانِ:
ورځې په جماعت سره داسې مونځ چې تكبير اولى هم ومومي نو ده د پاره ليكلي شي دوه قسمه نجاته:
بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَبَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ". (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].
يو د دوزخ نه د خلاصې دويم نفاق نه د برې كيدو.

كه جمعه ونيسي يا نه خو ثواب ملاويږي

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ
ابو هريره رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي چا چې اودس وكړو او ښه اودس يې وكړو

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱ ۵۵۳ رقم الحديث ۸۹۳

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲ ۷ رقم الحديث ۲۴۱

ثُمَّ	رَاحَ	فَوَجَدَ	النَّاسَ	قَدْ	صَلَّوْا	أَعْطَاهُ	اللّٰهُ	

او بیا (جومات) ته لاړو هلته یې وکتل چې خلکو مونځ کړی دی، نو وربه کړي الله تعالی دغه کس ته

مِثْلَ	أَجْرِ	مَنْ	صَلَّاهَا	وَ	حَضَرَهَا	لَا	يَنْقُصُ

ثواب د مونځ کوونکو برابر، کوموچې جماعت کې حاضري وکړه او مونځ یې وکړو، او کمي به نه راځي

ذَٰلِكَ من أُجُورِهم شَيْئًا». [1]

د حاضرو خلکو په ثواب کې.

د جماعت فضیلت

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

ابي سعید خدري رضي الله عنه وايي یو کس داسې وخت ته راورسیدو چې حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کړی وو

فَقَالَ :	« أَلَا	رَجُلٌ	يَتَصَدَّقُ	عَلَى	هٰذَا	فَيُصَلِّيَ	مَعَهُ ؟ »	

حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل یو کس داسې نشته چې د الله تعالی په لار کې ورکړه وکړي او ده سره مونځ

فَقَامَ رَجُلٌ فيصلى مَعَه". (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُد) [2].

وکړي یو کس اودریدو او دغه کس سره یې مونځ وکړو.

توضیح: وقد صلی: یعني حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کړې وو اوس دا معلومه نه ده چې دا کوم مونځ وو، ائمه احناف فرمايي چې د مازیګر او ماښام نه علاوه مونځ وو ځکه چې مازیګر نه پس نفل جائز نه دي او ماښام کې درې رکعته نفل کول شریعت کې معهود نه دي. (المرقات ۳/۲۲۵).

یتصدق: دا د صدقې په معنی سره ذی دلته احسان کول مراد دي، علامه مظهري فرمايي دې عمل ته یې صدقه ځکه وویله که دا کس ځان له مونځ کوي ده ته به د جماعت ثواب نه ملاویږي کله چې یې جماعت سره مونځ وکړو، ګویا جمعې برابرولو والا په ده باندې احسان وکړو د یو په ځای (۲۶) زیات مونځونو ثواب هغه ته ملاو شو. اوس مسئله دا ده دغه کس سره مونځ کولو والا ابوبکر رضي الله عنه وو او ابوبکر رضي الله عنه خپل مونځ کړی وو بیا هغوی څنګه وکړو د متنفل پسې د مفترض مونځ وشو؟ شوافع وايي جائز دي دا زمونږ دلیل دی احناف وايي دلته ابوبکر رضي الله عنه نهٔ بلکې دغه کس په خپله امامۀ د

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۱/۱ رقم الحديث: ٥٦٤.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۴۲۷/۱ رقم الحديث: ۲۲۰ وأحمد في المسند ٥/۳.

هغه نه مونځ پاتې شوی وو. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ وايي اختلاف نه د وتلو صورت دا دی. دويم صورت کې اختلاف دی خو ښه دا ده چې دې صورت باندې حديث حمل کړی شي کوم کې چې اختلاف نه وي بلکې اتفاق وي دا د هغه وخت خبره ده کوم وخت کې چې دوه ځلې فرض جائز وو. (المرقات ۳/۲۲۵).

د دوهمې جمعې يو څه تفصيل: **فصل معه:** دويم جماعت باره کې علماء فرمايي که د لارې يا بازار جومات وي دې د پاره مقرر امام نه وو متعدد جماعت يا دويم جماعت جائز دی. که امام راتب او متعين موجود وي او د جماعت سره يې مونځ ورکړو بيا يو څو کسان راغلل يو ځای شو او ضرورت سره موضع اول باندې دويم جماعت د پاره ودريدل ټولو فقهاو په نزد بالاتفاق مکروه دي که ضرورت هم نه وي او موضع اول کې دويم جماعت هم نه وي ګنه هم نه وي او خلک مقامي وي نو په دې صورت کې اختلاف دی. (المرقات ۳/۲۲۵).

د فقهاو اختلاف: جمهور فقهاء وايي چې په آخري صورت کې هم جماعت ثاني مکروه دی امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او صاحبين فرمايي دا بلا کراهت جائز دی.

دلائل: جمهور وايي د غه شان د دويم جماعت عادت جوړول د جمعې د غرض د پاره مفوت دی، ځکه چې جماعت کې ټول راجمع کيدل د اسلام اتحاد او شوکت مظاهره وشي همدارنګه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د فوت شوي مونځ قضاء کور کې کړې ده جومات کې جماعت سره نه دی کړی.

جواب: د زير بحث حديث نه جمهور دا جواب ورکوي چې د جواز او عدم جواز بحث فرائضو کې دی او د زير بحث حديث تعلق د فرائضو سره نه بلکې دا د متنفل جماعت وو، ځکه چې ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرض مونځ کړی وو. (المرقات ۳/۲۲۵).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مرض وفات او د مونځ مکمل نقشه

﴿۱۲﴾ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ
عبيد الله بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې زه د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې حاضر شوم او هغې ته مې وويل
أَلَا تُحَدِّثِينِي عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَتْ بَلَى
آيا ته به ما ته د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د بيمارۍ حال ذکر نه کړې؟ عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وفرمايل: ولې نه،
ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ : « أَصَلَّى النَّاسُ ؟ » قُلْنَا لَا
حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ډير بيمار شو تپوس يې وکړو آيا خلکو مونځ کړی دی مونږ وويل تر اوسه يې نه دی کړی

يَا رَسُولَ اللهِ وَ هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ فَقَالَ : « ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ » قَالَتْ

يارسول الله ستاسو انتظار کړي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل زما د پاره په لګن کې اوبه کيږدئ عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي

فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ فَذَهَبَ لِيَنُوءَ

مونږ په لګن کې اوبه کيخودې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غسل وکړو (او اراده يې وکړه) چې اودريږي (خود

فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « أَصَلَّى النَّاسُ ؟ » قُلْنَا

کمزوري د وجې نه) بې هوشه شو کله چې هوش کې راغی وې فرمايل خلکو مونځ کړی دی مونږ وويل

لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ : « ضَعُوا

تر اوسه يې نه دی کړی خلک ستاسو په انتظار کې دي يارسول الله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل کيږدئ

لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ » قَالَتْ فَقَعَدَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ

ماته اوبه په لګن کې عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي هغه غسل کول او غوښتل يې چې ودريږي خو بې هوشه شو

ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ : « أَصَلَّى النَّاسُ ؟ » قُلْنَا لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ

کله چې هوش کې راغی بيا يې تپوس وکړو خلکو مونځ کړی مونږ عرض وکړو نه خلک ستاسو په انتظار کې

يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ : « ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ » فَقَعَدَ فَاغْتَسَلَ

دي يارسول الله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل لګن کې اوبه کيږدئ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ کيناستو غسل يې وکړو

ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ : « أَصَلَّى النَّاسُ » . قُلْنَا

او پاڅيدل يې غوښتل خو بې هوشه شو کله چې هوش کې راغی وې فرمايل خلکو مونځ کړی مونږ عرض وکړو

لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَالنَّاسُ عُكُوفٌ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

نه ستاسو په انتظار دي يارسول الله او خلک ناست دی په جومات کې او انتظار کوي د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ . فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بِأَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ

د ماسخوتن مونځ د پاره حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وليږلو چې خلکو ته مونځ ورکړي

فَأَتَاهُ الرَّسُولُ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَأْمُرُكَ أَنْ تُصَلِّيَ بِالنَّاسِ

قاصد هغه خواته راغی او وې ويل چې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارشاد دی ستا د پاره چې خلکو ته مونځ ورکړه

فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَ كَانَ رَجُلًا رَقِيقًا يَا عُمَرُ صَلِّ بِالنَّاسِ فَقَالَ لَهُ

ابوبکر رضي الله عنه نرم زړه والا ؤ نو عمر رضي الله عنه ته یې وویل ای عمره! ته مونځ ورکړه خلکو ته نو وویل ده ته

عُمَرُ أَنْتَ أَحَقُّ بِذَلِكَ فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الْأَيَّامَ

عمر رضي الله عنه ته د دې زیات اهل یې نو مونځ وکړو ابوبکر رضي الله عنه په دې ورځو کې (یعنې د نبي علیه السلام د مرض

ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَجَدَ فِي

وفات په ورځو کې ۱۷ مونځونه خلکو ته کړي وو) کله چې (یوورځ) حضور صلی الله علیه وسلم وموندو په خپل

نَفْسِهِ خِفَّةً وَ خَرَجَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا الْعَبَّاسُ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ

مرض کې څه کم والی نو د دوو کسانو په تعاون باندې چې یو کس ابن عباس رضي الله عنه ؤ د ماسپخین مونځ

وَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَلَمَّا رَآهُ أَبُو بَكْرٍ

دپاره مسجد ته راغلو ابوبکر رضي الله عنه خلکو ته مونځ ورکولوده چې د نبي علیه السلام د راتلو آواز واوریدو

ذَهَبَ لِيَتَأَخَّرَ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِأَنْ لَا يَتَأَخَّرَ

نو د وروسته کیدو اراده یې وکړه خو حضور صلی الله علیه وسلم د اشارې په ذریعه د وروسته کیدو نه منع کړو

قَالَ: « أَجْلِسَانِي إِلَى جَنْبِهِ » فَأَجْلَسَاهُ

اودې دواړو ته یې وفرمایل چې ما د ابوبکر صدیق رضي الله عنه خواته کینوئ نو هغوي نبي علیه السلام کینولو

إِلَى جَنْبِ أَبِي بَكْرٍ وَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَاعِدٌ. قَالَ عُبَيْدُ اللهِ:

د ابوبکر رضي الله عنه خواته او حضور صلی الله علیه وسلم (په ناسته باندې) مونځ کولو. عبیدالله وایي چې: زه د

فَدَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ لَهُ أَلَا أَعْرِضُ عَلَيْكَ مَا

عبدالله بن عباس رضي الله عنه خواته لاړم او هغه ته مې وویل آیا زه تاته هغه حدیث ذکر نه کړم کوم چې ما د

حَدَّثَتْنِي بِهِ عَائِشَةُ عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ؟ قَالَ هَاتِ

عائشې رضي الله عنها نه د حضور صلی الله علیه وسلم د مرض په باره کې اوریدلی وو ابن عباس رضي الله عنه فرمایي هو

فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَدِيثَهَا فَمَا

بیان یې کړه ما د هغه مخې ته د عائشې رضي الله عنها حدیث بیان کړو خو ابن عباس رضي الله عنه په دې خبرو کې د

أَنْكَرَ مِنْهُ شَيْئًا غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ أَسَمَّتْ لَكَ الرَّجُلَ الَّذِيْ كَانَ
يوې خبرې نه هم انكار ونه كړو دا يې وويل چې آيا تاته عائشې رضي الله عنها د هغه كس نوم ذكر كړو چې د
مَعَ الْعَبَّاسِ قلت لَا قَالَ هُوَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ .(متفق عليه)[1].
ابن عباس رضي الله عنه سره وو ما وويل نه حضرت ابن عباس رضي الله عنه وفرمايل هغه علي رضي الله عنه وو.

سورة فاتحه نه لوستلو سره ثواب كم ملاويږي

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ السَّجْدَةَ وَمَنْ فَاتَتْهُ
دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي: چاچې ركوع وموندله ده ته پوره ركعت ملاو شو او چانه چې پاتې
قِرَاءَةُ أُمِّ الْقُرْآنِ فَقَدْ فَاتَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ» .(رَوَاهُ مَالِك)[2].
شوه لوستل د سورة فاتحې نو هغه د ډير ثواب نه (محروم) پاتې شو.

توضيح: فاتته ام القرآن: ائمه احناف وايي ددې حديث مطلب هغه دى كوم چې **فصلاته خداج** مطلب دى يعني مونځ ناقص دى ثواب كم ملاويږي دې نه معلومه شوه چې امام پسې فاتحه فرض نه ده فرض مطلق قرآن لوستل دي فاتحه لوستل منفرد دپاره واجب ده او امام نه وروسته دا ذمه واري نه پاتې كيږي.

د امام نه مخكې سجدې ته تلل ډيره لويه ګناه ده

﴿۱۴﴾ وَ عنهُ قَالَ : الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَ يَخْفِضُهُ
دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې كوم كس چې خپل سر د امام نه مخكې اوچت كړي يا ښكته
قَبْلَ الْإِمَامِ فَإِنَّمَا ناصيته بيد الشَّيْطَان ".[3].
كړي د هغه تندې د شيطان په لاس كې وي.

توضيح: ناصيته: يعني دده تندى د شيطان په لاس كې دى هغه چې څنګه غواړي حركت وركولى شي دا تسلط يا حقيقة دى واقعي شيطان په لاس دده د تندي په ويختو باندې پروت دى يا مجازا دى يعني شيطان ده ته په خپلې مرضۍ سره حركت وركوي.(المرقات ۳/۲۳۰).

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۷۲/۲ رقم الحديث : ۲۸۷ ، ومسلم في صحيحه ۳۱۱/۱ رقم الحديث : ۹۰/۴۱۸، والنسائي في السنن ۱۰۱/۲ رقم الحديث : ۸۳۴.

(۲) أخرجه مالک في الموطأ ۱۱/۱ رقم الحديث : ۱۸ من كتاب وقوت الصلاة.

(۳) أخرجه مالک في الموطأ ۹۲/۱ رقم الحديث : ۵۷ من كتاب وقوت الصلاة.

بَابُ مَنْ صَلَّى صَلَاةً مَرَّتَيْنِ:
د يو مونځ دوه ځلې کولو بيان

دې باب کې دوه مسئلې دي اول دا چې يو کس کور کې فرض وکړل او جومات ته راغی ويې کتل جماعت ولاړ دی دا کس دې جماعت کې مونځ کولی شي او که نه دويمه مسئله دا ده دې کس چې کوم مونځ کور کې کړی دی آيا دغه مونځ فرضو کې شمار کيږي يا هغه فرض کې شمار کيږي کوم چې ده په جومات کې جماعت سره وکړو ددې بيان په آحاديثو کې را روان دی.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دوه ځلې مونځ ولې کړی؟

﴿۱﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثُمَّ
د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره مونځ کولو بيا به
يَأْتِي قَوْمَهُ فَيُصَلِّي بِهِمْ. (متفق عليه)[1].
خپل قوم ته راغی هغوی ته به يې مونځ ورکولو.

توضيح: حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دوه ځلې مونځ کړی وو د ماسخوتن مونځ يې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره کړې وو بيا يې خپل قوم ته هم د ماسخوتن مونځ ورکړو دې حديث سره ملاو حديث کې تصريح ده دويم مونځ دې د پاره نفل جوړ شو. ددېنه نه معلومه شوه حضرت معاذ متنفل وو او قوم مفترض دی مسئله کې د جواز او عدم جواز سخت اختلاف دی خو ددې تفصيل مخکې په **باب القرآة في الصلوة** کې ذ حديث نمبر (۱۰) په ضمن کې تير شو. (المرقات ۳/۲۳۱).

﴿۲﴾ وَ عَنْهُ قَالَ: كَانَ مُعَاذٌ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْعِشَاءَ ثُمَّ
جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به د ماسخوتن مونځ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره کولو بيا به

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۲/۲، رقم الحديث: ۷۰۰، ومسلم في الصحيح ۳۳۹/۱ رقم الحديث: ۱۸۸-۳۶۵، وأبو داود ۵۰۰/۱ رقم الحديث: ۷۹۰، والنسائي ۱۷۲/۲، رقم الحديث: ۹۹۷.

يَرْجِعُ إِلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّي بِهِمُ الْعِشَاءَ وَهِيَ لَهُ نَافِلَةٌ. (رواه البخاري)[1].

خپل قوم ته راتلو او دوي ته به یې د ماسخوتن مونځ ورکولو او دا دده د پاره نفل وو.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

په کور کې مونځ وکړي او بیا جماعت ومومي نو څه به کوي؟

﴿۳﴾ عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: شَهِدْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَجَّتَهُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ

یزید بن اسود رضی الله عنه وایي زه د حضور صلی الله علیه وسلم سره حج کې شریک وم نو ما مونځ وکړو د نبي علیه السلام

صَلَاةَ الصُّبْحِ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ وَانْحَرَفَ فَإِذَا هُوَ بِرَجُلَيْنِ

سره په مسجد خیف کې د سحر مونځ کلهچې حضور صلی الله علیه وسلم مونځ نه فارغ شو څه وینې چې دوه کسان

فِي آخِرِ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّيَا مَعَهُ قَالَ:

د جومات په کونج کې ناست دي دوي د حضور صلی الله علیه وسلم سره مونځ نه ؤ کړی نبي علیه السلام وفرمایل

« عَلَيَّ بِهِمَا » فَجِيءَ بِهِمَا تُرْعَدُ فَرَائِصُهُمَا

دوي زما خواته راوله دوا ړه یې د حضور صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر کړل چې د ولو غوښه یې رپیده

فَقَالَ: « مَا مَنَعَكُمَا أَنْ تُصَلِّيَا مَعَنَا؟ ». فَقَالَا:

حضور صلی الله علیه وسلم تري تپوس وکړو تاسو زمونږ سره مونځ نه کولو نه څه شیز منع کړي وئ هغوي وویل

يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا كُنَّا قَدْ صَلَّيْنَا فِي رِحَالِنَا. قَالَ: « فَلَا تَفْعَلَا

یارسول الله مونږ خپل ځای کې یعنې خپل کور کې مونځ کړې ؤ نبي علیه السلام وفرمایل داسې بیا مه کوئ

إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رِحَالِكُمَا ثُمَّ أَتَيْتُمَا مَسْجِدَ جَمَاعَةٍ فَصَلِّيَا

کله چې تاسو کور کې مونځ وکړئ او هغه جومات ته راشئ چیرته چې جماعت کېږي نو مونځ کوئ د

مَعَهُمْ فَإِنَّهَا لَكُمَا نَافِلَةٌ »[2].

د خلکو سره دا مونځ به ستاسو د پاره نفل شي.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۲/۲، رقم الحديث: ۷۰۱، ومسلم في الصحيح ۳۴۰/۱ رقم الحديث: ۱۸۰-۴۶۵.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۶/۱ رقم الحديث: ۵۷۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۲۴/۱، رقم الحديث: ۲۱۹.

توضیح: فانها لکم نافلة: اولني مسئله: که یو کس کور کې مونځ وکړو او جماعت یې جومات کې اومنذو هغه دې بغیر د سوچ نه جماعت کې شامل شي او که څه وکړي دې کې اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام شافعي او احمد بن حنبل رحمهما الله په نزد باندې پنځه مونځونو کې شاملیدی شي دا دده نفل مونځ دی سحر، ماسپخین، ماښام او ماسخوتن کې دا کس د نفلو په غرض شاملیدی شي. امام مالک رحمه الله وايي داسې کس ماښام مونځ کې د نفلو په غرض نه شي شاملیدی او باقي کې شي. ائمه احناف وايي داسې کس نفلو په غرض سره صرف د ماسپخین او ماسخوتن مونځونو کې شاملیدی شي باقي سحر، مازیګر او ماښام کې نه شي شاملیدی. (المرقات ۳/۲۳۱).

دلائل: د شوافعو او حنابلو دلیل د زیر بحث یزید بن اسود حدیث دی دې کې تصریح ده چې د منی مسجد خیف کې حضور صلی الله علیه وسلم د سحر مونځ کې دوه کسانو ته جماعت کې د شریک کیدو تعلیم ورکړو او ویې فرمایل دا دویم مونځ چې جماعت سره وکړئ نو دا ستاسو د پاره نفل دی خپل مدعا باندې واضح دی دا حدیث. (المرقات ۳/۲۳۱).

د امام مالک رحمه الله د دلیل بعضې روایاتو کې الا المغرب الفاظ دي موطا مالک کې دي چې ددې نه علاوه نور مونځونو کې عام اجازت د روایاتو نه استدلال کوي. (المرقات ۳/۲۳۱).

ائمه احناف فرمايي چې د سحر او مازیګر مونځ نه بعد نفل کول د متواترو احادیثو په رڼا کې منع دي دې ممانعت کې څه شبه یا ابهام نشته او ممانعت عام دی لهذا کور کې د سحر او مازیګر مونځ کولو نه بعد نفل کولو سره د عامو متواترو احادیثو نه مخالفت لازمیږي او ماښام کې یو الا المغرب استثنی ده دې نه ممانعت ثابت دی دویمه وجه دا ده څوک چې ماښام نفل کوي یا امام سره سلام واړوي نو درې رکعاته به شي او درې نفل اسلام کې معروف نه دي او که دا کس ورسره یو رکعت بل وکړي څلور رکعاته نفل به جوړ شي لکه شوافع فرمايي دې نه د امام مخالفت لازم راځي دا منع دی دې عمومي استدلال نه علاوه احناف بعضې احادیثو او آثارو نه هم استدلال کړی دی، مثلا ابن عمر رضي الله عنه اثر پخپله مشکوة کې دې باب آخره کې حدیث نمبر (۹) کې راځي الفاظ یې دا دي: (**من صلی المغرب والصبح ثم ادرکهما مع الامام فلا یعد لهما**) (**رواه مالک**) بعضې علماو د امام مالک مسلک هم دا ښودلی دی د سحر او ماښام دواړو کې شاملیدل صحیح نه دي.

اول جواب: شوافعو او حنابلو چې د کوم روایت نه استدلال کړی دی ددې یو جواب دا دی ډیر ممکن دی دا د هغه وخت خبره ده چې یو وخت کې دوه ځلې فرض کول جائز وو. (المرقات ۳/۲۳۳).

دویم جواب: دا ډیر ممکن دی دا جواز هغه زمانې سره متعلق دی چې سحر او مازیګر نه پس د نفل کولو د ممانعت حکم نه ؤ. (المرقات ۳/۲۳۳).

دریم جواب: دلته د مبیح او محرم مسئله ده او چې مقابله یې راشي نو ترجیح محرم له ده، نو احناف محرم له ترجیح ورکوي.

دویمه مسئله: فرض کوونکي کس د جماعت سره هم مونځ اوکړو، نو **مخکې مونځ به فرض شمارل** کېږي او که دویم مونځ فرض کې شمار کېږي دې کې د شوافعو حضراتو یو **قول دی** تعین نه بغیر یو فرض دی او دویم نفل دی. دویم قول دا دی دواړه فرض شمارل کېږي. دریم قول رومبی مونځ به فرض شي او دویم به نفل جوړ شي دا د شوافعو مختار قول دی ائمه احناف فرمایي رومبی به فرض شي او دویم به نفل شي لکه د شوافعو مختار قول دی د احنافو په دلیل او تائید کې هغه ټول روایات دي هغې کې دویم مونځ صراحت سره نفل ذکر کړی دی.

فانها لک نافلة: دې کس ته د جماعت ثواب ملاو شو او نفل به هم ملاو شي فرض مخکې شوي دي. داسې دا مسئله مغیباتو سره تعلق ساتي چې آخرت کې به څه کېږي، ځکه د الله تعالی مشیئت ته پرېښودل پکار دي ابن عمر رضي الله عنه حدیث نمبر (۷) کې راغلي دي د هغوی نه چا تپوس وکړو زه کوم مونځ فرض جوړ کړم هغه ورته جواب کې وویل دا ستا کار نه دی دا د الله تعالی کار دی چې کوم فرض کوي او کوم نفل جوړوي. **ترعد**: د رعد نه د رپیدو په معنی دی.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ :

د مونځ کولو والا مسلمان وي

﴿٤﴾عَنْ بُسْرِ بْنِ مِحْجَنٍ عَنْ أَبِيْهِ أَنَّهُ كَانَ فِي مَجْلِسٍ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُذِّنَ بِالصَّلَاةِ
بسر بن محجن خپل پلار نه روایت کوي هغه یو مجلس کې حضور صلی الله علیه وسلم سره ؤ د مونځ دپاره آذان وشو
فَقَامَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَصَلَّى وَ رَجَعَ وَ مِحْجَنٌ فِي مَجْلِسِهِ
حضور صلی الله علیه وسلم مونځ دپاره اودرېدو مونځ کولو نه چې فارغ شو گوري محجن په خپل ځای باندې ناست
فَقَالَ لَهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ النَّاسِ؟ أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟
دی حضور صلی الله علیه وسلم ترې تپوس وکړو خلکو سره مونځ کولو نه څه څیز منع کړې یې ته مسلمان نه یې
فَقَالَ: بَلَى يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ وَلٰكِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ فِي أَهْلِي فَقَالَ لَهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
هغه وویل یارسول الله ! زه مسلمان یم خو ما کور کې مونځ کړی ؤ ،حضور صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:
« إِذَا جِئْتَ الْمَسْجِدَ وَ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ فَأُقِيْمَتِ الصَّلَاةُ
کله چې ته راشي جومات ته او مونځ دې (په خپل کور کې) کړې وي او په مسجد کې جمعه ولاړه وي نو

فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَ إِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ »[1].
د خلكو سره (دوباره) مونځ كوه اګر چې تا مونځ كړى وي.

توضيح: **الست برجل مسلم**: يعنې ته ول خلک د جماعت سره مونځ كوي او ته وروستو ناست يې او مونځ نه كوې آيا ته مسلمان نه يې دا طريقه خو د مسلمانانو نه ده. (المرقات ۳/۲۳۵).

دې جملې نه هر مسلمان ته سوچ كول په كار دي چې مونځ نه كول د كافرو طريقه ده مسلمان هغه وي چې مونځ كوي صحابه هم دغه كس ته مسلمان نه وايي څوک چې مونځ پرېږدي.

﴿۵﴾ وَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَسَدِ بْنِ خُزَيْمَةَ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ قَالَ:
دقبيلې د اسد ابن خزيمه د يو كس په باره كې مروي دي ده ابو ايوب انصاري نه تپوس وكړو وې فرمايل
يُصَلِّي أَحَدُنَا فِي مَنْزِلِهِ الصَّلَاةَ ثُمَّ يَأْتِي الْمَسْجِدَ وَ تُقَامُ الصَّلَاةُ فَأُصَلِّي مَعَهُمْ
مونږ نه چې څوک مونځ وكړي بيا جومات ته راشي او هلته مونځ كېږي كه زه د دوي سره دوباره مونځ كوم
فَأَجِدُ فِي نَفْسِي شَيْئًا مِنْ ذٰلِكَ فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ:
(خو زه زړه كي يو څيز محسوس كوم دوباره مونځ زما د پاره بهتر دى او كه نه) انصاري رضي الله عنه وفرمايل
سَأَلْنَا عَنْ ذٰلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ: «فَذٰلِكَ لَهُ سَهْمُ جَمْعٍ» (رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاود)[2].
ما د حضور صلى الله عليه وسلم نه تپوس وكړو حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل دا ده د پاره جمعه كې نصيبه ده.

توضيح: **سهم جمع**: سهم نصيب او حصې ته ويل كېږي او (جمع) جماعت كې مونځ كولو ته ويل كېږي مطلب دا چې يو كس كور كې مونځ وكړو بيا مسجد ته راغى او ورته ولاړ جماعت ملاو شو دغه كس ته دې جماعت كې شامليدل په كار دي فرض ثواب ورته مخكې كولو كې ملاو شو دې مونځ سره به ده ته دې كې د جماعت فضيلت او سعادت حاصل شي (المرقات ۳/۲۳۶).

خو ياد لرئ چې دا د ماسپخين او ماسخوتن مونځ كې كېږي، څنګه چې د احنافو او مالكيو مسلک دى د شوافعو او حنابلو په نزد باندې دا حديث مطلق دى ټولو مونځونو ته شامل دى، لكه ددې حديث تقاضا ده تفصيل يې مخكې تير شوى دى.

---

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۱۱۲/۲، رقم الحديث: ۷۵۷، ومالک في الموطأ ۱۳۲/۱ رقم الحديث: ۸ من باب صلاة الجماعة.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۸/۱ رقم الحديث ۵۷۸

﴿٦﴾ وَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ : .جِئْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ هُوَ

يزيد بن عامر رضي الله عنه راوي دی وايي چې زه د حضور صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شوم او نبي عليه السلام

فِي الصَّلَاةِ فَجَلَسْتُ وَلَمْ أَدْخُلْ مَعَهُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللهِ

دغه وخت کې مونځ کولو زه کيناستم او خلکو سره جماعت کې شامل نه شوم کله چې فارغ شو رسول الله

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَآنِي جَالِسًا فَقَالَ : « أَلَمْ تُسْلِمْ يَا يَزِيدُ ؟ » قُلْتُ :

صلى الله عليه وسلم د مونځ نه او زه يې ناست وليدم نو وې فرمايل آيا ته مسلمان نه يې ای يزيده! ما ورته ووېل

بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ ! قَدْ أَسْلَمْتُ . قَالَ : « وَمَا مَنَعَكَ أَنْ تَدْخُلَ

ولې نه يا رسول الله! بېشکه زه مسلمان يم نو نبي عليه السلام وفرمايل: ته کوم څيز منع کړې يې د شريک کېدو

مَعَ النَّاسِ فِي صَلَاتِهِمْ ؟ » قَالَ : إِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ فِي مَنْزِلِي أَحْسَبُ أَنْ قَدْ صَلَّيْتُمْ .

نه د مسلمانانو سره په مونځ کې ما ووېل ما خپل کور کې مونځ کړی زما دا خيال ؤ چې تاسو به هم مونځ نه

فَقَالَ : « إِذَا جِئْتَ الصَّلَاةَ فَوَجَدْتَ النَّاسَ

فارغ شوي يئ، نو حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل ~~چې تاسو~~ کله مونځ ته راشئ او خلک مونځ کې وموميئ

فَصَلِّ مَعَهُمْ وَ إِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ تَكُنْ

نو تاسو هم د هغوي سره مونځ کې شريک شئ اگر چې تا (مخکې دا) مونځ کړی هم وي او دا (دوهم ځل

لَكَ نَافِلَةً وَ هٰذِهِ مَكْتُوبَةً » . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

مونځ کول) به ستا د پاره نفل شي او هغه به (اولني مونځ) فرض ادا شي.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه فيصله

﴿٧﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ فَقَالَ : إِنِّي أُصَلِّي فِي بَيْتِي ثُمَّ أُدْرِكُ الصَّلَاةَ فِي

ابن عمر رضي الله عنه راوي دی هغه نه چا تپوس وکړو چې زه خپل کور کې مونځ وکړم بيا زه بيا موزم مونځ په

الْمَسْجِدِ مَعَ الْإِمَامِ أَفَأُصَلِّي مَعَهُ ؟ قَالَ لَهُ : نَعَمْ قَالَ الرَّجُلُ :

جومات کې د امام سره آيا زه هم د امام پسې مونځ وکړم؟ ابن عمر رضي الله عنه ووېل آو بيا دغه کس تپوس وکړو

---

(١) أخرجه أبو داود في السنن ١ ٣٨٨ رقم الحديث : ٥٧٧

أَيَّتهمَا أجعَل صَلَاتِي ؟ قَالَ عُمَرَ : وَ ذَٰلِكَ إِلَيْكَ ؟ إِنَّمَا ذَٰلِكَ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ
خپل مونځ څنګه وګرځوم؟ ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل آیا دا ستا کار دی دا خو د الله تعالی په اختیار کې دی

يَجْعَلُ أَيَّتَهُمَا شَاءَ . (رَوَاهُ مَالِكٌ)[1].
هغه چې څنګه وغواړي ستاسو (فرض) مونځ به وګرځوي.

یو مونځ دوباره کول منسوخ او ممنوع دي

﴿۸﴾ وَ عَنْ سُلَيْمَانَ مَوْلَى مَيْمُونَةَ قَالَ : أَتَيْنَا ابْنَ عُمَرَ عَلَى الْبَلَاطِ
د میمونې آزاد غلام سلیمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وایي مونږ د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خواته په مقام بلاط کې راغلو خلکو

وَ هُمْ يُصَلُّونَ . فَقُلْتُ : أَلَا تُصَلِّي مَعَهُمْ ؟
دغه وخت کې مونځ کولو ما د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس وکړو آیا تاسو د خلکو سره مونځ نه کوئ ابن عمر

فَقَالَ : قَدْ صَلَّيْتُ وَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ : « لَا
رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل ما مونځ کړی دی او ما د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي دي چې فرمایل یې : تاسو مه

تُصَلُّوا صَلَاةً فِي يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ»[2].
کوئ یو مونځ په یو ورځ کې دوه ځلې.

توضیح: البلاط: په مدینه منوره کې د مسجد نبوي نه بهر عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو ځای جوړ کړی دی چې خلک د دنیا خبرې دلته کوي چې مسجد کې یې نه کوي دې ته بلاط ویل کیږي. (المرقات ۳/۲۳۸).

الصلوة: ددې جملې مطلب دا دی که یو کس مخکې فرض کړي دي او بیا جماعت کې یې دوباره کوي دا منع او منسوخ دي د اسلام په شروع کې داسې کیدل بیا ممانعت راغی.

ددې حدیث مطلب دا نه دی چې یو کس د جماعت د ثواب د حصول په غرض سره جماعت کې شامل شو نفل کول غواړي او دا منع کولی شي هغه د احادیثو په رڼا سره جائز دي چې وخت د مونځ کولو د پاره مناسب وي. (المرقات ۳/۲۳۸).

---

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۳۲ رقم الحديث : ۹ من كتاب صلاة الجماعة.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۸۹ رقم الحديث : ۵۷۹ .

په کوموو ختونو کې دوباره مونځ کول ممنوع دي

﴿۹﴾ وَعَنْ نَافِعٍ قَالَ: إِنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: مَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ أَوِ الصُّبْحَ ثُمَّ

نافع رضی الله عنه راوي دی وایي چې ابن عمر رضی الله عنه فرمایلي چا چې د سحر او یا ماښام مونځ وکړو بیا یې

أَدْرَكَهُمَا مَعَ الْإِمَامِ فَلَا يَعُدْ لَهُمَا. (رَوَاهُ مَالِك)[1].

دا مونځونه د امام سره او موندلو دا دې دوباره نه کوي.

توضیح: دا حدیث د مالکیو او حنفیو دواړو دلیل دی څه وختونه داسې دی چې هغې کې د فرضو نه پس نفل جائز نه دي احنافو د ماز یګر نه پس وخت هم په دې کې شمار کړی دي، ځکه چې احادیثو کې دغه وخت کې د مونځ کولو ممانعت ذکر دی. (المرقات ۲۳۸-۳/۲۳۹).

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

(۱) أخرجه مالک في الموطأ ۱/۱۳۳ رقم الحديث : ۱۲ من کتاب صلاة الجماعة.

بَابُ السُّنَنِ وَفَضَائِلِهَا:

د سنتو د فضيلت بيان

دين اسلام کې يو فرض مونځ دی چې تعريف يې دا دی : **ما ثبت بدليل قطعي لاشبهة فيه**، دويم واجب مونځ دی تعريف يې دا دی: **ما ثبت بدليل قطعي فيه شبهة**، دريم سنت مونځ دی د سنت تعريف دا دی:

ما واظب عليه النبي صلى الله عليه وسلم وترکه مرة او مرتين.

اوس سنت په دوه قسمه دي: يو سنت مؤکده دويم سنت زائد دی دلته د دواړو قسمونو بيان دی دا خبره ياد ساتئ سنت، تطوع، نفل، مستحب، الفاظ مترادفه دي يو د بل پ ی استعماليږي، فرض مونځ لوی عبادت دی دې سره د مطلق مونځ هم لوی شان دی که سنت وي نفل وي او که مستحب وي فرائضو کې که کمی راشي يا ددې کولو نه مخکې سړی سست وي ددې نقص پوره کولو او بدن کې چست والی پيدا کولو د پاره سنت او نوافل کول په کار دي، سنن مؤکدو ته رواتب هم وئيلی کېږي دا هغه سنت دي چې دې باندې حضور صلى الله عليه وسلم مداومت کړی دی سنن غير مؤکدو ته غير رواتب وئيلی کېږي دا هغه دي چې دې باندې حضور صلى الله عليه وسلم مداومت نه وي اختيار کړی سنن مؤکده دولس دي او د سنن غير مؤکدو تحديد نشته دومره خبره ده چې د مازيګر نه مخکې څلور رکعاته دي او ماسخوتن نه مخکې څلور رکعاته دي، د سنتو په کولو کې عرب سُستي کوي او اکثر يې پرېږدي چې د افسوس مقام دی. (المرقات ۳/۲۴۰).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

په دولس رکعاتو سنت کولو باندې جنت کې محل ملاوېږي

﴿۱﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً
ام حبيبه رضي الله عنها وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي څوک چې ورځ کې دولس رکعاته مونځ وکړي
بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ : أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَ رَكْعَتَيْنِ
ده د پاره په جنت کې کور جوړ شي. څلور رکعت ماسپخين نه مخکې دوه رکعات ددې نه پس دوه رکعاته
بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَرَكْعَتَيْنِ بعد العشاء ورَكْعَتَيْنِ قبل صَلَاةِ الْفَجْرِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ
د ماښام (فرضو نه) پس دوه رکعاته ماسخوتن نه پس او دوه رکعاته د سحر مونځ نه پس او د مسلم روايت الفاظ

أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يُصَلِّي لِلّٰهِ كُلَّ يَوْمٍ

دادي چې ام حبیبه رضي الله عنها وايي ما د حضور صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي چې یو مسلمان مونځ کوي هره ورځ

ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً تَطَوُّعًا غَيْرَ فَرِيضَةٍ إِلَّا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ أَوْ

دولس رکعته نفل په غیر د فرضو نه نو الله تعالی به ده ته په جنت کې کور جوړوي یا یې دا و فرمایل ده د

إِلَّا بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ».[1]

پاره جنت کې کور جوړولی شي.

توضیح: ثنتي عشرة رکعة: یعني (۲۴) ګینټو کې دولس رکعاته سنت وکړي ده د پاره جنت کې محل تیاریږي هغه دولس رکعاته داسې دي: ماسپخین نه مخکې څلور رکعاته او بعد کې دوه رکعاته، د مابنام نه پس دوه رکعاته، ماسخوتن نه پس دوه رکعاته، د سحر مونځ نه مخکې دوه رکعاته دي. زیر بحث حدیث کې داسې ترتیب دی نورو روایاتو کې دې ترتیب کې ماسپخین نه مخکې سنتو کې معمولي فرق دی ددې وجې نه فقهاو کې اختلاف دی. (المرقات ۳/۲۳۹).

د فقهاو اختلاف: فرض مونځونو نه مخکې او وروسته چې کوم سنت دي دې کې د فقهاو په نزد دوه مسئلو کې اختلاف دی. آیا دې سنتو کې څه تحدید او تعین شته او که نه ددې رکعاتو نه محدود دي یا نه. امام مالک رحمه الله فرمایي دې کې د دوو یا د څلورو تحدید نشته کوم کس چې څومره کوي کولی شي. تعداد بهر حال افضل دی ددې ذکر احادیثو کې راغلی، زیر بحث حدیث کې دي، جمهور فرمایي چې ددې سنتو تعداد محدود او متعین دی.

دویمه اختلافي مسئله: ددې سنتو تعداد څومره دی امام شافعي او احمد فرمایي د ورځ او د شپې د سنتو تعداد لس دی ماسپخین مونځ نه مخکې څلور نه دي بلکې دوه دي. ائمه احناف فرمایي ورځ او شپه کې ددغه سنتو تعداد دولس دی، ماسپخین نه مخکې څلور رکعاته دي دوه نه دي.

دلائل: د شوافعو او حنابلو دلیل د حضرت ابن عمر رضي الله عنه روایت دی دې سره دویم حدیث دی دې کې الفاظ دادي: (**صلی النبي صلی الله علیه وسلم رکعتین قبل الظهر**) ائمه احناف زیر بحث حدیث د ام حبیبه رضي الله عنها نه استدلال کوي دې کې اربعا قبل الظهر صریح الفاظ دي دغه شان حدیث نمبر (۴) کې هم د څلورو الفاظ موجود دي، دغه شان حدیث نمبر(۹) کې څلور ذکر دي بیا حدیث نمبر(۱۰) کې څلور ذکر

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۰۳ رقم الحديث:۱۰۳-۷۲۸، وأبو داود ۲/۴۲ رقم الحديث :۱۲۵۰، والنسائي ۳/۲۶۰، رقم الحديث: ۱۷۹۴.

دي، دغه شان حدیث نمبر (۱۱) او حدیث نمبر (۱۹) کښې هم ددې ثبوت ملاویږي.

جواب: شوافع او حنابله چې د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت نه استدلال کوي ددې جواب دا دی هغه د تحیة المسجد د دوه رکعتونو ذکر دی، د ماسپخین څلور رکعتونو بیان نه دی چې تهولو روایاتو سره موافق او مطابق شي.

﴿۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَ

ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې ما د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره ماسپخین نه مخکښې دوه رکعاته او

رَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ

دې نه پس دوه رکعاته کړي دي او دوه رکعته پس د ماخام نه په خپل کور کښې او دوه رکعته پس د ماخوستن

فِي بَيْتِهِ قَالَ: وَ حَدَّثَتْنِي حَفْصَةُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ

نه په خپل کور کښې کړي دي، ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي چې حفصې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ماته بیان کړل چې رسول الله

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ ".(متفق علیه)[1]

چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دوه سپک رکعاته د سحر راختو په وخت کښې هم کول.

توضیح: وحَدَّثَتْنِي حفصة: حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر مونځ نه مخکښې د دوه رکعتونو ذکر د حضرت حفصې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په حوالې سره وکړو دې وجه دا ده چې حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خپله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په جومات کښې په دوه رکعتونو باندې نه وو لیدلی، ځکه د حفصې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په حوالې سره یې تذکره وکړه او حضرت حفصه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په دوه رکعاته سنتو باندې کور کښې لیدلی وو، ځکه هغې بیان وکړه.(المرقات ۳/۲۴۱).

د جُمعې سنت

﴿۳﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ حَتَّى

ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د جمعې نه پس بل مونځ نه کولو تر دې چې

يَنْصَرِفَ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ.(متفق علیه)[2].

واپس به یې (کور ته) تشریف راوړو او کور کښې یې دوه رکعاته کول.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۴۲۵/۲،رقم الحديث :۹۳۷، ومسلم في الصحيح ۵۰۴/۱ رقم الحديث:۱۰۴-۷۲۹.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲،رقم الحديث :۹۳۷، ومسلم في الصحيح ۶۰۰/۲ رقم الحديث:۷۱-۸۸۲.

توضیح: رکعتین: دې حدیث کې دا مذکور دي چې د حضور ﷺ معمول داوو چې حضور ﷺ به د جمعې مونځ نه پس دوه رکعته کول کې کول، دې حدیث کې دې مسئلې نه یې بحث و نه کړو چې د جمعې نه مخکې څو رکعاته دي، ځکه دې اجمالي روایت نه یو مسلک نه ثابت کېږي، څنګه چې یې شوافع ثابت کوي د جمعې د سنتو بحث د دې باب حدیث نمبر (۸) په ضمن کې راتلونکی دی. (المرقات ۳/۲۴۲).

د حضور ﷺ د نوافلو مکمل نقشه

﴿٤﴾ وَعَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَطَوُّعِهِ
عبد الله بن شقیق رضي الله عنه وایي ما د عائشې رضي الله عنها نه د حضور ﷺ د نفلو باره کې تپوس وکړو
فَقَالَتْ : كَانَ يُصَلِّي فِي بَيْتِي قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا ثُمَّ يَخْرُجُ
هغې ووېل حضور ﷺ زما په کور کې د ماسپخین څلور رکعاته کول بیا به یې (جومات) ته تللو .
فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ
خلکو سره به یې د ماسپخین فرض مونځ کولو بیا به یې کور ته تشریف راوړو او دوه رکعته مونځ به یې کولو
وَ كَانَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ
او د ماښام مونځ به یې خلکو سره کولو او بیا به یې تشریف راوړو دوه رکعته مونځ به یې وکړو همدارنګې
وَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْعِشَاءَ وَ يَدْخُلُ بَيْتِي فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ
د ماسخوتن مونځ به یې خلکو سره وکړو او بیا به یې زما کور ته تشریف راوړو دوه رکعته مونځ به یې وکړو
وَ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ فِيهِنَّ الْوِتْرُ وَ كَانَ يُصَلِّي لَيْلًا طَوِيلًا قَائِمًا
او شپه کې د تهجد مونځ به یې کله نهه رکعته کول دې کې وتر به هم شامل وو او د شپې ناوخته پورې به ولاړ
وَ لَيْلًا طَوِيلًا قَاعِدًا وَ كَانَ إِذَا قَرَأَ وَ هُوَ قَائِمٌ رَكَعَ وَ سَجَدَ
وو او په ناسته باندې به یې ډېر وخت مونځ کولو کوم وخت چې یې په ولاړه مونځ کولو نو رکوع او سجده
وَ هُوَ قَائِمٌ وَ إِذَا قَرَأَ قَاعِدًا رَكَعَ وَ سَجَدَ وَ هُوَ قَاعِدٌ وَ كَانَ إِذَا
به یې هم په ولاړه کوله او چې کله په ناسته مونځ کولو نو رکوع او سجده به یې هم په ناسته کوله چې کله به

طَلَعَ الْفَجْرُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

د سحر وخت شو نو دوه رکعته سنت به یې کول.

وَ زَادَ أَبُودَاوُدَ: ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْفَجْرِ.[2]

ابوداود مزید دا الفاظ نقل کړي دي یا به حضور ﷺ جومات ته تشریف وړلو او هلته به یې خلکو سره د سحر فرض مونځ اداء کولو.

توضیح: ثم یدخل: دې حدیث کې واضح بیان دی چې حضور ﷺ د سنتو د پاره کور ته په اهتمام سره راتللو دې نه دا واضحه شوه چې افضل دا دی چې سنت کور کې او شي اګر چې نوافل مسجد کې هم جائز دي او حضور ﷺ نه ثابت دي، خو کور کې نوافل کولو سره یوه فائده دا هم ده چې د حضور ﷺ په سنت باندې به عمل راشي. دویمه فائده دا ده چې کور کې به د عبادت سره برکت راشي. دریمه فائده دا ده چې ماشومانو او زنانو کې به د مونځ کولو رغبت پیدا شي او کور کې د مونځ ماحول جوړ شي. (المرقات ۳/۲۴۲).

تسعة رکعات: دلته د نهه(۹) رکعتونو تذکره ده د احنافو په نزد باندې شپږ رکعاته تهجد دي او درې رکعاته وتر دي د حضور ﷺ د شپې مونځ کې په تعداد د رکعاتو کې مختلف روایات دي یو کې شپږ رکعاته دي او دغه شان نهه، او د لسو تذکره هم ده او د یولسو تذکره هم ده دې کې څه منافات نشته، ځکه چې حضور ﷺ مختلف وختونو کې مختلف انداز سره تهجد کړي دي. (المرقات ۳/۲۴۲).

رکع وسجد وهو قائم: د حضور ﷺ د تهجد و کولو درې طریقې وې: (۱) مونځ به یې مکمل په ولاړه کولو (۲) مونځ به یې مکمل په ناسته کولو (۳) قرآت به یې په ناسته کولو یا به ودریدو او رکوع ته به لاړو او یا به سجدې ته تللو. زیر بحث حدیث کې ددې دریم صورت د عکس نفی ده دا اصل کې څلورم صورت دی یعنې حضور ﷺ داسې مونځ نه کولو چې قرآت په ولاړه او سجده یې په ناسته کړې وې او یا معمولي بښکته کیدو سره یې رکوع کړې وې ددې صورت نفې دې حدیث کې مقصود ده. (المرقات ۳/۲۴۲).

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۰۴ رقم الحديث: ۱۰۵-۷۳۰.

(۲) أخرجه أبو داود ۲/۱۳ رقم الحديث: ۱۲۵۱.

د سحر د سنتو تاکید او فضیلت

﴿۵﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ
عائشه رضي الله عنها وايي چې نبي علیه السلام په نوافلو کولو کې یو باندې هم داسې محافظت او مداومت نه کولو
أَشَدَّ تَعَاهُدًا مِنْهُ عَلَى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ. (متفق علیه)[1].
لکه څنګه چې یې د سحر دوه رکعاتو سنتو باندې مداومت کولو.

﴿۶﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا
عائشه رضي الله عنها وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل د سحر دوه رکعاته سنت دا بهتر دی د دنیا او د
فِيهَا». (رَوَاهُ مُسلم)[2].
هغه څه نه چې په دنیا کې دي.

د ماښام فرض مونځ نه مخکې د دوه رکعتونو نفلو حکم

﴿۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ
عبدالله ابن مغفل راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي د ماښام فرض مونځ نه مخکې دوه رکعته
قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: «لِمَنْ
کوئ (حضور صلی الله علیه وسلم دا الفاظ دوه ځلې وفرمایل او بیا) یې په دریم ځل دا خبره وکړه چې څوک مو
شَاءَ». كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سنة. (متفق علیه)[3].
خوښه وي کوئ یې دوچې د بد ګڼلو دې خبرې چې وبه ګرځوي خلک دا یو سنت.

توضیح: صلوا: یعني ماښام آذان نه پس فرضو نه مخکې دوه رکعاته کوئ خو ضروري نه دی چې هر یو کس دې داسې کوي ماښام فرضو نه مخکې دوه رکعاته کولو او نه کولو باره کې درې قسمه روایات موجود دي: (۱) اول هغه روایات دي چې هغې کې د کولو بیان دی. (۲) دویم هغه روایات دي چې هغې کې د نه کولو بیان دی. (۳) دریم هغه روایات دي چې دواړو کې اختیار دی دې وجې نه فقهاو کې

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۰۱ رقم الحديث: ۹۵-۷۲۴.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۷۵ رقم الحديث: ۴۱۶، وأحمد في المسند ۶/۵۰.

(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۱۱۰، رقم الحديث: ۶۲۷، ومسلم في الصحيح ۱/۵۷۳ رقم الحديث: ۳۰۴-۸۳۸، وأبو داود ۲/۵۹ رقم الحديث: ۱۲۸۱.

معمولي اختلاف دی. (المرقات ۳/۲۴۵).

د فقهاو اختلاف: د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې دا دوه رکعاته مستحب دي خو موجوده عرب يې د فرضو په شان ضروري ګڼي.

د جمهورو په نزد باندې دا دوه رکعاته په درجه د استحباب کې نه دي. بلکې صرف اباحت دی او دې شرط سره دا کول مباح دي چې د ماښام فوت کيدو ويره هم نه وي او چې تاخير په کې هم نه راځي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه صحابه دد ې نه منع کړي دي او نه يې ورته حکم ورکړی. بلکې صحابو ته اختيار وو. دلته د استحباب دليل هم موجود نه دی دد ې مسئلې تفصيل باب فضل الاذان حديث نمبر (۹) لاندې تير شوی دی. ملا علی قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي خو روايات دد ې دوو رکعتونو متعلق وارد دي، لهذا دا دوه رکعاته مستحب دي، لکه چې د احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او اسحاق بن راهويه مسلک دی فرمايي: **والاصح مستحب**. (مرقات ج۳ ص ۱۱۲) (المرقات ۳/۲۴۵).

بهتر دا دي کوم ځای کې د کولو موقع ملاويږي کولی شئ او د نفلو ثواب به وي کوم ځای کې چې موقع نه ملاويږي نو د موقعې جوړيدو ضرورت نشته لکه هندوستان او پاکستان کې نه کېږي سلفي عرب دا د واجب يا فرضو په درجه کې اخستي، حالانکې حالانکه هغوی د سنت مؤکدو پرواه نه کوي.

۱۲ جمادي الاولى ۱٤۱۰ھ

د جمعې مونځ نه مخکې او وروسته څومره رکعاته سنت دي

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا
ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي تاسو کې چې څوک مونځ کوونکي وي
بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1] وَ فِي أُخْرَى لَهُ
د جمعې په ورځ د مونځ نه پس هغه ته په کار دي چې څلور رکعاته دې وکړي. د مسلم په يو بل روايت کې
قَالَ : « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ
دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل تاسو کې چې څوک د جمعې مونځ وکړي هغه ته په کار دي چې دد ې نه
فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبعاً ».
پس څلور رکعاته سنت وکړي.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲/۶۰۰ رقم الحديث: ۱۷-۸۸۱، وأبو داود ۱/۱۷۳.

توضیح: مصلیا بعد الجمعة: دلته دوه مسائل دي دواړو کې د فقهاو اختلاف دی یو مسئله دا چې د جمعې مونځ نه مخکې څو رکعاته سنت دي؟ او دویمه مسئله دا ده دې نه پس د سنتو تعداد څومره دی؟.

د فقهاو اختلاف: د علامه ابن قیم او د اهل ظواهرو په نزد د جمعې نه مخکې څلور رکعاته کول بدعت دی. ابن تیمیه رحمه الله د دې مسئلې په حمایت کې سخت حکم چلولی دی. (المرقات ۳/۲۴۶).

څلور ائمه او ټول فقهاء کرام وایي چې څنګه سنن بعد الجمعة څلور رکعاته ثابت دي دغه شان قبل الجمعة څلور رکعاته هم ثابت دي. (المرقات ۳/۲۴۶).

دلائل: اهل ظواهر غیر مقلدین او علامه ابن قیم او ابن تیمیه خپل استدلال کې فرمایي چې د حضور صلی الله علیه وسلم په وخت کې د جمعې د پاره آذان کیدو او هغه آذان هغه وخت کیدو چې د حضور صلی الله علیه وسلم خطبه شروع کیده او خطبې نه مخکې څلورو رکعاتو سنتو کولو د پاره وخت نه وو. څنګه به یې کوی یا چې خطبه ختمه شي دغه وخت هم د سنت کولو نه دی چې د څلورو رکعاتو د پاره وخت نه وي نو کول هم ثابت نه دي چې ثابت نه دي، نو بدعت دی.

د جمهورو د پاره دلائل شته: (۱) اولنی دلیل یې د حدیث حضرت ابوهریره رضی الله عنه دلیل دی چې امام طحاوي رحمه الله په مشکل الآثار کې نقل کړی دی چې د دې الفاظ دا دي: **من کان منکم مصلیا فلیصل قبلها اربعا و بعدها اربعا.** (۲) دویم دلیل د حضرت ابن عباس رضی الله عنه حدیث دی ابن ماجه نقل کړی دی الفاظ یې دا دي: (**قال کان النبي صلی الله علیه وسلم یرکع قبل الجمعة اربع رکعات لا یفصل بینهن بشئ**) دا دواړه روایات سنن قبل الجمعة باندې ښکاره دلیل دی. (۳) دغه شان کومو روایاتو کې چې قبل الزوال څلور رکعاته لوستلو ذکر دی هغه هم دلیل د جمهورو دی، ځکه چې هغه هم سنن قبل الجمعة ته شامل دي دغه شان ماسپخین مونځ نه مخکې څلور رکعاته سنت ذکر دي د دې نه هم جمهور استدلال کوي، ځکه چې د جمعې مونځ د ماسپخین بدل دی. او د دې قائم مقام دی کله چې ماسپخین مونځ نه مخکې د څلورو رکعتونو واضح ثبوت دی د جمعې نه مخکې هم د څلورو رکعتونو سنت ثبوت ملاو شو، ځکه چې د دواړو وخت یو دی دغه شان د ابن مسعود رضی الله عنه او د عمران بن حصین رضی الله عنه نه آثار منقول دي د دې کې د څلور رکعتونو ثبوت دی او ترمذی کې نقل کړي دي. (المرقات ۳/۲۴۶).

خلاصه: کله چې څلورو سننو قبل الجمعة باندې احادیث موجود دي نو تعامل د صحابو او آثار د دوي هم موجود دي او د فقهاو د دې باندې اتفاق هم موجود دی بیا دې ته بدعت ویل مناسب نه دي.

جواب: د اهل ظواهرو او د دوي د موافقینو حضراتو د دلیل نه جواب دا دی چې حضور صلی الله علیه وسلم د کور نه مسجد ته بعد الزوال تشریف راوړو یا منبر باندې کیناستو سره آذان به کیدو نو بعد الزوال کور نه راوتل او منبر باندې کیناستلو په منځ کې ضرور وقفه وي چې څلور رکعاته په کې وکړي خاصکر کله

چې صحابه وختي جمعې د پاره مسجد کې جمع کيدل او تيار به ناست وو وروستو مشاغل ډير شو.
حضرت عثمان بن عفان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په زمانه کې جمعې د پاره يو بل آذان هم شروع شو نن سبا ورته آذان اول ويل کېږي. فقهاو ددې نه پس اخيستل او خرڅول منع فرمايلي دي نن سبا غير مقلدين دې آذان ته هم بدعت وايي الله تعالى دې دوي ته هدايت وکړي.

محاکمه او فيصله: بعد اللتيا والتي: لهذا که يو کس نه د جمعې نه مخکې څلور رکعاته سنت پاتې شو جمعې مونځ نه پس کولو اعاده نشته.

د جمعې مونځ نه پس د سنتو تعداد: اوس دا مسئله تيره شوه چې سنن بعد الجمعة تعداد څومره دي آيا څلور رکعاته دي يا شپږ دې کې فقهاء احناف خپل منځ کې اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام صاحب او امام محمد رحمهما الله په نزد باندې د جمعې نه پس څلور رکعاته سنت دي. او د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ يو قول هم داسې دی. د ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نزد د جمعې نه پس شپږ رکعاته سنت دي دوه يو سلام سره دي او څلور بل سلام سره دي.

دلائل: د طرفينو دليل دا زير بحث حديث دی چې خپلې مدعی باندې واضح دليل دی هغې کې **فليصل اربعاً** الفاظ دي ددې حديث يو بل روايت کې داسې الفاظ دي: **اذا صلى احدكم الجمعة فليصل بعدها أربعًا.**
د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ دليل د صحابه کرامو هغه ټول آثار دي چې شپږ رکعتونو ذکر په کې راغلی دی او د صحابه کرامو په دې باندې عمل وو، ابن ابي شيبه خپلو سندونو سره بيان کړي دي او وايي چې د حضرت علي او د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روايت کې دوه دي، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت کې څلور ذکر دي، د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت کې شپږ ذکر دي عبد الرحمن سلمی سنن بعد الجمعة په باره کې وايي: (**علمنا ابن مسعود ان نصلي بعد الجمعة اربعاً فلما قدم علي ابن ابي طالب علمنا ستا**)

د رواياتو تطبيق: کومو کې چې بعد الجمعة دوه رکعاته وي هغه ادنى سنتو باندې محمول دی کومو آحاديثو کې چې څلور ذکر دي هغه کمال سنت باندې محمول دي يعنې رومبی دوه بيا څلور نو کمال شپږ پورې ورسيدو مثلاً يو کس يو سلام سره دوه رکعاته سنت وکړل نو دوه رکعاته سنتو والا حديث باندې عمل اوشو بيا يې څلور وکړل نو څلورو والا حديث باندې عمل راغی او چا چې د شپږو قول کړی دی دا مجموعه شپږ هم دي، لهذا آحاديثو مينځ کې تعارض هم نشته او د آحاديثو د آثارو سره هم تعارض نشته دا اعداد دي دا هم دي هغه هم دي يو کې د بل نفي موجود نه ده.
امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ څلورو ته ترجيح ورکړې ده او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ شپږو ته ترجيح ورکړې ده، عام مشائخ احناف شپږ رکعتونو والا ته ترجيح ورکوي او دا د احنافو په نزد باندې معمول به دی په دې خو څلورو نه پس دوه سنت زوائد دي. اوس که شپږ رکعاته دي، نو فرضو نه پس

دوه به مقدم وي او څلور. د احنافو محقیقن علماو خیال دا دی چې دوه مقدم کړی شي د متقدمینو خیال دا دی چې څلور مقدم کړی شي، دا اولی او غیر اولی خبره ده جائز دواړه دي.
امام ابویوسف رَحِمَهُ اللّٰهُ څلور مقدم کولو والا قول راجح گرځولی دی، ځکه چې یو حدیث کې راغلي چې یو فرض مونځ نه پس ددې په صورت مونځ مناسب نه وي حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په باره کې دي فرمايي: (ان عمر كان يكره ان يصلى بعده صلوة الجمعة مثلها) (كذا في الطحاوی)

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

د ماسپښین د سنتو فضیلت:

﴿۹﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ
ام حبیبه وايي چې ما د نبي کریم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا فرمان اوریدلی ؤ چې فرمایل یې کوم یو کس چې د
حَافَظَ عَلَى أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَ أَرْبَعٍ بَعْدَهَا
ماسپخین د فرضو نه مخکې څلور رکعاته او ددې نه پس د څلورو رکعاتو حفاظت کوي (یعنې هغه په
حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ». (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَه). (نسائي)[1].
پابندی سره کوي) نو الله تعالی به په ده باندې د دوزخ اور حرام کړي (داسې چې هغه به مطلقاً دوزخ ته نه غورځیږي یا دا چې دا به په دوزخ کې همیشه طور باندې نه وي.

توضیح: وأربع بعدها د ماسپخین د مونځ نه وروسته عامو روایاتو کې د دوه رکعتو ذکر راغلی دی لیکن دلته دې روایات کې د څلورو بیان راغلی دی او بیا دلته دې کې دوه احتمالات دی یو دا چې دا څلور ددو سنتونو نه علاوه دي، ظاهره ده چې حدیث نه ثابته شوې ده چې دا دوه رکعاته د دوه سنت مؤکده نه علاوه دي او داد مستحب او د نفلو په درجه کې دي او دویم احتمال دا دی چې د ماسپخین نه پس دوه رکعاته سنت همدې څلورو رکعاتو کې شامل دي د ملا علي قاري رَحِمَهُ اللّٰهُ د کلام نه معلومه شوې ده چې په دې څلورو رکعاتو کې د ماسپښین دوه سنته هم شامل دی دوه نفل او دوه سنت دي.
بهرحال بهتره داده چې دا څلور رکعته دی چې په دوه سلامونو سره ادا شي. (المرقات ۳/۲۴۷).

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «أَرْبَعٌ قَبْلَ
ابوایوب انصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روايت کوي دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي چې هغه څلور رکعته مخکې

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۵۲ رقم الحديث: ۱۲۶۹، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۹۲، رقم الحديث: ۴۲۷.

الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ

دماسپخین نه چې په مینځ کې سلام نه اړولی کېږي (یعنې دهغه څلور رکعاتو په کولو کې غوره داده چې

تُفَتَّحُ لَهُنَّ أَبْوَابُ السَّمَاءِ ». (۱)

څلور رکعاته دې پوره کړی شي او په آخره کې دې سلام واړوي) نو دهغه دپاره دآسمان دروازې خلاصیږي.

توضیح: لیس فیهن تسلیم . یعنې د ماسپښین مونځ نه مخکې څلور رکعته په یو سلام اړولو سره دومره غټ فضیلت نه دی چې د اسمان دروازې او دده قبولیت او رحمت دروازې خلاصیږي دلته هم دا احتمال دی چې ددې نه سنت مؤکده څلور رکعته مراد دي یا د زوال وخت کې څلور رکعته نوافل دي صحیح داده چې ددې نه زوال شمس وخت کې څلور رکعته نفل مراد دي د زوال شمس د وخت د څلورو رکعاتونو نه فضیلت په راتلونکو روایاتو کې هم ثابت شوی دی لهذا زیر بحث روایت په همدې باندې حمل کول ډیر مناسب دي .(المرقات ۳/۲۶۵).

دزوال په وخت کې د څلورو رکعاتو نفلو کولو فضیلت :

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ السَّائِبِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي أَرْبَعًا بَعْدَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ

او عبدالله بن سائب رضي الله عنه وايي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم به مونځ کولو څلور رکعته پس د نمر پریوتو نه

قَبْلَ الظُّهْرِ وَ قَالَ : « إِنَّهَا سَاعَةٌ

پس او دماسپښین د مونځ نه مخکې او فرمایل به یې داداسې وخت دی چې دې کې د نیکو اعمالو بره تلو

تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ فَأُحِبُّ أَنْ يَصْعَدَ لِيْ فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ ». (۲)

دپاره د آسمان دروازې خلاصیږي لهذا زما داخوښه ده چې په دې وخت کې زما نیک اعمال بره لاړ شي.

د مازیګر د مونځ نه مخکې د څلورو رکعتو نفلو فضیلت :

﴿۱۲﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « رَحِمَ اللهُ

ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي چې الله تعالی رحمت وروي په

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۵۳ رقم الحديث :۱۲۷۰.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۳٤۲ رقم الحديث :٤۷۸.

امْرَءًا صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا ». [1]

هغه کس باندې رحمت وروي چې د مازيګر د فرضو نه مخکې څلور رکعته مونځ وکړي.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ

حضرت علي رضي الله عنه وايي چې نبي کريم صلی الله علیه وسلم د مازيګر د مونځ نه مخکې څلور رکعته مونځ کولو

يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

او فرق به يې کولو په مينځ د دې کې په سلام ليږلو سره په مقربو فرشتو او د دوي نه پس چې کوم مسلمانان

وَالْمُؤْمِنِينَ ". (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) [2].

او مؤمنان وو په هغوي باندې.

توضيح: التسليم على الملائكة، د دې سلام نه مراد د التحيات او تشهد ويل دي مطلب دا دى چې څلور رکعاته به يې په يو سلام سره کول په مينځ کې به يې قعده اولى وه د مازيګر مونځ نه مخکې په دې سنن زوائدو کې دوه قسمه روايات دي او ځينو کې د څلور رکعاتو ذکر دى او ځينو کې د دوو رکعتو ذکر دى دواړه جائز دى د مونځ کونکي خپل سهولت سره د دې تعلق دى. (المرقات ۳/۲۴۹).

﴿۱۴﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ. [3]

حضرت علي رضي الله عنه وايي چې نبي کريم صلی الله علیه وسلم د مازيګر د مونځ نه مخکې دوه رکعته مونځ کولو.

د ماښام نه پس شپږ رکعتو کولو سره د دولس کالو عبادت ثواب ملاويږي:

﴿۱۵﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ

ابو هريره رضي الله عنه راوي دى وايي چې نبي کريم صلی الله علیه وسلم فرمايلي چې کوم يو کس د ماښام مونځ وکړي

سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيمَا بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ

او شپږ رکعته نفل داسې وکړي چې د دې په مينځ کې څه غلطې خبرې ونه کړي نو د دې رکعتو ثواب به د ده

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۵۳ رقم الحديث: ۱۲۷۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۹۵، رقم الحديث: ۴۳۰.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۴۹۳، رقم الحديث: ۵۹۸.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن رقم الحديث: ۱۲۷۲.

عُدِلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ :
دپاره ددولسو کالو عبادت ثواب برابرشي ، امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ دا حديث نقل کړی او ويلي يې دي چې
هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ عمر بن أَبِي خَثْعَمٍ وَ سَمِعْتُ
دا حديث غريب دی ځکه چې مونږ دا حديث په غير د عمر بن خثعم د سند نه بل سند سره نه پيژنو او ما دا اوريدلي
مُحَمَّدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ يَقُولُ : هُوَ مُنكر الحَدِيث وَ ضَعَّفَهُ جِداً. (ترمذي)[1].
د محمد بن اسماعيل بخاري نه دا به يې ويل چې دا عمر ابن خثعم منکر الحديث دی او کمزوری يې کړځولی.

توضيح : **سنتي عشرة سنة** ، يعني چې کوم کس د مابنام مونځ وکړو او بيا يې ددې نه پس شپږ رکعته مونځ وکړونو دې کس ته د دولسو کالو عبادت برابر ثواب ملاويږي خو ددې شرط دادی چې د فرضو او نفلو په مينځ کې څه فضول خبرې يې نه وي کړې په دې شپږو رکعاتو کې فرضو نه پس دوه رکعاته سنت مواکده هم شامل دی عالمان ليکي چې اول دې سنت وکړي او بيا دې ددې نه پس څلور رکعاته په دوو سلامونو سره يا د يو سلام سره وکړي نو دا ثواب به ورته حاصل شي حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايات نه معلومه شوه چې ددې مونځ نوم صلوة اوابين دی دا صورت د ټولو نه آسان دی ، دويم صورت دادی چې شل رکعته صلوة اوابين وکړي. (المرقات ۲۴۹-۲۵۰/۳).

بهر حال په تير شوي حديث کې چې کوم ثواب ذکر راغلي وو نو دا د همدغه شپږو رکعتونو فضيلت دی. دا حديث امام ترمذي ډير زيات کمزوری ګڼلی ليکن علما و ليکلي دي چې په فضائلو د اعمالو کې دا کمزوري روايت هم قبول شوی دی خو شرط په کې دادی چې ددې په مقابله کې يو صحيح حديث هم نه وي يا د شريعت د څه قاعدې سره ددې تعارض نه وي همدا رنګې دا حديث ابن خزيمه په خپل صحيح کې په قوي سند سره نقل کړی دی او ابن ماجه هم نقل کړی دی او بعضې علما و هم په دې عمل کړې دی.

د اوابينو انتهائي تعداد شل رکعته دی :

﴿١٦﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ
او عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا راويه ده وايي چې نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايلي دي چې کوم کس وکړو پس د مابنام
عِشْرِينَ رَكْعَةً بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].
مونځ نه شل رکعته صلوة اوابين نو الله تعالی به د هغه د پاره په جنت کې کور جوړ کړي.

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲۹۹/۲، رقم الحديث : ۴۳۵، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۴۳۷/۱ رقم الحديث: ۱۳۷۳

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲۹۹/۲، رقم الحديث :۴۳۵، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۴۳۷/۱ رقم الحديث: ۱۳۷۳.

توضیح: دا حدیث هم کمزوری دی خو په فضائل اعمالو کې ددې قبولیت راغلی دی همدا رنګې د سلف صالحینو په دې باندې عمل دی د صلوة او ابینو په تعداد کې مختلف روایات راغلي دي چې د هغې نه اندازه کیږي چې د اوابینو تعداد کم از کم دوه رکعته دی او زیات یې شپږ رکعته دی او انتهائي شل رکعته دي چې چا څومره وکړل هغومره ثواب به ورته ملاویږي.

د ماخوستن سنت:

﴿۱۷﴾ وَ عَنْهَا قَالَتْ : مَا صَلّٰى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْعِشَاءَ قَطُّ
او عائشه رضي الله عنها وايي چې کله به هم رسول الله صلى الله عليه وسلم په جوماتک کې د ماخوستن فرض مونځ وکړو
فَدَخَلَ عَلَيَّ إِلَّا صَلّٰى أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ أَوْ سِتَّ رَكْعَاتٍ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
نو زما خوا ته به راتلو نو دا سنت څلور یا شپږ رکعته به یې ضرور کول.

توضیح: او ست رکعات: د ماخوستن د مونځ نه پس دوه رکعته سنت مؤکده دی چې د هغې ذکر مشهورو روایاتو کې راغلی دی، څه روایاتو کې د څلورو رکعتو ذکر راغلی دی او تیر شوي روایاتو کې شپږ رکعاته ذکر شوي دي او کوم ځای کې چې د څلورو ذکر راغلی دی نو په دې کې دوه سنت مؤکده دي او دوه نفل او چې کوم ځای کې د شپږو ذکر دی نو هلته دوه سنت مؤکده دي او څلور نفل دي او چې چا څومره وکړل نو هغه هومره ثواب به ورته ملاویږي، تیر شوي حدیث کې او لفظ یا د شک د پاره دی او یا د تنویع د پاره دی. (المرقات ۳/۲۵۱).

د سحر د مونځ نه مخکې او د ماښام د مونځ نه پس د سنتو فضیلت:

﴿۱۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « إِدْبَارَ النُّجُومِ
و ابن عباس رضي الله عنه راوي دی وايي چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي (تسبيح) ادبار النجوم
الرَّكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَ إِدْبَارَ السُّجُودِ
دوه رکعته دی د سحر نه مخکې (یعني د سهر دوه رکعته سنت) مراد دي او (تسبیح) ادبار السجود د
الرَّكْعَتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].
ماښامي نه پس دوه رکعته (یعني د ماښامي سنت) مراد دي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۷۱/۲ رقم الحديث :۱۳۰۳.
(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۶۶/۵، رقم الحديث :۳۲۷۵.

توضيح: ادبار: وروسته كيدونكي او لري كيدونكي او تلونكي ته وايي قرآن كريم كې په سورة طور كې يو آيت دى (سورة طور آيت: ۴۹) دلته د ستورو د تلو ذكر دى دا په وخت د راختو د سهر كې لهذا ادبار النجوم د ستورو د تلو نه پس د مونځ نه د سحر دوه ركعته سنت مراد دي، همدارنګې په قرآن كريم كې سورة (ق) كې هم يو آيت دى: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ﴾ (سورة ق آيت: ۴۰) د سجود نه مراد فرض مونځ دى چې دده فرض كول او تلو او دده نه پس پاكي بيانولو نه مراد د مابنامي دوه ركعته سنت مؤكده دي.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۱۹﴾ عَنْ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُول: " أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ
عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې ما د نبي كريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا فرمان اوريدلى دى چې څلور ركعته مونځ
قَبْلَ الظُّهْرِ بَعْدَ الزَّوَالِ تُحْسَبُ بِمِثْلِهِنَّ فِي صَلَاةِ السَّحَرِ.
مخكې د ماسپښين نه او پس د زوال نه (ثواب او فضيلت كې) د تهجد د وخت څلور ركعته مونځ كولو برابر
وَمَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا وَ هُوَ يُسَبِّحُ اللهَ تِلْكَ السَّاعَةَ
دي او دغه وخت (يعني د ماسپښين نه مخكې د لمر د زوال نه پس) ټول څيزونه د الله تعالى تسبيح او پاكي
ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَ الشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴾ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شعب الْإِيمَان) (النحل آيت: ۸۴)[1]
بيانوي بيا يې دا آيت وفرمايلو: ﴿يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ﴾

د مازيګر د مونځ نه پس د دوه ركعاته كولو حكم:

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِي قط
عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي چې نبي كريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه وه پريښي دوه ركعته پس د مازيګر نه كله هم چې د
ما سره (يعني زما په كور كې) وُ،

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲۷۹/۵، رقم الحديث: ۳۱۲۸.

وَفِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ قَالَتْ: وَالَّذِي ذَهَبَ بِهِ مَا تَرَكَهُمَا حَتَّى لَقِيَ اللهَ.[1]

توضیح: بعد العصر: د عصر نه پس نبي کریم ﷺ دوه رکعاته مونځ کړی دی، دی کې هیڅ شک نشته خو داد نبي کریم ﷺ خصوصیت دی ددې کول صرف نبي کریم ﷺ ته جائز وو د بل چا د پاره نه دا حکم دی او نه چا ته جائز دي ځکه چې د مازیګر نه پس نفل مونځ نه په احادیثو کې ممانعت راغلی دی صحابو حضراتو ته په دې کې شک شوی چې د ممانعت باوجود پیغمبر ﷺ دا دوه رکعاته په خپله ولې کول چنانچه ام سلمه رضي الله عنها د حضرت محمد ﷺ نه په دې انداز کې سوال وکړو چې ای د الله رسوله ! تا خو ددې وخت د نفلو نه منع فرمایلې وه نو بیا یې تاسو ولې کوئ ؟ نبي کریم ﷺ جواب کې ورته وفرمایل : چې یو پېره د ماسپښین نه پس دوه رکعته د مشغولتیا د وجې نه پاتې شوي وو نو ما د مازیګر نه پس وکړل مګر چې نبي کریم ﷺ به کله هم یو عمل په څه وخت کې وکړو نو هغه به په هغې باندې دوام کولو ددې د پاره چې الله تعالی ته به دا عمل خوښ راتلو دا معامله ده د مازیګر نه پس د دوه رکعتو نفلو سره اوشوه چې په شروع کې د یو ضرورت په وجه کړی شوې وو بیا په اختیار سره شروع شول داد امت کار نه دی داد نبي کریم ﷺ خصوصیت دی ددې نه د عربو سلفیانو ته تنبیه ده چې نبي کریم ﷺ د سنتو څومره اهتمام فرمایلې او دا خلک څنګه طریقې سره د سنت ضائع کوي . (المرقات ۳/۲۵۳).

۱۳ جمادي الاول ۱٤۱۰هـ

د ماښام د آذان نه پس دوه رکعاته نفلو کولو حکم :

﴿۲۱﴾ وَ عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ فُلْفُلٍ قَالَ : سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْعَصْرِ

مختار بن فلفل وایي چې ما یو ورځ د انس رضي الله عنه د مازیګر نه پس د نفل مونځ کولو په باره کې تپوس وکړو

فَقَالَ : كَانَ عُمَرُ

نو هغوي رضي الله عنه وفرمایل چې دې معاملې په باره کې د عمر فاروق رضي الله عنه دومره سخته رویه وه چې د

يَضْرِبُ الْأَيْدِيَ عَلَى صَلَاةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ

مازیګر نه پس نفل مونځ نیت ترلو والاس به یې وهلو (یعني دومره په سختۍ سره به یې په دغه وخت کې

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۶٤/۲،رقم الحديث :۵۹۱، ومسلم في الصحيح ۵۷۲/۱ رقم الحديث:۲۹۹-۸۳۵، وأبو داود ۵۸/۲ رقم الحديث :۱۲۷۹، والنسائي ۲۸۰/۱، رقم الحديث: ۵۷٤ .

2
43

وَ كُنَّا نُصَلِّيْ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوْبِ الشَّمْسِ قَبْلَ

منع کوله)او مونږ به د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام په زمانه کې دوه رکعته مونځ کولو پس د نمر د پريدو د ماښام نه مخکې

صَلَاةِ الْمَغْرِبِ فَقُلْتُ لَهُ : أَكَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّيْهِمَا ؟

د ماښام نه (د دې په اوريدو سره) ما د انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تپوس وکړو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به هم دا دوه رکعاته کول

قَالَ : كَانَ يَرَانَا نُصَلِّيْهِمَا فَلَمْ يَأْمُرْنَا

نو هغوي وفرمايل : چې مونږ به نبي عَلَيْهِ السَّلَام په مونځ ليدلو خو مونږ ته يې نه د دې د کولو حکم کولو او

وَ لَمْ يَنْهَنَا . (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].

نه يې مونږ د دې د کولو نه منع کولو.

توضيح: که د ماښام په مونځ کې وروستوالى راځي نو بيا دا دوه رکعاته کول مناسب نه دي اګر چې د خلفاء راشديو معمول د نه کولو وو او چې وروستوالى په کې نه وي او د علاقې د خلکو د پاره باعث د تشويش او التباس نه وي او چې وخت وي نو بيا کول په کار دي په حديثو کې اختيار دى نو په اختيار کې څه زبردستي نشته چې څوک يې کوي نو ثواب به وړ ته ملاويږي چې څوک يې نه کړل نو مجرم نه دى دا مسئله مخکې په تفصيل سره بيان شوې ده. (المرقات ۳/۲۵۴).

﴿۲۲﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : كُنَّا بِالْمَدِيْنَةِ فَإِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ لِصَلَاةِ الْمَغْرِبِ

او انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې مونږ په مدينه منوره کې وو په دغه وخت کې دا حال وو چې مؤذن به د ماښام آذان

ابْتَدَرُوا السَّوَارِيَ فَرَكَعُوا رَكْعَتَيْنِ حَتّٰى

کولو نو (بعضې صحابه يا تابعين) به د مسجد کې ستنو طرف ته تلل او دوه رکعته مونځ به يې کولو تر دې

إِنَّ الرَّجُلَ الْغَرِيْبَ لَيَدْخُلُ الْمَسْجِدَ

چې کوم مسافر کس به جماعت ته راتلو نو اکثرو خلکو به (چې يو اځې يو اځې) دوه رکعته مونځ کولو

فَيَحْسَبُ أَنَّ الصَّلَاةَ قَدْ صُلِّيَتْ مِنْ كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّيْهِمَا. (رَوَاهُ مُسْلِم)[2].

وليدل نو ليدونکو به دا ګومان کولو چې مونځ شوی دی (او اوس خلک سنت کوي).

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۷۳/۱ رقم الحديث : ۳۰۲ - ۸۳۶.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۷۳/۱ رقم الحديث : ۳۰۳ - ۸۳۷

جلد 2 43

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ مرثد بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ : أَتَيْتُ عُقْبَةَ الْجُهَنِيَّ

مرثد بن عبدالله وايي چې زه د حضرت عقبة بن جهنی رضي الله عنه (صحابي) په خدمت کې حاضر شوم او

فَقُلْتُ : أَلَا أُعَجِّبُكَ مِنْ أَبِي تَمِيمٍ

ده نه مې تپوس وکړو چې زه تا ته د ابو تميم (تابعي) يو عجيبه انګيز کار نه وايم هغه دا چې ابو تميمي د

يَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ ؟ فَقَالَ عُقْبَةُ : إِنَّا كُنَّا

ماښام مونځ نه مخکې دوه رکعته مونځ نفل وکړل ، عقبه رضي الله عنه وفرمايل چې دا مونځ خو مونږه (په

نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ . قُلْتُ :

مونږه کې بعضې صحابو کله کله) د نبي کريم صلی الله علیه وسلم په زمانه کې هم کول چې کله ما تپوس وکړو

فَمَا يَمْنَعُكَ الْآنَ ؟ قَالَ : الشغل . (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ)[1].

چې بيا د دې مونځ کولو نه تاسو څه منع کړئ ؟ نو ويې فرمايل چې د دنيا مشغولتيا .

نفل مونځ کول په کور کې افضل دي :

﴿۲٤﴾ وَعَن كَعب بن عجرة قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَتَى مَسْجِدَ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ

کعب بن عجرة وايي چې يو ورځ نبي کريم صلی الله علیه وسلم راغې مسجد د بني عبد الاشهل ته او هلته يې د

فَصَلَّى فِيهِ الْمَغْرِبَ فَلَمَّا قَضَوْا صَلَاتَهُمْ

ماښامي فرض او سنت مونځ وکړونو چې کله بعضې خلکو خپل فرض مونځ وکړونو نبي کريم صلی الله علیه وسلم

رَآهُمْ يُسَبِّحُونَ بَعْدَهَا

وليدل چې هغوي فرض مونځ کولو نه پس نفل مونځ (يعني د ماښامي سنت) يې هم هلته وکړل ، نبي

فَقَالَ: «هَذِهِ صَلَاةُ الْبُيُوتِ» .

عليه الصلاة والسلام چې وليدل نو وي فرمايل : (چې دا د ماښامي سنت يا مطلقا نفل مونځ) کور د پاره دي .

وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ وَالنَّسَائِيِّ قَامَ نَاسٌ يَتَنَفَّلُونَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه وسلم: عَلَيْكُمْ بِهَذِهِ الصَّلَاةِ فِي الْبُيُوتِ.[2]

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۵۹،رقم الحديث :۱۱۸٤، أخرجه أحمد في المسند ٤/١٥٥.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲/٦۹ رقم الحديث : ۱۳۰۰ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۵۰۰، رقم الحديث :٦۰۳، وأخرجه ابن ماجه في المسند ۵/٤۲۷.

توضيح : هذه صلوة البيوت : يعني نفل او سنت داسې مونځونه دي چې په کور کې کول افضل او بهتر دي اگر چې په جمات کې کول جائز دي نبي کريم ﷺ په جمات کې د مابنامي مونځ کړی او بيا يې سنت هم په جمات کې کړي دي لکه څنگه چې راتلونکي حديث (۲۵) کې راځي ، ځينو علماو ليکلي چې کور ته تلو کې د چا د څه مشغولتيا د وجې يا د هيريدو خطره وي نو بيا دې جمات کې وکړي او که داسې صورت ورته نه وي نو بيا دې کور کې کولو کې ډيرې فائدې دي يوه فائده دا ده چې بچو ته به د مونځ شوق پيدا شي دوی ته به د مونځ عملي نقشه معلومه شي د مونځ سره په کور کې برکت راځي رحمت خداوندي نازليږي جمات د پاره به ځای جوړ شي او د هر وخت د مونځ کولو موقع به ملاؤ شي او د تولو نه لويه فائده دا چې د نبي عليه الصلاة والسلام په استحبابي فرمان باندې به عمل وشي . (المرقات ۳/۲۵۶).

د سنتو نه پس اجتماعي دعاء ثابت نه ده :

﴿۲۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطِيلُ الْقِرَاءَةَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ
ابن عباس رضي الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ دومره اوږد قرائت نه دی کړي په دوه رکعتو سنتو
بَعْدَ الْمَغْرِبِ حَتَّى يَتَفَرَّقَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
کې پس د مابنام فرض مونځ نه تر دې چې د جماعت خلک خپل خپل مونځ نه فارغ شي او لاړ شي .

توضيح : حتى يتفرق اهل المسجد : د دې حديث شريف نه ډيرې خبرې ثابتې شوي دي يو دا چې نبي کريم ﷺ نه سنت کول جمعې سره ثابت دي او دا جائز دي بيا د دې علت معلومولو څه ضرورت نشته چې د څه مجبوری د وجې نه يې په جمات کې سنت کړي دي د دې حديث نه دويمه دا خبره ثابته شوه چې د مابنامي په مونځ کې کله کله اوږد قرائت هم جائز دی د دې حديث نه دريمه خبره دا ثابته شوه چې پيغمبر عليه الصلاة والسلام به کله کله د مابنامي سنت په جماعت کې کول او قرائت به دومره اوچت وو چې د محلي خلک به د کورونو نه جمات ته تلل ، د دې نه صفا معلومه شوه چې د سنتو نه پس په هيئت اجتماعيه سره د بالالتزام دعا کول بدعت دی ځکه چې دا نا ممکنه او نامعقوله خبره ده چې خلک دې راجمع کړی شوی وي او د دعاء د پاره دې د کورونو نه واپس جمات ته راشي او د سنتو نه پس دعاء غواړي، تير شوی حديث د يو حق پرست سړي د پاره پوره هدايت دی . (المرقات ۳/۲۵۶).

مفتي الهند مفتي محمد کفايت الله په خپل کتاب **النفائس المرغوبة** کې پس د سنتونو متعلق ډير عمده تحقيق کړی دی او د جمع التزامي صورت يې بدعت ليکلی دی او په دې باندې يې د مختلفو ملکونو د

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۷۰ رقم الحديث : ۱۳۰۱.

سلو علماو دستخط کړی دی، بهر حال عام حدیث نه ثابته ده چې سنت په کورونو کې کول افضل دي د قرآن او حدیث د پوهي د پاره د مفسرینو او محدثینو او د فقهاو د تصریحاتو او د تشریحاتو ضرورت دی دیو جدید دور خواهش پرست سړی بې ځایه تاویلات او تشریحات کافي نه دي. علماو لیکلي دي:

الاستدلال بالعمومات عند وجود السنة المخصوصة باطل .یعني کله چې د نبي کریم ﷺ خاص مسنونه طریقه موجود وي نو د دعاء د فضائلو د عمومي نصوصو نه استدلال کول باطل دي مثلا چې یو کس ووایي چې د دعاء لوي فضیلت دی لهذا د راجمع کیدو په طریقه سنتو پسې دعا دا باطله طریقه ده خو کله د څه وخت یا د څه خاص نه لاندې اګر چې یو کس د دعاء درخواست او یا طلب وکړو او مسلمانیې په کې غواړي نو دا یو نادر صورت او جدا څیز دی باقي دې نور الایضاح چې څه بیان کړي

نو هغه د ادعیه **بعد الفرائض** او د **اذکار بعد الفرائضو** بیان دی ددې نه د سنتو نه پس د دعاء ثابتول د انصاف نه خلاف دی د تیر شوې حدیث هیرول نه دي په کار چې په هغې کې دا بیان دی چې نبي کریم ﷺ سنت به د ومره اوږده شول چې محلي والا به کورونو ته به تلل چې کله به ټول خلک کورونو ته لاړو نو د سنتو نه پس به دعا کله او څنګه وشوه.

د فرضو نه پس متصل د سنت کولو وجه:

﴿۲۶﴾ وَ عَنْ مَكْحُولٍ يَبْلُغُ بِهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ : « مَنْ
او مکحول (تابعي) دا روایت رسول الله ﷺ ته رسوي چې نبي علیه السلام وفرمایل چې کوم کس د
صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ وَ فِي رِوَايَةٍ أَرْبَعَ
مابنام فرض یا سنت مؤکده مونځ وکړي او د دنیاوي خبرو نه اول دوه رکعته او یو روایت کې څلور رکعته
رَكَعَاتٍ رُفِعَتْ صَلَاتُهُ فِي عِلِّيِّينَ مُرْسلا.
مونځ وکړي نو دده مونځ علیین ته رسولی شي.
﴿۲۷﴾ وَ عَنْ حُذَيْفَةَ نَحْوَهُ وَ زَادَ فَكَانَ
او حذیفه رضي الله عنه نه هم داسې (یعني برنی حدیث) مروي دی لیکن دې روایت کې دا الفاظ هم دی چې
يَقُولُ : « عَجِّلُوا الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فَإِنَّهُمَا
نبي علیه السلام به فرمایل چې تاسو خلک د مابنام نه پس دوه رکعته سنت زر کوئ ځکه چې دا دواړه رکعته
تُرْفَعَانِ مَعَ الْمَكْتُوبَةِ» رَوَاهُمَا رَزِينٌ وَرَوَى الْبَيْهَقِيُّ الزِّيَادَةَ عَنْهُ نَحْوَهَا فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ.
د فرضو سره بره علیین ته ځي دا دواړه روایته رزین نقل کړي دي او بیهقي د حذیفه زائد الفاظ په شعب

الايمان کې دغه شان نقل کړي دي.

توضيح: بره حديث کې چې کوم د عليين ذکر راغلی دی نو معلومول په کار دي چې عليين د اوه آسمانونو نه بره د يو مقام نوم دی هغې کې د مسلمانانو روحونه وي او ددوي هميشه اعمال هلته رسي او ليکلی شي. د تير شوي حديث مطلب دا دی چې فرشتې کله فرائض وړي نو ددې سره سنت او نوافل هم وړي لهذا تاسو د فرضو نه پس زر سنت کوئ ناوخته کوئ يې مه ځکه چې فرشتې دواړه قسمه اعمال بره وړي نو د فرضو په تکميل سره سنت کول په کار دي. لهذا دا دوي سره کول په کار دي احنافو د داسې قسم رواياتو نه د سنت په زر کولو باندې استدلال کړی دی، ليکن دومره زر به يې نه کوئ چې سلام واړوئ او ودريږئ حالانکه دا ناجائز او منع دي حضور اکرم ﷺ په مخکې حضرت عمر رضي الله عنه يو کس کينولو او ورته يې وويل چې دا د اهل کتابو طريقه ده لهذا مسلمانانو ته په کار دي چې د فرضو نه پس څه ذکر وکړي او سنت دې ادا کړي د څه وروسته والي نه پس. (المرقات ۳/۲۵۷).

د سنتو او فرضو نه پس څومره فاصله په کار ده:

﴿۲۸﴾ وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ قَالَ : إِنَّ نَافِعَ بْنَ جُبَيْرٍ
د عمرو بن عطاء (تابعي) نه نقل شوي چې هغوي (يعني عمرو) د حضرت نافع ابن جبير (تابعي) د
أَرْسَلَهُ إِلَى السَّائِبِ يَسْأَلُهُ عَنْ شَيْءٍ رَآهُ مِنْهُ
سائب (صحابي) خواته بو تلو چې دده نه د هغه څيزونو پوښتنه وکړي چې کوم ليدلي وو د هغوي په مينځ
کې معاويه رضي الله عنه (او ددې نه يې هغوي منع کړي وو چنانچه عمرو سائب خواته لاړو او د هغه نه يې د
مُعَاوِيَةُ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ : نَعَمْ صَلَّيْتُ مَعَهُ الْجُمُعَةَ فِي
هغه څيز تفصيل معلوم کړو) نو هغوي ورته وويل چې آو ما يو ځل د معاويه سره د جمعې مونځ وکړو په
الْمَقْصُورَةِ فَلَمَّا سَلَّمَ الْإِمَامُ قُمْتُ فِي مَقَامِي فَصَلَّيْتُ
مقصوره کې نو چې کله امام سلام واړولو نو زه هغه ځای کې چې کوم ځای کې د جمعې فرض مونځ شوی
وو او دريدم او د فرضو او د سنتو په مينځ کې مې د سره فاصله ونه کړه او د جمعې د وخت سنت مې وکړل
فَلَمَّا دَخَلَ أَرْسَلَ إِلَيَّ فَقَالَ :
کله چې معاويه د مونځ نه فارغه شو او خپل ځای ته لاړو نو ما پسې يې يو کس راوليږلو او دا يې وويل
چې اوس تاڅه کړي نو کړي دې دې آئنده داسې مه کوه يعنې چې کوم ځای کې دې فرض مونځ وکړو نو
لَا تَعُدْ لِمَا فَعَلْتَ إِذَا صَلَّيْتَ الْجُمُعَةَ
په دغه ځای کې امتياز پيدا کړه بغير د نفلو مونځ مه کوه چنانچه چې کله ته د جمعه مونځ کوي نو د جمعه

فَلَا تَصِلْهَا بِصَلَاةٍ حَتّٰى تَكَلَّمَ

فرض مونځ د نورو نفلو یا قضاء مونځ سره مه یو ځای کوه مګر په هغه وخت کې چې ته څه خبرې ونه کړې

أَوْ تَخْرُجَ فَإِنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَمَرَنَا بِذٰلِكَ أَنْ لَا نُوصِلَ

یا د جمات نه ونه وځې نو بیا نبي علیه الصلاة والسلام مونږ ته د یوې خبرې حکم را کړی چې مونږ نه یو ځای کوو

بِصَلَاةٍ حَتّٰى نَتَكَلَّمَ أَوْ نَخْرُجَ . (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].

یو مونځ د دویم مونځ سره تر څو چې په مینځ کې یې څه خبرې نه وي کړې یا د جمات نه، نه وي وتلي.

توضیح : في المقصورة : حضرت علي رضي الله عنه او حضرت عثمان رضي الله عنه چې کله شهیدان کړی شو او حضرت معاویه رضي الله عنه باندې د قاتلانه حملې خطره زیاته شوه نو حضرت معاویه رضي الله عنه جماعت ته لاړو او د مونځ کولو په وخت کې یې څه احتیاط وکړو او د هغوی نه پس خلفاو هم احتیاط وکړو د دې احتیاط صورت دا وو چې د خلیفه د پاره به په جماعت کې یو خاص کړی شوی ځای متعین کیدو چې هغې ته به عوام خلک نه راتلل داد هغه خاص ځای نوم مقصوره وو څنګه چې نن سبا په حرمین شریفین کې د آذان خانې سره ځای وي. (المرقات ۳/۲۵۸).

اذا صلیت الجمعة : دلته د جمعې قید اتفاقي دې دا حکم صرف د جمعې سره خاص نه دې بلکې د هر یو مونځ سره خاص دی چې د هغې نه پس سنت وي د دې حدیث نه معلومه شوه چې د فرض مونځ او سنت په مینځ کې فاصله کول مناسب دي بالکل اتصال مناسب نه دی لیکن انفصال کې اعتدال وي بالکل منفصل نه وي بیا دا حکم د سنت مؤکده او غیر مؤکده ټولو د پاره دی بیا د دې فاصلې صورت اذکار او ادعیه هم دي ځای بدلول هم دي کور ته تلل هم دي خبرې کول هم دي په صف کې مخکې وروسته کیدل هم دي دې ټولو صورتونو طرف ته اشاره یې **حتی تکلم او تخرج** سره کړې ده بعضې علماء وایي چې اذکارو او ادعیو سره څه فاصله نه راځي بلکې خبرې کول دي یا ځای بدلول په کار دي.

د جمعې مونځ نه پس شپږ رکعته مونځ کول ثابت دي :

﴿۲۹﴾ وَ عَنْ عَطَاءٍ قَالَ : كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ بِمَكَّةَ

او عطاء وایي چې کله عمر رضي الله عنه په مکه کې د جمعې مونځ وکړو نو چې کوم ځای کې به یې فرض مونځ

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۶۰۱/۲ رقم الحديث :۷۳-۸۸۳،وأبو داود في السنن ۱/ ۶۷۲ رقم الحديث : ۱۱۲۹ .

تَقَدَّمَ	فَصَلَّى	رَكْعَتَيْنِ	ثُمَّ	يَتَقَدَّمُ	فَيُصَلِّي أَرْبَعًا

کولو دهغې نه به اخوا شو او دوه رکعته به يې وکړل او ددې نه پس بيا اخوا شو او څلور رکعته مونځ به يې وکړو

وَ	إِذَا	كَانَ	بِالْمَدِينَةِ	صَلَّى	الْجُمُعَةَ	

اوچې کله به تاسو مدينه کې وي نو دا به د هغوى معمول وه چې د جمعې فرض مونځ به يې وکړو او خپل

ثُمَّ	رَجَعَ	إِلَى	بَيْتِهِ	فَصَلَّى	رَكْعَتَيْنِ	وَ	لَمْ	يُصَلِّ	فِي الْمَسْجِدِ

ځاى ته به يې تشريف يوړو او په کور کې به يې دوه رکعته مونځ وکړو په جمات کې به يې د فرضونه علاوه

فَقِيلَ لَهُ.

نو رڅه مونځ نه کولو چې کله ددوى نه ددې کور کې د کولو او په جمات کې د نه کولو د سبب تپوس وکړو

فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَله (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].

نو وى ويل: چې ددې وجې نه چې نبي كريم ﷺ به داسې کول.

وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ قَالَ: (رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ صَلَّى بَعْدَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ صلى بعد ذَلِك أَرْبعا).

توضيح: اربعا، يعنې حضرت ابن عمر رضي الله عنه به چې کله په مدينه منوره کې د جمعې مونځ کولو نو ددې نه پس به بيا کور ته لاړو او دوه رکعته سنت به يې وکړل او چې کله به په مکه مکرمه کې وو نو د جمعې د فرضو نه پس به د صف نه مخکې شو او دوه رکعته سنت به يې وکړل او بيا به خپلې خيمې ته لاړو نو څلور رکعته به يې سيوا وکړل چا ترې تپوس وکړو نو هغوى جواب ورکړو چې د حضور کريم ﷺ دا معمول وو. علماو د حضرت ابن عمر رضي الله عنه ددې عمل په باره کې ليکلي دي چې په مدينه کې هغوى کور جمات سره نزدې وو نو هغوى به کور کې سنت کول او په مکه کې به هغه مسافر وو نو ځکه به هغه په جماعت کې نفل کول او بيا دا چې په مکه مکرمه کې ډير زيات فضيلت وو ددې وجې نه ددوو سره يې څلور زيات يو ځاى کړل او کول به يې ددې نه د جمعې نه پس شپږ رکعاته ثابت دي او دا د امام ابويوسف رحمه الله مسلک دى او په دې باندې د احنافو فتوى ده. (المرقات ۳/۲۵۹).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۷۲/۱ رقم الحديث: ۱۱۲۹، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۹۹/۲، رقم الحديث: ۵۲۲.

۱۴ جمادی الاولی ۱۴۱۰هـ

بَاب صَلَاة اللَّيْل:

د شپې مونځ يعني د تهجدو بيان:

قال الله تعالى: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا﴾ (اسرائيل:۷۹).

د شپې د مونځ په باره کې د نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مختلفې طريقې دي کله به يې ډير اوږد کولو کله به يې مختصر کولو کله به نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ډير رکعتونه کول او کله به يې په کمو رکعتونو باندې اکتفاء کوله لهذا په دې کې وسعت دی چې کوم کس څنګه طريقې سره وکړل کومه طريقه چې يې خپله کړه د نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د متابعت او د سنتو په اندازه ثواب به ورته ملاويږي. د نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د ډيرو نه ډير ديارلس رکعاته ثابت دي دوه رکعته صلوة تحيه او درې وتر او اته رکعته تهجد اګر چې نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نهه رکعته کړي نو درې وتر او دوه تحيه او څلور تهجد به يې کولو کومو رواياتو کې چې د يوولسو ذکر راغلی دی نو درې وتر او اته تهجد کيدی شي او چې دوه رکعته تحية الوضوء حساب شي نو يا به شپږ تهجد جوړ شي دا اختلاف دی د شپو د اوږديدو او د لنډيدو په وجه هم کيدی شي او د سترې والې او د آرام د وجې نه هم کيدې شي يا د کمزورۍ او د وترو اطلاق هم په صلاة الليل باندې کيږي دد وجې نه طاقت د وجې نه هم ددې ذکر په دې رواياتو کې راغلي ، دغه شان د شپې مونځ په حوالې سره د سهر دوه سنتو باندې هم د **صلوة الليل** اطلاق شوی دی دا اصطلاحي لفظ د تهجدو د پاره استعمال کيږي او يو د ودريدل د روژې قيام الليل دا الفاظ د تراويحو د پاره استعماليږي د تهجد د مونځ ډير فضيلت دی دا د صلحاو او اتقياو علامت دی او په دې کې ډير برکت دی چا د تهجد والو په باره کې ډير خه ويلي دي:

الليل للعاشقين سكر يا ليت اوقاتها تدوم

اَلْفَصْلُ الْأَوَّل:

د ماخوستن او د سهر په مينځ کې يوولس رکعاته:

﴿۱﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِيمَا بَيْنَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى
عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به اکثر مونځ کولو د ماسخوتن مونځ نه د فارغيدو نه تر
الْفَجْرِ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ يُوتِرُ
سهر مونځ پورې يولس رکعته هر دوهم رکعات باندې به يې سلام اړولو او يا به يې وتر کول په آخر کې په

بِوَاحِدَةٍ فَيَسْجُدُ السَّجْدَةَ مِنْ ذَٰلِكَ قَدْرَ مَا يَقْرَأُ أَحَدُكُمْ خَمْسِينَ آيَةً قَبْلَ
یو رکعت سره او په دې رکعت کې به یې دومره اوږده سجده وکړه چې یو کس به پنځوس آیتونه ویل مخکې
أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ فَإِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ تَبَيَّنَ لَهُ الْفَجْرُ
د سرا وچتولو نه بیا به چې مؤذن آذان د سحر وکړو نو غلی کېدلو به او چې سحر به را وختو یعنې رڼا به ولګېده
قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ اضْطَجَعَ
نو هغه به او دریدلو دوه سپک رکعاته یعنې د سحر سنت به یې وکړل او بیا به د دې نه پس لږ وخت د پاره
عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ حَتَّى يَأْتِيهِ الْمُؤَذِّنُ لِلْإِقَامَةِ
به خپل ښي طرف باندې سملاستو تر دې چې مؤذن به راغلو هغوی خواته د تکبیر د پاره (یعنې د تکبیر
فَيَخْرُجُ . (متفق علیه) [1].
ویلو اجازت حاصلولو د پاره) نو نبي کریم ﷺ به مونځ د پاره مسجد ته تللو.

توضیح : یوتر بواحدة ، ایتار د طاق په معنی باندې دی یعنې جفت شفعه به هغوی یو رکعت سره طاق جوړ کړو وترو کې اختلاف را روان دی دلته یو رکعت وتر مراد نه دی بلکه طاق جوړیدو معنی سره دی. (المرقات ۳/۲٦۰).

فیسجد السجدة : یعنې وترو کې چې کله تاسو سجدې له لاړ شئ دومره پورې سجده کوئ څومره ساعت کې چې سړی پنځوس آیتونه ویلی شي ظاهر د حدیث نه دلته معلومیږي چې حضور ﷺ به د تهجدو د مونځ سجدې داسې اوږدې کولې ، دلته دا هم احتمال دی چې سجدو کې دا اوږدوالی صرف د وترو سره خاص دی . (المرقات ۳/۲٦۰).

ثم اضطجع، اضطجاع په طرف څملاستو ته ویلی شي حضور ﷺ به د حضرت عائشې رضی الله عنها په حجره کې ټوله شپه تهجد کول او د سحر وخت کې مختصر دوه رکعاته د سحر سنت کول او نه پس ستړي والی ختمولو د پاره ملا نیغوله دې د پاره به په طرف څملاستو ، غیر مقلدین دې اضطجاع ته سنت وایي بلکې بعضې ورته واجب وایي، حضرت عبد الله ابن عمر رضی الله عنه دې ته بدعت ویلی دی او

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۲،رقم الحدیث : ۹۹۴، ومسلم في الصحیح ۱/ ۵۰۸ رقم الحدیث:۱۲۲-۷۳٦، وأبو داود ۲/ ۱۸ رقم الحدیث :۱٤٤۷، والنسائي ۳/ ۲٤۲، رقم الحدیث: ۱۷۲٦ .

داسې کولو والا به یې په کانړو باندې ویشتلو او ددې نه به یې منع کولو (مصنف عبد الرزاق) (المرقات ۳/۲۶۰).
بعضې علماو دا اضطجاع مباح گرځولې، بعضې وایې دا اضطجاع هغه کس د پاره ده چې ټوله شپه تهجد کولو باندې ستړی شي د دمه کیدو د پاره داسې کوي جائز دي صحیح او راجح دادی، چې اضطجاع د هغه چا د پاره ده څوک چې د شپې ډیره حصه د تهجدو مونځ کې تیروي ستړي وي او کور کې د استراحت د پاره څملې دا مباح او جائز دي حضور ﷺ د متابعت اراده هم وکړي او ثواب هم ملاؤ شي.
حضرت ابن عمر رضي الله عنه دې اضطجاع ته بدعت ویلي دي مثلاً یو کس د شپې تهجد مونځ هم ونه کړي ستړي والی هم نه وي یا د سحر سنت هم کور کې ونه کړي جمات کې یې وکړي او کور کې د دمې په ځای جمات کې دمه وکړي نو دا جمات کې خوب بغیر د ستړي والې دی حالانکې په دې کې دا کس د ثواب نیت هم کوي ددې بدعت کیدو کې څه شک دي غیر مقلدین حضرات چې مسجد ته راشي د سحر سنت نه پس ملاسته کوي او د حضرت ابو هریرة رضي الله عنه روایت نمبر ۱۹ نه استدلال کوي دې کې د امر صیغه ده حالانکه علامه ابن تیمیه رحمه الله دې روایت ته باطل ویلی دی (کما في زاد المعاد ج ۱ ص ۸۲)
بهرحال د احنافو نه شیخ عبد الحق رحمه الله دې دمې ته مستحب ویلی دی د شرائطو په رڼا کې یې ویلي دي د غیر مقلدینو په نزد دې امر عادي ته واجب ویل ډیره لرې خبره ده همدارنګې دا حضرات څومره چې ددې التزام کوي دا هم مناسب نه ده دا خلک کلک اوده کیږي او بغیر اودس نه مونځ کوي د حضور ﷺ په خوب باندې قیاس کول جائز نه دي همدارنګه دا حضرات په خوب کې خرڅ خرڅ اوازونه کوي اوده نه شي او یا بغیر د اودس نه مونځ کوي، د پیغمبر ﷺ په خوب باندې قیاس کول جائز نه دي، ځکه چې د حضور ﷺ خوب ناقض الوضوء نه دی باقي د حضور ﷺ استغفار تعلیم د امت د پاره وو یا درجات اوچتیدو د پاره وو یا خلاف اولی د ازالې د پاره وو یا عبودیت ښکاره کیدو د پاره وو. (اشعة اللمعات ۱/۵۴۳).

د سحر د سنتو نه پس حضور ﷺ کله هم په طرف باندې نه دی اوده شوی:

﴿۲﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَإِنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً
عائشه رضي الله عنها وایي چې حضور ﷺ به کله د سحر سنت وکړل نو که زه به ویخه وم نو ماسره به

حَدَّثَنِيْ وَ إِلَّا اضْطَجَعَ . (رَوَاهُ مُسلم)[1].
يې خبرې كولې او چې زه به اوده شوم نو حضور ﷺ به هم څملاستو.

توضيح :والا فاضطجع : يعني كه عائشه رضي الله عنها به ويده وه نو حضور ﷺ به په خپله آرام د پاره په طرف باندې څملاستو كه عائشه رضي الله عنها به ويخه وه نو حضور ﷺ به د طرف د څملاستو په ځاى خبرې كولې ، دې حديث نه دا هم معلومه شوه چې حضور ﷺ كله كله د سنتو نه پس طرف باندې څملاستو ، د حضور ﷺ دې باندې التزام او دوام نه وو ، دويمه خبره دا معلومه شوه چې د سحر د سنتو نه پس خبرې جائز وي خو دې د پاره دوه شرطونه دي : يو شرط دا چې بالكل د دنيا خبرې نه وي ځكه چې دنياوي خبرو سره ثواب ختميږي ، دويم شرط دا دى چې كه د خبرو ضرورت وي او سړى هغې ته محتاج وي جائز دي بغير د ضرورت نه دنيوي خبرې كولو سره ثواب ختميږي لكه څنګه چې فقهاؤ ليكلي دي . (المرقات ۳/۲۶۲).

﴿۳﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا صَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ اضْطَجَعَ عَلَى
عائشه رضي الله عنها وايي چې نبي كريم ﷺ به كله د سحر دوه ركعاته سنت وكړل نو څملاستو به په
شِقِّهِ الْأَيْمن ".(متفق عليه)[2].
خپل ښي طرف باندې.

د درې ركعاتو وترو ثبوت :

﴿٤﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنْهَا الْوِتْرُ
عائشه رضي الله عنها وايي چې حضور ﷺ به د شپې ديارلس ركعته مونځ كولو ، په دې كې به وتر
وَ رَكْعَتَا الْفَجْرِ . (رَوَاهُ مُسلم)[3].
(درې ركعته) د سحر سنت دوه ركعته هم شامل وو .

توضيح : منها الوتر : دلته د ديارلس ركعتو ذكر دى دې كې دوه ركعته د سحر سنت دي او درې وتر دي وترو سره دلته د درې لفظ موجود نه دى خو دريم روايت كې ثلاث لفظ موجود دى ، مسلم روايت كې

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۱۱/۱ رقم الحديث:۱۳۳ -۷۴۳، وأبو داود ۱۸/۲ رقم الحديث :۱۲۶۳.
(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۴۳/۳،رقم الحديث : ۱۱۶۰، وابن ماجة ۳۷۸/۱، رقم الحديث: ۱۱۹۹. مسند أحمد ۱۷۳/۲.
(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰/۳،رقم الحديث : ۱۱۴۰، ومسلم في الصحيح ۵۱۰/۱ رقم الحديث:۱۲۷-۷۳۸.

دي : ثم اوتر بثلاث ، شمائل ترمذي کې دي : ثم یصلي ثلاثاً ، لهذا دا حدیث د درې رکعاتو وترو د ثبوت د پاره کافي دی هسې هم د ټولو علماو په نزد درې رکعته وتر افضل دي. (المرقات ۳/۲۶۳).

دلته اته رکعت تهجد دي دوه رکعاته د سحر سنت دي او درې رکعاته وتر دي ټول یوولس رکعاته شو.

﴿۵﴾ وَعَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ.
مسروق وایي ما د حضور ﷺ د شپې مونځ په باره کې د عائشې رضي الله عنها نه تپوس وکړو (چې
فَقَالَتْ : سَبْعٌ
څومره رکعته به یې کول) عائشې رضي الله عنها راته وفرمایل کله به حضور ﷺ اوه رکعته کول او
وَتِسْعٌ وَإِحْدٰى عَشَرَ رَكْعَةً سِوٰى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ. (۱).
کله نهه او کله یوولس رکعته کول علاوه د سحر د سنتو نه.

د تهجدو نه مخکې دوه رکعاته نفل کول په کار دي :

﴿۶﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ لِيُصَلِّيَ افْتَتَحَ صَلَاتَهُ
عائشه رضي الله عنها وایي چې حضور ﷺ به کله شپه کې مونځ کولو د پاره او درېدو د خپل مونځ شروع
بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ. (رَوَاهُ مُسْلِم) (۲).
به یې په سپکو دوه رکعاتو سره کوله.

توضیح : **افتتح** : یعني تهجدو نه مخکې به حضور ﷺ دوه سپک رکعتونه کول دې کې دا فائده ده چې سرې د خوب اثراتو نه پاک شي او چست شي بیا د تهجدو مونځ کوي ، دویمه فائده داده چې د **تحیة الوضوء** او **تحیة المسجد** حق ادا کیږي .(المرقات ۳/۲۶۴).

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ
ابو هریره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي کله چې راپاڅي یو کس په تاسو کې د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۰، رقم الحديث : ۱۱۳۹.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۵۳۲ رقم الحديث : ۱۹۷ - ۷۶۷.

اللَّيْلِ فَلْيَفْتَحِ الصَّلَاةَ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ . (رَوَاهُ مُسلم)[1].

خوب نه د شپې مونځ د پاره هغه ته په کار دي چې هغه د خپل مونځ شروع په سپکو دوه رکعتونو سره وکړي

د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د تهجدو مکمل نقشه :

﴿۸﴾ وَعَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: بِتُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ لَيْلَةً وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَهَا

ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي ما د خپلې ترور ميموني سره شپه تيره کړه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم ورسره وو څه

فَتَحَدَّثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَهْلِهِ سَاعَةً ثُمَّ رَقَدَ فَلَمَّا كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرُ أَوْ بَعْضُهُ

شپه تيره وه پورې نبي عَلَيْهِ السَّلَام خپلې ښځې سره خبرې وکړې بيا اوده شو کله چې د ريمه حصه يا کمه حصه

قَعَدَ فَنَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَقَرَأَ:

د شپې باقي پاتې شوه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پاڅيدو او کيناستو آسمان طرف ته يې وکتل دا دعا يې وويله

﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾

د آسمان او د ځمکې پيدا کيدو کې او د ورځې او شپې اختلاف کې بيشک عقل مندو د پاره نښې دي

حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ ثُمَّ قَامَ إِلَى الْقِرْبَةِ فَأَطْلَقَ شِنَاقَهَا

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پوره سورت ولوستلو بيا پاڅيدو او مشک خواته لاړو او د هغې خوله يې خلاصه کړه

ثُمَّ صَبَّ فِي الْجَفْنَةِ ثُمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءًا حَسَنًا بَيْنَ الْوُضُوءَيْنِ لَمْ يُكْثِرْ

او پيالې کې يې اوبه واچولې بيا ښه او درميانه اودس يې وکړو (يعني ډيرې اوبه يې استعمال نه کړې

چې حد د اسراف ته ورسي ، او نه دومره کمې اوبه چې اندامونه پرې لامده نه شي بلکې درميانه درجه

وَ قَدْ أَبْلَغَ فَقَامَ

اودس يې وکړو) بلکې اوبه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعضاو ته ورسيدې بيا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اودريدو

فَصَلَّى فَقُمْتُ وَ تَوَضَّأْتُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ

او مونځ يې وکړو زه هم پاڅيدم ما هم داسې اودس وکړو او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چپ طرف ته اودريدم

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۳۲/۱ رقم الحديث : ۱۹۸ - ۷۶۸.

فَأَخَذَ بِأُذُنِي فَأَدَارَنِي عَنْ يَمِينِهِ

حضور ﷺ زما غوږ ونیولو خپل چپ طرف نه یې ښي طرف ته راواړولم کله چې د نبي علیه السلام

فَتَتَامَّتْ صَلَاتُهُ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً ثُمَّ اضْطَجَعَ فَنَامَ حَتَّى نَفَخَ

دیارلس رکعته پوره شو څملاستو چونکې نبي علیه السلام داوده کیدو وخت کې خراټې کولو نولهذا اوده شو

وَ كَانَ إِذَا نَامَ نَفَخَ فَآذَنَهُ بِلَالٌ بِالصَّلَاةِ

او خراټې یې شروع کړو دې وخت کې بلال رضی الله عنه راغی او د مونځ د وخت د شروع کیدو (او د جمعې د

فَصَلَّى وَ لَمْ يَتَوَضَّأْ

ﷺ تیاریدو) اطلاع یې ورکړه نبي علیه السلام بغیر د اودس نه (سنت) مونځ وکړو او نبي علیه السلام

وَ كَانَ فِي دُعَائِهِ : « اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَ فِي بَصَرِي نُورًا

به د فرضو او سنتو په مینځ کې دا دعاء کوله : ای الله! واچوئ زما په زړه کې نور ، زما په سترګو کې نور ،

وَ فِي سَمْعِي نُورًا وَ عَنْ يَمِينِي نُورًا وَ عَنْ يَسَارِي نُورًا وَ فَوْقِي نُورًا وَ تَحْتِي نُورًا وَ

زما په غوږونو کې نور او زما ښي طرف ته نور ، او زما ګس طرف ته نور او زما بره نور او زما بکته نور او زما

أَمَامِي نُورًا وَ خَلْفِي نُورًا وَ اجْعَلْ لِي نُورًا » . وَ زَادَ بَعْضُهُمْ : « وَ فِي لِسَانِي

مخې ته نور او زما وروستو نور او راکړې ماته رڼا ، بعضې راویانو دا الفاظ زیات کړې : او زما په ژبه کې

نُورًا » . وَ ذَكَرَ : " وَ عَصَبِي وَ لَحْمِي وَ دَمِي وَ شَعْرِي

رڼا پیدا کړه ، بعضې راویانو دا الفاظ نقل کړې : او زما په اعصابو ، زما په غوښه ، زما په وینې ، زما په ویښتو

وَ بَشَرِي) . وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُمَا : « وَ اجْعَلْ فِي نَفْسِي

او زما په بدن کې نور پیدا کړې او د بخاري او مسلم یو روایت کې دا الفاظ هم دي : ای الله! زما په نفس کې هم

نُورًا وَ أَعْظِمْ لِي نُورًا » . وَ فِي أُخْرَى لِمُسْلِمٍ : « اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا »[1].

نور پیدا کړه او زما دپاره په نور کې او چتوالی راوله ، د مسلم دویم روایت کې دي : ای الله! ماته راکړه نور .

توضیح : حضرت میمونه رضی الله عنها د ابن عباس رضی الله عنه ترور ده ، ابن عباس رضی الله عنه نابالغ ماشوم دی خو د حضور ﷺ حرکاتو ، سکناتو او عباداتو یې داسې نقشه اخیستې ده لوي لوي علماء او

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱/۱۱۶، رقم الحديث : ۶۳۱۶، ومسلم في الصحيح ۱/۵۲۶ رقم الحديث: ۱۸۱-۷۶۳.

عقلاء يې په حيرت کې اچولي دي چې نه په هغه او دس کې اسراف وو نه کمی او نه نقصان وو او او دس مکمل هم وو چې ټولو اعضاو پورې يې او به ورسولې. (المرقات ۳۹/۲۶۵).

نفخ: مضبوط کس چې کله اوده کيږي بنه ساه اخلي دې ته نفخ ويلى شي حضور ﷺ داسې خرار نه کولو څنګه چې نن سبا خلک يې کوي، دې نقشې نه پس ابن عباس رضي الله عنه د حضور ﷺ دعاء مکمل نقشه په الفاظو سره پيش کړې ده، دلته حضور ﷺ خپل ځان د پاره او خپل اعضاو د پاره د نورانيت دعاء غوښتلې ده دې کې: أعطني نورا الفاظو په شان هر ځای کې د نور اضافت خپل طرف ته فرمايلي. ددې نه معلومه شوه چې د حضور ﷺ ذات ځانله او نور جدا څيز دی ګينې اضافت د شئ الی نفسه ته لازم راځي يعنې ترجمه به يې داسې شي: ای الله رڼا ته رڼا عطاء کړه، رڼا کې دننه رڼا واچوي. حضور ﷺ انسان او بشر دی او رڼا د هدايت نه منور دی داد اهل حقو عقيده ده کوم چې د قرآن او احاديثو مطابق ده.

محمد بشر ليس کالبشر و ياقوت حجر ليس کالحجر

دوترو درې رکعاته:

﴿۹﴾ وَ عَنْهُ : أَنَّهُ رَقَدَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
دابن عباس رضي الله عنه باره کې منقول دي چې دا (يو شپه) د حضور ﷺ سره اوده شو نبي عليه السلام
فَاسْتَيْقَظَ فَتَسَوَّكَ وَ تَوَضَّأَ وَ هُوَ يَقُوْلُ : ﴿ إِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
د شپې راپاڅيد و مسواک يې وکړو او او دس يې وکړو، بيا يې دا آيت ولوستو : ﴿إِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
وَ الْأَرْضِ ...﴾ حَتّٰى خَتَمَ السُّوْرَةَ ثُمَّ قَامَ فَصَلّٰى رَكْعَتَيْنِ
وَالْأَرْضِ﴾ آخر د سورة پورې، دې نه پس حضور ﷺ او دريدو دوه رکعته مونځ يې وکړو دې
أَطَالَ فِيْهِمَا الْقِيَامَ وَالرُّكُوْعَ وَالسُّجُوْدَ ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَامَ حَتّٰى نَفَخَ ثُمَّ فَعَلَ ذٰلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ
کې قيام رکوع سجده اوږده وکړل بيا فارغ شو او ويده شو او خراټې به يې کولو درې ځلې يې داسې وکړل
(يعنې دوه رکعته به يې په ذکرشوې طريقې سره کول بيا به اوده کيدو، بيا به پاڅيدو او دوه رکعته مونځ
سِتَّ رَكَعَاتٍ كُلُّ ذٰلِكَ يَسْتَاكُ
به يې وکړو او اوده به شو) دغه شان نبي عليه السلام شپږ رکعته وکړل درې ځلې کې هر ځل به يې مسواک هم

وَ يَتَوَضَّأُ وَ يَقْرَأُ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ ثُمَّ أَوْتَرَ بِثَلَاثٍ. (رَوَاهُ مُسلم)[1].

کولو او اودس به يې هم کولو او دا آيتونه به يې هم لوستل بيا نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ آخر کې درې رکعته وتر وکړل.

توضيح: ثم اوتر بثلاث: دا حديث واضح دليل دی چې وتر درې رکعته دي، غير مقلدينو حضراتو ته سوچ په کار دی چې د احاديثو نه څومره جدا او لرې دي داد مسلم روايت دی دې کې تصريح موجود ده:

ثم اوتر بثلاث، يعني حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ بيا درې رکعته وتر وکړل، د حديث ظاهري الفاظ ښايي چې مينځ کې هيڅ سلام نه وو. (المرقات ۳/۲۶۹).

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ درې رکعاته وتر کړې دي:

﴿۱۰﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّهُ قَالَ: لَأَرْمُقَنَّ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّيْلَةَ

زيد بن خالد جهني وايي چې (يو ځل ما اراده وکړه چې) زه به نن شپه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ مونځ ته گورم

فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ

(ما وکتل) اول حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ دوه سپک رکعتونه وکړل بيا دوه رکعاته يې اوږده وکړل بيا حضور

طَوِيلَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا ثُمَّ

صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ دوه رکعاته وکړل د هغه دوو رکعتونه کم وو کوم چې نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ دې نه مخکې کړي وو بيا

صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا ثُمَّ

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ دوه رکعاته وکړل چې د مخکنيو دواړو رکعتونو نه کم وو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ دوه

صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا [ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

رکعاته وکړل چې د مخکنيو دواړو رکعتونو نه کم وو بيا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ دوه رکعاته وکړل چې د

وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا] ثُمَّ أَوْتَرَ فَذَلِكَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2].

مخکنيو دواړو رکعاتونو نه واړه وو بيا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ وتر وکړل دا ټول ديارلس رکعاته شو.

قوله: ثُمَّ صلی رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا أَرْبَعَ مَرَّاتٍ هَكَذَا فِي صَحِيحِ

او د زيد دا قول چې دوه رکعاته يې وکړل چې د اولنيو دوه رکعتونه کم ؤ، څلور ځل د غه شان په صحيح

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۳۰ رقم الحديث: ۱۹۱-۷۶۳.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۳۱ رقم الحديث: ۱۹۵-۷۶۵، وأبو داود ۲/۹۹ رقم الحديث: ۱۳۶۶.

مُسْلِمٍ و أفراده مِنْ كتاب الحميدِي و موطأ مَالك وَ سنَن أبِي دَاوُد و جامع الأصُول.
مسلم کي صرف د حميدي په کتاب کې او مؤطامالک، سنن ابي داؤد او جامع الاصول ټولو کې دي.

توضيح: ثم اوتر: دا حديث هم په دې باندې دلالت کوي چې وتر درې رکعته دي، دې حديث کې د دوه دوه رکعاتو پنځه ځلې ذکر راغلی دی، مشکوة اصل نسخه کې دي چې دا لس رکعاته جوړېږي بيا چونکه د وترو ذکر دی نو دې کې د درې رکعاتو ذکر نشته خو نتيجه کې چې کوم ديارلس رکعتو مجموعه ده دې نه په واضح طور سره دا ثابتېږي چې وتر درې رکعات دي او داد ټولو فقهاو په نزد افضل هم دي او کومو نسخو کې چې د رکعتينو ذکر شپږ ځلې راغلی دی نو دولس رکعته ثابتېږي او يو رکعت وتر وو، خو احناف دې صورت کې رکعتين خفيفتين اصل شمار کې نه دي راوستې لهذا وتر درې رکعته ثابتېږي. (المرقات ۳/۲۶۹).

طويلتين درې ځلې تکرار د مبالغې د پاره دی خفيف رکعتين نه پس نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ اوږد رکعات کړي دي.

نفل مونځ په ناسته باندې کول:

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : لَمَّا بَدَّنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې کله د عمر آخري حصې ته ورسيدو او (د بوډا والي د
وَ ثَقُلَ كَانَ أَكْثَرُ صَلَاتِهِ جَالِسًا .(متفق عليه)[1].
وجې نه) بدن مبارک يې درونډ شوی وو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به اکثر نفل په ناسته باندې کول.

په تهجدو کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کوم سورتونه لوستل:

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: لَقَدْ عَرَفْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرِنُ
ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي زه پيژنم هغه سورتونه کوم چې يو شان دي او نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به جمع کول،
بَيْنَهُنَّ فَذَكَرَ عِشْرِينَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْمُفَصَّلِ عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ
نو ذکر يې کړل شل سورتونه د اول مفصلو نه په ترتيب د عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
سُورَتَيْنِ فِي رَكْعَةٍ آخِرُهُنَّ (حم الدُّخَانَ)
دغه سورتونه داسې جمع کول يو يو رکعات کې دوه دوه سورتونه لوستل، آخرکې دوه سورتونه حم الدخان

و (عَمَّ يَتَسَاءَلُوْنَ). (متفق عليه)[1]
او عم يتساءلون دي.

توضيح: النظائر: داد نظير جمع ده يو شان سورتونه مراد دي يعني هغه سورتونه کوم چي طوالت او اختصار کي يو شان دي. (المرقات ۳/۲۷۲).

على تاليف ابن مسعود: د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه مصحف کي چي کوم ترتيب دی دا هغه طرف ته اشاره ده کوم چي مصحف عثماني ترتيب نه لږ مختلف دی خو علماء ليکي چي هغه ترتيب باندي قرآن لوستل لازم دي کوم ترتيب چي حضرت عثمان رضي الله عنه قائم کړی دی، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ترتيب کي د شلو سورتونو ترتيب داسي وو لکه څنګه چي ابوداود کي ذکر دي چي حضور صلى الله عليه وسلم به يو رکعت کي دوه دوه سورتونه داسي يو ځای کول او لوستل به يي، مثلاً سورة رحمان او سورة نجم يو رکعت کي سورة قمر او سورة الحاقة يو رکعت کي سورة معارج او سورة نازعات يو رکعت کي سورة مطففين او سورة عبس يو رکعت کي سورة نبأ او سورة مرسلات يو رکعت کي او سورة دخان او سورة تکوير يو رکعت کي دي مذکوره حديث کي دغه ترتيب طرف ته اجمالي اشاره ده. (المرقات ۳/۲۷۲).

د علماو اجماعي فيصله ده نن سبا قرآن دغه ترتيب باندي لوستلی کيږي څنګه چي موجود دی ترتيب نزولي او ترتيب مصحفي کي فرق دی دا فرق ترتيب او تقديم او تاخير فرق دی قرآن کريم کي د کم او زيات فرق نه دی قرآن د الله تعالى په حفاظت سره محفوظ دی.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د اوږد مونځ ذکر

﴿۱۳﴾ عَنْ حُذَيْفَةَ: أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ
د حذيفه رضي الله عنه په باره کي منقول دي چي هغه حضور صلى الله عليه وسلم په شپه کي مونځ کولو باندي ليدلی
وَ كَانَ يَقُوْلُ: «الله أكبر» ثَلَاثًا «ذُو الْمَلَكُوْتِ وَ الْجَبَرُوْتِ
(دهغه بيان دی) چي حضور صلى الله عليه وسلم دري ځلي الله اکبر ويلو سره دا وويل (الله تعالى د ملک، غلبي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۵۵، رقم الحديث: ۷۷۵، ومسلم في الصحيح ۱/۵۶۵ رقم الحديث: ۲۷۹-۷۱۲.

وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْعَظَمَةِ » ثُمَّ

د لوی والي او د بزرګی مالک دی) دې نه پس حضور ﷺ سبحانک اللهم ولوستلو بیا یې د

اسْتَفْتَحَ فَقَرَأَ الْبَقَرَةَ ثُمَّ رَكَعَ فَكَانَ رُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ

سورة بقرة تلاوت شروع کړو، دې نه پس یې رکوع وکړه د حضور ﷺ رکوع د قیام برابر وه او

فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ : « سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ » ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَكَانَ قِيَامُهُ

ویل به یې په رکوع سبحان ربي العظیم بیا یې د رکوع نه سرا و چت کړو او د نبي عليه السلام قومه تقریبا د

نَحْوًا مِنْ رُكُوعِهِ يَقُولُ : « لِرَبِّيَ الْحَمْدُ » ثُمَّ سَجَدَ فَكَانَ سُجُودُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ

رکوع برابر وه او نبي عليه السلام به وویل : لربي الحمد بیا یې سجده وکړه او د سجدې مقدار د قومې برابر وو

فَكَانَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ وَكَانَ يَقْعُدُ فِيمَا بَيْنَ

او سجده کې به یې ویل سبحان ربي الاعلی بیا یې د سجدې نه سرا و چت کړو او کیناستو به په مینځ د

السَّجْدَتَيْنِ نَحْوًا مِنْ سُجُودِهِ وَ كَانَ يَقُولُ : « رَبِّ اغْفِرْ لِي رَبِّ اغْفِرْ لِي »

دواړو سجدو کې د خپل سجدې برابر او دا یې وویل: ای الله !زما مغفرت وکړې ای الله !زما مغفرت وکړې

فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَرَأَ فِيهِنَّ (الْبَقَرَةَ وَ آلَ

نو وې کړل څلور رکعاته د غه شان چې لوستل به یې په دغه (څلورو رکعاتو کې) سورة بقرة او سورة آل

عِمْرَانَ وَ النِّسَاءَ وَ الْمَائِدَةَ أَوِ الْأَنْعَامَ) شَكَّ شُعْبَةُ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)(۱).

عمران . نساء . او مائده یا سورة انعام ، شعبه ته شک واقع شو (چې سورة مائده وه او که سورة انعام)

﴿۱۴﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «مَنْ قَامَ

عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي: څوک چې قیام وکړي

بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ وَ مَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ

په لسو آیتونو سره هغه به په غافلینو کې نه شمارل کیږي او څوک چې په سلو آیتونو سره قیام وکړي نو

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۵٤٤ رقم الحديث : ۸۷٤ .

كُتِبَ	مِنَ	الْقَانِتِيْنَ	وَ	مَنْ	قَامَ	بِأَلْفِ	آيَةٍ	كُتِبَ

وبه لیکلي شي نوم دده په فرمانبردارو کې او څوک چې په زرو آیتونو سره قیام وکړي نو وبه لیکلي شي

مِنَ الْمُقَنْطِرِيْنَ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

نوم دده په ډیر ثواب کولو والا کې.

﴿۱۵﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِاللَّيْلِ

ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي: دشپې مونځ کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرائت مختلف دی کله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

يَرْفَعُ طَوْرًا وَ يَخْفِضُ طَوْرًا. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].

اوچت آواز سره تلاوت فرمایلو کله په مزه او ټیټ آواز سره.

﴿۱۶﴾ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى قَدْرِ مَا

ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې: نبي کريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به په دومره آواز سره تلاوت کولو چې

يَسْمَعُهُ مَنْ فِي الْحُجْرَةِ وَ هُوَ فِي الْبَيْتِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[3].

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د حجرې دننه تلاوت کولو نو بهر صحن کې به کس تلاوت آوریدو.

د مونځ په قرائت کې برابري په کار ده:

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَرَجَ لَيْلَةً فَإِذَا هُوَ بِأَبِي بَكْرٍ

ابو قتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې بهر راووتو یو دم د ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خوا

يُصَلِّي	يَخْفِضُ	مِنْ	صَوْتِهِ	وَ	مَرَّ	بِعُمَرَ	وَ هُوَ	يُصَلِّي

کې تیر شو چې په مزه آواز سره یې لوستل کول بیا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خوا تیر شو چې

رَافِعًا صَوْتَهُ قَالَ: فَلَمَّا اجْتَمَعَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

په اوچت آواز سره یې لوستل کول ابو قتادة وايي کله چې دواړه سحر د نبي عَلَيْهِ السَّلَام په خدمت کې حاضر شو

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۱۸/۲ رقم الحديث: ۱۳۹۸.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۸۱/۲ رقم الحديث: ۱۳۲۸.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۸۱/۲ رقم الحديث: ۱۳۲۷.

قَالَ : « يَا أَبَا بَكْرٍ ! مَرَرْتُ بِكَ وَ أَنْتَ تُصَلِّي تَخْفِضُ صَوْتَكَ »
حضور ﷺ وفرمایل: ابوبکره! مونږ ستا په خوا باندې تیر شو په مزه آواز سره لوستل دې کول.
قَالَ : قَدْ أَسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يَا رَسُولَ اللهِ
ابوبکر رضی الله عنه وویل ای د الله رسوله! ما چې چا سره مناجات کوه هغه ته مې اورولو (یعنې زه د خپل پروردګار په مناجات کې مشغول وم او هغه دا وریدلو دپاره دا وچت آواز محتاج نه دی هغه هر څنګه اوري)
وَ قَالَ لِعُمَرَ : « مَرَرْتُ بِكَ وَ أَنْتَ تُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَكَ »
بیا نبي علیه السلام عمر رضی الله عنه ته وفرمایل: عمره! مونږ ستا په خوا هم تیر شو تا په مونځ کې په تیزه باندې
فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللهِ أُوقِظُ الْوَسْنَانَ وَ أَطْرُدُ الشَّيْطَانَ
لوستل کول عمر رضی الله عنه وویل: یا رسول الله! او ده خلک مې راپا څول او شیطان مې تختولو حضور
فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « يَا أَبَا بَكْرٍ ! ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا »
ﷺ د دواړو خبرې واوریدې او ابوبکر رضی الله عنه ته یې وفرمایل: ابوبکره! ته خپل آواز لږ نور اوچت
وَقَالَ لِعُمَرَ: «اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا». (رَوَاهُ أَبُودَاوُد، وروى التِّرْمِذِيُّ ، نَحوه)(۱).
کړه او حضرت عمر رضی الله عنه ته یې وفرمایل: ته خپل آواز لږ ښکته کړه.

حضور ﷺ به یو آیت لوستلو کې تو له شپه په ولاړه تیروله:

﴿۱۸﴾ وَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ : قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَتَّى أَصْبَحَ بِآيَةٍ
ابوذر رضی الله عنه روایت دی وایي چې حضور ﷺ (یو شپه د تهجد وپه مونځ کې) تر سحرپورې ولاړ وو
وَ الْآيَةُ : ﴿ إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَ إِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ
او دا آیت یې لوستلو: که ته هغوي ته عذاب ورکړي ستا سو بندګان دي او که بخښنه ورته وکړي ته ډیر
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾(۲).
غالب او حکمت والا یې.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۸۱/۲ رقم الحديث : ۱۳۲۹ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۰۹/۲، رقم الحديث : ۴۴۷.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۱۷۷/۲ رقم الحديث : ۱۰۱۰ ، وابن ماجه في السنن ۴۲۹/۱ رقم الحديث : ۱۳۵۰ ، واحمد في المسند ۱۴۹/۵.

﴿١٩﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

ابو هريره رضي الله عنه راوي دي وايي چې سرور کائنات صلی الله علیه وسلم فرمايل: کله چې تاسو وکړي يو کس په

رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُد). [1]

تاسو کې دوه رکعته سنت د سحر هغه ته په کار دي چې خپل ښي طرف باندې څملي.

توضيح: ددې حديث تشريح مخکې تيره شوې ده غير مقلدين حضرات دې ملاستې ته واجب يا سنت مؤکده وايي، جمهور فقهاء ورته مباح او مستحب وايي او که غلو په کې وشي نو بدعت ترې جوړيږي. (المرقات ٣/٢٨٠).

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

يو نيک عمل باندې دوام بنه کار دی:

﴿٢٠﴾ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: أَيُّ الْعَمَلِ كَانَ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

مسروق وايي ما د حضرت عائشې رضي الله عنها نه تپوس وکړو د حضور صلی الله علیه وسلم په نزد خوښ څيز څه دی؟

قَالَتْ: الدَّائِمُ، قُلْتُ: فَأَيَّ حِينٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ؟

هغې وفرمايل: دائمي عمل، ما ترې تپوس وکړو چې څه وخت به پاڅيدو نبي عليه السلام د شپې د تهجدو

قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إِذَا سَمِعَ الصَّارِخَ. (متفق عليه) [2]

مونځ کولو د پاره؟ وې فرمايل: حضور صلی الله علیه وسلم هغه وخت اودريدو کله چې د چرګ آواز اوريدو.

توضيح: الصارخ: ددې نه مراد د چرګ د سحر آذان دی ددې د آذان درې مرحلې دي: د شپې په مينځ کې آذان کوي، يا ددې نه لږ ساعت پس اذان کوي، او يا د شپې آخرې حصه کې کوي، د چرګ معمول يو وي کينته مخکې وروستو کيدې شي خو د چرګ د سحر وخت يو وي خو شرط دا دی چې چرګ د قارم نه وي هغه ته معلومه نه وي چې د آذان وخت څه دی او نه د قارمي چرګې د هګۍ نه بچي ويستلی شي ددې وجه داده چې مخلوق ددې په پيدا کيدو کې يې مداخلت کړی دی نو دا چرګ دغه شان ليونی او جاهل راووتو. (المرقات ٣/٢٨٠).

---

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٢/٤٧، رقم الحديث: ١٢٦١، و الترمذي ٢/٢٨١، رقم الحديث: ٤٢٠.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ٣/١٦، رقم الحديث: ١١٣٢، ومسلم في الصحيح ١/٥١١ رقم الحديث: (١٣١-٧٤١)، وأبو داود ٢/٧٧ رقم الحديث: ١٣١٧، والنسائي ٣/٢٠٨، رقم الحديث: ١٦١٦.

عبادت کې برابروالی محبوب دی :

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَا كُنَّا نَشَاءُ أَنْ نَرَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ مُصَلِّيًا

انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی، وايي چې که مونږ غوښتل چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې په مونځ باندې ووينو

إِلَّا رَأَيْنَاهُ وَلَا نَشَاءُ أَنْ نَرَاهُ نَائِمًا

نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام به مو مونځ کولو باندې ليدلو او که دا مو غوښتل چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په اودو ووينو

إِلَّا رَأَيْنَاهُ. (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)[1].

نو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مو په اودو ولیدلو .

په تهجدو کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ معمول :

﴿۲۲﴾ وَعَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

حميد بن عبد الرحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي: د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يو صحابي بيان وکړه چې يو ځل زه د

قُلْتُ وَأَنَا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاللهِ لَأَرْقُبَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلصَّلَاةِ

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره سفر کې وم نو ومې ويل په الله قسم! حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به زه د مونځ وخت کې څارم

حَتَّى أَرَى فِعْلَهُ فَلَمَّا صَلَّى صَلَاةَ الْعِشَاءِ وَهِيَ الْعَتَمَةُ

چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام افعال وګورم کله چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام د ماښام نه وروستو مونځ چې ورته عتمه هم ويلی کيږي وکړو

اضْطَجَعَ هَوِيًّا مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَنَظَرَ فِي الْأُفُقِ فَقَالَ:

نو لږ څه ملاستو لو ساعت يې آرام وکړو بيا نبي عَلَيْهِ السَّلَام بيدار شولو آسمان طرف ته يې نظر وکړو د آيتونو تلاوت يې

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا﴾ حَتَّى بَلَغَ إِلَى ﴿إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ ثُمَّ

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا﴾ تر [illegible] پورې چې دی ځای ته ورسيد و ﴿إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ بيا

أَهْوَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى فِرَاشِهِ فَاسْتَلَّ مِنْهُ سِوَاكًا ثُمَّ أَفْرَغَ فِي قَدَحٍ مِنْ إِدَاوَةٍ

نبي عَلَيْهِ السَّلَام بستره ته متوجه شو او مسواک يې راوويستو دی نه پس يې د يو مشک نه چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۲/۳، رقم الحديث: ۱۱۴۱.

عِنْدَهٗ مَاءٌ فَاسْتَنَّ ثُمَّ قَامَ فَصَلّٰى

سره پروت وو پیالې کې یې او به را وو یستې بیا د مسواک وهلو نه پس او دریدو او نبي عَلَیْهِ السَّلَام مونځ وکړو

حَتّٰى قُلْتُ : قَدْ صَلّٰى قَدْرَ مَا نَامَ ثُمَّ اضْطَجَعَ حَتّٰى

ماوویل څومره ساعت چې اوده وو هغه وخت په اندازه یې مونځ وکړو بیا نبي عَلَیْهِ السَّلَام اوده شو ما څپل زړه

قُلْتُ قَدْ نَامَ قَدْرَ مَا صَلّٰى ثُمَّ اسْتَیْقَظَ

کې وویل څومره ساعت یې چې مونځ وکړو دومره وخت به اوده کیږي بیا نبي عَلَیْهِ السَّلَام راپاڅیدو او څه

فَفَعَلَ كَمَا فَعَلَ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ قَالَ مِثْلَ مَا قَالَ

چې یې مخکې کړي وو هغه یې اوس بیا وکړل یعنې مسواک وغیره او څومره مونځ یې چې مخکې کړی وو

فَفَعَلَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَبْلَ الْفَجْرِ. (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)[1].

هغومره یې اوس بیا وکړو حضور صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ د سحر مونځ نه مخکې دغه شان درې ځلې وفرمایل.

توضیح: دې حدیث کې څه مشکل الفاظ دي په دې پوهیدل ضروري دي.

لارقبن: د نصر ینصر نه د انتظار او نګرانۍ په معنی سره دی مراد کتل دي، لارمقن الفاظ تیر شوې دي. **العتمة**: د ماسخوتن زوړ نوم دی (المرقات ۳/۲۸۱).

هویا: ای حیناً طویلا یعنې ډیر وخت پورې، اهوی مائل کیدل، لاس اوګدول او یو څیز لره حاصلول. (المرقات ۳/۲۸۱).

فاستل: استلال یو څیز راویستو ته ویلې کیږي دلته مسواک راویستل مراد دی. (المرقات ۳/۲۸۲).

اداوة د څرمنې لوښي ته ویل کیږي لکه مشک، (المرقات ۳/۲۸۲).

فاستن: د استنان نه دی او استنان غاښ ته ویلې کیږي، او استنان دغه غاښونو باندې مسواک وهلو ته ویلی کیږي، (المرقات ۳/۲۸۲).

دې حدیث نه معلومه شوه چې حضور صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ خپل اعمال او بدن باندې څومره قابو وه چې پاڅیدل غوښتل نو پاڅیدو به او چې کله به یې غوښتل چې اوده شي نو اوده به شو. چا رښتیا ویلي دي:

یبیت یجافی جنبه عن فراشه ۞ اذا استثقلت بالمشرکین المضاجع

---

[1] أخرجه النسائي في السنن ۳/۲۱۲، رقم الحدیث: ۱۶۲۶.

﴿۲۳﴾ وَعَنْ يَعْلَى بْنِ مُمَلَّكٍ أَنَّهُ سَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ
يعلى بن مملک باره كې منقول دي چې ده تپوس وكړو دام سلمه چې دنبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بي بي ده دنبي
قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ صَلَاتِهِ ؟ فَقَالَتْ : وَمَا لَكُمْ
عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دقرائت اومونځ باره كې هغې وويل څه حاصليږي تاسو ته دنبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دقرائت بيانولو
وَ صَلَاتُهُ ؟ كَانَ
اومونځ كولونه(يعني ستاسې دومره طاقت چرته دی چې دنبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دمونځ برابر قرائت وكړي) نبي
يُصَلِّي ثُمَّ يَنَامُ قَدْرَ مَا صَلَّى ثُمَّ يُصَلِّي قَدْرَ مَا نَامَ ثُمَّ يَنَامُ قَدْرَ مَا صَلَّى حَتَّى
عَلَيْهِ السَّلَامُ به مونځ كولو بيا چې څومره ناوخته پورې مونځ كولو دهغه وخت په اندازه به ويده كيدو تردې
يُصْبِحَ ثُمَّ نَعَتَتْ قِرَاءَتَهُ فَإِذَا هِيَ تَنْعَتُ قِرَاءَةً مُفَسَّرَةً
چې سحر شي دې نه پس ام سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دحضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرائت بيان كړو تردې چې هغې بنه واضح
حَرْفًا حَرْفًا)(۱)
كړو او يو يو حرف قرائت يې بيان كړو .

(۱) أخرجه أبو داود ۲/۱۵۴ رقم الحديث :۱۴۶۶، والنسائي ۳/۲۱۴، رقم الحديث:۱۶۲۹ ، والترمذي ۵/۱۶۷ رقم الحديث : ۲۹۲۳.

۱۵ جمادی الاولی ۱٤١٠هـ

بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ:

د تهجدو په وخت کې دعاګانې:

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ
ابن عباس رضي الله عنه راوي دی وایي چې: حضور صلی الله علیه وسلم کله د شپې تهجد کولو د پاره اودریدو دا
قَالَ: «اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَنْ
دعاء به یې لوستله: ای الله! ستا د پاره تعریفونه دي، ته د آسمانونو او ځمکو او درولو والایې او هغه څیز
فِيهِنَّ وَ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ
کوم چې د دوي په مینځ کې دی او ټول تعریفونه ستا د پاره دي، ته رڼا کوونکي د آسمان او د ځمکې او د
مَنْ فِيهِنَّ وَ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ
هغه څه یې چې د دوي په مینځ کې دي، او ټول تعریفونه ستا د پاره دي ته بادشاه یې د آسمان او د ځمکې
وَ مَنْ فِيهِنَّ وَ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ وَ وَعْدُكَ الْحَقُّ
او د هغه څه چې د دوي په مینځ کې دي او ټول تعریفونه ستا د پاره دي، ته په حقه یې، ستا وعده حقه ده
وَ لِقَاؤُكَ حَقٌّ وَ قَوْلُكَ حَقٌّ وَ الْجَنَّةُ حَقٌّ وَ النَّارُ حَقٌّ وَ النَّبِيُّونَ حَقٌّ وَ مُحَمَّدٌ
ستا ملاقات حق دی، ستا کلام حق دی، جنت حق دی، دوزخ حق دی، ټول پیغمبران په حقه دي، محمد
حَقٌّ وَ السَّاعَةُ حَقٌّ اَللّٰهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ
صلی الله علیه وسلم حق دی او قیامت حق دی، ای ربه! زه ستا تابعدار یم، ما ستا ټول احکامات قبول کړي دي
وَ بِكَ آمَنْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْكَ أَنَبْتُ وَ بِكَ
ما تا باندې ایمان راوړو او تا باندې مې اعتماد او یقین دی ستا طرف ته ما رجوع وکړه ستا په مدد باندې
خَاصَمْتُ وَ إِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَاغْفِرْ لِيْ مَا
(ددین) د دښمنانو سره جنګ کوم او ستا خوا ته مې فریاد راوړی دی بس ته زما هغه ګناهونه معاف کړې

قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ

کوم چې ما مخکې کړي او هغه ګناهونه هم کوم چې ما نه وروستو کیږي هغه ګناهونه هم چې ما په پټه او

وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ

په ښکاره باندې کړي وي او کومې چې زما غلطۍ دي هغه ته زما نه ښه پېژنې او ته مخکې کولو والا یې

وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ». (متفق علیه)[1].

او وروستو کولو والا یې ته معبود یې ستا نه سوا بل معبود نشته.

توضیح: **یتهجد**: دا جمله حال واقع ده د حدیث ظاهري الفاظ نه او صاحب مشکوة کې دغه شان عنوان کېخودل معلوم دی د راتلونکي حدیث دعاګانې د مونځ د ننه دعاګانې نه دي بلکې د تهجدو د شروع کېدو وخت کې دعاګانې دي او دا احتمال هم دی حضور صلی الله علیه وسلم د تهجدو وخت کې دا دعاګانې ویلې وې. (المرقات ۳/۲۸۴).

﴿۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ افْتَتَحَ صَلَاتَهُ
عائشه رضی الله عنها وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم به چې کله شپه کې پاڅېدو تو مونځ شروع کېدو وخت
فَقَالَ: «اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
کې به یې دا دعا لوستله: ای الله! ای ربه د جبرائیل، میکائیل، اسرافیل، ای د آسمانونو او زمکو پیدا کولو
عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا
والا او ای پټ او ښکاره معلومولو والا ته به فیصله کوې د خپلو بندګانو په مینځ کې په هغه څیز کې چې
كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ
هغوي اختلاف کوي فیصلې به کوې ای الله زما رهنمائي وکړه په هغه حق کار کې چې کوم اختلاف کړی
إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2].
شوی دی څنګه چې ته غواړې نیغه لار ښودلو والا ته یې.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۳، رقم الحديث: ۱۱۲۰، ومسلم في الصحيح ۵۳۲/۱.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۳۴/۱، رقم الحديث: [illegible]

﴿۳﴾ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ

عباده بن صامت رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي څوک چې د شپې ويخ شي نو

فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ

داتسبيح دې وايي: الله نه سوا بل معبود نشته هغه يواځې دی، هغه سره شريک نشته هغه د پاره بادشاهي ده

وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ

هغه د پاره ټول تعريفونه دي هغه هر څيز باندې قادر دی او پاک دی ټول تعريفونه الله د پاره دي او هغه نه

وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ ثُمَّ

سوا بل معبود نشته الله ډير لوي دی ګناهونو نه بچ کيدل او د عبادت طاقت د الله په مدد سره دی او دې نه پس

قَالَ: رَبِّ اغْفِرْ لِي أَوْ قَالَ:

دا ووايي: اې زما ربه ما معاف کړې، يا يې دا وفرمايل يا يې دعاء وکړه (يعنې راوي ته شک واقع شو

چې نبي عليه السلام خاص طور باندې د رب اغفرلي لوستل فرمايلي يا يې دا وفرمايل چې کومه دعاء غواړي

ثُمَّ دَعَا اسْتُجِيبَ لَهُ فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ" (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ)[1].

لوله يې) د ده دعاء به قبليږي يا که اودس وکړي او مونځ وکړي د هغه مونځ به قبليږي.

توضيح: تعارّ من الليل: خوب نه پاڅيدلو او بيداريدلو ته تعارّ ويلی کيږي بعضو ليکلي دي چې خوب کې ځنې ځنې ته تعارّ ويلی کيږي، ابن ملک ليکي: خوب نه چې کس بيداريږي د ده د خولې نه بې اختياره آواز وځي دې ته تعارّ ويلی کيږي، حضور صلى الله عليه وسلم به دا خبره خوښوله کله چې آواز ووځي بهتره داده چې ذکر الله سره ووځي او سرې مذکوره دعاء ووايي دا دعاء په خپله نيکي او مقصود ده که چا د دې دعاء نه پس اودس وکړو او مونځ يې وکړو مونځ به يې قبول کيږي، دې نه معلومه شوه چې دا ټولې دعاګانې د تهجد و نه مخکې لوستل کيږي. (المرقات ۳/۲۸۸).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۹/۳، رقم الحديث: ۱۱۵٤، وأبو داود ۳۰۵/۵ رقم الحديث: ۵۰٦۰.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ:

عائشه رضي الله عنها وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم به كله د شپې بيدار يدو نو دا دعاء به يې لوستله: اې الله

«لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ

ستا نه سوا بل معبود نشته ته پاک يې، اې الله! ستا تعريف سره تسبيح کوم زه ستا نه بخښنه غواړم د وجې

لِذَنْبِي وَ أَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا وَلَا تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي

د گناه زما نه او ستا د رحمت طلب گار يم، اې الله! زما علم کې زياتى وکړې او مه کږوه زړه زما پس د هدايت

وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

موندلو نه او خپل خوا نه زما د پاره رحمت عطاء کړې يېشک ته بخښونکې يې.

﴿٥﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَبِيتُ عَلَى

معاذ بن جبل رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: کوم مسلمان چې او ده کيږي په حالت

ذِكْرٍ طَاهِرًا فَيَتَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَيَسْأَلُ اللهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ اللهُ إِيَّاهُ». (رَوَاهُ أَحمد، وَأَبُو دَاوُد)[2].

د ذکر الله کولو سره او د شپې د بيداريدو نه پس د الله نه د نيکئ دعاء وغواړي الله تعالى ورته نيکي ورکوي.

﴿٦﴾ وَ عَنْ شَرِيقٍ الْهَوْزَنِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَسَأَلْتُهَا:

حضرت شريق الهوزني وايي: زه د عائشې رضي الله عنها په خدمت کې حاضر شوم او هغې نه مې تپوس وکړو

بِمَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَفْتَتِحُ إِذَا هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَتْ:

چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د شپې د بيداريدو نه پس کوم څيز نه شروع کوله؟ عائشې رضي الله عنها فرمايي:

سَأَلْتَنِي عَنْ شَيْءٍ مَا سَأَلَنِي عَنْهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ كَانَ إِذَا

تا سو ما نه د هغه څيز تپوس وکړو چې د تاسو نه مخکې چا هم تپوس نه وو کړې حضور صلى الله عليه وسلم به چې کله

---

(١) أخرجه ابوداود في السنن ٥/٣٠٦ رقم الحديث: ٥٠٦١.

(٢) أخرجه أبو داود في السنن ٥/٣٢٢ رقم الحديث: ٥٠٨٥.

هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ كَبَّرَ عَشْرًا وَ حَمِدَ اللهَ عَشْرًا وَ قَالَ: « سُبْحَانَ اللهِ وَ بِحَمْدِهِ عَشْرًا »

د شپې بيدار يدو نو اول به يې الله اكبر لس ځلې، الحمد لله لس ځلې، سبحان الله و بحمده لس ځلې،

وَ قَالَ: « سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ » عَشْرًا وَ اسْتَغْفَرَ اللهَ عَشْرًا وَ هَلَّلَ عَشْرًا

سبحان الملك القدوس لس ځلې ويل، لس ځلې به يې استغفار ويلو، لا اله الا الله لس ځلې ويل

ثُمَّ قَالَ: « اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضِيقِ الدُّنْيَا وَ ضِيقِ

او لس ځلې به يې دا ويل: اې الله! زه پناه غواړم په تا سره د تنګسيتا او سختيو د دنيا نه او د تنګسيا د

يَوْمِ الْقِيَامَةِ » عَشْرًا ثُمَّ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].

ورځې د قيامت نه، بيا به حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د تهجد و مونځ شروع كولو.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿٧﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ كَبَّرَ ثُمَّ يَقُولُ:

ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام د شپې مونځ د پاره او دريدو الله اكبر ويلو سره به يې دا ويل

« سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ وَ تَبَارَكَ اسْمُكَ وَ تَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ

اې الله! ته پاک يې مونږ ستا حمد بيانوو ستا نوم بركت والا دى ستا بزرګي اوچته ده، او د ستا نه غير بل

غَيْرُكَ » ثُمَّ يَقُولُ: « اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا » ثُمَّ يَقُولُ: « أَعُوذُ بِاللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ

معبود نشته بيا يې الله اكبر كبيرا و ويل او دا دعا به يې ويله: زه پناه غواړم او ريدونكي الله او پوهيدونكي

مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ » (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ) وَزَادَ أَبُو دَاوُدَ

الله سره د شيطان مردود نه د هغه وسوسې نه او د تكبر نه او د هغه د لوي شعر نه د لو نه. او زيات كړي ابو داؤد په

بَعْدَ قَوْلِهِ: « غَيْرُكَ » ثُمَّ يَقُولُ: « لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ » ثَلَاثًا وَ فِي آخِرِ

خپل روايت كې د و لا اله غيرک نه پس دا الفاظ: بيا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لا اله الا الله درې ځلې وويله او آخر

---

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٥/٣٢٢ رقم الحديث: ٥٠٨٥.

الحَدِيث : ثُمَّ يَقْرَأُ .[۱]

د حديث الفاظ دادي بيا به يې وويلو يعنې اعوذ بالله السميع العليم الخ لوستلو نه پس قرائت كولو.

﴿۸﴾ وَعَن رَبِيعَةَ بْنِ كَعبٍ الأَسْلَمِيِّ قَالَ كُنتُ أَبِيتُ عِنْدَ حُجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنْتُ

ربيعة بن كعب اسلمي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي: ما د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د حجرې سره خواته شپه تيره كړه ما به د نبي

أَسْمَعُهُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَقُولُ : « سُبْحَانَ

عَلَيْهِ السَّلَامُ آواز اوريد و حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چې كله مونځ د پاره اودريدو د ډيروخته پورې به يې ويل چې پاك

رَبِّ الْعَالَمِينَ » اَلْهَوِيَّ ثُمَّ يَقُولُ : « سُبْحَانَ اللهِ وَ بِحَمْدِهِ » اَلْهَوِيَّ .

دى الله چې د ټول عالم پروردگار دى، بيا تر ډيره پورې به يې ويل: پاك دى الله زه د ده د تعريف سره پاكي

رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَلِلتِّرْمِذِيِّ نَحْوُهُ وَقَالَ: هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.[۲]

بيانوم. ترمذي هم داسې روايت نقل كړې دى او ويل به يې چې دا حديث حسن صحيح دى.

توضيح: **الهوى**: ناوخته پورې د لوستلو او ويلو په معنى دى مخكې تير شوى دى. (المرقات ۳/۲۹۲)

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۹۰ رقم الحديث: ۷۷۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۹، رقم الحديث: ۲۴۲، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۶٤ رقم الحديث: ۸۰٤.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ٥/٤٤۸، رقم الحديث ۳٤۱٦.

بَابُ التَّحْرِيضِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ:

تهجدو باندې د راپارولو بیان:

تحریض راپارولو، رغبت او ترغیب ورکولو په معنی دی دا څو مره ابواب چې دي او یا تیر شوي دي دې تړولو کې د تهجد و حوالې سره احادیث مذکور دي صرف عنوانا توکې بدلوالی دی البته زیر بحث عنوان کې تهجد نه کولو او تړوله شپه خوب کولو والا د پاره وعیدات هم دي. (المرقات ۳/۲۹۴).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د شیطان انسان سره لوبې:

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ: " يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى
دابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي: درې غوټې ورکوي شیطان په
قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ : عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ
سر د څټ دیو کس باندې چې کله د شپې اوده کیږي هرې غوټې سره دا وایي او وهي یې او س ډیره شپه پاتې
فَارْقُدْ . فَإِنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ تَوَضَّأَ
ده اوده شه که څوک ویخ شي او الله تعالی یادوي یوه غوټه خلاصیږي بیا چې هغه اودس وکړي نو دویمه
انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا
غوټه خلاصه شي او دې نه پس چې مونځ وکړي نو دریمه غوټه خلاصه شي دا سې کس سحر کړي صفا
طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ ". (متفق عليه)[1].
او پاک نفس ګڼي داسې طریقې چې نه کوي نو ســت او پلیت نفس سبا کړي.

توضیح: قافية رأس: د سر څټ او وروستو حصې ته **قافیة** ویلی کیږي شیطان دې کې درې غوټې وهي چې دا کس د سحر پورې غافل او اوده وي او نه د شپې مونځ وکړي او نه د سحر یوې یوې غوټې باندې شیطان منتر وایي ددې الفاظ داسې دي: **علیک لیل طویل فارقد** یعني اوږده شپه پاتې ده ښه اوده شه

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۲٤،رقم الحديث :۱۱٤۲، ومسلم في الصحيح ۱/۵۳۸ رقم الحديث:۲۰۷-۷۷٦، وأبو داود ۲/۷۲ رقم الحديث :۱۳۰٦.

دې جملې ترکیب کې ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ مختلف اقوال ذکر کړې دي آسان ترکیب یې دا دی : **علیک** خبر مقدم او **لیل طویل** مبتدا مؤخر ده عبارت داسې دی :**لیل طویل باقٍ علیک فارقده** .(المرقات ۲۹۴-۳/۲۹۵).

نشیطاً : یعني عبادت د پاره چالاکه شي ګویا طیب النفس ددې تفسیر دی . (المرقات ۳/۲۹۵).

خبیث النفس : بد حاله او د ناراسته په معنی سره دی ګویا کسلان ددې تفسیر دی ، د بعضې شارحینو خیال دی چې د شیطان لوبې د انسان سره په حقیقت باندې محمول نه دي بلکې دا یو تشبیهي کلام دی مراد ناراسته کول دي او عبادت نه غافله کول دي خو د بعضې شارحینو خیال دادی چې دا کلام په حقیقت باندې محمول دی او شیطان خبیث واقعي د انسان سره داسې لوبې کوي ځکه هر مسلمان د پاره په کار دي چې د شیطان نه د بچ کیدو د پاره پنځه وخته مونځ پابندې وکړي چې د الله تعالی په لاس کې محفوظ شي . (المرقات ۳/۲۹۵).

د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ډیر والي د عبادت :

﴿۲﴾ وَ عَنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ : قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ
مغیره وایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د شپې دومره اندازه قیام وکړو چې ورم به راغې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خپو
فَقِيلَ لَهُ : لِمَ تَصْنَعُ هٰذَا وَ قَدْ غُفِرَ لَكَ
مبارکو باندې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه تپوس وکړی شو تاسو دومره عبادت ولې کوئ تاسو ته خو الله تعالی معاف
مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ؟ قَالَ : « أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا».(متفق علیه)[1]
کړي مخکې او وروستې ټول ګناهونه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل:آیا زه د الله تعالی شکر ګزار بنده جوړ نه شم .

توضیح : **تورمت قدماه** : یعني د کثرت قیام اللیل د وجې نه خپې وپړسیدې ، حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته وفرمایل : تاسو دومره محنت ولې کوئ ستاسو خو واړه او لوي ګناهونه معاف دي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : آیا زه د الله تعالی شکر ګزار بنده جوړ نه شم ،(المرقات۳/۲۹۶).

علامه بوصیري رَحِمَهُ اللهُ قصیده برده کې فرمایي :

ظلمت سنة من احیاء الظلام الی ۞ ان اشتکت قدماه الضر من ورم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۴/۸،رقم الحديث :۴۸۳۶ ، والنسائي ۱۹/۳، رقم الحديث: ۱۶۴۴

د عبادت اختونکی: حضرت علي رضي الله عنه د عبادت او عبادت کوونکي درې قسمه ذکر کړي دي: (۱) چا چې د جنت او نعمتونو د تمنا او طلب د پاره عبادت کړی وې داد عبادت خرڅوونکی دی، (۲) کومو خلکو چې د دوزخ د ويرې عبادت وکړو داد غلامانو عبادت دی، (۳) کومو خلکو چې د الله د نعمتونو شکر ادا کولو د وجې عبادت وکړو داد ازادو خلکو عبادت دی دا عبادت اعلی او افضل دی (المرقات ۲۹۶-۳/۲۹۷).

و قد غفر لک: يعني الله تعالى ستا ټول ګناهونه معاف کړې دی. (المرقات ۲۹۶-۳/۲۹۷).

دلته دا سوال دی چې حضور صلی الله علیه وسلم طرف ته د ذلب دا نسبت څنګه دی حضور صلی الله علیه وسلم خو معصوم دی. ددې جواب دادی چې دا فرضي کلام دی که فرض کړی شي که څه ګناه وشي هغه هم الله تعالى معاف کړې ده. دويم جواب دادی چې ددې ذنب نه مراد زلات او لغزشونه دي کوم چې د صغائرو په درجه کې دي. دريم جواب دادی چې د حضور صلی الله علیه وسلم نه کوم امور خلاف اولی شوې وي هغه مراد دي هغه اګر چې څه ګناه نه ده خو د حضور صلی الله علیه وسلم د اوچت رفعت او شان د وجې نه ورته ګناه ويلې شوې ده ځکه چې دا يوه قاعده ده: حسنات الابرار سئيات المقربين.

شيطان د مونځ نه کوونکي په غوږ کې واړه بول کوي:

﴿۳﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقِيلَ لَهُ
ابن مسعود رضي الله عنه وايي د نبي علیه الصلاة والسلام مخ ته يو کس ذکر وشو د نبي علیه السلام نه تپوس وکړی شو
مَا زَالَ نَائِمًا حَتَّى أَصْبَحَ مَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ: «ذٰلِكَ رَجُلٌ
دغه کس د سحر پورې اوده وي مونځ د پاره نه پاڅي، حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل: دا داسې کس دی
بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنِهِ» أَوْ قَالَ: «فِي أُذُنَيْهِ». (متفق عليه)[1].
چې دده په غوږ کې يا حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل چې په دواړو غوږونو کې شيطان واړه بول کوي.

توضيح: في اذنه: د شپې ددې عبادت نه مراد د تهجد و مونځ کيدی شي او که سحر مونځ هم کيدی شي، يعنې د تهجد و مونځ خو لرې خبره ده دا کس د سحر مونځ د پاره هم نه پاڅي حضور صلی الله علیه وسلم وفرمايل: ددې کس په غوږونو کې ابليس مردود وړې بولې کوي، (المرقات ۳/۲۹۷).
اوس دا بولې حقيقتا هم کيدی شي چې واقعي شيطان راشي نو غوږ کې ورو کی اودس ماتی وکړي يا

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۸/۳، رقم الحديث: ۱۱۴۴، ومسلم في الصحيح ۵۳۷/۱ رقم الحديث: ۲۰۵-۷۷۴.

دا یو تشبیهي کلام دی ددې نه مراد دادی چې شیطان دا کس ذلیل او رسوا کړي داد شیطان واړه بول دي خو اولنی معنی واضحه ده.

فیشن کوونکي زنانه به د قیامت په ورځ باندې بربنډې وي:

﴿٤﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَيْلَةً فَزِعًا يَقُولُ:
ام سلمة رضی الله عنها وایي چې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د شپې ویریدلو حالت کې راپاڅید وایې وویل
« سُبْحَانَ اللهِ مَاذَا أُنْزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْخَزَائِنِ ؟ وَمَا ذَا أُنْزِلَ مِنَ الْفِتَنِ ؟ مَنْ
سبحان الله! نن شپه څومره اندازې خزانې رابنکته شوې دی او څومره فتنې نازلې شوې دي څوک شته دی
يُوقِظُ صَوَاحِبَ الْحُجُرَاتِ » يُرِيدُ أَزْوَاجَهُ « لِكَيْ يُصَلِّينَ ؟ رُبَّ
چې حجرو والا راپاڅوي، حضور صلی الله علیه وسلم مراد ازواج مطهرات دي چې هغوي مونځونه وکړي اکثر
كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٍ فِي الْآخِرَةِ » (رواه البُخَارِيّ)[1].
زنانو دنیا کې کپړې اچولې وي خو آخرت کې بربنډې وي.

توضیح: عارية: یعني فیشن کوونکي زنانه په دنیا کې قسم قسم لباس اچولی وي او د قیامت په ورځ باندې به په بربنډ حالت کې وي او دوي به په آخرت کې د نېه اعمالو نه خالي وي او د بربنډ مطلب هم دا شو چې نیک اعمالو نه به خالي وي، ددې حدیث دویم مطلب دادی چې ډېرو زنانو ته به په دنیا کې د کپړو والا ویلی کیږي خو د آخرت په اعتبار سره به بربنډې وې ځکه چې ددوي کپړې به دومره باریکې وې چې د کپړو په حکم کې به نه وي، بهر حال ښځو ته په کار دی چې دوي دې د دنیا فاني ښائستونو پسې لاړې نه شي او خپل آخرت دې خراب نه کړي. (المرقات ۳/۲۹۸).

د الله تعالی د رحمت د نازلیدو وخت:

﴿٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ
ابو هریرة رضی الله عنه راوي دی وایي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي راکوزیږي پروردګار زمونږ هره شپه د
إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرُ يَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِي
دنیا آسمان ته په هغه وخت کې چې پاتې وي د شپې آخري حصه او فرمایي څوک شته ما ته آواز وکړي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۱۰، رقم الحديث: ۱۱۲۶، والترمذي ۴/۲۲۴، رقم الحديث: ۲۱۹۶

فَأَسْتَجِيبَ لَهُ ؟ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ ؟ مَنْ
او زه دده قبولیت وکړم؟ او څوک شته چې د مانه سوال وکړي زه دده سوال پوره کړم؟ او څوک شته ما نه د
يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ ؟ (متفق عليه). وَ فِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ : ثُمَّ يَبْسُطُ يَدَيْهِ وَ يَقُولُ:
مغفرت طلب کاروي زه یې وبخښم؟ د مسلم یو روایت کې دا الفاظ دي دواړه لاسونه خلاص کړي وایي
« مَنْ يُقْرِضُ غَيْرَ عَدُومٍ وَلَا ظَلُومٍ ؟ حَتَّى يَنْفَجِرَ الْفَجْرُ ». (بخاري، مسلم)[1].
څوک شته چې هغه چاته قرض ورکړي چې نه فقیر دی او نه ظلم کوونکی او د سحرپورې دغه شان فرمایي.

توضیح : ینزل ربنا : دا الفاظ د متشابهاتو د قبیلې نه دي ددې آسان مفهوم دا دی : ما یلیق بشانه یعنې الله تعالی د خپل شان لائق او مناسب نازلیږي دغه شان الله تعالی تشریف راوړي ، بعضې شارحینو دا تاویل کړی دی د الله تعالی رحمت نازلیږي بهر حال دا تاویل دی او تاویل تاویل وي دا نزول د شپې مختلفو وختونو کې وي کله نصف اللیل کله د شپې آخره حصه کې دې روایاتو کې هیڅ تعارض نشته . (المرقات ۲۹۸-۳/۲۹۹).

خلاصه دا چې د متقدمینو په نزد د دنیا اسمان ته نزول بلا کیف دی څنګه چې وي زمونږ پرې ایمان دی محققین علماو دا نزول تدلی په معنی سره اخستی دی یعنې مخلوق کې چې کوم څیز د الله تعالی د رحمت مظهر جوړ شي متاخرین مضاف مقدر ګڼي داسې تاویل یې کړی دی : **ینزل رحمة ربنا ویقول بواسطة الملک** ، شیخ الاسلام ابن تیمیه رَحِمَهُ اللهُ داسې مواضعو کې لږ جدا لار اختیار کړې ده خو دا دده شذوذ دي نه یې خپلوو او نه به فتوی لګوو . (المرقات ۳/۲۹۹).

من يدعوني : یعنې خپلو مشکلاتو کې ما ته څوک آواز کوي ، (المرقات ۳/۳۰۱).

من يسألني : سوال کولو والا په معنی سره دی یو څیز طلب کول مراد دي (المرقات ۳/۳۰۱).

من يقرض یعنې مالي او بدني عبادت په ذریعې سره د الله نه ثواب او بدلې حاصلولو والا څوک دی ، (المرقات ۳/۳۰۲).

غير عدوم : یعنې داسې رب ته قرضې ورکړئ چې نه فقیر وي نه عاجز وي نه د چا په حق باندې ظلم کولو والا وي او نه د چا حق وهلو والا وي مطلب دا شو کوم کس [illegible] نیک عمل کوي الله تعالی غني [illegible] آخرت کې به دغه کس ته پوره [illegible] (۳/۳۰[illegible])

هره شپه کې د قبولیت یو وخت وي:

﴿٦﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ فِي اللَّيْلِ لَسَاعَةً
جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي ما د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوريدلي دي چې فرمايل يې: چې په شپه کې يو دا سې ساعت
لَا يُوَافِقُهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللهَ فِيهَا خَيْرًا مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ
دی چې دغه وخت مسلمان و مومي او په دغه ساعت کې د الله تعالی نه د دنيا او آخرت د کاميابی سوال کوي
إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَ ذٰلِكَ كُلَّ لَيْلَةٍ». (رَوَاهُ مُسْلِم)[1].
الله تعالی دغه ضرور پوره کوي دا ساعت هره شپه راځي.

توضيح: دا ساعت غير معين دی چې مسلمان د ټولې شپې قدر وکړي. (المرقات ٣/٣٠٢).

هر شب شب قدر است اگر قدر مى دانى

بعضې علماو د شپې نصف ښودلی دی دغه وخت د قبوليت دی خو اولنی وجه ډيره بهتره ده ساعة الجمعة او ليلة القدر په شان دا وخت هم پټ دی. (المرقات ٣٠٢-٣/٣٠٣).

د داؤد عَلَيْهِ السَّلَام روژې او مونځ محبوب تر عمل دی:

﴿٧﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللهِ
عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي محبوب مونځ الله تعالی ته په
صَلَاةُ دَاوُدَ وَ أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ
ټولو مونځونو کې د داؤد عَلَيْهِ السَّلَام مونځ دی او په ټولو روژو کې يې د داؤد عَلَيْهِ السَّلَام روژې ډيرې خوښې دي
كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَ يَقُومُ ثُلُثَهُ
(د ده د مونځ کيفيت دا وچې) هغه به نيمه شپه اوده کيدو او دريمه حصه کې به يې قيام کولو او بيا د شپې
وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا». (متفق عليه)[2].
شپږمه حصه کې اوده کيدو. او يو ورځ به يې روژه نيوله او يو ورځ به يې افطار کولو.

توضيح: يعنې د حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَام مونځ او روژې د الله تعالی په نزد ډيرې خوښې دي ځکه که هر

---

(١) أخرجه مسلم في صحيحه ٥٢١/١ رقم الحديث: ١٦٦-٧٥٧.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ١٦/٢، رقم الحديث: ١١٣١.

ـ ـ طريقه اختيار كړي چې نيمې شپې پورې ملاست وي بيا يو حصه كې قيام وكړي او بيا احـ ـ شپږمه حصه كې او ده شي دغه شان جسماني تكليف كم وي او عبادت ډيروي (المرقات ٣/٣٠٣)

د شپې عبادت كې د حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عادت:

﴿٨﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ تَعْنِي رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَيُحْيِي آخِرَهُ

عائشه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا وايي رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې اوله حصه كې آرام كولو او د شپې آخري حصه يې ژوندى

ثُمَّ إِنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى أَهْلِهِ قَضَى حَاجَتَهُ ثُمَّ يَنَامُ

ساتله بيا كه د نبي عَلَيْهِ السَّلَام خپلې بي بي ته ضرورت ؤ خپل ضرورت به يې پوره كولو او آرام به يې كولو

فَإِنْ كَانَ عِنْدَ النِّدَاءِ الْأَوَّلِ جُنُبًا وَثَبَ فَأَفَاضَ

نبي عَلَيْهِ السَّلَام كه به چيرې د سحر د اولني آذان په وخت كې ناپاكۍ په حالت كې وو پاڅيدو به او اوچولي

عَلَيْهِ الْمَاءَ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ جُنُبًا تَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ

به يې او به په خپل بدن باندې او كه د ناپاكۍ په صورت كې به نه ؤ د مونځ د پاره به يې اودس وكړو بيا به

صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ". (متفق عليه)[1].

يې د سحر سنت دوه ركعاته كول.

توضيح: يُحْيِي آخره: شب بيدارى ته يې ژوندى شپه ويلې ده. (المرقات ٣/٣٠٤).

حاجته: د دې نه مراد جماع ده. (المرقات ٣/٣٠٤).

النداء الاول: يو آذان د سحر دى او يو د سحر د پاره اقامت دى نداء اول نه مراد اقامت په مقابله كې آذان دى. (المرقات ٣/٣٠٤).

وثب: دا په اصل كې توپ وهلو ته ويلى كيږي دلته د غسل د پاره په چستۍ سره پاڅيدل مراد دي دا روايت د حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نه دى. (المرقات ٣/٣٠٤).

قالت كان نه پس راوي د **كان** اسم راويستلو سره تفسير كړى دى چې **قالت** مقوله د **ينام** ده.

---

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٣/٣٦، رقم الحديث: ١١٤٦، ومسلم في الصحيح ١/٥١٠ رقم الحديث: ١٢٩-٧٣٩.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

د تهجد فضيلت:

﴿۹﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ

ابو امامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: قيام ليل ضروري وګڼئ دا طريقه

الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَ هُوَ قُرْبَةٌ لَكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ وَ مَكْفَرَةٌ لِلسَّيِّئَاتِ

تاسو نه مخکې د نيکانو خلکو هم وه او بيا قيام الليل ستا سو رب ته د نزديکت او د ګناه نه د لرې والي سبب

وَ مَنْهَاةٌ عَنِ الْإِثْمِ ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

دی ، همدارنګې دا چې تاسو د ګناه نه بچ کيدو والا يې .

درې قسمه خلک خوش قسمته دي:

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثَةٌ

ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: درې سړي داسې دي چې

يَضْحَكُ اللهُ إِلَيْهِمْ .

د دوي طرف ته الله خندا کوي (يعني د ذوي نه ډير زيات خوشحاله وي د دوي طرف ته د خپل رحمت په نظر

الرَّجُلُ إِذَا قَامَ بِاللَّيْلِ يُصَلِّي وَ الْقَوْمُ إِذَا

ګوري) (۱) هغه کس چې د شپې د تهجد و مونځ د پاره او دريږي (۲) هغه خلک چې د مونځ کولو د پاره خپل

صَفُّوا فِي الصَّلَاةِ وَالْقَوْمُ إِذَا صَفُّوا فِي قِتَالِ الْعَدُوِّ. (رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ)[2].

صفونه نيغ کړي . (۳) هغه خلک چې د ښمن سره د جنګ کولو د پاره صفونه نيغوي .

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عبسة قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ

عمرو بن عبسه راوي دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: رب د خپل بنده سره ډير زيات نزدې د

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۵۱۶ رقم الحديث :۳۵۴۹.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۷۳ رقم الحديث : ۲۰۰.

فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الْآخِرِ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللهَ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ».

شپې آخره حصه کې وي که تاسو هم دې وخت کې د الله تعالى ذکر کولو والا کې کيدلی شې نو ضرور شه

(يعني د دې خبرې کوشش وکړئ تاسو هم په دې خوش نصيبه مسلمانانو کې شئ چې د غه وخت کې د خپل

رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ إِسْنَادًا.[1]

رب په ذکر کې مشغول وي) امام ترمذي ويلي دا حديث حسن او صحيح دی او سند د وجې غريب دی.

د تهجدو د مونځ د پاره ښځه او خاوند يو بل پاڅولی شي:

﴿۱۲﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « رَحِمَ اللهُ رَجُلًا

ابو هريره رضي الله عنه روايت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي: الله تعالى رحمت نازلوي په هغه کس

قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى وَ أَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّتْ فَإِنْ أَبَتْ

باندې چې د شپې پاڅي او مونځ کوي او خپله ښځه هم پاڅوي چې هغه مونځ وکړي او که پانه څي نو بيا ورته

نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ. رَحِمَ اللهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ

مخ باندې اوبه واچوې او الله تعالى دې په داسې زنانه رحمت نازل کړي چې د شپې پاڅي او د الله عبادت

وَ أَيْقَظَتْ زَوْجَهَا فَصَلَّى فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ ».[2]

وکړي او خاوند پاڅوي چې هغه هم مونځ وکړي او که خاوند پانه څي نو هغه له خوله کې اوبه واچوي.

توضيح: نضحت قطرې ورکولو په معنی سره دی يعني ښځه او خاوند څنګه د ژوند نورو شعبو کې د يو بل امداد کوي هغوي ته په کار دي چې عبادت کې هم د يو بل مدد وکړي او د خوب نه دې د پاڅيد و هر کوشش وکړي دا تعليم د مدارسو د طلباو د پاره هم نافع دی او مختلفو سفرونو کې چې دوستان او ملګري وي هغوي د پاره هم مفيد دي. (المرقات ۳/۳۰۸).

د دعاء د قبوليت وخت:

﴿۱۳﴾ وَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ : قِيلَ : يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الدُّعَاءِ

ابو امامه رضي الله عنه وايي د حضور صلی الله علیه وسلم نه تپوس وکړی شو ای د الله رسوله! کوم وخت دعاء ډيره

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ٥/٥٣٢ رقم الحديث ٣٥٧٩، وابن ماجه ١/٤٣١ رقم الحديث: ١٣٦٤.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ٢/١٤٦ رقم الحديث: ١٣٥٠.

أَسْمَعُ ؟ قَالَ : « جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ» . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

زياته مقبوله وي؟حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل: د شپې آخري حصه کې او د فرض مونځونو نه پس .

نيک عمل څه ته وايي ؟

﴿١٤﴾ وَعَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرَفًا

ابو مالک اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي جنت کې داسې بالاخانې دي

يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَ بَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا أَعَدَّهَا اللهُ

چې د هغې بهر څيزونه د دننه نه او د ننه څيزونه يې بهرنه ښکاري او دا بالاخانې جوړې کړې الله تعالى د هغه

لِمَنْ أَلَانَ الْكَلَامَ وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ تَابَعَ الصِّيَامَ وَ

خلکو د پاره چې نورو خلکو سره نرمې خبرې کوي او خوراک ورکوي پرله پسې نفلي روژې نيسي او د

صَلَّى بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ» . (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شعب الإِيمَان). وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ عَنْ عَلِيٍّ نَحْوَهُ

شپې داسې وخت کې مونځ کوي چې خلک ويده وي، او ترمذي داسې روايت د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل

وَ فِي رِوَايَتِهِ : « لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ ».[2]

کړې خو د ده روايت کې لمن الان الكلام په ځای لمن اطاب الكلام الفاظ دي او د دواړو معنی يوه ده.

توضيح : يعنې په شيشه محل بالاخانو کې به وي . (المرقات ۳/۳۰۸).

الان : د نرم کيدو په معنی سره دی مراد په ښه طريقې سره ملاويدل يعنې نرمې خبرې کول ، غريبو ته روټۍ ورکول ، مسلسل روژې نيول ، د خوب په وخت کې تهجد مونځ کول ، يعنې داسې اخلاق والا ته به داسې جنت ملاويږي ، دې حديث کې د نيکو اعمالو ښودنه شوې ده نن سبا خلک خپل ځان نه عمل جوړ کړي په هغې باندې محنت وکړي هغه مستند اعمال نه دي مذکوره اعمال مستند دي . (المرقا ۳/۳۰۸).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۹۲/۵ رقم الحديث : ۳۴۹۹.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۳٤۲/۵.

اَلْفَصْلُ الثَّالِث:

د تهجدو پریښودو مخالفت:

﴿۱۵﴾ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَبْدَ اللّٰهِ
عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه او وي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل: ای عبدالله!
لَا تَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ». (۱)
د فلانکي په شان کیږه مه چې د شپې به یې قیام کولو بیا یې د شپې قیام پرېښودو.

توضیح: د صحابه کرامو په وخت کې یو کس ؤ چې تهجد ګزار ؤ بیا یې تهجد پرېښودل دې سره حضور صلی الله علیه وسلم عمرو بن العاص رضی الله عنه ته وفرمایل: دغه کس په شان مه کیږه، اول یې تهجد کول، د جنت اعلی درجې یې حاصلولې خو بیا یې تهجد پرېښودل د اوچت والي نه ښکته راغی را پرېوتو، ته داسې مه کوه. (المرقات ۳/۳۰۸).

د الله تعالی مخلوق ته د تکلیف ورکولو والا انسان دعاء نه قبلیږي:

﴿۱۶﴾ وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "كَانَ لِدَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
عثمان بن ابي العاص رضی الله عنه وایي چې ما د حضور صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي دي چې د داؤد علیه السلام د
مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةٌ يُوقِظُ فِيهَا أَهْلَهُ يَقُولُ: يَا آلَ دَاوُدَ! قُومُوا
پاره د شپې یو وخت وو چې هغه وخت کې یې خپل اهل عیال پاڅول او فرمایل به یې: ای آل داؤد! پاڅئ
فَصَلُّوا فَإِنَّ هٰذِهِ سَاعَةٌ يَسْتَجِيبُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا الدُّعَاءَ إِلَّا لِسَاحِرٍ أَوْ عَشَّارٍ". (۲)
او مونځ وکړئ ځکه چې دا داسې وخت دی دې کې الله تعالی دعاء قبلوي په غیر د جادوګر او عشار نه.

توضیح: عشار، ددې نه مراد څوکیدار او محصول وصول کولو والا هغه کس دی چې تول ټیکس باندې ناجائز طریقې سره خلکو ته تکلیف ورکوي، او عشار چونکه عمومي طور باندې په عُشر باندې مقرر وي او عشر د مال لسمه حصه وي ځکه ورته عشار ویلی شي اګر چې هغه عُشر نه اخلي بلکې ددې نه کم یا زیات هم اخلي محصول چنګي نه علاوه دې وعید کې هغه ټولې حکومتي ادارې داخل دې چې غلط بِل جوړ کړي بجلې، او به او یا ټیلفون بلونو کې اخوا دیخوا کوي د پټواري ټوله محکمه دې کې اخته ده

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۳۷، رقم الحديث: ۱۱۵۲، والنسائي ۳/۲۵۳، رقم الحديث: ۱۷۶۳.

(۲) أخرجه احمد في المسند ۴/۲۲.

دې مبارک د قبوليت د دعاء په وخت کې دا دوه بدبخته هم د معافۍ او استغفار قابل نه وو . دې حديث نه مسلمانانو ته دا تعليم ملاويږي چې د الله مخلوق ته تکليف ورکول لوي جرم دی(المرقات۲/۳۱۱)

لساحر : ساحر جادوګر ته ويلی کيږي دا هم لوي بد بخته دی او دا ددې قابل نه دی چې دده مغفرت وشي بلکې په دې مبارکه مياشت د رمضان او د قبوليت په ساعت کې دده د ځان د پاره ښه دعاګانې وغوښتې مګر هغه قبولې نه شوې بلکې مردود او واپس شوې . (المرقات۳/۳۱۱).

د تهجدو فضيلت :

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ
ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې ما د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوريدلي دي چې اصل مونځ پس د
الْمَفْرُوضَةِ صَلَاةٌ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ» . (۱)
فرض مونځونو نه هغه د شپې مونځ دی .

توضيح : افضل الصلوة : د بعضې علماو خيال دی چې سنن رواتبو نه تهجد افضل دي او د بعضې علماو خيال دی چې سنن رواتب افضل دي ، جنيد بغدادي رَحِمَهُ اللهُ نه چا دده د وفات نه پس تپوس وکړو په خوب کې چې رب درسره څه معامله وکړه هغه جواب کې وفرمايل : **طاحت العبادات وفنيت الإشارات وما نفعنا الا ركيعات صليتها في جوف الليل** ، يعنې عبادات ټول ختم شو تصوف د ټولې اشارې بې فائدې شوې ما ته صرف يو څو رکعاتو فائده راکړه چې کوم ما د شپې په مينځ کې کړې دي . (المرقات۳/۳۱۱).

د تهجدو مونځ انسان د بدۍ نه منع کوي :

﴿۱۸﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : جَاءَ رجل إِلَى النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ :
ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې يو کس د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې حاضر شو اووي ويل
إِنَّ فُلَانًا ' يُصَلِّي بِاللَّيْلِ فَإِذَا أَصْبَحَ سَرَقَ فَقَالَ : إِنَّهُ
فلانکی خو د شپې مونځ کوي خو سحر بيا غلا کوي . نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : نزدې ده چې دده مونځ به

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۸۲۱/۲ رقم الحديث: ۲۰۲ ۱۱۶۳، وأبو داود ۸۱۱/۲ رقم الحديث ۲٤۲۹.

سَيَنْهَاهُ مَا تَقُولُ. «رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ» [1].
دا انسان د دې څيز نه منع کړي کوم چې تاسو وايې.

توضيح: د مونځ خاصيت دا دی چې انسان د بې حيائي او د بدئ نه منع کوي لکه څنګه چې انسان د مونځ د پاره اودريږي او غلط حرکات نه کوي د مونځ په حالت کې چې دا کس وي د هر قسم بدئ نه مامون او محفوظ وي.

د خپل کور والو سره د تهجدو د مونځ فضيلت:

﴿۱۹﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
ابو سعيد خدري رضي الله عنه او ابو هريره رضي الله عنه راويان دي وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: څوک
«إِذَا أَيْقَظَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّيَا أَوْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ جَمِيعًا كُتِبَا
چې د شپې خپله ښځه را پاڅوي او دواړه مونځ وکړي او يا هريو دوه رکعاته ځان له وکړي نو وبه ليکلې شي
فِي الذَّاكِرِينَ وَالذَّاكِرَاتِ». «رَوَاهُ أَبُو دَاوُد، وَابْنُ مَاجَه» [2].
په ذکر کوونکو سړو کې او ذکر کوونکو زنانو کې.

په امت کې دا اوچتې مرتبې والا خلک کوم يو دي:

﴿۲۰﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَشْرَافُ أُمَّتِي
ابن عباس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: زما د امت اشراف يعنې د اوچتې
حَمَلَةُ الْقُرْآنِ وَأَصْحَابُ اللَّيْلِ» «رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ» [3].
مرتبې والا خلک قرآن اوچتونکي او شپې (پاڅيدونکي) والا دي.

توضيح: **حملة القرآن**: يعنې قرآن يادو باندې لوستونکي يا ناظره باندې او حفظ تجويد او تفسير او ترتيب قائمولو والا ټول حملة القرآن مصداق کې داخل دي، علماء کرام چې خپل علم باندې عمل کولو والا دي دا د دې حديث واضح مصداق دی. (المرقات ۳/۳۱۳).

---

(۱) أخرجه احمد في المسند ۴۴۷/۲، والبيهقي في شعب الايمان ۱۷۴/۳ رقم الحديث: ۳۲۶۱.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۷۳/۲ رقم الحديث: ۱۳۰۹، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۴۲۳/۱ رقم الحديث: ۱۳۳۵.

(۳) أخرجه البيهقي في شعب الايمان ۵۵۶/۲ رقم الحديث: ۲۷۰۳.

په تهجدو کولو کې د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عادت :

﴿۲۱﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ أَبَاهُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ مَا
ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي د هغه پلار عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به په شپه کې مونځ کولو څومره به
شَاءَ اللهُ حَتَّى إِذَا كَانَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ أَيْقَظَ أَهْلَهُ لِلصَّلَاةِ يَقُولُ لَهُمْ : الصَّلَاةُ
چې الله تعالی غوښتلو او د شپې آخري حصه کې به يې خپله بي بي هم راپا څوله او ورته ويل به يې چې مونځ
ثُمَّ يَتْلُو هٰذِهِ الْآيَةَ : ﴿ وَ أْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ
وکړه بيا به يې دا آيت ولوستلو : او ای محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ! خپل متعلقينو ته هم د مونځ حکم ورکوه او په
وَ اصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَ الْعَاقِبَةُ
خپله هم په دې باندې کلک شه مونږ د ستا نه رزق نه غواړو ، رزق خو مونږ تاسو ته درکوو ، او ښه انجام
لِلتَّقْوَى ﴾ . (رَوَاهُ مَالِكٌ)[1].
د آخرت خو د ښو خلکو د پاره دی .

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

---

(١) أخرجه مالك في الموطأ ١/١١٩ رقم الحديث ٥ من كتاب صلاة الليل.

بَابُ الْقَصْدِ فِي الْعَمَلِ:

په اعمالو کې د میانه روی بیان:

اسلام یو معتدل مذهب دی چې برابر والي باندې قائم دی څنګه چې دنیوي امورو کې افراط او تفریط او نقصان دی دغه شان دیني معاملاتو کې هم شته دی یو خو یې دې احادیثو کې مسلمانانو ته اعمالو، افعالو او اقوالو کې د میانه روی تعلیم ورښودلو شیخ عبدالحق رحمه الله لمعات کې لیکي: **القصد** په حقیقت کې نیغې لارې پابندۍ تللو ته وايي (اشعة اللمعات ۲/۵۶۳)

لکه د الله تعالی دا قول: ﴿وَعَلَى اللهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ﴾ (سورة النحل آیت: ۹)

بیا دا لفظ ټولو امورو کې د میانه روی په معنی سره استعمال کړه دې معنی سره دا حدیث دی **القصد القصد** یعنې ټولو امورو کې میانه روي اختیار کړي که هغه قول وي یا فعل وي هره معامله کې میانه روی اختیار کړي، یو حدیث کې راځي: **علیکم هدیًا قصدًا ای طریقًا معتدلا** یو حدیث کې **ما عال من اقتصد** یعنې کوم کس چې د اسراف او کنجوسی نه بچ شو او میانه روي یې اختیار کړه هغه به کله هم محتاجه کیږي نه.

اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ:

﴿۱﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ
انس رضی الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم د میاشتې په اکثرو ورځو کې (نفلي) روژې نه نیولې
حَتّٰى نَظُنَّ أَنْ لَا يَصُومَ مِنْهُ وَ يَصُومُ
تردې چې مونږ به ګمان کولو چې نبي علیه الصلاة والسلام روژې نه نیسي او نبي علیه الصلاة والسلام به روژې نیولې
حَتّٰى نَظُنَّ أَنْ لَا يُفْطِرَ مِنْهُ شَيْئًا وَ كَانَ
تردې چې مونږ به ګمان کولو چې اوس به داسې یو ورځ هم بغیر د روژې نه وي او که حضور صلی الله علیه وسلم
لَا تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّيًا إِلَّا رَأَيْتَهُ وَلَا نَائِمًا
به مود شپې مونځ باندې لیدل وغوښتل نو مونځ کولو باندې به یې هم لیدلو او که د شپې خوب باندې به

إِلَّا رَأَيْتَهُ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].

مو لیدل هم وغو ښتل نو په خوب باندې به مو هم لیدلو .

همیشه عمل محبوب تر وي :

﴿۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ

عائشه رضي الله عنها اویه ده وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم و فرمایل : دالله تعالی په نزد محبوب او خوښ عمل

أَدْوَمُهَا وَ إِنْ قَلَّ » . (متفق علیه) .[2]

هغه دی چې همیشه کولی شي که هغه لږ ولې نه وي .

توضیح : ادومها : د دوام یوه فائده دا هم ده چې عبادت د انسان یو داسې عادت جوړ شي چې پرېښودل یې طبعي شکل باندې ګران شي دویمه فائده یې داده چې دفتر اعمال کې د دغه کس د دغه عمل درجې له حاضرې وي ، دریم دا چې ملا اعلی کې چې په کومه لار باندې دا عمل ځي هغه ځایونه په دغه عمل باندې ګواه جوړ شي . (المرقات ۳/۳۱۵) .

علامه مظهري رحمه الله وایي : اهل تصوف دا حدیث راخیستی او دخپلو اورادو او وظایفو پابندي کوي

وان قل مطلب دادی چې که دغه عمل لږ ولې نه وي دوام سره یې مرتبه اوچته شوه (المرقات ۳/۳۱٦) .

دا د دوام عمل نتیجه ده چې یو څاڅکي هغه څه وکړه چې لوي سیلاب ونه کړې شو ، نو معلومه شوه چې دائمي عمل با اثر او محبوب وي .

د طاقت لرلو په دائره کې عمل کول په کار دي :

﴿۳﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « خُذُوا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ

عائشه رضي الله عنها وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم و فرمایل تاسو دومره عمل کوئ څومره چې یې طاقت لرلی

فَإِنَّ اللهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا » . (متفق علیه)[3].

شئ ځکه چې الله تنګي نه کوي تر دې چې تاسو یې په خپله تنګي وکړئ یعنې تنګ راشئ او عبادت پرېږدئ

توضیح : لا یمل : مل یمل سمع یسمع نه د ستړیو الي او زړه تنګ کیدو په معنی سره راځي .

---

(۱) أخرجه البخاري ۲/۲۲ رقم الحدیث . ۱۱٤۱

(۲) أخرجه البخاري في الصحیح ۱۱/۲۹٤،رقم الحدیث . ٦٤٦۲، ومسلم في الصحیح ۱/٥٤۱ رقم الحدیث:۲۱۸-۷۸۳.

(۳) أخرجه البخاري في الصحیح ٤/۲۱۳،رقم الحدیث . ۱۹۷۰، ومسلم في الصحیح ۱/٥٤۰ رقم الحدیث:۲۱٥-۷۸۲.

د حديث مطلب دا دی تاسو ځان له نفلي عبادت کې دومره اندازه مقرر کړئ چې تاسو یې کولی شئ داسې نه چې نن سل رکعاته وکړي او سبا دوه رکعاته، حاصل دا چې الله تعالی ثواب ورکولو کې تنګي نه کوي نه الله ستړی کیږي تاسو ستړي کیږي نو خپل وس مطابق عمل کوئ.

دې نه فرائض او واجبات مراد نه دي هغه خو به په هر حال کې کوئ دلته نوافل، مستحبات او اوراد او وظائف مراد دي او تهجد، تلاوت نفلي رژوې وغيره وغيره.

تر څو پورې چې چست وې عبادت کوه:

﴿٤﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ
انس رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي تاسو ته په کار دي چې هغه وخته پورې مونځ
نَشَاطَهُ وَ إِذَا فَتَرَ فَلْيَقْعُدْ). (متفق عليه) [1].
کوئ تر څو پورې چې زړه مو خوشحاله وي او چې کله طبیعت مو سُست شي نو کینئ.

توضيح: فتر: نصر ينصر نه فتور ستړي کيدو په معنی راځي، نشاط د چست او سکون په معنی دی. (المرقات ۳/۳۱٦).

مطلب دا چې کله نفلي عبادت کې زړه لګي فرصت حاصليږي اطمينان او سکون برقرار وي نو عبادت کول په کار دي خو چې بدن کې ستوالی او ملال راشي بيا ارام کول په کار دي چې وروسته وخت کې يا عبادت د پاره چستي پيدا شي او که په حالت د ستوالی کې عبادت وشو نو عبادت به ناقص وي او داسې عبادت به بوج جوړ شي دا ځان له ګناه ده بهتره داده چې څه وخت د پاره یې پريږدي بيا يې شروع کړي نه داسې چې بالکل يې پريږدي.

د خوب ورتلو وخت کې مونځ کول نه دي په کار:

﴿٥﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي
عائشه رضي الله عنها راويه ده وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: چا ته چې د مونځ حالت کې خوب ورشي
فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَ هُوَ نَاعِسٌ
هغه ته په کار دي چې اوده شي تر دې چې خوب يې ختم شي ځکه چې د خوب په حالت کې مونځ کوي د

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳٦/۳، رقم الحديث ۱۱۵۰، ومسلم في الصحيح ۵٤۱/۱ رقم الحديث: ۲۱۹-۷۸٤، وأبو داود ۷۵/۲ رقم الحديث ۱۳۱۲، والنسائي ۲۱۸/۳، رقم الحديث: ۱٦۳٤.

لَا يَدْرِي لَعَلَّه يَسْتَغْفِرُ
خوب د غلبې د وجې نه پته نه لګي چې څه وايي کيدی شي هغه د مغفرت طلب ګار وي او ددې په ځای
فَيَسُبُّ نَفْسَهُ». (متفق عليه)[1].
بد دعاء د ځان د پاره وځي.

توضيح: **نعس**: د نصر ينصر او فتح يفتح نه د خوب په معنی سره راځي اسم فاعل يې ناعس راځي.

فيسب نفسه کنځل کولو نه مراد خپل ځان ته بد ويل يا بد دعاء کول مراد دي مطلب دادی چې د خوب او اوپر کالې حالت کې زړه او دماغ نه حاضريږي ژبه هم قابو کې نه وي او د غه صورت کې د خولې نه کنځل هم وځي او هغه بد عاء هم کيدی شي مثلاً خوب حالت کې **اللهم اغفرلي** په ځای **اللهم اغفر لي** وځي اولنی ترجمه داده ای الله ما معاف کړي، دويمه ترجمه داده ای الله ما خاوره سره يو ځای کړي. (المرقات ۳/۳۱۷).

راقم الحروف ته خپله تجربه ده چې د خوب په حالت کې انسان د يو حالت نه بل حالت ته څنګه اوړي يو ځل د اعتکاف په دوران کې د خوب په حالت کې مې خپل ځان ته کنځل وکړل کله چې راويښ شوم نو خپل ځان ته خندا راغله، د نبي کريم صلى الله عليه وسلم فرمان ربښتيني دی او مونږ به صرف دا وو ايو چې: صدق رسول الله صلى الله عليه وسلم.

دين آسان مذهب دی دا په عمل سره مه سختوه:

﴿٦﴾وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ
ابو هريرة رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي بيشکه دين آسان دی او سختي نه
الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ فَسَدِّدُوا وَ قَارِبُوا، وَ أَبْشِرُوا
کوي په دين کې مګر دين په ده غالب راځي لهذا خپل دين باندې ميانه روی سره عمل کوئ او خوشحاله
وَ اسْتَعِينُوا بِالْغَدْوَةِ وَ الرَّوْحَةِ وَ شَيْءٍ مِنَ الدُّلْجَةِ». (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[2].
اوسئ او سحر او مابنام وخت کې همدا رنګې څه د شپې آخره حصه کې هم د الله تعالی نه مدد غواړئ.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵٤۲ رقم الحديث:۲۲۲-۷۸۶، وأبو داود ۲/۷٤ رقم الحديث :۱۳۱۰.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۹۳،رقم الحديث :۳۹.

توضیح : **الدین یسر** : یعنې دین آسان مذهب دی ددې فطري او طبعي قواعد د انساني مزاج او دده د فطرت سره عین مطابق دي د قیامت پورې داسې انسان نشته چې صحیح سالم وي او دا و وایي چې د اسلام فلانکی قاعده او حکم زما د تخلیق منافي دی الله تعالی د انسانانو معاشرې او ټول محنت او ترقی ته وکتل د هغې مطابق یې د اسلام قواعد وضع کړل، لهذا د انسان ذهني، فکري او عملي قوتونه په لوي سکون او انتهائي آساني سره د دین اسلام قواعد همنوا جوړیدې شي، جهاد در واخله کله چې د جهاد په صف کې د مجاهدینو سره جنګ ته لاړ شي نو په جنګ کې سر غوڅول سخت معلومیږي لیکن چې که چیرته د انسان طبیعت د خارجي پابندیو نه آزاد پریښودلې شي نو دغه انسان **فزت ورب الکعبة** مسته نعره کړي او مرګ ته داسې غاړه ورکوي چې لکه یو څوک چې خپل یو محبوب ته غاړه ورکوي که چیرته یو کس په پابندیو، سهولتونو او راحتونو کې مصروف کړي نو ظاهره ده چې دده د پاره دین سخت نه دی بلکه دا د دین د پاره سخت شو، دلته بیا د خلکو دا خبره په ذهن کې راځي چې وایي چې دین آسان دی خو علماو دا مشکل کړې دی چې ددوي دا وینا غلطه ده دین آسان دی مګر دا خلک د دین د پاره ګران شوې دي. (المرقات ۳/۳۱۸).

ہم الزام ان کو دیتے تھے قصور اپنا نکل آیا

ددې تشریح نه دا خبره واضحه کیږي چې خلک د دین د آسانه کیدو مفهوم دین پریښودل بیانوي وایي چې ګیره لنډوه دین آسان دی، مونځ مه کوه دین آسان دی، روژه مه نیسه دین آسان دی، زکوة او حج ته چهوټي ورکړه دین آسان دی، شراب څکه، زنا کوه دین آسان دی، د حلالو او حرامو تمیز مه کوه دین آسان دی، د اسلام په حمایت کې د دیوې ګوتې د غوڅولو په اندازه قرباني ورنه کړې دین آسان دی، جهاد نه انکار او د جهاد سره د زړه نه نفرت ساته دین آسان دی، د بې پردګۍ او بې حیائۍ بازار ګرم وساته دین آسان دی یاد لرئ چې د دین د آساني دا مفهوم نه دی بلکې دا د دین د پریښودو مفهوم دی.

دې حدیث نه د حضور ﷺ عیسایانو، یهودیانو او هنداونو مشرانو په شان بې ځایه تشدد کولو باندې رد دی لکه راهب د پاره واده کول حرام دي، ښځو سره یو ځای کیدل حرام دی خوړ خوراک حرام دی، د شپې آرام کول حرام او منع دي یعنې مختلفو طریقو سره به یې د شپې خوب تختولو، دې باره کې حضور ﷺ فرمایي چې دین آسان دی ګرانوي یې مه. (المرقات ۳/۳۱۸).

دغه شان د یخنۍ موسم کې یو هندو نهر ته لاړو واوره یې اخوا کړه غسل یې وکړو هلته بیا په یو کاڼي کیناستو او عبادت یې کولو دې سره ډیر کسان ضائع شول دا بې ځایه سختي اسلام کې نشته، یهودیانو ته او ګورئ دوي باندې وازګه خوړل حرام دي، د اونۍ غوښه خوړل حرام دي د جومات نه علاوه بل ځای کې مونځ کول جائز نه دي مسجد کې هم د جماعت نه علاوه جائز نه دی د شپې ګناه به یې سحر په دروازو لیکلی شوې وه چې فلانکي نه فلانکۍ ګناه شوې ده که د هغوی په کپړو به ګندګي

ولګیده نو هغه به یې د کېړې په ټکولو لرې کوله، دا تولې سختیانې دین اسلام کې نشته حکه وشو چې آسان دین د خپل بد اعمالو د وجې نه سختوئ مه دې حدیث نه دې هغه مسلمان هم تعلیم واخلې چې غیر ثابت شده اعمال په خپل ځان لازموي یا مستحبات واجبوي.

ولن يشاد الدين: یاء باندې ضمه او دال باندې شد دی مشادّة باب مفاعله نه یو بل باندې غالب کیدلو په معنی سره دی. (المرقات ۳/۳۱۸).

احد: د **يشاد** فاعل دی **الدين** مفعول به دی اصل عبارت و لن یشاد احد الدین یعنې دین عمل سره څوک مغلوب کولی نه شي بلکې دین ده باندې دغه مقابله کې غالب راځي او هغه به مغلوب شي او د دین اعمال به پرېږدي دا خواهش یه کوئ چې سل په سلو په دینې اعمالو باندې عمل راشي (المرقات ۳/۳۱۸).

فسددوا یعنې سیده لار باندې بغیر د افراط تفریط نه پاک او قائم اوسئ. (المرقات ۳/۳۱۸).

اى الزموا الطريقة المستقيمة و القصد في العمل (اشعة اللمعات ۱/۵۶۵).

وقاربوا: یعنې په صحیح لاره باندې قائم کیدل او الله تعالی طرف ته د نزدې کیدو کوشش کول. (المرقات ۳/۳۱۸).

وابشروا: یعنې هغه بشارت واوره او خوشحاله شه چې الله تعالی په لږ عمل باندې ډیر ثواب درکوي. (المرقات ۳/۳۱۸).

الغدوة یعنې ټول وختونه د اعمالو د پاره مه استعمالوه بلکې خپل چست والي وختونو کې د الله تعالی قرب حاصل کړه (المرقات ۳/۳۱۸).

د نشاط هغه درې وختونه د سحر وخت یا د ماښام وختونه یا د شپې آخره حصه ده.

که د شپې عبادت (وظیفه) پاتې شي دور ځې یې پوره کړه:

﴿۷﴾ وَعَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ
عمر رضي الله عنه راوي دی وایي چې نبي علیه السلام فرمایي: څوک چې او ده شو په شپه کې د خپلې وظیفې د پوره
أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ صَلَاةِ الظُّهْرِ
کولو نه بغیر یا د وظیفې څه حصه ترې پاتې شوه او بیا ده دا وظیفه د سحر او د ماسپښین مونځ مینځ کې و کړه

كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ» . (رَوَاهُ مُسلم)[1].
ده دپاره به دغه ليکلی شي ګویاچې ده دشپې لوستلې ده.

توضيح : مطلب دادی که یو کس نه څه عادتي وظيفه د شپې نه پاتې شو هغه د ورځې د سحر مونځ د وخت نه تر زوال شمس پورې ادا کولی شي دغه وخت کې دا وظيفه وکړه دا داسې شوه چې د شپې يې وکړله. (المرقات ۳/۳۱۹).

دلته د شپې ذکر ځکه دی اکثر اوراد او وظائف د شپې کيږي که د چا د ورځې وظيفه مثلاً تلاوت یا مونځ ذکر پاتې شو د شپې يې کولی شي ځکه چې ورځ او شپه د يو بل قائمقام دي.

د مجبورۍ او معذورۍ حالت کې په ملاسته مونځ کولو حکم:

﴿۸﴾ وَعَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «صَلِّ قَائِمًا
عمران بن حصين رضي الله عنه روايت کوي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي مونځ په ولاړه کوه او د (څه عذر
فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ » . (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ)[2].
په وجه په ولاړې) قادر نه وې په ناسته يې کوه او که په دې هم قادر نه وې نو بيا په طرف باندې مونځ کوه.

توضيح : فعلی جنب ، دلته دا بنايي که يو کس فرض مونځ په ولاړه نه شي کولی اسلام سهولت ورکوي چې په ناسته دې مونځ وکړي که په ناسته هم مشکل وي بيا دې په ملاسته باندې اشارې سره مونځ وکړي ، احناف د ملاستې داسې طريقه بنايي مريض به نيغ څملي او خپې به قبلې طرف ته کړي او د ولو لاندې به تکيه کيږدي قبلې طرف ته به اشاره کوي، شوافع حضرات فرمايي : مريض به يو طرف باندې څملي او مخ به قبلې طرف ته کړي او اشارې سره دې مونځ کوي ، زير بحث حديث کې د جنب لفظ راغلی دی (يعني جانب او طرف) احناف د دار قطني روايت نه استدلال کوي هغې کې سيده څملاستو ثبوت شته ، احناف عقلي دليل هم ورکوي سيده څملاستو سره مخامخ قبله هم دې ځکه چې قبله آسمان پورې ده او طرف سره چې کومه اشاره کيږي هغه خپو ته وي .(المرقات ۳/۳۲۰).

د حضرت عمران بن حصين روايت کې طرف لفظ ذکر کيدی شي دلته بله مجبوزي وي يا بيان جواز د پاره وي که سر سره مريض اشاره نه شي کولی بيا دې مونځ وروستو کړي الله تعالی به يې معاف کړي خو سترګو سره دې اشاره نه کوي په سترګو سره اشارې باندې مونځ نه کيږي.

---

(۱) أخرجه مسلم ۵۱۵/۱ رقم الحديث:۱۴۲-۷۴۷، وأبو داود ۷۶/۲ رقم الحديث :۱۳۱۳، والنسائي ۲۵۹/۳، رقم الحديث:۱۷۹۰.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۷/۲، رقم الحديث : ۱۱۱۷.

بغير عذر په ناسته مونځ كولو باندې نيم ثواب ملاويږي :

﴿۹﴾ وَعَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ
عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی فرمايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دهغه د مونځ په باره تپوس وشو
قَاعِدًا . قَالَ : « إِنْ صَلَّى
چې په ولاړه ضاقت لرلو بوجودهم نفل په ناسته باندې كوي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل : كه مونځ يې
قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَ مَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ
په ولاړه وكړو نو دا بهتر دی ليكن كوم كس چې (نفل) مونځ (په غير د عذر نه) په ناسته باندې وكړي نو
نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا فَلَهُ نصف أجل الْقَاعِدِ» . (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ)[1].
دې كس ته به د ولاړ كس په نسبت نيم ثواب ملاويږي .

توضيح : فله نصف اجر القاعد: ولاړه باندې مونځ كولو والا افضل او اعلى دی كه يو كس مريض وي او په ناسته باندې يې مونځ وكړو ده ته به د ولاړ كس په نسبت نيم ثواب وركولی شي او كه په ملاسته يې مونځ وكړو ده ته به د ناست كس په مقابله كې نيم ثواب وركولی شي .

سوال : اعتراض دا دی كه مونځ كوونكي دغه كس د فرض مونځ والا مريض تسليم كړي د ېته د عذر د وجې نه د ناستې په حالت كې پوره ثواب وركول په كار دي ځكه چې دده نه قيام ساقط شو دلته ده ته نيم ثواب دې وركولی شي كه دا كس تندرست وي او په ناسته مونځ وكړي دا د سره جائز نه دی ثواب لرې خبره ده خو كه دغه كس روغ متنفل تسليم كړي د حديث شروع حصه خو صحيح ده ليكن د دې آخري حصه معارضه جوړيږي ځكه چې د متنفل مونځ په ناسته جائز دی خو د ملاستې په صورت كې صرف حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ په نزد جائز دی او ده ته نيم ثواب وركولی شي او د فقهاو په نزد دده مونځ جائز نه دی .

جواب : شارحينو ددې اعتراض ډير جوابونه كړي دي ليكن د ټولو نه ښه هغه دی كوم چه علامه خطابي رَحِمَهُ اللهُ او ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي او شاه صاحب كشميري هم خوښ كړی دی هغوي فرمايي ددې حديث مصداق داسې مفترض او معذور كس دی چې ده ته شريعت د ناستې او ملاستې اجازت وركړی وې خو كه هغه محنت او مشقت برداشت كړه په ولاړه يې مونځ وكړو نو دا افضل او اعلى شو او كه په ناسته يې مونځ وكړي نيم ثواب ورته ملاويږي د قيام نه كولو د وجې نه اګر چې نورو خلكو په اعتبار سره ده ته پوره ثواب ملاويږي ځكه چې معذور دی كه دغه كس دومره معذور دي چې شريعت ورته د

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۶/۲،رقم الحديث : ۱۱۱۶.

ملاسته احان ورکړی دی خو هغه محنت او د مشقت د وجې نه په ناسته مونځ وکړي ده ته به اعلٰی او به ثواب ملاو شي او که په ملاسته یې وکړو ده ته به د ناستې مونځ په اعتبار سره نیم ثواب ورکولی شي اګر چې د خلکو په اعتبار سره ورته پوره ثواب ملاویږي.

زیر بحث حدیث د عمران بن حصین رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ د سختې مجبورۍ او د بیمارۍ حالت دی او هغه د فرضو په باره کې تپوس کولو لهذا دا حدیث هغه معترض باره کې دی متنفل باره کې نه دی البته د ملاستې صورت نه علاوه احناف او جمهور فقهاء متنفل باره کې داسې فتوی ورکوي چې ده ته به د نیم ثواب ملاویږي. (المرقات ۳/۳۲۰).

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

د شپې په اودس کې د ځملاستو فضیلت:

﴿۱۰﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ
ابو امامة رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې ما د نبي عَلَیْهِ السَّلَام نه اوریدلي دي چې څوک راشي خپلې بسترې ته
طَاهِرًا وَ ذَكَرَ اللهَ حَتَّى يُدْرِكَهُ النُّعَاسُ
(او په اودس یا تیمیم سره یې پاکي حاصله کړې وي) او خوب راتلو پورې په ذکر الله کې مشغول وي او
لَمْ يَتَقَلَّبْ سَاعَةً مِنَ اللَّيْلِ يَسْأَلُ اللهَ فِيهَا خَيْرًا مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ
د شپې چې کوم وخت کې دا هم په دې حالت سره طرف بدلوي چې الله تعالی نه د دنیا او آخرت د نیکۍ سوال
إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ ». (ذَكَرَهُ النَّوَوِيُّ فِي كِتَابِ الْأَذْكَارِ بِرِوَايَةِ ابْنِ السُّنِّي)[1].
کوي الله تعالی به ورته ضرور نیکي ورکوي دا حدیث نووي کتاب الاذکار کې ابن السني روایت سره نقل دی

توضیح: مطلب دا دی یو کس چې د شپې په اودس کې ځملي چې د شپې کومه حصه کې راپاڅي یا طرف بدلوي الله تعالی نه دعاء غواړي الله تعالی به د ده سوال قبلوي که دغه سوال د دنیا متعلق وي او که د آخرت متعلق وي. (المرقات ۳/۳۲۲).

دوه قسمه خلکو نه الله تعالی ډیر زیات خوشحاله وي:

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَجِبَ رَبُّنَا مِنْ رَجُلَيْنِ
عبد الله بن مسعود رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې نبي عَلَیْهِ السَّلَام فرمایي زمارب د دوه کسانو نه ډیر خوشحاله وي

---

(۱) أخرجه ابن السني في اليوم والليلة ص ۲۳۱، رقم الحديث: ۷۲۲.

رَجُلٌ ثَارَ عَنْ وِطَائِهِ وَلِحَافِهِ مِنْ بَيْنِ حِبِّهِ وَأَهْلِهِ إِلَى صَلَاتِهِ فَيَقُولُ اللهُ لِمَلَائِكَتِهِ:

يو هغه كس چې د شپې نرمې او كرمې بسترې نه او خپلې محبوبې ښځې نه پاڅي الله تعالى خپلو فرښتو ته وايي

انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي ثَارَ عَنْ فِرَاشِهِ وَوِطَائِهِ

زما بنده ته وګورئ زما سره د څيزونو د شوق نه او زما سره د څيزونو نه ويريدو د وجې نه خپل نرم بسترې او

مِنْ بَيْنِ حِبِّهِ وَأَهْلِهِ إِلَى صَلَاتِهِ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِي وَشَفَقًا مِمَّا عِنْدِي وَرَجُلٌ غَزَا فِي سَبِيلِ اللهِ

خپلې خوښې ښځې نه خپل مونځ د پاره پاڅيدو، او دويم هغه كس دى چې د الله تعالى په لاره كې جهاد و كړي

فَانْهَزَمَ مَعَ أَصْحَابِهِ فَعَلِمَ مَا عَلَيْهِ فِي الِانْهِزَامِ وَمَا لَهُ فِي الرُّجُوعِ

خپل ملګري ترې وتختيدل خو چې كله ورته د تختيدو سزا او واپس د راتللو ثواب را ياد شو نو جنګ هغه

فَرَجَعَ حَتَّى هُرِيقَ دَمُهُ فَيَقُولُ اللهُ لِمَلَائِكَتِهِ: انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي

وخته پورې وو تر دې چې شهيد شو الله تعالى خپلو فرښتو ته فرمايي زما بنده طرف ته وګورئ زما سره

رَجَعَ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِي وَشَفَقًا مِمَّا عِنْدِي حَتَّى هُرِيقَ دَمُهُ". (رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ)[1].

څيزونو د شوق نه او زما سره د څيزونو د ويرې نه واپس راغلو تر دې چې خپل ځان يې هم ور كړو.

توضيح: د دې حديث خلاصه او مطلب دا دى چې الله دوه قسمه خلكو نه ډير خوشحاله وي: يو هغه كس چې د شپې د تهجد و مونځ د پاره خپله نرمه او ګرمه بستره او خپل اهل وعيال پرېږدي او مونځ ته پاڅي الله تعالى فرښتو ته فرمايي تاسو ويل چې انسان څه له پيدا كوې نن څنګه زما د خوشحالولو او د جنت د حاصلولو او د دوزخ نه د بچ كيدو د پاره پاڅي، دغه شان غازي د الله تعالى د ويرې نه د ميدان نه وتختي او ميدان كې جنګ كوي تر دې چې شهيد شي الله تعالى فرښتو ته فرمايي زما د رضا او جنت د حصول او دوزخ نه د بچ كيدو د پاره يې ځان قربان كړو (تاسو ويل چې انسان مه پيدا كوه). (المرقات ۳/۳۲۷).

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿۱۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: حُدِّثْتُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

عبد الله بن عمرو رضي الله عنه راوي دى وايي چې ما ته دا حديث بيان شوى دى حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي

(۱) أخرجه احمد في المسند ۱/۴۱۶، والبغوي في شرح السنة ۴/۴۲ رقم الحديث: ۹۳۰.

« صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلَاةِ » قَالَ :
بغير عذره ناسته باندې نفل مونځ كولو والا د ولاړې مونځ كولو په مقابله كې نيم دى ، عبدالله وايي زه
فَأَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي جَالِسًا
د حضور ﷺ په خدمت كې حاضر شوم، حضور ﷺ دغه وخت په ناسته باندې مونځ كولو
فَوَضَعْتُ يَدِي عَلَى رَأْسه فَقَالَ : « مَا لَكَ يَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو ؟ » قُلْتُ :
ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سر مبارک باندې لاس كيښنود و وي فرمايل: عبدالله بن عمرو څه خبره ده ؟ما تپوس وكړو
حُدِّثْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَنَّكَ قُلْتَ : « صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا عَلَى نِصْفِ الصَّلَاةِ »
اى د الله رسوله! ماته داويلى شوې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايلي دي په ناسته مونځ كولو والا ثواب نيم دى
وَ أَنْتَ تُصَلِّي قَاعِدًا قَالَ : « أَجَلْ وَ لَكِنِّي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ ». (رَوَاهُ مُسلم)[1].
او تاسو په خپله په ناسته مونځ كوئ حضور ﷺ فرمايي چې داسې ده خو زه ستاسو په شان نه يم .

توضيح: فوضعت يدي على رأسه : د اهل عربو عادت دادى د تعجب او محبت د وجې نه هغه وخت لاس كيږدي چې كله نا اشنا كار ويني دا د دوي يو محبت دى كوم چې د ادب بالكل منافي نه دي .حضرت عبدالله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضور ﷺ سره داسې معامله وكړه هغه د حضور ﷺ سره محبت وو ده ته دې باندې حيران شو چې حضور ﷺ په ناسته باندې مونځ كوي او دې ته حضور ﷺ ناقص ويلى دى او د نيم ثواب حكم يې پرې هم لګولى دى نو دا په دې ناقص عمل باندې عمل كوي . (المرقات ۳/۳۲۶).

لكني لست: يعني زه ستاسو په شان نه يم ، ما ته هر حالت كې ثواب پوره ملاويږي كه په ناسته باندې وي يا ولاړه وي ، دې حديث نه واضحه شوه دا تقسيم د نفل مونځ متعلق دى كه بغير عذر نه په ناسته باندې وكړي نيم ثواب به ورته ملاويږي . (المرقات ۳/۳۲۷).

د مسلمانانو د پاره مونځ د راحت او سكون ذريعه ده :

﴿۱۳﴾ وَعَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْد قَالَ : قَالَ رَجُلٌ مِنْ خُزَاعَةَ : لَيْتَنِي صَلَّيْتُ فَاسْتَرَحْتُ
سالم بن ابي الجعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي د خزاعه قبيلې يو كس وويل كاش! چې ما مونځ كولى او راحت مې موندى

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۷/۲،رقم الحديث : ۱۱۱۷، ومسلم في الصحيح ۵۰۷/۱ رقم الحديث:۱۲۰-۷۳۵.

فَكَأَنَّهُمْ عَابُوْا ذٰلِكَ عَلَيْهِ فَقَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
كله چې خلكو دده وينا خوښه نه كړه هغه وويل ماد حضور صلی الله علیه وسلم نه اوريدلي دي چې نبي علیه السلام
يَقُوْلُ : « أَقِمِ الصَّلَاةَ يَا بِلَالُ أَرِحْنَا بِهَا » . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
فرمايلي دي بلال د مونځ د پاره تكبير كوه چې په دې سره راحت حاصل كړو .

توضيح : فأسترحت : مطلب دادی يو خزاعي كس په خپله هم صحابي دی او د صحابو مخې ته وايي كاش چې ما مونځ كولی او راحت راته ملاويدی ، صحابه كرامو او تابعينو دده خبره ناخوښه كړه ځكه چې ددې مفهوم خو دا هم اخستلی شي چې مونځ يو بوج دی او لويه ذمه داري ده زه په جلتۍ سره مونځ كوم ددې د پاره چې ما ته سكون ملاو شي دا كس پوهه شو چې خلكو ته دې لفظ كې غلط فهمي شوې ده ځكه مې په دليل كې د حضور صلی الله علیه وسلم فرمان پيش كړو چې نبي كريم صلی الله علیه وسلم حضرت بلال رضی الله عنه ته وفرمايل : اى بلاله ! د مونځ د پاره تكبير ووايه او مونږ ته په دې سره راحت ورسوه .

اصل حقيقت دادی چې د **فأسترحت** ، د مفهوم دوه احتماله دي : يو دادی چې مونځ يو ذمه داري او بوج دی چې مونږ يې وكړو چې سر نه مو بوج كوز شي دې مفهوم كې بې ادبي او د مونځ نه جدا والى دی ددې وجې نه خلكو ته دا خبره خوښه نه شوه ، دويم احتمال دادی چې مونځ مو كړی وی د مونځ په ذريعې سره سكون ملاويږي الله سره خبرې او د مناجات شرف حاصليږي دې نه بغير خفگان وي او غم او پريشاني وي ددې معنی په اعتبار سره حضور صلی الله علیه وسلم بلال رضی الله عنه ته وفرمايل : اقامت وكړه ارحنا بها ، يعني د مونځ په ذريعې سره مونږ ته راحت راورسوه ددې صحابي خزاعي مطلب هم دا وو ځكه يې د حضور صلی الله علیه وسلم كلام نه استدلال وكړو .د حضور صلی الله علیه وسلم دويم حديث كې تصريح ده

فرمايي : **و جعلت قرة عيني في الصلوة** ، د نيكو خلكو په كلام كې چې كله دوه احتماله وي نو په ښه احتمال باندې حمل كول په كار دي ، (المرقات ۳/۳۲۶). يو چا څه ښه ويلي دي:

كار پاكان بر قياس خود مگير ۞ گرچه آيد در نوشتن شير و شير

يعنې د نيكانو خلكو كار او كلام په خپل ځان مه قياس كوه فرق ډير دی ځكه چې د شير او شير ليكلو كې يو شان دی خو د يو معنی پيُ او د بل معنی شير (زمري) دی دې كې لوي فرق دی .

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵/۲۶۲ ،رقم الحديث : ۴۹۸۵.

١٦ جمادي الاولى ١٤١٠هـ

بَابُ الْوِتْرِ:

قال الله تعالى: ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ، وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ﴾.(سورة الفجر آیت: ٢-٣)

دوتر لغوي معنی: وتر يتر وترا بالفتح و الکسر جفت طاق کولو په معنی سره دی دغه شان باب افعال نه ایتار يو څیز طاق جوړيدو په معنی دی وتر هر هغه مونځ ته ویلی شي چې دري رکعته وي خو د فقهاو اصطلاح کې وتر هغه خاص مونځ ته ویلی شوي چې د ماسخوتن مونځ پسې فورا کیږي، دې باب کې ددې وتر بیان دی ددې متعلق احادیث دي، داسې د وترو اطلاق په تهجدو باندې هم کیږي او مطلق صلوة اللیل باندې هم اطلاق کیږي خو دلته د هغه معروف وترو بیان دی کوم وتر اللیل یعنې د شپې وتر په نوم سره مشهور دی وتر النهار یعنې د ورځې وتر اطلاق په ماښام مونځ باندې دی.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د وترو دوجوب او تعداد رکعاتونو بیان:

﴿١﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى
ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمایي: د شپې مونځ دوه دوه رکعته دي او
فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى» (بخاري، مسلم)[1]
که چا ته د شپې تیریدو ویره وي یو رکعت وکړه دا (یو رکعت) به اولني شوی مونځ طاق کړي.

توضیح: توتر له ما قد صلی: د وتر په مباحثو کې په ډیرو ځایونو کې د فقهاو اختلاف دی دلته یې د دوه لويو مسائلو متعلق بحث کړی دی اولنی بحث دې کې دی چې آیا وتر واجب دي او که سنت او دويم بحث د وترو د رکعتونو په تعداد کې دی.

اول بحث: دوترو حیثیت: د وتر واجب کیدو او سنت کیدو کې د فقهاو اختلاف دی:

د فقهاو اختلاف: امام مالک، مام شافعي او امام احمد بن حنبل او صاحبین رحمهم الله فرمایي وتر سنت دي واجب نه دي، امام صاحب رحمه الله فرمایي وتر واجب دي او د فرضو او سنتو په مینځ کې يو درجه ده

---

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٤٧٧/٢، رقم الحديث: ٩٩٠، ومسلم في الصحيح ٥١٦/١ رقم الحديث: ١٤٥-٧٤٩، وأبو داود ٨٠/٢ رقم الحديث: ١٣٣٦.

دي نه واجب ويلى كيږي، عملاً د فرضو په شان دي او اعتقاداً واجب دي. (المرقات ۳/۲۳۶).
زيږو دا درجه امام صاحب متعارف كړه، ځكه چې اثبات د احكامو د پاره دلائل ځلور دي دې نه ثابت احكامات هم ځلور قسمونو باندې كيدل په كار دي: (۱) قطعي الثبوت قطعي الدلالة، (۲) قطعي الثبوت ظني الدلالة، (۳) ظني الثبوت قطعي الدلالة، (۴) ظني الثبوت ظني الدلالة. دې د لائلو نه فرائض، واجبات، سنن مؤكده او سنن زوائد. مستحبات ثابت دي لهذا د فرضو سره يو درجه د وجوب هم ده عملا د فرضو په شان دي خو اعتقاداً فرض نه دي بلكه واجب دي. د دې منكر كافر نه وي گمراه وي. جمهور هم د وترو د هغه درجه منې خو په ژبه د واجب اعلان نه كوي خو دغه حضرات وتر د سنتو نه اهم گنړي او د فرضو نه كم درجه كې يې مني، امام صاحب رحمه الله دې ته واجب وايي خو جمهور د دې تصريح نه كوي.

د جمهورو دلائل: جمهور د وترو په سنتيت باندې لاندې دلائل پيش كوي: (۱) د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمان دي: د هغه نه د وترو د حيثيت په باره كې تپوس وشو هغه وفرمايل: **الوتر ليس بحتم كصلوتكم المكتوبة ولكن سن رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (ترمذي ج۱ ص ۱۰۳)**

(۲) د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دى: مشكوة ص ۱۱۳ باندې مذكور دى، او د دې باب حديث نمبر ۲۳ دى الفاظ يې دادي: **عن مالك بلغه ان رجلا سأل ابن عمر عن الوتر أواجب هو فقال عبدالله قد اوتر رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واوتر المسلمون**. ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د واجب لفظ نه دى استعمال كړى. (المرقات ۳/۳۵۱).

(۳) د طلحة بن عبيد الله حديث دى دې كې يو اعرابي د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د پنځه مونځونو نه علاوه د يو مونځ تپوس وكړو: **هل عليّ غيرهن**، دې جواب كې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: **لا، الا ان تطوع (رواه مسلم)**

د دې نه معلومه شوه چې د پنځه فرائضو نه علاوه مونځ ضروري او واجب نه دى بلكې ټول تطوع او نفل دي.

(۴) جمهورو د عقلي دليل نه هم استدلال كړى دى او ثابته شوه چې څه علامات داسې دي، دې نه معلوميږي چې وتر سنت دي واجب نه دي دې د پاره مستقل وخت نشته بلكې د ماسخوتن تابع دي، دويم دا چې د دې د پاره آذان او اقامت نشته دا ټول علامات په دې باندې دلالت كوي چې وتر سنت دي واجب نه دي.

د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دلائل: امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ د وجوب وتر قول كې ځان له نه دى بلكې حضرت ابن مسعود، حضرت حذيفه، ابراهيم نخعي، يوسف بن خالد سمتي، سحنون، سعيد بن مسيب،

ابو عبیده بن عبدالله بن مسعود ضحاک، مجاهد او حسن بصري رَحِمَهُمُ اللهُ داسې د اکابر جماعت هم د وترو د وجوب قائل دي.

دلائل: (۱) د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ اولني دلیل د حضرت بریده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث دی ددې الفاظ دادي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي درې ځلې: **الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا** الخ (ابوداؤد). (المرقات ۳/۳۵۰).

دلته حق په معنی د واجب دی او فلیس منا وعید د سخت وجوب دلیل دی.

(۲) دویم دلیل: مشکوة ص ۱۱۳ باندې د حضرت ابو ایوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نمبر ۱۲ دی، ددې الفاظ دادي: **الوتر حق علی کل مسلم** (ابوداؤد) (المرقات ۳/۴۳۶).

(۳) مشکوة ص ۱۱۲ باندې د حضرت خارجه بن حذافه حدیث نمبر ۱۴ دی ددې څه الفاظ دادي:

قال خرج علینا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقال ان الله امدکم بصلاة هي خیر لکم من حمر النعم الوتر (ترمذي، ابوداؤد). (المرقات ۳/۳۳۹).

وجوب د وترو د پاره ددې حدیث نه د استدلال طریقه دا ده چې دې حدیث کې د **امدکم** الفاظو مطلب دادی چې الله تعالی تاسو ته مزید یو مونځ درکړی دی ستاسو مزید امداد یې کړی دی، د مزید او مزید علیه قاعده داده چې د مزید د پاره ضروري ده چې د مزید علیه انصرام او انقطاع او اختتام به کیږي تر څو مزید علیه محدود او متعین نه وي او انتهاء ته نه وي رسیدلی، دې باندې مزید د زائد کیدو تصور نه شي کیدی، اوس دا کتل دي چې مزید علیه دلته سنن او نوافل را خستلی شي دا صحیح نه ده ځکه نوافلو د پاره حد نشته دی چې دې باندې د نوافلو انقطاع راشي او وتر دې باندې سوا کړي، ددې نه معلومه شوه چې امدکم لفظ دا وایي چې مزید علیه سنن نوافل نه دي بلکې فرائض دي او فرائضو باندې الله یو مزید مونځ عطاء کړو او وی فرمایل چې هغه واجب دي او هغه وتر دي.

(۴) د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څلورم دلیل ددې باب حدیث نمبر ۱۴ دی دې کې **فأوتروا یا اهل القرآن** الفاظ دي دې کې د امر صیغه ده د وجوب دلیل دی. (المرقات ۳/۳۳۹).

(۵) ددې باب حدیث نمبر ۱۵ دی دې کې **من نام عن وتره فلیصل اذا اصبح** الفاظ دي ددې نه معلومه شوه که وتر قضاء شي ددې کول ضروري دي دا هم د وجوب دلیل دی. (المرقات ۳/۳۴۱).

(۶) امام مالک او احمد رَحِمَهُ اللهُ تارک وتر باره کې فرمایي: یعزر تارک الوتر ولا تقبل له شهادة ابدا، دا فتوی هم ددې خبرې دلیل دی ددوي په نزد هم وتر واجب دي صرف نوم کې یې فرق دی، دا حضرات د واجب په ځای ورته سنت وایي او امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ ورته د واجب نوم اخستی دی.

جواب: جمهورو د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت نه استدلا کړی دی ددې جواب دادی چې مونږ هم وايو وتر فرض نه دي او ددوي مطلب هم دادی چې وتر فرض نه دي بلکې واجب دي حتم لفظ د فرضو د پاره استعمال دی. جمهورو د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت نه استدلال کړی دی جواب دادی د انصاف تقاضا هم داده چې دا روايت د جمهورو دليل نه شي جوړيدی ځکه چې سائل بار بار سوال کړی دی ايا وتر فرض دي او که واجب؟ جواب کې ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه د سنت لفظ ويلی دی نه د فرض او نه د واجب بلکې هغه د سنت اطلاق نه د بچ کيدو کوشش کړی او د فرض اطلاق هم نه کوي هغه وخته پورې چې د وترو رتبه نه ده ظاهره شوې هغه وخت دليل ظني الثبوت قطعي الدلالة يا قطعي الثبوت ظني الدلالة نه وو د واجب درجه نه وه دا درجه وروستو ښکاره شوه.

باقي واقعه د اعرابي چې شروع کې وه د وترو حکم لا نه وو راغلی دې کې د عيدينو د مونځ حکم هم نه وو حالانکه جمهور د عيدينو وجوب مني باقي ددوي د استدلال چې د وترو د پاره وخت نشته اذان او اقامت نشته ددې جواب دادی د ماسخوتن وخت د وترو وخت دی او وتر د ماسخوتن تابع دي ځان له د اقامت او اذان ضرورت نشته او دا هم ضروري نه ده چې د کوم مونځ د پاره آذان او اقامت نه وي هغه به سنت وي او عيدينو د پاره هم آذان او اقامت نشته حالانکه هغه واجب دي.

دويم بحث د وترو د رکعاتونو تعداد: صل رکعة واحدة، د وترو په مسئله کې دويم لوي اختلاف ددې د رکعتونو تعداد کې دی چې وتر يو رکعت دی يا دري دي يا پنځه دي يا څومره دي رواياتو کې د ډيرو اقوالو د وجې نه د فقهاو په مينځ کې اختلاف پيدا شوی دی.

د فقهاو اختلاف: د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد وتر دري رکعته دي خو په دوه سلامو سره او دا سلام د سجده سهوې سلام په شان قاطع صلوة نه دی، د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد حقيقةً او اصلاً وتر يو رکعت دی خو دې نه مخکې دوه رکعته شفعه لازم ده يعنې وتر به هله ادا کيږي چې دې نه مخکې دوه رکعته شفعه وي چې يو رکعت ددې د پاره مؤثر جوړ شي، د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد وتر يو رکعت هم جائز دی ادنی درجه ده او دري هم جائز دي چې افضل درجه ده او ۵، ۷، ۹، ۱۱ رکعته هم په يو سلام سره جائز دي. (المرقات ۳۴۰-۳/۳۴۱).

د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نزد صلوة وتر يو مخصوص مونځ نه دی هغه دري رکعته دي د دريو نه کم وتر نه دي او نه ډير دي. (المرقات ۳/۳۴۱).

خلاصه دا چې د امام مالک، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُمَا اللهُ مسلک د مآل په اعتبار سره په عملي طور باندې، د احنافو د مسلک پشان دی، دا اختلاف کوم واضح اختلاف نه دی، اصل اختلاف امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ سره پاتې شو د هغې بيان کول په کار دي.

دلائل: د یو رکعت وترو د ثبوت د پاره امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ مشکوة ص ۱۱۳ باندې د نافع روایت نمبر ۲۵ نه استدلال کړی دی، دې کې **اوتر بواحدة** الفاظ راغلي، (المرقات ۳/۳۴۱).

امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ دویم دلیل مشکوة ص ۱۱۲ باندې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت نمبر ۲۵ دی، دې کې حضرت معاویه رضی الله عنه د یو رکعت وترو تذکره چې کله د ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مخې ته راغله، ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وفرمایل: هغه صحابي رسول هم دی او فقیه هم دی ځکه چې دا په خپل حال باندې پرېږده. (المرقات ۳/۳۵۰).

د امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ دریم دلیل مشکوة ص ۱۱۲ باندې د حضرت ابو ایوب انصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حدیث نمبر ۱۳ دی دې نه مخکې حضرت عبدالله بن ابي قیس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت نمبر ۱۱ هم دی د دې دواړو روایاتو نه شوافع یو نه واخله دیارلس پورې وتر ثابتوي. (المرقات ۳/۲۳۶).

(۱) امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ درې رکعاته وترو اثبات د پاره مشکوة ص ۱۰۶ باندې د حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا حدیث نه استدلال کړی دی چې الفاظ یې دادي: **وعنها قالت کان رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یصلي من اللیل ثلث عشرة رکعة منها الوتر ورکعتا الفجر**.

(۲) امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ مشکوة ص ۱۰۶ باندې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت نه استدلال کړی دی، دې کې واضح دا الفاظ دي: **ثم اوتر بثلاث**، او دا روایت مسلم کې هم دی.

(۳) امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ ابواب الوتر فصل ثاني کې د عبدالعزیز بن جریج حدیث نمبر ۱۶ نه استدلال کړی دی کې د حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نه تپوس وشو، چې حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کوم سورتونه وترو کې لوستل؟ حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا دوام طرف ته اشاره کولو سره وفرمایل: حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اولني رکعت کې سورة اعلی لوسته، دویم رکعت کې سورة کافرون، دریم رکعت کې یې سورة اخلاص او معوذتین ویل دا واضح دلیل دی چې وتر درې رکعاته دي په یو سلام سره.

(۴) امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ د ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت نه استدلال کړی دی الفاظ یې دادی: **کان رسول الله یقرأ في الوتر بسبح اسم ربک الاعلی وقل یا ایها الکافرون وقل هو الله** (ترمذي، نسائي) (المرقات ۳/۳۴۱).

(۵) علامه ابن الهمام فتح القدیر کې د حاکم په حواله سره یو روایت نقل کړی دی الفاظ یې دادي:

عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت کان رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یوتر بثلاث لا یسلم الا في آخرهن.

(۶) دار قطني د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ یو روایت نقل کړی دی فرمایي: **وتر اللیل ثلاث کوتر النهار صلوة المغرب**. دا روایت موقوف هم دی او مرفوع هم دی، که موقوف وي نو موقوف هم داسې

سمعي مسائلو کې د مرفوع په حکم کې وي .
(۷) حافظ ابن عبد البر تمهيد کې صحيح سند سره د حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه مرفوع حديث داسې نقل کړی: **ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن البتيراء ان يصلي الرجل واحدة** (نصب الراية)
امام محمد رحمه الله مؤطا کې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دا اثر نقل کړی دی : **ما اجزأت ركعة قط**.
طحاوي کې د ابو خالد رحمه الله نه دا نقل دي هغه فرمايي : ما د ابو العاليه رحمه الله نه د وترو باره کې تپوس وکړو هغه وفرمايل : مونږ ته صحابو ښودلي دي وتر د مانبام د مونځ په شان دي يو د ورځې وتر دي يو د شپې وتر دي .
(۸) امام ابو حنيفه رحمه الله يو مضبوط دليل مشکوة ص ۱۱۳ باندې د حضرت علي رضي الله عنه حديث نمبر ۲۴ دی الفاظ يې دادي :**وعن علي قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر بثلاث يقرأ فيهن بتسع سور من المفصل يقرأ في كل ركعة بثلاث سور اخرهن قل هو الله احد** .
په دې حديث کې بالکل تصريح موجود ده چې وتر درې رکعاته دي او په هر رکعت کې نبي کريم صلى الله عليه وسلم درې درې سورتونه لوستلي دي چې مجموعه يې نهه سورتونه مکمل کيږي . (المرقات ۳/۳۴۱).
جواب : چيرته چې اوتر بواحدة لفظ راغلی دی نو اوتر طاق جوړيدو په معنی سره دی شفعې سره يو رکعت يو ځای کيدو سره وتر جوړ کړل يا د يو رکعت ذکر چرته هم نشته ، يعني **صلى بواحدة** الفاظ نه بلکې **اوتر بواحدة** الفاظ دي او کومو رواياتو کې چې پنځه، اوه ، نهه ، يولس رکعاته ذکر دي هلته وتر درې دي باقي د تهجدو مونځ مراد دی .
د وترو اطلاق په تهجدو هم کيږي **لوتر ما قد صلى** ، مندرجه بالا تحقيق د پاره دليل دی . د حضرت معاويه رضي الله عنه د روايت جواب ورکولو ضرورت نشته په خپله ابن عباس رضي الله عنه د معاويه رضي الله عنه عمل ناقابل عمل گرځولی او خلک يې ترې منع کړي وو دا د دې خبرې دليل دی چې هغه وخت کې يو رکعت وتر تصور نه وو دغه وجه ده چې حسن بصري رحمه الله فرمايي : درې رکعته وترو باندې د صحابو اجماع ده ، احتياط هم په دې کې دی چې درې رکعته وشي يو رکعت په دريو کې دننه دی او درې په يو کې دننه نه وي .
فقهاو درې رکعته وتر افضل گرځولی دي دغه اتفاقي افضل صورت باندې اتفاق کول په کار دي دا خبره ثابته ده چې حضور صلى الله عليه وسلم يو رکعت کولو نه منع فرمائيلې غير مقلدينو ته په کار دي چې د فقهاو متفقه فيصلې ته احترام وکړي د يو رکعت وتر ضد دې پريږدي .

وتر جوړيدو د پاره يو رکعت وي:

﴿۲﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « اَلْوِتْرُ رَكْعَةٌ
د حضرت عمر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايي : وتر يو رکعت دی او د
مِنْ آخرِ اللَّيْل » . (رَوَاهُ مُسلم)[1].
شپې په آخري حصه کې وتر (کول افضل) دي.

توضيح : الوتر ركعة : ددې مطلب دادی چې دوه رکعته مخکې شوي دي چې يو رکعت يې بل ورسره يو ځای کړو اوس درې رکعته وتر جوړ شو ، ظاهري الفاظو نه اخوا ددې د تاويل ضرورت ځکه راغی چې دې تولو روايتو کې تطبيق به وشي ، رواياتو کې درې رکعته وتر ښکاره ذکر دي د وتر مستحب وخت د شپې آخره حصه ده . (المرقات ۳/۳۲۸).

د حضرت عائشې رضي الله عنها د روايت مطلب:

﴿۳﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ:كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً
دعائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم به د شپې ديارلس رکعته کول ، دې کې
يُوتِرُ مِنْ ذَٰلِكَ بِخَمْسٍ لَا يَجْلِسُ فِي شَيْءٍ إِلَّا فِي آخِرِهَا ".(متفق عليه)[2]
به يې پنځه رکعات وتر کول او دې کې سوا د آخري رکعت نه يو کې هم نه کيناستو .

توضيح : يوتر من ذلک بخمس : ددې دا مطلب نه دی چې حضور صلی الله علیه وسلم پنځه رکعته وتر کړي دي مطلب دادی چې حضور صلی الله علیه وسلم ديارلس رکعاته داسې انداز کې کړي دي چې هره شفعه باندې تشهد وو يا به سلام وو يا به حضور صلی الله علیه وسلم څه استراحت کولو خو اخري پنځه رکعاته کې درې وتر وو ، دې کې شفعه کولو نه پس حضور صلی الله علیه وسلم استراحت نه کولو بلکې سلام نه پس بغير توقف حضور صلی الله علیه وسلم درې رکعته وتر کول .(المرقات ۳/۳۲۹).

البته وترو نه پس دوه رکعته په ناسته باندې کول ، بيا استراحت کولو ، خلاصه دا چې دې حديث کې صرف د آخري شفعه د تهجد او وترو نقشه ښودلې ، دې نه پس دوه رکعته نفل په ناسته کول او استراحت

---

۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۱۸/۱ رقم الحديث : ۱۵۳-۷۵۲.

۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰/۳،رقم الحديث :۱۱۴، ومسلم في الصحيح ۵۰۸/۱ رقم الحديث:۱۲۳-۷۳۷، وأبو داود ۷۵/۲ رقم حديث :۱۳۳۸.

طرف ته اشاره شوې ده دا ددې روايت داسې مطلب دی چې د احنافو مسلک موافق دی د احنافو په نزد وتر پنځه نه بلکې درې رکعاته دي.

شوافع حضرات ددې مطلب دا اخلې چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آخر کې پنځه رکعاته وتر کول دې کې يو سلام او يوه اخري قعده وه خبره ختمه، دې کې نور هم ډير تاويلات دي والله اعلم بحقيقة الحال. (المرقات۳/۳۲۹).

د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دوترو او تهجدو پوره نقشه:

﴿٤﴾ وَ عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ قَالَ انْطَلَقْتُ إِلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ

سعدبن هشام رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي زه د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې حاضر شوم او عرض مې وکړو

أَنْبِئِينِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَتْ: أَلَسْتَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟

چې ما ته د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خلق باره کې ووايه عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمايي تا قرآن نه دی لوستلی؟

قُلْتُ: بَلَى. قَالَتْ: فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ الْقُرْآنَ. قُلْتُ:

ما عرض وکړو ولې نه ويلی مې دی وی فرمايل: د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخلاق قرآن دی ما بيا عرض وکړو

يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَنْبِئِينِي عَنْ وِتْرِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَتْ: كُنَّا نُعِدُّ لَهُ

ای عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا! د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وترو باره کې څه ووايه؟ وې فرمايل: ما به انتظام کړی وو د نبي

سِوَاكَهُ وَ طَهُورَهُ فَيَبْعَثُهُ اللهُ مَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَهُ مِنَ اللَّيْلِ

عَلَيْهِ السَّلَامُ د پاره مسواک او د اودس د اوبو کله چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ الله تعالى د شپې پاڅول غوښتل پاڅوو به يې

فَيَتَسَوَّكُ وَ يَتَوَضَّأُ وَ يُصَلِّي تِسْعَ رَكَعَاتٍ لَا يَجْلِسُ فِيهَا

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به مسواک وکړو بيا اودس او نهه رکعته مونځ به يې وکړو چې نه به کيناستو په بل رکعت کې

إِلَّا فِي الثَّامِنَةِ فَيَذْكُرُ اللهَ وَ يَحْمَدُهُ وَ

په غير د اتم رکعت نه چې اتم رکعت به يې وکړو کيناستو به، د الله ذکر به يې کولو تعريف به يې کولو او

يَدْعُوهُ ثُمَّ يَنْهَضُ وَلَا يُسَلِّمُ فَيُصَلِّي التَّاسِعَةَ ثُمَّ

دعا به يې غوښتله بيا د سلام اړولو نه بغير به نهم رکعت ته پاڅيدو بيا به يې نهم رکعت پوره وکړو بيا به

يَقْعُدُ فَيَذْكُرُ اللهَ وَ يَحْمَدُهُ وَ يَدْعُوهُ ثُمَّ

کيناستو تشهد کې د الله ذکر به يې کولو د هغه تعريف به يې بيانولو او الله نه به يې دعاء غوښتله دا به يې

يُسَلِّمُ تَسْلِيمًا يُسْمِعُنَا ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ بَعْدَمَا يُسَلِّمُ وَهُوَ قَاعِدٌ فَتِلْكَ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً

مونږ ته په تيزآواز اورولو سره سلام ګرځولو دي نه پس به يې په ناسته دوه رکعته کول نو دا يولس رکعته شو

يَا بُنَيَّ فَلَمَّا أَسَنَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخَذَ اللَّحْمَ

ای زما زويه، کله چې د حضور صلی الله علیه وسلم عمر زيات شو او ډير عمر دوچې نه په بدن غوښه زياته شوه

أَوْتَرَ بِسَبْعٍ وَصَنَعَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ مِثْلَ صَنِيعِهِ فِي الْأُولَى فَتِلْكَ تِسْعٌ يَا بُنَيَّ وَكَانَ

او ه رکعته سره دوترو به يې کول او دوه رکعته په ناسته وکړل ای زما بچيه دا نهه رکعاته شو، او وو به

نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَحَبَّ أَنْ يُدَاوِمَ عَلَيْهَا

نبي علیه السلام چې کله به يې يو مونځ کولو دا خبره به يې خوښوله چې هميشه والې وکړې شي په دې باندې

وَكَانَ إِذَا غَلَبَهُ نَوْمٌ أَوْ وَجَعٌ عَنْ قِيَامِ اللَّيْلِ

او چې کله به غالب شو په نبي علیه السلام باندې خوب يا بل داسې تکليف چې د هغې د وجې د شپې او دريدل

صَلَّى مِنَ النَّهَارِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً وَلَا أَعْلَمُ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ممکن نه وو نو نبي علیه السلام به د ورځې اوله حصه کې دولس رکعاته کول زه نه پوهيدم چې نبي علیه السلام

قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فِي لَيْلَةٍ وَلَا صَلَّى لَيْلَةً إِلَى الصُّبْحِ وَلَا صَامَ

کله هم په يو شپه کې ټول قرآن لوستلی دی او نه يې ټوله مونځ کړې دی تر سحره پورې او نه يې روژې

شَهْرًا كَامِلًا غَيْرَ رَمَضَانَ . (رَوَاهُ مُسْلِم)(۱).

نيولې پوره مياشت په غير د مياشت د رمضان نه.

توضيح: الا في الثامنة: دا روايت هم د شوافعو مستدل دی چې په يو سلام سره اته رکعاته جائز دي. (المرقات ۳/۳۳۰).

غير رمضان: حضور صلی الله علیه وسلم د روژې مياشتې نه علاوه پوره مياشت روژې نه دي نيولې، دې حديث او د حضرت عائشې رضی الله عنها په حديث کې تعارض دی دې کې مذکور دی چې حضور صلی الله علیه وسلم به د شعبان ټولې روژې نيولې، ددې په جواب کې هم د حضرت عائشې رضی الله عنها يو حديث دی، حضور صلی الله علیه وسلم به اکثر او غالب شعبان روژو سره تيرولو **فللاکثر حکم الکل**، تعارض پاتې

(۱) اخرجه مسلم ۵۱۲/۱ رقم الحديث: ۱۳۹-۷٤٦

نه شو .

دوترو نه پس د دوه رکعتو نفل : **ثم یصلي رکعتین وهو قاعد** : دې کې بحث تیر شوی دی د وترو نه پس دوه رکعاته څنګه دي یو حدیث کې ښکاره حکم دی خپل وتر مونځ د شپې اخري مونځ جوړ کړه دې نه معلومه شوه چې د وترو نه پس بل مونځ نشته دی حدیث کې مذکور دي چې حضور ﷺ د وترو نه پس دوه رکعته په ناسته کړي دي ، امام مالک رحمه الله د وترو نه پس دوه رکعته نفل کولو والا حدیث نه دی قبول کړی ، (المرقات ۳/۳۳۱).

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمايي نه يې په خپله کوم او نه ترې څوک منع کوم ، جمهور فقهاء وايي دې نه انکار نه شي کولی دا دوه رکعاته نفل ثابت دي ، روایاتو کې چې کوم تعارض دی دا سې يې ختموئ دوا ړه طريقې جائز دي کول هم جائز او نه کول هم جائز دي ، حديث کې د امر صيغه ده دا حکم استحبابي دي وجوبي نه دی تعارض نشته ،بعضې علماو دا تطبيق کړي ماسخوتن وخت کې که وتر وکړي دا دوه رکعات د ولاړې په ځای په ناسته وکړه ګيني مه يې کوه ، دې سره هم تعارض لرې کيږي ، خلاصه دا چې دا خبره ډيره واضحه ده دې دوه نفلو په باره کې خبره هله ده چې وتر ماسخوتن وخت کې وکړي که د شپې آخره حصه کې وتر وي بيا وتر آخري مونځ دی .

وتر د شپې آخره حصه کې کول په کار دي :

﴿۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْرًا»[1]
ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور ﷺ فرمايي: خپل د شپې آخري مونځ وتر جوړ کړئ.
﴿۶﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ : « بَادِرُوا الصُّبْحَ
ابن عمر رضي الله عنه روايت کړې د نبي کريم ﷺ نه چې فرمايي : جلتئ کوئ د سحر د آثارو ښکاره
بِالْوِتْرِ» . (رَوَاهُ مُسْلِم)[2].
کيدو سره په وتر کولو باندې .

ددیني طلباو د پاره دوترو حکم :

﴿۷﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « مَنْ خَافَ
جابر رضي الله عنه راوي دی وايي چې : حضور ﷺ فرمايي : کوم کس ته چې ددې خبرې ويره وي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۴۸۸،رقم الحديث :۹۹۸، ومسلم في الصحيح ۱/۵۱۷ رقم الحديث:۱۵۱-۷۵۱.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۱۷ رقم الحديث:۱۴۹-۷۵۰.

أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَ مَنْ طَمِعَ
چې د شپې آخره کې نه پاڅم هغه له په کار دي چې د شپې په شروع کې وتر وکړي او د چا چې اميد وي
أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإِنَّ صَلَاةَ آخِرِ اللَّيْلِ
د پاڅيدو د شپې په آخره حصه کې هغه دې د شپې آخره کې وتر وکړي ځکه چې مونځ د آخرې حصې د شپې
مَشْهُودَةٌ وَ ذٰلِكَ أَفْضَلُ » . (رَوَاهُ مُسلم)[1].
مشهود (يعنې دې وخت کې د رحمت فرښتې ،برکات او انوارات نازليږي) دي او دا افضل دی .

توضيح : آخر الليل : د شپې آخره حصه کې پاڅيدل رياضت او عبادت دی خيته خالي وي عبادت په آسانه کيږي بلکې زړه يې لګي د الله تعالی د انواراتو او برکاتو نزول کيږي ځکه ارشاد دی که اميد يې وي چې آخري حصه د شپه کې پاڅيدی شي نو وتر مؤخر کړه چې د شپې آخرې حصې فضائل حاصل شي د چا علمي کار وي طالب علم وي مطالعې او تکرار کې مشغول وي هغه دې ماسخوتن وخت کې وتر وکړي او اوده دې شي لکه داسې راتلونکي د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت مطلب هم دا دی.

شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي : که طالب علم د ماسخوتن وتر وکړه هغې نه پس يې دوه رکعاته نفل وکړل ده ته ثواب حاصل شو . (اشعة اللمعات ۵۷۲، المرقات ۳/۲۳۳).

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته د درې خبرو وصيت کړی دی :

﴿۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ أَوْتَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ
عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې هره حصه کې وتر کړي دي يعنې د شپې په شروع کې
وَ أَوْسَطِهِ وَ آخِرِهِ وَ انْتَهَى وِتْرُهُ إِلَى السَّحَرِ . (مُتفق عليه)[2].
د شپې مينځ او د شپې آخري حصه کې هم خو د عُمر په آخري وخت کې د سحر وخت ورله مقرر کړی وو .
﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : أَوْصَانِي خَلِيلِي بِثَلَاثٍ : صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ
ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي زما ملګري (نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ) ماته د درې خبرو وصيت کړی: درې روژې نيول په هره

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۵۲۰ رقم الحديث:۱۶۲-۷۵۵.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۴۸۶،رقم الحديث : ۹۹۶، ومسلم في الصحيح ۱/۵۱۲ رقم الحديث:۱۳۷-۷۴۵.

شَهۡرٍ وَ رَكۡعَتَيِ الضُّحٰى وَ أَنۡ أُوۡتِرَ قَبۡلَ أَنۡ أَنَامَ .(متفق عليه)[1].

میاشت کې ، دویم دوه رکعته د څاښت مونځ کول ، او دریم دا چې د اودو کیدو نه مخکې وتر کول .

الْفَصْلُ الثَّانِي:

په شرعي آسانتیاو باندې شکر ادا کول په کار دي :

﴿۱۰﴾ عَنۡ غُضَيۡفِ بۡنِ الۡحَارِثِ قَالَ: قُلۡتُ لِعَائِشَةَ: أَرَأَيۡتِ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَ سَلَّمَ
غضیف بن حارث رضي الله عنه روایت کوي وایي چې ما د عائشې رضي الله عنها نه تپوس وکړو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم
كَانَ يَغۡتَسِلُ مِنَ الۡجَنَابَةِ فِي أَوَّلِ اللَّيۡلِ أَمۡ فِي آخِرِهٖ ؟ قَالَتۡ :
به غسل جنابت د شپې شروع کې کولو یا آخره حصه کې؟ عائشې رضي الله عنها و فرمایل کله به نبي علیه السلام د
رُبَّمَا اغۡتَسَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيۡلِ وَرُبَّمَا اغۡتَسَلَ فِي آخِرِهٖ قُلۡتُ : اللّٰهُ أَكۡبَرُ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِيۡ
شپې شروع حصه کې غسل کولو او کله آخره حصه کې ما وویل الله ډیر لوي دی ټول تعریفونه هغه الله لره
جَعَلَ فِي الۡأَمۡرِ سَعَةً قُلۡتُ : كَانَ يُوۡتِرُ أَوَّلَ اللَّيۡلِ أَمۡ
دي چې دیني امورو کې یې آسانتیا راوستې بیا یې تپوس وکړو نبي علیه السلام وتر د شپې شروع کې کول یا
فِيۡ آخِرِهٖ ؟ قَالَتۡ : رُبَّمَا أَوۡتَرَ فِي أَوَّلِ اللَّيۡلِ وَ رُبَّمَا أَوۡتَرَ فِي آخِرِهٖ
آخره حصه کې؟ عائشې رضي الله عنها و فرمایل : کله به یې شروع کې کول او کله د شپې آخره حصه کې کول ،
قُلۡتُ : اللّٰهُ أَكۡبَرُ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِيۡ جَعَلَ فِي الۡأَمۡرِ سَعَةً قُلۡتُ :
ما وویل الله ډیر لوي دی ټول تعریفونه الله د پاره دي چې دیني امورو کې یې آسانتیا راوستې بیا یې تپوس
كَانَ يَجۡهَرُ بِالۡقِرَاءَةِ أَمۡ يَخۡفُتُ ؟ قَالَتۡ : رُبَّمَا جَهَرَ بِهٖ وَ رُبَّمَا خَفَتَ
وکړو قرائت به یې په مزه کولو یا تیز آواز باندې وي ویل کله به یې په تیز آواز قرائت کولو او کله په مزه آواز باندې
قُلۡتُ : اللّٰهُ أَكۡبَرُ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِيۡ جَعَلَ فِي الۡأَمۡرِ سَعَةً . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) وَرَوَى ابۡنُ مَاجَهۡ
ما وویل الله ډیر لوي دی ټول تعریفونه الله د پاره دي چې دیني امور یې آسان کړي (ابن ماجه د دې حرف

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۶/۳، رقم الحديث :۱۱۷۸، ومسلم في الصحيح ۱ /۴۹۹ رقم الحديث:۸۵-۷۲۱، وأبو داود ۲ /۱۳۸ رقم الحديث :۱۴۳۲، والنسائي ۳ /۲۲۹، رقم الحديث: ۱۲۷۷ ، والترمذي ۳ /۱۳۲ رقم الحديث : ۷۶۰.

الفَصْلُ الأَخِيرُ .[1]

آخري فقره نقل كړې ده).

د تهجد او وترو مونځونو د ركعتونو تعداد :

﴿۱۱﴾ وَعَن عبد الله بن أبي قيس قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: بِكَمْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

عبدالله بن ابي قيس رضي الله عنه وايي : ما د عائشې رضي الله عنها نه تپوس وكړو چې حضور صلى الله عليه وسلم څو

يُوتِرُ ؟ قَالَتْ : كَانَ يُوتِرُ بِأَرْبَعٍ وَ ثَلَاثٍ وَ سِتٍّ وَ ثَلَاثٍ

ركعاته وتر كول؟عائشه رضي الله عنها وايي: حضور صلى الله عليه وسلم به كله څلور او درې او كله شپږ او درې ركعاته

وَ ثَمَانٍ وَ ثَلَاثٍ وَ عَشْرٍ وَ ثَلَاثٍ وَ لَمْ يَكُنْ يُوتِرُ بِأَنْقَصَ مِنْ سَبْعٍ

كله اته او درې ركعاته او كله لس او درې ركعاته وتر كول او رسول الله صلى الله عليه وسلم به وتر نه كول كم د اوو

وَلَا بِأَكْثَرَ مِنْ ثَلَاث عشرَة. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[2].

ركعتونو نه او نه زيات د ديارلسو ركعتونو نه .

توضيح : بأربع و ثلاث: حضرت عائشه رضي الله عنها پوره احتياط سره د تهجد و ركعتونو ځانله ذكر كړى دى او د وترو ركعتونو ذكر جدا فرمايي : حضور صلى الله عليه وسلم څلور ركعاته تهجد او درې ركعاته وتر كول د دې مجموعه اوه ركعاته ده ، كله شپږ او درې وتر دا نهه ركعاته شو ، كله اته ركعاته او درې وتر دا يولس ركعاته شو ، كله لس ركعاته او درې وتر دا ټول ديارلس ركعاته شو ، حضرت عائشې رضي الله عنها چې كوم اهتمام سره درې وتر جدا ذكر كړي دا د دې خبرې دليل دى چې وتر درې ركعاته دي . (المرقات ۳/۲۳۵).

آخر كې حضرت عائشې رضي الله عنها د حضور صلى الله عليه وسلم عام عادت بيان كړى دى ، عمومي طور باندې حضور صلى الله عليه وسلم اوو نه كم او د ديارلسو نه ډير وتر يعنې تهجد او وتر دواړه نه كول دلته د وترو اطلاق په تهجد و باندې هم دى او دا حصر د عمومي حالاتو په اعتبار سره دى ګينې پنځه او پنځلس ركعاته هم ثابت دي خو دغه معمول كم وو.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۵۳/۱ رقم الحديث : ۲۲٦ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۹۷/۲ رقم الحديث :۱۳٦۲ .

دوتر مونځ واجب دی:

﴿۱۲﴾ وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : «اَلْوِتْرُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ
ابو ایوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: وتر هر مسلمان باندې حق دی
فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ وَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِثَلَاثٍ
لهذا څوک چې وترپنځه رکعاته کول غواړي پنځه رکعته دې وکړي او څوک چې درې رکعته کول غواړي
فَلْيَفْعَلْ وَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ ».[1]
درې رکعته دې وکړي څوک چې يو رکعت کول غواړي يو رکعت دې وکړي.

توضيح: **الوتر حق**: دې حدیث نه د وترو وجوب واضح معلوم دی بیا د وترو درې. پنځه او يو رکعت ذکر دي. (المرقات ۳/۳۳۶).

سفيان ثوري پنځه رکعاته واخيستل دلته شوافعو يو رکعت واخسته او احنفو درې رکعات واخيستل دغه شان حضور اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يو قول هم امت لاندې نه دی غورځولی.

وترو ته ترغيب او دهغې فضيلت:

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ
حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: الله تعالی وتر دی وتر خوښوي
فَأَوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ».[2]
لهذا ای اهل قرآن وتر کوئ.

توضيح: **ان الله وتر**: يعني الله تعالی خپل ذات کې او خپلو صفاتو کې يو دی څوک مثل او شريک او نظير نه لري، الله تعالی خپلو افعالو کې هم يو دی څوک مددګاريې نشته، طاق عدد خوښوي او وتر هم طاق دي څکه الله تعالی وتر خوښوي او ددې کولو والا ته ډير زيات ثواب ورکوي اهل القرآن نه مراد اهل توحيد او اهل ايمان مسلمانان دي. (المرقات ۳۳۶-۳/۳۳۸).

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۲/۲ رقم الحديث: ۱۴۲۲

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۱۴/۱۱، رقم الحديث: ۶۴۱۰، ومسلم في الصحيح ۲۰۲۶/۴ رقم الحديث: ۵-۲۶۸۸، وأبو داود ۱۲۷/۲ رقم الحديث: ۱۴۲۶.

دوترو وجوب او ددې وخت او فضیلت:

﴿۱۴﴾ وَعَنْ خَارِجَةَ بْنِ حُذَافَةَ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَقَالَ:
خارجه بن حذافه رضي الله عنه وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم زمونږ خوا ته تشریف راوړو او وي فرمایل:
" إِنَّ اللهَ أَمَدَّكُمْ بِصَلَاةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ : الْوِتْرُ
الله تعالی ستاسو یو مونځ سره امداد کړی دی دا ستاسو د پاره د سرو اوښانو نه بهتر دی او هغه وتر دي
جَعَلَهُ اللهُ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى أَنْ يَطْلُعَ الْفَجْرُ ". [1]
او ستاسو د پاره دا مونځ د ماسخوتن نه پس د سحر وتلو پورې ددې په مینځ کې مقرر دی.

توضیح: **حمر النعم**: عربو ته سره اوښان ډير خوښ او عمده لګي او د عربو مالونو کې ټولو نه ډير قيمتي دي ځکه حضور صلی الله علیه وسلم وترو ته ترغيب ورکولو سره د اوښانو ذکر وفرمايه، دې حديث کې دا وښودی شو چې وتر د ماسخوتن تابع دي نو د ماسخوتن نه مخکې نه ادا کيږي. (المرقات۳/۳۳۹)

دوترو قضاء لازم ده چې دا يې دوجوب دليل دی:

﴿۱۵﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ
زيد بن اسلم راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي څوک چې د وترو نه غافله وي او اوده شي
فَلْيُصَلِّ إِذَا أَصْبَحَ ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ مُرْسلا) [2] .
هغه ته په کار دي که سحر وي نو او دې کړي، دا روايت ترمذي په طريقه د ارسال سره نقل کړی دی.

د دوې رکعاتو وترو ثبوت:

﴿۱۶﴾ وَ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ جُرَيْجٍ قَالَ : سَأَلْنَا عَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ
عبدالعزيز بن جريج رضي الله عنه وايي مونږ د عائشې رضي الله عنها نه تپوس وکړو چې کوم کوم سورتونه لوستل
كَانَ يُوتِرُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى بِـ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى
حضور صلی الله علیه وسلم په وترو کې؟ عائشې رضي الله عنها وايي: اولنې رکعت کې سبح اسم ربک الاعلى،

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۸/۲ رقم الحديث: ۱٤۱۸، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۱٤/۲، رقم الحديث: ٤٥٢، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳٦۹/۱ رقم الحديث: ۱۱٦۸.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۷/۲ رقم الحديث: ۱٤۳۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۳۰/۲، رقم الحديث: ٤٦٦.

وَفِي الثَّانِيَةِ بِـقُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّالِثَةِ بِـ قُلْ هُوَاللهُ أَحدٌ والمعوذتين رَوَاهُ التِّرمِذِيُّ وَأَبُودَاوُد
دويم ركعت كې قل ياايها الكافرون، دريم ركعت كې قل هو الله احد، او معوذتين لوستل .
وَ رَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبْزٰى وَرَوَاهُ الْأحمد عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ وَالدَّارِمِي عَنِ
او دا روايت نسائي دعبد الرحمن بن ابزي رضي الله عنه نه او امام احمد د ابي بن كعب رضي الله عنه نه او دارمي د
ابْنِ عَبَّاسٍ وَ لَمْ يَذْكُرَا وَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ[1]
ابن عباس رضي الله عنه نه نقل كړى خو امام دارمي خپل روايت كې لفظ معوذتين نه دي ذكر كړى بلكې هغوي صرف دا نقل كړي چې حضور صلى الله عليه وسلم د وترو دريم ركعات كې صرف قل هو الله احد لوستلو .

توضيح: في الاولى: دې نه معلومه شوه چې وتر درې ركعاته دي عائشه رضي الله عنها هر درې ركعاتو كې د هر ركعت جدا جدا نوم اخستى او هر ركعت كې لوستلې سورت نوم يې هم ښودلى ، او دغه شان تسلسل سره يې د درې ركعاتو بيان وكړو چې وتر درې ركعاته دي او مينځ كې يې سلام نشته او دا د احنافو مسلك دى .

په وترو كې ويلو والا دعاء قنوت :

﴿۱۷﴾ وَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ : عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَلِمَاتٍ
حسن بن علي رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم ما ته څه كلمات ښودلي وو چې زه يې د
أَقُولُهُنَّ فِي قُنُوتِ الْوَتْرِ : « اللّٰهُمَّ اهْدِنِيْ فِيْمَنْ هَدَيْتَ
وترو دعاء قنوت كې وايم (ترجمه) اى الله ما ته هدايت وكړه هغه خلكو سره چا ته چې تا هدايت كړى ما
وَ عَافِنِيْ فِيْمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنِيْ
د دنيا او آخرت مصيبتونو نه او آفتونو نه بچ كړې ، هغه خلكو سره كوم چې تا بچ كړي دي او ما سره محبت
فِيْمَنْ تَوَلَّيْتَ وَ بَارِكْ لِيْ فِيْمَا أَعْطَيْتَ وَ
وكړه هغه خلكو سره كوم سره چې ته محبت كوې او څه چې ته ما ته راكړي هغې كې بركت واچوه او ما د
قِنِيْ شَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ تَقْضِيْ وَلَا يُقْضٰى عَلَيْكَ
هغه گناهونو نه بچ كړه كوم چې مقدر وي بيشكه ته چې څه غواړې هغه حكم كوې او تا ته څوك حكم نه كوي

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۲/۲ رقم الحديث : ۱۴۲۳ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۲۶/۲، رقم الحديث : ۴۶۳، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۷۱/۱ رقم الحديث: ۱۱۷۳.

إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ
(یعني ته حاکم مطلق یې محکوم نه یې او څوک چې ته ملګری) ساتي هغه ذلیل کیږي نه ای زما ربه!
تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَ تَعَالَيْتَ »[1].
ته برکت والا یې او ستا ذات اوچت او برتر دی.

توضیح: في قنوت الوتر: وترو کې دعا لوستلې کیږي د احنافو په نزد ټول کال کې د ماسخوتن مونځ نه پس وترو کې دعاءوي، د شوافعو په نزد نیم رمضان نه پس وي او ټول کال د سحر مونځ کې وي بیا دعاء کې هم اختلاف دی شوافع دغه دعاء لولي، بره حدیث کې مذکور ده، طریقه یې داده چې اخري رکعت د قرائت نه د فارغیدو سره قومه کې لاس اوچت کړي دعاء غواړي خو اوچت آواز سره یې غواړي نن سبا حرمینو کې ټول رمضان کې داسې دعاء کیږي او په اوچت آواز سره حاکمانو او د هغوی اعوانو د پاره دعاء غوښتلې شي دا یو عجیبه صورت دی. (المرقات ۳/۳۴۳).

احناف ټول کال کې جدا جدا او رمضان کې په جماعت سره دوترو په آخري رکعت کې د قرائت فارغیدو سره رکوع ته تللو نه مخکې دواړه لاسونه غوږونو پورې اوچت کړي بیا نوم باندې کیخودلې شي او دادعا په مزه لوستلې کیږي کومه چې مونږ احناف مونځ کې وایو: **اللهم انا نستعينك ونستغفرك ونؤمن بك ونتوكل عليه و نثني عليك الخير نشكرك ولا نكفرك و نخلع و نترك من يفجرك اللهم اياك نعبد ولك نصلي و نسجد واليك نسعى و نحفد و نرجو رحمتك و نخشى عذابك إن عذابك بالكفار ملحق. (رواه ابوداؤد في مراسيله بتغير يسير)** (المرقات ۳/۳۴۳).

بوداؤد مندرجه بالا دعاء قنوت خپلو مراسیلو کې نقل کړې دی یو دوو الفاظو نه علاوه دا دعاء هلته وجود ده، دا ویل غلط دي چې دا دعاء ثابت نه ده، حرمینو کې کله کله دا دعاء هم ویلي کیږي که وک دا دواړه دعاګانې وترو کې ووایي ډیره بهتر ده بنه الفاظ کمي او زیاتي سره څه فرق نه پریوځي ؛ د دنیاوي اغراضو دعاګانې جائز نه دي مخکې د قنوت نازله تفصیل را روان دی.

رجه أبو داود في السنن ۱۳۳/۲ رقم الحديث: ۱۱۲۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۲۸/۲، رقم الحديث: ۴۶۴، وأخرجه ابن

وترو کې د حضور صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ دعاء:

﴿۱۸﴾ وَعَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ فِي الْوِتْرِ

ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې حضور صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ به چې کله د وترو په مونځ کې سلام اړولو نو دا به يې

قَالَ: « سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ » رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ[1] وَ النَّسَائِيُّ وَ زَادَ: ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

ويل: پاک دی بادشاه نهايت پاک، نسائي دا الفاظ هم نقل کړي چې نبي عَلَیْهِ السَّلَامُ دا درې ځلې لوستل او

يُطِيلُ فِي آخِرِهِنَّ. وَ فِي رِوَايَةٍ لِلنَّسَائِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى

دريم ځل به يې تيز اواز سره لوستل، نسائي يو روايت د عبد الرحمن بن ابزي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل کړی دی

عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ: « سُبْحَانَ

دې کې هغه (عبد الرحمن) خپل پلار نه نقل کوي چې حضور صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ به کله سلام اړولو نو سبحان

الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ » ثَلَاثًا وَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالثَّالِثَةِ. (نسائي ۳/۲۳۵).

الملک القدوس به يې درې ځلې ويل او دريم ځل به يې په تيز آواز سره ويله.

﴿۱۹﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي آخِرِ وِتْرِهِ: « اللَّهُمَّ

حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې حضور صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ خپل دوترو مونځ آخره کې دا دعاء لوستله: اى الله!

إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ

زه پناه غواړم ستا د خوشحالۍ په ذريعې سره ستا د غضب نه او ستا د عافيت په ذريعې سره ستا د عذاب نه

وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي

او زه پناه غواړم ستا د ذات په ذريعې ستا د آثار معافات (يعني ستا د غضب او غصې نه) ما کې طاقت نشته

ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ »[2].

چې ستا تعريف و کړم ځکه چې ستا د تعريف شمار نشته ته داسې يې لکه څنګه چې تا خپل تعريف کړی دی

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۱۳۷ رقم الحديث: ۱٤۳۰.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۱۳٤ رقم الحديث: ۱٤۲۷.

توضیح: عبدالله بن همام رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: دعاء قنوت کې څه خاص دعاء باندې انحصار نه دی کول په کار بلکې مختلفې دعاګانې ويل په کار دي چې زړه او دماغو باندې د دعاګانو اثر پرېوځي . لهذا معروف دعاء قنوت خاص معمول نه دی جوړول په کار.

خو د علماو دويمه طبقه دا وايي چې معروف دعاء قنوت معمول جوړول منع نه دي البته دې نه علاوه نورې دعاګانې بطور خاص معمول جوړول منع دي ځکه چې صحابو د معروف دعاء قنوت معمول جوړولو او لوېستلو به يې بل کوم خاص معمول يې نه وو جوړ کړی .(المرقات ۳/۳۴۸، ۳/۳۶۰).

اَلْفَصْلُ الثَّالِث:

د حضرت معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو رکعت وترو باندې د صحابو تعجب:

﴿۲۰﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قِيلَ لَهُ : هَلْ لَكَ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مُعَاوِيَةَ
ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ باره کې منقول دي هغه نه تپوس وکړی شو د امير معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په باره کې ته سو څه وايي
فَإِنَّهُ مَا أَوْتَرَ إِلَّا بِوَاحِدَةٍ قَالَ : أَصَابَ إِنَّهُ فَقِيهٌ وَ فِي رِوَايَةٍ : قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ:
چې وتر يو رکعت کوي؟ ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل هغه فقيه دی ښه کوي يو بل روايت کې ابن ابي مليکه وايي
أَوْتَرَ مُعَاوِيَةُ بَعْدَ الْعِشَاءِ بِرَكْعَةٍ وَ عِنْدَهُ مَوْلًى لِابْنِ عَبَّاسٍ
چې معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ماسخوتن مونځ نه پس وتر يو رکعت وکړو د ه سره د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ آزاد کرده غلام
فَأَتَى ابْنَ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرَهُ
هم موجود وو هغه د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خدمت کې حاضر شو او ورته يې وويل : ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
فَقَالَ : دَعْهُ فَإِنَّهُ قَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
وفرمايل: د هغه باره کې څه مه وايه هغه ته د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د صحبت شرف حاصل دی.

توضیح: دعه . يعنې امير معاوية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ باندې اعتراض مه کوه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صحابي دی هغه سره به څه وجه وي څه علمي ثبوت به وي څه اجتهادي خبره به وي د صحابي عمل غلط نه شي کيدی هغه نه رب راضي شوی دی دوي باندې اعتراض مه کوه. (المرقات ۳/۳۵۰).

ځکه چې:

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۷/۱۰۳ رقم الحديث : ۳۷۶۵.

نه هر جائے مرکب توان تاختن ۞ که جاهاسپر باید انداختن
کار پاکان بر قیاس خود مگیر ۞ گرچه آید در نوشتن شیر وشیر
هزار نکته باریک تر ز مواین جاست ۞ نه هر که سر بتراشد قلندری داند

دوتر نه کولو سخت وعيد:

﴿۲۱﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْوِتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا الْوِتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا الْوِتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)(۱).

بريدة رضي الله عنه وايي ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي چې فرمايل يې: وتر حق دي څوک چې وتر نه کوي هغه زمونږ نه، نه دی، وتر حق دي څوک چې وترونه کړي هغه زمونږ نه، نه دی وتر حق دي څوک چې وترونه کړي هغه زمونږ نه، نه دی.

توضيح: فليس منا: ډيرې جملې داسې مخکې تيرې شوې دي دلته يو مطلب بيا ليکم د دې مطلب دا نه دی چې دا کس کافر شو، بلکې مطلب يې دا دی چې دا کس د دې خاص مسئله کې وترو کې زمونږ په طريقه باندې نه دی باقي په اسلام باندې ولاړ دی، ليکن په دې شعبه کې د مسلمانانو د طريقې نه اوښتې دي. (المرقات ۳/۳۵۰).

دوترو قضاء دوترو دوجوب دليل دی:

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِيْ سَعِيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ نَامَ عَنِ الْوِتْرِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَ أَوْ إِذَا اسْتَيْقَظَ».(۲)

ابو سعيد رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: څوک چې بغير د وتر کولو اوده شي يا کول ترې هير شي کله چې هم ورته ياد شي يا د خوب نه را بيدار شي (ددې قضاء) دې وکړي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۱۲۹ رقم الحديث: ۱۴۱۹.
(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۱۳۷ رقم الحديث: ۱۴۳۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۳۳۰، رقم الحديث: ۴۶۵.

دوتر مونځ واجب دی او که سنت؟

﴿٢٣﴾ وَ عَنْ مَالِكٍ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ عَنِ الْوِتْرِ:
دامام مالک رَحِمَهُ اللهُ باره کې منقول دي چې ده ته دا خبره رسيدلې چې يو کس ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس وکړو
أَوَاجِبٌ هُوَ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَوْتَرَ الْمُسْلِمُونَ.
آيا وتر واجب دي؟ عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل: وتر مونځ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم کړی او نورو مسلمانانو
فَجَعَلَ الرَّجُلُ يُرَدِّدُ عَلَيْهِ وَ عَبْدُ اللهِ يَقُولُ: أَوْتَرَ
هم کړی دی او دغه کس بار بار دا سوال کوه او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته دغه جواب ورکوه چې وتر مونځ
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَأَوْتَرَ الْمُسْلِمُونَ. (رَوَاهُ فِي الْمُوَطَّأ)[1].
حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم کړی دی او نورو مسلمانانو هم کړی دی.

وتر درې رکعاته دي:

﴿٢٤﴾ وَ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ يَقْرَأُ فِيهِنَّ
حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به وتر درې رکعته کول، دې کې به يې لوستل نبي عَلَيْهِ السَّلَام
بِتِسْعِ سُوَرٍ مِنَ الْمُفَصَّلِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِثَلَاثِ سُوَرٍ آخِرُهُنَّ: قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2]
مفصل نهه سورتونه هر رکعت کې يې درې درې سورتونه لوستل او آخري سورت کې قل هو الله احد وو.

دوو رکعتو سره يو رکعت يو ځای کول او سره ودو تر جوړيدو واقعه:

﴿٢٥﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ بِمَكَّةَ وَ السَّمَاءُ مُغِيمَةٌ فَخَشِيَ الصُّبْحَ
نافع وايي: زه دا بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره مکه کې وم او آسمان کې وريځ وه نو ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته ويره د سحر
فَأَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ انْكَشَفَ فَرَأَى أَنَّ عَلَيْهِ لَيْلًا فَشَفَعَ بِوَاحِدَةٍ
کيدو وه هغه يو رکعت وتر وکړل بيا آسمان صفا شو هغه وکتل چې اوس هم شپه ده هغه يو رکعت بل هم وکړو
ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا خَشِيَ الصُّبْحَ أَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ. (رَوَاهُ مَالِك).
دوه رکعته شو، دې نه پس دوه دوه رکعت وکړل چې د سحر ويره شوه هغه يو رکعت وتر وکړل.

(١) أخرجه مالک في الموطأ ١٢٤/١ رقم الحديث ١٧ من كتاب صلاة الليل.

(٢) أخرجه الترمذي في السنن ٣٢٢/٢ رقم الحديث: ٤٦٠

په ناسته مونځ کولو طريقه:

﴿۲۶﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي جَالِسًا
عائشه رضي الله عنها وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به (په آخري عمر کې په ورځ يا شپه کې) په ناسته مونځ
فَيَقْرَأُ وَ هُوَ جَالِسٌ فَإِذَا بَقِيَ مِنْ قِرَاءَتِهِ قَدْرُ مَا يَكُونُ ثَلَاثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ
کولو (چې د اوږد قرائت د وجې نه) په ناسته ناسته قرائت کولو چې کله به پاتې شو ديرش يا څلويښت
آيَةً قَامَ وَ قَرَأَ وَ هُوَ قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ يَفْعَلُ
آيتونه او دريدو به هغه به يې په ولاړه لوستل بيا به يې رکوع وکړه بيا به يې سجده وکړه او بيا به يې کول
فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذٰلِكَ. (۱)
په دوهم رکعت د اولني رکعت په شان.

توضيح: په دې طريقه باندې نفل کول اتفاقا جائز دي د دې بالعکس جائز نه دی. (المرقات ۳/۳۵۴).
دلته سوال دا دی چې د دې حديث باب الوتر سره څه تعلق دی، د دې جواب دا دی چې دلته د وترو ذکر اگرچې نشته خو د دوو رکعتونو ذکر دی چې د وترو د پاره مقدمه او تمهيد دی.

د وترو نه پس دوه رکعته نفل په ناسته کول ثابت دي:

﴿۲۷﴾ وَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوِتْرِ
د حضرت ام سلمة رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې: نبي کريم صلى الله عليه وسلم به نفل کول پس د وترو نه
رَكْعَتَيْنِ» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَزَادَ ابْنُ مَاجَه: خَفِيفَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ (۲).
دوه رکعته.
﴿۲۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ يَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ
عائشه رضي الله عنها وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم وتر يو رکعت کولو بيا دوه رکعته نفل يې کول، دې کې
يَقْرَأُ فِيهِمَا وَ هُوَ جَالِسٌ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ قَامَ فَرَكَعَ. (۳)
حضور صلى الله عليه وسلم په ناسته ناسته قرائت فرمايلو چې کله رکوع کول يې غوښتل نو رکوع به يې کوله.

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۵۰۵ رقم الحديث: ۱۱۲ ۷۳۱.
(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۳۳۵ رقم الحديث: ۴۷۱
(۳) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۳۷۷ رقم الحديث: ۱۱۹۶

﴿۲۹﴾ وَعَنْ ثَوْبَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ هٰذَا السَّهَرَ جُهْدٌ وَ ثِقْلٌ

ثوبان دنبي كريم ﷺ نه روايت كړي چې نبي علیه السلام فرمايي: كه د شپې بيداريدل مشكل وي

فَإِذَا أَوْتَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ فَإِنْ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ

تاسو كې چې څوك هم وتر وكړي دوه ركعته نفل كوئ كه د تهجدو د پاره د شپې پاڅيدې نو بهتر ده كه

وَ إِلَّا كَانَتَا لَهُ ». (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ ١٦٠٢).

پانه څيدې نو بيا دا دوه ركعته پوره دي (يعني ددې دوو ركعتو د وجې ده ته د تهجدو ثواب ملاو شو).

﴿۳۰﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يُصَلِّيهِمَا بَعْدَ الْوِتْرِ وَهُوَ جَالِس

ابو امامة رضي الله عنه راوي دى وايي چې حضور ﷺ د وترو نه پس دوه ركعته نفل په ناسته كول او

يَقْرَأُ فِيهِمَا ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الأَرْضُ﴾ و ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (رَوَاهُ أَحْمد)[1].

دې كې يې اذا زلزلت الارض او قل يا ايها الكافرون لوستل.

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ٥/٢٦٠.

۱۷ جمادی الاولی ۱٤۱۰هـ

بَاب الْقُنُوت:

د قنوت نازله بیان:

لفظ قنوت په ډيرو معانو باندې راځي د دعاء په معنی ، د سکوت په معنی هم راځي ، د طاعت په معنی هم مستعمل دی ، طول قیام په معنی هم مستعمل دی ، دلته د دعا ، په معنی ده که ښه دعاء وي یا بده دعاء وي . (المرقات ۳/۳۵٦).

د قنوت مختلفو احادیثو کې تطبیق : قنوت په دوه قسمه باندې دی یو قنوت وتر د ماسخوتن نه پس ، دویم قنوت نازله دی د دواړو باره کې مختلف آحادیث راغلي ، بعضې آحادیثو نه ثابته ده چې د قنوت دعا قبل الرکوع ویلی شوې ده او ځینو کې بعد الرکوع ذکر دی.

بعضې روایاتو کې د سحر مونځ ذکر دی ، په بعضو کې د ماسپښین او ماښکر بلکې ټول مونځونو ذکر دی ، دې کې د قنوت د عاء لوستلی شوې ده ، داسې فصل ثاني اولني حدیث نمبر ۳ کې دي . (المرقات ۳/۳۵۸).

د شوافعو فیصله : د امام مالک او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد قنوت نازله ټول کال د سحر په مونځ کې همیشه ویل په کار دي ، طریقه یې داده چې اخري رکعت کې د رکوع نه پس قومه کې ویل په کار دي دا قنوت وتر دی ،البته رمضان کې دا قنوت د روژې آخري نیمو کې وي .

د شوافعو په نزد په ټولو مونځونو کې قنوت نازله د رکوع نه پس ویل په کار دي ، د مالکیو او شوافعو دلیل د دې باب هغه ټول احادیث دي چې هغې کې بعد الرکوع ذکر موجود دی او د فصل ثاني اولني حدیث نمبر ۳ کې ټولو مونځونو کې د قنوت لوستلو بیان دی او شوافع په ټولو مونځونو کې د قنوت قائل دي . (المرقات ۳/۳٦۰).

د احنافو فیصله :امام احمد او امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ قنوت نازله او قنوت وتر کې فرق کوي د دوي په نزد قنوت وتر ټول کال د وام سره د ماسخوتن نه پس د وترو آخري رکعت کې د رکوع نه مخکې ویل په کار دي ، او قنوت نازله د سحر مونځ کې د رکوع نه پس د څه حادثې ، فاجعې د ضرورت مطابق محدود وخت د پاره کول په کار دي .

احنافو داسې طریقه اختیار کړې ده چې د دې سره ټولو احادیثو کې آسانه سره تطبیق راځي هغه فرمایي : احادیثو کې چې چرته قنوت قبل الرکوع ذکر دی هلته قنوت وتر بعد العشاء مراد دي د دې باندې د حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث دلالت کوي .

او چیرته چې د قنوت بعد الرکوع ذکر راغلي دی هلته قنوت نازله مراد دی تعیین د سحر د تعامل د وجې نه دی کیني د احنافو په نزد هم قنوت نازله نورو مونځونو پورې عام کولی شي چې کله د حادثي او آفت نوعیت سنګین او سخت شي. ددې تحریر نه پس ددې باب ټول آحادیث په آساني سره په ذهن کې راځي اګرچې بعضې شارحینو دلته ډیر د طوالت نه کار اخیستې دی. (المرقات ۳/۳۶۳).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

حضور ﷺ د مسلمانانو قیدیانو د پاره د راخلاصیدو ډیرې دعاګانې غوښتې وې:

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْعُوَ عَلَى أَحَدٍ أَوْ يَدْعُوَ لِأَحَدٍ
ابو هریرة رضی الله عنه وايي حضور ﷺ به چې کله چاته بد دعا کوله یا چا د پاره به یې دعاء کولو اراده
قَنَتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ فَرُبَّمَا قَالَ إِذَا قَالَ : " سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ
وکړه نو د رکوع نه پس به یې قنوت لوستلو بعضې وختونو کې به کله نبي عليه السلام سمع الله لمن حمده
رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ : اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بن الْوَلِيدِ وَ سَلَمَةَ ابْنَ هِشَامٍ وَ عَيَّاشَ
ربنا لک الحمد ویله نو دا دعاء به یې ویله: ای الله! نجات ورکړې ولید بن ولید، سلمه بن هشام او عیاش
بن رَبِيعَةَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ
بن ابي ربیعه ته او ای الله! قوم مضر باندې سخت عذاب راولې او دغه عذاب د قحط په صورت کې نازل کړه
وَ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ " يَجْهَرُ بِذَلِكَ
داسې قحط کوم چې د یوسف عليه السلام قحط په شان وي دا دعاء حضور ﷺ په تیزه باندې کوله
وَ كَانَ يَقُولُ فِي بَعْضِ صَلَاتِهِ : " اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلَانًا وَ فُلَانًا لِأَحْيَاءٍ مِنَ الْعَرَبِ
او یو مونځ کې حضور ﷺ عربو د قبیلو د پاره داسې بد دعاء کوله: اللهم العن فلاناً وفلاناً،
حَتَّى أَنْزَلَ اللهُ: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ الْآيَةَ. (متفق عليه) [1]
بیا الله تعالی دا آیت نازل کړو: (په دې معامله کې د ستا هیڅ دخل نشته دی).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۳/۱۱، رقم الحديث: ۶۳۹۳، ومسلم في الصحيح ۴۶۶/۱ رقم الحديث: ۲۹۴-۶۷۵، وأبو داود ۱۴۲/۲ رقم الحديث: ۱۴۴۲، والنسائي ۲۰۱/۲، رقم الحديث: ۱۰۷۴.

توضیح : **الولید بن الولید** : دا صحابي د حضرت خالد رضي الله عنه ورور وو دده نوم ولید وو او د پلار نوم یې هم ولید دی ، جنګ بدر کې مسلمانانو سره قیدي وو د فدیې په ذریعې خلاص شو مکې ته رسیدو سره مسلمان شو ، کفارو پرې ظلمونه کول ، حضور صلی الله علیه وسلم دده د خلاصیدو د پاره دعاء وکړه د کفارو لاسونو نه خلاص شو او مدینې منورې ته وتختیده .

سلمة بن هشام : دا قدیم الاسلام صحابي دی د ابو جهل خپل سکه ورور وو ده باندې کفارو هم ظلمونه کول دا هم د قید نه راخلاص شو او مدینې منورې ته راغی . (المرقات ۳/۳۵۶).

عیاش بن ابي ربیعه : دا هم قدیم الاسلام صحابي وو او د ابو جهل د مور طرف نه اخیافي ورور وو ده حبشې طرف ته هجرت کړی وو بیا یې دویم هجرت مدینې منورې ته وکړو ، ابو جهل ورسره دوکه وکړه چې مور دې ډېرې ډیره خفه ده او هغه وایي چې دده ملاقات پورې به زه سورې ته نه کینم داد مور د محبت د وجې نه ابو جهل سره لاړو او دې ظالم په جیل کې واچوو او ظلمونه به یې پرې کول د حضور صلی الله علیه وسلم د دعاء د وجې نه د قید نه آزاد شو او مدینې منورې ته راغلو .

په زیر بحث حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د هغه دري خوش بخته صحابو د خلاصون د پاره مسلسل دعاګانې غوښتې وي . (المرقات ۳/۳۵۶).

او الله تعالی حضور صلی الله علیه وسلم په بد دعاء کې نوم یادولو نه منع کړی وو ځکه چې د بعضو په قسمت کې ایمان لیکلی وي د هغوي د پاره بد دعاء مناسب نه ده .

د قنوت نازله وخت بعد الرکوع دی :

﴿۲﴾ وَعَنْ عَاصِمِ الْأَحول قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الصَّلَاةِ كَانَ قَبْلَ الرُّكُوعِ
عاصم احول وایي ما د انس بن مالک نه د دعاء قنوت باره کې تپوس وکړو چې مونځ کې هغه رکوع نه مخکې
أَوْ بَعْدَهُ ؟ قَالَ : قَبْلَهُ إِنَّمَا قَنَتَ رَسُوْلَ اللهِ
لوستلی کیږي او که رکوع نه پس؟ انس رضي الله عنه وایي : د رکوع نه مخکې ځکه قنوت لوستلي وو رسول
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا إِنَّهُ كَانَ بَعَثَ أُنَاسًا يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ سَبْعُونَ رَجُلًا
الله صلی الله علیه وسلم د رکوع نه پس یوه میاشت ځکه نبي علیه السلام یو څو صحابه قراء چې تعداد یې اویا وو
فَأُصِيبُوا فَقَنَتَ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا
ولیږل هغوي شهیدان کړی شوي وو ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم رکوع نه پس دعا قنوت لوستلو یوه میاشت

يَدْعُو عَلَيْهِمْ . (متفق عليه)(۱)

او د قراو شهيد کولو والا د پاره يې بد دعاء کوله .

توضيح : **قراء سبعون** : دا اوياء قراء اصحاب صفه نه وو دې غريبانو طالب علمانو يو طرف نه علم حديث او علم التفسير حاصلولو ،دويم طرف نه په يوه جهادي مدرسه کښې هر وقت د جهاد د پاره په قطعه منتظره کښې ناست وو ، او چې کوم ځای کښې ضرورت شي نو هلته به جهاد له ځي.

اهل نجد د دوکي په طور باندې هغوی د معلمانو په حيثيت د حضور ﷺ نه وغوښتل او حضور ﷺ ورسره د دين تعليم او تبليغ د پاره روان کړل چې کله دا قراء د مکې او عسفان مينځ ته ورسيدل نو د رعل او ذکوان قبيلو پرې د ظلم حمله وکړه او دې نه سوا ټول يې شهيدان کړل هغه يو هم د زخم په حالت کې راغی حضور ﷺ ته چې پته ولګيده ډير زيات خفه شو او يوې مياشتې پورې يې د دغه قبيلو د پاره بد دعاء وکړه په قنوت نازله سره ، دا واقعه په څلورم هجري کې راغلې وه. (المرقات ۳/۳۵۹).

اَلْفَصْلُ الثَّانِي:

قنوت نازله ټولو مونځونو کې هم لوستلی کيږي :

﴿۲﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَنَتَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ شَهْرًا مُتَتَابِعًا فِي الظُّهْرِ

ابن عباس رضي الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ قنوت لوستلي دي يوه مياشت مسلسل په ماسپښين

وَالْعصرِ وَالْمغربِ وَالْعِشَاءِ وَصَلَاةِ الصُّبْحِ إِذَا قَالَ: «سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» مِنَ الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ

مازيګر، ماښام ، ماسخوتن او سحر مونځونو کې په آخري رکعت کې د سمع الله لمن حمده ويلو نه پس

يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ : عَلَى رِعْلٍ وَ ذَكْوَانَ وَ عُصَيَّةَ وَ يُؤَمِّنُ

دې کې نبي عليه الصلاة والسلام د بنو سليم څو قبيلې ، رعل ، ذکوان او عصيه ته بد دعاء کړې وه او آمين به

مَنْ خَلْفَهُ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)(۲).

ويلو هغه خلکو چې وروستو ورپسې ولاړ وو .

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۹/۲،رقم الحديث :۱۹۰۲، ومسلم في الصحيح ٤٦٨/۱ رقم الحديث:۳۰۱-۶۷۷، وأبو داود ۱٤۳/۲ رقم الحديث :۱٤٤٤.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۰/۲،رقم الحديث : ۱۰۰۳، ومسلم في الصحيح ٤٦۸/۱ رقم الحديث:۲۹۹-۲۷۷.

قنوت نازله د ضرورت د حده پورې دی :

﴿٤﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا

حضرت انس رضي الله عنه راوي دي وايي چې نبي کريم صلی الله علیه وسلم يو مياشت ... ي دعاء قنوت ويلې دی

ثُمَّ تَرَكَهُ. (رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ)[1].

بيا حضور صلی الله علیه وسلم قنوت پرېښے دو .

توضيح : **ثم ترکه** : دا حديث د احنافو مضبوط دليل دی ، قنوت نازله يو وختي څيز دی د ضرورت لاندې وي او پس د رکوع نه وي او عامو مونځونو کې هم وي . (المرقات ۳/۳۶۰).

ليکن قنوت وتر مؤقت نه وي بلکې د ماسخوتن نه پس هميشه جاري او ساري وي شوافع او مالکيه فرمايي د سحر مونځ کې قنوت نازله هميشه د پاره دی او نورو مونځونو کې په وقت د ضرورت حادثه کې ويلی کيږي .

هميشه د پاره قنوت نازله لوستل بدعت دی :

﴿٥﴾ وَ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ قَالَ : قُلْتُ لِأَبِي : يَا أَبَتِ إِنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ خَلْفَ

ابو مالک الاشجعي رضي الله عنه وايي ما د خپل پلار نه تپوس وکړو پلاره بې شکه مونځ کړي دي وروسته د

رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ عُثْمَانَ وَ عَلِيٍّ هٰهُنَا

رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت ابوبکر ، حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علي رضي الله عنهم او دلته

بِالْكُوْفَةِ نَحْوًا مِنْ خَمْسِ سِنِيْنَ أَكَانُوا يَقْنُتُوْنَ ؟ قَالَ : أَيْ بُنَيَّ مُحْدَثٌ ".[2]

کوفه کې پنځه کالو پورې آيا دوي به دعاء قنوت لوسته ؟ هغه وفرمايل زما زويه! دعاء قنوت بدعت دی .

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

د روژې نصف ثاني کې د قنوت ثبوت :

﴿٦﴾ عَنِ الْحَسَنِ : أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ جَمَعَ النَّاسَ عَلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ

حسن بصري رحمه الله وايي چې حضرت عمر رضي الله عنه خلک جمع کړل او ابي بن کعب يې امام جوړ کړو

---

(١) أخرجه مسلم ٤٦٩/١ رقم الحديث:٣٠٤-٦٧٧، وأبو داود ١٤٣/٢ رقم الحديث :١٤٤٥، والنسائي ٢٠٣/٢، رقم الحديث: ١٠٧٩.

(٢) أخرجه الترمذي في السنن ٢٥٢/٢ رقم الحديث :٤٠٢ والنسائي ٢٠٤/٢ رقم الحديث : ١٠٨٠ .

فَكَانَ يُصَلِّي بِهِمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَلَا يَقْنُتُ بِهِمْ إِلَّا فِي النِّصْفِ الْبَاقِي
ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شل رکعاته تراویح وکړې او هغه به خلکو ته دعاء قنوت نه ویل سوا د نصف ثاني د رمضان
فَإِذَا كَانَتِ الْعَشْرُ الْأَوَاخِرُ تَخَلَّفَ فَصَلَّى فِي بَيْتِهِ
نه نو رو ورځو کې، کله چې به آخري لس روژې پاتې شوي، ابي بن کعب مسجد ته رانغی خو مونځ یې کور
فَكَانُوا يَقُولُونَ : أَبَقَ أُبَيٌّ.(۱)
کې وکړو ، خلکو وويل : ابي وتختيدو.
وَ سُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ . فَقَالَ : قَنَتَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
انس بن مالک نه چا د دعاءِ قنوت باره کې تپوس وکړو هغه وويل چې دعاءِ قنوت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د
بَعْدَ الرُّكُوعِ وَ فِي رِوَايَةٍ : قَبْلَ الرُّكُوعِ وَ بَعْدَهُ . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ)(۲).
رکوع نه پس کړې، يو بل روايت کې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام کله د رکوع نه مخکې او کله وروسته کړې دی.

توضیح : ابق اُبي : يعني ابي بن رکعب د غلام په شان وتختيدو ، خلکو دا ځکه وويل دوي د حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غير حاضري خوبنه نه کړه کيدی شي هغه ځه مجبور وو چې شرعي طور باندې معذور وو .حضرت ابي بن کعب سيد القراء دی ځکه عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تراويحو د پاره امام جوړ کړو . (المرقات ۳۶۵-۳/۳۶۶)

دا حديث د شوافعو مستدل دی.

نصف رمضان کې دعاء قنوت شوی دی او يو جزء اعتبار سره دا حديث د احنافو هم دليل دی ، احناف په ټولو احاديثو کې د تطبيق قائل دي او دلته **بعد الرکوع** او **قبل الرکوع** دواړه عملونه وجود ته راغلل.

احناف **قبل الرکوع** قنوت د ماسخوتن وترو باندې حمل کوي او **بعد الرکوع** يې په قنوت نازله باندې حمل کوي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۶/۲ رقم الحديث : ۱۴۲۹ .

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۳۷٤/۱ رقم الحديث : ۱۱۸۳.

۱۸ جمادی الاولی ۱٤۱۰هـ

بَاب قيام شهر رَمَضَان:

قیام رمضان نه مراد تراویح دي، علامه نووي فرمايي: **المراد بقيام رمضان التراويح.**

علامه کرماني رَحِمَهُ اللهُ اتفان کې دې باندې اجماع نقل کړې ده فرمايي: **اتفقوا على ان المراد بقيام رمضان صلوة التراويح (فتح الباري ج ٤ ص ٢١٧) (المرقات ٣/٣٦٧).**

تراویح د ترویحة جمع ده او ترویحه په معنی د راحت دی چونکې څلورو رکعاتو نه پس مونځ گزار استراحت کوي دې ته ځکه تراويح ویل کيږي.

د قیام رمضان متعلق اولنی بحث: دې باندې د علماو اتفاق دی او اجماع ده چې **قیام اللیل** جدا مونځ دی او قيام شهر رمضان جدا مونځ دی دواړه جدا جدا مونځونه دي د دواړو وختونه جدا جدا دي او د دواړو نومونه هم جدا جدا دي، قيام الليل د تهجد د پاره استعماليږي، قيام شهر رمضان د تراويحو د پاره خاص دی دا مناسب نه ده بعضې خلک د تراويحو پټولو د پاره تهجد ورته وايي او یا وايي رمضان او غير رمضان کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یولس رکعتو نه ډير مونځ د شپې نه دی کړی لهذا د اته رکعتو نه زیات ثابت نه دي که تراويح ورته وايي او که تهجد، قرائن موجود دي چې دا دواړه جدا جدا مونځونه دي یو څه دلائل دا دی:

(۱) ډیرو احادیثو او د فقهاء کرامو او د محدثینو عنواناتو کې د دې مونځ اضافت خاص کر روژې ته شوی دی لکه **قيام شهر رمضان، سننت لكم قيامه، يرغب في قيام رمضان من قام ايماناواحتسابا** وغیره وغیره دا اضافت د تخصیص فائده ورکوي دا عام تهجد نه دي بلکې د تراويحو مونځ دی.

(۲) تهجد او تراويح کې د فرق دويمه قرينه داده چې د دواړو وخت جدا جدا دی تروايح د ماسخوتن نه پس دي او تهجد د شپې آخر یا مینځ کې وي. (۳) دریم فرق دادی چې صلوة الليل کله هم په جماعت سره نه کیږي، نه یې د دې ترغیب ورکړی دی د قيام رمضان جماعت کیږي او د دې ترغيب ورکول کيږي.

(۴) تهجد د قرآن نه ثابت دي او تراويح د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سنتو نه ثابتې دي لکه: **سننت لكم قيامه.** (۵) د تراويحو نه پس د تهجد مونځ صحابو اهتمام سره کولو که یو څیز وی نو د تهجدو اهتمام به صحابو ولې کولو. (٦) د امت فقهاء او محدثین قيام الليل ته تهجد او قیام رمضان ته تراويح ويلي دي دواړو کې صفا فرق دی. (المرقات ٣/٣٦٧).

دا شپږ وجوهات دي، دې سره تراويح او تهجدو کې فرق راځي.

د قیام رمضان سره متعلق دویم بحث: د احنافو په نزد تراویح سنت مؤکد دي د حنابلو هم دا مسلک دی.
(کذا في المغني لابن قدامه ج ۲ ص ۱٦٦)
د تراویح سنت مؤکده باندې ډیر دلائل دي: (۱) حضور ﷺ درې ورځې تروایح د جماعت سره کړې دي خلک چې کله ډیر شو حضور ﷺ پرېخودې او وجه یې دا بیان کړه ما ته ویره شوه چې دا مونځ په تاسو باندې فرض نه شي، دې نه معلومه شوه چې تراویح سنت مؤکده دي. (۲) حضور ﷺ فرمایي: وسننت لکم قیامه، یعنې قیام رمضان فرض نه دی بلکې روژې الله فرض کړې دي او تراویح زما سنت دي. (۳) حضور ﷺ د تروایح بنیاد کیخوده او د عذر د وجې نه یې پرې همیشه والی نه دی کړی خو د حضور ﷺ نه پس صحابه کرامو او خلفاء راشدینو او د امت فقهاو دې باندې مواظبت او همیشه والی وکړو داد سنت مؤکده د پاره دلیل دی. (المرقات ۳/۳٦۸).

د قیام رمضان سره متعلق دریم بحث: تراویح په جمعې سره بهتر دي او که کور کې ځانله؟

د جمهورو فقهاو رای داده چې تراویح په جماعت سره یو ځای کول افضل دي، د بعضې علماو او فقهاو رای داده چې تراویح ځان له کور کې کول بهتر دي، د امام مالک او د ابویوسف رحمهما الله یو یو روایت داسې دی، بیا دغه علماو محاکمه وکړه که جماعت کې شریک نه شي او مونځ گزار د پاره تروایح کې د ستۍ خطره نه وي او دده مسجد ته راتللو د وجې نه جماعت ته نقصان نه رسیدو نو دې کس له مسجد کې یا کور کې کول برابر دي که چا ته خطره وي که مسجد ته رانغلو تراویح به پرېښودل شي سُستي به راشي یا ددې وجې نه جماعت ته به نقصان ورسي بیا ده ته جماعت ته حاضریدل افضل دي. د اکثرو احنافو په نزد د تراویح د پاره جماعت کې شاملیدل سنت دی. (المرقات ۳/۳٦۹).
بیا د احنافو جمهور علماء تراویح په جمعه کولو ته سنت علی الکفایه به وایي مطلب دا چې که ټولې محلې نه د تراویحو جمعه ترک شي ټول ګناه ګار دي که بعضې کسانو وکړه د نورو ذمه فارغه شوه. حضور ﷺ درې ورځو پورې جماعت قائم کړو بیا یې پرېښودو د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه په وخت کې دننه او بهر فتنې پیدا شوې نو دوي هم جماعت ترتیب قائم کولو د پاره فارغ نه شو. بیا عمر فاروق رضي الله عنه مسلمانانو له په یو امام باندې جماعت سره یو ځای کړل او هغه وخت نه تر نن پورې هغه سلسله قائم او دائم ده حضرت عمر رضي الله عنه خلک شروع کې اته رکعتو باندې جمع کړل بیا دولسو باندې جمع کړل بیا یې شلو باندې ټول یو ځای کړل او تر ننه پورې دغه طریقه چلیږي. (المرقات ۳/۳٦۹).

د تراویح متعلق څلورم بحث د درکعاتونو تعداد:

د تراویحو د رکعاتونو تعداد کې د علماو په مینځ کې اختلاف دی، چې ددې څو رکعاته دي.

د فقهاو اختلاف: د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او د ټولو فقهاو مسلک دادی چې تراویح شل رکعاته دي او وتر درې دي نه علاوه دي امام مالک رَحِمَهُ اللهُ نه دې باره کې مختلف اقوال منقول دي یو قول کې دده په نزد تراویح شل رکعاته دي، دویم قول کې شپږ دیرش رکعاته دي یو قول د ۴۱ رکعاتو هم دی، علامه عیني رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: امام مالک رَحِمَهُ اللهُ نه د شپږ دیرش رکعاته قول مشهور دی د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد اصل تراویح شل رکعاته دي، ددینه د زیاتو ذکر هم راغلی دی دا ټول نوافل دي په دغه وخت مکه مکرمه کې د څلورو رکعاتو نه پس د ترویحه په دوران کې خلکو د بیت الله طواف کولو، تراویح شل رکعاته دي خو مدینه منوره کې د ترویحه په وخت د طواف امکان نه وو نو خلک به ودریدل او مزید څلور رکعاته به یې کول. لهذا څلورو ترویحاتو کې شپاړس رکعاته نفل جوړ شو، دا یې تراویح کې شمار کړل نود شپږ دیرش قول یې وکړو ګینې اصل تراویح د شلو رکعاتو نه زائد نه دي، ابن همام حنفي رَحِمَهُ اللهُ لږ ویریدو او وي فرمایل: اته رکعاته سنت دي دولس نفل دي خو د ویرید و ضرورت نشته مورچه مضبوطه ده غیر مقلدین او اهل ظواهر او د نن سبا سهولت پسند مسلمانان د اتو نه زیاتو تراویح ته بدعت وایي. سعودي عرب کې حرمینو شریفینو نه علاوه ښارونو کې اته رکعاته تراویح کولی شي شل رکعاته باندې اجماع ده، دا تصور نه شي کیدی چې عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل طرف نه حکم کړی یا العیاذ بالله چې عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د یو بدعت ارتکاب کړی، دې باندې کوم صحابي انکار نه دی کړی ازواج مطهراتو په دې باندې نکیر نه دی کړی دې نه معلومه شوه صحابه دا خبره پیژني چې د عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا اقدام د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منشاء عین مطابق دی او ضرور عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو اشاره دربار نبوت نه موندلې ده.

د طرفینو دلائل: غیر مقلدین نن سبا د اته رکعاتو نه زیاتې تراویح بدعت ګڼري او ناجائز یې ګڼي او د اته رکعاتو اثبات باندې دلائل ذکر کوي:

(۱) مشهور دلیل د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حدیث دی ددې تخریج بخاري وغیره کړی دی حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د یو سائل په جواب کې فرمایي: **ما كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یزید في رمضان ولا في غیره علی احدی عشرة ركعة**. (المرقات ۳/۳۷۸).

جواب: ددې حدیث تعلق د تهجد و سره دی تراویحو سره بالکل نه دی د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حدیث کې **ولا في غیره** الفاظ تیز او از سره وایي داد تراویحو خبره نه ده بلکې د تهجد و خبره ده د روژې نه علاوه وختونو کې د تراویحو تصور نه شي کیدی، د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په نزد د تراویح مونځ صرف اته رکعاته دی یا دې په شلو رکعاتو باندې اعتراض ولې ونه کړو مدینه منوره کې حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عامو صحابو د پاره مرجع ده معلومه شوه چې داد تهجد و خبره ده د تراویحو نه ده.

(۲) د غیر مقلدینو دویم دلیل د حضرت جابر رضی الله عنه روایت دی الفاظ یې دادي :

عن جابر بن عبدالله انه علیه السلام قام لهم في رمضان فصلی ثمان رکعات و اوتره (ابن حبان)

ددې نه معلومه شوه چې حضور صلی الله علیه وسلم د اته رکعاتو جماعت کړی دی .

جواب: حضرت جابر رضی الله عنه د تراویحو رکعاتونو بیانولو اراده نه وه کړې بلکې د حضور صلی الله علیه وسلم د جماعت والا رکعاتونو بیان یې کړی دی چې د هغه د جمعې آته رکعاته وو، دې نه علاوه څه رکعاتونه حضور صلی الله علیه وسلم د څه وجې نه د جماعت نه بغیر کړي ، جابر رضی الله عنه اته رکعاتونه علاوه رکعات لره یې موضوع بحث نه ده ګرځولې او دې کې یې نه حصر کړی او نه یې نفې کړې ، دا تاویل او جواب په ظاهره کې کمزوری دی ، خو دا جواب ددې وجې نه مضبوط جوړیږي که د تراویحو رکعاتونه اته وی نو ټول صحابه به په دې متفق وی او په شل رکعاته باندې به یې هیڅکله اتفاق نه وی کړی حالانکې صحابه کرام بغیر د خبرو اترو شل رکعتو لره قبول فرمایلي او دې لره یې خپل معمول ګرځولی ځکه چې حضور صلی الله علیه وسلم په سنتو باندې د صحابه کرامو نه ډیر پوهیدو والا څوک نشته .

(۳) مؤطا امام مالک کې د سائب بن یزید روایت داسې دی :**مالک عن محمد بن یوسف عن السائب بن یزید انه قال امر عمر بن الخطاب ابي بن کعب وتمیم الداري ان یقوما للناس باحدی عشرة رکعة . (المرقات ۳/۳۷۸).**

ددې روایت جواب دادی چې ډیره ممکنه ده چې دا د هغه زمانې خبره وي چې د شلو رکعاتو استقرار نه وو د جمهورو په کلام کې دا خبره ملاویږي چې حضرت عمر رضی الله عنه نه اته رکعاتو حکم هم شته او د دولسو هم خو قرار او استقرار شلو رکعاتو باندې دی صحابو شل رکعاته خپل کړې دي او پوره امت هم په دې باندې روان دی .

دې روایت کې ډیر زیات اضطراب دی سائب بن یزید نه صرف محمد بن یوسف داسې نقل کوي د سائب نور شاګردان د یوولسو په ځای شل رکعاته نقل کوي .

جمهورو سره په شلو رکعاتو باندې ډیر دلائل دي، دې باندې د ټول امت اتفاق دی چې حضور صلی الله علیه وسلم د تراویحو مونځ کړی دی دې باندې هم اتفاق دی چې د حضور صلی الله علیه وسلم په زمانه کې صحابو هم تراویح کولې دا هم ثابت دي چې حضور صلی الله علیه وسلم درې ورځو پورې تراویح په جماعت سره کړی دي او دې باندې اتفاق هم دی چې د حضور صلی الله علیه وسلم عام معمول د تراویح په کور کې د کولو وو، اوس د تعیین ضرورت دی حضور صلی الله علیه وسلم کله شل رکعاته تراویح کړې دي یا نه، یا حضرت عمر رضی الله عنه ابي بن کعب تراویحو د پاره امام مقرر کړو دې کې د شلو رکعاتو ثبوت شته یا نه حضور صلی الله علیه وسلم نه ابن عباس رضی الله عنه داسې حدیث نقل کولو چې د جمهورو اولنی دلیل دی :

(۱) عن ابن عباس رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي في رمضان عشرين ركعة في غير جماعة والوتر .(رواه البيهقي في سننه وابن ابي شيبه في مصنفه والطبراني والبغوي .(زجاجة المصابيح ج۱ ص ۳٦٦).

ددې روایت ټول راویان ثقه دي صرف ابراهیم بن عثمان باندې کلام دی خو د ضعف سره ټولو محدثینو دده توثیق هم کړی دی ، یحیی بن معین په باره کې فرمایي : **شيخ ثقة كبير** .

د حضرت عمر رضي الله عنه نه د شل رکعاتو تراویحو ثبوت : (۲) شلو رکعاتو تراویحو په ثبوت باندې د جمهورو دویم دلیل په مؤطا امام مالک کې د یزید بن رومان روایت دی : **مالك عن يزيد بن رومان انه قال كان الناس يقومون في زمن عمر بن الخطاب في رمضان بثلاث و عشرين ركعة (مؤطا مالك)**

دا حدیث د بلاغات مالک نه دی اګر چې مرسل دی خو د موصولاتو په حکم کې دی داسې مرسل هم د جمهورو دلیل دی .

(۳) د جمهورو دریم دلیل د حضرت سائب بن یزید روایت دی : **عن يزيد بن حفصة عن السائب بن يزيد قال كانوا يقومون على عهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه في شهر رمضان بعشرين ركعة وكانوا يقرؤن بالمئين وكانوا يتوكئون على عصيهم في عهد عثمان من شدة القيام (سنن كبرى بيهقي ج ۲ ص ٤٩٦)**

دا روایت بالکل صحیح الاسناد دی .

(۴) د جمهورو څلورم دلیل د مصنف ابن ابي شیبه روایت دی : **عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب امر رجلا يصلي بهم عشرين ركعة .(ج ۲ ص ۳۹۳).**

(٥) عن عمر انه جمع الناس على ابي بن كعب وكان يصلي بهم عشرين ركعة .(بيهقي و ابن ابي شيبة زجاجة ج۱ ص ۳٦٦).

(٦) عن السائب بن يزيد قال كنا نقوم في عهد عمر بعشرين ركعة والوتر وفي رواية وعلى عهد عثمان و علي مثله . قال النووي اسناده صحيح (زجاجة المصابيح ج۱ ص ۳٦٦).

(۷) وعن شبرمة وكان من اصحاب علي انه كان يؤمهم في رمضان فيصلي خمس ترويحات . (بيهقي ، زجاجة المصابيح ج۱ ص ۳٦٦).

(۸) عن ابن ابي عبدالرحمن السلمي ان عليا دعا القراء في رمضان فأمر رجلا ان يصلي بالناس عشرين ركعة و كان علي يوتر بهم. (رواه البيهقي و زجاجة المصابيح ج ۱ ص ٣٦٦).

قال عطاء ادركت الناس وهم يصلون ثلاثة وعشرين ركعة بالوتر.

مشهور تابعي حضرت نافع فرمايي: لم ادرك الناس الا وهم يصلون تسعا وثلاثين ويوترون منها بثلاث (فتح الباري ج٤ ٢٥٤).

امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: و على هذا العمل منذ بضع و مأة سنة (حواله بالا)

امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: و رأيت الناس يقومون بالمدينة بتسع وثلاثين ركعة و بمكة بثلاث وعشرين.

د دومره نورو علماو او فقهاو اقوال او د ټول امت اعمال او افعال که د چا د پاره دليل نه جوړيږي دغه مطلب دا شو چې دا ترواېح کول پېژني نه، دي باندې د امت اجماع ده آخر کې دا خبره د تراويحو د پاره فيصله کن دليل دی، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: عليكم بسنتي و سنة الخلفاء الراشدين، دا مضبوط او محكم دليل دی د بد قسمتی نه غير مقلدين د صحابو تقليد هم نه كوي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّل:

په جماعت سره تراويح كول د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سنت دي:

﴿۱﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ حُجْرَةً فِي الْمَسْجِدِ مِنْ حَصِيرٍ فَصَلَّى
زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د پوزي نه حجره جوړه كړه او نفل مونځونه
فِيهَا لَيَالِيَ حَتَّى اجْتَمَعَ عَلَيْهِ نَاسٌ ثُمَّ فَقَدُوا صَوْتَهُ لَيْلَةً
يې كړي په دې كې څو شپې تردې چې خلک جمع شول خلكو د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خه آواز محسوس نه كړو
وَ ظَنُّوا أَنَّهُ قَدْ نَامَ فَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَتَنَحْنَحُ
هغوي گمان وكړو چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او ده شو بعضې خلكو غاړه تازه كول شروع كړو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام
لِيَخْرُجَ إِلَيْهِمْ. فَقَالَ: مَا زَالَ بِكُمُ الَّذِي رَأَيْتُ مِنْ صَنِيعِكُمْ حَتَّى
(راپاڅي) او بهر تشريف راوړي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: ستاسو كار زه چې يې وينم برابر روان دی
(يعني په جمعي سره د تراويحو كولو شوق او دعبادت په معامله كې ستاسې دا جذبه هميشه پاتې شي)

خَشِيتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْكُمْ وَ لَوْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ

بیا یې وفرمایل: ما ته دا ویره ده چې دا مونځ په تاسو فرض نه شي که دا مونځ فرض شي نو تاسو به ددې

مَا قُمْتُمْ بِهِ. فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّ أَفْضَلَ صَلَاةِ الْمَرْءِ

د کولو نه عاجز پاتې شئ نو ای خلکو تاسو خپلو کورونو کې مونځ کوئ د انسان بهترین مونځ هغه دی

فِيْ بَيْتِهِ إِلَّا الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ). (متفق علیه)[1]

چې خپل کور کې یې کړي وي علاوه د فرض مونځ نه.

دروژې میاشتو کې د تراویح فضیلت:

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَغِّبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ

ابو هریرة رضي الله عنه راوي دي وايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د قيام رمضان ترغیب ورکولو خو صحابو ته

يَأْمُرَهُمْ فِيهِ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: « مَنْ قَامَ رَمَضَانَ

یې په تاکید سره حکم نه کولو، حضور صلی الله علیه وسلم به فرمایل: کوم کس چې قیام وکړي په رمضان کې په

إِيمَانًا وَ احْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ

صحیح اعتقاد سره د حصول ثواب د پاره اولني صغیره ګناهونه به یې معاف شي او وفات شو رسول الله

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ الْأَمْرُ عَلَى ذٰلِكَ

صلی الله علیه وسلم وفات شو او قیام رمضان معامله دغه رنګ وه یعنې د تراویحو د پاره جماعت مقرر نه وو

ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذٰلِكَ فِيْ خِلَافَةِ

(بلکې چاچې څنګه غوښتل د حصول ثواب د پاره هغه رنګه یې کول) بیا دغه صورت حال وو په خلافت

أَبِي بَكْرٍ وَ صَدْرًا مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ عَلَى ذٰلِكَ ». (رَوَاهُ مُسلم).[2]

دابوبکرصدیق رضي الله عنه کې هم او د عمر رضي الله عنه د خلافت د شروع په وخت کې هم دغه معمول وو (خو بیا

---

(۱) أخرجه البخاري في صحیحه ۲/۲۱۴، رقم الحدیث: ۷۳۱، مسلم ۱/۵۳۹، رقم الحدیث: ۲۱۳-۷۸۱، أبوداؤد ۲/۱۴۵، رقم الحدیث: ۱۴۴۷، ترمذي ۲/۳۱۲، رقم الحدیث: ۴۵۰، نسائي ۳/۱۹۷، رقم الحدیث: ۱۵۹۹، مؤطا امام مالک ۱/۱۳۰، قم الحدیث: ۴، من کتاب صلاة الجمعة، مسند أحمد ۵/۱۸۲.

(۲) أخرجه مسلم ۱/۵۲۳، رقم الحدیث: ۱۷۴-۷۵۹.

حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تراويحو مونځ د پاره د جماعت حکم وکړو او التزام يې شروع کړو).

نفل مونځ په کور کې کول بهتر دي:

﴿۳﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِهِ

جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: تاسو کې چې څوک خپل مونځ مسجد کې

فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ فَإِنَّ اللهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ

وکړي هغه ته په کار دي چې د مونځ څه حصه کور ته هم وساتي ځکه چې الله تعالى پيدا کوي دده په کور

مِنْ صِلَاتِهِ خَيْرًا». (رَوَاهُ مُسْلِم).[1]

دده د مونځ په وجه خير.

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ:

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درويشت، پنځه ويشت، اووه ويشت ور ځې تراويح کړی دي:

﴿٤﴾ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ صُمْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَضَانَ فَلَمْ يَقُمْ بِنَا شَيْئًا مِنَ الشَّهْرِ

ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي: مونږ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره روژې نيولې خو قيام يې ونه کړو مونږ ته د مياشتې

اکثرورځې (يعنې نبي عَلَيْهِ السَّلَام د رمضان په شپو کې مونږ سره د فرض مونځ نه علاوه بل مونځ نه دی کړی)

حَتَّى بَقِيَ سَبْعٌ فَقَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ

تردې چې اووه ورځې باقې پاتې شوې نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام زمونږ سره د شپې دريمې حصې پورې قيام وکړو (يعنې

فَلَمَّا كَانَتِ السَّادِسَةُ لَمْ يَقُمْ بِنَا فَلَمَّا كَانَتِ الْخَامِسَةُ

مونږ ته يې تراويح وکړي) چې کله شپږ شپې پاتې شوې نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام قيام ونه کړو بيا چې کله پنځه شپې

قَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ

پاتې شوې نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام مونږ ته د نيمې شپې پورې قيام وکړو نو ما وويل اې د الله رسوله! کاش چې د

لَوْ نَفَّلْتَنَا قِيَامَ هٰذِهِ اللَّيْلَة. قَالَ فَقَالَ: «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ

نن شپې قيام نور هم زيات کړې وې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل چې کله يو کس (فرض) مونځ امام سره وکړي

(۱) أخرجه مسلم ۵۳۹/۱، رقم الحديث: ۲۱۰-۷۷۸، ابن ماجه ۴۳۸/۱، رقم الحديث: ۱۳۷۶، مسند أحمد ۱۵/۳.

حَتّٰى يَنْصَرِفَ حُسِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ » . فَلَمَّا كَانَتِ الرَّابِعَةُ

اوددې نه فارغ شي او واپس څي د ده د پاره د ټولې شپې عبادت ثواب ليکلې شي کله چې څلورشپې پاتې

لَمْ يَقُمْ بِنَا حَتّٰى بَقِيَ ثُلُثُ اللَّيْلِ فَلَمَّا كَانَتِ الثَّالِثَةُ

شوې زمونږ سره يې قيام ونه کړو تردې چې د شپې دريمه حصه پاتې شوه چې درې شپې پاتې شوې

جَمَعَ أَهْلَهُ وَ نِسَاءَهُ وَ النَّاسَ فَقَامَ بِنَا حَتّٰى

حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل کور والا او خپلې زنانه او خلک جمع کړل او مونږ ته يې قيام وکړو تردې چې

خَشِينَا أَنْ يَفُوتَنَا الْفَلَاحُ . قَالَ قُلْتُ : وَمَا الْفَلَاحُ ؟

مونږ ته دا ويره وشوه چې چيرته فلاح رانه فوت نه شي ، راوي وايي : ما تپوس وکړو فلاح څه څيز دی ؟

قَالَ : السَّحُورُ . ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ . (رَوَاهُ أَبُودَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ).[1]

ابوذر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وويل : د پيشمنې خوراک بيانبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مياشتې باقي ورځوکې زمونږ سره قيام ونه کړو

وَرَوَى ابْنُ مَاجَهْ نَحْوَهُ إِلَّا أَنَّ التِّرْمِذِيَّ لَمْ يَذْكُرْ: ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ . (ابن ماجه ۱۳۲۷)

ابن ماجه هم دغه شان روايت نقل کړی او ترمذي خپل روايت کې ثم لم يقم بنا بقية الشهر الفاظ ذکر نه دی کړی

د شعبان د مياشتې د پنځلسمې شپې فضيلت :

﴿۵﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : فَقَدْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَيْلَةً فَإِذَا هُوَ

عائشه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا وايي يو شپه ما حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په بستره باندې ونه موندو يودم څه ګورم چې نبي

بِالْبَقِيعِ فَقَالَ " أَكُنْتِ تَخَافِينَ أَنْ يَحِيفَ

عَلَيْهِ السَّلَامُ بقيع کې موجود دی نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: آيا تا ته ددې خبرې ويره وه چې په تا باندې به ظلم وکړي

اللّٰهُ عَلَيْكِ وَ رَسُولُهُ ؟ قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللّٰهِ ! إِنِّي ظَنَنْتُ أَنَّكَ أَتَيْتَ بَعْضَ نِسَائِكَ

الله او دهغه رسول ؟ ما وويل يارسول الله ! ما ګمان وکړو چې حضور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به بلې ښځې خوا ته تلی

---

(۱) أخرجه الترمذي ۱۶۹/۳، رقم الحديث : ۸۰۶، نسائي ۸۳/۳، رقم الحديث : ۱۳۶۴، ابن ماجه ۴۲۰/۱، رقم الحديث : ۱۳۲۷، دارمي ۴۲/۲، رقم الحديث : ۱۷۷۷، مسند احمد ۱۵۹/۵.

فَقَالَ : إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَنْزِلُ لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَغْفِرُ
وي حضور ﷺ وفرمایل : الله تعالی نیم شعبان کې د دنیا آسمان ته نزول فرمایي او معاف کوي
لِأَكْثَرَ مِنْ عَدَدِ شَعْرِ غَنَمِ كَلْبٍ ". (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ)[1]
د بنو کلب قبیلې د چیلو کنډک د ویختو نه هم زیات تعداد کې ګناه.
وَ زَادَ رَزِينٌ : « مِمَّنِ اسْتَحَقَّ النَّارَ ».
او رزین رحمه الله دا الفاظ هم را نقل کړي کوم خلک چې د دوزخ مستحق شوې وي هغوي بخښلی شي
وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ : سَمِعْتُ مُحَمَّدًا يَعْنِي الْبُخَارِيَّ يضعف هٰذَا الْحَدِيثَ.
امام ترمذي رحمه الله وایي ما د محمد یعني امام بخاري نه اوریدلي دي چې دا حدیث ضعیف دی.

توضیح : البقیع : د مدینې منورې مشهورې مقبرې ته جنت البقیع ویلی کیږي او بقیع غرقد هم دی دې ته بقیع هم وائي حضرت عائشه رضي الله عنها فرمایي ما ویل که د بلې بي بي کور ته ورغلې دی خو په قبرستان کې وو، نو بیا زر زر واپس کور ته راغلو .(المرقات ۳/۳۷۴).

بنو کلب د عربو د مشهورې قبیلې نوم دی چې هلته چیلۍ ډیرې وي . (المرقات ۳/۳۷۵).

ینزل : د الله تعالی لائق شان د دنیا آسمان ته راکوزیږي ،(المرقات ۳/۳۷۵).

ینزل ای ما یلیق بشانه : ددې تشریح مخکې شوې ده . (المرقات ۳/۳۷۵).

د ماه شعبان پنځلسمي شپې ته شب براءت ویلی کیږي .یعنې د ګناهونو نه د خلاصي شپه د شب براءت متعلق دا پیژندل په کار دي چې عوام الناس دې شپه کې د حدود شرعیه نه تجاوز کوي رڼاګانې او ر بلوي او نور منکرات او بدعات کوي ، بعضې اهل حق اعتدال سره رد وکړو بعضو د رد سره سره ددې شپې د فضیلت نه انکار وکړو د شب براءت فضیلت د احادیثو نه ثابت دی ، لس صحابو ددې حدیث تخریج کړی دی اګر چې فني لحاظ سره ضعیف دی خو دا مطلب نه دی چې ناقابل عمل دی د امام احمد بن حنبل رحمه الله قول دی چې مونږ کله احکام د احادیثو نه اخلو نو (تشددنا) مونږ سختي کوو او کله چې د فضائلو احادیث اخلو نو (تسهلنا) مونږ نرمي کوو څه خاص عبادت په دې شپه کې مقرر نه دی او خپل طرف نه تحدید او تعیین هم جائز نه دی خو خیر القرون کې صالحینو دې شپه کې اهتمام سره عبادت کولو دې حد پورې یې فضیلت دی.

---

(۱) اخرجه الترمذي ۳/۱۱۵، رقم الحدیث : ۷۳۹، ابن ماجه ۱/۴۴۴، رقم الحدیث : ۱۳۸۹، مسند احمد ۵/۱۵۹.

د برات په شپه قبرستان ته تلل: دې خبرې نه انکار نشته چې حضور ﷺ قبرستان ته شب براءت کې تشریف وړی ددې مطلب دانه دی چې همیشه معمول جوړ شي حضور ﷺ عمر کې یو ځلې تشریف وړی وو یو ځل تلو سره څه نشته خو هر کال شب براءت کول او اهتمام سره کول داد حد شرعي نه تجاوز دی او ناجائز دی.

د پنځلسم شعبان روژه: د شب براءت نه په صبا چې د کومې روژې ذکر دی حدیث کې نشته اګر چې ضعیف دی خو په خپله د شعبان روژو ذکر احادیثو کې دی بیا د ایامو بیضو ډیر ترغیب دی. د شب براءت د وجې نه دا روژه نه بلکې د ایام بیض پنځلسم شعبان په خپله مامور به او مرغوب فیه دی. ددې وجې نه دا روژه نیول په کار دي ددواړو ثواب به ان شاء الله ملاو شي او پنځلسم تاریخ د خصوصیت نه به بچ شي.

د نفل مونځ په کور کې کولو فضیلت:

﴿٦﴾ وَعَنْ زَيْدِبْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ
زید بن ثابت رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور ﷺ فرمايي د سړي مونځ په کور کې بهتر دی د
صَلَاتِهِ فِي مَسْجِدِي هٰذَا إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد، وَالتِّرْمِذِيّ). [1]
هغه مونځ نه چې هغه زما مسجد کې وشي علاوه د فرض نه.

توضیح: کور کې نفل کولو فضیلت د کور د وجې نه دی مسجد کې د ممانعت د وجې نه نه دی که یو کس سنت او نوافل په مسجد کې کول غواړي بغیر د کراهت جائز دي لیکن په کور کې کول افضل دي. (المرقات ۳۶۷-۳/۳۷۷).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ:

د حضرت عمر رضي الله عنه تراویحو د پاره جمعه مقررول:

﴿۷﴾ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ
عبدالرحمن بن عبد القاري راوي دي وايي چې د عمربن خطاب رضي الله عنه سره لاړم یو شپه په رمضان کې
إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ أَوْزَاعٌ مُتَفَرِّقُونَ يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ
مسجد ته هلته مونږ څه کسان ولیدل چې جدا جدا و (یعني) چا (د ماخوستن مونځ نه پس نفل) یو اځې کول

(۱) أخرجه أبوداؤد في السنن ۱/۶۳۲، رقم الحديث: ۱۰۴۴، و أخرجه الترمذي في السنن ۲/۳۱۲، رقم الحديث: ۴۵۰.

وَيُصَلِّي الرَّجُلُ فَيُصَلِّي بِصَلَاتِهِ الرَّهْطُ فَقَالَ عُمَرُ : إِنِّي أَرٰى لَوْ جَمَعْتُ هٰؤُلَاءِ عَلٰى قَارِئٍ وَاحِدٍ

اوچا داسې کولو چې څو نور کسان هم ورسره وو نو عمر رضي الله عنه وويل: زه که دوي يو قاري پسې جمع کړم

لَكَانَ أَمْثَلَ ثُمَّ عَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلٰى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ ثُمَّ خَرَجْتُ

نو بهتره به وي هغه ددې اراده وکړه او ټول يې ابي بن کعب پسې جمع کړل عبدالرحمن وايي زه بيا لاړم د

مَعَهُ لَيْلَةً أُخْرٰى وَ النَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ قَارِئِهِمْ .

عمر رضي الله عنه سره يو شپه مسجد ته نو ټولو د خپل امام (يعني ابي ابن کعب) پسې مونځ کولو (دايې چې

قَالَ عُمَرُ : نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هٰذِهِ وَ الَّتِي تَنَامُونَ عَنْهَا

وليده) نو عمر رضي الله عنه وويل: دا ښه بدعت دی، او د تهجد وهغه مونځ چې تاسو ترې اوده کيږئ د تراويحو

أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي تَقُومُونَ . يُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ

دهغه مونځ نه بهتر دی چې تاسو يې دا وخت کوئ، ددې نه د عمر رضي الله عنه مراد د شپې آخره حصه ده دغه

وَكَانَ النَّاسُ يقومُونَ أَوله. (رَوَاهُ الْبُخَارِيّ). [1]

وخت خلکو د تراويحو مونځ اول وخت کې کولو .

توضيح: **اوزاع**: يعنې خلک جدا جدا جماعتونه او ټکړو کې شوې وو چا نفل کول چا سنت او چا تراويح ځان له کولې او چا جماعت سره کولې د اوزاع همدا مطلب دی او د **متفرقون** جملې ګويا د اوزاع تفسير دی. (المرقات ۳/۳۷۷).

نعمت البدعة هذه، دلته بدعت خپل اصطلاحي مفهوم سره نه دی بلکې دلته لغوي معنی سره مستعمل دی او لغت کې بدعت نوي څيز ايجاد په معنی سره دی د حضرت عمر رضي الله عنه مقصد دا دی چې ټول خلک جماعت سره په تراويحو باندې يو ځای کول او شل رکعاته په پابندي سره يو ځای کول څه بهترين نوي انتظام او جديد طرز دی. (المرقات ۳/۳۷۸).

د حضرت عمر رضي الله عنه دې جديد انتظام او جديد تقرر ته جديد ويلې شي د تراويحو اصل جماعت ته نو ايجاد نه وايي، اصل جماعت خو حضور صلى الله عليه وسلم په خپله شروع کړی وو.

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۴/۲۵۰، رقم الحديث : ۲۰۱۰.

دلته د بدعت څو اقسام طرف ته د تقسیم ضرورت نشته ځکه چې دا لفظ په خپل لغوي معنی کې استعمال شوې دی بدعت اصطلاحي شرعي هغه خو په قبیح کې قبیح دی په هغې کې خو څه تقسیم نشته دی، چې ددې تفصیل په توضیحات اول جلد **باب الاعتصام بالکتاب والسنة** په شروع کې د بدعت متعلق تفصیل شوی دی.

والتي تنامون عنها افضل من التي تقومون: دې عبارت کې دوه ځای **التي** لفظ راغلی دی دواړو ځایونو کې چې موصول خپلې صلې سره یو ځای شي صفت دی او ددې موصوف محذوف دی ددې موصوف کې دوه احتماله دي: (۱) ددې موصوف **الصلوة** دی یعنې **الصلوة التي تنامون عنها**، مطلب دا دی هغه مونځ چې د خوب د وجې نه پاتې شي د هغه مونځ نه افضل دی کوم چې تاسو کوئ، په دې صورت کې حضرت عمر رضي الله عنه دا ویل غوښتل چې د تهجدو مونځ کوئ دې کې د خوب د وجې نه سُستي مه کوئ، دغه ستاسو د تراویحو نه افضل دی، د عمر رضي الله عنه ددې خبرې نه د امسئله هم حل شوه چې تهجد او تراویح ځان له ځانله عبادت دی، دویم احتمال دا دی چې دلته موصوف **الساعة** دی یعني هغه ساعت چې تاسو ویخ یې او د تراویحو مونځ په کې کوئ دغه وخت نه هغه وخت افضل دی چې هغې کې تاسو مونځ نه کوئ بلکې اوده کیږئ حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د وروستو وختونو فضیلت ذکر کوي او د تهجدو د پاره ترغیب ورکوي.

د تراویحو د ابتدائي وخت نقشه:

﴿۸﴾ وَعَنِ السَّائِبِ بن یزید قَالَ: أَمَرَ عُمَرُ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ وَ تَمِيمًا الدَّارِيَّ أَنْ يَقُومَا لِلنَّاسِ
سائب بن یزید وایي چې عمر رضي الله عنه ابي بن کعب او تمیم دارمي ته حکم وکړو چې مونځ ورکړي خلکو ته
فِي رَمَضَانَ بِإِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً فَكَانَ الْقَارِئُ يَقْرَأُ بِالْمِئِينَ
په روژه کې یولس رکعاته او (په دې وخت کې) امام (په تراویحو کې) هغه سورتونه ویل چې هغې کې د سلو
حَتَّى كُنَّا نَعْتَمِدُ عَلَى الْعَصَا مِنْ طُولِ الْقِيَامِ فَمَا كُنَّا نَنْصَرِفُ إِلَّا فِي فُرُوعِ الْفَجْرِ. (رَوَاهُ مَالِكٌ)[1]
نه زیات آیتونه وو د قیام د وجې نه مونږ به د کونتې په مدد سره ولاړ وو او پیشنمي ته نزدې به فارغیدو.

توضیح: دې حدیث نه معلومه شوه چې حضرت عمر رضي الله عنه د تراویحو اته رکعاتو حکم ورکړی وو دې نه غیر مقلدین استدلال کوي ددې جواب مخکې شوې دی دا د ابتدائي وخت یوه نقشه او مرحله وه

(۱) أخرجه مالک في الموطا ۱/۱۱۵، رقم الحدیث: ٤، من کتاب الصلاة في رمضان.

حضرت عمر رضي الله عنه لا تر دې وخته پورې د شلو رکعاتو اعلان نه وو کړې وروسته هر څه مخې ته راغلل او د صحابه کرامو او د ټول امت اجماع په دې باندې وشوه.

نعتمد: نوافلو او سنتو کې د مدد اخيستلو ګنجائش شته که ستړی والی ډير شي نو بيا مدد اخيستل جائز دي.

﴿۹﴾ وَعَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ: مَا أَدْرَكْنَا النَّاسَ إِلَّا وَهُمْ يَلْعَنُونَ الْكَفَرَةَ فِي رَمَضَانَ قَالَ: وَكَانَ الْقَارِئُ
اعرج تابعي رحمه الله وايي مونږ هميشه خلکو ته کتلي چې روژه کې کفارو باندې لعنت وايي او قاري سورة
يَقْرَأُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ فِي ثَمَانِ رَكَعَاتٍ وَإِذَا قَامَ بِهَا فِي ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً رَأَى النَّاسُ
بقرة اته رکعتونو کې لوستله او چې کله به يې سورة بقره دولسو رکعاتو کې ولوستله نو خلک به پوه شو
أَنَّهُ قَدْ خَفَّفَ. (رَوَاهُ مَالِك)[1]
چې مونږ يې سپک وکړو.

د تراويحو آخري وخت د پيشمني پورې دی:

﴿۱۰﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: سَمِعتُ أُبَيًّا يَقُولُ: كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْقِيَامِ
عبدالله بن ابي بکر رضي الله عنه وايي ما ابي بن کعب رضي الله عنه اوريدلي چې مونږ به روژه کې د قيام نه فارغه
فَنَسْتَعْجِلُ الْخَدَمَ بِالطَّعَامِ مَخَافَةَ فَوْتِ السَّحُورِ.
کيدو نو خادمانو ته به مو په تلوار د طعام راوړلو ويله د دې ويرې نه چې د پيشمني وخت تير نه شي. يو
وَفِي أُخْرَى: مَخَافَةَ الْفَجْرِ. (رَوَاهُ مَالِك)[2]
بل روايت کې دا الفاظ دي د سحر کيدو د ويرې نه.

پنځلسم شعبان کې د لوي لوي تبديليانو فيصلې کيږي:

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «هَل تدرين مَا هَذِهِ اللَّيْلَة؟» يَعْنِي
عائشه رضي الله عنها وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل: تاسو ته پته ده چې دې شپه کې څه کيږي يعنې
لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ قَالَتْ: مَا فِيهَا يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ: « فِيهَا أَنْ يُكْتَبَ كُلُّ

(۱) أخرجه مالک في الموطا ۱۱۵/۱، رقم الحديث: ۶.

(۲) أخرجه مالک في الموطا ۱۱۶/۱، رقم الحديث: ۷، من کتاب الصلاة في رمضان.

پنځلسمه شپه د شعبان کې ؟ما و ویل ای د الله رسوله ! څه کیږي ؟ دې شپه کې لیکلې کیږي هرهغه څوک

مَوْلُودٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فِي هٰذِهِ السَّنَةِ وَ فِيهَا أَنْ يُكْتَبَ كُلُّ هَالِكٍ مِنْ بَنِي آدَمَ

چې دې کال کې پیدا کیږي د بنې آدمو نه او څوک چې بنې آدمو کې وفات کیږي دې شپه کې لیکلې کیږي

فِي هٰذِهِ السَّنَةِ وَ فِيهَا تُرْفَعُ أَعْمَالُهُمْ وَ فِيهَا تَنْزِلُ أَرْزَاقُهُمْ » . فَقَالَتْ :

په دې کال کې او په دې شپه کې د خلکو اعمال بره ځي او د بندګانو رزق ښکته راځي عائشې رضي الله عنها و ویل

يَا رَسُولَ اللهِ مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا بِرَحْمَةِ اللهِ تَعَالَى ؟ فَقَالَ :

یا رسول الله ! څوک به هم د الله د رحمت نه بغیر جنت ته نه داخلیږي ؟ حضور صلی الله علیه وسلم و فرمایل :

« مَا مِنْ أَحد يدخل الْجنَّة إِلَّا برحمة الله تَعَالَى » . ثَلَاثًا . قُلْتُ : وَلَا أَنْتَ

څوک هم د الله تعالی د رحمت نه په غیر جنت ته نه داخلیږي درې ځلې یې دا و فرمایل ما و ویل او نه تاسو

يَا رَسُولَ اللهِ ؟ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى هَامَتِهِ فَقَالَ : « وَلَا أَنَا إِلَّا

یا رسول الله ؟ حضور صلی الله علیه وسلم خپل لاس خپل سر باندې کېښودو او وې فرمایل : آو نه زه ، خو دا چې

أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ بِرَحْمَتِهِ » . يَقُولُهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ . (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الدَّعْوَاتِ الْكَبِيرِ).

الله تعالی ما د خپل رحمت په سوري کې واخلي ، دا الفاظ یې هم درې ځلې و فرمایل .

توضیح : ان یکتب کل مولود : دا هر څه تقدیر کې لیکلی شوي دي او په لوح محفوظ کې محفوظ دي خو پنځلسم شعبان کې د دې تجدید کیږي او د ټول کال لوي واقعات جدا لیکلی کیږي دې کې د انسان پیدایښت او مرګ لیکلی کیږي ، د انسان رزق لیکلی کیږي ، اعمال په بره ځي . عائشې رضي الله عنها خیال وکړو چې اعمال خو د دخول جنت د پاره علت اصلیه نه دی . (المرقات ۳۸۳-۳۸۴/۳).

د انسان د اعمالو کولو نه مخکې دده په حق کې لیکلی کیږي چې دا اعمال به کوي نو حضرت عائشې رضي الله عنها دا خیال وکړو چې د دخول جنت محض تقدیر الهي سره تعلق لري دی اعمالو ته دلته څه دخل نشته . حضرت عائشې رضي الله عنها د حضور صلی الله علیه وسلم نه تپوس وکړو آیا معامله داسې ده چې هر کس به د الله رحمت سره جنت ته داخلیږي ؟

جواب کې حضور صلی الله علیه وسلم و فرمایل : معامله داسې ده یو انسان هم په خپل عمل سره بغیر د الله د رحمت نه ، نه شي داخلیدی درې ځلې یې داسې و ویل مطلب دا چې د جنت د پاره اعمال د سبب درجه لري خو د علت په درجه کې نه دي .

شب براءت کې د کینه ګر او د مشرک مغفرت نه کیږي:

﴿۱۲﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَيَطَّلِعُ فِي
ابو موسی اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: الله تعالی متوجه کیږي په
لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَيَغْفِرُ لِجَمِيعِ خَلْقِهِ إِلَّا لِمُشْرِكٍ أَوْ مُشَاحِنٍ» (رَوَاهُ ابْن مَاجَه). [1]
پنځلسم شعبان په شپه باندې دنیا خلکو ته او د کینه ګر او د مشرک نه علاوه د خلکو مغفرت کوي.
وَرَوَاهُ أَحْمَدُ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ وَفِي رِوَايَتِه: «إِلَّا اثْنَيْنِ مُشَاحِنٍ وَقَاتِل نفس». [2]

توضیح: **لیطلع**، توجه سره کتلو ته ویلي کیږي دديې نه مراد دنیا آسمان ته نزول دی ددې تذکره په آحادیثو کې مذکور ده، اطلاع الهي او نزول رباني نه مراد **ما یلیق بشانه** دی او بعضو تجلي د انواراتو رباني مراد اخستی دی او دا تاویل دی.

لمشرک: د الله تعالی په ذات او د هغه په صفاتو کې د چا شریکولو ته شرک جلي ویلی شي او شرک خفي ریاکارۍ ته ویلی شي. (المرقات ۳/۳۸۶).

او مشاحن: باب مفاعله نه **مشاحن** کینه کوونکي ته ویلی کیږي باب سمع نه هم کینه ور معنی سره دی، مسلمان نه علاوه کافر سره کینه ساتل مراد نه دی هغه منع نه دی.

زیر بحث حدیث کې صرف دوه قسم خلک مراد دي بلکې بعضې رواياتو کې قاطع رحم هم شامل دی او د **مسبل ازار** ذکر هم راغلی دی والدینو نه عاق سړي هم دي مسلسل شرابو والا هم شامل دی. (اشعة اللمعات ۱/۵۸۸).

شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: نوف بکالي نه روایت دی یو ورځ حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نصف شعبان په شپه د کور نه داسې حالت کې راووتلو چې آسمان طرف ته يې مسلسل کتل بیا هغه وفرمایل: حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَام یو ځل آسمان طرف ته کتل او وي فرمایل: دا هغه ساعت دی چې دې کې څوک څه غواړي الله تعالی يې قبلوي څوک استغفار غواړي معاف کوي يې خو دا چې د غه کس جادوګر تیکس وصولولو والا او یا عُشر والا یا کاهن وغیره نه وي. (اشعة اللمعات ۱/۵۸۸).

---

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۴۴۵، رقم الحديث: ۱۳۹۰.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۲/۱۷۶.

د پنځلسم شعبان روژه او عبادت :

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ
حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل : كله چې نصف شعبان شپه شي
فَقُومُوا لَيْلَهَا وَ صُومُوا يَوْمَهَا فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَنْزِلُ فِيهَا لِغُرُوبِ الشَّمْسِ
هغه شپه كې مونځ كوئ او د ورځې په كې روژه نيسئ الله تعالى نزول كوي په دغه شپه دلمر پټيدو وخت
إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ : أَلَا مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ ؟ أَلَا مُسْتَرْزِقٌ
كې د دنيا آسمان ته او فرمايي خبردار! څوک بخښنې والا شته چې معاف يې كړم خبردار! څوک رزق غوښتلو
فَأَرْزُقَهُ ؟ أَلَا مُبْتَلًى فَأُعَافِيَهُ ؟ أَلَا كَذَا
والا شته چې زه ورته رزق وركړم ، خبردار ! څوک مصيبت كې شته چې عافيت ورته وكړم ، خبردار ! كذا
أَلَا كَذَا حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ ". (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَه). [1]
او كذا تر دې چې سحر راوخيژي .

توضيح : ددې باب په شروع كې د حديث نمبر ۵ پنځم په وضاحت كې د پنځلسم د شعبان د روژې او د نورو اعمالو باره كې هلته ليكل شوې دي ، هلته يې وګورئ!

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۴۴۴، رقم الحديث : ۱۳۸۸.

بَاب صَلَاةِ الضُّحَى:
د څاښت مونځ بیان:

صلوة اضافت **الضحی** طرف ته **في** سره دی **صلوة في الضحی** لکه **صلوة في الليل** چې راغلی، د ضحی وخت د نمر راختو نه تر زوال پورې دی اکثر محدثین د څاښت مونځ او اشراق یو گرځوي او فرمایي دا یو مونځ دی فرق اعتباري دې چا چې شروع کې مونځ وکړو دې ته اشراق ویلي کیږي او چا چې ددې نه پس وکړو د څاښت مونځ ورته ویلي کیږي. (المرقات ۳/۳۸۹).

بعضې اهل لغت وایي: د ورځې څلورمه حصه تیره شي او زوال وخت نزدې شي هغه وخت څاښت دی او بعضې فرق کوي او دواړه جدا جدا وختونه گرځوي حافظ جلال الدین سیوطي رَحِمَهُ اللهُ او صاحب کنزالعمل او امام دارمي د رایو نه معلومیږي چې دا دوه جدا جدا مونځونه دي، عام صوفیاء دا فرمایي او یو څو آحادیثو نه ددې تائید هم کیږي. د صلوة ضحی متعلق صاحب مشکوة ډیر احادیث نقل کړې دي دې نه معلومیږي چې د څاښت مونځ احادیث صحیحه کثیره نه معلوم دی ابن جریر فرمایي د څاښت مونځ احادیث متواتره دي لکه ائمه اربعه د څاښت مونځ باندې متفق دي د اکثر شوافعو په نزد څاښت مونځ سنت دی د حنابلو او حنفیو او مالکیو په نزد د څاښت مونځ مندوب او مستحب دی.

سوال: حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د څاښت مونځ ته بدعت ویلی دی ددې وجه څه ده؟

جواب: حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مطلق د څاښت نه انکار نه دی کړی او نه مطلق څاښت ته یې بدعت ویلي خو چې کله د خلکو دی حالتو ته یې وکتل چې مساجدو کې او عامو مقاماتو کې ددې د پاره راجمع کیدل او التزام او اهتمام به یې ددې په کولو باندې کوو نو ددې عوارضو د وجې نه یې ورته بدعت ویلي. ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل دي وایي چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صرف دومره ویلي وو زما په خیال حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او صدیق او عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دې باندې دومره مواظبت او مداومت نه وو کړی.

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بیشک دا مونځ کړی دی او ددې ترغیب او فضیلت یې بیان کړی دی خو داسې مداومت یې نه دی کړی ددې نفي حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایلې ده.

د څاښت مونځ رکعاتو نه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه مختلف دي: دوه هم ثابت دي، څلور هم ثابت دي، شپږ هم ثابت دي، اته هم ثابت دي او د لسو او دولس ثبوت هم شته څوک چې څومره کولی شي مسنون طریقه ادا کیږي.

اَلْفَصْلُ الأَوَّل:

حضور ﷺ صلوة الفتح اته ركعاته ادا كړي دي:

﴿۱﴾ عَنْ أُمِّ هَانِئٍ قَالَتْ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ بَيْتَهَا يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ

ام هانئ رضي الله عنها وايي حضور ﷺ چې كله د مكې مكرمې فتح كيدو په ورځ زما كور ته راغلو نو نبي

فَاغْتَسَلَ وَ صَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ فَلَمْ أَرَ صَلَاةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا

عليه السلام غسل وكړو او اته ركعاته مونځ يې وكړو ما دداسې نه مخكې د نبي عليه السلام سپک مونځ نه وو ليدلى

غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ. وَقَالَتْ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: وَذٰلِكَ ضُحًى (متفق عليه). [۱]

خو ركوع او سجده به يې پوره كوله، يو بل روايت كې هغه وفرمايل: دا د څاښت مونځ وو.

توضيح: ام هانئ دده د نوم آخري حرف همزه دى صرف يا ئ ته دهٔ دا ددې كنيه ده اصل نوم يې فاخته دى د حضرت علي رضي الله عنه خور ده.

يوم فتح مكة حضرت محمد ﷺ د مكې مكرمې د فتح كيدو په ورځ څاښت وخت كې ام هاني كور ته تشريف ويوړو او هلته يې غسل وكړو بيا يې زر زر اته ركعاته وكړل او دا څلور سلامو سره دي

كيدى شي چې دوه سلامو سره يې كړي وي دې ته صلوة الفتح ويلى شي او دا مستحب دي حضور ﷺ د مكې مكرمې د فتح كيدو معروضي احوال په نظر كې نيولو د لاندې زر اته ركعات خفيف وكړل ځكه چې حضور ﷺ ته د مكې مكرمې انتظام سنبالول وو او سجده او ركوع يې صحيح او اطمينان سره وكړل، دې كې تعديل اركان طرف ته اشاره ده

و ذلک ضحی: دا د څاښت مونځ دى يا د څاښت وخت كې بل مونځ وو دواړه احتمال لري. (المرقات ۳/۳۹۰-۳۸۹).

د څاښت مونځ د ركعتونو تعداد:

﴿۲﴾ وَعَنْ مُعَاذَةَ قَالَتْ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: كَمْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاةَ الضُّحَى؟

معاذه رضي الله عنها وايي ما د عائشې رضي الله عنها نه تپوس وكړو حضور ﷺ څو ركعاته څاښت مونځ كولو

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/٤٨٤، رقم الحديث: ۳۵۷، مسلم ۱/٤۹۸، رقم الحديث: ۸۲-۳۳۶، أبوداؤد ۲/٦٤، رقم الحديث: ۱۲۹۱، ترمذي ۲/۳۳۸، رقم الحديث: ٤۷٤، نسائي ۱/۲۰۲، رقم الحديث: ٤۱۵، دارمي ۱/٤۰۲، رقم الحديث: ۱۲۹۱.

قَالَتْ : أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَ يَزِيدُ مَا شَاءَ اللّٰهُ .[1]
هغې وويل: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ څلور رکعاته کول او دې نه زيات هم څومره چې الله تعالی غوښتلي کړې يې دي

توضيح : **ويزيد ما شاء**: ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ايي څاښت مونځ دولس رکعاتو نه زيات هم منقول دی د احاديثو ظاهري الفاظو نه دا معلوميږي چې دې کې حصر نشته ، سعيد بن منصور يو روايت نقل کړی دی چې چا د شيخ اسود نه تپوس وکړو د څاښت څو رکعاته وکړم؟ جواب کې ورته فرمايي : چې څومره غواړې ، حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه منقول دي هغه سل رکعاته څاښت کول (مرقات ج ٣ ص ٩٩) . (المرقات ٣/٣٩٠).

د څاښت مونځ فضيلت :

﴿٣﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلَامَى مِنْ أَحَدِكُمْ
ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: په سحرکيدو سره ، ستاسو په ټولو اعضاو
صَدَقَةٌ فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَ كُلُّ تَحْمِيدَةٍ
باندې صدقه لازم ده لهذا هر تسبيح يعني سبحان الله ويل صدقه ده ، هر تحميد يعني الحمد لله ويل
صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ
صدقه ده ، هر تهليل صدقه ده ، هر تکبير صدقه ده ، د نيکۍ حکم کول صدقه ده ، د بدي نه منع کول صدقه
وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى» .[2]
ده او ددې ټولو بدله کې د څاښت دوه رکعته کافي دي .

توضيح : **يُصْبِحُ على كل سلامى** . سين باندې ضمه ده او ميم باندې فتحه ده دې نه پس الف مقصوره دی **سلامى** په خپله مفرد دی ددې جمع **سلاميات** ده د ګوتو بندونو ته ويل کيږي خو حديث کې مطلق هډوکو باندې ور تحميل شوی دی ، علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي سلامي عضوې ته ويل کيږي په ګوتو باندې يې هم اطلاق کيږي او هر هغه هډوکي ته ويل کيږي چې پيوند په کې موجود وي او هر هغه هډوکي ته هم ويل کيږي چې هغې باندې سرې تکيه لګوي بهر حال د انساني جسم هډوکو او جوړونو د

(١) أخرجه مسلم ١/٤٩٧، رقم الحديث: ٧٩-٧١٩، مسند احمد ٦/١٤٥.

(٢) أخرجه مسلم ١/٤٩٨، رقم الحديث: ٨٤-٧٢٠، مسند احمد ٥/١٧٨.

پاره د حدیث دا لفظ دلته استعمال شوی دی. (المرقات ۳۹۰-۳/۳۹۱).

ددې جملې په ترکیب باندې ځان پوهول ضروري دي علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي دې جمله کې **صدقة** د **یصبح** اسم دی او **علی کل سلامی** خبر دی، اصل عبارت به داسې شي: **یصبح ای یصیر صدقة علی کل سلامی من احدکم**، یعنې د سړي هر جوړ جوړ باندې صدقه لازمه کیږي دا خو مشکل دی ددې وجې نه اسلام وایي چې د انسان معمولې نیکي ولې نه وي ددې صدقې بدل جوړیږي او که څوک د څاښت دوه رکعاته مونځ وکړي د انسان د بدن دهرې عضوې نه دا صدقه بدل جوړیږي. (المرقات ۳/۳۹۰).

د څاښت بهتر وخت:

﴿٤﴾ وَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ أَنَّهُ رَأَى قَوْمًا يُصَلُّونَ مِنَ الضُّحَى
د زید بن ارقم باره کې منقول دی چې هغه یو جماعت د څاښت وخت کې مونځ کولو باندې لیدلی وونو
فَقَالَ: لَقَدْ عَلِمُوا أَنَّ الصَّلَاةَ فِي غَيْرِ هٰذِهِ السَّاعَةِ أَفْضَلُ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
وي ویل: دا خلک پوهیږي دې وخت نه علاوه بل وخت کې مونځ کول بهتر دی رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
قَالَ: « صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ ». [1]
وفرمایل: الله طرف ته کامل توجه والو د مونځ وخت هغه دی چې د اوښانو بچي ګرم شي.

توضیح: حضرت زید بن ارقم چې کوم خلک څاښت باندې لیدلي وو هغوي د څاښت مونځ بهتر وخت کې نه کولو بلکې هغې نه مخکې یې کولو او دوي ته نه معلومه ده چې دا وخت بهتر نه دی بلکې ددې نه پس څه وخت پس هغه بهتر دی چې نمر ګرم شي او شګه ګرمه شي او چې د اوښانو بچو خپې په شګه باندې وسوزي. څاښت او اشراق کې دا ترتیب دی چې د اشراق مونځ نمر راختو پسې لږ وخت پس جائز کیږي، او د څاښت مونځ کله چې لمر ګرم شي. (المرقات ۳/۳۹۲).

ترمض: د **تحرق** سوزیدو معنی سره دی، **الفصال** او **فصیل** د اوښ بچو ته ویلی کیږي.

الاوابین: دا د **اوب** نه دی معنی رجوع کول او توبه کول. (المرقات ۳/۳۹۲).

---

(۱) أخرجه مسلم ۱/۵۱۵، رقم الحدیث: ۱۴۳-۷۴۸.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿٥﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ وَأَبِي ذَرٍّ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَنِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ قَالَ: يَا

ابودرداء او ابوذر رضي الله عنهما روایت کوي وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل: الله تعالی فرمايي: ای

ابْنَ آدَمَ ارْكَعْ لِي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ: أَكْفِكَ

ابن آدم ته د ورځې شروع حصه کې څلور رکعاته خالص زما د پاره کوه زه به ستا کفایت کوي په د غه ورځ د سحر

آخِرَهُ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ همار الْغَطَفَانِي وَأَحمد عَنْهُم.[1]

نه ترماښام پورې. ابوداؤد دارمي د نعیم ابن همار غطفاني نه او امام احمد د دې ټولو نه دا روایت کړی دی.

توضیح: ارکع: یعني ای زما بنده ته د ورځې شروع کې ځابنت یا اشراق کې څلور رکعته زما د رضا د پاره کوه زه به پوره ورځ آخري پورې ستا ضروریات او حاجتونه پوره کوم او ستا خفګان او تنګي به لرې کوم خو صرف شرط دادی چې ته زما په عبادت کې مصروف اوسه زه به ستا کارونه او حاجتونه پوره کوم. (المرقات ۳/۳۹۳).

په انسان کې درې سوه شپیته جوړونه دي:

﴿٦﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصِلًا

بریده رضي الله عنه وايي ما د حضور صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي چې انسان کې درې سوه شپیته جوړونه دي په

فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَفْصِلٍ مِنْهُ بِصَدَقَةٍ» قَالُوا: وَمَنْ يُطِيقُ ذَلِكَ

هر انسان لازم دي چې د خپل هر جوړ بدله کې صدقه وکړي، صحابو وویل: څوک د دې طاقت لرلې شي

يَا نَبِيَّ اللهِ؟ قَالَ: «النُّخَاعَةُ فِي الْمَسْجِدِ تَدْفِنُهَا وَالشَّيْءُ تُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ

ای د الله رسوله! حضور صلی الله علیه وسلم وفرمایل: مسجد کې خراسکی دفن کول، د لارې نه څیز لرې کول

فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فَرَكْعَتَا الضُّحَى تُجْزِئُكَ».[2]

او که ته دا ونه مومې نو د ځابنت دوه رکعته ستا د پاره کافي دي.

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۳٤۰، رقم الحديث: ٤٧٥، أخرجه أبوداؤد ۲/۶۳، رقم الحديث: ۱۲۸۹، دارمي ۱/٤۰۱، رقم الحديث: ۱٤٥۱، مسند أحمد ۶/٤٤۰.

(۲) أخرجه أبوداؤد ٥/٤۰۶، رقم الحديث: ٥۲٤۲، مسند احمد ٥/۳٥۹.

توضیح: انسان باندې الله تعالی څومره احسان کړی دی چې ده ته یې درې سوه شپیته جوړونه ورکړي او صحت سره هر یو جوړ په کار دی نو شرعا او عرفا انسان باندې لازم دي چې د هر جوړ بدله کې صدقه ورکړي که دا مشکل وي نو څاښت یا اشراق دوه رکعاته دې وکړي د صدقې حق به ادا شي. (المرقات ۳/۳۹۴).

النخاعة: لاړې او بلغم ته نخاعه ویلي شي چې ددې تفصیل په **کتاب الوضوء** کې تیر شوی دی. (المرقات ۳/۳۹۴).

تدفنها: ازاله کول مقصود دی برابره خبره ده که په دفن کولو سره وي یا کیمنډلو سره وي یا وینځلو سره وي چې په هره طریقه باندې وي. (المرقات ۳/۳۹۴).

تنحیه د اخوا کولو په معنی دی یعنې عامو خلکو د تیریدو ځای هلته باعث تکلیف څیز وي هغه اخوا کول او که دا هم نه وي نو دوه رکعته څاښت مونځ کافي دي. (المرقات ۳/۳۹۴).

د څاښت دولس رکعاتو باندې جنت کې محل ملاویږي:

﴿۷﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى الضُّحَى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً
انس رضي الله عنه راوي دي وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي: څوک چې د څاښت دولس رکعته کوي
بَنَى اللهُ لَهُ قَصْرًا مِنْ ذَهَبٍ فِي الْجَنَّةِ».[1]
الله تعالی دده د پاره جنت کې د سرو محل جوړوي.
وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هٰذَا الْوَجْهِ.
او امام ترمذي رحمه الله وايي: دا حدیث غریب دی، مونږ یې د دې سند نه علاوه بل سند سره نه پیژنو.

د څاښت مونځ د پاره په مسجد کې ناسته کول:

﴿۸﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَعَدَ فِي
معاذ بن انس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايي څوک چې کینوي په هغه ځای باندې
مُصَلَّاهُ حِينَ يَنْصَرِفُ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى يُسَبِّحَ رَكْعَتَيِ الضُّحَى
چیرته یې چې د سحر مونځ کړې وي تر دې چې د څاښت دوه رکعته وکړي او د دغه دواړو یعنې مونځ د

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۳۳۷، رقم الحديث: ۴۷۳، ابن ماجه في السنن ۱/۴۳۹، رقم الحديث: ۱۳۸۰.

لَا يَقُولُ إِلَّا خَيْرًا غُفِرَ لَهُ خَطَايَاهُ وَ إِنْ كَانَتْ	
سحر او څاښت په مینځ کې د نیک کلام نه علاوه دویمه خبره نه کوي ټول ګناهونه یې معاف کیږي اګر	
أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ ».[1]	
که د سمندر د ځګ برابر ولې نه وي.	

توضیح: من قعد، دې حدیث شریف کې ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ رای داده چې دې کې د ناستې ذکر دی دا بطور تمثیل دی اصل مقصود دادی چې باید د سحر مونځ نه پس سړی دنیوي کار کې مشغول نه وي بلکې دیني کارونو کې مشغول وي او بیا دوه رکعته وکړي فضول کلام ونه کړي کور کې وي یا بازار کې وي او یا دغه مسجد کې وي کوم ځای کې چې مونځ وکړي، خلاصه دا چې ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ددې ثواب د حصول د پاره یو مجلس کې ناسته ضروري نه ګڼي. (المرقات ۳/۳۹۶).

خو شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: د ثواب د حصول د پاره یې دا شرط لګولی دی چې د سحر مونځ نه پس خپل ځای باندې مسجد کې ناست وي او د اشراق دوه رکعته وکړي دې کې علماء فرمایېلي دي دوو رکعتو نه د اشراق دوه رکعته مراد دي د څاښت مونځ دوه رکعته مراد نه دي. (اشعة اللمعات ۱/۵۹۲).

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

د سمندر د ځګ برابر ګناه هم معاف کیږي:

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: « مَنْ حَافَظَ عَلَى شُفْعَةِ	
ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: څوک چې محافظت وکړي په دوه	
الضُّحَى غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَإِن كَانَت مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ». (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ).[2]	
رکعتو د څاښت باندې دده ټول ګناهونه به معاف شي اګر چې د سمندر د ځګ برابر ولې نه وي.	

توضیح: ذنوبه: قاعده داده چې ددې ګناه نه مراد صغائر دي کبائرو د پاره ضروري ده چې سړی توبه وکړي. بعضې علماء وايي چې دا افضلیت صغائرو سره کبائرو ته هم شامل دی او حدیث کې قید نشته

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۲/۶۲، رقم الحديث ۱۲۸۷، مسند أحمد ۳/۴۳۹.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۳۴۱، رقم الحديث: ۴۷۶، ابن ماجه في السنن ۱/۴۴۰، رقم الحديث: ۱۳۸۲، مسند أحمد ۲/۴۹۹.

که د څاښت دوه رکعته څوک وکړي او دې سره د کبائرو نه هم توبه وکړي بيا خو شک نشته کبائر به يې هم معاف شي .(المرقات ۳/۳۹۷).

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنهَا په نزد د څاښت اهتمام :

﴿۱۰﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا كَانَتْ تُصَلِّي الضُّحَى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ تَقُولُ : «لَوْ
دعائشې رَضِيَ اللهُ عَنهَا نه روايت دی وايي چې: دې به د څاښت اته رکعاته کول بيا به يې وفرمايل : که چيرته
نُشِرَ لِيَ أَبَوَايَ مَا تَرَكْتُهَا » .[1]
ژوندي کړې شي زما د پاره زما پلار او مور بيا به هم مونځ نه پرېږدم .

توضيح : نُشِرَ لي ، يعنې بفرض محال که زما والدين ژوندي شي خو بيا به هم د سختې خوشحالۍ د وجې نه د څاښت مونځ نه پرېږدم ، يا ما ته اطلاع وشي چې ستا والدين ژوندي شو زر کوه دوي سره ملاقات وکړه او د څاښت مونځ نن پرېږده . (المرقات ۳/۳۹۷).

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ کله د څاښت مونځ کړی دی او کله يې نه دی کړی :

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى حَتَّى نَقُولَ :
ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنهُ وايي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ د څاښت مونځ کولو ، مونږ به وويل نبي عَلَيهِ السَّلَامُ
لَا يَدَعُهَا وَ يَدَعُهَا حَتَّى نَقُولَ : لَا يُصَلِّيهَا .(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ).[2]
اوس دا مونځ نه پرېږدي او چې کله يې پرېښودو مونږ به وويل چې اوس به دا مونځ چيرته هم ونه کړي .

توضيح : لا يدعها ، يعنې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ کله د څاښت مونځ ته متوجه کيدو بيا به داسې ښکاره کيده چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ به يې چيرته هم قضاء نه کړي او چې کله په ترک کيدو باندې راغلو داسې به معلوميده ګويا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ چرته نه دي کړې . (المرقات ۳/۳۹۹).

د څاښت مونځ شرعي حيثيت مستحب دی کله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ کړی دی او کله يې نه دی کړی چيرته التزام سره امت باندې فرض نه شي ، اوس مسلمانانو ته په کار دي چې د څاښت اهتما کوي چې الله تعالى رضا شي .نن سبا فرض کيدو خطره هم په کې نشته هغه وخت حضور صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ ته وحي راتله او حکم د تبديل کيدو امکان وو اوس خو دا مستحب دی او قيامت پورې مستحب دی ، د مستحب

---

(۱) اخرجه مالک في المؤطا ۱۵۳/۱، رقم الحديث : ۳۰، کتاب قصر الصلاة .

(۲) اخرجه الترمذي في السنن ۳٤۲/۲، رقم الحديث : ٤۷۷، مسند احمد ۳٦/۳.

مطلب دا نه دي چې تاسو يې پرېږدئ . (المرقات ۳/۳۹۹).

حضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنه به د څاښت مونځ نه کولو :

﴿۱۲﴾ وَ عَنْ مُوَرِّقٍ الْعِجْلِيِّ : قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ : تُصَلِّي الضُّحَى ؟ قَالَ : لَا.
مورق عجلي وايي ما د ابن عمر رضي الله عنه نه تپوس وکړو آيا تاسو د څاښت مونځ کوئ ؟ هغوي وويل : نه
قُلْتُ : فَعُمَرُ ؟ قَالَ : لَا . قُلْتُ : فَأَبُو بَكْرٍ ؟
ما وويل: حضرت عمر رضي الله عنه به کول؟ هغه وويل هغه هم نه کوه بيا ما تپوس وکړو ابوبکر رضي الله عنه به کوه؟
قَالَ : لَا . قُلْتُ : فَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ؟ قَالَ :
هغه وويل هغه هم نه کوه ، ما بيا تپوس وکړو بنه حضور صلی الله علیه وسلم کولو ؟ هغه وويل : چې زما خيال
لَا أَخَالُهُ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ).[1]
دی چې نبي کريم صلی الله علیه وسلم به هم نه کولو .

توضيح : قال لا : تپوس کونکي چې کله د ابن عمر رضي الله عنه نه تپوس وکړو چې ته د څاښت مونځ کوي هغه جواب ورکړو زه يې نه کوم او حضرت ابوبکر ، حضرت عمر رضي الله عنهما هم نه کولو بلکې زما خيال دی چې حضور صلی الله علیه وسلم هم نه دی کړی . (المرقات ۳/۳۹۹).

سوال : حضور صلی الله علیه وسلم په خپله هم د څاښت مونځ کړی دی او صحابو ته يې هم ترغيب ورکړی دی نو بيا ابن عمر رضي الله عنه ولې فرمايي : چې چا هم د څاښت مونځ نه دی کړی ؟

جواب : حضرت ابن عمر رضي الله عنه د څاښت مونځ نفي نه کوي ،بلکې د حد نه د وتلو نفي يې فرمايلې چې دا خلک د څاښت مونځ تاخير سره کوي خو نبي علیه السلام داسې تاخير نه کولو تاسو خلک يې مسجد کې کوئ حضور صلی الله علیه وسلم مسجد کې نه دی کړی او نه حضور صلی الله علیه وسلم دوام سره کړی دی او تاسو دوام کوئ يا حضور صلی الله علیه وسلم تداعي سره نه دي کړي تاسو تداعي سره کوئ . (المرقات ۳/۳۹۹).
بهر حال د حضرت ابن عمر رضي الله عنه روايت او د هغه په قول کې دا ټول احتمالات موجود دي دې سره د بعضو صوفياء کرامو مريدانو ته تنبيه ورکول کيږي کوم چې د څاښت مونځ له د فرض درجه ورکوي او التزام پرې کوي.

تمت بالخير

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۵۱/۳، رقم الحديث : ۱۱۷۵.